

BK
K383 L-4

ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΕΙΟΝ & ΧΑΡΤΟΠΩΛΕΙΟΝ
"Ο ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ,"
ΣΩΤ. Ν. ΣΧΟΙΝΑ
ΕΝ ΒΟΛΩ ΟΔΟΣ ΕΡΜΟΥ

Handwritten signature or initials

BK 44

K 353

Γενικών Στοιχείων

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

Εκ Ιωαννίνων 29 Μαΐου
1922.

Α. Α. Πυρρόπουλος

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
ΠΛΟΚΡΑΤΟΥΣ 34 ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Αριθ. εως. 132099

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Π. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ

(ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΕΙΜΑΡΜΕΝΟΥ)

ΠΑΙΔΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

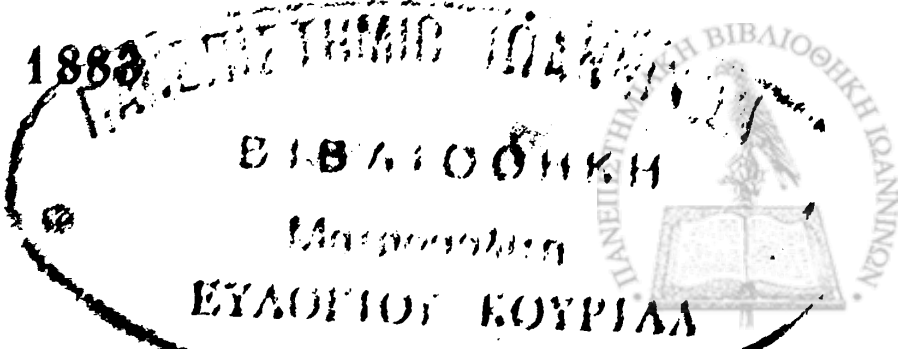
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΤΙΔΑ
 ΑΔΥΠΩΤΟΥ
 ΑΥΕΩΝ ΑΡΙΘ.

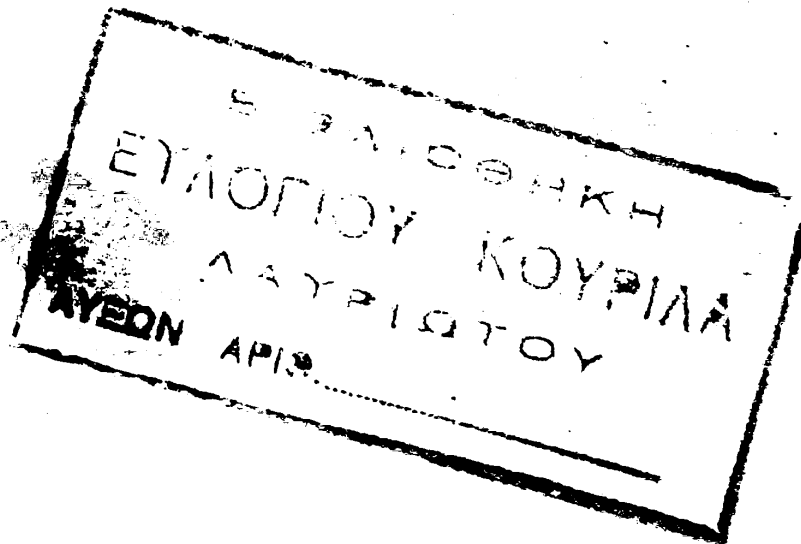
ΑΒ 582

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΚΟΡΟΜΗΛΑ

ΤΩ ΠΑΤΡΙ ΜΟΥ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΟΥΡΤΙΔΗ

ΕΙΣ ΕΚΦΡΑΣΙΝ ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΜΟΥ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΑΡΙΟΝ ΤΟΥΤΟ ΑΦΙΕΡΩ

Α. Π. Κ.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΦΙΛΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΣΩΝ ΑΡΙΘ.....

ΤΑ ΔΥΟ ΥΠΟΔΗΜΑΤΑΚΙΑ

Μέσα εις μίαν αὐλήν ἦσαν δύο μικροὶ ξύλινοι οἰκίσκοι· τὸν ἓνα ἀπὸ αὐτοὺς εἶχεν ἐνοικιάσει πρὸ ὀλίγου μία οἰκογένεια ἢ ὁποία συνίστατο ἀπὸ πατέρα, μητέρα καὶ δύο παιδιά· εἰς τὸν ἄλλον κατοικοῦσε πρὸ πολλῶν ἐτῶν μία γραῖα γήρα μὲ τὴν θυγατέρα της. Εἰς τὸ μέσον τῆς αὐλῆς ἦτο μικρὸν στρογγύλον περιβόλι περιτριγυρισμένον ἀπὸ μικρᾶς γάστρας· τὰ ἄνθη του ἐμοσχοβολοῦσαν πολὺ ὠραῖα καὶ εὐωδίαζαν τὴν αὐλήν, ὡς νὰ ἤθελαν νὰ ἐκφράσουν τὴν εὐγνωμοσύνην των διὰ τὰς περιποιήσεις τῆς νέας ἢ ὁποία τὰ ἐπότιζε καὶ τὰ ἐκαλλιεργοῦσε.

Ἐὰ δύο παιδιά ὠνομάζοντο Ἐτεοκλῆς καὶ Αἴας· τὸ ἓν ἦτο ἐνέα ἐτῶν, τὸ δὲ ἄλλο ἐπτὰ· εἶχαν πολλὴν ἀγάπην καὶ αὐτὰ εἰς τὰ ἄνθη· φαντασθῆτε λοιπὸν μὲ ποίαν χαρὰν παρετήρησαν ὅτι πρὸς τὸ μέρος τοῦ οἰκίσκου των εὐ-

ρίσκετο μία γωνία ὅπου εἰμποροῦσαν νὰ καλλιεργήσουν ἄνθη. Ἐπῆραν διὰ δίκελλαν ἐν παλαιὸν σκεπάρνιον καὶ ἤρχισαν νὰ σκάπτουν τὸ χῶμα.

Ἡ γωνία ἐκείνη τῆς αὐλῆς ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐγίνετο μικρὸν χωραφάκι· ὁ Ἐτεοκλῆς ἔσκαπτεν, ἔσκαπτεν· ἀλλ' ἐνῶ κατεβίβαζε μὲ ὄρμην τὸ σκεπάρνιον του, τοῦ ἐφάνη ὅτι εὐρῆκε κᾶτι τι κάτω ἀπὸ τὸ χῶμα· ἐσκάλισε μὲ τὰς χειρὰς του καὶ ἔβγαλε δύο παλαιὰ ὑποδηματάκια, ἐμβαλωμένα, μουχλιασμένα ἀπὸ τὴν ὑγρασίαν.

— Δύο παπούτσια! ἐφώναξε μὲ ἐκπληξιν ὁ Ἐτεοκλῆς, καὶ ῥίψας κατὰ γῆς τὸ σκεπάρνιον του ἐπῆρεν εἰς χειρὰς του τὰ ὑποδηματάκια.

— Ποῖος νὰ τᾶβαλεν ἐδῶ; ἠρώτησεν ὁ Αἴας.

— Θὰ τᾶσπειραν γιὰ νὰ φυτρώσουν! εἶπε γελῶν ὁ Ἐτεοκλῆς.

— Ὅχι, παιδάκιά μου, τᾶθαψαν!

Αὐτὰς τὰς τελευταίας λέξεις εἶπεν ἡ γραῖα γειτόνισσα, ἡ ὁποία ἐκάθητο εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας της, μὲ τὰ ὀμματουᾶλιά της εἰς τὴν μύτην της καὶ ἐπλεκε κάλτσαις· ἔβλεπε μὲ μειδιάμα τὰ δύο παιδιά νὰ σκάπτουν μὲ τόσην σοβαρότητα τὸ χωράφι των· τὸ χωράφι των τὸ ὁποῖον εἰμποροῦσε νὰ διασκελίσῃ μὲ ἓν μόνον βῆμα ἐν παιδίον πέντε ἐτῶν!

— Τᾶθαψαν! εἶπαν τὰ παιδιά μὲ κᾶποιαν ἀνησυχίαν, ὡς νὰ τοῖς ἐπροξένησεν ἀνατριχίλαν ἡ κακὴ αὐτὴ λέξις.

— Ναί, τᾶθαψε ἓνα κοριτσάκι.

Καὶ ἐπειδὴ τὰ παιδιά τὴν ἐπαρατηροῦσαν μὲ ὀμμάτια

γεμάτα ἀπὸ περιέργειαν καὶ στόμα ἀνοικτὸν ἀπὸ ἔκπληξιν.

— Θέλετε, εἶπεν ἡ γραῖα, νὰ σᾶς εἰπῶ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν τῶν παπουτσιῶν;

Τὰ παιδιά παρετήρησαν ἀκόμη μίαν φορὰν τὰ παράδοξα ἐκεῖνα ὑποδήματα καὶ ἃ ἔχον καὶ ἱστορίαν, ὡς νὰ ἦσαν κανὲν ἀρχαῖον ἄγαλμα βγαλμὲνον εἰς τὰς ἀνασκαφὰς μέσα ἀπὸ τὸ γῶμα, καὶ ἔτρεξαν πρὸς τὴν γραῖαν.

— Ναί, ναί, νὰ μᾶς τὴν εἰπῆς...

— Τὴν ἱστορίαν!

Ἡ γραῖα ἔβαλεν εἰς τὴν ποδιάν της τὸ κουβάρι τῆς κλωστῆς, ἴσιαξε καλὰ τὰ ὀμματουῦλιά της εἰς τὴν μύτην της, καὶ ἤρχισεν, ἐνῶ ἔπλεκε, νὰ διηγῆται τὴν ἱστορίαν τῶν ὑποδηματίων· ἦτο κάπως συγκεκινημένη, ἴσως διότι ἦτο συγκινητικὴ ἡ ἱστορία τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ διηγηθῆ, ἴσως διότι ἐνεθυμήθη τὰ παλαιὰ της χρόνια, δηλαδὴ τὰ νέα της χρόνια, ὅτε ἦτο διδασκάλισσα, καὶ τὴν ἐπεριτριγύριζαν ζωνηραὶ κεφαλαὶ παιδίων, καὶ τὸ σχολεῖον κάποτε ἐβόιζε ἀπὸ τὰς παιδικὰς φωνάς, ὡς νὰ ἦτο μελίσι, καὶ αὐτὴ ἐδίδασκεν εἰς τὰ χαριτωμένα καὶ ἀγγελοπρόσωπα ἐκεῖνα ὄντα τόσα εὐμορφα πράγματα...

— Τὰ ὑποδήματα αὐτά, εἶπεν ἡ γραῖα, ἦσαν μίαν φορὰν ἡ χαρὰ καὶ ἡ παρηγορία ἐνὸς πτωχοῦ κορασίου· τὸ πλέον ὠραῖον παιγνίδι, τὸ πλέον κομψὸν φόρεμα, ποτὲ δὲν θὰ ἐπροξένησαν τόσας συγκινήσεις, ποτὲ δὲν θὰ ἐγέμισαν μὲ τόσην εὐτυχίαν μίαν καρδίαν· τὰ βλέμματα ὅπου ρίπτομεν εἰς ὅσα βλέπομεν δὲν μένουσιν ἐπάνω εἰς αὐτά· ἂν ἔμεναν, θὰ ἐβλέπετε ὅτι κανὲν πρᾶγμα δὲν ἐκυτάχθη

ποτέ μὲ τόσην ἀγάπην, δὲν ἠγαπήθη τόσον πιστά, τόσον ἀφοσιωμένα, ὅσον αὐτὰ τὰ ὑποδηματάκια, τὰ ὅποια βλέπετε τώρα ἐμβαλωμένα καὶ μουχλιασμένα.

Ἡ γραῖα ἔπαυσε· τὰ παιδία τὸ ἐν ἀπ' ἐδῶ, τὸ ἄλλο ἀπ' ἐκεῖ, ἤκουαν προσεκτικά.

— Ἀλλὰ πρέπει ν' ἀρχίσω ἀπὸ τὴν ἀρχήν, εἶπε μετ' ὀλίγον.

Καὶ ἀφοῦ παρήτησε τὰς βελόνας τῆς καὶ τὴν κάλτσαν τῆς ἐπάνω εἰς τὴν ποδιάν τῆς, ἤρχισεν:

*
* *

— Ἐνας ὑποδηματοποιὸς τῆς ὁδοῦ Αἰόλου εἶχε κατασκευάσει δύο ὑποδηματάκια· ἦσαν εὐμορφα, πολὺ εὐμορφα· ἦσαν ἀπὸ μαλακὸν δέριμα καὶ ὕφασμα κανελλί καὶ εἶχαν ἐμπρὸς μικρὰς τρύπας μὲ χρυσᾶ καψούλια.

Τὸ ὑποδηματοποιεῖον ἐκεῖνο ἦτο πολὺ ὠραῖον· πολλοὶ διαβάται ἐσταματοῦσαν μίαν στιγμὴν, ἐπαρτηροῦσαν τὰ ὑποδήματα, τὰ ὅποια ἦσαν μέσα εἰς τὸ μέγαλον του ὑάλωμα καὶ ἔπειτα ἐπήγαιναν πάλιν τὸν δρόμον των· ἐκεῖ μέσα ἦσαν εἰδῶν εἰδῶν ὑποδήματα, κάθε μεγέθους, κάθε σχήματος, κάθε χρώματος· ὁ καθεὶς ἐκύτταζεν ὅ,τι τοῦ ἐταίριαζεν· ἡ νέα ἐν ζευγάριον γυναικεῖα ὑποδήματα μὲ τακοῦνι ὑψηλόν, τὰ ὅποια θαρροῦσες ὅτι ἦσαν ἔτοιμα νὰ χορεύσουν· ἡ γραῖα, ὡσὰν ἐμέ, κανὲν ζευγάριον ἀνοικτὰ καὶ χαμηλὰ ὑποδήματα τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ ἐθαρροῦσες ὅτι ἦσαν ἔτοιμα νὰ σοῦ εἰποῦν κανὲν παραμυθάκι· τὰ παιδία ἐπαρτηροῦσαν ποῖον ζευγάριον ἐταίριαζεν εἰς τοὺς πόδας των

τὰ ἐρροῦσαν μὲ τὸν νοῦν των καὶ νὰ ἐβλέπατε τότε τρε-
χάλα καὶ πῆδος καὶ κωνηγητό!—μὲ τὸν νοῦν των—διότι
ἔστεκαν εἰς τὴν θέσιν των, αὐτὰ ἔζω ἀπὸ τὸ ὑάλωμα καὶ
τὰ ὑποδήματα ἀπὸ μέσα.

Μίαν ἡμέραν ἐπέρασεν ἀπ' ἐκεῖ καὶ μία πτώχῃ μὲ
παλαιὰ ρορέματα ἀπὸ πρόστυχον πανίον· ἐκρατοῦσε ἀπὸ
τὸ χέρι ἐν μικρὸν κοράσιον· τὸ πρῶτον πράγμα ὅπου ἐκύτ-
ταξε τὸ κοράσιον ἦτο τὸ ζευγάριον ἐκεῖνος τῶν ὠραίων
παπουτσιῶν· ἔπειτα ἔστρεψε καὶ εἶδε καὶ τὰ ἰδικά του·
ἦσαν μεγάλα μεγάλα καὶ ἐχρωοῦσαν τὸ ποδαράκι του, καὶ
μισὸ ἄλλο ἀκόμη ποδαράκι· ὅταν ἐπεριπατοῦσε τὰ ἔστυρεν
ἦσαν καὶ τρύπια καὶ γυλισμένα· ἔπειτα ἐσήκωσε πάλιν
τὸ βλέμμα του πρὸς τὰ ὑποδηματάκια τοῦ ὑαλώματος·
καὶ τὰ ἐπροσέβλεψε πολὺ, πολὺ, ὡς νὰ εἶχε μεγάλην ἐπι-
θυμίαν νὰ τὰ εἶχε· Τὸ καυμένον! Τόσον εἶχε δώσει εἰς
αὐτὰ τὸν νοῦν του, ὥστε δὲν ἐνόησε διόλου ὅτι ἡ μη-
τέρα του τὸ ἐτράβηξεν ἀπὸ τὸ χέρι διὰ ν' ἀναχωρήσουν·
ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐρευγαν, τὸ μικρὸν κοράσιον μὲ τὸ δάκτυ-
λον εἰς τὸ στόμα του ἔστρεψε ὀπίσω καὶ τὰ ἐβλεπε, καὶ
ὅταν ἐκόντευε νὰ μὴ φαίνωνται πλέον, τὰ ἐκύτταξε μὲ ἐν
βλέμμα, ὦ! μὲ ἐν βλέμμα, ὡς νὰ ἀποχαιρέτιζε κατι τι τὸ
ὁποῖον ἀγαποῦσε πολὺ, πολὺ, πολὺ.

Μετ' ὀλίγον μια ἀνοικτὴ ἄμαξα ἐστάθη ἐμπρὸς εἰς τὸ
ὑποδηματοποιεῖον, καὶ ἀπ' αὐτὴν κατέβη μία κυρία μεγα-
λοπρεπῆς καὶ ἐν κοράσιον ἕως ἑπτὰ ἐτῶν μὲ ξανθὰ ζέπλε-
κα μαλλία· ἐμβῆκαν εἰς τὸ ὑποδηματοποιεῖον· ὁ ὑποδημα-
τοποιὸς ἔδωκεν εἰς τὸ κοράσιον τὰ εὐμορρα ὑποδηματάκια
τοῦ ὑαλώματος· αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀνυπόμονησιν του τὰ ἐρρο-

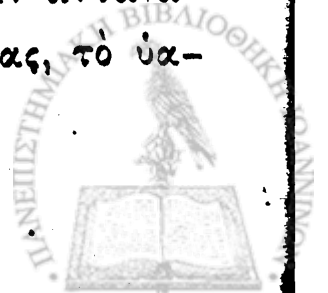

ρεσε, και ὁ ὑποδηματοποιὸς ἐτύλιξε τὰ παλαιὰ εἰς μίαν ἐφημερίδα. Ἐπειτα ἀνέβησαν εἰς τὴν ἄμαξαν, ὁ ἄμαξηλάτης ἐκτύπησε μὲ τὴν μᾶστιγά του τὰ ἄλογα, και οἱ τροχοὶ τῆς ἀμάξης ἤρχισαν νὰ γυρνοῦν γρήγορα, γρήγορα. Ἡ ἄμαξα ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγα λεπτὰ ἔφθασεν εἰς τὴν ὁδὸν Σταδίου· ἐστάθη ἐμπρὸς εἰς μίαν μεγάλην οἰκίαν· κατέβησαν και ἐμβῆκαν.

Τὸ κοράσιον, τὸ ὁποῖον ἐννοεῖτε βέβαια ὅτι ἦτο κόρη τῆς κυρίας, ὠνομάζετο Σμαράγδα· ἡ Σμαράγδα ἅμα ἐμβῆκεν εἰς τὴν αὐλὴν ἤρχισε νὰ τρέχη και νὰ πηδᾷ ἀπὸ τὴν χαρὰν της. Τὰ ὑποδηματάκια ἐπαρατηροῦσαν τριγύρω των μὲ θαυμασμόν. Τί αὐλή, Θεέ μου, ἦτο ἐκείνη! ὅλη ἀπὸ μάρμαρον! και ἔλαμπε τόσον ὥστε εἰμποροῦσε κανεὶς νὰ ἰδῆ τὸ πρόσωπόν του· και τί σκάλα ἦτο ἐκείνη μὲ τὰ μεγάλα μαρμάρινα σκαλοπάτια! τὰ ὑποδηματάκια θὰ τὴν ἐχαίροντο, μὲ τὰ ἀναιβοκαταιβάσματά των, αὐτὴν τὴν σκάλαν;

Ἡ Σμαράγδα, εἰς αὐτὸ τὸ μεταξὺ, ζωηρὰ και πηδηκτὴ ἀνέβη ἐπάνω, και ἐμβῆκεν εἰς τὴν αἴθουσαν.

Τὰ ὑποδηματάκια εἶχαν ἀρκετὰ μεγάλην ιδέαν διὰ τὸν ἑαυτὸν των, ἀφοῦ τόσοι και τόσοι τὰ ἐθαύμαζαν ὅταν ἦσαν εἰς τὸ ὑποδηματοποιεῖον, και εἶχαν τὴν ἀξίωσιν νὰ μὴ ἐμβοῦν βέβαια εἰς κανέν πτωχόσπιτον. Ἄλλ' ὅταν εἶδαν ἐκείνους τοὺς τάπητας, τῶν ὁποίων τὴν μαλακότητα τὴν ἐνοιῶθαν ὡς θωπείαν, ὅταν εἶδαν τοὺς χρυσοὺς μεγάλους καθρέπτας, οἱ ὁποῖοι τὰ μετέφεραν ἐκεῖ, ἀντίκρυ, εἰς μίαν ἄλλην φανταστικὴν αἴθουσαν, τὴν ὁποίαν ἀντανάκλουσαν, ὅταν εἶδαν τὰς βελουδένας πολυθρόνας, τὸ ὑα-

λιστερόν και κατάμαυρον ἀπὸ ἔβενον κλειδοκύμβαλον μὲ τὰς ἀπὸ ἐλεφαντόδοντα γλωσσίδας του και τόσα ἄλλα κομψά, χαριτωμένα πραγματάκια, ἔμειναν πλέον ἐκστατικά, ἔκθαμβα. Εἰς ποῖον μαγικὸν παλάτι τὰ ἐπῆγαν! Ἦσαν ἀληθινὰ αὐτὰ ὅπου ἔβλεπαν; Τί εὐτυχία! και ἦτο τόσον μεγάλη ἢ ζάλη των ἀπὸ τὸν θαυμασμὸν των, ὥστε διὰ ν' ἀναπνεύσουν καλλίτερα ἔλυσαν τὰ κορδόνια ὅπου τὰ ἔσφιγγαν. Ἡ Σμαράγδα μετ' ὀλίγον τὸ παρετήρησε και τὰ ἔδωσε πάλιν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ φαντασθῇ ποτὲ ποίας συγκινήσεις εἶχε κάτω ἀπὸ τοὺς πόδας της.

"ὦ! ἦσαν εὐτυχῆ τὰ ὑποδηματάκια! Και ἐπιθυμοῦσαν ἐκεῖ νὰ μείνουν πάντοτε, ἐκεῖ νὰ ζήσουν αἰώνια, μέσα εἰς τὴν λαμπρότητα ἐκείνην και τὴν πολυτέλειαν, νὰ ἀναπνέουν τὴν εὐωδίαν τοῦ πλοῦτου ἀπὸ τὴν ὑποίαν ἐμοσχοβολοῦσεν ἡ οἰκία ἐκείνη.

Ἀλλὰ τὴν ἄλλην ἡμέραν τοῖς ἔκαμεν ἐντύπωσιν τὸ ἐξῆς πρᾶγμα: ποτὲ δὲν ἐγένετο λόγος δι' αὐτά· ποτὲ δὲν ἤκουαν νὰ λέγουν: Τί ωραῖα ὑποδηματάκια! ἀλλὰ — Τί ωραῖα ὅπου σοῦ πᾶνε!

«Πῶς;» ἔλεγαν μὲ τὸν νοῦν των τὰ ὑποδηματάκια, «κανεῖς λοιπὸν δὲν καταδέχεται νὰ μᾶς παρατηρήσῃ ἀκὶ ἡμᾶς νὰ ἰδῇ πόσον εὐμορφα εἴμεθα, και ὁ μόνος ἔπαινος ὅπου μᾶς κάμνουν εἶνε ὅτι εὐμορφαίνομεν τὸ πόδι τῆς μικρῆς Σμαράγδας;»

Τοῦτο τὰ ἐλύπησε.

Ἐπειτα τὸ βραδυ, ὅταν ἡ Σμαράγδα τὰ ἐβγάζε, τὰ ἄφιναν ἔξω ἀπὸ τὴν θύραν τοῦ μικροῦ της δωματιοῦ ὅπου ἐπερνῶσαν ὅλην τὴν νύκτα μόνα και μελαγχολικὰ εἰς τὸ

σκότος· τὸ πρῶτ' ἄρχετο μία ὑπηρετρία, τὰ ἐξυπνοῦσε μὲ βάρβαρον τρόπον μέσα εἰς τὸν γλυκὺν πρωϊνὸν ὕπνον των, καὶ τὰ ἐπήγαινε εἰς τὸ μαγειρεῖον καὶ ἐκεῖ ἐνώ ἐνύσταζαν ἀκόμη ἤκουαν τὰς προστύχους ὀμιλίας τῶν ὑπηρετῶν καὶ ἔβλεπαν τὴν μαγειρίσσαν νὰ πλύνῃ τὰ πιάτα της. Καὶ μόνον τοῦτο; τὰ ἀνεκάτευε μὲ ἓνα σωρὸν ἄλλων μεγάλων ὑποδήματων, τὰ ὁποῖα τὰ ἐκύτταζαν μὲ παράξενον βλέμμα, ὡς νὰ τὰ ἐπερίπαιζαν διὰ τὸ μικρὸν των ἀνάστημα. Δύο μάλιστα στρατιωτικὰ ὑποδήματα, μὲ σπιρουνία, δύο θεόρατα ὑποδήματα, ἴσα μ' ἐκεῖ ἐπάνω, δύο γίγαντες, ἐξεκαρδίζοντο κάθε πρῶτ' ἀπὸ τὰ γέλοια ἅμα τὰ ἔβλεπαν. Καὶ τὸ χονδρὸν χέρι τῆς ὑπηρετρίας τὰ ἔτριβε τόσον δυνατὰ καθ' ἡμέραν μὲ τὴν βούρτσαν διὰ νὰ μαυρίσουν!

Μολαταῦτα ὅλας αὐτὰς τὰς λύπας τὰς ἐλησημονοῦσαν ὅταν τὸ πρῶτ' ἐφοροῦσεν ἡ Σμαράγδα καὶ ἔμβαινε εἰς τὴν αἴθουσαν, ἢ κατέβαινε εἰς τὴν αὐλὴν, ἢ εἰς τὸν κῆπον καὶ ἔτρεχαν μὲ αὐτὴν εἰς τοὺς στενοὺς δρομίσκους του, τοὺς ἐστρωμένους μὲ πετραδάκια, καὶ ἐρροφοῦσαν τὴν εὐωδίαν τῶν ἀνθέων, καὶ ἔβλεπαν τὴν πρασινάδα τῶν δένδρων, καὶ ἤκουαν τὸ ἀεράκι τὸ ὁποῖον ἐμουρμούριζε μέσα εἰς τὰ φύλλα...

Δύο μῆνες εἶχαν περάσει ἀφ' οὔτου ἦλθαν εἰς τὴν οἰκίαν ἐκείνην· ὦ! πῶς ἤλλαξαν τὰ πράγματα! τῶρα ἦσαν μελαγχολικά, λυπημένα· διότι ἡ Σμαραγδα τὰ ἐπαρτηροῦσε μὲ ἐντελῆ ἀδιαφορίαν πλέον. Μίαν ἡμέραν μάλιστα ἐνόμισαν ὅτι μέσα εἰς τὸ βλέμμα της εἶδαν ὅτι τὰ ἐπεριφρονοῦσεν.

Τὰ ἐπεριφρονοῦσεν!

Ἄλλ' εἶνε ἀδύνατον νὰ φαντασθῇ κανεὶς τὸν πόνον των, τὸν σπαραγμὸν των, ὅταν ἡ μητέρα τῆς Σμαράγδας ἀφοῦ τὰ ἐκύτταξε καλὰ καλὰ μίαν ἡμέραν, τῆς εἶπε:

— Σμαράγδα! τὸ ἀπόγευμα θὰ πᾶμε νὰ σοῦ παραγγείλω ὑποδήματα.

Καὶ ἡ Σμαράγδα νύχαριστήθη! καὶ ἡ Σμαράγδα κατέβη εἰς τὴν αὐλὴν τρέχουσα τὸ συνειθισμένον της χαρούμενον τρέξιμον, τὸ ὁποῖον διεκόπτετο ἀπὸ μικρὸν πήδημα ὡσὰν κατσικιῦ, καὶ τὸ εἶπε καὶ εἰς τὴν ὑπηρέτριαν! . . .

— Τριανταφυλλιά, τῆς εἶπε, τὸ ἀπόγευμα, μοῦ εἶπεν ἡ μαμὰ. θὰ πᾶμε νὰ μοῦ παραγγείλῃ καινούργια ὑποδηματάκια.

Ἐκεῖνο τὸ καινούργια ἐξέσχισε τὴν καρδίαν των ὡς μαχαιριά· ἂν τὰ ἔκοπτεν ὁ ὑποδηματοποιὸς μὲ τὴν κοπτεράν του φαλιτσέταρ ὅταν τὰ ἔκαμνε, δὲν θὰ ἐπονοῦσαν τόσον.

Ἀπὸ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὅλα πλέον τὰ ἔβλεπαν μαῦρα. Ὅταν τὸ ἀπόγευμα ἠναγκάσθησαν νὰ καταβοῦν ἕως εἰς τὴν ἄμαξαν ἐνόμισαν ὅτι θὰ ξεψυχήσουν εἰς τὸν δρόμον πῶς εἶχε φανῆ εἰς αὐτὰ τὴν πρώτην φορὰν ἡ ἄμαξα ὅταν ἤρχοντο ἀπὸ τὸ ὑποδηματοποιεῖον καὶ πῶς τώρα ὅπου ἐπήγαιναν! . . . Ἐτρεμαν ὅταν κατέβησαν εἰς τὸ ὑποδηματοποιεῖον, ὅταν ἔβγαλε τὸ ἐν ὁ ὑποδηματοποιὸς ἀπὸ τὸν πόδα τῆς Σμαράγδας κ' ἐπῆρε μέτρον. Τότε ἐγύρισαν καὶ ἐκύτταζαν τριγύρω των. "ὦ! τὸ ὑάλωμα, ἦτο ἐκεῖ εἰς τὴν θέσιν του, ἐκεῖ ὅπου ἦσαν αὐτὰ ἄλλοτε· καὶ ἐνεθυμήθησαν τὰ φλογερὰ βλέμματα τῶν παιδίων, τὰ ἐπιφωνήματα τὰ γεμάτα θαυμασμόν, τὰ μειδιάματα μὲ τὰ ὁποῖα ἔδειχναν εἰς πόσῃν

ἀγάπην τὰ εἶχαν· καὶ ἐνεθυμήθησαν πρὸ πάντων τὸ περιπαθέστατον βλέμμα τοῦ μικροῦ ἐκείνου κορασίου, τὸ ὁποῖον ἔσυρεν ἡ πτωχὴ του μητέρα καὶ ἐκεῖνο ἔστρεφε καὶ τὰ ἔβλεπε, καὶ τὰ ἔβλεπε . . . "Αἶχ! καὶ τώρα!

Τόσον εἶχαν βυβισθῆ εἰς αὐτὰς τὰς σκέψεις τὰ ὑποδηματάκια ὥστε δὲν ἐνόησαν ὅτι ἡ Σμαράγδα τὰ ἐφόρεσεν, ὅτι ἀνέβη μὲ τὴν μητέρα της εἰς τὴν ἀμαξάν καὶ ὅτι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν οἰκίαν των.

Ἐπειτα ἀπὸ ὀλίγας ἡμέρας ἐπῆγαν καὶ πάλιν εἰς τὸ ὑποδηματοποιεῖον· ἡ Σμαράγδα ἐφόρεσε τὰ καινούργια, τὰ ἄλλα, τὰ εὐτυχῆ ὑποδήματα, αὐτὰ δὲ τὰ ἐπῆρεν ὁ ὑποδηματοποιὸς καὶ τὰ ἐτύλιξεν εἰς μίαν ἐφημερίδα.

Ὡς νεκρικὸν σάβανον τοῖς ἐφάνη ἡ ἐφημερίς ἐκείνη!

Ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν οἰκίαν, ἡ Σμαράγδα τὰ ἔδωκεν εἰς τὴν ὑπηρέτριαν, αὐτὴ δὲ τὰ ἔρριψεν εἰς μίαν γωνίαν. Ἡ Σμαράγδα κατέβη κάτω εἰς τὴν αὐλήν, καὶ ἔτρεχεν, ἐπηδοῦσεν, ἐπετοῦσεν εὐτυχῆς!

ὦ! πάγει πλέον! ἐτελείωσαν αἱ καλά τῶν ἡμέραι· τώρα μόνον κακομοιριά καὶ δυστυχία· ποτὲ πλέον δὲν θὰ αἰσθανθοῦν τὴν γλιεράν, τὴν χαϊδευτικὴν ζέστην τῶν μικρῶν ἐκείνων ποδῶν· τί θὰ τὰ κάμουν τώρα; ποῖος εἰξεύρει! τί δὲν τοὺς κάμνουν τοὺς δυστυχεῖς; θὰ τὰ πετάξουν ἴσως εἰς κανὲν ὑπόγειον καὶ ἐκεῖ εἰς τὰ σκοτεινά, εἰς τὴν ὑγρασίαν καὶ τὴν μούχλαν, θὰ περάσουν περιφρονημένα τὰς μαύρας τῶν ἡμέρας· ἔτρεμαν ἀπὸ τὸν φόβον τῶν ἡ καρδία τῶν ἐκτυποῦσεν ὡσὰν ὠρολόγι τικ τὰκ! τικ τὰκ!

Ἀλλὰ τί συνέβαινε ἐκείνην τὴν ἡμέραν εἰς τὴν οἰκίαν καὶ ἐγένετο τόση κίνησις; Εἶχαν πλύσιν.

Όταν είχαν πλύσιν ἤρχετο κ' ἔπλυνε μία πτωχὴ γυναῖκα, ἡ ὁποία ἄλλοτε ἦτο ὑπηρέτρια εἰς τὴν οἰκίαν τῆς κυρίας, ὅταν ἀκόμη ἡ κυρία ἦτο κόρη καὶ κατοικοῦσεν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς μητέρας της· ἡ ὑπηρέτριά των ἐκείνη ἐπῆρε κατόπιν ἓνα ἐργάτην τοῦ πυριτιδοποιείου, τὸ ὁποῖον, ὅπως εἰξεύρετε, εἶνε ὀλίγον ἔξω ἀπὸ τὰς Ἀθήνας· ἐζοῦσεν εὐτυχῆς μὲ τὸν ἄνδρα της· ἀλλὰ μίαν τρομερὰν ἡμέραν, ἐπῆρε φωτιά τὸ μπαροῦτι καὶ ἐτίναξεν αὐτὸν καὶ ἄλλους ἐργάτας εἰς τὸν ἀέρα· ἡ κακομοῖρα! οὔτε τὰ σκορπισμένα καὶ καμμένα κομμάτια του δὲν εἰμπόρεσε νὰ συμμαζεύσῃ, οὔτε κηδεῖαν νὰ τοῦ κάμῃ! Καὶ ἔμεινε χήρα, μὲ τὸ ὄρφανόν της κορίτσι!... Ἡ παλαιὰ της κυρία τὴν ἐπροσκαλοῦσε νὰ πλύνῃ διὰ νὰ εὐρίσκη ἀφορμὴν νὰ τῆς δίδῃ μερικὰ λεπτά.

Ἡ μικρὰ της κόρη ὠνομάζετο Ἀνθούλα· εἶχε τὴν ἰδίαν ἡλικίαν μὲ τὴν Σμαράγδαν· ἦτο ὡραῖον κοράσιον μὲ μεγάλα μεγάλα καστανά ὀμμάτια, τὰ ὁποῖα εἶχαν πολλὴν ἔκφρασιν καὶ σ' ἐσυγκινοῦσαν ὅταν προσηλόνοντο ἐπάνω σου ὡς νὰ εἶχαν κᾶτι νὰ σοῦ εἰποῖν· εἶχε καὶ ὡραίαν φυσιογνωμίαν ἡ ὁποία ἐφαίνετο ἀκόμη πλέον συμπαθητικὴ μέσα εἰς τὰ μαῦρα παληόρρουχα τῆς ὀρφανίας ὅπου ἐφοροῦσεν· εἰς τοὺς πόδας της εἶχεν ἓν ζευγάριον ὑποδήματα παλαιά, μεγάλα, τρυπημένα.

Ἡ Σμαράγδα παρετήρησε τὴν Ἀνθούλαν· καὶ τὸ βλέμμα της ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας της· διὰ μιᾶς ἔγεινε μελαγχολικὴ· ἔπειτα ἔξαφνα ἀστραποβόλησαν τὰ ὀμμάτια της καὶ ἔτρεξε πρὸς τὴν μητέρα της.

Τῆς ἐψιθύρισεν εἰς τὸ αὐτίον της κατακόκκινη μερικὰς

λέξεις, ρίπτουσα κάποτε έκφραστικά βλέμματα πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἀνθούλας· ἡ μητέρα της ἀντὶ νὰ τῆς εἰπῆ τίποτε τὴν ἐπῆρεν εἰς τὴν ἀγκάλην της καὶ τὴν ἐφίλησε πολὺ, πολὺ, καὶ τὴν ἀπάντησίν της τὴν ἔδωκε μὲ τὰ φιλήματατά της. Ἡ Σμαράγδα τότε ἔτρεξεν, ἐπῆρε τὰ παλαιὰ ὑποδηματάκια καὶ τὰ ἔφερεν εἰς τὴν Ἀνθούλαν.

Ἡ Ἀνθούλα ἠρώτησε μὲ τὸ βλέμμα της τὴν μητέρα της· ἐκείνη τῆς ἔκαμε νεῦμα νὰ δεχθῆ, καὶ τὰ ἐπῆρεν· ἔπειτα ἐπροσῆλωσεν ἐπάνω εἰς αὐτὰ τὰ μεγάλα ὀμμάτια της, τὰ ὁποῖα ἔξαφνα ἐξέφρασαν μίαν πολὺ εὐχάριστον ἐκπληξίν καὶ ἐπλημμύρισαν ἀπὸ συγκίνησιν, καὶ ἔτρεξε πρὸς τὴν μητέρα της:

— Μητέρα . . . τὰ ξέρεις; . . .

— Τί πράγμα;

— Εἶν' ἐκεῖνα . . .

— Ποιὰ ἐκεῖνα;

— Ἐκεῖνα! ποὺ εἶδα τότε . . . ἐκείνην τὴν ἡμέραν . . .

καὶ σοῦ ἔλεγα 'ς τὸ δρόμο! . . .

Τὰ ὑποδηματάκια ἀνετριχίασαν ἀπὸ εὐχαρίστησιν ἅμα ἤκουσαν τὰς λέξεις ἐκεῖνας, ἅμα εἶδαν τὸ βλέμμα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τοῖς ἐνεθύμισε τὸ φλογερόν, τὸ γεμάτον ἀγάπην βλέμμα τῆς πτωχῆς κόρης.

Ἄ! τ' ἀνεγνώρισε. καὶ παλαιὰ ἀκόμη καὶ τριμμένα, ὅπως ἡ καρδιά, ἡ ὁποία ἀγαπᾷ πιστὰ, ἀναγνωρίζει τὸν φίλον καὶ ἂν ἐγήρασε, καὶ ἂν ἐδυστύχησε. . . Τί καλὴ κόρη! τοῖς ἤρχετο νὰ ὀρμήσουν τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ δεξιὸν μάγουλόν της τὸ ἄλλο ἀπὸ τὸ ἀριστερόν, καὶ νὰ τὴν φιλήσουν, νὰ τὴν φιλήσουν!

Ἡσθάνοντο τὴν μεγάλην ἐκείνην χαρὰν ὅπου αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον κατεδίκασαν εἰς θάνατον καὶ ἔξαφνα τοῦ χαρίζουν τὴν ζωὴν.

«Λοιπὸν μᾶς ἀγαποῦν ἀκόμη; Εἴμποροῦμεν ἀκόμη νὰ ζήσωμεν;» ἔλεγαν μέσα τῶν τὰ ὑποδηματάκια δίχως νὰ καλοπιστεύσουν ἀκόμη.

Τὰ ὑποδηματάκια ἀπὸ τὴν συγκίνησιν των δὲν ἐπρόφθασαν νὰ ἰδοῦν τὰ πτωχικὰ φορέματα τῆς Ἀνθούλας καὶ τῆς μητέρας της. Ἄλλ' ὅταν τὸ βράδυ παρετήρησαν τὸ πτωχικὸν δωμάτιόν των, τὸ ὁποῖον δι' ἐπιπλα εἶχε ἐν στρῶμα ἐπάνω εἰς ξύλινα πόδια, καὶ ἐν παλαιὸν τραπέζι, καὶ δύο ἀχυρίνας χαλασμένας καθέκλας, τότε δυσηρεστήθησαν.

«Τί; ἕως ἐδῶ καταντήσαμεν;» ἔλεγαν πάλιν μέσα των. «Ἡμεῖς εἴμεθα συνειθισμένα νὰ πατοῦμεν εἰς τάπητας, εἰς μάρμαρα, καὶ τώρα μᾶς ἔφεραν νὰ πατοῦμεν εἰς τέτοια σανίδια, εἰς τέτοιον χῶμα; Διὰ περιφρόνησιν μᾶς ἔφεραν ἐδῶ ἢ διὰ τιμωρίαν; Κρῖμα εἰς τὰς ἐλπίδας μας, κρῖμα εἰς τὴν χαρὰν μας! Τέτοια ζωὴ, ταπεινὴ καὶ περιφρονημένη, τέτοια καθημερινὴ συντροφία μὲ κουρέλια, καὶ ἐμβαλώματα καὶ κομμάτια ξηροῦ ψωμιοῦ, εἶνε χειροτέρα ἀπὸ τὸν θάνατον! Εἴμεθα δυστυχῆ, αἰωνίως δυστυχῆ. Ἐτελείωσε!» ἔψιθύριζαν ἀπηλπισμένα.

Ἄλλὰ πρὶν ἀκόμη τελειώσουν καλὰ καλὰ αὐτὰς τὰς μελαγχολικὰς σκέψεις των, ἡ Ἀνθούλα ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν γειτόνισσαν ὀλίγην βαφήν καὶ τὰ ἔβαψε, καὶ τὰ ὑάλισε, καὶ ἔλαμπαν ὡσὰν καθρεπτάκια.

Ἡ πρώτη αὐτῆ ὑποδοχὴ δὲν τὰ δυσηρέστησε διόλου.

ὁ θυμὸς των ἤρχισε νὰ περνᾷ γρήγορα, ὅπως ὄλων τῶν ὀξυθύμων. «Στάσου νὰ ἰδοῦμεν», εἶπαν· ἐνόησαν ὅτι ἐφέρθησαν ὡς φαντασμένα, ὡς ἐξιππασμένα, καὶ ἤρχισαν νὰ παρατηροῦν μὲ διαφορετικὸν βλέμμα τὰ πράγματα.

Δὲν ἦτο δὲ καὶ τόσον ἄσχημη ἡ τύχη των!

Καὶ πρῶτα πρῶτα, ποία διαφορὰ ἀπὸ τὴν ἀγάπην τῆς Σμαράγδας ἕως εἰς τὴν ἀγάπην τῆς Ἀνθούλας!

Ἡ Σμαράγδα τὰ εἶχεν ἀγαπήσει, ὡς κ᾿τι τι καινούργιον, ὡς ἀπλοῦν στολίδι τῶν ποδῶν της, ὅπως εἶχεν ἀγαπήσει ὅλα τὰ καινούργια ὑποδήματα τὰ ὁποῖα εἶχε φορέσει προτῆτερα ἀπ' αὐτὰ καὶ ὅπως ἠγάπησε καὶ θ' ἀγαπήσῃ ὅλα τὰ κατόπιν ἀπ' αὐτά.

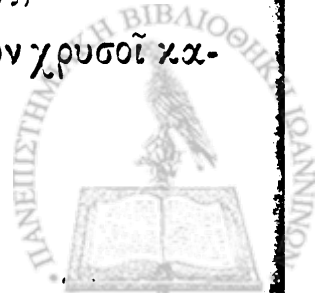
Ἐνῶ ἡ Ἀνθούλα μόνον αὐτὰ ἠγάπησε· αὐτὰ ἦσαν τὰ μόνα ὑποδηματάκια διὰ τὰ ὁποῖα ἐκτύπησεν ἡ καρδία της· καὶ τὴν στιγμὴν ὅπου ἡ Σμαράγδα τὰ ἔδιωχνε μακρὰν της, ἡ Ἀνθούλα ἤνοιγεν εἰς αὐτὰ τὴν ἀγκάλην της.

Αὐτὰ εἶχαν πάρει πλέον τὴν ἀπόφασιν ὅτι ἦσαν ἄχρηστα, καὶ τώρα ἡ Ἀνθούλα τὰ ἔκαμε χρήσιμα· ἡ Ἀνθούλα ἐγένετο αἰτία νὰ κάμουν ἀκόμη τὸν προορισμὸν των εἰς τὸν κόσμον.

Δὲν ἐχρεωστοῦσαν λοιπὸν δι' αὐτὸ ὀλίγην εὐγνωμοσύνην εἰς τὴν Ἀνθούλαν;

Ναί, τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο ἦτο πτωχικόν· ἀλλ' αὐτὰ δὲν τὰ ὑάλιζαν κάθε πρωὶ αἱ χονδραὶ χεῖρες καμμιᾶς ὑπηρετρίας, ἀλλ' αἱ τρυφεραὶ χεῖρες τῆς Ἀνθούλας, αἱ ὁποῖαι ἐνόμιζες ὅτι τὰ ἐθώπευαν.

Καὶ τὰ μεγάλα καστανὰ ἐκεῖνα ὀμμάτια της, τὰ ὁποῖα τὰ ἀντανακλοῦσαν πολὺ ωραιότερα παρὰ οἱ πλέον χρυσοῖ κα-

θρέπται, πόσον εὐτυχῆ τὰ ἕκαμάν με τὸ ἐκφραστικόν, τὸ γεμάτον ἀγάπην βλέμμα των! Ποτέ, ποτέ δὲν εἶχαν αἰσθανθῆ τοιοῦτον αἶσθημα!

Καὶ τὴν νύκτα, ἐνῶ ἐκοιμᾶτο ἡ Ἀνθούλα αὐτὰ δὲ ἔμεναν εἰς μίαν ἄκραν τοῦ δωματίου, διατὶ ἐνόμιζαν ὅτι ἀνέβαιναν ἀπὸ τὸ ἔδαφος, μολονότι ἦσαν ἀκίνητα εἰς τὴν θέσιν των, καὶ ἐπετοῦσαν, καὶ ἐτριγυρνοῦσαν τριγύρω εἰς τὴν ὠραίαν κεφαλὴν τῆς Ἀνθούλας, ἡ ὁποία ἀκουμποῦσεν εἰς τὸ μαξιλάρι; "ὦ! διότι ἡ καλὴ κόρη τὰ ἔβλεπεν ἐκεῖ πλησίον της, τὰ ὠνειρεύετο καὶ εἰς τὸν ὕπνον της!

Ποῖος νὰ τὸ ἔλεγε ποτέ ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὴν μαύρην ἐκείνην ἀπελπισίαν, τοῖς ἦτο γραπτὸν νὰ αἰσθανθοῦν τόσην εὐτυχίαν; Οὔτε ἐνεθυμοῦντο πλέον τὸ περασμένον των μεγαλεῖον.

Πόσον ὠραῖον πρᾶγμα εἶνε ἡ ἀγάπη!

Ἀλλὰ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ὅλα γηράσκουν, περισσό-
τερον δὲ τὰ ὑποδήματα· εἶχαν γηράσει πλέον· καὶ ἐπειδὴ
δὲν εἶχαν ὀδόντια νὰ τοῖς πέσουν, ἔπεσαν τὰ καψούλια
των· ἐκουράζοντο, δὲν εἰμποροῦσαν πλέον, ὅπως ἄλλοτε νὰ
τρέχουν, νὰ πηδοῦν σερπετά, σερπετά· μίαν ἡμέραν μάλι-
στα ἀρρώστησαν, δὲν εἰμποροῦσαν βῆμα νὰ καμουν· ἡ Ἀν-
θούλα ἐτρόμαξε καὶ ἔτρεξεν εἰς τὸν ἰατρόν, δηλαδὴ τὸν
ἐμβαλωματὴν· ὁ ἰατρὸς τὰ ἰάτρευσε καὶ ἐσηκώθησαν πάλιν
εἰς τὰ πόδια των· ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγον ἀρρώστησαν βαρεῖά
καὶ ἔπεσαν εἰς τὸ κρεβάτι· ὁ ἰατρὸς τοῖς ἔκαμε σοβαρὰν
ἐγχείρισιν καὶ μόλις τὰ ἐπρόφθασεν· ἀλλὰ ἔμεναν ἐπάνω
των τὰ σημεῖα τῆς ἀρρωστίας των· ἡ Ἀνθούλα ἦτο ὅλο
καρδιοκτύπι· νὰ ἐβλέπατε πῶς τὰ ἐπρόσεχε! ἀλλ' ἀρρώ-

στησαν και μίαν φρονίαν ἀκόμη, και όταν ἐφώνηζέ
 ἰατρόν, αὐτὸς εἶπεν ὅτι ἡ ἰατρική του δὲν εἴμπορεῖ ν'
 πορθώσῃ τίποτε, ὅτι δὲν μένει πλέον καμμία ἐλπίς, κ'
 ὁ ἄρρωστος θ' ἀποθάνῃ.

— Ἀπὸ τί; ἠρώτησε μὲ δάκρυα ἡ Ἀνθούλα.

— Ἀπὸ γηρατειῶν, κοριτσάκι μου.

Πραγματικῶς οὔτε ἕως τὸ ἐσπέρας δὲν ἐβίασται
 ὑποθηματίζα· ἤρρισε νὰ ψυχραχθῶν· ἀλλὰ ἐνέ-
 χουαχούσαν εἶχαν τὸ βλέμμα των προσηλωμένον μὲ
 φραστον εὐγνωμοσύνην μέσα εἰς τὰ ὀμμάτια τῆς
 κόρης, ἡ ὁποία τὰ ἔκαμε τόσο εὐτυχῆ, ἡ ὁποία ὅχι
 τὰ ἠγάπησεν, ἀλλὰ τὰ ἔκαμε και αὐτὰ νὰ ἀγαπῶ
 τὸ ὁποῖον εἶνε πολὺ μεγαλειτέρα εὐτυχία.

Εἰς τὰς τέσσαρας μετὰ μεσημβρίαν ἀπέθανεν.

Ἡ Ἀνθούλα, τὴν ὁποίαν ἐπίανε κρῶν ἀνατριχίλῃ
 ἐσκέπτετο μόνον ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ τὰ ῥίψῃ εἰς τὸ
 τοῦ σκουπιδοῦ ὡς ψόφον γατοῦδι, ἐπῆγεν εἰς αὐτὴν
 γωνίαν, ἐγονάτισεν, ἐσκαψε μὲ τὰ χεράκια τῆς, τὰ ἔκ
 και

— Τὰ ἔθαψε! εἶπεν μὲ συγκίνηση τὰ δύο παιδι
 ὁποία ἕως τότε δὲν εἶχαν προσφέρει λέξιν.

— Και τώρα τί ἀπέγεινε τὸ κορίτσι ἐκεῖνο;

— Εἶνε εἰς τὸ ὄρανοτρορεῖον . . . ἀπέθανεν ἡ
 του . . .

— Τὸ κακόνιο!

*
*

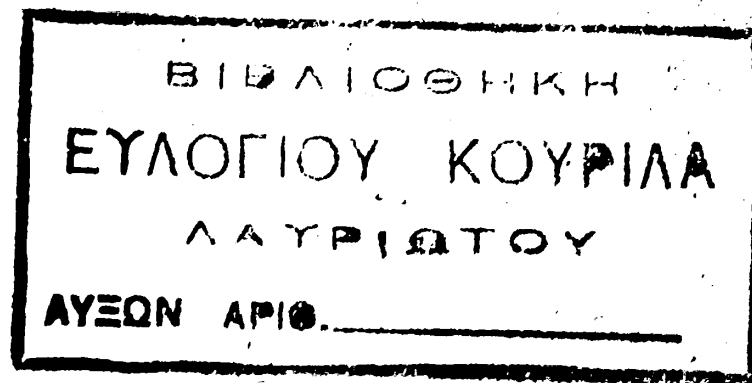
Εἶπεν τὰ παιδιὰ και ἐπέστρεψεν ἰσγά, ἰσγά

κηπαράκι των. Χωρίς δὲ νὰ εἶπουν λέξιν, ὡς νὰ συνεννοήθησαν μόνον μὲ τὸ βλέμμα των, ἐπῆραν μὲ προσοχὴν τὰ ὑποδηματάκια καὶ τὰ ἔθαψαν εἰς τὸ πρῶτον μνημῶτων, εἰς τὴν ἄκραν τοῦ περιβολίου των.

Τὰ δύο παιδιά ἐφύτευσαν ἄνθη καὶ τὰ καλλιεργοῦν καὶ τὰ ποτίζουν. Εὐωδιάζει ἡ μικρὰ ἐκείνη γωνία· καὶ τὰ ἄνθη ἐκεῖνα, ὅπως ὅσα φυτεύομεν ἐπάνω εἰς τοὺς τάφους ἀγαπητῶν καὶ πολυθρηνητῶν ὑπάρξεων, σκορπίζουν τριγύρω μὲ τὴν εὐωδίαν των τὴν ἐνθύμησιν, μωσχοβολοῦν τὴν ἀνάμνησιν.

Τέτοιον τάφον ἔχουν τὰ ὑποδηματάκια. Δὲν τὰ ἐλησμόνησαν. Καὶ νεκρὰ ἀκόμη εἶνε εὐτυχῆ !

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΔΑ
ΔΑΥΡΙΩΤΟΥ

ΑΥΣΩΝ ΑΡΙΘ.

Ο ΚΩΣΤΑΝΤΗΣ

Α΄.

— Σπῦρο! Αἴ! Σπῦρο! ἔλα γρήγορα! ἔλα! Ἐπει-
φουσκοθαλασσιά!

Φωνάζει ὁ Κωσταντῆς πρὸς τὸν σύντροφόν του,
ὁποῖον βλέπει ἀπὸ μακρὰν νὰ ἔρχηται καὶ νὰ φέρῃ
κωπία.

Ὁ Κωσταντῆς εἶνε ψαρᾶς, καὶ φορτωμένος τὰ πῆ-
μάτια εἰς τὸν ὠμόν του τὰ πηγαίνει εἰς τὴν ψαράδικήν
λέμβον, ἣ ὁποία εἶνε τραβηγμένη εἰς τὴν ἀκρογιαλιὰν
παλαιοῦ Φαλήρου.

Τὸ πρῶτὸ πυκνὰ σύννεφα ἐσκέπαζαν τὸν οὐρανόν, ἄ-
τώρα ἡ μαυρίλα ἐπέρασεν, ὁ οὐρανὸς ἐκαθάρισεν, ἡ φου-
θαλασσιά ἔπεσε καὶ θὰ ὑπάγουν νὰ ψαρεύσουν.

Β΄.

Ὁ Κωσταντῆς εἶνε πολὺ νέος, μόλις δεκαοκτὼ ἐτῶν,
ὅμως εἶνε οἰκογενειάρχης· ἔχει ὀλόκληρον οἰκογένειαν
βάρους του, τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀδελφοῦ του Λεωνίδα

Ὁ Λεωνίδας ἦτο ψαρᾶς καὶ αὐτός· εἶχεν ἰδικόν του ψα-
 ράδικον πλοιάριον καὶ ἦτο πολὺ εὐτυχής· ἐγηροκόμησε
 μάλιστα καὶ τὸν γέροντα πατέρα του ἕως εἰς τὴν τελευ-
 ταίαν του στιγμὴν· ἀλλὰ μίαν ἡμέραν ὑπῆγε πολὺ μα-
 κρὰν ἀπὸ τὴν ἀκρογιαλιὰν νὰ ψαρεύσῃ, καὶ τὸν ἐπίασεν
 ἕξαφνα τρικυμία, καὶ ἠναγκάσθη τέσσαρας ὁλοκλήρους ὥρας
 νὰ παλαίῃ μὲ τ' ἀγριεμμένα καὶ ἀφρισμένα κύματα, τὰ
 ὅποια ἤθελαν νὰ τὸν καταπίουν· καὶ ἔσωσε μὲν ὡς ἐκ θαύ-
 ματος καὶ τὴν ζωὴν του καὶ τὸ ἀλιευτικόν του πλοιάριον
 μὲ τὴν μοναδικὴν του γενναϊότητα, ἀλλ' ἐπειδὴ τέσσαρας
 ὥρας εἶχε μείνει βρεγμένος ἀπὸ τὴν κορυφὴν ἕως εἰς τὰ
 ὀνύχια, ἐνῶ ὁ χιονιάς, ὁ ὅποιος ἐφυσούσε ἀπὸ τὰ τριγύρω
 κάτασπρα βουνά, τὸν ἐκεντοῦσε ὡσάν χίλια βελόνια μαζί,
 τὴν ἄλλην ἡμέραν μόλις ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν,
 ὅπου εἶχεν ὑπάγει τὴν λαμπάδα τὴν ὅποιαν ἔταξεν εἰς τὸν
 ἅγιον Νικόλαον, ἔπεσεν εἰς τὸ κρεβάτι· κατ' ἀρχὰς τὸν
 ἐπίασε δυνατὴ θέρμη, ἔπειτα ἡ ἀσθένεια ἐγύρισε· ἐπρο-
 σκάλεσαν ἕνα ἰατρόν, ἔπειτα πολλοὺς καὶ ἔκαμαν ἰατρο-
 συμβούλιον· ἀλλ' ἀλλοίμονον! ἡ ἀσθένειά του δὲν εἶχεν ἰα-
 τρείαν... ἔμεινεν εἰς τὸ στρῶμα, ἔβηγεν, ἔπτυνεν αἷμα·
 εἶχε γείνει ἰσχνός, ἰσχνός, μόνον τὰ κόκκαλά του ἔμειναν,
 καὶ κίτρινος ὡς νὰ εἶχε σηκωθῆ ἀπὸ τὸν τάφον.

Ἀπὸ τὴν μαύρην ἐκείνην ἡμέραν τῆς ἀρρωστίας; Χά-
 δυστυχία ἐμβῆκεν εἰς τὴν οἰκίαν του.

Ἐπρεπε νὰ ἐργασθῆ διὰ νὰ θρέψῃ τὰ τέ-
 παιδία του καὶ τὴν γυναῖκά του καὶ ἐκεῖνος
 νὰ κινηθῆ!

δυστυχῆ μικρὰ

Ἡ καυμένη του ἡ γυναῖκα! ὅταν ἔβλεπς νὰ ἐβγοῦν εἰς

της εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὅταν ἔβλεπε καὶ τὰ παιδί της νὰ μαζεύωνται τριγύρω εἰς τὸ στρώμα του καταληπμένα, ὡς νὰ ἐνοῦσαν ὅτι ὁ πατέρας των ἦτο ὡς νεκρὸς πλέον, καὶ ὅτι ἦσαν ἔρημα, δίχως προστάτην τὸν κόσμον, ἐκλείετο εἰς τὸ ἄλλο δωμάτιον καὶ ἐκεῖ ἐκθητο εἰς μίαν γωνίαν καὶ ἔκλαιεν, ἐκτυποῦσε τὰ στήθη τι ἐμαδοῦσε τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς της μὲ ἀπελπισίαν, καὶ ἐψιθύριζεν ὡς τρελλή ἀνάμεσα εἰς τοὺς λυγμούς της:

— Τί θὰ γείνωμεν, Θεέ μου, τί θὰ γείνωμεν!

Ἄν δὲ ἔμβαινε κανέν παιδίον της σιγά, σιγά, τὸ ἔπαινε εἰς τὴν ἀγκάλην της, τὸ ἐφιλοῦσε καὶ ἔβρεχε μὲ δάκρυά της τὰ παιδικά του μάγουλα.

Καὶ ἔπειτα ἐσπόγγιζε τὰ ὀμμάτιά της, ἐπέστρεφεν τὴν κλίνην τοῦ ἀνδρός της, καὶ ἐπροσπαθοῦσε νὰ φαῖ ἡσυχος, ἀτάραχος, καὶ κἄποτε ἐχαμογελοῦσε — ἄχ! πόνον εἶχε μέσα τὸ χαμόγελον ἐκεῖνο! — καὶ ἔβαλλεν ὁ τὰ δυνατά της νὰ τοῦ δώσει θάρρος, νὰ τοῦ δώσει ἐπίδα, αὐτή, ἡ ὁποία δὲν εἶχε καμμίαν πλέον, καμμί ἐλπίδα!

Ἀλήθεια, τί θ' ἀπεγίνοντο;

Ὁ Λεωνίδας δὲν εἶχε πλέον τίποτε, τίποτε! οἱ ἰατροὶ ἰατρικά, ἔξοδα δύο ἐτῶν ὅπου ἦτο εἰς τὸ κρεβάτι καὶ ἐπιτιμὴν εἰμπόρεσε νὰ ἐργασθῆ, δὲν τοῦ ἀφῆκαν οὐδὲν πλέον· εἶχε δανεισθῆ καὶ διακοσίας δραχμίας, ἀλλ' εἰμπόρεσε νὰ πληρώσῃ εἰς τὴν προθεσμίαν.

Ὁ Κωσταντίνου χνεισταὶ του ἔβγαλαν εἰς δημοπρασίαν ὅμως εἶνε οἶκος, ἡ τυχὸν καὶ χάσουν τὰ χρήματά των, καὶ τὸ βάρος του, τὴν ἐκ τὴν μισθὸν του ἀξίαν!

Τὰ ἐπιπλάτων ἐν πρὸς ἐν ὅλα τὰ ἐπώλησαν. Ὅταν ἠναγκάζοντο νὰ πωλήσουν κανέν, ἐκείνη ἡ ἡμέρα ἦτο ἡμέρα λύπης καὶ δακρύων· τοῖς ἐφαίνετο πολὺ, πολὺ λυπηρόν, ἐσπάραζεν ἡ καρδία των, ὡς νὰ ἀπεχωρίζοντο κανένα φίλον των ἀγαπητόν, τὸν ὁποῖον εἶχαν γνωρίσει εἰς ἄλλους καιροὺς, εἰς ἡμέρας εὐτυχισμένας. Ἐπὶ τέλους ἔμεινε γυμνή καὶ ἔρημος ἡ μικρὰ των οἰκία· τὴν ὑπεθήκευσαν καὶ αὐτὴν εἰς ἓνα γέροντα τοκιστήν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐδανείσθησαν μερικὰ χρήματα. Διότι χρήματα ἐχρειάζοντο οἱ ταλαίπωροι· ἔπρεπε νὰ τρώγουν, νὰ ἐνδύωνται, νὰ ἐξοδεύουν τόσαι ψυχαὶ καὶ ὁ Λεωνίδας ἦτο ἄρρωστος! . . .

Δὲν εἶχαν λοιπὸν τίποτε. Εἰς ὀλίγον δὲν θὰ εἶχαν οὔτε ψωμί πλέον.

Ἡ γυναῖκά του δὲν εἰμποροῦσε νὰ ἐργασθῆ· ἀπὸ τὴν λύπην ἡ ὁποία κατέτρωγε τὰ σπλάγχνα της, ἀπὸ τὰς ἀγρυπνίας της πλησίον εἰς τὸ κρεβάτι τοῦ ἀνδρός της, ἀπὸ τὰς πτερήσεις, εἶχε γείνει τόσον ἀδύνατος, ὥστε ὅποιος τὴν ἐβλεπε τὴν ἐλυπεῖτο. Καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια ἀποροῦσε πῶς ἔστεκεν ἀκόμη εἰς τοὺς πόδας της. Καὶ ὅμως δύο φορές ἐδοκίμασε νὰ πλύνῃ ξένα ἀσπρόρρουχα, ἀλλὰ καὶ τὰς δύο φορές ἠσθένησεν. Ἄλλ' ἂν ἐπιπτε καὶ αὐτὴ εἰς τὸ κρεβάτι, ποῖος τότε θὰ ἐπεριποιεῖτο τὸν Λεωνίδα της; Χάριν τοῦ ἀνδρός της λοιπὸν ἔπρεπε νὰ φροντίζη διὰ τὴν υἱείαν της.

Δὲν εἶχαν τίποτε, τίποτε!

Θ' ἀπέθνησκαν ἀπὸ τὴν πείναν, ἢ τὰ δυστυχῆ μικρὰ θὰ ἠναγκάζοντο κανέν βράδυ ἐπὶ τέλους νὰ ἐβγοῦν εἰς

τούς δρόμους, νὰ σταθοῦν εἰς καμμίαν σκοτεινὴν γωνίαν, ν' ἀπλώσουν τὸ χεράκι των εἰς τοὺς διαβάτας καὶ νὰ ψιθυρίσουν δειλά, δειλά καὶ λυπητερά:

— Μιὰ πεντάρα, ἀφεντικό!

Θὰ ἐδιακόνευσαν!

Καὶ ἅμα τὸ ἐμάνθανεν ὁ φιλότιμος Λεωνίδας θὰ ἐξεψυχοῦσε εἰς τὴν στιγμὴν ἀπὸ τὴν ἐντροπὴν του καὶ ἀπὸ τὴν λύπην του! . . .

Γ'.

Τότε ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὸ μακρινὸν του ταξείδιον τὸ καράβι εἰς τὸ ὁποῖον ἦτο ναυτόπουλον ὁ Κωσταντῆς. Ὄταν ἀρρώστησεν ὁ Λεωνίδας, ὁ Κωσταντῆς ἦτο δέκα πέντε ἐτῶν. Τότε ἦτο δεκαεπτὰ. Εἶδε τὴν κατάστασιν τοῦ ἀδελφοῦ του, εἶδε τὴν δυστυχίαν τῆς οἰκογενείας του, τὴν πτωχίαν της, τὴν ἀθλιότητά της.

Καὶ ἐπῆρε μίαν μεγάλην ἀπόφασιν: — νὰ ἐργασθῆ αὐτὸς δι' ὅλους.

Ὁ Κωσταντῆς εἶχε γενναίαν καρδίαν· δὲν ἐσυλλογίσθη διόλου ποῖον ἦτο τὸ ἰδικόν του συμφέρον· μόνον τὴν φωνὴν τῆς καρδίας του ἤκουσε, καὶ ἀπεφάσισε νὰ κοπιᾷ, νὰ ὑποφέρῃ, νὰ βασανισθῆ διὰ τόσας ψυχάς.

— Ἐδῶ χρειάζεται θάρρος! εἶπε μὲ τὸν νοῦν του· πρέπει νὰ θρέψω τὸν ἀδελφόν μου ποὺ εἶνε ἄρρωστος, τὴν νύμφην μου καὶ τὰ ἀνέψιά μου. Εἶνε χρέος μου.

Καὶ ἔγεινε ψαρᾶς.

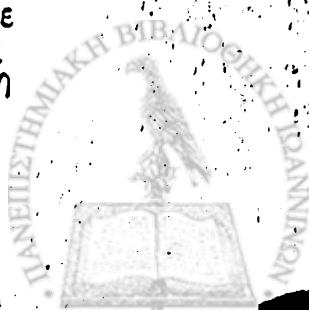

Δ'.

Σᾶς ἔτυχέ ποτε, νὰ ἰδῆτε ἐν μικρὸν λουλουδάκι εἰς τὴν ἄκραν τοῦ δρόμου, ἢ ἐπάνω εἰς καμμίαν στέγην; Κανείς δὲν τὸ ἐπεριποιήθη, κανείς δὲν τὸ ἐπότισε, κανείς δὲν ἐφρόντισε δι' αὐτό, καὶ ὅμως ἑκεῖνο ἐφύτρωσε, ἤνθισε.

Τὸ ἴδιον καὶ ὁ Κωσταντῆς δὲν ἔλαβεν ἀνατροφήν· μόνος του ἔγεινε καλός· ἡ καλωσύνη του ἐφύτρωσε μόνη της· γράμματα δὲν ἔμαθε διόλου· ἀλλὰ μέσα εἰς τὸ καράβι ὅπου ἦτο ναυτόπουλον, καὶ ἔπειτα μέσα εἰς τὴν ψαράδικήν του λέμβον μόνος του ἔμαθεν ἀριθμησιν καὶ γραφήν, γράφων ἐπάνω εἰς μίαν σανίδα, εἰς ἓνα κάρδον, εἰς μίαν στάμναν, μὲ μολυβδοκόνδυλον, μὲ κιωλίαν, μὲ κάρβουνον, μὲ ὅ,τι εὔρισκε.

Ὁ Κωσταντῆς δὲν ὠμοίαζε διόλου μὲ ἄλλους ψαράδες, οἱ ὅποιοι δουλεύουν ὅλην τὴν ἐβδομάδα καὶ πηγαίνουν ἔπειτα τὴν Κυριακὴν εἰς τὸ καπηλεῖον καὶ μεθοῦν, καὶ ἐξοδεύουν τὰ λεπτά των καὶ ἀπὸ ἄνθρωποι γίνονται κτήνη! Ὅχι· ὁ Κωσταντῆς ποτὲ δὲν ἐπάτησε τὸ κατώφλιον τοῦ καπηλείου· αὐτὸς ἔχει ἄλλους σκοπούς· ἐνῶ τρέφει τόσους ἀνθρώπους, προσπαθεῖ νὰ κάμῃ καὶ οἰκονομίαν. Ὡς νὰ εἶνε δὲ ἐπάνω του ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ, κερδίζει πολλά, εἶνε πολὺ τυχερὸς εἰς τὸ ψάρευμα. Ἐπλήρωσε τὸ χρέος τοῦ ἀδελφοῦ του Λεωνίδα πρὸς τὸν γέροντα τοκιστήν, καὶ ἔβγαλε ἀπὸ τὴν ὑποθήκην τὴν οἰκίαν του. Ἡ λέμβος μὲ τὴν ὁποίαν ψαρεύει εἶνε ἰδική του ἢ μισή· τὸ μερίδιόν του τὸ ἠγόρασε μὲ τὸ περισσεύμα του· καὶ ἂν μάλιστα εἶνε εὐτυχισμένη ἢ

χροινὰ ἐφέτος, σκοπεύει ν' ἀγοράσῃ μίαν μεγάλην τρατό-
 βαρκαν· καὶ μεγάλα πλεγματία καὶ νὰ πάρῃ καὶ ἄλλους
 φαράδες μαζί του διὰ νὰ κερδήσῃ πολλά καὶ προκόψῃ καὶ
 φανῇ περισσότερον ὠφέλιμος εἰς τὸν ἀδελφόν του καὶ εἰς
 τὴν οἰκογένειάν του.

Ε'.

Τί καλὸς νέος εἶνε ὁ Κωσταντῆς!

Εἶνε γενναῖος. Ὄταν τὰ Θεοφάνεια ὁ δεσπότης ῥίπτῃ
 τὸν σταυρὸν εἰς τὴν θάλασσαν, ὁ Κωσταντῆς τὸν ἀρπάζει
 ἀπὸ τοὺς πρώτους, διότι κολυμβᾷ ὡσάν δελφίνι.

Κατοικεῖ εἰς τὸν Πειραιᾶ μὲ τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀδελ-
 φοῦ του· ἡ μικρὰ τῶν οἰκία εἶνε ὑψηλὰ πρὸς τὸ μέρος τῆς
 Φρεαττοῦς καὶ ὅταν τὴν νύκτα φαρεύῃ μὲ τὴν λέμβον του,
 μέσα ἀπὸ τὴν θάλασσαν βλέπει τὸ φῶς τῆς κανδύλας ἢ
 ὁποῖα καίει ἐμπρὸς εἰς τὸ εἰκόνισμα τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Καὶ πόσον ἐργατικὸς εἶνε! εἴτε κρῦον εἶνε, εἴτε παγω-
 νιά, αὐτὸς θὰ ὑπάγῃ νὰ φαρεύσῃ.

Ἐνῶ δὲ τὰ μικρὰ ἀνεψάκιά του κάθηνται πλησίον εἰς
 τὸ παράθυρον καὶ θαμβόνουν μὲ τὴν ἀναπνοὴν τῶν τὰ ὑα-
 λία, καὶ ἔπειτα ἐπάνω εἰς αὐτὰ ζωγραφίζουσιν φανταστικὰ
 θηρία μὲ τὰ δακτυλάκιά των, ἐκεῖνος ἐπιστρέφει κατα-
 βρεγμένος, κρυσταλλωμένος, ἀλλὰ εὐχαριστημένος, διότι
 ἀπὸ μέσα τὸν ζεσταίνει ἡ καρδιά του, ἡ ὁποῖα εἶνε γε-
 μάτη ἀπὸ ἀφοσίωσιν.

Αὐτὰς τὰς ἡμέρας μάλιστα ἀπεφάσισε καὶ ἐν ἄλλο
 πρᾶγμα. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν καθαρὰν Δευτέραν θὰ στείλῃ

τὰ δύο μεγαλείτερα του ἀνέψια εἰς τὸ σχολεῖον· διότι θέ-
λει νὰ μάθουν γράμματα, καὶ νὰ γείνουν ὅπως πρέπει
ἄνθρωποι.

Τέτοιος εἶνε ὁ Κωσταντῆς, ὁ ὁποῖος πρὸ ὀλίγου ἐφώναζεν
εἰς τὸν σύντροφόν του :

— Σπῦρο! Αἶ! Σπῦρο! "Ἐλα γρήγορα! "Ἐλα! "Ἐπεσε
ἡ φουσκοθαλασσιά!

ΑΙ ΠΕΝΤΕ ΔΡΑΧΜΑΙ

Ἡ Φροσύνη ἀκουμποῦσεν εἰς ἓν δένδρον καὶ ἐσκέπτετο. Κάποτε ἔχωνε τὴν χειρὰ της εἰς τὸ θυλάκιόν της, τὴν ἐπίανε δὲ συγκίνησις. ὅταν τὰ δάκτυλά της ἀπαντοῦσαν ἐν χαρτίον διπλωμένον.

Τὸ χαρτίον αὐτὸ ἦτο ἡ ἐπιστολὴ τῆς πτωχῆς μητέρας της ἀπὸ τὸ χωρίον τὴν εἶχε φέρει πρὸ ὀλίγου ὁ γραματοκομιστής, καὶ ὅταν τὴν ἤνοιξεν, ὅταν τὴν ἀνέγνωσεν, ὅταν εἶδε τί εἶχε μέσα, ἔγεινε κατακόκκινη, καὶ τὰ ὀμμάτια της ἐβούρκωσαν.

Ὡσὰν νὰ ἐφοβεῖτο δὲ μήπως ὁ θεῖός της, ἡ θεία της, ἢ τὰ ἐξαδέλφια της ἐννοήσουν τί τῆς ἔγραφεν ἡ ἀπλοϊκὴ της μητέρα, ὡς νὰ ἐντρέπετο μήπως ἀναγνώσουν εἰς τὸ πρόσωπόν της τί εἶχε μέσα τὸ γράμμα, κατέβη εἰς τὸν κῆπον, καὶ ἐκεῖ μόνη ἐσυλλογίζετο τί εἶχε κάμει καὶ τί ἔπρεπε νὰ κάμῃ.

Ἐνῶ δὲ ἀκουμποῦσεν εἰς τὸ δένδρον, καὶ ἐπαρατηροῦσε

ακράν, ἐκεῖ κάτω εἰς τὸν ὀρίζοντα, ἔλεγε μὲ τὸν νοῦν της
τι ἦτο κακὴ κόρη.

— Εἶμαι κακὴ, κακὴ! ἐψιθύριζε, καὶ ἡ χεὶρ της ἔσφιγ-
ε μὲ περισσοτέραν συγκίνησιν εἰς τὸ θυλάκιόν της τὴν
πιστολὴν τῆς μητέρας της.

*
* *

Ἡ Φροσύνη ἦτο ἀπὸ μίαν κωμόπολιν τῆς Εὐρυτανίας·
πατέρας της Φίλιππος εἶχε πλησίον εἰς τὴν οἰκίαν των
ἓν μαγαζεῖον, τὸ ὁποῖον ἦτο συγχρόνως παντοπωλεῖον, ἐμ-
πορικόν, καπηλεῖον καὶ φαρμακεῖον. Ὁ Φίλιππος δύο φο-
ρὰς τὸν χρόνον ἐπήγαιεν εἰς τὸ Καρπενήσιον καὶ ἐψώνιζε.
Ἐν τῇ τελευταίᾳ φορᾷ, ἐπῆρε μαζὶ του ὅσα χρήματα εἶχε,
καὶ ὑπῆγε πάλιν ν' ἀγοράσῃ πρᾶγμα διὰ τὸ κατὰστημά
του· ἀλλ' ἐνῶ ἐπερνοῦσεν ἀπὸ ἓν στενὸν μονοπάτι, ἔξαφνα
ἐπήδησαν ἀπὸ τὰ χαμόκλαδα καὶ ἐφάνησαν ἐμπρὸς του
ἑντε ἄνθρωποι, μὲ λερὴν φουστανέλλαν καὶ ἄγρια πρόσωπα.
Ἦσαν λησταί! Τοῦ ἐπῆραν ὅλα του τὰ χρήματα, τοῦ
ἐπῆραν καὶ τὸ ἄλογόν του. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἔφθαναν αὐτά,
ὅν ἐπλήγωσαν εἰς πολλὰ μέρη τοῦ σώματός του καὶ τὸν
ὀρίψαν μέσα εἰς ἓνα λάκκον.

Τὴν ἄλλην ἡμέραν κάποιοι πραγματευταὶ ἐπερνοῦσαν
π' ἐκεῖ καὶ ἤκουσαν βογκητὰ· ἐπλησίασαν καὶ εὗρηκαν
κουτημένον εἰς τὸ αἷμά του ἓνα ἄνθρωπον· εἰς ἀπὸ αὐ-
τοῦ τὸν ἐγνώρισεν ὅτι ἦτο ὁ Φίλιππος· ἔκαμαν ἐκ τοῦ
προχείρου ἓν φορεῖον μὲ κλαδία καὶ τὸν μετέφεραν εἰς μίαν
τάβην, ὅπου τὸν ἐπεριποιήθησαν καὶ τὸν ἔφεραν ὀλίγον εἰς

τόν ἑαυτόν του· ἔπειτα εἰς ἀπὸ τοὺς ποιμένας τῆς στάνης ἐπῆγεν εἰς τὸ πλησίον χωρίον καὶ ἔφερον ἐν ἄλογον, διότι τῶν πραγματευτῶν ἦσαν ὅλα φορτωμένα, καὶ ἀφοῦ τὸν ἔδεσαν ἐπάνω καλὰ, τὸν ὑπῆγαν εἰς τὴν κωμόπολιν του, εἰς τὴν οἰκίαν του.

Μὲ ποίας σπαρακτικὰς φωνὰς καὶ μὲ ποίους θρήνους ἐγέμισεν ἡ οἰκία του! Ἡ δυστυχὴς γυναῖκά του, ἡ δυστυχὴς Φροσύνη! Ταῖς ἤρχετο τρέλλα ὅταν ἔβλεπαν τὰς πληγὰς του ἀνοικτὰς, ἀνοικτὰς ὡς στόματα· καὶ ὅταν ὁ Φίλιππος εἰς τὸ ψυχorroάγημά του, ἔστρεφε καὶ τὰς ἐκύτταζε καὶ τὰς δύο μὲ τὰ σβυσμένα του ὀμμάτια λυπητερά, πολὺ λυπητερά, ὡς νὰ τὰς ἀπεχαιρέτιζεν, ἐμαθοῦσαν τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς των. "Αχ! ἐτελείωσε! τὰ ἰατρικὰ τῶν ἰατρῶν, τὰ ἀναφυλητὰ τῆς ἀγάπης των, τὰ δακρυσμένα φιλήματά των δὲν κατώρθωσαν νὰ σταματήσουν, νὰ κρατήσουν τὴν ψυχὴν μέσα εἰς τὸ κατατροπημένον ἀπὸ τὰς πληγὰς ἐκεῖνο σῶμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐζητοῦσε νὰ φύγῃ· καὶ ὁ ταλαίπωρος Φίλιππος τὴν ἄλλην ἡμέραν ἐξεψύχησε!

*
**

Καὶ ἀφῆκε χήραν τὴν γυναῖκά του καὶ ὄρφανὴν τὴν Φροσύνην!

Ὁ νεκρὸς ὡς νὰ ἐπῆρέ μαζὶ του ὅλην τὴν εὐτυχίαν, ἀφῆκε τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν κακομοιριὰν εἰς τὴν οἰκίαν του ἀπὸ τὴν ἡμέραν ὅπου τὸν ἔθαψαν εἰς τὸ νεκροταφεῖον. Οἱ λησταὶ τοῦ εἶχαν κλέψει ὅλην του τὴν περιουσίαν· καὶ

δανεισται του μετα τον θανατον του εκαμαν κατασχε-
ν εις τα ολιγα πραγματα του μαγαζειου του.

Την ερημον μητερα και κορην κανεις δεν τας εσκεφθη.
Κανεις δεν εφροντισε πως θα ζησουν τωρα η δυστυχης
ηρα και η ορφανη.

'Αλλ' η μητερα της Φροσυνης δεν ενικηθη απο την λυ-
την ητο γενναια γυναικα.

— Θα δουλεψω, ειπε.

Και εδουλευεν οπως η πτωχοτερα χωριατισσα, εις τα
ωραφια, και εις την οικιαν της· η κωμοπολις ομως ητο
ικρα και ποτε ευρισκε εργασιαν, ποτε δεν ευρισκε· δια
ουτο ετυχαινε πολλακις να μη εχουν ενδυματα, να μη
χουν φως το βραδυ, να μη εχουν ουτε ψωμι και να πλα-
ιαζουν νηστικαι!

*
*
*

Η Φροσυνη ητο δεκα ετων τοτε και μόλις ειξευρε να
υλλαβιζη.

Ο θεϊος της, ο αδελφος του πατερα της, ο οποιος ητο
πολλων ετων αποκαταστημενος εις τας Αθηνας, αμα
μαθεν εις ποιαν δυστυχιαν ευρισκετο η οικογενεια του
αδελφου του και οτι η κακομοιρη η χηρα ουτε να θρεψη
μπορουσεν, ουτε ν' αναθρεψη καλα την κορην της, απε-
ασισε να कामη μιαν καλωσυνην: να φερη την Φροσυνην
εις τας Αθηνας, να την εχη εις την οικιαν του με τα ιδι-
α του παιδια, να την στελλη εις το Αρσακειον, να την
αθη γραμματα. Να μορφωθη, να γεινη διδασκαλισσα

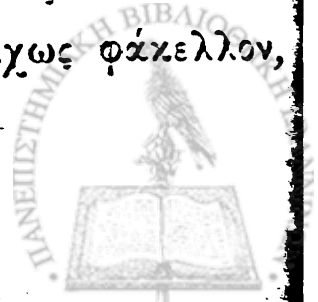
κατόπιν, νὰ φροντίσῃ καὶ διὰ τὸ ἰδικόν της μέλλον καὶ διὰ τὰ γηρατεῖα τῆς μητέρας της.

Ἡ μητέρα τῆς Φροσύνης κατ' ἀρχὰς ἤκουσε μὲ θυμὸν τὴν πρότασιν ἐκείνην τοῦ ἀνδραδέλφου της.

— Νὰ τοὺς στείλω τὴν Φροσύνην μου, εἶπε, τὴν κόρην μου, τὰ μάτια μου, καὶ ἐγὼ νὰ μείνω ἐδῶ ὀλομόναχῃ ἄν κούτσουρο! καὶ τί ἄλλο ἔχω ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν Φροσύνην μου καὶ θέλουν νὰ μοῦ τὴν πάρουν κι' αὐτήν!

Ἀλλὰ ὁ ἀνδραδέλφος της τῆς ἔγραψεν ἓν δεῦτερον γράμμα καὶ τῆς ἔλεγεν ὅτι, ἂν τὴν ἀγαπᾷ τὴν Φροσύνην, πρέπει νὰ τὴν στείλῃ εἰς τὰς Ἀθήνας· διότι τί θὰ γείνη ἂν μείνῃ ἐκεῖ μαζί της; θὰ γείνη χωριατοπούλα, θὰ πηγαίνῃ ζυπόλυτη εἰς τὰ χωράφια νὰ ξενοδουλεύῃ, καὶ δὲν θὰ εἰμπορέσῃ, ἔτσι πτωχὴ ὅπου εἶνε, ποτὲ νὰ ἀποκατασταθῇ, ὅπως πρέπει. Εἰς τὰς Ἀθήνας νὰ ἔλθῃ, νὰ μάθῃ γράμματα, νὰ μάθῃ τρόπους, νὰ γείνη καλὴ νέα καὶ νὰ γηροκομήσῃ καὶ τὴν γραῖαν τὴν μητέρα της. « Ἄν τὴν ἀγαπᾷς ἀληθινὰ τὴν Φροσύνην σου », τῆς ἔγραφε, « πρέπει νὰ τὴν ἀφήσῃς νὰ ἔλθῃ διὰ τὸ καλὸν της, διὰ τὴν εὐτυχίαν της. »

Ἡ δυστυχὴς μητέρα τὴν ἀφῆκε καὶ ἀνεχώρησεν· ἡ μικρὰ της οἰκία ἡ ὁπεία τῆς ἐφαίνετο ἔρημος ἀφότου ἀπέθανεν ὁ ἀνδρας της τὴν τῶρα τῆς ἐφάνη ὅτι ἐγεινεν ἀκόμη ἔρημος· ἐλυπεῖτο πολὺ· νύκτα καὶ ἡμέραν ἐκλαίεν· ἀλλ' ὅταν ἐσυλλογίζετο ὅτι ἡ Φροσύνη της θὰ γείνη, ὅπως ἔλεγε μέσα τὸ γράμμα, κατέπινε τὰ δάκρυά της. Ὁ νοῦς της ἦτο πάντα εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὄταν ἐφώναζε τὸν παπᾶ καὶ τῆς ἔγραφε γράμμα καὶ τὸ ἔστελλε δίχως φάκελλον,

μόνον διπλωμένον καὶ βουλωμένον μὲ ἀγιοκέρι καὶ καμμίαν
 πορὰν μὲ προζύμι, ἐνόμιζεν ὅτι ἔπαιρνεν ὅλην τῆς τὴν ἀγά-
 πην ἀπὸ τὴν καρδίαν τῆς τὴν ἔκλειε μέσα εἰς ἐκεῖνο τὸ
 γράμμα καὶ τὴν ἔστελλεν εἰς τὴν κόρην τῆς!

*
 * *

Ἡ Φροσύνη εἶχε τρία ἔτη εἰς τὰς Ἀθήνας. Πῶς ἤλ-
 λαξεν! Ἐπέρασεν ἐκείνη ἡ μαυρίλα τοῦ προσώπου τῆς, τὸ
 ὅποῖον ἦτο καμμένον ἀπὸ τὸν ἥλιον ὅταν ἦλθεν ἀπὸ τὸ
 χωρίον· ἐπροχώρησε πολὺ εἰς τὰ μαθήματα· ἔμαθε νὰ
 μιλήῃ καλὰ, καὶ κατώρθωσε νὰ ξεσυνειθίσῃ τὴν χωριάτι-
 κὴν τῆς προφορὰν· μέσα εἰς τὴν καλοαναθρεμμένην οἰκογέ-
 μειαν τοῦ θεῖου τῆς ἔμαθε νὰ φέρεται καὶ αὐτὴ καλὰ. Ὅπως
 δὲ εἶνε τώρα καλὰ καὶ καθαρὰ ἐνδυμένη, δὲν φαίνεται
 διόλου ὡς πτωχοκόρη καὶ χωρική. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἀπὸ
 υπερηφάνειάν τῆς ποτὲ δὲν καταδέχεται νὰ εἰπῇ εἰς τὰς
 συμμαθητρίας τῆς πόθεν εἶνε, καὶ ὅτι εἶνε πτωχή.

Διὰ τοῦτο ὅταν μία ἀρκετὰ πλουσία συμμαθήτριά τῆς
 εἶπε μίαν ἡμέραν:

— Φροσύνη, ἔρχεσαι ν' ἀλλάξωμε δῶρα δι' ἐνθύμησιν;
 Νὰ σοῦ πάρω ἓνα λεῦκωμα δι' ἄνθη, πέντε δραχμῶν, καὶ νὰ
 σοῦ πάρῃς καὶ σὺ μίαν ἐργοθήκην πέντε δραχμῶν· ἔρχεσαι;

Ἡ Φροσύνη ἐδέχθη. Δὲν ἐτόλμησε νὰ εἰπῇ:

— Ἐγὼ δὲν ἔχω λεπτὰ, εἶμαι πτωχή, μὲ προστατεύει
 θεῖός μου, καὶ δὲν τόλμῶ νὰ τοῦ ζητήσω πέντε δραχ-
 μὰς δι' ἓν ἀνωφελὲς πρᾶγμα.

Ὑπεσχέθη λοιπὸν ὅτι ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἐβδομάδα,

ἀπὸ δέκα ἡμέρας τὸ πολὺ, θὰ προσφέρῃ τὴν ἐργοθήκην εἰς τὴν φίλην της. Ὑπεσχέθη! ἀλλὰ πῶς θὰ τὴν προσφέρῃ; Ποῦ θὰ τὰς εὔρη τὰς πέντε δραχμάς; "Ὅχι βέβαια ἀπὸ τὸν θεῖόν της· οὔτε αὐτὴ τολμᾷ νὰ τοῦ τὰς ζητήσῃ, οὔτε ἐκεῖνος θὰ τὰς δώσῃ ἅμα μάθῃ διατί τὰς θέλει. Λοιπὸν θ' ἀφήσῃ νὰ ἐντροπιασθῇ εἰς τὴν φίλην της; νὰ τὸ μάθουν καὶ αἱ ἄλλαι της συμμαθήτριάι ὅτι δὲν ἔχει, ὅτι εἶνε πτωχή;

— "Ὅχι! λέγει μὲ τὸν νοῦν της, πρέπει νὰ εὔρω! πρέπει, πρέπει, πρέπει!

Ἄλλ' ἀπὸ ποῦ;

"Ἐξαφνα τῆς ἔρχεται μία ἰδέα.

— Ἄ! εἶπε, ὡς νὰ ἐλαφρώθῃ ἀπὸ μέγα βᾶρος, ἡ μητέρα θὰ μοῦ τὰς στείλῃ· θὰ τῆς γράψω ἓνα γραμματάκι· ἡ μητέρα, τὸ εἰξεύρω, μὲ ἀγαπᾷ πολὺ, καὶ θὰ οἰκονομήσῃ ἀπὸ κᾶπου.

Καὶ ἔγραψεν ἓν γράμμα. Τῆς ἔλεγε, τὸ γρηγορώτερον νὰ τῆς στείλῃ πέντε δραχμάς, διότι τὰς χρειάζεται διὰ τὸ σχολεῖόν της.

Ἡ μητέρα της ἔστειλεν ἀπάντησιν. Καὶ ἡ ἀπάντησις αὐτὴ εἶνε ὅπου συνεκίνησε τόσον πολὺ τὴν Φροσύνην, καὶ κατέβη καὶ ἀκούμβησεν εἰς τὸ δένδρον τοῦ κήπου. Διατί;

*
**

Τί ἔλεγεν ἐκεῖνο τὸ γράμμα;

Ἡ Φροσύνη, θέτει πάλιν τὴν χεῖρά της εἰς τὸ θυλάκιόν της, τὸ ἐβγάζει καὶ τὸ ἀναγινώσκει ἄλλην μίαν φορᾶν:

« Φροσύνη μου,

» Σέ φιλω 'ς τὰ δύο γλυκά σου ματάκια, καὶ σ' ἐρωτῶ διὰ τὴν υἰείαν σου· ἐγώ, τὸ ξεύρεις πειά, Φρόσω μου, νύκτα 'μέρα σένα ἔχω εἰς τὸν νοῦν μου· δι' ἐκεῖνο ποῦ μοῦ γράφεις τὸ οἰκονόμησα, ψυχὴ μου· μέσα εἰς τὸ γράμμα θὰ τὸ εὐρῆς τὸ πέντε καὶ ἑξήντα· νᾶξευρες πόσο 'χάρηκα ποῦ μοῦ εὐρέθηκε κι' αὐτό! γιατί τὸ 'ξεύρεις, ἀγάπη μου, τί στενοχώριας περνῶ· μοῦ εὐρέθηκε γιατί τὸ 'μάζευα πεντάρα πεντάρα ἕξ μῆνες τώρα, καὶ τὸ 'φύλαγα γιὰ νὰ τάρω ἕνα ζευγάρι παπούτσια τὴν Λαμπρὴ ποῦ μᾶς ἔρχεται· μὰ καλλίτερα σέ σένα, πουλάκι μου, νὰ πάγη, τὰρὰ σέ μένα· κάλλιο ἐγὼ νᾶχω λυωμένα παπούτσια καὶ σένα νὰ μὴ σοῦ λείπη τίποτε. Γράφε μου πειὸ συχνά, γιατί σὰν ἀργῆς νὰ μοῦ γράφης κάθουμαι καὶ κλαίω.

» Προσκυνήματα καὶ ἀπὸ τὴν Ῥηγιὸ τῆς Σταύραινας· τῆς λέγω καὶ παίρνει τὴ δουλειά της κ' ἔρχεται στὸ σπίτι μας καὶ δουλεύομε πλάγι πλάγι, γιὰ νᾶχω κάποιον νὰ μιλω γιὰ σένα.»

— "ὦ! εἶμαι κακὴ, κακὴ, ἄπονη! εἶπεν ἡ Φροσύνη διελώσασα τὴν ἐπιστολὴν καὶ θέσασα αὐτὴν εἰς τὸ θυλάκιόν της. Ἡ καὶμένη μου ἡ μητέρα ἐπροτίμησε νὰ τὴν ἔβρω μὲ λυωμένα παπούτσια τὸ Πάσχα καὶ νὰ μοῦ στείλῃ, τί εἶχε, ὅλην της τὴν περιουσίαν! Διατί; Τί θὰ τὰ τάρω ἐγὼ αὐτὰ τὰ λεπτά; θὰ τὰ πετάξω εἰς τὰ χαμένα γιὰ μίαν ἀνόητην 'περηφάνειαν ἐκεῖ! ἡ καὶμένη μου ἡ μαρούλα! . . . κύττα ἐκεῖ θυσία! "Αχ! νὰ τὴν εἶχα ἐδῶ πῶς θὰ τὴν ἀγκάλιαζα, πῶς θὰ τὴν ἐφιλοῦσα!

Καὶ ἔβγαλε καὶ πάλιν τὴν ἐπιστολὴν, καὶ ἐκόλλησεν

εἰς αὐτὴν τὰ χεῖλη τῆς - καὶ τὴν ἐφίλησε μὲ ὄλην τὴν καρδίαν τῆς.

— "Ὅχι! ὄχι! δὲν θὰ τὰ κρατήσω αὐτὰ τὰ λεπτά· θὰ τὸ εἰπῶ τῆς φίλης μου: εἶμαι πτωχή· δὲν εἶν' ἐντροπὴ νᾶνε κανεὶς πτωχός· δὲν ἔχω νὰ τῆς χαρίσω τίποτε, καὶ δὲν τὸ θέλω τὸ δῶρόν τῆς. Δὲν θέλω τέτοια ἐνθύμησι, πού νὰ μοῦ ἐνθυμίζῃ τὴν ἀπονιάν μου.

Καὶ ἔπειτα ἀπ' ὀλίγον:

— Ἡ μητέρα πρέπει νὰ μοῦ στέλλῃ λεπτά ἢ ἐγώ; εἶπε.

Καὶ ὡς νὰ τῆς ἦλθε μία ἐξαφνικὴ ἰδέα ἤρχισε νὰ συλλογίζεται.

— "Ἄχ! ἂν εἰμποροῦσα! εἶπε.

Καὶ ἀνέβη βιαστικὰ εἰς τὴν οἰκίαν, ὡς νὰ μὴ ἐφοβεῖτο πλέον νὰ τὴν ἰδοῦν, ὡς νὰ μὴ ἐντρέπετο πλέον ν' ἀναγνώσουν ἐπάνω εἰς τὸ πρόσωπόν τῆς τί εἶχε μέσα εἰς τὸν νοῦν τῆς.

*
* *

Ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἡ Φροσύνη εἶχεν ἀκούσει εἰς τὸ Ἀρσάκειον, ὅτι μία συμμαθήτριά τῆς, ἡ ὁποία ἀπουσίαζε τέσσαρας μῆνας διότι ἦτο ἀσθενής, ἐζητοῦσε μὲ πληρωμὴν τὰ γραπτά τῆς τάξεώς των, διὰ νὰ μελετήσῃ καὶ μὴ μείνῃ εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν. Ἦτο ἀδύνατος, ἔλεγεν, ἀκόμη, καὶ δὲν τῆς ἐπέτρεπεν ὁ ἰατρός νὰ ἐργασθῇ πολὺ. Διὰ τοῦτο ἔδιδε πέντε δραχμάς ἂν καμμία ἀπὸ τὰς πτωχὰς καὶ ἐπιμελεῖς συμμαθητρίας τῆς, τῆς ἐπαραχωροῦσε τὰ τετράδιά τῆς.

"Όταν ἡ Φροσύνη τῆς εἶπεν ὅτι αὐτὴ παραχωρεῖ τὰ τετράδιά της, ἡ ἄλλη κόρη ἔμεινεν ἔκπληκτος. Κατ' ἀρχὰς δὲν τὸ ἐπίστευεν. Ἡ Φροσύνη, νὰ πώλῃσῃ τὰ τετράδιά της;

Ναί, ἡ Φροσύνη τὰ ἐπώλῃσῃ τὰ τετράδιά της, δι' ἓνα σκοπὸν τὸν ὁποῖον αὐτὴ μόνον εἴξευρε, δι' ἓνα πολὺ μυστικὸν σκοπὸν· τὰ ἐπώλῃσῃ, ἀλλὰ μὲ τὴν συμφωνίαν δέκα πέντε ἡμέρας νὰ τῆς τὰ δίδῃ τὸ βράδυ εἰς τὴν οἰκίαν της διὰ νὰ τὰ ἀντιγράψῃ ἄλλην μίαν φοράν.

Καὶ ἤρχισε μὲ θάρρος καὶ μὲ ἐπιμονὴν τὴν ἀντιγραφὴν· ἀγρυπνοῦσεν ἕως εἰς τὰ μεσάνυχτα διὰ ν' ἀντιγράψῃ μὲ κόπον τόσα τετράδια, ἐνῶ συγχρόνως ἐμελετοῦσε καὶ τὰ μαθήματά της, καὶ ἔγραφε τὰ γραπτὰ κάθε ἡμέραν.

"Όταν ἐκουράζετο, ὅταν ἀπέκαμναν πλέον καὶ τὰ δάκτυλά της καὶ τὰ ὀμμάτιά της, ἔλεγε μὲ τὸν νοῦν της:

— Μητέρα!

Καὶ ἐξεκουράζετο, καὶ ἤρχιζε πάλιν μὲ θάρρος τὴν ἀντιγραφὴν.

*
**

Ἡ συμμαθήτριά της μετὰ μίαν ἐβδομάδα, ὅπως εἶχαν συμφωνήσει, τῆς ἔδωκε τὰς πέντε δραχμάς.

"Όταν δὲ ἡ Φροσύνη ἔστειλεν ἀπάντησιν εἰς τὸ γράμμα τῆς μητέρας της, εἰς τὸ χωρίον, τὸ γράμμα ἀντὶ ἐνὸς «εὐχαριστῶ» διὰ τὰς πέντε δραχμάς, τὰς ὁποίας τῆς εἶχε στείλει, εἶχε μέσα δύο πεντάδραγμα· εἶχε μέσα ὅχι μόνον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡ πτωχὴ της μητέρα εἶχε μαζεύ-

σει πεντάραν πεντάραν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον αὐτὴ ἐκέρδισε μὲ τὸ γράψιμόν της λέξιν πρὸς λέξιν, μὲ ἀγρυπνίαν δέκα πέντε νυκτῶν. Τὸ ἐν ἐφ' ἑσπέρῳ τὴν ἀφοσίωσιν τῆς μητέρας, τὸ ἄλλο τὴν ἀφοσίωσιν τῆς κόρης, καὶ αἱ δύο ἀφοσιώσεις εἶχαν συναπαντηθῆ, μέσα εἰς ἐκείνην τὴν ἐπιστολήν.

«Σοῦ τὰ στέλλω καὶ τὰ δύο», ἔλεγεν ἡ Φροσύνη μέσα εἰς τὸ γράμμα της «διὰ νὰ πάρῃς ὠραιότερα παπούτσια τὴν Λαμπρὴ πού μᾶς ἔρχεται.»

Καὶ ὅταν ἐσυλλογιζέτο τὴν χαρὰν τῆς μητέρας της, τὴν εὐτυχίαν της διὰ τὸν ἐξ' ἀφ' ἑσπέρῳ ἐκεῖνον θησαυρὸν — αἱ δέκα δραχμαὶ ἦσαν θησαυρὸς διὰ τὴν πτωχὴν χήραν — ὁ ὁποῖος θὰ τῆς ἐπήγαινε διὰ μᾶς, τὰ δάκρυα τὰ ὁποῖα θὰ ἔχυνεν ὅταν θὰ ἔβλεπεν ὅτι τόσον πολὺ τὴν ἀγαπᾷ ἡ κόρη της, ἡ Φροσύνη ἠσθάνετο μεγάλην, βαθεῖαν συγκίνησιν· ἀλλ' αὐτὴ ἡ συγκίνησις της δὲν ὠμοιάζε μὲ τὴν ἄλλην συγκίνησιν τὴν ὁποίαν ἠσθάνετο ὅταν ἀκουμβούσεν εἰς τὸ δένδρον καὶ ἐσυλλογιζέτο ὅτι ἦτο κακὴ· ὦχι! ἡ συγκίνησις της τώρα ἦτο γεμάτη χαρὰν ὅπως ὄλων ὅσοι χάνουν τὸ καθῆκόν των, ὅπως ὄλων ὅσοι ἀφοσιώνονται μὲ αὐταπάρησιν εἰς ἐκείνους τοὺς ὁποῖους ἀγαποῦν! . . .

ΤΟ ΠΟΤΗΡΙΟΝ ΤΩΝ ΔΑΚΡΥΩΝ

Ὁ Τιμολέων ἦτο ἄρρωστος, πολὺ ἄρρωστος· τὸ σωματάκι του εἶχε μαρανθῆ, εἶχε μείνει πετσὶ καὶ κόκκαλον· τὸ πρόσωπόν του εἶχε γείνει ἄσπρον ὡσάν κηρίον· ὦ! ἦτο μίᾱ λύπη νὰ τὸν βλέπη κανεὶς...

Μίαν νύκτα ἦτο πολὺ βρειᾶ· τὸ εἶχεν εἰπεῖ καὶ ὁ ἰατρός· πλησίον εἰς τὸ κρεβάτι του ἐκάθητο ἡ μητέρα του καὶ τοῦ ἐκρατοῦσε τὸ φλογισμένον του χεράκι· εἶχαν περάσει τὰ μεσάνυχτα, ἀλλ' ἡ δυστυχῆς μητέρα ἔμενεν ἀκόμη σκυμμένη ἐπάνω εἰς τὸ παιδί της. Πρὸς τὸ γλυκοχάραγμα ὁ Τιμολέων ἐξαφνίσθηκε μέσα εἰς τὸν βαρὺν του ὕπνον, ἔπειτα ἐγύρισε πρὸς τὸ μέρος τῆς μητέρας του καὶ ὡς νὰ ἐφοβήθη ἀπὸ κ' ἄποιον τὴν ἀγκάλιασε σφιγκτὰ, ἀκούμωσεν τὴν κεφαλὴν του εἰς τὰ γόνατά της καὶ ἀπεκοιμήθη.

Καὶ εἶδεν ὄνειρον.

Τοῦ ἐφάνη ὅτι ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανόν· ἕνας ἄγγελος μὲ ἰσραϊτῶν πρόσωπον καὶ μὲ δύο μακρὰς λευκὰς πτέρυγας,

ἤνοιξε μίαν μεγάλην θύραν καὶ τοῦ ἔδειξε νὰ ἐμβῆ. Ὁ Τιμολέων ἐμβῆκε καὶ εὐρέθη εἰς μίαν μεγαλοπρεπῆ αἴθουσαν· τὸ πάτωμα ἦτο στρωμένον μὲ τάπητας κεντημένους μὲ ἀληθινὰ ἄνθη· εἰς τοὺς τοίχους ἦσαν ζωγραφημένα πτηνά, ἀλλ' ἦσαν ἀληθινὰ καὶ ἐκελαδοῦσαν ἀπὸ τὴν θέσιν των· ἀντίκρυ εἰς τὴν θύραν ἐφαίνετο εἰς θρόνος ὀλόχρυσος στολισμένος μὲ χιλιάδας μικρῶν ἀγγέλων ἀπὸ ἀδαμάντια, σμαράγδια, ρουβίνια· παράξενον πρᾶγμα! καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι ἐκινούσαν τὰ πτερά των καὶ ἐγέμιζαν τὴν αἴθουσαν μὲ μίαν γλυκεῖαν λάμψιν ἣ ἡποία ἐκυμάτιζεν. Καὶ εἰς τὸν θρόνον;... "ὦ! εἰς τὸν θρόνον ἐκάθητο ὁ Θεός· ὁ ἴδιος ὁ Θεός· τὸ πρόσωπόν του ἔβγαζε τόσον φῶς ὅσον χίλιοι ἥλιοι μαζί· καὶ δι' αὐτὸ ὁ Τιμολέων δὲν εἰμποροῦσε νὰ τὸ ἰδῆ· ἀπὸ μακρὰν μόνον ἠκούετο ἡ φωνὴ τῶν ἀγγέλων, οἱ ὅποιοι ἔψαλλον τὴν δόξαν του· ἦτο τόσον γλυκεῖα ἡ φωνὴ των, τόσον συγκινητικὸς ὁ ὕμνος τὸν ὅποιον ἔψαλλον, ὥστε ὁ Τιμολέων ὡς μαγευμένος ἀπὸ θαυμασμὸν ἔστεκε εἰς τὴν θέσιν ὅπου εὐρέθη. Ποτὲ δὲν εἶχε φαντασθῆ παρόμοια πράγματα!...

"Ἐξαφνα ἐσιώπησαν οἱ ἄγγελοι καὶ μία φωνὴ ἀπὸ τὸν θρόνον τοῦ εἶπε.

—Τιμολέων, ἔλα κοντά μου, εἶμαι ὁ πατέρας σου, ὁ Θεός. Καὶ ὁ Τιμολέων ἐπλησίασε μὲ καρδιοκτύπι.

Ἡ λάμψις τὴν ὁποίαν ἐσκόρπιζε τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο ὡσὰν τοῦ ἡλίου, ὥστε νὰ μὴ εἰμπορῆ νὰ τὴν κυττάξῃ· ἴσα ἴσα ὅσον περισσότερο τὴν ἔβλεπε τὴν λάμψιν ἐκείνην, τόσον μεγαλειτέραν εὐχαρίστησιν ἠσθάνετο· τοῦ ἐφαίνετο ὅτι τὸν ἐφώτιζεν ἕως μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του.

Ὁ Τιμολέων εἶχε πλησιάσει εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ.

— Τιμολέον, παιδί μου, τοῦ λέγει πάλιν ἡ φωνή, εἶσαι ἄρρωστος, πολὺ ἄρρωστος καὶ κοντεύεις ν' ἀποθάνης· ἀλλὰ τὸ βλέπεις αὐτὸ τὸ ποτήρι; (καὶ τοῦ ἔδειξεν ἐν ὀλόχρυσον ποτήριον) ἂν εὔρεθῇ κανεὶς νὰ τὸ γεμίσῃ μὲ δάκρυα, τότε δὲν θ' ἀποθάνης.

Ὁ Τιμολέων ἤρχισε νὰ τρέμῃ· ποῖος θὰ ἤρχετο νὰ κλαύσῃ τόσο πολὺ δι' αὐτόν, νὰ γεμίσῃ ἐκεῖνὸ τὸ ποτήριον καὶ νὰ τὸν γλυτώσῃ; οὔτε ὁ ἴδιος δὲν θὰ εἰμποροῦσε νὰ χύσῃ τόσα δάκρυα· λοιπὸν ἔπρεπε ν' ἀποθάνῃ...

Ν' ἀποθάνῃ! ὦ! δὲν ἤθελε ν' ἀποθάνῃ!.. δὲν ἤθελε νὰ τὸν κλείσουν μέσα εἰς ἓν νεκροκράββατον καὶ ἔπειτα μὲ ψαλμωδίας νὰ ὑπάγουν νὰ τὸν χύσουν μέσα εἰς ἓνα τάφον καὶ νὰ φύγουν ὅλοι, καὶ νὰ τὸν ἀφήσουν μόνον μὲ τοὺς ἀποθαμένους μέσα εἰς τὸ νεκροταφεῖον Ἐφοβεῖτο, ἐφοβεῖτο!...

Καὶ τὸν ἐπίασεν ἀπελπισία· καὶ ἔλεγε μὲ τὸν νοῦν του:

— "Αχ! κανεὶς δὲν εὐρίσκεται εἰς τὸν κόσμον νὰ μ' ἀγαπᾷ τόσο πολὺ πού νὰ μὲ γλυτώσῃ!

— Τὸ ποτήρι! ποῦ εἶνε τὸ ποτήρι! ἠκούσθη ἔξαφνα μία ἀπελπιστικὴ φωνὴ ἀπὸ τὴν θύραν, καὶ εἰς τὴν στιγμὴν ὤρμησεν εἰς τὴν αἴθουσαν ὡσαν τελλή, μὲ ξέπλεκα μαλλία, μὲ ἀπλωμένας χεῖρας μία γυναῖκα καὶ ἐπροχώρησε βιαστικὰ ἕως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ.

Ἄνετριχίασεν ὁ Τιμολέων ἅμα ἤκουσε τὴν φωνὴν ἐκείνην τοῦ ἦτο πολὺ γνωστὴ· ἐσήκωσε τὴν κεφαλὴν του καὶ ἰνάμεσα ἀπὸ τὰ δάκρυά του ἐκύτταξε τὴν γυναῖκα ἐκείνην.

Ἦτο ἡ μητέρα του· ἐκρατοῦσεν εἰς τὰς χεῖράς της τὸ χρυσοῦν ποτήριον καὶ ἔκλαιε, καὶ ἔκλαιε! τὰ δάκρυά της ἔτρεχαν ὡπὸν σταλαγματιαὶ βροχῆς· ἔτρεχαν, ἔτρεχαν καὶ ποῦ νὰ στεριεύσουν! ἀπὸ ποίαν ἀτελείωτην πηγὴν λοιπὸν ἔβγαιναν; ἀπὸ τὴν καρδίαν της, ἡ ὁποία ἦτο γεμάτη ἀγάπην καὶ δάκρυα· τὸ ποτήριον ἐγέμισε, ἐξεχείλισε καὶ τὰ δάκρυά της ἀκόμη ἤν ἐτελείωναν· ἐχύνοντο ἔξω, ἔβρεχον τὸν τάπητα, ἀλλ' ἦσαν τόσον φλογισμένα ὥστε ἐμᾶραιναν τὰ δροσερὰ ἄνθη μὲ τὰ ὁποῖα ἦτο κεντημένος. "ὦ! πόσα δάκρυα εἶχεν ἡ μητέρα του διὰ τὸν Τιμολέοντα!..

Τὰ ζωντανὰ πουλιά, τὰ ὁποῖα ἦσαν εἰς τοὺς τοίχους τῆς αἰθούσης τοῦ Θεοῦ, ἔπαυσαν τὸ μαγευτικὸν των κελᾶθημα, οἱ ἀπὸ ἀδαμάντια, σμαράγδια καὶ ρουβίνια ἄγγελοι τοῦ θρόνου, δὲν ἐκινουῦσαν πλέον τὰς πτέρυγὰς των· ὅλα ἔμειναν ἀκίνητα ὡς νὰ ἐθαύμαζον τὴν ἀγάπην τῆς μητέρας ἐκείνης.

Ἀλλ' ἡ μητέρα ὡς νὰ ἔτρεμεν ἡ καρδία της μήπως ὅ,τι ἔκαμε δὲν ἦτο ἀρκετὸν διὰ νὰ σώσῃ τὸ παιδί της, ἀφοῦ ἔδωκε τὸ ποτήριον εἰς τὸν Θεόν, ἐγονάτισεν ἐμπρὸς εἰς τὸν θρόνον, καὶ μὲ τὴν πλέον σπαρακτικὴν φωνήν, τὴν ὁποῖαν εἰμπορεῖ νὰ ἐβγάλῃ ἀπὸ τὰ σπλάγγνα της μία μητέρα ἐφώνησε:

—Τὸ παιδί μου, Θεέ, τὸ παιδί μου.

σῶσέ μου το καὶ πάρ' τὴν ψυχὴ μου.

—Τὸ παιδί σου ἐσώθη, εἶπεν ὁ Θεός, καὶ σὺ θὰ ζήσης διὰ νὰ τὸ ἰδῆς μεγάλον καὶ καλόν· τὰ δάκρυά σου τὸ ἔσωσαν· ἂν δὲν τὸ ἀγαποῦσες τόσο πολὺ, θ' ἀπέθνησκε.

Καὶ τότε ἡ μητέρα του ὤρμησεν, ἐπῆρε τὸν Τιμολέοντα

εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς καὶ ἐβγῆκεν ἔξω ἀπὸ τὴν αἴθουσαν, ἐνῶ ἐπαραμέριζαν οἱ ἄγγελοι μὲ σεβασμὸν διὰ νὰ περάσῃ, καὶ εἰς τὸν δρόμον τὸν ἔσφιγγεν εἰς τὰ στήθη τῆς, καὶ τὰ δάκρυά τῆς ἔσταζαν ἐπάνω εἰς τὸ πρόσωπόν του, καὶ ἐψιθύριζε σιγὰ σιγὰ ἐνῶ τὸν ἐφιλοῦσε: «παιδί μου! παιδί μου».

Ὁ Τιμολέων ἀγκάλιαζε καὶ ἐκεῖνος τὴν καλὴν τοῦ, τὴν ἀγαπημένην του μητέρα, ἣ ὁποία δὲν τὸν ἀφῆκε ν' ἀποθάνῃ καὶ τὴν ἐφιλοῦσε μὲ δάκρυα χαρᾶς καὶ εὐγνωμοσύνης καὶ ἐψιθύριζε: «Μητέρα, μητέρα!» ὅτε...

Ἐξύπνησε...

*
**

Ὁ ἥλιος εἶχεν ἀνατεῖλει· τὰ πτηνὰ ἐκελαδοῦσαν γλυκὰ γλυκὰ ἐπάνω εἰς τὰ δένδρα τοῦ κήπου των, καὶ τὰ ἄνθη ἐσκόρπιζαν τὴν πρωϊνὴν των εὐωδίαν· μία ἀκτίς τοῦ ἡλίου εἶχεν ἔλθει ἕως εἰς τὴν κλίνην του, καὶ τὸν εἶχεν ἐξυπνήσει· ὁ Τιμολέων ἐκράτοῦσεν ἀκόμη ἀγκαλιασμένην τὴν μητέρα του.

Ὡ! τί παράξενον ὄνειρον ἦτο αὐτό, τὸ ὁποῖον εἶδεν;

Ὁνειρον; Ὁνειρον ἦτο;

Ἄν ἦτο ὄνειρον, διατί ὅταν ἐξύπνησεν εἶδεν ὅτι καὶ ἡ μητέρα του τὸν εἶχεν ἀγκαλιασμένον καὶ ἦτο σκυμμένη ἐπάνω του καὶ τὸν ἐκύτταζε μὲ ἐν βλέμμα γεμάτον ἀπὸ ἀπερίγραπτον ἀγάπην, καὶ ἔκλαιεν, ἔκλαιεν ἀπαράλλακτα ὅπως ἐκεῖ εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Θεοῦ;

ἦτο ὄνειρον; λοιπὸν δὲν τὸν ἔσωσαν τὰ δάκρυα τῆς μητέρας του; λοιπὸν ἐκινδύνευεν ἀκόμη ν' ἀποθάνῃ;

Καὶ ὁμῶς, ὦ χαρά! Ἐνοιῶθε μίαν δροσίαν ἀσυνείθιστην μέσα εἰς τὸ σωματάκι του, τὸ ἤσθάνετο ἐλαφρότερον τὸ κορμάκι του, ὡς νὰ ἔφυγεν ἀπὸ ἐπάνω του ἡ κακὴ ἐκείνη ἀρρωστία, ἡ ὁποία τὸ ἐβάρυνε· καὶ ἐνόμιζεν ὅτι ἀπὸ τὴν καρδίαν του ἀνέβαινε μία γλυκεῖα φωνὴ καὶ τοῦ ἐψιθύριζε: «Ἐγείνες καλὰ, Τιμολέον, δὲν θ' ἀποθάνης.»

Ὅταν εἰς ὀλίγον ἤλθεν ὁ ἰατρός καὶ ἐπίασε τὸν σφυγμὸν του, καὶ τὸν ἐξήτασε, καὶ πάλιν τὸν ἐξήτασε, καὶ ἐσηκώθη μὲ χαρὰν καὶ εἶπεν εἰς τὴν μητέρα του: «Ἐσώθη τὸ παιδί σου!» τὸν ἀγκάλιασε τὸν Τιμολέοντα πάλιν ἡ μητέρα του καὶ τὰ δάκρυα τῆς χαρᾶς τῆς ἔσταζαν εἰς τὸ πρόσωπόν του, καὶ ἐψιθύριζε σιγὰ σιγὰ ἐνῶ τὸν ἐσιλοῦσε: «παιδί μου, παιδί μου!» Τότε ὁ Τιμολέων ἐνεθυμήθη τὸ ὄνειρόν του καὶ τὰ λόγια ἐκείνα, τὰ ὁποῖα εἶπεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν μητέρα του:

— Τὸ παιδί σου ἐσώθη· τὰ δάκρυά σου τὸ ἔσωσαν· ἂν δὲν τὸ ἀγαποῦσες τόσο πολύ, θ' ἀπέθνησκε.

Καὶ ἀγκάλιασε σφιγκτὰ σφιγκτὰ τὴν μητέρα του, καὶ ἐκόλλησε τὰ μικρά του χεῖλη εἰς τὰ χεῖλη τῆς μητέρας του, καὶ ἀπὸ τὸ βάθος τῆς καρδίας του μὲ τὴν πλέον περιπαθῆ του φωνὴν εἶπε πρὸς ἐκείνην, ἡ ὁποία τοῦ ἔδωκε δύο φροῦς τὴν ζωὴν:

— Μητέρα, εὐχαριστῶ!

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ

— Τὴν ἱστορίαν μας, θεῖε, τὴν ἱστορίαν μας, ἐφώνα-
ξεν ὁ μικρὸς Ἀριστείδης.

— Καὶ αἱ ἐξετάσεις μας ἐτελείωσαν, καὶ ἄριστα ἐπή-
ραμεν, εἶπε καὶ ἡ Πηνελόπη.

— Λοιπὸν τὴν ὑπόσχεσίν σας!

— Τὴν ὑπόσχεσίν σας!

Καὶ ἐτοποθετήθησαν καὶ οἱ δύο, ἀδελφὸς καὶ ἀδελφή,
πλησίον εἰς τὰ γόνατα τοῦ θεοῦ των Πλάτωνος καὶ ἠτοι-
μάσθησαν ν' ἀκούσουν τὴν διήγησίν του.

Ὁ θεὸς των Πλάτων ἐταξείδευσεν εἰς πολλὰ μέρη,
εἶδεν πολὺν κόσμον, ἀνέγνωσε πολλὰ βιβλία καὶ εἰξεύρει
πολλὰς καὶ καλὰς ἱστορίας· καὶ ὅσας φορὰς ὁ ἀνεψιὸς του
καὶ ἡ ἀνεψιὰ του ἐκτελοῦν τὰ καθήκοντά των τοῖς διη-
γεῖται μίαν ἱστορίαν· τοῦτο δὲ συμβαίνει σχεδὸν κάθε
βράδυ, διότι καὶ οἱ δύο εἶνε εὐτακτοὶ καὶ ἐπιμελεῖς.

Ἀλλὰ τώρα δὲν ζητοῦν καμμίαν ἀπὸ τὰς συνειθισμέ-
νας ἱστορίας τοῦ θεοῦ των· ζητοῦν τὴν συγκινητικὴν ἐχει-

νην ιστορίαν, τὴν ὁποίαν ὑπεσχέθη νὰ τοῖς εἰπῇ ἂν πάρουν ἄριστα εἰς τὰς ἐξετάσεις των καὶ τὴν ὁποίαν περιμένουν μὲ τόσην ἀνυπομονησίαν ἕνα μῆνα τώρα.

Ὁ θεῖος Πλάτων ἐκάθισε περισσότερον ἀναπαυτικὰ εἰς τὴν καθέκλαν του, ἐσκέφθη ὀλίγον, ἔβηξεν ὀλίγον, καὶ ἔπειτα ἤρχισε:

— Μίαν ἡμέραν . . .

Ἄμα τὰ δύο παιδιά ἤκουσαν τὴν μαγικὴν αὐτὴν λέξιν, ἡ ὁποία εἰς τὴν ζωηρὰν παιδικὴν φαντασίαν ὑπόσχεται συγκινήσεις καὶ περιπετείας, δράκους καὶ βασιλοπούλας, μαγευμένους πύργους καὶ πτερωτὰ ἄλογα, βουνὰ ὅπου ἀνοιγοκλείουν καὶ νεκροὺς ὅπου ἀναστήνονται μὲ τὸ ἀθάνατον νερόν, μηλέας ὅπου ὀμιλοῦν καὶ δάση ὅπου τραγωδοῦν, ἐστρυμώχθησαν περισσότερον εἰς τὰ γόνατα τοῦ θεοῦ των, ἐσήκωσαν ζωηρῶς τὰς κεφαλὰς των, ἐχαμογέλασαν ἀπὸ εὐτυχίαν, ἐτέντωσαν μὲ προσοχὴν τὰ αὐτία των καὶ μὲ τὰ περίεργα καὶ ἔξυπνα ὀμμάτιά των τὸν ἐκύτταζαν μέσα εἰς τὰ ὀμμάτιά του.

— Μίαν ἡμέραν, ἐπανάλαβεν ὁ θεῖος Πλάτων, ἐν παιδίον ἕως δώδεκα ἐτῶν ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὸ σχολεῖον. Ἦτο χειμῶνας. Τὸ πρωτὶ εἶχε χιονίσει καὶ αἱ στέγαι καὶ οἱ δρόμοι ἦσαν κάτασπροι· ὁ ἄνεμος ἐφυσῶσε παγωμένος. Ἀλλὰ τὸ παιδίον δὲν ἐκρύωνεν· ἐφοροῦσεν ὠραῖα καὶ χονδρὰ φορέματα, καινούργια καὶ στερεὰ ὑποδήματα, χειρόκτια εἰς τὰς χεῖράς του· ἦτο πλουσιόπαιδον· ὁ δὲ χειμῶνας, καλὰ μου παιδιά, δὲν εἶνε διὰ τοὺς πλουσίους, εἶνε διὰ τοὺς πτωχοὺς· ὅταν οἱ πλούσιοι, μεγάλοι καὶ μικροὶ κάθηνται τριγύρω εἰς τὴν θερμάστραν των, ἢ ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐστίαν

των ὅπου καίει ωραία φωτιά καὶ σκορπίζει γλυκεῖαν ζέστην, δὲν αἰσθάνονται τὸν χειμῶνα· καὶ ἂν βρέχη· καὶ ἂν χιονίζῃ ἔξω, ἐκεῖνοι ἔχουν ἥλιον μέσα εἰς τὸ δωμάτιόν των· ἀλλ' οἱ πτωχοί; . . . ὦ! οἱ καυμένοι οἱ πτωχοί, ἐνῶ βογκᾷ εἰς τὴν στέγην των ὁ ἄνεμος καὶ ἐμβαίνει εἰς τὸ παλαιόσπιτόν των ἀπὸ τὰ σπασμένα παράθυρα ἢ τὰς ραγάδας, ἐνῶ ἀστράπτει καὶ βροντᾷ εἰς τὸν οὐρανόν, ἐκεῖνοι περνοῦν σκοτεινὰ τὰς μακρὰς καὶ ἀγρίας νύκτας τοῦ χειμῶνος ἀπηλπισμένοι καὶ κλαίοντες. Καὶ δὲν ἔχουν οὔτε ψωμί νὰ δώσουν εἰς τὰ παιδιά των, οὔτε σκέπασμα νὰ τὰ σκεπάσουν, καὶ τὸ ἐν φωνάζει· πεινῶ, τὸ ἄλλο· παγόνω καὶ τὸ ἄλλο εἶνε ἄρρωστον καὶ κινδυνεύει . . . Καὶ ἀργεῖ τότε, ἀργεῖ πολὺ νὰ ἐξημερώσῃ, . . .

— Οἱ καυμένοι οἱ πτωχοί! ἐψιθύρισεν ἡ Πηνελόπη συγκινηθεῖσα.

— Τὸ παιδίον λοιπὸν ἐκεῖνο, ἐξηκολούθησεν ὁ θεῖος Πλάτων, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο Κλεάνθης, τόσον ὀλίγον ἐφρέντιζε διὰ τὸ κρύον, ὥστε εἶχε σταθῆ εἰς μίαν ἄκραν τοῦ δρόμου καὶ ἐκύτταζε δύο σπουργίτας οἱ ὁποῖοι ἐπετοῦσαν ἀπὸ στέγην εἰς στέγην, καὶ ἐσκάλιζαν μὲ τὸ ράμφος των τὴν χιόνα, διὰ νὰ εὔρουν κανένα σπόρον ἢ σκολῆκι. Εἶχε δὲ ὄλην του τὴν προσοχὴν εἰς τὰ πτηνά, ὅταν ἔξαφνα ἐν ἄλλο παιδίον ἦλθε καὶ ἐστάθη ἐμπρὸς του καὶ ἐσταύρωσε τὰς χεῖράς του.

Ἦτο ἕως ἐννέα ἐτῶν· τὰ ἐλεεινὰ του φορέματα εἶχαν τόσον μεγάλας τρύπας εἰς τὰ γόνατα καὶ εἰς τοὺς ἀγκῶνας ὥστε ἐφαίνοντο τὰ κρέατά του· τὰ χεῖλη του ἦσαν μελανὰ, αἱ χεῖρές του πρησμένοι καὶ κατακόκκιναι, οἱ πόδες

του γυμνοὶ καὶ ὄλο πληγὰς ἀπὸ τὰ ζεπαγιάσματα ἐπα-
τοῦσαν ἐπάνω εἰς τὴν χιόνα.

Τὸ δυστυχὲς ἐτρεμούλιαζε καὶ ἐκτυποῦσαν τὰ ὀδοντία
του! . . .

Ὁ Κλεάνθης ἄμα ἐγύρισε καὶ τὸ εἶδεν, ἀνετριχίασεν εἰς
ὄλον τὸ σῶμά του.

— Καλὸ μου παιδί, τοῦ εἶπε μὲ σιγανὴν φωνὴν τὸ
πτωχόν, μήπως σοῦ εὐρίσκεται κανένα ζευγάρι παληὰ πα-
πούτσια;

Ὁ Κλεάνθης ἐνεθυμήθη, ὅτι ἐκείνας τὰς ἡμέρας τοῦ
εἶχεν ἀγοράσει ὁ πατέρας του τὰ καινούργια ὑποδήματα
ὅπου ἐφοροῦσε.

Τοῦ ἀπεκρίθη λοιπόν:

— Ἔχω· ἔλα εἰς τὸ σπίτι, νὰ σοῦ τὰ δώσω· ἀλλὰ μοῦ
φαίνεται πῶς θὰ σοῦ εἶνε ὀλίγον μεγάλη.

— Μεγάλα; δὲν πειράζει ἐγὼ εἶμαι πτωχόπουλο· μόνον
ξυπόλυτο νὰ μὴν περιπατῶ ἄπάνω εἰς ταῖς πέτραις καὶ εἰς
τὰ χιόνια, γιατί κρυόνω, κρυόνω πολύ.

— Ἔλα μαζί μου, τοῦ εἶπεν ὁ Κλεάνθης· καὶ ἔπειτα
ἀπὸ ὀλίγον τοῦ εἶπε πάλιν: μήπως πεινᾷς;

Τὸ πτωχόν παιδίον ἐχαμήλωσε τὰ ὄμμάτια του καὶ δὲν
ἔδωκεν ἀπάντησιν. Ἐπειτα δὲ μὲ τρέμουσαν φωνὴν:

— Μόνο χθὲς βράδυ ἔφαγα ἓνα ξηρὸ κομματάκι ψωμί,
εἶπε.

— Πῶς σ'ἐλέ γουν;

— Ἀνδρέα.

— Ἔλα μαζί μου, Ἀνδρέα.

Ἄν ἦτο κανὲν ἀνόητον παιδίον, θὰ ἐντρέπετο, διότι εἰς

τὸ πλάγι του ἐπεριπατοῦσεν ἐν πτωχόπαιδον μὲ τοιαῦτα φορέματα. Ἄλλ' ὁ Κλεάνθης εἶχεν εὐγενῆ ψυχὴν, καὶ ἐν πρᾶγμα μονάχα ἐσυλλογίζετο τὴν στιγμὴν ἐκείνην: πῶς νὰ κάμῃ καλὸν εἰς τὸ κακόμοιρον ἐκεῖνο πτωχόν. Τὸ ὑπῆγε λοιπὸν ἕως εἰς τὴν οἰκίαν των.

Ἐκτύπησε τὴν θύραν, τοῦ ἠνοιξαν, ἐμβῆκαν· τὸ ἔφερεν εἰς τὸ μαγειρεῖον καὶ τοῦ εἶπε:

— Ζεστάσου καὶ περίμενέ με.

Ἐπειτα ἀνέβη εἰς τὸ δωμάτιον ὅπου ἦτο ἡ μητέρα του, ἔπεσεν εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς καὶ τῆς εἶπε λαχανιασμένος.

— Μητέρα, μίαν χάριν, ἂν μ' ἀγαπᾷς!

Καὶ διηγήθη εἰς τὴν μητέρα του τὴν δυστυχίαν τοῦ πτωχοῦ παιδίου.

Ἡ μητέρα τοῦ Κλεάνθους ἦτο ἀγαθὴ καὶ εὐσπλαγχνικὴ γυναῖκα· ποτὲ πτωχὸν ὅπου τῆς ἐζήτησε βοήθειαν δὲν τὸν ἄφησε νὰ φύγῃ μὲ ἄδεια χέρια· ἀλλὰ δὲν ἐπερίμενε νὰ ἔλθουν οἱ πτωχοὶ εἰς τὴν θύραν τῆς· τοὺς ἐζητοῦσε καὶ τοὺς εὔρισκεν· εἰς πόσας οἰκογενείας αἱ ὁποῖαι ἦσαν πτωχαί, ἀλλὰ ἐντρέποντο πάλιν νὰ ζητήσουν ἐλεημοσύνην, ἔδιδεν ἐπίτηδες ἐργασίαν διὰ νὰ τὰς βοηθήσῃ διότι ἐπεινοῦσαν! ὅπου ἐμβαινεν ἔπαυαν τὰ δάκρυα καὶ ἐμβαινε μαζί τῆς ἡ παρηγορία· διὰ τοῦτο οἱ πτωχοὶ καὶ δυστυχεῖς τὴν νύκτα πρὶν κοιμηθοῦν ἐπαρακαλοῦσαν ἐμπρὸς εἰς τὸ εἰκονοστάσιόν των περισσότερον διὰ τὴν ζωὴν αὐτῆς παρά διὰ τὴν ἰδικὴν των.

— Ἐλα νὰ τὸ ἰδῆς, μητέρα, εἶπεν ὁ Κλεάνθης, θὰ τὸ λυπηθῆς πολὺ.

Καὶ κατέβη μὲ τὴν μητέρα του εἰς τὸ μαγειρεῖον.

Ὁ Ἀνδρέας εἶχεν εὐμορφον καὶ ἐκφραστικὸν πρόσωπον καὶ ὅποιος τὸν εἶλεπεν ἠσθάνετο συμπάθειαν δι' αὐτόν· ἀκόμη δὲ συμπαθητικώτερον τὸν ἔκαμνεν ἡ ἐντροπή του, διότι τὸ δυστυχὲς παιδίον ἐντρέπετο πολὺ τὴν στιγμὴν ἐκείνην.

Ἡ μητέρα τοῦ Κλεάνθους τὸ ἐλυπήθη, φαίνεται, πολὺ, διότι εἶπεν εἰς τὴν ὑπηρέτριαν νὰ τοῦ δώσῃ ζωμόν, διὰ νὰ ζεσταθῇ, καὶ ψωμί, καὶ φαγητόν, ἐκείνη δ' ἀνέβη ἐπάνω μὲ τὸν Κλεάνθην ἐπῆρεν ἐν παλαιὸν χονδρὸν φόρεμά του, ἐν πανταλόνι του, ἐν ζευγάριον μάλλιναις κάλτσαις του, καὶ τὰ παλαιὰ ὑποδήματά του καὶ τοῦ εἶπε:

— Δός τα σὺ μὲ τὰ χέρια σου!

Καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἀνδρέας ἐνεδύθη εἰς μίαν στιγμὴν ὡς ἀρχοντόπουλον, ἔφαγε καλὰ, ἐξεστάθη καλὰ.

Ὅλα αὐτὰ φαίνονται συνειθισμένα πράγματα εἰς τὰ πλουσιόπαιδα· ἀλλὰ τὰ πτωχόπαιδα ποίαν ἄλλην εὐτυχίαν εἰμποροῦν νὰ φαντασθοῦν παρὰ νὰ μὴ πεινοῦν καὶ νὰ μὴ κρυόνουν;

Ὅταν ὁ Ἀνδρέας ἐσηκώθη ν' ἀναχωρήσῃ, ἡ μητέρα τοῦ Κλεάνθους τοῦ εἶπε:

— Παιδάκι μου, νὰ περνᾷς καθ' ἡμέραν ἀπ' ἐδῶ.

Καὶ τὸ πτωχὸν παιδίον ἀνεχώρησε μὲ δακρυσμένα ὄμματα ἀπὸ τὴν χαρὰν του.

Τὸν δὲ Κλεάνθην τὸν ἐπῆρεν ἡ μητέρα του εἰς τὴν ἀγκάλην της, τὸν ἐκύτταξε μερικὰς στιγμὰς μὲ βλέμμα γεμάτον ἀπὸ ἀνέκφραστον μητρικὴν ἀγάπην, καὶ ἔξαφνα ἤρχισε νὰ τὸν φιλῇ, νὰ τὸν φιλῇ, νὰ τὸν φιλῇ.

— Κλεάνθη, τοῦ εἶπε, μὲ συγκίνησιν, σήμερον τὸ ἔχω καύχημά μου, ὅτι σ' ἔχω παιδί μου.

Ὁ Κλεάνθης ἦτο εὐτυχής· τοῦ ἐφαίνετο ὅτι τὸ πτωχὸν παιδίον τοῦ ἔκαμε καλωσύνην καὶ ὄχι αὐτός· καὶ μὲ ἔλην του τὴν καρδίαν τὸ εὐχαριστοῦσε διότι τὸ ἀπήντησεν εἰς τὸν δρόμον, καὶ εὐρήκεν ἄφορμὴν νὰ φανῆ καλός, νὰ κίσθανθῇ τὴν γλυκεῖαν ἐκείνην χαράν, τὴν ὅποιαν αἰσθάνονται ὅσοι κάμνουν τὸ καλόν, καὶ ν' ἀκούσῃ ἀπὸ τὴν μητέρα του ὅτι ἐκαυχᾶτο διότι τὸν εἶχεν υἱόν της.

Τὸν ἠγάπησε λοιπὸν πολὺ τὸν Ἀνδρέαν· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀνδρέας ἦτο καλὸν παιδίον καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν θύαν ἦλθε πάλιν, ἐζήτησεν ἐργασίαν, διότι δὲν ἤθελε νὰ διακοινοῦν. ἀλλ' ἤθελε νὰ τρώγῃ μὲ τὸν κόπον του τὸ κομμάτιον τοῦ ψωμοῦ καὶ τὸ φαγητὸν ἵπου τοῦ ἑδίδαν.

Ἐνῶ ἔτρωγε, τὸν ἠρώτησεν ὁ Κλεάνθης:

— Ἴχεις μητέρα, Ἀνδρέα;

Τὰ ὀμμάτια τοῦ Ἀνδρέα ἐβούρκωσαν ἀμέσως.

— Μητέρα; εἶπε, δὲν ἔχω μητέρα, δὲν ἔχω κανένα εἰς τὸν κόσμον, εἶμαι ὄρφανόν. Ὁ πατέρας μου ἀπέθανεν ἅμουν πολὺ μικρόν· ἦταν κτίστης καὶ ἔπεσεν ἀπὸ νὰ ᾤψηλὸν παράθυρον καὶ ἐσκοτώθηκε· ἡ μητέρα μου ἀρρώστησε ἀπὸ τὴν λύπην της καὶ δὲν ἐμποροῦσε νὰ δουλεύῃ· τότε δὲν εἶχαμε πειὰ οὔτε νὰ φάμε· καὶ αὐτὸ τὴν κάμαμε ἀκόμη χειρότερα· καὶ ἓνα βράδυ, εἶνε ἕως δύο ἡμέρες τώρα, μ' ἐφίλησε πολὺ, μ' ἀφῆκε τὴν εὐχὴν της, ἔ παράγγειλε νὰ γείνω καλὸς ἄνθρωπος, κ' ἔπειτα ἐξέβυχησε. . . . "Ἀχ ἡ καυμένη μου ἡ μητέρα! εἶπε μὲ ἀνατεναγμόν ὁ Ἀνδρέας σπογγίζων τὰ ὀμμάτια του.

— Καὶ ποῦ κοιμᾶσαι τώρα;

— Ποῦ κοιμοῦμαι; ἡ μητέρα μου εἶχε μίαν γρηθὴν ἐξα-

δέλφην· εἶνε κουτσὴ καὶ διακονεῖ· κάθεται εἰς ἓνα χαμηλὸ ὑπόγειο ὅπου ποτὲ δὲν ἐμβαίνει ὁ ἥλιος· μέσα ἐκεῖ κοιμοῦμαι ἐπάνω εἰς τὸ χῶμα· τί κρῦο ποῦ κάμνει! μὰ τὸ χειρότερον εἶνε, ὅτι ἡ γρηῃά θέλει νὰ διακονεῦω καὶ ἐγώ· ἐγὼ ὁμῶς δὲν θέλω, καὶ δὲν διακονεῦω, γιατί εἶνε ἐντροπή, καὶ ἐκείνη, κάθε βράδυ μὲ δέρνει· ἄς μὲ δέρνη, ἐγὼ δὲν διακονεῦω· ἐγὼ θέλω νὰ δουλεύω, καὶ ἅμα εὔρω δουλειὰν εὐθὺς τὴν κάμνω.

Καὶ πραγματικῶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κλεάνθους ἔκαμε μὲ πολλὴν προθυμίαν ὅ,τι καὶ ἂν τοῦ ἔλεγαν.

Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν, ὅταν πάλιν ἦλθεν ὁ Ἀνδρέας, ὁ Κλεάνθης τὸν ἐρωτᾷ:

— Ξεύρεις γράμματα, Ἀνδρέα;

Τὸ πτωχὸν παιδίον ἐκίνησε μὲ λύπην τὴν κεφαλὴν του καὶ ἀπήντησε μὲ πικρὸν παράπονον:

— Πῶς νὰ τὰ μάθω τὰ γράμματα ἐγὼ τὸ ἔρημο; ποῖον εἶχα νὰ μὲ βάλῃ εἰς τὸ σχολεῖον; ἔπειτα ἔβαστοῦσεν ἡ καρδιά μου νὰ φύγω στιγμὴν ἀπὸ τὸ κρεβάτι τῆς μητέρας μου; ...

— Θέλει; νὰ μάθῃς;

— Μ' ἐρωτᾷς ἂν θέλω νὰ μάθω γράμματα; εἶπεν ὁ Ἀνδρέας, καὶ τὰ ὄμμάτια του ἀστραποβόλησαν.

— Καλὰ λοιπόν· τὸ δεῖλι, ὅταν ἐπιστρέψω ἀπὸ τὸ σχολεῖον, θὰ σοῦ κάμω ἀρχήν.

Τὸ πτωχὸν παιδίον ἐπειδὴ δὲν εὔρισκε λέξιν νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του, ἤρπασε τὴν χεῖρα τοῦ Κλεάνθους καὶ τὴν ἔσφιγγεν.

Τὸ δειλινὸν εἰς ἓν παράμερον δωμάτιον τοῦ ἰσογείου,

πλησίον εἰς τὸν κῆπον, ὁ Κλεάνθης ἤρχισε τὴν διδασκαλίαν του.

Ὁ μαθητὴς προώδευε τόσο γρήγορα ὥστε μόλις τὸν ἐπρόφθανεν ὁ διδάσκαλος. Μόλις ἔλεγε κάτι τι καὶ ἀμέσως τὸ πτωχὸν παιδίον τὸ ἐμάνθανεν. Ἦτο πολὺ εὐφυῆς ὁ Ἀνδρέας.

Ἐπέρασαν κάμποσαι ἡμέραι.

Ἐν δειλινόν, ἐνῶ ὁ Κλεάνθης ἐδίδασκε πρόσθεσιν εἰς τὸν Ἀνδρέαν, ἤκουσε κρότον πλησίον εἰς τὸ παράθυρον τοῦ παραμέρου ἐκείνου δωματίου καὶ ἀνησύχησεν.

Κανεὶς δὲν εἴξευρεν εἰς τὴν οἰκίαν των, ὅτι αὐτὸς ἐδίδασκε τὸ πτωχὸν παιδίον.

Τὸ εἶχε μυστικόν.

Ἦτο μετριόφρων καὶ δὲν ἤθελε νὰ δείξῃ ὅτι τάχα αὐτὸς εἴξευρε τόσα πολλὰ ὥστε διδάσκει καὶ ἄλλους· καὶ ἔπειτα εἶχεν ἀκούσει ἀπὸ τῆν μητέρα του, ὅτι ἡ καλωσύνη ὅσον μυστικῶς γίνεται τόσο μεγαλειτέραν ἀξίαν ἔχει.

Διὰ τοῦτο ἀνησύχησεν ἅμα ἤκουσε τὸν κρότον εἰς τὸ παράθυρον.

Ἐσηκώθη καὶ παρετήρησε. Δὲν ἦτο κανεὶς.

— Θὰ εἶνε ἡ γάτα μας, εἶπε μὲ τὸν νοῦν του.

Καὶ ἐπέστρεψε πλησίον εἰς τὸν μαθητὴν του. Ἐκείνην τὴν ἑσπέραν ὁ Κλεάνθης παρετήρησεν ὅτι ἡ πατέρα του καὶ ἡ μητέρα του τὸν ἐκύτταζαν μὲ παραδοξὸν βλέμμα καὶ ἐχαμογελοῦσαν ἀναμεταξύ των.

— Τὶ πρέχει; ἐσκέφθη.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἤρχισε νὰ μελετᾷ καὶ δὲν ἀνησύχησεν πλέον.

Τὴν ἄλλην ἡμέραν ὅταν τὸ μεσημέρι ἐκάθησεν εἰς τὴν τράπεζαν παρετήρησε καὶ πάλιν τὸ παράδοξον βλέμμα καὶ μειδίαμα τῶν γονέων του.

— Μὰ τί τρέχει λοιπόν; ἐσκέοθη καὶ πάλιν.

Ἐν τούτοις ἠτοιμάσθη νὰ φάγη ἀλλὰ μόλις ἐσθήκωσε τὸ χειρόμακτρον του, μόλις ἔρριψε τὸ βλέμμα του μέσα εἰς τὸ πινάκιον, τὸ πρόσωπόν του ἔγινε κατακόκκινον, αἱ χεῖρές του ἐμείναν ἀκίνητοι ἐπάνω εἰς τὴν τράπεζαν ὅπως εὐρέθησαν, ἐχμηήλωσε τὰ ὄμματα του, ἔπειτα τὰ ἐσθήκωσε καὶ ἤρχισε νὰ παρατηρῇ, πότε τὸ πινάκιον, πότε τοὺς γονεῖς του, οἱ ὅποιοι ἐγελοῦσαν, ἐγελοῦσαν.

Μέσα εἰς τὸ πινάκιον τοῦ Κλεάνθου κάτω ἀπὸ τὸ χειρόμακτρον ἦτο ἓν βιβλίον χρυσοδέμενον, τὸ ὅποιον εἰς τὸ ἐξώφυλλον εἶχε τὴν ἐξῆς ἐπιγραφοὴν μὲ χρυσὰ γράμματα:

ΤΩ ΥΙΩ ΜΟΥ ΚΛΕΑΝΘΕΙ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΥΓΕΝΗ ΤΟΥ ΚΑΡΔΙΑΝ

— Ἐπροδόθη τὸ μυστικόν μου! εἶπε μὲ τὸν νοῦν του.

Ἐπειτα παρετήρησεν ἐπάνω εἰς τὸ βιβλίον ἓν μικρὸν χαρτίον διπλωμένον· τὸ ἐπῆρε καὶ τὸ ἀνέγνωσε· ἦτο γραμμένον μὲ τὴν χεῖρα τοῦ πατέρα του καὶ εἶπε:

«Παρακαλεῖται ὁ κ. Κλεάνθης νὰ εἰπῇ εἰς τὸν μαθητὴν του, ὅτι ἀπὸ σήμερον τὸν παραλαμβάνομεν εἰς τὴν αἰκίαν μας διὰ νὰ φωνίξῃ καὶ νὰ πηγαίῃ εἰς τὸ σχολεῖον.»

— Ἄ! ἐφώνησε μὲ χαρὰν ὁ Κλεάνθης, καὶ ἐκύτταξε μὲ εὐγνωμοσύνην τοὺς γονεῖς του.

Ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν του ἐλησμόνησε τὴν ἐντροπὴν του.

Ἦτο πολύ, πολύ εὐτυχῆς ὁ Ἀνδρέας· ὁ φίλος του ὁ ἀγαπητός δὲν θὰ ἐκοιμᾶτο πλέον εἰς τὸ κρύον ὑπόγειον τῆς ραΐας, θὰ κατοικοῦσε εἰς τὴν οἰκίαν των, θὰ ἐπήγαινε εἰς τὸ σχολεῖον! . . .

— Κάμνεις λοιπὸν καὶ πράγματα χωρὶς νὰ τὸ εἰξεύρω-
εν ἡμεῖς, τοῦ εἶπεν ὁ πατέρας του χαμογελῶν καὶ σύρων

— ὡς τὸ αὐτίον του. Ἄλλ' οἱ γονεῖς εἰξεύρουν πάν-
σταντερισσότερα ἢ τὰ παιδιά καὶ νὰ ὅτι μὲ ὄλας σου
ἀς προφυλάξεις σὲ ἐπίασα ἐπ' αὐτοφώρῳ· θέλεις τώρα νὰ
ἀθῆς πῶς τὸ ἔμαθα; Χθὲς τὸ δεῖλι κατέβην εἰς τὸν κῆ-
ον· τὴν στιγμὴν ὅπου ἐπερνοῦσα πλησίον ἀπὸ ἓν παράθυ-
ον ἤκουσα δύο παιδικὰς φωνὰς νὰ ὁμιλοῦν διὰ χιλιάδας
καὶ ἑκατομμύρια· τὴν ἰδικὴν σου φωνὴν τὴν ἐγνώρισα
μέσῳ· μὲ ποῖον ἄρά γε ὄνειρεύεται πλούτη καὶ θησαυ-
ὸς ὁ υἱός μου; εἶπα, καὶ ἔσκυφα ἡσύχως ἀπὸ τὸ παράθυ-
ον καὶ σὰς εἶδα· ἦσθε βυθισμένοι καὶ οἱ δύο καὶ δὲν μὲ ἐ-
ῆσατε· σὲ ἤκουσα καὶ πῶς παραδίδεις· ὁ μαθητὴς ὅμως
νε καλλίτερος ἀπὸ τὸν διδάσκαλον· πολὺ ἔξυπνο παιδί
Ἀνδρέας.

— Πολύ, πολὺ ἔξυπνον! εἶπε μὲ ἐνθουσιασμὸν ὁ Κλεάν-
θης· φαντασθῆτε, ὅτι χωρὶς νὰ τὸ μάθῃ ἀπὸ τὴν Ἀριθ-
μητικὴν, τὸ εὐρῆκε μὲ τὸν νοῦν του, ὅτι τὸ ἄθροισμα εἶνε
τὸν μὲ τοὺς προσθετέους.

— Ἐγὼ παρήγγειλα εἰς τὴν ὑπηρέτριαν νὰ τοῦ ἐτοι-
ῆσῃ κλίνην, εἶπεν ἡ μητέρα τοῦ Κλεάνθους.

Μέσα εἰς τὴν οἰκίαν ἐκείνην ὅλοι ἦσαν γεμάτοι ἀπὸ
εὐφραν· οἱ γονεῖς τοῦ Κλεάνθους διὰ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα
τοῦ υἱοῦ των, αὐτὸς δὲ διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ φίλου του.

Φαντάζεσθε βέβαια πῶς ἔτρεξεν ὁ Κλεάνθης εἰς ἐντάμωσιν τοῦ Ἀνδρέα· πόσον ἀνυπομονοῦσε, πόσον ἤθελε νὰ ἔχη πτερὰ νὰ πετάξῃ νὰ τὸν εὔρῃ· καὶ ὅταν τὸν εὔρηκε, τοῦ εἶπε μὲ φωνὴν ὅπου ἔτρεψε:

— Ἀνδρέα Ἀνδρέα τώρα θὰ κοιμᾶσαι εἰς τὸ σπῖτι μας τὸ εἶπεν ὁ πατέρας θὰ πηγαίνῃς καὶ εἰς τὸ σχολεῖον

Καὶ ὁ Ἀνδρέας ἐσκέπασε τὸ πρόσωπόν του μὲ τὸ εὐρέο του χεῖρας καὶ ἤρχισε νὰ κλαίῃ ὡς ἀν μωρόν, χωρὶς νὰ εἰμπορῇ οὔτε λέξιν νὰ εἰπῇ.

Μερικαὶ εὐτυχίαι παραζαλίζουν ἐκείνους εἰς τοὺς ὁποίους πηγαίνουν.

Ἀπὸ τότε ἐπέρασαν πολλὰ ἔτη· ὁ Κλεάνθης καὶ ὁ Ἀνδρέας τώρα ἐμεγάλωσαν καὶ μὲ πολλὴν συγκίνησιν συλλογίζονται τὴν παιδικὴν των ἡλικίαν. Τὸν Ἀνδρέαν τὸν ἐπῆρε κατόπιν ὁ πατέρας τοῦ Κλεάνθους ὑπάλληλον εἰς τὸ ἐμπορικόν του κατάστημα· μὲ τὴν εὐφυΐαν του δὲ καὶ τὴν τιμιότητα του προώδευσε πολὺ καὶ σήμερον εἶνε ἔμπορος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀνταποκριτὴς τοῦ Κλεάνθους. Ὁ Κλεάνθης εἶνε ἔως τώρα εὐσπλαγγνος καὶ γενναίοκαρδος, καὶ δὲν εἰμποροῦσε παρὰ νὰ μείνῃ τοιοῦτος, διότι ὅποιος κάμῃ μίαν φορὰν τὸ καλὸν τόσῃν εὐχαρίστησιν αἰσθάνεται ὥστε θέλει νὰ τὸ κάμῃ πάντοτε. Τώρα εἶνε καὶ αὐτὸς πλούσιος ἔμπορος, ἀπέκτησε δὲ καὶ δύο παιδιά, τὰ ὁποῖα . . . κρατῶ αὐτὴν τὴν στιγμὴν εἰς τὰς ἀγκάλας μου.

— Πῶς! ἐφώναξαν ἕξαφνα ἀνατιναχθέντα καὶ τὰ δύο παιδιά, ὁ πατέρας μας εἶνε ὁ μικρὸς Κλεάνθης;

— "Ολος και ὅλος.

— Καὶ ὁ Ἀνδρέας;

— Ὁ Ἀνδρέας εἶνε ὁ νοννός σας.

— Καὶ δὲν μᾶς ἐπέρασε διόλου ἀπὸ τὸν νοῦν μας! εἶπεν ἡ Πηνελόπη.

— Καὶ σεῖς ποῦ ἦσθε τότε; ἠρώτησεν ὁ Ἀριστείδης.

— Τότε ἡ οἰκογένειά μας κατοικοῦσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐγὼ δὲ ἤμην εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐσπούδαζα. ἐγὼ τότε ἤμην εἴκοσι ἐτῶν, διότι τὸν πατέρα σας τὸν περνῶ δέκα ἔτη.

— Ἀκοῦς ἐκεῖ νὰ μὴ καταλάβωμεν τόσην ὥραν τὸν Κλεάνθη καὶ τὸν Ἀνδρέαν!... εἶπεν ἡ Πηνελόπη μὲ παράπονον.

— Εἰξεύρεις τί σκέπτομαι, Πηνελόπη; εἶπεν ὁ Ἀριστείδης.

— Τί;

— Ὅτι, ἂν ἡ μάμμη μας, ἡ μητέρα τοῦ πατέρα, τὸ εἶχε καύχημά της ὅτι τὸν εἶχε παιδί της, πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ τὸ ἔχωμεν καύχημά μας ὅτι τὸν ἔχομεν πατέρα.

— Θὰ κάμετε καλλίτερα, εἶπε χαμογελῶν ὁ θεῖος Πλάτων, νὰ γείνετε ἄξιοι νὰ τὸ ἔχη καύχημά του καὶ ἐκεῖνος ὅτι σᾶς ἔχει παιδία του!...

ΕΠΑΝΩ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΦΥΡΑΝ

Α'.

Ἐπάνω εἰς τὴν γέφυραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ἐνόησε τὰς δύο ὄχθας τοῦ Κερατίου Κόλπου, τὸ Καρακιοῖ τοῦ Γαλατᾶ μὲ τὸ Ἐμίν-Ἄνου τῆς Σταμπούλ, ἐπεριπατοῦσαν δύο παιδιά. Μόλις θὰ ἦσαν δώδεκα ἐτῶν· ἐκρατοῦσαν τὰ βιβλία των κάτω ἀπὸ τὴν μασχαλὴν των, διότι ἐπέστρεφαν ἀπὸ τὸ σχολεῖόν των, ἀπὸ τὴν Σχολὴν τοῦ Γένους, ἡ ὁποία τότε ἦτο πλησίον εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, εἰς ἓν ξύλινον παλαιόσπιτον τοῦ Φαναρίου.

Τὰ δύο παιδιά ἀκουμποῦσαν εἰς τὰ ξύλινα καγκελα τὰ ὁποῖα ἔχει ἀπὸ τὸ ἓν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ γέφυρα, καὶ ἐπαρατηροῦσαν μὲ θαυμασμόν πότε πρὸς τὸ ἔξω μέρος τῆς γεφύρας, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Σεραϊ-Μπουρνου ἢ τοῦ Βοσπόρου, καὶ πότε πρὸς τὸν Κεράτιον Κόλπον, καὶ ἔβλεπαν τὰ ἀτρόπλοια νὰ πλησιάζουν, νὰ φεύγουν, γεμάτα ἀπὸ ἐπιβάτας, κτυπῶντα μὲ τοὺς δύο των τροχοὺς τὴν θάλασσαν καὶ σφυρίζοντα δυνατὰ· τὰς λευκὰς λέμβους τῶν ὀθωμανικῶν πολεμικῶν πλοίων, εἰς τῶν ὁποίων τὴν

πρύμνην ανέμιζεν ἡ κόκκινη σημαία μετὴν λευκὴν ἡμισέ-
 ληνον εἰς τὸ μέσον· τὰ στενόμακρα καὶ ἑλαφρὰ καΐκια, τὰ
 ἅποια ἔτρεχαν, ἐπετοῦσαν ἐπάνω εἰς τὴν θάλασσαν, τὰ δὲ
 κωπία των, τέσσαρα ἢ ἕξ ἢ καὶ περισσότερα, ἦνοιγαν καὶ
 ἴκλειαν μαζί ὡς νὰ ἦσαν πτερὰ κανενὸς μεγάλου θαλασ-
 σοπουλίου· τὰ ἀμέτρητα πλοῖα τοῦ λιμένος, μετὰ πανία ἢ
 μετὰ ἀτμόν, μικρὰ ἢ θεόρατα μετὰ τέσσαρα κατάρτια, μετὰ ση-
 μαίας ὄλων τῶν ἔθνῶν καὶ ὄλων τῶν χρωμάτων, ἀπὸ τὰ
 ἅποια μερικὰ ἦρχοντο ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ κόσμου, ἄλλα
 ἠτοιμάζοντο ν' ἀναχωρήσουν, ἄλλα ἦσαν ἀραγμένα, ἄλλα
 ἦσαν δεμένα εἰς μίαν κόκκινην σαμαδοῦραν ὅπου ἔπλεεν
 ἐπάνω εἰς τὰ κύματα· τὰ μικρὰ ἀτμόπλοια τοῦ Κερα-
 τίου Κόλπου τὰ ὅποια ἐπερνοῦσαν κάτω ἀπὸ τὴν ἄλλην
 γέφυραν, τὴν ἐσωτερικὴν—τὴν γέφυραν τοῦ Οὔν καμπάν—
 αἰ, διὰ νὰ χωρέσουν, ἔσκυπταν, δηλαδὴ ἐγαμήλωναν τὴν
 ἀπνοδόχην των μίαν στιγμὴν καὶ ἐπερνοῦσαν.

B'.

Τὰ δύο παιδιά ἀφοῦ ἐπεριπάτησαν ὀλίγον ἐπάνω εἰς
 τὴν γέφυραν ἦλθαν καὶ ἐστάθησαν πλησίον εἰς τὰ ξύλινα
 ἀγκυλάκια, καὶ ἀπὸ ὑψηλὰ ἔβλεπαν τὰ πράσινα καὶ βα-
 ρέα νερὰ τοῦ Κερατίου Κόλπου.

— Θᾶμεθα πάντα φίλοι; ἠρώτησεν ἕξαφνα τὸ ἓν ἀπὸ
 τὰ παιδιά.

— ὦ! πάντα! ἀπεκρίθη τὸ ἄλλο.

— Ὅσο ν' ἀποθάνωμε;

— Ὅσο ν' ἀποθάνωμε!

— Τότε νά τί νά κάνωμε!

Καί ἀπό τὸ θυλάκιόν του ἔβγαλε μίαν καινούριαν κτέναν, τήν ἔκαμε δύο κομμάτια, ἔμπηξε τὰ ὀδόντια τοῦ ἑνὸς κομματίου εἰς τὰ ὀδόντια τοῦ ἄλλου, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἠνωμένα εἰς ἓν κομμάτιον, τὰ ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν· τὰ δύο παιδία ἔσκυπταν τὰς κεφαλὰς των ἀπὸ ἐπάνω ἀπὸ τὴν γέφυραν καὶ ἐπαρατηροῦσαν μὲ καρδιοκτύπι πῶς κατέβαιναν κάτω, ὄχι ἴσια, ἀλλὰ λοξά, καὶ ὀλονέν ἐγίνοντο θαμβότερα, μικρότερα· ἔτρεμαν δὲ καὶ τὰ δύο μήπως χωρισθοῦν τὰ κομμάτια πρὶν φθάσουν εἰς τὸν πάτον τοῦ Κερατίου Κόλπου καὶ δὲν μείνουν ἐκεῖ κάτω διὰ πάντα ἠνωμένα, ἀχώριστα...

Ἄφοῦ ἐβυθίσθηκεν ἡ κτένα κρατοῦσα σφιγκτὰ σφιγκτὰ εἰς τὰ ὀδόντια τῆς τὴν φιλίαν τῶν δύο παιδίων, οἱ δύο μικροὶ φίλοι ἐσήκωσαν συγχρόνως τὰς κεφαλὰς των καὶ παρετηρήθησαν εἰς τὰ ὀμμάτια μὲ συγκίνησιν:

— Ὅσο θὰ εἶνε αὐτὰ ἠνωμένα, θάμεθα κ' ἡμεῖς φίλοι!

— Αἰῶνια!

— Ναι, αἰῶνια!

Γ'.

Καὶ ἐπιάσθησαν ἀπὸ τὴν χεῖρα καὶ ἐπέστρεφαν εἰς τὰς οἰκίας των, καὶ ἦσαν εὐτυχεῖ· ἡ κεφαλή των ἦτο γεμάτη ἀπὸ καλὰς σκέψεις, ἡ καρδία των γεμάτη ἀπὸ καλὰ αἰσθήματα. Πόσον καλὸν τὸν κάμνει ἡ φιλία τὸν ἄνθρωπον! τὸν κάμνει νὰ μὴ εἶνε ἐγωῖστῆς, νὰ μὴ ἔχη ζήραν τὴν καρδίαν του, ὡς βρύσιν ὅπου δὲν τρέχει, ἀλλὰ γεμάτην

ἀγάπην, καὶ κῦταπαρῆνησιν καὶ ἀφοσίωσιν, τὸν κάμνει νὰ
 εἴη εἰς δύο σώματα, ζωὴν διπλῆν.

Πόσον ωραία εἶνε ἡ φιλία!

Οἱ δύο φίλοι ἐπεριπατοῦσαν σιωπηλοί, ὡσάν νὰ συνωμι-
 λοῦσαν μὲ τὴν καρδίαν των· καὶ ὁ εἰς θὰ ἐθυσίαζε τὴν
 ζωὴν του διὰ τὸν ἄλλον, καὶ ἂν ἐκείνην τὴν στιγμὴν
 ἐτολμοῦσε κανεὶς νὰ κτυπήσῃ τὸν ἕνα, βεβαία, περισσό-
 τερον θὰ ἐπονοῦσεν ὁ ἄλλος τὸν ὁποῖον δὲν θὰ ἐκτυποῦσαν.

Ἐπλησίαζαν πλέον εἰς τὴν ἄκραν τῆς γεφύρας· ἀλλὰ
 ἕξαφνα ἐστάθησαν, ὡς νὰ ἐκόλλησαν οἱ πόδες των ἐπάνω
 εἰς τὰ ξύλα, καὶ τὸ πρόσωπόν των ἤλλαξε χρῶμα . . .

Δ'.

Εἰς ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους τῆς γεφύρας, οἱ ὁποῖοι μα-
 ζεύουν τοὺς παράδες τῶν διαβατῶν—διότι πληρόνουν ὅσοι
 περνοῦν ἀπὸ τὴν γέφυραν—ὑβρίζεν, ἐσκουντοῦσεν, ἐδιωχεν
 ἔξω ἀπὸ τὴν γέφυραν, ἕνα ἄνθρωπον κουρελιασμένον, ὁ
 ὁποῖος ἐπωλοῦσεν ἰνδικὰ φιστίκια.

Ὁ ταλαίπωρος δὲν εἶχε δέκα παράδες νὰ πληρώσῃ·
 δὲν θὰ εἶχε πωλήσει διόλου ἀκόμη φιστίκια, καὶ ὁ ὑπάλ-
 ληλος δὲν τὸν ἄφινε νὰ περασῃ.

"Ἴσως ἔκαμνε τὸ καθῆκόν του αὐτὸς καὶ δὲν τὸν ἄφινε,
 μολονότι τὸ καθῆκον εἰμπορεῖ νὰ γίνεταί καὶ δίχως ὑβρεῖς
 καὶ δίχως σκουντήματα· ἀλλὰ τὰ δύο παιδιά ἄμα εἶδαν
 τὴν ἀγριεμμένην μορφήν καὶ τὰς ἀπειλητικὰς χεῖρας τοῦ
 ὑπαλλήλου, καὶ τὴν φοβισμένην, τὴν κατακίτρινην ὄψιν
 ἐκείνου τοῦ δυστυχοῦς, ἠγανάκτησαν ἐναντίον τοῦ ὑπαλ-

λήλου, ἔλυπθήθησαν τὸν ταλαίπωρον φιστικοπώλην. Ὅλον τὸ γλυκὺ αἶσθημα, μὲ τὸ ὁποῖον ἦτο γεμάτη ἡ καρδιά των, ἔγεινε συμπάθεια διὰ τὸν πτωχὸν ἐκεῖνον. Ὁ καυμένος! ἦτο ξένος, καὶ δὲν εἰξευρεν οὔτε ἑλληνικά, οὔτε τουρκικά . . . καὶ ποῖος εἰξεύρει ἀπὸ ποῦ εἶχεν ἔλθει νὰ βγάλη τὸ ψωμί του, νὰ θρέψη γυναῖκα, παιδιὰ . . . καὶ νὰ ὑποφέρη αὐτά; καὶ διατί; διὰ δέκα παράδες! . . .

Ἡ ἰδία ἰδέα ἦλθε συγχρόνως καὶ εἰς τῶν δύο τὸν νοῦν, καὶ αἱ χεῖρές των συγχρόνως ἐμβῆκαν εἰς τὰ θυλάκιά των καὶ ἔβγαλαν ὅ,τι εἶχαν μέσα. Καὶ τῶν δύο ἡ περιουσία ἦτο τριάντα παράδες.

— Ὅλα νὰ τοῦ τὰ δώσωμε!

— Βέβαια ὅλα!

Τοῦ ἔφθανε μία δεκάρα νὰ περάσῃ, ἀλλὰ τὰ παιδιὰ ἤθελαν νὰ τὸν παρηγορήσουν, ἤθελαν νὰ τοῦ δείξουν ὅτι δὲν εἶνε ὅλοι κακοὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ τοῦ ἔδωκαν ὅ,τι εἶχαν· καὶ ἄλλα ἂν εἶχαν θὰ τοῦ τὰ ἔδιδαν.

Ἐπλησίασαν λοιπὸν εἰς τὴν ἄκραν, τὴν τελευταίαν ἄκραν τῆς γεφύρας ὅπου εἶχε παραμερίσει μὲ τὸ ζεμπίλι του τρέμων ὁ ξένος, καὶ ἔρριψαν τοὺς τριάντα παράδες των μέσα εἰς τὰ φιστικιά του, ὡς νὰ ἤθελαν ταχὰ ν' ἀγοράσουν· ἐκεῖνος ἐπῆρε μὲ χαρὰν τριάντα παράδων φιστικία καὶ τοῖς τὰ ἔδωκεν· ἀλλὰ τὰ παιδιὰ τὰ ἔρριψαν πάλιν μέσα εἰς τὸ ζεμπίλι του, καὶ ἐκράτησαν ὀλίγα, μόνον ἕως πέντε παράδων· ἤθελαν νὰ μὴ πάρουν διόλου, ἀλλ' ἐφοβήθησαν μήπως τὸ νομίσῃ προσβολὴν ὅτι τοῦ κάμνου· ἐλεημοσύνην καὶ δὲν πάρη τοὺς τριάντα παράδες των.

Ὁ πωλητῆς τῶν φιστικίων ἔστρεψε καὶ παρετήρησε τὰ

παιδιά· ὦ, μὲ ποίαν εὐγνωμοσύνην τὰ παρατήρησεν! ὡς νὰ ἐνόησεν ὅτι τοὺς τριάντα ἐκείνους παράδες τὰ δύο παιδιά δὲν τοῦ τοὺς ἔδωκαν διὰ τὰ φιστίκια του, ἀλλὰ διὰ τὴν καρδίαν του, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν παρηγορήσουν καὶ νὰ τοῦ εἰποῦν: «Μὴ κλαῖς, καλὲ ἄνθρωπε, δὲν σὲ ὑβρίζουν ὅλοι, δὲν σὲ σκουντοῦν ὅλοι, ἡμεῖς σὲ συμπονοῦμεν, μὴ κλαῖς καλὲ ἄνθρωπε!»

Τὰ ὄμματα τοῦ ξένου ἦσαν δακρυσμένα ἀπὸ πρὶν, τὰ δὲ ὄμματα τῶν παιδίων, ἅμα τὰ ἀντίκρυσαν, ὡς νὰ ἔγεινεν ἀντανάκλασις τῶν δακρύων εἰς τὰ ὄμμάτια των, ἐδάκρυσαν καὶ τὰ ἰδικὰ των.

Καὶ ἀνεχώρησαν· καὶ ἦσαν εὐτυχῆ, εὐτυχῆ! καὶ ἔσφιγγαν μὲ περισσοτέραν συγκίνησιν τὰς χεῖράς των καὶ ἦσαν πολὺ περισσότερον φίλοι τότε, ὡς νὰ τὰ συνέδεσε σφιγκτὰ σφιγκτὰ ἢ πρᾶξις των ἐκείνη!..

Ε΄.

Ἐπέρασαν ἀπὸ τότε δεκατέσσαρα ἔτη· τὰ δύο παιδιά ἔγειναν ἄνδρες, καὶ εἶνε ἀκόμη φίλοι· ἴσως ὄχι παρὰ πολὺ, διότι δὲν εἰξεύρω ἂν καὶ τώρα ὁ εἰς θυσιάζῃ τὴν ζωὴν του διὰ τὸν ἄλλον, ἢ, ἅμα κτυπήσουν τὸν ἕνα, ἂν θὰ τονέσῃ ὁ ἄλλος, ὅπως τότε· ἀλλὰ ποῖος εἰξεύρει; πιθανὸν εἰς τὸ βάθος τοῦ Κερατίου Κόλπου τὰ κομμάτια τῆς κτέρας νὰ ἐξεχώρισαν, νὰ μὴ κρατοῦν πλέον τόσον σφιγκτὰ εἰς τὰ ὀδόντια των τὴν φιλίαν, ἀφοῦ καὶ αὐταὶ αἱ καρδίαι πολλές φορές δὲν τὴν κρατοῦν!... Ἄμα ὅμως οἱ δύο φίλοι ἐνθυμηθοῦν τοὺς τριάντα παράδες τοῦ δυστυχοῦς

πωλητοῦ τῶν φιστικίων—ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν εἰξεύρουν πόσοι ἦσαν τοῦ ἑνὸς καὶ πόσοι τοῦ ἄλλου, διότι οὔτε ὅταν τοὺς ἔδωκαν ἕκαμαν τὸν λογαριασμὸν—αἰσθάνονται τὴν ἀγίαν ἐκείνην συγκίνησιν τῆς παιδικῆς τῶν ἡλικίας, καί, ὅπου καὶ ἂν εἶνε, μεταφέρονται μὲ τὸν νοῦν τῶν ἐπάνω εἰς τὴν γέφυραν, καὶ μικραίνουν, μικραίνουν, γίνονται δώδεκα ἑτῶν, καὶ κρατοῦν τὰ βιβλία τῶν κάτω ἀπὸ τὴν μασχάλην τῶν, καὶ στέκουν ἐμπρὸς εἰς τὸν πωλητὴν τῶν φιστικίων καὶ τὸν βλέπουν μὲ δακρυσμένα ὀμμάτια . . .

Ἐπειτα ἀπὸ ὀλίγας στιγμῆς ἢ ὀπτασίας περνᾷ, μεγαλόνουν πάλιν, τὸ πρόσωπόν τῶν δὲν ἔχει τίποτε παιδικόν, ἀλλὰ οἱ ὀφθαλμοὶ μένουν οἱ ἴδιοι, δακρυσμένοι . . . ὅπως τότε.

Χαρὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ηὐτύχησε νὰ ἔχη καλὰς παιδικὰς ἀναμνήσεις, ὁ ὁποῖος ἀφῆκε μερικὰς στιγμῆς εὐτυχίας ὀπίσω, εἰς τὰ παιδικὰ του ἔτη, καὶ ἐπιστρέφει κἄποτε μὲ τὸν νοῦν του καὶ τὰς χαίρεται! Χαρὰ καὶ εἰς ἐκεῖνο τὸ παιδίον, τὸ ὁποῖον φροντίζει νὰ κάμνη καλὰς πράξεις! Διότι θὰ εἶνε εὐτυχισμένον ὄχι μόνον τώρα ὅπου τὰς κάμνει, ἀλλὰ καὶ κατόπιν μετὰ δέκα, εἴκοσι, πενήντα ἔτη. Αἱ πράξεις αὗται θὰ μοσχοβολοῦν εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν, καὶ θὰ τοῦ στέλλουν ὡς εὐωδίαν τῶν μίαν μακρινήν, περασμένην εὐτυχίαν, ὡς ἄνθη τὰ ὁποῖα θὰ τοῦ εὐωδιάζουν καὶ ἔπειτα ἀπὸ πολὺν καιρὸν ἀφοῦ τὰ ἔκοψε, καὶ ἀφοῦ δὲν εἶνε πλέον ἡροσερα, καὶ ἀφοῦ ἐξηρανθησαν. . .

ΔΕΚΑ ΟΚΤΩ ΛΙΡΑΙ

Τὸν πατέρα τοῦ Σταμάτη τὸν ἔλεγαν Παπα-Θεοφάνη· ἦτο ἐφημέριος τῆς ἐκκλησίας μιᾶς μικρᾶς καὶ ἀποκέντρου ἐνορίας τῶν Ἀθηνῶν. Οἱ ἐνοριῖται τοῦ Παπα-Θεοφάνη ἦσαν πτωχοὶ ἄνθρωποι, κ᾿τι κηπουροί, κ᾿τι ξυλουργοί, καὶ δι' αὐτὸ ὁ παπᾶς των εἶχεν ὀλίγα τυχηρά· καὶ ὅταν ἤρχοντο μεγάλαι ἐορταὶ διὰ νὰ ἐβγάλη δίσκον, οὔτε πεντάραις κ᾿ν τοῦ ἐδίδαν, ἀλλὰ δίλεπτα καὶ μονόλεπτα. Καὶ εἶχε καὶ τρία παιδιὰ ὁ πτωχὸς ὁ Παπα-Θεοφάνης: τὸν Σταμάτην, τὸν Δημήτηρην, καὶ τὸν Γιαννάκη· ἡ καυμένη ἡ παπαδιά, ἡ Παπα-Θεοφάναινα ἐφτυνεν αἶμα ἕως ὅτου νὰ τὰ οικονομήσῃ μὲ ὅσα τῆς ἔφερον ὁ ἄνδρας τῆς· τί πτωχικὰ ὅπου ἐπερνοῦσαν! τὴν νύκτα τοὺς ἔφεγγεν ἐν λυχνάρι μὲ λάδι· κρέας μόνον καμμίαν μεγάλην ἐορτὴν ἔβραζαν εἰς τὴν χωματένιαν χύτραν των· τὸ κακόμοιρον ῥάσον τοῦ παπᾶ ἐπάληθωνεν ὅχι μίαν φοράν, ὅπως ὅλα τὰ ῥάσα καὶ ὅλα τὰ φορέματα, ἀλλὰ τέσσαρας: πρῶτα εἰς τὴν ῥάχιν τοῦ Παπα-Θεοφάνη καὶ ἔπειτα εἰς τὴν ῥάχιν τοῦ καθένος παιδίου του.

Καὶ ὅμως ὁ Παπα-Θεοφάνης, μὲ ὄλην του τὴν πτωχίαν, τὸν Σταμάτην καὶ τὸν Δημήτηρην τοὺς ἔστειλεν εἰς τὸ σχολεῖον, καὶ κάθε ἑσπέρας ἐφοροῦσε τὰ ὀμματουῦάλιά του καὶ τοῖς ἐδιάβαζε τὸ μάθημά των· τὸν Σταμάτην μάλιστα τὸν ἔμαθε καὶ νὰ κανοναρχῆ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ νὰ κρατῆ τὸ ἴσον ὅταν ὁ ψάλτης ἔψαλλε τὸ Χερουβικόν, καὶ νὰ λέγῃ καὶ τὸν Ἀπόστολον.

Ὁ Σταμάτης ἦτο δέκα χρόνων· δὲν ἦτο διόλου εὐχρηστημένος ἀπὸ τὴν τόσην πτωχίαν των, καὶ πολλὰς φορὰς ἐσυλλογίζετο ὅταν γείνη μέγας καὶ ὀνομάζεται Σταμάτιος Παπαθεοφάνουλος, ν' ἀποκτήσῃ χρήματα πολλὰ, καὶ νὰ μὴ κάθηται πλέον εἰς τὸ Βαθρακονῆσι, εἰς ἐκεῖνο ἐκεῖ τὸ χαμόσπιτον, ἀλλὰ εἰς ὠραίαν μαρμαρίνην οἰκίαν μὲ σιδηρὰ κάγκελα, καὶ πράσινα παραθυρόφυλλα (εἰς τὰ παραθυρόφυλλα δὲν ἐπέμενε, εἰμποροῦσαν νὰ εἶνε καὶ ἄλλου χρώματος, ἀλλὰ τὰ σιδηρὰ κάγκελα, μ' ἐν κηπαράκι ἐμπρὸς εἰς τὴν αὐλήν, τὰ ἤθελε δίχως ἄλλο). θὰ φορῆ τότε ὠραῖα φορέματα καὶ καπέλλον ὑψηλόν—ὅσον περισσότερα χρήματα ἔχη τόσο ὑψηλότερον θὰ τὸ φορῆ— καὶ χειρόκτια, καὶ θὰ πηγαίνη καὶ εἰς τὸ θέατρον, ἀπὸ τὴν θύραν ἐννοεῖται, ὅπως ὅλοι ὅσοι ἔχουν λεπτά, καὶ δὲν θὰ σκαρφαλόνῃ ἀπὸ τὸν τοῖχον ὡσάν γάτος, ὅπως τώρα. ὦ! πόσα ἐλογαρίαζε νὰ κάμῃ ὅταν γείνη μέγας!

*
* *

Αὐτὰ ἐσκέπτετο καὶ ἐν Σάββατον· διότι ὅταν ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὸ σχολεῖον τὸ μεσημέρι, ἐστάθη ἐμπρὸς εἰς μίαν

υραϊαν καινούργιαν οικήαν καὶ ἐθαύμασε τὰ κατάσπρα
καὶ ὑαλιστερά μάρμαρά της καὶ τὰ πράσινά της παρα-
υρόφυλλα, καὶ τὸ περιβόλιόν του μὲ τὰ κάγκελα, τὰ
κνήθη του καὶ τὴν καταπρασίνην τῆς χλόην, καὶ τὸν κύ-
ριον μὲ τὰ ὠραῖα φορέματα, τὰ χειρόκτια καὶ τὸ ὑψη-
λὸν καπέλλον ὅπου τὸν ἐπερίμενεν ἡ ἄμαξά του ἐμπρὸς
εἰς τὴν θύραν καὶ μόλις ἀνέβη, μόλις ἔκαμεν ὁ ἄμαξᾶς
εἰς τὴν λεπτήν του μάλιστα κλάκ! ἔφυγεν ὡσάν ἀστραπή.

Ὅλον τὸ ἀπομεισήμερον εἰς ἐκείνην τὴν οικήαν, εἰς ἐκεῖνον
τὸν κύριον, εἶχε τὸν νοῦν του καὶ ἐνῶ ἔπαιζεν ἀκόμη· εἰς
αὐτὰ εἶχε τὸν νοῦν του καὶ ὅταν ἀπὸ τὴν αὐλήν των
ἀνέβη εἰς τὸ μικρότερόν των δωμάτιον διὰ νὰ πάρη χαρ-
τὸν διὰ τὸν ἀετὸν ὅπου ἔκαμεν. Ἐπάνω εἰς ἓν παλαιὸν τρα-
πέζιον πλησίον εἰς τὸν τοῖχον ἦτο τὸ Ὁρολόγιον, τὸ ὁποῖον,
ὅταν ἦτο μικρότερος ὁ Σταμάτης τὸ ἐκρατοῦσεν ὥρας
λοκλήρους ἀνοιχτόν εἰς τὰ γόνατά του καὶ ἔβλεπε τὰς
κόνας του καὶ τὰ κέκκινα κεφαλαῖα γράμματά του· τὸ
παλαιὸν ἐκεῖνο τραπέζιον εἶχεν ἓν συρτάριον, τὸ ὁποῖον ἦτο
κλειδωμένον· ἀλλ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τὸ κλειδίον ἦτο εἰς
τὴν κλειδωνιάν καὶ τὸ συρτάριον ἀνοιχτόν. Ὁ Σταμάτης
ὁ ἐτράβηξε καὶ . . . ἔμεινε ἀκίνητος. Διατί; τί εἶδε
ἔσα εἰς τὸ συρτάριον; "ὦ! ἓνα σωρὸν μικρά, χρυσᾶ,
κμπερά, ὑαλιστερά νομίσματα. Λίραι τοῦ ἐφάνησαν . . .
ὡς ἄλλο λίραι θὰ ἦσαν . . . Λίρας εἶδε πολλὰς εἰς τὴν
θύραν Αἰόλου, μέσα εἰς τὰς ὑάλινὰς μύστρας τῶν σαράφη-
ων· δὲν εἶχε πιάσει ποτὲ καρμίαν εἰς τὴν χεῖρά του,
καὶ εἶδε ἀπὸ μακρὰν πάντοτε νὰ λάμπουν, ἀλλὰ τὰς
ἐγνώριζεν, ἦσαν λίραι, λίραι! Ποῦ τὰς εὔρηκε λοιπὸν τό-

μετροῦν μὲ τρεμούλαν μίαν πρὸς μίαν· ἦσαν δεκαοκτώ· δεκαοκτώ! λοιπὸν ἦτο δεκαοκτὼ φορὰς κλέπτῃς!

Καὶ τότε τοῦ ἤλθαν εἰς τὸν νοῦν ὅσα εἶδεν, ὅσα ἤκουσε διὰ τοὺς κλέπτας· τοῦ ἤλθεν εἰς τὸν νοῦν ὁ τρομερὸς ἐκεῖνος κλέπτῃς τὸν ὁποῖον εἶδε μίαν ἡμέραν νὰ πηγαίνουν εἰς τὸν Μενδρῆσέν τέσσαρες χωροφύλακες, τὰ χέρια του ὀπισθάγκωνα δεμένα, καὶ ἔτρεχεν ἀπ' ὀπίσω τὸ πλῆθος· τοῦ ἤλθαν εἰς τὸν νοῦν ὅλα ὅσα τοῦ εἶπαν διὰ τὰς φυλάκας, ὅτι οἱ τοῖχοι των στάζουν ὑγρασίαν, ὅτι οἱ κατάδικοι κοιμῶνται σωριασμένοι εἴκοσι, τριάντα, πενήντα μαζὶ εἰς ἓν στενὸν δωματᾶκι, ἐπάνω εἰς μουχλιασμένας ψάθας, καὶ δὲν βλέπουν ἥλιον, καὶ δὲν βλέπουν κόσμον καὶ τοῖς δίδουν ἓν κομμάτι ψώμι ξηρὸν, μαῦρον, πικρὸν, καὶ τοὺς φυλάττουν νύκτα καὶ ἡμέραν στρατιῶται καὶ ἂν θελήσῃ κανεὶς νὰ φύγῃ μπουμ! τὸν σκοτόνουν. . . .

— Ἦκεῖ μέσα θὰ μὲ κλείσουν κ' ἐμένα . . . χρόνια πολλὰ . . . καὶ ὅλος ὁ κόσμος θὰ μάθῃ πὼς εἶμαι κλέπτῃς! . . .

*
**

Καὶ τοῦ ἐφαίνετο ὅτι ὅλοι τὸ εἴξουσαν ἀπὸ τώρα, ὅτι ὅλοι ἐβλεπαν εἰς τὸ πρόσωπόν του, εἰς τὰ ὀμμάτιά του ὅτι ἦτο κλέπτῃς, ὅτι ὅλων τῶν διαβατῶν τὸ βλέμμα ἐφθάνεν ἕως μέσα εἰς τὸ θυλάκιόν του καὶ ἐβλεπε τὰς κλεμμένας λίρας· καὶ τὸν ἐπίασε μίαν τρομάρα! ἤρχισε νὰ τρέχῃ ὡς νὰ τὸν ἐκυνηγοῦσαν. Τοῦ ἐφαίνετο ὅτι ὅλοι δι' αὐτὸν ὠμιλοῦσαν· ἓνας σκύλος ἐγαύγιζε, τοῦ ἐφαίνετο ὡς νὰ ἔλεγε: Νὰ ὁ Σταμάτης, ὁ κλέπτῃς, πιάστε τον!

ἓν πτηνὸν ἐκελαδοῦσεν· ἐνόμιζεν ὅτι ἔλεγε: Κλέπτης! κλέπτης! τὰ δένδρα τὰ ὁποῖα εἶνε ἔξω ἀπὸ τὴν Ῥιζαρείου σχολὴν ἐψιθύριζαν εἰς τὸ φύσημα τοῦ ἀνέμου, καὶ τοῦ ἐφαίμετο ὅτι τὸ ἐν τὸν ἐδείκνυεν εἰς τὸ ἄλλο με τοὺς σειομένους τοῦ κλάδους καὶ τοῦ ἐψιθύριζε: Νά τος ὁ κλέπτης! Ἡ συνειδήσις τοῦ ἀπὸ μέσα τοῦ ἐφώναζε: Εἶσαι κλέπτης, εἶσαι κλέπτης! καὶ τοῦ τὸ ἔλεγε τόσο δυνατὰ ὥστε ὁ Σταμάτης ἔστρεφε καὶ ἔβλεπε μήπως τοῦ τὸ φωνάζει κανεὶς ἀπ' ὀπίσω του.

Ἐξαφνα ἐστάθη καὶ ἐτέντωσε τὸ αὐτίον του· ὀλίγον ἔλειψε νὰ λιποθυμήσῃ· ὀπίσω του ἤκουε τὸ κτύπημα τῶν μετάλων ἐνὸς ἀλόγου τὸ ὁποῖον ἔτρεχεν, ἐκάλπαζεν, ἐπληθίαζεν· ἐκεῖνα τὰ πέταλα ἐνόμιζεν ὅτι τὸν ἐκτυποῦσαν εἰς τὸ στῆθος. Λοιπὸν τὸ ἔμαθαν; τὸν κυνηγοῦν;

— "Αχ! μὲ ἔφθασεν ἄς μὲ πιάσῃ... ἄς μὲ δέσῃ μὲ γχοινιά ἀφοῦ εἶμαι κλέπτης... ποῖος μοῦ εἶπε νὰ κλέψω;

Ἄλλὰ τί; ἐπέρασε τὸ ἄλογον; "ὦχ! ἀνέπνευσεν· ἐσώθη· δὲν ἦτο γωροφύλαξ, ἦτο στρατιώτης τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἤρχετο εἰς τὸν στρατῶνά του.

Εἶχε σταθῆ ἐμπρὸς εἰς τὴν θύραν τῆς Ῥιζαρείου Σχολῆς· μέσα ἀπὸ τὰ φύλλα τῶν ἐλαιῶν, εἶδε ν' ἀσπρίζῃ τὸ μαρμάρινον κωδωνοστάσιον τῆς μονῆς τῶν Ἀσωμάτων. Τοῦ ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε εὐσπλαγχνος καὶ συγχωρεῖ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὑπάγῃ κεῖ ἔξω, εἰς τὴν μοναξίαν, ὅπου δὲν θὰ τὸν βλέπη κανεὶς, καὶ γονατίσῃ ἐπάνω εἰς τὰ μάρμαρα καὶ νὰ παρακαλέσῃ πολὺ, πολὺ τὸν Θεὸν νὰ τὸν συγχωρήσῃ διὰ τὸ ἔγκλημα ὃ ὁποῖον ἔκαμε.

Ἄλλὰ μόλις ἐπροχώρησε δέκα βήματα, οἱ πόδες του ἐκαρφώθησαν εἰς τὸ χῶμα· ἔγεινε κατακίτρινος· κρύος ἰδρῶς τὸν ἔβρεξεν.

Ἐμπρὸς του ἦτο εἰς χωροφύλαξ· ἐπλησίασε πρὸς αὐτόν.

— Ἄ! νά, τώρα θὰ μὲ πιάσῃ, θὰ μὲ δέσῃ, θὰ μὲ πάγῃ εἰς τὸν Μενδρεσέν, καὶ θὰ τρέχῃ τὸ πλῆθος ἀπ' ὀπίσω!... ἐσκέφθη ὁ Σταμάτης.

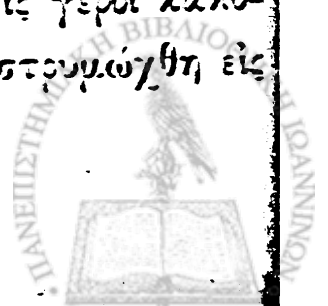
Ὁ χωροφύλαξ ἐπέρασεν ἀπὸ πλησίον του καὶ τὸν παρετήρησε μὲ προσοχὴν· ἡ ἀναπνοὴ τοῦ Σταμάτη ἐκόπη.

Ἄλλὰ δὲν τοῦ εἶπε τίποτε, κ' ἐπέρασεν· ἀνεχώρησε καὶ δὲν τὸν ἐπίασε.

— Κανεῖς λοιπὸν δὲν τὸ ξεύρει ὅτι ἐκλεψα! εἶπεν ὁ Σταμάτης.

*
**

Καὶ μὲ τρέμοντα, κομμένα γόνατα ἔφθασεν ἕως εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἀσωμάτων· ἐπέρασε τὸ κατώφλιον τοῦ περιβόλου· ἡ βρύσις ἢ ἡποία εἶνε εἰς τὸν περιβόλον ἠθέλησε νὰ τοῦ φωνάξῃ, καὶ αὐτὴ μὲ τὸ ψιθύρισμα τοῦ τρέχοντος νεροῦ τῆς: Κλέπτῃς! κλέπτῃς! Ἄλλ' ὁ Σταμάτης ἐπρόφθασε καὶ ἐμβῆκεν εἰς τὸ προαύλιον, καὶ ἐμβῆκεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἡ ἐκκλησία ἐμύριζε λιθάνι· εἰς τὰ μανουάλια ἔκαιαν δύο μικρὰ κηρία· ἐμπρὸς εἰς τὰς μεγάλας εἰκόνας τῶν ἁγίων ἔκαιαν κανδήλια· ὁ παπᾶς ἔλεγε τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὸ Φῶς ἰλαρὸν ἁγίας δόξης· ὁ Σταμάτης παρετήρησε τριγύρω· μόνον δύο τρεῖς γέροι καλόγεροι τῆς Μονῆς ἦσαν εἰς τὰ στασεῖδια· ἐστρουμώθη εἰς

μίαν γωνίαν καὶ ἐσήκωσε τὰ ὀμμάτιά του πρὸς τοὺς Ἁγίους.

Ἄλλὰ καὶ τώρα ἤρχισε νὰ τρέμῃ· τὸν ἐπίασεν ἓνας τρόμος πολὺ μεγαλείτερος, πολὺ τρομερώτερος ἀπὸ ἐκεῖνον ὁποῖος τὸν ἐπίασεν ὅταν εἶδε τὸν χωροφύλακα· ὁ Σταμάτης τοὺς Ἁγίους τοὺς ἐφοβεῖτο περισσότερο καὶ ἀπὸ τοὺς χωροφύλακας· οἱ χωροφύλακες εἰμποροῦσαν νὰ τὸν πείλουν εἰς τὴν φυλακὴν, ἀλλ' οἱ Ἁγιοὶ εἰμποροῦσαν νὰ τὸν στείλουν... εἰς τὴν Κόλασιν!... Καὶ οἱ Ἁγιοὶ τὸν ἔβλεπαν μὲ ἀγριεμμένα ὀμμάτια, ὠχροὶ ἀπὸ τὸν θυμὸν των, πρὸ πάντων ὁ Ἅγιος Νικόλαος ὁ ὁποῖος ἦτο ἐμπρὸς του· Σταμάτης εἶχε προσηλώσει τὸ βλέμμα του ἐπάνω εἰς τὸ πρόσωπόν του καὶ τὸν ἐπαρατηροῦσε, καὶ ὅσον τὸν ἐπαρατηροῦσε, τόσο του ἔφαινετο ὅτι τὰ χρωματιστά του χεῖλη καὶ κινηθοῦν, θὰ τοῦ φωνάξουν: Κλέπτη! ὅτι αἱ χεῖρές του καὶ ξεκολλήσουν ἀπὸ τὸν τοῖχον, διὰ νὰ τὸν πιάσουν καὶ τὸν στείλουν εἰς τὴν Κόλασιν....

Εἰς τὴν Κόλασιν!... εἶχε διαβάσει εἰς μερικὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, πρὸ πάντων εἰς τὴν *Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίαν*, τρομερόν, τί φρικτὸν πρᾶγμα εἶνε ἡ Κόλασις μὲ τὰς αἰώνας φλόγας της, μὲ τὰ βασανιστήρια τῶν διαβόλων, μὲ καὶ ὄνυχια τῶν ἀμαρτωλῶν ὅπου ἐβγαίνουν ἀπὸ τοὺς δατύλους ὅταν πλέουν μέσα εἰς τὴν βρασμένην πίσσαν!...

Ω! ἡ Κόλασις! ἡ Κόλασις!

Εἰς ἓν κίνημα τὸ ὁποῖον ἔκαμεν ἀπὸ τὴν τρομάραν του οἱ λίραι ἐκωδώνισαν εἰς τὸ θυλάκιόν του.

—Τί; εἶπε· ζητῶ συγχώρησιν ἀπὸ τοὺς Ἁγίους, ἐνῶ ἡ ἁμαρτία μου εἶνε ἐδῶ, εἰς τὴν τσέπην μου; πρέπει νὰ

τὰς ἐβγάλω ἀπ' ἐπάνω μου αὐτὰς τὰς λίρας· πρέπει νὰ τὰς ἴκω εἰς τὴν θέσιν των, εἰς τὸ συρτάρι τοῦ τραπέζιου

*
**

Κ' ἐβγήκε βιαστικὰ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἤρχισε νὰ τρέχη· δὲν ἦτο πλέον κουρασμένος, κομμένος· ἔτρεχεν ὡς νὰ εἶχε πτερὰ εἰς τοὺς πόδας του, καὶ δίχως νὰ σταματήσει, ἔφθασε μετὰ ἓν τέταρτον λαχανιασμένος εἰς τὴν οἰκίαν των.

Ἐμβῆκε κρυφὰ κρυφὰ εἰς τὸ δωμάτιον ὅπου ἦτο ἡ τράπεζα μετὰ τὸ συρτάριον· ἐπλησίασε μετὰ καρδιοκτύπι· ἀλλὰ ἐστάθη ἀκίνητος, ἀπηλπισμένος.

Τὸ συρτάριον ἦτο κλειστόν, κλειδωμένον! . . . Τὸ κλειδίον θὰ τὸ εἶχε πάρει ὁ πατέρας του

Λοιπὸν; τί νὰ κάμη; πῶς νὰ τὰς βάλῃ εἰς τὴν θέσιν των αὐτὰς τὰς κατηραμένας κλειμμένας λίρας;

Ἄ! ἀνάμεσα εἰς τὸ συρτάριον κ' εἰς τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ τραπέζιου ἦτο μία χαραγμάδα· ἀπὸ αὐτὴν σιγᾶ, σιγᾶ, ἀργά, ἀργά, μετὰ ἀγωνίαν, τρέμων ἂν ἤκουε βήματα, τρίξιμον, ἀνοιγμα θύρας, ρωνήν, ἤρχισε νὰ ρίπτῃ εἰς τὸ συρτάριον μίαν πρὸς μίαν τὰς λίρας· ὡς νὰ εἶχαν πλακωμένην τὴν συνείδησίν του ἐκείναι αἱ δεκαοκτὼ λίραι, ὡσάκις ἔρριπτε μίαν ἐγένετο ἐλαφροτέρα· εἶχε ρίψει δέκα ἑπτὰ, τοῦ ἔμεινε μόνον μία, ἠτοιμαζέτο καὶ αὐτὴν νὰ τὴν ρίψῃ, ὅτε ἤκουσε πολὺ πλησίον ἐκεῖ βήματα· ἡ καρδιά του ἤρχισε νὰ κλωτσᾷ τὸ στήθος του· ἤρχισε νὰ τρέμη· τὰ γόνατά του ἐκόπηκαν.

— Χάθηκα! ἐφιθύρισε· καὶ ἐπροσπάθησεν ἀπελπιστικῶς νὰ τὴν ρίψη καὶ αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασεν· ἡ θύρα ἤνοιξε καὶ ἐμβῆκεν ὁ πατέρας του.

Καὶ εἶδε τὴν λίραν νὰ λάμπη εἰς τὴν χεῖρά του! τὴν ἐπλησίασε, τὸν παρετήρησε μὲ αὐστηρὸν βλέμμα, ἐπῆρε λίραν, ἤνοιξε τὸ συρτάριον καὶ τὴν ἔρριψε μέσα.

Ὁ Σταμάτης ἦτο κίτρινος ὡς νεκρός· κρύος ἰδρῶς ἔσταζεν ἀπὸ τὸ μέτωπόν του· ὁ πατέρας του τὸν παρετήρησε καὶ πάλιν· ἐκάθησεν εἰς τὸ μικρὸν ἀνάκλιτρον τὸ ἠποῖον ἦτο ἐκεῖ· ἔβγαλε τὸ καλυμμαῦχί του καὶ τὸ ἀφῆκεν ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζιον. Τὰ εἴξευρεν ὅλα· εἶχεν ἀναβῆ εἰς τὸ δωμάτιον καὶ εἶχεν ἰδεῖ ὅτι ἔλειπαν αἱ λίραι· ἐπίασε τὸν Σταμάτην ἀπὸ τὴν χεῖρα, τὸν ἔβαλε καὶ ἐστάθη ὀρθὸς ἐμπρὸς του, καὶ τοῦ εἶπε μὲ σοβαρότητα καὶ μὲ λύπην:

— Εἶνε μεγάλο ἀμάρτημα ἡ κλοπή, καὶ δεκαοκτῶ πεντάρας ἂν κλέψης ἀκόμη

— Πεντάραις! εἶπεν ὁ Σταμάτης, καὶ παρετήρησε τὸν πατέρα του μὲ ἐκπληξίν καὶ ἀνέπνευσεν ὡς νὰ τοῦ ἐσήκωσε κανεὶς κερμῖαν μεγάλην πέτραν ἀπὸ τὸ στῆθος του. Πεντάραις; δὲν ἦσαν λίραι;

— Λίραι; ποῦ θὰ τὰς εὐρῶ τὰς λίρας; καινούργιαι πεντάραι ἦσαν· τί; λίρας ἐνόμισες ὅτι ἔκλεψες; τόσο τὸ χειρότερον· ἀλλὰ δὲν ἦσαν λίραι, ἦσαν πεντάραι· μὴ σοῦ φαίνεται ὁμως ὅτι εἶσαι ὀλιγώτερον κλέπτης διότι ἔκλεψες πεντάραις καὶ ὄχι λίρας· ὄχι! θὰ ἦσουν κλέπτης, θὰ ἔκαμνες ἀμαρτίαν καὶ μίαν πεντάραν, καὶ ἐν μονόλεπτον ἂν ἔκλεπτες. Καὶ εἶσαι καὶ τῶρα κλέπτης. Ἐπρεπε νὰ σέ τι-

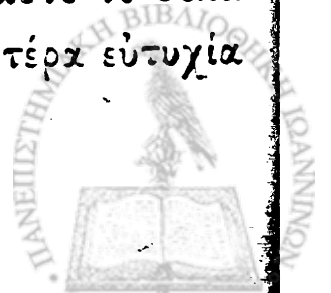
μωρήσω πολύ· ἀλλ' ἀφοῦ μετενόησες καὶ ἦλθες μόνος σου καὶ τὰς ἔβαλες εἰς τὴν θέσιν των τὰς πεντάρας, ἀφοῦ βλέπω ἀπὸ τὴν κιτρινάδα τοῦ προσώπου σου, ἀπὸ τὸ σβύσιμον τῶν ὀμμάτιῶν σου, πόσον σ' ἐτιμώρησεν ἡ συνείδησίς σου, σὲ συγχωρῶ. Τοῦτο μονάχα σοῦ λέγω ὅτι μὲ τὴν πράξιν αὐτὴν ἐμόλυνες τὴν ψυχὴν σου, καὶ πρέπει τώρα νὰ γείνης παρὰ πολὺ καλὸ παιδί, νὰ κάμῃς παρὰ πολὺ καλὰς πράξεις, διὰ νὰ τὴν καθαρίσῃς, καὶ νὰ σὲ συγχωρήσῃ καὶ ὁ Θεός.

Καὶ ἐπῆρεν ἀπὸ τὸ τραπέζιον τὸ καλυμμαῦχί του, τὸ ἐφόρεσε καὶ ἀνεχώρησε δίχως νὰ στρέψῃ ὀπίσω.

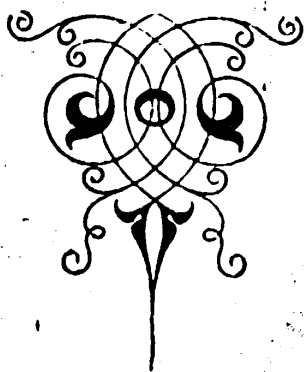
Ὁ Σταμάτης ἀκούμβησε τὸ πρόσωπόν του ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζιον, τὸ ἔκρυψε μὲ τὰς δύο του χεῖρας καὶ ἔκλαυσε, καὶ ἔκλαυσε, καὶ ἔκλαυσε· ἡ λύπη του, ἡ ἐντροπή του ἔτρεχαν ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς του, μὲ τὰ δάκρυά του, τὰ ὁποῖα τοῦ ἔκαιαν, τοῦ ἐφλόγιζαν τὰ βλέφαρά του· ἀπὸ δὲ τὴν χαραγμάδα ἔσταζαν τὰ δάκρυα εἰς τὸ συρτάριον καὶ ἔβρεχαν τὰς καινούργιας πεντάρας, τὰς ὁποίας εἶχε κλέψει, ὡς νὰ ἤθελαν νὰ τὰς καθαρίσουν καὶ αὐτὰς ἀπὸ τὸ μόλυσμα τῆς κλοπῆς! . . .

*
* *

Ὁ Σταμάτης, ὁ ὁποῖος κατὰ βάθος εἶχεν ἀγαθὴν καὶ εὐγενῆ καρδίαν, ἐνόησεν εἰς μίαν στιγμὴν καλὰ, καλὰ, ὡς νὰ ἦτο μέγας ἄνθρωπος, ὅτι τίποτε δὲν εἶνε καλλίτερον ἀπὸ τὴν τιμιότητα εἰς τὸν κόσμον· ὦ! αὐτὸ τὸ δέκα ἐτῶν παιδίον ἐνόησεν ὅτι δὲν ὑπάρχει μεγαλειτέρα εὐτυχία

εις τὸν ἄνθρωπον, παρὰ νὰ ἔχη ἡσυχον τὴν συνείδησίν
 σου, νὰ εἰμπορῇ νὰ βλέπη τοὺς ἀνθρώπους μὲ ὑψηλόν,
 μὲ καθαρὸν μέτωπον, μὲ τίμιον βλέμμα, ν' ἀπλώνη εἰς
 οὗτους τιμίαν χεῖρα. Καὶ ὠρκίσθη νὰ εἶνε καὶ νὰ μείνη
 ἴμιος, καὶ νὰ ἐργασθῇ, νὰ ἐργασθῇ, νὰ ἐργασθῇ· ὅλη
 σου ἡ ζωὴ νὰ εἶνε γεμάτη ἐργασίαν καὶ τιμιότητα. Καὶ
 οὐγαριάζει ν' ἀποκτήσῃ πολλὰ μὲ τὸν κόπον του καὶ νὰ
 ἀναγῆ ὠφέλιμος εἰς ὅσους ἀγαπᾷ καὶ νὰ τοὺς κάμῃ εὐτυ-
 εῖς· ἀλλ' ἂν μὲ ὅλην του τὴν ἐργασίαν, μὲ ὅλον του τὸν
 κόπον, δὲν κατορθώσῃ ν' ἀποκτήσῃ ὅσα τοῦ φθάνουν, τότε
 ἐν θέλει οὔτε τὴν μαρμαρίνην οἰκίαν, οὔτε τὰ σιδηρᾶ κάγ-
 ελα, οὔτε τὰ πράσινα παραθυρόφυλλα, οὔτε τὰ ὠραῖα
 πορτέματα· ὄχι, δὲν τὰ θέλει! προτιμᾷ νὰ μείνη, νὰ ζήσῃ,
 ν' ἀποθάνῃ εἰς τὸ χαμόσπιτό των, εἰς τὸ Βαθρακονῆσι,
 πτωχὸς — ἀλλὰ τίμιος!

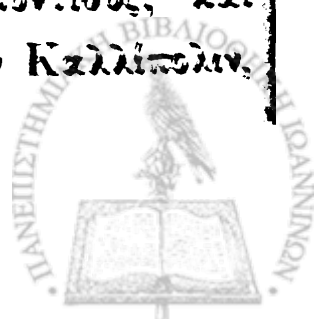
Η ΘΕΡΜΑΣΤΡΑ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Α'.

Πόσον ώραία, πόσον γρήγορα ταξιδεύει κανείς... με τὸ δάκτυλον! Ὅταν ἔχη ἓνα γεωγραφικὸν χάρτην ἔμπρὸς του, εἰς μίαν στιγμὴν, με ἐν τράβηγμα τοῦ δακτύλου του περνᾷ ὠκεανούς, τοὺς ὁποίους τὰ γρηγορώτερα ἀτιμόπλοια κάμνουν μῆνας νὰ περάσουν, περνᾷ βουνά, εἰς τὰ ὅποια ἴσως ἀκόμη δὲν ἐπάτησαν πόδες ἀνθρώπου, περνᾷ ἐρήμους γεμάτας ἄμμου, ἀπὸ τὰς ὁποίας μόνον κερθᾶνια ἀράδων με καμήλους περνοῦν, πηδᾷ ἀπὸ τὴν μίαν ἕπειρον εἰς τὴν ἄλλην, κάμνει ἄνω καὶ κάτω ὅλον τὸν κόσμον.

Πόσον ώραία, πόσον γρήγορα ταξιδεύει κανείς με τὸ δάκτυλόν του!

Ἄλλὰ τώρα, ἀγαπητέ μικρέ μου ἀναγνώστα, τὸ δάκτυλάκι σου δὲν τὸ θέλω διὰ τὸσον μεγάλην περιήγησιν, ἀλλὰ δι' ἐν μικρὸν μόνον ταξιδάκι. Πάρε λοιπὸν τὸν χάρτην τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἄρχισε ἀπ' ὅπου θέλεις, θάσσε εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Προποντιδῆς, καὶ ἐκεῖ ἀνάμεσα εἰς τὴν Ῥαιδεστόν καὶ εἰς τὴν Καλλιπόλιν,

άτω από τὸν Γάνον καὶ τὴν Χώραν, ζήτησε τὸ Μυριόφυτον.

B'.

Ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ σχολεῖα δὲν ἔχουν θερμάστρας, διότι ἐδῶ δὲν κάμνει τόσον κρύον τὸν χειμῶνα· ἀλλὰ εἰς τὴν Θράκην, ὅπου εἶνε καὶ τὸ Μυριόφυτον, ὁ χειμῶνας εἶνε περισσότερον χειμῶνας, τὸ κρύον περισσότερον κρύον, καὶ τὰ σχολεῖα ἔχουν τὴν θερμάστραν των καὶ εσταίνονται.

Ἐκ τῶν ὅλων ὁμοίως τὰς θερμάστρας περισσοτέρας σύγκινηται αἰσθάνεται ἡ θερμάστρα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τοῦ Μυριοφύτου.

Ἄμα ἀρχίσῃ τὸ καλοκαῖρι, ἀπὸ τὸν Μάρτιον, τῆς κάμνουν κομμάτια τὸν λεπτὸν λαιμὸν τῆς, ὁ ὁποῖος εἶνε τὸν μεγάλος ὥστε περνᾷ ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ παράθυρον, ὁγαίνει ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖον, γυρνᾷ πρὸς τὸ ἐπάνω, καὶ θάγει ἕως εἰς τὰ κεραμίδια, καὶ ἔτσι δίχως λαιμὸν τὸν ἄνδρὸν καὶ βαρὺ σῶμά τῆς τὸ πηγαίνουν εἰς τὴν ἀποθήκην τοῦ σχολείου ὅπου τὸ κλείουν. Ἐκεῖ μέσα ἡ καυμένη θερμάστρα μένει ὡσὰν εἰς τὴν φυλακὴν μῆνας ὀλοκλήρους μὲν, κατάμονη. Αὕτῃ ἡ ὁποία εἶνε συνειθισμένη ἀπὸ τὸν χειμῶνα ν' ἀκούῃ φωνάς, θόρυβον, γέλωτας, καὶ εἰς βλέπῃ, τριγύρω τῆς ζωηρὰ παιδία, τότε δὲν ἀκούει ποτε· καὶ ἂν στρέψῃ νὰ ἰδῇ, τριγύρω τῆς, βλέπει ἐν χαλασμένον θρανίον, ἕνα σπασμένον δείκτην, ἕνα πίνακα ἀναμύσειως σβυσμένον ἀπὸ τὰς σταλαγματίας τῆς βροχῆς καὶ μίαν ἀράχνην ἡ ὁποία εἰς τὴν γωνίαν τοῦ τοίχου ὑφαί-

νει τὸν ἴστων της· ὅταν ὁ ἐπιστάτης τοῦ σχολείου ἀνοίγῃ καμμίαν φορὰν τὴν ἀποθήκην, ἡ θερμάστρα παρατηρεῖ μὲ περιέργειαν ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ ἀνοίγμα τῆς θύρας· καὶ ὅταν βλέπῃ χελιδόνια νὰ πετοῦν μὲ χαρούμενα κελαδῆματα ἐπάνω εἰς τὰς γειτονικὰς στέγας, ὅταν βλέπῃ τὸν ἥλιον ζεστόν, ὡσὰν φλόγα, νὰ θέλῃ νὰ ἐμβῇ ἕως μέσα εἰς τὴν ἀποθήκην καὶ νὰ τὴν ζεστάνῃ ἀπ' ἔξω — ἐνῶ αὐτὴ εἶνε συνειθισμένη νὰ ζεσταίνεται ἀπὸ μέσα — ἀναστενάζει ἀπὸ τὴν θέσιν της καὶ λέγει:

« Ἄχ! ἀκόμη καλοκαῖρι εἶνε! »

Καὶ περιμένει· καὶ ἀφικράζεται μὲ προσοχὴν διὰ νὰ ἀκούσῃ κ' ἄτι τι καὶ ἐννοήσῃ τί μῆνας εἶνε· καὶ ὅταν ἀκούῃ, ὅτι ἔξω τὰ παιδία κρεμοῦν κερὰσιὰ εἰς τὸ αὐτίον των καὶ στρέφουν ἔπειτα τὸ στόμα των καὶ προσπαθοῦν νὰ τὰ ἀρπάξουν μὲ τὰ χεῖλη των καὶ ὅσα τὸ κατορθοῦν κτυποῦν τὰς χεῖράς των καὶ πηδοῦν καὶ φωνάζουν ἀπὸ τὴν χαρὰν των, ἡ θερμάστρα λέγει μὲ τὸν νοῦν της:

« Μάϊος θὰ εἶνε. »

Καὶ περιμένει· καὶ ὅταν ἀκούῃ τὰ παιδία νὰ ἐπιστρέφουν ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ἡ ὁποία εἶνε ἐκεῖ πλησίον εἰς τὸ σχολεῖον, καὶ νὰ λέγουν ποῖον ἐπέρασε τὸν ἄλλο εἰς τὸ κολύμβημα καὶ ποῖον ἀπὸ αὐτὰ εἰξεύρει τόσον πολὺ νὰ κολυμβᾷ ὥστε πηγαίνει ἕως μέσα εἰς τὰ πλοῖα τὰ ἀραγμένα μακρὰν ἀπὸ τὴν ἀκρογιαλιάν, ἡ θερμάστρα λέγει μὲ τὸν νοῦν της:

« Ἰούλιος θὰ εἶνε. »

Καὶ περιμένει· ἀλλὰ μίαν ἡμέραν δὲν ἀκούει τίποτε πλέον μέσα εἰς τὸ σχολεῖον, οὔτε τὰ παιδία νὰ τραγωδοῦν,

ὄτε τὸν διδάσκαλον νὰ κτυπᾷ τὴν βέργαν του εἰς τὰ θρανία, οὔτε τίποτε· τὸ σχολεῖον μένει δίχως φωνήν, δίχως κινήν· ἡ θερμάστρα ἐννοεῖ ὅτι ἔγειναν αἱ διακοπαὶ καὶ ψιθυρίζει:

« Αὐγούστος θὰ εἶνε. »

Καὶ περιμένει. Περνοῦν κάμποσαι ἡμέραι· ἡ θύρα τοῦ σχολείου ἔξαφνα ἀνοίγει, ἡ καμπάνα ἀρχίζει νὰ σημαίνει — τὸ δημοτικὸν σχολεῖον τοῦ Μυριοφύτου ἔχει καμπάναν μετὰ τὴν ὁποίαν προσκαλεῖ τὰ παιδιά πρωτὶ καὶ μεσημέρι εἰς τὸ μάθημα — ἀρχίζουν τὰ παιδιά νὰ διαβάζουν καὶ ἡ βέργα τοῦ διδασκάλου νὰ κτυπᾷ εἰς τὰ θρανία· ἀλλὰ καὶ ἔξω εἰς τὸν δρόμον τί βοή, τί κινήσις! ἡ θερμάστρα ἀκούει τὰ κουδούνια τῶν μουλαριῶν τὰ ὁποῖα κουβαλοῦν τὰ σταφύλια ἀπὸ τ' ἀμπέλια μετὰ δύο βύτια, τὸ ἓν ἀπ' ἑδῶ καὶ τ' ἄλλο ἀπ' ἐκεῖ, καὶ τὰς φωνὰς μετὰ τὰς ὁποίας εἰς τὸ πλαγινὸν μαγαζεῖον πατοῦν τὰ σταφύλια εἰς τὸ πατητήρι, ἐβγάζουν τὸν μούστον, καὶ ρίπτουν τὰ τσίπουρα εἰς ἓνα μέγαλον, ἕως ἐκεῖ ἐπάνω, κάδον, καὶ ἐννοεῖ ὅτι ὁ τρύγος ἦλθε, καὶ ψιθυρίζει μετὰ ἓνα βαθὺν ἀναστεναγμὸν:

« Αἴ! ὁ Σεπτέμβριος! »

Ἄπὸ τότε πλέον, λεπτὸν λεπτὸν μετρά τὸν καιρὸν ποὺ περνᾷ, καὶ περιμένει μετὰ καρδιοκτύπι πότε ν' ἀνοίξῃ ὁ ἐπιστάτης τὴν θύραν διὰ νὰ ἰδῇ τί γίνεται ἔξω· καὶ ἅμα ἰδῆ ὅτι τὰ φύλλα μερικῶν δένδρων τὰ ὁποῖα εἶνε ἐκεῖ εἰς τὴν γειτονίαν ἀρχίζουν νὰ πίπτουν, παίρνει κ' ἄπως θάρρος· ὦ! ποῖα ἀνατριχίλα χαρᾶς τὴν πιάνει ὅταν ἀπὸ τὸ βάθος τῆς ἀποθήκης ἀκούῃ τὰς προετοιμασίας τῶν χελιδονίων διὰ τὴν ἀναχώρησίν των, τὰ κελαδήματά των, τὰ συ-

χνά των πτερυγίσματα, τὴν ἀνησυχίαν των, καὶ ἐν πρώτῃ ἔξαφνα παύει διὰ μιᾶς ὄλος ἐκεῖνος ὁ θόρυβος καὶ αἱ φω-
 λεαὶ μένουν δίχως φωνήν, καὶ αἱ στέγαι ἔρημοι! Δὲν τὰ
 μισεῖ ἡ θερμάστρα τὰ χελιδόνια· ὄχι, δὲν εἶνε τόσο κα-
 κή· ἀλλὰ, τί τὰ θέλετε, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε φίλοι,
 νὰ ζοῦν μαζί· τὰ χελιδόνια διώχνουν τὴν θερμάστραν,
 ὅπως ἡ θερμάστρα τὰ χελιδόνια, ἀλλὰ ὅταν φεύγουν αὐ-
 τὰ, τούλάχιστον ταξιδεύουν, πηγαίνουν εἰς ἄλλους τό-
 πους, ἐνῶ ἡ καυμένη ἡ θερμάστρα μένει δίχως λαιμόν,
 φυλακισμένη!

Ἡ μεγαλειτέρα τῆς ὅμως εὐτυχία εἶνε ὅταν τύχη ν'
 ἀνοίξῃ ὁ ἐπιστάτης τὴν θύραν καὶ φυσήσῃ μέσα εἰς τὴν
 ἀποθήκην κανὲν κρύον ρεῦμα ἀέρος· ἐκεῖνο τὸ κρύον ρεῦμα
 τοῦ ἀέρος μὲ τὸ φύσημά του τῆς παίρνει ὅλην τὴν στενο-
 χωρίαν τῶσων μῆνῶν, τὴν δροσίζει, τῆς δίδει ζωὴν· διότι
 —παράξενον πρᾶγμα— ἡ θερμάστρα, ἐνῶ ἡ δουλειά της
 εἶνε νὰ ζεσταίνῃ, ἀγαπᾷ τὸ κρύον· τότε ἐνῶ τανύζεται διὰ
 νὰ ξεμουδιάσῃ τὸ πιασμένον σῶμά της, ψιθυρίζει μὲ λα-
 χτάραν:

«Ἄχ! τέλος πάντων! Αὔριον, μεθαύριον θὰ μὲ βγάλουν!»

Καὶ πραγματικῶς, μόλις κάμῃ δυνατώτερον κρύον,
 ἔρχεται ὁ ἐπιστάτης μὲ τὸν κανδυλανάπτην, τὴν καθα-
 ρίζουν, τὴν σηκώνουν, τὴν πηγαίνουν μέσα εἰς τὸ σχο-
 λεῖον, τὴν στήνουν εἰς τὴν περυσινήν της θέσιν, πλησίον
 εἰς τὴν ἔδραν τοῦ διδασκάλου· φέρουν καὶ τὸν κομματια-
 σμένον λαιμόν της, ταιριαζοῦν τὸ ἐν κομμάτιον μὲ τὸ
 ἄλλο καὶ γίνεται πάλιν τόσο μέγας, ὥστε φθάνει ἕως
 εἰς τὴν στέγην τοῦ σχολείου. Τότε ἀρχίζουν νὰ τὴν τα-

ίζουν· τῆς ρίπτουν ξύλα πολλά εἰς τὴν κοιλίαν τῆς, καὶ κείνη εἰς ὀλίγην ὥραν τὰ κάμνει στάκτην καὶ ἀπὸ τὴν ἄκρην τοῦ λαιμοῦ τῆς ἐβγάζει ἓνα μαῦρον καπνόν, ὅπου ὄν διώγει ὁ ἄνεμος πότε δεξιά, πότε ἀριστερά καὶ δὲν ἐξεύρει ποῦ νὰ ὑπάγῃ.

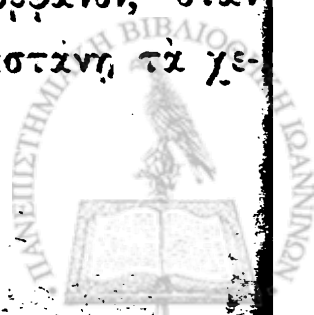
Μὲ τί χαρὰν τὴν ὑποδέχονται τὰ παιδιά τὴν θερμάστραν! Ὅταν ἔρχονται τὸ πρωὶ εἰς τὸ σχολεῖον κατακρυωμένα, ὡς νὰ ἐμβῆκε καὶ ἔμεινε μέσα εἰς τὰ βαμβακερὰ θερματάκια των τὰ κρύον τοῦ δρόμου, καὶ εἶνε κόκκιναι ἡ μύται των καὶ ξεπαγιασμένα τ' αὐτία των, πλησιάζουν εἰς τὴν θερμάστραν καὶ πυρώνουν τὰ χεράκια των· τὸ κρύον εὐγεί εἰς τὴν σιγμὴν ἀπ' ἐπάνω των, ἐβγαίνει ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖον, εἰς τὸν δρόμον ὅπου ἦτο· καὶ τὰ παιδιά κάθηνται εἰς τὸ θρανίον των, ἀνοίγουν τὰ βιβλία των, καὶ εὐχαστημένα, ὡς νὰ τὰ χαϊδεύῃ γλυκὰ γλυκὰ ἢ ζέστη, ἀρχίζουν νὰ μελετοῦν. Τί ὥραϊα ὅπου μελετοῦν! ἔξω ἄς ἀκούῃ ὅ,τι θέλῃ· ἄς εἶνε τόση τρικυμία ὥστε τὰ πλοῖα καὶ ὅποια ἔρχονται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ μὴ μποροῦν ν' ἀράξουν ἐμπρὸς εἰς τὸ Μυριοφύτον, ἀλλὰ νὰ πληγαίνουν μὲ μαζευμένα τὰ πανία των κάτω εἰς τὸν κάτοπον ν' ἀράξουν· ἄς φυσᾷ τόσον δυνατὸς βορρῆας ἢ θρασηῆας ὥστε οἱ μυλωνάδες νὰ δένουν καλά τοὺς ἀνεμομύλους ὅπου εἶνε εἰς τὴν ἄκρην τοῦ Μυριοφύτου, διὰ νὰ μὴ ἀρπάξῃ τὰς φτερούγας των καὶ φύγῃ· ἄς βρέχῃ τόσον πολὺ ὥστε νὰ καταιβάσῃ καὶ τὸ Ῥέμμα καὶ ὁ Ποταμός, καὶ εἰς γεμίσουν τὴν θάλασσαν μὲ τὸ κίτρινον καὶ ὡσάν λάσπη ἡ ῥῶμα τοῦ νεροῦ των· ἄς εἶνε καταχιονισμένος ὁ Ἄγιος, καὶ ἀπὸ τὴν πολλὴν παγωνιάν τὰ μυροπούλια ἄς

ἐμβαίνουν εἰς τὰ παλαιόσπιτα διὰ νὰ σωθῶν· ἅς εἶνε ὅ,τι θέλει· τὸ σχολεῖον εἶνε ζεστόν, τὰ ὑαλία τῶν παραθύρων ἰδρώνουν ἀπὸ τὴν ζέστην, τὰ παιδιά μελετοῦν ρωνακτὰ μὲ ψαλμωδίαν τὸ μάθημά των, ἐνῶ ἡ θερμάστρα πυρωμένη, κατακόκκινη ἀπὸ τὰ πολλὰ ξύλα, ἀρχίζει καὶ αὐτὴ κᾶτι νὰ ψιθυρίζει, ὡς νὰ μελετᾷ καὶ αὐτὴ κανὲν μάθημα, ἢ νὰ τραγοῦδῃ ἀπὸ τὴν εὐχαρίστησίν της!...

Πόσον τὴν ἀγαποῦν τότε τὰ παιδιά τὴν θερμάστραν! πόσον τ' ἀγαπᾷ καὶ αὐτὴ ὅταν, ὡσάν νὰ τὰ ριλῇ, κάμνει νὰ ροδόκοκκινίζουν τὰ μάγουλά των ὡς μῆλα καὶ νὰ λαμποκοποῦν τὰ ὄμμάτια των!

Ἀπὸ ὅλα ὁμῶς τὰ παιδιά τοῦ σχολείου ἡ θερμάστρα ἀγαπᾷ ἐν μικρὸν παιδίον ἕως ὀκτῶ ἐτῶν, ὄρφανόν ἑνὸς ναύτου ὁ ὁποῖος ἐπνίγη, ὅταν εἰς τὴν Σαμοθράκην ἔπεσεν ἐξωτὸ μυριοφυτινὸν καράβι ὅπου ὑπῆγεν ἐκεῖ νὰ φορτώσῃ κάρβουνα. Τὸ καυμένον! εἶνε τόσο πτωχόν, ὥστε φορεῖ ἀμπαθένιο ἐπανωφοράκι καὶ πανταλονάκι ἀπὸ καρβόπανον καὶ ὁμοιάζει ὡς μούτσος· καὶ ὅταν κάμνη κρῦον πηγάινει εἰς τὴν ἀκρογιαλιάν καὶ μαζεῖει κᾶτι ξυλάκια, κᾶτι ρρύγανα διὰ ν' ἀνάψουν φωτίαν εἰς τὴν γωνίαν των, διότι ἡ δυστυχισμένη ἡ μάνα του δὲν ἔχει παράδες ν' ἀγοράσῃ ρούπαις (καυσόξυλα) ὅταν τὰς φέρουν μὲ τὰ μούλαρια των οἱ τούρκοι κοιτιάριδες ἀπὸ τὰ χωρία των καὶ τὰς πωλοῦν· ἀλλὰ τὰ ξυλάκια καὶ τὰ ρρύγανα ἢ καὶ αἱ ζηραὶ κληματσίδες τὰς ὁποίας φέρουν ἀπὸ τὸ μικρὸν των ἀμπέλι ὅταν τὸ κλαδεύουν, δὲν εἰμποροῦν νὰ κάμουν μεγάλην, ζεστὴν φωτίαν, καὶ τὸ κακόμοιρον ὄρφανόν, ὅταν κάθηται εἰς τὸ παραγῶνι δὲν εἰμπορεῖ νὰ ζεστάνῃ, τὰ γε-

άκιά του και τὰ ποδάκιά του· δι' αὐτὸ συλλογίζεται τότε τὴν θερμάστραν: πῶς στέκει πλησίον της καὶ πύ-
 ώνεται, καὶ μὲ τί ἀγάπην τὸ ζεσταίνει τότε ἡ θερμά-
 στρα· ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τόσον πολὺ τὴν ἀγαπᾷ, ὥστε τὴν
 ὕκτα, ὅταν κοιμᾶται εἰς τὴν ἀγκαλιὰν τῆς μάνας του,
 καὶ τὸ κρῖον ἐμβαίνει εἰς τὸ σπιτάκι των ἀπὸ τὰς τρύπας,
 καὶ ἐκείνη τὸ σφίγγει διὰ νὰ ζεσταθοῦν καὶ οἱ δύο, τὴν
 βλέπει τὴν φίλην του θερμάστραν εἰς τὸν ὕπνον του, ὅτι
 ἔρχεται ἐκεῖ κοντὰ εἰς τὸ στρώμα του, καὶ ζεσταίνει —
 ἄχι τί καλά! — ὄχι μόνον αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ τὴν καυμένην
 του τὴν μάναν, καὶ τῆς ῥοδοκοκκινίζει τὰ κίτρινα ἀπὸ
 τὴν λύπην μάγουλά της, καὶ τῆς κάμνει νὰ λαμποκοποῦν
 τὰ ὄμματα της, τὰ ὅποια εἶνε σβυσμένα ἀπὸ τὰ δά-
 ρυα· καὶ ὅταν τὴν ἄλλην ἡμέραν ὑπάγῃ εἰς τὸ σχολεῖον,
 ὡς νὰ ἐννοῇ ἡ θερμάστρα τί ὄνειρον εἶδε τὸ ὄρφανὸν τὴν
 ὕκτα, τὸ ζεσταίνει τόσον πολὺ ὡς νὰ θέλῃ νὰ τοῦ δώσῃ
 ἀπὸ τὴν ζέστην της νὰ ὑπάγῃ καὶ εἰς τὴν μάναν του, διὰ
 ἅ μὴ κρυώνῃ.

Γ'.

Πόσον εὐτυχῆς εἶνε τὸν χειμῶνα ἡ θερμάστρα τοῦ δη-
 μοτικῶν σχολείου τοῦ Μυριοφύτου!

ΜΑΜΜΗ ΚΑΙ ΕΓΓΟΝΟΣ

Τὴν μάμμη· τὴν ἔλεγαν Σουλτάναν.

Τὸν ἔγγονον τὸν ἔλεγαν Χρῖστον.

Ἡ μάμμη ἦτο ἐξῆντα χρόνων.

Ὁ ἔγγονος ἦτο ἑνδεκα.

Ἡ μάμμη ἐξυπνοῦσε μὲ τὸ πρῶτον λάλημα τοῦ πετεινοῦ, ἐσηκώνετο πρὶν ἀκόμη φέξῃ, ἦναπτε φωτίαν εἰς τὸ μαγειρεῖον καὶ ἠτοιμάζε τὸ πρόγευμα τοῦ ἐγγόνου της. Εἰς τὸ μεταξύ ἐβούρτσιζε τὰ φορέματά του, ὑάλιζε τὰ ὑποδήματά του, ἐπαρατηροῦσε μὴ τοῦ λείπη κανέν κομβίον ἢ μὴ εἶνε ἐσχισμένον κανέν θυλάκιόν του· ἦνοιγε τὰ παράθυρα τοῦ ἄλλου δωματίου διὰ ν' ἀναπνεύσῃ καθαρόν ἀέρα ὁ ἔγγονός της ἀφοῦ ἐξυπνήσῃ καὶ ὑπάγῃ εἰς αὐτὸ νὰ μελετήσῃ· ἐξήταζεν, ὡσάν γέρων καπετάνιος, τὸν οὐρανὸν νὰ ἐννοήσῃ τί καιρὸν θὰ κάμῃ διὰ νὰ τοῦ φορέσῃ ἢ νὰ μὴ τοῦ φορέσῃ τὸ ἐπανωφόριόν του, ἔπειτα δὲ ἀφοῦ ἐξημέρωνε, κατὰ τὰς ἑξ καὶ μισή, ἐπήγαινε δειλά, δειλά πλησίον εἰς τὴν κλίνην του· καὶ ἀφοῦ

πτεκε πολλήν ὥραν καὶ ἐκύτταζε μὲ ἀπερίγραφτον ἀγά-
 ρην τὸ ὠραῖόν του πρὶς ὄψον, ἀπεφάσιζε τέλος νὰ τὸν ἐξυ-
 νίσῃ, ὅπως τὴν εἶχε παραγγείλει, καὶ ἔσκυπτεν εἰς τὸ μα-
 λάρι του καὶ χαϊδεύουσα αὐτὸν μὲ τὴν χεῖρά της τοῦ
 ψιθύριζε :

— Χριστάκη, ξύπνα Χριστάκη!

Ὁ Χριστάκης ἐγυρνοῦσεν ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ πλευρόν,
 καὶ ἔχασματό μὲ κλειστά ὀμμάτια καὶ ἐτανύζετο καὶ ἐτρα-
 οῦσεν ἕως εἰς τὰ ἰφρύδιά του τὸ ἐφάπλωμα, ἀλλ' ἡ μάμμη
 χαϊδεύε τὰ καστανά του μαλλία καὶ τοῦ ἐψιθύριζε μὲ τὴν
 λέον γλυκεῖαν φωνήν της :

— Ἦ ὥρα ἔξῃ καὶ μισή, Χριστάκη, θυμᾶσαι πού μου
 πες νὰ σέ σηκώσω ;

— Οὔφ ! μ' ἐσκότισες καὶ σὺ πρωτὶ πρωί, ἀπαντοῦσε μὲ
 ἰνισμένα μούτρα καὶ μὲ φωνήν θυμωμένην ὁ Χρῖστος.

Ἀλλὰ ἔπειτα ἀπ' ὀλίγον ἐτινάζετο βιαστικὰ ἀπὸ τὴν
 κίνησιν του διότι τοῦ ἤρχετο ἔξαφνα εἰς τὸν νοῦν του ὅτι
 πραγματικῶς ἀφῆκε παραγγελίαν εἰς τὴν μάμμην του νὰ
 ἴδῃ τὴν σηκώσῃ πρωί, διὰ νὰ ἐπαναλάβῃ, ἢ μελετήσῃ τὸ ἐλ-
 ληνικόν του, τὴν ἀριθμητικὴν του ἢ τὴν ἱστορίαν του.

Ὁ Χρῖστος δὲν εἶχεν οὔτε πατέρα οὔτε μητέρα· εἶχαν
 ἀποθάνει καὶ οἱ δύο ἀπὸ τυφόν. Μόνον τὴν μάμμην του,
 — τὴν μητέρα τῆς μητέρας του — εἶχεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ
 ὑπὲρ τὸν ἐπῆρε μικρὸν μικρὸν, καὶ τὸν ἐκανάκευσε καὶ
 ὅταν εἶδε νὰ μεγαλώνη σιγά σιγά, ὡσάν ὠραῖον ἄνθος τὸ

ὁποῖον ἐπότιζε μὲ τὴν ἀγάπην της, καὶ τὸν ἔκαμεν ἔνδεκα χρόνων.

Ἡ γραῖα Σουλτάνα ἦτο πτωχή· μόλις τῆς ἔφθανε διὰ νὰ ζοῦν τὸ ἐνοικιὸν τῶν δύο δωματίων τῆς μικρᾶς της οἰκίας, τὰ ὁποῖα ἐνοικίαζεν εἰς φοιτητάς, καὶ ἐνὸς μικροῦ μαγαζείου, τὸ ὁποῖον ἐνοικίαζεν εἰς σαλεποπώλας καὶ στραγαλοπώλας.

Καὶ ὅμως τὸν Χρῖστον, διὰ νὰ μάθῃ καλλίτερα γράμματα καὶ συναναστρέφῃται μὲ καλλίτερα παιδία τὸν εἶχεν εἰς ἰδιωτικὸν σχολεῖον, καὶ ἐπλήρωνε δέκα πέντε δραχμάς τὸν μῆνα. Πῶς τὰ οἰκονομοῦσε τὰ ἔξοδά της ἡ πτωχή γραῖα; Αὐτὴ μόνη τὸ εἴξευρεν. Αὐτὴ καὶ ξηρὸν ψωμί εἰμποροῦσε νὰ τρώγῃ, ἔφθανε μόνον ὁ Χρῖστος της, ἡ ζωὴ της, νὰ μάθῃ γράμματα πολλὰ καὶ νὰ γείνη καλός.

Διότι τὸν ἀγαποῦσε πολὺ, πολὺ, τὸν Χρῖστον.

— Δύο ἀγάπαις τοῦ χρεωστῶ, ἔλεγε, μίαν τὴν ἰδικήν μου ἀγάπην, ἴσάν μὰμμή του! ποῦ εἶμαι, καὶ μίαν τῆς μητέρας του, τῆς κόρης μου, ποῦ τὴν ἔχασε τὸ ὄρφανό μου!

ᾠ! πῶς τὸν ἀγαποῦσεν!

Ἄλλ' ἐκεῖνος, ὁ ἀχάριστος, τὴν ἐπεριφρονοῦσε τὴν ἀγάπην της, ὡς παιδίον τὸ ὁποῖον ἐχόρτασε καὶ σκουντᾶ ἀπ' ἐμπρός του τὸ πολὺ φαγητόν, τὸ ὁποῖον τοῦ δίδουν.

Αὐτὴ ἦτο ἡ λύπη της· ὁ ἔγγονός της ὅσον ἐμεγάλωνεν, ὅσον περισσότερα ἐμάνθανε, τόσον δὲν τὴν κατεδέχετο· τὴν μετεχειρίζετο μὲ βάνανσον τρόπον ὡς ὑπηρέτριαν· τὴν ἐπρόσταζεν, ἐθύμωνεν ὅταν δὲν ἐγίνοντο εἰς τὴν στιγμὴν αἱ προσταγαί του.

“Όλα αὐτὰ εἰμποροῦσε νὰ τὰ ὑποφέρῃ ἡ μάμμη, δίχως ἄ παραπονεθῆ, ἀλλὰ νὰ μὴν τὴν ἀγαπᾷ! . . .

Ἡ καϋμένη ἡ γραῖα μάμμη! οὔτε νὰ τὸν φιλήσῃ δὲν ἦν ἄφινε· καὶ ἦτο ἠναγκασμένη ἡ δυστυχὴς νὰ περιμένη ἀποκοιμηθῆ, ν’ ἀκούσῃ τὴν ἤσυχον ἀναπνοὴν τοῦ ὕπνου οὐ, καὶ σιγά, σιγά, μὲ ἑλαφρὸν περιπάτημα, κρατοῦσα τὴν ἀναπνοὴν τῆς, νὰ προχωρήσῃ ἕως εἰς τὴν κλίνην τοῦ καὶ δειλά, δειλά νὰ κολλήτῃ τὰ χεῖλη τῆς εἰς τὰ χεῖλη τοῦ, εἰς τὰ μάγουλά του, τρέμουσα κάθε στιγμὴν—ὡς νὰ κάμνε καμμίαν κακὴν πράξιν ἢ ταλαίπωρος! — νὰ μὴ τὸν ἐξυπνήσῃ καὶ τῆς εἶπῃ καταθυμωμένος ἐκεῖνον τὸν πικρὸν του, τὸν φαρμακωμένον ἐκεῖνον λόγον . . .

Διότι ὅταν ἐπροσπαθοῦσε νὰ τὸν ἀγκαλιάσῃ, νὰ τὸν φιλήσῃ ὡς μάμμη καὶ αὐτῆ, ἐκεῖνος ἐγυρνοῦσε τὸ πρόσωτόν του, τὴν ἐσκουντοῦσε μὲ ἀηδίαν, ὡς νὰ τὴν ἐτιχάι-ετο, καὶ τῆς ἔλεγεν :

— Οὐφ! Μυρίζεις γεροντίδας! . . .

Ὁ ἀπάνθρωπος! . . .

Ὁ Χρῖστος, εἶχε κατὰ βάθος καλὴν καρδίαν, ἀλλ’ ὅλα τὰ εὐγενῆ του αἰσθήματα τὰ ἐπνίγεν ἡ ἀχαριστία, ὅπως πνίγει ἡ βάρτος μέσα εἰς τὰ ἀγκάθια τῆς τὴν λευκὴν ἀγράφου πελὴν· εἶχε ζωηρὰν φιλοτιμίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτῆ ἐφαίετο ὡσὰν ἀλαζονεία, ἐπειδὴ τὴν μετεχειρίζετο ἐκεῖ ὅπου δὲν ἔπρεπε.

Διὰ τοῦτο κανεῖς ἀπὸ τοὺς συμμαθητάς του δὲν τὸν

ἀγαπούσε· δὲν εἶχε κανένα φίλον. Μὲ τὸν ἀπότομόν του τρόπον μάλιστα ἔκαμε καὶ μερικοὺς ἐχθρούς· καὶ ὅσον οἱ συμμαθηταὶ του τὸν ἀπέφευγαν, τόσοι αὐτὸς ἐγένετο σκληρότερος· τὸ βράδυ δὲ ἐξεθύμαινεν εἰς τὴν μᾶμμην του ὅλην τὴν δυσαρέσκειαν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἔκαμναν νὰ αἰσθανθῇ εἰς τὸ σχολεῖον.

Ἡ κακομοῖρα ἐκείνη μᾶμμη! πολλὰς φορὰς ὁ ἔγγονός της ὅταν ἐπέστρεφε τὸ ἑσπέρας τὴν εὔρισκε συμμαζευμένην, κουβαριασμένην, εἰς μίαν γωνίαν ἀπὸ τὴν πύλλην της λύπην . . .

Τί εἶχεν αὐτὴ εἰς τὸν κόσμον; Αὐτὸ τὸ παιδί· καὶ αὐτὸ τὴν ἐπεριφρονούσεν· ἦτο λοιπὸν παντέρημος εἰς τὸν κόσμον! οὐδὲ τὴν ἀγάπην τοῦ ἐγγόνου της δὲν εἶχε, τὴν ἀγάπην τοῦ παιδιοῦ τῆς κόρης της, νὰ τῆς ζεστάνῃ τὰς κρύας ἡμέρας τῶν γηρατειῶν της! . . .

Ὁ Χρῆστος ἔμβαινε τραγῳδῶν κανὲν ἄσμα τοῦ σχολείου του καὶ οὔτε ἐρωτοῦσε τί εἶχεν ἢ μᾶμμη του καὶ ἐλυπεῖτο, καὶ οὔτε ἐφαντάζετο καν ὅτι αὐτός, αὐτός, ἐσκόρπιζεν ὅλην ἐκείνην τὴν λύπην εἰς τὴν οἰκίαν τῆς μᾶμμης του, ὅτι αὐτὸς ἔκαμε νὰ δακρῦζουσι τὰ ὄμματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα τὸν ἐκύτταζαν μὲ τόσην ἀγάπην! . . .

Ἡ γρηκῖα μᾶμμη εἶχε καὶ μίαν λύπην ἀκόμη μεγαλειότεραν! Δὲν ἐφρόντιζε πλέον διὰ τὸν ἑαυτὸν της, αὐτὴ τὸ ἐπῆρε πρὸ ὀφθαλμῶν . . . ἦτο δυστυχής! . . . καὶ καμμίαν ἡμέραν θ' ἀπέθνησκεν ἔξαφνα ἀπὸ τὴν λύπην της . . . Ἀλλ' ἐκεῖνον, ἐκεῖνον, τὸν ἀχάριστον ἐσυλλογιζέτο!

— Πῶς θὰ τὸν ἀναθρέψω, ἀφοῦ δὲν μὲ ἀγαπᾷ! ἐσκέπτετο.

Ἀλήθεια· τί θὰ ἐγίνετο ἀφοῦ δὲν τὴν ἤκουε πλέον τὴν ἀμνην; ἀφοῦ αὐτὴ δὲν εἰμποροῦσε νὰ τοῦ ἐνθυμίση τὸ κηθκόν του, νὰ τοῦ εἶπη: «Τὸ θέλω· πρέπει νὰ τὸ κά-
ης . . . ἂν μὲ ἀγαπᾷς»;

Τὰ παιδιά ὑπακούουν εἰς τοὺς γονεῖς των, διότι εἰξεύρουν
οἱ γονεῖς των θέλουν τὸ καλόν των, διότι τοὺς ἀγαποῦν.

Ὁ Χρῖστος, ἀφοῦ δὲν τὴν ἀγαποῦσε, πῶς θὰ ἤκουε τὰς
μβουλὰς της; Δὲν θὰ τὰς ἤκουε, καὶ θὰ ἐγίνετο κακός!

Καὶ τότε τὰ δάκρυά της ἔτρεχαν πικρότερα, καὶ ἐρω-
ῦσε τὸν Θεόν, εἰς τὴν ἀπελπισίαν της, τί ἀμαρτίαν
ἔκαμε καὶ τὴν τιμωρεῖ τόσο σκληρά.

Καὶ ἀπὸ τὰ δάκρυα, τὰ ὑποῖα ἐχύνοντο δι' αὐτόν, οὔτε
κατεδέχετο νὰ ἴδῃ ὁ ἐγγονός! . . .

Ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἶχαν γείνει αἱ ἐξετάσεις τοῦ σχο-
ίου, εἰς τὸ ὑποῖον ἐπῆγαινε. Μετὰ μίαν ἐβδομάδα,
ἔμαθε τὰ ἀποτελέσματα, εἶδεν ὅτι ἔμεινε μετεξε-
στέος εἰς ὅλα τὰ μαθήματα.

Τοῦτο πρώτην φράσιν τοῦ συνέβαινε· τοῦτο τοῦ ἐκέντη-
ῖ ὅλην τὴν φιλοτιμίαν του. Πῶς; νὰ μείνῃ εἰς τὴν
ἑαυτὸν τάξιν, νὰ ξεφυλλίζῃ τὰ ἴδια βιβλία ἕνα ἄλλον χρό-
νον, νὰ κάθηται εἰς τὰ ἴδια θρανία ἕνα ἄλλον χρόνον,
ὡς μερικοὶ ἄλλοι;

Νὰ τὸν περιφρουοῦν οἱ διδάσκαλοι ὡς ἀμελεῖ, νὰ τὸν
ἐπιτιμῶσι ὅσοι ἐπρυβιβάσθησαν ὡς ἀμελεῖ, νὰ ἐντρέπῃται
τὸς ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτόν του ὡς ἀμελεῖ;

Τότε ἡ καρδία ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ὁ ἐγωϊσμός καὶ ἡ ἀχαριστία εἶχαν κάμει σκληράν, πετρίνην, ἤρρισε νὰ μαλακύνηται ἀπὸ τὴν λύπην.

Πρώτην φορὰν τότε ἐπὶ ζωῆς τοῦ ἦτο δυστυχῆς.

Καὶ ἐγύρισε τριγύρω τὸ βλέμμα του διὰ νὰ εὔρη ἕνα φίλον καὶ τοῦ εἶπη τὴν λύπην του καὶ τὸν παρηγορήσῃ ἐκεῖνος. Ἀλλὰ τίποτε. Κανένα δὲν εὔρηκε. Κανείς δὲν τὸν ἀγαποῦσεν. Ἡ μὲ ψυχρότητα καὶ ἀδιαφορίαν τὸν ἐκύτταζαν μερικοί, ἢ μὲ εἰρωνεῖαν ἐχαιογελοῦσαν οἱ ἐχθροὶ του διὰ τὸ δυστύχημά του.

Τὸ ἐν δυστύχημα — ἡ ἀποτυχία εἰς τὰς ἐξετάσεις — τοῦ ἐφάνέρωσε διὰ μιᾶς ἐν ἄλλο—ὅτι ἦτο μόνος. Ἦτο μόνος! τὸ ἠσθάνετο—Θεέ μου, τί φρικῶδες πρᾶγμα νὰ εἶνε κανείς μόνος, νὰ μὴ τὸν ἀγαπᾷ κανείς, κανείς!

Τὸ βράδυ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν οἰκίαν δίχως τὸν συνειθισμένον θόρυβον, καὶ ἐκάθησεν εἰς μίαν ἄκραν τοῦ ὀωματίου, κατακλυπημένος, βᾶστῶν μὲ τὴν χεῖρά του τὸ μέτωπόν του, καὶ ἔχων βουρκωμένα τὰ ὄμμάτιά του.

Ἡ μάμμη του ἐπλησίασε καὶ τὸν ἠρώτησε μὲ συμπαθητικὴν φωνήν:

— Τί ἔχεις, παιδί μου, Χριστό μου, καὶ εἶσαι τόσο λυπημένος ἀπόψε;

Κατ' ἀρχὰς τοῦ ἔκαμιν ἐντύπωσιν ὁ τόνος τῆς φωνῆς ἐκείνης.

— Τέλος πάντων! ἐσκέρθη, νὰ ὅπου μὲ ἐρωτᾷ κάποιος τί ἔχω, νὰ ὅπου ἐνδιαφέρεται κάποιος καὶ δι' ἐμέ· ἀλλὰ τίνος εἶνε ἡ φωνή; εἶπε μετ' ὀλίγον· τῆς γραίας μάμμης μπᾶ! δὲν εἶνε τίποτε· δὲν ἀξίζει τὸν κόπον· ἡ γραία μάμμη! Καὶ οὔτε ἀπήντησεν, οὔτε ἐγύρισε νὰ τὴν ἴδῃ!..

Ἄλλ' ἡ μάμμη, ἡ ὁποία ἐπαρατηροῦσε μὲ ἀγωνίαν τὸ λυπημένον πρόσωπον τοῦ ἐγγόνου της, ἐκάθησε πλησίον αὐτοῦ, ἐπῆρε τὴν μίαν χεῖρά του εἰς τὴν ἰδικήν της, τὴν φίλησε, καὶ τοῦ εἶπε μὲ φωνὴν γεμάτην ἀπὸ τρυφερότητα, γεμάτην ἀπὸ ἀπερίγραφτον θωπείαν.

— Ψυχὴ μου, Χριστάκη μου, 'πέ μου τί ἔχεις, παιδί μου, καὶ εἶσαι τόσο λυπημένος! 'Πέ μου το, Χριστέ μου, ἐγγελέ μου· 'πέ μου το νὰ λυπηθῶ κ' ἐγὼ μαζί σου, ματάκια μου· πέ' μου το νὰ ξελαφρωθῇ λιγάκι ἡ καρδούλα σου, Χριστέ μου. Τί ξέρεις; μπορεῖ καὶ σὲ παρηγορήσω, ὡς μου· ἂν δὲν μοῦ τὴν 'πῆς τὴν λύπην σου ἐμένα, ἐμένα τῆς μάμμης σου, πού σ' ἀγαπῶ τόσο, σὲ ποιὸν ἔχει τὴν 'πῆς, πουλάκι μου;

Καὶ ἡ φωνὴ της ἔτρεμεν ἀπὸ τὴν συγκίνησιν, καὶ δύο μικρὰ δάκρυα ἐτρεμούλιαζαν νὰ πέσουν ἀπὸ τὰ γεροντικά της βλέφαρα.

Ὡ! Δὲν ἐβάσταξε πλέον, δὲν ἐβάσταξεν ὁ Χριστός... ἔβαλε τὴν κεφαλὴν του εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς μάμμης του, καὶ ἔκλαυσε, καὶ ἔκλαυσε, καὶ ἔκλαυσε! Καὶ ἔκλαιαν καὶ οἱ δύο, ἐγγονος καὶ μάμμη, ἐνῶ ὁ Χριστός τῆς διηγεῖτο μὲ κορμμένας καὶ εἰς δάκρυα πνιγμένας λέξεις τὸ συστύχημά του...

Τὸν Σεπτέμβριον ἐπροβιβάσθη μὲ ἄριστα.

Διότι εἶχε μελετήσῃ, μελετήσῃ πολύ, καὶ διότι ἡ καλὴ

του μάμμη τῷ ἐπῆρε καὶ προγυμναστήν. Ἀλλὰ πολὺ μεγάλην ἐντύπωσιν τοῦ εἶχε κάμει πῶς κατώρθωσεν ἡ μάμμη του νὰ πληρώνη εἴκοσι δραχμὰς τὸν μῆνα εἰς τὸν προγυμναστήν του, ἐνῶ οἱ φοιτηταὶ οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν εἰς τὰ δωμάτια των εἶχαν ἀναχωρήσει τὸν Ἰούνιον εἰς τὴν πατρίδα των, καὶ δὲν ἔπαιρνεν ἐνοίκιον.

Ὁ Χρῖστος τώρα τὰ παρατηρεῖ ὅλα, ὅλα.

Τὸ δυστύχημά του ἐκεῖνο τοῦ ἔγεινεν ἡ μεγαλειτέρα του εὐτυχία. Τὸ δυστύχημά του ἐκεῖνο τῷ ἔκαμε τὴν μεγαλειτέραν εὐεργεσίαν τοῦ κόσμου. Τὸ δυστύχημά του ἐκεῖνο τὸν ἔσωσε!

Καὶ δὲν τὴν ἐλησμόνησε τὴν μάμμην του, τὴν ἀγαθὴν του μάμμην, ἡ ὁποία εὐρέθη ὁ μόνος φίλος του, ὁ μόνος του παρήγορος. Ἦνοιξαν τὰ ἀχάριστα του ὀμμάτια καὶ εἶδαν τὴν θερμὴν ἐκείνην ἀγάπην, τὴν ὁποίαν ἐν ᾧ καθημέραν τὴν εἶχαν ἐμπρὸς των δὲν τὴν ἔβλεπαν. Καὶ τώρα εἰξεύρει πόσον γλυκὺ εἶνε τὸ φίλημα τῆς μάμμης, πόσον μοσχοβολοῦν τὰ χεῖλη ὅταν ἀγαπᾷ ἡ καρδία, καὶ φρίττει διὰ τὴν ἀχαριστίαν του, διὰ τὴν σκληρότητά του, τὴν ὁποίαν ἔδειχνεν ὅταν ἐσκουντοῦσε τὴν γραῖαν μάμμην, καὶ ἔστρεφε μὲ ἀηδίαν τὸ πρόσωπόν του, καὶ τῆς ἔρριπτε κατὰ πρόσωπόν της τὴν ἄδικον, τὴν σκληράν, τὴν μισητὴν ἐκείνην φράσιν, ἡ ὁποία ἐξέσχιζε τὴν καρδίαν της:

— Οὐφ! Μυρίζεις γεροντίλας...

ΕΥΤΥΧΙΑ ΚΑΙ ΔΥΣΤΥΧΙΑ

Εἰς πολλὰ χαμόσπιτα μικρῶν καὶ στενῶν δρόμων ἅμα ἀρχίσουν αἱ ψυχραὶ τοῦ Σεπτεμβρίου ἢ καλῆ μάνα συλλογίζεται ὅτι ἤρχισε νὰ τῆς κρυώνῃ τὸ παιδάκι της, ἀνοίγει τὸ ξύλινον καὶ χρωματιστὸν σεντοῦκί της κυττάζει μήπως ἔμεινεν ἀπὸ τὸν περυσινὸν χειμῶνα κανέν πανταλονάκι, γελεκάκι, ἐπανωφοράκι, ἢ καλτσίτσαις καὶ τὰ βγάξει, τὰ διορθῶνει, ράπτει τὰ κομβία των, τὰ ἐμβαλῶνει καὶ ἔπειτα ἀπὲς ὀλίγας ἡμέρας τσούπ! ἐμπρὸς εἰς τὸ παιδάκι της ξεφυτρώνει μία ὀλόκληρη φορεσία, καὶ αὐτὸ τὴν ἀγκαλιάζει καὶ τὴν φιλεῖ ὅπως καὶ τὴν καλὴν του κανούλαν ἢ ὅποια τὸ ἀγαπᾷ καὶ δὲν τὸ ἀφίνει νὰ κρυώνῃ.

Ἄλλ' εἰς τὰς ὑψηλὰς καὶ μαρμαρίνας οἰκίας τῶν μεγάλων δρόμων, μέσα ἀπὸ τὰς ὅποιας ἀκούει τὴν γλυκεῖαν κρυωμένην τοῦ κλειδοκυμβάλου ὅποιος περνᾷ κάτω ἀπὸ τὰ παράθυρά των, ἅμα ἀρχίσουν αἱ ψυχραὶ τοῦ Σεπτεμβρίου τὰ πλούφια παιδιά πρὶν προφθάσουν ἀκόμη νὰ κρυώσουν

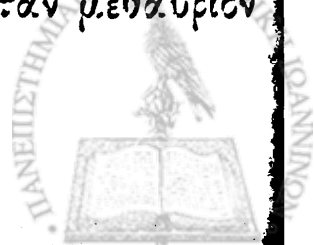
ἔχουν κομψὰ καὶ ὠραῖα, καὶ καινούργια τὰ χειμωνιάτικὰ των φορέματα.

Τὸ ἴδιον καὶ ἡ Ἀγλαία, ἡ ὁποία ἔχει πλούσιον πατέρα· δίχως νὰ ἐννοήσῃ ἀκόμη ὅτι κρυώνει, δίχως νὰ σκύψῃ ἡ μαμὰ της μέσα εἰς κανέν ξύλινον καὶ χρωματιστὸν κιβώτιον, δίχως νὰ χαλάσῃ κανέν παλαιὸν ἐπανωφόριον, δίχως νὰ ἐμβαλώσῃ τρυπημένους ἀγκῶνας, ἡ εὐτυχὴς Ἀγλαία, θὰ ἔχη τὴν φορεσίαν της, καὶ ποίαν φορεσίαν! Ὑπῆγε μίαν στιγμὴν ἡ μαμὰ της εἰς τὰ ἐμπορικά, ἠγόρασε μερικὸς πῆγεις μάλλινον χρωματιστὸν ὕφασμα δύο εἰδῶν, τὸ ἔστειλε μὲ τὸν ὑπηρέτην τοῦ ἐμπορικοῦ εἰς τὴν μοδίστραν καὶ ὑπῆγε μὲ τὴν Ἀγλαίαν της νὰ τῆς πάρῃ μέτρον.

*
*
*

Ἐπειτα ἀπὸ μίαν ἐβδομάδα ἡ μητέρα τῆς Ἀγλαίας μὲ τὴν κόρην της ὑπῆγεν εἰς τὴν μοδίστραν, τὴν κυρίαν Ἑλένην, διὰ νὰ τῆς δοκιμάσῃ τὸ φόρεμά της. Ἐμβαίνουν εἰς τὸ δωμάτιον τῆς δοκιμῆς· ἡ μητέρα κάθηται εἰς τὴν πολυθρόναν, ἡ Ἀγλαία φορεῖ τὸ τρυπωμένον ἀκόμη φόρεμά της, ἡ δὲ κυρία Ἑλένη, ἐμπρὸς εἰς ἓνα καθρέπτην, τὴν παρατηρεῖ μὲ προσοχὴν, τὴν γυρνᾷ ἀπ' ἐδῶ, τὴν γυρνᾷ ἀπ' ἐκεῖ, μαζεύει κᾶπου, ἀνοίγει κᾶπου καὶ ἐμπήγει καρφίτσας· ἔπειτα τῆς φορεῖ καὶ τὸ ἐπανωφοράκι της. Ἡ Ἀγλαία βλέπει εἰς τὸν καθρέπτην καὶ εἶνε κατευχαριστημένη.

— Καλέ, τί ὠραῖα ποῦ μοῦ πάγει καὶ τὸ φόρεμα καὶ τὸ ἐπανωφοράκι! λέγει μὲ τὸν νοῦν της· ὅταν μεθαύριον

ἂ κρατῶ καὶ τὸ μαρσογάκι μου θὰ εἶμαι μιὰ τρέλλα
μιὰ τρέλλα!

Καὶ σκύπτει καὶ κυττάζει τὴν ἐνδυμασίαν τῆς·
ὕλλογίζεται τί ἐντύπωσιν θὰ κάμη μὲ αὐτὰ τὰ φορέ-
ματα εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς θείας τῆς· ὁ νοῦς τῆς τρέχει
εἰς τὰς ὠραίας διασκεδάσεις πού κάμνουν κάθε χειμῶνα,
εἰς τὰς ἐσπερίδας ὅπου τὰς προσκαλοῦν καὶ περνοῦν τόσον
οραῖα ἐνῶ τὰς περιμένει κάτω εἰς τὴν θύραν ἢ ἄμαξά των,
καὶ καταβαίνουν κουκουλωμένοι εἰς χονδρὰ ἐπανωφόρια καὶ
μυθαίνουν μέσα καὶ ἐπιστρέφουν εἰς τὴν οἰκίαν των τὰ με-
γάνυκτα. "Ὅπου τρέχει ὁ νοῦς τῆς, εὐτυχίαν ἀπαντᾷ,
διότι ὅλη τῆς ἡ ζωὴ εἶνε γεμάτη ἀπὸ θωπείας καὶ περι-
ποιήσεις, διότι εἶνε εὐτυχῆς ἀπὸ τὴν στιγμὴν ὅπου ἐγεν-
νήθη, διότι δὲν εἰξεύρει τί θὰ εἴπη δυστυχία.

Καὶ ἐνῶ καμαρώνει τὸ κομψόν τῆς σῶμα μέσα εἰς τὸν
καθρέπτην, εἶνε εὐτυχῆς, εὐτυχῆς, εὐτυχῆς.

*
* *

Ἄλλ' ἔξαφνα, σπαρακτικαὶ κραυγαὶ μικροῦ κο-
ρασίου ἠκούσθησαν εἰς τὴν κλίμακα καὶ κατόπιν ἀπ' αὐ-
τὰς μία χονδρὴ φωνὴ ἐφώναζε:

— Μοῦκλεψε ἓνα ζευγάρι καλτσοδέταις! μοῦκλεψε
ἓνα ζευγάρι καλτσοδέταις!

Ἡ κυρία Ἑλένη ἐπετάχθηκεν ἀμέσως ἔξω.

— Τί τρέχει, κύριε, τί θέλετε καὶ φωνάζετε ἔτσι εἰς τὸ
κατάστημά μου; εἶπέ πρὸς ἓνα ἄνθρωπον ἕως σαράντα
εἰσπρατῶν, μὲ χυδαίαν φυσιογνωμίαν, δίχως καπέλλον εἰς τὴν

κεφαλήν, ἔξωμάνικον, μὲ γελέκρον μόνον, μὲ προσδὸν εἰς τὴν μέσην, ὑψὲς ἄνω ἕως ἐκεῖ ἐπάνω, ὃ ὁποῖος ἐκράτωσε ἐν κοριτσάκι ὑπὸ τὸ φουστάνι του καὶ ἐφώναζε :

— Μοῦ κλεψε ἓνα ζευγάρι καλτσοδέταις ! μεταξωταῖς καλτσοδέταις !

— Τί λέτε, κύριε ; ἡ Ἐλενίτσα νὰ κλέψη καλτσοδέταις ; αὐτὸ εἶνε τὸ πειὸ τίμιον κορίτσι πού εὐρίσκεται. Ἐλενίτσα, μήπως ἴπῃρες τίποτε καλτσοδέταις, κόρη μου ;

— Ἐγώ ; . . . νὰ πάρω καλτσοδέταις ; εἶπε μὲ ἀναφυλητὰ τὸ δυστυχὲς πλάσμα . . . ἐγὼ κλέφτικο εἶμαι ; . . . τὸ πρῶτὸ πού μ' ἐστείλατε νὰ πάρω μπρισίμι ἦταν ἐπάνω εἰς τὴν μόστρα . . . ἡ καλτσοδέταις . . . μὰ δὲν ταῖς ἄγγριξα . . . καὶ τώρα πού μ' ἐστείλατε γιὰ κουμβιά εἰς τὸ Ρουγᾶ . . . μ' εὐρῆκε ἔς τὸ δρόμο . . . αὐτὸς . . . καὶ μ' ἔσερνε . . . ἔς τὴν φυλακὴν . . . καὶ ἐφώναζε . . . ἔς τὸ δρόμο . . . πῶς τοῦ κλεψα . . . ταῖς καλτσοδέταις . . . καὶ μ' ἔσερνε . . . καὶ ἄμα ἐπέρασα ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν πόρτα . . . ἔτρεξα καὶ ἐμβότῃκα μέσα . . . καὶ αὐτὸς μ' ἐκυνήγησε . . . ἔς τὴν σκάλα . . .

Δὲν εἰμποροῦσε λέξιν πλέον νὰ εἶπη· τὰ δάκρυα ἐπνίγαν τὴν φωνὴν της· ἐν ἀπὸ τὰ κοράσια τῆς ἔδωκε νὰ πῆ ὀλίγον νερὸν διὰ νὰ περάσῃ ἡ τρομάρα της.

— Τ' ἀκοῦτε, κύριε ; εἶπεν ἡ κυρία Ἐλένη, δὲν ἐκλεψε τίποτε· εἶνε ἐντροπὴ καὶ ἁμαρτία νὰ βασανίζετε ἔτσι ἓνα ἀθῶον κορίτσι !

— Ἀθῶο ! εἶπεν ὁ μεταξουργὸς μὲ εἰρωνείαν, αἱ καλτσοδέταις μου εἶνε πειὸ ἀθῶαις.

— Μὰ δὲν πιστεύετε λοιπὸν ὅτι δὲν ταῖς ἐκλεψε ; ψάξετέ την.

— Μὴ σὲ νοιάζῃ καὶ δὲν μὲ γελοῦν ἐμένα μὲ αὐτὰ· ἔπου ἐδῶ θὰ ταῖς ἔχη κρύψει δὸς ταῖς καλτσοδέταις σου, μωρὴ, εἰ δὲ μὴ, σὲ 'πάγω εἰς τὴν φυλακὴ! εἶπεν πλώσας τὴν χεῖρά του ν' ἀρπάξῃ, νὰ σύρῃ ἀπὸ τὸ φουτάνι τῆς τὴν Ἐλενίτσαν.

Τὸ κοράσιον κατατρομαγμένον ὠπισθοχώρησεν, ἐκρύφθη πίσω ἀπὸ τὴν κυρίαν του. Αὐτὴ δὲ κάτηγανακτημένη δειξεν εἰς τὸν μεταξουργὸν μὲ τὴν χεῖρά τῆς προστακτικῶς τὴν κλίμακα καὶ τοῦ εἶπε:

— Κάτω ἀπὸ τὸ κατᾶστημά μου, φύγετε ἀπ' ἐδῶ, φοῦ εἴσθε τέτοιος!

Καὶ ὁ κακὸς ἄνθρωπος κατέβη τὴν κλίμακα μουρμουρίζων μέσα εἰς τοὺς ὀδόντας του:

— Τώρα φέρνω ἐγὼ ἓνα κλητῆρα καὶ λογαριαζόμασθε!

Εἰς τὰ καταστήματα, ὅπου ράπτουν γυναικεῖα ἐνδύματα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ραπτρίτσας, αἱ ὁποῖαι εἶνε κόραι 14 ἕως 10 ἐτῶν καὶ ράπτουν τὰ φορέματα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς κυρίας τοῦ καταστήματος, ὑπηρετοῦν καὶ μερικὰ κοράσια ἕως 10 ἐτῶν, τὰ ὁποῖα λέγονται μικραὶ. Ἡ μικρὴ δὲν ληρώνεται τίποτε· μόνον ὅταν ὑπάγῃ κανὲν φόρεμα εἰς ἀμμιᾶς κυρίας θὰ τῆς δώσῃ αὐτὴ δέκα ἢ εἴκοσι λεπτά· ν' ἡ διεύθύντρια εἶνε καλὴ, τῆς ἀγοράζει κανὲν ζευγάρι ποδηματάκια, διότι χαλὰ πολλὰ ὑποδήματα τὸ δυστυισμένον ὄν ἀπὸ τοὺς πολλοὺς δρόμους: "Ο,τι νὰ χρειάζονται εἰς τὸ κατᾶστημα: δείγματα, κομβία, μπρισίμια,

κορδέλαις διὰ φιογκούς, ταντέλαις διὰ γαρριτούραις, ὄλο αὐτὸ στέλλουν· καὶ μόνον αὐτὰ κάμνει; ὑπηρετεῖ καὶ εἰς τὸ κατάστημα, σκουπίζει τὴν αὐλήν, πηγαινοφέρει τὸ σίδηρον τοῦ σιδερώματος ἀπὸ τὴν φωτίαν, δίδει νερὸν εἰς ὄσας διψοῦν. Τὸ δὲ μεσημέρι ὅταν σχολάζουν πλέον ἀπὸ τὴν ἐργασίαν, γίνεται ἡ ὑπηρετρια ὄλων τῶν ῥαπτριῶν. Τὴν στέλλουν εἰς τὸ παντοπωλεῖον καὶ ψωνίζει διὰ πέντε, διὰ δέκα κόρας ψωμί, τυρί, ἢ ἑλθαίς, ἢ χαλβάν, ἂν εἶνε νηστεία, ἢ σταφύλια, ἢ ὅ,τι ἄλλο.

Ἡ Ἐλενίτσα ἦτο μία ἀπὸ τὰς μικράς· ἦτο λεπτοκαμωμένον κοράσιον ἕως ἑννέα ἐτῶν, μελαγχροινὸν μὲ συμπαθητικὴν, πολὺ συμπαθητικὴν φυσιογνωμίαν, μὲ γλυκύτατα ὀμμάτια, καὶ τόσον ἐντροπαλόν, ὥστε ὅταν τοῦ ὠμιλοῦσε καμμία κυρία ἐγένετο κατακόκκινον, καὶ τόσον φιλότιμον, ὥστε εἰς τὴν παραμικρὰν ἐπίπληξιν τὸ ἔπαιρναν τὰ δάκρυα.

Καὶ τώρα τὸ ἐκατηγοροῦσαν ὅτι ἐκλεψεν ἐν ζευγάριον καλτσοδέτας, καὶ ὁ μεταξουργὸς ἐπήγαινε νὰ φέρῃ ἓνα κλητῆρα νὰ τὸ πάρῃ, νὰ τὸ κλείσῃ μέσα εἰς τὴν συλακὴν!

*
* *

Ἡ Ἀγλαία ἔβγαλε τὸ κομψὸν ἐπανωφόρι της καὶ τὸ φόρεμά της καὶ ἐφόρεσε τὴν ἐνδυμασίαν τὴν ὁποίαν ἐφοροῦσεν. Ἡ μητέρα της τὴν ἐπῆρεν ἀπὸ τὴν χεῖρα νὰ φύγουν, διότι εἶχε παραχθῆ ἀπὸ τὰς ἀγρίας φωνὰς τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου. Ἀλλὰ μόλις ἐπροχώρησαν ἕως εἰς τὴν κλίμακα

στάθησαν, διότι τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἀνέβαιναν ὁ μεταξουργὸς μὲ ἓνα κλητῆρα.

Ὁ μεταξουργὸς ἄμα εἶδε τὴν Ἐλενίτσαν, ἐπροχώρησε πρὸς αὐτήν. ἀκούμβησεν εἰς τὸν ὦμόν της τὴν βαρεϊάν του χεῖρα καὶ εἶπεν εἰς τὸν κλητῆρα :

— Νά, αὐτὸ εἶνε, πᾶρ' το μέσα.

Ἡ μήτηρ τῆς Ἀγλαίας καὶ ἡ Ἀγλαία ἔρριψαν εἰς τὴν Ἐλενίτσαν τὸ βλέμμα των καὶ ὡς νὰ τὰς ἐκράτησε ἄτι τι ἐκεῖ, ἐστάθησαν, καὶ δὲν κατέβησαν τὴν κλίμακα ἀναχωρήσουν.

Ἐκρατήσατέ ποτε πουλάκι μέσα εἰς τὴν φούκταν σας ; ἴδατε πόσον τρέμει ἀπὸ τὸν φόβον τὸ βλέμμα του. πόσον δυνατὰ κτυπα ἡ καρδία του ὥστε νομίζετε ὅτι ὅλον τὸ ὠματάκι του εἶνε καρδία ;

Τόσον τρόμον εἶχε μέσα τὸ βλέμμα τῆς Ἐλενίτσας· ἡ καρδία της ἐκτυποῦσε δυνατὰ, ἐκλωτσοῦσε τὸ στῆθός της· ἔχε γεῖνει κατακίτρινη ἄμα εἶδε τὸ κόκκινον φόρεμα καὶ τὴν ξιφολόγχην τοῦ κλητῆρος· καὶ ὅταν αὐτὸς τὴν ἐπίασε μὲ βαναυσότητα ἀπὸ τὸν ὦμον καὶ τὴν ἔσυρε πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, ἡ Ἐλενίτσα ἐσήκωσε τὸν βραχίονά της ὑπὲρ εἰς τὸ πρόσωπόν της ὡς διὰ νὰ προφυλαχθῆ ἀπὸ κινενα μ.ε.γάλον κίνδυνον.

— Ποῦ ταις ἔβαλες ταις καλτσοδέταις ; τῆς λέγει μὲ γρίαν φωνὴν ὁ κλητῆρ.

Ἡ Ἐλενίτσα ἔτρεμεν· ἐκτυποῦσαν τὰ ὀδόντιά της· ἀπὸ τὴν τρομάραν της οὔτε «δὲν ταις ἐπῆρα ταις καλτσοδέταις» δὲν εἰμ.πόρεσε νὰ εἴπη.

— Μωρὴ, δὲν μοῦ λές ποῦ ταις ἔβαλες ταις καλτσο-

δέταις; ἐπ' ἀνέλαθεν ὁ κλητῆρ καὶ τὴν ἐπαρατηροῦσε μ' ἐν βλέμμα, ὦ! μ' ἐν βλέμμα! ἄγριον, ποῦ ἐμπήγετο μέσα εἰς τὰ σπλάγχνα της ὡσάν σπαθὶ μυτερόν· καὶ μὲ τὴν βαρεϊάν τοῦ χεῖρα τὴν ἐτράνταζε.

— Δὲν τὸ λές αἶ, κλέφτρα; ἔλα τὸ λοιπὸν ἔς τὴν φυλακὴ!

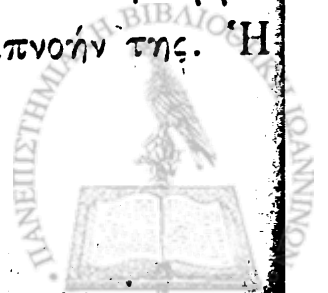
Τὴν ἔσυρε πρὸς τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὡσάν διὰ τὴν πάρη. Ἡ Ἐλενίτσα ἐνόμισεν ὅτι ἐχάθη πλέον· τὴν ἐπίασαν σπασμοί· ἀπὸ τὰ ξηρὰ χεῖλη της, ἀπὸ τὴν ξηρὰν γλῶσσάν της, ἀπὸ τὸν ξηρὸν λάρυγγά της καμμία φωνὴ δὲν ἔβγαίνει πλέον, ἀλλὰ τὰ ὄμματαί της, τὰ ὅποια εἶχαν γείνει ἄσπρα ἀπὸ τὸν τρόμον, ἔλεγαν:

— "Ὅχι, δὲν ἔκλεψα ἐγώ, δὲν ἔκλεψα, σῶστέ με ἀπὸ τὰ χεῖρα αὐτῶν· τῶν δράκων· θέλουν νὰ μ' ἀρπάξουν, νὰ φύγουν!"

*
*

Αἱ ῥάπτριαι εἶχαν τρέξει ἅμα ἤκουσαν τὰς φωνὰς τοῦ κλητῆρος· αἱ μεγαλείτεραι δὲν εἶχαν ἐβγῆ ἔξω, ἀλλὰ ἔσκυπταν ἀπὸ τὴν θύραν τὰς κεφαλὰς των· αἱ μικρότεραι εἶχαν ἔλθει πλησίον εἰς τὴν Ἐλενίτσαν· ὅλοι ἐκύτταζαν ἢ μία τὴν ἄλλην καταθυμῶμένοι διὰ τὴν ἀγριότητα τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων.

Ἡ μητέρα τῆς Ἀγλαίας ἔστεκε πλησίον εἰς τὴν κλίμακα σιωπηλή· ἐκρατοῦσεν ἀπὸ τὴν χεῖρα τὴν κόρην της σφιγκτά· ἐπαρατηροῦσε τὴν σπαραξικάρδιον ἐκείνην σκηνὴν μὲ πολλὴν συγκίνησιν, ὅπως ἐφαίνετο ἀπὸ τὸ βλέμμα της καὶ ἀπὸ τὴν δυνατὴν καὶ συχνὴν ἀναπνοήν της. Ἡ

Ἄγλαία ἐστρυμώνετο πλησίον εἰς τὴν μητέρα της, ὅπως στρυμώνεται τὸ μικρὸν πουλάκι εἰς τὰς πτέρυγας τῆς μητέρας του ὅταν περνᾷ τὸ γεράκι· αὐτὴ ἦτο ἀσφαλισμένη, δὲν ἐκινδύνευε διόλου· ἀλλὰ ἐν ἄλλο πουλάκι ἐπαράδερνε ἐκεῖ ἐμπρὸς της εἰς τὰ ὀνύχια δύο γερακιῶν.

Ἄχ! Τὸ κακόμοιρον!

— Μὰ αὐτὸ εἶνε μαρτύριον, εἶπεν ἡ κυρία Ἐλένη πρὸς τὴν μητέρα τῆς Ἄγλαίας, τί δικαιοσύνη εἶνε αὐτὴ, νὰ βασανίζουν ἔτσι ἓνα ἀθῶον πλάσμα!

— Νομίζετε ὅτι εἶνε ἀθῶον, ὅτι δὲν ἔκλεψεν; εἶπεν ἡ μητέρα τῆς Ἄγλαίας.

— ὦ! εἶμαι βεβαία.

Ἡ μητέρα τῆς Ἄγλαίας ἀφῆκε τότε τὴν χεῖρα τῆς κόρης της, ἐπροχώρησε πρὸς τὸν μεταξουργὸν καὶ μὲ ἔκφρασιν ἀξιοπρεπεῖ ἄλλὰ γεμάτην ἀγανάκτησιν:

— Κύριε, τοῦ εἶπε, πόσα κάμνουν αἱ καλτσοδέται σας; Καὶ ἔβγαλε τὸ κομψὸν χρηματοφυλάκιόν της.

— Πόσα; δέκα δραχμάς.

— Δέκα δραχμάς... οὐ! ἐψιθύρισαν ὄλαι αἱ ράπτρια

— Τί ἀσυνειδησία! εἶπε μὲ τὸν νοῦν της ἡ κυρία Ἐλένη.

— Καλά, δέκα! εἶπε μὲ δυνατώτερον τόνον ἡ μητέρα τῆς Ἄγλαίας· νά! πάρετε τὰ λεπτὰ σας, κύριε, καὶ ἀφήσετε ἡσυχον τὸ καῦμένο τὸ κορίτσι.

— Ἦώρα ναί! εἶπεν ὁ μεταξουργός, ἀρπάζων ὡς πεινασμένος τὰ χρήματα καὶ χώνων αὐτὰ εἰς τὸ θυλάκιον τοῦ γελέκου του· ἔτσι δά! τώρα τὸ νοιώθω μὲ συγχωρεῖτε γιατί σᾶς ἀνησύχησα· μὰ τί νὰ γείνη; ὁ καθένας δὲν τὸ παραιτᾷ ἔτσι τὸ δίκαιό του· προσκυνῶ, κυρίαίς!

Οὔτε φωνή, οὔτε ψυθιρισμὸς ἠκούσθη· ἡ μεγαλειτέρα, ἡ πλέον ἄφωνος, ἡ πλέον βαθεῖα σιωπὴ τῆς περιφρονήσεως ἀπήντησεν εἰς τό:

— Προσκυνῶ, κυρίαίς!

Ἄλλ' ὁ μεταξουργὸς πρῶτος καὶ ὁ κλητὴρ δεύτερος κατέβησαν γρήγορα τὴν κλίμακα γελαστοὶ καὶ κατηχαριστημένοι, ὡς νὰ ἐπήγαιναν νὰ κάμουν μοιρασιάν . . .

*
**

Ἡ Ἐλενίτσα δὲν ἐπίστευε τί ἔβλεπεν· ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε χαθῆ ὄλως διόλου, ὅτι θὰ τὴν ἤρπαζαν νὰ τὴν κλείσουν εἰς μίαν σκοτεινὴν φυλακὴν καὶ νὰ τὴν ἀφήσουν ἐκεῖ διὰ πάντα· καὶ ἔξαφνα τὴν ἀφῆκαν οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνθρωποι! ἀκόμη δὲν ἐπίστευε καλὰ τὰ ὀμμάτια τῆς.

— Μήπως θὰ μὲ πάρουν πάλιν νὰ μὲ πᾶνε ἔς τὴν φυλακὴν; ἐσυλλογίζετο ἀκόμη.

Καὶ ἡ καρδία τῆς ἐκτυποῦσε καὶ τὸ βλέμμα τῆς ἦτο ἀκόμη κατατρομαγμένον.

Ἄλλ' ἅμα κατέβησαν, ἅμα ἔγειναν ἄφαντοι ἀπ' ἐμπρός τῆς οἱ δύο ἐκεῖνοι ἀγριάνθρωποι, ἔφυγε καὶ ὁ τρόμος καὶ ἡ ὠχρότης τῆς.

Καὶ τότε τὸ πρόσωπόν τῆς ἔγεινε διαφορετικόν, ὡς ν' ἀνέβη ἀπὸ τὴν ψυχὴν τῆς ἐν γλυκύ, πολὺ γλυκὺ αἶσθημα καὶ νὰ ἐχύθη εἰς τὴν μορφήν τῆς. Τὰ ὀμμάτια τῆς πρὸ πάντων, τὰ καστανὰ τῆς ὀμμάτια ἔλαβαν μίαν τοιαύτην ἔκφρασιν τρυφερότητος, ὥστε ὅταν τὰ ἐσήκωσε καὶ παρετήρησε τὴν μητέρα τῆς Ἀγλαίας, αὐτὴ ἐνόμισεν ὅτι

τὸ βλέμμα των εἶχε φωνήν, ὅτι τῆς ὠμίλησε, καὶ τῆς εἶπε μὲ τὰς πλέον συγκινητικὰς λέξεις τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς μικρᾶς κόρης, καὶ ὅτι δὲν θὰ λησμονήσῃ ποτέ, ποτέ εἰς τὴν ζωὴν της τὴν μεγάλην εὐεργεσίαν ὅπου τῆς ἔκαμε.

Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον τὸ βλέμμα ἐκεῖνο ἔγεινε σκυθρωπὸν· μία λυπηρὰ σκέψις ἐπέρασεν ἀπὸ τὸν νοῦν της καὶ ἔρριψε τὴν σκιάν της εἰς τὸ βλέμμα της. Ἐπλησίασε πρὸς τὴν μητέρα τῆς Ἀγλαΐας.

— Μὰ δὲν ταῖς ἔκλεψα ταῖς καλτσοδέταις!

— Τὸ ξεύρω!

— Τὸ ξεύρετε πῶς δὲν εἶμαι κλέφτικο;

— Ναί, τὸ ξεύρω.

Καὶ ἀφοῦ ἐβεβαιώθη ἡ μικρὰ κόρη ὅτι ἡ καλὴ κυρία δὲν τὴν ἐθεωροῦσε κλέπτριαν, ἡ σκιά ἔφυγεν ἀπὸ τὸ βλέμμα της τὸ ὁποῖον ἔλαμψε πάλιν ἀπὸ εὐγνωμοσύνην.

*
*

"Ὅταν ἡ Ἀγλαΐα εἶδεν ὅτι ἡ μητέρα της ἀφῆκε τὴν χεῖρά της καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὸν μεταξουργόν, ἡ καρδιά της ἐκτύπησε δυνατὰ ἀπὸ χαρὰν, διότι ἐνόησεν ὅτι ἡ μητέρα της ἤθελε νὰ σώσῃ τὴν Ἐλενίτσαν, καὶ ἅμα ἤκουσε εἰς τὴν καρδίαν της εἶπεν, ἅμα εἶδε τί ἔκαμε, τόσον ἐσυγκινήθη ὥστε ἤθελε νὰ ὁρμήσῃ εἰς τὴν ἀγκάλην της νὰ τὴν σφίγξῃ, νὰ τὴν φιλήσῃ.

— Τί καλὴ ποῦ εἶνε ἡ μαμά! εἶπε μὲ τὸν νοῦν της.

Ἄλλ' ἅμα εἶδεν ὅτι μὲ δέκα μόνον δραχμὰς ἔκαμε τὴν μεγάλην ἐκείνην καλοσύνην, ἤρχισε νὰ σχηματίζῃ διαοικτικὴν ἰδέαν διὰ τὰ χρήματα. "Ἔως τότε ἐνόμιζεν ὅτι

τὰ χρήματα χρησιμεύουν μόνον διὰ τὴν ἀγοράζην κανεῖς ὅ,τι τοῦ ἀρέσει.

— Δοιπὸν εἰμπορεῖ κανεῖς νὰ κάμῃ μίαν μεγάλην καλοσύνην μὲ ὅσα ἀγοράζει μίαν κούκλαν! Ἐσυλλογίσθη.

Καὶ ἤρχισε νὰ σκέπτεται πόσας μεγάλας καλοσύνας εἰμποροῦσε νὰ ἔχῃ κάμῃ μὲ ὅσα ἔχει ἐξοδεύσει δι' ὅλα ἐκεῖνα τὰ σπασμένα, λιγυσμένα παιγνίδια τῆς, τὰ ἕποια τῆς ἦσαν περιττὰ τὰ περισσότερα, καὶ τῆς τὰ ἠγόρασαν δίχως αἰτίαν, ἐνῶ εἶχεν ἄλλα, καὶ τὰ ἐχάλασε δίχως κἄν νὰ διασκεδάσῃ, διόλου μαζί των πόσας καρδίας εἰμποροῦσε νὰ γεμίσῃ μὲ εὐγνωμοσύνην ἀντὶ νὰ γεμίσῃ μὲ τόσα ἄχρηστα σκουπίδια τὴν ἀποθήκην τῆς οἰκίας των...

Καὶ ὅταν ἐπέστρεψε μὲ τὴν μητέρα τῆς εἰς τὴν οἰκίαν των ἦτο σκεπτικὴ εἰς τὸν δρόμον. Ἐσυλλογίζετο ὅσα εἶδεν, ὅσα ἔμαθεν ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Εἶχεν ἐμῆ εἰς τὸ ἐργοστάσιον, ἐκεῖ ὅπου ῥάπτουν τὰ φορέματα καὶ εἶδε πολλὰς κόρας μικρὰς καὶ μεγάλας ἐμπρὸς εἰς μεγάλα τραπέζια σκυμμένοι νὰ ῥάπτουν, νὰ τρυπώνουν, νὰ σιδερώνουν ὅλαι ἐφοροῦσαν πτωχικὰ φορέματα· τὰ δάκτυλά των ἐκινούντο ἀκατάπαυστα ἐπάνω κάτω καὶ ἔκαμαν σημάδια ἀπὸ τὸ βελόνι, τὸ ψαλίδι καὶ τὴν κλωστήν· καὶ τὸ ἐργοστάσιον ἦτο πτωχικόν· ἐπιπλὸν δὲν εἶχε κανέν, μόνον τριγύρω εἰς τὰ τραπέζια ἦσαν κἄτι ξύλινα μακροῦλά σκαμνία ἢ πρόστυχαι καθέκλαι ὅπου ἐκάθηντο αἱ ἐργάτριαι· εἰς μίαν γωνίαν ἀκουμβοῦσε μία ῥαπτικὴ μηχανή, ἣ ὅποια ἐβρωμοῦσε λάδι, διότι πρὸ ὀλίγου τὴν εἶχαν ἀλείψει διὰ νὰ μὴ σκωριάσῃ.

— Καὶ ὅμως αὐτοῦ, ἐσυλλογίζετο ἡ Ἀγλαΐα, αὐτοῦ

μέσα ράπτουν ὅλα ἐκεῖνα τὰ ὠραῖα φορέματα, μὲ τὰ ὁποῖα στολίζουν τὸ σῶμά των αἱ κυραὶ εἰς τὰς ἐσπερίδας καὶ εἰς τοὺς χορούς, ὅπου σύρουν μὲ τόσον καμάρι τὰς μακρὰς οὐράς των· αὐτοῦ μέσα τὰ ράπτουν· καὶ ποῖαι τὰ ράπτουν; μερικαί, αἱ ὁποῖαι εἶνε ἐνδυμένοι χειρότερα ἢ τὰς ὑπηρετρίας πολλῶν οἰκιῶν, πτωχοκόραι, ὅπου παίρνουν πενήντα καὶ ὀγδοῆντα λεπτὰ τὴν ἡμέραν, καὶ ὀλίγαι μόνον μιᾶμισθ δραχμὴ ἢ δύο, ὅπως μοῦ εἶπεν ἡ κυρία Ἐλένη, καὶ μὲ αὐτὰ πρέπει ν' ἀγοράζουν ψωμί καὶ φῶς, νὰ ἀγοράσουν κανὲν εὐθηνὸν πανίον διὰ νὰ ἐνδυθῶν καὶ αὐταὶ καὶ αἱ μητέρες των καὶ τὰ μικρὰ των ἀδέρφια . . .

Τότε πρώτην φοράν ἔκαμε τὰς σκέψεις αὐτὰς ἡ Ἀγλαΐα· διότι ἕως ἐκείνην τὴν ἡμέραν δὲν εἴξευρεν ἀπὸ πόσον πτωχὰς χεῖρας περνοῦν τὰ πλούσια καὶ μεγαλοπρεπῆ φορέματα. οὔτε τί πτωχικὰ ἔπιπλα καὶ τί δυστυχίαν βλέπουν τὸ βράδυ τὰ ὄμματα τῶν ραπτριῶν, τὰ ὁποῖα τὴν ἡμέραν εἶνε προσηλωμένα ἐπάνω εἰς τὰ μεταξωτὰ καὶ τὰ βελουῖδα, οὔτε ποῖαι σκέψεις διὰ ψωμί καὶ φαγητὸν καὶ ἐνοίκιον περνοῦν ἀπὸ τὸ μυαλὸν των ἐνῶ κάμνουν τὰς ραφὰς ἐκεῖνας! . . .

Καὶ διὰ μιᾶς τῆς ἤρχετο εἰς τὸν νοῦν τῆς ἡ Ἐλενίτσα ὅταν τὴν ἔσυρεν ὁ κλητὴρ ἀγριεμμένος, καὶ ἦτο κατακίτρινη, καὶ τὴν εἶχαν πιάσει οἱ σπασμοί, καὶ εἶχε δεθῆ ἡ γλῶσσά της ἀπὸ τὸν τρόμον . . .

Ἀφοῦ δὲν τὰς ἔκλεψεν ἡ Ἐλενίτσα τὰς καλτσοδέτας, ποῖος τὴς ἔκλεψε; Μετὰ μίαν ὥραν ὁ μεταξουργὸς τὰς

εὐρήκεν εἰς μίαν ἄκραν τοῦ μεταξουργείου του· ἀλλὰ δὲν ὑπῆγε νὰ δώσει ὀπίσω τὰ χρήματα, δὲν ὑπῆγε νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι κατὰ λάθος ἐκατηγόρησε τόσον ἄδικα τὸ πτωχὸν κοριτσάκι· ὄχι, δὲν ὑπῆγεν· ἀλλὰ τὰς ἔβαλεν εἰς τὴν ὑαλινὴν μόστραν τοῦ μαγαζείου του καὶ θὰ τὰς πωλήσῃ εἰς κανένα φουστανελλοφόρον.

ὦ! τὸ εἰξεύρει τώρα καὶ ὁ μεταξουργὸς ὅτι ἡ Ἐλενίτσα δὲν ἔκλεψε τὰς καλτσοδέτας· ἂν ἔχη συνειδήσιν, αὐτὴ θὰ τοῦ εἰπῇ ποῖος τὰς ἔκλεψε.

*
**

Ἀλλὰ τέσσαρας ἡμέρας εἶχεν ἡ Ἐλενίτσα νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ κατάστημα. Εἶχεν ἀρρωστήσει. Τὴν εἶχε πιάσει πυρετὸς ἀπὸ τὴν τρομάραν της, ὅταν εἶχεν ὑπάγει εἰς τὴν πτωχικὴν των οἰκίαν· καὶ ὅλην τὴν νύκτα ἐσπαρταροῦσεν ἐπάνω εἰς τὸ μικρὸν ἀχυρόστρωμά της, ἐπαραμιλοῦσε διὰ κομβία, μπρισίμια, σιδερώματα· ἔξαφνα ἐτινάζετο ἐπάνω μὲ ὀμμάτια ἄγρια ἀπὸ τὸν φόβον, καὶ ἐφώναζε:

— Κλητῆρες! Φυλακὴ! Καλτσοδέται! ὄχι! δὲν ἔκλεψα! γλυτώστε με!

Ἡ μητέρα της ἐπροσκάλεσε τὸν παπᾶ καὶ τῆς ἐδιάβασε μίαν εὐχὴν. Ὁ πατέρας της, ὁ ὁποῖος ἦτο τυφλός, ἐκάθητο κοντὰ εἰς τὸ μαξιλάρι της καὶ ἐκρατοῦσε τὸ χεράκι της. Κατὰ τὴν αὐγὴν ἡ Ἐλενίτσα ἀπεκοιμήθη ἀποκαμωμένη ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν της. Τὴν ἄλλην ἡμέραν ἦτο καλλίτερα· ἀλλ' ἔτρεμαν αἱ χεῖρές της ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν καὶ ἦτο ὠχρά. Ἰατρὸν δὲν ἐπροσκάλεσαν οὔτε ἰατρικὰ τῆς

ἔβωκαν· μόνη τῆς ἔγεινε καλά, ὡς πτωχὴ ὅπου ἦτο, καὶ πειτα ἀπὸ τέσσαρας ἡμέρας ὑπῆγεν εἰς τὸ κατάστημα τῆς κυρίας Ἑλένης· ἦτο ἀδύνατος ἀκόμη· ἀλλὰ τί νὰ κάμη; εἰμποροῦν οἱ πτωχοὶ νὰ εἶνε ἄρρωστοι; ὑπῆγε μὴπως ἦν στείλουν μὲ κανέν φόρεμα κᾶπου καὶ πάρη καμμίαν ἐκάραν.

*
* *

Ἐκείνην ἴσα ἴσα τὴν ἡμέραν εἶχαν τελειώσει καὶ τὰ ὄρεματα τῆς Ἀγλαίας καὶ τὰ ἔστειλαν μὲ τὴν Ἑλενίτσαν· ἡ Ἀγλαία ἄμα εἶδε τὸ ἐπανωφοράκι τῆς καὶ τὸ ὄρεμά τῆς μόλις ἐπρόσεξεν εἰς τὴν Ἑλενίτσαν· τὰ ἤρρασαν εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς καὶ μὲ χαράν, μὲ πηδήμακ, μὲ τραγούδια ἀνέβη εἰς τὴν αἴθουσάν των νὰ τὰ φοση ἐμπρὸς εἰς τὸν καθρέπτην.

Ἡ Ἑλενίτσα ἐπερίμενε κάτω εἰς τὴν αὐλὴν καὶ ἐσυλλογίζετο:

— Νὰ μοῦθιναν καμμιά δεκάρα νὰ παίρναμε τὸ βράδυ κίδι διὰ τὴν κανδύλα μας!

Τὴν ἰδίαν στιγμὴν εἰς τὴν αἴθουσαν ἐμπρὸς εἰς τὸν καθρέπτην, ἡ Ἀγλαία ἐκαμάρωνε τὸ φόρεμά τῆς καὶ τὸ ἐπανωφοράκι τῆς. Τί ὠραῖα ποὺ τῆς ἐπήγαιναν! τί κομψὰ ὄρεματάκια, καὶ τί ἐντύπωσιν ποὺ θὰ κάμη! καὶ ἔστρεψεν ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ μὲ φιλαρέσκειαν κ' ἐπαρατηρήσῃ ἀπὸ ἐπάνω ἕως κάτω εἰς τὸν καθρέπτην τὸ σῶμά τῆς.

Ἄλλ' ἔξαφνα δίχως νὰ τὸ ἐννοήσῃ, διὰ μιᾶς τῆς ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν τῆς πάλιν ποῖαι χεῖρες τὰ ἔρραψαν τὰ φόρεματά τῆς, διατί τὰ ἔρραψαν, ἐνεθυμήθη τὴν Ἑλενίτσαν

ἡ ὅποια τώρα ἐπερίμενε κάτω, καὶ εἰς τὴν στιγμὴν ἔφυγεν ἡ φιλαρέσκεια ἀπὸ ἐπάνω τῆς καὶ ἠσθάνθη μίαν παράδοξον συγκίνησιν εἰς ὅλον τὸ σῶμά τῆς ὡς νὰ εἶχε μείνει κρυμμένη μέσα εἰς τὰς ῥαφὰς τοῦ ἐπανωφορίου τῆς ὅλη ἡ πτωγία τῶν ῥαπτριῶν ὅπου τὰ εἶχαν ῥάψει καὶ τὴν ἔνοιωθεν εἰς τὴν ῥάχιν τῆς.

Τὸ ἔβγαλε γρήγορα καὶ κατέβη κάτω εἰς τὴν αὐλήν· ἐπλησίασεν εἰς τὴν Ἐλενίτσαν καὶ τὴν ἠρώτησεν ἂν εἶνε καλά· εἶπε καὶ τῆς ἔδωσαν ἓν γλύκισμα, τῆς ὠμίλησε μὲ γλυκὺν τρόπον ὡς φίλη τῆς, καὶ μὲ εὐγένειαν πολλὴν καὶ συγκίνησιν ἀκόμη περισσότεραν τῆς ἔβαλεν εἰς τὴν χεῖρά τῆς, ἀπὸ τὰ ἰδικά τῆς λεπτά, ἐν χαρτάκι — πέντε δραχμάς.

Θὰ εἶνε γεμάτο χαρὰν τὸ βράδυ τὸ χαμόσπιτον τῆς Ἐλενίτσας διὰ τὸν ἀνέλπιστον θησαυρὸν· ἀλλὰ καὶ ἡ μεγάλη μαρμαρίνη οἰκία εἶνε γεμάτη χαρὰν διὰ τὸν θησαυρὸν τῆς· διότι ὁ πατέρας καὶ ἡ μητέρα τῆς Ἀγλαίας νομίζουν θησαυρὸν μίαν κόρην, ἡ ὅποια ἐβγάζει ἀρετὰς καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα, ἡ ὅποια μεταβάλλει εἰς ἀγάπην πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ αὐτὴν τὴν φιλαρέσκειάν τῆς.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΦΙΛΑ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΧΙΜ.
ΑΡΙΩΤΟΥ

ΤΟ ΝΑΥΤΟΠΟΥΛΟΝ

Α'

Πέντε μῆνας τώρα λείπει εἰς τὰ ξένα τὸ ναυτόπουλον· πωστὸς πέντε μῆνας· ἄχ! πόσον ἐπεθύμησε τὴν πατρίδα του!

Τὸ καράβι, μὲ τὸ ὁποῖον εἶνε, ὑπῆγεν εἰς μακρινούς τόπους, ἐστάθη εἰς πολλούς λιμένας καὶ τώρα γυρνᾷ ὀπίσω. Νύκτα καὶ ἡμέραν ταξειδεύσυν, μόνον οὐρανὸν καὶ θάλασσαν βλέπουν· ὁ ἄνεμος σφυρίζει μέσα εἰς τ' ἄρμενα, ρουσκώνει τὰ πανία, τὰ κύματα κτυποῦν τὸ καράβι, ἀλλὰ τὸ ναυτόπουλον δὲν τρομάζει, εἶνε γενναῖον ναυτόπουλον, καὶ μόλις προστάξῃ ὁ καπετάνιος, σκαρφκλώνει εἰς τὰ ἔαρτια καὶ λύνει ἢ δένει τὰ πανία.

Δὲν τὸ τρομάζει ἡ θάλασσα τὸ ναυτόπουλον· δὲν συλλογίζεται τὸν κίνδυνον· ἐν πρᾶγμα μόνον συλλογίζεται· πότε θὰ φθάσῃ. "Ὅταν τελειώσῃ τὰς ἐργασίας του, στέκει ἀκουμβημένον εἰς τὸ παραπέτορον τοῦ καραβίου καὶ συλλογίζεται τὴν γλυκεῖάν του πατρίδα. Κυττάζει μα-

κράν, μακράν, ὅσον εἴμπορεῖ νὰ φθάσῃ τὸ βλέμμα του, μήπως εἰς τὴν ἄκραν τοῦ ὀρίζοντος, ὀπίσω ἀπὸ τὰ σύννεφα διακρίνῃ τὸ σπιτάκι των, ὅπου τὸ περιμένει ἡ χήρα ἡ μάνα του καὶ τὰ ὄρφανα ἀδελφιά του. Καὶ τοῦ ἔρχονται δάκρυα εἰς τὰ ὀμμάτιά του. . .

B'

Πέντε μῆνας τώρα λείπει εἰς τὰ ξένα· ἄχ! πότε τέλος θὰ φθάσῃ; μὲ ποίαν λαχτάραν θ' ἀναβῆ τὴν μικράν των κλίμακα, καὶ θὰ ὀρμήσῃ εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς μητέρας του καὶ τῶν ἀδελφίων του; καὶ ἔπειτὰ τὸ βράδυ, κοντὰ εἰς τὴν γωνίαν, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ λάμπῃ ζεστὴ φωτιά, ἐνῶ θὰ εἶνε ὅλοι τριγύρω του, θὰ τοῖς διηγηθῆ εἰς ποῖα μέρη ἔταξιίδευσε, τί πράγματα εἶδεν εἰς τοὺς μακρινοὺς ἐκείνους τόπους, οἱ ὁποῖοι εἶνε πολὺ ὠραῖοι, ἀλλ' ὄχι διὰ τὸ ναυτόπουλον, διότι διὰ τὸν ξενητευμένον, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀγαπημένα ὄντα καὶ τὸν περιμένουν, ποτέ δὲν εἶνε ὠραία ἡ ξενητεία.

Πότε, πότε θὰ φθάσῃ; Τὸ περισσότερο βιάζεται νὰ φθάσῃ διότι μὲ τὰ λεπτά, τὰ ὁποῖα τοῦ ἔδωκαν διὰ μισθόν του, ἠγόρασε δι' ὅλα τὰ ἀδελφάκια του κᾶτι τι: δι' ἄλλο ὑποδήματάκια, δι' ἄλλο καπελλακι καὶ διὰ τὴν μητέρα του καμπόσους πήχεις πανίον διὰ νὰ ῥάψῃ φόρεμα. Μὲ ποίαν χαρὰν θὰ δώσῃ εἰς τὸν καθένα τὸ δῶρόν του καὶ μὲ ποίαν χαρὰν θὰ τὸ πάρῃ ὁ καθείς! Καὶ ἔξαφνα, ἔξαφνα θὰ ἐβγάλῃ ἀπὸ τὴν τσέπην τοῦ ναυτικοῦ του πανταλονίου, δεμένα εἰς ἓνα κόμβον τοῦ μανδουλίου του, καὶ τὰ χρῆ-

ατα ὅπου τοῦ ἔμειναν καὶ θὰ τὰ δώσῃ εἰς τὴν καυμένην τὴν μητέρα του ν' ἀγοράσῃ σιτάρι, κρέας καὶ ὅ,τι ἄλλο θέλει.

Γ'.

Ἐνῶ εἰς αὐτὰ ἔχει τὸν νοῦν τοῦ τῷ ναυτόπουλον κυτ-
 ἄζει εἰς τὴν ἄκραν τῆς θαλάσσης, ἣ ὅποια ἀπλώνεται
 μπρὸς του, καὶ τί διακρίνει; Τὴν πατρίδα του. "Α!
 ῥθασαν τέλος πάντων! Τὸ καράβι των σχίζει γρήγορα τὰ
 ὕματα ὀλονέν πλησιάζουν. Νά, ἤρχισαν νὰ φαίνωνται
 οἱ οἰκίαι. Οἱ ναῦται καὶ αὐτὸς σκορπίζονται εἰς τὰ κατάρ-
 τα, μαζεύουν τὰ πανία. "Ἐξαφνα γρρρρ! ἔρριψαν τὸ σί-
 ηρον. Καταβιβάζουν μίαν βάρκαν εἰς τὴν θάλασσαν.
 Σηβαίνει ὁ καπετάνιος, τρεῖς ναῦται, πηδᾶ εἰς αὐτὴν
 καὶ τὸ ναυτόπουλον. Κάθηται εἰς τὸν μπάγκον καὶ τραβᾶ
 ὀπιόν. Ἡ καρδιά του κτυπᾶ δυνατά. Ἄρά γε νὰ
 νε ὄλοι καλὰ εἰς τὸ σπιτάκι των; μὴ ἔπαθε κανεὶς τίπο-
 ; μὴ εἶνε ἄρρωστη ἢ μητέρα του, κανέν ἀδελφάκι του;
 ὡς ἀνησυχεῖ! Ἄλλὰ ποῖοι εἶνε αὐτοὶ ὅπου περιμένουν εἰς
 τὴν ἀκρογιαλιάν; "ὦ! τοὺς γνωρίζει, τοὺς γνωρίζει! Ἡ
 ἄρκα ἔφθασεν εἰς τὴν ξηράν, ἐβγαίνει ὁ καπετάνιος, καὶ
 τὸ ναυτόπουλον πηδᾶ εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς μητέρας του
 καὶ τῶν μικρῶν του ἀδελφίων!...

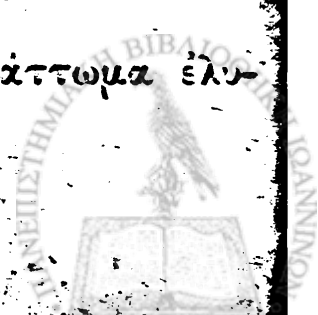
Η ΤΙΜΩΡΙΑ

Ο Γιάννης ἐνόμιζεν ὅτι ἡ μεγαλειτέρα εὐφροσύνη τοῦ κόσμου ἦτο νὰ περιπαίζη τοὺς ἄλλους.

Διὰ τοῦτο ὠμιλοῦσε πάντοτε μὲ εἰρωνείαν, καὶ κανένα δὲν ἔφθινεν ἀπειρακτον.

Ἀλλοίμονον ἂν κανεὶς εἶχε μεγάλην μύτην, ἢ μεγάλον στόμα, ἂν ἦτο πολὺ ὑψηλός, ἢ ἂν ἦτο πολὺ κοντός. Τί ἤκουεν ἀπὸ τὸν Γιάννην! Τὸν μύταρο τὸν ἔλεγε μελιτζάρα· τὸν στόμαρο τὸν ἔλεγε φούργο· τὸν κορτοπιθαροῦλη ἔκαμε τὰχα ὅτι τὸν εἶχε χάσει καὶ τὸν ἐζητοῦσε, καὶ ἐσκάλιζε εἰς τὰ θυλάκιά του, εἰς τὰ ὑποδήματά του, νὰ τὸν εὔρη· τὸν ὑψηλὸν τὸν ἔλεγε σκιάχτρο, ἐκάθητο ζαρωμένος πλησίον εἰς τοὺς πόδας του, ἔστρεφε τὴν κεφαλήν του πρὸς τὰ ἑπάνω, ὡς νὰ ἔβλεπε κανέν κωδωνοστάσιον, καὶ τὸν ἐρωτοῦσεν:— Αἶ, τί καινούρια ἀπὸ τὸν οὐρανόν; δὲν καταβαίνεις λιγάκι κάτω νὰ σὲ ἰδοῦμε; μὰ κύττα νὰ μὴ ἀργήσης!

Οὐδὲ ἐκείνους οἱ ὅποιοι εἶχαν φυσικὸν ἐλάττωμα ἔλυ-

ἔιτο τοῦλάχιστον ὁ Γιάννης· ἡ δυστυχία ἀντὶ νὰ τὸν γκρινῆ, νὰ τὸν λυπῆ, τοῦναντίον τὸν διεσκέδαζε. Καὶ ἐπερνοῦσε ἀπὸ πλησίον του κανεὶς ἐπαίτης, ἀντὶ νὰ τοῦ ἔλθῃ εἰς τὸν δίσκον του μίαν πεντάραν, τοῦ ἔρριπτε κατὰ πρόσωπόν του ἐν ἐπίθετον, μίαν σκληρὰν λέξιν, ἡ ὁποία ἐθύμιζεν εἰς τὸν δυστυχῆ τὴν συμφορὰν του, καὶ ἐσπάραζε τὴν καρδίαν του:

— ὦ! ὁ στραβός! ὦ! ὁ κουλογέρης! ὦ! ὁ κούτσαυλος!

Δι' ὅλα αὐτὰ οἱ συμμαθηταὶ του ἠσθάνοντο ἀντιπάθειαν πρὸς αὐτόν. Κανεὶς δὲν τὸν ἀγαποῦσεν. Ἀλλ' ὅταν ἐμειῖτο τὸ χωλὸν περιπάτημα τοῦ γαλακτοπώλου καὶ τὴν φούσκωμένην κοιλίαν τοῦ χονδροῦ ξενοδόχου, ἐξεκαρδίζοντο ἀπὸ τοὺς γέλωτας καὶ ἐψιθύριζαν:

— Καραγκιόζης· ποῦ σοῦ εἶνε!

Ὁ δὲ Γιάννης ἐκαμάρωνεν, ἐφούσκωνεν ὡς Ἰνδιάνος, ὅτι τὸν ἔλεγαν καραγκιόζη!

Ὁ διδάσκαλος, ὅστις παρέδιδεν ἑλληνικὰ εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν, ἦτο εἰς σεβάσμιος γέρων φαλακρός, κυρτός ἀπὸ τὸ πῆρας, ὁ ὁποῖος ἐφοροῦσεν ὀμματουῖα, μαῦρον χονδρὸν ἀνωφόριον καὶ πλατὺ περιλαίμιον.

Ἐν πρωί, ἀφοῦ ἐφώναζε τὸν κατάλογον καὶ ἠτοιμάζετο νὰ ἐβγάλῃ κλῆρον διὰ τὸ μάθημα, ἔρχεται ὁ ἐπιπάτης καὶ τὸν παρακαλεῖ, ἀπὸ μέρος τοῦ σχολάρχου, ἔλθῃ εἰς τὸ γραφεῖον ὅπου τὸν περιμένει εἰς κύριος.

Ὁ γέρων διδάσκαλος ἐσηκώθη ἀπὸ τὴν ἔδραν· καὶ ἴσως

διότι εἶχε περάσει πλέον ἢ πρῶινῃ ψύχρα, ἴσως διότι τὸ ἐπανωφόριόν του ἦτο πολὺ παλαιόν, καὶ δὲν ἤθελε νὰ ὑπάγη μὲ αὐτό, τὸ ἀφῆκεν εἰς τὴν ἔδραν. ἀφῆκε δὲ καὶ τὰ ὀμματουᾶλιά του εἰς τὰς ἀνοιγμένας σελίδας τοῦ βιβλίου του, καὶ ἀνεχώρησεν.

Μόλις ἐκλείσθη ἡ θύρα, ὁ Γιάννης ὄρμηξ εἰς τὴν ἔδραν μὲ πρόσωπον γελαστὸν καὶ ὀφθαλμοὺς πονηρῶς ἀστραποβολοῦντας, ὡς νὰ ἤθελε νὰ εἶπη :

— Τέλος πάντων, τὴν ἐπέτυχα αὐτὴν τὴν εὐκαιρίαν!

Καὶ εἰς μίαν στιγμὴν, μὲ ἐπιδεξιότητα ἡθοιοιοῦ, φορεῖ τὸ ἐπανωφόριον τοῦ διδασκάλου του, φορεῖ τὰ ὀμματουᾶλιά του, κυρτώνει τὴν ῥάχιν του, ζαρώνει τὸ πρόσωπόν του, σουφρώνει τὰ ὀφρύδιά του, μεταβάλλεται εἰς μικρόν, μικροσκοπικὸν γεροντάκι, τὸ ὁποῖον χωμένον ἕως εἰς τὸν λαιμὸν μέσα εἰς τὸ ἐπανωφόριον, καὶ μὲ τὰ ὀμματουᾶλια εἰς τὴν μύτην του ὅπως οἱ πίθηκοι ἐκεῖνοι τῶν Ἰταλῶν οἱ ὁποῖοι παριστάνουν εἰς τὴν μέσην τῶν δρόμων, ἤρχισε νὰ διδάσκη τάχα τὸ μάθημα, μιμούμενος τὴν σπινὴν φωνήν, τὸν βῆχα, τὰς χειρονομίας, τὴν στάσιν τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ σεβασμίου ἐκείνου γέροντος, τοῦ διδασκάλου του, τὸν ὁποῖον ἐπερίπαιζε...

Καὶ τὸν ἐμιμῆτο τόσον πολὺ! τὰ ὀμμάτια του τὰ ἔκαμε σβυσμένα, τὰ δάκτυλά του ἀλύγιστα, κοκκαλισμένα, γεροντικὰ ὅπως τοῦ διδασκάλου του· οἱ συμμαθηταὶ του ἐξεκαρδίζοντο, καὶ ὁ Γιάννης τόσον ἐνεθουσιάζετο. τόσον περισσότερον ἐφιλοτιμῆτο νὰ τὸν μιμηθῇ, νὰ τὸν περιπαίξῃ!

Ἄλλ' ὁ γέρον διδάσκαλος καποτε ἐγένετο ὅπως διόλου

αφορετικός: ὅταν ὠμιλοῦσε διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπα-
στασιν. Τότε ἐσυγκινεῖτο παρὰ πολὺ· τὸ πρόσωπόν του
ἀμβανε μίαν παράδοξον ἔκφρασιν· ἡ φωνὴ του ἔτρεμε·
τὰ γερωντικά του ὀμμάτια ἤναπταν ἀπὸ τὴν φλόγα τοῦ
θουσιασμοῦ· τότε αἱ λέξεις εἶχαν περισσοτέραν ζωὴν εἰς
τὸ χεῖλη του· αἱ χειρονομίαι του, αἱ ὁποῖαι συνήθως ἦσαν
καταπραῖαι, ὡς νὰ ἦσαν κουρασμέναι αἱ χεῖρές του ἀπὸ τὸ γῆ-
ρας, ἐγίνοντο γρήγοροι, νευρικαί.

Ὁ Γιάννης ἠθέλησε νὰ περιπαίξῃ καὶ αὐτὴν τὴν συγ-
νησιν τοῦ διδασκάλου διὰ τὴν Ἐπανάστασιν μας!

Καὶ εἶχε μιμηθῆ πλέον τὸ ἐνθουσιῶδες στάσιμον τοῦ
γέροντος, καὶ ἤρχισε νὰ λέγῃ τὰ συγκινητικὰ του λόγια,
καὶ ὁποῖα εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ ἐγίνοντο γελοιωδέστατα,
ἤρχισε νὰ κτυπᾷ τὸν πόδα του καὶ νὰ ἀπλώνῃ κωμικῶς
τὴν χεῖρά του, ὅτε ἔξαφνα...

Ἄνοίγει ἡ θύρα.

Διὰ μιᾶς τὰ δυνατὰ χάχλανα ἐπάγωσαν εἰς ὄλων τὰ
ὄματα. Εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας ἔστεκαν τρεῖς ἄν-
θρωποι: ὁ διδάσκαλος, ὁ σχολάρχης καὶ ὁ πατέρας τοῦ
Γιάννη.

Ὁ κύριος ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εἶχε ζητήσῃ τὸν γέροντα δι-
δασκάλον ἦτο ὁ πατέρας τοῦ Γιάννη· εἶχεν ἀκούσει πολλὰ
κατὰ τὰ ἄκουστα διὰ τὸν υἱόν του, καὶ ἤρχετο νὰ ζητήσῃ πλη-
ροφίας· ἐπειδὴ ἦτο ἔμπορος καὶ εἶχε πολλὰς ἐργασίας
ἐν τῇ πόλει, εἰμπόρεσε νὰ ἔλθῃ πρὶν ἀρχίσῃ τὸ μάθημα· ἐπροσκά-
λεσε δὲ τὸν διδασκάλον διὰ νὰ τὸν ἐρωτήσῃ ἰδιαίτερος

εἰς τὸ Γραφεῖον, ἂν ἦσαν ἀληθινὰ ὅσα ἔμαθεν, ὅτι ὁ Γιάννης εἶνε ἀμελής καὶ ἄτακτος καὶ μῆμος· ὁ διδάσκαλος εἶπεν ὅτι δυστυχῶς εἶνε ἀληθινὰ ὅλα αὐτά, καὶ ὅτι μὲ πολλήν του λύπην τοῦ συνιστᾶ νὰ λάβῃ πολὺ αὐστηρὰ μέτρα διὰ τὸν Γιάννην. Ἐπὶ τέλους δὲ τὸν παρεκάλεσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ μάθημα διὰ νὰ πεισθῇ καὶ ὁ ἴδιος διὰ τὴν ἀμέλειαν τοῦ υἱοῦ του.

Καὶ ἰδοὺ πῶς εὐρέθησαν καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας ἅμα ἦνοιξεν.

Ὁ Γιάννης ἅμα ἔστρεψέ καὶ εἶδεν ἕξαφνα, διὰ μιᾶς, τὰ τρία ἐκεῖνα πρόσωπα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καὶ τὸ ἐν μόνον ἔφθανε γὰ τὸν κατατρομάξῃ ἂν τὸν ἔβλεπεν εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν, τοῦ ἐφάνη ὅτι ὅλη ἡ ὀροφή τοῦ Σχολαρχείου κατεκρημνίσθη ἐπάνω εἰς τὴν κεφαλὴν του, καὶ ἐπεθυμοῦσεν ἂν ἦτο δυνατόν, νὰ σχισθῇ τὸ πάτωμα καὶ νὰ τὸν καταπίῃ.

Ἄλλ' εὐτυχῶς τὰ πάτωματ' αὐτὰ δὲν κάμνουν τὰς ἐπιθυμίας τῶν κακῶν παιδίων, καὶ δὲν σχίζονται ὅταν θέλουν αὐτά, διὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴν ἐντροπὴν τῶν κακῶν πράξεών των.

Ἐμενε λοιπὸν ἐκεῖ, εἰς τὴν ἔδραν, κατακόκκινος, παραζαλισμένος, μὲ τὸ ἐπανωφόριον τοῦ διδασκάλου εἰς τὴν ῥάχιν, μὲ τὰ ὀμματοῦχ' αἰετὰ εἰς τὴν μύτην του, μὲ μίαν φράσιν τοῦ διδασκάλου εἰς τὸ στόμα του, τὴν ὁποῖαν δὲν εἶχε προφθάσει νὰ ἐκστομίσει.

— Εἶνε περιττὸν πλέον νὰ ἴδω τίποτε ἄλλο, εἶπε μὲ ὑπὴν ὁ πατέρας τοῦ Γιάννη διακόφας τὴν σιωπὴν. "Ὅ, τι δα μοῦ φθάνει.

"Ἐπειτα δὲ ἔστρεψε πρὸς τὸν Γιάννην καὶ τοῦ εἶπε:

— Πάρε τὰ βιβλία σου κ' ἔλα μαζί μου!

Ὁ πατέρας τοῦ Γιάννη ἐνόμισεν ὅτι κεραυνὸς τὸν ἐκτύπησε κατακέφαλα ἅμα εἶδε πόσον κακὸν παιδίον ἦτο ὁ υἱὸς του. Ποτέ του δὲν ἐφαντάζετο ὅτι εἰμποροῦσε νὰ εἶνε τέτοιος ὁ Γιάννης του· διότι ὁ ἄθλιος ἦτο ὑποκριτής, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν ἔκαμνε τὸν ἅγιον, ἐφαίνετο πολὺ πρόνιμος.

— Ἀφοῦ τόσον βαθεῖα ἐρρίζωσεν ἡ κακία μέσα του, εἶπε, ὥστε τὴν κρύβει μὲ τὴν ὑποκρισίαν διὰ νὰ μὲ γελᾷ, πρέπει νὰ τὸν τιμωρήσω, αὐστηρὰ, παραδειγματικά, σκληρὰ, διὰ νὰ μάθῃ ὅτι δὲν εἶναι τόσον εὐχάριστον πράγμα νὰ εἶνε κανεὶς κακὸς καὶ νὰ κλέπτῃ τὴν ἀγάπην τῶν γονέων του. Πρέπει νὰ ξερριζωθῇ ἡ κακία ἀπὸ μέσα του· εἰς τὰς δυνατὰς ἀρρωστίας χρειάζονται δυνατὰ κτρικά.

Καὶ ἀφοῦ συνενόηθη μὲ τὴν γυναῖκά του, κατέβη εἰς τὸν Πειραιᾶ συνώμιλησε μὲ τὸν ἀδελφόν του, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκεῖ ἓν μεγάλον μηχανουργεῖον, καὶ ἔμειναν σύμφωνοι· ὅταν ἀναχωροῦσεν εἶπε πρὸς τὸν ἀδελφόν του.

— Αὐστηρότης, σκληρὰ αὐστηρότης! πρέπει νὰ τὸ λύσωμεν τὸ παιδί.

— Μὴ σὲ μέλη· εἶνε καθῆκόν μου καὶ θὰ τὸ κάμω.

Τὴν ἄλλην ἡμέραν τὸν Γιάννην τὸν ἔστειλεν ὁ πατέρας του εἰς τὸ μηχανουργεῖον τοῦ θείου του, διὰ νὰ μάθῃ τέχνην ἀφοῦ ἄν θέλει νὰ μάθῃ γράμματα.

Ὁ Γιάννης διὰ μιᾶς ἀπὸ τὴν καλοπέρασιν τῆς οἰκίας των, εὐρέθη ἐκεῖ κάτω μέσα εἰς φυσητῆρας καὶ μηχανὰς καὶ ἔμβολα καὶ κοχλίας. Ἔως τότε δὲν ἔκαμνε τίποτε, οὔτε ἐμελετοῦσε κἄν, καὶ τώρα ἐδούλευεν ἀκατάπαυστα· ἐζοῦσε μὲ τὰ πενήντα λεπτὰ τοῦ ἡμερομισθίου του· ἔτρωγε ψωμί καὶ τυρίον ἢ ἐλαίας· ἐζοῦσε ὅπως καὶ τὰ ἄλλα πτωχὰ παιδιά τὰ ὁποῖα ἦσαν εἰς τὸ σιδηρουργεῖον· ἐκοιμᾶτο ἐπάνω εἰς μίαν κάπαν μόνον· κάλτσαις δὲν ἐφοροῦσε, τὰ ἐνδύματά του ἦσαν λινὰ καὶ ἦσαν πάντοτε λερωμένα ἀπὸ σκωρίαν· ὅλοι οἱ τεχνῖται τὸν ἐπρόσταζαν ὅπως καὶ τὰ ἄλλα παιδιά. Κανεὶς δὲν θὰ ὑπέθετεν, ἅμα τὸν ἔβλεπεν ἐκεῖ, νὰ κτυπᾷ ἐν κομμάτιον σιδήρου, ἰδρωμένος, κατακόκκινος, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ Γιάννης ὁ χαϊδεμμένος· ἀλλὰ θὰ τὸν ἐνόμιζεν ὡς ὄρφανὸν κανενὸς πτωχοῦ ἐργάτου, τὸ ὁποῖον κατοικοῦσεν εἰς κανὲν ὑγρὸν καὶ σκοτεινὸν ὑπόγειον καμμιᾶς ἀποκέντρου συνοικίας τοῦ Πειραιῶς· κανὲν δυστυχὲς πλάσμα τὸ ὁποῖον ἀπὸ δέκα ἐτῶν παιδίον εἶχε λάβει τὴν ἀπόφασιν ὅτι διὰ νὰ ἔχῃ νὰ φάγῃ ἐν κομμάτιον ψωμίον τὸ βράδυ, πρέπει νὰ τὸ κερδίσῃ μὲ τὰς ἰδίας του χεῖρας, ὅλην τὴν ἡμέραν, διότι δὲν εἶχε κανένα, κανένα νὰ τοῦ τὸ δώσῃ!

Ἄλλὰ πόσον δυστυχέστερος ἦτο ὁ Γιάννης ἀπὸ τᾶλλα, τὰ πτωχὰ παιδία! Ἐκεῖνα ὑπῆγαγ ἐκεῖ διὰ νὰ ἐργασθῶν, νὰ μάθουν μίαν τέχνην, νὰ γείνουν μίαν ἡμέραν εἰμιοὶ ἐργάται καὶ καλοὶ ἄνθρωποι· καὶ αὐτὸς διατί ὑπῆγεν ἐκεῖ; διὰ τιμωρίαν· τὸ ἐνοοῦσεν ὅτι ὁ πατέρας του δὲν ἤθελε νὰ τὸν κάμῃ σιδηρουργόν. Διὰ τᾶλλα παιδία ἦτο τιμὴ τὸ ὅτι ἦσαν ἐκεῖ, καὶ δι' αὐτὸν ἦτο ἐντροπή.

Ὡ! ἦτο πολὺ δυστυχῆς ὁ Γιάννης ἐκεῖ μέσα εἰς τόσους ξένους ἀνθρώπους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους κανεὶς δὲν τὸν ἀγατοῦσε! Κανεὶς, κανεὶς, οὐδὲ αὐτὸς ὁ θεῖός του, ὁ ὁποῖος ἔκαμεν ὅτι δὲν τὸν ἔβλεπεν—ἐνῶ τὸν ἐπρόσεχε ἀπὸ τὸ πρωτὸς ὡς τὸ βράδυ—δὲν τοῦ ἔλεγε δύο γλυκὰ λόγια. Ὡς νὰ τὸ ἔκαμαν ὅλοι ἐπίτηδες, ὡς νὰ τοὺς εἶχε παραγγεῖλει κανεὶς νὰ τοῦ κάμουν ὅσον εἰμποροῦσαν σκληροτέραν τὴν τιμωρίαν του. Καὶ ὁ νοῦς του ἔτρεχε τότε εἰς τὴν μητέρα του, εἰς τὴν μικρὰν του ἀδελφήν, εἰς τὸν πατέρα του· καὶ ἐσυλλογίζετο τὰ φιλήματά των, τὰς θωπείας των, τὸ εὐμορφόν του δωματάκι, τὴν τράπεζαν μὲ τὸ λευκὸν τραπέζομάνδυλον καὶ τὰ ἀχνίζοντα καὶ ὄρεκτικὰ φαγητά, τριγύρω εἰς τὴν ὁποίαν ἐκάθηντο καὶ αἱ τέσσαρες, τὰ χιονάτα του ἀσπρόρρουχα καὶ τὴν μαλακὴν κλινίτσαν του μὲ τὰ διπλᾶ μαξιλαράκια.

Καὶ τὸν ἔπαιρνε τὸ παράπονον, καὶ παρεμέριζεν εἰς μίαν ἄκραν νὰ κλαύσῃ· ἀλλ' ἀμέσως ἢ δυνατὴ φωνὴ τοῦ ἀρχιεργάτου, τὸν ὁποῖον εἶχεν ὀμιλήσει ὁ θεῖος τοῦ Γιάννη, ἐφώναζε: ὁ Γιάννης! ποῦνε ὁ Γιάννης! Καὶ ἠναγκάζετο νὰ ἐπιστρέφῃ εἰς τὰ σιδηρά του σπογγίζων τοὺς ὀφθαλμοὺς

του. "Αχ! οὔτε νὰ κλαύσῃ δὲν τὸν ἄφιναν ἐκεῖ μέσα! Καὶ κατέπινε τὰ δάκρυά του, καὶ κατεβίβαζε τοὺς λυγμούς του ἕως μέσα εἰς τὴν καρδίαν του, ἐκεῖ κάτω ὅπου κανεὶς δὲν τοὺς ἔβλεπε. Ἐὰ ἀγαποῦσε τώρα τὰ δάκρυα, τὰ ἐλεύθερα δάκρυα, τὰ ὅποια ἐλαφρύνουν τὴν καρδίαν, ὡς νὰ γίνεται ὑγρὰ ἢ λύπη καὶ νὰ τρέχῃ ἀπὸ τὰ ὀμμάτια, τὰ ἀγαποῦσε τὰ δάκρυα, αὐτὸς ὁ ὅποιος δὲν εἶχεν ἀγαπήσει ἕως τότε παρὰ μόνον νὰ γελά . . . καὶ νὰ περιγελά!

Καὶ τότε τοῦ ἤρχετο εἰς τὸν νοῦν ἡ προτέρα του διαγωγή καὶ τὸν ἐπίανε ἀνατριχίλα. Καὶ ἐνῶ ἐπαράδερνε μὲ τὰ σίδηρα, ἐσυλλογίζετο ὅτι καλὰ παθαίνει καὶ ὅτι αὐτὸς πταίει δι' ὅσα ὑποφέρει.

Μίαν ἡμέραν ἀπεφάσισε νὰ γράψῃ ἓν γράμμα εἰς τοὺς γονεῖς του μὲ τὸ ὅποιον τοὺς ἐπαρακαλοῦσε νὰ τὸν συγχωρήσουν· ἐπέρασαν ἀρκεταὶ ἡμέραι, ἀλλὰ δὲν ἔλαβεν ἀπάντησιν· ἔγραψεν ἓν ἄλλο εἰς τὸ ὅποιον περιέγραφε τὴν ζωὴν του, τὰ βάσανά του, τὴν δυστυχίαν του· καμμία ἀπάντησις· τέλος ἔγραψεν ἓν πρὸς τὴν μητέρα του· ἐνόμιζες ὅτι δὲν τὸ εἶχε γράψει μὲ μελάνην, ἀλλὰ μὲ τὰ δάκρυά του· τὸσον ἦτο συγκινητικόν, μὲ τὸσον πόνον, μὲ τὸσσην ἀπελπισίαν ἦτο γραμμένον· εἰμποροῦσε νὰ σπαράξῃ καρδίαν, εἰμποροῦσε καὶ πέτραν νὰ ραγίσῃ· τὴν ἐπαρακαλοῦσε, τὴν ἐξώρκιζεν εἰς τὴν ἀγάπην ὅπου τοῦ εἶχε ὅταν ἦτο μικρὸν καὶ καλὸν παιδάκι, τῆς ἐφιλοῦσε τοὺς πόδας της, τοὺς ἔβρεχε μὲ τὰ δάκρυά του, νὰ τὸν πάρῃ ἀπὸ

κει μέσα. «Γρήγορα, γρήγορα» ἔγραφε, «νά ἔλθετε νά ἐ πάρετε, διότι ἂν ἀργήσετε, θά ἔλθουν νά μέ πάρουν αμμίαν ἡμέραν τέσσαρες, μέσα εἰς ἓν μικρόν νεκροκράβατον· καί θά εἶνε καλλίτερον αὐτό· καλλίτερα νά μοῦ κάψουν ἓνα μικρόν τάφον ἐκεῖ ἔξω εἰς τὸ νεκροταφεῖον ἀρὰ νά ζῶ μέσα εἰς αὐτὴν τὴν φυλακὴν, μακρὰν ἀπὸ τῆς. Νά ἔλθετε νά μέ πάρετε, νά μέ πάρετε!»

Καὶ ὅμως δὲν ἔλαβεν ἀπάντησιν. Ἀπηλπισμένος τότε πῆγεν ἐν βράδῳ εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Θείου του· ὁ Θεῖός του τὸν ἠρώτησε μὲ αὐστηρότητα τί θέλει, καὶ ὁ Γιάννης ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας του· τὸν παρεκάλεσε, τὸν ἰκέτευσε μὲ δάκρυα νά μεσιτεύσῃ εἰς τοὺς γονεῖς του νά τὸν συγχωρήσουν.

— Μετενόησα, Θεῖε, τοῦ εἶπε, μετενόησα πικρά· προητέρα ἤμουν κακός· μάλιστα· τώρα ὅμως ἔγεινα καλός. Ἰοτέ μου δὲν θά κάμω τέτοιας ἀνοησίας· ποτέ μου· ἐν ξανακάμω ἂς μέ στείλουν ἐδῶ πάλιν ὀπίσω· ἀλλ' ἂς μέ πάρουν τώρα· φθάνει πλέον τόση τιμωρία· γύρνα καὶ εἰδέ με πῶς κατήντησα, ἄχ! σέ παρακαλῶ πολύ, εἰπέ τους νά ἔλθουν νά μέ πάρουν!

Καὶ ἔκλαιε πικρά, καὶ ἡ φωνή του, ἡ ὁποία ἄλλοτε τόσον καλὰ εἴξευρε νά περιπαίζῃ, ἔτρεμε τώρα ἀπὸ ἀληθινὴν, βαθεῖαν λύπην.

Ὁ Θεῖός του τὸν παρετήρησε κρυφὰ μὲ συγκίνησιν καὶ συμπάθειαν, ἀλλὰ δὲν τοῦ ὑπεσχέθη τίποτε· μίαν μόνην λέξιν ξηρὰν τοῦ εἶπε: θά προσπαθῆσω. Καὶ διέταξε τὸν ὑπηρέτην του ἀπὸ ἐκείνην τὴν ἡμέραν νά φέρῃ διὰ τὸν Γιάννην σούπαν, καὶ βραστὸν ἀπὸ τὴν οἰκίαν του.

Ὁ Γιάννης ἔμαθεν ὅτι ὁ θεῖός του ἀνέβη εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐπερίμενεν· ἐπερίμενεν· ἐμετροῦσε τὰς ὥρας· τὰ λεπτά· ἐνύκτωσε· ἔγειναν μεσάνυκτα· ἐξημέρωσε· ἐβγήκεν ὁ ἥλιος· ἔγεινε μεσημέρι· τίποτε· κανεὶς δὲν ἤρχετο. Τὸν ἐπίασε πάλιν ἀπελπισία...

Εἰς τὰς δύο μετὰ τὸ μεσημέριον μία ἄμαξα ἐστάθη ἐμπρὸς εἰς τὴν θύραν τοῦ μηχανουργείου· ὁ Γιάννης παρετήρησεν ὅτι ἀπὸ αὐτὴν κατέβη ὁ θεῖός του καὶ ὁ ὑπηρέτης των Κώστας μὲ ἓν δέμα.

Αὐτὸς ὁ Κώστας, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε ἐπεριφρονοῦσε, πόσον ἀγαπητὸς τοῦ ἐφάνη τότε! ἐνόμιζεν ὅτι ἔφερον ἐπάνω του, μαζὶ του, ἓν μέρος ἀπὸ τὸν ἀέρα τῆς οἰκίας των, ὑλίγη ἀγάπην ἀπὸ τὸν πατέρα του καὶ τὴν μητέρα του.

Ἐπλησίασε πρὸς αὐτὸν μὲ ὄρμην καὶ τὸν ἠρώτησε:

—Κώστας, καλὰ εἶνε ἡ μητέρα, ὁ πατέρας, ἡ Ἀντιγόνη;

—Καλὰ, εἶπεν ὁ Κώστας.

—Πήγαινε εἰς τὸ γραφεῖον νὰ ἐνδυθῆς, Γιάννη, τῷ λέγει ὁ θεῖός του μὲ γλυκεῖαν φωνὴν, μὲ φωνὴν θείου ὁποῖος ὁμιλεῖ πρὸς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ, καὶ ὄχι μὲ φωνὴν διευθυντοῦ μηχανουργείου, ὁποῖος ὁμιλεῖ πρὸς μαθητευόμενον.

Ὁ Γιάννης ἔβγαλε τὰ πάνινα ἐκεῖνα φορέματα, τὰ ὅποια ἐνῶ ἦσαν τόσο λεπτά, τοῦ ἐφαίνοντο τόσο βαρέα· ἐφόρεσε λευκὰ ἀσπρόρρουχα, ἐφόρεσε τὰ ἐνδύματά του,

τά ὅποια ὅταν τὰ εἶδε τὰ ἤρπασε μὲ σιγκίνησιν καὶ τὰ ἐφίλησεν· ὦ! τέλος πάντων ἐλευθερώνετο ἀπὸ τὴν φυλακὴν του! ἔρριπτεν ἀπὸ ἐπάνω του τὴν ὡσάν καταδίκου πανίνην ἐκείνην στολὴν..

Ἀπεχαιρέτισε μὲ δάκρυα εὐγνωμοσύνης τὸν θεῖόν του καὶ ἐμβῆκεν εἰς τὴν ἄμαξαν· ἠρώτησε πολλές φορές τὸν Κώσταν, καὶ ὁ Κώστας τοῦ διηγήθη ὅτι ἡ οἰκία των ἐβυθίσθη εἰς τὴν λύπην ἀπ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν· ὅτι ἡ μητέρα του ἐκλαιεν, ὅτι ὁ πατέρας του ἐστέναζε πικρὰ λέγων: Θεέ μου! διατί μοῦ ἔγεινε τέτοιο τὸ παιδί μου!

Ὁ Γιάννης ἤκουε προσεκτικὰ· δὲν ἔχανεν οὔτε λέξιν· ἔπειτα ἀκούμβησεν εἰς τὴν χεῖρά του τὴν κεφαλὴν του καὶ ἔμεινε συλλογισμένος· ἔξαφνα ἡ ἄμαξα ἐστάθη· ἔφθασεν ἐμπρὸς εἰς τὴν θύραν των.

Ὁ Γιάννης ἐπήδησεν ἀπὸ τὴν ἄμαξαν καὶ ἀνέβη μὲ ὄρμην τὴν κλίμακα· ἀλλ' εἰς τὰς ἐπάνω βαθμίδας τὸ βῆμά του ἔγεινε ἀργότερον, τὸν ἐπίασε δειλία κ' ἐντροπή, διότι τοῦ ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν του ζωηρόν, ζωηρόν, τὸ ἀνόητον σφάλμα του.

Ὁ πατέρας του καὶ ἡ μητέρα του ἦσαν εἰς τὴν αἴθουσαν.

Ὅταν ὁ Γιάννης ἐφάνη εἰς τὴν θύραν, ἡ μητέρα του ὤρμησε πρὸς αὐτὸν μὲ ἀνοιγμένους βραχίονας. Τὸν ἤρπασεν εἰς τὴν ἀγκάλην της καὶ ἐγέμισε τὸ πρόσωπόν του μὲ φιλήματα· καὶ ἀφοῦ τὸν ἔσφιγξε, πολύ, πολύ, μὲ νευρικήν συγκίνησιν, ἔβγαλεν ἓνα θρηνώδη λυγμόν. καὶ τὰ δάκρυά της ἔρρευσαν ὡσάν ποτάμι ἀπὸ τὰ ὀμμάτιά της.

ἡ μητρικὴ ἐκείνη στοργή, ἡ ὁποία ἔμενε τόσο βαθειὰ κλεισμένη, ἕνα μῆνα ὀλόκληρον, ἐξέσπασεν ἐκείνην τὴν στιγμήν. Ὁ Γιάννης ἔκλαιεν. Τώρα εἰμποροῦσε νὰ κλαύσῃ ἐλεύθερα! καὶ ἐπάνω εἰς τὸ πρόσωπόν του ἀνεκατεύοντο τὰ δάκρυά του μὲ τὰ δάκρυα τῆς μητέρας του . . .

Ἡ μητέρα του ἐσκούντησε σιγὰ τὸν Γιάννην εἰς τὴν ἀγκάλην τοῦ πατέρα του, ὅστις τὸν ἀγκάλιασε καὶ τὸν ἐφίλησεν εἰς τὸ μέτωπον· καὶ ὁ πατέρας του ἦτο πολὺ συγκεκινημένος, μολονότι δὲν ἤθελε νὰ φανῇ· τὰ ὀμμάτιά του ἦσαν βρεγμένα, ὡς νὰ εἶχαν ἀναβῆ ἕως εἰς αὐτὰ τὰ δάκρυά του καὶ παρατηροῦσαν κρυφὰ κρυφὰ, δίχως νὰ θέλουν νὰ ἐβγοῦν ἔξω.

Τὸ πρόσωπον τοῦ Γιάννη ἐφανερώωνε τόσῃ ἀγωνίαν, μήπως τοῦ ἐνθυμίσουν τὸ σφάλμα του, ὥστε οὔτε λέξιν τοῦ εἶπαν.

Νὰ ἐβλέπατε καὶ τὴν χαρὰν τῆς μικρᾶς του ἀδελφῆς, τῆς Ἀντιγόνης, ὅταν ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὸ σχολεῖον! πῶς τὸν ἀγκάλιασε γλυκά, γλυκά, πῶς τὸν ἐφίλησε καὶ πῶς μὲ τὴν ἀφέλειάν της ἔλεγεν ὅτι «τώρα ἐγέμισε τὸ σπίτι, γιατί ὅταν ἔλειπε ὁ Γιάννης τῆς ἐφαίνετο ἄδειο τὸ σπίτι».

Μὲ συγκίνησιν ἡ ὁποία δὲν περιγράφεται ἤκουσεν ὁ Γιάννης τὴν μητέρα του, νὰ τοῦ διηγῆται τί ὑπέφερον κατὰ τὸν μαῦρον ἐκεῖνον μῆνα. Τί ἀγωνίαν ὑπέφερε! ἤρχετο εἰς τὸ δωμάτιόν του, κ' ἐκάθητο εἰς τὸ τραπέζι του καὶ τὸν ἐπερίμενε νὰ ἔλθῃ ὡς ἄλλοτε· καὶ ὅταν ἔβλεπε τὰ βιβλία του, τὰ ἐνδύματά του, δίχως τὸν Γιάννην, τῆς ἐφαίνετο ὅτι ἀπέθανε, καὶ ἐμαδούσε τὰς τρίχας

ῆς κεφαλῆς τῆς. Πολλὰς φορές δὲν εἰμποροῦσε νὰ ὑπο-
 ἔρη τὸν χωρισμὸν αὐτόν, ἐγένετο ὡσὰν τρελλή καὶ ἤθελε
 καταβῆ νὰ τὸν πάρῃ, καὶ μόλις τὴν ἐκρατοῦσεν ἡ
 θεὰ ὅτι ἡ τιμωρία ἐκείνη ἦτο ἀναγκαία διὰ νὰ σωθῇ
 διὰ πάντοτε ὁ υἱὸς τῆς· μίαν ἡμέραν πλέον δὲν ἐβάσταξε.
 κατέβη εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἦλθεν εἰς τὸ μηχανουργεῖον ἀπὸ
 τὴν ἄλλην θύραν, ἐμβῆκεν εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ θεοῦ του,
 καὶ ὀπίσω ἀπὸ τὸ παραπέτασμα τὸν εἶδε μέσα, μὲ ἐκεῖνα
 τὰ μαυρισμένα τοῦ παλιόρρουχα νὰ κτυπᾷ ἐν σίδηρον,
 καὶ ἔπεσε μισολιποθυμημένη ἐπάνω εἰς τὴν πολυθρόναν...

Καὶ ὁ Γιάννης ἐνῶ τὴν ἤκουε ἔκλαιε, ἔκλαιε καὶ τὴν
 φιλοῦσε...

Οἱ συμμαθηταὶ τοῦ Γιάννη τὸν εἶδαν μίαν ἡμέραν ἔξα-
 ρνα εἰς τὸ σχολεῖον. Κατ' ἀρχὰς ἐνόμισαν ὅτι θ' ἀρχίσουν
 πάλιν αἱ κωμωδίαί, καὶ ἠτρίμασαν τὰ χεῖλη των διὰ νὰ
 γελάσουν· ἀλλὰ γρήγορα τὰ ἔκλεισαν ὅταν εἶδαν πόσον
 σοβαρὸς, πόσον φρόνιμος, πόσον ἐπιμελὴς ἦτο ὁ Γιάννης.

"Ὅσαι μεγάλαι μῦται, ὅσα μεγάλα στόματα, ὅσοι ὑψη-
 λοί, ὅσοι κοντοὶ καὶ ἂν περάσουν ἐμπρὸς ἀπὸ τὸν Γιάννην,
 οὔτε λέξιν πειρακτικὴν δὲν λέγει· ὁ γέρον διδάσκαλός του
 τὸν λατρεῖ· ἂν δὲ τὸν ἔλεγε κανεὶς καὶ τώρα παραγ-
 χιόζη, θὰ τὸ ἐνόμιζε ὡς τὴν πλέον μεγάλην ὕβριν.

ΤΟ ΟΡΦΑΝΟΝ ΜΑΣ!

Α'

Εἰς ἓνα στενὸν δρόμον τῶν Ἀθηνῶν, ὀπίσω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ἦτο μία οἰκία μικρά, ἰσόγειος· οἱ τοῖχοί της ἦσαν μισοκρημνισμένοι, ἡ στέγη της ἐκόντευε νὰ πέσῃ· τὰ δύο παράθυρά της δὲν εἶχαν ὑαλῖα, καὶ διὰ νὰ μὴ ἐμβαίη ὁ ἄνεμος εἶχαν κολλήσει εἰς αὐτὰ κομμάτια παλαιῶν ἐφημερίδων· ἀλλ' ὁ ἄνεμος ὅταν ἐφυσῶσε τὸν χειμῶνα ἐμβαίνει ἀπὸ τὰς πολλὰς τρύπας τῆς οἰκίας, οὐρλιάζων ὡς ἀγρίμιον· καὶ δὲν ἀπαντοῦσε τίποτε μέσα εἰς αὐτὴν τὸ ὁποῖον νὰ τοῦ ἀδυνατίσῃ, τὴν κρυάδα του· οὔτε φωτίαν ἀναμμένην εἰς τὴν ἐστίαν, οὔτε κανέν ἐπιπλον, τίποτε· ἐλεύθερα, δίχως κανέν ἐμπόδιον ἐφυσῶσε εἰς τοὺς γυμνοὺς τοίχους καὶ τὸ γυμνὸν πάτωμα. Καὶ τὰ δύο ὄντα τὰ ὁποῖα ἐκατοικοῦσαν ἐκεῖ μέσα ἐκρύωναν, ἐκρύωναν πολὺ.

Β'

Τὸ ἐν ἀπ' αὐτὰ τὰ ὄντα ἦτο ἐν παιδίον· ἐν ὀρφανόν· μόλις θὰ ἦτο δέκα ἐτῶν· ἦτο ἔρημον εἰς τὸν κόσμον· ὁ πα-

ρας του καὶ ἡ μητέρα του, πτωχοὶ ἄνθρωποι, εἶχαν ἀπο-
 νει· δὲν εἶχε κανένα ἄλλον συγγενῆ· μόνον μία μακρινή
 ἑταῖρα τοῦ εἶχε μείνει, καὶ αὐτὴ τὸ ἐλυπήθη καὶ τὸ ἐπῆρεν
 ἑαυτῆς τὸ πτωχόσπιτόν της καὶ ἐζοῦσαν μαζί· ἀλλ' αὐτὴ ἡ
 ἐκτεθειμένη ἦτο τόσο πτωχὴ ὥστε οὔτε νὰ τὸ θρέψῃ δὲν
 ἔμποροῦσε· καὶ τὸ κακόμοιρον ὀρφανὸν ἀπὸ τὴν κακοπέ-
 ρισιν, ἀπὸ τὰ βόσκηνα καὶ ἀπὸ τὴν πικρὰν ὀρφανίαν
 ἀπὸ τὴν ὁποίαν μαραίνονται τόσα παιδιά δι' ἔλλειψιν
 λίγης ἀγάπης, ὅπως τόσα ἄνθη δι' ἔλλειψιν μερικῶν
 κτινῶν τοῦ ἡλίου, τὸ κακόμοιρον ὀρφανὸν ἀρρώστησε, καὶ
 ὅσον πολὺ ὥστε δὲν ἔμποροῦσε νὰ ἐβγῆ ἔξω νὰ ὁμιλή-
 ῃ, νὰ παίξῃ ὡς παιδίον καὶ αὐτό.

Ἐπεσε λοιπὸν ἐπάνω εἰς ἓν ἄθλιον ἀχυρόστρωμα, σιμὰ
 εἰς τὸ παράθυρον καὶ ἀπ' ἐκεῖ ὅταν ἦτο ἀνοιχτὸς ἔβλεπε νὰ
 ἔρχεται ὁ ἥλιος τὸ πρωὶ καὶ νὰ φεύγῃ τὸ βράδυ, ἤκουε
 τὸ κελᾶδημα τῶν χελιδονίων τὰ ὁποῖα ἐπετοῦσαν ζωηρὰς
 εἰς τὴν ἀντικρυνὴν στέγην, ἐκύτταζε τὴν κορυφὴν τοῦ
 κρηλοῦ δένδρου τὸ ὁποῖον ἦτο εἰς τὸν μικρὸν κῆπον τοῦ
 εἰτονικοῦ καφενεῖου.

Γ'

Μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὸν στενὸν ἐκεῖνον δρόμον ἐπέρασεν ἓν
 παιδίον· ἔρριψε τὸ βλέμμα του εἰς τὸ παράθυρον καὶ εἶδε
 τὸ μικρὸν χλωμὸν ὀρφανόν. Ἄμα τὸ εἶδε, τόσο πολλὴν
 συμπαθειαν ἠσθάνθη ἀμέσως ὥστε ἠπλώσε τὴν χεῖρά του
 καὶ τοῦ ἔδωκε τὸ πορτοκάλιον τὸ ὁποῖον ἐκρατοῦσεν. Τὸ
 ὀρφανὸν τὸ ἐπῆρε μὲ τὰ ἰσχνὰ καὶ φεγγερά δάκτυλά του

καὶ τὰ ὠχρὰ του χεῖλη ἐχαμογέλασαν· τὸ παιδίον ἔφυγεν, ἀλλ' ἅμα ὑπῆγεν εἰς τὸ σχολεῖον διηγήθη εἰς τοὺς φίλους του τί συμπαθητικὸν ἦτο ἐκεῖνο τὸ κακόμοιρον παιδίον, τὸ ὁποῖον δὲν εἰμποροῦσε νὰ κινηθῆ ἀπὸ τὸ ἀχυρόστρωμά του· οἱ φίλοι του ἦσαν ὅλοι εὐαίσθητα παιδιά, συνεκινήθησαν καὶ ὑπῆγαν καὶ τὸ εἶδαν, ὠμίλησαν διὰ τὸ ὀρφανὸν καὶ εἰς ἄλλα παιδιά, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲν ἐπερνοῦσεν ἡμέρα χωρὶς νὰ ἔλθῃ ἓν παιδίον εἰς τὸ παράθυρον τοῦ ἀρρώστου καὶ τοῦ φέρῃ ὀπωρικά ἢ ἄνθη.

Κανὲν ἀπὸ τὰ παιδιά δὲν ἐγνώριζε ἀπὸ πρὶν τὸ ὀρφανόν· κανὲν δὲν εἶξευρε τὸ ὄνομά του· καὶ δὲν ἦτο ἀνάγκη· ἐκεῖνα τοῦ ἔδωκαν ἓν ἰδικόν των ὄνομα πολὺ συμπαθητικόν· τὸ ὠνόμασαν· τὸ ὀρφανόν μας.

Πόσας φορὰς τὰ καλὰ ἐκεῖνα παιδιά ἀντὶ ν' ἀγοράσουν παιγνίδια, ἐκράτησαν τὰ λεπτά των, διὰ νὰ ὑπάγουν κἄτι τι εἰς τὸ ὀρφανόν των! Καὶ ὅταν ἤκουαν τὴν γλυκεῖαν καὶ ἀδύνατον φωνὴν του μέσα ἀπὸ τὸ παράθυρον νὰ τοῖς λέγῃ· *Εὐχαριστῶ!* ἠὲχαριστοῦντο, ἠὲχαριστοῦντο πολὺ διότι ἠὲχαριστεῖτο τὸ δυστυχισμένον ὀρφανόν!

Δ'

Ὁ καιρὸς ἐπερνοῦσεν, ἀλλὰ τὰ παιδιά δὲν ἐλησμόνησαν τὸ ὀρφανόν των.

Ἦλθε τὸ φθινόπωρον· τὰ χελιδόνια δὲν ἐκελαδοῦσαν πλέον εἰς τὴν ἀντικρυνὴν στέγην· τὰ φύλλα τοῦ μεγάλου δένδρου εἶχαν κιτρινίσει καὶ ὁ ἥλιος ἤρχισε νὰ μὴ ζεσταίνῃ.

λέον, ὡς νὰ τὸν ἐκρύωνε καὶ αὐτὸν ὁ χειμῶνας ὅπου ἐλησίαζε· ὅλα εἶχαν ἀλλάξει· μόνον τὸ ὄρφανόν δὲν ἤλλαξεν, ἔμενε πάντα εἰς τὸ ἀχυρόστρωμά του χλωμόν καὶ ἀραμμένον.

”ὦ! ὄχι! ἤλλαξε, ἤλλαξε καὶ τὸ ὄρφανόν!”

Ε'

Ἐν ἀπὸ τὰ παιδιά ἐπέρασε πάλιν μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὸν στενὸν δρόμον καὶ ἐστάθη ἐμπρὸς εἰς τὸ παράθυρον διὰ τὴν ἀφήσῃ ἐν φορεματάκι ὅπου εἶπε καὶ τοῦ ἔρραψε ἡ μητέρα του διὰ νὰ μὴ κρύωνῃ τὸ ὄρφανόν· ἀλλὰ τὸ ὄρφανόν ἐν ἤπλωσε τὴν χεῖρά του νὰ τὸ πάρῃ· δὲν ἦτο πλέον εἰς τὴν θέσιν του, εἰς τὸ ἀχυρόστρωμά του· τὸ παιδίον σκυψε, καὶ εἶδεν εἰς τὸ δωμάτιον ἐν ξύλινον νεκροκρεβατάκι καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ὄρφανόν μὲ σταυρωμένα χεράκια καὶ βαμβάκι εἰς τὸ στόμα· πλησίον του ἔκαιεν ἐν λεπτὸν κηρίον καὶ παρέκει ἔκλαιεν ἡ γραῖά του θεία· ἐπάνω εἰς τὸ στῆθος τοῦ ὄρφανου ἦσαν σκορπισμένα ὀλίγα μαμμένα ἄνθη τὰ ὅποια εἶχε φέρει τὴν περασμένην ἡμέραν ἐν παιδίον.

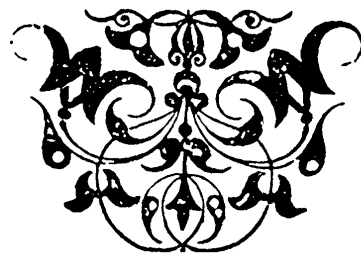
”ὦ! δὲν εἶχεν ἀνάγκην ἀπὸ φορεματάκι τὸ ὄρφανόν, γιὰτὶ δὲν θὰ ἐκρύωνε πλέον!” Ἀπέθανε μὲ τὰ πτωχικά του, ἐν ἐπρόφθασε οὔτε διὰ τὸν τάφον νὰ τὸ φορέσῃ. Καὶ τὸ παιδίον ἔφερε τὸ φορεματάκι ὀπίσω εἰς τὴν οἰκίαν των γλαῖον. Εἰς ὀλίγον ὅλα τὰ παιδιά τὸ ἔμαθον καὶ ἔτρεξαν εἰς τὸ μικρὸν παρεκκλήσιον ὅπου τοῦ ἐδιάβασε τὰ νεκρώματα εἰς γέρων παπᾶς.

Ζ'

Τὰ παιδιά ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὴν κηδεῖαν ὅλα μαζί· ἦσαν πολὺ λυπημένα· τὸν ἔχασαν πλέον τὸν προστατευόμενόν των· ἀπέθανε τὸ ὄρφανόν των... Μερικὰ ἔκλαιαν· καὶ ὅταν εἷς διαβάτης ἠρώτησε τὸ συμπαθητικὸν ἐκεῖνο παιδίον τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑπάγει εἰς τὸ ὄρφανὸν τὸ φορεματάκι, διατί κλαίει, τὸ καλὸν παιδίον ἀπεκρίθη μὲ πολλήν, πολλήν λύπην:

— Ἀπέθανε τὸ ὄρφανόν μας!

ΤΟ ΝΑΥΑΓΙΟΝ ΤΟΥ ΚΑΠΕΤΑΝ ΝΙΚΟΛΑ

Εἶνε τοῦ Ἀγίου Νικολάου καὶ ὁ Καπετὰν Νικόλας ἔχει τὴν ἑορτὴν του· δι' αὐτὸ ἠθέλησε νὰ κάμῃ τραπέζιν εἰς τοὺς τοὺς υἱοὺς, τὰς κόρας, τοὺς γαμβροὺς, τὰς ὑμφας καὶ τὰ ἐγγόνιά του· καὶ μὲ τὰ χονδρά του δάκτυλα στρήφει μὲ εὐχαρίστησιν τὰ ἄσπρα του μουστάκια, τὸν γυρνᾷ καὶ βλέπει τριγύρω του τόσα ἀγαπημένα ἄντα, ἀπὸ τὸν μεγαλείτερόν του υἱόν, ὁ ὁποῖος εἶνε σαράντα ἐτῶν, ἕως εἰς τὸ μικρότερόν του ἐγγονάκι, τὸ ὁποῖον τὸ ἔχουν φασκιωμένον καὶ βυζαίνει. "Ω! τί ὠραῖον πρᾶγμα νὰ εἶνε κανεὶς πάππος καὶ νὰ τὸν περιτριγυρίζουν τὰ παιδιὰ του καὶ τὰ ἐγγόνιά του, νὰ βλέπῃ τὸ πρόσωπόν του εἰς εἴκοσι πρόσωπα, νὰ νοιώθῃ τὸ αἷμά του εἰς εἴκοσι σώματα ὡς ὁ κορμὸς τοῦ δένδρου τὸν χυμὸν του εἰς εἴκοσι κλαδία!

Ὁ Καπετὰν Νικόλας κάμνει τόκα τὸ ποτήριόν του μὲ τὰ ποτήρια τῶν υἱῶν του καὶ τῶν κορῶν του καὶ τῶν γαμβρῶν του οἱ ὁποῖοι τοῦ εὐχονται χρόνια πολλά· ὅλοι εἶνε

εὐθυμοί· οἱ μεγάλοι θὰ πίνουν ἐν ποτήριον περισσότερον ἀπόψε, τὰ μικρὰ θὰ φάγουν ἐν γλύκισμα περισσότερον.

Ὁ Καπετὰν Νικόλας βλέπων τὸν μεγαλιέτερόν του υἱόν, πλοίαρχον καὶ αὐτὸν μὲ φέσι καὶ γαλάζιαν φούνταν τοῦ λέγει:

— Ἄρχισαν ν' ἀσπρίζουν τὰ γένειά σου, καϋμένη Σωτήρη!

— Ἄμ' ἔφθασα τὰ σαράντα, ἐπῆρα τὸν κατήφορο πειὰ κ' ἐγώ!

— Πῶς περνοῦν τὰ χρόνια! εἶπε μὲ ἀναστεναγμὸν ὁ Καπετὰν Νικόλας, θαρρῶ πῶς εἶνε χθὲς ἀκόμα πού 'γεννήθηκες· ἔχεις δίκηο· 'στὰ σαράντα ἓνα ἔπεσα ἔξω καὶ 'στὰ σαράντα τρία 'γεννήθηκες σὺ, καὶ γι' αὐτὸ σ' ἔβγαλα καὶ Σωτήρη, γιὰτὶ ἐσώθηκα.

— Ποῦ ἔπεσες ἔξω, παπποῦ, εἶπεν ἐν ἀπὸ τὰ ἐγγόνιά του.

— Εἰς τὴν Μαύρη Θάλασσα, παιδί μου.

— Κ' ἐκόντεψες νὰ πνιγῆς;

— Ναί! ἔπεσ' ἔξω τὸ καράβι μου· ἐπνίγηκαν δέκα ναῦταί μου· κ' ἐγὼ μόλις ἐγλύτωσα μὲ ἄλλους πέντε.

— Παπποῦ, 'πέ μας, 'πέ μας, πῶς ἔπεσε ἔξω τὸ καράβι σου! εἶπε τὸ περίεργον ἐγγονάκι του.

Ὁ Καπετὰν Νικόλας, ὅπως ὅλοι οἱ γέροι, δὲν δυσχεραστεῖτο νὰ διηγῆται τί ἔπαθεν εἰς τὰ νειάτα του, δι' αὐτὸ ἀφοῦ ἤναψε τὸ τσιμποῦκί του καὶ ἐρρόφησε δυνατὰ μίαν φοράν, ἤρχισε τὴν διήγησίν του, ἐνῶ ὅλοι τὸν ἤκουαν μὲ προσοχὴν.

*
**

— Ἦμουν ἀρραβωνιασμένος ἀκόμη μὲ τὴν Κονδύλω, ἣν μάννα σας καὶ τὴν γιαγιά σας, τὸ θυμᾶσαι, Κονδύλω του; εἶπε πρὸς τὴν γραῖάν του σύζυγον, ἣ ὁποία ἐκάθητο εἰς τὸ πλάγι του· καὶ ἀφοῦ αὐτὴ ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν της ὅτι τὸ ἐνθυμεῖται, ἐξηκολούθησε: Θὰ ἦμουν ἕως εἰκοπέντε χρόνων· ἦμουν νέος διὰ καπετάνιος, ἀλλ' ἀπὸ μινέα χρόνων παιδὶ μέσ' στὴ θάλασσα ἐμεγάλωσα καὶ ἐμποροῦσα νὰ 'πάγω ἕως 'στὴν Μαρσίλια δίχως πιλότο· καὶ τὸ καράβι ἦταν πατρικό μου, ἰδικό μου, γιατί ἦμουν μοναχοῦτός· εἰς τὸ γύρισμα ἐκείνου τοῦ ταξειδιοῦ θὰ γίνονταν ὁ γάμος μας· τὸ θυμᾶσαι, Κονδύλω μου; ἀλλὰ τὸ ταξειδί δὲν ἦταν εὐκολο· ἔπρεπε νὰ ταξειδεύσωμε εἰς τὴ Μαύρη Θάλασσα, χειμῶνα καιρό· καὶ οἱ ναυτικοὶ ξεύρουν εἰς ἀνατριχίλα τοὺς φέρνει μονάχα τὸ ὄνομα Μαύρη Θάλασσα! δι' αὐτὸ ὅταν τὰ μεσάνυκτα πρὶν νὰ φύγωμε πῆγα ν' ἀποχαιρετίσω τὴν ἀρραβωνιστικιά μου καὶ τοὺς ἀδελφονεῖς της, τὴν εἶδα λυπημένη καὶ δακρυσμένη, τὸ θυμᾶσαι, Κονδύλω μου; Κ' ἐγὼ ἦμουν σὰν λυπημένος, ἀλλὰ δὲν εἶδα τίποτε, καὶ ὅταν ἔφευγα διὰ νὰ τὴν ἡσυχάσω τῆς παράγγειλα νὰ ἐτοιμασθῇ, διότι ἅμα ἔλθω ἀπὸ τὸ ταξειδί θὰ γείνη ὁ γάμος.

Πρὶν νὰ φωτίση ἐσηκωθήκαμε 'στὰ πανιά· τὸ καράβι μου ἡ Βαγγελίστρα, ὀκτὼ χιλιάδων κοιλῶν μπάρκο, ἦταν πολὺ καλοθάλασση· γρήγορη σὰν θαλασσοπούλι καὶ νεράϊόλου· καὶ οἱ ναῦταί μου ἕνας κ' ἕνας, ὅλα ὑδραιωτάκια· ὁ ναῦλός μου ἦτο διὰ τὴν Ὀδησσόν, νὰ φορτώσωμε μπατάρι ἐνὸς ἐμπόρου καὶ νὰ τὸ φέρωμε εἰς τὴν Σύραν· ὅλοι ἤμεθα μὲ καρδιά καὶ εἶχαμε φάγει τὴν θάλασσα μὲ τὸ

κουτάλι, πού λέγει ὁ λόγος· λοιπὸν οἱ ναῦται ἐτραγω-
δοῦσαν τὰ τραγοῦδιά τους ὅταν ἐμάτιζαν τὰ σχοινιά
μέ τὴν καθίλια καὶ ὅταν ὁ ἓνας ἀπ' αὐτοὺς πού ἔπαιζε
τὸ μπουζοῦκι ἐβαροῦσε τὸ τσάμικο τὴν Κυριακὴ οἱ ἄλλοι
ἐχόρευαν ἐπάνω εἰς τὴν κουβέρτα· ἔτσι κατάπριμα, σχε-
δὸν δίχως βόλταις, ἐβγήκαμεν ἀπὸ τὴν Ἄσπρην Θάλασ-
σαν καὶ ἐμβήκαμεν εἰς τὸ μπουγάζι τῆς Καλλιπόλης·
μέσα ἀπὶ αὐτὸ εἶνε ἡ θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ, ἡμερὴ θά-
λασσα ὡσὰν λίμνη, καὶ αἱ δύο τῆς ἀκρογιαλαιῖς, καὶ τῆς
Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ρούμελης, εἶνε καταπράσιναις ἀπὸ
κήπους, χωράφια καὶ ἀμπέλια· νὰ μὴν τὰ πολυλογοῦμε
ἐφθάσαμε εἰς τὴν Πόλι· ἀλλὰ δὲν ἐμείναμεν· ἐπεράσαμε
τὸ ἄλλο μπουγάζι τοῦ Βοσπόρου· ἐσταθήκαμεν μόνον εἰς τὸ
Φαναράκι διὰ νὰ πάρωμε κουμπάρια, ψωμί, νερόν, ἄλειμ-
μα διὰ τὸ καράβι, ἐκάναμε τὸν σταυρόν μας καὶ ἐμβήκα-
μεν εἰς τὴν Μαύρην Θάλασσαν.

Ἡ Μαύρη Θάλασσα! εἶπε κατόπιν ἀπὸ ὀλίγην παῦσιν
ὁ Καπετὰν Νικόλας· πόσαις καρδιαῖς ἐμαύρισεν ἕως τώρα,
πόσα σπίτια ἐρήμωσε διὰ νὰ γεμίση αὐτὴ μέ πνιγμένους!
Κανεῖς δὲν εἰμπορεῖ νὰ φαντασθῆ, ἂν δὲν τὴν ἐταξείδευσε,
τί ἀγριάδα ἔχουν τὰ κύματά της· εἶνε μαῦρα, μαῦρα καὶ
ὅταν φυσᾷ ὁ ἀέρας τὰ βαθουλώνει ὡσὰν νὰ σκάβῃ τάφους
διὰ τοὺς δυστυχισμένους ναύτας· καὶ ὅταν ἀγριεῦουν, ὅταν
χύνωνται ἀφρισμένα ἐπάνω εἰς τὰ καράβια δὲν εἰμπορεῖς
νὰ πιστεύσης πὼς δὲν εἶνε ζωντανά, πὼς δὲν εἶνε ἄγρια
θηρία λυσσασμένα πού μουγκρίζουν καὶ θέλουν νὰ σὲ φά-
γουν. Πόσοι παραζαλισμένοι ἀπὸ τὰ κύματα ὡς ἀστραπὴ

τὰ στιγμὴ μονάχα προφθαίνουσι νὰ ἰδοῦν μὲ τὸν νοῦν τῶν
τῶν γυναῖκων καὶ τὰ παιδιὰ τῶν καὶ νὰ τ' ἀποχαι-
ριτήσουσι, καὶ ὕστερα τοὺς σκεπάζει διὰ πάντα ἡ Μαύρη Θά-
λασσα! Πόσα κορμιὰ καὶ σχισμένα πανιά καὶ σπασμένα
κατάρτια ξερνᾷ εἰς τὴν ἀκρογιαλιάν! Ὅποιος ἐβγῆ ἔξω εἰς
τὰ χωρία τῆς Μαύρης Θάλασσας καὶ ἰδῆ ἐκεῖνα τὰ ὠραῖα
κολίδια ποῦ εἶχαν εἰς τὴν πρύμνην τῶν μεγάλα καὶ ὑπε-
ρήφανα καράβια μὲ τὸ χρυσωμένον τοὺς ὄνομα, καρφωμένα
πάνω ἀπὸ τὰς καπνισμένας θύρας τῶν καφενειῶν, τοῦ ἔρ-
πονται δάκρυα ὅταν συλλογίζεται πῶς ἐκατάντησαν ἐκεῖ!
Ἡμεῖς ὅμως εἶχαμε τύχην τότε· ἡ θάλασσα ἦταν
συγῆ· ὁ καιρὸς ἦτο Νότος καὶ ἡ Βαγγελίστρα μου
ἐγλυστρόυσε ἐπάνω εἰς τὰ κύματα· ὅλοι μας εἶχαμεν τὰ
κατάρτια μας δεκατέσσερα μὴπως σηκωθῆ ἔξαφνα ἢ φουρ-
τούνα· κανεὶς πλέον δὲν τραγωδοῦσε· τὸ μπουζοῦκι ἦταν
πρεμωμένον εἰς τὸ καρφί· νὰ μὴν τὰ πολυλογοῦμε, ἐπε-
λάσαμε τὴν Σωζόπολιν, τὴν Ἀγχίαλον, τὸν Πύργον, τὴν
Βάρναν, ἔπειτα ἐμβήκαμε εἰς τὰ Βλάχικα νερά, τέλος
πῆγαμε εἰς τὴν Ὀδησσό· ἐφορτώσαμε μὲ καλό, καὶ ἐκάναμε
πανιά διὰ τὴν Σύραν· ἡ Βαγγελίστρα δὲν εἶχε πειὰ
τὴν σβελοτσύνη ποῦ εἶχε ὅταν ἦταν ἄδεια, καὶ δὲν ἐγλι-
στρόυσε πειὰ ἐπάνω εἰς τὰ κύματα ὅπως εἰς τ' ἀναίθασμα·
ὁ καιρὸς ὅμως ἦτο καλὸς καὶ ἔτσι δίχως κανένα κακὸ κατε-
βήκαμεν ἕως εἰς τὴν Ἀγαθόπολιν· ἐκεῖ μᾶς ἔπιασε δυνατὸς
πυρρός καὶ μόλις ἐπροφθάσαμε κ' ἐχωθήκαμε εἰς τὴν
Νιάδαν, ἐν ἀπὸ τὰ καλλίτερα λιμάνια τῆς Μαύρης Θάλασ-
σας· ἐμείναμε ἐκεῖ τρεῖς ἡμέρας· ὁ καιρὸς ἐμαλάκωσε καὶ
σηκωθήκαμε εἰς τὰ πανιά· τὸ θυμᾶμαι ὡς νὰ εἶνε τώρα·

ἐκαθούμουν ὁ ἴδιος εἰς τὸ τιμόνι. Ὁ Μπαρμπασταμάτης, γέρος ναύτης, πού τὸν ἔλεγαν γερολύκο τῆς θάλασσας, ἔρχεται καὶ μοῦ λέγει:

— Δὲν μ' ἀρέσει ἐκείνη ἡ μαυρίλα, Καπετὰν Νικόλα.

Ἐγύρισα καὶ εἶδα καὶ ἀνετρίχιασα· ἐκείνη ἡ μαυρίλα ἦταν γεμάτη μπόρα. Νὰ ποδίσωμε πίσω εἰς τὴν Νιάδα οὔτε ἀπὸ τὸν νοῦ μας ἐπερνοῦσε γιατί ὁ ἀέρας ἦτο βορεινός καὶ εἶχε θαλασσώσει.

— Ἐμπρός, βρὲ παιδιά, καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ· ἄς προφθάσωμε νὰ χωθοῦμε εἰς τὸ λιμανάκι τῆς Μήδειας.

Δὲν πρόφθασα νὰ τελειώσω τὸν λόγον μου μπρρρρ! τί μπόρα ἦταν ἐκείνη! ἐξέσπασε· τὰ παιδιά ὅλα εἰς τὰ κατάρτια καὶ ἴστα σχανιά! Μάϊνα παπαφίγκο! μάϊνα φλόκο! μάϊνα γάμπιαις! μάϊνα μαΐστρα! μάϊνα τρίγκο! ὅλα τὰ μαϊνάραμε· ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος; ἡ Μαύρη Θάλασσα ἦταν ἀγριεμμένη· τὰ κύματά της, πότε ἄνοιγαν σὰν νὰ τὴν ἐρρουφοῦσαν τὴν Βαγγελίστρα καὶ ἐβλέπαμε τότε ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ δύο τοίχους ἀπὸ θάλασσα ἕψηλους ὡς τὸ κατάρτι τῆς Βαγγελίστρας, καὶ τρέμαμε μὴ σπάσουν καμμιά στιγμή καὶ μᾶς παραχώσουν διὰ πάντα· πότε μᾶς σήκωναν ψηλὰ ψηλὰ καὶ μᾶς ἐπετοῦσαν σὰν καρυδότσεφλο· μᾶς ἐσκουντοῦσαν πρὸς τὴν στερηὰ καὶ ἐβλέπαμε τὴν ἀγρία ἀκρογιαλιὰ μὲ τοὺς βράχους της πού τὴν ἔκαμαν ἀκόμη ἀγριώτερη οἱ μεγάλοι σωροὶ τῶν καρβούνων πού εἶχε εἰς τὰ χαμηλὰ μέρη διὰ νὰ πάγουν καράβια νὰ φορτώσουν· ἀλλὰ τὸ κακὸν ἦτο πού ἐβράδυαζε· ὅσο εἶνε ἡμέρα κᾶτι κάμνει κανεὶς· παλεύει ὅσον μπορεῖ· ἀλλὰ τὴν νύκτα ἡ Μαύρη Θάλασσα εἶνε δέκα φοραὶς φοβερώτερη.

καὶ ὡσὰν νὰ μὴ ἔφθανεν αὐτὸ ἔπιασε καὶ χιόνι. Δὲν βλέπαμε ποῦ πηγαίναμεν· ἡ Βαγγελίστρα ἔτριζε, ἐβογκοῦσε· ἔξαφνα τὰ κύματα ἀρπάζουν τὴν βάρκα καὶ φεύγουν. Ὁ Μπαρμπασταμάτης τότε ἔρχεται καὶ μοῦ λέγει:

— "Ἄν πᾶμε ἔτσι, σὲ μιστὴ ὥρα θὰ πᾶμε 'στὸ φοῦντο· πρέπει νὰ κάμωμε χύσι, Καπετὰν Νικόλα.

— Χύσι! ἐσκέφθηκα· ἦταν χρέος μου νὰ τὸ γλυτώσω τὸ ξένο τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ σὰν 'βούλιαζε τὸ καράβι θὰ γίνονταν καὶ τὸ σιτάρι καὶ τὸ καράβι καὶ τόσαις ψυχαῖς ἡμεῖς· ἂν κάμαμε χύσι ἴσως γλυτώναμε καὶ μέρος ἀπὸ τὸ σιτάρι. Ἐπῆρα λοιπὸν τὴν ἀπόφασιν.

— Χύσι, παιδιά! φωνάζω· κ' οἱ ναῦται ἔσπασαν ταῖς πιπουκαπόρταις, ἀνοιξαν τ' ἀμπάρι ὅπου ἦτο χυτὸ τὸ σιτάρι καὶ ἔχυναν κ' ἔχυναν μὲ τοὺς κουβάδες εἰς τὴν θάλασσαν· Ἡ Βαγγελίστρα ἐλαφρώθηκε λιγάκι· τὸ καλὸ ἦτο ποῦ δὲν ἔκαμε νερὰ καὶ ἡ σεντίνα ἦταν ἄδεια· ἀλλὰ ἐσκαμπανάβαιρνε· τί σκαμπαναβάρισμα ἦταν ἐκεῖνο, Χριστέ μου! ἡ θάλασσα ἔγεινε πειὸ ἀγρία καὶ τὰ κύματα πειὸ ἕψηλά· καὶ μᾶς σκουντοῦσαν ὅλο εἰς τὴν στερηά.

— Παιδιά, δὲν πᾶμε διόλου καλά!... εἶπεν ὁ Μπαρμπασταμάτης μὲ ἀναστεναγμόν.

Τὰ κύματα μὲ τέτοια λύσαν ἔσπασαν εἰς τὴν πρῶμνην ὥστε ἐκεῖνον ποῦ κρατοῦσε τὸ τιμόνι τὸν δέναμε εἰς τὸ διάκι διὰ νὰ μὴ τὸν ἀρπάζουν· μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ναῦτας κονδυλώνοντας καὶ πέφτωντας ἐπήγαιναν ἕως κάτω εἰς τὸ εἰκονοστάσι καὶ ἀναβαν τὴν κανδύλα τοῦ "Ἀη-Νικόλα καὶ τοῦταζαν λαμπάδες ἴσα μὲ τὸ μπόγι των γιὰ νὰ τοὺς γλυτώσῃ. "Ἄχ! σὲ τί δουλειὰ θὰ βρίσκονταν ὁ

"Αη-Νικόλας εκείνην τὴν βραδυά! μὰ ποιὸν νὰ πρωτακούση ὁ μεγαλόχαρος, ποῦ νὰ πρωτοπροφθάσῃ;

— Παιδιά, παιδιά 'ς τ'άνοιχτά ὅσο μπορεῖτε γιατί 'χαθήκαμε! ἐφώναξε μὲ ἀπελπισίαν ὁ Μπαρμπασταμάτης.

Σ' τ'άνοιχτά! ἓνας λόγος εἶνε· μ' ἄκουε τιμόνι ἢ Βαγγελίστρα; ἦταν σὰν ἄτι πού δὲν ἀκούει χαλινάρι, καὶ τρέχει, τρέχει 'ς τὸν κρεμνόν· ἢ Βαγγελίστρα ἔτρεχε κατὰ πάνω 'ς τοὺς βράχους.

"Ἐξαφνα βλέπομε ἓνα μαῦρο μαῦρο ἴσκιο ἐμπρὸς μας καὶ πρὶν νὰ νοιώσωμεν τί ἦταν... κράκ!

— "Αοι! μιὰ τρομερή, μιὰ ἀπηλπισμένη φωνὴ ἐμπήξαμε ὅλοι καὶ εὔρεθήκαμε μέσα 'ς τ' ἀφρισμένα κύματα πού μᾶς κουκούλωσαν... -

— "Α! εἶπαν μὲ τρόμον τὰ δύο ἐγγόνια τοῦ Καπετὰν Νικόλα μὲ πιασμένην ἀναπνοήν.

Ὁ Καπετὰν Νικόλας, ἀνατριχιάσας ἀπὸ συγκίνησιν εἰς τὴν ἐνθύμησιν τῆς νυκτὸς ἐκείνης, ἔπαυσε μίαν στιγμή, ἐγέμισε μὲ σιωπὴν τὸν λουλάρ τοῦ τσιμπουκίου του, ἐφύσησε ὡς νὰ ἐφυσούσε τὸν καπνὸν καὶ συγχρόνως νὰ ἐστέναζε, καὶ ἐξηκολούθησεν ἀργά, ἀργά:

— Ὡσὰν ὄνειρον μου ἐφάνη· πρὶν νὰ προφθάσω νὰ κουνήσω τὰ χέρια μου ἔρχεται ἓνα θεόρατον κῦμα μὲ κουβαριάζει, μὲ σηκώνει ψηλὰ ψηλὰ καὶ μὲ πετᾷ ἔξω εἰς τοὺς βράχους· θὰ γίνουμουν κομμάτια· ἀλλ' ὅταν εἶνε γραφτό του κανενὸς νὰ ζήσῃ, θὰ ζήσῃ καὶ θὰ γεράσῃ· ἐκεῖ ἀνάμεσα εἰς τοὺς βράχους ἦταν τὸ στόμα ἑνὸς ποταμιου· τὸ κῦμα μ' ἐπέταξε μέσα εἰς τὸ ποτάμι καὶ ὄχι μόνον ἐμένα ἀλλὰ καὶ τέσσερας ναύτας καὶ τὸν μουτσον,

ατόπι μου ἀφοῦ τοὺς ἐστρηφογύρισε· ὅταν ἦλθα εἰς τὸν αὐτόν μου ἀπὸ τὴν παραζάλην καὶ τοὺς εἶδα, εἶπαμε τὰ νόματά μας καὶ γνωρισθήκαμε μὲ κλάμματα.

Τότε ἀρχίσαμε νὰ φωνάζωμε μὲ τὰ ὀνόματά τους καὶ τοὺς ἄλλοὺς συντρόφους μας :

— Γιάννη! Δημήτρη! Κωσταντῆ! Μιχάλη! Στρατῆ!
Μπαρμπασταμάτη! καὶ τοὺς ἄλλους· ἀλλὰ τίποτε· καμμία φωνή.

Φωνάζομε πάλιν, ξαναφωνάζομε· ὁ μοῦτσος ἤρχισε νὰ ελαίη καὶ νὰ φωνάζη τὸν πατέρα του, τὸν Μπαρμπασταμάτην·

"Αχ! αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν λέγονται μὲ λόγια· βάλετε μὲ τὸν νοῦν σας ἔξ ἀνθρώπους ἐπάνω εἰς ἓνα βράχον τῆς Μαύρης Θάλασσης, Δεκέμβρη μῆνα, σὲ νύκτα χιονισμένη, νὰ γυρεύουν τοὺς συντρόφους των, νὰ μὴ ξεύρουν· ζοῦν; 'πνίγηκαν; νὰ κάμη ἓνα κρύο ποὺ νὰ παγώνη τὴν ἀναπνοὴν εἰς τὰ μουστάκια καὶ νὰ τουρτουρίζουν καταμουσκεμμένοι. "Αφησε πλέον ἐμένα ποὺ ἔβλεπα τὴν Βαγγελίστρα μου νὰ τὴν κτυποῦν τὰ κύματα πλαγιασμένη εἰς τὸν μαῦρον ἐκεῖνον ἴσκιον, τὸν ἄγριον βράχον.

'Αλλὰ πάλι ἐδόξασα τὸν Θεὸν ποὺ ἐγλύτωσα· εἶνε γλυκεῖα ἡ ζωὴ, καὶ μονάχα αὐτὴ δὲν ξαναγίνεται· κ' ἐνῶ στρυμωχθήκαμε καὶ οἱ ἔξ εἰς μίαν γούβαν τοῦ βράχου καὶ σφιγγόμασθε διὰ νὰ ζεσταθοῦμε, ἐγώ, διὰ νὰ παρηγορήσω τὸν ἑαυτόν μου, ἔλεγα :

— Φθάνει ποὺ ἔζησα· ξανακάμω ἄλλο καράβι. Μὰ αὐτοὺς ποὺ 'πνίγηκαν ἀπόψε ποῖος θὰ τοὺς ξανακάμη;

Ὁ μοῦτσος οὐρλιαζε· ἤθελε νὰ πάγη νὰ εὐρῆ τὸν πα-

τέρα του· ἀλλ' εἰς τὸ σκοτάδι ἐκεῖνο θὰ κρημνίζονταν ἀπὸ τὸν βράχον καὶ θὰ τσακίζονταν, καὶ δὲν τὸν ἄφηκα. Τρεῖς ὥρας ἐμείναμε ἐκεῖ στρυμωγμένοι ὅσο νὰ φωτίσῃ· ὅταν ἐφώτισε, τότε πειὰ ἦτο σπαραγμὸς καρδιάς· ἐσκαρφαλώσαμε εἰς τὸν βράχο, κατεβήκαμε πρὸς τὸ μέρος τῆς θάλασσης καὶ τί εἶδαμε; δέκα κορμιὰ σκορπισμένα εἰς ταῖς σχισμάδαις τῶν βράχων· ἄλλοι ἦσαν πνιγμένοι καὶ ἄλλοι σκοτωμένοι· γιὰ τὸ εἶχε κτυπήσει τὸ κύμα εἰς τὸν βράχον καὶ τοὺς εἶχε ἀνοίξει τὸ κεφάλι· ὁ Μπαρμπασταμάτης ἐκείτονταν ἀνάσκελα εἰς μίαν πέτραν μὲ τὰ μάτια ὀλάνοικτα· ὁ μούτσος ἐπῆγε καὶ τὸν ἐσκούντησε γιὰ τὸ ἐνόμισε πῶς ἦταν ζωντανός: Πατέρα! πατέρα! σήκω! Τὸν ἐσήκωσε, ἀλλὰ πάλιν ἔπεσε χάμου καὶ ὁ μούτσος ἔβαλε πάλι τοὺς θρήνους... Ἄχ! οἱ πεθαμένοι δὲν σηκώνονται! ὅπως δὲν ἐσηκώθη ποτὲ πειὰ καὶ ἡ Βαγγελίστρα μου πού τὴν εἶχαν κάνει θρύμματα ἕως τὸ πρῶτ' τὰ κύματα εἰς τὸν βράχον, καὶ τὰ πανιά της, τὰ σχοινιά της, τὰ κατάρτια της, ἡ καρίνα της ὅλα σχισμένα, λιανοκομμένα, ἦσαν σκόρπια εἰς τὴν ἀκρογιαλιάν. Εἶμεθα πιασμένοι ἀπὸ τὸ κρῦο, τὰ ροῦχά μας εἶχαν κοκκαλιάσει ἐπάνω μας, καὶ ἀφοῦ ἐτραβήξαμε ἐπάνω τοὺς νεκροὺς διὰ νὰ μὴν πάρουν τὰ κορμιὰ των τὰ κύματα εἶπα:

— Πᾶμε εἰς τὴν Μήδειαν, παιδιὰ, νὰ εὐροῦμε τίποτε φορέματα ν' ἀλλάξωμε, καὶ νὰ στείλωμε ἀμάξι νὰ πάρῃ τοὺς πεθαμένους μας, γιὰ νὰ τοὺς θάψωμεν.

Εἶδαμε κ' ἐπάθαμε ὅσον νὰ πᾶμε εἰς τὴν Μήδειαν, ὅπου καὶ ἂν περνούσαμε βάτοι, ἀγκάθια, τριβόλια· φοβερὸς ἀγριότοπος· κ' ἡ στερηὰ ἴσταν τὴν θάλασσα·

ἀλλὰ ἦταν ἀνήμερα τοῦ "Αἰ Νικόλα καὶ τὰ χάνια ἦταν κλειστὰ γιατί ἦσαν ὅλοι εἰς τὴν ἐκκλησιά· τί νὰ κάμωμε; μπορούσαμε ἡμεῖς νὰ περιμένωμε, ἔτσι πού ἡμάσθην; θὰ ἐπουντιάζαμε· ἀλλὰ μᾶς εἶδεν ἕνας, τοῦ εἶπαμε τί εἴμεθα κ' ἐπῆγε καὶ εἰδοποίησε ἕναν πού εἶχε χάνι καὶ ἦλθε καὶ ἄνοιξε, καὶ γρήγορα γρήγορα ἄναψε ἕνα μεγάλο μαγκάλι· εἰς τὴν στιγμὴν τῶμαθαν ὅτι ἦλθαν караβοτσακισμένοι καὶ ἔτρεξαν καὶ ἦλθαν νὰ μᾶς ἰδοῦν· μᾶς ἔφεραν σαγιακένια ροῦχα, σαλβάρια, γούναις, φανέλαις· οἱ Μηδειᾶται εἶνε ναυτικοὶ οἱ περισσότεροι, καὶ ὅλοι οἱ ναυτικοὶ λυποῦνται τοὺς ναυτικούς γιατί ξεύρουν τί θὰ ᾿πῆ θάλασσα· ἐκεῖ ἐνῶ ἐκαθόμεσταν τριγύρω εἰς τὸ μαγκάλι καὶ ἦρχοντο караβοκύρηδες, ναῦται· μοῦτσοι, καὶ τὰ παιδιά τοῦ σχολείου ἀκόμη καὶ μᾶς ἔβλεπαν μὲ περιέργειαν, καὶ εἴμεθα ζεστοί, ζεστοί· ἐσυλλογιζόμενοι τοὺς ἄτυχους ἐκείνους πού ἦσαν ξαπλωμένοι πάνω ᾿ς τὸν χιονισμένον βράχον καὶ δὲν θὰ ζεσταίνονταν ποτέ τους πειά, καὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐπήγαγεν ὁ νοῦς μου εἰς ταῖς φαμίλιας τους!...

Μᾶς ἔφησαν πόντσια μὲ ρῶμι, μᾶς ᾿ζέσταναν καλά· ἀλλὰ ὅταν ἔμαθα ὅτι ἄνοιξαν κατάλογο εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ καπετὰν Θανάση κ' ἔγραφεν ὁ καθένας ὅ,τι ἤθελε διὰ βοήθειά μας, μὲ ᾿πῆρε τὸ παράπονον· ἕως αὐτοῦ κατάντησα! δὲν τὸ ᾿δέχθηκα· ἐπῆγα κ' εὐρῆκα ἕνα ἀπὸ τοὺς τσορμπατζῆδες τῆς Μήδειας, τὸν Καραρεώργη, καὶ τοῦ λέγω:

— Εἶμαι караβοτσακισμένος, ἀλλὰ ἐλεημοσύνη δὲν θέλω· δάνεισέ μου διακόσια γρόσια γιὰ νὰ ντυθῶ, νὰ φάγω μὲ τοὺς ζωντανούς ναύτας μου καὶ νὰ θάψω τοὺς πνιγμένους μου· θὰ σοῦ τὰ στείλω ἅμα πάγω εἰς τὴν Πόλι.

Μοῦδωκε ὁ ἄνθρωπος· ἔπειτα τὰ ἀπόβγαλα μὲ τὰ ξύλα καὶ τὰ πανιά τῆς Βαγγελίστρας· γιὰ διακόσια γρόσια τὴν ἐπούλησα τὴν Βαγγελίστρα μου! Ἀλλὰ βάρκα δὲν εἴμποροῦσε νὰ πάγη μὲ τέτοιο καιρὸ ἕως εἰς τὸν βράχον καὶ ἐπήγαμε μὲ δύο ἀμάξια μὲ βώδια ἀπ' ἐκεῖνα ποῦ πηγαίνουν τὸ κάρβουνον ἐκεῖ, καὶ τοὺς ἐμαζεύσαμε καὶ τοὺς ἐσωριάσαμε ἐπάνω εἰς δύο ψάθαις, πέντε πέντε· ἡμεῖς ἤρχομασθην, κατόπιν μὲ τὰ πόδια... Δὲν εἴμπορῶ νὰ σᾶς περιγράψω τί κηδεῖα ἦταν ἐκεῖνη! ὅλη ἡ Μήδεια ἦτο εἰς τοὺς δρόμους, εἰς τὰ παράθυρα· ὅλοι ἔκλαιαν τὴν νεότητα τῶν παληκαριῶν ἐκεῖνων· ἀλλὰ τὸ πλεόν σπαρακτικὸν ἦτο ὅτι δὲν εἶχαν δέκα νεκροκρέββατα νὰ βάλουν τὸν καθένα χωριστὰ, καὶ τοὺς ἀπλωσαν χάμου εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰς ταῖς δύο ψάθαις καὶ τοὺς ἐδιάβασαν τὰ νεκρώσιμα· ὅλοι, νέοι γέροι, παιδιά, ἔκλαιαν ὡσὰν μωρὰ· ἔσκαψαν δύο μεγάλους τάφους, καὶ τοὺς ἔθαψαν.

Ἰστέρα ἀπὸ μίαν ἐβδομάδα ἡ φουρτοῦνα ἔπεσε· μίαν ἀλαμάναν ἐπήγαμε μὲ κάρβουνα εἰς τὴν Πόλιν· ἐμθήκαμε εἰς αὐτὴν καὶ ἐπήγαμε εἰς τὴν Πόλιν· ἐκεῖ εὐρήκαμε ἓνα ὑδραϊκὸν καράβι καὶ ἦλθαμε εἰς τὴν Ἰδρα κατὰ τὸν Γενάρη· ἀλλ' ὅσον νὰ ἔλθωμε θοῆνος καὶ κλαυθμὸς εἰς τὴν Ἰδρα· ὅλοι ἔμαθαν ὅτι ἐπνιγήκαμε, θυμᾶσαι, Κονδύλω μου; ἀλλ' αὐτὰ ἄς σᾶς τὰ ἴπῃ καλλίτερα ἢ γιὰ σᾶς.

*
* *

Ἡ γραῖα Κονδύλω ὡς νὰ εἶχεν ἀνάγκην νὰ ἐφοράσῃ τὴν συγκίνησιν τὴν ὁποίαν τῆς ἐπροξένησαν αἱ παλαιαὶ ἐκεῖναι ἀναμνήσεις ἤρχισεν ἀμέσως:

— Ἦταν τρίτη, εἶπε, τὸ θυμοῦμαι ἀκόμη· κ' ἐκαθόμουν κ' ἐκεντοῦσα εἰς τὸ τελάρο τὸ τσεμπέρι μου κ' ἐσυλλογιζόμουν πότε θ' ἔλθῃ ὁ Καπετάν Νικόλας· ἔξαφνα ἡ κυρὰ Μπίλιω τοῦ Μπαρμπασταμάτη, ἀναβαίνει τρεχάτη τὴν σκάλα καὶ βάζει ταῖς φωναῖς:

— Τῶμαθες; ἄχ, κακὸ πού μ' ἄς εὐρῆκε! ἔπεσε ὄξω τὸ καράβι τοῦ Καπετάν Νικόλα 'ς τὴ Μαύρη Θάλασσα κ' ἐπνίγηκαν ὅλοι, ὅλοι... ἄχ! ἡ κακομοίρα, κακὸ πού μ' εὐρῆκε! πάει ὁ ἄνδρας μου, πάει καὶ τὸ παιδί μου! τί θὰ γείνω τώρα; τί θὰ γείνουν τὰ παιδιά μου; Κ' ἐκτυποῦσε τὸ κεφάλι της μὲ τὰ χέρια της.

Ἐμένα μου εἶχε παγώσει τὸ αἷμα 'ς τὴν καρδιά μου.

— Ποιὸς σοῦ τὸ εἶπε; τῆς φωνάζω, κ' ἐτινάχθηκα ἐπάνω κατακίτρινη.

— Τὸ καράβι τοῦ Καπετάν Βώκου μ' ἄς τῶφερε τὸ κακὸ τὸ μήνυμα!

Ἐγὼ ἔμεινα ἔτσι· ἐγύρισα καὶ εἶδα τὸ κέντημά μου· τὸ ἄρπαξα καὶ τὸ 'πέταξα εἰς μιὰν ἄκρη:

— Φωτιά νὰ κάψῃ καὶ τὰ κεντήματα καὶ τὰ προικιά! εἶπα, καὶ ἄρχισα κ' ἐγὼ τὰ κλάμματα· ἐκλείσα τὰ παράθυρα· ἐνδύσα τὸ σπίτι 'ς τὰ μαῦρα· ἐνδύθηκα κ' ἐγὼ 'ς τὰ μαῦρα· μὲ τὴ βία μου ἔδιναν νὰ φάγω· ἐπνίγηκε ὁ Καπετάν Νικόλας μου κ' ἐγὼ τί τὴν ἤθελα τὴν ζωήν; ἔβαλα ἀπόφασι νὰ πάγω 'ς τὸ Μοναστήρι τοῦ Δοκοῦ καὶ νὰ γείνω καλόγρη· ὅλη ἡ Ὑδρα εἶχε γείνει ἄνω κάτω· ποιά εἶχε τὸν ἄνδρα της, ποιά τὸν υἱό της, ποιά τὸν ἀρραβωνιστικό της, καὶ μάναις, γυναῖκες, παιδιά, ἔτρεχαν ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι κ' ἐρωτοῦσαν ὅσαις εἶχαν 'δικούς των μὲς 'ς τὸ

καράβι: — Τὸ μάθετε καὶ σεῖς πού ἔπεσε ὄζω τὸ καράβι; ἀλήθεια ἐπνίγηκαν, μὴ εἶνε ψεῦμα; Τὴν Κυριακὴν τοὺς ἐκάναμε τὸ παραστάσιμο κ' ἔψαλαν τὰ νεκρώσιμα σὲ δίσκους μὲ σιτᾶρι γιὰ τοὺς πνιγμένους μας πού ἔλειπαν! . . .

Τοὺς ἐκάναμε τὰ ἐνημέμερα καὶ ἐτοιμαζόμεσθαι νὰ τοὺς κάνωμε καὶ τὰ σαράντα ὅταν ἤλθε τὸ καράβι τοῦ Καπετᾶν Μπρούσκου· ἐκαθόμουν σὲ μία ἄκρα λυπημένη· ἔξαφνα ἀναβαίνει ὁ Μπάθας μὲ πιασμένη ἀναπνοὴ ἀπὸ τὴν τρεχάλα:

— Κονδύλω . . . Κονδύλω . . . ὁ Καπετᾶν Νικόλας δὲν ἔπνιγηκε. . . ἤλθε μὲ τὸ καράβι τοῦ Καπετᾶν Μπρούσκου!

“Ὁλο τὸ αἷμά μου μαζεύθηκε ἔς τὸ κεφάλι μου. . . ἔπεσα λιγοθυμημένη καὶ δὲν ξέρω κ' ἐγὼ πόση ὥρα ἔμεινα ἔτσι, ἀλλ' ὅταν ἤλθα εἰς τὸν ἑαυτόν μου καὶ ἀνοιξά τὰ ἔματια μου εἶδα τὸν Καπετᾶν Νικόλα εἰς τὸ πλάγι μου καὶ τὸν ἔσφιξα . . . τὸν ἔσφιξα . . . καὶ ξαναλιγοθύμησα . . .

Ἡ μπάμπω Κονδύλω ἐσιώπησε· δὲν τὴν ἄφινεν ἡ μεγάλη τῆς συγκίνησις νὰ εἴπῃ περισσότερα· θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι ἡ συγκίνησις τῆς αὐτῆ ἦτο ἡ ἴδια τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὡσὰν νὰ εἶχε μείνει σαράντα δύο χρόνους κρυμμένη εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας τῆς καὶ τὴν στιγμὴν ἐκείνην διὰ μιᾶς, ἀνέβη καὶ ἐσκορπίσθη εἰς τὸ πρόσωπόν τῆς ὅπου ἀπῆντησε ρυτίδας τώρα ἀντὶ δροσάτα καὶ τριανταφυλλένια κάλλη ὅπως τότε.

*
*
*

— Πολὺ λυπητερός, εἶπεν ὁ Καπετᾶν Νικόλας, ἦσαν καὶ ὁ ἐρχομός μας· ὅταν μᾶς ἔβγαζεν ἔξω ἡ βάρκα μᾶς ἐγνώ-

μισε κάποιος καὶ ἔτρεξε καὶ τὸ εἶπε καὶ ῥαζεύθηκε πλῆθος πολὺ κάτω εἰς τὴν ἀκρογιαλιά, εἰς τὸ τελωνεῖον· ὁ πατέρας μου, ἡ μητέρα μου, τ' ἀδέλφιά μου, οἱ φίλοι μου μ' ἀγκάλιαζαν, μ' ἐφιλοῦσαν· τὸ ἴδιο καὶ τοὺς τέσσερας ναύτας· ὁ μοῦτσος ἔπεσε μὲ ἀναφιλητὰ ἔς τὴν ἀγκαλιά τῆς μάνας του τῆς κυρᾶ Μπίλιως· σπαρακτικαὶ ἦσαν αἱ ρωναὶ ἐκείνων ποὺ δὲν εἶδαν καὶ τοὺς ἰδικούς των εἰς τὴν θάλασσαν· ἄρχισαν νὰ τοὺς κλαῖν μὲ καινούργια λύπη· ἐνόμιζαν πὼς τοὺς ἔχασαν ἄλλη μιὰ φορά.

Ἐγὼ ἄρχισα πάλιν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν· ἐδανείσθηκα, ἀγόρασα ἓνα καράβι, εἰς ἐνάμισυ ἔτος ἀπόβγαλα τὸ μισὸ χρέος γιατί ἔκαμα καλοὺς ναύλους, καὶ τὸν ἴδιον χρόνον ἐστεφανωθήκαμε· ἐδούλευσα, ἐκέρδησα, ἔκαμα πολλὰ καράβια, καὶ τώρα βλέπω τριγύρω μου εὐτυχισμένη τὴν γενεά μου. Δοξασμένος ὁ Θεὸς ποὺ μ' ἄφησε νὰ ζήσω καὶ νὰ κάμω κ' ἐγὼ τὸ χρέος μου εἰς τὸν κόσμον.

— Τόκα τώρα! ἐφώναξεν ὁ Σωτήρης, καὶ ὅλοι ἐτσίγ-κρισαν τὰ ποτήριά των καὶ εὐχήθησαν χρόνια πολλὰ εἰς τὸν παπποῦν καὶ τὴν κύρούλαν.

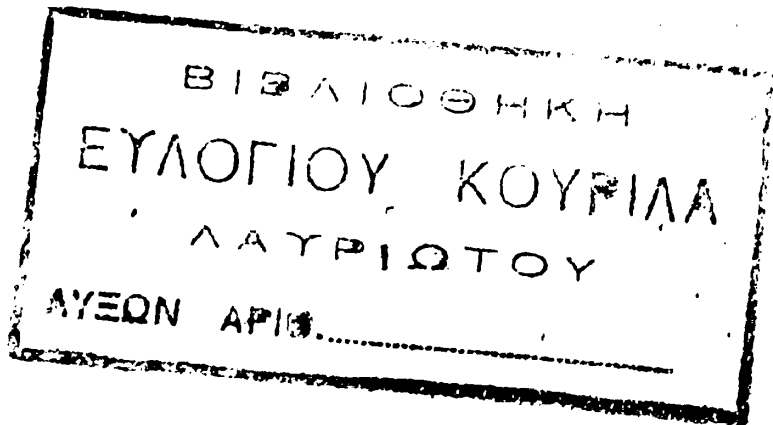
*
**

Οἱ ἔγγονοι ἤκουσαν μὲ πολλὴν συγκίνησιν τὴν ἱστορίαν τοῦ πάππου των, καὶ ἐσκέφθησαν μὲ τί τρομεροὺς κινδύνους κερδίζουν τὸ ψωμί των οἱ ναῦται, καὶ ἀπεφάσισαν ὁσάκις κάμῃ τρικυμία νὰ παρακαλοῦν τὸν Θεὸν εἰς τὴν προσευχὴν των νὰ λυπῆται τοὺς δυστυχισμένους ναύτας ποὺ θαλασσομαχοῦν, καὶ ν' ἀγαποῦν τὰ δυστυχισμένα ἐκεῖνα

παιδιά ἀπὸ τὰ ὅποια ἡ θάλασσα μὲ τόσην σκληρότητα
ἀρπάζει τοὺς πατέρας των, καὶ τ' αἰώνει ὄρφανά, καὶ τὰ
βουτᾶ εἰς τὰ μαῦρα!

Η ΣΥΝΩΜΟΣΙΑ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

"Αν τὰ βιβλία εὐχαριστοῦν τὰ ἄλλα παιδιά· διότι τὰ μανθάνουν πράγματα ὅπου δὲν εἰξεύρουν, ἢ τὰ συγκινοῦν καὶ τὰ κάμνουν νὰ δακρύζουν διότι ἔχουν μέσα των λυπηρὰς ἱστορίας ἢ τὰ κάμνουν νὰ ξεκαρδίζωνται ἀπὸ τὰ γέλοια ὅταν ἔχουν μέσα των ἀστεῖα πράγματα, τὸν Σταῦρον ὅμως τὸν ἔκαμαν νὰ νυστάζη· μόλις ἔβλεπε γράμματα τυπωμένα εἰς τὸ χαρτίον, τοῦ ἤρχετὸ ὕπνος· ἐννοεῖται ὅτι δὲν εἰξευρε τίποτε· ἀφοῦ οἱ ἔξυπνοι κάμουν τόσον διὰ νὰ τὰ μάθουν τὰ γράμματα, βάλετε μὲ τὸν νῦν σας πλέον τί εἰμποροῦσε νὰ μάθῃ εἰς ὅπου ἐκοιμᾶτο ἅμα τὰ ἔβλεπεν.

Μίαν ἡμέραν ἐκάθητο εἰς τὸ τραπέζιον του καὶ ἐμελετοῦσε τὴν Ζωολογίαν του· ἔξαφνὰ ἀκούμβησε τὴν χεῖρά του εἰς τὸ μάγουλόν του καὶ ἤνοιξε, ἤνοιξε, ἤνοιξε τὸ στόμα του· καὶ τὸ κάτω χεῖλός του κατέβη, κατέβη, κατέβη ἕως ἐκεῖ ὅπου ἦτο τὸ πηγοῦνί του καὶ αὐτὸ τὸ ἐσκούντησε παρακάτω· τὸ ἐπάνω χεῖλός του, ἐσκούντησε τὰ μάγουλά του, αὐτὰ ἐσκούντησαν τὴν μύτην, αὐτὴ ἐσκούντησε τὰ ὄφρυ-

δια, τὰ ὄφρυδια ἐσκούντησαν πρὸς τὰ κάτω τὰ ὄμματα καὶ τόσον πολὺ μάλιστα ὅπου ὀλίγον ἔλειψε νὰ τὰ κλείσουν· συγχρόνως ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ λάρυγγός του ἐβγῆκεν ἓν χατμούρημα, ἓν ἄου! δυνατόν, γεμάτον ἀπὸ ὕπνον.

— "Αου! ἔκαμε μίαν φορὰν ἀκόμη ὁ Σταῦρος, καὶ ἡ κεφαλή του βαρεῖα ἀπὸ τὴν νύσταν ἔγειρεν ἐπάνω εἰς τὰ ἀνοικτὰ φύλλα τῆς Ζωολογίας· τὰ ὄμμάτια του ἔκλεισαν καλὰ καλὰ καὶ τόσον καλὰ ὅπου ἐνόμιζες ὅτι τ' ἀμπάρωσεν ἀπὸ μέσα, καὶ ἀπεκοιμήθη.

Τότε συνέβη ἓν πρᾶγμα πολὺ παράδοξον.

"Ολοὶ εἰξεύρομεν ὅτι τὰ τυπωμένα γράμματα εἶνε ἀκίνητα καὶ δὲν ξεκολλοῦν ἀπὸ τὴν θέσιν των· ἀλλὰ τὰ γράμματα τῆς Ζωολογίας ἤρχισαν νὰ κινοῦνται, νὰ ἐμπερδεύωνται ἀναμεταξύ των ὡσὰν νὰ ἐχόρευαν καθρίλιαις· πολλὰ ἄφιναν τοὺς γείτονάς των μὲ τοὺς ὁποίους ὀλόκληρα ἔτη ἦσαν μαζί εἰς ἐκεῖνο τὸ βιβλίον καὶ ἐπήγαιναν εἰς ἄλλας λέξεις ὅπου εὔρισκαν ἄλλους γείτονας· παραδείγματος χάριν ἓν Σ ἔφυγεν ἀπὸ μίαν σαύραν τὴν ἀφῆκεν αὔραν καὶ ἐκόλλησεν εἰς ἓνα ταῦρον τὸν ὁποῖον τὸν ἔκαμε Σταῦρον καὶ οὕτω καθεξῆς· ἔκαμαν ἄλλας λέξεις αἱ ὁποῖαι δὲν ἔλεγαν πλέον διὰ ζῶα ὅπως ἕως τότε, ἀλλ' ἔκαμαν ἓν διήγημα εἰς τὸ ὁποῖον ἐγένετο λόγος διὰ τὸν Σταῦρον.

Αὐτὸ ἦτο πολὺ παράξενον, ἀλλὰ τὸ πλέον παράξενον ἦτο ὅτι ὁ Σταῦρος μὲ τὰ κλεισμένα του ὄμματα δίχως νὰ

στρέφη τὰ φύλλα, — καὶ πῶς νὰ τὰ στρέφη ἀφοῦ ἔκοι-
ματο ἐπάνω εἰς αὐτά;—ἐδιάβαζε αὐτὸ τὸ διήγημα, καὶ
πολὺ προσεκτικὰ μάλιστα, ὅπως θὰ ἰδῆτε τὸ διατί. Τὸ
διήγημα ἐκεῖ ἐγέμιζεν ὀλόκληρον τόμον; ἐγὼ ὅμως θὰ σᾶς
εἶπω σύντομα τί ἔλεγε:

«Ὁ Σταῦρος ἐμεγάλωσεν ὁ Σταῦρος ἔβγαλε μουστά-
κια, ἔβγαλε γένεια, πίνει καπνόν, ἀλλὰ δὲν εἰξεύρει
γράμματα, δὲν ἔμαθε ὅταν ἔπρεπε· δὲν εἰξεύρει καὶ καμ-
μίαν ἐργασίαν, καὶ μίαν ἡμέραν ὅπου τὸν ἐμάλωσεν ὁ πα-
τέρας του καὶ τοῦ εἶπε νὰ εὔρη ἐργασίαν διότι δὲν τὸν
τρέφει πλέον:

— Θὰ γείνω ἀξιωματικός, ἐσκέφθη ὁ Σταῦρος.

Καὶ ὑπῆγεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν.

— Τί ξεύρεις; τὸν ἠρώτησεν εἰς συνταγματάρχης.

— Τίποτε, ἀπεκρίθη ἐντροπιασμένος ὁ Σταῦρος.

— Τότε αἱ ἐπωμίδες δὲν εἶνε διὰ τοὺς ὤμους σου, οὔτε
τὰ γαλόνια διὰ τὸ καπέλλον σου· μόνον στρατιώτην σὲ
κάμνω.

— Στρατιώτην; ὄχι δὲν θέλω, λέγει μὲ δυσαρέσκειαν
ὁ Σταῦρος, καὶ ἀναχωρεῖ.

Εἰς τὸν δρόμον ὅπου ἐπεριπατοῦσε τοῦ ἦλθε μία
ιδέα:

— Κουτὸς πού εἶμαι! εἶπε· δὲν πάγω νὰ γείνω γραμ-
ματεὺς ἐνὸς ἐμπόρου καὶ νὰ γείνω κ' ἐγὼ σιγὰ σιγὰ ἔμπο-
ρος; ἀντὶ νᾶχω τὰ χρυσᾶ εἰς τοὺς ὤμους μου καὶ εἰς τὸ

καπέλλον μου δὲν εἶνε καλλίτερα νὰ τὰ ἔχω στρογγυλά
εἰς τὴν τσέπην μου;

Καὶ ὑπῆγε εἰς ἓνα ἔμπορον.

— Ξεύρεις καταστιχογραφίαν, ξεύρεις γαλλικά, ἀγγλι-
κὰ καὶ ἄλλα πράγματα;

— Δὲν ξεύρω γράμματα, ἀποκρίνεται ὁ Σταῦρος.

Ὁ ἔμπορος τοῦ ἐγύρισε μὲ θυμὸν τὴν ῥάχιν καὶ τοῦ εἶπε:

— Νὰ πᾶς νὰ γείνης σκουπιδᾶς!

Ὁ Σταῦρος ἔφυγε καταδυσαρεστημένος· ἀλλ' ἐνῶ ἐπερι-
πατοῦσε συλλογισμένος εἰς τὸν δρόμον εἶδε ἓνα παπᾶ νὰ
περνᾷ ἀπὸ πλησίον του.

— Παπᾶς θὰ γείνω, ἐσκέφθη, δὲν θέλει γράμματα κα-
νεὶς διὰ νὰ γείνη παπᾶς;

Καὶ τραβᾷ ἴσα εἰς τὸν Μητροπολίτην.

— Σεβασμιώτατε, ἦλθα νὰ μὲ κάνετε παπᾶ, τοῦ
λέγει.

Ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἶχε γείνει νόμος ὁ ὁποῖος ἔλεγε ὅτι
οἱ παπάδες πρέπει νὰ εἰξεύρουν πολλὰ γράμματα.

— Ἐσπούδασες θεολογίαν; τοῦ λέγει ὁ Μητροπολίτης,
νὰ ἰδῶ τὸ δίπλωμά σου.

— Δὲν ἐσπούδασα, Σεβασμιώτατε.

Ἐντράπη νὰ εἶπη ὅτι δὲν εἰξεύρει διόλου γράμματα.

— Ἀφοῦ ἀγαπᾶς τόσον πολὺ τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ
δὲν εἰξεύρεις θεολογίαν, νὰ γείνης κανδυλανάπτης.

Ὁ Σταῦρος κατέβη τὴν κλίμακα τοῦ Μητροπολίτου
μουρμουρίζων μὲ θυμὸν:

— Κανδυλανάπτης!

Τότε πλέον ἤρχισε νὰ στενοχωρῆται ὁ πατέρας του

δὲν ἤθελε νὰ τὸν ἰδῆ· αἱ ἀδελφαὶ του, αἱ ὁποῖαι εἶχαν μεγαλώσει τοῦ ἔλεγαν μὲ παράπονον:

— Τί ἀδελφὸς εἶσαι καὶ σὺ, δὲν φροντίζεις νὰ εὖρης μίαν δουλειάν νὰ βγάλῃς λεπτὰ νὰ μᾶς ὑπανδρεύσης κ' ἡμᾶς; Ἄχ! αἱ κακομοίραις! γραφτὸ μᾶς ἦτανε νὰ ἔχωμε ἀδελφὸ ἀκαμάτη! ...

Ὁ Σταῦρος ἔτρεχε τότε νὰ εὖρη ἐργασίαν· ἀλλὰ δὲν ἤθελε καὶ πρόστυχην· οἱ συμμαθηταὶ του εἶχαν γείνει ἄλλος ἰατρός, ἄλλος δικηγόρος ἄλλος γραμματεὺς ὑπουργείου, ἄλλος φαρμακοποιός, ἄλλος πρόξενος· κᾶτι τέτοιον ἤθελε καὶ ὁ Σταῦρος· ἀλλὰ παντοῦ τοῦ ἐζητοῦσαν γράμματα, γράμματα.

Ἄφοῦ ἀπηλπίσθη πλέον ὁ Σταῦρος εἶπε:

— Φθάνει νὰ εὖρω μίαν δουλειάν, καὶ ἄς εἶνε ὅ,τι τύχη.

Εἰς φίλος τοῦ πατέρα του τὸν ἀπήντησε εἰς τὸν δρόμον καὶ τοῦ λέγει·

— Ὁμίλησα τοῦ Θάνου τοῦ παντοπώλη νὰ σοῦ βάλῃ χρήματα καὶ ν' ἀνοίξετε παντοπωλεῖον· δέχεσαι;

— Δέχομαι, λέγει ὁ Σταῦρος, κάλλιο παντοπώλης παρὰ ἀκαμάτης.

Ὁ Θάνος ἦτο πλούσιος παντοπώλης χονδρός, χονδρός, ὡσὰν νὰ εἶχε μέσα ἀπὸ τὸ δέριμα του κρυμμένα τὰ φλωρία του καὶ τοῦ ἐφούσκωναν· εἶχε κᾶτι μικρὰ πονηρὰ ὀμμάτια τὰ ὅποια ἔλαμπαν ἀπὸ ἐξυπνάδαν. Ἐζήτησε νὰ τὸν ἰδῆ τὸν Σταῦρον. Ὁ Σταῦρος ὑπῆγε· τὰ πονηρὰ ὀμμάτια τοῦ γέρο Θάνου παρετήρησαν ἕως μέσα εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Σταύρου, ἡ ὁποία ἦτο ἄδεια, ὡσὰν αἰθουσα δίχως ἐπιπλα. Ἡθέλησε νὰ τὸν δοκιμάσῃ.

— Γράψε, τοῦ λέγει, τὸ συμβόλαιον καὶ τοῦ δίδει τὴν πέναν.

— Ἐγώ; λέγει ὁ Σταῦρος, δὲν ξεύρω.

— Δὲν πᾶς νὰ κουρεύεσαι; τοῦ λέγει τότε θυμωμένος ὁ Γεροθάνος· σὲ σένα θὰ δώσω λεπτὰ νὰ σὲ κάμω σύντροφο; πέρασε ὁ καιρὸς ποὺ ἐκέρδιζαν οἱ μπακάληδες λεπτὰ δίχως γράμματα.

Καὶ τὸν ἐδίωξε.

Τέλος εἰς βουλευτῆς, φίλος τοῦ πατέρα του ἐνήργησε καὶ τὸν διώρισαν γραφέα εἰς ἓν ὑπουργεῖον· ἀλλὰ δὲν εἰζευρε ὀρθογραφίαν καὶ ἦτο καὶ ἀπρόσεκτος· μίαν ἡμέραν ἀντὶ νὰ γράψῃ Τῆνος ἔγραψε κτῆνος καὶ ἀντὶ Ἀθῆναι ἔγραψε Ἀθηνᾶ· ὁ τμηματάρχης ἐθύμωσε καὶ ἐπειδὴ ἔπεσεν ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας τὸ ὑπουργεῖον καὶ εἰς ἄλλος βουλευτῆς τοῦ νέου ὑπουργείου ἤθελε νὰ βάλῃ ἓνα πατριώτην του εἰς τὴν θέσιν αὐτήν, εὐρῆκε τὰ λάθη του ἀφορμὴν καὶ εἶπε καὶ ἀπέλυσαν τὸν Σταῦρον.

Καὶ ἔμεινε πάλιν δίχως ἐργασίαν· καὶ ὡς παυσανίας ὅπου ἦτο ἐπήγαινε εἰς τὸν κῆπον τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν καὶ ἔπινε τὸν ναργιλέν του· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ καφές καὶ ὁ ναργιλές εἶχαν λεπτὰ καὶ αὐτὸς δὲν εἶχε, ἐνεθυμήθη τί τοῦ εἶπεν ὁ ἀξιωματικὸς, ὁ ἔμπορος, καὶ ὁ Μητροπολίτης· καὶ ἐσκέφθη νὰ γείνη ἢ στρατιώτης ἢ κανδυλανάπτης ἢ σκουπιδᾶς· ἀλλὰ τοιοῦτος ἄνθρωπος ἦτο ἀνάξιος διὰ στρατιώτης ὅστις ἔχει καθῆκον νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα καὶ νὰ χύσῃ τὸ αἷμά του δι' αὐτήν· διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ ἐκλέξῃ ἓν ἀπὸ τὰ δύο· κανδυλανάπτης ἢ σκουπιδᾶς· καὶ ἐπροτίμησε τὸ δεύτερον, νὰ τρέγῃ

ήηλαδὴ εἰς τοὺς δρόμους μὲ τὸ κάρρον ἀπὸ τὴν αὐγὴν νὰ κτυπᾷ μίαν μεγάλην κωδούναν καὶ νὰ φωνάζῃ: ὁ σκουπιδᾶς! καὶ νὰ τοῦ καταιβάζουν τὰ σκουπίδια μέσα εἰς τε-
κεδέες πετρελαίου καὶ αὐτὸς νὰ τὰ ρίπτῃ εἰς τὸ κάρ-
ρον καὶ ἔπειτα γτέ! νὰ κτυπᾷ τὸ παληάλογόν του καὶ
νὰ σύρῃ τὸ κάρρον του εἰς ἄλλας θύρας. Πίφ! πῶς θὰ
βρωμοῦν· τί ἀηδία! θὰ εἶνε μέσα ψόφια γατάκια· ἀλλ'
ἀδιάφορον, ἔλεγεν, ὁ Σταῦρος, κάλλιο σκουπιδᾶς παρὰ
ἐκαμάτης.

Ἄλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ γείνῃ σκουπιδᾶς καὶ ἰδοὺ
διατί:

Ἐπειδὴ οἱ γραμματισμένοι δὲν τὸν κατεδέχοντο, συνα-
νεστρέφετο καὶ αὐτὸς μὲ τοὺς ἀγραμμάτους ὡσὰν αὐτόν.
Δύο τρεῖς ἀπὸ αὐτοὺς ἦσαν κακοὶ ἄνθρωποι, χαρτοπαί-
κται, καὶ τὸν ἔκαμαν καὶ αὐτόν χαρτοπαίκτην. Εἰς ἀπὸ
αὐτοὺς τοῦ εἶχε δανείσει λεπτὰ διὰ νὰ παίξῃ, καὶ μίαν ἡμέ-
ραν τοῦ τὰ ἐζήτησε.

— Δὲν ἔχω, τοῦ λέγει ὁ Σταῦρος.

— Ἄν θέλῃς, θὰ ἔχῃς πολλὰ ἀπόψε· ἔρχεσαι μαζί μας
νὰ κάμῃς ὅ,τι θὰ κάμωμε ἡμεῖς;

Καὶ τοῦ ὠμίλησε κρυφά. Ὁ Σταῦρος εἰς τὴν ἀρχὴν
εἶπεν ὄχι, ἐπὶ τέλος ὅμως ἐδέχθη.

Καὶ τὰ μεσάνυκτα μὲ ἄλλους τρεῖς ὑπῆγαν καὶ ἔσπα-
σαν τὴν κλειδωνιὰν ἐνὸς ἐμπορικοῦ, ἔσπασαν τὴν κάσαν
καὶ ἠτοιμάζοντο νὰ πάρουν ὅσα χρήματα εἶχε μέσα καὶ
νὰ φύγουν, ὅταν ἡ περίπολος ἢ ὁποῖα ἐπερνοῦσεν ἀπ' ἔξω
καὶ ὑπωψιάσθη ἅμα εἶδε φῶς τέτοιαν ὄραν, ἐμβαίνη καὶ
τοὺς πιάνη. Ὁ Σταῦρος κατατρομαγμένος ἠθέλησε νὰ

φύγη και άντεστάθη εἰς ἓνα χωροφύλακα, ἀλλ' αὐτὸς τοῦ ἔδωκε μίαν μὲ τὸ κοντάκι τοῦ τουφεκίου του καὶ τοῦ ἔδεσε καὶ τὰς χεῖρας. Τοὺς ὑπῆγαν καὶ τοὺς τέσσαρας εἰς τὴν φυλακὴν. Τοὺς ἀφῆκαν ἐκεῖ πέντε μῆνας καὶ ἔπειτα τοὺς ὑπῆγαν εἰς τὸ κακουργιοδικεῖον νὰ τοὺς δικάσουν· τί πλῆθος! ὅλοι τοὺς ἔβλεπαν· ὁ Σταῦρος ἐκάθητο μὲ τοὺς ἄλλους εἰς τὸ σκαμνὶ τῶν κατηγορουμένων κατεντροπιασμένος καὶ ἐσυλλογίζετο ὅτι τὸ κεφάλι του θέλει σπάσιμον, διότι ἂν ἐμάνθανε γράμματα ποτὲ δὲν θὰ ἐκαταντοῦσεν ἐκεῖ, ὡς κακούργος.

Ἄνάμεσα εἰς τὸ πλῆθος ἦτο καὶ εἰς δυστυχῆς γέρων, ὁ ὁποῖος ἦτο κρυμμένος εἰς μίαν ἄκραν καὶ ἐπερίμενε μὲ ἀγωνίαν τὴν ἐτυμηγορίαν, δηλαδὴ τὴν ἀπόφασιν τῶν ἐνόρκων· ἦτο ὁ πατέρας του· ἐνόμιζεν ὁ ταλαίπωρος ὅτι δὲν ἦτο τόσο κακὸς ὁ υἱὸς του, ὅτι ἄδικα τὸν ἐκατηγόρησαν, ὅτι δὲν ἔκλεψεν, ὅτι θ' ἀποδειχθῆ ἡ ἀθωότης του· καὶ ἐπερίμενε· ἀλλ' ἅμα μία φωνὴ εἶπεν ὅτι ὁ Σταῦρος του εἶνε ἐνοχος καὶ μία ἄλλη φωνὴ ὅτι καταδικάζεται εἰς πέντε ἐτῶν φυλακὴν, ἔβγαλε μίαν σπαρακτικὴν κραυγὴν καὶ ἐλιποθύμησε. Τὴν ἐγνώρισεν ἐκείνην τὴν φωνὴν ὁ Σταῦρος καὶ τόσο τοῦ ἐξέσχισε, τοῦ ἐσπάραξε τὴν καρδίαν του ὥστε . . .» ἐξύπνησε.

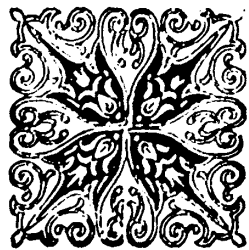
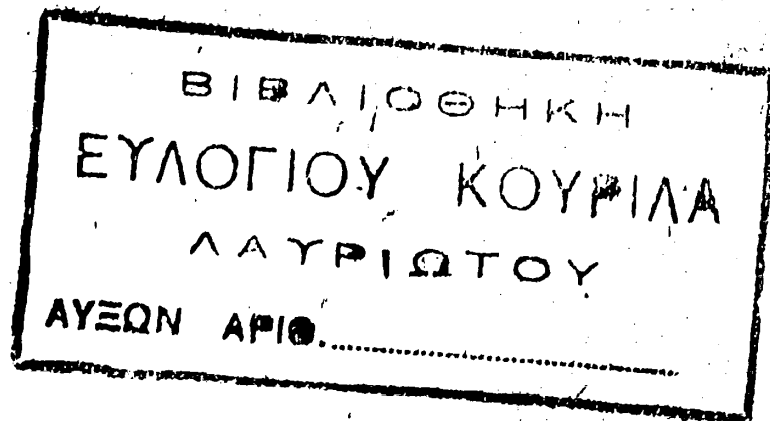
Ἐστρεψεν ἔντρομος καὶ εἶδε τριγύρω του ἐπίασε τὸ πρόσωπόν του νὰ ἰδῆ ἂν εἶχε μουστάκια, γένεια, ἂν ἦτο εἰς τὸ κακουργιοδικεῖον καὶ ἀφοῦ εἶδεν ὅτι ἦτο εἰς τὸ δωμάτιόν του ἠλαφρώθη ἡ καρδία του ὡς νὰ τοῦ ἐσήκωσαν μίαν μυλόπετραν ἀπὸ τὸ στῆθός του.

Ἄλλ' ὅταν ἔρριψε τὸ βλέμμα του εἰς τὴν Ζωολογίαν εἶδεν

τι τὰ γράμματα ἐχόρευαν ἐνόμισεν ὅτι ἐχόρευαν διότι
 τριβε τὰ γεμάτα ὕπνον ἑμμάτιά του, καὶ δὲν ἐνόησεν
 τι τὰ γράμματα ἐκινουῦντο διότι μερικὰ ὑπ' αὐτὰ δὲν εἶ-
 αν προφθάσει ἀκόμη νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν θέσιν των.

Ὁ Σταῦρος ἀπὸ τότε ἔκαμε ὅ,τι θὰ ἔκαμε κάθε Σταῦ-
 ρος ἂν τοῦ ἔπαιζαν τέτοιο τρομερὸν παιγνίδι τὰ γράμ-
 ατα.

ΕΙΝΕ ΑΡΡΩΣΤΗ Η ΜΑΡΙΑ

Βήχει, βήχει, βήχει.

Εἶνε εἰς τὸ κρεβάτι ἡ Μαρία.

Ἐν δειλινόν, ὅταν ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὸ Ἀρσάκειον, ἠσθάνθη πολὺ βάρος εἰς τὴν κεφαλὴν της, μεγάλην ἀδυναμίαν εἰς τὸ σῶμά της καὶ ἅμα ἐμβῆκεν εἰς τὴν οἰκίαν των ἐκάθησεν ἀποκαμωμένη εἰς ἓν ἀνάκλιτρον.

— Θεία, δὲν ἔμπορῶ, εἶπε μὲ ἀσθενῆ φωνήν, καὶ μετ' ὀλίγον ἔπεσεν εἰς τὸ κρεβάτι της.

Ἦλθῃ ἡ γειτονία τὴν ἀγαποῦσε τὴν Μαρίαν. Ὅταν ἔβλεπαν τὸ κομψὸν καὶ ὑψηλὸν ἀνάστημά της, τὰ μεγάλα καὶ καστανὰ ὀμμάτιά της, τὸ ὠραῖόν της πρόσωπον, εἰς τὸ ὁποῖον ἦτο ζωγραφισμένη ὅλη ἡ εὐαισθησία τῆς ψυχῆς της, τὸ μικρὸν χαριτωμένον στοματάκι της τοῦ ὁποίου τὰ χεῖλη ἦσαν κόκκινα ὡσὰν κεράσια, καὶ τὰ καστανὰ πυκνὰ καὶ ξέπλεκα μαλλία της, τὰ ὁποῖα κατέβαιναν ἕως κάτω ἀπὸ τὴν μέσην της, ὅλοι ἐψιθύριζαν μὲ ἓν εἶδος θαυμασμοῦ:

— Νὰ τῆς ζήση τῆς μητέρας της, νὰ τὴν χαρῆ!

Καὶ ἡ μητέρα της; ὦ! πῶς τὴν ἀγαποῦσεν ἡ μητέρα
της! Αὐτὴν μόνον εἶχε, καὶ δι' αὐτὴν μόνον ἐκτυποῦσεν ἡ
καρδιά της εἰς τὸν κόσμον.

Ἡ καυμένη ἡ Μαρία ἐνῶ πρὸ ὀλίγου ἔτρεχε ζωηρὰ ἄνω
ἔνω, ὡσὰν τὸ καναρινάκι της εἰς τὸ κλωβί του, καὶ ἐγέ-
μιζε τὴν οἰκίαν της μὲ τὰ τραγούδιά της, μὲ τὴν εὐθυμίαν
της, τώρα εἶνε ὠχρὰ, τώρα ἔχει σβυσμένον τὸ βλέμμα της,
καὶ ξηρὰ τὰ χεῖλη, τώρα ἀντὶ νὰ τραγῶδῇ, βήχει, βή-
χει, βήχει . . .

Καὶ ἐπάνω εἰς τὸ μικρὸν στρογγύλον τραπέζιον, εἰς τὸ
τοῖον ἄλλοτε ἔθετε τὰ χειροτεχνήματά της, τὰ ἄνθη της,
τώρα εἶνε μία φιάλη, ἓν κοχλιάριον, ἓν ποτήριον . . . τὸ
επιτραπέζιον της!

Καὶ λείπει καὶ ἡ μητέρα της! Εἶνε πολὺ φιλάσθενος,
καὶ οἱ ἰατροὶ τῆς εἶπαν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὰ λουτρά τῆς Αἰ-
ουπόου. Δὲν τὴν ἐπῆρε μαζί της τὴν Μαρίαν, ἀπὸ τὴν
ποῖαν ποτὲ δὲν ἀποχωρίζεται, διότι ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγας
ἡμέρας ἦτο νὰ γείνουν αἱ ἐξετάσεις τοῦ Ἀρσακείου. Ἐπρο-
έβλεψε νὰ τὴν ἀποχωρισθῇ δεκαπέντε, εἴκοσι ἡμέρας παρὰ
τὴν ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὰ μαθήματά της. Τὸ εἶχε σκεφθῆ
πολὺν καιρὸν πρὶν τὸ ἀποφασίσῃ. Ἐπὶ τέλους τὸ ἀπεφά-
σισεν. Ἀλλ' ἐκείνη τὸ εἴξευρε πῶς ἀνεχώρησεν!

Καὶ ποῦ νὰ εἴξευρεν ἡ δυστυχῆς μητέρα ὅτι ἡ Μαρία
της εἶνε ἄρρωστη. Καὶ σοβαρὰ μάλιστα ἄρρωστη, ὅπως
εἶπεν ὁ ἰατρός εἰς τὴν θεῖαν της.

Ποῦ νὰ εἴξευρεν ἡ δυστυχῆς μητέρα ὅτι ἡ κόρη της, ἡ
καρδιά της, σπάρταρᾷ ὡσὰν τὸ πουλάκι εἰς τὴν κλίνην της,
καὶ αὐτὴν τὴν στιγμὴν καίεται ὡσὰν ἀναμμένον κάρβου-

νον καὶ δὲν τῆς σβύνουν τὴν φλόγα τὰ κρύα νερὰ μὲ τὰ ὁποῖα τὴν βρέχει ἡ θεία της! ...

Ὅταν τὴν πιάνη ἡ θέρμη βυθίζεται εἰς ζάλην· τότε ὅλην της τὴν ζωὴν τὴν βλέπει ὡσάν εἰς ὄνειρον· βλέπει πλησίον της τὰς συμμαθητρίας της, καὶ ταῖς ὁμιλεῖ· ἀνοίγει τὴν καρδίαν της καὶ φανερώνει μὲ λέξεις τὰ εὐγενῆ αἰσθήματά της· ἐνίοτε ψελίζει μὲ συγκίνησιν τὸ ὄνομα μιᾶς διδασκαλίσης τὴν ὁποῖαν ἀγαπᾷ πολύ, πολύ, συχνὰ δὲ στρέφεται πρὸς τὴν θείαν της, ὡσάν νὰ ἦτο ἔξυπνη, καὶ τῆς λέγει:

— Τὸ καναρίνι μου! τᾶνθη μου! νὰ τὰ προσέχετε!

Διότι εἶνε ἀδύνατον νὰ φαντασθῆτε πῶς τ' ἀγαπᾷ καὶ αὐτὸ καὶ ἐκεῖνα· ὡς νὰ ἐννοῆ τί λέγει τὸ κελάδημα τοῦ καναρινίου, ὡσάν ἡ ἰδιαιτέρα εὐωδία τὴν ὁποῖαν σκορπίζει τὸ καθὲν ἀπὸ τὰ ἄνθη νὰ εἶνε ἰδιαιτέρα γλῶσσα τὴν ὁποῖαν αὐτὴ γνωρίζει! ...

Περίεργον! ὡς νὰ ἐννοοῦν καὶ αὐτὰ ὅτι ἡ Μαρία των εἶνε ἄρρωστη, τὸ καναρίνιον κελαδεῖ λυπητερά, λυπητερά ὡς νὰ κλαίη, τὰ δὲ ἄνθη ἔχασαν τὴν ζωηρότητα τῶν χρωμάτων των ὡς νὰ ἔχουν πένθος!

Αἱ συμμαθήτριά της ἔρχονται τακτικὰ τὸ δειλινὸν καὶ τὴν βλέπουν, κάθηνται λυπημέναι τριγύρω εἰς τὴν κλίνην της, καὶ ὅταν φεύγουν σκουπίζουν κρυφὰ κανὲν δάκρυ. ...

Μίαν ἡμέραν λέγει ὁ ἰατρὸς εἰς τὴν θείαν της:

— Ἡ κατάστασις τῆς Μαρίας μὲ ἀνησυχεῖ· πρέπει νὰ προσκαλέσητε συμβούλιον ἰατρῶν· ἡ ἀνεψιά σας περνᾷ κρίσιν· ἢ εἰς δύο ἡμέρας θὰ γείνη καλὰ ἢ ... εἰμφορεῖ ν' ἀποθάνη! ...

Ἡ θεία της μὴ γνωρίζουσα πλέον τί νὰ κάμῃ ἀπὸ τὴν πολλὴν λύπην της, μέσα εἰς τὴν ἀπελπισίαν της τηλεγραφεῖ εἰς τὴν μητέρα τῆς Μαρίας:

«Μαρία ἀσθενεῖ σοβαρῶς· ἔλθετε ταχέως».

Ὀλίγον ἔλειψε νὰ μείνῃ εἰς τὸν τόπον ἀπὸ ἀποπληξίαν ἡ δυστυχῆς μητέρα, ὅταν ἀνέγνῳσε τὸ τηλεγράφημα· κατ' ἀρχὰς ἔμεινε παραζαλισμένη· ἔπειτα ἔγεινε ὡσὰν τρελλή· ἤθελε νὰ φύγῃ εἰς τὴν στιγμὴν, νὰ πετάξῃ, νὰ φθάσῃ.

— Τί, ἡ Μαρία μου εἶνε ἄρρωστη, ἔλεγε, καὶ ἐγὼ εἶμαι ἐδῶ ἀκόμη; ἡ Μαρία μου ἀποθνήσκει ἴσως αὐτὴν τὴν στιγμὴν καὶ ἐγὼ δὲν εἶμαι εἰς τὸ πλευρόν της;

Τῆς ἤρχετο νὰ τρελλαθῆ.

Καὶ τὸ ἀτμόπλοιο ἔφευγε μόνον τὴν ἄλλην ἡμέραν· τὴν ἄλλην ἡμέραν!... ἔπρεπε νὰ περιμείνῃ δώδεκα ὥρας, δώδεκα αἰῶνας!...

Καὶ πότε θὰ φθάσῃ; Καὶ τί θὰ ἰδῆ ὅταν φθάσῃ; Θὰ τὴν εὕρῃ ζωντανήν;

Εἶνε ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ κανεὶς τὴν λύπην της, τὴν ἀπελπισίαν της.

Τέλος πάντων ἐξημέρωσε, ἐμβῆκεν εἰς τὸ ἀτμόπλοιο... Τί ἄργά, Θεέ μου, τῆς ἐφαίνετο ὅτι ἐκινεῖτο τὸ ἀτμόπλοιο!

Πῶς ἐβγῆκεν εἰς τὸν Πειραιᾶ, πῶς ἀνέβη μὲ τὸν σιδηρόδρομον εἰς τὰς Ἀθήνας, πῶς ἔφθασεν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς, δὲν τὸ ἐνόησεν.

"Όταν ανέβη τὴν κλίμακα οἱ πόδες τῆς δὲν εἰμποροῦσαν πλέον νὰ περιπατήσουν, ἡ καρδιά τῆς ἐκτυποῦσεν ὡς σφύρα τὸ στῆθός τῆς, ἡ συγκίνησίς τῆς τὴν ἔπνιγε· ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸ δωμάτιον τῆς Μαρίας, πρὶν προφθάσει νὰ τῆς εἰπῆ τίποτε ἢ ἀδελφῆ τῆς, ἡ ὁποία ἐβγῆκε νὰ τὴν ὑποδεχθῆ, ἐσκούντησε μὲ ὄρμην τὴν θύραν καὶ ἔρριψεν ἐν βλέμμα μέσα. Καὶ χωρὶς νὰ εἰπῆ λέξιν, χωρὶς νὰ χύσῃ ἐν δάκρυ, χωρὶς νὰ ἐβγάλῃ ἓνα στεναγμὸν ἐξηπλώθη λιγοθυμημένη εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας!

Εἶδε τὴν Μαρίαν τῆς, τὴν ἀγαπημένην τῆς Μαρίαν ζωντανήν, νὰ κάθηται εἰς τὴν κλίνην τῆς καὶ νὰ ἔχῃ πλησίον τῆς τὸ κλωβίον τοῦ καναρινίου τῆς καὶ τὰς γάστρας τῶν ἀνθέων τῆς.

"Όταν ἦλθεν εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς ἡ μητέρα τῆς Μαρίας ἔτρεξεν εἰς τὴν κλίνην τῆς κόρης τῆς, ἐπῆρε τὴν κεφαλὴν τῆς, τὴν ἔβαλεν εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς καὶ τὴν κατέβρεξε μὲ τὰ δάκρυά τῆς. "Ω! πῶς τὴν ἐλάφρυναν τὰ δάκρυά τῆς, τὰ ὁποῖα εἶχαν σωρευθῆ δύο ἡμέρας ὀπίσω ἀπὸ τὰ βλέφαρά τῆς καὶ δὲν εἰμποροῦσαν νὰ τρέξουν ἀπὸ τὴν πολλὴν λύπην!

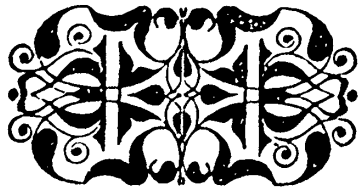
Ἦτο πολὺ εὐτυχῆς ἡ μητέρα τῆς Μαρίας· καὶ ἡ Μαρία ἦτο πολὺ εὐτυχῆς διότι ἐγλύτωσεν ἀπὸ τὸν θάνατον. Καὶ ὅμως εἰς τὴν καρδίαν τῆς Μαρίας ὑπῆρχε καὶ μία λύπη, καί, ἂν δὲν ἐφοβεῖτο νὰ ταράξῃ τὴν χαρὰν τῆς μητέρας τῆς, θὰ ἐδάκρυζεν ἡ εὐαίσθητος κόρη.

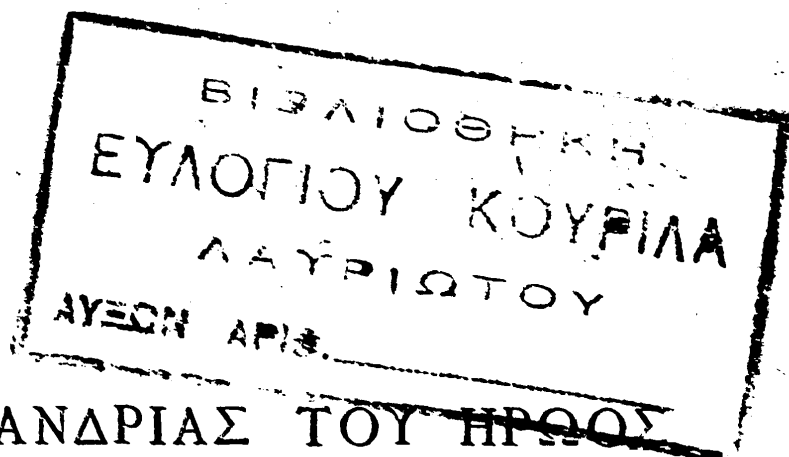
Τὸ καναρίνι τῆς ἀπέθανε, τὰ ἄνθη τῆς ἐμαράνθησαν!

"Όταν αὐτὴ ἐκινδύνευεν, ἡ θεία τῆς, εἰς τὴν ἀπελπίσιν τῆς τὰ ἀφῆκε δίχως τροφὴν, δίχως νερόν, καὶ ἀπέθαναν.

Ἄλλὰ τόσον λυπητερά ἔγειρε τὸ καναρίνι τὴν κεφαλὴν
αὐτοῦ καὶ ἐξεψύχησε, τόσον λυπητερά τὰ ἄνθη ἔγειραν τὰ
κατάλα των καὶ ἐμαράνθησαν, ὥστε ἡ Μαρία ἐσκέφθη ὅτι
ἦτο ἀνάγκη, φαίνεται, νὰ ἀναχωρήσῃ μία ψυχὴ ἀπὸ
τὴν οἰκίαν ἐκείνην καὶ ὅτι τὸ καναρίνι τῆς καὶ τὰ ἄνθη
αὐτῆς ἀπέθαναν γρήγορα, γρήγορα, διὰ νὰ τὴν σώσουν...

Ο ΑΝΔΡΙΑΣ ΤΟΥ ΗΡΩΟΥ

Α'

Πόσες χιλιάδες χρόνους ἤμην ὡς κομματάκι μάρμαρον μέσα εἰς τὸ Πεντελικὸν δὲν εἰμπορῶ νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ, διότι δὲν εἶχα καλὰ καλὰ ιδέαν. ἂν ἐζούσα ἦ, δὲν ἐζούσα· μοῦ ἐφαίνετο ὅτι βαθειὰ βαθειὰ καὶ βαρεῖα ἐκοιμώμην εἰς τὰ σπλάγγνα τοῦ βουνοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου· τὸ μόνον ποῦ ἐνθυμοῦμαι ὡσὰν ὄνειρον εἶνε ὅτι μίαν ἡμέραν ἐνοικῶσα κᾶτι νὰ μὲ ξεχωρίζῃ, νὰ μὲ κόπτῃ ἀπὸ τὰ γειτονικά μου μάρμαρα, καὶ νὰ μὲ τραντάξῃ δυνατὰ· κατόπιν ἐμαῦθα ὅτι ἦτο φορητέλο παραγεμισμένον μὲ μπαρούτι· ἔπειτα πάλιν ἔπεσα εἰς τὸν βαθὺν μου ὕπνον καὶ δὲν εἰξεύρω κατόπιν τί ἔγινε, ἀλλ' ὅταν ἤρχισα σιγὰ σιγὰ νὰ ἐξυπνῶ εὐρέθηκα εἰς τὸ ἐργαστήριον ἑνὸς γλύπτου.

Μίαν ἡμέραν ἀκούω ἕν σιγανὸν τσίχ τσίχ. τσίχ τσίχ! ἕν σιδηροῦν ἐργαλεῖον, ἡ σμίλη, μοῦ ἀραιροῦσεν ἀπὸ ἄνω μου κομματάκια μαρμάρου· ἀμυδρῶς πως ἤρχισα νὰ ἐννοῶ ὅτι εἶχα κεφαλὴν, σῶμα, χεῖρας, πόδας· ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἡσθανόμην βαρεῖα, πολὺ βαρεῖα, ναρκωμένα.

Ἐν τούτοις τσίκ-τσάκ, τσίκ-τσάκ! ἡ σμίλη τὴν δουλειάν της· ὡσάν λέπια τὰ ἐπέτοῦσεν ἀπὸ ἄνω μου τὰ κουματάκια· ἀπὸ τὴν στιγμὴν ὅπου ἐνόησα τὸ σῶμά μου μοῦ ἐφαίνετο ὅτι εἶχα ὡσάν ἓνα τοῖχον ἐμπρὸς μου καὶ μ' ἐζουλοῦσε· ἡ σμίλη μου τὸν ἐκρήμνισε καὶ ἠλευθερώθη τὸ στῆθός μου· τὸ στόμα μου ἦτο ὡσάν στουμπωμένον μὲ μάρμαρον, ἡ σμίλη μου τὸ ἤνοιξε καὶ ἀνέπνευσα, ἀνέπνευσα μὲ τὴν δίψαν ἐνὸς ὄντος τὸ ὁποῖον δὲν ἀνέπνευσεν ἀπὸ κτίσεως κόσμου· τὰ βλέφαρά μου τὰ ἐνοιωθα βαρειά βαρειά, ἀλλ' ἡ σμίλη τσίκ-τσάκ, τσίκ-τσάκ! ἔβγαλεν ἀπὸ τὰ ὀμμάτιά μου τὸ μαρμαρινὸν σκέπασμα.

Ἐσπαρτάρησα ἀπὸ ζωὴν τὴν ἡμέραν ἐκείνην· κάθε κτύπημα τῆς σμίλης μ' ἐξυπνοῦσε, νομίζεις, ἀπὸ τὸν λήθαργόν μου, καὶ, ὦ χαρά μου, εἶχα ἐξυπνήσει πλέον ὅλως διόλου, ἐζοῦσα πλέον!

Ἄ! τί εὐτυχῆς ὅπου ἦμην! τί ὠραία πού εἶνε ἡ ζωὴ! καὶ τί ὠραῖον πρᾶγμα νὰ ὀμραιάζη κανεὶς ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον μὲ ἄνθρωπον. Ἄλλ' ἀκόμη δὲν τὸ ἐπίστευα· ἐγώ, ἐγὼ ἦμην μέσα εἰς τὸ ἄμορφον καὶ ὀγκῶδες ἐκεῖνο μάρμαρον; ἀπ' ἐκεῖ μ' ἔβγαλεν ὁ γλύπτης μου;...

Τί μάγος γλύπτης ἦτο ἐκεῖνος! θὰ ἦτο μόλις εἰκοσιπέντε χρόνων· ὅταν μ' ἐγλυφεν ἐνόμιζες ὅτι εἶχε πυρετόν· τὰ ὀμμάτιά του ἔλαμπαν· τὸ πρόσωπόν του ἦτο φλογισμένον· τὰ μακρὰ μαλλιά του ἀνετρίχιαζαν· ἡ κεφαλὴ του... ὦ! μέσα εἰς τὴν κεφαλὴν του ἐνόμιζες ὅτι ἔβραζε καὶ τι αἰδέαι ἀπὸ τὸ πλατὺ του μέτωπον κατέβαιναν ἕως εἰς τὰ δάκτυλά του, ἐπερνοῦσαν ἀπὸ τὴν σμίλην, ἤρχοντο εἰς ἐμὲ καὶ ἐσκορπίζοντο εἰς ὅλον τὸ σῶμά μου· μου

ἔχει βάλει ἐπάνω εἰς τὸ πρόσωπόν μου, εἰς τὸ σῶμά μου τὴν γενναιότητα, τὸ θάρρος, τὴν τόλμην, τὴν ἀποφασιστικότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν εὐαισθησίαν.

Μίαν ἡμέραν, ἐνῶ μ' ἔστρεφεν ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ καὶ μ' ἐπαρτηροῦσε, μοῦ ἐφάνη ὅτι ἡ φλόγα ἐκείνη τῶν βλεμμάτων του, αἱ τελευταῖαι θωπεῖαι τῆς σμίλης του μοῦ ἔδωκαν περισσοτέραν ἀκόμη ζωὴν, μοῦ ἔκαμαν πλέον μαλακά, πλέον ἀνθρώπινα τὰ μαρμαρίνά μου μέλη, καὶ ὅτι εἰς τὸ στῆθος μου, πρὸς τ' ἀριστερά, ἔνοιωσα κ' ἄτι τι ζωντανόν, ὡσὰν μὲ τὴν μορφὴν τοῦ ἀνθρώπου ποῦ ἤθελε νὰ παριστάνω νὰ μοῦ ἔδωκε καὶ τὴν καρδίαν του.

Κ' ἐγέμισε τὸ στῆθος μου ἀπὸ αἰσθήματα· καὶ ἤρχισαν ν' ἀγαπῶ τὴν Ἑλλάδα πολὺ, πολὺ, καὶ τὴν ἤθελα μεγάλην, καὶ διὰ τὴν ἐλευθερίαν της ἤθελα ν' ἀποθάνω· καὶ ἐρανταζέμην πολέμους καὶ καρυοφύλλια, βουνὰ καὶ μονοπάτια, μάχας καὶ νίκας, σημαίας ἐχθρικὰς κερδισμένας, καὶ Σουλιώτας καὶ καρπούλια.

Ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὁ γλύπτης μου ἀφοῦ μὲ παρέτήρησε πολλὴν ὥραν μὲ συγκίνησιν ἐψιθύρισε :

— Εἶνε ἀληθινὸς Μάρκος Βότσαρης!

Μάρκος Βότσαρης!... Τοῦ Μάρκου Βότσαρη λοιπὸν τὴν ὠραίαν μορφὴν μὲ τὰ μακροῦ μαλλιά, τὴν φέρονελη καὶ τὰ τσαπράζια καὶ τὴν φουστανέλα μοῦ ἔδωκεν ὁ γλύπτης μου; τοῦ Μάρκου Βότσαρη τὰ αἰσθήματα μοῦ ἔβαλε μέσα εἰς τὸ στῆθος μου!

ὦ! σ' εὐχαριστῶ, σ' εὐχαριστῶ διὰ τὴν τιμὴν ὅπου ἔκαμες εἰς τὸ ταπεινὸν μάρμαρον, γλύπτα μου!

.

B'

Τώρα δὲν εἶμαι πλέον εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ γλύπτου μου, εἶμαι εἰς μίαν μεγάλην βιβλιοθήκην, τῆς ὑποίας καὶ οἱ τέσσαρες τοῖχοι εἶνε γεμάτοι ἀπὸ βιβλία μεγάλα καὶ χρυσοδεμένα, καὶ τὸ πάτωμα εἶνε στρωμένον μὲ ὠραῖον τάπητα.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὅπου μ' ἔφεραν ἐκεῖ καὶ μ' ἔστησαν κοντὰ εἰς ἓν παράθυρον, ἐκεῖνος ὁ ὑποῖος μὲ ἠγόρασεν ἐπροσκάλεσε τὰ δύο του παιδία εἰς τὴν βιβλιοθήκην, μὲ ἔδειξε μὲ σεβασμὸν καὶ εἶπε:

— Εἶνε ὁ ἀνδριάς τοῦ Μάρκου Βότσαρη, καὶ εἶνε ἀριστούργημα γλυπτικῆς.

Τὰ δύο παιδία μ' ἐπλησίασαν.

— Κυττάξατε καὶ θαυμάσατε! εἶπεν ὁ πατέρας μὲ κάποιαν συγκίνησιν, ὁ ἀνδριάς αὐτὸς εἶνε τὸ πρῶτον καὶ τελευταῖον ἔργον ἑνὸς γλύπτου, νέου ἀκόμη, εἰκοσιπέντε ἐτῶν, ἀλλὰ μεγαλοφυοῦς, ὁ ὑποῖος θὰ ἔκαμνεν ἀριστουργήματα ἂν δὲν τοῦ συνέβαινε τὸ πλέον ἄδικον, τὸ πλέον τρομερὸν δυστύχημα...

— Τί ἔπαθεν; ἠρώτησε τὸ μεγαλείτερον παιδίον μὲ ἀνησυχίαν.

— Εἶχε 'πάγει εἰς τὸ κυνήγι καὶ τὸ τουφέκι του ἐπῆρε φωτιά καὶ ἤρπασε τὰ πέντε δεξιά του δάκτυλα. Ἀλλὰ δὲν τοῦ ἤρπασε μόνον τὰ δάκτυλά του, εἶπε μὲ λύπην ὁ πατέρας, μ' αὐτὰ τοῦ ἤρπασε τὸ μέλλον του. τὴν δόξαν του,

ἐστέρησε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν καλλιτεχνίαν ἀπὸ ἓνα ἔξο-
χον καλλιτέχνην.

— Τί κριμα! εἶπε τὸ μεγαλειότερον παιδίον.

— Ναί, κριμα! εἶπε μὲ λύπην καὶ ἐνθουσιασμόν συ-
χρόνως ὁ πατέρας, κριμα! διότι ἦτο μέγας καλλιτέχνης, ἀπὸ
ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δίδουν ζωὴν εἰς τὸ μάρμαρον, ζωὴν ὅχι
ὡσάν τὴν ἀνθρωπίνην ἢ ὁποῖα βαστᾷ ἐξήντα καὶ ἑβδό-
μηντα χρόνους, ἀλλὰ ζωὴν ἢ ὁποῖα βαστᾷ χιλιάδας χρό-
νους ὡσάν τὴν ζωὴν τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους καὶ τῆς
Ἀφροδίτης τῆς Μήλου· καὶ τώρα λυώνει ὁ δυστυχῆς ὡς
νὰ τὸν πνίγουν αἱ ιδέαι τὰς ὁποίας ἔχει μέσα του καὶ δὲν
εἰμπορεῖ νὰ τὰς ἐβγάλη πλέον καὶ νὰ τὰς βάλῃ ἐπάνω εἰς
τὸ μάρμαρον· ἀλλὰ δὲν θὰ βαστάξῃ, ὅχι! ὕστερα ἀπὸ ὀλί-
γον θ' ἀποθάνῃ ἀπὸ φθισιν. Τί δυστύχημα!

Τὰ παιδία εἶχαν συγκινηθῆ πολὺ τὸ μεγαλειότερον μά-
λιστα ἐδάκρυσεν ὀλίγον.

— Παρατηρήσατε, εἶπε πλησιάζων ἀκόμη περισσότε-
ρον πρὸς ἐμέ· δὲν νομίζετε ὅτι ἔβαλε κίνησιν εἰς τὸ μάρ-
μαρον; ὁποῖος ἰδῆ αὐτὸ τὸ στάσιμον, αὐτὴν τὴν ἔκφρα-
σιν τοῦ προσώπου δὲν ἐννοεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ὁποῖος
καὶ ἂν εἴνε, περιφρονεῖ τὸν θάνατον καὶ εἶνε πρόθυμος ν'
ἀποθάνῃ διὰ τὴν Πατρίδα ὡς ἥρωας;

— Ναί, ναί, εἶπε τὸ μικρότερον παιδίον μὲ ἐνθουσιασμόν,
ὁμοιάζει ὡσάν ἀληθῆς ἥρωας!

— Εἰς τὸν ἀνδριάντα λοιπὸν αὐτόν, ἐξηκολούθησεν ὁ
πατέρας, συναπαντήθησαν τὰ δύο πλέον ἑλληνικὰ πράγ-
ματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες περισσότερον ἀπὸ
κάθε ἔθνος: ἡ καλλιτεχνία καὶ ὁ ἥρωϊσμός. Ἐκεῖνοι ἐνίκω-

σαν εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἀλλ' ἔκαμναν καὶ τὸν Παρθενῶνα· ἡμεῖς ὅμως οἱ νέοι Ἕλληνες μόνον εἰς τὸ ἐν τοὺς ἐφθάσαμεν· εἰς τὸν ἡρωϊσμόν, ἀλλ' ὄχι καὶ εἰς τὴν καλλιτεχνίαν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἴμεθα σωστοὶ Ἕλληνες ἀκόμη.

Ὁ πατέρας ἀνεχώρησε μετ' ὀλίγον, ἀλλὰ τὰ δύο παιδία ἔμειναν ἐμπρός μου καὶ μ' ἐπαρατηροῦσαν· καὶ ἀφοῦ μεταρετήρησαν ἀκόμη πολὺ, πολὺ, ἀνεχώρησαν καὶ αὐτὰ ἱκεπτικὰ καὶ μ' ἀφῆκαν μόνον.

Τώρα πού εἰμαι μόνος εἰμπορῶ νὰ λυπηθῶ ἐλεύθερα διὰ τὸ φρικτὸν δυστύχημα τοῦ καλλιτέχνου μου, ὁ ὁποῖος μ' ἔκαλεν ὄ,τι εἰμαι ἀπὸ τὸ τίποτε σχεδόν, τοῦ εὐεργέτου μου, ὁ ὁποῖος μ' ἐτίμησε διπλᾶ διότι, ἐκτὸς τῶν αἰσθημάτων τοῦ Μάρκου Βότσαρη, ἔβαλεν ἐπάνω μου καὶ τὰς ἰδικὰς του μεγάλας ἰδέας καὶ μ' ἔκαμεν ἀριστούργημα.

Ὁ δυστυχῆς μου καλλιτέχνης!

Εἰμαι πολὺ λυπημένος, ἀλλὰ τὰ δύο παιδία ἔρχονται καθ' ἡμέραν καὶ μὲ βλέπουν καὶ παρηγοροῦμαι· καὶ ὅσον μὲ βλέπουν τόσο παρατηρῶ ὅτι τὸ βλέμμα τοῦ μεγαλειτέρου παιδίου ὁμοιάζει μὲ τὸ φλογερὸν βλέμμα τοῦ γλύπτου μου, καὶ ὅτι ἡ καρδία τοῦ μικροτέρου ἔχει μέσα της αἰσθήματα διὰ τὴν Πατρίδα ὡσὰν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔκαμαν νὰ κτυπᾷ ἡ καρδία τοῦ Μάρκου Βότσαρη· καὶ ὅταν μ' ἀποχαιρετοῦν καὶ φεύγουν, τὸ μεγαλειότερον νομίζει ὅτι βλέπει νὰ τοῦ χαμογελοῦν ἀπὸ μακρὰν αἰ ὠραῖαι μορφαὶ αἰ ὁποῖαι θὰ ἐβγοῦν μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὴν σμίλην του, τὸ δὲ ἄλλο νομίζει ὅτι ἀκούει τουφεκιὰς καὶ ὅτι ὁρμᾷ εἰς τὸ μέσον τῶν ἐχθρῶν, καὶ πολεμεῖ, πολεμεῖ ὡς ἥρωας, καὶ ἀποθνήσκει γενναίως διὰ τὴν Πατρίδα.

Γ'

ὦ! Κατόπιν ἀπὸ τόσην τιμὴν μου ἦτο γραφτὴ καὶ ἀ-
τὴ ἀκόμη! Νὰ ἐμπνεύσω τὴν καλλιτεχνίαν καὶ τὸν ἡ-
ρωϊσμόν εἰς δύο παιδιά, νὰ κάμω ἓνα μέγαν γλύπτην
καὶ ἓνα μέγαν ἥρωα τῆς Ἑλλάδος, ἐγὼ, τὸ πτωχὸν μάρ-
μαρον τοῦ βουνοῦ;

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ
ΛΑΥΡΕΙΩΤΟΥ
ΑΥΕΩΝ ΑΡΙΣ

ΠΟΙΗΜΑΤΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΦΙΔΑ
ΛΑΥΡΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΙ Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ

(Ο μικρός Γιάννης με την σάκκην κρεμασμένην εις τὸν ὤμον, μετὰ τὴν πλάκκιν εἰς τὸ χέρι, καὶ μετὰ μίαν ὀμβρέλλαν κάτω ἀπὸ τὴν μασχάλην ὑπάγει εἰς τὸ σχολεῖον· εἰς τὸν δρόμον ἀπαντᾷ ἓνα βάτραχον· σταματᾷ ὁ Γιάννης, σταματᾷ καὶ ὁ βάτραχος).

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ

Θέλω εἰς τὸ σχολεῖόν μου νὰ πάγω,
Μ' αὐτὸς δὲν με ἀφήνει νὰ περάσω
Κι' ἀδίκως θὰ με κάμῃ νὰ τῆς φάγω
Γιατὶ 'ς τὸ μάθημα δὲν θὰ προφθάσω.
Τί θέλει ἐδῶ; πειὰ εἶνε ἡ δουλειά του;
Ὁ Βάτραχος τί 'βγήκε ἀπ' τὰ νερά του; . . .
Ἐτρέπομαι φωνὴ νὰ βγάλω,
Μὴ 'μπορῶ καὶ νὰ διαβῶ;
Ἄχ! Θεέ μου, τί νὰ κάνω,
Τ' εἶν' αὐτὰ ὅπου τραβῶ;

Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ

Τί πράγμα φοβερό βλέπω 'μπροστά μου;
Τί νᾶνε; ἄ!!! ἓνα παιδί 'ς τὸ δρόμο. . .
Χάθηκα! κάμετε τὰ κόλλυβά μου.
Ἄχ! θὰ λιγοθυμήσω ἀπὸ τὸν τρέμο.

Ἀκούστηκε ποτὲ τέτοια θηρία
 Σ τούς δρόμους νὰ γυρνῶν ; Τί δυστυχία !
 Τώρα θ'ἔβγη ἡ ψυχὴ μου
 Ἀπ' τὸν φόβο τὸν πολὺ,
 Τρέμει, τρέμει τὸ κορμὶ μου . . .
 Ἀλλ' αὐτὸ τί ὠφελεῖ ;

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ

Τὼρ' αὐτὸς ἂν μὲ τσιμπήσῃ ;

Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ

Τὼρ' αὐτὸς ἂν μὲ πατήσῃ !

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ

Θ'ἄχῃ δόντια σουβλερά!!!

Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ

Θ'ἄχῃ πόδια τρομερά!!!

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ

Μὰ πρέπει νὰ βρεθῶ 'ς τὸ μάθημά μου,
 Γιατὶ ὁ κώδων τώρα θὰ κτυπήσῃ.
 Ὁ Γερο-Βάτραχος ἀπὸ 'μπροστά μου
 Δὲν κάνει τάχα νὰ παραμερίσῃ ; . . .

Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ

Μὰ πρέπει πειὰ νὰ πάγω 'ς τὰ παιδιὰ μου !
 Θὰ κλαῖνε νηστικά . . . μὴ θὰ μ' ἀφήσῃ ;
 Τὸ φοβερὸ θηριὸ ἀπὸ 'μπροστά μου
 Δὲν κάνει τάχα νὰ παραμερίσῃ ; . . .

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ (Με τόλμην)

Νά περάσω ἄφησέ με!

Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ (Με τόλμην)

Ἄ λίγο τόπο ἄνοιξέ με!

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ (Με φόβον)

Τὸ κροῦθὺνί μας σημαίνει!...

Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ (Με αἴσθημα)

Ἡ φιλία μου προσμένει!...

Πηδῶνε καὶ οἱ δύο μὲ μιὰ λαχτάρα,
 Τινάζονται καὶ οἱ δύο μὲ τὰ καλὰ τους,
 Ἀκόμα ἄλιγος φόβος καὶ τρομάρα
 Κ' ὕστερα πᾶν καὶ οἱ δύο εἰς τὴν δουλειά τους.
 Ὁ Γιάννης τρέχει εἰς τὸ μάθημά του
 Κι' ὁ Βάτραχος πάει ναῦρη τὰ παιδιά του.

Η ΓΡΥΝΙΑΡΑ

Τί μούρμούρα, τί γρυνιάρα
Πούνε ή μικρά Έλένη,
Τί κακή, τί πεισματάρια!
Πάντα είνε κακιωμένη.

Άπό την άναποδιά της
Ό,τι κι' άν της πής θυμώνει,
Άλλον άν δέν βρή, μπροστά της
Με τόν ίσχιο της μαλώνει.

Κ' είνε ταις κούκλαις της ξεσκάει
Ταις μαλώνει, ταις ξυλίζει,
Τά μιλλάκια των τραβάει,
Τά ρουστάνια των ξεσχίζει.

Τὸ φαγεῖ της, τὸ κρεβάτι,
 Ἡ ποδιά της τὴν πειράζει.
 Κάθ' ἡμέρα θαύρη κάτι
 Νὰ τὴν κάμῃ νὰ φωνάζῃ.

Δὲν τῆς κάμνουν ὅ,τι λέει,
 Ὅ,τι θέλει, ὅ,τι ζητάει;
 Κλαίει, κλαίει, κλαίει, κλαίει.
 Καὶ τὰ πόδια της κτυπάει.

Κ' εἰς τὴν θύρ' ἀκουμπημένη
 Μὲ τὰ φρύδια σουφρωμένα
 Μὲ τὰ μάτια ἀγριεμμένα
 Ὡρῆς στέκει πειστωμένη.

Ἔως ὅτου ξυλισμένη
 Ἐπὶ τέλους ἡσυχάζει,
 Καὶ σὲ μιὰ ἄκρῃ ζαρωμένη
 Οὔτε τσιμουδιά δὲν βγάζει.

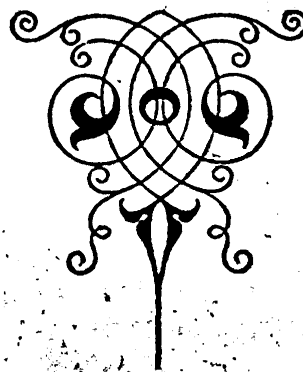
Ἡ καυμένη ἢ μαμά της
 Πόσο εἶνε πικραμένη!
 Πῶς λυπᾶται ἢ καρδιά της
 Ποῦνε τέτοια ἢ Ἑλένη!

Τί μουρμούρα, τί γρυγιάρια
 Πούνε ή μικρά Έλένη;
 Τί κακή, τί πεισματάρια!
 Πάντα είνε κακιωμένη.

“Ολοι φεύγουν μακριά της
 Τά κορίτσια, τὰ παιδάκια
 Τρέμουν τήν παραξενιά της
 Καί τήν φοβερή της κάλια.

Κι' ὅποτε τήν ἀντικρύζουν
 Εἰς τὸν δρόμον νὰ διαδίνη,
 Μεταξύ τους ψιθυρίζουν:
 «Ἡ γρυγιάρια ἢ Ἐλένη!»

ΤΟ ΩΡΟΛΟΓΙ

Τικ τάκ, παιδί, τικ τάκ, τικ τάκ, κτυπάει
Τὸ ὠρολόγι δίχως νὰ σταθῆ.
Κ' ἐμπρός, ἐμπρός ἀδιακόπως πάει
Χωρὶς ποτέ, ποτέ νὰ κουρασθῆ.
Τικ τάκ, παιδί, τικ τάκ, τικ τάκ, κτυπάει
Ὡσὰν νὰ σοῦ φωνάζῃ φανερά,
Πῶς ὁ καιρὸς γοργά, γοργά περνάει
Καὶ 'πίσω δὲν γυρνᾷ ἄλλη φορά.
Τικ τάκ!... ἀκούεις; τρέχα 'στὸ σχολειό σου.
Καὶ ἂν πολὺ ἐπιμελῆς φανῆς,
"Ἐν κοπιάζῃς, ἂν δὲν χάνῃς τὸν καιρό σου,
Μίαν ἡμέραν κάτι θὰ γενῆς.

ΤΟ ΕΛΕΝΑΚΙ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΤΕΙΝΑΡΑΚΙ

“Ένα μικρό πετειναράκι
‘Εξύπναγε τὸ ‘Ελενάκι
 ‘Απὸ τὸν ὕπνο τὸν γλυκό.
Γιατί ξυπνάς, πετειναράκι,
Τὸ εὐμορφο τὸ ‘Ελενάκι;
 Εἶς’ ἀδιάκριτο, κακό!
Μὰ μιὰν ἡμέρα τὸ ‘Λενάκι
Κυττάει τὸ πετειναράκι
 Σφαγμένο κάτω ‘ς τὴν αὐλή,
Τὸ ἴδιο τὸ πετειναράκι
Ποῦ ξύπναγε τὸ ‘Ελενάκι
 Μὲ τὴν φωνή του τὴν ψιλή.
Καὶ τὸ μικρὸ τὸ ‘Ελενάκι
‘Αυπήθη τὸ πετειναράκι
 Ποῦ τῶσραξαν γιὰ τὸ φαγεῖ.
Καὶ λέγει τότε τὸ ‘Λενάκι:
 «‘Ας ζοῦσες σὺ πετειναράκι
 Κ’ ἄς μὲ ξυπνοῦσες τὴν αὐγή!»

ΟΙ ΠΟΝΤΙΚΟΙ

Ποντικοί, ποντικοί,
Γιατί τρώτε, κακοί,
Τὰ γλυκά μου,
Τὰ γλυκά π' ἀγαπῶ;
Ποντικοί, θὰ τὸ πῶ
Στὴ μαμά μου.

Κι' ἂν τὸ πῶ, κι' ἂν τὸ πῶ
Θὰ σᾶς στήση — πῶ πῶ!
Τί τρομάρα! —
Μιά μεγάλη, γερή
Δυνατή, φοβερή
Δοκανάρα!

Κι' ἂν σᾶς πιάση ἄ! ἄ!
'Εγαθήματε πειὰ
Πάει, πάει!
'Σ τὴν κυρὰ Σερπετὴ
Θὰ σᾶς δώση, κ' αὐτὴ
Θὰ σᾶς φάη.

Αἶ, λοιπόν! ποντικοί!
Μὴ μοῦ τρῶτε, κακοί,
Τὰ γλυκά μου,
Τὰ γλυκά π' ἀγαπῶ,
Γιατί ἄ! θὰ τὸ πῶ
Στὴ μπιλά μου!

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ἦσαν ἀκόμη εἰς τὸ τυπογραφεῖον ἐκεῖ ἦσαν καὶ ἄλλα βιβλία τὰ ὅποια εἶχαν τυπωθῆ ἐκείνας τὰς ἡμέρας, καὶ συνωμιλοῦσαν ἀναμεταξύ των, καὶ τὸ καθὲν ἔλεγε τί ἐσκόπευε νὰ κάμῃ ἅμα ἐβγῆ εἰς τὸν κόσμον.

— Ἐγὼ, ἔλεγεν ἡ Γραμματική, θὰ μάθω εἰς τὰ παιδιὰ ὅλα τὰ μέρη τοῦ λόγου, θὰ γεμίσω τὰ κεφάλια των μὲ κανόνας καὶ ἐξαιρέσεις, διὰ νὰ μὴ κάμνουν ἀνορθογραφίας. Εἶν' ἐντροπὴ εἰς ἓνα παιδί νὰ κάμῃ ἀνορθογραφίας!

— Ἐγὼ, ἔλεγεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία, θὰ διηγηθῶ εἰς τὰ ἐλληνόπουλα τί κατορθώματα ἔκαμαν οἱ πρόγονοί των, εἰς ποῖα δυστυχήματα τοὺς ἔφεραν μερικὰ σφάλματα ποὺ εἶχαν, ἀλλὰ πόσον μεγάλοι ἄνθρωποι ἦσαν, καὶ θὰ τὰ κάμω ν' ἀγαποῦν τὴν Ἑλλάδα μας.

— Ἐγὼ, ἔλεγε τὸ Λεξικόν, εἰςεύρω ὅλην τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν· εἶμαι σοφόν, σοφώτερον ἀπὸ ὅλους τοὺς κα-

θηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου, διότι πολλὰς λέξεις δὲν τὰς ἔχουν αὐτοὶ μέσα εἰς τὸ κεφάλι των ἐνῶ ἐγὼ τὰς ἔχω μέσα εἰς τὰ φύλλα μου· λοιπὸν ἅμα ἐβγῶ εἰς τὸν κόσμον θὰ ὑπάγω εἰς τὰς βιβλιοθήκας ὅλων ὅσοι εἰξεύρουν γράμματα· θὰ μὲ πάρουν καὶ μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, καὶ ἅμα δὲν εἰξεύρουν τίποτε θὰ μ' ἐρωτοῦν καὶ θὰ τοῖς τὸ λέγω.

Ἡ Γραμματικὴ ἐκύτταξε μὲ σεβασμὸν τὸ Λεξικὸν τὸ ὁποῖον ἐκαμάρωνε χονδρὸν χονδρὸν ἀπὸ σοφίαν.

— 'Ἄμ' ἐσεῖς, μικρά μου, θὰ κάμετε καὶ σεῖς τίποτε ἅμα ἐβγῆτε εἰς τὸν κόσμον; λέγει μὲ χαμόγελον ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία εἰς τὰ Παιδικὰ Διηγήματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐκεῖ πλησίον.

— Ἡμεῖς, λέγουν τὰ Παιδικὰ Διηγήματα δειλά, δειλά, ἡμεῖς δὲν εἴμεθα σοφά, δὲν ἔχομεν μέσα μας μεγάλας ιδέας οὔτε δυσκολονοήτους λέξεις, εἴμεθα μικρά, καὶ δὲν τολμῶμεν νὰ φαντασθῶμεν πὼς θὰ κάμωμεν καὶ ἡμεῖς τίποτε· ἀλλ' ἀπ' ἐδῶ πού εἴμεθα ὄνειρευόμεθα ἀγγελοπρόσωπα παιδάκια πού σκύπτουν εἰς τὰ φύλλα μας καὶ μᾶς διαβάζουν καὶ λάμπουν τὰ ματάκια των διότι μᾶς νοιώθουν, ὄνειρευόμεθα ὅτι συγκινοῦμεν κᾶτι ἀθώαις μικραῖς καρδούλαις καὶ καμμία φορὰ βάζομεν εἰς αὐτὰς κᾶποιον καλὸν αἴσθημα, καὶ ὅτι διασκεδάζομεν, παρηγοροῦμεν κανέν ἄρρωστον παιδάκι πού εἶνε ἐς τὸ κρεβάτι καὶ εἶνε λυπημένον. Αὐτὰ ὄνειρευόμεθα.

— Καὶ ἂν τὰ κατορθώσετε αὐτά, θὰ μείνετε εὐχαριστημένα; ἠρώτησεν ἡ Γραμματικὴ.

— "ὦ, θὰ εἴμεθα πολὺ, πολὺ εὐτυχῆ!... εἶπαν τὰ Παιδικὰ Διηγήματα μὲ συγκίνησιν.

Τὸ Λεξικὸν ἔστρεψε καὶ τὰ εἶδε μ' ἓνα τρόπον ὡς νὰ ἤθελε νὰ εἰπῇ :

— Πῶς φαίνονται πού δὲν ἔχουν σταλιά σοφία μέσα των!

Ἄλλὰ τὰ Παιδικὰ Διηγήματα εἶχαν ζαρώσει εἰς τὴν θέσιν των καὶ δὲν ἐπρόσεξαν εἰς τὸν περιφρονητικὸν τρόπον τοῦ Λεξικοῦ, διότι εἶχαν βυθισθῆ πάλιν εἰς τὸ γλυκύ των ὄνειρον.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΛΑΥΡΕΙΩΤΟΥ
ΑΥΕΩΝ ΑΡΙΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

Σελίς

ΤΑ ΔΥΟ ΥΠΟΔΗΜΑΤΑΚΙΑ	1
Ο ΚΩΣΤΑΝΤΗΣ	18
ΑΙ ΠΕΝΤΕ ΔΡΑΧΜΑΙ	26
ΤΟ ΠΟΤΗΡΙΟΝ ΤΩΝ ΔΑΚΡΥΩΝ	37
Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ	43
ΕΠΑΝΩ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΦΥΡΑΝ	56
ΔΕΚΑ ΟΚΤΩ ΛΙΡΑΙ	63
Η ΘΕΡΜΑΣΤΡΑ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ	76
ΜΑΜΜΗ ΚΑΙ ΕΓΓΟΝΟΣ	84
ΕΥΤΥΧΙΑ ΚΑΙ ΔΥΣΤΥΧΙΑ	93
ΤΟ ΝΑΥΤΟΠΟΥΛΟΝ	109
Η ΤΙΜΩΡΙΑ	112
ΤΟ ΟΡΦΑΝΟΝ ΜΑΣ	126
ΤΟ ΝΑΥΑΓΙΟΝ ΤΟΥ ΚΑΠΕΤΑΝ ΝΙΚΟΛΑ	131
Η ΕΥΝΩΜΟΣΙΑ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	147
ΕΙΝΕ ΑΡΡΩΣΤΗ Η ΜΑΡΙΑ	156
Ο ΑΝΑΡΙΑΣ ΤΟΥ ΗΡΩΟΣ	162

ΠΟΙΗΜΑΤΙΑ	Σελίς
Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΙ Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ	171
Η ΓΡΥΝΙΑΡΑ	174
ΤΟ ΩΡΟΛΟΓΙ	177
ΤΟ ΕΛΕΝΑΚΙ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΤΕΙΝΑΡΑΚΙ	178
ΟΙ ΠΟΝΤΙΚΟΙ	179
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	181

Αριθ. ερω. 132100

ΨΥΧΑΡΗΣ

Ο "ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ

ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ,,

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑΛΑ
ΑΥΕΩΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μακροπόλη
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑΛΑ

ΑΘΗΝΑ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

1900

...αι τω μη φρεει η σφαι: Πάντως έργα σου δε
...σαν οι ακισοι μη αποσταλιδωμι εζη:

...ηροια μη τή σνο' αυ λωι κρεβαν τη δίσαι
...η της φοροληνίας και την φορορια του τώπου
...αι. "ωστε μη αυλά σου ζέω φα θέω αιδ' η

Ο "ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ,,

...εργαμακ σου ζέπω τέρρα. Ο Πάπας ηγι
...αι. εθ' ουμείρε, βιασθαι της γρόσσα) είναι
...η λήχου μη' αυρα. Κ' ο ψυχάρμη ο περιω-

Ο Κ. ΒΙΚΕΛΑΣ

...εργά της του αμειβεμενου ο ατρισάβη

Το περασμένο το καλοκαίρι, 1899, όταν' εΐμουν ακόμη
στην έξοχή κ' είχα στο νοῦ μου άλλες δουλειές — πάντα
ὄμως για τήν ἀλήθεια και τή δικαιοσύνη — ἄξαφνα, ἕνα
πρωι, μου στέλνει ὁ Ἀργύρης ὁ Ἑφταλιώτης τὸ ξώφυλλο
ἐνὸς περιοδικοῦ και τί βλέπω μέσα; Ἀγγελίες, συλλόγους,
καταστατικά, πράματα, μάλιστα και κάμποσα ἄρθρα, τὸ
καθένα με τὸ νούμερό του, ἄρθρον 1. ἄρθρον 2. ἄρθρον
3. Εἶχε δεκοχτὼ ὄλα μαζί. Μοῦ ἄνοιξε τήν ὄρεξη. Πῆρα
και διάβασα μερικά. Σήμερις τὰ ξαναδιαβάζω με προσοχὴ
περισσότερη, για νὰ δοῦμε λιγάκι και τί λέει, τί γυρέβει
και τί εἶναι ὁ «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων».

Τἄρθρα τοῦ Καταστατικοῦ νὰ τὰ πάρω ἕνα ἕνα, σκοπὸ
δὲν ἔχω και μὴ φοβᾶστε. Δεκοχτὼ ἄρθρα, πάει πολὺ, μου
φαίνονται κιόλας σὰν κάπως βαροστόμαχα. Δυὸ τρία, τέσ-
σερα τὸ παραπάνω, νὰ κοιτάξουμε, θαρρῶ πῶς φτάνει.
Κ' ἔτσι τὸ λοιπὸν ἀμέσως ἀντιγράφω τὸ μορφότερο, τὸ

«ἄρθρον 5. Ἐπιτροπή, ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν τούλα-
... η γρηγόρα, μη' αυλο' ηχι ημελι' ειλαν και σι
... μη και ημεσα φη) εσθη. - ἄλι ειλαν και σι

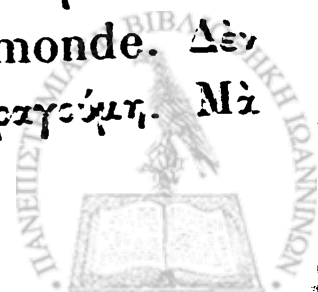
μισήν ἴδουσα μὴ εὐδυνῆ. Ἀποζηλαίμα
τοῦ ἄρτου. Κι οἱ ἕνα εἶνα εὐδυνῆ.

χριστον μελῶν, ἐκλεγομένη, δὲ κατ' ἔτος ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου
μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτοῦ ἢ καὶ τῶν ἐταίρων, ὁρίζει τὴν ὅλην
τῶν βιβλιαρίων, φροντίζουσα ὅπως ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶνε
ὁμαλή, ὅσον ἐνεστὶν ὁμοιόμορφος, ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς
ἀρχαϊζούσης καὶ τῆς λεγομένης ὀτημώδους».

Μιά ματιὰ τώρα καὶ στὸ

« Ἀρθρον 2. Τὰ τοῦ Συλλόγου διοικεῖ Συμβούλιον ἑνεα-
μελές, ἐκλεγόμενον κατὰ πενταετίαν, διὰ μυστικῆς ψηφοφο-
ρίας, ὑπὸ τῆς ἀπολύτου πλειονοψηφίας τῶν κατὰ τὴν ἐπι-
τότῳ συνέλευσιν παρόντων ἐταίρων (Μπρέ μωρέ παιδιὰ, μὲ
δαίμονίζου ἀρτοὶ οἱ ἐταῖροι, οὐό φρεές τώρα ποῦ γράρω τὴ
λέξη. Μὰ τί κρίμα νὰ μὴν εἶναι καὶ μερικὲς ἐταῖρες μέσα!
Θὰ εἶχε γούστο, θάτανε καὶ πιὸ ἐλληνικὸ, πιὸ κλασσικὸ, θὰ
πήγαίνε μαζί μὲ τὴ γλῶσσα τοῦ Καταστατικοῦ. Φανταστήτε
ἄραστα στὸ «Συμβούλιον» καὶ τὴν Ἀσπασία!) Διὰ τὴν
πρῶτην πενταετίαν τὸ Συμβούλιον ἀποτελεῖται ὑπὸ τῶν
κ. κ. Δ. Αἰγινήτου, Τιμ. Ἀργυροπούλου, Δ. Βικέλα, Μάρ-
κου Δραγοῦμη, Γ. Πασπάτη, Π. Πρωτοπαπαδάκη, Ἐκτορας
Ρωμάνου, Γεωργίου Στρέιτ καὶ Παντελῆ Ψύχα».

Εἶναι τὸ ἑνεαμελές Συμβούλιον, ὅχι ὅλους διόλου ὀτηλαδῆ,
οἱ ἐννιά Μοῦσες, ἀφοῦ γυναικες δὲ θέλουμε, μὰ ποῦ νὰ πῆ
κανεὶς οἱ ἐννιά Μοῦσοι, καὶ κάλλια πάλι Μοῦσοι, παρὰ νὰ
μᾶς βροῦν Ἄμουσοι καμιά μέρα. Ἀπὸ τοὺς ἐταίρους, ποῦ
σὰς εἶπα, γνωρίζω πολλοὺς εἶναι μάλιστα μερικοὶ καὶ ὀ-
ρτερα καὶ τρίτα μου ξαδέφτρα, λόγου χάρι, ὁ κ. Ρωμάνος.
Τὸν εἶδα συχνὰ στὴν Ἀθήνα, σὰν εἶμουν, καὶ μοῦ ἔδωκε
πολὸ καλὴ ἐντύπωση. Parfait homme du monde. Δὲν
εἶχα τὴν τιμὴ νὰ ανταμωθῶ μὲ τὸν κ. Μ. Δραγοῦμη. Μὰ

κι ἀφ' αὐτοῦ, ὑπέθετόν, τὸ ἴδιον. Κι ἀφ' αὐτοῦ parfait homme du monde. Ὁ κ. Τυμ. Ἀργυρόπουλος, καθηγητὴς τῆς φυσικῆς. Ὁ κ. Γ. Πασπάτης, τραπεζίτης καὶ Χιώτης, σὰ δὲ γελιέμαι. Ὁ κ. Π. Πρωτοπαπαδάκης, μηχανικός. Ὁ κ. Δ. Αἰγινήτης, ἀστρονόμος. Ὁ κ. Γ. Στρέιτ, καθηγητὴς τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου. Γιὰ τὸν κ. Παντελεῆ Ψύχα, ἄκουσα μόνον πῶς ἔχει χρυσοδεμένους στὴ βιβλιοθήκη του Verlaine καὶ Maeterlinck καὶ πῶς ντύνεται πολὺ ὄμορφα.

Καὶ τώρα βγάζω τὴν ψυχὴ μου καὶ τὰ μυαλά μου μαζί, γιὰ νὰ καταλάβω μὲ τί τρόπο μαθῆς μπορεῖ κανεὶς νὰ «συμβιάσει», ἀφοῦ γιὰ «συμβιβάσμευς» ὁ λόγος, τὸ «Ἄρθρον 2.» καὶ τὸ «Ἄρθρον 5.». Οἱ ἑταῖροι ποῦ σᾶς ὠνόμασα («Ἄρθρον 2.»), θὰ ἐκλέξουνε, λῆει («Ἄρθρον 5.»), μιὰ ἐπιτροπὴ ποῦ θὰ ὀρίζη «τὴν ὕλην τῶν βιβλιαρίων», καὶ ποῦ θὰ φροντίζη «ὅπως ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶναι ὀμαλὴ, ὅσον ἔνεστιν ὀμοιόμορφος, ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαϊζούσης καὶ τῆς λεγομένης ὀημῶδου».

Γιὰ νὰ καταπιαστοῦνε τέτοια δουλειὰ, τέτοιο ἔργο γιγαντένιο, μὰ τὸ ναί! γιὰ νὰ ὀρίζουνε τὴν ὕλην, γιὰ νὰ φροντίζουν «ὅπως ἡ γλῶσσα» κτλ., γιὰ νὰ διορθώνουνε, νὰ κόψουνε, νὰ κλαδέθουνε, νὰ λλάζουνε καὶ νὰ νομοθετοῦνε, δὲ βλέπω τί στίχους, τί ρομάντσα, τί γραμματικὰς, τί ἱστορίες ἔκαμαν ἴσια μὲ τώρα οἱ ἑταῖροι, τί ἐπιστήμη μᾶς φανέρωσαν καὶ τί ποίηση, δὲ βλέπω μήτε καὶ νὰ μᾶς ἔδειξε κανένας τους στὴ ζωὴ του, ὅχι μόνον πῶς εἶναι ἄξιος γιὰ τέτοιο σκοπὸ, μὰ μήτε πῶς κατὰλαβε τί πρέχει, ποῖο εἶναι τὸ ζήτημα ὀηλαδὴ. Ἀγαλλὰ θαρρῶ πῶς κανένας ἀπὸ τοὺς ἀγαθοὺς μᾶς ἑταῖρους δὲν τῶβαλε κᾶνε μὲ τὸ νοῦ του πῶς θὰ ὀρίζη τὴν

ὕλη, πῶς θὰ φροντίζῃ «ὅπως ἡ γλῶσσα» κ.τ.λ. Ποιὸς θὰ ὀρίζῃ τὸ λοιπὸν καὶ ποιὸς θὰ φροντίζῃ; Ἐραγε ὁ γραμματέας; Μὰ δὲν πιστέβω, γιατί «Ἄρθρον 7. Τὸ Συμβούλιον δύναται νὰ διορίζῃ ἐπὶ ἀντιμισθία τὸν γραμματέα αὐτοῦ καὶ ἄλλους ὑπαλλήλους». Ὁ Γραμματέας, μ' ἄλλα λόγια, θὰ χτυπᾷ πολὺ φρόνιμα τοὺς παράδες καὶ θὰ σωπαίνει. Δὲ θὰ ὀρίζῃ βέβαια καὶ δὲ θὰ φροντίζῃ «ὅπως ἡ γλῶσσα» κ.τ.λ.

Μπρὲ Δημητράκη μου, ἔλα νὰ τὰ ποῦμε εἰς οὐό μας πιά, μιὰ καὶ καλή. Ἄφοῦ δὲ θὰ ὀρίζῃ καὶ δὲ θὰ φροντίζῃ ὁ Γραμματέας, ἀφοῦ δὲ θὰ ὀρίζουν καὶ δὲ θὰ φροντίζουν εἰς ἑταῖροι, ποιὸς μᾶς ἀπομνήσκει γιὰ νὰ ὀρίζῃ καὶ νὰ φροντίζῃ; Ὁ Βικέλας, ὁ καλὸς μας ὁ Βικέλας! Ἄρχῃ τοῦ παραμυθιοῦ, καλησπέρα τῆς ἀφεντιᾶς σας! «Πρόεδρος τοῦ Σύλλογου διὰ τὴν πρώτην πενταετίαν ἐξελέγη ὁ κ. Δ. Βικέλας». Γιὰ τὴν πρώτην πενταετία, πάει νὰ πῆ γιὰ πέντε χρόνια. Μωρὲ, σπολλάτη!

Γιατί ὅμως ὁ Βικέλας;

Γιατί τὸ «ἐννεαμελὲς Συμβούλιον» ἄλλο ποιητὴ δὲν ἔχει, δὲν ἔχει ἄλλο μυθιστοριογράφος, δὲν ἔχει ἄλλο γλωσσολόγος, ἄλλο ἱστορικὸ δὲν ἔχει. Γλωσσολόγος, φιλολόγος, μυθιστοριογράφος, ἱστορικὸς καὶ ποιητὴς, ὁ Βικέλας. Μὰ γιατί πάλε κι ἀφτό; Πολὺ ἀπλό τὸ πρᾶμα. Γιατί μὲ τὰ σωστά του φαντάζεται ὁ κόσμος στὴν Ἀθήνα πῶς ὁ Λουκῆς Λάρας τοῦ Βικέλα εἶναι βιβλίος, πῶς εἶναι ὀηλαδὴ καλλιτεχνικό, πῶς εἶναι φιλολογικὸ ἔργος, πῶς εἶναι μυθιστόρημα, πῶς εἶναι κάτι.

Δὲ θὰ σᾶς ἀποδείξω τὸ ἐναντίο, γιατί ἔχουμε ἄλλους μπελάδες γιὰ τὴν ὄρα στὸ κεφάλι μὲ τὸ Σύλλογος καὶ μὲ τοὺς ἑταίρους. Δὲ φελᾷ κιόλας, γιατί δὲν εἶναι καιρὸς

ἀκόμη νὰ τὸ καταλάβῃ ὁ κόσμος. Κατόπι. Ἐπειτα, ἴσως δὲ φταίει τόσο πολὺ κι ὁ Λουκῆς Λάρας. Ἡ δύναμη τοῦ Βικέλα εἶναι ποῦ περνᾷ παντοῦ γιὰ φρόνιμος. Ἐχει κρίση, ἔχει σκέψη, ἔχει φρόνηση, τί τὰ θέτε, ἔχει «μέτρον». Κ' ἔτσι γιατί νὰ μὴν ὀρίζῃ καὶ γιατί νὰ μὴ φροντίζῃ «ὅπως ἡ γλῶσσα . . . εἶναι ὁμαλὴ, ὅσον ἔνεστιν ὁμοιόμορφος, ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαϊζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημῳδούς»; Μηδὲν ἄγαν. Μετριοφροσύνη κοσμεῖ τὸν ἀληθῶς ἄνδρα. Ἐν τῷ μέσῳ κεῖται ἡ ἀρετὴ. Πᾶν μέτρον ἄριστον. Κτλ. κτλ. Τέτοιος λοιπὸν κι ὁ Βικέλας μας. Μέτριος — μόνος ποῦ σὰ νὰ ξέχασε λιγάκι καὶ τὸ «μέτρον» καὶ τὸ «μηδὲν ἄγαν» κι ὅλα τὰ παρόμοια, ὅταν ἔβαλε τὸν ἑναὶν καὶ τὸν ἄλλονα, ὡθε κεῖθε, ὅπου μπορούσε, νὰ μεταφράσουνε τὸ Λουκῆ Λάρα καὶ σὲ γνωστὲς καὶ σ' ἄγνωστες, ἀκαταλόγητες γλῶσσες. Τόκαμε ἤσυχα-ἤσυχα, σιγά-σιγά τὸ κατάφερε, γιατί λωλαίνεταί ὁ φίλος γιὰ ρεκλάμα, φοβᾶται ὅμως τρομερὰ μήπως καὶ φανῇ. Ἀφτὴ τὴ φρονιμάδα τὴν ἔχει.

Νὰ σᾶς πῶ τώρα τὸ κάτω κάτω, δὲ θέλω καὶ πολὺ νὰ παινέσω τὴ φρονιμάδα τοῦ Βικέλα μήτε καὶ νὰ τοῦ βγάλω στὴ μέση ὅλα του τὰ ψεγάδια ἑνα-ἑνα, γιατί τοῦ ἔχω καὶ μιὰ μεγάλη ὑποχρέωση. Ἐπειδὴ ὅμως θὰ διαβαστῇ ἀφτὸ ποῦ γράφω στὴν Ἑλλάδα, τὸ θαρρῶ ἀναγκαῖο νὰ σημειώσω ἀμέσως πῶς δὲν εἶναι λόγος ἐδῶ γιὰ τίποτις χρηματικὰ: μήτε τοῦ δάνεῖσα ποτὲ μήτε μοῦ δάνεισε παράδες — παρὰ μόνος τὰ δανεικά του παραμύθια. Σὲ μιὰ περίσταση ὅμως κάμποσο σπουδαία τῆς ζωῆς μου, φέρθηκε ὁ Βικέλας μαζί μου πολὺ ὥραϊα, καὶ πρέπει νὰ μολογήσω πῶς τὴν περίσταση ἀφτὴ ποῦ σᾶς λέω, δὲ φάνηκε διόλου δάσκαλος, ἔβαλε μᾶ-

λιστα στο ράφι και τους συνηθισμένους του «συμβιβασμούς». Βλέπετε, δεν είτανε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στὴ μέση κ' ἦρθε στα σύγκαλά του. Ἐδειξε πῶς εἶναι ἄντρας.

Ἄς τὸν ποῦμε πιά gentleman. Τοῦ τὸ θυμίζω ἐδῶ γιὰ νὰ μὴ νομίση πῶς εἶμαι ἀχάριστος, ἴσως καὶ γιὰ νὰ δοῦν οἱ ἐταῖροί μας πῶς ἂν πολεμῶ τὸ Βικέλα, δὲν πολεμῶ τὸν ἄθρωπο, τὸν ἄθρωπο δὲ μισῶ, μισῶ καὶ πολεμῶ τίς ἰδέες τοῦ Βικέλα, τίς ἰδέες του — ἂν μπορεῖ κανεὶς δηλαδὴ νὰ ὀνομάση ἰδέες κάτι ἀμελέτητους κι ἀστόχαστους συμπερασμούς, ποῦ φαίνονται μονάχα πῶς εἶναι φρόνιμοι, μὰ ποῦ βάση δὲν ἔχουνε καμιὰ καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ καὶ νᾶχουνε. Φίλος ὁ Βικέλας· μεγαλύτερη φιληνάδα ἢ ἀλήθεια.

Ἐλᾶτε τώρα νὰ μάθετε πῶς ἂν τοῦ εἶμαι ὑποχρεωμένος ἐγὼ τοῦ Βικέλα, μοῦ χρωστᾶ ὅμως καὶ κεῖνος ἓνα πολύτιμο πράμα, μοῦ χρωστᾶ, τί θαρρεῖτε; Μοῦ χρωστᾶ τὴ μύτη του!

Ναῖσκε, τὴ μύτη του, κι ἀφοῦ θὰ διαβαστῆ κι ἀφτὸ στὴν Ἀθήνα, ποῦ εἶναι ἀττικὴ χώρα, ἀφοῦ δημοσιέβεται κιόλας στ' «Ἄστου», ποῦ εἶναι πιὸ ἀττικὸ ἀκόμα κι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα τὴν ἴδια, ἄς τὸ δηγηθοῦμε τὸ ἱστορικὸ, γιατί ἔχει τὸ γούστο του.

Εἶμωνα νέος τότες καὶ σπούδαζα, μελετοῦσα μέρα νύχτα στὴν κάμερή μου, γιὰ νὰ δώσω ἐξέταση. Τᾶπόγεμα, μιὰ φορὰ, παρουσιάζεται ὁ Βικέλας μὲ τᾶψηλό του καπέλλο, μὲ τὸ ὕφος του τὸ σοβαρὸ, μὲ τὸ πρόσωπό του τὸ φρόνιμο καὶ μὲ τὴ μεγάλη του τὴ ρεντιγκότα. (Παρατήρησα κι ἀπὸ τὰ τότες, ἂν τὸ καλοθυμᾶμαι, πῶς ἡ φρονιμάδα τοῦ Βικέλα εἶναι ὅλη στὸ ὕφος του καὶ στὴ φορεσιά του, κι ἂν προσέξετε, στὴ φορεσιά περισσότερο παρὰ στὸ ὕφος. Νᾶλλάξη, φορεσιά,

πάει κ' ἢ φρονιμάδα. Μὲ τάλήθεια σᾶς τὸ λέω καὶ μπορεῖ κανεῖς μάλιστα καὶ νὰ δοκιμάση. "Ἄς τὸν παρακαλέση, ἔτσι, καμιὰ φορά, φιλικὰ καὶ μὲ τρόπο, γιὰ τὸ χατίρι, ὁ κ. Ρωμάνος, ἃς ποῦμε, νὰ φορέση ἄξαφνα φουστανέλλα. Τότε βλέπουν ἀμέσως οἱ ἐτάῖροι).

Τὰ πόγεμα ποῦ παρουσιάστηκε σὲ μένα, φουστανέλλα δὲ φοροῦσε.

Ὁ Βικέλας εἶταν τότες σπουδαῖο πρόσωπο· εἶχε μεταφρασμένους τὸ Σαικσπῆρο καὶ τὸν Ὅμηρο· ἢ Ἐβρώπη κ' ἢ Ἀσία, ἴσως κ' ἢ Ἀφρική, μετάφραζαν τὸ Βικέλα. Ἐγὼ εἶμωνα παιδί. Τί νὰ τοῦ πῶ τέτοιου ἀθρώπου; "Ἢξερα πῶς ἔγραφε στίχους στὴ δημοτικὴ κ' ἐπειδὴ μελετοῦσα ἴσια ἴσια ἐκείνη τὴν ἡμέρα Ἀριστοφάνη κ' ἔφαχνα στὰ σκόλια, τοῦ εἶπα, γιὰ νὰ τὸ χαρῆ, πῶς σ' ἓνα σκόλιο ἀπήντησα τὸ μῦθον «νά», ὅπως τὸ συνηθίζουμε καὶ σήμερις, ἀντὶς «ἴνα».

Ποῦ νὰ μὲ πιστέψη ὅμως ὁ πανταχοῦ μεταφρασμένος; Μὲ τὸ ὕφος του τὸ σοβαρὸ, μὲ τὸ πρόσωπό του τὸ φρόνιμο καὶ μὲ τὴ μεγάλη του τὴ ρεντιγκότα, μοῦ κάνει:

— «Δὲ γίνεται. Θᾶχης λάθος!»

— «Καλὲ, πῶς δὲ γίνεται; Νὰ σοῦ βρῶ καὶ τὸ μέρος», εἶπα, μὲ φόβο κάπως καὶ μὲ σέβας.

— «Ἄν τὸ βρῆς, νὰ μοῦ κόψης τὴ μύτη».

Κ' ἔτσι δική μου ἢ μύτη τοῦ Βικέλα, γιὰτὶ τοῦ βρῆκα τὸ μέρος ἀμέσως καὶ τοῦ τῶδειξα μάλιστα.

Παράξενο διόλου δὲν εἶναι νὰ μὴν ξέριη ὁ Βικέλας τί μπορεῖ καὶ τί δὲν μπορεῖ νὰ βρεθῆ στοῦ Ἀριστοφάνη τὰ σκόλια ἢ καὶ στοὺς ἀρχαίους τοὺς ἴδιους, ἢ καὶ στὸν ἴδιο τὸν Ὅμηρο ποῦ τὸν ἔχει μεταφρασμένο. Ὁ Βικέλας εἶκοσι χρόνια

θαρρῶ, ἴσως καὶ περισσότερα, ἔκαμε ἔμπορος. Κάθισε στὴν Ἀγγλία. Σὰ δουλεύει κάμποσο, σὰν ἴδρωσε, σὰν κόπιασε, σὰν ἔβγαλε καὶ μερικούτσικους παράδες, τραβήχτηκε, στο-
χάστηκε πῶς καιρὸς του πιά εἶτανε νὰ συλλογιστῇ καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ γλῶσσα, νὰ παίξῃ ρόλο, νὰ βγῆ ὀφθτερος Κοραῆς, νὰ νομοθετήσῃ, νὰ κάνῃ συλλόγους, νὰ «ὀρίζῃ τὴν ὕλην, νὰ φροντίζῃ ὅπως ἡ γλῶσσα εἶνε ὀμαλῆ, ὅσον ἔνεστιν ὀμοιόμορφος» κτλ. κτλ.

Ἐμεῖς ἀπὸ τέτοια ἱστορικὰ ¹ δὲν ξέρουμε. Ἐμᾶς ἡ ζωὴ μας ἀπαρχῆς ἄλλο δρόμο πήρε. Ἐμεῖς ἀπαρχῆς εἶχαμε ὀδηγὸ μας τὴν Ἰδέα. Γιὰ τὴν Ἰδέα θυσιαστήκαμε. Τὸ γλωσσικὸ τὸ ζήτημα τὸ κάναμε ὄχι πάθεργο, μὰ ἔργο, ἔργο σωστό. Ἐμᾶς, ἀπὸ παιδιὰ, νὰ μᾶς ἔλεγε κανένας νὰ γίνουμε πρῶτα ἐμπό-
ροι, τίς φωνές θὰ πετούσαμε. Νὰ μᾶς ἔλεγε κανένας, πρῶτα νὰ κερδίσουμε καὶ κατόπι νὰ δοθῶμε στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴν ποίηση, μὲ τίς κλωτσιές θὰ παίρναμε τὰ σακκιὰ παρά-
δες νὰ τὰ πετάξουμε στὸ γιαλό. Ἄφτὰ ὁ Βικέλας τὰ ξέρει, καὶ τὸ ξέρει πολὺ καλὰ πῶς γιὰ τὴν Ἰδέα ὄλα τὰ πατῶ, καὶ μιλλιούνια καὶ μιστούς κι Ἀκαδημίες. Ἀπάγγελμα ἔχουμε τὴν Ἰδέα. Μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ, τὸ ἴδιο κι ὁ Κο-
ραῆς. Ὁ Κοραῆς ἔκαμε πολὺ κακὸ στὴν Ἑλλάδα, γιατί δὲν ἤξερε. Θέλησε νὰ πνίξῃ τὴ γλῶσσα τὴν ἀθάνατη. Πρέπει ὀμως νὰ τὸ ποῦμε θεοφάνερα. Ὁ Κοραῆς εἶδε κ' ἔπαθε, σπούδαζε καὶ διάβαζε, σὰν εἶτανε νέος καὶ δὲ βάλθηκε νὰ κάμῃ παράδες, γιὰ νὰ διορθῶνῃ ἔπειτα τὴ γλῶσσα καὶ τὰ βιβλία καὶ νὰ γράφῃ καταστατικά.

Τὶ ἀνακατέβεται τὸ λοιπὸν ὁ καλὸς μας ὁ Βικέλας σὲ πρά-
ματα ποῦ δὲν εἶναι καὶ δουλειά του; Τὶ ὀρίζει καὶ τί φροντίζει;

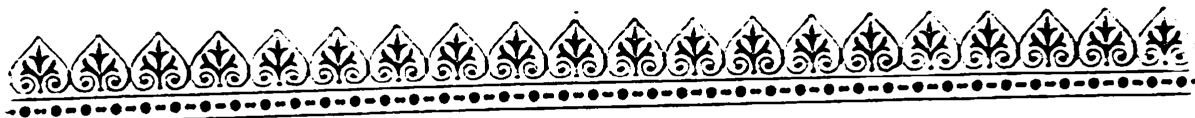
1-^ο ὁ Καραγιάννης, ὁ Πάσης καὶ ὁ
Βικέλας καὶ ἦτανε μίστερ ψυχή

Δὲ θέλω νὰ πῶ καὶ τίποτις δυσάρεστο, καταντᾶ ὅμως μὰ τὴν ἀλήθεια τὸ πρᾶμα καὶ κάπως ἀστεῖο, καταντοῦμε γελοῖσι καὶ μεῖς, γιατί νὰ δῆτε τώρα τί πρέπει νὰ γίνη, ποῦ ἄλλο ὁ μᾶς ἀπόμεινε. Πρέπει ἀμέσως οἱ ἑταῖροι καὶ γὼ μαζί τους, νὰ κάνουμε μιὰν προσεφκή. Μιὰν προσεφκή στοὺς ἀθάνατους θεοὺς, τοὺς Ὀλύμπιους, στὸ Δία καὶ στὴν Ἀθηνᾶ. Πρέπει νὰ τοὺς ἐβγνωμονοῦμε ποῦ μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ τραγούδησε ὁ Ὅμηρος ἀπέθαντα τραγούδια, ποῦ ἔγραψε ὁ Πλάτωνας καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ποῦ νίκησε ὁ Μιλτιάδης στὸ Μαραθῶνα καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς στὴ Σαλαμίνα, ποῦ καὶ νικημένο ἀκόμη ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, βάσταξε τὸ ρωμαϊκὸ, ποῦ ἔγινε κατόπι βασιλεῖο μεγάλο ἀπὸ Ἀνάτολὴ σὲ Δύση, ποῦ στὰ 1821 πετάχτηκε ὀλοζώντανο ἀπὸ τὸν τάφο του μέσα· πρέπει νὰ ἐβγνωμονοῦμε τοὺς Ὀλύμπιους θεοὺς ποῦ τόσα χρόνια, τόσους αἰῶνες, προστάτεψαν, ἔσωσαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ λαλιὰ τὴν ἐλληνικὴ—καὶ μὲ τί σκοπὸ, παρακαλοῦμε, καὶ γιατί; Για νὰ φανῆ ὁ Βικέλας, γιὰ νὰ κάμη «έννεαμελές Συμβούλιον», γιὰ νὰ μαζώξῃ καὶ νὰ συμμαζώξῃ τοὺς ἑταίρους, γιὰ νὰ ὀρίσῃ τὴν ὕλη καὶ νὰ φροντίσῃ «ὅπως ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶνε ὀμαλή» κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Καλὴ τὴν ἔχουμε.

ρη,

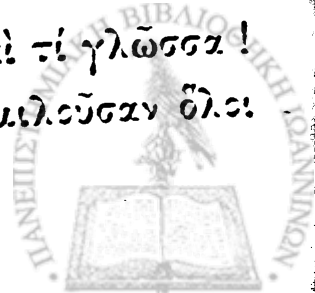

B'

Ο ΟΥΡΑΝΟΣ

Είδα τὸ πρῶτο βιβλίον ποῦ ἔβγαλε ὁ Σύλλογος τοῦ Βικέλα. Κι ἀμέσως ἠσύχασα. * Ἄδικα παραπονιούμουνα πῶς τὸ «ἐννεαμελὲς Συμβούλιον» ἐταῖρες δὲν ἔχει. * Ἐχει μιά. Τὴν ἄφησε ὅμως ὄξω κ' ἔτσι τὴν ἤθερα στὸ ξώφυλλο, ζουγρασισμένη. Φορεῖ ψιλὸ ψιλὸ ρορεματάκι, χιτώνιο ἢ πέπλο, ὁ Βικέλας πιά θὰ τὸ ξέρη. Κάθεται ἀπάνω σὲ πανόργανο, κλασσικὸ σκαμνί· βαστάει μὲ τὰ χέρια τῆς βιβλίου ἀνοιχτὸ και διαβάζει, ἴσως τὸ Λουκῆ Λάρα, γιατί δὲ γίνεται νὰ μὴν μπῆ κι ὁ Λουκῆς Λάρας καμιά μέρα στὴ σειρά, ποῦ εἶναι ὠφέλιμο βιβλίον. Κοντὰ τῆς, ἄλλα πέντε βιβλία, τὰ βιβλία ποῦ θὰ βγάλῃ ὁ «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν» κτλ. Τὸ πρόσωπό τῆς νὰ καλοκοιτάξῃς, μοιάζει σὰν πολὺ βαζιευτισμένη. Τὰ χεῖλάκια τῆς σφαλιχτά· κι ὅμως σὰ νὰ τὴν ἀκούω ποῦ ἀναστενάζει και λέει:

— « Ἄχ! τί καλῆτερα μὲ τὸν Περικλῆ παρὰ μὲ τὸ Βικέλα! Βαριούμαι ποῦ θαρρῶ πῶς θὰ σκάσω. Τί ξεφάντωσες τότες και τί χαρές! Καὶ σήμερις τί βιβλία! Ποῦ εἶναι ὁ Σωκράτης, ποῦ ὁ Ἀλκιβιάδης ὁ θεότρελλος, ποῦ ὁ Πλάτωνάς μου ὁ χαριτωμένος! Καλὲ, τί κουβέντες και τί γλωσσα! Τὴ δημοτικῆ, τὴν πιὸ πρόστυχη τὴ δημοτικῆ μιλοῦσαν ὅλοι.

τους. Ἄφτοί ἐδῶ θὰ μὲ σκοτώσουνε μὲ τὴ φροντίδα τους «ὅπως ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶνε ὀμαλή» κ.τ.λ. Ἀλλοίμονο σὲ μένα!»

Κ' ἔτσι τὸ δύστυχο τὸ κορίτσι σκύβει τὸ κεφάλι της λυπημένα. Δὲ σηκώνει πιά τὰ ματάκια της πρὸς τὸν οὐρανό. Χαμηλὰ τὰ βαστάει, γιατί ξέρει πῶς χρέος της εἶναι σήμε- ρις νὰ διαβάσῃ τὸν Οὐρανὸ τοῦ κ. Αἰγινήτη. Ἔχει δίκιο τὸ παιδὶ νὰ τὸ συλλογέται, γιατί ἄνοιξα καὶ γὼ τὸ βιβλίον κ' εἶδα πῶς κακὰ, πολὺ κακὰ τὰ πᾶμε. Κακὰ τὰ πάει καὶ τῆς Ρωμισσύνης ὁ οὐρανὸς καὶ μάλιστα πολὺ πιὸ κακὰ τῆς Ρωμισσύνης ἢ μπαντιέρα. Βλέπω στὴν πρώτη σελίδα τοῦ γράφει ὁ Αἰγινήτης — γιατί τὸν Πρόλογο τὸν ἔχει γραμμένο ἓνας Κάμιλλος — βλέπω μιὰ φράση τοῦ μου δίνει πολὺ θάρ- ρος κι ἀρχίζω καὶ χαίρουμαι. «Ὁ οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἀενάως κυανοῦς, ἐκτείνεται ἀνωθεν αὐτῆς φέρων, μετὰ τῶν ἐκ παγοκρυστάλλων νεφῶν, τὰ ὠραῖα ἐθνικὰ χρώματα ἐνθου- σιάζων καὶ ἀνυψῶν τὸ πνεῦμα, ἐνῶ θέλγει καὶ φαιδρύνει τὸ ὄμμα».

Ὁραῖο ἀλήθεια! Ὁ οὐρανὸς ὁ ἐλληνικὸς, μερικὰ συννε- φάκια νὰ κ' ἢ μπαντιέρα ἔτοιμη. Καὶ ποιά ἐλληνικὴ καρ- δούλα δὲ θὰ χαρῆ; Φτάνει ὁ Ρωμιὸς νὰ δῆ τὸν οὐρανὸ τοῦ καὶ βλέπει ἀμέσως καὶ τὴν μπαντιέρα τοῦ, τοῦ τὴν ἔχει γραμμένη, ζουγραφισμένη ἐπίτηδες ὁ οὐρανὸς τοῦ. Ἀστρονο- μικά πράματα. Ἔλα δὲ ὅμως τοῦ ἄξαφνα κατσοφιάζω, σὰν προχωρήσω καὶ διαβάσω μιὰν ἄλλη φράση τοῦ κ. Αἰγινήτη, τοῦ μου τὴ ρίχνει κάτω καὶ τὴν πρώτη καὶ τὴν χαρὰ μου τὴν ἴδια. «Ὁ διαυγὴς οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδος, σπανίως καλυ- πτόμενος ὑπὸ νεφῶν (Βάϊ! Βάϊ! τί κρῖμα!), ἀφίνει τὸ

πανόραμα τοῦ Ἀπείρου σχεδὸν διαρκῶς ἐλεύθερον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην περιέργειαν, ἴσταται ἀνοικτὸς, ὡς κολοσσιαία παγκόσμιος πύλη τοῦ Ἀχανοῦς (μπρέ! μίλα καλὰ καὶ τὰ χρειάστηκα), ἐπιτρέπουσα τὴν εἰς τὰ μυστήρια τοῦ Σύμπαντος εἴσοδον καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ συγκοινωνίαν τοῦ ἀνθρώπου!»

Χάθηκε ἡ μπαντιέρα. Τέλειωσε, πάει. Γιὰ ν᾿ἔχουμε μπαντιέρα, δὲ φτάνει ὁ οὐρανός. Πρέπει ν᾿ἔχουμε καὶ σύννεφα. Καὶ σύννεφα ἔχουμε πολὺ σπάνια, «σπανίως», λέει. Κακὰ, σᾶς λέω, πολὺ κακὰ, τὰ πᾶμε. Ἄμὲ, σὰ βρέχει, σὰ στράφτει, σὰ βουρκωθῆ ὁ οὐρανός; Ἀπομνήσκουμε στὰ κρύα τοῦ λουτροῦ, ποῦ λέει ὁ λόγος. Μὰ ἴσως περισσότερο ἀπ' ὅλα μὲ χολοδέρνει ποῦ ὁ κ. Αἰγινήτης, στὴ δέφτερή του τὴ φράση, σὰ νὰ ξέχασε τὴν μπαντιέρα, σὰ νὰ τὸ πῆρε ἀπόφαση πῶς δὲν ἔχουμε, καὶ σὰ νὰ προτιμᾷ τώρα νὰ γίνῃ ἄξαφνα ὁ οὐρανός, ἀντὶς μπαντιέρα, «Πανόραμα τοῦ Ἀπείρου», «κολοσσιαία παγκόσμιος πύλη τοῦ Ἀχανοῦς» καὶ νὰ μᾶς ἐπιτρέπῃ «τὴν εἰς τὰ μυστήρια τοῦ Σύμπαντος εἴσοδον καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ συγκοινωνίαν τοῦ ἀνθρώπου» —γιατὶ ἀφτὰ μοιάζει πῶς εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ σημάδια τοῦ ἐλληνικοῦ τούρανου, νὰ εἶναι Πανόραμα, νὰ εἶναι πύλη, νὰ εἶναι συγκοινωνία μὲ τὸ Ἄπειρο. Πολὺ ὄμορφα πράματα· μὰ δὲ βλέπω καμιὰ συγκοινωνία ν᾿ἄγινε ὡς τὰ τώρα.

Κι ἀφτὸ θὰ τὸ κατάλαβε ὁ κ. Αἰγινήτης, γιατί προσπάθησε κιόλας νὰ μᾶς παρηγορήσῃ ποῦ δὲν ἔχουμε πάντα μπαντιέρα καὶ μᾶς φέρνει ἓνα στεφάνι, στὴν ἀρχὴ-ἀρχὴ τοῦ παραμυθιοῦ. «Ἵπεράνω τοῦ μεγαλοπρεποῦς πλαισίου τῆς γλαυκῆς θαλάσσης, τῆς στεφούσης τὴν Ἑλλάδα σχεδὸν πανταχόθεν» κτλ. κτλ. Ἄφου δὲν τὸ κατῶρθωσε ὁ οὐρανός νὰ

γίνη μπαντιέρα, ἔγινε ἡ θάλασσα στεφάνι. Περιέργο στεφάνι ὁμῶς. Ἐγὼ τὰ στεφάνια τὰ ξέρω πῶς τὰ βάζει κανεὶς ἀπάνω στὸ κεφάλι. « Καὶ στὴν κόμη στεφάνι φορεῖ », ποῦ εἶπε ὁ ἀθάνατός μας ὁ Σολωμός, ἀθάνατος, κι ἄς μὴν εἴταν ἑταῖρος. Ἐδῶ, σὰ νὰ τ'ἄλλαξε ὁ κ. Αἰγινήτης. Ἀστρονομικά πράματα. Στεφάνι ἂν εἶναι ἡ θάλασσα, πάει νὰ πῆ πῶς ἡ Ἑλλάδα στὰ πόδια της κάτω θὰ τὸ φορῆ τὸ στεφάνι της. Κακὰ, σὰς λέω, πολὺ κακὰ τὰ πᾶμε. Φτάνει, καμιὰ ὥρα, νὰ μὴν παρανεθῆ κιόλας τὸ στεφάνι, γιατί πνίγεται τότες πιά κ' ἡ Ἑλλάδα κι ὁ Βικέλας κ' οἱ ἑταῖροι μαζί καὶ τὸ Καταστατικό τους.

Ἄς ἀφήσουμε τώρα τὴ γλῶσσα τοῦ κ. Αἰγινήτη. Τί ἐπιστημονική, τί ἀστρονομική ἀξία ἔχει τὸ βιβλίο; Αὐτὸ θὰ τὸ ξέρη ὁ κ. Αἰγινήτης ὁ ἴδιος, ἀπὸ μένα πολὺ καλῆτερα. Βλέπω στὸν τίτλο ἀπάνω «Φλαμμαριῶνος—Αἰγινήτου». Ὁ κ. Αἰγινήτης, ὅσο κάθισε στὸ Παρίσι, σπούδαξε κατάβαθα τὴν ἐπιστήμη του· καὶ σήμερις ἀκόμη—γιατί γνωρίζω καὶ γὼ μερικοὺς ἀστρονόμους—ἀκούω καὶ μεῦ τὸν ἐπαινοῦνε, κάθε φορά ποῦ γίνη λόγος γιὰ τὰ χρόνια ποῦ πέρασε ὁ κ. Αἰγινήτης στὸ Παρίσι. Τὸν παρακαλῶ τώρα πολὺ νὰ θυμηθῆ τὰ χρόνια ἐκεῖνα, καὶ νὰ θυμηθῆ τ'Ἀστεροσκοπεῖο τοῦ Παρισιοῦ ποῦ μελέτησε τόσο λαμπρὰ, νὰ θυμηθῆ τοὺς δασκάλους του ἐδῶ καὶ τοὺς συναδέρφους του καὶ νὰ μεῦ πῆ τί ἰδέα τάχατις εἶχε τότε κι ὁ ἴδιος γιὰ τὸ Flammariion καὶ γιὰ τοῦ Flammariion τὴν ἀξία, τὴν ἐπιστημονική, τὴν ἀστρονομική του τὴν ἀξία. Τὸ ξέρει πολὺ καλά ὁ κ. Αἰγινήτης πῶς ὁ Flammariion πέραση καμιὰ, μὰ καμιὰ δὲν ἔχει στὴν ἐπιστημονική τὴν παρέα. Σπουδαῖοι ἀστρονόμοι τὸν

εἶπαν· ἄλλοις κάποιου πῶς εἶναι καὶ τσαρλατάνος. Ὡς τόσο ἔχουμε στὴ Γαλλία ἀστρονόμους καλῆτερους, ἐννοῶ δηλαδὴ ἐκείνους ποῦ γράφουνε τέτοια βιβλία κυκλοφορικῆς ἐπιστήμης. Τοῦ Guillemain ἢ Ἀστρονομία, λόγου χάρι, πολὺ πιὸ σοβαρὴ, πιὸ θετικὴ, πιὸ καλογραμμμένη μάλιστα καὶ πιὸ φρόνιμη. Πῶς δὲ διαλέξανε τὸν Guillemain ἀντὶς νὰ διαλέξουνε τὸ Flammarion; Ἐγὼ νὰ σᾶς τὸ πῶ τὸ γιατί. Γιατὶ ὁ Flammarion πιὸ γνωστὸς ἀπὸ τὸ Guillemain κ' ἔτσι φαντάζει καὶ τὸνομα περισσότερο, γιομίζει ἀμέσως τὸ μάτι στὸ ζώφυλλο ἐνὸς βιβλίου. Λοιπὸν τί συλλογίστηκε ὁ Σύλλογος — ἢ ὁ κ. Αἰγινήτης ἢ ὁ κ. Βικέλας, γιατί δὲν ξέρω ποῖος ἀπ' ὄλους «ᾠρίσε τὴν ὕλην»; Δὲ συλλογιστήκανε διόλου ἀπὸ τί βιβλίο θὰ ὠφεληθῆ περισσότερο καὶ πιὸ ἥσυχα καὶ πιὸ φρόνιμα τὸ κοινό, μὰ πιὸ βιβλίο ἢ πιὸ ὄνομα θὰ κάμη φιγοῦρα, ποῦ λένε στὴν Ἀθήνα. Οἱ συνηθισμένες δηλαδὴ οἱ ρεκλάμες. Τὸ συλλογιστήκανε ὁμοίως, μὲ τὸ συμπάθειο, πολὺ χυδαῖα, ἂν καὶ γράφουν τὴν καθαρέβουσα, ἂν καὶ φροντίζουν «ὅπως ἡ γλῶσσα» κτλ. Ἀφτὰ τᾶχει ἡ περίφημη φρονημάδα τοῦ Βικέλα, ποῦ κάποτε μοῦ φαίνεται σὰν ἀπρόσεχτη λιγάκι. Δὲν τοῦ πέτυχε. Ἀπὸ τὸ Flammarion κι ὄχι ἀπὸ τὸν ἥσυχο Guillemain πῆρε ὁ κ. Αἰγινήτης κάτι φρασεολογίες γιὰ τὸ Ἄπειρο, γιὰ τὰ Ἀχανά, γιὰ τίς κολοσσιαῖες παγκόσμιες Πύλες, γιὰ τὸ Σύμπαντο καὶ γιὰ τὴ συγκοινωνία του, ποῦ νόημα δὲν ἔχουνε, ὅπως πῆρε καὶ κάτι ὄρους σὰν τὸν πρῶτο-πρῶτο· «ὁ οὐρανὸς εἶναι τὸ Πᾶν», ποῦ τίποτα, μὰ τίποτα δὲ σημαίνουνε.

Καιρὸς τὸ λοιπὸν τώρα, θαρρῶ, νὰ πιάσουμε καὶ σοβαρὴ κουβέντα.

Ποῦ γράφω τὴ δημοτικὴ, δὲ θὰ πῆ πῶς δὲν μπορῶ κάπο-
τες νάχω καὶ δίκιο, πῶς δὲ νοιώθω κι ἀπὸ μερικὰ πράματα
ἢ πῶς δὲν κρίνω πιὸ φρόνιμα κι ἀπὸ τὸ φρόνιμο τὸ Βικέλα
τὸ ἴδιο. Καὶ ποῦ γράφουν οἱ ἑταῖροι τὴν καθαρέβουσα —
ἐκεῖνοι ποῦ γράφουνε δηλαδὴ — δὲ θὰ πῆ πάλε πῶς εἶναι
ἀλάθεφτοι. "Ἄς μοῦ κάμουνε τὴ χάρη νὰ μὲ διαβάσουνε καὶ
μένα. Πολὺ πρᾶμα δὲν τοὺς ζητῶ, ἀφοῦ διάβασαν τὸ Κατα-
στατικότους καὶ τὸ Βικέλα. Γιὰ τὸ καλὸ συζητοῦμε, κ' ἐλάτε
νὰ κοιτάξουμε τί τρέχει.

Μοῦ φαίνεται πῶς κάπως γρήγορα, κάπως βιαστικά, καὶ
γιὰ νὰ σᾶς τὰ πῶ πιὰ ὅλα, κάπως ἀστόχαστα, κάπως ἄσκοπα
βγῆκε τὸ πρῶτο βιβλίο τοῦ Συλλόγου.

Ἡ Ἐπιτροπὴ, λέει, θὰ φροντίσῃ νὰ ὁμαλώσῃ τὴ γλῶσσα.
Τὴ γλῶσσα δὲν πιστέβω νὰ τὴν ὁμάλωσε καὶ τόσος πολὺ τὸ
βιβλίο τοῦ Αἰγινήτη. Δὲν πρόφταξε ἴσως ὁ Βικέλας νὰ τὴν
κάμῃ νὰ εἶναι «ὅσον ἔνεστιν ὁμοιόμορφος, ἀπέχουσα ἐπίσης
καὶ τῆς ἀρχαῖζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημώδους». Πάντα
καὶ πάντα ἢ ἴδια ἢ καθαρέβουσα, ποῦ τὴ συνηθίζουν οἱ
δασκάλιοι, μιὰ ἔτσι μιὰ κι ἀλλιῶς. Κατάλαβα πῶς κάπου
κάπου καὶ σὲ μερικὰ δὲν ἀρχαῖζει, λόγου χάρη, ὅταν ὁ κ.
Αἰγινήτης γράφει: «Ὁ οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἀενάως
κυανεὺς». Τὸ ἐπίρρημα ἀενάως δὲν ὑπάρχει στὴν ἀρχαία
γλῶσσα, μὰ μήτε ἀκόμα καὶ στοῦ Πλούταρχου τὰ χρόνια.
Εἶναι παρακατιανῆς ἐποχῆς. Ψύλλους στᾶχερα, θὰ μοῦ πῆτε.
Σύφωνῶ μαζί σας. Δὲν πιστέβω μάλιστα νὰ τοῦ μέλη πολὺ
τοῦ Βικέλα γιὰ τέτοιους φύλλους καὶ γιὰ τᾶχερα τὰ δικά
μου. Κοιτάζει τὰ δικά του.

"Ὅπως κι ἂν εἶναι ὅμως, ὅσο κι ἂν τὸ πήρατε κατάκαρδα,

φίλοι μου ἑταῖροι, νὰ νομοθετήσετε τῇ γλῶσσα, θέλω νὰ πιστέψω πῶς ἔχετε κι ἄλλους σκοποὺς, πιὸ πραχτικούς δηλαδή καὶ πιὸ φρόνιμους. Καὶ τὸ λέει κιόλας καὶ τὸ « Ἄρθρον 1. Ἰδρύεται « Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων ». Σκοπὸς αὐτοῦ ἡ διάδοσις ὠφελίμων γνώσεων παρὰ τῷ λαῷ, ἰδίᾳ διὰ τῆς δημοσιεύσεως βιβλιαρίων εὐώνων, εὐλήπτων, ὁμοιομόρφων καὶ φερόντων τὸ ὄνομα καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ Συλλόγου ».

Γυρέβετε τὸ λοιπὸν κ' οἱ ἴδιοι ὠφέλιμα βιβλία ποῦ νὰ τὰ καταλαβαίνει ὁ λαός. Ἄς ἀφήσουμε τὸ λαὸ γιὰ τὴν ὥρα σὰν ἀγαπᾶτε, ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ γίνη λόγος γιὰ τὸ λαὸ, μὲ βιβλία σὰν τοῦ Αἰγινήτη, μὲ Ἄπειρα, μὲ Ἀχανὰ, μὲ κολοσσιαῖες παγκόσμιες Πύλες, ποῦ εἶναι Σύμπαντα, μὲ οὐρανοὺς ποῦ εἶναι μπαντιέρες καὶ μὲ θάλασσες ποῦ εἶναι στεφάνια. Ἄς ἀφήσουμε τὸ λαὸ κι ἄς πάρουμε τὰ παιδιὰ σας, ὅσοι ἔχετε. Τὰ παιδάκια σας, ὑποθέτω, θὰ σᾶς ἄρεζε, σὰν εἶναι δώδεκα ἢ καὶ δέκα χρονῶ, νὰ μπορούσανε νὰ μάθουνε, νὰ καταλάβουνε καὶ λίγη Ἀστρονομία. Δὲν εἶναι ἔτσι; Ἄν εἶναι, τότες σᾶς παρακαλῶ νὰ κάμετε καὶ μιὰ δοκιμὴ. Γιατί ὄχι; Ὁ φρόνιμος πρῶτα δοκιμάζει, κατόπι ἀποφασίζει. Ἡ δοκιμὴ ἔφκολη. Ρωτήξτε τοῦ φίλου μου τοῦ Δροσίνη νὰ σᾶς ξεσκαλίση στὸ Περιοδικό του ἓνα κεφάλαιο γιὰ τὸν Ἥλιο, ποῦ δὲν τόκαμε, μὰ ποῦ τὸ μετάφρασε ὁ Πάλλης ἀπὸ τὰγγλικό. Ἐλπίζω νὰ σᾶς τὸ βρῆ ὁ Δροσίνης, χωρὶς πολλὴ δυσκολία, ἂν καὶ τὸ δημοσίεψε παράμερα, στὸ τέλος τέλος, γιὰ νὰ φαίνονται πρῶτα πρῶτα καὶ πρωτοσέλιδα μόνον τοῦ Βικέλα μας οἱ γραφές, γιατί στὴν Ἐθνικὴ Ἀγωγή τὸ κάνουνε γοῦστο νὰ παίξουνε κρυφτὸ μὲ τῇ γλῶσσα τὴν ἐθνικὴ.

"Αμα σᾶς δώση ὁ Δροσίνης τὸν Ἥλιο τοῦ Πάλλη, ἀνοίξτε τὸ τραπεζάκι σας ἀπάνω καὶ τὸν Ἥλιο τοῦ Αἰγινήτη (σελ. 13) καὶ φωνάξτε τὸ παιδί σας. Διαβάστε του σιγὰ σιγὰ τὸν Ἥλιο τοῦ Αἰγινήτη καὶ τὸν Ἥλιο τοῦ Πάλλη. Ὑστερα θὰ δῆτε ποιόνα ἀπὸ τοὺς δυὸ θὰ καταλάβη καλῆτερα τὸ παιδί σας, καὶ ποιὸ λοιπὸν ἀπὸ τὰ δυὸ βιβλία θὰ τοῦ εἶναι πιὸ ὠφέλιμο, ἀφοῦ ὠφέλιμα τὰ θέλετε.

Εἶμαι βέβαιος πῶς προτοῦ νὰ δημοσιέψετε τὸ πρῶτό σας βιβλίον, τὴν Ἀστρονομία τοῦ Αἰγινήτη, δὲν κάματε τὴν δοκιμὴν. Γιατὶ ἀλλιῶς πιστέβω θὰ διαλέγατε τὸ πιὸ ὠφέλιμο, κ' ἔτσι θὰ εἶταν καὶ τὸ πιὸ φρόνιμο. Πῶς ὅμως καὶ νὰ ποιὸ λόγο μήτε σᾶς πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ νὰ δοκιμάσετε; Δικαίωμα δὲν ἔχετε κανένα νὰ πῆτε πῶς ἐπιστημονικὰ βιβλία στὴ δημοτικὴ δὲ γράφονται, ἀφοῦ γραφήκανε. Νὰ κατηγορήσετε τὸν Πάλλη δὲν μπορεῖτε, ἀφοῦ δὲ διαβάσατε τὸ κεφάλαιον ποῦ σᾶς λέω γιὰ τὸν Ἥλιο. Ἐχετε ἓναν ἑταῖρον ἄθροισμα ποῦ ἤσυχα κι ἀπλά, καθαρὰ κι ἐφκολονόητα, ἐπιστημονικὰ καὶ διασκεδαστικὰ, γιατί ὅλα ἀφτὰ τὰ κατάφερε, κ' εἶναι νὰπορήσει κανεὶς πῶς μπόρεσε καὶ τὰ κατάφερε, σᾶς ἐτοιμάζει μιὰν Ἀστρονομία παρμένη ἀπὸ ἀστρονόμους πολλὸν καλῆτερος ἀπὸ τὸ Flammarion, καὶ σεῖς δὲν κοιτάζετε μήτε τὸν ἄθροισμα μήτε τὰ βιβλία του! Καὶ γιατί ἀφτὸ τάχατις; Μόνον καὶ μόνον, γιατί εἶναι γραμμένα στὴ δημοτικὴ, δηλαδὴ ἀπὸ πρόληψη.

"Ἄν εἶναι ὅμως ἀπὸ πρόληψη κι ἀπὸ τὴν πρόληψη λησμονεῖτε τὸ καλὸ καὶ τὸ σκοπὸ σας τὸν ἴδιον, τότε πιά φρόνιμοι ἐν εἴστε, φίλοι μοι ἑταῖροι, καὶ πρέπει νὰ τὸ μολογήσετε καλά. Καὶ σὰ μοῦ τὸ μολογήσετε ἀφτὸ πρῶτον, παραδέχουμε

πιά και γὼ ἀμέσως καῑ σᾶς τὸ παραχωρῶ, πῶς ὁ Σύλλογός σας νᾶβαζε τίποτις καλὸ τοῦ Πάλλη, δὲ θᾶτανε πιά ὁ Σύλλογος τοῦ Βικέλα. Τὰ προσωπικά μας ὀηλαδῆ, τὰ ἴδια καῑ τὰ ἴδια. Ὁ σκοπός σας ὡς τόσο τί γίνεται; Τί γίνονται καῑ τὰ παιδιά; Τί γίνεται κ' ἡ γλῶσσά τους;

Μὰ σᾶς βαστῶ τώρα καῑ δὲ σᾶς ἀφίνω. Πρέπει μιὰ καῑ καλή νὰ τὸ ξεδιαλίσουμε ἀφτὸ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικό, νὰ μάθουμε παστρικά παστρικά πὶὸ εἶναι τὸ ζήτημα καῑ ποῦ βγαίνει. Θὰ προσπαθῆσω νὰ σᾶς τὰ ξηγήσω τὰ πράματα, ὅσο μπορῶ πὶὸ καθαρά καῑ ξάστερα, γιὰ νὰ ξέρουμε τουλάχιστο καῑ ποῦ πᾶμε. Ὅλοι τὸ συζητᾶνε καῑ λίγοι θαρρῶ πῶς το νοιώθουνε καθαφτό. Ἐγραψα γιὰ τὸ ζήτημα, καῑ μάλιστα ἐδῶ στὸ ἴδιο «Ἄστυ», ἄρθρα κάμποσα. Δὲν τὰ διαβάσατε τότες, γιὰτὶ τὸ ὕφος τους εἶτανε σοβαρὸ καῑ δίχως χωρατὸ κανένα. Σᾶς χρειάζεται εἰρωνεία, περιπαίξιμο σᾶς χρειάζεται σᾶς, καῑ θέλετε νὰ σᾶς τσοῦξη γιὰ νὰ διαβάσετε. Ὅμπρὸς τὸ λοιπὸν καῑ δὲ γλυτώσατε ἀκόμη ἀπὸ τὰ νύχια μου, ποῦ εἶναι καῑ μυτερά.

Πρέπει νὰ κάνουμε δουλειὰ καλῆτερη παρὰ ποῦ κάνᾶμε. Πρέπει νὰ ξεπλύνουμε τὸν οὐρανὸ μας. Ἡ καθαρέβουσα πάντα καῑ χωρὶς νὰ τὸ θέλω μου θυμίζει τὰ βουβάλια. Τὰ βουβάλια τῆς Θεσσαλίας! Εἶναι κάπι χοντρά ζῶα, μὰ ποῦ τὸ πετσὶ τους δὲ σηκώνει τὸν ἥλιο καῑ τῆ ζέστα. Στῆ λάσπη τὰ κυλοῦνε καῑ σὰ στεγνώση ἡ λάσπη, τὰ περισκεπάζει παντοῦ μεριά κ' ἔτσι δὲ νοιώθουνε τὸν ἥλιο. Μὰ ὦρα μας πιά νὰποτινάξουμε τῆ λάσπη, τὴν καθαρέβουσα ὀηλαδῆ, γιὰ νὰτενίσουμε τὸν οὐρανὸ.

Γ'

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ

Τὸ γλωσσικὸ τὸ ζήτημα σὰν τί λέτε νὰ εἶναι ;

Ἐγὼ λέω πῶς πρῶτα πρῶτα εἶναι ζήτημα πραχτικόν.

Ὡς τώρα θὰ πιστέβετε βέβαια πῶς ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ γίνευνται σύλλογοι, νὰ τοὺς διοικήῃ «έννεαμελές Συμβούλιον», νὰ βάζουνε μέσα έννια έταίρους κι ὄξω μιὰ έταίρα, νὰ ὀρίζῃ τήν ὕλη ὁ Βικέλας καί νὰ φροντίζῃ «ὅπως ἡ γλῶσσα εἶνε ὀμ.α.λή, ὅσον ένεστιν ὀμοιόμορφος, ἀπέχουσα ἐπίσης καί τῆς ἀρχαίζούσης καί τῆς λεγομένης δημῶδους». Τίποτις ἀπ' ἀφτά. Τὸ ζήτημα, τὸ καθαφτὸ ζήτημα, δέν εἶναι μήτε κάνε νὰ γράφουνται βιβλία ἢ στὴ δημοτικὴ ἢ στὴν καθαρέβουσα, βιβλία εἶτε καλλιτεχνικὰ εἶτε ἐπιστημονικὰ, εἶτε ρομάντσα εἶτε γραμματικές. Τὸ ζήτημα δέν εἶναι νὰποφασίση κανεῖς σέ τί γλῶσσα πρέπει νὰ γράφουνται οἱ στίχοι καί τὰ δηγήματα, στὴ γλῶσσα τοῦ Κόντου, στὴ γλῶσσα τοῦ Βικέλα ἢ στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Τὸ ζήτημα ὄλως διόλου διαφορετικὸ καί πολὺ πιὸ σπουδαῖο, πολὺ πιὸ μεγάλο.

Θάπορήσουν οἱ έταῖροι σὰν ἀκούσουνε πῶς ἀφτοὶ καί γὼ νὰ ἴδια θέλουμε, πῶς ἴσως ὀμως ἐγὼ πολεμῶ νὰ τὰ καταφέρω με τρόπο πιὸ πραχτικὸ κι ἀπὸ τὸ Σύλλογόν τους καί με πιὸ ὀρόνιμα μέσα κι ἀπὸ τήν ἴδια τὴ φρονιμάδα τοῦ Βικέλα.

Μοῦ φαίνεται μάλιστα πῶς θὰ σύφωνήσουνε μαζί μου οἱ ἑταῖροι, ἂν ποῦμε πῶς ὁ πρῶτος κι ὁ μόνος σκοπὸς εἶναι νάχη τὸ ἔθνος μιὰ γλῶσσα ποῦ νὰ μπορῆ ὁ καθένας νὰ τὴ μιλάη, νὰ τὴν καταλαβαίνει — εἴτε τὴ διαβάζει εἴτε τὴν ἀκούει — καὶ νὰ τὴ γράφει. Ἄλλο ζήτημα δὲν ὑπάρχει.

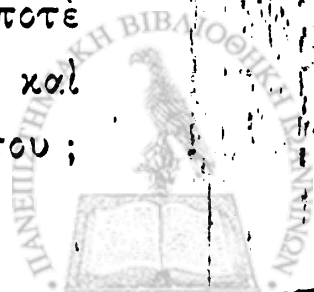
Εἶπαμε ὅμως ὁ καθένας, καὶ σὰς παρακαλῶ νὰ προσέξετε. Ναι, εἶπαμε νὰ μπορῆ ὁ καθένας νὰ τὴ μιλάη τὴ γλῶσσα, νὰ τὴ διαβάζη καὶ νὰ τὴ γράφει. Καὶ τί πάει νὰ πῆ ὁ καθένας; Πάει νὰ πῆ πῶς ὁ πιὸ πρόστυχος, ὁ πιὸ ἀγράμματος μπορεῖ νὰ μάθῃ τὴ γλῶσσα. Λόγου χάρι, στὴ Γαλλία, στὴ Γερμανία, στὴν Ἰταλία — καὶ παντοῦ — εἶναι χίλιες γλῶσσες, ὅσα δηλαδὴ καὶ χωριὰ στὸν κάθε τόπο, εἶναι χίλιες προφορὲς, ὅσες δηλαδὴ καὶ χῶρες. Στὴ Γαλλία ὅμως — ὅπως καὶ σὲ κάθε ἄλλο μέρος — μπορεῖ ὁ καθένας ὄχι μονάχα νὰ μάθῃ νὰ λέῃ τὴν κοινὴ λέξη pain, τὸ ψωμί, τοῦ ψωμοῦ — κι ἄς τὴν ξέρη ἀκόμη ἀπὸ τὸ χωριό του bara ἢ paine ἢ ὅ,τι κι ἂν εἶναι — μὰ μπορεῖ μάλιστα καὶ νὰ μάθῃ νὰ λέῃ panification, panifiable, panificateur, panifice, panifier, ποῦ εἶναι λέξεις παρμένες ἀπὸ τὰ βιβλία, μὲ τὴν πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης, λέξεις τοῦ σχολειοῦ, λέξεις ποῦ εἶναι σὰ δασκαλισμοὶ, δασκαλισμοὶ ὅμως ποῦ ὁ λαὸς κ' οἱ πιὸ πρόστυχοι μποροῦνε νὰ τοὺς μάθουνε, γιατί πᾶνε ταίρι-ταίρι μὲ τὴ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ, γιατί ὁ λαὸς ἔχει καὶ συνηθίζει χίλια ὀνόματα μὲ τὴν ἴδια κατάληξη — able, -eur, -ice, — καὶ χιλιάδες πολλὲς ρήματα ποῦ τὰ κλίνει, ὅπως θὰ μάθῃ καὶ θὰ μπορέσῃ νὰ μάθῃ νὰ κλίνει τὸ ρῆμα panifi-er, κι ἄς εἶναι τὸ ρῆμα τοῦτο δασκαλισμὸς ὅσο θέλει.

Ἐλᾶτε τώρα, φίλοι μου ἑταῖροι, νὰ ξαναδιαβάσουμε ἄλλη μιὰ τὸ Καταστατικό σας. Θὰ σᾶς κοστίσῃ ὅμως ποῦ μ' ἀναγκάζετε κι ἀντιγράφω τόσες φορές τέτοιες ἀηδίες. Χαρὰ σὲ κείνονα ποῦ τὸ σκάρωσε τὸ Καταστατικό σας !

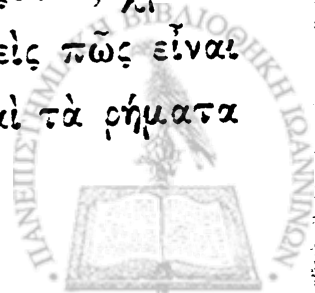
Ἄς πάρουμε τὰ τρία ἄρθρα ποῦ ξέρουμε. «Ἄρθρον 1. Ἰδρύεται Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων». Σκοπὸς αὐτοῦ ἢ διάδοσις ὠφελίμων γνώσεων παρὰ τῷ λαῷ, ἰδίᾳ διὰ τῆς δημοσιεύσεως βιβλιαριων εὐώνων, εὐλήπτων, ὁμοιομόρφων καὶ φερόντων τὸ ὄνομα καὶ τὴν σφραγιδα τοῦ Συλλόγου.—Ἄρθρον 2. Τὰ τοῦ Συλλόγου διοικεῖ Συμβούλιον ἑνεαμελὲς ἐκλεγόμενον κατὰ πενταετίαν διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας, ὑπὸ τῆς ἀπολύτου πλειονοψηφίας τῶν κατὰ τὴν ἐπιούτῃ συνέλευσιν παρόντων ἑταίρων κτλ. κτλ.—Ἄρθρον 5. Ἐπιτροπὴ, ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν τοῦλάχιστον μελῶν, ἐκλεγομένη δὲ κατ' ἔτος ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτοῦ ἢ καὶ τῶν ἑταίρων, ὀρίζει τὴν ὕλην τῶν βιβλιαριων, φροντίζουσα ὅπως ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶναι ὁμαλή, ὅσον ἔνεστιν ὁμοιόμορφος, ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς λεγομένης δημῳδους... Αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς λαμβάνονται κατὰ πλειονοψηφίαν, ἐν περιπτώσει δὲ ἰσοψηφίας νικᾷ ἡ ψῆφος τοῦ Προέδρου».

Τώρα ποῦ τὰ βλέπετε τ' Ἄρθρα σας καὶ ποῦ τὰ χαιρέστε, νὰ μοῦ πάρετε τίς περισσότερες φράσεις καὶ λέξεις ποῦ μοῦ σωριάσατε μέσα καὶ νὰ μοῦ πῆτε, πολὺ σᾶς παρακαλῶ, νὰ μοῦ πῆτε εἰλικρινὰ καὶ νὰ τὸ συλλογιστῆτε πρῶτα, νὰ μοῦ πῆτε ἂν τὸ πιστέβετε μὲ τὰ σωστά σας πῶς μπορεῖ ποτὲ ὁ λαὸς νὰ μάθῃ, δηλαδὴ νὰ μάθῃ νὰ κλίνη τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ῥήματα τοῦ Καταστατικοῦ σας, νὰ τὰ κάμῃ γλῶσσά του ;

Μπορεῖ, νὰ μοῦ τὸ πῆτε, μπορεῖ ὁ λαὸς σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ σ' ὅλη τὴν Ἀνατολή, μπορεῖ, νὰ μοῦ πῆτε, ὁ πιὸ πρόστυχος καὶ ὁ πιὸ ἀγράμματος, μὰ τί κάθουμαι καὶ λέω ; μπορεῖτε ἐσεῖς οἱ ἴδιοι ποῦ τὰ γράφετε νὰ τᾶχετε γιὰ γλῶσσας ; μπορεῖ ποτὲ νὰ γίνῃ συνήθεια, νὰ γίνῃ γλῶσσα ἐθνικὴ ἢ μορφολογία ἀφτὴ ἢ παράξενη, ἢ καθαρῆβουσα τοῦ Καταστατικοῦ σας ; μπορεῖ ἄξαφνα ὁ καθένας νὰ κλίνῃ ἢ διάδοσις τῆς διαδόσεως, τῇ διαδόσει.—ἀφροῦ χώνετε μέσα καὶ δοτικές, «παρὰ τῷ λαῷ», «ιδίᾳ», «ἐπὶ τούτῳ»,—τὴν διάδοσιν, αἱ διαδόσεις, τῶν διαδόσεων, τὰς διαδόσεις, ταῖς διαδόσεις ; μπορεῖ ὁ καθένας νὰ κλίνῃ ἄξαφνα καὶ μετοχές, φέρων, φέροντος, φέροντι, φέροντα, φέροντες, φερόντων (τὸ ὄνομα καὶ τὴν σφραγιδα τοῦ Συλλόγου) φέρουσι καὶ φέροντας ; Μπορεῖ ἄξαφνα ὁ καθένας νὰ κλίνῃ τὸ ἔννεαμελές Συμβούλιον, τοῦ ἔννεαμελοῦς, τῷ ἔννεαμελεῖ, τὰ ἔννεαμελῆ, τῶν ἔννεαμελῶν, τοῖς ἔννεαμελέσι ; Μπορεῖ ὁ καθένας νὰ κλίνῃ ἢ ἀπόλυτος, τῆς ἀπολύτου, τῇ ἀπολύτῳ, τὴν ἀπόλυτον, αἱ ἀπόλυτοι, τῶν ἀπολύτων, ταῖς ἀπολύτοις, τὰς ἀπολύτους, ὧ ἀπόλυτοι ; Καὶ σεῖς ποῦ θέλετε νὰ μᾶς βγάλετε Σύλλογον κ' ἔρχεστε νὰ μᾶς δημοσιέβετε βιβλία φτηνὰ, ἐφοκλονόγητα καὶ ὁμοιόμορφα, τὸ θαρρεῖτε μὲ τὰ σωστά σας πῶς θὰ καθίση ἄξαφνα ὁ κόσμος νὰ μιλάῃ γιὰ βιβλία εὐωνα, εὐληπτα ἢ μάλιστα «περὶ βιβλιαρίων εὐώνων, εὐλήπτων καὶ ὁμοιόμορφων καὶ φερόντων» κτλ. ;

Τὰ συλλογιστήκατε αὐτά ; Τὰ στοχάστηκε αὐτὰ ἢ φρονιμάδα τοῦ Βικέλα ; Πολλὴ γλωσσολογία δὲ χρειάζεται, χρειάζεται μονάχα λίγη κρίσις γιὰ νὰ καταλάβῃ κανεὶς πῶς εἶναι ἀδύνατον νὰ κλίνῃ ποτὲ ὁ καθένας τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ρήματα

ἀφτὰ, ὅπως μοῦ τὰ καταστρώνετε στὸ χαρτί, ἀδύνατο νὰ καταντήσουνε ποτὲ νὰ γίνουνε χρῆση γενική, γενική συνήθεια. Ἀνάγκη ὅμως τότες, ἀπόλυτη ἀνάγκη, θέλετε δὲ θέλετε, τί μὲ μέλει; ἀνάγκη σας νὰ τὸ μολογήσετε πῶς γράφετε γλῶσσα ποῦ ὄχι μόνο δὲν εἶναι σήμερα, μὰ ποῦ μήτε μπορεῖ ποτὲ νὰ γίνῃ γλῶσσα ἐθνική. Ἐδῶ σᾶς ἔχω.

Τὸ λοιπὸν, τί τῆ γράφετε; τί κωμωδία εἶναι τούτη! καὶ τί μασκαραλίκια καὶ τί ἀστόχαστες, ἀποκριάτικες φρονιμάδες; Σηκωθήκατε νὰ μοῦ κανονίσετε, νὰ μοῦ νομοθετήσετε γλῶσσα, νὰ ὀρίζετε τὴν ὕλη καὶ νὰ φροντίζετε «ὅπως ἡ γλῶσσά σας εἶναι ὁμαλή» καὶ δὲν ξέρω τί ἄλλα τέτοια, καὶ μοῦ καθίζετε στὸ Καταστατικὸ σας κάτι ὁμοιόμορφα, εὔωνα κ' εὔληπτα, μὲ τὸ συμπάθειο, ποῦ εἶναι λασποκούρελλα.

Μὴ μὲ βλέπετε ποῦ θυμώνω. Θυμώνω, γιατί τὰ συστήματά σας ἀφτὰ τὰ δασκάλικα τὰ γνωρίζω, θυμώνω, γιατί τὰ συστήματά σας ἀφτὰ τὰ φρόνιμα λάσπη θὰ κάνουν καὶ τῆ γλῶσσα καὶ τὸ ἔθνος. Θυμώνω, γιατί θέλω νὰ σᾶς καταπείσω — κι ὀρίστε τώρα, ἤσυχα καὶ σιγὰ καὶ δίχως κανένα θυμὸ, νὰ τὸ καταφέρω κι ἀφτό.

Κάτι θὰ σᾶς ρωτήξω. Βλέπω καὶ λέει τὸ «Ἄρθρον 5» πῶς θὰ φροντίσετε ἡ γλῶσσα νὰ εἶναι ὁμαλή, «ὅσον ἔνεστιν ὁμοιόμορφος» κτλ. Πολὺ ώραῖα. Θὰ μοῦ κάμετε μεγάλη χάρη νὰ μοῦ πῆτε, ἢ καὶ νὰ μὴ μοῦ πῆτε, παρὰ νὰ τὸ συλλογιστῆτε μοναχοί σας, ποιὸ ἀπὸ τὰ δυὸ θὰ μπορέση πιὸ ἔφκολα νὰ μάθῃ ὁ καθένας, δηλαδὴ νὰ λέῃ, νὰ διαβάζῃ καὶ νὰ γράφῃ, ποιὸ ἀπὸ τὰ δυὸ πιὸ ἔφκολα, παρακαλῶ, ἡ ὁμοιόμορφος, τῆς ὁμοιόμορφου, ἢ ἡ ὁμοιόμορφη, τῆς ὁμοιόμορφης; Ποιὸ ἀπὸ τὰ δυὸ πιὸ ἔφκολα, λοιπὸν; Τὸ δέφτερο, δὲν εἶναι λόγος.

Τότες, τί διστάζετε ; Τί γράφετε τύπους ποῦ δὲν μπορεῖ ὁ καθένας νὰ τοὺς μάθῃ, ὅταν ἔχετε τύπους ποῦ ὁ καθένας τοὺς μαθαίνει ;

Οἱ γλῶσσες ἔτσι προοδέβουνε, ἔτσι καλλιεργιοῦνται κ' ἔτσι πλουτίζουνε. Ἔτσι πᾶνε ταίρι-ταίρι καὶ συντροφικὰ μὲ τὴν πρόοδο, ποῦ εἴπαμε, τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἔτσι εἴτανε, ἔτσι τὸ συνηθίζανε καὶ στὴν πιὸ κλασσικὴ ἐποχῇ, ἐσεῖς ποῦ μιλεῖτε γιὰ τὴν ἀρχαίζουσα καὶ καλὰ-καλὰ δὲν ξέρετε τὴν ἀρχαία. Ὅταν ὁ Θουκυδίδης, πρώτη φορὰ, ἔβγαλε στὴ μέση κ' ἔφτειαξε ἀπατός του τίς λέξεις τολμητῆς, κινδυνευτῆς, εἰκαστῆς καὶ κάμποσες ἄλλες, τί ἔκαμε ; Συμμορφώθηκε στοὺς κοινούς, τοὺς δημοτικούς τύπους τοῦ καιροῦ ἐκείνου κ' ἔτσι μποροῦσε κι ὁ πιὸ πρόστυχος, κι ὁ πιὸ ἀγράμματος Ἀθηναῖος, μποροῦσε, λέω, νὰ μάθῃ ἀμέσως νὰ κλίνει τὰ ὀνόματα ἀφτὰ, τολμητῆς, τολμητοῦ, τολμητῆ, κτλ., γιὰτὶ γνώριζε τὴν κατάληξη, γιὰτὶ βασίλευσαν τὰ πρωτόκλιτα ἀφτὰ στὰ χεῖλια τοῦ λαοῦ, κάθε φορὰ ποῦ ἔλεγε ὁ πολίτης, τοῦ πολίτου, τῷ πολίτῃ κτλ., ὁ ποιητῆς, τῷ ποιητῆ κτλ.

Δὲν κάθισε ἄξιαφνα ὁ Θουκυδίδης νὰ τοῦ τὸ κλίνει πολίτας, εἰκαστὰς, πολίταο ἢ πολίτεω, ἢ εἰκάστας, ποῦ εἴταν πιὸ ἀρχαῖα καὶ μάλιστα πιὸ κανονικά. Δὲν τὸν ἔμελε διόλου νὰ εἶναι ἀρχαῖος ἢ νὰ μὴν εἶναι ὁ τολμητῆς, νὰ εἶναι ἢ νὰ μὴν εἶναι ὁ κινδυνευτῆς κανονικός. Τὸ ἴδιο λοιπὸν πρέπει νὰ γίνῃ καὶ σήμερις. Ὅση διαφορὰ ἔχουν ἀναμεταξύ τους ἡ γενικὴ πολίτας κ' ἡ γενικὴ πολίτου, ἄλλη τόση διαφορὰ, μήτε λιγώτερο ἐβγενικιά, μήτε κανονικιά λιγώτερο, ἔχουνε ἀναμεταξύ τους κ' ἡ γενικὴ πολίτου μὲ τὴ γενικὴ τοῦ πολίτη.

Ἐμεῖς τὸ λοιπὸν ποῦ γράφουμε καὶ ποῦ λέμε τοῦ πολίτη, τοῦ δικαστῆ, τοῦ τολμητῆ, τῆς ὁμοιόμορφης, ἢ ὁμοιόμορφη, κι ὅλα τ᾿ ἄλλα, ἐμεῖς ποῦ μᾶς ἔχετε γιὰ βαρβάρους, ἐμεῖς ἴσα-ἴσα κάνουμε σὰν τοὺς ἀρχαίους, ἐμεῖς ἀκολουθοῦμε τὸ Θουκυδίδη. Ἐσεῖς ὅμως προτιμᾶτε νὰκολουθήσετε τὸ Βικέλα — «διὰ πενταετίαν».

Τί ἔχετε νὰ πῆτε σ' ἀφτά ;

Κι ἄλλο τώρα. Ὁ Βικέλας εἶναι πρόεδρος. « Ἄρθρον 5... Αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς λαμβάνονται κατὰ πλειονοψηφίαν, ἐν περιπτώσει δὲ ἰσοψηφίας νικᾷ ἡ ψῆφος τοῦ Προέδρου ». Τὸ λοιπὸν ἡ ψῆφος, τῆς ψήφου, τῆ ψήφω. Νὰ παρατηρήσετε ὅμως πῶς τὸ ἴδιον ἄρθρον « Ἄρθρον 5 », λέει πῶς θὰ φροντίζετε νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα « ὅσον ἔνεστιν ὁμοιόμορφος ». Περίεργο πρᾶμα ! Ποτέ μου δὲν εἶδα τόσο λίγο νὰ προσέχη κανεὶς στὸ λόγο ποῦ θὰ γράψη, τόσο ἀστόχαστα ἄλλα νὰ λέη κι ἄλλα νὰ κάνη, οἷχως κι ὁ ἴδιος βέβαια νὰ τὸ καταλάβη. Στὰ σύννεφα θὰ περπατοῦσε, ὅπως ὅλοι οἱ δασκάλοι, ἐκεῖνος ποῦ μᾶς τὸ ζύμωσε τὸ « Ἄρθρον 5 ».

Δὲ μοῦ λέτε, σᾶς παρακαλῶ, ἐσεῖς ποῦ γυρέβετε ὁμοιόμορφη γλῶσσα, δὲ μοῦ λέτε ποιὸς εἶναι ὁμοιόμορφος τύπος, ἡ ψῆφος ἢ ὁ ψῆφος ; Τὴν κατάληξη -ος τὴν ἔχουν ἄραγες τὰ θηλυκὰ ἢ τὰρσενικὰ, δὲ λέω μονάχα στὴ δημοτικὴ μας, μὰ στὴν ἴδια ἀκόμη τὴν ἀρχαία, στὴν ἴδια τὴν καθαρέβουσα ; Ἡ καθαρέβουσα ἔχει μερικὰ μόνο θηλυκὰ μὲ τὴν κατάληξη -ος· ὅλα τ᾿ ἄλλα ἀρσενικά. Ἡ δημοτικὴ, -ος γιὰ τὰ θηλυκὰ δὲν ξέρει· ξέρει -ος μόνο γιὰ τὰρσενικά. Πῶς λέει ὁ κόσμος ; Λέει ἡ ψῆφος ἢ λέει ὁ ψῆφος ; Τί μοῦ μιλᾶτε λοιπὸν ἐσεῖς γιὰ ὁμοιόμορφη γλῶσσα, ἀφοῦ γράφεται ἡ ψῆφος κι ὁ πρόε-

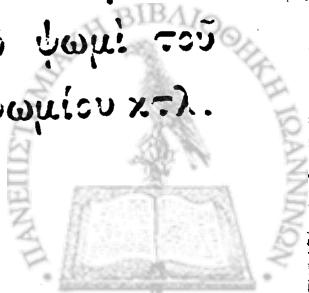
δρος κι ἀφοῦ ὁ λαὸς θὰ τὰ πῆ, καὶ τὰ δυὸ μὲ τὸ ὄ· του ἀρσε-
νικοῦ, ὁ Πρόεδρος κι ὁ ψῆφος — κ' ἔτσι θὰ φανῆ πιὸ πολὺ
ὁμοιόμορφος στὴ γλῶσσά του κι ἀπὸ τὸ Σύλλογό σας κι ἀπὸ
τὸ Βικέλα.

Ὁ σκοπὸς σας ποιὸς εἶναι τὸ κάτω-κάτω; Πρέπει νὰ τὸ
μάθουμε καὶ τὸ μαθαίνουμε πολὺ ἔφολλα, φτάνει νὰ μοῦ
ἀπαντήσετε καὶ σ' ἀφοῦ μου τὸ στερνὸ τὸ ρώτημα.

Στὰ βιβλία ἢ στὰ βιβλιάρια ποῦ θὰ δημοσιέβετε κάθε
μῆνα — γιὰτὶ κάθε μῆνα θὰ τὸν ἀφανίζετε, κάθε μῆνα θὰ τὸν
καταστρέφετε τὸν κατημένο μας τὸ λαὸ, κάθε μῆνα θὰ τοῦ
χαλνᾶτε τὴ γλῶσσα του, γιὰ νὰ τοῦ βάζετε στὰ μάτια μπρο-
στὰ τοῦ Καταστατικοῦ σας τὴ γλῶσσα, — καὶ δὲν τρέμετε
γιὰ τὸ κακὸ ποῦ θὰ τοῦ κάνετε κάθε μῆνα! — στὰ βιβλία σας
τὸ λοιπὸν, ἀφοῦ ὁμαλώνετε καὶ κανονίζετε, ἀφοῦ φροντίζει ὁ
Βικέλας «ὅπως ἡ γλῶσσα» κτλ., γιὰ πῆτέ μου στὰ βιβλία
σας, τί τύπους θὰ παραδέχεστε; Ἄς πάρουμε δυὸ-τρεῖς, νὰ
μὴν μπερδέβουμε τὰ ζητήματα. Θὰ λέτε ἢ θὰ φίνετε νὰ γρά-
φουνε παντοῦ τὸ ψωμί, τοῦ ψωμιοῦ, ὁ πατέρας, τοῦ πατέρα,
ὁ δρόμος, τοῦ δρόμου, ἢ θὰ διορθώνη, ὁ Βικέλας καὶ θὰ βάζη, ὁ
πατήρ, τοῦ πατρός, ἢ ὁδὸς, τῆς ὁδοῦ, τὸ ψωμίον, τοῦ ψωμίου;

Ὡς τώρα κατάλαβα πῶς ἀφοῦ θέλετε, γιὰτὶ ἄλλιως τί
νόημα ἔχει νὰ εἶναι πρόεδρος ὁ Βικέλας καὶ νὰ νικάη κιόλας
«ἡ ψῆφος» του;

Τότες, ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ. Ἡ θέλετε νὰ τὰ λέτε καὶ νὰ τὰ
γράφετε ἀναμεταξύ σας καὶ τὸ πολὺ-πολὺ νὰ βγάλετε ὅσο
πῶς δὲ σᾶς φτάνει μιὰ ἐθνικὴ γλῶσσα, μὰ πῶς ἐθνικὲς γλῶσ-
σες θέλετε δυὸ, μιὰ ποῦ νὰ λέη, ὁ Ρωμιὸς τὸ ψωμί τοῦ
ψωμιοῦ, ἄλλη μιὰ ποῦ νὰ διαβάξη τὸ ψωμίον τοῦ ψωμίου κτλ.

κτλ. Ἡ γυρέβετε κ' ἐλπίζετε στάπόβαθα τῆς καρδιᾶς τοῦ Βικέλα, μιὰ μέρα, πότε ; ὁ Βικέλας τὸ ξέρει, μιὰ μέρα νὰ γίνῃ γλῶσσα ἐθνικὴ ἀφτῆ σας ἢ γλῶσσα ποῦ λέει τὸ ψωμίον, τοῦ ψωμίου, ὁ πατήρ, τοῦ πατρός, ἢ ὁδός, τῆς ὁδοῦ, ἢ γλῶσσα τοῦ Καταστατικοῦ σας ποῦ λέει ἐννεαμελές, φερόντων, διαδόσεως, ἢ γλῶσσα τοῦ Αἰγινήτη ποῦ λέει τοῦ Σύμπαντος καὶ τοῦ Ἀχανοῦς, καὶ νὰ κλίνουνται κιόλας ἀφτὰ ὅλα τους, — γιὰτὶ ἀλλιῶς τί προκοπὴ εἶδαμε καὶ τί φελᾶ ; — μ' ἓνα λόγο νὰ διαδοθῆ παντοῦ στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ γίνῃ ἐθνικὴ γλῶσσα ἢ γλῶσσα σας ἀφτῆ, ἢ « ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαιζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημώδους ».

Ἄν εἶναι ἀφτός ὁ κρύφιος σας ὁ πόθος, μὴ χασομερᾶτε, παιδιά. Σκολειὸ νὰ κάμετε ἀλάκαιρη τὴν Ἑλλάδα, καὶ τί σκολειὸ ; ὄχι σκολειὸ ποῦ νὰ μαθαίνουν ἀστρονομίες, γεωλογίες, κι ἄλλες —ίες, μιὰ σκολειὸ ποῦ νὰ μαθαίνουνε μόνο καὶ μόνο γραμματικὴ καὶ τίποτις ἄλλο, νὰ κλίνουν ὀνόματα καὶ ῥήματα, νὰ κλίνουνε, νὰ μελετοῦνε τὰ ἐπίθετα καὶ τὰ ἐπιρρήματα καὶ τὶς ἀντωνυμίες, τὶς δικές σας, τὰ δικά σας ἐπιρρήματα καὶ τὰ ῥήματα τὰ δικά σας, τοῦ Καταστατικοῦ σας καὶ τοῦ Αἰγινήτη καὶ τοῦ Βικέλα. Φεβοῦμαι μήπως κ' οἱ ἴδιοι δὲν τὸ καλοστοχαστήκατε τί ὄρομο πήρατε καὶ τί κόπο θάχετε γιὰ νὰ πᾶτε ἴσια μὲ τὴν ἄκρη. Φανταστῆτε ποῦ σὲ πολλὰ χωριά ἔχουνε ὀνόματα διάφορα γιὰ νὰ ποῦν τὸν πατέρα· στὸ ἓνα θὰ τὸν ποῦνε κύρης, στ' ἄλλο τσύρης, ἐδῶ ἀφές, ἐκεῖ ἀφέντης. Πρέπει ἐσεῖς νὰ πᾶτε καὶ νὰ μάθετε τὰ χωριατόπουλα νὰ λένε ὄχι, ὁ Θεὸς φυλάξει ! τὴν κοινὴ λέξη ὁ πατέρας, τοῦ πατέρα. Εἶναι πάρα πολὺ ἔφκολο νὰ τὴ μάθουνε καὶ δὲν ταιριάζει. Ὁ Βικέλας ἀφτὰ δὲν τὰ σηκώνει. Πρέπει νὰ

τὰ μάθετε νὰ λένε καὶ νὰ κλίνουν ὁ πατήρ τοῦ πατρός. Πρέπει νὰ μάθετε ὅλα τὰ χωριατόπουλα καὶ ὅλα τὰ παλληκάρια νὰ κλίνουν τὸ ψωμίον, τοῦ ψωμίου, τὸ χωρίον τοῦ χωρίου, ἡ βρύσις τῆς βρύσεως, ἡ ράχισ τῆς ράχεως, ἡ μύτις τῆς μύτιδος, ἡ ἡ ρίς τῆς ρινός. Καὶ πρέπει νὰ τοὺς τὸ μαθαίνετε ἀπὸ τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ καὶ ποτέ τους οἱ δασκάλοι στὸ σχολεῖο λέξη νὰ μὴν ξεστομίσουνε ποῦ νὰ μὴν ἀπέχη «ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαϊζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημώδους».

Ἄφτὰ τώρα, πῆτέ μου στὴ ζωὴ σας; δὲ σᾶς φαίνονται πῶς εἶναι τοῦ Βικέλα ὑπερβολές; Ἡ σᾶς φαίνονται τάχατις ἐφχολοκατόρθωτα, σᾶς φαίνονται πραχτικά; Σᾶς φαίνονται φρόνιμα;

Τρέλλα μεγαλύτερη δὲ φαντάζουμε ἀπὸ τέτοια φρονιμάδα.

Δ'

ΤΟ ΗΘΙΚΟ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ

Ἐλπίζω, φίλοι μου ἑταῖροι, νὰ σᾶς ἔκαμα κάπως νὰ συλ-
λογιστῆτε τὸ ζήτημά, γιατί μπορεί ἀκόμη καὶ νὰ μὴ σᾶς
πεισα, μελονότι δὲ βλέπω καὶ τί μπορείτε νὰ μοῦ ἀπαντή-
ετε. Τόσο ἀπλὰ τὰ πράματα, ὅπως τὰ φανταζόσαστε, δὲν
εἶναι. Θὰ καταλάβετε πιά πῶς εἶναι κάμποσο σπουδαῖο τὸ
ζήτημα. Καὶ νὰ σᾶς τὸ πῶ κρυφά-κρυφά, δὲν πιστέβω ὁ καλός
μας ὁ Βικέλας νὰ τὰ πολυσυλλογίστηκε ὅσα μᾶς φανέρωσε
για μὲ τώρα ἢ μικρὴ μας ἢ κουθέντα. Τοῦ τὰ εἶπα τοῦ
παιδίου, τοῦ τᾶγραφα κιόλας καὶ τοῦ ἔλεγα ἴσια-ἴσια πῶς ὁ
μεγάλος κι ὁ μόνος ὁ σκοπὸς γιὰ τὸ ἔθνος εἶναι νᾶχη μιὰ
γλῶσσα ποῦ νὰ μπορῆ ὁ καθένας νὰ τῆ μάθῃ, νὰ τῆ μιλῆ, νὰ
τῆ διαβάζῃ καὶ νὰ τῆ γράφῃ, πῶς ἢ καθαρέβουσα εἶναι ἀδύ-
νατο νὰ γενῆ ποτές ἐθνικὴ γλῶσσα καὶ πῶς γιὰ τοῦτο θαρρῶ
παραίτητο κι ἀναγκαῖο, τώρα ποῦ εἴτανε νὰ κάμῃ καὶ Σύλ-
λογο, νὰ παραδεχτοῦνε τοὺς τύπους τοὺς δημοτικούς κι ὁ
κατῆρ μιὰ καὶ καλὴ νὰ γίνῃ πατέρας.

Μοῦ ἀποκρίθηκε, καὶ πάντα ἔχω τὸ γράμμα του· «Μὴ
φουριάζης, ἀλλ' εὐχου μας καὶ σὺ ἐπιτυχίαν». Ἄλλη φορά
ἄλλε ποῦ τοῦ μιλοῦσα γιὰ τὸ Σύλλογό του καὶ τοῦ ἔλεγα

πῶς θὰ κάνη πολὺ κακὸ, μου εἶπε. «Στείλέ μας καὶ σὺ καὶ μεῖς τὰ διορθώνουμε».

Φοβοῦμαι μήτε σ' ἀφτὸ νὰ μὴν εἶμαι σύφωνος μὲ τὸν καλὸ μας τὸν Βικέλα. Νομίζω μάλιστα πῶς θάτανε πολὺ πιὸ σωστὸ νὰ διορθῶνε πρῶτα τὸ δικό του τὸ κεφαλάκι, καὶ κατόπι νὰ διορθῶνη δὲ λέω τὴ γλῶσσα μου, μὰ καὶ τοῦ δούλου του τὴ γλῶσσα.

Κι ἀλήθεια τὸ ζήτημα εἶναι ἀκόμη πιὸ σπουδαῖο, ἀκόμη πιὸ μεγάλο παρὰ ποῦ εἶδαμε ὡς τώρα.

Τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ἀντὶς νὰ τὴν καλλιεργῆτε μὲ τὴν καθαρέβουσα, τὴ χαλνᾶτε. Καὶ θὰ τὸ νοιώσετε ἀμέσως. Τί θέλετε νὰ γίνη ὁ λαὸς ἀνάμεσα σ' ἀφτὴ τὴ διγλωσσία; Θὰ πελαγώση. Ἐσεῖς τὸν τραβάτε ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος· ὁ νόμος ὁ ἱστορικὸς, ἡ φυσικὴ του γλῶσσα ὀηλαδῆ, τὸν τραβάει, τονὲ σπρώχνει ἀπὸ τ' ἄλλο. Μιὰ τοῦ λέτε ἡ κυβέρνησις, μιὰ σᾶς ξεφέβγει καὶ σᾶς τοὺς ἴδιους, καὶ τοῦ λέτε ἡ κυβέρνησις, μιὰ ἡ ψῆφος, μιὰ ὁ ψῆφος, μιὰ καθαρέβουσα, μιὰ ὀημοτικὴ. Στοχαστῆτέ το, σᾶς παρακαλῶ πολὺ, μὰ πολὺ. Μὲ τὰ βιβλία σας τὰ «εὐληπτα» καὶ μὲ τὰ ρωμαίικα τὰ δικά του, τί ἄλλο μπορεῖ νὰ γίνη παρὰ καμιὰ μιξοβάρβαρη γλῶσσα, ποῦ εἶναι τέρας σωστὸ; Καὶ τὴ μιξοβάρβαρη τὴ γλῶσσα, μὲ τὰ βιβλία σας ἀφτὰ, κάθε μέρα τὴν κάμετε πιὸ βάρβαρη, καὶ νὰ τὸ καταλαβαίνατε ἀφτὸ καλὰ, καὶ νὰ σᾶς γιόμιζε ἡ ἀλήθεια τὸ νοῦ, θὰ τὸ νοιώθατε πιά καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι πῶς εἶναι ἀμαρτία, πῶς εἶναι κρῖμα φοβερὸ ἀφτὰ ποῦ τὰ νομίζετε πῶς εἶναι καλὰ καὶ φρόνιμα, καὶ θὰ σᾶς ἔπαιρνε τρόμος μὴν τύχη καὶ τὴν καταστρέψετε περισσότερα καὶ τὴ βαρβαρώσετε ὀλότελα, τὴν ὀμορφη, τὴν πλούσια, τὴν ἀλάθεφτη, τὴν κανονικὴ, τὴν προ-

πῶς θὰ κάνη πολὺ κακὸ, μοῦ εἶπε. «Στείλε μας δὲ καὶ σὺ, καὶ μεῖς τὰ διορθώνουμε».

Φοβοῦμαι μήτε σ' ἀφτὸ νὰ μὴν εἶμαι σύφωνος μὲ τὸν καλὸ μας τὸ Βικέλα. Νομίζω μάλιστα θ' ἄτανε πολὺ πιὸ σωστὸ νὰ διώρθωνε πρῶτα τὸ δικό του τὸ κεφαλάκι, καὶ κατόπι νὰ διορθώνη δὲ λέω τὴ γλῶσσα μου, μὰ καὶ τοῦ δούλου του τὴ γλῶσσα.

Κι ἀλήθεια τὸ ζήτημα εἶναι ἀκόμη πιὸ σπουδαῖο, ἀκόμη πιὸ μεγάλο παρὰ ποῦ εἶδαμε ὡς τώρα.

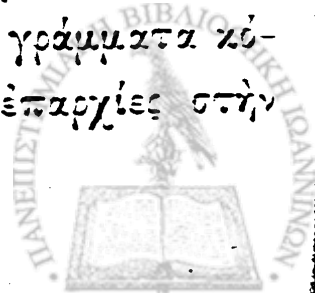
Τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ἀντὶς νὰ τὴν καλλιεργῆτε μὲ τὴν καθαρέβουσα, τὴ χαλνᾶτε. Καὶ θὰ τὸ νοιώσετε ἀμέσως. Τί θέλετε νὰ γίνη ὁ λαὸς ἀνάμεσα σ' ἀφτὴ σας τὴ διγλωσσία ; (Ὡ)ὰ πελαγώση. Ἐσεῖς τὸν τραβᾶτε ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος· ὁ νόμος ὁ ἱστορικὸς, ἡ φυσικὰ του γλῶσσα ὀηλαδὴ, τὸν τραβᾶει, τονὲ σπρώχνει ἀπὸ τ' ἄλλο. Μιὰ τοῦ λέτε ἡ κυβέρνησις, μιὰ σᾶς ξεφέβγει καὶ σᾶς τοὺς ἴδιους καὶ τοῦ λέτε ἡ κυβέρνηση, μιὰ ἡ ψῆφος, μιὰ ὁ ψῆφος, μιὰ καθαρέβουσα, μιὰ δημοτικὴ. Στοχαστῆτε το, σᾶς παρακαλῶ πολὺ, μὰ πολὺ. Μὲ τὰ βιβλία σας τὰ «εὐληπτα.» καὶ μὲ τὰ ρωμαίικα τὰ δικά του, τί ἄλλο μπορεῖ νὰ βγῆ, τί ἄλλο μπορεῖ νὰ γίνη παρὰ καμιὰ μιξοβάρβαρη γλῶσσα, ποῦ εἶναι τέρας σωστό ; Καὶ τὴ μιξοβάρβαρη τὴ γλῶσσα, μὲ τὰ βιβλία σας ἀφτὰ, κάθε μέρα τὴν κάνετε πιὸ βάρβαρη, καὶ νὰ τὸ καταλαβαίνατε ἀφτὸ καλὰ, καὶ νὰ σᾶς γιόμιζε ἡ ἀλήθεια τὸ νοῦ, θὰ τὸ νοιώθατε πιά καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι πῶς εἶναι ἀμαρτία, πῶς εἶναι κρῖμα φοβερὸ ἀφτὰ ποῦ τὰ νομίζετε πῶς εἶναι καλὰ καὶ φρόνιμα, καὶ θὰ σᾶς ἔπαιρνε τρόμος μὴν τύχη καὶ τὴν καταστρέψετε περισσότερα καὶ τὴ βαρβαρώσετε ὀλότελα τὴν

ὁμορφῆ, τὴν πλοῦσια, τὴν ἀλάθευτη, τὴν κανονικὴ, τὴν προγονικὰ τῆ λαλιά τοῦ δύστυχου τοῦ λαοῦ, ποῦ δὲ φταίει, καὶ ποῦ σᾶς φύλαξε πιὸ πιστὰ τὴν ἀρχαία τῆ γλῶσσα τῆ χρυσὴ ἀπὸ τὴν καθαρέβουσα, τὴν ψέφτρα.

Μὴν τὸ φαντάζεστε πῶς ἡ καθαρέβουσα εἶναι γλῶσσα. Μὴν τὸ φαντάζεστε πῶς γενικέβεται καὶ πάει. Γιατὶ ἀκούτε τὸν ἀμαξᾶ νὰ σᾶς λέη «Παρών!», κάτι θαρρεῖτε πῶς ἔγινε. Ὅχι ἀμαξᾶς, μὰ ἕνας σπουδασμένος — τὸ σημείωσα κι ἀλλοῦ — μου εἶπε μιὰ φορὰ. «Εἴμαστε ὅλοι παρών». Καὶ διόλου γιὰ χωρατὸ δὲν τὸ εἶπε. Καὶ νὰ τὸ ξέρετε πῶς ἔτσι πάντα εἶναι, ὀηλαδὴ πῶς ἡ καθαρέβουσα εἶτε χαλνᾷει καὶ τῆ δημοτικὴ καὶ τὴν ἀρχαία, σὰν πέση στὸ στόμα τοῦ λαοῦ καὶ στοῦ γραμματισμένου ἀκόμη τὸ στόμα, εἶτε διορθώνεται κι ἀπὸ τὸ λαὸ κι ἀπὸ τὸ γραμματισμένο, κ' ἔτσι ἔγινε ἡ ὑπηρέτρια, περέτρια, κι ὁ κλητῆρ, κλητῆρας, ποῦ εἶναι πιὸ ὁμοιόμορφα, πιὸ σύφωνα καὶ τὰ δύο μὲ τῆ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ. Καὶ νὰ τὸν ἄφιναν ἤσυχα τὸ λαὸ τὸν κατημένο, καὶ ν'ἄφιναν ἤσυχα τὸν ἀμαξᾶ νὰ λέη ἀμάξι, ἀντὶς ἀμαξᾶ. τῆς ἀμάξης, δὲ θὰ τᾶχανε ὁ κακομοίρης, δὲ θὰ τᾶκανε ὅλα θάλασσα καὶ δὲ θὰ μᾶς ἔλεγε ἄξαφνα, ἡ ἀμάξι! Ἄς τὰ χαίρεται τὰ τέτοια ὁ Βικέλας κι ἄς λέη πῶς δὲν πειράζει καὶ πῶς εἶναι μικρὰ πράματα. Οἱ φρόνιμοι τὰ βλέπουν ἀφτὰ μὲ κακὸ μάτι, τὰ βλέπουνε καὶ μὲ τὸν πόνο τῆς καρδιᾶς τους, γιατί ξέρουνε πῶς δὲν πήραμε καλὸ ὁρὸμο καὶ πῶς ἄσκημα θὰ τελειώση.

Ὡς ἐδῶ γιὰ τῆ γλῶσσα. Εἶναι ὁμῶς καὶ ζήτημα οἰκονομικὸ.

Παρατηρήθηκε στὴ Γαλλία πῶς, ὅταν τὰ γράμματα κόστιζαν εἴκοσι λεφτὰ γραμματόσημο ἀπὸ τίς ἐπαρχίες στὴν

πρωτέβουσα κι ἀπὸ τὴν πρωτέβουσα στὶς ἐπαρχίες, ἢ ἀλληλογραφία· μεγάλη δὲν εἶτανε· πόλυναν τὰ γράμματα, πῆρε ὄρομο ἢ ἀλληλογραφία, ἅμα ξέπεσε καὶ δὲν κόστιζε πιά παρὰ δεκαπεντόλεφτο. Κοντὰ στὸ νοῦ. Τὸ ἐμπόριο θέλει ἐφκολίες κι ὅσο ἢ ἐφκολία περισσότερη, τόσο καὶ περισσότερες οἱ δουλειές. Δὲν μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι τὸ ἴδιο καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἡ καθαρέβουσα εἶναι δυσκολία. Ποιὸς θὰ τάναι-ρέση ἀφτό; Στὴ βιομηχανία, στὸ ἐμπόριο, στὸ μικρεμπόριο μάλιστα, δὲ γίνεται νὰ μὴν εἶναι πάντα καὶ πάντα ἢ γλῶσσα ἓνα ἐμπόδιο. Γιὰ τὰ γράμματα, σίγουρο τὸ πρᾶμα. Ἄν μποροῦσε νὰ γράφη πιὸ ἔφκολα ὁ κόσμος, θ'ἄγραφε καὶ πιὸ συχνά. Ὁ ἀγράμματος, ὁ πρόστυχος, ἂν τοὺς μαθαίναμε γλῶσσα «ποῦ μπορεῖ ὁ καθένας νὰ τὴ μάθη, νὰ τὴ διαβάζη καὶ νὰ τὴ γράφη», τὴν κοινὴ μας δηλαδὴ τὴ δημοτικὴ, ὅλοι τοὺς ἀφτοὶ θ'ἄγραφαν πολὺ περισσότερο, θ'ἀγόραζαν, ἐννοεῖται, καὶ πιὸ πολλὰ γραμματόσημα. Τὰ γραμματόσημα, κέρδος. Κέρδος γιὰ τὸ ταμεῖο.

Σᾶς φαίνεται τιποτένιο ἐσᾶς τὸ κέρδος ἀφτό. Μὰ τιποτένιο κέρδος ἓνα ἔθνος δὲν ξέρει. Ἀπὸ τὰ τιποτένια γίνονται τὰ μεγάλα. Κοιτάξτε ὅμως, σᾶς παρακαλῶ, πῶς ἀμέσως καταντᾶ ἠθικὸ τὸ ζήτημα. Ὁ Ρωμιὸς πολὺ ἔφκολα ξενιτέβεται. Πάει στὴν Ἑβρώπη, λέει, ἢ σὰ δὲν πάει στὴν Ἑβρώπη, φέβγει ἀπὸ τὸ χωριὸ του, ἀφίνει τὴ μάννα του, τὸ σπίτι του, τοὺς δικούς του. Ἐρχεται στὴν Ἀθήνα, στὴν Πόλη, στὴ Σμύρνη. Ἐγινε μικρὸς ὑπάλληλος, ἔγινε δοῦλος ἢ ἔγινε δούλα, γιατί οἱ περισσότεροι δοῦλοι γίνονται ἢ δοῦλες. Καὶ τότες; Ποῦ εἶναι ἢ μάννα, ποῦ τὸ χωριὸ, ποῦ τὸ σπίτι; Τὴν ἀγαπᾶ τὴ μάννα.

του, ναί, τῆ θυμᾶται. Μὰ τῆς γράφει; Μπορεῖ ἄραγεσ νὰ τῆς γράψῃ; Μπορεῖ ἐκείνη νάποκριθῆ; Βάζει τὸ δάσκαλο καὶ γράφει τοῦ παιδιοῦ της. Βάζει τὸ παιδί της κανένα γραφιά καὶ κάνει γράμμα τῆς μάννας. Μὰ τὰ τρυφερὰ ἐκεῖνα τὰ ὀνόματα, ποῦ εἶναι ἡ γλύκα τῆς ζωῆς τοῦ δυστυχομένου, «μάννα μου», «παιδί μου», ἀφτὰ ὅλα πᾶνε. Δέν ἔχει πιά. Μαζί τους πάει, χάνεται, ἴσως κάποτε κι ὀλότελα τὸ ἅγιο ἐκεῖνο τὸ φυλαχτὸ ποῦ τὸ λένε φαμελιά, τῆς φαμελιάς τὸ φῶς. Τί θὰ κάμῃ ὁ δοῦλος ὁ ἄμοιρος, ἡ δούλα ἡ φτωχιά; Θὰ παραλύσουνε. Γνώρισα ἓνα νέο μιὰ φορὰ· ποιητῆς ἀφτός καὶ σπουδασμένος στὰ Πανεπιστήμια. Ἡ μάννα του ἀγράμματη, στὸ χωριό της, μακριὰ ἐκεῖ κάτω. Τὴν ἀγαποῦσε πολὺ, τὴν ἄκουγε μάλιστα. Νὰ τοῦ ἔλεγε ἡ μάννα του ἓνα λόγο, ἀπὸ κείνους ποῦ τοῦ ἔλεγε μὲ τὰ χὰδια, σὰν εἴτανε παιδί, θὰ ταραζούνταν ὁ δύστυχος, θὰ πρόσεχε, θὰ παίρνε τὸν ἴσιο τὸ δρόμο. Ποῦ νᾶρθῃ ὁ λόγος; Δέν τοῦ ἔγραφε ἡ μάννα του. Ὁ δάσκαλος τοῦ ἔγραφε. Καὶ τοῦ ἔγραφε «Τέκνον μου». Νομίζετε τάχα πῶς Τέκνον μου καὶ Παιδί μου εἶναι τὸ ἴδιο; Δέν τὸ πιστέβω. Τὸ Παιδί μου εἶναι ἀλήθεια· τὸ Τέκνον μου, κι ὁ ἴδιος ὁ νέος, δίχως νὰ τὸ καταλάβῃ, καλὰ καλὰ, νοιώθει ὅμως ἀμέσως πῶς δέν εἶναι τῆς μάννας, πῶς εἶναι τοῦ δασκάλου, πῶς εἶναι σὰν ψέφτικος, πῶς δέν εἶναι καὶ τοῦ κάκου τῆς μάννας του ἡ γλυκειὰ ἡ φωνή. Τὸν εἶδα μιὰ μέρα μὲ τὰ δάκρια. Εἶχε στραβοπατήσει φοβερά. Καὶ θὰ τονὲ γλύτωνε βέβαια τῆς μαννούλας του ἡ φωνή.

Ναί, φίλοι μου ἑταῖροι, γρινιάζω, γρινιάζω πολὺ, ποῦ λέει κι ὁ πρόεδρός σας.

Γρινιάζω, μὰ μελετῶ, ξέρω κιόλας μερικὰ ζητήματα.

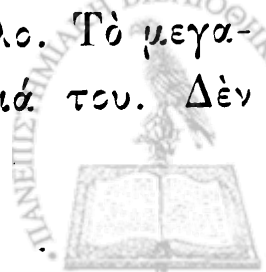
Κάτι τέτοια ἔχουμε καὶ δῶ, ποῦ τὰ ζέτασα, τὰ σπούδασα κάμποσο, γιατί καταγίνουμαι καὶ δῶ στὰ Παρίσια ποῦ με βλέπετε, ὄχι στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, ἀφοῦ δὲν ἔχει, μὰ στὸ ζήτημα τὸ ὀρθογραφικὸ, ποῦ εἶναι κι ἀφτὸ μεγάλο. Κατάντησε ἡ ὀρθογραφία ἢ γαλλικὴ τόσο δύσκολη, ἔχουν οἱ δυσκολίες της τόσο λίγος νόημα, ποῦ τὸ παρατήρησα πῶς καὶ τὸ ὀρθογραφικὸ τὸ ζήτημα εἶναι πιά τώρα οἰκονομικὸ, ἠθικὸ ζήτημα. Τί νὰ ποῦμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ποῦ δυσκολία δὲν εἶναι ἡ ὀρθογραφία μονάχα, μὰ κ' ἴδια ἢ γλῶσσα;

Ἄν τὰ συλλογιότανε ἀφτὰ ὁ φίλος μας ὁ Πρόεδρος, ἐλπίζω νὰ γρίνιαζε καὶ κείνος — ἀφοῦ γρίνια τὰ λέει. Γρίνια καὶ με τὸ παραπάνω, παραγρίνια μάλιστα, γιατί ὁ καιροχάμος με τὴν καθαρέβουσα εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ σπουδαῖα. Ἐδῶ χρειάζεται προσοχή. Οἰκονομικὸ ζήτημα δὲν ὑπάρχει μόνο γιὰ τὰ γραμματόσημα, ὑπάρχει καὶ γιὰ τὸν καιρὸ. Κι ὁ καιρὸς μας θέλει οἰκονομία. Φρόνιμο νὰ μὴν τὸ ξεχνοῦμε. Ὁ κ. Φ. Φωτιάδης, στὸν «Ταχυδρόμο» τῆς Πόλης, ἔγραψε ἀλάκαιρη σειρά ἄρθρα τόσο καλὰ καὶ σοφὰ καὶ σωστὰ, με τόσο φιλοσοφία καὶ τόσο μάθηση, ἀπάνω στὸ ζήτημα ἀφτὸ ἴσα ἴσα, στὸ τρεμερὸ τὸ χασομέρι, ποῦ ἀνάγκη δὲν ἔχω νὰ πῶ καὶ πολλά. Βασανίζονται τὰ παιδιὰ καὶ τίποτις ἄλλο. Καὶ δὲν τοὺς ἀπομνήσκει καιρὸς νὰ μάθουνε καὶ τὰ πιὸ χρήσιμα. Τὰ παιδιὰ, μοῦ φαίνεται πῶς θάτανε φρόνιμο νὰ τὰ συλλογιστοῦμε κι ἀφτὰ. Καὶ δῶ πάλε ἔχει νὰ πῆ τὸ λόγο της ἢ ἠθική. Ὁ κ. Φωτιάδης λέει πῶς τὰ σχολειὰ, σ' ὄλους τοὺς τέπους τοῦ κόσμου, εἶναι καμωμένα γιὰ νὰ καλλιεργοῦνε, ὄχι ὅμως γιὰ νὰ χαλνᾶνε τὴ λαλιὰ τῆ μητρική, ὄχι ὅμως γιὰ νὰ μαθαίνουνε τὸ παιδὶ πῶς εἶναι παῖς, παιδὸς ἢ πῶς

εἶναι τέκνον. Ἀμέσως τοῦ μαθαίνουνε καὶ μιὰ ψεφτιά καὶ τὴν ψεφτιά συνάμα.

Δὲν πιστέβω νὰ σᾶς πῶ καὶ τίποτις ποῦ νὰ σᾶς ξαφνιάσῃ, λέγοντας πῶς ἡ ψεφτιά στὴ Ρωμισύνη παίρνει καὶ δίνει. Οἱ ξένοι ποῦ ἔρχονται στὴν Ἑλλάδα, ὅλοι τὸ παρατηροῦνε. Καὶ μοῦ τὸ λένε. Καὶ σᾶς διαφεντέβω. Ἐσᾶς ὅμως θὰ σᾶς τὸ πῶ παστρικά πῶς ἔχουνε δίκιο. Σπάνιο, πολὺ σπάνιο, καὶ τὸ παρατήρησα πολλές φορές, νὰ σᾶς πῆ ὁ Ρωμιὸς τὰ πράματα νέττα σκέττα. Δὲν μπορεῖ. Νέττα σκέττα δὲ λέει μήτε τὴ γλῶσσα του. Μὰ μήτε καὶ συλλογιέται μέσα του νέττα σκέττα ὅ,τι κι ἂν εἶναι. Πολὺ δύσκολο, λόγου χάρη, νὰ πιάσῃ κανεὶς δουλειά-μ' ἔνανε στὴν Ἑλλάδα, γιὰ κάτι μαζί του νὰ συμφωνήσῃ, νὰ τὰ ταιριάξῃ τὰ πράματα σωστὰ σωστά. Πάντα θὰ σᾶς ξεφύγῃ, θὰ σᾶς ξεγλιστρήσῃ κι ἀπὸ τὰ δάχτυλα, σὰν τύχη καὶ τονέ βαστάτε ἢ τὸ θαρρεῖτε πῶς τὸν ἔχετε. Πιὸ ἀνυπόφορη συνήθεια δὲν ξέρω, δὲν ξέρω καμιὰ ποῦ νὰ δίνῃ ἕνος Ἑβρωπαίου ἰδέα πιὸ κακὴ γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Εἶναι κακὸ καὶ γιὰ τὸ ἔθνος. Κακὸ, γιατί μὲ τέτοιους τρόπους, μὲ τέτοια συστήματα δὲν μπορεῖ τὸ ἔθνος τὸ ἴδιο νὰ προκόψῃ. Καὶ τὸ ἔθνος πρέπει πάντα νὰ κοιτάζετε — κι ὄχι τὸ Βικέλα — ὅπως καὶ στὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ, τὸ ἔθνος πάντα καὶ μονάχα. Ἀφτὰ δὲν εἶναι λόγια. Ὁ ἄθρωπος εἶναι ἕνας. Φυσικά, σὰν τοῦ μάθετε νὰ λέῃ ψεφτιές γιὰ τὴ γλῶσσα του, θὰ τίς πῆ κι ἄλλοῦ. Πολὺ ἔφκολα κανεὶς τὸ παίρνει συνήθεια. Τὰ προτερήματά μας, τὰ ψεγάδια μας καὶ τὰ παινέδια μας συγγενέβουνε τὸ ἕνα μὲ τᾶλλο. Τὸ μεγαλύτερο ψεγάδι τοῦ Ρωμιοῦ εἶναι ἡ ἀπροσεξιά του. Δὲν

προσέχει. Μικρά πράματα, λέει. Πάει καλά, μὰ δὲ βλέπω νὰ κάνη καὶ μεγάλα. Καὶ τότες θαρρῶ πῶς καλὸ θᾶτανε νὰ πρόσεχε τουλάχιστο στὰ μικρά.

Μικρά πράματα νὰ λέη ὁ ἀμαξᾶς τὰμάξι του «ἡ ἀμάξη», μικρά πράματα νὰ βάλετε σήμερα μιὰ μετοχὴ φερόντων («τὸ ὄνομα καὶ τὴν σφραγιδα τοῦ Συλλόγου») κι ἄβριο νὰ πῆτε. «Καλημέρα σου, μπρὲ ἀδερφέ, καὶ πῶς μοῦ τὰ πᾶς;» Μικρά πράματα σὰ δὲ μάθη σήμερις ὁ λαὸς νὰ κλίνη τῆς ὁμοιομορφου, ἢ διαδοσις τῆς διαδόσεως. Μπα! καὶ τί πειράζει; Τὸ μαθαίνει ἄβριο. Μικρά πράματα νὰ κοστίζη τὸ γράμμα δεκαπέντε λεπτὰ ἀντὶς εἴκοσι· μικρά πράματα νὰ γράφη κανεὶς ἓνα γράμμα κι ὄχι δυό. Μικρά πράματα νὰ γράφη τῆς μάννας ὁ δάσκαλος καὶ νὰ μὴν τῆς γράφη τὸ παιδί της. Καὶ καλὸ μάλιστα νὰ τῆς γράφη ὁ δάσκαλος. Κατόπι, πιὸ ἀργά, μιὰ μέρα, «βαθμηδὸν», ἢ δούλα θὰ μάθη νὰ γράφη μοναχὴ της «Μῆτερ», κ' ἢ «Μῆτερ» νὰ τῆς ἀποκρίνεται «Θύγατερ». Φτάνει νὰ εἶναι καλὰ ὁ Βικέλας κι ὁ Σύλλογός του. Ὅλα γίνονται. Μὴ βλέπης ποῦ σήμερις ἄλλα λέει κ' ἢ «θύγατερ» κ' ἢ «μῆτερ» καὶ τὸ «τέκνον». Ἀφτὰ διορθώνονται. Μικρά πράματα.

Ἐλπίζω νὰ σᾶς ἔδειξα πῶς τὰ μικρά πράματα θέλουνε προσοχὴ, πῶς ἀπὸ τὰ μικρά μαζὶ μαζὶ βγαίνουν τὰ μεγάλα, καὶ θὰ εἶδατε πιά τώρα τὰ μικρά τὰ πράματα ποῦ λέτε, σὲ τί κακὸ μεγάλο, σὲ τί ἀγιάτρεφτο ἴσως κακὸ μπορεῖ νὰ γέρουνε τὸ ἔθνος ἀλάκαιρο. Γρινιάζω, ναὶ, γρινιάζω. Ἀφτὸ ποῦ μαθαίνετε τοῦ Ρωμιοῦ μὲ τὰ βιβλία σας, ἀφτὸ ποῦ μαθαίνετε οἱ ἴδιοι, νὰ μὴν προσέχετε στὴ γλῶσσα σας τὴ μητρικὴ. ἀφτὸ δηλαδὴ τὸ νὰ ξέρετε πῶς τὴ μάννα σας μάννα.

τὴ λέτε κι ἀμέσως νὰ πῆτε· «Δὲν πειράζει! Τὴ γράφουμε μήτηρ», ἀφτὸ εἶναι ποῦ καὶ στὸ λαὸ καὶ στοὺς γραμματισμένους γεννᾷ τὸ κακὸ ἐκεῖνο ποῦ ἔχει ὄνομα ἀπροσεξιά. Γλῶσσα εἶναι ψυχὴ. Στὴ γλῶσσα του κανεῖς νὰ μὴν προσέχη, δὲ θὰ προσέξη καὶ στὴν ψυχὴ του. Κ' ἔτσι ὄλα σας πᾶνε πέρα γιὰ πέρα.

Καὶ τί μεγαλύτερη, καὶ τί πιὸ θεοφάνερη ἀπροσεξιά παρὰ ὁ Σύλλογός σας ἀφτὸς, παρὰ τὸ Καταστατικὸ σας; Ἔτσι εἶναι. Μιὰ καὶ δὲν προσέχετε στὴ γλῶσσα, σὲ τίποτις δὲ θὰ προσέξετε, καὶ παντοῦ θὰ τὴ βρῆτε τὴν ἀπροσεξιά, παντοῦ τὴν ἴδια. Καὶ σὰ δὲ μὲ πιστέβετε, ἐλάτε τώρα νὰ μὲ πιστέψετε, ποῦ δὲ θὰ μπορέσετε νὰ κάμετε κι ἀλλιῶς. Τὸ θυμᾶστε, ὑποθέτω, τὸ «Ἄρθρον 2» καὶ τὸ θυμᾶστε τὸ «Ἄρθρον 5» ποῦ λέει πῶς θὰ γίνῃ γλῶσσα «ὁμοιόμορφος, ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαϊζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημῶδους». Γιὰ θυμηθῆτε ὅμως καὶ τὰ ὀνόματά σας, φίλοι μου ἑταῖροι. Νὰ σᾶς τὰ ξαναπῶ, σὰ θέλετε· Αἰγινήτης, Ἀργυρόπουλος, Βικέλας, Δραγοῦμης, Πασπάτης, Πρωτοπαπαδάκης, Ρωμάνος, Στρέϊτ καὶ Ψύχας.

Μήπως σᾶς φαίνεται τώρα, τὰ ὀνόματά σας νὰπέχουν «ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαϊζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημῶδους;» Δὲν πιστέβω. Θαρρῶ μάλιστα πῶς εἶναι ὀλότελα «τῆς λεγομένης δημῶδους». Σ' ἀφτὸ δὲν προσέξατε, γι' ἀφτὸ δὲ φρόντισε «τὸ ἐννεαμελὲς Συμβούλιον» οὔτε «ἡ ἐπὶ τούτῳ Ἐπιτροπὴ». Πῶς ὅμως νὰπέχη ἡ γλῶσσα σας, ἀφροῦ δὲν ἀπέχετε μήτε σεῖς τῆς «λεγομένης δημῶδους;» Κ' ἔτσι νομίζω πιά σωστὸ νὰ μὴν τὴ λέτε «δημῶδους». Μπορεῖ νὰ κολακέβῃ τὸ Βικέλα ἡ γενικὴ ἢ κάπως «ἀρχαϊζουσα», ἢ

γενική «τῆς δημῶδους»· μὰ ὁ λαὸς δὲν μπορεῖ νὰ τὴν κλίνη, κι ἀφτὸ ἔχει νὰ κἀνη. Καὶ νὰ μὴ μοῦ τὴ λέτε «τῆς λεγομένης», γιατί μήτε «λεγομένης» εἶναι, μήτε λεγόμενη, παρὰ ἐθνική — ὅπως καὶ τὰ ὀνόματά σας τὰ ἴδια.

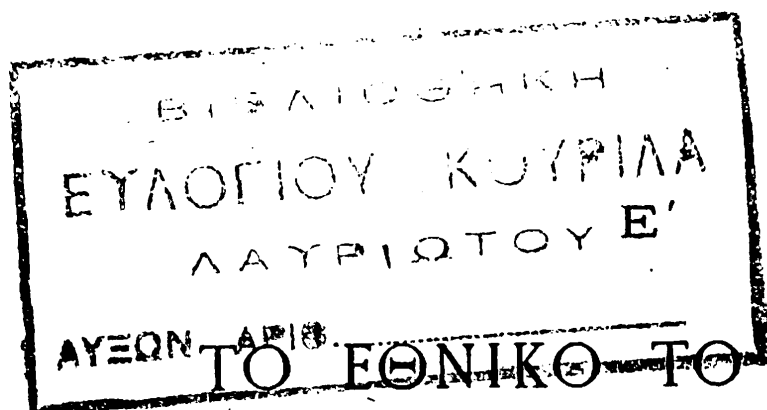
Κι ἄβριο πάλε μιὰ ὑστερνὴ κουβέντα, ὄχι γιὰ τὴ δημοτική καὶ γιὰ τὴ «δημῶδους», μὰ γιὰ τὴν ἐθνική μας τὴ γλῶσσα. Θέλω νὰ σᾶς τὴν καταστρέψω πιά ὀλότελα τὴ λαθασμένη τὴν ἰδέα ποῦ ἔχετε γιὰ τὴ φρονιμάδα τοῦ Βικέλα, καὶ δὲ λέω τοῦ Βικέλα μονάχα, λέω γιὰ ὅσους ἔρχονται καὶ σᾶς μιλᾶνε γιὰ «μέσσην ὁδὸν» καὶ γιὰ «μέτρον» καὶ γιὰ «μηδὲν ἄγαν» καὶ γιὰ τέτοιο εἶδος φρονιμάδες.

Μεσιανὸς ὁρόμος ποῦ εἶναι στραβός· μέτρο ποῦ εἶναι ἄμετρο· «μηδὲν ἄγαν» ποῦ εἶναι μηδενικό· φρονιμάδα ποῦ εἶναι λωλή — κι ὅλα μαζί ὑπερβολές.

Γρινιάζω, ναι, γρινιάζω. Νὰ μὴ γρινιάσουν ὅμως ἄβριο ἄξαφνα κ' οἱ δασκάλαι.

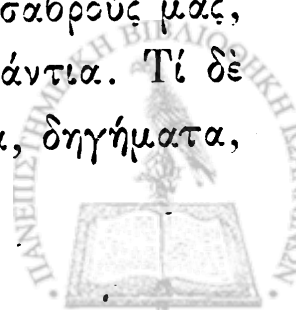
ΠΙΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΝΟΜΟΝΟΜΙΑΣ

Ὁ Λουκιανός, στήν ὀμορφή καί γνωστή φυλλάδα ποῦ ἔγραψε γιά τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐποχῆς του, λέει πῶς δὲ φτάνει νὰ γελαῖ κανεὶς καὶ νὰ περιγελαῖ, δὲ φτάνει, λέει νὰ γκρεμίζη, μόνε πρέπει καὶ νὰ χτίζη.

Ἐμᾶς ποῦ κάμποσα γελοῖα, θαρρῶ, καὶ κάμποσα παράδοξα ἔχουμε γκρεμισμένα, τοὺς εἶναι ἀδύνατο τοὺς δασκάλους, ὅση ὄρεξη κι ἂν τῶχουμε, ἀδύνατο νὰ μᾶς ποῦνε πῶς πρέπει νὰ χτίσουμε. Παλάτια εἶναι τὰ δικά μας. Οἱ Πύλες τοὺς ποῦ εἶναι; Μῆτε καλυβούλα κάλυβίτσα δὲν εἶναι ἄξιοι νὰ μᾶς φτειάζουνε, γιατί θέλει ἡ καλύβα γλῶσσα δημοτική. Τὸ μόνον καλλιτεχνικὸ, τὸ μόνον σοφὸ, τὸ μόνον ὠραῖο βιβλίον ποῦ ἔβγαλε ἡ καθαρέβουσα εἶναι τὸ βιβλίον τὸ φοβερό, ποῦ λάσπη τὴν καθαρέβουσα τὴν κάνει, εἶναι «Τὰ Εἶδωλα» τοῦ Ροῖδου, τὰ περιβόητα.

Ἐμεῖς ἔχουμε τὰ τραγούδια τὰ δημοτικά. Ἐμεῖς ἔχουμε τὸν ἀθάνατον Σολωμὸν καὶ τὸν Βαλαωρίτη τὸν ἀθάνατον. Ἐμεῖς ἔχουμε καὶ τὰ δικά μας. Ἐδῶ καὶ δώδεκα χρόνια, μπόλικα σκορπίζουμε δῶθε κεῖθε στήν Ἑλλάδα τοὺς θησαυροὺς μας, πετράδια καὶ μαργαριτάρια, ρουμπίνια καὶ διαμάντια. Τί δὲ σᾶς δίνουμε καὶ τί δὲ γράφουμε; Στίχους, πεζὰ, δηγήματα,

ρομάντσα, παραμύθια, δράματα, κωμωδίες, ταξίδια, ποίηση, φαντασία, ἐπιστήμη, γλωσσολογικά, φιλολογικά κι ἀστρονομικά μάλιστα, φιλοσοφία κ' ἱστορία. Ὅριστε νὰ μοῦ δείξετε ἔνανε μονάχα στοὺς δικούς σας ποῦ νὰ ξίζη τὸν Παλαμᾶ μου, ἔνανε ποῦ νὰ ξίζη τὸν Καρκαβίτσα. Καὶ γρήγορα θὰ ὀητε τί μᾶς σκάρωσε ὁ χρυσός μου. ὁ Ἀργύρης ὁ Ἑφταλιώτης ἀλάκαιρη Ἱστορία τῆς Ρωμιοσύνης!

Ἄφτους ἔχουμε μεῖς. Πῆγα νὰ τὸ ξεχάσω πῶς ἐσεῖς ἔχετε τὸ Λουκῆ Λάρα.

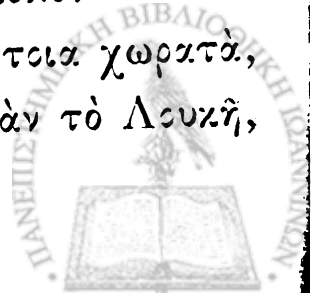
Ὁ Λουκῆς Λάρας εἶταν ἓνας χιώτης ποῦ στὸν καιρὸ τοῦ μεγάλου τοῦ Σηκωμοῦ, στὰ 1821, κρυβότανε ὅσο κι ὅπου μποροῦσε καὶ δὲν τοῦ ἀρέζανε διόλου, μὰ διόλου μήτε οἱ πολέμοι μήτε οἱ Τοῦρκοι. Ὁφέλιμο βιβλίο ὅμως ὁ Λουκῆς Λάρας, καὶ μάλιστα γιὰ τοὺς νέους. Κι ὁ ποιητής, ποῦ στὴ γιγαντένια ἐκείνηνα τὴν ἐποχῆ, πῆγε καὶ μᾶς ἀνακάλυψε τέτοιον ἥρωα, τέτοις παλληκάρι σὰν τὸ Λουκῆ, σήμερις «ὀρίζει τὴν ὕλην» καὶ «φροντίζει ὅπως ἡ γλῶσσα» κτλ. Ὁ Ἀργύρης τίποτις δὲν ὀρίζει. Ἡ Ἱστορία τῆς Ρωμιοσύνης τοῦ Ἀργύρη, ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Μεγάλου Κωσταντίνου ἴσα μὲ τὸν Ἰουστινιανό, μᾶς παρασταίνει, καὶ μὲ τί χρώματα, (Θέ μου! μὲ τί ζωὴ, τί πατριωτισμὸ, τί ἀλήθεια, καὶ μὲ τί καλὸ-καλὸ, ἀπαλὸ καὶ γλυκὸ ὕφος, τὴ δόξα τὴν παλιὰ, τὰ περασμένα τῆς Ρωμιοσύνης τὰ μεγαλεῖα. Μὰ ὠφέλιμο βιβλίο τοῦ Ἀργύρη δὲν εἶναι καὶ βάζουμε στοίχημα πῶς ὁ «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν» κλπ. δὲ θὰ τὸ δημοσιέψη. Ποῦ νὰκούση, ὁ Σύλλογος γιὰ δημοτικὴ; Ποῦ νὰκούση γιὰ τὸν Ἀργύρη καὶ γιὰ μᾶς;

Καὶ γιατί ἀφτό;

Γιατί ; Νὰ μᾶς πῆτε πῶς δὲν ἔχουμε βιβλία, χρυσά μου δασκαλάκια, δὲν μπορεῖτε. Νὰ μᾶς πῆτε πῶς δὲν ἔχουμε ὠφέλιμα βιβλία καὶ πῶς ἐκεῖνα ποῦ κάνουμε θέλουμε διόρθωμα, τὸ λέει ὁ Βικέλας, ἐσεῖς δὲν μπορεῖτε νὰ τὸ πῆτε. Ὁ Βικέλας εἶναι ὑπερβολικὸς καὶ θὰ μοῦ τὸ μολογήσετε πῶς συνηθίζει κάτι ὑπερβολές, ἀφοῦ, καὶ νὰ φωνάζετε, δασκαλάκια μου, καὶ νὰ σκούζετε καὶ νὰ πηδᾶτε καὶ νὰ σᾶς ρήμαξε ἀκόμα, σᾶς τ'ὄδειξα καὶ σᾶς τ'ἀπόδειξα πῶς τὰ «μηδὲν ἄγαν» τοῦ Βικέλα καὶ τὸ «μέτρον» του κι ὁ μεσιανὸς του ὁ ὁρόμος κ' οἱ γενικὲς του κ' «ἡ ὁμοιόμορφος» του καὶ τὸ Καταστατικό του, ὑπερβολές εἶναι καὶ τίποτις ἄλλο, γιατί νὰ φτειάξῃ κανεὶς γλῶσσα, γιατί νὰ φτειάξῃ κλίση, γιατί νὰ φτειάξῃ γραμματικὴ, ὅταν τὸ ἔθνος ἔχει γλῶσσα, ἔχει κλίση, ἔχει γραμματικὴ, κ' ἔχει ἄλλη γλῶσσα, κ' ἔχει ἄλλη κλίση, κ' ἔχει ἄλλη γραμματικὴ ἀπὸ τῆ γλῶσσα κι ἀπὸ τὴν κλίση κι ἀπὸ τὴ γραμματικὴ τοῦ Καταστατικοῦ του, γιατί νὰ τὸ φανταστῆ κανεὶς τέτοιο πράμα πῶς γίνεται, θὰ πῆ πῶς τὸ πρῶτο ποῦ τοῦ λείπει εἶναι ἡ σκέψη, εἶναι ἡ σωστὴ γνώση, εἶναι ἡ φρονιμάδα, εἶναι ἡ ὠριμὴ καὶ πραχτικὴ μελέτη.

Τὸ λοιπὸν τί τρέχει ; Σὰν τί νὰ τρέχῃ τὸ λοιπὸν καὶ γιατί, δασκαλάκια μου καμαρωμένα, δὲ θέλετε τὴ δημοτικὴ, παρὰ θέλετε μάλιστα νὰ μᾶς τὴ λέτε καὶ «δημῶδους» ;

Γιὰ νὰ τὸ ξετάσουμε κατὰβαθα τὸ πράμα. Νὰ μᾶς ρωτήξετε τώρα ἐμᾶς, ἀφοῦ γράψαμε τόσα βιβλία, σὲ τί γλῶσσα θὰ γράφουμε, σὲ τί χωριοῦ γλῶσσα θὰ γράφουμε ὁδηλαδῆ, ὅπως συνηθᾶτε καὶ ρωτᾶτε, μοῦ φαίνεται δύσκολο. Ἐπειτα δὲ σᾶς τὰ πολυσυβουλέβω κιόλας μαζί μου τέτοια χωρατὰ, δὲν πιάνουνε, καὶ θὰ τὴν πάθετε χιώτικη, σὰν τὸ Λευκῆ,

γιατί δικαστάδες μου δὲν εἶστε διόλου καὶ δὲ σᾶς δίνω διόλου τὴν ἄδεια νὰ μὲ ρωτᾶτε, παρὰ πρέπει πρῶτοι ἐσεῖς νὰ δικαιολογηθῆτε καὶ γὼ νὰ σᾶς ρωτήξω.

— «Πῶς τολμᾶτε, σᾶς ρωτῶ, πῶς τολμᾶτε νὰ γράφετε τὴν καθαρέβουσα; Εἶναι στὴν Ἑλλάδα χίλιες γλῶσσες, ὅσες καὶ χωριά· εἶναι χίλιες προφορὲς στὴν Ἑλλάδα, ὅσες καὶ χῶρες. Καὶ πῶς τολμᾶτε τὸ λοιπὸν ἐσεῖς μὲ τὴν καθαρέβουσα νὰ μᾶς τίς κάμετε τώρα χίλιες μιά; Τί λέω, χίλιες μιά; Χίλιες δυὸ πρέπει νὰ τίς πῶ, σὰ λογαριάσουμε καὶ τοῦ Κόντου, χίλιες τρεῖς σὰ λογαριάσουμε καὶ τοῦ Βικέλα, καὶ χίλιες τέσσερεις καὶ χίλιες πενήντα, σὰ λογαριάσουμε ὅλους τοὺς δασκάλους ποῦ γράφουνε στὴν καθαρέβουσα, γιατί δυὸ δὲν εἶστε ποῦ νὰ γράφετε καθαρέβουσα ὁμοιόμορφη, ποῦ λέει κι ὁ φίλος.

Θὰ βουβαθῆτε στὸ τέλος, δασκαλάκια, ἢ δὲ θὰ βουβαθῆτε; Ἡ θὰ μᾶς πῆτε τάχα πῶς ἡ γλῶσσα μας εἶναι τεχνητή; Τεχνητή; Ἀμὲ ἡ δική σας, ποῦ εἶναι τεχνητή ἀπὸ τὴν κορφὴ ὡς τὰ νύχια τοῦ Βικέλα καὶ ποῦ ποτέ της, ποτέ, φτάνει νὰ τὸ συλλογιστῆτε λιγάκι, ζωντανὴ γλῶσσα δὲ θὰ γίνῃ, δὲ θὰ γίνῃ ἐθνικὴ. Ἡ θὰ μοῦ πῆτε πιά στὸ τέλος γιατί δὲ τὴ θέλετε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ σας; Ἐγὼ ἴμως θὰ σᾶς τὸ πῶ.

Δὲν τὴ θέλετε, γιατί σᾶς δαιμονίζει τὸ φιλότιμο, ἢ φιλοδοξία, γιατί ψεφᾶτε γιὰ ρεκλάμα.

Κι ἀπὸ θὰ σᾶς τὰ πεδείξω, ποῦ νὰ μὴν μπορέσετε νὰ τῆτε ὄχι.

Νομίζετε δηλαδὴ, γιατί εἶστε κι ἀγράμματοι τρεμερά, δασκαλάκια μου καμαρωμένα, νομίζετε πῶς ἡ γλῶσσα τοῦ

λαοῦ εἶναι βάρβαρῆ, εἶναι χαλασμένη. Πολὺ ώραῖα. Ποῦ κανεῖς νὰ φιλονεικήσῃ μαζί σας; Ὅλος ὁ κόσμος σήμερις ξέρει πῶς οἱ γλῶσσες δὲ χαλνοῦνε, πῶς ἀλλάζουνε. Μὰ εἰλάτε νὰ τὸ παραδεχτοῦμε, πῶς δὲν ἀλλάζουν οἱ γλῶσσες, πῶς χαλνοῦνε. Λοιπὸν, τράβα τώρα, δάσκαλε, κι ὀμπρός. Ὅμηρος, καὶ χάλασε ἡ γλῶσσα ἴσια μὲ τὸν Πλάτωνα. Πλάτωνας, καὶ χάλασε ἡ γλῶσσα ἴσια μὲ τὸν Πολύβιο. Πολύβιος, καὶ χάλασε ἡ γλῶσσα ἴσια μὲ τὸν Πλούταρχο, καὶ χάλασε ἡ γλῶσσα ἴσια μὲ τὸ Βαγγέλιο. Βαγγέλιο καὶ χάλασε ἡ γλῶσσα ἴσια μὲ τὰ δημοτικὰ τὰ τραγούδια μας. — Καὶ σεῖς τί ἔχετε τώρα γιὰ νὰ μὴ χαλάσῃ ἡ καθαρέ-
 θουσα; Ἔχετε Ὅμηρό; Ἔχετε Πλάτωνα; Ἔχετε Πολύ-
 βιο; Ἔχετε Πλούταρχο; Ἔχετε Βαγγέλιο; Ἔχετε δη-
 μοτικὰ τραγούδια; Τίποτις ἀπ' ἀφτά. Ἔχετε τὸ Λουκῆ
 Λάρα. Καὶ μιλάτε ἀκόμη! Μιλάτε ὀηλαδὴ τὴν καθαρέ-
 θουσα. Καὶ γιατί; Γιατί θαρρεῖτε πῶς δὲν εἶναι χαλασμένη,
 πῶς ἀφτὴ θὰ σᾶς τιμήσῃ. Νά της λοιπὸν κ' ἡ ρεκλάμα.

Ἐλάτε τώρα, φίλοι μου ἑταῖροι, νὰ ξαναπιάσουμε τὴν
 κουβέντα μας, ποῦ σᾶς ἄφησα λιγάκι καὶ πῆρα ὀμπρός τοῦς
 δασκάλους· ἔρχουμαι πάλι σὲ σᾶς, γιατί θέλω νὰ σᾶς βάλω
 νὰ μαλλώσετε μὲ δάφτους.

Τοῦς δασκάλους νὰ μὴν τοῦς ἀκούτε.

Οἱ δασκάλαι θὰ σᾶς ποῦνε πῶς ὁ Πλάτωνας δὲν ἔγραφε
 χαλασμένη, δὲν ἔγραφε βάρβαρη γλῶσσα. Ψέματα, καλέ.
 — «Ψέματα; μοῦ λέτε. Ὅριστε κ' οἱ ὑπερβολές τοῦ Ψυ-
 χάρη!» — Παρακαλῶ, τοῦ Πλάτωνα ὑπερβολές κι ὄχι δικές
 μου. Τὸ λέει ὁ ἴδιος πῶς ἡ γλῶσσα τοῦ καιροῦ του, ἡ δική
 του ἡ γλῶσσα, ἂν τὴ συγκρίνει κανεῖς μὲ τὴν ἀρχαία «βαρ-

βαρικής μηδὲν διαφέρει». Ὅμπρὸς τὸ λοιπὸν καὶ μὴ σᾶς μέλη. Μὴν ντρέπεστε τῇ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ποῦ ὁ Πλάτωνας δὲν τὴν ντρεπότανε.

Μὴν ἀκούτε τοὺς δασκάλους ποῦ σᾶς βάζουνε φιτίλια. Τὸ ξέρω κιόλας πῶς καὶ νὰ τὸ θέλετε τώρα, δὲν μπορεῖτε νὰ τοὺς ἀκούσετε πιά. Κι ἂν ἔρθῃ κανένας ἀπ' ἀφτοὺς καὶ σᾶς πῆ· — «Καλὰ, μὰ ἀφτὸ ἐδῶ τώρα ποῦ γράφει ὁ Ψυχάρης, δὲν τὸ λένε». Νά σου το καὶ τὸ περίφημό τους τὸ δὲν τὸ λένε. Τί θὰ τοὺς ἀποκριθῆτε τότες ἐσεῖς; Θὰ τοὺς ἀποκριθῆτε, θαρρῶ, πῶς δὲν κατάλαβαν ἀκόμη τὸ ζήτημα ποιὸ εἶναι, ἀφροῦ δὲν εἶναι τὸ ζήτημα μονάχα τὸ τί λένε, μὰ τὸ τί μπορεῖ νὰ ποῦνε, τὸ τί ὅμως δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ τὸ ποῦνε. Τῇ γλῶσσα τοῦ Καταστατικοῦ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ποῦνε. «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν» κτλ. Ἀδύνατο νὰ ποῦνε ἄξαφνα: «ἢ διάδοσις...» — «Πῶς ἀδύνατο; Μὰ τὸ λένε!» — «Ποιὸς μωρέ; Ὁ Βικέλας; Καὶ τί ἔχει νὰ κάμῃ; Τὸ ἔθνος τὸ λέει; Μπορεῖ ποτὲ τὸ ἔθνος νὰ τὸ πῆ; Μπορεῖ ποτὲ τὸ ἔθνος νὰ κλίνη «ἢ διάδοσις, τῆς διαδόσεως, αἱ διαδόσεις;» Μπορεῖ τόσο λίγο νὰ τὸ καταφέρῃ, ποῦ καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι, φίλοι μου ἑταῖροι, χίλιες φορές θὰ πῆτε στὴν ὀμιλία τὴν αἰτιατικὴ «διάδοσις» καὶ μιὰ φορὰ τὴν αἰτιατικὴ «διάδοσιν», μὲ τὸ νῦ της. Εἶναι ἀλήθεια ἢ δὲν εἶναι; Τὸ ἴδιο θὰ πάθῃ καὶ ὁ Βικέλας, ἐξὸν ἂν ὁ Βικέλας δὲ μιλεῖ ρωμαίικα. Λοιπὸν ὅταν ὁ Ψυχάρης γράφει ἢ διάδοσις, τῆς διαδόσεως καὶ μὲ τὴν ἀλάιστα, ἀφροῦ ἔγινε πρωτόκλιτο, ὅπως καὶ ἡ βρύση, τῆς βρύσης, ἴσως ὁ Βικέλας καὶ οἱ ἑταῖροι δὲν τὸ λένε· μὰ ὁ Ψυχάρης δὲ συλλογέται μήτε τὸ Βικέλα μήτε τοὺς ἑταίρους· εἶναι πιὸ πραχτικὸς ὁ Ψυχάρης καὶ βάζει μὲ τὸ νῦ

του τὸ ἔθνος, ποῦ δὲν τὸ χωρεῖ τὸ κεφάλι τοῦ δασκάλου».

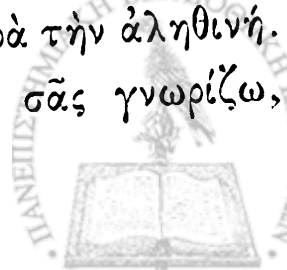
Ἄφτὰ τοῦ δασκάλου νὰ πῆτε, φίλοι μου **ἐταῖροι**. Μὰ ὁ δάσκαλος ἔφκολα δὲ σωπαίνει καὶ θὰ σᾶς πῆ, γιατίι κούραση ἢ ἀνοησία του δὲν ξέρει.

— «Ναί, καλὰ ! κοίταξε ὅμως τ᾿ ἄλλο ἀφτὸ ἐδῶ τὸ δημοτικὸ ποῦ βάζει ὁ Ψυχάρης. Ἔ ! ἀφτὸ πιά κι ὁ ἴδιος ὁ λαὸς δὲν τὸ λέει !» — Ἔτσι λοιπὸν ; Ὁ λαὸς, δασκαλάκι, δὲν τὸ λέει ; Κι ἀπὸ ποῦ τὸ ξέρεις ; Μήπως σπούδαξες τὴ γλῶσσα του ; Μήπως σπούδαξες τὴ γλῶσσα ποῦ μιλεῖς ὁ ἴδιος, κ' ἔρχεσαι καὶ μᾶς βγάζεις νόμους ; Στάσου νὰ δοῦμε πῶς λές ἐσύ. Γιά πές μου λιγάκι τὸ **σίγμα** πῶς θὰ τὸ προφέρῃς, σὰν πῆς. «Πῶς λές καὶ πῶς τὸ λές ;» — «Μὰ νὰ, **σίγμα** θὰ τὸ προφέρω. Πῶς ;» — «Νά λοιπὸν ποῦ δὲν ξέρεις, δασκαλάκι, ὄχι τί λέει ὁ λαὸς, μὰ τί λές ἐσύ, γιατίι δὲν προσέχεις. **Σίγμα** θὰ προφέρῃς, σὰν πῆς «πῶς τὸ λές» καὶ θὰ τὸ προφέρῃς **ζῆτα**, σὰν πῆς «πῶς λές», καὶ τόσο πολὺ μάλιστα θὰ τὸ προφέρῃς, καὶ σὺ κ' οἱ **ἐταῖροι** κι ὁ Βικέλας, ποῦ εἶναι περιττὸ κιόλας νὰ τὸ γράφῃ κανεὶς ἀφτὸ μὲ **ζῆτα**, ἀφοῦ ὅλος ὁ κόσμος μὲ **ζῆτα** θὰ τὸ πῆ. Κ' ἔχει τὸ λόγο του, δασκαλάκι, καὶ τὸ **σίγμα** καὶ τὸ **ζῆτα**, μὰ δὲν εἶναι πράματα ποῦ νὰ τὰ καταλάβῃς ἀκόμη.

Λοιπὸν ὅταν ὁ Ψυχάρης γράφει ἀφτὰ ποῦ θαρρεῖς ἐσύ πῶς δὲν τὰ λένε, νὰ συλλογιέσαι πῶς κάτι μπορεῖ νὰ ξέρῃ κι ὁ Ψυχάρης.

Ἄφτὰ τοῦ δασκάλου νὰ πῆτε, φίλοι μου **ἐταῖροι**, γιατίι ἔτσι εἶναι, καὶ πρέπει κανεὶς νὰ τὸ κάμῃ σπουδῇ κι ἀπάγγελμα καὶ πάντα νὰ προσέχῃ, γιὰ νὰ μάθῃ τὴν προφορὰ τὴν ἀληθινή.

Βλέπετε πῶς τὸ βολέψαμε κι ἀφτὸ. Μὰ σᾶς γνωρίζω,

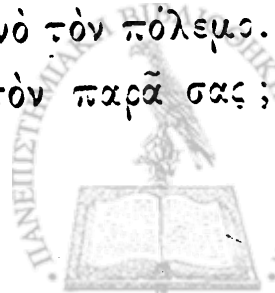

ἑταῖροι τοῦ Βικέλα, καὶ τὸν κρυφὸ σας τὸν καημὸ τὸν κατὰ-
 λαβα· τὸ ξέρω τὸ κρυφὸ σας τὸ ντέρντι. Δὲν τὴ θέλετε τὴ
 δημοτικὴ καὶ προτιμᾶτε τὸ Καταστατικὸ σας, γιατί ἔχει
 ξένες λέξεις ἢ δημοτικὴ καὶ τὸ Καταστατικὸ σας δὲν ἔχει!
 Οἱ ξένες λέξεις! Ἐτυμολόγοι δὲν εἶστε, μὰ δὲν πειράζει. Τὸ
 πικουλήκι ποῦ σας τρώει ἀφτὸ εἶναι. Πιὸ σοφοὶ λοιπὸν κι
 ἀπὸ τὸν Πλάτωνα; ὁ Πλάτωνας, παιδιὰ, τέτοια ντέρντια
 δὲν εἶχε. Τὸ ντέρντι ἐσᾶς τώρα σας ἀφανίζει, γιατί εἶναι
 ξένο. Φανταστῆτε πῶς ὁ Πλάτωνας θαρροῦσε, καὶ τὸ λέει
 μάλιστα, πῶς ἡ λέξι πῦρ εἶταν ξένη! Ὁ Διόδωρος ὁ Σικε-
 ρὸς θαρροῦσε πάλι πῶς εἶταν ξένο καὶ τὸ «ἄστυ». Ἡσυχα
 τὸ λένε κ' οἱ δύο τους, δίχως θυμὸ κανένα, δίχως καμιὰ
 μετατροπὴ, καὶ μήτε τὸ συλλογιστήκανε νὰ γράφουνε καθαρέ-
 ρουσα, γιὰ νὰλλάξουν τὸ πῦρ καὶ τὸ ἄστυ. Καὶ πολὺ φρό-
 νημα κάμανε, γιατί ξένες λέξεις ἔχει κάθε γλῶσσα, δηλαδὴ
 ἔχει καὶ δὲν ἔχει. Λέξι ξένη δὲ θὰ πῆ τίποτις. Λέξι ξένη
 εἶναι λέξι ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ τὴ μάθῃ κανένας, λόγου
 γάρη, τοῦ Καταστατικῶ σας τίς λέξεις. Ἀμα λέει κανεὶς
 καὶ λέξι ἄθελα κι ἀφτόρμητα, θὰ πῆ πῶς ξένη δὲν τοῦ
 εἶναι. Τὸ μόνον ποῦ θὰ πῆτε εἶναι πῶς ὑπάρχουνε λέξεις
 ξένης καταγωγῆς, ποῦ εἶναι καὶ τὸ σωστό. Κ' ἔτσι ἀλλά-
 ζει τὸ ζήτημα, γιατί ἀπὸ τίς λέξεις ἀφτὲς ἴσα ἴσα φαί-
 νεται ἢ ἀθανασία τῆς ἀρχαίας. Ὁ Ρωμαῖος ποτέ του δὲ θὰ
 εἶπῃ «ὁ καφέ, ὁ τενεκέ» κτλ. Θὰ τὸ πῆ «ὁ καφές, ὁ τενε-
 κές» κτλ., μὲ τὸ πατροπαράδοτο ἐκεῖνο τὸ σ τὸ τελικὸ
 τῆς ὀνομαστικῆς τοῦ ἀρσενικοῦ ποῦ ἀπὸ τὰ χρόνια τὰ παλιὰ
 εἴδεντα μέσα του τ' ἔχει καὶ τὸ λέει. Ἡ ξένη λέξι, ἄμα πῆρε
 ρωμαϊκὴ κατὰλήξι, ἔγινε ρωμαϊκὴ, πάει.

Ἄχ! φοβούμαι, φίλοι μου ἑταῖροι, μπᾶς καὶ δὲν προσέ-
 ξατε στὸ Καταστατικὸ σας τὸ ἴδιον. Σταθῆτε καὶ βλέπουμε,
 γιατί τώρα πιά δὲν ἔχει, θὰ σᾶς καταπείσω. Καὶ νὰ δῆτε
 μάλιστα τί νόστιμα ποῦ θὰ τὸ φέρουμε. Τὸ «Ἄρθρον 2»,
 παρακαλῶ! Τὸ «Συμβούλιον τὸ ἐννεαμελές!» Τὰ ὀνόματά
 σας! Νὰ σᾶς τὰραδιάσω καὶ πάλι: Αἰγινήτης, Ἀργυρόπου-
 λος, **Βικέλας**, **Δραγούμης**, **Πασπάτης**, **Πρωτοπαπαδάκης**,
Ρωμάνος, **Στρώϊτ** καὶ **Ψύχας**. Ἐξῆ ἀπ' ἀφτὰ εἶναι ξένα,
 ποῦ λέτε—σ' ἀφτὰ μέσα καὶ τὸνομα τοῦ Βικέλα! Τί θὰ
 πῆ ὅμως; Θὰ πῆ τᾶχατες πῶς ἔξῆ ἀπὸ τοὺς ἑταίρους
 Ρωμιοὶ δὲν εἶναι; Καλὲ, τί λόγος; Ρωμιοὶ καὶ σωστοὶ
 Ρωμιοὶ, ἀφοῦ δὲν προσέχουνε μάλιστα κ' ἔβαλαν καὶ τὸ
 Βικέλα πρόεδρο. Καὶ τί βγαίνει; Βγαίνει ποῦ οἱ ξένες
 λέξεις δὲν εἶναι ξένες, παρὰ ρωμαϊκές, ὅπως καὶ τοῦ λόγου
 σας Ρωμιοί!

Κ' ἔτσι δὲν ἔχετε τίποτα, μὰ τίποτα πιά νὰ μᾶς πῆτε.
 Κ' ἔτσι πρέπει νὰ μὴν ἀκούτε τοὺς δασκάλους, νὰ μὴ γυρέ-
 θετε ρεκλάμες, νὰ φήσετε τὰ φιλότιμα καὶ τίς φιλοδοξίες
 τίς ἄνοστες, καὶ φρόνιμα, ἡσυχία, πραχτικά, νὰ μιλάτε,
 νὰ γράφετε, νὰ μαθαίνετε καὶ νὰ καλλιεργᾶτε τὴ μητρική
 σας τὴ γλῶσσα, γιατί ὅσο δὲν τὸ κάνετε ἀφτὸ, πάει κάθε
 ὥρα, κάθε στιγμή, τὸ ταλαίπωρο τὸ ἔθνος, ποῦ εἶναι κριμα.

Φίλοι μου ἑταῖροι, πρέπει κιόλας νὰ σᾶς ἀνοιξῶ τὴν καρ-
 διά μου. Λυπούμαι τρομερὰ ποῦ ἔχετε καὶ παράδες! Δὲν
 τοὺς λυπᾶστε καὶ σεῖς; Καὶ νὰ δῆτε τώρα τί παράξενο
 πράμα! Γιὰ τὴν ἀδικία πάντα θὰ βρεθῆ κι ὁ παρᾶς. Τὸ
 ξέρετε δὲ ποῦ ὁ παρᾶς σᾶς ἀδίκησε στὸν ὑστερονὸ τὸν πόλεμο.
 Τί τὸ λοιπὸν ἀδικεῖτε καὶ σεῖς τὸ λαὸ μὲ τὸν παρᾶ σας;

Πότε άχ! πότε θα σηκωθῆ ὁ πλούσιος ποῦ νά καταλάβῃ τί πρέπει νά γίνῃ, ποῦ νά κάνῃ γιά τή γλῶσσα τήν ἔθνικῆ ἐκεῖνο ποῦ κάνετε γιά τήν ἀντιεθνικῆ τή γλῶσσα, ἕνας πλούσιος ποῦ μέ τὸ συμπάθειο, νά σκάσῃ καί τὸν παρᾶ τσου, γιά νά μὴ σκάσῃ τὸ "Ἔθνος.

Μέ τὸ νοῦ σας νά μὴν τὸ βάλετε πῶς σᾶς γυρέβω τίποτις χαρτζιλίκι. Θὰ δῆτε κατόπι. Ἄπο τὴν Ἑλλάδα τίποτις δὲν προσμένω καί τίποτις δὲ γυρέβω. Χάρισμα ὅλα μου, καὶ ἄφτὰ ποῦ σᾶς λέω ἀκόμη, χάρισμα σᾶς τὰ δίνω. Νὰ μὴ ἀκούσετε ὅμως, γιὰτὶ μήτε θέση μήτε τιμές μήτε τίποτις δὲ θέλω. Ἄν ἐμένα μπορεῖ καί νά μὴ ἔβλαψε γιά πολλὰ καὶ ὁ καιρὸς ποῦ μου κοστίζει τὸ ζήτημα καί τὰ βιβλία ποῦ γράφω, δουλειὰ δική μου. Ἐσεῖς πρέπει νά ξέρετε πῶς ἄφτὰ ποῦ κάνω εἶναι γιά τὸ καλὸ μόνο καὶ μόνο, εἶναι ἀπὸ τὴν ἀγάπη ποῦ ἔχω γιά τὴν κακόμοιρη τὴν Ἑλλάδα. Δὲ ἔχω στὴν Ἀθήνα ὅπως ὁ φίλος μας ὁ Βικέλας. Μήτε γιά τὴν εὐκαιρία δὲ μέ μέλει μήτε γιά τὴ δόξα μήτε γιά τίποτις πιά. Καὶ γι' αὐτὸ, νομίζω, σωστὸ νά μὲ πιστέβετε λιγάκι καὶ ἐμένα.

Ἴσως φταίω καὶ γὼ πάλε ποῦ ἔγιναν ἄφτὰ, ποῦ βγῆκε καὶ ὁ Σύλλογός σας. Καθόμουνα καὶ σᾶς ἔγραφα τόσον καιρὸ ἄφθρα γλωσσολογικά, ἐπιστημονικά, μέ τὴν ἡσυχία μου. Καὶ μήτε ξέρετε πότε καὶ ποῦ τ'ἔγραφα! Καθόμουνα καὶ σᾶς ἔπλαθα τραγούδια, καὶ ποίηση σᾶς περεχοῦσα. Καθόμουνα καὶ σᾶς ἔγραφα Ἄνειρο τοῦ Γιαννίρη, σάματις ν'ἀντιπρωθῆσαν οἱ δασκάλαι ἀπὸ Γιαννίρη καὶ ἀπ' ὄνειρα. Ἄγκαλὰ, καὶ ἐμένα, γιά τῆς Ρωμισσύνῃς τὴν ψυχὴ τ'ὄχω γραμμένος ἐκεῖνο. Στὸ μεταξὺ ὅμως πῆραν ἀπάνω τους οἱ δασκάλαι, ἀπὸ τὸν ἀπάνω τους. Ἐσᾶς, δασκαλάκια μου, σᾶς χρρειάζουν-

ται χαστουκοχαστουκιές σάν τοῦ Ταξιδιού. Τότες ξυπνάτε καί κρύβγεστε — σάν τὸ Λευκῆ. "Αν τὰ τέτοια σᾶς χρειάζονται, δασκάλοι μου, ἤσυχοι νᾶστε. Βγάζουμε κι ἄλλο Ταξίδι, ποῦ νὰ βροντήξῃ ὁ κόσμος.

Τὸ ἔργο τὸ δικό μας εἶναι σοβαρό. Θὰ μᾶς ἄρεζε ἤσυχα νὰ τὰ λέμε. Εἴμαστε καί συλλογισμένοι, πάντα συλλογισμένοι. Μέσα μας ἡ καρδιά μας κλαίει καί πονεῖ. Θυμούμαστε τὰ μεγαλεῖα τὰ περασμένα καί στοχαζόμαστε τὰ μελλούμενα. Ζοῦμε μαζί μὲ τοὺς πεθαμμένους καί φροντίζουμε γιὰ τοὺς ζωντανούς. Εἶναι ἅγιος ὁ σκοπός μας. Ἔχουμε ὅμως καί τὸ γέλιο, γιατί μὲ τὸ γέλιο δὲ φοβούμαστε κανένα καὶ βάζουμε ἔατω καί τοὺς δασκάλους κι ὅποιον ἄλλονα τύχη καί μετρηθῆ μαζί μας. Τῶχει ἀπὸ τὴν ἀλήθεια νὰ γελάῃ. Τὰ Καταστατικά σας, σὰ νὰ κατεβάζουν τὴ μούρη. Κ' ἔτσι τὰ παίρνουμε στὸ μεζέ, νὰ τὴν κατεβάσκει ἀκόμη περισσότεροι. Κάνουμε φρόνιμα. Κάνουμε καί σάν τοὺς ἀρχαίους ἐμεῖς, ἀφοῦ τὴν ἤξερε κι ὁ Σωκράτης τὴν εἰρωνεία, τὴν οὐράνια ἐκείνη τὴν ἀποφεγγιὰ τῆς Ἀλήθειας.

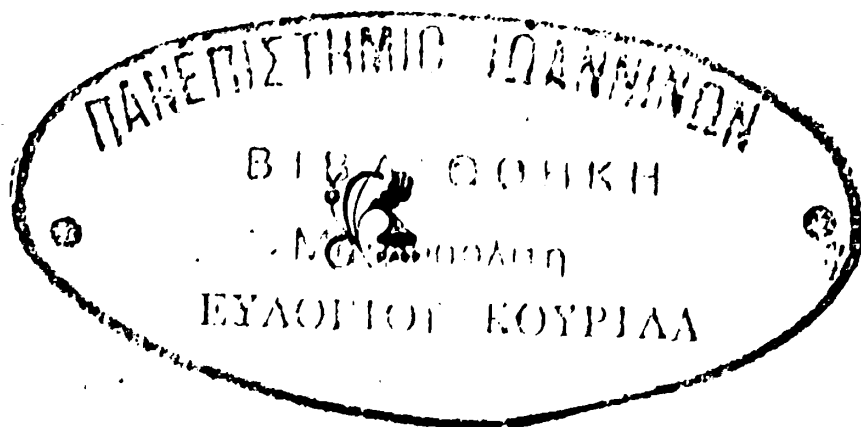
ΕΠΙΛΟΓΟΣ

«Άρθρον 12. Εὐεργέται δύνανται ν' ἀνακηρυχθῶσιν ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου οἱ καὶ ἄλλως παρασχόντες μεγάλας ὑπηρεσίας τῷ Συλλόγῳ».

Ἄν οἱ ἑταῖροι διάβασαν τὰ πέντε μου τάρθρα — κι ἂν τὰ μελέτησαν, ὅπως θαρρῶ πῶς τὰ ξίζουνε, γιατί σὰν κάπως σπουδαῖο εἶναι τὸ ζήτημα — τοὺς θυμίζω καὶ γὼ στὸ τέλος τὸ «Άρθρον 12». Παρέσχον γὰρ μεγάλας ὑπηρεσίας τῷ Συλλόγῳ, ποῦ λέει, ἀφοῦ δὲν πιστέβω μεγαλήτερο καλὸ νὰ μπορῇ νὰ κάμη κανεὶς παρὰ λέγοντας τὴν ἀλήθεια.

Στοχάστηκα ὅμως πῶς μπορῶ σήμερις νὰ τοῦ κάμω τοῦ Συλλόγου καὶ μεγαλήτερο ἀκόμα καλὸ, κ' ἔτσι πρέπει πιά νὰ μὲ κηρύξη ἐβεργέτη του κι ἀπὸ τώρα.

Μὲ τὰ σωστά μου τὸ λοιπὸν κι ὄχι γιὰ νὰ γελάσουμε, μ' ὄλο τὸν πόθο τῆς καρδιάς μου καὶ μὲ τὴν ψυχὴ μου ὅλη, τὸν παρακαλῶ, τὸν παρακινῶ νὰ διαλυθῇ, νὰ διαλυθῇ ἀμέσως — καὶ νὰ συλλογιστῇ πρῶτα τὴν Ἑλλάδα.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

ΟΙ ΛΟΞΟΙ ΣΤΡΑΤΟΚΟΠΟΙ

ΑΦΙΕΡΩΝΟΝΤΑΙ

ΣΤΟΝ ΑΙΣΙΟΔΟΞΟΤΑΤΟ

ΦΙΛΟ ΜΟΥ

Β. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗ

III

ΑΘΗΝΑΙ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,, ΜΑΪΣΝΕΡ & ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ 7181

III

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μαργαρίτη
ΕΤΑΕΡΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑΛ

Αριθ. ειδ. 132101

533
ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΡΑΜΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ
ΑΥΕΩΝ ΑΡΙΣΤΟΥ

ΟΙ ΛΟΞΟΙ

ΣΤΡΑΤΟΚΟΠΟΙ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ

ΑΘΗΝΑ

ΕΚΔΟΤΗΣ Κ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ

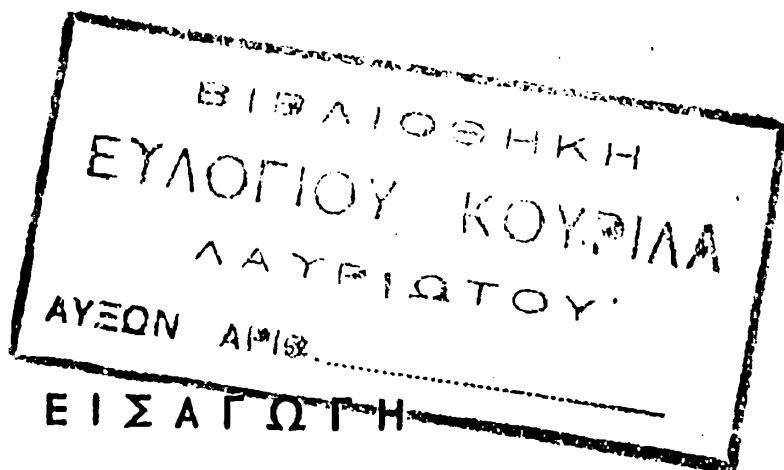
1909

ΑΛΛΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΣΤ. ΡΑΜΑ

Τὰ Παλιὰ καὶ τὰ Καινούρια (Ἀθήνα. 1905).

Dum spero spiro.

Όλους τούς λαούς σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς οὐσιαστικῶς τούς κυβέρνησε μιὰ ἀκαδημία, πὺ μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι τυπικῶς ἀναγνωρισμένη. Οἱ ἀκαδημαῖκοὶ παντοῦ καὶ πάντοτε ἦσαν οἱ γνησιότεροὶ ἀντιπρόσωποι τῶν ἰδεῶν, πὺ κυριαρχοῦν τὴν ἐποχὴ. Εἶναι, δηλαδὴ, οἱ ἀκαδημαῖκοὶ οἱ συντηρητικοὶ πρόμαχοι παλαιότερων τῆς ἐποχῆς ἰδεῶν, γιατί μιὰ ἰδέα γιὰ νὰ γίνεῖ κυρίαρχη θὰ πεῖ πὺς πάλιωσε.

Καὶ τὸν τόπο μας, ἄρα, τὸν κυβερνοῦν οἱ κυρίαρχες ἰδέες, πὺ ἀποκρυσταλλώθηκαν στὶς ἀσπρόμαλλες κεφαλὲς τῶν οὐσιαστικῶν ἀκαδημαϊκῶν μας, πὺ ὅλοι μας τούς ξέρουμε. Καὶ ὅπως εἶναι φυσικὸν, οἱ σεβάσμιοι αὐτοὶ κύριοι διοικοῦν μὲ τὸ πνεῦμα τῆς περασμένης πλέον ἐποχῆς τους, μὲ ἀντιλήψεις χτισμένες μὲ παλιὰ πλέον ὑλικά, γιατί τὸ μυαλό τους, καὶ ἂν εἶχε ἀκόμα τὴ δύναμη νὰ δουλέψει, γιὰ νὰ κατανοήσῃ τὶς ἀνάγκες τῆς σημερινῆς ἐποχῆς καὶ νεόβλαστες ἰδέες, δὲν μπορεῖ ν' ἀντιτάξῃ σὲ πολὺχρονα συνήθειες τῆς σκέψεως παρὰ μιὰν ἀδυνατότατη ἀντίστασιν.

Ὁ φυσικὸς αὐτὸς νόμος εἶναι γενικὸς καὶ φανερός.

Ἐξακολουθοῦν, λοιπὸν, νὰ μᾶς κυβερνοῦν οἱ ἀκαδημαϊκοὶ μας ὅχι βέβαια χάρις στοῦ μυαλοῦ τους τὴν

παραγωγική δύναμιν, ἀλλὰ μὲ τὴ δύναμη ποὺ τοὺς παρέχει τὸ γόητρο τῆς ἀπὸ καιρὸ θεμελιωμένης προσωπικότητος. Δυστυχῶς τὸ γόητρο, δυνάμενο νὰ κρατεῖ τὸν ἄνθρωπο στὴν ἀρχή, δὲ θὰ πεῖ πὼς κατορθώνει νὰ κρατεῖ καὶ τὸ μυαλὸ δυνατό. Γιὰ τοῦτο δίκαιο εἶναι νὰ συμπεράνουμε, ὅτι ἀπὸ τοὺς πνευματικούς ἀρχηγούς τῆς ἐποχῆς μας ὁ καθένας — μήτε χείρονα, οὔτε κρέσσονα ἀλικίας — νόον φέρβεται — γλῶσσαν τε.

Ἄλλὰ στὰ προοδευτικὰ κράτη παρεκτός τῶν παλιῶν ιδεῶν ἀντιπροσωπεύονται καὶ οἱ σύγχρονες ιδέες, οἱ μητέρες τοῦ μέλλοντος, ἀπὸ μαχητὰς νεωτεριστὰς. Οἱ σωστοὶ ὅμως νεωτερισταὶ, τὸ λέμε ἀμέσως, διακρίνονται ἀπὸ τὸν ἀκριβόλογον καθορισμὸ τῶν νέων ιδεῶν καὶ ἀπὸ τὸν βαθὺ ἐνθουσιασμὸ τους γι' αὐτές.

Εἶναι, δηλαδή, οἱ νεωτερισταὶ μελετημένα καὶ φωτεινὰ μυαλά. Διότι ἡ καθαρότης τῆς ιδέας καὶ ὁ βαθὺς γιὰ τὴν ιδέα ἐνθουσιασμὸς εἶναι ἀκολουθήματα τῆς φωτεινῆς μελέτης. Πράγματι *ἀκριβολογία* σημαίνει ὅτι μὲ τὴ μελέτη καὶ τὴν προσοχὴ νικῆθηκε ἡ ἀσυναρτησία, τὸ μεγάλο αἴτιο τῆς ἐπιπολαιότητος. Ἐπομένως ὁ ἀκριβόλογος καθορισμὸς τῆς ιδέας φέρνει τὸν βαθὺ ἐνθουσιασμὸ, ποὺ περιέχει τὴν εὐστάθεια καὶ τὴν ἐνεργητικὴ ἐπιμονή.

Στὴν Ἑλλάδα καὶ ἂν ἔχουμε τέτιους νεωτεριστὰς δυστυχῶς δὲ μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὴ δράση τους. Καὶ σὲ τοῦτο μπορεῖ ν' ἀποδοθεῖ δικαιολογημένα ἡ παρατηρούμενη νεκροφάνεια τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος.

Ἔπρεπε νὰ ὁμολογηθεῖ ὅτι τὸ ἔργο τῶν νεωτεριστῶν δὲν ἔγεινεν αἰσθητὸ, ἐπειδὴ πάλῃ ἰδεῶν δὲν ἄρχισε ἀκόμα. Ἄτομα ὅμως, ποὺ ὑποφέρουν ἀπὸ τὴν πνευματικὴν νέκρα καὶ ἀπὸ τὴν δυναστεία ἰδεῶν, ποὺ ἔπρεπε νὰ λείψουν μαζὶ μὲ τὶς γενεές ποὺ τὰς ἐδημιούργησαν, θὰ ὑπάρχουν. Καὶ ὑπάρχουν ἀκόμα καὶ οἱ ἄνθρωποι ποὺ ποθοῦν ν' ἀντιδράσουν. Ὁ καθένας μας θὰ γνῶρισε πολλούς.

Δυστυχῶς — τὸ ξαναλέμε — ἡ ἐνέργειά τους εἶναι μηδαμινή. Καὶ ὁ λόγος εἶναι τὸ ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ζοῦν χωριστὰ καὶ σκόρπιοι. Γιὰ τοῦτο ἀρκοῦνται σχεδὸν ὅλοι σὲ ἱερεμιάδες κατὰ τοῦ καθεστῶτος. Ἱερεμιάδες ποὺ καὶ αὐτὲς ψέλνονται νωθρὰ καὶ σὰν ἐκ περισσοῦ. Καὶ μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας, ὅτι οἱ ὀλίγοι ἀντάρτες κατὰ τῶν κυρίαρχων ἰδεῶν ἔχουν προεξωφλήσει τὴν ἀποτυχία κάθε προσπάθειας, προτοῦ ἐνεργήσουν πραγματικὰ κάτι γιὰ τὴν διόρθωση τῆς καταστάσεως.

Καὶ θὰ νόμιζε κανένας πὼς ὅλη τὴ δύναμή τους τὴν ἐδαπάνησαν προσπαθῶντας νὰ κατανοήσουν τὶς ἰδέες. Δύσκολη δουλειά! Γιατί ἔπρεπε πρῶτα νὰ χαλάσουν καὶ νὰ γκρεμίσουν συθέμελα τὴν ἀνατροφή καὶ τὶς συνήθειες τοῦ μυαλοῦ, ποὺ ἀπόκτησαν στὸ σχολεῖο καὶ ποὺ τοὺς ὑποβάλλει τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον. Κι' ἀκόμα ἔπρεπε νὰ φησιάσουν μέσ' ἀπὸ τὸ χάος μόνοι τους μιὰ δεύτερη ἀνατροφή, ποὺ μόνη πραγματικῶς ἀξίζει κάτι.

Δεινὸς, λοιπὸν, ὁ ἐσωτερικὸς ἀγῶνας καὶ οἱ ξοδεμένες δυνάμεις σημαντικῆς. Γιὰ τοῦτο σήμερα, γιὰ

ν' ἀρχίσουν τὸν ἔξωτερικὸν ἀγῶνα τῆς κατηγήσεως ὑπὲρ τῶν νέων ιδεῶν θὰ ἔπρεπε τὰ μεμονωμένα ἄτομα νὰ ἐνωθοῦν τουλάχιστον μ' ἓνα εἶδος φιλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας. Ἐνωσις πὺ θὰ τοὺς δυνάμωνε. Ἐπικοινωνία πὺ θὰ τοὺς ξυπνοῦσε βέβαια κοιμισμένες ἐνεργητικὲς δυνάμεις.

Καμμιά φορὰ χρειάζεται νὰ κτυπήσουμε μὲ τὸ δάχτυλο τὸ πλαίσιο τοῦ βαρομέτρου, γιὰ ν' ἀναγκάσουμε τὴ βελόνα του νὰ παρακολουθήσει τὸν ὕψωμὸ τοῦ ὑδραργύρου. Φαντασθήκαμε πὺς ἓνα βιβλίο μπορεῖ νὰ χρησιμεύσει σὰν τὸ ἀνάστροφο κτύπημα τοῦ δείκτη καὶ νὰ ξεδαυλίσει τὴν ἐνέργεια τῆς ράθυμης καὶ ἀσύνταχτης ἀκόμα τάξεως τῶν προοδευτικῶν.

Ἐνας βαθύτερα ποτισμένος ἀπὸ τὸ φαρμάκι τῆς ἀρχῆς «τῆς προτιμήσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας» τοῦ Bentham, πὺ θὰ πίστευε ὅτι τὸ προσωπικὸ συμφέρον εἶναι ἀνώτερο ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα συμφέροντα μαζί, θὰ μᾶς ἔλεγε ἴσως ὅτι μόνο ἓνα βιβλίο μᾶς χρειάζεται. — Τὸ βιβλίο πὺ θὰ μᾶς μάθαινε μὲ ποιὸν τρόπον μπορεῖ νὰ κινηθεῖ ζωηρὸ τοῦ καθενὸς Ἕλληνα, καὶ τῶν νεωτεριστῶν μαζί, τὸ ἀτομικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ζητήματα πὺ ἐνδιαφέρουν τὸ Κοινὸ Καλό. Διότι εἶναι γνωστὸν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι κατορθώνουν νὰ διακρίνουν βαθειὰ καὶ σωστὰ μόνον τὰ ζητήματα ἐκεῖνα, γιὰ τὰ ὁποῖα αἰσθάνονται ζωηρὸ ἀτομικὸ ἐνδιαφέρον.

Οἱ ἄνθρωποι ἐν τούτοις πὺ ἔμαθαν νὰ σκέπτονται — καὶ τέτιοι θὰ εἶναι οἱ νεωτερισταὶ — δύνανται εὐκόλα νὰ καταλάβουν καὶ τὸ «Γιατί» καὶ τὸ «Πό-

σον» τούς συμφέρει ὡς ἄτομα ἢ προκοπή τοῦ συνόλου. Ἐπομένως ἀπὸ τὴν τάξην τους — ἂν ὑπάρχει — μπορούμε νὰ λογαριάσουμε ὅτι δὲ θὰ λείψει τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ Κοινὸ Καλόν.

Ἄρκει, λοιπὸν, τὸ δαχτυλοχτύπημα στὸ πλαίσιο, ἄρκει τὸ τίναγμα ποὺ σὲ μορφωμένους ἀνθρώπους μπορεῖ νὰ τὸ δώσει τὸ διάβασμα μιᾶς φωτεινῆς σελίδας, γιὰ νὰ ξυπνήσουν οἱ ἐνεργητικὲς δυνάμεις, ποὺ σήμερα θὰ ὑπάρχουν σὲ ἀφανέρωτη μορφή.

Καὶ εἶναι καιρὸς πλέον ν' ἀρχίσουν οἱ νεωτερισταὶ τὸ τρανὸ ἔργο τους, ἀφοῦ ἀποδείχθηκε πὼς ὅσο καὶ χειρότερα καὶ ἂν πᾶνε τὰ πράγματα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐλπίζουμε, ὅτι στὸ τέλος θὰ στραφοῦνε μόνον τους στὸ καλλίτερο. Διότι ὁ λαὸς δὲν ἔδειξε κανένα σημεῖον, ὅτι μπορεῖ μιὰ μέρα μόνος του νὰ γυρίσει, γιὰ ν' ἀναζητήσῃ καὶ νὰ βρεῖ τὰ σάπια μέρη τοῦ κοινωνικοῦ του ὀργανισμοῦ καὶ νὰ τὰ κόψει.

Καμμιά ἐλπίδα δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀπομένει — ὅσο καὶ ἂν πᾶμε χειρότερα — ὅτι θὰ κατανοήσῃ τὰ σφάλματά του ὁ λαός. Ὅπως δὲν ὑπάρχει ἐλπίδα νὰ γίνῃ ποτὲ πραγματολόγος ὁ «μεταμώνια θηρευών» δασκαλισμός. Αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ θεωροῦμε βέβαια, ἀφοῦ τὸ πάθημά μας τοῦ 97 δὲν ἔγινε μάθημα οὔτε στὸ λαὸ, οὔτε στὸν δασκαλισμὸ ποὺ μᾶς κυβερνᾷ.

Καὶ ὅμως «κακὸν κακοῦ ἄκος» εἶπε ὁ ἀρχαῖος. Τὸ κακὸ, δηλαδή, ποὺ πάθαμε τότε ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ γιὰ τὴν θεραπεία μας ἀπὸ τὸ ἄλλο κακὸ, τὸν δασκαλισμὸ, ποὺ μᾶς ἔφερε στὸν πόλεμο.

Θυμᾶμαι νὰ διάβασα σ' ἓνα λόγο τοῦ Πίττ τὴν ἐξῆς φράσιν. «Οἱ ἀτυχίες τοῦ πολέμου ἔπεισαν ἐπὶ » τέλους τὸν Ἀγγλικὸ λαὸ νὰ στρέψει τὰ μάτια του » πρὸς τὰ μέσα, ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, γιὰ νὰ δεῖ ἂν » δὲν εἶχε κάποιο μέλος τοῦ σώματός του σπασμένο, » ξεχαρβαλωμένο».

Σ' ἐμᾶς συλλογίσθηκα δὲν ἔγινε τὸ ἴδιο ὕστερ' ἀπὸ τὸν πόλεμο. Ἦ καὶ ἂν στρέψαμε γιὰ μιὰ στιγμή τὰ μάτια μας κατ' ἀπάνω μας, ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ μας, τὰ γυαλιά πὺν μᾶς ἔχει φορέσει ὁ δάσκαλος εἶναι τόσο θαμπὰ καὶ σκονισμένα, ὥστε δὲν κατορθώσαμε νὰ διακρίνουμε τὴν αἰτία τοῦ κακοῦ.

Κ' ἐπειδὴ καὶ γιὰ τοὺς λαοὺς, ὅπως καὶ γιὰ τ' ἄτομα, «ὁ καιρὸς (ἢ εὐκαιρία) βραχὺ μέτρον ἔχει», γιὰ τοῦτο ἡ εὐκαιρία τῆς διορθώσεως, πὺν μὲ τὸ ἐθνικὸ μας ἀτύχημα μᾶς ἐδόθηκε, ξέφυγε χωρὶς νὰ μᾶς ὠφελήσει.

Κ' ἔτσι ἐξακολουθοῦμε νὰ λατρεύουμε χίμερες καὶ νὰ ζοῦμε μὲ ἰδέες φορμαρισμένες καὶ τροφοδοτούμενες ἀπὸ τὸν παντοδύναμο δασκαλισμὸ, τὶς κυριάρχες ἰδέες τῆς οὐσιαστικῆς ἀκαδημίας πὺν κυβερνᾷ τὸν τόπο μας.

Αὐτὲς τὶς ἰδέες, παλιὲς καὶ δυνατὲς τόσον, ὥστε νὰ φαίνονται σὰν προλήψεις, καιρὸς εἶναι μιὰ τάξις ἀνθρώπων νέων νὰ τὶς πολεμήσει μὲ θάρρος καὶ νὰ τὶς ξερριζώσει, ὅσο βαθύρριζες κι' ἂν εἶναι.

Ποιοὶ ὅμως θὰ εἶναι οἱ πολεμισταί;

Τὸ εἶπαμε. — Τὰ πνεύματα τὰ χειραφετημένα ἀπὸ τὸν δασκαλισμὸν. Ὅλοι ὅσοι κατώρθωσαν νὰ ξαναδημιουργήσουν τὸν ἑαυτό τους, ξετινάζοντας καὶ τὸ

τελευταῖο ἀπομεινάρι τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι, πού ἀπόκτησαν στὸ σχολεῖο, ξεδιπλώνοντας καὶ φρεσκοσιδερώνοντας καὶ τὴν παραμικρότερη δίπλα τοῦ μυαλοῦ τους, πού τὴ σχημάτισε ἡ σχολικὴ ἀνατροφή. "Οἱ ὅσοι ἀπόκτησαν τὴ σοφία καὶ τὴν τέχνη ν' ἀναγνωρίζουν τὴ δύναμη τῶν πραγμάτων καὶ νὰ ὑποκύπτουν μπροστά τους.

"Οἱ αὐτοὶ—πολλοὶ, ἢ ὀλίγοι—ἄς ἐνωθοῦν γιὰ νὰ αἰσθανθοῦν τὴν ὄρεξη νὰ δουλέψουν καὶ γιὰ νὰ βροῦν τὴ δύναμη νὰ γίνουν οἱ πιλότοι τῆς ἀνατροφῆς τοῦ λαοῦ μας καὶ οἱ κυβερνητὲς τῆς μοίρας του.

"Ἄς χτυπήσουν μὲ τὸ χέρι τους καὶ αὐτοὶ μιὰ φορὰ τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου, γιὰ νὰ μᾶς δείξουν τὸν ἀσύγκριτο ἐχθρό μας τὸν δασκαλισμὸ καὶ νὰ μᾶς μάθουν νὰ ἐκτιμοῦμε τὸν κίνδυνο ἀπὸ τὴν κυριαρχία του στὸ σχολεῖο. Κι' ἄς μᾶς διδάξουν ὅτι ἡ σημερινὴ ἐκπαίδευσις εἶναι αὐτὴ πού θεμέλιωσε καὶ ὑποθάλπει τὴν πολιτικὴ «γιὰ τὸ καρβέλι», τῆς συναλλαγῆς καὶ τῆς ρουτίνας, γιατί βγάζει καὶ θὰ βγάζει ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς ἀνθρώπων, πού θὰ ζήσουν ὡς μισθωτοὶ, καὶδημοκόπους φύλακες ἐξ ἐπαγγέλματος τῶν Σακροσάντων, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ κάνουν καμμιά δουλειά.

"Οἱ αὐτοὶ—πολλοὶ, ἢ ὀλίγοι—ἄς χτυπήσουν μὲ σταθερὸ χέρι τὴν καμπάνα τοῦ ἀληθινοῦ κινδύνου, γιὰ νὰ μᾶς γλυτώσουν ἐπὶ τέλους ἀπὸ τοὺς ἀγύρτες καμπανοκροῦστες, πού χαλοῦν κάθε τόσο ἄδικα καὶ παράλογα τὴν ἡσυχία τοῦ κόσμου μὲ παράκαιρες προειδοποιήσεις φανταστικῶν κινδύνων. Κι' ἄς μᾶς ἐπι-

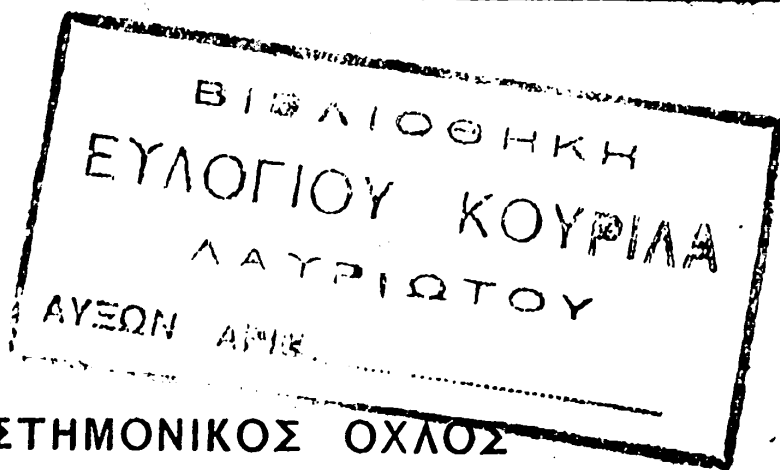

δείξουν τὴν πραγματικὴν κατάστασίν μας, ὑπερνικῶντας κάθε τάσιν πρὸς ὄνειρα ἀδικαιολόγητα. Κι' ἄς μᾶς ὀδηγήσουν στὸ δρόμο τῆς σωτηρίας μας, πού πρέπει νὰ τὴ δημιουργήσουμε μόνοι μας — ἂν μπορεῖ ἀκόμα νὰ σωθοῦμε

Οἱ τελευταῖες φράσεις εἶναι ἐκεῖνες, πού μεταχειρίσθηκε ὁ Φίχτε, μιλῶντας στὴν τάξιν τῶν μορφωμένων μὲ τὴν ἐλπίδα — καθὼς ἔλεγε — νὰ ἐννοηθεῖ ἀπ' αὐτοὺς, ὥστε νὰ θελήσουν νὰ γίνουν οἱ σημαιοφόροι τῆς *ριζικῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως*, τὴν ὁποῖαν ἐπρότεινε στοὺς συμπατριῶτες του, ὡς τρόπο σωτηρίας τῆς Γερμανικῆς πατρίδας.

Οἱ μορφωμένοι ἄκουσάν τὸν Φίχτε· καὶ ἡ Γερμανία ἔγινε αὐτὴ πού εἶναι σήμερα. — Ἔτσι λέει ἡ Ἱστορία.

Ο ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΟΧΛΟΣ

« Οχλο, λέω, όλους εκείνους, που κάτω από σκούφια,
• ή από ψηλό, κρύβουνε λίγα μυαλά και πολλές
• πρόληψας.—Λασκαράτος. »

Ο Herbart τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τὸ θεωρεῖ σὰν ἀπόδειξιν τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ Κοινὸ Καλὸ. Διότι, καθὼς λέει, ἡ παιδεία συγκεντρώνει τ' ἀντικείμενα τοῦ γενικοῦ ἐνδιαφέροντος ἐκεῖ ὅπου ὅλες οἱ ναυαγισμένες ἐλπίδες καταφεύγουν· στὸν κόλπο, δηλαδή, τῆς Νεότητος, στοὺς κόλπους τοῦ Μέλλοντος.

Ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ κινούμενοι, ἐὰν ρίξουμε μιὰ ματιὰ στὰ σχολικὰ μας προγράμματα, θὰ δοῦμε ὅτι εἶναι πιστὴ ἀντιγραφή τῶν μεσαιωνικῶν προγραμμάτων τῆς Εὐρώπης. Γιατὶ μόνο σ' ἐκεῖνα δὲ βρίσκονται ὥρες διδασκαλίας γιὰ τὸ μάθημα τῆς μητρικῆς γλώσσας· καὶ μόνο σ' ἐκεῖνα ἡ Ἱστορία, ἡ Γεωγραφία καὶ οἱ Φυσικὲς Ἐπιστῆμες θεωροῦνται πάρεργα μαθήματα, ἐπειδὴ οἱ ὥρες μόλις ἀρκοῦν γιὰ τὰ παιδαγωγικότερα καὶ χρήσιμα στὸν πρακτικὸ βίον Λατινικὰ καὶ Σ^α.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ πεισθοῦμε, ὅτι ἡ Ἐκπαίδευσή μας μεσαιωνίζει, τόσο στὸ πνεῦμα ὅσο καὶ στὶς λεπτομέρειες, ἂν συγκρίνουμε τὰ σήμερον γινόμενα μὲ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Ratio Studiorum τῶν Ἰησουϊτῶν, ποὺ γράφηκε στὰ 1599.

Τὸ Ratio αὐθύπαρκτη κατώτερη παιδεία, ποὺ νᾶχει

προορισμὸ νὰ προετοιμάσει γιὰ τὴ ζωὴ τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ ἐπιστήμονας, δὲν ἀναγνωρίζει, ὅπως δὲν ἀναγνωρίσθηκε καὶ σ' ἐμᾶς, ὡς προορισμὸς τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, αὐτός. Τὴν κατώτερη ἐκπαίδευση τὴ θέλει νὰ εἶναι προετοιμασία γιὰ τὴ μέση ἐκπαίδευση, ὅπως τὴν ἐννοοῦμε κ' ἐμεῖς.

Τὸ Ratio μὲ τὴ μέση ἐκπαίδευση, σὰν κ' ἐμᾶς, φιλοδοξεῖ νὰ γυμνάσει τοὺς μαθητὰς μὲ θέματα λατινικὰ καὶ ἑλληνικὰ, μὲ τὴ σπουδὴ τῆς γραμματικῆς, τῆς ρητωρικῆς καὶ τῆς μετρικῆς καὶ μὲ τὴν ἐξήγησιν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἡ διδασκαλία ὅμως τῶν ἀρχαίων—ὅπως καὶ σ' ἐμᾶς σήμερα—ἔπρεπε νὰ γίνε-
ται μὲ τέτιον τρόπον, ὥστε ὁ μαθητὴς νὰ μὴ νοιώθῃ τὸ πνεῦμα τους. Γιὰ τοῦτο ὁ καθηγητὴς—λέει τὸ Ratio—
θὰ ἐξετάζει τοὺς τύπους, τὴ λέξιν, τὴ μορφή τοῦ λόγου καὶ δὲ θὰ πολυπροσέχει στὶς ἰδέες, στὸ πνεῦμα καὶ στὴ ζωὴ τῶν ἀρχαίων.

Ἡ ἐννοουμένη (intelligible) γλῶσσα — ἡ μητρικὴ δηλαδή—ὄχι μόνο δὲν διδάσκεται, ἀλλ' ἀπαγορεύεται καὶ νὰ μιλεῖται. Οἱ θετικὲς σπουδὲς, οἱ φυσικὲς ἐπιστή-
μες, ἡ ἱστορία, ἡ γεωγραφία, περιφρονοῦνται (Μιλοῦμε πάντοτε γιὰ τὸ Ratio καὶ γιὰ τὰ γυμνάσιά μας μαζί). Ἡ φιλοσοφία περιορίζεται στὴ λογικὴ, στὴν ἀκαρπὴ σπουδὴ ὄρων καὶ σὲ ἄγονες συζητήσεις γιὰ τοὺς σχολιαστὰς τοῦ Ἀριστοτέλη.

Καλλιεργοῦνται, δηλαδή, ἀπὸ τίς ἰδιότητες τοῦ πνεύ-
ματος ἡ μνήμη καὶ ἡ στοχαστικὴ σκέψις. Καμμιά μέριμνα γιὰ τὰ πράγματα, γιὰ συλλογισμὸ ἐπαγωγικὸ, γιὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς.

Και λοιπὸν προσπαθοῦν τὰ γυμνάσιά μας νὰ κατορθώσουν — καὶ τὸ κατορθώνουν δυστυχῶς — ἐκεῖνο ποὺ οἱ Ἰησουῖτες ἐπεδίωκαν ἀπὸ λόγους γι' αὐτοὺς σπουδαίους. Καλλιεργοῦν, δηλαδὴ, τὸ μυαλὸ χωρὶς ὁμῶς νὰ φθάσουν στὸ σημεῖο τῆς καλλιέργειας, ποὺ τὸ πνεῦμα χειραφετεῖται, ἐλευθερώνεται, κατορθώνει νὰ σκέπτεται μόνο του.

Ἄν θελήσουμε μετὰ ταῦτα νὰ ἐξετάσουμε τὴν κατάστασιν τῆς δημοτικῆς παιδείας μας, ἀπὸ τὰ διδαχτικά της βιβλία, θὰ τὴ βροῦμε πολὺ πίσω ἀπὸ τὰ 1658, ἐποχὴ τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Orbis sensualium pictus», ποὺ θὰ πεῖ «κόσμος ζωγραφιστὸς τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων»· γιὰτις ὅλοι θὰ ὁμολογήσουμε ὅτι τὰ διδαχτικά βιβλία μας δὲ δέχονται καμμιά σύγκριση μὲ τὸ Orbis pictus, ἀφοῦ δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μὲ τὴ ζωγραφικὴ καὶ μὲ τὴ ζωή.

Κι' ἂν ἐπὶ τέλους λησμονήσουμε, ὅτι ἡ παιδεία μας ἔχει τὶς ἐλλείψεις, ποὺ εἶχε ἡ εὐρωπαϊκὴ πρὸ τριῶν καὶ τεσσάρων αἰώνων, μὲ τὴν πρώτη ματιᾶ, ποὺ θὰ ρίξουμε στὰ ἐκπαιδευτικά μας πράγματα, θ' ἀντικρύσουμε διὸ στοιχειωδέστατες ἐλλείψεις.

Α^{ον}. Ὅτι δὲν ἀποβλέπει νὰ μορφώσῃ — μὲ τὰ κουτσόστραβά της μέσα — τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸ μυαλό του. (Καὶ τοῦτο τὸ λέμε ὅσο θέλουμε νὰ λησμονοῦμε, ὅτι τὸ σχολεῖο μας δὲν ἐπιχειρεῖ νὰ μορφώσῃ, μὰ νὰ φορτώσῃ τὸ μυαλό).

Καὶ Β^{ον}. Ὅτι ἡ ἐκπαίδευσή μας — σὰν ξένη καὶ δανεικὴ ποὺ εἶναι — δὲν προσαρμόσθηκε μὲ τὸν Ἑθνικὸ βίον, τὴ Νεοελληνικὴ ἱστορία καὶ τὶς Νεοελληνικὲς

παραδόσεις, ἔθιμα, λαογραφία καὶ γλῶσσα. Οὔτε κρά-
τησε λογαριασμὸ τοῦ χαρακτῆρα τῆς φυλῆς, τοῦ κλί-
ματος καὶ τοῦ πολιτεύματος. Πράγματα ποὺ τὰ γνώ-
ρισε καὶ τὰ εἶχε ἢ παιδεῖα τῶν ἀρχαίων.

Εἶναι, δηλαδὴ, τὸ σημερινὸ σχολεῖο μας Χαλδαϊκὸ,
Βυζαντινὸ, Ἀττικὸ, Ἰησουϊτικὸ, ἂν θέλετε, Γαλλικὸ,
Γερμανικὸ, Ἑλβετικὸ, Ἀγγλικὸ, μόνο Νεοελληνικὸ δὲν
εἶναι.

Δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο, ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι.

Καὶ εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι, γιὰτὶ ἀπόμεινε Δασκαλικό.

Ὅσοι παρατήρησαν πῶς τὸ σχολεῖο μας τὸ τυραν-
νεῖ ὁ Δασκαλισμὸς, εἶδαν τῇ συνέπειᾳ, ὅτι ἀπὸ τὴν
ἐπίδρασή του οἱ γραμματισμένοι μας ἔχασαν τὰ στοι-
χεῖα τοῦ ζωντανοῦ, τοῦ φυσιολογικοῦ Νεοέλληνα καὶ
ἀνθρώπου.

Κ' ἐπειδὴ φυσικότεροι τοὺς ἐφάνηκαν οἱ ἀγράμμα-
τοι, ἀποφάσισαν νὰ στραφοῦν στὸν ἀμόρφωτο λαὸ, γιὰ
νὰ τὸν φωτίσουν καὶ νὰ τὸν μορφώσουν πρῶτα, ὥστε
ἀργότερα αὐτὸς — σὰν κυρίαρχος ποὺ εἶναι ἀπὸ τὸ
πολίτευμά του — ν' ἀναλάβει μόνος του τὸ θεμέλιωμα
τοῦ Σχολείου, ποὺ θὰ δίνει μὴ μὴ μορφωσὴ τῆς προκοπῆς,
ποὺ θὰ δημιουργεῖ ἀνθρώπους ἱκανοὺς νὰ ζοῦν καὶ
ν' ἀναπτύσσουν τὴν Ἐθνικὴ παραγωγὴ καὶ τὴν Ἐθνικὴ
Δύναμιν.

Γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ ἐργαζόμενοι μερικοὶ ἄρχισαν
νὰ γράφουν βιβλιαράκια διαφωτιστικὰ στὴ μητρικὴ
μας γλῶσσα. Ἡ βαθύτερη ὁμῶς ἀνάλυση τῆς λαϊκῆς
συμπεριφορᾶς μᾶς δείχνει ὅτι ὁ λαὸς, ποὺ τὸν συνήθι-

σαν νὰ περιφρονεῖ τὴ γλώσσα του, θὰ περιφρονεῖ καὶ ὄσους τοῦ μιλοῦν μ' αὐτὴ, γιὰ νὰ τὸν φωτίσουν.

Ἄλλὰ καὶ γενικότερα ἀκόμα μοῦ φαίνεται σὰ ματαιοπονία τὸ ν' ἀποτείτεται κανένας ἀπ' εὐθείας στὸ λαὸ, προσπαθῶντας μὲ τὸν ὀρθὸ λόγον νὰ τοῦ ἀλλάξει στραβὲς ιδέες καὶ πεποιθήσεις, πὺ καλὰ ἢ κακὰ τὶς ἔχει παραδεχθεῖ.

Καὶ ὅταν περίτρανα μπορεῖ ν' ἀποδειχθεῖ ἡ ὀρθότης μιᾶς Ἰδέας, ποτὲ δὲ θὰ σταθεῖ ἱκανὴ νὰ μεταπείσει μήτε μορφωμένους ἀνθρώπους, πολὺ περισσότερο τὸ ἀμόρφωτο πλῆθος.

Μποροῦμε, λοιπόν, νὰ λέμε, ἢ καὶ νὰ μὴ λέμε—τὸ ἴδιο κάνει—στὸ λαὸ, πὺς ἡ μόρφωσις του δὲν εἶναι ἡ σωστὴ καὶ ὅτι ἡ σωστὴ θ' ἀσφάλιζε τὴν εὐτυχία του καὶ τὴν πρόοδο τοῦ Κράτους. Διότι ὁ λαὸς, καὶ στὴν περίπτωσιν πὺ θὰ μᾶς ἀκουγε, γιὰ νὰ μᾶς νοιώσει, θὰ ἔπρεπε τουλάχιστο νὰ εἶναι προικισμένος μὲ πολλὴ δύναμιν προβλεπτικοῦ. Ἡ προορατικότης ὁμως δὲν εἶναι προτέρημα κανενὸς λαοῦ.

Γιὰ ὅλ' αὐτὰ νομίζομεν, ὅτι ὁ Λαὸς, πὺ δὲ στάθηκε ποτέ του ἱκανὸς νὰ ἐννοήσῃ καμμιά ἰδέα, δὲ θ' ἀναλάβῃ ποτέ πρωτοβουλίαν ἐνέργειας γιὰ τὸ κάθε τι, γιὰτὶ τοῦ τὸ λένε ὄσοι ἐννοίωσαν πὺς ἔτσι θὰ ἐργασθεῖ γιὰ τὸ καλὸ του, ἂν αὐτοὶ πὺ τὸ ἐννοίωσαν κι' αὐτοὶ πὺ τοῦ τὸ λένε δὲν εἶναι αὐτοὶ πὺ τὸν διοικοῦν.

Κ' ἐπομένως βρίσκοντας, πὺς ὁ κόπος μας θὰ πάει χαμένος ἂν ἐξακολουθήσουμε νὰ ἐπιχειροῦμε φωτισμὸ ἀπ' εὐθείας τοῦ Λαοῦ, γιὰ νὰ τὸν πείσουμε ὅτι πρέπει νὰ μορφωθεῖ, ἐθεώρησα πὺς ὀφείλομε γιὰ

τὸν ἴδιο σκοπὸ ν' ἀποταθοῦμε σ' ἐκείνους ποὺ τὸν κυβερνοῦν, ἢ καὶ πρὸς ἐκείνους ποὺ ὀδηγοῦν τὸ λαὸ στὶς πράξεις του.

Τὸν τόπο μας ὁμως τὸν κυβερνοῦν οἱ Κυβερνήσεις μας, οἱ πολιτικοὶ μας δηλαδή. Πρὸς τοὺς πολιτικούς, ἄρα, θὰ ἔπρεπε ν' ἀποταθοῦμε, ἀφοῦ εἶναι βέβαιο πὼς γιὰ νὰ μεταρρυθμισθεῖ ἡ Ἐκπαίδευσις πρέπει ἡ Βουλὴ νὰ τὴ μεταρρυθμίσει.

Ἄλλὰ δυστυχῶς ἡ Βουλὴ θὰ μεταρρυθμίσει τὴν Ἐκπαίδευσιν, ὅταν ἡ ἴδια ἡ Βουλὴ μεταρρυθμισθεῖ. Διότι εἶναι ἱστορικῶς βεβαιωμένο πλέον, ὅτι ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔδειξε ποτέ της καμμιά προσπάθεια νὰ μεριμνήσει σοβαρὰ γιὰ κανένα ζήτημα, ποὺ δὲν ἀφορᾷ ἀμέσως τὸ κομματικὸ συμφέρον τῶν πολιτικῶν. Μεγάλο κακὸ, τὸ ὁποῖον—γιὰ νᾶμαστε δίκαιοι—βασιλεύει σὲ ὅλες τὶς Βουλές τοῦ κόσμου καὶ θὰ βασιλεύει ὅσο ὑπάρχουν Βουλές.

Μὰ κ' ἐντελῶς ἄσχετα ἀπὸ τὴ γενικὴ αὐτὴ σκέψιν, ἡ γνωριμία τοῦ πῶς καταρτίζονται, συντάσσονται καὶ ψηφίζονται στὴν Ἑλλάδα τὰ νομοσχέδια, δὲν ἐδραιώνει βεβαιότατα τὴν ἐλπίδα, ὅτι μπορεῖ νὰ εἰσαχθεῖ καὶ νὰ ψηφισθεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Βουλὴ ἓνα τόσο ριζοσπαστικὸ καὶ ἀξιομελέτητο σχέδιο Νόμου.

Κι' ἂν ὁμως οἱ ἀστεῖες καχομοιριές τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς δὲν ἦταν πασίγνωστες, καὶ τότε θὰ λέγαμε ὅτι ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις δὲν ἔφθασε ὁ καιρὸς νὰ ψηφισθεῖ ἀπὸ τὴ Βουλὴ, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Βουλές δὲν ἐπιβάλλουν μὲ τοὺς νόμους νέες ἰδέες,

ἀλλ' ἀπλούστατα μεταβάλλουν σὲ νόμους τὶς ἰδέες, πού πολὺ ὠρίμασαν στὴν Κοινὴ Γνώμη.

Καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως εἶναι ἀναμφισβήτητο δυστυχῶς, ὅτι δὲν ὠρίμασε ἀκόμα.

Μιὰ συγχωρημένη ἀπόπειρα θὰ ἦταν τὸ ν' ἀποταθοῦμε ἀπὸ τώρα στοὺς πολιτευομένους, πού καταγίνονται εἰδικῶς μὲ τὰ ἐκπαιδευτικά, μὲ τὴ δικαιολογία, ὅτι ἐπειδὴ ἡ Βουλὴ συνήθισε νὰ σέβεται τὴ γνώμη τους στὰ εἰδικὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα θὰ μπορούσε νὰ δεχθεῖ καὶ τὸ γενικὸ μέτρο, πού θὰ τὸ πρότειναν οἱ εἰδικοί, ἔστω καὶ ἂν δὲν τὸ ἔννοιωθαν ὅλοι.

Ἄλλ' ἀντίθετα ἀπὸ τὸ νόμο τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, αὐτὸν τὸ γενικότατο νόμο τῆς προόδου παντὸς ὀργανικοῦ σώματος, ἡ Ἑλληνικὴ Βουλὴ δὲν ἔδωσε σημεῖα τῆς παραμικρότερης μεταβολῆς τῆς ὁμογένειας σ' ἑτερογένεια, δὲν ἀνάδειξε καὶ δὲν ἀναγνώρισε, δηλαδή, ἀκόμα εἰδικούς καὶ εἰδικότητες. Ἡ ἔλλειψις αὐτὴ προδίδεται ἀπὸ τὸν ὅλον τρόπον, πού διεξάγονται οἱ ἐργασίες τῆς Βουλῆς· καὶ ἀκόμα περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀνοχὴ τῆς νὰ διοικοῦν τὰ ὑπουργεῖα ἄνθρωποι ἐντελῶς ξένοι τῶν ὑπηρεσιῶν πού διευθύνουν, συχνότατα ἀνικανότατοι καὶ κάποτε πνευματικῶς ἀφερέγγυοι. Ἡ ἔλλειψις μάλιστα εἰδικῆς μορφώσεως τῶν πολιτικῶν μας, κατὰ τὴ γνώμη μας, εἶναι ἡ ἀφορμὴ πού κατάντησε ξερὸς τύπος ἡ ἐπιστημονικὴ νομοπαρασκευαστικὴ ἐργασία τῶν ἐπιτροπῶν.

Ἄλλ' ἀφοῦ δὲν ἔχουμε εἰδικούς, δὲ θὰ μπορούσαν τάχα οἱ διὸ - τρεῖς - τέσσερες πνευματικὲς κορυφές τῆς Βουλῆς νὰ νοιώσουν τὴν ἀνάγκη τῆς ἐκπαιδευτικῆς

μεταρρυθμίσεως, νὰ τὴν ἀγκαλιάσουν καὶ νὰ κατορθώσουν νὰ παρασύρουν ὀπίσω τους καὶ δλόκληρη τὴ Βουλὴ;

Ἔχουμε κ' ἐμεῖς τὴ γνώμη, ὅτι πρέπει ν' ἀποταθοῦμε ἀπὸ σήμερα στὰ διαλεχτὰ πολιτευόμενα ἄτομα γιὰ νὰ τοὺς πείσουμε, ὅτι ὀφείλουν νὰ δουλέψουν μαζί μας. Θεωροῦμε ὁμως ἐπιπόλαια τὴ σκέψη πὼς θὰ μπορέσει προσωπικότης, ὁσοδῆποτε δυνατὴ, νὰ ἐπιβάλει σὲ Βουλὴ τὴν ἀλήθεια, ποὺ θὰ τὴν ὑποστήριζε, ὅταν δὲν εἶναι γιὰ τοῦτο παρασκευασμένη ἢ Κοινὴ Γνώμη καὶ ἢ Βουλὴ. Διότι ἡ ἱστορία ὄλων τῶν Κοινοβουλίων μᾶς διδάσκει, πὼς οἱ συζητήσεις στὰ Κοινοβούλια δὲ γίνονται μὲ τὸ σκοπὸ νὰ πείσουν ἀνθρώπους σκεπτομένους ἐλεύθερα ποιὸ εἶναι τὸ καλλίτερο μέτρο, ἀλλὰ νὰ παρουσιάσουν ἰδέες ἔτοιμες καὶ χωνεμένες ἀπ' ὄλον τὸν κόσμον καὶ ἀπὸ πρῖν.

Οὔτε ἡ Κυβέρνησις λοιπὸν, οὔτε οἱ εἰδικοὶ, μήτε οἱ προσωπικότητες θὰ πείσουν τὴ Βουλὴ νὰ μεταβάλλει σὲ Νόμον ἰδέες, ποὺ δὲν ἀντιπροσωπεύουν τὴ θέληση τῶν ἀντιπροσώπων, ἢ μᾶλλον ποὺ δὲν ὑποδεικνύονται ἀπὸ τὴν Κοινὴ Γνώμη τῶν Διοικουσῶν Ἱάξεων, ποὺ ὀδηγεῖ τοὺς ἐκλογεῖς καὶ κυβερνᾷ τὸ Κοινοβούλιο. Μόνον ἡ τάξις τῶν νοικοκυραίων, ἢ εὐκολόπιστη κ' ἐπιπόλαια, ποὺ τρέφει δεισιδαίμονα πίστη στὸ Κράτος—Πρόνοια, ἐν ᾧ δὲν παύει νὰ τὸ δολιεύεται, τὰ βάζει μὲ τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴ Βουλὴ γιὰ τὰ δικά της σφάλματα καὶ τὴ δικὴ της θέλησιν.

Θὰ ἠδύνατο ἴσως κ' ἀπὸ αὔριο νὰ ἰδρυθεῖ ἕνα κόμμα, εἴτε μέσα, εἴτε κ' ἔξω τῆς Βουλῆς, ποὺ νὰ

σηκώσει στη σημαία του και την ιδέα της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως και να φροντίσει με τὸν καιρὸ νὰ φωτίσει τὴν Κοινὴ Γνώμη καὶ τὴ Βουλὴν, ὥστε νὰ καλεσθεῖ μιὰ μέρα νὰ τὴν ἐφαρμόσει. Τοῦτο θὰ μπορούσε νὰ γίνεῖ ἂν ἦταν δυνατὸ νὰ βρεθοῦν ἰδεολόγοι πολιτευόμενοι, ἐπίμονοι ἄνθρωποι καὶ φωτισμένοι, πού θ' ἀποφασίσουν νὰ πολεμήσουν τὴ σημερινὴ κατάστασιν, ὥστε νὰ τὴ νικήσουν πρῶτα γιὰ νὰ τὴ μεταβάλουν ἔπειτα.

II

Ἐπειδὴ λοιπὸν, οὔτε ἡ Βουλὴ, μήτε ἡ Κυβέρνησις ἔχουν ἀπεριόριστη δύναμη νὰ κάνουν αὐτὸ πού θὰ ἤθελαν, μήτε τὰ μέσα γιὰ τοῦτο ἀνεξάντλητα διαθέτουν, ἀλλὰ καὶ Βουλὴ, καὶ Κυβέρνησις κάνουν μόνον ὅσα θέλει ὁ λαὸς καὶ ὅσα μπορεῖ νὰ κάνει ὁ λαὸς, συμπεραίνουμε ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ θελήσει ὁ κόσμος σὰν ἀνάγκη τὴν εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισιν κ' ἔπειτα νὰ προσμείνουμε ἀπὸ τοὺς πολιτικούς μας νὰ τὴ θελήσουν.

Ἄλλὰ ποιοὶ νὰ εἶναι αὐτοὶ, πού ὑποβάλλουν τίς ἰδέες στὸ λαό; Καὶ ποιοὶ νὰ εἶναι αὐτοὶ πού ἐπιβάλλουν στὸ λαὸ τὴ θέλησή τους; Διότι τὸ νὰ φαντασθοῦμε, πὼς ὁ λαὸς σχηματίζει χωρὶς ὑποβολέα τὴ Γνώμη του, καὶ τὴν ἐπιβάλλει στοὺς ἀντιπροσώπους του χωρὶς διερμηνέα, εἶναι ἀντίθετο μὲ τὴ λογικὴ καὶ τὰ πράγματα.

Ποιοὶ, ἄρα, εἶναι οἱ ὀδηγοὶ τοῦ λαοῦ καὶ οἱ κυβερνήτες τῶν βουλευτῶν; Ὅλοι τοὺς ξέρουμε. Εἶναι οἱ διοικοῦσαι τάξεις. Εἶναι ἡ μιὰ ἢ Ἄστικὴ τάξις, πού στὸν

τόπο μας μπορεί νὰ ὀνομασθεῖ «ἡ τάξις τῶν Γραμματισμένων». Γιατὶ τὸ λαὸ τὸν διοικοῦν οἱ δικηγόροι, οἱ γιατροὶ, οἱ δάσκαλοι, οἱ μισθωτοὶ ἀξιωματοῦχοι καὶ ὑπάλληλοι, καὶ οἱ γραμματισμένοι κτηματίες, ἔμποροι, τραπεζίτες, παπάδες, βιομήχανοι. Ὅλοι κατὰ τὰ 99 στὰ 100 οἱ ἀπόφοιτοι τῆς Μέσης καὶ Ἀνώτερης Ἐκπαιδεύσεως.

Ἡ τάξις, δηλαδὴ, ποὺ δίνει ἀπὸ τοὺς κόλπους της τοὺς μικροκομματάρχες, κομματάρχες, δημάρχους, βουλευτὰς καὶ τοὺς ὑπουργούς.

Ἡ τάξις τῶν Γραμματισμένων, ποὺ περιλαβαίνει ὅλους ὅσους διοικοῦν τὸν τόπο, διοικῶντας τὴν Πολιτεία, τὰ Γράμματα, τὶς Ἐπιστῆμες, τὶς Τέχνες, τὴν Κοινωνία, ὅλα τὰ πάντα.

Τὸ πῶς διοίκησαν τὸν τόπο; Καὶ τὸ πῶς τὸν διοικοῦν; τὸ ξανάπαμε καὶ ἄλλοῦ.

«Ἡ κακορριζικιά τοῦ τόπου εἶναι μυριόφωνη, βαθύφωνη, καὶ μπορεῖ ὁ καθένας ποὺ ἔχει αὐτιά ν' ἀγροικῆσει τὰ πικρὰ λόγια».*

Ἄν θέλουμε μολαταῦτα λεπτομερέστερα καὶ σαφέστερα νὰ ἐξετάσουμε τὸ ποῖον τῶν Διοικουσῶν Τάξεων, γιὰ νὰ δοῦμε τὸ τί ἀξίζουν καὶ τὸ τί μποροῦμε νὰ προσμένουμε ἀπ' αὐτὲς στὸ μέλλον, ὀφείλουμε τὴν τάξιν τῶν Γραμματισμένων νὰ τὴν διαιρέσουμε σὲ διὸ ἀνισότατα μέρη.

Στὸ πρῶτο, τὸ μεγάλο, ποὺ τὸ ἀποτελοῦν ὅλοι οἱ

* Παλιὰ καὶ Καινούρια σελ. 163.

ἀμέσως κ' ἐμμέσως μισθωτοί, οἱ ὅποιοι ἔχουν συμφέρον νὰ ἐξακολουθήσει τὸ παρὸν καὶ γιὰ τοῦτο θὰ τὸ ὑποστηρίξουν εἴτε συνειδητὰ, εἴτε καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν.

Καὶ στὸ δεύτερο, τὸ ὀλιγάριθμο, τὸ διαμαρτυρούμενο ἐναντίον τῆς καταστάσεως, πού τὸ ἀποτελοῦν ὅσοι δὲν πληρώνονται ἀπὸ τὸ Κεντρικὸ Ταμεῖον, οἱ ἐλάχιστοι πού ζοῦν προάγοντας τὶς παραγωγικὲς τοῦ τόπου δυνάμεις.

Στὸ πρῶτο, τὸ μεγάλο μέρος διακρίνονται.

Α^{ον}. Οἱ ἔμμεσοι μισθωτοί. Δηλαδή ὄλοι οἱ γιατροί, δικηγόροι, τραπεζίτες, ἔμποροι κλπ. πού ὡς μεγαλοκομματάρχες, ἢ μικροκομματάρχες, ὑποστηρίζουν τ' ἀτομικά τους συμφέροντα, (δίκες μὲ τὸ Δημόσιο, ἐργολαβίες, δάνεια, τροφοδοσίες καὶ τὰ ὅμοια) ἢ κρατοῦν σὲ θέση διορισμένο, ἢ πρόκειται νὰ διορίσουν, ἀδερφὸ ἢ γαμπρὸ, ἀδιάφορο, καθηγητὴ στὸ πανεπιστήμιον, νομάρχην, ἔφορο καὶ τὰ λοιπά

Καὶ Β^{ον}. Οἱ ἄμεσοι μισθωτοί. Ὅλοι δηλαδή οἱ ὑπάλληλοι καὶ ὄλοι οἱ ἀξιωματοῦχοι, καὶ ὄλοι ὅσοι ἀποζοῦν ἀπὸ τὸ Δημόσιον Ταμεῖον, καὶ ὄλοι ὅσοι πρόκειται νὰ ζήσουν ἀπ' αὐτὸ, οἱ θεσιθῆρες δηλαδή.

Ἡ τάξις αὐτὴ εἶναι φυσικὸ νὰ εἶναι πολυπληθέστατη, διότι οἱ κλασικὲς σπουδὲς καὶ ἡ φορτώτρια τῆς μνήμης ἐκπαιδευσὴ μας δὲν ἐτοιμάζει τὸν ἄνθρωπον γιὰ τὴ Ζωή, γιὰ τὴ Δουλειά, γιὰ τὴν Παραγωγή, δὲ φροντίζει νὰ τοῦ μορφώσει τὴν ψυχὴν, τὴ θέλησιν, τὸ χαρακτῆρα καὶ νὰ τοῦ ἐμπνεύσει τὸν ἔρωτα τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τέχνης, ἀλλὰ κατορθώνει νὰ τοῦ δώσει:

δίπλωμα, πού χρησιμεύει σάν είσιτήριο είσόδου στή Ρεμούλα τοῦ Δημόσιου Θησαυροῦ.

Ἔτσι ἐξηγεῖται τὸ πλῆθος τῶν μισθωτῶν καὶ τῶν θεσιθηρῶν καὶ ἀκόμα ὁ δυσανάλογος μὲ τὸν πληθυσμὸ τοῦ Κράτους ἀριθμὸς τῶν δῆθεν λογίων, τῶν μποέμηδων, τῶν ἐφημεριδογράφων, τῶν ἀέργων, τῶν ἀσώβρακων πατριωτῶν, πού ἐπαγγέλονται σοσιαλιστικές, κοινωνιστικές, δημοκρατικές ἀρχές καὶ ποθοῦν ἀνατροπές καθεστώτων.

Διότι ὅλοι αὐτοὶ οἱ Χαμένοι, πραγματικῶς λυσσασμένοι καὶ ἀπελπισμένοι θεσιθήρες, κατάντησαν τέτιοι ἀπὸ τὴν ἀστεία μας Παιδεία, πού φουρνίρει τοὺς ἀποφοίτους τῆς ἀνίκανοῦς νὰ ζήσουν, μὲ γνώσεις πού ἐπειδὴ δὲν χρησιμοποιοῦνται μεταβάλλουν τὸν κάτοχό τους σὲ ἀντάρτη, τὸν κάνουν νὰ νοιώσει ἀσβεστη δίψα ἐκδικήσεως κατὰ τοῦ καθεστώτος καὶ κατὰ παντὸς δουλευτῆ, πού ἔχει ψωμί καὶ τρώει.

Ἀπὸ τὸ μεγάλο λοιπὸν μέρος τῆς τάξεως τῶν Γραμματισμένων, πού ἐτοιμάσθηκαν ἀπὸ τὴν παιδεία γιὰ ἔμμεσοι καὶ ἄμεσοι μισθωτοὶ, οὔτε προκοπὴ μπορούσαμε νὰ δοῦμε, μῆδὲ νὰ προσμείνουμε.

Ἀπομένει τὸ ὀλιγάριθμο, πού τὸ ἀποτελοῦν ὅσοι εἰλικρινῶς παραπονοῦνται γιὰ τὴν κατάστασιν, ὅσοι προάγουν τὶς παραγωγικὲς τοῦ τόπου δυνάμεις καὶ ὅσοι ἀπὸ τὴ γέννησή τους κι' ἀπὸ τὸ φυσικό τους ἔχουν καὶ βρίσκουν τὰ μέσα νὰ ζοῦν, χωρὶς νὰ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ Δημόσιο Ταμεῖο.

Δυστυχῶς καὶ τὸ μικρὸ αὐτὸ μέρος, σὰ γνήσιο θρέμμα τοῦ Σχολείου μας, δείχνεται ἀνίκανο νὰ δεῖ, νὰ μελε-

τήσει, ν' αποφασίσει και νὰ ἐνεργήσει κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴν διατύπωσιν ἀόριστων παραπόνων γιὰ τὴν κατάστασιν κι' ἀπὸ τὴν ἐκδήλωσιν ἐνθουσιασμοῦ συνηθέστατα ὑπὲρ ἀνοησιῶν.

Τὰ αἰσθήματα, οἱ σκέψεις, οἱ προσπάθειες τῆς μὴ συμφεροντολογούσης μερίδας τῆς τάξεως τῶν Γραμματισμένων, ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἀπὸ τοὺς αὐτοχειροτόνητους Ἐπίλεκτους.

Τὴν πολιτεία αὐτῶν τῶν τελευταίων ἐρχόμεθα νὰ ἐξετάσουμε.

Καὶ λοιπὸν ὁ Ἐπίλεκτος συνήθως ἀναπαύεται καὶ ξύνει τὰ νύχια του, διότι ντρέπεται, λέει, μ' αὐτὴ τὴν κατάστασιν νὰ πολιτεύεται, λησμονῶντας ὅτι ἐπίλεκτος θὰ πεῖ ἄνθρωπος, ποὺ ἔννοιωσε τουλάχιστον, ὅτι τὸ πρῶτο καθῆκον τοῦ πολίτη εἶναι τὸ καθῆκον πρὸς τὴν πατρίδα, τὸ καθῆκον νὰ πολιτεύεται, νὰ ἐνδιαφέρεται, δηλαδὴ, γιὰ τὸ κοινὸ καλόν.

Ἄλλὰ καὶ ὅταν δὲν ἐπιδείχνουν ἀδιαφορία γιὰ τὰ κοινὰ οἱ ἀξιότιμοι ἐπίλεκτοι προσπαθοῦν νὰ βοηθήσουν τὴν πρόοδον τῆς κοινωνίας, ἢ τὴν ἐξημέρωσιν — ὅπως λένε — τῶν πολιτικῶν ἠθῶν, ἢ τὴν βελτίωσιν τοῦ σχολείου, ἢ τὴν προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης, μὲ τρόπους ποὺ ἐπιτρέπουν νὰ τοὺς πεῖ κανένας, γιὰ νὰ ξεμπερδέψει μιὰ γιὰ πάντα μ' αὐτούς: «Κύριοι δὲν ἔχετε γλαῦκωμα στὰ μάτια σας, μὰ τὰ γυαλιά σας εἶναι σκονισμένα». Βλέπετε, δηλαδὴ, τὴν κατάστασιν, ἀλλὰ τὸ μυαλό σας δὲν εἶναι ἀναθρεμμένο νὰ τὴν παρατηρήσει τὴν κατάστασιν. Διότι τὸ μυαλό σας δὲν τὸ ἀνα-

θρέψατε νὰ σκέπτεται, δὲν τὸ συνηθίσατε νὰ δουλεύει. Διότι εἶσθε διπλωματοῦχοι τοῦ πανεπιστημίου, ἢ καὶ καθηγητές του, χωρὶς νὰ εἶσθε μορφωμένοι, χωρὶς νὰ εἶσθε ἐπιστήμονες.

Ἐπειδὴ ὅμως τὰ παραδείγματα λαλοῦν εὐγλωττότερα καὶ πειστικότερα, ἄς δοῦμε τὸν ἐπίλεκτο σὰν τί θέλει, ὅταν ἀποφασίζει ν' ἀνακατευθεῖ καὶ νὰ δουλέψῃ.

Καὶ πρῶτα πρῶτα ἄς τὸν πάρουμε ἀποπειρώμενο νὰ πολιτευθεῖ.

Θέλει νὰ εἶναι — ἔτσι λέει — πολιτευόμενος ἀνεξάρτητος. Θέλει, ὀηλαδῆ, νὰ μὴν εἶναι τίποτα. Ἐπειδὴ ἀνεξάρτητος πολιτευτῆς ἰσοδυναμεῖ μὲ ἄρνησιν τοῦ λόγου διὰ τὸν ὁποῖον πολιτεύεται κανεὶς. Διότι πολιτεύεται κανεὶς, γιὰ νὰ ἐφαρμόσῃ ἓνα πρόγραμμα διοικήσεως τῶν πραγμάτων τῆς χώρας, ποῦ δὲ θὰ κατορθωθεῖ χωρὶς τὴν ὑποστήριξιν ἑνὸς πολιτικοῦ κόμματος εἰς τὸ ὁποῖον ὀφείλει ν' ἀνήκει εἴτε ὡς μέλος, ἢ καὶ ὡς ἀρχηγός, ἀδιάφορον. Ὁ πολιτικός ποῦ δὲν ἀνήκει σὲ κόμμα (ὁ ἀνεξάρτητος) ἀρνεῖται τὸ ἀξίωμα τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης ποῦ θέλει τῇ Βουλῇ νὰ δίνει κυβέρνησιν στὸν τόπο καὶ νὰ νομοθετεῖ, πράγματα ποῦ δὲ θὰ κατορθωθοῦν ποτέ, ἂν δὲν διαιρεθεῖ ἡ Βουλὴ σὲ κόμματα μὲ ἀρχηγούς καὶ ὀπαδοὺς πειθαρχικούς. Ὁχι τὸ ἄτομο, ἀλλὰ καὶ κόμμα ὀλόκληρο μ' ὀρισμένες ἀρχές καὶ πρόγραμμα, ὅσο εἶναι μικρὸ καὶ νοιώθει ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κληθεῖ νὰ ἐφαρμόσῃ τις ἀρχές του, ὀφείλει νὰ μὴν ἀρκεσθεῖ σὲ παιδιακῆσια ἄρνησιν, ἀλλὰ νὰ δώσει τὴν ἐμπιστοσύνη του σὲ ἰσχυρότερο

κόμμα, ὥστε καὶ ἡ Βουλὴ νὰ ἐργασθεῖ καὶ ἡ χώρα νὰ κυβερνηθεῖ.

Ἄλλος ρόλος τοῦ Ἐπίλεκτου εἶναι ὁ ρόλος τοῦ μεταρρυθμιστῆ τοῦ συντάγματος. Γιὰ ποιούς λόγους τοῦ χρειάζεται ἡ μεταρρύθμισις; Θὰ τοὺς μάθουμε στὴν Ἐθνοσυνέλευσιν.

Τὸ ἂν μὲ μεταρρυθμίσεις καταστατικῶν ἄρθρων ἀλλάζει καὶ ἡ κατάστασις; Εἶναι ζήτημα ποῦ ξέφυγε τὴν προσοχὴ τοῦ ἐπίλεκτου, ἢ καὶ ποῦ δὲν τὸ πολυκαταλαβαίνει.

Τὸ γιατί θὰ διευθύνει αὐτὸς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν καὶ ὄχι αὐτοὶ ποῦ διοικοῦν καὶ σήμερα τὸν τόπο; Κι' αὐτὸ λησμονήθηκε νὰ ἐξετασθεῖ.

Τὸ ὅτι ἐπὶ τέλους ἀπὸ μιὰ συνέλευσιν μπορεῖ νὰ βγεῖ κάτι ἀπροσδόκητο, ἀπὸ τυχαῖο γεγονός, ὁ ἐπίλεκτος δὲν ξεσκόνισε τὰ γυαλιά του νὰ τὸ δεῖ στὴν ἱστορία.

Ὡς ἀνεξάρτητος, λοιπὸν, ἢ ὡς μεταρρυθμιστῆς τοῦ συντάγματος, ὁ ἐπίλεκτος μᾶς φανερώνεται γνήσιο γέννημα τῆς παιδείας μας, διότι μὲ τὸν ἐκ τῶν προτέρων κουτσοσυλλογισμό του καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῆς μεταφυσικῆς σκέψεως καὶ τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν καὶ ἀορίστων φράσεων ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ ἀπόλυτο καὶ τὸ γενικὸ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὸ σχετικὸ καλὸ, ποῦ ζητεῖ κάθε θετικὴ ἐπιστήμη καὶ πρὸ πάντων ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη.

Ἐξακολουθεῖ ὁ ἐπίλεκτος νὰ δημοσιολογεῖ καὶ συμ-

δουλεύει νὰ παραδεχθοῦμε γιὰ τὸν στρατό μας τὸ Ἑλβετικὸ σύστημα, χωρὶς ἐννοεῖται νὰ λογαριάσει ὅτι γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματός του χρειάζεται νὰ προϋπάρξει οἰκογενειακὴ, κοινωνικὴ, πολιτικὴ, σχολικὴ, ἀνατροφὴ Ἑλβετικὴ. Κι' ἀκόμα πειθαρχία ἔμφυτη λαοῦ ἐλεύθερου καὶ συναίσθησι τοῦ καθήκοντος Ἑλβετικὴ. Καὶ γὰρ ἀδυνατεῖ ὁ ἐπίλεκτος νὰ σχετίσει καὶ νὰ παρατηρήσει. Βλέπει τὴν ἐπιφάνεια κι' ὄχι τὸ βάθος. Βλέπει τὸ τέλος καὶ λησμονεῖ τὴν ἀρχή. Διότι ὁ ἴδιος ποὺ ζητεῖ Ἑλβετικὸ σύστημα στρατολογίας τὴν ἴδια ὥρα ζητεῖ καὶ ἰνστιτούτο γυμναστικῆς στρατιωτικῆς, χωρὶς ν' ἀντιληφθεῖ ὅτι μιλεῖ γιὰ στρατιωτικοποίησιν τοῦ πολίτη καὶ συνάμα γιὰ δημοκρατικοποίησιν τοῦ στρατοῦ.

Ἔχει ὅμως ἰδιαίτερη ἐκτίμησιν ὁ ἐπίλεκτος στὴ γυμναστικὴ—σὰ νὰ τοῦ μυρίζεται φαίνεται προγονικὴ δόξα!—καὶ γιὰ τοῦτο προετοιμάζει κ' ἐνθουσιάζεται μετὰ τὰ πανηγύρια τῶν Πανελληνίων καὶ τῶν Ὀλυμπιακῶν. Τὸ ὅτι ἀρχίζει νὰ χτίζει ἀπὸ τὰ κεραμίδια οὔτε τὸ ὑποψιάζεται. Καὶ λοιπὸν, ἐν ᾧ μιλεῖ γιὰ μιὰ γενεὰ πειθαρχικῶν ὠραίων τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ ἐφῆδων, ἐτοιμάζει τοὺς ἀθλητὰς τῶν ἀγώνων σ' ἓνα μῆνα. Κ' ἐν ᾧ ἄρχισε ἀπὸ τὸ τέλος (ἀπὸ τὴν ἐπίδειξιν ἀθλητῶν) μένει εὐχαριστημένος «ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀρχῆς!» Κ' ἐπιτυχία τῆς ἀρχῆς θεωρεῖ τὸ ὅτι ἓνας ἀγωγιάτης εἶχε δυνατὰ πόδια κ' ἓνας χαμάλης δυνατότερα μπράτσα . . .

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνθαρρύνουμε — φωνάζουν οἱ ἐπίλεκτοι — τὴν ἐγχώρια ἐπιστημονικὴ ἐργασία. Καὶ ὁ

πρύτανης του πανεπιστημίου και ο καθηγητής της φυσικής του πανεπιστημίου, περιτριγυρισμένοι και από άλλους επίλεκτους, εισάγουν τον συγγραφέα του «Μυστικού της Ζωής» δια ν' αναπτύξει στον Παρνασσό, τὸ πῶς ὁ ὄμφαλὸς εἶναι ὁ θετικὸς πόλος τοῦ Ρευστοῦ τῆς Ζωῆς. (Εἰκόνα ἱστορική! Ἔτος 1907 μετὰ Χριστόν).

Θέλει τώρα ὁ ἐπίλεκτος νὰ βοηθήσει τὴν βελτίωσιν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Καὶ λοιπὸν παραγεμίζει τὰ προγράμματα τοῦ σχολείου μὲ ὄλων τῶν εἰδῶν τὰ μαθήματα, χωρὶς νὰ τὸν νοιάσει γιὰ τὸ ὅτι τὰ παιδιὰ, ἂν ἐπρόκειτο νὰ τὰ μάθουν ὅλα τ' ἀναγραφόμενα, θὰ πάθαιναν ἀπὸ ὑπερφόρτωσιν τῆς μνήμης καὶ ὑπερκόπωσιν τοῦ μυαλοῦ. Γιὰ τὸν ἐπίλεκτο ἀρκεῖ ἡ δόξα, ὅτι τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου περιλαβαίνει ὅλα μαζί ὅσα στὴ Γερμανία διδάσκονται ξεχωριστὰ στὰ κλασικὰ, στὰ πρακτικὰ, στὰ εἰδικὰ καὶ στὰ ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα.

Ἐνθουσιάζεται τέλος καὶ ὑπερθεματίζει σὲ ἀμάθεια τὴ Βουλὴν, ποὺ ψήφισε τὴν κατάργησιν τῆς γραμματικῆς—διότι ἔτσι γίνεται στὴν Εὐρώπη—χωρὶς νὰ σκεφθεῖ ὅτι μόνον γιὰ τὴ διδαχὴ ζωντανῆς γλώσσας, λαλουμένης, δὲ χρειάζεται ἡ γραμματικὴ, ἐπειδὴ εὐκολα συνάγονται οἱ κανόνες ἀπὸ τὸν προφορικὸ λόγον τοῦ δασκάλου καὶ τοῦ παιδιοῦ, ποὺ μιλοῦν τὴ γλώσσα τὴ διδασκόμενη. Γιὰ τὴ διδαχὴ ὅμως γλώσσας νεκρῆς, ἢ καὶ γλώσσας ποὺ δὲν ἀποκρυσταλλώθηκε καὶ ὁ προφορικὸς λόγος διαφέρει σημαντικὰ τοῦ γραπτοῦ, ἢ γραμματικὴ παραμένει ἀναπόφευκτο μέσον γιὰ τὴ μάθησιν τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Τέλος ὁ ἐπίλεκτος θέλει νὰ δείξει ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ λαϊκὴ μόρφωση. Καὶ προτείνει: Ἡμετέριον σχολεῖον Στραβῶν, σὰ νὰ εἶναι ἕλοι οἱ λοιποὶ Ρωμαῖοί, ποὺ ἔχουν μάτια, ἀνοιχτομάτηδες.

Καὶ ὑποθέτουμε ὅτι ἂν οἱ ἐπίλεκτοι θελήσουν βιομηχανία ἐθνικὴ θὰ προτείνουν τὴ βιομηχανία τῶν ψηλῶν καπέλων, γιὰ νὰ σκεπάσουν οἱ ἐπίλεκτοι ἐθνικὲς καράφλες, ποὺ κρύβουν λίγα μυαλά καὶ πολλὰς προλήψεις.

Καὶ ἔλ' αὐτὰ εἶναι φυσικὸ νὰ τὰ θέλει ὁ ἐπίλεκτος, διότι τὸ πνεῦμα τῆς ψευτεπιδείξεως καὶ τῆς μεγαλομανίας, ποὺ τοὺς ἐμπνευσε τὸ σχολεῖο, φαίνεται πὺς μὲ τὰ γεροντάματα ἐφούντωσε. Τὰ θέλει, διότι ὅσο πῶς λογικὸς νομίζει πὺς ἔγινε ὁ ἄνθρωπος, τόσο καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν σφαλερῶν συμπερασμάτων, ποὺ βγάζει ἀπὸ ἀρχὲς σφαλερὲς, εἶναι μεγαλείτερος.

III

Καὶ μὲ τοὺς ἐπίλεκτους, ἄρα, τῶν διοικουσῶν τάξεων ἀδύνατο νὰ συνεννοηθοῦμε.

Ἀναγκαστικὰ, λοιπὸν, πρέπει ν' ἀποταθοῦμε σ' ἐκείνους ἀπὸ τοὺς γραμματισμένους, ποὺ δώσανε μιὰ δευτέρη ἀνατροφή στὸ μυαλό τους, τὴν ἀνατροφή ποὺ λαβαίνει ὁ ἄνθρωπος μόνος του, μελετῶντας τὴ Ζωὴ καὶ ἀνατρέφοντας τὴ Σκέψη.

Γιατὶ τὸ πρῶτιστο γιαντρικὸ τῆς καταστάσεως εἶναι ἡ ἀνακάλυψις μεταξὺ μας — ἂν ὑπάρχουν — ἡ καὶ ἡ

δημιουργία ανθρώπων πού νά μπορούν νά παρατηροῦν τή Ζωή καί νά μπορούν νά θέλουν. Μορφωμένων, δηλαδή, καί μέ χαρακτήρα.

Βέβαια οἱ τέτιοι ἄνθρωποι, ἐπειδή δέ θά συμφωνοῦν μέ τοὺς γραμματισμένους καί τοὺς ἐπίλεκτους οὔτε στήν ὀκνηρία τῆς σκέψεως, οὔτε στήν πλαδαρότητα τῆς θελήσεως, θά ζοῦν κάπως παράμερα. Ἐκ τῶν ἀπόφοιτους μάλιστα τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας κι' ἀπό τοὺς συντηρητικούς νοικοκυραίους θά ἔχουν τεθεῖ ὑπὸ κάθαρσιν, γιατί θά σκέπτονται παράξενα.

Μὰ οἱ Λοξοὶ γιά τὰς διοικούσας τάξεις εἶναι γιά μᾶς οἱ Διαλεχτοί. Εἶναι οἱ προοδευτικοί, εἶναι οἱ νεωτερισταὶ πού πρέπει νά ἐνωθοῦν, γιά νά καταπολεμήσουν τὴν τάξιν τῶν ἀμόρφωτων Γραμματισμένων, πού διοικεῖ τὸν τόπον.

Σ' αὐτοὺς τοὺς ὀλίγους δὲν εἶναι ἀνάγκη ν' ἀποδείξουμε *ex cathedra* τὸ γιατί ἡ σημερινὴ ἐκπαίδευσις εἶναι βλαβερή, ἀφοῦ τ' ἀποτελέσματα τῆς—ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀσφαλέστερα μπορεῖ νά κριθεῖ—εἶναι δυστυχῶς τέτια, ὥστε—ὅπως ἔλεγε Ὀφίχτε—μποροῦμε ν' ἀποφύγουμε τὴν ἀνάλυσιν τοῦ δέντρου, πού οἱ καρποὶ του, ἀλλοίμονο! σάπιοι ἔπεσαν καταγῆς, ἀποδείχοντας τὸ τί ἀξίζει τὸ δέντρο πού τοὺς ἔκανε. Στους Λοξοὺς ἀρκεῖ νά ἐπιδείξουμε τοὺς καρποὺς, τὴν τάξιν τῶν Γραμματισμένων, πού διοικεῖ τὸν τόπον καί μᾶς ἔφεραν ἐδῶ πού μᾶς ἔφεραν. Ἀρκεῖ νά τοὺς δεῖξουμε ὅτι ὁ καθένας γραμματισμένος χωριστὰ δὲ σκέπτεται σὰ μορφωμένος καί ὅλοι μαζί δὲν ἀποτελοῦν ἐπιστημονικὸν κόσμον, ἀλλὰ ἐπιστημονικὸν ὄχλον.

Τίτλος πού δικαιολογεῖται ἀμέσως, παρατηρῶντας ὅτι ἡ διοίκησις τῶν γραμματισμένων ἐμοιάζει τὴν διοίκησιν τῆς ὀχλοκρατίας. Ὀχλοκρατούμεθα δὲ ἀφοῦ μᾶς λείπει ἀσφάλεια καὶ πίστις· κι' ἀφοῦ ὑπάρχει μιὰ γενικὴ δυσφορία γιὰ τὸ αὔριο, δεῖγμα τῆς ἀναρχίας.

Τίτλος πού θὰ δικαιολογηθεῖ ἅμα ἀποδειχθεῖ ὅτι ὁ γραμματισμένος ἔχει κοινὰ ψυχολογικὰ γνωρίσματα μὲ τὸν ἀμόρφωτο· καὶ ὅτι οἱ γραμματισμένοι μας σχηματίζουν γνῶμες κ' ἐνεργοῦν, ὅπως καὶ ὁ ὄχλος, ὑπακούοντας σὲ προλήψεις καὶ ψυχόρμητα.

Διότι πραγματικῶς, ἐν ᾧ ὁ μορφωμένος ἄνθρωπος ὀδηγεῖται σὲ πράξεις του, εἴτε ὡς πολίτης, εἴτε ὡς μέλος κοινωνίας, ἀπὸ τῆ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος, πού πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀντίληψή του σὰν συνέπεια τῶν ὑποκειμενικῶν του παρατηρήσεων καὶ ἰδεῶν, ὁ διπλωματοῦχος ἀπόφοιτος τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας ἐντελῶς ἀντίθετα εἶναι δούλος προλήψεων. Καὶ κρίνει, καὶ πράττει σύμφωνα κάθε φορά μὲ μιὰ πρόληψη, πού εἶναι ἡ κρίσις εἰς τὸ παρελθὸν τῶν προγενέστερων.

Παθαίνει, δηλαδή, τὸ πάθημα τοῦ ἀμόρφωτου ὁ ὁποῖος, ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ σκεφθεῖ καὶ νὰ κρίνει, ἐνεργεῖ μὲ ὅσα τοῦ δόθησαν ὡς σωστά ἀπὸ τοὺς αἰῶνες καὶ τοὺς νεκροὺς, πού ἀπὸ τὴν τυραννία τους μόνον μιὰ γερῆ, μιὰ ζωντανὴ παιδεία μπορεῖ νὰ μᾶς ἐλευθερώσει.

Γιὰ τοῦτο θὰ δοῦμε, ὅτι τὰ γνωρίσματα τῆς τάξεως τῶν γραμματισμένων εἶναι γνωρίσματα τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὄχλου, διαφέρουν δηλαδή ἀπὸ τὰ γνωρίσματα τοῦ ὄχλου σὲ τοῦτο: Ὅτι ὁ ὄχλος ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ μιὰ πρόληψιν ἀπὸ ψυχόρμητη δύναμιν, ἐν ᾧ ὁ ἐπι-

στημονικός ὄχλος δικαιολογεῖ τὴν σύμφωνη μὲ τὴν πρόληψιν ἐνέργειά του καὶ μὲ ἀρχαῖες λέξεις καὶ ρητὰ, ποὺ ἄκουσε στὸ σχολεῖο. Πράγμα ποὺ προδίδει τὸ εἶδος τῆς ἐκπαιδεύσεως, ποὺ τοὺς συνήθισε στὴν τυφλὴ ὑπακοή τῶν νεκρῶν· γιατί οἱ ἀρχαῖες λέξεις καὶ τὰ ρητὰ πραγματικῶς ἀντιπροσωπεύουν τὶς ἰδέες τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ὑπῆρξαν.

Οἱ προλήψεις τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὄχλου, ὅπως καθενὸς ὄχλου, εἶναι πολλές. Ἡ ἐξέτασις ὄλων εἶναι ἀκατόρθωτη. Γιὰ τοῦτο θὰ ἐξετάσουμε τὶς γενικὲς καὶ χαρακτηριστικὲς, φέρνοντας σὰν παραδείγματα καὶ μικρότερες ποὺ συγγενεύουν μὲ τὶς μεγάλες, ἢ καὶ ποὺ βγαίνουν ἀπ' αὐτές.

Κι' ἀρχίζουμε ἀπὸ τὴν *Πατριωτικὴν*.

«Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι περιούσιος, ὑπερούσιος, προνομιούχος».

Πιθανὴ αἰτία τῆς προλήψεως. — Ἡ μανία τοῦ προγονισμοῦ. Οἱ πρόγονοι ἔκαμαν πολιτισμὸν ἀνώτατο. Κανένας δὲ θὰ μπορέσει νὰ τὸν ξεπεράσει. Παρεκτὸς ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες.

Συνέπεια. — Ἡ ἀναζήτησις παντοῦ τοῦ Φιλέλληνα καὶ τοῦ Μισέλληνα. Καὶ τὸ χειρότερο—ἡ δυσπιστία σὲ συμβουλὲς καὶ κρίσεις τῆς Εὐρώπης. Καὶ τὸ χειρρότερο—ἡ δυσπιστία στὸ Μονάρχη.

Ἄλλη συνέπεια—Χάσιμο τῆς ἐλπίδας ν' ἀναφανεῖ μιὰ μέρα καὶ ἡ διορθωτικὴ δυσπιστία πρὸς τὸν ἑαυτὸ μας καὶ τὸ Λαὸ, ποὺ θὰ μᾶς ὀδηγοῦσε στὴ συναισθησιν

τῶν ἀτομικῶν καθηκόντων καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ Λαοῦ.

Συμπέρασμα.— Ἀφ' οὗ ὁ "Ἕλληνας εἶναι ὑπερούσιος ... ποιὸς ὁ λόγος νὰ σκεπτόμεθα ἂν γεννᾶται περισσότερο ἔμπορος καὶ ὀλιγότερο στρατιώτης; ἢ ἂν ἀπὸ τὸ φυσικὸ του εἶναι ὀλιγότερο φιλόνομος καὶ περισσότερο ραγιαῖς;

Πρῶτο ἀποτέλεσμα.— Ἐλλειψις γιὰ τὰ πατριωτικὰ ζητήματα πραγματικῶν ἐνδιαφέροντος, πού δὲ θὰ μᾶς ἄφηνε νὰ γλυκοκοιμούμαστε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ὅταν στὸ καφενεῖο τὸ ἀπόγεμα μιλήσαμε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο γιὰ τὴν τύχη τοῦ Μακεδονικοῦ καὶ τοῦ Μάροκινου ζητήματος. Ἀλλὰ σήμερα ἀρκούμεθα στὸν πατριωτισμὸ τῶν ὠραίων λέξεων, διότι ξέρουμε ὅτι ἐμεῖς οἱ "Ἕλληνες εἴμεθα ἕτοιμοι σὰν ὑπερούσιοι γιὰ ὄλα. Ποιὰ, λοιπὸν, ἡ ἀνάγκη νὰ σκοτισθοῦμε; ἀφοῦ στὸ τέλος ἡ Εὐρώπη καὶ ὁ Μονάρχης θὰ κάνουν ὅ,τι θέλουν καὶ ... θὰ φταῖνε.

Δεύτερο ἀποτέλεσμα.— Μιὰ μικροῦλα πρόληψις. Ἡ «παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν» πρόοδος. Ἡ πρόοδος πού γίνεται—χάρις στὸ ὑπερούσιο—χωρὶς προετοιμασία, χωρὶς ἐργασία καὶ μέθοδο, καὶ σύστημα. Ἡ πρόοδος πού κάνει ἡ Ἑλλάδα — ἔτσι, ὅταν θέλει — στὸν πολιτισμὸ, στὴ μόρφωση, στὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἱστορικοῦ προορισμοῦ της.

Παραδειγματάκια.— Κανεῖς δὲν ἐργάσθηκε, δὲν ἐμόχθησε, ἀλλὰ ἡ ὑπερούσια φύσις τοῦ "Ἕλληνα ἐνίκησε· καὶ τὰ γυμνάσια τοῦ στρατοῦ ἐπέτυχαν, καὶ τὸ Μακεδονικὸ ζήτημα κερδίζεται, καὶ οἱ Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶ-

νες θάμπωσαν τὸν κόσμον μὲ τὰ γυμναστικά μας θαύματα καὶ τὰ ρεκόρ Κ' ἐπομένως ἐνθάρρυνσις καὶ ὑπόθαλψις τοῦ «κάνειν τίποτα». Δηλαδή: μπορούμε νὰ μὴ γυμναζόμαστε καὶ νὰ μὴ προετοιμαζόμαστε μὲ μέθοδο καὶ συστηματικά, μπορούμε νὰ μὴ δουλεύουμε ἐξακολουθητικά καὶ μὲ ὑπομονή, κι' ὅμως νὰ εἴμεθα ἔτοιμοι γιὰ ὅλα καὶ γιὰ πόλεμο. Ἄφου — τὸ ξέρουμε — τὸ κάθε πάθημά μας μόνο στὸ Λαὸ δὲ θὰ χρησιμεύσει γιὰ σκληρὸ μάθημα, διότι μόνο αὐτὸς δὲ θὰ φταίει! Αὐτὸς εἶναι περιούσιος! Τοῦ τὸ λέμε τουλάχιστον.

Οἱ Λοξοὶ, ὅμως, ποὺ δὲν ἔχουν φουσκωμένα μυαλὰ καὶ δὲν πιστεύουν σὲ ὑπερούσια, θὰ κύτταζαν προσεκτικότερα π. χ. ἂν φταίει τὸ φυσικὸ τοῦ Ἑλληνα καὶ εἶναι περισσότερο ραγιαῖς καὶ φιλικατζής καὶ ὀλιγότερο φιλόνομος καὶ παραγωγὸς καὶ στρατιώτης. Καὶ θὰ ἐφρόντιζαν νὰ τὸν ἀναθρέψουν σὰν ἐλεύθερο καὶ νὰ τὸν πειθαρχίσουν.

Ὁ λοξὸς θ' ἄκουε — σὰ μορφωμένος ἄνθρωπος — καὶ τὸ τι τοῦ λέει ἢ Εὐρώπη, καὶ τὸ τι τοῦ λέει ὁ Βούλγαρος, καὶ τὸ τι λέει τὸ μυαλό του. Καὶ θ' ἀναζητοῦσε τὴν πρόοδο σὰν ἀποτέλεσμα ἐργασίας. Καὶ τὸ βαθμὸ τῆς πρόοδου θὰ τὸν περίμενε ἀνάλογο μὲ τὸ ποιὸν καὶ τὸ ποσὸν τῆς ἐργασίας.

Ἴσως θὰ σχημάτιζε καὶ τὴ γνώμη, ὅτι ὁ ἔξω Ἑλληνας φέρνεται σὰ λιγότερο Ἑλληνας ἀπ' ὅ,τι πρέπει. Κι' ἀκόμα ὅτι ὁ μέσα Ἑλληνας φορτῶνεται γιὰ τὸν Ἑλληνισμό περισσότερο ἀπ' ὅσα μπορεῖ. Ξέρω κ' ἐγώ; Στὸ τέλος μπορεῖ νὰ βρῖσκε πῶς μόνο τὸ φυσικὸ μας φταίει καὶ ἡ ἀνατροφή μας.

Δεύτερη πρόβληψις εἶναι ἡ Πολιτική.

Τὸ Κράτος εἶναι παντοδύναμο. Τὸ Κράτος εἶναι ἡ Πρόνοια. Τὸ Κράτος ἔχει τὰ μέσα ἀνεξάντλητα.

Συνέπεια.—Ἐαπλωταριὸν, ἐπανάπαυσις εἰς τὴν πρόνοια καὶ τὴν παντοδυναμίαν τῆς Κυβερνήσεως.

Κ' ἐγὼ θὰ κάνω τὸ Ρωμέϊκο;

Ἄρα, καμμιά ἀνάγκη νὰ σκεφθοῦμε γιὰ νὰ νοιώσουμε τὰ καθήκοντά μας, σὰν πολῖτες ἐλεύθεροι ποὺ εἴμαστε.

Τὰ μικροσυμφεροντάκια μας ἐμεῖς καὶ τὸ Κράτος —φτάνει νὰ θελήσει—ἔχει τὴ δύναμη καὶ τὰ μέσα νὰ κάνει τὰ καλὰ καὶ τὰ χρήσιμα. Δὲν τὰ κάνει; Φταίει ἡ Κυβέρνησις, φταίει ὁ Μονάρχης καὶ τώρα τελευταῖα κι' ὁ Διάδοχος.

Μόνον ὁ ἐπιστημονικὸς κι' ὁ ἀμόρφωτος ὄχλος δὲ φταίει.

Παραδείγματα.—Νὰ γίνῃ στρατὸς καὶ ναυτικόν.

Ποιὰ μέσα διαθέτει τὸ Κράτος γιὰ νὰ τὰ κάνει;

Ποιὰ ἡ προθυμία; Ποιὰ ἡ ἀνατροφή; Ποιὰ ἡ συνδρομὴ τῶν πολιτῶν; Αὐτὰ δὲ λογαριάζονται. Τὸ Κράτος εἶναι παντοδύναμο. Ἄρα μπορεῖ ὅλα νὰ τὰ κάνει. Μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ καὶ τὴ γλῶσσα τοῦ Λαοῦ ἀκόμα. (Ἴδε πρακτικὰ Βουλῆς).

Οἱ Λοξοὶ ὅμως — ἂν ὑπάρχουν — ποὺ θὰ γνώριζαν ὅτι οἱ Κυβερνήσεις τῶν Κρατῶν διαθέτουν τὰ μέσα ποὺ τοὺς παρέχει ἡ παραγωγικὴ ἰκανότης τῶν λαῶν, κ' ἔχουν τὴ θέληση καὶ τὴ δύναμη νὰ κάνουν ἀκριβῶς ὅσα θέλει καὶ δύναται ὁ λαὸς, θὰ ἐκοιμοῦντο λιγότερο ἡσυχιοί, σὰν ἐλεύθεροι πολῖτες ποὺ συναισθάνονται τὸ καθήκον, καὶ θὰ ἐφρόντιζαν ν' αὐξήσουν τίς παραγω-

γικές δυνάμεις τῆς χώρας, νὰ καλλιτερεύσουν μὲ τὴν ἀνατροφή τῆ λαϊκῆ θέληση καὶ δύναμη· καὶ πρὸ πάντων νὰ ἐλαττώσουν τὶς συμφεροντολογικὰς ἀσχολίας τῶν Διοικουσῶν Τάξεων.

Ἡ Πολιτικοκοινωνικὴ πρόληψις ἀκολουθεῖ σὰ θυγατέρα τὴν Πολιτικὴν πρόληψιν.

Εἶναι ἡ πρόληψις τοῦ Ραγιᾶ: «Πρέπει ὅλα νὰ τὰ προβλέπει καὶ νὰ τὰ προλαβαίνει ἡ Ἐξουσία».

Συνέπεια. — Ἀφοῦ δὲν τὰ προλαβαίνει, ἐπιτρέπονται στὸν κακόμοιρο λαὸ τῆς Μπαρπάσαινας ὅλα.

Καὶ βέβαια ἡ Ἐξουσία φταίει, ἀφοῦ δὲν τὰ πρόλαβε καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβληθεῖ.

Ὁ νόμος ἄρα ἀλογάριστος.

Καὶ τοῦ νόμου ὁ πανταχοῦ παρῶν ἀντιπρόσωπος, τὸ θεμέλιό του τὸ ἀδιάσειστο τὸ καθῆκον, ποὺ σφιχτοδένει καὶ δυναμώνει τόσο τὴν Ἐξουσία ὅσο καὶ τὸν Πολίτη, κι' αὐτὸ μιὰ λέξις.

Ὡραία λέξις, μὰ πολὺ ἀόριστη καὶ σὰν ἄχρηστη, γιατί πρέπει νὰ πολυψάξει κανένας καὶ νὰ σκεφθεῖ κανένας, γιὰ νὰ τὸ νοιώσει τὸ καθῆκον.

Παράδειγμα. — Γιὰ τὴν ἀσφάλεια ὁ ἀριθμὸς τῶν χωροφυλάκων δὲν εἶναι ποτὲ ἀρκετός. Οὔτε θὰ εἶναι ποτὲ, γιατί κι' ἂν ἓνας χωροφύλακας ἀντιστοιχίσει σ' ἓναν πολίτη, πάλι θὰ μᾶς χρειασθοῦν ἄλλοι τόσοι πολιτοχωροφύλακες γιὰ τοὺς χωροφύλακες.

Οἱ Λοῦοι — ἂν ὑπάρχουν — θὰ ἐφρόντιζαν γιὰ τὴν ἀνατροφή, ὥστε καὶ ἡ Ἐξουσία νὰ νοιώσει τὸ καθῆκον καὶ ὁ πολίτης νὰ μάθει, ὅτι ὁ νόμος δὲν εἶναι οἱ

άλυσσίδες τῆς Ἐξουσίας, ἀλλὰ ἡ ἀλυσσίδα τοῦ Καθηκόντος, πού μόνος του αὐτός ὁ πολίτης, γιά τήν ἀσφάλειά του, τήν πέρασε στήν ψυχή του.

Καί θά ἤθελαν τόν γραμματισμένον τῶν διοικουσῶν τάξεων νά δουλεύει, γιά νά στερεώνει τὸ νόμο στή συνείδηση τοῦ λαοῦ, καί ὄχι μὲ τῆ σοφιστικῆ δύναμιν, πού τοῦ δίνει τὸ Σχολεῖο, νά βρίσκει μεθόδους γιά νά κουρελιάζει τὸ Νόμο.

Κ' ἐρχόμαστε στήν Κοινωνικὴ Πρόληψιν.

Ὁ δοῦλος τῆς ἐξουσίας καὶ καταφρονητῆς τοῦ νόμου ὡς μέλος τῆς Κοινωνίας ξαναγίνεται: Δοῦλος τοῦ «τί θά ποῦνε οἱ ἄλλοι»:

Κ' ἐπομένως συμμορφώνεται μὲ τὸ «τί θά ποῦνε» καὶ ποτέ μὲ τὸ τί λέει τὸ καθῆκον καὶ μὲ τὸ σωστό.

Συνέπεια.—Ἐπικράτησις τῆς ἠθικῆς τοῦ πλήθους, ὅπου δουλεύουν τὰ ψυχόρμητα καὶ ταπεινὴ ἀντίληψις τῆς ἰκανότητος. **Συνέπειες.** Παραδολατρεία. — Σεβασμὸς στὸ μανίκι τῆς γούνας.—Θεοποίησις τῆς ἐπιτυχίας.—Ἐκτίμησις μὲ τὸ «ποῦ θά φτάσει» καὶ μὲ τὸ «τί ἔχει» καὶ ὄχι μὲ τὸ «πῶς θά φτάσει» καὶ τὸ «πῶς τὸ ἔχει».

Παράδειγμα. Ζητεῖ ὁ διπλωματοῦχος νά γίνῃ καθηγητῆς στὸ πανεπιστήμιον. Καὶ εἶναι ὁ σκοπὸς του αὐτός. Γιατ' εἶναι ἡ δόξα—πατέντα καὶ ἡ πατέντα—ρεκλάμα χρηματοφόρα. Καὶ τὰ μέσα γιά νά φθάσει στὸ σκοπὸ του ὁ τσαρλατανισμὸς καὶ ὁ νεπωτισμὸς.

Ἐπίστευα πῶς ὁ σωστὸς ἐπιστήμονας θά προτιμοῦσε νά περιμένῃ αἰώνια τῆ δόξα, παρὰ νά τήν ἀποκτήσῃ μὲ τὸν τσαρλατανισμὸ καὶ τὸ νεπωτισμὸ.

Σάν αποτέλεσμα τῆς προλήψεως τοῦ «τί θὰ ποῦνε οἱ ἄλλοι» μοῦ φαίνεται ἡ ἀκατανόγητη δύναμις τοῦ τύπου.

Ὁ τύπος παντοδύναμος, διότι ἀντιπροσωπεύει τὸ «τί λένε οἱ ἄλλοι» καὶ διότι ἐπιτρέπει «νὰ ποῦνε οἱ ἄλλοι».

Ἐπομένως καὶ ὁ τύπος, σάν παντοδύναμος, θὰ φταίει γιὰ τὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας, γιὰ τὴ ρεκλάμα τοῦ ἀνεπιστήμονα τσαρλατάνου, γιὰ τοῦ τραπεζίτη τὴν αἰσχροκέρδεια καὶ ἀκόμα γιὰ τὸ εἶδος τῆς πνευματικῆς τροφῆς ποῦ παρέχει. (Μόνο εἶδος ἴσως πνευματικῆς τροφῆς τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὄχλου).

Ἀλλὰ, ὦ ἀγαθοί!, ὁ τύπος δὲν εἶναι παρὰ ὁ καθρέφτης τοῦ ἀναγνώστη του καὶ τῆς κοινωνίας. Καί ἂν ὁ τύπος εἶναι τέτιος ποῦ εἶναι, εἶναι γιὰτὶ ὁ τύπος ὁ Ἑλληνικὸς—ὅπως καὶ ὁ Παγκόσμιος—δὲν εἶναι παρὰ βιομήχανος ἐκμεταλλευτῆς τῶν γνωμῶν, τῶν ἀδυναμιῶν καὶ τῶν προλήψεων τῶν μερίδων τῆς κοινωνίας, στίς ὁποῖες ἀποτείνεται κι' ἀπὸ τίς ὁποῖες διαβάζεται καὶ ἀγοράζεται.

Ἄρα... μόνον ὁ τύπος δὲ φταίει, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ ἔχουν τὸ θάρρος τῆς γνώμης των κ' ἔμαθαν νὰ ἐνεργοῦν σύμφωνα μὲ τὸ καθήκον, χωρὶς νὰ πολυλογαριάξουν τὸ «τί θὰ ποῦνε οἱ ἄλλοι».

Γιὰ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς, τοὺς Λοξοῦς,—ἂν ὑπάρχουν — θὰ φταῖνε ὅλοι ὅσοι δὲν εἶναι καλλίτεροι, γιὰ νὰ ἔχουν καλλίτερον τύπον. Ὅλοι ὅσοι δὲν εἶναι ἠθικότεροι, γιὰ νὰ ἔχουν ἠθικότερον τύπο. Φταῖνε ὅλοι ὅσοι δὲν εἶναι ὀλιγότερο ἐπιεικεῖς πρὸς τὸν ἑαυτό τους καὶ τὸ λαὸ, γιὰ νὰ ἔχουν αὐστηρότερο καὶ ἀληθινότερον τύπο. Φταῖνε ὅσοι δὲν ἔπαψαν νὰ βλέπουν παντοῦ

σλαυικά δάχτυλα, για να έχουν ολιγότερο φαμφαρόνο και σλαυοδιώχτη τύπον.

Φταΐνε δλοι και δε φταΐει κανέννας, γιατί φταΐει ή ανατροφή ή κοινωνική και τὸ σχολεῖο, πὸ δὲν ἐμόρφωσαν ἀνθρώπους μ' ἐγὼ, με χαρακτήρα, και ἀπόμειναν δλοι δοῦλοι τῆς προλήψεως τοῦ «τί θὰ ποῦνε οἱ ἄλλοι».

Φταΐει ή ἐκπαίδευσις πὸ δὲν τοὺς ἐτροφοδότησε με γερή πνευματική τροφή, ἀλλὰ με φουσκωμένα λόγια, ὡστε χάσανε για πάντα τὸ γοῦστο τῆς δυναμωτικῆς τροφῆς.

Ἐκτη ἔρχεται ή **Φιλολογική Πρόληψις**, πὸ ή συνηθέστερη μορφή της εἶναι ή γνωστή, ή περίφημη και πολύπαθη **Γλωσσική** πρόληψις. — »Τὴν εὐγένεια τὴν ἔχει ή γλῶσσα (ὁ τύπος ὁ νεκρὸς και ή νεκρὴ λέξις) και ὄχι τὸ νόημα».

Κ' ἔτσι βρίσκουμε, πὸς ἓνα βιβλίο ἔχει τόσην ἀξία, ὄσην ἀποδείχνει ὁ συγγραφεὺς γραμματικήν μὸρφωσιν, ἀνάλογη πάντοτε με τὸν ἀριθμὸ τῶν τύπων τῶν παραξενων και τῶν λέξεων τῶν ἀκατανόητων πὸ μᾶς σερβίρει. Και καμμιά φορὰ μάλιστα—ἀν ὄχι πάντοτε—τὸ βιβλίο τοῦ χημικοῦ, ἢ τοῦ φυσιολόγου π. χ. ἔχει τόση ἀξία και σοβαρότητα δια τὸ κοινὸν τῶν ἀναγνωστῶν, ὄση γραμματικὴ μὸρφωση ἔχει ὁ ἀφανῆς γραμματοδιδάσκαλος «ὁ κληθεῖς ἐπὶ ἀμοιβῆ ἵνα ποιήσεται τὰς γραμματικὰς και συντακτικὰς διορθώσεις ἐπὶ τοῦ χειρογράφου» για τὸν ἀσφαλέστερο θρίαμβο τοῦ ἔργου.

Ἡ οὐσία, ή παρατήρησις τῆς ζωῆς, ή ἐπιστημονική

καὶ φιλολογικὴ καὶ τεχνικὴ ἀξία τοῦ ἔργου, ἢ πρωτοτυπία τοῦ δὲν πολυλογαριάζονται.

Ἄλλως τε τὸ σχολεῖο μὲ τὴν τυπομανία του, τὴ θεματογραφία του καὶ τὸ φουρνίρισμα φράσεων καὶ κανόνων σταμπαρισμένων, ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴ γενικεύσει τουλάχιστον αὐτὴν τὴν πρόληψιν.

Συνέπεια.—Ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀπὸ τὸ σχολεῖο συνήθισε νὰ προσέχει στοὺς τύπους καὶ στὰ λόγια καὶ δὲν ἐσυνήθισε νὰ βλέπει τὸ πρᾶγμα, νὰ διακρίνει τὸ γεγονός, νὰ σέβεται τὴν πείρα, νὰ ἐνεργεῖ μὲ αἴσθημα, νὰ παρατηρεῖ καὶ νὰ νοιώθει τὴ φύση καὶ τὴ ζωὴ, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς διαβάζοντας, ἢ παρακολουθεῖ τὸ μῦθο, — κ' ἔχουμε τὸν ἀναγνώστη τῆς χαιρεμαρίας — ἢ ἀναζητεῖ τοὺς τύπους κ' ἐπειδὴ ἢ ἀσχολία του δὲν ποικίλλει τὴν τέρψιν—ἔχουμε κλείσιμο καὶ ἐγκατάλειψιν τοῦ βιβλίου— ἢ ἐπειδὴ τὸ τυμπάνισμα τῶν λέξεων δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ ν' ἀποκοιμίσει στὸ τέλος τὸν ἀναγνώστη—ἔχουμε τὸ βιβλίο γιὰ ὑπνωτικόν.—

Τρεῖς μορφές τῆς ἀμελετησίας, ποὺ προετοίμασε τὸ σχολεῖο. Παρεκτὸς τῆ συχασιᾶ ποὺ μᾶς ἔδωσε γιὰ τὸ βιβλίο.

Συνέπεια δεύτερη.—Ὅπως μὲ τὸ βιβλίο ἔτσι καὶ στὸ θέατρο δὲν ἀναζητοῦμε τὸ γύμνασμα τοῦ πνεύματος, ποὺ μᾶς θέλγει σ' ἓνα θεατρικὸ ἔργον, ὅσο καὶ τὸ γύμνασμα τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς ὀράσεως. Διότι ἡ ἐκπαίδευσή μας πρὸ πάντων εἶναι ἀνίκανη νὰ μᾶς μάθει νὰ σκεπτόμεθα, νὰ μᾶς ἀναθρέψει τὴν ἡδονὴ τῆς σκέψεως, ποὺ σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος συνήθισε νὰ εὐχαριστιέται ὑπερνικῶντας πνευματικὸν κόπον.

Βασιλεύει, ἄρα, στὸν τόπο μας ὁ ψευτορωμαντισμός. Ἡ λαϊκότερη, δηλαδή, μορφή τῆς Τέχνης, ἐπειδὴ ἀπευθύνεται περισσότερο σὲ ψευτοαισθήματα καὶ ὀλιγότερο σὲ ἰδέες καὶ πολὺ ὀλιγότερο στὴν παρατήρησιν τῆς ζωῆς. Βασιλεία φυσική, διότι ἡ νεοελληνικὴ νεότης εἶναι συνηθισμένη νὰ ξεφουρνίζει ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς πάθης, ποὺ δὲν τὰ ἔννοιωσε ποτέ τῆς, καὶ εἶναι ἀναθρεμμένη μὲ ψεύτικη ἀντίληψιν τῆς ζωῆς.

Ἐπόμενο, λοιπὸν, εἶναι νὰ εὐχαριστιέται μὲ τὸ ρητωρισμὸ καὶ τὴ μεγαληγορία, νὰ τέρπεται μὲ τὸν τραγικὸ! λυρισμὸ καὶ νὰ παθαίνεται μὲ τὸ λογοκοπικὸ κ' αἰσθηματολογικὸ παραλήρημα τοῦ ψευτορωμαντισμοῦ.

Ἄμα μᾶς δόθησαν οἱ προλήψεις, μπορούμε πλέον νὰ νοιώσουμε τὸν τύπο τοῦ ἀερολόγου καὶ φαμφάρβου συζητητῆ τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Καφενείου, τοῦ περιτριγυρισμένου ἀπὸ κενὴ φρασεολογία, ποὺ τοῦ τὴν ὑποδείχνουν ὅλες οἱ ἐπιδράσεις, διότι τὴ δέχτηκε ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ τὴ δέχεται καθημέρα ἀπὸ τὸ θέατρό του, τὸ βιβλίον του, τὴν ἑφημερίδα του, τὸν πατριωτισμὸ του.

Τὸ ὅτι εἶναι θαυμάσιος χειριστῆς τῆς σοφιστείας, πολύλογος καὶ ἀνεξάντλητος στὰ ἐπιχειρήματα εἶναι μιὰ ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις τοῦ ὅτι τὸ σχολεῖο μας εἶναι μεσαιωνικόν. Γιατὶ ἡ ξερὴ καὶ ἄγονη ἐκπαίδευσις, ἐν ᾧ ἔχει ἀποτέλεσμα νὰ μισήσει ὁ νέος τὴ μελέτη, τοῦ δίνει τὴ συνήθεια τῆς σοφιστείας καὶ τῆς ἄσκοπης συζητήσεως.

Και πραγματικῶς ξέρουμε, ὅτι μὲ τὴ νεοελληνικὴ συζήτησιν ὁ συζητητῆς δὲν σκοπεύει οὔτε νὰ φωτίσει, πολὺ δὲ ὀλιγότερο νὰ φωτισθεῖ.

Ὁ γραμματισμένος συζητῶντας, ζητεῖ νὰ ἐπιβάλλει τὴ γνώμη του, ὅταν δὲ ζητεῖ νὰ ἐπιδειχθεῖ.

Μὴ ξεχνῶντας νὰ βάλει μπροστὰ τὸ ἐγὼ του ἀδυνατεῖ νὰ μιλήσει ἀντικειμενικά. Γιὰ τοῦτο μιλεῖ κόβοντας μὲ τὸ μαχαῖρι κάθε δυσκολία. Κι' ὅταν δὲν τὰ ξέρει ὅλα, ἐναδρύνεται γιὰ τὴν ἀμάθειά του, κοροϊδεύοντας τὶς γνώσεις (τὶς ἀχρηστες γι' αὐτὸν) τοῦ ἄλλου. Ἰδιαίτατα ἐπιδείχνει μέχρις ἀσέβειας τὴν περιφρόνησίν του γιὰ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες. (Αὐτὸς εἶναι κλασικομαθημένος βλέπεις!)

Θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε γιὰ χαρακτηρισμὸ τῆς πνευματικῆς ἀνατροφῆς τοῦ γραμματισμένου μας: Τὸ ὅτι μιλῶντας δὲ φροντίζει νὰ συνάγει ἀπὸ τὰ δεδομένα συμπεράσματα, ἀλλὰ θέτει βεβαιώσεις ἀβάσιμες. Κι' ὅτι σὲ κάθε ἐμπόδιο ἀνυπέροβλητο ἀλλάζει καὶ γνώμη, διότι δὲν ἐφρόντισε μὲ τὴ μελέτη καὶ τὴν παρατήρησιν νὰ σχηματίσει γενικὲς ἰδέες.

Κι' ἀκόμα ὅτι γιὰ τὴ γνώση ἑνὸς φαινομένου ἀρκεῖται στὴ γνώση τοῦ ὀνόματος τοῦ φαινομένου.

Ἀλλὰ τὴν ἀνατροφή τῶν γραμματισμένων μας μᾶς τὴ δίνουν διὸ παραδείγματα ἱστορικὰ, καλλίτερα ἀπὸ κάθε ἀνάλυσιν.

1^ο Ἡ συνεδρία τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς στὸ Πανεπιστήμιον, ὅπου μίλησαν οἱ ἐπιστημονικὲς μαγχοῦρες, ἢ εὐγλωττότερη γλῶσσα τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὄχλου.

2° Ἡ διαγωγὴ τῆς φοιτητικῆς νεολαίας, ποῦ ζήτησε τὴν τιμωρίαν ἑνὸς φταίστη—κατὰ τὴ γνώμη τους—μὲ ἀφορισμό.

Ἄφορισμὸς εἶναι μιὰ λέξις ποῦ ἀφότου πέρασε ἡ ἐποχὴ τοῦ δεισιδαίμονα Μεσαιῶνα ξεχάσθηκε. Γιὰ νὰ ζήσει στὰ χεῖλη τῶν ἀπόφοιτων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως θὰ πεῖ, ὅτι κάποιον πνεῦμα μεσαιωνικὸ ζεῖ ἀνάμεσά μας, τὸ πνεῦμα τοῦ Σχολείου μας. Γιατὶ μόνο ποῦ ἀκούσθηκε ἡ λέξις «ἀφορισμὸς» στὰ προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου, μᾶς ἀποδείχνει ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν πάτησε ἀκόμα τὸ κατῶφλι του.

IV

Μὲ τὸ ἐφόδιο, λοιπὸν, τῶν προλήψεων, ποῦ τοὺς ἀπαλλάσσουν ἀπὸ τὸν κόπο νὰ σκέπτονται, καὶ μὲ τὸ φορτίον τῶν ὠραίων φράσεων, γιὰ τὸ εὐχάριστο σκότωμα τῶν ὠρῶν στὸ καφενεῖο, ὁ ἐπιστημονικὸς ὄχλος—αἱ διοικοῦσαι τάξεις—κατὰ τὰ λοιπὰ μᾶς θυμίζει τὴν κοινωνίαν τῶν Βοιωτῶν, ποῦ ἡ σκέψη τους ἦταν φυλακισμένη στὸ στενὸν κύκλον τῶν καθημερινῶν ἀσχολιῶν καὶ τῶν μικροσυμφερόντων.

Μὰ τέτια κοινωνία θὰ ἦταν πάντοτε καὶ θὰ εἶναι ὁ καρπὸς μιᾶς παιδείας, ποῦ ἀνατρέφει τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ σὰ νὰ μορφώνει νεκρὸ πνεῦμα, μιᾶς ἐκπαιδεύσεως ποῦ δὲν ἔννοιωσε, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ἐπιπλάρει τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ νὰ τὴ φχιάσει.

Ἄλλ' ἂν ἐξεθέσαμε τὰ ψυχολογικὰ καὶ πνευματικὰ

γνωρίσματα του επιστημονικού ὄχλου δὲν τὸ κάναμε γιὰ ν' ἀποδείξουμε, ὅτι ἡ παιδεία, ποὺ καλλιεργεῖ τὴ μνήμη, κάνει θαύματα ποὺ διαρκοῦν ὅσο καὶ ἡ παιδικὴ ἡλικία. Ἡ γιὰ νὰ διατρανώσουμε τὸ ὅ,τι ὅποιος ἀποστήθισε δὲν ἔμαθε τίποτα. Ἡ ὅ,τι ὅποιος δὲν ἔμαθε νὰ σκέπτεται δὲν εἶναι ἀμόρφωτος, ἀλλὰ κακομορφωμένος ποὺ εἶναι χειρότερο.

Οὔτε τὸ κάναμε γιὰ ν' ἀποδείξουμε, πὼς οἱ Ἕλληνες, ποὺ δὲν εἶναι κουτότεροι ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, δὲ φθάνουν σὲ κανένα ἀποτέλεσμα, γιατί τοὺς λείπει ἡ μέθοδος καὶ τὸ σύστημα. Ἀλλὰ τὸ κάναμε γιὰ νὰ δείξουμε ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ, ποὺ δὲν μποροῦν ν' ἀναλάβουν — γιατί ἀδυνατοῦν νὰ ἐννοήσουν τὴν ἀνάγκη — τὴν πρωτοβουλία μιᾶς ἐκπαιδευτικῆς ριζικῆς μεταρρυθμίσεως.

Καὶ γιὰ νὰ δείξουμε μὲ ποιά ἐμπόδια θὰ παλαίψουν ὅσοι θ' ἀγωνισθοῦν ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως, μὲ τὴν πεποίθησι ὅτι ἔτσι ἐργάζονται γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς καταστάσεως.

Λέγοντας, ὅμως, ὅτι ἀπὸ τὴν κατάστασι τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐξαρτᾶται ἡ προκοπὴ τοῦ κράτους δὲ μᾶς διαφεύγει τὸ ὅ,τι τὰ πολιτικά, κοινωνικά καὶ πνευματικά χαρίσματα ἐνὸς λαοῦ ὀφείλονται σὲ συντελεστάς φυσικοὺς αἰώνιους, ἢ αἰωνόβιους, ὅπως οἱ ἱστορικὲς παραδόσεις, ἡ θρησκεία, τὰ ἔθιμα, τὸ πολίτευμα, τὰ συμφέροντα τῶν τάξεων, τὸ κλίμα, ὁ χαρακτήρας, ἡ κληρονομικὴ ζωτικότης τῆς φυλῆς. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ φυσικοὶ αὐτοὶ συντελεσταὶ, ἢ εἶναι ἀδύνατο νὰ μεταβληθοῦν, ἢ μεταβάλλονται τόσο ἀργά, ὥστε μπορεῖ νὰ

θεωρηθούν ἀμετάβλητοι, γιὰ τοῦτο μᾶς ἀπομένει μεταβλητὸς συντελεστὴς τῆς καταστάσεως μόνο ἢ ἐκπαίδευση, πὺ μπορεῖ μὲ τὴ μεταρρύθμισή της νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τοῦ τόπου μας.

Ἐὰν τὸ πολίτευμά μας δὲν ἦταν δημοκρατικὸ, πολὺ πιθανὸν νὰ πρόκοβε τὸ Κράτος ὑπὸ μιὰ φωτεινὴ διοίκηση τοῦ ἑνὸς, ἢ τῶν ὀλίγων. Καὶ τότε ἡ σχολικὴ ἀνατροφὴ, τουλάχιστο γιὰ τὴν πολιτικὴν ἀρετὴ τοῦ χαρακτῆρα τοῦ Κράτους, δὲ θὰ εἶχε τόσο ἀπόλυτη σημασία. Ὅταν ὅμως τὸ πολίτευμα εἶναι δημοκρατικὸ, σὰν τὸ δικό μας, τότε ἀπὸ τὴν ποιότητα τῆς ἀνατροφῆς, ἐξαρτῶνται τόσο ἡ πνευματικὴ, ὅσο καὶ ἡ πολιτικοκοινωνικὴ προκοπὴ τοῦ Κράτους.

Τὸ γεγονός, λοιπὸν, ὅτι καὶ ἡ πολιτικοκοινωνικὴ ἀρετὴ ἑνὸς λαοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ μὀρφωσή του, μαζὶ μὲ τὸ ἄλλο γεγονός, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι ἀνίκανος ν' αὐτοδιοικηθεῖ, γιὰ τὸ τοῦ λείπει ἡ μὀρφωσις, ἀποδείχνουν ἓνα μοναδικὸ μέσο θεραπείας. Ν' ἀνεβεῖ ὁ λαὸς μορφούμενος μὲ καλὴ δημοτικὴ παιδεία, ὥστε νὰ φθάσῃ στὸ μορφωμένο πολίτευμά του. Ν' ἀνατραφεῖ, δηλαδὴ, ὁ λαὸς ἔτσι καὶ νὰ μορφωθεῖ τόσον, ὥστε νὰ μὴ γυρεύῃ νὰ τοῦ ἐτοιμάζουσιν οἱ κυβερνήσεις Νόμους, γιὰ νὰ τοῦ χρησιμεύουσιν σὰν ἀλυσσίδες, ἀλλὰ νὰ γίνῃ ἄξιος ν' αὐτοδιοικηθῆται ἐλεύθερος, διότι ἐπὶ τέλους τὸ περισσότερο πὺ μπορεῖ ν' ἀπαιτήσῃ λαὸς ἀπὸ τὴν Κοινοβουλευτικὴν Κυβέρνησίν του εἶναι τὸ ν' ἀντιπροσωπεύῃ κάθε φορὰ πιστὰ τὰ αἰσθήματά του καὶ τὴ γνώμην του.

Οἱ σχέψεις αὐτὲς ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τὴ μελέτη

τῆς ἐξελίξεως τῶν δημοκρατικῶν πολιτευμάτων, πού μᾶς ὀδηγεῖ στοῦ συμπέρασμα, ὅτι γιὰ ν' αὐτοδιοικηθεῖ πραγματικῶς ὁ λαὸς πρέπει ν' ἀποκτήσει καὶ τυπικὰ τὸ δικαίωμα τοῦ Referendum, πού στὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα ἔπρεπε οὐσιαστικὰ νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ τὸ ἐξασκεῖ πάντοτε. Ἐπρεπε, δηλαδή, νὰ εἶναι τόσο μορφωμένος ὁ λαὸς, ὥστε στὴν ἀναθεώρησιν τοῦ νόμου ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον νὰ μπορεῖ νὰ ξεχωρίζει, ἂν ὁ νόμος ἀποβλέπει τὸ γενικὸ συμφέρον καὶ ἂν αὐτὸ καὶ μόνο ἐπιζητεῖ.

Ὁ Ἑλβετικὸς λαὸς πού ἔχει ἤδη καὶ τυπικὰ τὸ δικαίωμα τοῦ Referendum, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Νουμᾶ Ντρὸζ, εἶναι σὲ θέση νὰ διακρίνει, καὶ τὸ διακρίνει ψηφίζοντας, ὄχι μόνο τὸ γενικὸ ἀπὸ τὸ προσωπικὸ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ γενικὸ ἀπὸ τὸ κομματικὸ συμφέρον τῶν πολιτικῶν του.

Τόση μόρφωσιν καὶ τόσην ἠθικὴν δύναμιν πρέπει ν' ἀποκτήσει καὶ ὁ λαὸς μας. Διότι χωρὶς κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἀνατροφή καὶ χωρὶς μόρφωσιν — ὅπως ἔγραψε ὁ Πεσταλότσι — ὁ λαὸς κυρίαρχος εἶναι παιδί, πού παίζει μὲ τὴ φωτιά, κινδυνεύοντας κάθε στιγμή νὰ βάλει στοῦ σπῆτι τοῦ πυρκαγιά.

Ἄφου δώσατε τὴν ἐξουσία στοῦ λαὸ — ἔλεγε ὁ Γαλλεϋράνδος — ἔπρεπε μὲ καλὴ παιδεία νὰ τοῦ δώσετε καὶ τὴ φρόνησιν.

Γιὰ νὰ γίνει, λοιπὸν, ἄξιος τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματός του, μὲ τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ ζήσει στοῦ μέλλον ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς, ἀπομένει μόνη σανίδα σωτηρίας ἢ πραγματικὴ μόρφωσή του, τὸ ἀνύψωμα τοῦ σχολείου του.

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

«Ο λαός πού ἔχει τ' ἄριστα σχολεῖα εἶναι ὁ πρῶτος λαός.»
«Ἄν δὲν εἶναι σήμερα, θὰ εἶναι αὐριον. — Ι. Σιμόν.»

Ἡ τυποβασίλειά τυραννεῖ τὴν ἐκπαίδευσή μας σὲ ὄλα τῆς τὰ στάδια. Καὶ ἡ ριζικότερη μεταρρύθμισή τῆς θὰ ζητοῦσε μεγαλείτερη προσοχὴ στὴν οὐσία, περιορίζοντας σὲ λογικὰ ὄρια τὴν ἀνάγκη τῆς ἐξετάσεως τῶν τύπων.

Προτείνοντας κ' ἐμεῖς ριζικὴ μεταρρύθμιση θὰ ἐπιμείνουμε πρὸ πάντων στὸ νὰ δείξουμε, ὅτι πρέπει ν' ἀλλάξουν οἱ μέθοδοι τῆς διδασκαλίας καὶ ἡ ποιότης τοῦ δασκάλου, πού εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα, γιατί τὸ πρῶτο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ δεύτερο. Θὰ προτείνουμε, δηλαδὴ, ἀλλαγὴ ὄχι τῆς μορφῆς, μὰ τῆς ψυχῆς. Καὶ ψυχὴ τοῦ σχολεῖου θεωρήσαμε τὸ δάσκαλο, ἀπὸ τὴ στιγμὴ μάλιστα πού πεισθήκαμε, ὅτι ὁ γενικὸς χαρακτῆρας τῶν μεταρρυθμίσεων, πού ὑπόβαλε στὴ νεώτερη παιδαγωγικὴ τὸ πνεῦμα τῆς προόδου, εἶναι τὸ φόρτωμα τοῦ δασκάλου μὲ τοὺς κόπους καὶ τὰ βάρη πού ξεφορτώνουν ἀπὸ τὸ παιδί.

Γιὰ νὰ φθάσουμε ὁμαλὰ ὁμῶς σὲ παρόμοιο συμπέρασμα πρέπει ν' ἀρχίσουμε ἀπὸ τὴν ἀρχή. Χρειάζεται πρῶτα πρῶτα νὰ ὀρισθεῖ καθαρὰ ὁ σκοπὸς τῆς ἐκπαίδευσως καὶ κατόπιν, σύμφωνα του, νὰ ὀρισθοῦν οἱ

σπουδές, οί τρόποι και τὰ πρόσωπα, πού θά συντελέσουν γιά τήν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ. Γιατί ἡ μέθοδος και ἡ τάξις προϋποθέτουν και σκοπὸν καθαρὰ μελετημένον και βέβαια μέσα γιά τήν ἐπιτυχία του.

Ἐπειδὴ, ὁμως, ἡ ἐκπαίδευσις εἶναι πολυμερέστερη —κατώτερη, εἰδική, μέση, ἀνώτερη—πρέπει και μερικότερα νὰ ὀρισθεῖ ὁ μερικὸς σκοπὸς τοῦ καθενὸς τμήματος τῆς ἐκπαιδεύσεως· κ' ἔπειτα σύμφωνα με τὸν εἰδικὸ σκοπὸ τοῦ κάθε σχολείου — δημοτικοῦ, γυμνασίου, ἐπαγγελματικῆς σχολῆς κλπ. — νὰ βροῦμε τὰ μαθήματα, πού θά δώσουμε στὰ χέρια τοῦ καταλλήλου δασκάλου, πού με τήν κατάλληλη μέθοδο διδασκαλίας θά φθάσει, με κόπους πάντοτε, ἀσφαλέστερα ὁμως στὸ σκοπὸ.

Και λοιπὸν, σκοπὸς τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἀναμφισβητήτως εἶναι ἡ προετοιμασία τοῦ ἀνθρώπου γιά νὰ ζήσει τελειότερα τῆ ζωῆ, μορφώνοντας τὸ σῶμα του, τὸ μυαλό του, τὸν χαρακτήρα του. Και χορηγώντας στὸν ἄνθρωπο και στὸν πολίτη γενικὰ χρήσιμες και ἀπαραίτητες στὸν βίο του γνώσεις και εἰδικὰ τίς χρήσιμες γνώσεις γιά τήν καλλίτερη ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος του.

Ὅπως εἶναι φανερό, στὸν ὀρισμὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως πρέπει νὰ διακρίνουμε: *Τὸ γενικὸ μέρος*, πού ἔχει γιά σκοπὸ, μαζί με τῆ μόρφωση τοῦ σώματος, τοῦ μυαλοῦ και τοῦ χαρακτήρα, νὰ δώσει ἀπαραίτητες και χρήσιμες στὸν ἄνθρωπο και στὸν πολίτη γνώσεις. Και νὰ διακρίνουμε *τὸ εἰδικὸ μέρος*, πού κάθε φορά πρό-

κειται νὰ δώσει στὸν ἐπαγγελματία ἀνάλογες μὲ τὸ ἐπάγγελμα εἰδικές γνώσεις.

Ἄλλ' ἂν σκεφθοῦμε, πὼς ἢ ἀνώτερη ἐκπαίδευσις εἶναι πάντοτε εἰδική καὶ πὼς ἢ μέση ἐκπαίδευσις ὅταν δὲν εἶναι εἰδική — ἐμπορικές, γεωπονικές, ἐπαγγελματικές σχολές κτλ. — εἶναι εἰδική προετοιμασία γιὰ τὴν εἰδική ἀνώτερη ἐκπαίδευσιν — κλασικὸ τμῆμα καὶ πρακτικὸ τμῆμα γυμνασίου — τότε θὰ δοῦμε, ὅτι ἀπομένει μόνη ἢ δημοτικὴ παιδεία νὰ περιλαβαίνει μόνο τὸ ἓνα, τὸ γενικὸ μέρος τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Γιὰ τοῦτο ξεχωριστὰ καὶ πρῶτα ὀφείλουμε λεπτομερέστερα νὰ μελετήσουμε τὸν σκοπὸ τῆς δημοτικῆς παιδείας.

Ἡ δημοτικὴ παιδεία, λοιπὸν, ἔχει σκοπὸ νὰ καταστήσει ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερους ἀνθρώπους — ὅλους τοὺς ἀνθρώπους στὰ κράτη ποὺ εἶναι ὑποχρεωτικὴ — ἱκανοὺς νὰ σκέπτονται, γεροὺς τὸ σῶμα καὶ μὲ χαρακτηριστικὰ προσωπικὸν, πολῖτες χρηστοὺς καὶ πειθαρχικούς. Κι' ἀκόμα νὰ τοὺς ἐφοδιάσει μὲ τ' ἀπαραίτητα γιὰ τὴ ζωὴ στοιχεῖα χρησίμων γνώσεων, ἀνοίγοντας συνάμα εἰς αὐτοὺς τὴν ὄρεξιν νὰ τελειοποιήσουν τὶς γνώσεις διαβάζοντας, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀποφοίτησιν, μόνοι τους, ἢ ἀκολουθῶντας τὴν εἰδικὴ μόρφωσιν γιὰ τὸ ἐπάγγελμα, ποὺ ἢ φυσικὴ τους προδιάθεσις καὶ ἢ κοινωνικὴ τους θέσις τοὺς προώρισε.

Στὸν ἔτσι διατυπωμένον σκοπὸ βλέπουμε: τὸ θετικὸ μέρος, ποὺ εἶναι ἡ μόρφωσις τοῦ μυαλοῦ, τοῦ σώματος, τοῦ χαρακτῆρα καὶ ὁ ἐφοδιασμὸς μὲ στοιχεῖα

πρακτικῶν γνώσεων. Καὶ τὸ *ιδεολογικὸ μέρος*, ποῦ μπορούμε νὰ ποῦμε, πὼς ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον πρόβλημα τῆς δημοτικῆς παιδείας, ποῦ εἶναι: νὰ μορφώσῃ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε οἱ πνευματικὲς ἀπολαύσεις νὰ δύνανται νὰ παλαίσουν μὲ τὶς ὑλικές. Νὰ κατορθώσῃ, δηλαδή, ν' ἀντικαταστήσῃ μὲ τὸ βιβλίον τὴν οὐκίαν, νὰ βάλῃ στὴ θέση τοῦ καφενεῖου τὴ βιβλιοθήκη καὶ τὴν αἴσθησιν νὰ τὴν ἀναπληρώσῃ μὲ τὴν ἰδέαν.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω βλέπουμε, πὼς ἡ δημοτικὴ παιδεία πρέπει νὰ εἶναι αὐθύπαρκτη. Κι' ἀκόμα πὼς τὸ κάθε τι ποῦ θὰ εἰπωθεῖ γι' αὐτὴ, ἀφορᾷ καὶ ὅλα τὰ τμήματα τῆς ἐκπαιδεύσεως, ποῦ ἔχουν σκοπὸ νὰ πλατύνουν τὴ μόρφωσιν τοῦ μυαλοῦ, τοῦ χαρακτῆρα, τοῦ σώματος καὶ τὶς χρήσιμες στὸν ἄνθρωπον γνώσεις, ἐν ᾧ συνάμα θὰ παρέχουν εἰδικές, χρήσιμες γιὰ τὸ εἰδικὸ ἐπάγγελμα, γνώσεις.

Μετὰ ταῦτα εὐκόλο εἶναι νὰ δοῦμε τὸν σκοπὸ τῆς *εἰδικῆς* μέσης ἐκπαιδεύσεως, τὸν σκοπὸ, δηλαδή, μιᾶς ἐμπορικῆς, βιοτεχνικῆς, βιομηχανικῆς, γεωργικῆς, ναυτικῆς, ἐπαγγελματικῆς, σχολῆς κτλ. Διότι εἶναι φανερόν, πὼς ὁ σκοπὸς μιᾶς τέτιας σχολῆς εἶναι νὰ δώσῃ τὶς εἰδικές γνώσεις, ποῦ χρειάζονται στὸν ἔμπορον, στὸ βιομήχανον, στὸν ἐμποροκαπετάνιον κτλ., ἐν ᾧ θὰ φροντίζει νὰ τελειοποιήσῃ καὶ ν' ἀναπτύξῃ τὸν σκοπὸ τῆς δημοτικῆς παιδείας.

Ἐπίσης εὐκόλα φανερώνεται καὶ ὁ σκοπὸς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ποῦ πρέπει νὰ χωρίζεται σὲ δύο.

Σὲ κλασικὴ μέση ἐκπαίδευση — κλασικὸ τμήμα

γυμνασίου — πού σκοπεύει νὰ προετοιμάσει τὸν σπουδαστὴ τῶν κλασικῶν ἐπιστημῶν (θεολογία, φιλολογία, νομική). Καὶ σὲ μέση ἐκπαίδευσιν ἐπιστημονικὴν — πρακτικὸ τμῆμα γυμνασίου—πού σκοπεύει νὰ προετοιμάσει τὸν σπουδαστὴ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν (φυσικὲς ἐπιστῆμες, μαθηματικὲς, μηχανικὲς, στρατιωτικὲς κτλ).

Ἄλλὰ τὸ κλασικὸ τμῆμα τοῦ γυμνασίου, ἐν ᾧ εἰδικὰ θὰ προσέχει νὰ δώσει στοὺς μαθητὰς φιλολογικότερον καταρτισμὸν μὲ τὴν εὐρύτερη καὶ τὴν εἰδικότερη διδασχὴ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν καὶ τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, δὲ θὰ παραμελεῖ τὴν τελειότερη ἀνάπτυξιν τοῦ μηχανισμοῦ τῆς σκέψεως, μὲ τὴ μεθοδικὴ ἀπόκτησιν ἀπὸ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες χρησίμων γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεων, καὶ δὲ θὰ παραμελεῖ μαθήματα, πού δίνουν στὸν ἄνθρωπο φωτεινότερη συνείδησιν τῶν καθηκόντων του πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν κοινωνία, μηδὲ θὰ παραλείψει μαθήματα πού δυναμώνουν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ σῶμα.

Ἀπαράλλακτα τὸ πρακτικὸ τμῆμα τοῦ γυμνασίου θὰ χρησιμεύει εἰδικὰ, ὡς προετοιμασία γιὰ τὶς ἐπιστημονικὲς σπουδὲς μὲ τὴν εὐρύτερη διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν μαθηματικῶν, μὰ γιὰ τοῦτο δὲ θὰ παραμελεῖται ἡ ἀνθρωπιστικὴ μόρφωσις, μηδὲ θὰ παραμελοῦνται τὰ μαθήματα πού μορφώνουν τὸν πολίτη καὶ τὰ μαθήματα πού δυναμώνουν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ σῶμα.

Στὸ τέλος ἡ ἀνώτερη ἐκπαίδευσις, πού εἶναι τέλεια εἰδική, μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ μὴν παραμελεῖ τὴ μόρφωση τοῦ χαρακτῆρα καὶ τοῦ σώματος. Στὴν ἀνώτερη

ὅμως ἐκπαίδευσιν, ὅπου ὁ νέος εἶναι προετοιμασμένος νὰ σκεφθεῖ τόσο ἐπαγωγικά ὅσο καὶ ἀπαγωγικά, πὺν μπορεῖ σὲ κάθε περίστασιν τόσο νὰ συνθέσει ὅσο καὶ ν' ἀναλύσει, ἢ μέθοδος τῆς *ex cathedra* διδασκαλίας, ὅσο καὶ ἢ φροντιστηριακῆ, ὅσο καὶ κάθε ἄλλη, εἶναι θεάρεστες. Καὶ τὸ μόνο ἴσως, πὺν θὰ ζητούσαμε ἀπὸ τὸν καθηγητῆ τῆς ἀνώτερης παιδείας, θὰ ἦταν νὰ αἰσθάνεται αὐτὸς ἀγάπη πρὸς τὴν ἐπιστήμη, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὴ μεταδώσει στοὺς σπουδαστάς.

Γι' αὐτὸ στὸ μέλλον θὰ μιλήσουμε μόνο γιὰ τὴν κατώτερη καὶ μέση ἐκπαίδευση, πὺν ἀφοῦ ὄρισαν τὸν σκοπὸ τῆς καθεμιᾶς θὰ ζητήσουμε τὰ μέσα μὲ τὰ ὁποῖα θὰ τὸν ἐπιτύχει.

II

Καὶ ἀρχίζουμε ἀπὸ τὴ δημοτικὴ παιδεία.

Κράτος, σὰν τὸ δικὸ μας τὸ συνταγματικὸ, πὺν ἔχει καθολικὴ ψηφοφορία ὀφείλει νὰ ἔχει καὶ καθολικὴ παιδεία. Ἄρα θὰ ἔχει, ὅπως ἔχει, δημοτικὴ παιδεία ὑποχρεωτικῆ. Καὶ στοὺς νόμους, πὺν ὑποχρεώνουν τὸν πολίτη νὰ πληρώνει φόρους καὶ νὰ ὑπηρετήσῃ στὸ στρατὸ, προστίθεται ὁ νόμος, πὺν τὸν ὑποχρεώνει νὰ φοιτήσῃ στὸ σχολεῖο 4 ἢ 6 χρόνια (σὲ ἄλλα κράτη 7 καὶ 8) γιὰ νὰ μορφωθεῖ.

Ἐχει συμφέρον τὸ κράτος ν' ἀναπτύξῃ τὸν πολίτη του, γιὰτὶ θὰ κερδίσει ἀπὸ τὴν πατριωτικότερη διάθεσή του, ἀπὸ τὴν ἀγαθότερη θέλησή του καὶ τὴ φωτεινότερη σκέψη του. Καὶ γιὰ τοῦτο ὑποχρεώνει τοὺς

γονεῖς νὰ στέλνουν τὰ παιδιὰ τους 6 χρόνια στὸ σχολεῖο. Κ' ἔχει συμφέρον τὸ Κράτος νὰ μορφώσει στρατιῶτες μὲ γερὰ κορμιὰ καὶ πειθαρχικοὺς πολῖτες. Καὶ γιὰ τοῦτο θεωρεῖ ὑποχρεωτικὴ τὴ δημοτικὴ παιδεία.

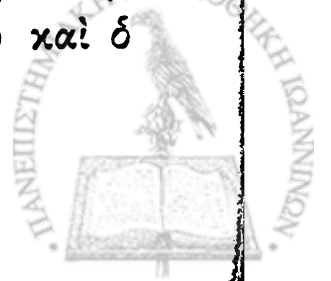
Ἀναλαβαίνει ὁμως καὶ τὸ Κράτος τὴν ὑποχρέωση νὰ καταρτίσει ἔτσι τὸ σχολεῖο του, ὥστε στὰ 6 χρόνια ν' ἀνοίξει τὰ μάτια τοῦ παιδιοῦ, νὰ τοῦ ἀναπτύξει τὴ σκέψη του, καὶ νὰ τὸ ἐφοδιάσει μὲ τίς ἀπαραίτητες καὶ χρήσιμες στὸν ἰδιωτικὸ του βίον γνώσεις καὶ μὲ τὰ στοιχεῖα τῶν γνώσεων, ποὺ θὰ τοῦ χρησιμεύσουν γιὰ τὴ συντήρηση τῆς υἰείας του.

Καὶ οἱ ὑποχρεώσεις ὁμως τοῦ Κράτους, καθὼς εἶπαμε, εἶναι γιὰ τὸ συμφέρον του, γιὰτὶ ὅσο καλλίτερο γίνεται τὸ ἄτομο καὶ ὅσο πιὸ προετοιμασμένο γιὰ νὰ προκόψει, τόσο χρησιμότερο θὰ εἶναι στὸ σύνολον.

Ἄς δοῦμε, λοιπὸν, μὲ ποιὸν τρόπο τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο θὰ κατάρθωνε νὰ δώσει τὴ φυσικὴ, τὴν ἠθικοπολιτικὴ καὶ τὴν πνευματικὴ ἀνατροφή, παρέχοντας μόνον χρήσιμες γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεις. Γιατὶ ἂν οἱ χρήσιμες γνώσεις ἀρκοῦν γιὰ νὰ μᾶς δώσουν τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸ, θὰ ἦταν καθαρὴ παραφροσύνη νὰ ζητήσουμε ἄλλες σπουδὲς γιὰ νὰ τὸν ἐπιτύχουμε.

Μὰ γιὰ νὰ ἐννοήσουμε καλλίτερα τὸ πῶς ἡ δημοτικὴ παιδεία θὰ κατορθώσει ὅσα πρέπει νὰ κατορθώσει, θὰ τὴ φαντασθοῦμε σὰ μιὰν ὁμοσπονδίαν ἀπὸ τρία διαμερίσματα, ποὺ ὑπηρετοῦν ἕναν κοινὸ σκοπὸν, ἐν ᾧ τὸ καθένα φαίνεται σὰ νὰ δουλεύει γιὰ ξεχωριστὸ σκοπὸν.

Τὰ τρία διαμερίσματα τῆς ὁμοσπονδίας ἀλληλοβοηθοῦνται, ὥστε τελικὰ νὰ μορφωθεῖ τὸ μυαλὸ καὶ ὁ

χαρακτήρας τοῦ παιδιοῦ, ἀφοῦ πρῶτα μορφώθηκε τὸ σῶμα του καὶ ἀφοῦ τὸ παιδί ἀπόκτησε χρήσιμες γιὰ τὴ συντήρησιν τῆς ὑγείας του συνήθειες καὶ χρήσιμες γιὰ τὴ ζωὴ του γνώσεις.

Τὰ τρία διαμερίσματα εἶναι: Α^{ον} τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς: Β^{ον} τῆς ἠθικοπολιτικῆς ἀγωγῆς: Καὶ Γ^{ον} τῆς πνευματικῆς ἀγωγῆς.

ΦΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ.—Λέγοντας φυσικὴ ἀγωγή ἐννοοῦμε τόσο τὴν ὑγιεινὴν, ποὺ συμβουλεύει γιὰ τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας τὴν ἐγκράτεια, τὴ λιτότητα καὶ τὴν καθαριότητα, ὅσο καὶ τὴν ὑγιεινὴν τῆς ἐνέργειας, ποὺ ἀναπτύσσει καὶ δυναμώνει τὰ μέλη τοῦ σώματος καὶ τὰ ὄργανα τοῦ ὀργανισμοῦ, γυμνάζοντάς τα.

Ἄπο τοὺς ἀρχαίους χρόνους συμβουλεύεται καὶ ἡ ὑγιεινὴ τῆς διατηρήσεως τῆς ὑγείας, καὶ ἡ ὑγιεινὴ τῆς ἐνέργειας. Εἶναι σὲ ὄλους γνωστὸν, ὅτι ὁ Σόλων ἐνομοθέτησε καὶ τὰ παιδιὰ τῶν θητῶν νὰ κολυμποῦν, γιὰ νὰ πλένονται καὶ γιὰ ν' ἀσκοῦνται.

Μὲ ἀσκήσεις μεθοδικῆς, μὲ τὰ ἐλεύθερα παιγνίδια καὶ γενικὰ μὲ τὴν κίνησιν ἀναπτύσσονται τὰ μέλη τοῦ σώματος. Ἄλλὰ οἱ σωματικῆς ἀσκήσεις, ποὺ ἀναπτύσσουν τὰ μέλη, εἶναι ἐπὶ πλέον καὶ πηγὲς ὑγείας καὶ ρώμης, διότι κινοῦν τὴν ὀργανικὴν ζωὴν σὲ ὄλες τίς λειτουργίαις καὶ ἐπομένως ἀναπτύσσουν τὰ ὄργανα, σύμφωνα μὲ τὸν γνωστὸ νόμον: ὅτι ἡ λειτουργία κἀνει τ' ὄργανο:

Ἐπίσης οἱ ἀσκήσεις εἶναι ὠφέλιμες καὶ στὸ πνεῦμα, ὄχι μόνον γιὰτὶ ἐπιτρέπουν στὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ ν' ἀναπαυθεῖ καὶ νὰ ξεκουρασθεῖ, ἀλλὰ διότι ἀνανεώ-

νουν καὶ τροφοδοτοῦν τὶς βαθύτερες πηγές τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Μὲ τὶς καθημερινές τέλος ἀσκήσεις διατηρεῖται καὶ καλλιεργεῖται ἡ ἐνέργεια τῆς θελήσεως, πὺ ἀξίζει ὅσο καὶ ἡ ὑγεία τοῦ μυαλοῦ.

Γιὰ ὅλ' αὐτὰ ὁμῶς πρέπει οἱ ἀσκήσεις νὰ μὴν εἶναι τυχαῖες, οὔτε κοπιαστικῆς, καὶ πρὸ πάντων νὰ μὴν εἶναι πολὺπλοκαε. Γιατὶ πρέπει ν' ἀναπτύσσουν σύμμετρα ὅλα τὰ ὄργανα τοῦ ὄργανισμοῦ καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος, χωρὶς ν' ἀπαιτοῦν ἐνεργητικότερη ἐπέμβαση τοῦ πνεύματος, πράγμα κοπιαστικότερο καθὼς μᾶς μαθαίνει ἡ φυσιολογία.

Τῆ μεθοδικῆ καὶ φυσιολογικῆ ἀσκηση μᾶς τῆ δίνει σήμερα ἡ γυμναστικῆ, πὺ μπορεῖ πλέον νὰ ὀνομασθεῖ: Λογικῆ ἐκλογῆ ἀσκήσεων:

Ἡ γυμναστικῆ ὁμῶς παρεκτὸς ἀπὸ τὴν ὑγεία καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μελῶν τοῦ σώματος, τῶν ὀργάνων τοῦ ὄργανισμοῦ, τοῦ μυαλοῦ καὶ τῆς θελήσεως, κατορθώνει μὲ τὴν παιδαγωγικῆ γυμναστικῆ, τὴν ἀγωνιστικῆ καὶ τὰ γυμναστικὰ παιγνίδια νὰ συνειθίζει τὰ παιδιὰ στὴ συνεργασία γιὰ ὀρισμένο σκοπὸν, τὰ συνειθίζει νὰ πειθαρχοῦν, τοὺς καλλιτερεύει τὴν ἀτομικῆ ποιότητά τους καὶ ἀνατρέφει τὸ πνεῦμα τῆς πρωτοβουλίας καὶ τοῦ ἀνδρικοῦ συναγωνισμοῦ. Τέλος μορφώνει τὸν χαρακτῆρα καὶ δίνει στὸ παιδὶ ἀνεπιτήδευτο ἦθος.

Ἐνα μάθημα, λοιπὸν, τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς, ἡ γυμναστικῆ, μαζὶ μὲ τὴν ὑγεία τοῦ σώματος, βοηθεῖ τὸ διαμέρισμα τῆς ἠθικοπολιτικῆς ἀγωγῆς στὸ νὰ μορφώσει πειθαρχικοὺς καὶ μὲ προσωπικὸ χαρακτῆρα πολῖτες

και συντρέχει τὸ διαμέρισμα τῆς πνευματικῆς ἀγωγῆς, διατηρῶντας και ἀναπτύσσοντας τὴν ὑγεία τοῦ μυαλοῦ.

Στὸ διαμέρισμα τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς νομίζω, πὼς πρέπει νὰ περιλάβουμε τὰ μαθήματα τῆς χειροτεχνίας, τῆς ἰχνογραφίας και τὸ τραγοῦδι. Μαθήματα ποὺ ξεκουράζουν τὸ μυαλὸ, ποὺ κάνουν τὸ σχολεῖο εὐχάριστο στὸ παιδὶ και ποὺ ἀναπτύσσουν φυσικὴν ἐπιδεξιότητα χρησιμότατη σὲ πολλὰ ἐπαγγέλματα και στὸν πρακτικὸ βίον.

Ἐὰν ἐσκόπευα νὰ γράψω ἐγχειρίδιο παιδαγωγικῆς θὰ ὤφειλα ἴσως νὰ δείξω, πὼς εἶναι ἀνάγκη νὰ διδάσκεται ἡ ἰχνογραφία, ἀν θέλουμε νὰ ἐτοιμάσουμε τεχνίτες ἐπιδέξιους και ἀν θέλουμε νὰ ὑποβοηθήσουμε τὴν ἀνάπτυξιν καλλιτεχνικῆς ἰδιότητος τοῦ παιδιοῦ. Και θὰ ὑπενθύμιζα ὅτι τὸ παιδὶ ἔχει φυσικὴν κλίσιν πρὸς τὴν ἰχνογραφία. Και ὅτι μὲ τὴν ἰχνογραφία βοηθοῦμε τὴν ἀσκησιν τῆς προσλήψεως ἐντυπώσεων, δίδοντας στὸ παιδὶ βέβαιον τρόπο νὰ μεταβάλλει τὴν ἐντύπωσή του σὲ ὀριστικότερη και τελειοτικότερη.

Ἐπίσης εἶναι γνωστὴ τῆς μουσικῆς ἡ ἠθικὴ ἐπιρροή. Κι' ἀκόμα εἶναι γνωστὸν, ὅτι μὲ τ' ἀπλά πατριωτικὰ τραγοῦδάκια και μὲ ὕμνους σὲ μεγάλους ἀνδρες μποροῦμε νὰ ὑποβοηθήσουμε τὴν ἀνάπτυξιν πατριωτικῶν και γενναίων αἰσθημάτων.

Ἐπὶ τέλους ἡ χειροτεχνία χαρίζει στὸ παιδὶ φυσικά, πνευματικά και κοινωνικά προτερήματα. — Φυσικά, γιατί μὲ τὸ νὰ μάθει νὰ μεταχειρίζεται τὴ λίμα, τὴν πλάνη, τὸ σκεπάρνι, τὸ σκαλιστήρι, τὸν τόρνο κτλ.

συμπληρώνει τὴ γυμναστικὴ του μόρφωσιν, ἀποχτῶν-
τας ἐπιδεξιότητα στὰ χέρια, πού θὰ τοῦ εἶναι χρήσιμη
πάντοτε καὶ πού τὸ ἐτοιμάζει νὰ παρακολουθήσει
κατόπιν κάθε εἰδικὴ τεχνικὴ μόρφωση.— Πνευματικῶς,
γιατὶ οἱ μικροδυσκολίες πού θὰ συναντήσῃ θὰ τὸ
συνειθίσουν νὰ παρατηρεῖ καὶ νὰ σκέπτεται. — Καὶ
κοινωνικῶς, γιατί μιὰ φορὰ πού θὰ ἐκτιμήσῃ μόνο του
κι' ἀπὸ ἀτομικὴ πείρα τίς ἰδιότητες, πού χρειάζονται
γιὰ νὰ ἐπιτύχει κανεὶς σὲ χειροτεχνικὸ ἐπάγγελμα καὶ
νὰ γείνῃ ἐπιδέξιος τεχνίτης, δὲν ὑπάρχει φόβος στὸ
μέλλον, ὅποια θέσῃ στὴν κοινωνία κι' ἂν ἀποκτήσῃ, νὰ
περιφρονήσῃ τοὺς συναδέλφους του ἐκείνους, πού θὰ
ζοῦν ἀπὸ τὴ δουλειὰ τῶν χειρῶν τους.

Ἔτσι, λοιπὸν, ὁ δάσκαλος μὲ τὰ μαθήματα τῆς
φυσικῆς ἀγωγῆς καὶ τὸ σῶμα μπορεῖ ν' ἀναπτύξῃ καὶ
νὰ βοηθήσῃ μπορεῖ τὴν ἠθικοπολιτικὴ καὶ πνευματικὴ
ἀνατροφή τοῦ παιδιοῦ.

Μὰ γιὰ νὰ κατορθώσῃ ἐλ' αὐτὰ ὁ δάσκαλος, πρέπει
νὰ τηρεῖ πρώτιστα γιὰ λογαριασμό του τοὺς κανόνες
τῆς συντηρήσεως τῆς υγείας καὶ νὰ εἶναι ἄρτιος τὸ
σῶμα, κάτοχος τῶν φυσικῶν ἀσκήσεων καὶ τοῦ σκο-
ποῦ τους, δεξιὸς τέλος χειροτεχνίτης καὶ ἰχνογράφος.

Πρέπει ἐπὶ πλέον ὁ δάσκαλος νὰ ἔχει τὴν ἐπαγγελ-
ματικὴ μόρφωσιν καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴ πείρα, ὥστε
νὰ διακρίνῃ σὲ κάθε ἡλικία ποιά τραγούδια, ποιῆς κι-
νήσεις, ποιῆς γραμμῆς καὶ ποιά ἐργαλεῖα μπορεῖ τὸ
παιδὶ νὰ τραγουδήσῃ, νὰ ἐκτελέσῃ, νὰ χαράξῃ καὶ
νὰ μεταχειρισθῇ. Κι' ἀκόμα νὰ μπορεῖ νὰ συνδυάζῃ

τὰ μαθήματα. Π. χ. νὰ μπορεῖ ἀπὸ ἓνα τραγοῦδι νὰ βγάλει τὴν ἠθικὴν, ἢ τὴν πατριωτικὴν, διδαχὴν· καὶ νὰ μπορεῖ ἀπὸ ἓνα ξύλο ποῦ πριονίζει τὸ παιδί, ἢ ἀπὸ ἓνα δεντράκι ποῦ ποτίζει, νὰ κάνει μάθημα φυσικῆς ἱστορίας, ἢ πατριδογνωσίας.

Μὲ ὅσα εἶπαμε, θέλουμε νὰ διατρανώσουμε τὴν ἀνάγκη ὃ δάσκαλος νὰ εἶναι ἄνθρωπος γερός, παστρικός, ἠθικός, πατριώτης καὶ μορφωμένος. Κι' ἀκόμα ν' ἀγαπᾷ τὸ ἔργο του· καὶ ν' ἀγαπᾷ τὸ παιδί, γιὰ νὰ τὸ νοιώθει.

ἨΘΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ.—Βάση τῶν μαθημάτων τοῦ δευτέρου διαμερίσματος πρέπει νὰ εἶναι ἡ πατριδογνωσία, μορφὴ ἀνάλογη μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ παιδικοῦ μυαλοῦ τῶν γνώσεων, ποῦ τὰ στοιχεῖα τους περιλαβαίνει.

Ἡ πατριδογνωσία ξεκινῶντας ἀπὸ τὴν πραγματογνωσία (ἀπὸ τὴν πραγματογνωσία πρέπει ν' ἀρχίσει κάθε σπουδὴ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο) ξετυλίγεται ἀργότερα καὶ ξεκαθαρίζεται στὰ χωριστὰ μαθήματα τῆς ἱστορίας, τῆς πολιτικῆς καὶ φυσικῆς γεωγραφίας.

Ἡ ἱστορία εἴτε χαμένη καὶ ἀόριστη στὴν πατριδογνωσία, εἴτε ξεκαθαρισμένη σὲ χωριστὸ μάθημα, χρησιμεύει πρὸ πάντων γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ πατριωτισμοῦ. Μὲ τὴν ἱστορία μεταβάλλεται ἡ πατρίδα σὲ πρᾶγμα ζωντανό, ποῦ τὴ ζωὴ του καὶ τὴν τύχη του παρακολουθεῖ τὸ παιδί ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες, τώρα ἐνθουσιασμένο καὶ περήφανο, γιὰ τὰ κατωρθώματά της κ' ἔπειτα συγκινούμενο καὶ παθαινόμενο, γιὰ τὰ ἀτυχήματά της.

Ἐκ τῶν ἱστορικῶν ἀνέκδοτα καὶ τῶν βιογραφίῶν μεγάλων ἀνδρῶν θὰ τροφοδοτεῖται τὸ μάθημα τῆς ἠθικῆς. Ἐπειδὴ, μάλιστα, ἡ ἔθνικὴ μας ἱστορία θὰ δείχνει σὲ κάθε σελίδα τῆς τὴν ἰδέα τῆς πατρίδας ἐνωμένη, ἀγκαλιασμένη, ἀξεχώριστες μὲ τὴ θρησκεία τὴν ὀρθόδοξη, οἱ βίοι τῶν μεγάλων πατέρων τῆς ἐκκλησίας θὰ συμπληρῶνουν τὴν ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ μόρφωση.

Ἐννοεῖται, πὼς ἡ καρποφόρα ἠθικὴ διδαχὴ γίνεται, καὶ πρέπει νὰ γίνεται, περισσότερο ἀπὸ τὸ ἀτομικὸ παράδειγμα τοῦ δασκάλου καὶ ὀλιγότερο ἀπὸ τὴν ἀφορμὴ τῶν ἱστορικῶν παραδειγμάτων, καὶ σχεδὸν διόλου ἀπὸ γενικὲς ἠθικὲς ἀρχές.

Ἐννοεῖται ἀκόμα, ὅτι ἡ ἱστορία τῆς πατρίδας, ποῦ θὰ διδαχθεῖ μαζί μὲ τὴ γεωγραφία τῆς πατρίδας, θὰ εἶναι ἡ σύγχρονη ἱστορία. Δηλαδή ἡ σύγχρονη θὰ προηγηθεῖ ἀπὸ τὴν παλαιότερη. Κι' ἀπὸ τὴ γενικὴ ἱστορία τὸ παιδί θὰ μάθει μόνον ὅσα σχετίζονται μὲ τὴν ἔθνική.

Ὅπως ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδας μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πὼς εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς, ἔτσι καὶ ἡ γεωγραφία τῆς μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ τὸ σῶμα τῆς.

Μὰ ἐν ᾧ ἡ φυσικὴ γεωγραφία θὰ περιγράφει βουνὰ, στεριές, θάλασσες, λίμνες, νησιά, ποτάμια, πεδιάδες, δάση καὶ προϊόντα τῆς, ἡ πολιτικὴ γεωγραφία παράλληλα θὰ ὁμιλεῖ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, τὴν κοινωνία τὴν ἑλληνικὴ, τὸ πολίτευμά τους καὶ τὰ ἔργα τους.

Συνδυασμένες, ἄρα, ἡ πολιτικὴ γεωγραφία μὲ τὴν ἱστορία τὴ σύγχρονη, στὸ τέλος τῶν μαθημάτων τῆς

ιστορίας και τῆς γεωγραφίας και σὰ στεφάνωμά τους, μπορεί νὰ δώσουν στοῦ παιδί σαφέστερη τὴν ἔννοια τοῦ Κράτους και τοῦ Πολίτη. Κι' ἀκόμα τὰ καθήκοντα τοῦ Πολίτη και τὰ δικαιώματά του ἀπέναντι τοῦ Κράτους. Μπορεῖ νὰ δώσουν, δηλαδή, τὰ στοιχεῖα μιᾶς πολιτικῆς και κοινωνικῆς ἀνατροφῆς.

Ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας τῆς πατριδογνωσίας, ὅπως φανερὰ ὑποδειχνεται κ' ἐδῶ και ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν παιδαγωγικὴν, μὲ τὸ νὰ προχωρεῖ ἀπὸ τὰ πλησίον στ' ἀπόμακρα, ἀπὸ τὸ μέρος στοῦ γενικὸ, ἀπὸ τὸ πρᾶγμα στοῦ νόημα, ἐκτὸς τῆς ἠθικοπολιτικῆς και πατριωτικῆς ἀνατροφῆς ποὺ δίνει, θὰ συντείνει ν' ἀναθρέψει και τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ.

Ἡ πατριδογνωσία, τέλος, καλεῖται νὰ δώσει στοῦ παιδί και στοιχεῖα χρησίμων στοῦ βίου του πρακτικῶν γνώσεων, γιατί ἡ φυσικὴ γεωγραφία δὲν περιγράφει μόνο τὸν κόσμον, μὰ και τὸν ἐξηγεῖ.

Θεωρεῖται μάλιστα τὸ μάθημα τῆς φυσικῆς γεωγραφίας καταλληλότερον, γιατί κ' εὐχαριστότατον εἶναι στοῦ παιδί και πρὸ πάντων διότι βασίζεται στὶς αἰσθήσεις τοῦ παιδιοῦ. Τοῦτο τὸ τονίζουμε γιὰ νὰ μὴ φαντάζονται οἱ δάσκαλοι, πὼς ἡ γεωγραφία ἀπομνημονεύεται μόνο. Ἡ γεωγραφία πολυδείχεται στὸν χάρτη τοῦ τοίχου, στὸν χάρτη τὸν ἔκτυπο και στὴ σφαῖρα τὴν ὑδρογεία, ὅταν δὲ μαθαίνεται στὸν περίπατον κ' ἐνώπιον τῶν πραγμάτων. Ἐπιτρέπει μάλιστα ἡ διδασκαλία τῆς και κάποιαν ὑπόδειξιν τῆς αἰτίας και τοῦ αποτελέσματος. Ὑπόδειξιν ποὺ δὲν πρέπει νὰ τὴ λησμονεῖ

ποτέ ὁ διδάσκαλος — λησμονήσαμε νὰ τὸ ποῦμε — διδάσκοντας καὶ τὴν ἱστορία.

Ἡ πατριδογνωσία, λοιπὸν, περιλαβαίνοντας τὴν ἱστορία καὶ τὴν γεωγραφία (πολιτικὴ καὶ φυσικὴ) θὰ δώσει χρήσιμες γιὰ τὴν ζωὴ γνώσεις, θ' ἀναθρέψει ἠθικοπολιτικὰ καὶ πατριωτικὰ τὸ παιδί καὶ θὰ τοῦ μορφώσει καὶ τὸ μυαλό, ἐὰν ὁ δάσκαλος, ἐννοεῖται, θυμᾶται πὼς ἡ ἀρχὴ κάθε μορφώσεως εἶναι ἡ καθαρὰ νήσις τοῦ πράγματος ἀπὸ τὸ παιδί. Κι' ἀκόμα ὅτι γιὰ νὰ νοιώσει τὸ παιδί πρέπει νὰ μὴν τοῦ παρουσιάζουμε τίποτα ποῦ νὰ εἶναι ἐντελῶς νέο γι' αὐτό. Δὲν πρέπει, δηλαδὴ, νὰ διδάσκουμε τὸ παιδί, ὅπως εἶπε ὁ Herbart, ex abrupto.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ. — Τὸ τρίτο διαμέρισμα πρόκειται νὰ μορφώσει τὸ μυαλό, χορηγῶντας χρήσιμες γιὰ τὴν ζωὴ γνώσεις.

Καὶ ἀρχίζουμε ἀπὸ τὸ μάθημα τῆς φυσικῆς ἱστορίας, ποῦ εἶναι σὰ συνέχεια τῆς φυσικῆς γεωγραφίας.

Εἰσάγοντας στὸ δημοτικὸ σχολεῖο τὴν διδασκαλίαν τῆς φυσικῆς ἱστορίας, θέλησαν νὰ δώσουν στὸ παιδί θετικὰς γνώσεις ἀνεκτίμητες γιὰ τὴν πρακτικὴν ζωὴν καὶ μαζὶ νὰ τοῦ δώσουν τὴν συνήθειαν νὰ παρατηρεῖ. Διότι οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο μάθημα, γυμνάζουν τὴν αἰσθήσιν καὶ συνειθίζουν τὸν ἄνθρωπον νὰ βλέπει καὶ νὰ παρατηρεῖ. Κι' ἀκόμα συνειθίζουν τὸ παιδί νὰ μὴν πιστεύει ἂν δὲν ἴδῃ γιὰ τοῦτο, μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας, πὼς οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες λυτρώνουν τὸ μυαλό ἀπὸ δεισιδαιμονίας καὶ προλήψεις.

Γιὰ νὰ κατορθωθοῦν ἔλ' αὐτὰ, δὲν εἶναι ἀνάγκη

μήτε θεωριῶν, μήτε τρανοῦ φορτίου γνώσεων. Οἱ στοιχειωδέστατες ἀρχές τῆς βοτανικῆς, τῆς ζωολογίας, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας, δύνανται καὶ πρέπει νὰ χρησιμεύσουν γιὰ νὰ θεμελιώσουν τὴ συνήθεια τῆς προσεκτικῆς παρατηρήσεως, τῆς ἀκριβόλογης ἀναλύσεως, τῆς γόνιμης καὶ μεθοδικῆς περιέργειας.

Ἄλλὰ παρεκτὸς τούτων τὰ ὑλικά, μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς, ἀποτελέσματα τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶναι τὰ σπουδαιότερα. Γιατὶ ἡ διδασκαλία τους χρησιμεύει σὰν εἰσαγωγή στὴν ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση καὶ προπαρασκευάζει τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὶς τέχνες καὶ τὴ βιομηχανία.

Μεγαλείτερη ἀκόμα χρησιμότητα στὸν πρακτικὸ βίον παρουσιάζει ἡ ἀριθμητικὴ. Γιὰ τοῦτο καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἐπεδλήθηκε στὴ δημοτικὴ παιδεία σὲ ὅλες τὶς ἐποχές.

Ἡ ἀριθμητικὴ μορφώνει καὶ τὸ μυαλὸ, διότι ἀναπτύσσει τὴ σκέψη καὶ διότι συνηθίζει τὸ μυαλὸ στὴ σαφήνεια, στὴν ἀπόλυτη ἀκρίβεια καὶ τὴ στενοδεμένη λογικὴ σειρά τοῦ συλλογισμοῦ.

Μὴ κρίνοντας ὁμῶς ἀναγκαῖο νὰ ἐπιμείνουμε γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ ὠφελιμότητα καὶ τὴν πρακτικὴ χρησιμότητα τῆς ἀριθμητικῆς καὶ τῶν ὀλίγων στοιχείων τῆς γεωμετρίας, προσθέτουμε μόνον, ὅτι καὶ γιὰ τὴ διδασχὴ τους ὁ δάσκαλος μπορεῖ νὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὰ πράγματα γιὰ νὰ φτάσει στὴν ἀφηρημένη ἔννοια τοῦ ἀριθμοῦ. Βοηθήματα γιὰ τοῦτο ἡ παιδαγωγικὴ τοῦ δίνει διάφορα. Ἐμεῖς ἓνα τοῦ θυμίζουμε, πῶς μὲ τὸ γαλλικὸ μέτρο καὶ τὴν παλάντζα στὸ χέρι ὀφείλει νὰ μάθει τὸ παιδὶ νὰ μετρᾷ καὶ νὰ ζυγίζει.

Μιλήσαμε ὡς τὴν ὥρα γιὰ τὴ χρησιμότητα τῆς γεωγραφίας, τῆς ἱστορίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τῆς ἀριθμητικῆς καὶ τῶν στοιχείων τῆς γεωμετρίας. Μὰ κάθε χρησιμότητά τους σχετικῆ μηδενίζεται μπροστὰ στὴν ἀπόλυτη χρησιμότητα τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσας, ποὺ γιὰ τὸν μαθητὴ καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἀπομένει τὸ κύριον ὄργανο τῆς προόδου.

Καὶ ἂν στ' ἄλλα κράτη μπορούν νὰ σκέπτονται γιὰ τὸν καλλίτερον τρόπον τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας ἢ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐμεῖς δὲν ὀφείλουμε νὰ καταγινόμεθα μὲ τέτια φιλολογήματα, ὅσο δὲ λύσαμε ἀκόμα τὸ πρόβλημα τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσας, ποὺ εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ κέντρο τῶν σπουδῶν.

Στὸ λύσιμο αὐτοῦ τοῦ προβλήματος πρὸ πάντων θ' ἀποβλέπει κάθε ριζικὴ μεταρρύθμισις τῆς δημοτικῆς παιδείας. Γιατὶ μόνο ἅμα μάθει ὁ ἄνθρωπος νὰ διαβάξει καὶ νὰ γράφει μπορεῖ νὰ πεῖ, πῶς ἀπόκτησε τὸ κλειδὶ ὅλων τῶν γνώσεων.

Ἄς ἐξετάσουμε λοιπὸν κ' ἐμεῖς τὸ πρόβλημα, γιὰ νὰ δοῦμε ἂν στὰ ἔξ χρόνια, ποὺ διαρκεῖ ἡ δημοτικὴ παιδεία, κατορθώνει τὸ 'Ελληνόπουλο ν' ἀποκτήσει τὸ κλειδὶ τῶν γνώσεων.

Ὅπως εἶναι γνωστὸν ἡ διδαχὴ τῆς μητρικῆς γλώσσας θ' ἀρχίσει ἀπὸ τὴ διδαχὴ τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς γραφῆς.

Εἴτε ταυτόχρονη ἀρχίσει ἡ διδασκαλία τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς γραφῆς, εἴτε ἡ γραφὴ ἀρχίσει νὰ διδάσκειται ὀλίγο ἀργότερα, εἶναι λεπτομέρειες μεθόδου, ὅπως λεπτομέρειες λεπτεπίλεπτες, ποὺ δὲ μᾶς πολυεν-

διαφέρουν, είναι τὸ ἄν ἢ ἀνάγνωσις θ' ἀρχίσει ἀπὸ τὸν συνθετικὸν συλλαβισμόν ν - ε ρ - ὀ, ἢ ἀπὸ τὸν ἀναλυτικὸν νε - ρό.

Σὲ ὄλ' αὐτὰ ἓνα εἶναι τὸ κύριον. Ἡ διδασκαλία νὰ μὴν εἶναι μονότονη καὶ νὰ κατορθώνει νὰ κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ παιδιοῦ, ποῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πῶς ὁ δάσκαλος θὰ μπορέσει νὰ ποικίλει τὸ μάθημα καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τὸ νὰ νοιώθει τὸ παιδί τὸ τι διαβάζει.

Ἐπομένως οἱ λέξεις πρέπει νὰ εἶναι γνωστὲς στὸ παιδί.

Ἦ ἀναγνωστικά μας βέβαια δὲν τὸ ξέρουν αὐτὸ, δίνοντας στὸ παιδί νὰ μάθει φράσεις σὰν κι' αὐτές. «Τὸ ἴον εἶναι φυτὸν ποῦδες» «ἡ ἀλεκτορίς τίκει ὠά».

Ἐπίσης λεπτομέρειες μπορούμε νὰ θεωρήσουμε τὸ ἄν ἢ ὀρθογραφία θὰ διδαχθεῖ μὲ τὴ μοναδικὴ βοήθεια τῆς μνήμης τοῦ ματιοῦ, ἢ θὰ στηρίξουμε τὴν ὀρθογραφία τῶν καταλήξεων στὴ γραμματικὴ.

Ἐκεῖνο ποῦ πρέπει νὰ δοῦμε εἶναι τὸ πῶς ὁ ἀπόφοιτος τῆς δημοτικῆς παιδείας θὰ κατορθωθεῖ νὰ κατέχει τὴ μητρικὴν τοῦ γλώσσα. Τὸ πῶς, δηλαδὴ, θὰ διαβάξει ἐκφραστικὰ καὶ θὰ γράφει ἐκφραστικὰ, ποῦ θὰ πεῖ ὅτι πρέπει νὰ κατορθώνει νὰ μεταδίδει τὴ σκέψη του γράφοντας καὶ νὰ νοιώθει τὸ τι διαβάζει, ποῦ εἶναι τὸ τέλος τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσας.

Καὶ αὐτὸ τὸ τέλος δυστυχῶς δὲν τὸ φθάνουμε σήμερα, μηδὲ θὰ τὸ φθάσουμε εὐκολα, γιατί θὰ μᾶς ἐμποδίζει μιὰ δυσκολία, ποῦ δὲν ἀφορᾷ — βιαζόμαστε νὰ τὸ ποῦμε — τὸν πλουτισμὸν τοῦ λεξιλογίου τοῦ

μαθητή, ὁ ὁποῖος χάρις στή δύναμη τῆς παιδικῆς μνήμης εἶναι εὐκολότατος, μὰ πού προέρχεται ἀπό τὴν ἀδυναμία τῆς κατανοήσεως τῶν κανόνων τῆς γλώσσας.

Μάθησις, πού μόνη ἀσφαλίζει τὴ μάθηση τῆς γλώσσας. Προέρχεται, μ' ἄλλα λόγια, ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τῆς ἐκμαθήσεως τῆς γραμματικῆς.

Καὶ εἶναι πασίγνωστον, ὅτι ἡ γραμματικὴ εἶναι τὸ ἐξαιρετότερο μέσο γιὰ τὴ μάθηση τῆς γλώσσας, ἀλλὰ στὴν περίστασιν πού θὰ χρησιμεύει στὸν προφορικὸ καὶ γραπτὸ λόγον τοῦ ἀνθρώπου. Γιατί ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς θὰ ἦταν παραφροσύνη ἂν ἐσκόπευε νὰ μάθει στὰ παιδιά κανόνες, πού δὲν πρόκειται τὸ παιδί νὰ τοὺς ἐφαρμόσει ποτέ.

Γιὰ τοῦτο ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς τῆς μητρικῆς γλώσσας πρέπει ν' ἀκολουθήσει τὸ φυσικὸ δρόμον, πού ἀκολούθησαν οἱ γραμματικοὶ συγγραφεῖς συγγράφοντας τὴ γραμματικὴ. Πρέπει ἀπὸ τὰ παραδείγματα νὰ βγάλει τὸν κανόνα, ἀπὸ τὴν πείρα τὸ νόμο. Ἀπὸ τὴν καθημερινὴ συνήθεια, ἀπὸ τὸ συγκεκριμένον γύμνασμα νὰ φθάσει στὴν ἀρχὴ τὴν ἀφηρημένη καὶ τὴ γενική.

Πρέπει, δηλονότι, νὰ μάθουν τὰ παιδιά τὴ γραμματικὴ ἀπὸ τὴ γλώσσα καὶ ὄχι τὴ γλώσσα ἀπὸ τὴ γραμματικὴ. Γιατί ὅσο καὶ ἂν εἶναι στοιχειώδης ἡ σπουδὴ τῆς μητρικῆς γλώσσας χρειάζεται νὰ προηγηθεῖ ἡ γνώσις τῶν γραμματικῶν τῆς κανόνων, πού δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ τὸ συμπέρασμα τῆς συνήθειας, ὁ κώδικας μιᾶς γλώσσας ἀποκρυσταλλωμένης.

Ἄν ὅλ' αὐτὰ εἶναι ἀληθινὰ ἡ μάθησις τῆς μητρι-

κῆς μας γλώσσας (ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως δημοτικῆς παιδείας) δὲν εἶναι δυνατὴ στὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ὅσο ἢ διδασκαλία τῆς εἶναι ἀδύνατη, ποῦ θὰ εἶναι ἀδύνατη, ὅσο ἢ γλώσσα μας δὲν εἶναι σ' ἓνα βαθμὸ ἀποκρυσταλλωμένη, ὅσο δὲν ἔχει δική της γραμματικὴ.

Καὶ ὁ γραπτὸς μας λόγος ποῦ θεωρεῖται, γιὰ τὴν κακὴ μας μοῖρα, μητρικὴ μας γλώσσα, ὅλοι τὸ ξέρουμε, πὼς δὲν ἔχει γραμματικὴ, οὔτε θὰ ἔχει, γιὰτὶ δὲν εἶναι γλώσσα ζωντανή.

Καὶ ὅμως ὁ προφορικὸς μας λόγος, ποῦ γιὰ τὴν κακὴ μας μοῖρα δὲ θεωρεῖται μητρικὴ μας γλώσσα, ἔχει γραμματικὴ.

“Ὅσο λοιπὸν ὁ προφορικὸς μας λόγος δὲ γίνεται καὶ γραπτὸς, ἢ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσας στὸ δημοτικὸ σχολεῖο θὰ εἶναι ἀδύνατη, γιὰτὶ θὰ εἶναι ἀδύνατη ἢ διδασκαλία τῶν γραμματικῶν κανόνων τῆς γλώσσας, ποῦ εἶναι τὸ συμπέρασμα τῆς συνήθειας.

Καὶ τὰ δημοτικὰ μας σχολεῖα θὰ ἔπρεπε νὰ σφραλίσουν τίς πόρτες, ἀφοῦ τὸν κύριον σκοπὸν τοὺς δὲ μποροῦν νὰ τὸν ἐπιτύχουν.

Κάθε ριζικὴ μεταρρύθμισις τῆς δημοτικῆς παιδείας σ' αὐτὸ θ' ἀποβλέπει. Στὴν εἰσαγωγὴ, δηλαδὴ, στὸ σχολεῖο ὡς γραπτοῦ λόγου, ὡς μητρικῆς γλώσσας, τοῦ προφορικοῦ μας λόγου.

“Ἄμα τοῦτο κατορθωθεῖ, ὅλα τὰ λοιπὰ διορθώνονται εὐκολα. “Ἄμα τοῦτο γίνῃ ἡ Πολιτεία θὰ μπορεῖ νὰ πεῖ πὼς ἄρχισε νὰ ἐκτελεῖ τὴν ὑποχρέωσιν ποῦ ἀνέλαβε,

ὕποχρεώνοντας τὸν πολίτη νὰ φοιτήσῃ ἕξη χρόνια στὸ σχολεῖο τῆς. Γιατὶ ἅμα τοῦτο γίνεῖ ὁ ἀπόφοιτος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὃν ἀφήσουμε παράμερα τὶς ἄλλες γνώσεις, θὰ εἶναι σὲ θέσῃ νὰ νοιώσῃ ἕνα βιβλίο, ποῦ θὰ γράφει γιὰ τὰ καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ καὶ γιὰ τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτη. Κι' ἀκόμα τὸ βιβλίο ποῦ θὰ ἐξετάζει ποιὸ εἶναι τὸ καλλίτερο ἀλέτρι καὶ ὁ καλλίτερος τρόπος συντηρήσεως τοῦ κρασιοῦ. Γιατὶ παντοῦ καὶ πάντοτε, πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ καλὰ, ἡ ἰδέα τῆς ὑποχρεωτικῆς μορφώσεως δὲ χωρίσθηκε ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς λαϊκῆς βιβλιοθήκης. Τὸ βιβλίο γιὰ τὸν ἐργατικὸ καὶ τὸν φτωχὸ θὰ χρησιμεύσῃ ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀποφοίτησή του, γιὰ τὴν τελειότερη μόρφωσή του.

Ἄμ' αὐτὸ γίνεῖ, ἡ δημοτικὴ μας παιδεία θ' ἀγγίσει τὸν σκοπὸ καὶ τὸ θεμέλιο πρόβλημα τῆς ὑπάρξεώς της, ποῦ καθὼς εἶπαμε εἶναι ν' ἀντικαταστήσῃ μὲ τὸ βιβλίο τὴν ὀκτὰ τοῦ ρετσινάτου καὶ τὴν ταβέρνα μὲ τὴ βιβλιοθήκη.

Μὲ τὴ γενικὴ ματιὰ, ποῦ ρίξαμε στὸ δημοτικὸν σχολεῖο, εἶναι βέβαιον πὼς πολλὰ παραλείψαμε, μπορέσαμε μολαταῦτα νὰ διακρίνουμε, ὅτι μέθοδοι διδασκαλίας καὶ σχολικὰ προγράμματα εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος δευτερότερα ζητήματα. Γιατὶ ὅλες οἱ μέθοδοι χρειάζονται ἐπὶ τέλους καὶ συνεισφέρουν κάτι στὸν κοινὸ σκοπὸν, ὅπως καὶ ὅλα τὰ μαθήματα. Μὰ καὶ προγράμματα, καὶ μαθήματα, καὶ μέθοδοι, καὶ ὅλα, ἐξαρτῶνται — τὸ ξέραμε — ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ δασκάλου.

Ἐπομένως ὁ δημοδιδάσκαλος πρέπει νὰ γίνει ὅσο τὸ δυνατὸν τελειότερος, γιατί αὐτὸς εἶναι τὸ πᾶν. Καὶ λέμε τελειότερος, γιατί ὁ τέλειος εἶναι τέρας, ποῦ δὲ θὰ γεννηθεῖ εὐκολα.

Ὁ τέλειος δημοδιδάσκαλος θὰ ἦταν ἕνας ἡμίθεος, γιατί παρεκτὸς τὴν ὑπερανθρώπινη ἐργατικότητα, μὲρ-φωσιν, ἐπιμέλεια καὶ ὑπομονή, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀστείρευτη πηγὴ καλοσύνης καὶ ἀγάπης. Κι' ἀκόμα θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι τόσο ἀφοσιωμένος στὴ δουλειά του, ὥστε νὰ λησμονεῖ, πὼς θὰ βασανίζεται γιὰ 120 ἢ 180 δραχμὲς τὸ μῆνα.

Εἶδαμε, λοιπὸν, τὴν ἀνάγκη ν' ἀποκτήσουμε δάσκαλο.

Κι' ἀκόμα ἀγγίσαμε τὸ θεμέλιο λάθος τῆς ἐκπαι-δεύσειώς μας. Τὸ ὅτι δὲν διδάσκεται ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα, ποῦ ἡ διδασκαλία τῆς ἀποτελεῖ τὸν κύριον λόγον τῆς ὑπάρξεως δημοτικῆς παιδείας.

Καὶ συμπεράναμε, πὼς δημοτικὴ παιδεία μπορεῖ ν' ἀποκτήσουμε ἀπὸ τὴ στιγμὴ, ποῦ θ' ἀναγνωρισθεῖ ὡς μητρικὴ γλῶσσα ὁ προφορικὸς μας λόγος.

Σ' αὐτῇ τῇ μεταρρύθμισι θ' ἀποβλέπει πρὸ παντὸς κάθε ριζικὴ τῆς δημοτικῆς παιδείας μεταρρύθμισις.

III

Ἀφ' οὗτου δεχθούμε κανονισμένον τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας ὡς μητρικῆς γλῶσσας στὸ δημοτικὸ σχολεῖο τοῦ προφορικοῦ μας λόγου, ὁ κανονισμὸς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, γιὰ νὰ φέρει καρποὺς ἀξιους λόγου, δὲν παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες. Γιατί μὲ τὸν κανονισμὸ τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλῶσσας

θ' ἀπαλλαγθεῖ ἡ μέση ἐκπαίδευσις ἀπὸ τὴν ἄκαρπη, ἀτελεύτητη καὶ ἀνιαρὴ διδασκαλία τῶν κολοβῶν, ἢ καὶ τῶν πλήρων, γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν τῆς ἀττικῆς γλώσσας, προωρισμένων νὰ δίνουσι κανόνες, πού σύμφωνά τους ὁ μαθητῆς θὰ ἔπρεπε—ἄς σημειωθεῖ καλὰ τὸ «θὰ ἔπρεπε»—νὰ μιλεῖ καὶ νὰ γράφει, ἐν ᾧ καὶ μιλεῖ, καὶ διαβάζει, καὶ γράφει, χίλιες γλῶσσες, πού καθεμιὰ εἶναι ὑποκειμενικῆ, καμωμένη σύμφωνα μὲ τὸ γούστο τοῦ συγγραφέα, τοῦ καθηγητῆ, ἢ καὶ τοῦ παιδιοῦ.

Μὲ τὸν κανονισμό, ἄρα, τῆς διδασκαλίας ὡς μητρικῆς γλώσσας τοῦ προφορικοῦ λόγου ἡ μέση ἐκπαίδευσις θ' ἀφιερωθεῖ περισσότερο στὸν σκοπὸ τῆς, λυτρῶνοντας τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τὰ βάσανα τοῦ ξερογραμματικοῦ καὶ ξεροσυντακτικοῦ τρόπου διδασκαλίας μιᾶς γλώσσας πεθαμμένης μὲ τὴ βοήθεια μιᾶς ἄλλης πεθαμμένης.

Ἡ εἰδικὴ μέση ἐκπαίδευση, δηλαδή, θ' ἀσχοληθεῖ πολὺ περισσότερο στὰ εἰδικὰ μαθήματα· κ' ἔτσι ἡ ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τῆς θὰ γίνῃ ἀσφαλέστερη.

Στὸ γυμνάσιο, τέλος, θὰ κανονισθεῖ πραγματικὴ διδασκαλία ὡς νεκρῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς—συντομώτερα βέβαια στὸ πρακτικὸ τμήμα—διδασκαλία πού θὰ εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσας, πού θὰ ἔχει συμπληρωθεῖ στὶς κατώτερες τάξεις τοῦ γυμνασίου.

Καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας θὰ εἶναι τότε πραγματικὴ, ζωντανή, γιατί θὰ ζήσει ἡ κλασικὴ γλῶσσα, σὰ μεταφράζεται στὴ ζωντανὴ γλῶσσα.

Ὁ κανονισμὸς, λοιπὸν, τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς ἀνεξάρτητα τῆς διδασκαλίας τῆς νεκρῆς κλασικῆς εἶναι τὸ πρῶτο ζήτημα, ποῦ θ' ἀπασχολήσῃ τὸν μελετητὴ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως.

Ἵστερ' ἀπ' αὐτὸ νομίζουμε, πὼς ἄλλο γενικὸ ζήτημα δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ, παρεκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς εὐρύτερης διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐνωμένο πάντοτε μὲ τὴν ἐξέτασιν τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας τους.

Ἡ εὐρύτερη εἰσαγωγή στὴ μέση ἐκπαίδευση τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ διδασκαλία τους σύμφωνα μὲ τὴ μέθοδο, ποῦ ἡ ἐπιστήμη μόνη της, γιὰ νὰ διδαχθεῖ καλὰ, τὴν ἐπιβάλλει: Ἴδου ἡ δεύτερη σοβαρὴ μεταβολή, ποῦ θὰ ζητήσῃ μιὰ ριζικὴ μεταρρύθμισις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Θὰ ζητήσῃ, δηλαδὴ, εἰσαγωγή πραγματικῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν στὴ μέση ἐκπαίδευση, μὲ φανερὴ τάσιν νὰ καταστήσουν οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες τὸ κέντρο τῶν σπουδῶν.

Μιὰ τέτια τολμηρὴ πρότασις χρειάζεται δικαιολογία φωτεινὴ καὶ ἀνάλυση λεπτομερέστερη.

Γιὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ μόνο ν' ἀποδειχθεῖ ἡ γενικὴ χρησιμότης τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ ἡ ἀναμφισβήτητη ὠφελιμότητά τους, διότι ἀπὸ τὴ φυσικὴ, τὴ χημεία, τὴ φυσιολογία, πηγάζουν χιλιάδες γονιμοποιὰ ρέματα, ποῦ ξαπλώνονται σὲ ὅλες τὶς τέχνες, σὲ ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα καὶ στὸν πρακτικὸ βίον. Ἀλλὰ πρέπει ν' ἀποδειχθεῖ, ὅτι ἡ σπουδὴ τῆς ἐπιστήμης παρεκτὸς τῆς χρησιμότητος τῶν γνώσεων ποῦ παρέχει,

είναι και τὸ σπουδαιότατο μέσον ἀναπτύξεως τοῦ μυαλοῦ. Πρέπει ν' ἀποδειχθεῖ, δηλαδή, πὼς οἱ χρησιμότερες γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεις χρησιμεύουν και γιὰ τὴν τελειότερη πειθαρχία τοῦ πνεύματος—ὅπως διατύπωσε ὁ Σπένσερ τὸ παιδαγωγικὸ του ἀξίωμα — διότι ὑπάρχουν πολλοὶ ἀκόμα, ποὺ παραδέχονται, πὼς ἄλλες γνώσεις εἶναι οἱ χρήσιμες στὴ ζωὴ και ἄλλες αὐτὲς ποὺ χρησιμεύουν ὡς γυμναστικὴ τοῦ μυαλοῦ.

Ἄς δοῦμε, λοιπὸν, ἐὰν και κατὰ πόσον οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες γυμνάζουν τὸ παρατηρητικὸ, τὴν κρίση, τὴν προσοχὴ, τὴ θέληση· μὲ μιὰ λέξη, τὸ μυαλό.

Ἡ παρατήρησις τοῦ φυσικοῦ κόσμου μὲ μύρια παραδείγματα μᾶς μαθαίνει, ὅτι ἡ λειτουργία κάνει τ' ὄργανο. Τὸ ναυτικὸ μάτι π. χ. εἶναι δυνατὸ σὰν τηλεσκόπιο, γιατί ὁ ναυτικὸς ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἐξάσκησε τὸ μάτι του νὰ βλέπει μακριὰ και ἀσφαλῶς. Κατὰ μιὰ σειρά λογικὴ, ἐπομένως, πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι και τὸ παρατηρητικὸ, και ἡ κρίσις, ἀναπτύσσονται μὲ τὰ μαθήματα ποὺ ἀναγκάζουν και συνηθίζουν τὸν ἄνθρωπο νὰ παρατηρεῖ και νὰ κρίνει.

Ἄλλὰ γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παρατηρητικοῦ καταλληλότερο μέσο δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ποὺ μᾶς φανερώνουν κάθε στιγμῇ, ὅτι τὸ ποιοῦ ἀσήμαντο πρᾶγμα— ἡ γλῶσσά ποὺ ποδοπατοῦμε, ἢ τὸ σκουλήκι ποὺ πηδᾷ ἐδῶ κ' ἐκεῖ — εἶναι κόσμοι ἐλόκληροι ποὺ τοὺς διακρίνουμε, ἅμα συνηθίσουμε νὰ προσέχουμε και νὰ παρατηροῦμε. Μᾶς ἀναγκάζει μάλιστα ἡ ἐπιστήμη νὰ παρατηροῦμε, χωρὶς νὰ νοιώθουμε κόπωση, γιατί μᾶς κεντᾷ τὴν περιέργεια, τὸ

όποϊον σημαίνει ότι για την εξήγησιν τοῦ φαινομένου νοιώθουμε πρώτα τὸν πόθο καὶ τὴν ὄρεξιν νὰ νικήσουμε τὴν πνευματικὴν δυσκολίαν, ποῦ θὰ αἰσθανθοῦμε προσπαθῶντας νὰ κατανοήσουμε τὸ φαινόμενο.

Ἐπίσης γιὰ νὰ εἶναι ἡ κρίση μας ἀσφαλῆς πρέπει νὰ συνηθίσουμε νὰ βγάζουμε ἀπὸ τὰ δεδομένα συμπεράσματα, ποῦ μετὰ ταῦτα πρέπει νὰ ἐξακριβώνονται ἀπὸ τὴν πείρα καὶ ἀπὸ νεώτερες παρατηρήσεις. Καὶ αὕτη τὴ συνήθεια μόνο ἡ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν μᾶς ἀναγκάζει νὰ τὴν ἀποκτήσουμε. Ὅπως ἀκόμα μόνο αὕτη μᾶς μαθαίνει τίς σχέσεις τῶν φαινομένων ἀναμεταξύ τους, ποῦ πρέπει νὰ τίς γνωρίζουμε, γιὰ νὰ κρίνουμε ἀσφαλῶς γιὰ τὰ γύρω μας ἀντικείμενα καὶ γιὰ τίς πράξεις καὶ τὰ φαινόμενα, ποῦ θ' ἀκολουθήσουν.

Ἡ ἀνάπτυξη, λοιπὸν, τῆς κρίσεως καὶ τοῦ παρατηρητικοῦ εἶναι ἀκολουθήματα τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Μὰ καὶ γιὰ τὴν πειθαρχία γενικότερα τοῦ μυαλοῦ, δυνάμεθα νὰ ποῦμε, ὅτι ἡ ἐπιστήμη πρὸ πάντων μᾶς ἀναγκάζει νὰ νοιώσουμε τί θὰ πεῖ «ἀπόδειξις» καὶ τί εἶδος προφυλάξεις καὶ πόση ἐργασία χρειάζεται, γιὰ ν' ἀποδειχθεῖ ἓνα πρᾶγμα. Διότι ἡ σπουδὴ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν μᾶς συνηθίζει νὰ νοιώθουμε τοὺς τρόπους καὶ τὰ μέσα τοῦ θεμελιώματος τῶν Νόμων, γιὰ ὅλες τίς πιθανὰς περιστάσεις. Ἡ σπουδὴ τους, τέλος, μᾶς ἐμπνέει μίαν εὐεργετικὴν δυσπιστίαν ἐναντίον κάθε βιαστικῆς καὶ ἀβάσιμης βεβαιώσεως. Ἀπὸ τὴν ἐποψίν αὕτη, μάλιστα, ἡ ἐπιστημονικὴ μὀρφωση μπορεῖ νὰ ὀνομασθεῖ ὁ μεγάλος διορθωτὴς τῆς ἐπιπολαιότητος,

πού είναι φυσικό και χαρακτηριστικό μειονέκτημα του ανθρώπου και ιδιαίτερα του Νεοέλληνα.

Ἀντίθετα ἀπὸ τὶς σημερινές σπουδές, πού τροφοδοτοῦν τὸ μυαλὸ μὲ κανόνες, προτοῦ τὰ παιδιά νὰ ἐξετάσουν τὰ πράγματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐξάγονται οἱ κανόνες, ἢ πραγματικὴ σπουδὴ τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς φυσιολογίας κτλ. βασίζεται στὴν ἐπαγωγικὴ μέθοδο διδασκαλίας, πού ζητεῖ ἀπὸ τὰ γνωστὰ τ' ἄγνωστα, πού ἀπαιτεῖ πρῶτιστα τὴν γνῶσιν τοῦ πράγματος.

Ἡ ἐπαγωγικὴ αὐτὴ μέθοδος, ἢ πραγματολογικὴ, ἢ καὶ ἢ ἐμπειρικὴ — γιὰτὶ κ' ἔτσι μπορεῖ νὰ ὀνομασθεῖ — ἀπὸ τὴ σπουδὴ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν μεταφέρθηκε καὶ στὶς ἄλλες σπουδές, ἀπὸ τὸν καιρὸ πού οἱ παιδαγωγοὶ ἐπείσθησαν, ὅτι μ' αὐτὴ ἀνατρέφονται καὶ ἀναπτύσσονται ἀσφαλέστερα τὸ παρατηρητικὸ, ἢ κρίσις καὶ οἱ ἄλλες ἐνεργητικὲς ιδιότητες τοῦ πνεύματος. Διότι ἐν ᾧ τὸ παιδί δὲ νοιώθει καμμιάν ἀνάγκη νὰ παρατηρήσει καὶ νὰ κρίνει, γιὰ νὰ μάθει ἀπὸ τὸ βιβλίον καὶ γιὰ ν' ἀποστηθίσει τὸ μάθημά του, ἢ γιὰ νὰ ἐτοιμάσει ἀπὸ τὶς ἀναμνήσεις του ἓνα θέμα, τουναντίον γιὰ νὰ ἐκτελέσει μόνον του καλὰ ἓνα πείραμα τῆς φυσικῆς, ἢ τῆς χημείας, χρειάζεται νὰ γνωρίζει νὰ παρατηρεῖ καὶ νὰ κρίνει καὶ ἀκόμα νὰ ἔχει συνηθίσει στὴν ἀκριβολογία.

Ἀνάμεσα λοιπὸν τῆς παλαιᾶς, τῆς μνημονικῆς διδασκαλίας, καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς, τῆς νέας, ὑπάρχει μιὰ τεράστια διαφορά, ἢ ἀκόλουθη: Ἡ πρώτη βασίζεται

στή μελέτη του βιβλίου, όταν ή δεύτερη βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά στον πειραματισμό.

Τὴν ἐπιστημονικὴ αὐτὴ μέθοδο ἀπ' ὅλους τοὺς λαοὺς τὴν ἐφαρμόζουν γιὰ ὅλες σχεδὸν τὶς σπουδὲς μόνο οἱ Ἕλληνοὶ, ποὺ φρονοῦν ὅτι ὁ νέος πρέπει νὰ μορφώνεται μὲ τὴν πεῖρα καὶ τὴν ἀπ' εὐθείας γνωριμιὰ τῶν πραγμάτων.— «Ἵποχρεῶνω τοὺς μαθητὰς—γράφει ὁ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἐδιμβούργου S. Blakie— ν' ἀρχίσουν μελετῶντας ἀπ' εὐθείας τὰ πράγματα, ἀντὶ νὰ περιορίζονται στὰ ὅσα λένε τὰ βιβλία... Οἱ πραγματικὲς πηγὲς τῆς μαθήσεως δὲν εἶναι τὰ βιβλία, μὰ ἡ Ζωή, ἡ Πεῖρα, ἡ Σκέψις, τὸ Αἶσθημα καὶ ἡ Ἀτομικὴ Ἐνέργεια. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀρχίσει τὸ στάδιο τῆς ἐκλογῆς τοῦ μὲ αὐτὰ τὰ ἐφόδια, τὰ βιβλία κατορθώνουν νὰ συμπληρώσουν τὰ κενὰ, νὰ δυναμώσουν τ' ἀδύναμα μέρη τῆς ἀνατροφῆς του. Δίχως ὁμως τὴν πεῖρα τῆς ζωῆς τὰ βιβλία εἶναι ἡ βροχὴ, ἡ τοῦ ἡλίου ἡ ἀχτίδα, ποὺ πέφτει σὲ χωράφι, ποὺ κανένα ἀλέτρι ἀκόμα δὲν τοῦ χάραξε τ' αὐλάκια».

Ἄν εἶναι ἀληθινὸ, πῶς ἀπὸ τ' ἀποτελέσματα κρίνεται ἀσφαλέστερα ἢ ἀξία μιᾶς μεθόδου διδασκαλίας, εὐκολα θὰ πεισθοῦμε περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ διδασκαλία ὑπερτερεῖ, βλέποντας τὸ πόσο τελειότερα προετοιμασμένος εἶναι ν' ἀντιμετωπίσει τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς ὁ νέος Ἕλληνας ἀπὸ τὸν ἀπόφοιτο σπουδαστῆ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης.

Ἀλλὰ μιλῶντας γι' ἀποτελέσματα ἐκπαιδεύσεως δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε πῶς οἱ Ἕλληνοὶ, οἱ ὅποιοι δὲν ἐθεώρησαν ποτὲ σὰ συμπλήρωμα τῆ διδασκαλία τῶν

φυσικῶν ἐπιστημῶν, φρονοῦν ἀπ' ἐναντίας, ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς ὁ θεμέλιος ὄρος τῆς ὑπάρξεως ἐκπαιδεύσεως, διότι ἐκτὸς τῆς χρησιμότητος τῶν γνώσεων, ἐκτὸς τοῦ ὅ,τι ἀναπτύσσει τὶς ἐνεργητικὰς ἰδιότητες τοῦ πνεύματος, χρησιμεύει ἀκόμα καὶ σὰ θαυμασία γυμναστικὴ τῆς μνήμης.

Καὶ πραγματικὰ ἡ παιδαγωγικὴ γκρέμισε τὴν πρόληψιν τοῦ διδασκαλικοῦ κόσμου, ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν γλωσσῶν κατέχει τὸ μονοπώλιο τῆς ἀνατροφῆς τοῦ μνημονικοῦ, μ' ἐπιχειρήματα ποὺ ὁ καθένας μπορεῖ νὰ τ' ἀναζητήσῃ, ὅπου πρέπει, γιὰ νὰ πεισθεῖ. Ἐμεῖς θ' ἀκολουθήσουμε σὰ συμπεράσματά του τὸν Σπένσερ, ποὺ ἀφοῦ ἀπόδειξε, ὅτι δὲν χρειάζεται ὀλίγο μνημονικὸ γύμνασμα, γιὰ νὰ θυμούμεθα ὅσα ὀνόματα κ' ἐπιστημονικοὺς ὄρους ἀναγκασθήκαμε ν' ἀπομνημονεύσουμε, γιὰ νὰ ξέρουμε ὅσα ἐμάθαμε γιὰ τὰ φαινόμενα ποὺ πραγματεύονται ἡ Φυσικὴ, ἡ Χημεία, ἡ Ζωολογία, ἡ Φυσιολογία, ἐπιλέγει. « Ἄν ἡ σπουδὴ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀποδείχνηται ἰσοδύναμη στὸ νὰ γυμνάζει τὴ μνήμη μὲ τὴ σπουδὴ τῶν γλωσσῶν, πόση φανερῶνεται ἡ ὑπεροχὴ τῆς, ἅμα κρατήσουμε λογαριασμὸ τοῦ εἴδους τῆς μνήμης, ποὺ ἡ καθεμιὰ σπουδὴ ἀνατρέφει· γιὰτὶ ἐν ᾧ μὲ τὴ σπουδὴ τῶν γλωσσῶν οἱ ἰδέες, ποὺ εἰσέρχονται στὸ μυαλὸ μαζὶ μὲ τὶς λέξεις, ἀνταποκρίνονται σὲ πράξεις τυχαῖες, μὲ τὴ σπουδὴ τῶν ἐπιστημῶν οἱ ἰδέες ἀντιστοιχοῦν σὲ πράξεις, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἀναμεταξύ τους ἕνα δεσμόν. Ἐν ᾧ ἡ μιὰ συνηθίζει τὸ μυαλὸ μὲ σχέσεις ἀδικαιολόγητες, ἡ ἄλλη

τὸ ἀνατρέφει μὲ λογικὰς σχέσεις. Ἐν ᾧ ἡ μελέτη τῶν γλωσσῶν γυμνάζει μόνον τὴ μνήμη, ἡ μελέτη τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν γυμνάζει τὴ μνήμη μαζὶ καὶ τὴν κρίσιν».

Προτείνουμε, λοιπὸν, τὴν εὐρύτερη διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὅχι μόνον γιατί παρέχουν στὸν ἄνθρωπο τὶς χρησιμότητες γιὰ τὴ ζωὴ του γνώσεις, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι μαζὶ μὲ τὶς γνώσεις ὑποδείχνουν ὡς μέθοδο διδασχῆς τὴν ἐπαγωγικὴ μέθοδο, ποὺ μόνον συνηθίζει τὸν ἄνθρωπο νὰ παρατηρεῖ, νὰ κρίνει, νὰ προσέχει, νὰ θέλει, νὰ σκέπτεται, ποὺ εἶναι καὶ ὁ πρῶτιστος σκοπὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ποιὸς ὅμως εἶναι ἀκριβῶς ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς διδασκαλίας;

— « Ἐκεῖνο ποὺ μάθαμε ἀσφαλῶς—εἶπε ὁ Κάντ— τὸ μάθαμε πάντοτε μοναχοὶ μας».

Τὸ Α καὶ τὸ Ω τῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας περιλαβαίνεται σ' αὐτὴ τὴν ἀπλὴ καὶ τρισμέγιστη ἀλήθεια.

Ἄν προσπαθήσουμε νὰ τὴν ἐφαρμόσουμε πιστὰ, ἢ ἀφήσουμε τὰ παιδιὰ ἐλεύθερα νὰ γνωρίσουν τὰ πράγματα μόνον τοὺς καὶ μόνον τοὺς κατόπιν νὰ ζητήσουν τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου, κάνοντας τὰ πειράματα μόνον τοὺς, μὲ ὄργανα ποὺ θὰ τὰ χειρίζονται μόνον τοὺς.

Αὐτὸ συμβουλεύει ὁ μεγάλος φυσικὸς Tyndall καὶ μὲ τὸ βιβλίον του γιὰ τοὺς μικροὺς μαθητὰς δείχνει: Τὸ «πῶς» τὰ παιδάκια μποροῦν νὰ ἐκτελοῦν ἐπιστημονικὰ πειράματα μόνον τοὺς μὲ τὸ πρόχειρον πάντοτε ὕλικόν καὶ μὲ φθηνότατα μικρὰ ὄργανα: Καὶ μᾶς διδά-

σκει ακόμα: Τὸ «πῶς» ἐν ᾧ τὰ παιδάκια παίζουσι ἐκτελῶντας πειράματα, μολαταῦτα κατορθώνουσι νὰ μάθουσι τοὺς νόμους τῆς βαρύτητος καὶ τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων, τὶς ιδιότητες τοῦ μοχλοῦ καὶ τῆς ἰσοροπίας τῶν ὑγρῶν, ὅπως καὶ τὰ πρῶτα μαθήματα τῆς ἀκουστικῆς καὶ τῆς ὀπτικῆς:

Τὰ ἐπιστημονικὰ, λοιπὸν, παιγνιδάκια—ὅπως λέγονται—δύνανται νὰ μᾶς χρησιμεύσουσι ὡς ὑπόδειγμα τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Μ' ἓναν τρόπον ἀπαράλλαχτο, δηλαδή, πρέπει καὶ ὁ νέος στὸ γυμνάσιον νὰ μάθει τὴ Φυσικὴν του, τὴ Χημείαν του, τὴ Ζωολογίαν του κτλ.

Τὸ ὑλικὸν ποῦ θὰ χρειασθεῖ γιὰ τὰ πειράματά του δὲν εἶναι, οὔτε πολὺ στὸ ποσὸν, οὔτε πολυδάπανον. Σήμερον μάλιστα οἱ Ἕλληες καὶ οἱ Γερμανοὶ μὲ ἀσημαντὴ δαπάνην, δίνουσι στὰ χέρια τῶν νέων δλόκληρες συλλογὰς ὀργάνων τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς μηχανικῆς, ποῦ ἐπαρκοῦν τελείως γιὰ τὴν πειραματικὴν ἀπόδειξιν καὶ τῶν δυσκολότερων ἐπιστημονικῶν προβλημάτων.

Οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες, ἄρα, δὲν διδάσκονται μέσα στοὺς τέσσερους τοίχους τῆς τάξεως, οὔτε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ μαυροπίνακα καὶ τῆς κιμωλίας, ἀλλὰ σ' ἐργαστήρια, ἢ ἐνώπιον τοῦ μεγάλου ἐργαστηρίου τῆς φύσεως. Στὰ ἐργαστήρια οἱ μαθηταί, μεταχειριζόμενοι φθηνὰ καὶ στοιχειώδη ὀργανα καὶ ὀργανα, ποῦ μόνοι τους τὰ κατασκεύασαν μὲ τὸ πρόχειρον ὑλικόν, ποῦ πρέπει νὰ ὑπάρχει στὰ ἐργαστήρια, ὀφείλουσι νὰ ἐκτελοῦσι πειράματα μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ καθηγητοῦ, ὁ ὁποῖος στὸ

τέλος θὰ κρίνει τ' ἀποτελέσματα, τὶς παρατηρήσεις καὶ τὰ συμπεράσματα τῶν μαθητῶν. Μόνον ἔτσι ὁ ἔμπειρος καθηγητὴς θὰ μπορέσει νὰ ἐφαρμόσει γιὰ τὴν κατανόησιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὴ μέθοδο τῆς «Ἐανά-ἀνακαλύψεως» (the method of rediscovery).

Μὲ τὴ μέθοδο αὐτὴ δὲν κατορθώνει βέβαια ὁ μαθητὴς νὰ βρεῖ μόνος του τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἀλλὰ κατορθώνεται μὲ τὴ συνδρομὴ καὶ τὶς ἔγκαιρες ὁδηγίαι τοῦ καθηγητῆ καὶ μὲ τὰ διορθώματα στὶς μικρὰς ἀτομικὰς ἐφευρέσεις τοῦ νέου, νὰ φθάσει ὁ μαθητὴς στὶς μεγάλας ἀλήθειαι, ἀκολουθῶντας τὸν ἴδιον δρόμον ποὺ ἀκολούθησαν οἱ μεγάλοι, γιὰ ν' ἀνακαλύψουν τὶς μεγάλας ἀλήθειαι.

Τέτια θὰ φαντάσθηκε τὴ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ὁ σοφὸς χημικὸς Dumas, ὅταν ἐσυμβούλευε τοὺς καθηγητὰς ν' ἀρχίζουν τὴ διδασκαλία τῶν μεγάλων θεωριῶν μὲ τὴν πιστὴ διήγησιν τοῦ ἱστορικῶ τῆς θεωρίας καὶ μὲ τὴν πιστὴν ἀναπαράστασιν τῶν πρώτων πειραμάτων.

Καὶ λοιπὸν, μόνον μ' αὐτὸν τὸν τρόπο μπορεῖ νὰ διδαχθεῖ ἢ χημεῖα π. χ. στὴ μέση ἐκπαίδευσιν, ἂν μὲ τὴ διδασκαλία τῆς θέλουμε νὰ μάθει καὶ νὰ ἐννοήσῃ ὁ μαθητὴς τοὺς μεγάλους νόμους καὶ τὶς ιδιότητες μιᾶς δωδεκάδας ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα σώματα. Καὶ πρὸ πάντων ἂν θέλουμε νὰ κεντήσουμε τὴν ὄρεξιν τοῦ νέου νὰ συμπληρώσῃ μετὰ ταῦτα τὶς γνώσεις του.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ ἐδιδάσκετο ἢ φυσικὴ, ὥστε ἢ διδασκαλία τῆς μαζὶ μὲ τὸν παιδαγωγικὸ τῆς σκοπὸ νὰ κατορθώσῃ νὰ κρατήσῃ τὴν προσοχὴ τοῦ παιδιοῦ

ἀδιάκοπη ἐπάνω στοὺς γενικοὺς νόμους. Μὲ ἀνάλογον τρόπο θὰ γινότανε καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ζωολογίας, τῆς φυτολογίας καὶ γεωλογίας, εἴτε σὲ εἰδικὰ ἐργαστήρια καὶ μουσεῖα, εἴτε μπροστὰ στὸ μεγάλο ἐργαστήρι τῆς φύσεως. Διότι γιὰ νὰ διδαχθοῦν οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες μιὰ μέθοδος ὑπάρχει: Νὰ γνωρίσουν πρῶτα τὰ παιδιὰ τὰ πράγματα καὶ ἡ θεωρία ν' ἀκολουθήσει.

Ἐκτὸς τῆς μικρῆς ἔρευνά μας γιὰ τὸν σκοπὸ καὶ τὸν τρόπο τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τρία πράγματα φανερώθηκαν. 1^{ον} Ὅτι στὴν ἐκπαίδευση, ποὺ ἔχει γιὰ σκοπὸ νὰ δώσει στὸν ἄνθρωπον ὠφέλιμες γνώσεις, ὡς βάση της πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἡ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. 2^{ον} Ὅτι ἡ διδασκαλία τους ἅμα γίνεται ἀπὸ καθηγητὰς ἱκανοὺς νὰ διδάξουν μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ μέθοδο, εἶναι τὸ καλλίτερο μέσο γιὰ νὰ μορφωθεῖ τὸ μυαλὸ, νὰ γίνῃ ἱκανὸ νὰ θέλει, νὰ κρίνει, νὰ παρατηρεῖ, νὰ σκέπτεται. Καὶ 3^{ον} Ὅτι γιὰ τοῦτο ἴσα ἴσα ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος πρέπει, ὅσο εἶναι δυνατόν, ἀπὸ τίς φυσικὲς ἐπιστῆμες νὰ χρησιμεύσει καὶ στ' ἄλλα μαθήματα.

IV

Ἀνακεφαλαιώνοντας ὅσα εἶπαμε περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, λέμε, πὼς παρεκτὸς ἀπὸ τὸν δάσκαλο — δημοδιδάσκαλο καὶ καθηγητὴ — ποὺ πρέπει ν' ἀλλάξει, νὰ γίνῃ ἄλλος καὶ ἀλλοιώτικος ἀπὸ τὸν σημερινὸ, μιὰ ἐκπαιδευτικὴ ριζικὴ μεταρρύθμισις διὸ κύριες μεταβολές

θά φέρει. 1^{ον} Τὴν εἰσαγωγή τῆς διδασκαλίας τοῦ προφορικοῦ λόγου ὡς μητρικῆς γλώσσας, ποῦ θὰ ἐπιφέρει ἀναγκαίως τὴ διδασκαλία τῆς κλασικῆς ὡς νεκρῆς. Καὶ 2^{ον} Τὴν εὐρύτερη διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Διὰ τὸ καλλιτέρεμα ὅμως τοῦ δασκάλου καὶ σήμερα κανένας δὲν ἀντιλέγει. Μὰ τὸ νὰ διορθωθεῖ ὁ δάσκαλος εἶναι τὸ δυσκολότερο πρᾶγμα, γιατί ἡ διόρθωσή του ἐξαρτᾶται τόσο ἀπὸ τὴν κατάστασι τῆς ὅλης ἐκπαιδεύσεως, ποῦ ἀποτέλεσμά της εἶναι ὁ δάσκαλος, (ποῦ μᾶς φαίνεται σὰν αἷτιος) ὅσο ἀπὸ τὴν ἀπὸ μέρος τῆς πολιτείας ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου του.

Γιὰ τὸ διόρθωμα λοιπὸν τοῦ δασκάλου, πρέπει νὰ βελτιωθεῖ πρῶτα ἡ ὅλη ἐκπαίδευσις καὶ νὰ ἐπέλθῃ μὲ τὸν καιρὸ (μὲ τοὺς αἰῶνες;) μιὰ πραγματικὴ ἀνατίμησις τῆς ἀξίας τοῦ κοινωνικοῦ του ἔργου.

Σχετικὴ βελτίωσις γίνεται κάθε ἡμέρα καὶ ἐξακολουθητικὰ θὰ γίνεται.

Γιὰ τ' ἄλλα διὸ πράγματα ὅμως, εἰς τὰ ὅποια θ' ἀποβλέψῃ ἡ μεταρρυθμίσις, θὰ βροῦμε ἐχθρικὴ τὴν κοινὴ γνώμη, σχηματισμένη ἀπὸ σφαλερὴ ἀντίληψιν καὶ ἀπὸ πρόληψιν.

Μπορεῖ ὁμόφωνα μιὰ μέρα οἱ Διαλεχτοὶ καὶ οἱ Κυβερνήτες νὰ νοιώσουν τὴν ἀνάγκη τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Γλωσσικοῦ καθεστῶτος καὶ τὴν ἀνάγκη τῆς εἰσαγωγῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας, δὲν θὰ τολμήσουν ἐν τούτοις νὰ προβοῦν στὴ μεταρρυθμίση, γιατί θὰ βροῦν ἀσφαλέστατα ἀπέναντί τους ἐχθρικότατη τὴ θέληση τοῦ πλήθους.

Ἔχουμε τὸ παράδειγμα τῆς Γαλλίας, γιὰ νὰ φωτισθοῦμε ἀπάνω σ' αὐτό. Ἡ ἔκθεσις τῆς Μεγάλῃς Κοινοβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς, ποὺ μελέτησε καὶ ἐξέτασε τὴν κατάστασιν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως στὴ Γαλλία, λέγει τὰ ἑξῆς «Ἡ διδασκαλία τῆς Λατινικῆς εἶναι καιρὸς χαμένος. Καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ μεγαλείτερα αἷτια τῆς καταπτώσεως καὶ τοὺς μεγαλείτερους κινδύνους τῆς Γαλλίας, δημιουργῶντας τοὺς γνωστοὺς τύπους τῶν ἡμιμαθῶν, τῶν στείρων τῆς σκέψεως καὶ τῶν πελατῶν τῶν βιαίων ἐφημερίδων, τύπους ἀνθρώπων ποὺ περιφρονοῦν τὴν ὠφέλιμη ἐργασία καὶ μισοῦν κάθε διακρινόμενον στὴν κοινωνία, γιατί νοιώθουν νυγμούς ὀρέξεων, ποὺ δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ ἱκανοποιήσουν . . .»

Καὶ ὅμως ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν τολμᾷ νὰ προτείνει τὴν κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῆς Λατινικῆς, γιατί ἀπέναντί τις, λέγει, βρῆκε ἀντιμέτωπη τὴ θέλησιν τοῦ πλήθους.

«Ὁ Γάλλος ἀστὸς—παρατηρεῖ ἡ Ἐπιτροπὴ—εἶναι φυσικὰ συντηρητικὸς καὶ γίνεται τόσο περισσότερο συντηρητικὸς, ὅσο ἀσχημότερα ὑποστηρίζει τὴ γνώμη του. Ὅταν ἐρωτηθεῖ—γιατί θέλει τὴν κλασικὴν ἐκπαίδευσιν;—στερεότυπα καὶ ἐπίμονα ἀπαντᾷ. —Οἱ πατέρες μου ἔμαθαν τὰ Λατινικά. Ἐγὼ τὰ σπούδασα. Καὶ τὰ παιδιὰ μου πρέπει νὰ τὰ μάθουν.—Ἄλλως τε εἶναι πεπεισμένος, ὅτι ἡ γνώσις τῆς κλασικῆς γλώσσας χαρίζει ἓνα εἶδος εὐγένειας στὸ παιδί καὶ τοῦ δίνει εἰσιτήριο εἰσόδου σὲ κοινωνικὴν τάξιν ἀνώτερη».

Τὰ κομματάκια αὐτὰ τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἐπιτροπῆς

είναι χαρακτηριστικά κ' εφαρμόζονται και σ' ἑμᾶς, ἀρκεῖ ἀντὶ τῆς Λατινικῆς ν' ἀκοῦμε καθαρεύουσα.

«Μᾶς ἔκανε κατάπληξιν ἡ ὁμοφωνία τοῦ πλήθους ὅσον ἀφορᾷ τὴν διατήρησιν τῆς κλασικῆς παιδείας— ἐπιλέγει ἡ Ἐπιτροπή — Οἱ οἰκογένειες ἐπιμένουν περισσότερο ἀπ' ὅ,τι μπορεῖ κανένας νὰ τὸ φαντασθεῖ, τόσο πολὺ, πὺ ὀνομάζουσι τὴ νεώτερη ἐπιστημονικὴ ἐκπαίδευσιν *παιδείαν τῶν μπακάληδων*».

Καὶ αὐτὰ παρατηρήθησαν στὴ Γαλλία, ὅπου πρὸ πολλῶν χρόνων ἡ ἐκπαίδευσις χωρίσθηκε σ' ἐπαγγελματικὴ, σὲ πρακτικὴ καὶ σὲ κλασικὴ, καὶ ὅπου ἔκτοτε κανονίσθησαν προγράμματα σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες καὶ τὶς ἀνάγκαι πὺ ὑπόδειξε ἡ ἐπιστημονικὴ διδασκαλία. Ἄς φαντασθοῦμε τώρα, τηρῶντας πάντοτε τὶς ἀναλογίαι τοῦ χαρακτῆρα μας, τῆς ἀμαθείαι μας καὶ τοῦ εἴδους τῶν προλήψεων, τί θὰ ἐγίνετο ἐδῶ ἂν ἕνα καλὸ πρῶτ' μιὰ ἐπιτροπὴ ἐκπαιδευτικὴ, ἀπὸ ντόπιους σοφοὺς καὶ εἰδικοὺς, ἐπρότεινε κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῆς καθαρεύουσας, ἡ ὅποια ἐπιτρέπει κατὰ τὴ γνώμη τοῦ πλήθους στὰ παιδιὰ μας νὰ ἐλληνικοῦρίζουσι, νὰ ἐξευγενίζονται ὀηλαδῆ, γιὰ νὰ εἰσάξουμε μαθήματα πὺ δίνουν χρήσιμες γνώσει καὶ ὀδηγοῦν τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὰ πρακτικὰ ἐπαγγέλματα.

Τὸ τόλμημα, σὲ μένα τουλάχιστο, φαίνεται ἀφάνταστο.

Μολαταῦτα τὰ πράγματα ἀλλάζουσι, ἅμα βάλουμε μπροστὰ μας τὸν καιρὸ, τὸν μοναδικὸ παράγοντα καὶ συντελεστῆ, πὺ μπορεῖ νὰ ἐπιτρέψει καὶ θὰ ἐπιτρέψει τὴν προετοιμασία σιγὰ καὶ ἀνεπαίσθητα μιᾶς

πνευματικῆς ἐπαναστάσεως, ποῦ θὰ προηγηθεῖ πάντοτε, γιὰ ν' ἀκολουθήσει φυσική, ὁμαλή, ἀσφαλῆς, ἢ ποθητή, ἢ προοδευτική ἐκπαιδευτική μεταρρύθμισις. Κάθε βιβλίο ποῦ τῇ συμβουλεύει, ποῦ τὴν ἀναλύει, ποῦ τὴν ἐπιδείχνει, σκοπεύει αὐτὸν τὸν χρόνον νὰ συντομεύσει, αὐτὴν τὴν ἐπανάστασιν νὰ προετοιμάσει. Μέσα καὶ τρόπους ἐνέργειας νὰ δείξει. Καὶ τὸν προσανατολισμὸ τῶν ὁπαδῶν τῆς νὰ ἐπιτύχει.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

«Ὅποιος ζεῖ χωρὶς λόξεις δὲν εἶναι σοφὸς·
«τόσον, ὅσο φαντάζεται. — Λαροσφουκώ».

Ἔως τώρα θεωρήσαμε τὴν κατάσταση τοῦ σχολείου ὡς αἷτιο τῆς κοινωνικῆς μας καταστάσεως. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι τὸ αἷτιο εἶναι καὶ ἀποτέλεσμα. Δηλαδή, ἡ ποιότης τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι καὶ αὐτὴ ἀποτέλεσμα τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ ποιοῦ τῆς κοινωνίας μας. Μιὰ κοινωνία ἀμόρφωτη, γεμάτη προλήψεις, ποὺ φαίνεται ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ μεσαιωνικοῦ τοῦ σχολείου, εἶναι συνάμα καὶ ἡ αἷτια τῆς καταστάσεως τοῦ σχολείου τῆς. Ὅπως καὶ μιὰ κοινωνία μορφωμένη, μ' ἐλεύθερη καὶ μεθοδικὴ τὴ σκέψη, δὲν εἶναι μόνο ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπιστημονικοῦ τοῦ σχολείου, ἀλλὰ καὶ ἡ αἷτια τοῦ ποιοῦ τοῦ σχολείου τῆς.

Καὶ λοιπὸν, τὸ νὰ ζητοῦμε διόρθωμα καὶ ἀνάπλασιν τοῦ σχολείου ὅσο ἡ κοινωνία βρίσκεται στὸ σημερινὸ πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ ἐπίπεδο, μοῦ φαίνεται ὡς ἀνόητο αἷτημα, ἵκανὸ ν' ἀπασχολήσῃ καὶ νὰ ἐνθουσιάσῃ τὰ σοφὰ κεφάλια τῶν ἐπίλεκτων. Ὁ μελετητὴς τῶν πραγμάτων θὰ προσμεῖνει τὴν βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ τὸ πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ ἀνύψωμα τῆς κοινωνίας.

Πρέπει μέσα στὴν κοινωνία νὰ ζήσουν πρῶτα ἰδέες, αἰσθήματα καὶ προλήψεις — μποροῦμε νὰ προσθέ-

σουμε — γενικές, ανώτερες, απολυτρωτικές, προοδευτικές, για να κατορθώσει παράλληλα και σύμμετρα τὸ Σχολεῖο νὰ τὶς καλλιεργήσει ρυθμικά, μεθοδικά.

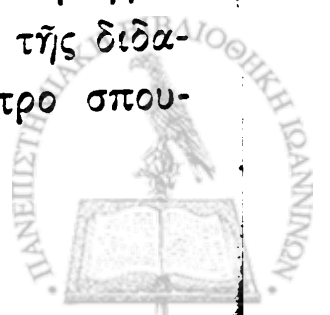
Γιὰ νὰ προχωρήσουμε στὸ τέλος τῆς μελέτης μας ἔπρεπε πρῶτα νὰ καλονοιώσουμε τὰ παραπάνω.

Μετὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ βροῦμε μὲ ποιῆς βαθύρριζες ιδέες τῆς κοινωνίας σχετίζονται οἱ διὸ μεταβολές, πού εἶδαμε ὅτι φέρνει στὴν ἐκπαίδευσιν ἢ μεταρρύθμισις. Καὶ τοῦτο γιὰ νὰ διακρίνουμε ποιῆς ἀπ' αὐτὲς θὰ μεταβληθοῦν πρῶτα, γιὰ νὰ ἐπιτρέψει κατόπιν ἢ κοινωνία τὴν ἐφαρμογὴ τῶν σχετικῶν μεταρρυθμίσεων στὴν ἐκπαίδευσιν.

Τὸ θέμα μας, ἄρα, γίνεται καὶ πλατύτερο καὶ βαθύτερο ἀπ' ὅσο φαίνεται ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, ἀφοῦ προτείνεται—οὔτε λίγο, μήτε πολὺ—ἀνατροπὴ καὶ ἀνατίμησις τιμημάτων ἠθικῶν καὶ ιδεολογικῶν. Προτείνεται, δηλαδή, πνευματικὴ ἐπανάστασις.

Τὸ ὅτι χρειάζεται μιὰ πνευματικὴ ἐπανάστασις τὸ διεκήρυξαν τὰ τελευταῖα χρόνια πολλοί. Καὶ ἡ σημασία τῆς ὑποτίθεται πρόδηλη. Ἐμεῖς ὅμως δὲν τὴν ἐννοήσαμεν ἐπίσης εὐκολα. Καὶ γιὰ τοῦτο θὰ τὴν ἐξετάσουμε ἀναλυτικότερα, γιὰ νὰ δοῦμε τουλάχιστον τὸ πῶς ἐμεῖς τὴν συνδέουμε μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισιν.

Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν πρέπει νὰ θυμηθοῦμε τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνάς μας τῶν σχολικῶν πραγμάτων. Τὴν πρότασιν εἰσαγωγῆς στὸ σχολεῖο τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, σὰν κέντρο σπου-

δών. Και τὴν πρότασιν εἰσαγωγῆς τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσας, θεωρούμενης σὰν τὸ κλειδί τῶν γνώσεων.

Οἱ διδ. προτάσεις θεωρητικὰ βασίζονται, τὸ εἶπαμε, στὸ δ,τι ἡ Ἐκπαίδευση πρέπει νὰ ἐτοιμάζει τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴ ζωὴ καὶ νὰ μορφώνει τὸ μυαλό. Καὶ στὸ δ,τι τὰ γράμματα δὲν εἶναι ἡ ἀπόκτησις γνώσεων, ἀλλὰ τὸ μέσο γιὰ τὴν ἀπόκτησιν.

Δηλαδή, ἡ Ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις θὰ ζητήσῃ νὰ κυριαρχήσῃ τὸ πρακτικὸ μυαλό, ἐκεῖ ποῦ βασιλεύει σήμερα ὁ ἄκρατος δασκαλισμός.

Αὐτὰ ὅμως λέγονται εὐκόλα καὶ ἀποδείχνονται στὸ χαρτὶ ἐπίσης εὐκόλα, μὰ στὰ πράγματα γίνονται, ἂν γίνονται, δυσκολότατα. Διότι στὰ πράγματα, γιὰ νὰ γίνῃ ἡ μεταρρύθμισις, πρέπει νὰ τὴ ζητήσουν μυαλὰ πρακτικὰ, ποῦ ν' ἀποτελοῦν τὴν πλειονότητα τοῦ ὄλου καὶ ποῦ νὰ νοιώσουν ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη τῆς πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ἡ πιθανότης, λοιπὸν, νὰ συζητηθεῖ σοβαρὰ καὶ δημόσια ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴ θέληση τῶν ἀτόμων, ποῦ θ' ἀρχίσουν νὰ ἰδεολογοῦν καὶ νὰ σκέπτονται μεθοδικότερα, νὰ ἐνεργοῦν συστηματικότερα καὶ ν' ἀντιλαμβάνονται τὴ ζωὴ πρακτικότερα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀτόμων αὐτῶν θὰ αὐξήσῃ βεβαίως μετὰ τὴν ἀπόκτησιν ἐπιστημῶν καὶ γραμματισμένων καλομορφωμένων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν θ' αὐξήσῃ μετὰ τὴν διάδοσιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, μετὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων καὶ

ἀληθειῶν, θ' αὐξήσει μὲ τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς καλλιέργειας καὶ τῆς ἐμποροδιομηχανίας. Καὶ ἀκόμα μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συγκοινωνίας καὶ τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸν ξένον κόσμον. Καὶ τέλος ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τοῦ συναγωνισμοῦ μὲ τὰ γύρω μας κράτη, τόσο στὴν ἀμύλλα τῶν προϊόντων, ὅσο καὶ στὴν ἀμύλλα γιὰ τὴν ἀνάπτυξίν μας τὴν ἐθνικήν.

Ὅλ' αὐτὰ ὁμοῦς γίνονται καὶ θὰ γίνονται ἀσυνείδητα. Καὶ βέβαια θὰ ἔλθῃ κ' ἐδῶ ὁ καιρὸς, ποὺ τὰ μυαλὰ ὄλων μας θὰ γίνουν πρακτικότερα. Κ' ἐπομένως θὰ θελήσουν πρακτικότερη τὴν ἐκπαίδευσιν.

Τὸ ζήτημά μας ὁμοῦς δὲν εἶναι νὰ βεβαιώσουμε μιὰν ἀλήθεια. Οὔτε νὰ πιστοποιήσουμε ἓνα πρᾶγμα, ποὺ ἐξ ἀνάγκης γίνεσθαι καὶ θὰ γίνῃ. Τὸ ζήτημά μας καὶ ὁ σκοπὸς μας εἶναι νὰ δεῖξουμε τὸ πῶς μὲ συνειδητὴ ἐργασία μπορούμε νὰ συντρέξουμε τὴ συντελούμενη ἀσυνείδητη, ὥστε ὁ χρόνος μιᾶς μεταβατικῆς ἐποχῆς πολὺ μακρινῆς νὰ λιγοστεύσῃ, καὶ μιὰν ὄρ' ἀρχήτερα νὰ φθάσουμε στὸ σημεῖο νὰ δώμε συστηματικότερα καὶ πρακτικότερα τὰ μυαλὰ καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν ἐπομένως πρακτικότερη, ἀνθρωπινότερη, μορφωτικότερη. Δηλονότι πρέπει νὰ δώμε κατὰ ποιὸν τρόπο θὰ ἐργασθούμε, γιὰ ν' ἀνυψώσουμε τὴν κοινωνία, μεταβάλλοντες ἥρεμα σχέψεις, καὶ γνώμης, καὶ ἀρχές, καὶ ψυχὴ τῆς κοινωνίας καὶ χαρακτῆρα.

Σὲ τοῦτο θὰ βοηθήσῃ ἀπὸ σήμερον τὸ λύτεριμα τοῦ πρακτικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ πρακτικοῦ μυαλοῦ—ποὺ θὰ ὑπάρξῃ στὸν τόπον μας φύσει—ἀπὸ σκιᾶχτρα καὶ

προλήψεις, πού τὸ κάνουν θέσει ἀνίκανο νὰ σκεφθεῖ πρακτικά.

Ἐξηγούμεθα. Σήμερα ὁ ἔμπορος, ὁ βιομήχανος, ὁ γεωπόνος, ὁ χημικός, ὁ πολιτικός — ὁ πρακτικός, νὰ ποῦμε, ἄνθρωπος — πού γιὰ τὴν ἐργασία του καὶ γιὰ τ' ἀτομικά του συμφέροντα σκέπτεται καὶ δουλεύει μεθοδικὰ καὶ πρακτικά, ὁ ἄνθρωπος πού αἰσθάνεται καὶ βλέπει, καὶ ξέρει, ὅτι ὁ νεώτερος πολιτισμὸς, ὁ Εὐρωπαϊκὸς, ἔγεινε, ὑπάρχει καὶ προοδεύει, γιὰτὶ δὲ χάνεται στὰ λόγια, μὰ καλλιεργεῖ τὴν ἐπιστήμη γιὰ νὰ χρησιμοποιοῦν τούς νόμους τῆς γιὰ τὴν εὐκολία, γιὰ τίς ἀνάγκες καὶ γιὰ τὴν εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων, ὁ ἴδιος αὐτὸς ἄνθρωπος γιὰ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὰ γενικά συμφέροντα τῆς πατρίδας του, γιὰ τὴν πολιτεία, γιὰ τὴ διοίκησή της, γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή της, δὲν δέχεται ὅτι πρέπει, γιὰ νὰ προκόψει, νὰ ὑποκύψει στὰ πράγματα, στὴν ἀνάγκη, στοὺς φυσικοὺς νόμους, ἀλλὰ ὑποστηρίζει — πεπεισμένος ἀπὸ δέκα, ἀπὸ ἑκατὸ προλήψεις — πὼς εἶναι γραφτὸ στὴ μοῖρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὲρ τὰ πράγματα κ' ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ζωῆς νὰ βαδίσουμε, νὰ ἐνεργοῦμε καὶ νὰ μεγαλώσουμε.

Ἡ στραβὴ αὐτὴ πεποίθησις — ἄθροισμα χίλιων προλήψεων — εἶναι μέσα μας σὰν ἀπὸ κληρονομιά. Καὶ ἀποτελεῖ κάτι σὰν ἐθνικὴ πετρεῖα.

Γιὰ τοῦτο κάθε πρακτικὴ ἀντίληψις τῆς κοινωνικῆς, πολιτικῆς κ' ἐθνικῆς ζωῆς καὶ κάθε πραγματολογικὴ ἐξέτασις κοινωνικοῦ, πολιτικοῦ κ' ἐθνικοῦ ζητήματος, θὰ βρεῖ στὴ δῆθεν Ἑλληνικὴν ἰδεολογίαν ἀντίμαχη

αὐτὴ τὴν ἐθνικὴν — ἅς τὴν ποῦμε — γενικὴν πρόληψιν.

Ἔτσι καὶ προκειμένου γιὰ τὴν εἰσαγωγὴν πρακτικῆς καὶ καρπερῆς διδασκαλίας στὸ Σχολεῖο, θὰ μᾶς ἀντιταχθεῖ ἡ πρόληψις μὲ συγκεκριμένα ἐπιχειρήματα τέτλια.

— Τ' ἄλλα κράτη γιὰ νὰ ζήσουν καὶ νὰ προκόψουν κάνουν πολὺ καλὰ καὶ καλλιεργοῦν τὸ λόγο σὰ μέσο συνεννοήσεως. Καὶ κάνουν καλὰ νὰ καλλιεργοῦν τὶς ἐπιστῆμες γιὰ τὶς εὐκολίες τῆς ζωῆς, γιὰ τὴ βελτίωση τῆς παραγωγῆς καὶ γιὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῶν φυσικῶν δυνάμεων. Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες ὅμως ἔχουμε καθήκον νὰ ζήσουμε, γιὰ νὰ καλλιεργήσουμε τὸ λόγο ποὺ πρέπει νὰ εἶναι γιὰ ἐμᾶς ὁ σκοπὸς τῆς παιδείας μας, ἀφοῦ ὁ ἰδικὸς μας λόγος πρέπει νὰ ξαναγίνει ὁ ἀνέφικτος λόγος τοῦ θεοῦ Πλάτωνα κι' ἄκόμα... ὁ θεῖος λόγος. Ἄν μποροῦν νὰ διδαχθοῦν παράπλευρα οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες; Πάει καλὰ. Ἄρκεϊ νὰ μὴν ἀπαιτήσουν ὥρες διδασκαλίας, ἄρκεϊ νὰ μὴν ἀντιβαίνουν στὰ δόγματα τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη! Ἄρκεϊ νὰ μὴ μᾶς ταραξοῦν τὴν ἄοριστολογίαν καὶ λυτρώσουν τὸ μυαλό μας ἀπὸ τὸν ἰδεολογικό μας παροξυσμό.

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ, ἄρα, μεταρρύθμισις θὰ προσκόψει στὴν ὑπερπρογονολατρεία καὶ στὴ γλωσσολατρεία. σὲ διὸ ἀπὸ τὰ μεγαλείτερα σακροσάντα τοῦ τρελλοῦ σωβινισμού καὶ τοῦ ἀρρωστημένου πατριωτισμοῦ. Σακροσάντα ποὺ πρέπει ἡ κοινωνία νὰ τὰ κλωτσοπατήσει πρῶτα, γιὰ νὰ κατορθώσει νὰ γίνουν τὰ πιὸ ἀπλά, τὰ πιὸ δίκαια, τὰ πιὸ ἐπείγοντα, τὰ πιὸ ἀναγκαῖα πράγματα, ποὺ θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν τὴν ἐλπίδα, πῶς ἢ

Ἑλλάδα δὲ θὰ φυτοζωήσῃ γκραδαριτίζοντας, ἀλλὰ θὰ ζήσῃ μὲ δύναμη δική της, μὲ θέληση δική της, μὲ ζωὴ δική της, μ' ἐκτίμηση ἀπὸ τοὺς ξένους πρὸς τὸ «εἶναι» της τὸ σημερινό.

Τὸ κλωτσοπάτημα ὅμως τῆς ὑπερπρογονολατρείας καὶ γλωσσικῆς προλήψεως εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ δύσκολα κατορθώματα, γιατί στενοσυνδέονται μὲ ὅλα τὰ σακροπάντα, μὲ ὅλες τὶς μεγάλες προλήψεις καὶ ὅλες τὶς μικροπρολήψεις, ποὺ ἀνάθρεψαν αἰῶνες δασκαλικῆς τυρρανίας.

Ἡ ἔρευνα καὶ ἐξακρίβωσις ὄλων τῶν μικροπρολήψεων καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν μεταξὺ τους δεσμῶν, ὅπως καὶ τοῦ δεσμοῦ τους μὲ τὸν ψευτοπατριωτισμό, θὰ ἦταν καὶ δυσκολοκατόρθωτη καὶ ἀδικαιολόγητη ματαιοπονία.

Νομίζουμε ὅτι ἀρκεῖ ἡ ἀναγνώρισις, ποὺ ἐκάναμε, τῆς φύσεως μερικῶν ἐξ αὐτῶν. Ἀρκεῖ ἡ ἀπόδειξις τοῦ δεσμοῦ τους μὲ τὴν μιᾶ, τὴν γενικὴν πρόληψιν, ποὺ τὴν ὀνομάσαμε «Ἐθνικὴ Πετριά». Ἀρκεῖ τὸ φανέρωμα ὅτι τόσο ἡ καθεμιὰ δυναμώνει τούτη, ὅσο κ' ἐκείνη τὴν καθεμιὰ. Τὸ φανέρωμα, δηλαδή, τὸ εὐκολονόητο τῆς ἐξακολουθητικῆς ἀλληλεπιδράσεως.

Ἀρκεῖ, ἐπὶ τέλους, ἡ κατανόησις τῶν κακῶν ποὺ μᾶς ἔκαναν, γιὰ νὰ πεισθοῦμε ὅτι πρέπει νὰ καταπολεμηθεῖ ἡ μιὰ πρόληψις, ἡ Γενικὴ, τόσο στὸ σύνολό της, ὅσο καὶ στὰ μέρη της, ἀπ' ὅλους τοὺς χειραφετημένους ἀπ' αὐτήν, ἢ καὶ ἀπὸ τὰ μέρη της.

Ὁ πόλεμος αὐτὸς θ' ἀποτελέσει τὴν πάλην τῶν ἰδεῶν, τὴν πνευματικὴν ἐπανάστασιν.

Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου αὐτοῦ θὰ εἶναι ἀπροσδόκητο: ἡ κυριαρχία τοῦ πρακτικοῦ πνεύματος.

Ὁ συνειδητὸς αὐτὸς πόλεμος ἰσοδυναμεῖ μὲ συνειδητὴν ὑποστήριξιν πάσης ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας καὶ πάσης πραγματικῆς ἐξετάσεως τῶν πραγμάτων.

Ὁ συνειδητὸς αὐτὸς πόλεμος ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀγκάλιασμα τῆς ζωῆς, τῆς πραγματικότητος, τῆς προόδου. Οἱ μορφές, τέλος, τῆς συνειδητῆς αὐτῆς πάλης εἶναι ἄπειρες. Μπορεῖ νὰ γίνῃ στὴν ἰδεολογία, πού θὰ τείνει ν' ἀποδείξει τὴν πλάνη καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς πλάνης σὲ κάθε περίσταση πού ἐνεργήσαμε, ἢ πού θὰ ἐνεργήσουμε σύμφωνα τῆς. Μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τὴν ἰδεολογία, πού θ' ἀποδείχνει κάθε φορά τὴν προσκόλλησή μας στὸ ἀφηρημένο, τὸ ἀόριστο καὶ τὸ ἀπόλυτο, ἐν ᾧ ἡ ζωὴ εἶναι συγκεκριμένη, θετικὴ καὶ σχετικὴ. Μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τὴν προσπάθεια εἰσαγωγῆς μεθοδικῆς ἐργασίας, μὲ τὴν ἀναζήτησι τοῦ χρησίου στίς σχέψεις, τοῦ σκοποῦ εἰς τὰ λόγια, καὶ μὲ τὴν ἐκτίμησι τοῦ σχετικοῦ.

Καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι: Πόλεμος στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, πού θ' ἀπόδειχνε τὸ ὠραῖο καὶ τὸ εὐγενικὸ στὴν πράξι, στὴ δουλειά, στὸ ἔργο, κι' ὄχι στὸν χιμαιρικὸ φαυλισμὸ καὶ στὸ νευρασθενικὸ ξελαρρύγισμα.

Μπορεῖ νὰ εἶναι: Πόλεμος στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ, πού θ' ἀνεύρισκε τὴν ἀξία στὸν παραγωγὸ, στὸν δουλευτῆ, στὴ μεθοδικότητα, τὴν εἰδικότητα, στὸν καταμερισμὸ, κι' ὄχι στὴν πολυπραγμοσύνη, στὴν κατεργαριά, τὸ μωραϊτισμὸ.

Μπορεῖ νὰ εἶναι: Πόλεμος στὴν ἐθνικὴ ζωὴ, πού

θά μᾶς ἔδειχνε τὴν ταπεινότητα τοῦ εἶναι μας καὶ τὴν ἀξία τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς ὑπομονῆς, καταργῶν-
τας καὶ γκρεμίζοντας περγαμηνές εὐγένειας, ψωροπε-
ρηφάνεια καὶ τεμπελιά, καὶ τὸν ἐπόμενο γκραβαριτισμὸ
— φιλελληνισμό.

Καὶ ὀφείλει νὰ εἶναι: Πόλεμος στὴν πολιτικὴ παλαί-
στρα κατὰ τῆς ἀνοχῆς τοῦ ἀγύρτη, τοῦ κομπογιαννίτη,
τῆς ρουτίνας, τῆς συναλλαγῆς, τοῦ ρουσφετιοῦ. Καὶ
ὀφείλει νὰ εἶναι ἀνύψωμα τοῦ ἀγρίου ἐλέγχου τοῦ πολι-
τικοῦ χαρακτῆρα καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὰ ἔργα, τὴν
πολιτικὴν προβλεπτικότητα καὶ τὴ γόνιμη νομοθεσία.

Κ' ἔτσι φθάνουμε στὸ συμπέρασμα πὼς ὁ πόλεμος,
ποῦ ὑποδείχνουμε, εἶναι κοινωνικὸς κ' ἔθνικος ἰδεολο-
γικὸς, ἀλλὰ καὶ πραγματολογικὸς πολιτικός.

Εἶναι πόλεμος ποῦ πρέπει νὰ τὸν κάνει πολιτικὸ
κόμμα. Κόμμα ριζοσπαστικὸ-προοδευτικὸ κ' ἔθνικὸ μαζί.

Κόμμα ποῦ στὴ σημαία του θ' ἀναγράφει σὰν ἓνα
σκοπὸ του καὶ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, πραγ-
ματικότερον ὅμως σκοπὸ καὶ μέγιστο θὰ ἔχει τὴν κοι-
νωνικὴ, οἰκονομικὴ, πολιτικὴ κ' ἔθνικὴν ὀργάνωσιν ὑπὸ
νέες ἀρχές, μ' ἐδραιότερες κ' ἐπιστημονικότερες βάσεις.

Κόμμα ποῦ θὰ θέλει νὰ δυναμώσῃ ἠθικά, οἰκονο-
μικά, καὶ στρατιωτικὰ τὸ Κράτος πρῶτα, σὰ μικρὸ
μέρος τοῦ ἔθνους τοῦ Ἑλληνικοῦ, γιὰ νὰ ζητήσῃ τὴν
ἐνότητα τοῦ ἔθνους κατόπιν, σὰν ἀπαραίτητον ὄρο τῆς
ὑπάρξεώς του καὶ σὰ λόγον τῆς γεννήσεώς του.

Τὸ κόμμα αὐτὸ ποιοὶ θὰ τὸ θεμελιώσουν; — Τὸ
εἶπαμε — Τὰ πρακτικὰ μυαλά. Οἱ πρακτικοὶ ἄνθρω-
ποι ποῦ δὲν ἀντιλαμβάνονται τὴν πρακτικότητα, ὡς

ισοδύναμη με την αναισθησία για την εθνική ζωή και την αδιαφορία για την πολιτική της χώρας, αλλά που θεωρούν πρώτιστο καθήκον το ενδιαφέρον για τα κοινά, το καθήκον του πολίτη να πολιτεύεται.

Ποιοι όμως είναι αυτοί οι πρακτικοί άνθρωποι;— Και αυτό το είπαμε — Είναι όσοι εφρόντισαν να δημιουργήσουν μόνοι τους μια δεύτερη ανατροφή, που μόνη αξίζει κάτι. Όσοι έμάρψωσαν το μυαλό τους παρατηρώντας τη ζωή, μελετώντας τη ζωή και στην ιστορία των άλλων λαών.

Είναι οι επαναστάτες οι πραγματικοί κατά των προλήψεων. Όσοι χειραφετήθησαν από τις προλήψεις, χωρίς να πέσουν σε άλλες χειρότερες.

Είναι όσοι κατάλαβαν, ότι το σωστό στην πολιτικο-κοινωνική ιδεολογία είναι το επίκαιρο και τ' ωφέλιμο στο Κράτος. Όσοι έννοιωσαν πως καλοί πολιτικοί είναι όσοι κατορθώνουν, εν ώ μαντεύουν τις βαθύτερες τάσεις της εξέλιξης, να προσαρμόζουν την πολιτική τους με τις ανάγκες του καιρού τους και με τη βαθύτερη τάσιν.

Είναι όσοι ξέρουν, ότι ένα κράτος προκόδει όσο οι πολιτικοί του ζούν στο παρόν και κατορθώνουν να βλέπουν με τη φαντασία τους καθαρά και πιστά την ποικιλότατη και πολύμορφη κίνησιν της πραγματικότητας.

Είναι όσοι παρατήρησαν ότι οι πιο αντίθετες κατά το φαινόμενο τάσεις συνυπάρχουν στη ζωή. Και ότι ο άργος και ασυναίσθητος συνδυασμός των αντίθετων τάσεων και ο συμβιβασμός τους, άργα και με τον καιρόν, όχι μόνο δεν είναι αδύνατος, άλλ' αποτελεί τον κανόνα στην πραγματική ζωή.

Είναι συγκεκριμένως αὐτοὶ ποὺ γιὰ τὴν Ἑλλάδα φρονοῦν, ὅτι μὲ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ὀρθοδοξίας, μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ μὲ τὴ θέληση νὰ σχηματισθεῖ κράτος στρατιωτικὸ, μπορεῖ νὰ συμβαδίσουν ἢ ἀνάπτυξη τοῦ δημοκρατικοῦ τῆς πολιτεύματος καὶ ἢ πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ λαοῦ τῆς· καὶ ἀκόμα μιὰ οἰκονομικὴ ὀργάνωση τῆς χώρας, ποὺ νὰ ὑπόσχεται τὴν ἀνάπτυξη τῶν πλουτολογικῶν τῆς παραγόντων καὶ τὴν εὐημερία τῶν ἀτόμων ὄλων τῶν προσωρινῶν οἰκονομικῶν τῆς κατατάξεων.

Καὶ εἶναι αὐτοὶ ποὺ δὲ λησμονοῦν, ὅτι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀμιλλας δὲν ἐτελείωσε, μήτε πρόκειται νὰ τελειώσῃ γρήγορα οὔτε γιὰ τ' ἄτομα, οὔτε γιὰ τοὺς λαοὺς. Καὶ ὅτι ἡ Ἑλλάδα ὀφείλει νὰ δυναμωθεῖ, γιὰ νὰ παλαίσει μὲ τοὺς γύρω λαοὺς, γιὰ τὴν ἔνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ χάριν τῆς ὑπάρξεώς τῆς. Ἐνωση ποὺ θὰ τὴν κατορθώσῃ τόσο μὲ τὴν ἐσωτερικὴ ἀνάπτυξή τῆς— ἀνάπτυξη πνευματικὴ τοῦ λαοῦ καὶ ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς— ὅσο καὶ μὲ τὴ θέληση τῆς ἐπεκτάσεώς τῆς ἐξωτερικῶς— ἀνάπτυξη τῶν ἠθικῶν παραγόντων τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ ὀργάνωσις τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς χώρας¹.

¹ Τὰ γνωστὰ καμῶματα τοῦ Ἰαπωνικοῦ κόμματος, ὅπως καὶ ἀτολμὲς ἀπόπειρες δημιουργίας, ἔξω ἀπὸ τὴ Βουλὴν, ἐργατικοῦ κόμματος, μᾶς δίνουν τὴν ἀφορμὴ νὰ σαφηνίσουμε μὲ διὸ σημειώσεις τὴν πρότασή μας δημιουργίας προοδευτικοῦ κόμματος.

Ἀῆ Σημειώσεις.—Ἄξια πολιτευόμενα πρόσωπα φαίνονται σὰ νὰ πιστεύουν, ὅτι θὰ διορθώσουν τὴν κατάστασιν μὲ τὸ νὰ γίνουν

Αὐτοὶ ὅμως οἱ πρωτεργάτες πῶς θὰ θεμελιώσουν τὸ κόμμα; Ποῦ θὰ στηριχθῶν; Ποιὰ θὰ εἶναι ἡ δύναμή τους;

Ἴδου τόσες ἐρωτήσεις κι' ἄλλες εὐκολα ἐννοούμενες, ποὺ ἀπαιτοῦν ἀπαντήσεις ὀριστικές, κατηγορηματικές, γιὰ νὰ μὴ θεωρηθεῖ χάρτινος πύργος δλόκληρο τὸ κατασκεῦασμα.

ὕπουργοί. Μιὰ φορὰ ὕπουργός, σκέπτονται, θὰ μπορέσω νὰ κάνω τὸ κιλό.

Ὅποιος ἔτσι θέλει νὰ σκέπτεται φαίνεται πῶς λησμονεῖ, ὅτι ὕπουργός κυβερνήσεως, ποὺ εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα τῆς καταστάσεως, θὰ θαναιθεῖ ἀναγκαστικὰ τὰ ὄπλα του καὶ τὰ μέσα τῆς ἐνέργειάς του ἀπὸ τὴν κατάστασιν κ' ἐπομένως, ἢ δὲ θὰ κάνῃ τίποτα καὶ θὰ φύγῃ ντροπισμένος, ἢ θὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ἀγαθὸ ἀρχικὸ του σκοπὸ καὶ γιὰ νὰ μὴν ἐγκαταλείψῃ τὸν θῶκο θ' ἀγκυλιᾶσῃ τὴν κατάστασιν καὶ θ' ἀφομοιωθεῖ.

Θὰ μπορούσε, μάλιστα, νὰ ὑποστηριχθεῖ σὺν ἀξίωμα τὸ ὅτι κάθε συνθηκολογία δυνατῆς προσωπικότητος μετὰ τὴν κατάστασιν, γιὰ τὸ διόρθωμα τῆς καταστάσεως, προδίδῃ πῶς ἡ προσωπικότης ἀπατάται, ἐὰν δὲν προσπαθεῖ ν' ἀπατήσῃ τὸν κόσμον.

Μόνον κόμμα, ποὺ θὰ πολεμήσῃ ριζικὰ καὶ θὰ νικήσῃ πρῶτα τὴν κατάστασιν, θὰ μπορέσῃ νὰ τὴ διορθώσῃ τὴν κατάστασιν.

Βῆ Σημείωσις.—Τὸ κόμμα τοῦ μέλλοντος, ποὺ στὸ φανέρωμά του ἐλπίζουμε, φυσικὰ θὰ εἶναι ριζοσπαστικὸ—προοδευτικὸ, χωρὶς νὰ πᾶσῃ μῆτε μιὰ στιγμὴ νὰ εἶναι κ' ἔθνικόν. Τοῦτο πρέπει νὰ τονισθεῖ, ἀφοῦ τοῦ ξεφύτρωσαν οἱ μετρούμενοι στὰ δάχτυλα τοῦ ἐνὸς χεριοῦ ξενομορφωμένοι νέοι, οἱ ὁποῖοι, ἐπειδὴ ἐννοίωσαν πῶς ἡ μεταβολὴ τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς καταστάσεως θ' ἀπαιτήσῃ πρῶτιστα τὴν ἀνατροπὴν τμημάτων ἠθικῶν καὶ ἰδεῶν βαθύρριζων, παρὰσῦρθηκαν ἕως τὸ σημεῖον νὰ ζητήσουν δημιουργίαν κόμματος μετὰ τὴ γενικότατη σημαία τῆς ἀλλαγῆς τοῦ κοινοβιχοῦ καθεστώτος.

Οί πρωτεργάτες, λοιπόν, κατὰ τὴ γνώμη μας πρῶτα πρέπει νὰ κατορθώσουν νὰ ἔνωθουν καὶ νὰ συνεννοηθοῦν ἀναμεταξύ τους. Ἐνωσὴ ποὺ θὰ τοὺς δυναμώσει καὶ θὰ τοὺς δώσει θάρρος.

Δυναμωμὰ γιὰ νὰ θελήσουν νὰ δουλέψουν. Καὶ θάρρος γιὰ ν' ἀψηφήσουν τὴ δασκαλικὴ συκοφαντία καὶ τοῦ ἀρρωστημένου πατριωτισμοῦ τὰ ξεφωνητά.

Θέληση καὶ θάρρος νὰ περιφρονήσουν τὴ φρονιμάδα

Κ' ἐπειδὴ θέλουν καὶ νὰ ἐπιδείχονται πῶς σκέπτονται μεθοδικά, ζήτησαν στὴν ἱστορία καὶ δλόγυρα παραδείγματα καὶ δὲν ἄργησαν ν' ἀνακαλύψουν (!!!!!) ὅτι τὴν ἀνατροπὴ τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος καὶ τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ τὴ ζητοῦν καὶ στ' ἄλλα Κράτη τὰ ἐργατικὰ κόμματα.

Ἐπομένως καὶ αὐτοὶ θὰ ἐργασθοῦν, εἶπαν, γιὰ τὴ δημιουργία ἐργατικοῦ κόμματος ἀπάνω στ' ἀχνάρια τὰ Γερμανικὰ λ. χ.

Εἶδαν, ὁμως, ἀκόμα πῶς γιὰ νὰ συγκροτηθεῖ καὶ νὰ συγκρατηθεῖ ἐργατικὸ κόμμα, πρέπει ν' ἀνάψει πάλι συμφερόντων, πάλι κεφαλαίου κ' ἐργασίας, πάλι τάξεων.

Ἐπομένως πρέπει κ' ἐδῶ νὰ ξεδουλισοῦμε — εἶπαν οἱ ξενομορφωμένοι ἀντάρτες — τὴν πάλι τοῦ ἐργάτη κατὰ τοῦ νοικοκύρη. Ἡ καλλίτερα, κατὰ τ' ἀχνάρια τοῦ Μαρξισμοῦ, τὴν πάλι τοῦ προλεταρίου κατὰ τῆς μπουρζουαζίας.

Λησμόνησαν ὁμως οἱ μιμηταὶ ξένων ἀναγκῶν καὶ παράξενων ἀντιλήψεων, ὅτι τὴν ἀνάγκη κάθε ριζικῆς μεταρρυθμίσεως κοινωνικῆς, πολιτειακῆς, ἰδεολογικῆς, ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες τὴ νοιώσαμε, ξεκινῶντας ἀπὸ τὴ συνείδηση τῆς ἀνάγκης νὰ δυναμώσει τὸ Κράτος, ποὺ τὸ δυνάμωμά του τὸ θέλουμε σὰν πρῶτον ὄρον ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπάρξεώς του, ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Τὸ λησμόνησαν εἶπαμε, γιὰτι ἀλλοιῶς δὲ θὰ ἐπέδλωκαν δημιουργίαν κόμματος μὲ σοσιαλιστικὰς ἀρχές, ποὺ φέρνουν σὰν

του έπιστημονικού έγλου και κάποτε και τήν ξεθυμασμένη σάτυρά του. Γιατί οί πρωτεργάτες προτου άρχίσουν τή δουλειά, πρέπει νά νοιώσουν πολύ βαθειά τήν άτράνταχτη πεποίθηση του Λοξού Στρατοκόπου: "Ότι τίποτα δέν είναι άδύνατο· και άκόμα έτι άξίζει τόν κόπο, παρά τά φαινόμενα και τά δήθεν πράγματα, νά σκέπτεται και νά μοχθεί για τó Κοινό Καλό στον τόπο μας ó καθένας και πρό πάντων έποιος έννοιωσε

άναγκαία συνέπεια τήν έξασθήνησιν του έθνικοφ φρονήματος και τείνουν νά κλονίσουν από τά θεμέλια τήν πειθαρχία τήν κοινωνική και τή στρατιωτική δύναμη και θέληση του Κράτους.

Τό νά ζητώ ριζικά μέτρα και μεταβολήν κοινωνικών συνθηκών για τó δυνάμωμα του Κράτους, είναι αντίθετο από τó νά ζητώ νά έπιτύχω άνατροπή του καθεστώτος, άδυνατιζοντας τó Κράτος.

Ό άλτρουϊσμός και ή φιλανθρωπία, ή συμπάθεια προς τόν έργάτη και ó πόθος της βελτιώσεως της τύχης του—άν παραδεχθώμε χάριν εύφημίας, πώς είναι τά έλατήρια που γέννησαν τó σοσιαλισμό—δέν έχουν τόν τόπο τους στον τόπο μας, έπου μιá κοινωνική πάλη, για τó καλλίτερο της καταστάσεως ή ή 10 χιλιάδων άξιων καλλίτερης τύχης προλεταρίων, θά μπορούσε νά έμποδίσει τήν ανάπτυξη του έθνικοφ φρονήματος και της στρατιωτικής δυνάμεως του Κράτους, που θά χρησιμεύσουν για ν' άποκτήσουν τήν έλευθερία τους τήν πολιτική, τήν πνευματική και τή σωματική άκόμα 500 μυριάδες σκλάβων Έλλήνων.

Κόμμα, λοιπόν, ριξοσπαστικό συμβουλευόμε, μά κ' έθνικό μαζι. Κόμμα που θά επιδιώξει με τήν ανάπτυξη τήν πνευματική και τήν οικονομική του λαού νά δυναμώσει τó Κράτος, νά τó πειθαρχήσει και νά οργανώσει αξιόλογο στρατόν, ώστε νά κατορθώσει όσο τó δυνατόν ταχύτερα νά ζητήσει «έργω» τó ξεσκλάβωμα του σκλάβου Έθνους.

τὰ βαθύτερα αἷτια, τ' ἀπελπιστικότερα, τῆς καταστάσεως.

Οἱ πρωτεργάτες πρέπει νὰ νοιώσουν τὴν πεποίθησιν, πὼς ὅλα μπορεῖ ν' ἀλλάξουν, ὡς καὶ οἱ Κεϊτούκειτοι ἀκόμα μπορεῖ νὰ γίνουν ἄνθρωποι, ἀρκεῖ νὰ βρεθοῦν οἱ καταφρονεταὶ τοῦ γελοίου στὰ μάτια τῶν γελοίων καὶ σύγχρονοι Δὸν Κιχῶτοι, μεγαλόθυμοι καὶ μεγαλόπρεποι, νὰ ξεκινήσουν γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ τόπου τους, βέβαιοι πὼς ἡ λεγόμενη κοινὴ γνώμη τοῦ ὄχλου καὶ ἡ φρόνησις τῶν νοικοκυραίων θὰ τοὺς ἀκολουθήσει μουρμουρίζοντας, ὅπως ὁ Σάντσος — Πάνθας ἀπάνω στὸ γαίδαρο.

Μόνον ἔτσι οἱ ὀλίγοι διαλεχτοὶ — οἱ ὀλίγοι μορφωμένοι καὶ θαρραλέοι — θὰ κατορθώσουν νὰ κατακτήσουν τοὺς ὀλίγους τῶν διοικουσῶν τάξεων, ποὺ ζοῦν προάγοντας τὶς παραγωγικὰς δυνάμεις τοῦ τόπου, διαμαρτυρόμενοι ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ εἰλικρινῶς γιὰ τὴν κατάστασιν, ποὺ τὴ μεταβολὴ τῆς τὴν ποθοῦν, χωρὶς νὰ μποροῦν δυστυχῶς νὰ δοῦν τὰ πραγματικὰ αἷτια τῆς καταστάσεως, γιὰ νὰ τὰ κτυπήσουν.

Ἄνοιγοντας τὰ μάτια τῶν ὀλίγων οἱ ὀλίγοι θὰ κερδίουν τὴν πιὸ δυνατὴ, τὴν πιὸ ζωντανή, τὴν πιὸ τίμια, τὴν πιὸ σημαντικὴ καὶ τὴν πιὸ πατριωτικὴ μερίδα τῶν διοικουσῶν τάξεων, γιὰτὶ ὅλο τὸ ἄλλο μεγάλο μέρος ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς ἀμέσως κ' ἐμμέσως μισθωτοὺς, ἀπὸ τοὺς τρόφιμους, ὁδηλαδὴ, τοῦ δημοσίου θησαυροῦ καὶ σκλάβους τοῦ δασκαλισμοῦ. Ἄπὸ ἀνθρώπους ἑτεροκίνητους, χωρὶς ἐνθουσιασμό, χωρὶς πραγματικὸν καὶ βαθύτερον πόνον κ' αἰσθησὴν γιὰ τὴν κατάντια τῆ

σημερινή, γιατί μ' αὐτὴ ὑπάρχουν καὶ χάρη σ' αὐτὴ εἶναι αὐτοὶ ποὺ εἶναι.

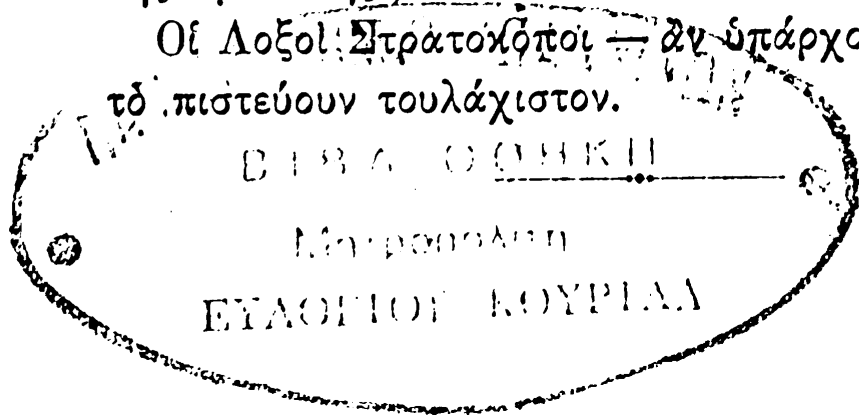
Οἱ ὀλίγιστοι μὲ τοὺς ὀλίγους, τέλος, εὐκολα δύνανται νὰ βροῦν τὰ μέσα καὶ τοὺς τρόπους νὰ ὀργανώσουν καὶ νὰ φωτίσουν γιὰ τὰ πραγματικὰ συμφέροντά του τὸν παραγωγὸ λαὸ, τὸν μικροϊδιοκτήτη, τὸν μικροκτηματία, μικροεπαγγελματία, τεχνίτη, μικροαστὸ, ἐργάτη, γεωργό . . .

Τὰ μέσα εἶναι γνωστά. Ὁργανώσεις γεωργικῶν συνδέσμων καὶ συνδικάτων κτηματιῶν. Ἐνώσεις συντεχνιῶν, καὶ ἀδελφάτα ἐργατικά καὶ τὰ παρόμοια. Τόσοι τρόποι γιὰ νὰ συγκεντρωθεῖ καὶ φανερωθεῖ ἡ δύναμη καὶ ἡ θέληση τοῦ παραγωγοῦ λαοῦ, ἡ ἐδραία δηλαδὴ βάση τοῦ κόμματος, ποὺ θὰ ζητήσῃ τὸ οἰκονομικὸ καὶ πνευματικὸ ἀνύψωμα τοῦ λαοῦ, τὸ βέβαιον ἐσωτερικὸ δυνάμωμα, σὰν ὑπόσχεση ὅτι τὸ Κράτος θὰ μπορέσῃ νὰ ζήσῃ, γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἔνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀντίπαλον κόμμα, ὅπως εἶναι φυσικόν, θὰ σχηματισθεῖ συντηρητικὸ καὶ φανατικὸ ἀπὸ τὸν δασκαλισμὸ καὶ τοὺς μισθωτοὺς.

Ἡ πάλη τῶν νέων ἰδεῶν ἐναντίον προλήψεων καὶ συνηθειῶν, ποὺ δημιούργησαν αἰῶνες δασκαλικῆς τυραννίας, καὶ ἡ πάλη τοῦ κόμματος τοῦ παραγωγοῦ λαοῦ μὲ τὸ κόμμα τῆς συναλλαγῆς καὶ τοῦ ντολτσαφαρνιεντισμοῦ, θὰ μᾶς φέρουν τάχα στὸν ἴσιον δρόμον τῆς προκοπῆς;

Οἱ Λοξοὶ Στρατοκόποι — ἂν ὑπάρχουν — πρέπει νὰ τὸ πιστεύουν τουλάχιστον.

βκ

7ος Κυρία Ρωζέμα.

3534

Αριθ. υπ. 132102

κόπος φωνηϊδης. Τὸ γλωσσ. ζήτημα κ' ἡ ἀνευμάκ-
της ἀναγκῆς. ἀθῆναι 1902

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

ἢ

ΠΟΘΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΡΧΙΣΕΙ

Ἡ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΑΣ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΙΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΝ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΝ ΤΟΥ "ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΥ,"

1899 — 1901

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΔΑ
ΠΑΤΡΙΩΤΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μητροπολιτῆ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΔΑ

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ

ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ

ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

Τὰ ἐξῆς ἐδημοσίευσεν ὁ Ταχυδρόμος τῆς 2 Σεπτεμβρίου 1899 :

« Ἀρκετὰ ἀργὰ διασκεδάζεται ἡ ἀπάτη ἡμῶν, ἀλλ' ἀδιάφορον κάλλιον ἀργὰ παρά ποτέ.

» Ἡμεῖς ἐνομίζομεν ὅτι τὰ ψυχάρίσματα καὶ οἱ μαλλιαροὶ καὶ τὰ ἄλλα τερατώδη γλωσσικὰ ἐξαμβλώματα μόνον ἀλλαγῆς ἠδύναντο νὰ εὐρίσκωσιν ὁπαδοὺς καὶ ἐκτιμητάς· οὐχὶ καὶ παρ' ἡμῖν, ὅπου οἱ ἄνθρωποι, διαφόρων λόγων ἔνεκα, συνείθισαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ νὰ κρίνωσι καὶ νὰ αἰσθάνωνται ὑγιέστερον. Ἄλλ' ἰδοὺ ὅτι ἠπατώμεθα· ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ἐνὶ τῶν ἐπιστημονικῶν τῆς ὁμογενοῦς κοινότητος κλάδων, μάλιστα δὲ παρά τῷ κλάδῳ ἐκείνῳ, ὅστις κύριον τῆς δράσεως αὐτοῦ ὄργανον ἔχει τὴν γλῶσσαν, εὐρέθη παρ' ἐλπίδα καὶ ὁ νομίζων ὅτι ἡ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο γεγραμμένον τὸ ἐν τῷ Ταχυδρόμῳ πρὸ πολλῶν ἡμερῶν δημοσιευθὲν πρωτότυπον διηγημάτιον *Κακία καὶ Ἀρετή*, εἶναι γλῶσσα δυναμένη νὰ γράφεται καὶ μάλιστα ν' ἀναγινώσκεται· εὐρέθη καὶ ὁ φρονῶν ὅτι κακῶς ἔπραξεν ἡ σύνταξις τοῦ Ταχυδρόμου ἐξάρασα μὲν τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου ὡς πρὸς τὸ θέμα καὶ τὴν κατὰ τὰ ἄλλα διεξαγωγὴν, ἀποδοκιμάσασα δὲ τὴν σύμμικτον ἐκείνην ἐκ χυδαῖσμων καὶ ἀρχαῖσμων γλῶσσαν αὐτοῦ.

» Τὴν ἀρλεκίνειον ἐκείνην γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν οὐδὲ ὁ ἔσχατος τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν ἠδυνήθη ἄνευ ἀηδίας νὰ ἀναγνώσῃ, ὁ καλοστόμαχος αὐτὸς κύριος εὐρίσκει ὡς ἀποστάζουσαν μέλι ἠδυεπείας καὶ ὡς ἀποπνεύουσαν χάριν θεσπεσίαν. Ζηλεύομεν τὴν ἀντοχὴν τοῦ στομάχου αὐτοῦ, ἀλλ' ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν θὰ ἐπεχειροῦμεν ποτὲ ν' ἀμιλληθῶμεν πρὸς αὐτὸν κατὰ τοῦτο.

» Ἡμεῖς, ἐν τῇ μετριότητι τῆς ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος γνώμης ἡμῶν, φρονοῦμεν ὅτι ἡ γλῶσσα διὰ τῆς μορφῆς αὐτῆς κατοπτρίζει γενικῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς

τὸν ἔσω ἄνθρωπον· ὅτι, ἀρτία μὲν καὶ ὁμαλή οὔσα, ἐξαγγέλλει ἔθνος ἠθικῶς ἀρτιμελές καὶ σωφρονοῦν, πεπρωμένη δὲ καὶ βεβαρβαρωμένη μαρτυρεῖ λαὸν ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ὑποδεῆ· μηδαμῶς δὲ πιστεύοντες ὅτι ἡ πλειονότης τῶν ὁμογενῶν εὐρίσκεται ἐν τοιαύτῃ θέσει, εἰς οἷαν θὰ ἐδείκνυεν αὐτὴν ὡς ἐθνικὴ γλῶσσα προβαλλόμενον τὸ περὶ οὗ πρόκειται ἀρλεκίνειον ἰδίωμα, ὡς γνησίαν τῆς ἐποχῆς ἐθνικὴν γλῶσσαν ὑπολαμβάνομεν μέσῃν τινὰ μορφήν αὐτῆς, ἥτις καὶ πιστῶς ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν μεταβατικὴν θέσιν τοῦ ἔθνους.

»Δὲν ἀσπαζόμεθα τὸ μακαρονικὸν ἐκεῖνο ὕφος, τὸ ὁποῖον καὶ πρὸς τὸ σημερινὸν γλωσσικὸν αἴσθημα ἀπάδει καὶ τὴν ἀντίληψιν δυσχερεστέραν καθιστᾷ, τοῦ γράφοντος οὕτως ἀστοχοῦντος τοῦ σκοποῦ· ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε θ' ἀνεχθῶμεν γλῶσσαν μᾶλλον ἢ ἤττον ψυχαρίζουσαν καὶ εἰς τελείαν ἐξουθένωσιν περιάγουσαν τὸ ἐθνικὸν τῆς συνεννοήσεως ὄργανον.

»Ἐπειτα χάριν τίνων θὰ ἐπεθυμοῦμεν γραφόμενον τὸ παρ' ἄλλοις ἄλλως χυδαῖζον τοῦτο ἰδίωμα; Βεβαίως χάριν τῶν αὐτὸ μόνον ἐννοούντων· τῶν ὀλίγων ἀναλφάβητων. Ἄλλὰ ἐκτὸς τοῦ ὅτι, διὰ τὴν διάφορον παρὰ διαφόροις μορφήν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς αὐτὸ ἐν τερατωδῶς ἀηδεῖ συζυγία ἀνάμιξιν λέξεων ἐκ τῆς καθαρευούσης, δὲν δύναται νὰ εἶναι γενικῶς παρὰ τῷ κατωτάτῳ ὄχλῳ καταληπτόν, ἢ τοιαύτη τάξις τῶν ἀνθρώπων δὲν ἀναγινώσκει· δὲν δύναται ν' ἀναγινώσκη. Καὶ ἂν ἀναγνώσῃ, πάλιν δὲν θὰ ἐννοήσῃ· θὰ ἐννοήσῃ ἴσως τὰς λέξεις, ἀλλ' ὄχι τὰς ιδέας· πλὴν ἂν διδάσκητε αὐτὸν πῶς πασιγίνονται τὰ γράμματα, κατὰ τὸν ἀείμνηστον Σκαρλάτον Βυζάντιον.

»Οἱ γράφοντες λοιπὸν ὡς τὸ διήγημα *Κακία καὶ Ἀρετὴ* ἦτο γεγραμμένον βεβαίως ματαιοπονοῦσι, βεβαίως ἐφ' ὕδατος γράφουσι, κατὰ τὴν παροιμίαν.

»Ἴσως ὑπάρχουσι λόγοι, δι' οὓς ἡ δημώδης, ἀλλ' ἡ γνησία δημώδης καὶ ὄχι τὸ κατὰ βούλησιν ἐκάστου δημιουργούμενον ἐξάμβλωμα, εἶναι ἀνεκτὴ ὡς γλῶσσα εἰδῶν τινῶν τῆς λυρικῆς ποιήσεως· ἀλλὰ ὡς γλῶσσα πεζογραφίας, εἰρήσθω ἅπαξ ἔτι, εἶναι εἰδῶλον νεκρὸν καὶ ἄψυχον, πολὺ ἀποτροπαιότερον τῶν Εἰδῶλων τοῦ Ροῖδου.

»Ἄλλὰ δὲν θέλουσί τινες νὰ τὸ ἐννοήσωσι· χολοῦνται· ἔχουσι δὲ καὶ φίλους ἐνθαρρύνοντας αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ἐμμένωσιν ἐν τῇ ἀνεξετηγῆτῳ ταύτῃ ἰδιοτροπίᾳ· τόσῳ τὸ χειρότε-

ρον καὶ δι' ἐκείνους καὶ διὰ τούτους. Ἡμεῖς ἐπράξαμεν ὅ,τι ὠφειλομεν νὰ πράξωμεν.

»Ταῦτα ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἅπαξ καὶ διὰ παντός».

Εἰς τὰς ἄνω περὶ γλώσσης κρίσεις τοῦ Ταχυδρόμου ἀπήντησα διὰ τῆς ἀκολούθου ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Ταχυδρόμος παρουσίασεν εἰς τὸ δημόσιον μὲ τὴν ἐξῆς λίαν φιλόφρονα εἰσαγωγὴν :

«Συμφώνως πρὸς τὸ πρόγραμμα ἡμῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι νὰ παρέχωμεν τὰς στήλας τοῦ Ταχυδρόμου εἰς ἐλευθέραν μὲν ἀλλὰ κοσμίαν συζήτησιν παντός θέματος κοινοῦ ἐνδιαφέροντος, προθύμως καταχωρίζομεν τὴν ἐπομένην ἐπιστολιμαίαν πραγματείαν· καταχωρίζομεν μάλιστα αὐτὴν μετὰ τόσῳ μεγαλειτέρας προθυμίας, ὅσῳ, προεργομένη ἐκ φίλου διαπρεποῦς ἐπιστήμονος, τὸν ὁποῖον πάνυ εὐαρέστως θὰ ἐβλέπομεν κοσμοῦντα συγνότερον τὰς ἡμετέρας στήλας διὰ τῶν ὅλως ἰδιορρυθμῶν προϊόντων τοῦ καλάμου αὐτοῦ, εἶναι γεγραμμένη μετ' ἀγαστῆς χάριτος καὶ λεπτῆς εἰρωνείας, τὴν ἀξίαν τῆς ὁποίας, ἔστω καὶ μὴ καλῶς τοποθετημένης, οὐδὲν κωλύει ἡμᾶς νὰ ὁμολογήσωμεν.

Οὐχ ἥττον αὐτὸ τὸ καθήκον ἡμῶν πρὸς φίλον πλανώμενον, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς δι' ἐξαιρέτου τιμῆς καὶ ὑπολήψεως ἄγομεν· τὸ καθήκον ἡμῶν πρὸς φίλον περισπούδαστον, τὸν ὁποῖον μετ' ἐκπλήξεως αἴφνης ἀνακαλύπτομεν παντελοῦς ξενοτρόπους ιδέας ἔχοντα, ἐπιβάλλει ἡμῖν ν' ἀπαντήσωμεν πρὸς τὴν ὠραίαν ταύτην τῆς πλάνης συνηγορίαν.

Τοῦτο λοιπὸν ἐπιφυλασσόμενοι νὰ πράξωμεν εἰς τὸ προσεχὲς ἡμῶν φύλλον, δημοσιεύομεν σήμερον τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος πραγματείαν· δημοσιεύοντες δὲ αὐτὴν τηροῦμεν τὴν ὀρθογραφίαν αὐτῆς πιστῶς κατὰ ρητὴν ἀξίωσιν τοῦ ἐπιστέλλοντος».

Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ὧδε :

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΝ ΚΑΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΝ ΤΟΥ "ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΥ",

Φίλε κύριε,

Εἰς τὸ φύλλον τῆς προπαρελθούσης πέμπτης 2/14 Σεπτεμβρίου ἐπανερχεσθε βλέπω εἰς τὸ ζήτημα, τὸ

ὅποιον ἐκίνησε τὸ περὶ Ἀρετῆς καὶ Κακίας διηγή-
ματιον.

Μὴ ἀνησυχήσετε, παρακαλῶ, φοβούμενος, ὅτι σκο-
πὸν ἔχω νὰ θίξω τὸ θέμα τοῦ διηγήματος· καλὸν εἶναι
βέβαια νὰ ἐπαινεῖται ἡ ἀρετὴ καὶ νὰ στηλιτεύεται ἡ
κακία, ἂν καὶ πολὺ συχνότερα γίνεται τὸ ἐναντίον·
δὲν πρέπει ὁμῶς οὐδ' εἰς τοῦτο ἀκόμη νὰ εἴμεθα ὑπερ-
βολικοὶ καὶ ἀνηλεεῖς, διότι εἶναι καὶ ἡ κακία παράγων
κοινωνικὸς, καὶ ἡ ζητούμενη ἐξόντωσις αὐτῆς θὰ ἔφερε
τὴν ἀρετὴν εἰς ἀνίαν καὶ μεγάλην ἀτονίαν διὰ τὴν
ἔλλειψιν ἀσκήσεως· ἀλλ' ὡς ἀφήσωμεν τὸ θέμα τοῦτο.
Ἔχει πολὺ σπουδαιότερον ἀντικείμενον ἢ ἐπιστολὴ
μου· σπουδαῖον ἰδίως διὰ τὸ φύλλον σας, ἀλλὰ καὶ
δι' ἡμᾶς τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ. Φοβοῦμαι δηλαδὴ
μήπως ὁ ἐπικριτὴς σκοπεύει νὰ σᾶς πείσει νὰ κλεί-
σετε τὰς στήλας τοῦ φύλλου σας εἰς παρόμοια φιλο-
λογικὰ δοκίμια, διότι δῆθεν ἡ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν
γράφονται, εἶναι ἀρλεκίνειος, τερατώδης, ἐξαμβλω-
ματικὴ, πεπηρωμένη, βεβαρβαρωμένη, καὶ ὅσα ἄλλα
ἐπίθετα κατὰ παλαιὰν καὶ καθιερωμένην διδασκα-
λικὴν παράδοσιν ἀφειδῶς ἐπιδαψιλεύονται εἰς τοὺς
τολμῶντας νὰ γράφουν τὴν μητρικὴν των γλῶσσαν.

Ἀλλὰ συγγνώμην, ἐκθεσρόνησα νὰ ἐκπληρώσω ἀπα-
ραίτητον τῆς ἐθιμοτυπίας ὄρον· καὶ σπεύδω νὰ σᾶς
παραουσιάσω τὸ ὑποκείμενόν μου.

Χωρὶς νὰ εἶμαι μαλλιαρὸς σᾶς γνωστοποιῶ ὅτι ἡ
κόμη μου διατηρεῖται ἀκόμη εἰς ἀρκετὰ καλὴν κατὰ-
στασιν καὶ ὅτι, ἂν καὶ ἔχω τὰ χροιάκια μου, δὲν ἐπι-
θυμῶ νὰ γίνω φαλακρὸς διὰ νὰ φαίνομαι σοφός.

Χωρὶς νὰ εἶμαι ψυχχαριστῆς ἔχω τὴν ψυχὴν πολὺ
εὐαίσθητον πρὸς τὸ καλὸν καὶ ὠραῖον καὶ αἰ φιλολογι-
καὶ καλλοναὶ μὲ θέλγουν σχεδὸν ὅσον καὶ αἰ λοιπαί.

Δὲν ἠμπορῶ νὰ εἰπῶ ὅτι ἔχω στόμαχον στρουθοκα-

μήλου, ἀλλ' ἂν καὶ πολὺ ἐκλεκτικὸς κατὰ σύστημα ὁ στόμαχός μου, εἶναι ὅμως ἄρκετὰ ρωμαλέος.

Αὐταί, ἀγαπητέ μου κύριε, εἶναι αἱ φιλολογικαὶ καὶ καλαισθητικαὶ ιδιότητες καὶ ἀρεταί, αἱ ὁποῖαι κοσμοῦν τὸ ὑποκείμενόν μου· φρονεῖτε, σᾶς παρακαλῶ νὰ μοῦ τὸ εἰπεῖτε εἰλικρινῶς, ὅτι εἰς ἄνθρωπον προικισμένον μὲ τὰ ὡς ἄνω προτερήματα ἐπιτρέπεται νὰ ἐκφρασθεῖ ὅτι τοῦ ἀρέσει ὄχι ἡ ἀρετὴ ἢ ἡ κακία, ἀλλὰ τὸ γλωσσικὸν ἔνδυμα, μὲ τὸ ὁποῖον ἠθέλησε νὰ περιβάλει τὰς δύο αὐτὰς ὡραίας γυναῖκας ὁ γράψας τὸ διηγημάτιον ἐκεῖνο; ἐγὼ ἐνόμιζα ὅτι ναί· ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἄνω ἐπικριτικῆς διατριβῆς ἐκλόνησε κάπως τὴν πεποίθησιν εἰς τὴν καλαισθητικὴν ἱκανότητά μου καὶ μ' ἔκαμε νὰ ἐξετάσω τί λόγους εἶχε τάχα ὁ γράφων διὰ νὰ περιφρονεῖ καὶ ἐξευτελίζει τὴν μητρικὴν μας γλῶσσαν εἰς βαθμὸν τοιοῦτον.

Ὁ κύριος λόγος καθόσον ἐνόησα εἶναι ὅτι θεωρεῖ αὐτὴν περιττὴν καὶ ἰδοῦ διατί.

«Ἐπειτα χάριν τίνων θὰ ἐπεθυμοῦμεν γραφόμενον τὸ παρ' ἄλλοις ἄλλως γυδαῖζον τοῦτο ἰδίωμα; Βεβαίως χάριν τῶν αὐτῶν μόνον ἐννοούντων· τῶν ὀλίγων ἀναλφαβήτων. Ἀλλὰ ἐκτὸς τοῦ ὅτι, διὰ τὴν διάφορον παρὰ διαφοροῖς μορφήν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς αὐτὸ ἐν τερατωδῶς ἀηδεῖ συζυγίᾳ ἀνάμειξιν λέξεων ἐκ τῆς καθαρευούσης, δὲν δύναται νὰ εἶναι γενικῶς παρὰ τῶ κατωτάτῳ ὄγλῳ καταληπτόν· ἢ τοιαύτη τάξις τῶν ἀνθρώπων δὲν ἀναγινώσκει· δὲν δύναται νὰ ἀναγινώσκη. Καὶ ἂν ἀναγνώσκη, πάλιν δὲν θὰ ἐννοήσῃ· θὰ ἐννοήσῃ ἴσως τὰς λέξεις, ἀλλ' ὄχι τὰς ιδέας· πλὴν ἂν διδάσκητε αὐτοὺς πῶς πασιόνοται τὰ γράματα, κατὰ τὸν ἀείμνηστον Σκαρλάτον Βυζάντιον».

Ὁμολογῶ ὅτι εἶχα τὴν ἀπλότητα νὰ φρονῶ τὸ ἐναντίον, ὅτι δηλαδὴ τὸ μὲν γυδαῖον ἰδίωμα εἶναι ἐξ ἴσου εἰς ὅλους τοὺς γνησίους Ἕλληνας καὶ ἀκόπως καταληπτόν, πιστεύω δὲ καὶ εἰς τὸν κύριον ἐπικριτὴν,

ἂν καὶ τόσον φαίνεται ὅτι τὸ ἀποτροπιάζεται, τὸ δὲ παρ' ἄλλοις ἄλλως ἀρχαίζον καὶ ἐν τερατωδῶς ἀηδεῖ συζυγίᾳ τὴν ἀνάμιξιν λέξεων ἐκ τῆς χυδαζούσης μετὰ λέξεων ἐκ τῆς παλαιτάτης φωνῆς γλωσσηματικῶν ἄρα καὶ δὴ καὶ βαρβαρικῶν ἐπιτρέπον, τὸ ἰδίωμα λέγω τοῦτο εἶναι μόνον εἰς τοὺς γράφοντας αὐτὸ καταληπτόν καὶ μόνον καθόσον τὸ γράφουν καὶ τὸ διαβάζουν. Τοιοῦτου εἶδους ἀηδία δὲν ὀμιλοῦνται.

Λυποῦμαι πολὺ ὅτι ὁ κ. ἐπικριτῆς τόσον πολὺ περιφρονεῖ τοὺς ἀναλφάβητους· ἐγὼ πάλιν ἔχω ὅλως διόλου ἰδιάζουσαν συμπάθειαν πρὸς τοὺς ἀναλφάβητους ὁμογενεῖς μου· σὰς βεβαιῶ ὅτι, ἂν ἐξηρητᾶτο ἀπὸ ἐμέ, δὲν θὰ ἐλάττωνα τὸν ἀριθμὸν των.

Ἐντρέπομαι, ἀλλ' ὅμως πρέπει νὰ τὸ εἰπῶ· νομίζω ὅτι δὲν εἶναι τόσον οἱ ἀναλφάβητοι ὅσον ἡμεῖς οἱ γραμματισμένοι οἱ τρέχοντες τὸν κίνδυνον νὰ πάθουν τὸ οἰκτρὸν πάθημα τοῦ νὰ λέγουν λέξεις χωρὶς νὰ ἔχουν ἰδέας καὶ ὁ λόγος εἶναι ἀπλούστατος· ὁ ἀγράμματος ἔχει ὠρισμένας λέξεις με ὠρισμένην σύνταξιν δι' ὠρισμένας ἰδέας· ἔχει ὀλίγας καὶ ἰδέας καὶ λέξεις, διότι τῶσων μόνον ἔχει ἀνάγκην καὶ τόσαι ἀκριβῶς τὸν ἀρκοῦν· ἰδέα καὶ λέξεις εἰς αὐτοὺς εἶναι εἰς πλήρη ἀρμονίαν καὶ ἡ μία ἀκολουθεῖ τὴν ἄλλην ὡς ἡ σκιά τὸ σῶμα. Τί ἀνεπανόρθωτα δυστυχήματα συμβαίνουν ὅταν χωρισθῇ ἡ σκιά ἀπὸ τὸ σῶμα μᾶς ἔδειξεν ὁ Chamisso μετὰ τὴν «παράδοξον ἱστορίαν τοῦ Peter Schlemihl».

Μόνον εἰς τὴν τάξιν τῶν γραμματισμένων ἀπαντᾷ κανεὶς πολλοὺς πέρα πολλοὺς, οἱ ὁποῖοι ἐσυνήθισαν χάρις εἰς τὴν μακρὰν ἀσκησιν, τὴν ὁποῖαν ὀνομαζόμεν γλωσσικὴν διδασκαλίαν καὶ ἑλληνοπρεπῆ ἐκπαίδευσιν, νὰ μεταχειρίζονται λέξεις πολλὰς, ποικίλας, μικρὰς, μεγάλας, ὀγκώδεις, θεωρητικὰς δηλ. καὶ ἐπιδεικτικὰς,

πρὸ πάντων δὲ ἀρχαίας, παναρχαίας, πολιᾶς, ὑπεργή-
ρους καὶ τὰς ὁποίας διὰ τὸ αἰδέσιμον καὶ διὰ ἄλλους
πολλοὺς λόγους ἐσυνηθίσαμεν νὰ μὴ καθυποβάλλομεν
εἰς ἀκριβῆ καὶ αὐστηρὰν ἐξέτασιν.

Δὲν ἤξεύρω ἂν ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος ἔτρωγε τὰ
γαράτα, ἐγὼ δὲν τὰ τρώγω, δὲν μοῦ ἀρέσουν· τὸ
πάστωμα ὅμως τῶν γαράτων εἶναι σπουδαιοτάτη ἀνα-
κάλυψις, ὀφειλομένη εἰς τοὺς ἀναλφάβητους, ἀναγο-
μένη δὲ εἰς τὴν βιοτεχνικὴν χημεῖαν. Ὁ ἀναλφάβητος,
ὁ ὁποῖος τὴν ἐκτελεῖ, εἶναι ὁ μόνος ἱκανὸς νὰ τὴν περι-
γράψει εἰς ἰδίωμα καταληπτὸν καὶ τὸ ὁποῖον σαφῶς
εἰκονίζει καὶ ἀναπαριστᾷ τὰ πράγματα· τὸ αὐτὸ κάμνει
καὶ ὁ χημικὸς καὶ ὁ φυσικὸς καὶ ὁ βιομήχανος καὶ ὁ
ναυτικὸς, καὶ ὅλοι αὐτοὶ ἔχουν τὴν ἰδιάζουσαν γλῶσ-
σαν τοῦ παστώματος τῶν γαράτων. Μόνον ἡμεῖς οἱ
«ἐλληνοπρεποῦς ἀψάμενοι παιδεύσεως» νομίζομεν ὅτι
καὶ περὶ παστώματος γαράτων προκειμένου, πρέπει νὰ
ἀνατρέχομεν εἰς τοὺς τύπους καὶ τὰς λέξεις καὶ τὴν
σύνταξιν τῆς προμυκηναίας ἐποχῆς.

Ἄλλ' ὁ ἐπικριτὴς εἶναι ἀνηλεὴς ὄχι μόνον διὰ «τὸ
παρ' ἄλλοις ἄλλως χυδαῖζον ἰδίωμα», ἀλλὰ καὶ δι'
αὐτὴν ἀκόμη τὴν γνησίαν δημῶδη. δηλ. μὲ ἄλλους
λόγους διὰ τὴν γνησίαν μητρικὴν μας γλῶσσαν.

«Ἴσως ὑπάρχουσι λόγοι, δι' οὓς ἡ δημῶδης, ἀλλ' ἡ γνη-
σία δημῶδης καὶ ὄχι τὸ κατὰ βούλησιν ἐκάστου δημιουρ-
γούμενον ἐξάμβλωμα, εἶναι ἀνεκτὴ ὡς γλῶσσα εἰδῶν τινῶν
τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἀλλ' ὡς γλῶσσα πεζογραφίας, εἰρή-
σθω ἅπαξ ἔτι, εἶναι εἶδωλον νεκρὸν καὶ ἄψυχον, πολὺ ἀπο-
τροπαιότερον τῶν εἰδώλων τοῦ Ροῖδου».

Πολὺ συγκαταβατικὸς εἶναι ὁ κύριος «ἀνεκτὴ» μόνον
καὶ τοῦτο ἴσως!! Ὅχι, κύριε· ἡ γνησία δημῶδης, δηλαδή
ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα, δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ζητήσῃ
τὴν ἄδειαν ἢ τὴν γνώμην κανενὸς ἂν εἶναι ἀνεκτὴ ἢ

ὄχι· κατὰ τὸ περίφημον—*cogito, ergo sum*—ὁμι-
λεῖται· ἄρα εἶναι—καὶ εἶναι αὐτὴ—καὶ μένον αὐτὴ—
ἡ γλῶσσα μας.

Ἴσως ὑπάρχει κάποιος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ κατὰ
βούλησιν ἐκάστου καὶ συνονθύλευσιν δημιουργουμένη,
ἄλλοτε μὲν ἐμετική, ἄλλοτε δὲ καθαρτική καὶ συχνό-
τατα ἐν τερατωδῶς ἀηδεῖ συζυγία ἐμετοκαθαρτική,
εἶναι διὰ μερικὰ τῆς σχολικῆς ἢ σχολαστικῆς ἐπιδεί-
ξεως εἶδη ἀνεκτῆ.

Ὁ λόγος αὐτὸς δὲν εἶναι ἄλλος παρ' ὅτι μᾶς ἐπε-
βλήθη καὶ μᾶς ἐπιβάλλεται κατὰ κακὴν διάγνωσιν ὡς
ιατρικὴ συνταγὴ δι' ἀνωτέρας βίας εἰς ἐντελῶς ὑγιεῖς
ἀνθρώπους.

Ἄλλ' ὁ κύριος ἐπικριτῆς ἀνέρχεται ἀκόμη ὑψηλότερα
καὶ ἐκφράζει γενικὰς περὶ γλώσσης ιδέας.

« Ἡμεῖς, ἐν τῇ μετριότητι τῆς ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητή-
ματος ζητήματος γνώμης ἡμῶν (;) φρονοῦμεν ὅτι ἡ γλῶσσα
διὰ τῆς μορφῆς αὐτῆς κατοπτρίζει γενικῶς κατὰ τὴν ἐπο-
χὴν τῆς τὸν ἔσω ἄνθρωπον· ὅτι ἀρτία μὲν καὶ ὀμαλὴ οὔσα,
ἐξαγγέλλει ἔθνος ἠθικῶς ἀρτιμελές καὶ σωφρονοῦν, πεπη-
ρωμένη δὲ καὶ βεβαρβαρωμένη μαρτυρεῖ λαὸν ἠθικῶς καὶ
πνευματικῶς ὑποδεῆ· μηδαμῶς δὲ πιστεύοντες ὅτι ἡ πλειο-
νότης τῶν ὁμογενῶν εὐρίσκειται ἐν τοιαύτῃ θέσει, εἰς οἷαν
θὰ ἐδείκνυεν αὐτὴν ὡς ἐθνικὴ γλῶσσα προβαλλόμενον τὸ
περὶ οὗ πρόκειται ἀρλεκίνειον ἰδίωμα, ὡς γνησίαν τῆς ἐπο-
χῆς ἐθνικὴν γλῶσσαν ὑπολαμβάνομεν μέσσην τινὰ μορφήν
αὐτῆς, ἣτις καὶ πιστῶς ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν μεταβατικὴν
θέσιν τοῦ ἔθνους ».

Ἀναμφιβόλως ἡ γλῶσσα εἶναι κάτοπτρον· ἀλλ' ἄς
ἀνεχθεῖ τώρα ν' ἀκούσει ὁ κύριος ἐπικριτῆς τί βλέπο-
μεν καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸ τὸ κάτοπτρον· ἀνθρώπους μὲ
κράνη καὶ ἀσπίδας καὶ ἀκόντια καὶ δόρατα κ.τ.λ., τὰ
ὁποῖα φοροῦν ἐπάνω ἀπὸ γιαικέτες καὶ πανταλόνια καὶ
βελάδες καὶ φαντάζονται, ὅτι μὲ τοιούτου εἶδους ἐπι-
δείξεις γράφουν γλῶσσαν ἀρχαιοπρεπῆ.

Δὲν θέλω νὰ ἐκταθῶ πλειότερον· δὲν ἐλπίζω καὶ δι' αὐτὸ δὲν προσπαθῶ νὰ μεταπείσω αὐτόν· δὲν εἶναι, ὅπως λέγει, πολὺ ἀργά, ἀλλὰ μᾶλλον πολὺ ἐνωρίς διὰ νὰ δεσκαδασθεῖ ἡ πλάνη του.

Γράφω κυρίως ὅπως ὑποδείξω εἰς τὴν διεύθυνσιν, ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀρνεῖται τὴν φιλοξενίαν εἰς τοιούτου εἶδους γλωσσικὰ προϊόντα ζωντανὰ καὶ κατ' ἀνάγκην ἀτελεῖ. Μόνον αἱ οὐτοπίαι ἐξέρχονται τέλειαι ἀπὸ τὰ κρανία μας καὶ μόνον τοὺς ἀποθαμένους συνηθίζομεν νὰ θεωροῦμεν τελείους.

Γράφω κυρίως διὰ νὰ παρακινήσω καὶ ἐνθαρρύνω τοὺς νέους νὰ σπουδάζουν τὴν μητρικὴν των ὅχι ἀπὸ τὰς νεοελληνικὰς γραμματικὰς, τὰ ἀληθῶς τερατώδη αὐτὰ ἐξαμβλώματα, ἀλλ' ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ἀγραμμάτων καὶ ἀναλφαβήτων· διότι αὐτοὶ εἶναι δι' ἡμᾶς τοὺς νέους ἕλληνας ἡ μόνη πηγὴ τοῦ γλωσσικῶς ὀρθοῦ, ἡ μόνη ἀκαδημία τῆς γλώσσης.

Οἱ νέοι ἄς παραδώσουν εἰς τὸ πῦρ τῆς κολάσεως τὰς νεοελληνικὰς γραμματικὰς καὶ ἄς συναναστρέφονται τοὺς ἀναλφαβήτους· ἀπὸ αὐτοὺς θὰ μάθουν πῶς περιγράφεται τὸ πάστωμα τῶν γαράτων καὶ πῶς πρίνονται τὰ ψάρια καὶ τόσα καὶ τόσα ἄλλα· ἀπ' αὐτοὺς θὰ μάθουν καὶ τοὺς ὀρθοὺς τύπους καὶ τὴν καλὴν σύνταξιν καὶ τὰς ἀφελεῖς καὶ ἐπιτυχεῖς εἰκόνας καὶ παρομοιώσεις κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Ἡ δὲ σπουδὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν θὰ ὀδηγήσει αὐτοὺς νὰ ἀνεύρουν τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τῆς μητρικῆς μας γλώσσης καὶ θὰ διδάξῃ αὐτοὺς πῶς καλλιεργοῦν τὰ ἔθνη τὴν μητρικὴν καὶ ἀναβιβάζουν αὐτὴν εἰς περιωπὴν ἐθνικῆς γλώσσης.

Οὔτε «πεπηρωμένη» οὔτε «βεβαρβαρωμένη εἶναι ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα οὔτε μαρτυρεῖ λαὸν ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ὑποδεῆ. Ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποῖαν ὁ ἀναλ-

οράθητος κατώρθωσε. παστόνων τὰ γαράτᾳ του καὶ διασφύγων τὴν προσοχὴν καὶ τοὺς κεραυνοὺς τῶν διδασκάλων νὰ σχηματίσει εἶναι ἄρτια μὲν, διότι ἀπέβαλε τὰ περιττὰ ἑξαρτήματα τῆς ἀρχαίας, ὅσα διὰ τοῦ χρόνου κατήντησαν περιττὰ καὶ «ἐπῆρωσε τὴν ἑξαδάκτυλίαν». ὁμαλὴ δὲ, διότι κατώρθωσε νὰ ὁμαλίσῃ ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ ὁμαλίσθῃ εἰς τὸ χάος ἐκεῖνο τῆς ἀρχαίας ἀνωμαλίας καὶ πολυτυπίας, καὶ μαρτυρεῖ ἄρα λαὸν καὶ ἠθικῶς σωφρονοῦντα καὶ διανοητικῶς εὐρουέστατον.

Ἡ ἑκκλησις εἰς τὴν πλειονότητα τῶν ὁμογενῶν δεικνύει στενοχωρίαν καὶ ἀνεπάρκειαν ἀποδείξεων. Ἡ πλειονότης δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχει γνώμην περὶ τοιούτων ζητημάτων· ἄλλως δὲ ὄχι ἡ πλειονότης, ἀλλ' ἡ ὀλιότης ὁμιλεῖ τὴν ὠραιότητα τῆς γνησίαν δημώδη εἶναι δὲ ὑποχρεωμένη διὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους λόγους ν' ἀνέγεται τὴν μάστιγα τῆς ἀκαθαρσίας. Ἐκ τῶν λογίων πολλοὶ βέβαια ἔχουν ὀρθοτάτας ἰδέας, ἀλλ' ὁ κάλαμος τῶν ἔπρεπε νὰ ἔχει τὰς διαστάσεις καὶ τὴν δύναμιν τῆς πυρίνης ρομφαίας τῆς Γραφῆς διὰ νὰ κατακαύσῃ τὸ συτῆνος ἐκείνων, οἱ ὅποιοι καταγίνονται ν' ἀνακόψουν τὴν πρὸς τὰ ἔμπροσ πορείαν τῆς γλώσσης.

Ἐλπίζω, ὦ φίλε κύριε, ὅτι θὰ μὲ ἀνεγθεῖτε εἰς τὰς στήλας τῆς ἐρημεΐδος σας, ἂν καὶ «βεβραχρωμένον τὴν φωνὴν καὶ γλωσσικῶς ὑπεδῆ»· δὲν ἔχω ἀπατήσεις διὰ τὰς πρώτας θέσεις, δὲν θέλω νὰ ἐνοηθῶ «τὰς ἀκοὰς τῶν παιδείας ἡμιμένων καὶ ταῖς ἡδυτάταις τῶν ἀπικιστῶν φωναῖς φιληδούντων». καὶ θὰ εἶμαι εὐχαριστημένος ὅπου καὶ ἂν μὲ τοποθετήσετε.

(16 Σεπτεμβρίου 1899).

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΩΣ ΤΟΥ "ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΥ,"

« Κατεχωρίσαμεν γῆς ἐπιστολιμιαίαν πραγματείαν τοῦ φίλου ἱατροῦ κ. Φ. Φωτιάδου, μετ' ἀγαστῆς στωμυλίας συνηγορήσαντος ὑπὲρ τῆς γλώσσης, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο γεγραμμένον τὸ πρωτότυπον διηγημάτιον Ἀρετὴ καὶ Κακία, ὡς τοῦ μόνου πρὸς συνεννόησιν ἀρμόζοντος ἡμῖν ἐθνικοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος· σήμερον ἀρχόμεθα τῆς ἀναγκαίας πρὸς αὐτὴν ἀπαντήσεως.

Α'

» Ἐν πρώτοις ὀφείλομεν νὰ γνωρίσωμεν τῷ φίλῳ ἐπιστέλλοντι ὅτι δὲν ἐπανήλθομεν αὐτοπροαιρέτως εἰς τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἐκίνησε τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος διηγημάτιον· δὲν ἠδυνάμεθα νὰ ἐπανέλθωμεν αὐτοπροαιρέτως, διότι τὰς πέντε γραμμὰς ἐκεῖνας, ἃς εἶχομεν προτάξει τοῦ διηγήματος, εἶχομεν θεωρήσει πλέον ἢ ἐπαρκεῖς ἐπὶ ζητήματος ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις αὐτοῦ ἤδη ἐξετασθέντος καὶ ὀριστικῶς λελυμένου· ἐπανήλθομεν μόνον διότι προεκλήθημεν.

» Ἔργεται εἶτα τὸ θέμα τοῦ διηγήματος. Ἡμεῖς, ἂν ἀπεδοκιμάσαμεν τὴν γλῶσσαν, ὡς καλῶς ἔχοντα ὅμως σχετικῶς ἐκρίναμεν τὸ θέμα καὶ τὴν διεξαγωγὴν αὐτοῦ. Ὁ φίλος ἱατρὸς εὕρισκει ὅτι καὶ ἐν τούτῳ κακῶς ἐπράξαμεν. Εὕρισκει ὅτι «καὶ ἡ κακία εἶναι κοινωνικὸς παράγων καὶ δὲν πρέπει νὰ στηλιτεύεται ἀνηλεῶς μηδὲ νὰ ἐπιζητεῖται ἡ ἐξόντωσις αὐτῆς· διότι — λέγει — αὕτη (ἡ ἐξόντωσις τῆς) θὰ ἔφερε τὴν ἀρετὴν εἰς ἀνίαν καὶ μεγάλην ἀτονίαν διὰ τὴν ἔλλειψιν ἀσκήσεως».

» Τὴν τοιαύτην ἐκδογὴν καὶ ἀντίληψιν τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἔργου τῆς ἀρετῆς δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν πλέον ἢ ξενότροπον, πλέον ἢ παράδοξον.

» Ὁ φίλος ἱατρὸς ἐννοεῖ καὶ θέλει τὴν ἀρετὴν οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐνδελεχῆ στρατείαν κατὰ τῆς κακίας· φρονεῖ δὲ καὶ ὅτι, ἂν ποτε, τελειῶς τυχὸν ἐξοντουμένης τῆς κακίας, ἐξέλπειν ὁ πόλεμος, καθ' οὗ ἡ στρατεία αὕτη διευθύνεται, μετ' αὐτοῦ θὰ συνεχέλειπε καὶ ἡ ἀρετὴ.

» Ἴσως εἶναι αὕτη θεωρία, τὴν ὁποίαν θὰ ἠσπάζοντο οἱ τοῦ ἀσκητισμοῦ θιασῶται.

»Τί ὁμως φρονεῖ περὶ τούτου ὅλος ὁ λοιπὸς κόσμος, ὁ τε παλαιὸς καὶ ὁ σύγχρονος; Φρονεῖ, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία εἶναι ἀπλούστατα καταστάσεις τῆς ψυχῆς ἐκδηλούμεναι εἰς ἀγαθὰς ἢ πονηρὰς πράξεις· φρονεῖ ὅτι ἡ μὲν ἀρετὴ εἶναι ὑγεία ψυχικὴ, ἐκδηλουμένη εἰς εὐποιάν καὶ ἐν γένει χρηστὴν καὶ σώφρονα διαγωγὴν, ἡ δὲ κακία εἶναι νόσος, τῆς ὁποίας συμπτώματα ἔργα πονηρὰ καὶ βίος ἄθλιος. Καταπολεμοῦντες λοιπὸν τὴν ψυχικὴν νόσον, ἐπιδιώκομεν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ψυχικῆς ὑγείας, ὅ ἐστι τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀρετῆς. Ἄλλ' ὁ φίλος ἰατρὸς δι' ὧν λέγει παρίσταται δοξάζων ὅτι ἡ τοιαύτη αὐτῆς ἐπέκτασις, ὅπερ θὰ ἦτο ἡ ὑπὸ πάντων ἐπιτέλεσις τοῦ καθήκοντος, θὰ ἰσοῦτο πρὸς ἐξουδετέρωσιν καὶ κατάργησιν τῆς ἀρετῆς.

»Γνωρίζομεν ὁμως μετὰ πόσης ἐμβριθείας κρίνει τὰ πράγματα ὁ ἀξιότιμος ἰατρὸς καὶ διὰ τοῦτο οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἀσπάζεται τὸ συμπέρασμα τοῦτο, εἰς ὃ ἤγαγεν αὐτὸν λεληθότως τὸ πρῶτον μέρος τῆς πραγματείας αὐτοῦ. Ὑποθέτομεν λοιπὸν ὅτι συνέβη ἄλλο τι· ἐν τῷ συλλογισμῷ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας αἱ καταστάσεις αὗται παρέστησαν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ κ. Φωτιάδου ὑπὸ τὴν φυσικὴν αὐτῶν εἰκόνα, οἰκειοτάτην ἄλλως τε εἰς τὸν συλλογιζόμενον ὡς ἰατρὸν· παρέστησαν αὐτῷ ὡς ὑγεία καὶ νόσος· εἶτα ὁμως, τίς οἶδε πῶς, τὴν θέσιν τῆς ὑγείας ἐν τῷ συλλογισμῷ κατέλαβεν ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη, περὶ τῆς ὁποίας ἴσως δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι, πολεμοῦσα τὰς νόσους μέχρις ἐξοντώσεως καὶ ἐξοντοῦσα τυχὸν ταύτας, θὰ περιέπιπτεν αὐτῇ «εἰς ἀνίαν καὶ μεγάλην ἀτονίαν διὰ τὴν ἔλλειψιν ἀσκήσεως». Ἄλλως τοῦλάχιστον ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ὅλως ἐκκεντρικὴν καὶ τοῦτ' αὐτὸ ἀσκητικὴν ἀντίληψιν τῆς ἀρετῆς.

»Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Φωτιάδης ὀρίζει τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ. «Φοβεῖται — λέγει — μήπως ὁ ἐπικριτὴς σκοπεύει νὰ πείσῃ τὴν διεύθυνσιν νὰ κλείσῃ τὰς στήλας ἢ πύλας τοῦ φύλλου εἰς παρόμοια φιλολογικὰ δοκίμια», διότι εἶναι γεγραμμένα εἰς τοιαύτην γλῶσσαν· ἐπιχειρεῖ λοιπὸν ν' ἀποτρέψῃ τὸ κακὸν τοῦτο λέγων ὅτι «τοῦ ἀρέσει· ὄχι ἡ ἀρετὴ ἢ ἡ κακία, ἀλλὰ τὸ γλωσσικὸν ἔνδυμα, μὲ τὸ ὁποῖον ἠθέλησε νὰ περιβάλλει τὰς δύο αὐτὰς ὡραίας γυναῖκας ὁ γράψας τὸ διήγημα ἐκεῖνο».

»Πρὸς ταῦτα ἀντιλέγομεν τῷ φίλῳ ἐπιστέλλοντι ὅτι αἱ

κατ' ἐπανάληψιν ἐν τῷ Ταχυδρόμῳ διατυπωθεῖσαι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος γνῶμαι δὲν εἶναι γνῶμαι ἐπικριτοῦ τινος, ὡς νομίζει, ἐπισταλεῖσαι ἡμῖν· εἶναι γνῶμαι αὐτῆς τῆς διευθύνσεως καὶ τῆς συντάξεως τοῦ φύλλου, αἵτινες φρουρικὰ οὐδένα ἔχουσι νὰ πείσωσι πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐφημερίδι· εἶναι γνῶμαι, πρὸς τὰς ὁποίας κατ' ἀνάγκην καὶ αὐτὸς ὁ φίλος ἰατρὸς κατὰ μέγα μέρος ληθηθότως συμμορφοῦται γράφων· διότι ἡ γλῶσσα αὐτοῦ, ἡ τῆς γῆς δημοσιευθείσης ἐπιστολῆς του γλῶσσα, ἐλάχιστα μὲν ἀπέχει τῆς τοῦ Ταχυδρόμου, ἐκτὸς τῆς ἰδιοτρόπου ὀρθογραφίας ἐννοεῖται, οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ὅμως προσεγγίζει πρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐξημβλωμένον ἰδίωμα· τέλος δύνανται αἱ γνῶμαι αὗται νὰ εἶναι πεπλανημένοι, ἀλλ' εἶναι γνῶμαι ἡμέτεραι.

» Καὶ θὰ εἶναι τοιαῦται ἐφ' ὅσον ὁ διαπρεπῆς ἐπιστήμων δὲν προβάλλῃ ὑπὲρ τῆς ἐναντίας γνώμης του ἐπιχειρήματα ἰσχυρότερα ἐκείνων, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται ἐν τῇ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολῇ αὐτοῦ. «Φρονεῖ—λέγει—ὅτι τὸ χυδαῖον ἰδίωμα εἶναι ἐξ ἴσου εἰς ὅλους τοὺς γνησίους Ἑλληνας ἀκόπως καταληπτὸν» καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸ πρέπει νὰ θεωρῶμεν καὶ μεταχειριζόμεθα ὡς ἐθνικὴν γλῶσσαν. Ἀλλὰ διατί αὐτὸς ὁ περισπούδαστος ἡμῶν φίλος γράφων δὲν μεταχειρίζεται αὐτό; Διατί γράφει καὶ αὐτὸς τὴν μέσην ἐκείνην τῆς γλώσσης μορφήν, τὴν μεταξὺ τῆς χυδαίας καὶ τῆς ἀρχαίας σχηματισθεῖσαν, τὴν χρησιμοποιοῦσαν μὲν ὅτι καλὸν ὑπάρχει παρὰ τῇ γλώσσει τοῦ λαοῦ, πρεπωδέσιαιτα δὲ ἐραυζομένην ὅτι ἀναγκαῖον καὶ εὐχρηστον ἀπὸ τοῦ προγονικοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ; Διότι προδήλως τοῦτο εἶναι τὸ γενικῶς εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον τῶν ἀναγινωσκόντων καταληπτὸν· διότι δὲν γνωρίζει τὸ ἄλλο ἐκεῖνο τὸ ἀολεκίνειον, οὐδ' ἐννοεῖ ἴσως, ὡς οὐδ' ἄλλος τις πλὴν τῶν ὀλιγίστων γραφόντων αὐτό, ἐκ τῶν ὁποίων πάλιν ἕκαστος μόνον τὸ ἴδιον αὐτοῦ δύναται νὰ ἐννοῇ· ἐκεῖνο π. γ. τὸ «ἔφυγα ἀπ' τ' ἀκρογιάλι μὲ ἀναφιλητό»· ἐκεῖνο τὸ ἀναφιλητὸ πόσοι τῶν γνησίων Ἑλλήνων ἐννοοῦσιν;

» Ἡ ἄς εἶπη ἡμῖν ὁ πολῦτιμος φίλος ποῖον τοῦλάχιστον τῶν ἀπέιρων ὑπαρχόντων χυδαίων ἰδιωμάτων προτιμᾷ; τὸ ἠπειρωτικόν; τὸ θρακικόν; τὸ μακεδονικόν; τὸ ἀλβανικόν; τὸ θησαλικόν; τὸ πελοποννησιακόν; τὸ στερεοελλαδικόν; τὸ μικρασιατικόν; τὸ νησιωτικόν; ἢ ποῖαν ἐκ τῶν ὑποδιαρέσεων τῶν ἰδιωμάτων τούτων; τὴν κρητικὴν; τὴν για-

κήν; τὴν κυπριακὴν; τὴν μυτιληναϊκὴν; τὴν τραπεζουν-
τιακὴν; τὴν ἀθηναϊκὴν; τὴν τσακωνικὴν; ἢ ποίαν τῶν
παραλλαγῶν τῶν υποδιαίρεσεων τούτων;

» Καὶ ὅταν ὁ φίλος ἰατρός ἀπαντήσῃ πρὸς τὴν ἐρώτησιν
ἡμῶν ταύτην, θὰ προσερωτήσωμεν αὐτόν: Φρονεῖ ἐν πεποι-
θήσει ὅτι τὸ ἰδίωμα ἐκεῖνο, ὅπερ ἐκ πάντων τῶν καταλε-
γέντων ἢ τῶν παραλειφθέντων θὰ ἐξέλεγε, θὰ ἦτο κατα-
ληπτὸν πανταχοῦ; Δὲν φοβεῖται μήπως ἴδωμεν ἐπὶ τοῦ
πραγματικοῦ ἐξελισσομένης τὰς σκητὰς τῆς Βαβυλωνίας
ἐτέρου ἀειμνήστου Βυζαντίου, οὐχὶ τοῦ τῶν ἀπαρροχόντων
αὐτῷ γράτων;

» Ἴσως ὁ φίλος ἐπιστέλλων θὰ ἐγνωμάτευσε περὶ ἐκλογῆς
τῶν εἰς πάντα τὰ χυδαῖα ἰδιώματα καὶ υποἰδιώματα καὶ
παραυποἰδιώματα ὑπαρχόντων κοινῶν στοιχείων καὶ τοῦ ἐξ
αὐτῶν καταρτισμοῦ ἄλλου τινὸς ἰδιώματος πανταχοῦ κατα-
ληπτοῦ· φαίνεται δὲ ὅτι οἱ φιλοτιμούμενοι περὶ τὴν ἀνα-
στύλωσιν εἰς περιωπὴν διαρκοῦς ἐθνικῆς γλώσσης τῶν χυδαί-
σμων καὶ ἀχρωτηριασμῶν, ὅς αἰῶνες βαρεῖς ἐπήνεγκον εἰς
τὴν φωνήν, εἰς τοιοῦτό τι ἰδανικὸν ἀποβλέπουσιν.

» Ἄλλ' ἐρωτῶμεν: Εἶναι δυνατόν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον
ν' ἀποτελεσθῇ ἀρτία γλῶσσα: Τὸ συνορθόλευμα, τὸ ὁποῖον
οὕτω θὰ παρεσκευάζετο, καὶ ἂν ἕποισθῆ ὅτι θὰ ἐπήρκει εἰς
τὰς πανταχοῦ γλωσσικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀναίμακτου λαοῦ, πῶς
θὰ μετεδίδοιτο παρ' αὐτῶ;

» Ἐπειδὴ αἱ τοιαῦται τάξεις τοῦ λαοῦ, ὡς ἀναλφάβητοι,
δὲν θὰ ἠδύναντο διὰ τῶν βιβλίων ἢ τῶν ἐφημερίδων νὰ
προσοικειωθῶσι τὸ νέον γλωσσικὸν κατασκευάσμα. θὰ εὐρι-
σκόμεθα εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ μεταδώσωμεν αὐτὸ διὰ τῆς
ἐκκλησίας· διὰ τῆς εἰς τὸ ἰδίωμα τοῦτο παραρτίσεως τῶν
ἀκολουθιῶν· διὰ τῆς εἰς τὸ ἰδίωμα τοῦτο υποδιείσεως τοῦ
κτερούματος. Ἄλλ' ἔχομεν ἀρὰ γε προσηγούμενον ἔθνος, τὸ
ὁποῖον κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἀνέπτυξε τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ;
Ἐπίσχευε ἔθνος, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ὑπὸ ταύτην ἢ ἐκείνην
τὴν μορφήν ἀποκορυσταλλώσεως τοῦ χυδαίου ἰδιώματος ἐπε-
δίωξε τὴν μόρφωσιν τῆς γλώσσης του;

» Τοῦτο ἀνζητούμεν ν' ἀκούσωμεν παρὰ τοῦ φίλου ἰατροῦ·
διότι ἡμεῖς ἄλλην ἔχομεν ἰδέαν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν τὰ
πεπολιτευμένα ἔθνη ἐμόρφωσαν καὶ διτηνεκῶς μορφοῦσι τὴν
γλῶσσαν αὐτῶν· ταύτην δὲ θὰ ἐκθέσωμεν ἐν τῷ προσεχεῖ
ἡμῶν σχετικῷ ἄρθρῳ».

B'

«Τὴν γλῶσσαν παρὰ πᾶσι τοῖς πεπολιτευμένοις λαοῖς, ἀντιθέτως πρὸς τὴν περὶ τούτου γνώμην τοῦ φίλου ἰατροῦ, ἐμόρφωσαν οἱ συγγραφεῖς. Διετήρησαν μὲν αὐτοὶ κατὰ τὸ δυνατὸν τὸ πνεῦμα τῆς δημώδους, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἔφερε γενικὸν χαρακτῆρα, ἐπλούτισαν ὅμως καὶ ἐκάλλυναν τὴν γλῶσσαν καὶ λέξεις ἰδίας ἢ ἐξ ἄλλων γλωσσῶν προσθέσαντες καὶ τὴν σύνταξιν καὶ τὸ ὕφος προσηκόντως, κατὰ τὰς πνευματικὰς καὶ τὰς ἄλλας ἀνάγκας ἐκάστης ἐποχῆς, διαρρυθμίσαντες. Ὅργανον δὲ, οὕτως εἰπεῖν, δι' οὗ ἡ μόρφωσις αὕτη μετὰ λόγου ἐπεξετάθη, ὑπῆρξεν ἡ εὐμεθόδως συντεταγμένη ἢ διδασχομένη γραμματικὴ.

» Ἀνάλογόν τι γίνεται καὶ παρ' ἡμῖν· μάταιον δὲ καὶ προφανῶς ἄγονον ἄγωνα ἐπιχειροῦσιν οἱ ἀντιφρονούντες καὶ ἀντιδρῶντες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὅλως παρὰ προσδοκίαν ἀνεκαλύψαμεν τὸν φίλον ἐπιστήμονα. Ἡ γλῶσσα, παρὰ πᾶσαν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κ. Φωτιάδου νὰ διατηρήσῃ ἀμείωτον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀναλφάβητων, προβαίνει· προβαίνει δὲ βᾶσιν ἔχουσα τὴν δωμῶδη, ὅ,τι δηλαδὴ ἐκ τῆς δημώδους φέρει γενικὸν χαρακτῆρα. Γραφομένη κατ' ἀνάγκην ἀποκαθαίρεται ἀπὸ τῶν ἰουδαϊσμῶν καὶ βαρβαρισμῶν αὐτῆς καὶ πλουτίζεται λαμβάνουσα τὸ ὑλικὸν ἐκ τοῦ ἀκενώτου ταμείου τῆς ἀρχαίας αὐτῆς μορφῆς. Ἡ σύνταξις τηρεῖται ἢ αὕτη περίπου, διότι οὐδὲ ἀπεμακρύνθη ποτὲ μεγάλως ἀπὸ τῆς ἀρχαίας. Εἰς τὴν χρῆσιν τῶν τύπων ἐπῆλθεν οὐσιώδης ἀλλοίωσις· ἀλλὰ καὶ σπανιώτατοι εἶναι οἱ ἀρνούμενοι ὅτι τὸ θὰ καὶ τὸ νὰ κατέστησαν ἀναπόσπαστα. Ἡμεῖς τοῦλάχιστον τοιαῦτα θεωροῦμεν τὰ οἰκτρὰ ταῦτα θραύσματα.

» Ὡς πρὸς τὸ ἐπιχείρημα τοῦ κ. Φωτιάδου, ὅτι οἱ τὰ γαράτα παστόνοντες ἀναλφάβητοι ἔχουσι γλῶσσαν «ἰκανὴν νὰ εἰκονίσῃ καὶ ν' ἀναπαραστήσῃ» τὸ πρᾶγμα, τοῦτο κατ' οὐδὲν νομίζομεν ὑποστηρίζει τὴν ἀρχὴν, ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη ἐπαρκεῖ εἰς τὰς ἐθνικὰς ἀνάγκας· διότι παρὰ πᾶσαν «τὴν ἰδιάζουσαν συμπάθειαν» τοῦ φίλου ἰατροῦ πρὸς τὴν ἀναλφάβητοςύνην, τὴν ὁποίαν, ὡς λέγει, «ἂν ἐξηρτάτο ἀπὸ αὐτὸν, δὲν θὰ ἐλάττωνε διόλου», ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τῆς γραφομένης γλώσσης ὁ προορισμὸς εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ παστῶματος τῶν γαράτων· χωρὶς νὰ περιφρονῶμέν τινα, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τοὺς ἀναλφάβητους

ὁμογενεῖς, τῶν ὁποίων ἡ θέσις δέον νὰ ἐπιβαρύνῃ τοὺς μὴ ἀναλφαβήτους, ἐμμένομεν εἰς τὴν γνώμην ἡμῶν, ὅτι αἱ γλωσσικαὶ ἀνάγκαι αὐτῶν δὲν δύνανται ν' ἀποτελέσωσι τὸ μέτρον τῶν ἐθνικῶν γλωσσικῶν ἀναγκῶν.

» Τοῦτο θὰ συνέβαινεν ἴσως, ἂν ἐξεπληροῦτό ποτε ὁ λανθάνων πόθος τοῦ φίλου ἱατροῦ πρὸς γενικὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀναλφαβητοσύνης, ἵνα μὴ ὑπάρχωσι « γραμματισμένοι τρέχοντες τὸν κίνδυνον νὰ λέγουν λέξεις χωρὶς νὰ ἔχουν ἰδέας ». ἄλλ' ὁ ἀναντιρρήτως παράδοξος οὗτος πόθος εἶναι εὐτυχῶς ἀνεκπλήρωτος· πλὴν ἂν παλινδρομήσῃ ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων· πλὴν ἂν τὸ ρεῦμα τῶν ποταμῶν παρὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως στραφῇ πρὸς τὰς πηγὰς αὐτῶν.

» Ἀλλὰ « οἱ ἑλληνοπρεποῦς ἐκπαιδεύσεως μετασχόντες — λέγει ὁ κ. Φωτιάδης — μεταχειρίζονται λέξεις πολλὰς, ποικίλας, μικρὰς, μεγάλαις, ὀγκώδεις, θεωρητικὰς δηλαδὴ καὶ ἐπιδεικτικὰς, πρὸ πάντων δὲ ἀρχαίας, παναρχαίας, πολιὰς, ὑπεργήρους καὶ τὰς ὁποίας διὰ τὸ αἰδέσιμον καὶ δι' ἄλλους πολλοὺς λόγους ἐσυνηθίσαμεν νὰ μὴ καθυποβάλλομεν εἰς ἀκριβῆ καὶ ἀυστηρὰν ἐξέτασιν ». Καὶ πῶς λοιπὸν ἄλλως δύνανται νὰ παρασταθῶσι νοήματα ἢ πράγματα, μὴ ὑπάρχοντα μὲν ἐν τῷ πνευματικῷ καὶ ὑλικῷ ὀρίζοντι τῶν ἀναλφαβητῶν καὶ διὰ τοῦτο φυσικῶς μὴ ὀνομασμένα ὑπὸ τοῦ πενιχροῦ αὐτῶν γλωσσικοῦ ἰδιώματος, ἀναγκαῖα ὅμως εἰς λόγον ἀποβλέποντα πρὸς σφαίρας σχετικῶς ὑψηλοτέρας; Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἐν τῇ χρησιμοποίησει τοῦ προγονικοῦ γλωσσικοῦ πλοῦτου γίνεται πολλάκις κατάχρησις· ἀλλὰ τίς ποτε θὰ ἐπεδοκίμαζε τὴν τελείαν ἀπαγόρευσιν τῆς χρήσεως ἀγαθοῦ τινος διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι γίνεται αὐτοῦ καὶ κατάχρησις;

» Καὶ ἄλλο τι λέγει ὁ φίλος ἱατρός· « ἡ δημόδης γλῶσσα ὁμιλεῖται· ἄρα εἶναι καὶ εἶναι αὐτή, καὶ μόνον αὐτή, ἡ γλῶσσα μας ». Καὶ λοιπὸν; ταύτην πρέπει νὰ γράφωμεν· ἐν ταύτῃ πρέπει νὰ συγγράφωμεν· αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ βήματος, ἡ γλῶσσα τοῦ ἄμβωνος, ἡ γλῶσσα τῆς ἐκκλησίας. Τὰ ἀστρονομικὰ ἔργα, τὰ ἱατρικὰ, τὰ νομικὰ, τὰ φιλολογικὰ, τὰ θεολογικὰ εἰς τὴν δημόδην γλῶσσαν. Αἶ, μὰ τὰ κάρδαμα, τοιαῦται γινώματι εἶναι καθ' ὑπερβολὴν ξενότροποι· θὰ παρεκαλοῦμεν μάλιστα τὸν φίλον ἱατρὸν νὰ ἐπιτρέψῃ ἡμῖν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν φράσιν του· « τοιούτου εἴδους ἀηδία δὲν ὀμιλοῦνται ».

»Καὶ δὲν ὀμιλοῦνται ἢ τοῦλάχιστον δὲν γράφονται τοιαῦται ἀηδίαι, διότι, ἂν τυχὸν ἐφηρμόζοντο, θὰ καθίστων τὴν γλῶσσάν μας τὸ γελοιωδέστατον προῖον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Φαντάσθητε ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἣτις, ἵνα ἐκφράσῃ τὰς ὑψηλὰς τοῦ αἰῶνος ἡμῶν ιδέας, τὰς διαφόρους φιλοσοφικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς ἐννοίας, θὰ ἐλάμβανεν ἐκ τῆς ἀρχαίας τοὺς ὠραίους ἐκείνους ὄρους, οὓς καὶ αἱ ξένοι γλῶσσαι δανεῖζονται, ὡς μόνους τῶν πραγμάτων ἐκφραστῆκούς, καὶ θὰ ἐστρέβλου καὶ θὰ ἠκρωτηρίαζεν αὐτοὺς, διὰ τὴν περιστήσῃ εἰς ἀρμονίαν πρὸς τοὺς ἐξημβλωμένους τύπους τοῦ Ἰουδαίου ιδιώματος. Διότι ὠμολόγησεν ἤδη εὐτυχῶς ὁ κ. Φωτιάδης ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ χύδην ὄχλου μόνον εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ ἐπαρκεῖ.

» Ἄλλὰ τί λέγομεν; Μήπως πρόχειρον δεῖγμα ἐν μικρῷ —ἵνα μὴ ἀλλαγῶ ἀνατρέχωμεν— δὲν παρέχει ἡμῖν αὐτὸ τὸ διηγημάτιον, ἐξ οὗ τὸ γλωσσικὸν τοῦτο ζήτημα ἀνεκινήθη; Τί ἄλλο ἢ γελοῖον καὶ τερατώδες συνονθύλευμα ἀποτελεῖ γλῶσσα, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ λιθοβολισμὸς καὶ ὁ περιγέλως καὶ τὸ ἀνέρον καὶ τὸ θανάσιμον, αἱ παντελῶς ἄγνωστοι αὐταὶ εἰς τὸ Ἰουδαῖον τοῦ λαοῦ ιδιώμα λέξεις, ἐστρεβλώθησαν καὶ ἠκρωτηρίασθησαν εἰς τὰ: μὲ λιθοβολισμὸν καὶ τοῦ περιγέλου καὶ τὸ ἀνέρον καὶ τὸ ἀμάρτημα θανάσιμο κατὰ τὸ ψυχάρειον ὁ Παρθενὸς τοῦ Παρθενοῦ, ἵνα εὐαρμωστήσῃ πρὸς τὰ ἀλλιώτικη καὶ ξεγράφηθη καὶ ξαναβαφτίστηκες καὶ ἔφταιξε, τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις δὲν βλέπομεν ἐν ποίᾳ ἀρμονίᾳ δύνανται νὰ συμβιώσωσιν ἐν τῷ αὐτῷ διηγηματικῷ πρὸς τὰ: ἐμπνέη καὶ ἀμέλεια καὶ μορφὴν καὶ ἐπλήσιασε καὶ ἐσκίρτησε καὶ διεπραξε καὶ συνέτριψε καὶ συνέδεσα καὶ ἐπεισόδια καὶ λεωφόρος κλπ. ;

» Τὸ συμπέρασμα τῶν περὶ γλώσσης σχέψεων τοῦ φίλου ἰατροῦ εἶναι ὅτι «οἱ νέοι πρέπει νὰ παραδώσωσιν εἰς τὸ πῦρ τῆς κολάσεως τὰς νεοελληνικὰς γραμματικὰς καὶ νὰ σπουδάζωσι τὴν γλῶσσαν ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ἀγραμμάτων καὶ ἀναλφαβήτων, διότι ἀπ' αὐτοὺς θὰ μάθουν καὶ τοὺς ὀρθοὺς τύπους καὶ τὴν καλὴν σύνταξιν καὶ ἐπιτυχεῖς εἰκόνας καὶ παρομοιώσεις κτλ. κτλ.».

» Τοῦτο σημαίνει παραίνεσιν πρὸς τελείαν κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἄλλὰ ποῖον ἄλλο ἔθνος ἔπραξεν ὅτι ὁ περισπούδαστος ἡμῶν φίλος παραινεῖ πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς; Ποῖον ἔθνος διδάσκεται τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἄνευ τῆς γραμματικῆς αὐτῆς; Ἴσως παρ' ἄλλοις ἢ διδασκαλία γίνεται μεθοδικωτέρα καὶ διὰ τοῦτο ἀποβαίνει ἢ τῆς

γλώσσης ἐκμάθησις ἀκοπωτέρα εἰς τὸν διδασκόμενον· ἴσως ἐνίοτε ἢ διδασκαλία γίνεται ὅλως ἀπὸ στόματος καὶ ἄνευ γραπτῶ ἐγχειριδίου· τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι βέβαια διδασκαλία ἄνευ γραμματικῆς.

»Τελευταῖον ὀφείλομεν νὰ δηλώσωμεν τῷ πολυτίμῳ ἡμῶν φίλῳ ὅτι, παρὰ πᾶσαν τὴν ἄλλην γλαφυρὰν συνηγορίαν αὐτοῦ, ὁ Ταχυδρόμος διὰ πρώτην καὶ τελευταίαν φοράν ἐδέχθη εἰς τὰς στήλας τοῦ ἔργου γεγραμμένον ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ διηγήματος ἐκεῖνου. Ὡς καὶ ἄλλοτε ἠναγκάσθημεν νὰ εἴπωμεν, δὲν ἀσπαζόμεθα τὰ ἄκρα· δὲν ὑπερμαχοῦμεν τοῦ ἀρχαίζοντος ὕφους· δημῶδη τινὰ δὲ, ἢ ὁποῖα εἶναι ἀποκεκαθαρμένη, τοῦλάχιστον εἰς τὸν βαθμὸν αὐτῆς τῆς γλώσσης τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Φωτιάδου, ἀσμένως ἀποδεχόμεθα· τὸ ἀρλεκίνειον ὅμως ἐκεῖνο ὕφος, τί τὰ θέλετε; ἀποβαίνει ἡμῖν ἀφόρητον.

»Φρονοῦμεν μάλιστα ὅτι ἐνδομύγως καὶ εἰς αὐτὸν τὸν φίλον ἱατρὸν ὡς γραπτὸν ἰδίωμα ἀποβαίνει ἐξ ἴσου ἀφόρητον καὶ θὰ φρονῶμεν τοιοῦτό τι, μέχρις οὗ ἴδωμεν καὶ αὐτὸν γράφοντα εἰς τὴν γλώσσαν ἐκεῖνην».

Εἰς τὴν ἄνω ἐπίκρισιν τῆς πρώτης μου ἐπιστολῆς ἀπήντησα διὰ τῆς σειρᾶς τῶν ἀκολούθων ἐπιστολῶν.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΡΙΤΗ

ΠΟΘΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΡΧΙΣΕΙ

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΑΣ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΙΣ

Φίλε Κύριε,

Σᾶς εἶναι γνωστοὶ οἱ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους αἰφνιδίως διεκόπη ἡ περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος συζήτησις ἡμῶν. Ἐπανερχόμενος σήμερον εἰς αὐτήν, ὀφείλω νὰ δώσω μερικὰς ἐξηγήσεις εἰς τοὺς ἀναγνώστας μας καὶ διὰ τὴν ἀπότομον ἐκείνην διακοπὴν καὶ διὰ τὴν μακρὰν ἔκτοτε σιωπὴν μου.

Ἡ διακοπὴ, ὡς ἠξεύρετε, ἐπῆλθεν ἀπροόπτως, διὰ λόγους ὅλως ἐπουσιώδεις καὶ ἔξω τοῦ κυρίου θέματος κειμένων. Ἐὰ ὀλίγα, ὅσα περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, παρεμπιπτόντως καὶ μᾶλλον ἀστεϊζόμενος, εἶπα δὲν ἠθελήσατε νὰ παρατρέξετε τὴν πρὸς τὴν κακίαν ἀνεκτικότητά μου, τὴν ὅλως χριστιανικὴν, ἐθεωρήσατε ἀπαραίτητον νὰ ἐπικρίνετε καὶ κατακρίνετε μὲ ὅλως ἔκτακτον αὐστηρότητα. Καὶ ἡ λογοκρισία διέγραψεν ὀλόκληρον τὴν ἀπάντησίν μου¹.

Φίλοι καλοὶ μου ὑπέδειξαν ὅτι ἄτοπον θὰ ἦτο ἂν, διὰ λόγους ἐπουσιώδεις, ἄφωνα χωρὶς ἐπαρκῆ διασάφη-

¹ Ὁλόκληρος ἐκείνη ἡ ἐπιστολή, ἡ δευτέρα, δὲν ἐδημοσιεύθη.

σιν ὅσα εἰς τὴν πρώτην μου ἐπιστολὴν εἶπα, καὶ δίχως ἀπάντησιν ὅσα πρὸς ἀνασκευὴν ἐκείνων ἐγράψατε σεῖς. Μὲ παρεκίνησαν δὲ νὰ ἀναλάβω καὶ πάλιν τὴν συζήτησιν, διότι ἀδίκημα πρὸς τὸ δημόσιον θὰ ἔπρεπε πάντως νὰ θεωρηθεῖ ἢ ἀποχώρησις, ἀφοῦ ἡ πρόθεσίς μου ἦτο ἀνέκαθεν νὰ συνεισφέρω τὸ κατὰ δύναμιν εἰς διαφώτισιν ζητήματος, τὸ ὁποῖον ὅλοι μας θεωροῦμεν ἐξόχως σπουδαῖον.

Ἐπανερχόμενος νομίζω καλὸν νὰ δώσω καὶ μερικὰς ἄλλας διασαφήσεις πρὸς τοὺς ἀναγνώστας μου.

"Ἦκουσα ἀορίστως ὅτι ἐθεωρήθη τὸ ζήτημα ὄχι πολὺ κατάλληλον διὰ πολιτικὰς ἐφημερίδας. Ἀλλὰ δὲν ἔχομεν, καθόσον ἤξεύρω, ἄλλα κατάλληλα καὶ πρόχειρα φύλλα πρὸς δημοσίευσιν θεμάτων τοιούτων γενικοῦ ἐνδιαφέροντος." Ἄλλως ἡ ἀφορμὴ ἐδόθη ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ πολιτικοῦ τούτου φύλλου.

"Ἄλλοι πάλιν ἴσως θὰ διστάζουν ἂν πρέπει νὰ μὲ παρακολουθήσουν εἰς αὐτὴν τὴν ἐκδρομὴν· ἤξεύρω ὅτι πολλοὶ ἔχουν σχηματίσει τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ θέμα εἶναι πρὸ πολλοῦ ἐξηνητλημένον καὶ πολὺ φυσικὰ θὰ θέλουν ν' ἀποφύγουν τὴν ἀνίαν τῆς περιττολογίας, τοῦ ἀναμασσήματος. Αὐτοὺς παρακαλῶ νὰ κλονίσουν πρὸς στιγμὴν τὴν πεποίθησίν των· ἐλπίζω νὰ τοὺς μεταπείσω. Διότι τὸ θέμα μοῦ φαίνεται μᾶλλον κατηνητλημένον παρὰ ἐξηνητλημένον. Δὲν τοῦ ἀφαίρεσε, νομίζω, ἡ διαλεκτικὴ ἀντλία κάθε ἰκμάδα, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας τὸ ἔχει καταβρέξει μὲ πολλὴν καὶ ὑπερνέφελον σοφίαν, ὥστε μᾶλλον εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ἀπλώσομεν εἰς τὸν ἥλιον διὰ νὰ στεγνώσει.

"Ἄλλοι τέλος θὰ ἐπεθύμουν, ὑποθέτω, νὰ ἤξευραν τί ἐφόδια ἔχων ἐτόλμησα ν' ἀναλάβω θέματος ἄλλοτριου εἰς ἐμὲ τὴν συζήτησιν, ὅπου καὶ αἱ παρακολουθοῦσαι τὸ ζήτημα δυσχέρειαι καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπαγ-

γελματικῆς προπαρασκευῆς τοῦ γράφοντος καθιστοῦν πιθανὴν τὴν ἀποτυχίαν.

Θὰ ἠδυνάμην νὰ προβάλω ὅτι τὸ ζήτημα ἀφορᾷ τόσον τὰ καίρια συμφέροντα ὄλων μας, ὥστε δύναται ν' ἀκουσθεῖ καὶ ἡ φωνὴ μὴ ἐξ ἐπαγγέλματος διδασκάλου ἢ γλωσσοδίδου ἢ φιλολόγου, καὶ νὰ δοθεῖ οὕτως εἰς ἄλλον ἀφορμὴ νὰ εἰπεῖ ὀρθότερα ἢ τὰ ὀρθά.

Ἄλλὰ προτιμῶ νὰ δηλώσω ἀπ' εὐθείας ὅτι ὡς μόνα ἐφόδια ἔχω ἐκ τῆς ἰατρικῆς μὲν τὴν ἐπιστημονικὴν προπαρασκευὴν, ἐκ δὲ τῆς πατρότητος τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν νεαρὰν ἡλικίαν. Δι' αὐτὸ ἐπροσπάθησα κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος νὰ περιορισθῶ εἰς ἐκείνην τὴν ὄψιν αὐτοῦ, διὰ τὴν ὁποίαν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν σχετικῶς ἐπαρκῆ τὰ ἐφόδια αὐτά. Ἡ ὄψις αὕτη εἶναι ψυχολογικὴ καὶ μορφωτικὴ, ἢ παιδαγωγικὴ δηλαδὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ.

Εἰς αὐτὴν τοῦ ζητήματος τὴν ὄψιν ἐνδιαφέρονται μὲν ἐν γένει ὅλοι σχεδὸν οἱ ἄνθρωποι ὡς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἔγγαμοι καὶ γονεῖς. Εἰς τὰ μέρη μας μάλιστα τὸ ζήτημα αὐτὸ τῶν γλωσσῶν ἀπασχολεῖ ὅλους μας ἀπὸ τῆς τρυφερωτάτης ἡλικίας τῶν τέκνων μας.

Εἰδικώτερον δὲ ὅμως ἀποβλέπει ἡ ὄψις αὕτη, ἢ ἐκπαιδευτικὴ, τοῦ ζητήματος τοὺς διδάσκοντας. Τοὺς παρακαλῶ πολὺ νὰ μὲ συγχωρήσουν, διότι ἀναμιγνύομαι εἰς θέμα, τὸ ὁποῖον εἶναι συνηθισμένοι νὰ θεωροῦν εἰδικόν. Δι' ἐμὲ βέβαια εἶναι ἀλλότριον· ἀλλ' ἡ θεὰ τῶν ἀλλοτρίων παράγει εἰς ἄνθρωπον ἀγνοοῦντα τὰς λεπτομερείας, μὴ εἰδικόν δηλαδὴ, νέας ἐντυπώσεις· πολλὰ τοῦ φαίνονται παράδοξα. Ἡ ἐκπληξίς διεγείρει πολλάκις τὴν προσοχὴν καὶ ζωογονεῖ τὴν φαντασίαν, ἐνῶ ἡ ἔξις ἀμβλύνει συχνὰ τὴν αἴσθησιν.

Οἰαδήποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἢ ἐκ τῶν λεγομένων

μου ἐπὶ τῶν διδασκόντων ἐντύπωσης, δὲν θὰ τοὺς διαφύγει, ἐλπίζω, τὸ ἐν τοῦτο, ὅτι ἄγομαι μόνον ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ διατυπώσω τί νομίζω ὅτι ἀπαιτοῦν τὰ κοινὰ συμφέροντα μαθητευομένων καὶ διδασκάλων.

Ἡ ἀναμόρφωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι ὁμολογουμένως ἀνάγκη ἐπείγουσα διὰ τὴν παιδικὴν καὶ νεανικὴν ἡλικίαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς διδάσκοντας εἶναι ζωτικὸν τὸ ζήτημα· διότι ὑπὸ τὰς κρατούσας κοινωνικὰς συνθήκας τὸ ποιμνιον εὐκόλως ἐγκαταλείπει τὴν μάνδραν, εὐρίσκον δὲ πὲρὶξ αὐτῆς τὸ εὐχάριστον μετὰ τοῦ χρησίου καὶ ὠφελίμου, μένει ἐκεῖ. Οὕτω δὲ χαλαρώνονται ἢ καὶ διαλύονται δεσμοί, τοὺς ὁποίους καθῆκον ἔχουν ὁ ποιμὴν καὶ ἡ μάνδρα νὰ δημιουργοῦν καὶ συσφίγγουν.

Τῶν κακῶν τούτων ἡ θεραπεία εἶναι ἔργον κοινὸν γονέων καὶ διδασκάλων. Ἀναμφιβόλως ἐκ τῶν διδασκάλων ἀρκετοὶ ἤξεύρουν ὅτι ἀναγκαιοτάτη εἶναι ἡ ἀναμόρφωσις, ἡ σχολικὴ· δὲν ἔχω τὴν οἴησιν ὅτι θὰ διδάξω αὐτούς. Θέλω μᾶλλον νὰ παροτρύνω τοὺς γονεῖς νὰ ἐνασχοληθοῦν μὲ περισσοτέραν ἀφοσίωσιν εἰς τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν τέκνων των καὶ νὰ βοηθήσουν μὲ ὅλας των τὰς δυνάμεις τοὺς διδάσκοντας πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀναμορφώσεως.

Δὲν θέλω νὰ εἰπῶ ὅτι οἱ γονεῖς δεικνύουν ἀκηδίαν. Θὰ ἦτο ποτὲ τοῦτο πιστευτόν; Ἀλλὰ τότε λοιπὸν, θὰ εἰπῆτε, κανεῖς δὲν πταίει διὰ τὴν παροῦσαν τῶν ἐκπαιδευτικῶν μας κατάστασιν! ἢ μήπως ἐγὼ, διὰ νὰ μὴ δυσαρεστήσω κανένα, καλοπιάνω ὅλους;

Ἄπαγε· δι' ἔργον παρόμοιον εἶμαι ἀκατάλληλος... κάτι πταίει βέβαια· τὸ κάτι ὅμως τοῦτο εἶναι ἐπάνω ἀπὸ ἡμᾶς καὶ μᾶς πιέζει ἢ μᾶλλον ὀπίσω μας καὶ μᾶς ὠθεῖ πάντοτε πρὸς τὴν ἰδίαν διεύθυνσιν· ἡ τρομερὰ αὐτὴ δύναμις εἶναι ὁμοία μ' ἐκείνην τὴν ὁποίαν οἱ

φυσικοί ὀνόμασαν κεκτημένην ταχύτητα· τρομερώτερα μάλιστα ἐκείνης· διότι ἢ διὰ μακρῶν καὶ θλιβερῶν αἰῶνων ἕξις τὴν μετέβαλεν εἰς κεκτημένην ἀδράνειαν. Καὶ ποῖος ἀλλάζει εὐκόλως τὰς συνηθείας του; Ἴδου λοιπὸν πῶς, ὅταν δὲν πταίει κανεῖς, πταίουν ὅλοι μαζί . . . καὶ ἰδοὺ διατί ὅλοι σχεδὸν ἔχομεν τὴν συναίσθησιν ὅτι κάποια ἀντίδρασις εἶναι ἀπαραίτητος, καὶ κάποια δρᾶσις κατεπείγουσα.

Ὅστις θέλει νὰ κατορθώσῃ ὅ,τιδήποτε πρέπει βέβαια νὰ ἠξεύρῃ ἢ νὰ μάθῃ ἀπὸ ποῦ πρέπει ν' ἀρχίσῃ. Ἡ κοινοτοπία αὕτη φαίνεται ἀναξία προσοχῆς καὶ ὅμως εἶναι πάντοτε ἀρχὴ διδακτικωτάτη. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ πόθεν πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἢ σχολικὴ ἀναμόρφωσις νομίζω τὸ πρῶτον καὶ κύριον· ἄλλως θὰ σταματήσομεν εἰς τὰ ἐξωτερικὰ σχήματα, εἰς τὴν ἐπίδειξιν, εἰς τὴν μίμησιν τοῦ τί κάμνουν οἱ Ἄγγλοι, οἱ Γάλλοι, οἱ Γερμανοί· ἐνῶ καταφανῶς πρέπει νὰ ἐρευνήσομεν πρῶτον ποῖα εἶναι αἱ πρῶται μας ἀνάγκαι καὶ τί πρέπει ἢ τί εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ πράξομεν ἐξ ἰδίων πρὸς πλήρωσιν αὐτῶν.

Δι' αὐτὸ ἡ ἀναμορφωτικὴ ἀφετηρία πρέπει νὰ ἔχει σχέσιν ἄμεσον πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους· ὄχι μὲ τὸ ἐξωτερικὸν σχῆμα, τὸ σχολικόν, ἀλλὰ μὲ κάτι βαθύτερον καὶ ἐσώτερον, μὲ τὴν ψυχὴν μας, καὶ ἐπομένως μὲ τὸ ὄργανον καὶ μέσον τῆς κοινωνίας τῶν ψυχῶν.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος . . . πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν . . . ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν . . . τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει . . .

(Εὐαγγ. κατὰ Ἰωάννην).

Ἴδου διατί ἡ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα ὄψις τοῦ γλωσσικοῦ προβλήματος εἶναι ἡ ψυχολογικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ, ἡ παρακολουθοῦσα τὸν νέον ἄνθρωπον, τὴν ἐπιτομὴν δηλαδή αὐτὴν τῆς ἀνεπίξεως τῶν γενεῶν.

Ἐνῶ βρέφη εἰς τὴν μητρικὴν ἀγκάλην καταγινο-

μεθα μὲ τὰ πέντε μας αἰσθητήρια νὰ ἐννοήσομεν τὸ ἐγὼ καὶ τὸν περιστοιχίζοντα κόσμον, ἡ μητρικὴ φωνὴ μὲ μειδιάματα καὶ θωπείας ἀναλαμβάνει νὰ μᾶς διδάξει τὰ ὀνόματα τῶν ὅσα μᾶς περιστοιχίζουν καὶ ἐνδιαφέρουν καὶ νὰ μᾶς δώσει τὰς ἀναγκαίας περὶ τούτων πληροφορίας.

Τὴν ἐργασίαν αὐτὴν, καταπληκτικὴν διὰ τὸ βάθος καὶ τὴν ἔκτασιν, κάμνομεν μὲ χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν, καὶ πρὶν μᾶς στείλουν ἀκόμη εἰς τὸ σχολεῖον χειριζόμεθα ἐπιτυχῶς τὸ ἀνεκτίμητον τοῦτο δῶρον, δι' αὐτοῦ δὲ μεταδίδονται εἰς τὸ πνεῦμα ἔξεις, αἱ ὁποῖαι μᾶς παρακολουθοῦν κατὰ τὸν ὑπόλοιπον βίον.

Ἀκμάζουσα καὶ πλουσία ἡ πτωχὴ καὶ βεβαρβαρωμένη, ἡ μητρικὴ εἶναι πάντοτε ἡ ἀληθινὴ μας γλῶσσα καὶ αὐτῆς οἱ φθόγγοι, αἱ φράσεις, αἱ λέξεις, τραχεῖαι ἢ θωπεύουσαι τὴν ἀκοήν, μυστηριωδῶς ἐμρουτεύονται εἰς τὰ φωνητικὰ μας ὄργανα, καὶ τοὺς διαφορούς τῶν ὀργάνων αὐτῶν σταθμοὺς διευθετοῦν πρὸς ἀναριθμήτους λεπτομερείας.

Αὐτὴ ἐγκαταλείπει εἰς τὰς ἀκοὰς καὶ εἰς τὰς μυχιαστάτας τῆς ψυχῆς μας πτυχὰς ἀνεξιτήλους ἐντυπώσεις· αὐτὴ μόνη γεννᾷ τὴν ἀκατάσχετον ἐκείνην συγκίνησιν, τὴν ὁποῖαν αἰσθανόμεθα ὅταν εὐρισκόμενοι εἰς τὰ ξένα ρθᾶσουν ἕξαφνα εἰς τὴν ἀκοήν μας οἱ φθόγγοι τῆς.

Ἄλλ' ἡ γλωσσικὴ αὐτὴ κληρονομία δὲν ὁμοιάζει ἐντελῶς τὴν λοιπὴν κληρονομίαν τῶν χρημάτων καὶ κτημάτων ἢ τῶν σωματικῶν προτερημάτων καὶ τῆς πνευματικῆς ιδιοφυίας. Ἡ πολῦτιμος αὐτὴ γλωσσικὴ κληρονομία ἔχει τι τὸ διάφορον καὶ ἰδιάζον. «Ὅ,τε ὡς κληρονομίαν ἀπὸ τὸν πατέρα σου παρέλαβες ἀποκτησέ το διὰ νὰ τὸ κατέχεις», λέγει ὁ Goethe. Τοῦτο πρέπει νὰ πράξομεν καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν μας.

Ἀπὸ αὐτὸ τὸ μητρικὸν ἰδίωμα, τὸ κατ' ἀνάγκην

διάφορον κατὰ τὰ διάφορα συστατικὰ τοῦ ἔθνους φυλετικὰ στοιχεῖα, πρόκειται νὰ προβιβάσει τὸν μικρὸν ἄνθρωπον συνειδητῇ ἐργασία εἰς τὴν κοινὴν τοῦ ἔθνους γλῶσσαν. Αὐτὴ εἰς ἐνιαίαν τείνουσα μορφήν παραδίδεται ἀμείωτος καὶ ἀπαραμόρφωτος ἐπὶ ἐποχὰς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μακρὰς ὡς ἐθνικὴ γλῶσσα διὰ τῆς γραφῆς.

Ἐπάρχει ἄρα καὶ διαφορὰ οὐσιώδης μεταξὺ τοῦ ἐντὸς τοῦ πατρικοῦ οἴκου κατὰ παράδοσιν μεταβιβαζομένου μητρικοῦ ιδιώματος καὶ τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν τὸ σχολεῖον ἀναλαμβάνει νὰ μᾶς διδάξει, ἀλλὰ καὶ στενώτατος μεταξὺ αὐτῶν σύνδεσμος. Διότι τὸ σχολεῖον μᾶς παραλαμβάνει ἔχοντας οὐσιωδῶς γλῶσσαν, αὐτὴν δὲ πρόκειται νὰ διαπλάσει καὶ στολίσει καὶ πλουτίσει, ὥστε ἡ φυσιογνωμία αὐτῆς ἢ ἀτημέλητος νὰ ἐξέλθει ὠραῖσμένη διὰ τῆς γλωσσικῆς καλλιέργειας.

Λυποῦμαι πολὺ, φίλε κύριε, ὅτι διόλου δὲν ἐπροσέξατε εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς πρώτης μου ἐπιστολῆς, ὅπου μόνον περὶ μητρικῆς, οὐδαμοῦ δὲ περὶ ἐθνικῆς γλώσσης ὠμίλησα.

Ἄλλ' ἄς προχωρήσομεν. Ἄς παρακολουθήσομεν τὰ παιδιά. Αὐτὰ θὰ μᾶς δείξουν ποῦ καὶ πῶς πρέπει νὰ τεθεῖ τὸ ζήτημα· αὐτὰ θὰ μᾶς ὑποδείξουν καὶ τὴν ἀρίστην του λύσιν.

Περὶ τὸ ἑβδομον ἢ ὄγδοον ἔτος ἢ καὶ βραδύτερον οἱ μικροὶ στέλλονται συνήθως εἰς τὸ σχολεῖον ἢ ὑποβάλλονται κατ' οἶκον εἰς τὴν σχολικὴν διδασκαλίαν.

Πῶς γίνεται εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς ἡ μετάβασις αὐτὴ ἀπὸ τὴν μητρικὴν εἰς τὴν ἐθνικὴν, πῶς δηλαδὴ τὸ κατ' ἀναπόδραστον ἀνάγκην ιδιωματικὸν τῆς μητρικῆς ἀποβάλλεται, ἐπιτυγχάνεται δὲ ἡ εὐχέρεια περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ ἐνιαίου τῆς ἐθνικῆς γλώσσης ὀργάνου.

πῶς ἢ μὲν μητρικὴ κατὰ μικρὸν, ἀνεπαισθήτως, ὄχι ὅπως γίνεται δι' ἡμᾶς μὲ περιφρονήσεις, κοντείους ὕβρεις καὶ ἀπτικὰ λακτίσματα, προάγεται, εὐτρεπιζομένη καὶ ἐξευγενιζομένη, πῶς δὲ ἡ ἐθνικὴ ἢ γραφομένη καὶ λαλουμένη κατὰ τὸν εὐρύτερον κοινωνικὸν βίον διατηρεῖται εἰς διηνεκῆ καὶ ζωογόνον ἐπαφὴν μὲ τὸ οἰκιακὸν ἰδιώμα· τί μητρικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀπ' ἀλλήλων δανείζονται, τί ἡ ἀλληλεπίδρασις αὐτὴ φέρει εἰς τὰς τάξεις, ὅσας ἢ ἐκπαίδευσις θίγει· πῶς ὁ μικρὸς ἄνθρωπος ἀπαρατηρήτως, ταχέως, ἐνωρίτατα ἀπὸ τοῦ οἰκιακοῦ ἰδιώματος φέρεται εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν μεγάλων τοῦ ἔθνους συγγραφέων, αὐτὰ ὅλα μόνον οἱ ξένοι δύνανται νὰ αἰσθανθῶν, καὶ ἐξ ἡμῶν ἐκεῖνοι ὅσοι εἶχον τὸ εὐτύχημα ἐκ παίδων νὰ σπουδάσουν ξένην γλῶσσαν καὶ ἰδίως νὰ σπουδάσουν εἰς ξένην γλῶσσαν.

Διὰ τοὺς ἑλληνόπαιδας ὁμως ἡ μετάβασις αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ κατὰ παρόμοιον τρόπον. Ἡ φύσις τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ ἰδιάζουσα καὶ μυστηριώδης, διισχυρίζονται οἱ μὲν, ἱστορικοὶ λόγοι, ἀποδεικνύουν ἄλλοι, δὲν ἀνέχονται τοιαύτην τοῦ μητρικοῦ ἰδιώματος εἰς ἐθνικὴν γλῶσσαν ἀνάπτυξιν καὶ διάπλασιν, ἀλλ' οὔτε κἂν συμπαθῆ τῆς ἐθνικῆς πρὸς τὸ μητρικὸν ἰδιώμα προσέγγισιν. Ἡ δὲ τοιαύτη διγλωσσία καὶ ἑτερογλωσσία πρέπει, φρονουῦν, νὰ τηρηθεῖ ὡς ἐξαιρετικὸν τοῦ Ἑλληνος προνόμιον, ὡς ἀναγκαῖον καὶ μέγα καλόν.

Ἡ σχολικὴ λοιπὸν μεταπήδησις πρέπει νὰ γίνῃ κατ' ἰδιαίτερον τρόπον. Ἀνάγκη νὰ προειδοποιήσωμεν τὰ τέκνα μας, ὅτι ἔφθασεν ἡ ὥρα καὶ ἡ στιγμή, καθ' ἣν θὰ κάμουν εἰς τὸν βίον τῶν ὄχι πλέον βῆμα σπουδαῖον, ἀλλὰ πῆδημα γιγάντειον. Ἄλλως εἶναι ἀδύνατον, ἀπροειδοποίητα, ν' ἀναγνωρίσουν τὴν συνήθη καὶ φήλην τοῦ μητρικοῦ ἰδιώματος φυσιογνωμίαν, εἰς

ὅ,τι ἐντὸς τοῦ σχολείου θὰ παρουσιασθεῖ ἐνώπιόν των ὡς ἐθνικὴ γλῶσσα. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ παιδιά σπουδάζουν ξένην γλῶσσαν, πρέπει νὰ τὰ πείσομεν ν' ἀπεκδέχονται μεγάλα, ἕκτακτα ἀγαθὰ, πάντως ἀνώτερα ἀφ' ὅσα εἰς τῶν ἄλλων ἐθνῶν τὰ παιδιά δύναται νὰ φέρει ἡ εὐκολος μὲν, ἀλλ' ἀδοξος ἀπὸ τῆς μητρικῆς εἰς τὴν ἐθνικὴν μετάβασις.

«Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν ἀθάνατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτὴν καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ' εἰς ἄκρον ἵκηται ῥηϊδίη δ' ἔπειτα πέλει, χαλεπή περ ἐοῦσα» (Ἡσιόδου Ἔργα καὶ ἡμέραι, στ. 290). Τοιαῦτα λέγει ὁ Ἡσίοδος διὰ τὴν ἀρετὴν· ἀλλὰ τὰς σημερινὰς ἀττικὰς ἡμέρας εἶναι προωρισμένος νὰ διέλθει μὲ πολὺ βαρύτερα ἔργα ὁ νέος. Πολὺ περισσότερον ἰδρῶτα προώριστα νὰ χύσουν ὅσοι ἀναγκάζονται ν' ἀνέλθουν τὸ ἀτελείωτον ἀνηφορικὸν μονο-πάτι, τὸ ὁποῖον φέρει πρὸς τὸν ἀττικισμόν.

Διὰ τὰ ἐπίπονα αὐτὰ ἔργα καὶ τὰς θλιβεράς ἡμέρας ἀνάγκη ὀλίγων τουλάχιστον ἐνθαρρυντικῶν λόγων.

Φθάνει ἡ ἡλικία κατὰ τὴν ὁποίαν θ' ἀρχίσει ἡ σχολικὴ διδασκαλία· πάρετε τὰ τέκνα σας κατὰ μέρος, λάβετε τὸ κατάλληλον εἰς τὴν περίστασιν σχῆμα, καὶ εἰπῆτε πρὸς αὐτὰ ἐπάνω κάτω τὰ ἐξῆς·

— Παιδί μου, ὁ πανάγαθος Θεὸς τοῦ ἐδώρησε δῶρα ἀνεκτίμητα· τὸ κεφάλι σου μὲ τόσα θαυμάσια ὄργανα, τὰ μάτια σου, τὰ ἀφτιά σου καὶ τὴν μύτην σου καὶ τὰ μαγουλάκιά σου καὶ τὰ χεράκια σου καὶ τὰ ποδαράκια σου καὶ τόσα ἄλλα. Ὅλα αὐτὰ καλὰ καὶ ἅγια· ἔκαμες ἀρκετὴν χρῆσιν· φθάνει πλέον· οἱ διδάσκαλοι σου θὰ σοῦ κάμουν τώρα καινούργια δῶρα· θὰ σὲ προκίσουν μὲ ὀφθαλμοὺς καὶ ὦτα καὶ ρίνα, μὲ ὀδόντας, κάρρα, κορμὸν καὶ μέλη καὶ ἄκρα καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ ὄνυχας καὶ ὀστά καὶ ὅσα ἄλλα. Πρόσεχε,

παιδί μου, νὰ μεταχειρίζεσαι τὰ νέα αὐτὰ ὄργανα, τοῦλάχιστον ἐνώπιον αὐτῶν.

» Ἀλλὰ καὶ ὅσα μέχρι τοῦδε πράγματα εἶδες ἐντὸς τῆς οἰκίας, θὰ τὰ βάλωμεν κατὰ μέρος μὲ μεγάλην μας θυσίαν, διὰ νὰ προμηθευθοῦμεν ἄλλα νέα. Δὲν θὰ μεταχειριζόμεθα λοιπὸν ἀπλᾶ τραπέζια οὔτε περούνια καὶ μαχαίρια οὔτε τραπέζομάνδηλα οὔτε θὰ τρώγομεν πλέον ψωμί καὶ τυρὶ καὶ αὐγά καὶ γλυκίσματα καὶ ὀπωρικά, οὔτε θὰ μεταχειριζόμεθα λάδι καὶ ξίδι, νερό καὶ κρασί, ἀλλὰ θὰ τρώγομεν ἐπὶ τραπεζῶν καὶ διὰ περονῶν καὶ μαχαιρῶν καὶ ἀντὶ ψωμιοῦ ἄρτον, τὸν ὁποῖον θὰ φέρνομεν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἔλαιον καὶ ὄξος, τὸ ὁποῖον θὰ σοῦ ἐνθυμίζει, παιδί μου, τὰς λυπηροτέρας στιγμὰς τοῦ Σωτῆρος μας, καὶ θὰ πίνομεν ὕδωρ ἀπὸ ἀρχαίας ὑδρίας, καὶ οἶνον ἐκ τοῦ οἰεσθαινοῦν ἔχειν καὶ ὡς ἀπὸ ἀρχαίας φωλεάς, ἀληθινὰ φώλια ἢ προσφώλια ἢ ἀποφώλια.

» Τὸ ἴδιον θὰ γίνῃ καὶ διὰ τὰ ἐνδύματά σου, καὶ δι' ὅσα ἄλλα ἀντικείμενα βλέπεις ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς κατοικίας μας εἰς τοὺς δρόμους, κήπους, εἰς τὴν ἐξοχὴν κτλ. κτλ. Πρόσεχε λοιπὸν νὰ μεταχειρίζεσαι, ὅταν εἶναι παρόντες οἱ ἀνώτεροί σου, τὰς λέξεις αὐτὰς τὰς ἰουδαίας· ὅταν δὲ θ' ἀρχίσεις νὰ γράφεις τὴν γλῶσσαν, πρόσεχε μήπως κατὰ λάθος σοῦ ξεφύγῃ καμία ἀπὸ ἐκεῖνας τὰς λέξεις, τὰς ὁποίας πρέπει ἀπὸ τοῦδε νὰ θεωρεῖς χυδαίας· ὅταν δ' ἔρχεσαι εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνάγκην, τότε κρύπτει τὰ πρόστυγα αὐτὰ ἐντὸς παρενθέσεων.

» Ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλὰ θὰ μάθεις εἰς τὸ σχολεῖον· καὶ ἤξευρε ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι σπουδαϊότατον. Ἐὰν θέλεις νὰ μάθεις τοὺς λόγους, τότε περίμενε «ἕως ὅτου γίνεις τῆς ἀρχαίας ἐγκρατῆς καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς γνώστης βαιθός». Ἐὰν παραξενεύεσαι ὅτι τίποτε παρόμοιον δὲν παρετήρησες εἰς τὴν ζένην γλῶσσαν, τὴν

ὁποῖαν σπουδάζεις, μάθε ὅτι οἱ ξένοι ἐκεῖνοι καὶ ἡμι-
βάρβαροι λαοὶ στεροῦνται τὸ εὐτύχημα νὰ ἔχουν ἀπτι-
κὴν γλῶσσαν καὶ ἀπτικὸς συγγραφεῖς καὶ τέλος ὅτι
αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἢ φύσις τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ διάφοροι
ἄλλοι ἱστορικοὶ λόγοι, τοὺς ὁποίους πρέπει ἀκόμη νὰ
ὠριμάσει ὁ νοῦς σου διὰ νὰ ἐννοήσεις».

Μὴ θεωρήσετε, φίλοι ἀναγνῶσται, ὅσοι εἴσθε γονεῖς,
τὰς ἐξηγήσεις αὐτὰς περιττάς. Διότι ὑπάρχουν καὶ
παιδιά ἔξυπνα, τὰ ὁποῖα ζητοῦν τοὺς λόγους τῶν φαι-
νομένων καὶ φρόνιμον εἶναι νὰ τὰ προλάβετε πρὶν σᾶς
φέρουν εἰς στενοχωρίαν.

Τί θ' ἀπαντήσετε π. γ. ἐὰν σᾶς ἐρωτήσουν διατί οἱ
Γάλλοι δὲν λέγουν ἄλλοτε μὲν *mon nez, mes oreil-
les, mes yeux* καὶ ἄλλοτε πάλιν *mes oculi, mes
auriculæ, mon nasus*, ἐνῶ ἡμεῖς εἶμεθα ἀναγκα-
σμένοι νὰ φορέσομεν ὀφθαλμοὺς ὡς ματουῶλια καὶ ὦτα
ὡς ἀκουστικὰ κέρατα καὶ ρῖνας ἐκ ναστοχάρτου καὶ
πόδας καὶ χεῖρας ὡς ὀρθοπαιδικὰ κατασκευάσματα,
διὰ νὰ παρουσιασθοῦμεν δῆθεν εὐπρόσωποι εἰς τὸν
κόσμον;

Κατὰ τί τάχα τὰ μάτια, ἢ μύτη καὶ τὰ ἀφτιά
εἶναι ὀλιγώτερον παρουσιάσιμα ἀπὸ τὰ ὦτα, τὰς ρῖνας
καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς; Μήπως διότι χωρὶς αὐτὰ τρέχο-
μεν τὸν κίνδυνον νὰ χάσομεν τὰς ὠτορροίας καὶ ρινορ-
ραγίας καὶ ὀφθαλμοπληγίας καὶ ἄλλα ρινικὰ καὶ
ὀφθαλμικὰ προνόμια καὶ πλεονεκτήματα; Ἀλλὰ μήπως
τοὺς Γάλλους ἐμπόδισεν ἡ μύτη των, τὰ ἀφτιά των
καὶ τὰ μάτια των νὰ ἔχουν καὶ *nez* καὶ *nasal* καὶ
rhinique καὶ *oreilles* καὶ *auriculaire* καὶ *otique*
καὶ *otitique* καὶ *œil* καὶ *oculaire* καὶ *ophthalmi-
que*; Καὶ τί τάχα ἐμποδίζει καὶ ἡμᾶς νὰ κρατή-
σομεν ὀλόκληρον τὸν διπλὸν αὐτὸν καὶ μάλιστα ιδιό-
κτητον συνθετικὸν πλοῦτον, καὶ ν' ἀφήσομεν τὰ αἰσθη-

τήριά μας εις τὴν θέσιν των, ὥστε νὰ ἤμποροῦμεν νὰ δίδομεν ἐνίοτε καὶ καμιά ματιὰ δίχως νὰ τρέχομεν τὸν κίνδυνον νὰ πάθομεν ὀφθαλμίαν;

Ἄλλ' ἡ διγλωσσία, μᾶς λέγουν σοφοὶ ἄνδρες, δὲν εἶναι δυστύχημα, ἀλλ' ἰδιότης παναρχαία, ἔμφυτος εἰς τὴν φύσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, μία τῶν ἐγχωρίων ἐφημερίδων (Κωνσταντινούπολις 1895, ἔτος ΚΘ', ἀριθ. 41 καὶ ἐξῆς) ἀνετύπωσε παραλαβοῦσα ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴν Ἀκρόπολιν μελέτην περὶ γλωσσικοῦ ζητήματος, ὅπου ὁ συγγραφεὺς ἀποδεικνύει «μετὰ χάριτος καὶ καλλιπείας ὕφους καὶ περισσείας ἐπιχειρημάτων» ὅτι ἡ διγλωσσία δὲν εἶναι δυστύχημα, ἀφοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἀττικισμοῦ ὑπῆρχε κτλ. κτλ.

Ὅτι ὑπῆρχεν ὅχι ἡ φυσικὴ καὶ ἀναπόδραστος καὶ εὐχητὴ μεταξὺ μητρικοῦ ἰδιώματος καὶ ἐθνικῆς γλώσσης διαφορὰ, ἀλλὰ τοιοῦτου εἶδους καὶ βαθμοῦ διγλωσσία καὶ ἑτερογλωσσία κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἀττικισμοῦ καὶ χάριν τοῦ ἀττικισμοῦ δὲν τολμῶ οὔτε κἂν νὰ φαντασθῶ. Ἄλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθεῖ ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ λοιποὶ Ἀθηναῖοι μετεχειρίζοντο διὰ τὰ διάφορα μῆλη τοῦ σώματός των καὶ διὰ τὰ ἐνδύματά των καὶ δι' ὅ,τι ἄλλο εἶχαν εἰς καθημερινὴν χρῆσιν, καὶ δι' ὅσα καὶ δι' ὅσους ἔβλεπαν πῆριξ των, ἄλλα ὀνόματα ὁμιλοῦντες μὲ τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα των, μὲ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα των καὶ τοὺς ὑπηρέτας των καὶ ἄλλα ὀνόματα ὁμιλοῦντες εἰς τὸ δημόσιον, εἰς τὴν Βουλὴν, εἰς τὴν ἀγορὰν, θὰ ἔπρεπεν ἀπλούστατα νὰ λυπούμεθα καὶ ἐκείνους, ὅπως τὸν ἑαυτὸν μας.

Ἐὰν αὐταὶ αἰ ἐπὶ τῶν ἰδίων ἀκριβῶς ἀντικειμένων ἐφαρμοζόμεναι δύο τάξεις τῶν λέξεων, ἡ κλίσις των, ἡ σύνταξις των, ἡ ἱστορία των ἐδείκνυον καὶ τότε, ὡς σήμερον, διαφορὰς τόσας, ὅσας δύνανται νὰ φέρουν

εἰς μίαν γλῶσσαν εἰκοσιδύο αἰῶνες καὶ μόλα ταῦτα οἱ σοφοὶ ἐκείνοι ὑπέφεραν κατάστασιν τοιαύτην, διότι τὴν παρέλαβαν ὡς κληρονομίαν, θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς κλαίωμεν. Ἐὰν δὲν κατέβαλαν κάθε προσπάθειαν διὰ νὰ διορθώσουν τὴν ἀθλιότητα αὐτὴν καὶ ἐνόμιζαν ὅτι ὁ τοιοῦτος ἀπτικισμὸς τῶν ἤτο προτέρημα ἰδιάζον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὰ τὴν ἀλήθειαν νομίζω ὅτι θὰ ἦσαν ἀνάξιοι νὰ λέγωνται μεγάλοι συγγραφεῖς.

Ἄλλ' εἶναι δυνατὴ καὶ τοιαύτη ὑπόθεσις διὰ τοιούτους ἀνθρώπους;

Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος νὰ ἐξετασθῆι λεπτομερῶς τὸ ζήτημα· ἄλλως δὲ θεωρῶ περιττὸν τὸ πλῆθος ἐκείνων τῶν ἀψύχων ἀποδείξεων, ὅσας εἰς παρομοίας περιστάσεις συνηθίζουν μερικοὶ νὰ παρατάττουν ὡς μολυβδίνους στρατιώτας. Πολὺ ἰσχυρότερον ἐπιχείρημα ἐθεώρησα ἄλλο τι, τὴν γνώμην δηλαδὴ ἀρχαίου σοφοῦ καὶ λογοτέχνου. Τὴν γνώμην δ' αὐτὴν ἔχομεν εὐτυχῶς μὲ θαυμαστὴν σαφήνειαν καὶ βαθύνοιαν ἐκφραζομένην. Ὡς γνωστὸν, ὁ Πλάτων εἰς τὸν διάλογον τοῦ Ἀλκιβιάδου διατείνεται ὅτι τὸ ἐλληνίζειν ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦτο διότι τὸν λαὸν ἐθεώρει κάτοχον τῶν προσόντων ἐκείνων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τὸν ἄριστον τῶν διδασκάλων. Τὴν γνώμην του δὲ αὐτὴν ἐφρόντισε νὰ συνοδεύσει μὲ τὰς καταλλήλους ἐπεξηγήσεις· φοβούμενος, ὑποθέτω, μὴ φανεῖ παραδοξολόγος. Ἀκριβῶς δὲ αὐτοὶ οἱ ἐπεξηγηματικοὶ λόγοι εἶναι σημαντικώτατοι ὄχι ὡς ἀποδείξεις περὶ τῆς μονογλωσσίας ἢ διγλωσσίας τῆς τότε ἐπικρατούσης, περὶ τῆς ὀμιλουμένης καὶ γραφομένης, περὶ τῆς καθαρευούσης καὶ ρυπαρᾶς, ἀλλὰ διότι δι' αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν ἐπεξηγηματικῶν λόγων ὁ ἀριστοτέχνης ἐκεῖνος τοῦ ἀρχαίου λόγου διατυπώνει σαφέστατα τὴν γνώμην του, τί δηλαδὴ εἶναι ἡ γλῶσσα ὡς κοινωνικὸν φαινόμενον. Διὰ τοῦτο θὰ

παραθέσω τὸ χωρίον τοῦτο ὁλόκληρον (Πλάτωνος Ἀλκιβιάδης Α. 111.-II).

ΑΛ. Οἷον καὶ τὸ ἐλληνίζειν παρὰ τούτων ἔγωγ' ἔμαθον ; καὶ οὐκ ἂν ἔχοιμι εἰπεῖν ἑμαυτοῦ διδάσκαλον, ἀλλ' εἰς τοὺς αὐτοὺς ἀναφέρω, οὓς σὺ φῆς οὐ σπουδαίους εἶναι διδασκάλους.

ΣΩ. Ἀλλ', ὦ γενναῖε, τούτου μὲν ἀγαθοὶ διδάσκαλοι οἱ πολλοί, καὶ δικαίως ἐπαινοῖντ' ἂν αὐτῶν εἰς διδασκαλίαν.

ΑΛ. Τί δὴ ;

ΣΩ. Ὅτι ἔχουσι περὶ αὐτὰ ἄχρη τοὺς ἀγαθοὺς διδασκάλους ἔχειν.

ΑΛ. Τί τοῦτο λέγεις ;

ΣΩ. Οὐκ οἶσθ', ὅτι χρὴ τοὺς μέλλοντας διδάσκειν ὅτιοῦν αὐτοὺς πρῶτον εἰδέναι ; ἢ οὐ ;

ΑΛ. Πῶς γὰρ οὐ ;

ΣΩ. Οὐκοῦν τοὺς εἰδότες ὁμολογεῖν τε ἀλλήλοις καὶ μὴ διαφέρεσθαι ;

ΑΛ. Ναί.

ΣΩ. Ἐν οἷς δ' ἂν διαφέρωνται, ταῦτα φήσεις εἰδέναι αὐτούς ;

ΑΛ. Οὐ δῆτα.

ΣΩ. Τούτων οὖν διδάσκαλοι πῶς ἂν εἶεν ;

ΑΛ. Οὐδαμῶς.

ΣΩ. Τί οὖν δοκοῦσί σοι διαφέρεσθαι οἱ πολλοί, ποῖόν ἐστι λίθος ἢ ξύλον ; Κἂν τινα ἐρωτᾷς, ἄρ' οὐ ταῦτά ὁμολογοῦσι, καὶ ἐπὶ ταῦτά ὀρμῶσιν, ὅταν βούλωνται λαβεῖν λίθον ἢ ξύλον ; ὡσαύτως καὶ πάνθ' ὅσα τοιαῦτα ; σχεδὸν γάρ τι μανθάνω, τὸ ἐλληνίζειν ἐπίστασθαι ὅτι τοῦτο λέγεις ἢ οὐ ;

ΑΛ. Ναί.

ΣΩ. Οὐκοῦν εἰς μὲν ταῦτα, ὥσπερ εἶπομεν, ἀλλήλοις τε ὁμολογοῦσι καὶ αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἴδια, καὶ δημοσίᾳ αἰ πόλεις πρὸς ἀλλήλας οὐκ ἀμφισβητοῦσιν, αἰ μὲν ταῦθ', αἰ δ' ἄλλα ψάσκουσαι ;

ΑΛ. Οὐ γάρ.

ΣΩ. Εἰκότως ἂν ἄρα τούτων γε καὶ διδάσκαλοι εἶεν ἀγαθοί.

ΑΛ. Ναί.

ΣΩ. Οὐκοῦν εἰ μὲν βουλοίμεθα ποιῆσαι τινα περὶ αὐτῶν εἰδέναι, ὀρθῶς ἂν αὐτὸν πέμποιμεν εἰς διδασκαλίαν τούτων τῶν πολλῶν ;

ΑΛ. Πάνυ γε.

Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο περιλαμβάνεται τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ὑπὸ τὰς κυριωτάτας του ὄψεις. Πρῶτον πάντων τῆς λέξεως ἢ ψυχοκινητικῆ δύναμις ζωηρότατα εἰκονίζεται. Διὰ τῆς ἀκοῆς εἰς τὴν ψυχὴν εἰσδύουσα ἢ λέξις γεννᾷ ὄρμην, φοράν. Ἡ ὄρμη αὐτὴ πρέπει βεβαίως νὰ φέρει ὅλους τοὺς ἀκούοντας τὴν λέξιν πρὸς τὸ ἴδιον ἀντικείμενον· ἄρα πρέπει καὶ ἡ λέξις, ἢ ἀφετηρία τοῦ φαινομένου τούτου, νὰ εἶναι πάντοτε ὁμοία πρὸς ἑαυτήν.

Ἡ ἐπεξήγησις, ἢ διὰ τοῦ «πάνθ' ὅσα τοιαῦτα», περιέχει ἀκριβῶς τὸν κόμβον τοῦ ζητήματος· διότι σημαίνει· ὅτι ποσὸν τι λέξεων, κατὰ τὴν ψυχοκινητικὴν δύναμιν ὁμοίων πρὸς αὐτὰ τὰ κοινὰ τοῦ λίθου καὶ ξύλου ὀνόματα, λέξεις δηλαδὴ ἀναφερόμεναι εἰς τὰ κοινὰ σημεῖα ὅπου συναντῶνται ἀνεξαιρέτως ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν καὶ εἰς τὸν δημόσιον αὐτῶν βίον, πρέπει νὰ εἶναι ὀνόματα κοινὰ, πανθομολογούμενα, ἀναμφισβήτητα, παράγοντα δηλαδὴ ἀμέσως τὴν πρὸς τὸ ὀνομαζόμενον ἀντικείμενον φοράν, αὐτὰ τέλος ν' ἀποτελοῦν τὸν πυρῆνα, ὡς θὰ ἐλέγαμεν σήμερον, τὸν κοινὸν εἰς τὴν μητρικὴν ἅμα καὶ ἐθνικὴν γλῶσσαν. Ὁ κατέχων τὸν πυρῆνα τοῦτον δύναται νὰ λέγει κατὰ Πλάτωνα ὅτι ἐπίσταται τὸ ἐλληνίζειν· διότι βεβαίως «πάνθ' ὅσα μὴ τοιαῦτα» προσθέτουν ἐκάστοτε κατὰ τὰς προσπιπτούσας ἀνάγκας αἱ διάφοροι τῶν ἀνθρώπων τάξεις, αἱ περὶ τοὺς δύο πόλους τοῦ πυρῆνος εὐρισκόμεναι εἴτε εἰς τὸ πάστωμα τῶν γαράτων καταγίνονται, εἴτε εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τοῦ ἐπιστητοῦ περὶ τὴν χημικὴν ἀνάλυσιν τῶν ἀστέρων διὰ τῆς φασματοσκοπίας.

Ἐνδέχεται ἴσως τάγματα ὀλόκληρα ἀρχαίων χωρίων ν' ἀποδεικνύουν, ὅτι ὁ Πλάτων ἔλεγε μὲν αὐτὰ, ἀλλ' ἔπραττε τὰ ἀντίθετα, ὡς πολλοὶ κήρυκες τοῦ

θείου λόγου, ὅτι κανεῖς ἐκ τῶν ἀρχαίων δὲν κατόρθωσε τοιαύτην ἀρμονίαν τοῦ ἐνδιάθετου καὶ προφορικοῦ καὶ γραπτοῦ λόγου ἔνεκα ἱστορικῶν λόγων.

Ἄλλ' ὡς εἶπα, τὰ τάγματα αὐτὰ τῶν μολυβδίνων στρατιωτῶν δὲν εἶναι τόσο ἐπίφοβα, ὅσον φαίνονται. Πολὺ σημαντικώτερα νομίζω τὰ ὀλίγα ὅσα ὁ μέγας ἐκεῖνος λογοτέχνης λέγει, θέλων νὰ δείξει ποῖον τὸ ἰδεῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ σπεύδει ἡ γλῶσσα.

Ἄς μὴ μᾶς διαφύγει ὅπωςδῆποτε τοῦτο, ὅτι ὁ ἀριστοτέχνης ἐκεῖνος τοῦ ἀρχαίου λόγου δὲν ἔτρεφε τόσην περιφρόνησιν διὰ τὰς κοινὰς λέξεις, ὅπως μερικοὶ σήμερον. Οἱ δὲ νέοι ἄς διδαχθοῦν ἐκ τῶν λόγων του, ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι φιλομαθεῖς ἅμα καὶ φιλαναλφάβητοι.

Μὴ παραξενεύεσθε, φίλε κύριε, ὅτι οὔτε δοκιμάζω καὶ νὰ κρύψω τὴν ἀγανάκτησίν μου, ὅταν βλέπω περιφρονούμενα τὰ λαϊκὰ ἰδιώματα, τὴν μητρικὴν μας γλῶσσαν.

Μ' ἐρωτᾶτε ποῖον ἀπὸ ὅλα αὐτὰ προτιμῶ.

Νομίζετε νὰ μὲ διαφεύγει ὅτι νοερῶς ἐντρυφᾶτε ἤδη εἰς τὴν θεάν τῆς ἀποτυχίας, ἐὰν τυχὸν ἐδοκίμαζα νὰ γράψω εἰς τὸ ἰδιῶμα ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ σᾶς ἔλεγα ὅτι δίδω τὴν προτίμησιν;

Θὰ ἔπρεπε βεβαίως, πρὶν σᾶς ἀπαντήσω ποῖον ἀπὸ ὅλα προτιμῶ, νὰ εἶχα σπουδάσει μερικὰ τοῦλάχιστον ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἰδιώματα καὶ σᾶς βεβαιώνω ὅτι θὰ τὸ εἶχα καύχημα· διότι ὁ ἐνδιάθετος καὶ προφορικός καὶ γραπτὸς μου λόγος θὰ ὠφελεῖτο τὰ μέγιστα ἀπὸ τὴν τοιαύτην γλωσσικὴν μάθησιν.

Πολὺ περίεργος εἶμαι κ' ἐγὼ νὰ μάθω ἂν σεῖς ἤξεύρετε τόσα πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ μητρικὰ ἰδιώματα, ὥστε νὰ δικαιολογεῖτε ἐπαρκῶς τὴν περιφρόνησιν, τὴν ὁποῖαν δεικνύετε πρὸς πᾶν ἐν γένει λαϊκόν. Μᾶλλον

εἶμαι διατεθειμένος νὰ παραδεχθῶ ὅτι γλωσσικῶς τοῦλάχιστον, ἀδικαιολόγητος εἶναι ἡ πρὸς τὰ λαϊκὰ περιφρόνησίς σας ἐν γένει καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τὰς δύο λαϊκὰς λέξεις περιγιαλί και ἀναφυλλητό.

Αἱ λέξεις αὐταὶ εἶναι γνωριμώταται εἰς ἡμᾶς τοὺς γνησίους χυδαίους Ἑλληνας, θὰ γίνουν δὲ καὶ λέξεις τῆς ἀνωτάτης περιωπῆς, ἅμα, γράφοντες, τὰς μεταχειριζόμεθα.

Δὲν ἤξεύρω ἂν ἡ ἡῶν, ἡ θιν, ἡ ῥηγμῖν φαίνονται εἰς σᾶς χαριέστερα καὶ σεμνότερα συμπλέγματα φωνηέντων καὶ συμφώνων, ἀλλὰ σᾶς βεβαιῶνω ὅτι ἡ ἰδική μου ἀκοή καὶ ἔτι περισσότερο ἡ ψυχὴ μου προτιμᾷ τὸ γιαλὸ, τὸ περιγιαλί, τὸ ἀκρογιαλί, τὴν ἀκροθαλασσιά.

Εἰς τὸν αἰγιαλὸν βλέπομεν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς τὴν θάλασσαν γαληνιαίαν καὶ γελαστήν. Εἰς τὴν ἀκρογιαλιά καὶ ἀκροθαλασσιά τὴν γειτονίαν τῆς ξηρᾶς, ὅταν εὕρισθόμεθα ἐντὸς τῆς θαλάσσης. Εἰς τὴν λέξιν περιγιαλί τὴν ἀμμώδη τῆς στερεᾶς παρυφῆν ἐκεῖ ὅπου οἱ μικροὶ μας ξυπόλυτοι παίζουσι καὶ ἄφοβοι ἐμπαίζουσι τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον καὶ ἐπαναφέρουσι καὶ ἡμᾶς ὀπίσω εἰς τὴν χρυσὴν ἐκείνην ἡλικίαν, ὅπου εἶχαμεν ἄλλας σπουδαιοτέρας καὶ τερπνοτέρας ἀσχολίας παρὰ ἀνιάρας συζητήσεις περὶ γραμματικῆς καὶ λέξεων.

Καὶ πόσας ἄλλας λέξεις ὠραιότητας δὲν ἔχει λαὸς, ὅστις ἐξακολουθεῖ ἐπὶ τόσους αἰῶνας νὰ ζῆ ὡς ἀληθινὸς περιγιαλίτης· ἀλλὰ μήπως δὲν περιφρονοῦμεν πᾶν ὅ,τι ἀληθῶς ἐθνικὸν ἔχομεν;

Καὶ ἡ λέξις ἀναφυλλητό εἶναι ὄχι μόνον γνωστὴ, γνωστοτάτη, ἀλλ' εἶμαι πεπεισμένος ὅτι καμία ἄλλη λέξις δὲν δύναται νὰ τὴν ἀντικαταστήσει.

Ὡλόλυζον οἱ ἀρχαῖοι· ἀλλ' οἱ ὀλολυγμοὶ, αἱ ὀλολυγαί, αἱ ὀλολυγῶνες, τὰ ὀλολύγματα αὐτῶν ἀνεπέμποντο καὶ ὡς χαρᾶς καὶ ὡς λύπης δηλωτικὰ πρὸς

τούς θεούς των κυρίως· πῶς δὲ ἀνεπέμποντο ἀγνοοῦμεν ἀκριβῶς, διότι τὸ φωνόγραφον οὔτε ὑπῆρχεν οὔτε ὀπίσθενεργόν ἔχει δύναμιν.

Εἶχαν τὴν λύγχα καὶ τὸν λυγμόν· ἀλλὰ τὰς λέξεις αὐτὰς μετεχειρίζοντο ἀδιαφόρως καὶ ἐπὶ τοῦ παθολογικοῦ, κακὰ συνήθως προαγγέλλοντος, καὶ ἐπὶ τοῦ καθημερινοῦ λυγμοῦ, τὸν ὁποῖον σήμερον λόξυγχα ἢ κλῶξον ὀνομάζομεν.

Ὅλας αὐτὰς τὰς λέξεις οὐδὲν ἐμποδίζει νὰ χρησιμοποιήσωμεν καταλλήλως καὶ νὰ πλουτίσωμεν τὴν ἐθνικὴν μας γλῶσσαν. Τὸν μὲν κοινὸν καὶ καθημερινὸν λυγμόν ἢ λύγχα τῶν ἀρχαίων δυνάμεθα νὰ καλοῦμεν λόξυγχα ἢ κλῶξον, τὸ δὲ ἀντίστοιχον παθολογικὸν δυσοίωνον σύμπτωμα: λύγχα, εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ παστώματος τῶν ἰατρικῶν γαράτων, τὸν δὲ λυγμόν δυνάμεθα νὰ κρατήσωμεν ὡς τὴν γενικωτέραν λέξιν τὴν περιγράφουσαν τὸν μηχανισμόν τοῦ φαινομένου, τοῦ ἡχηροῦ λαρυγγικοῦ σπασμοῦ καὶ τοῦ ταυτοχρόνου ρυθμικοῦ διαφραγματικοῦ κλονισμοῦ.

Πόσον ὁμως ἀπ' ὅλα αὐτὰ ἀπέχει ἡ λέξις ἀναφυλητό! πρῶτον μὲν διὰ τὴν ἀκοήν εἶναι τὸ φαινόμενον ὀλιγώτερον ἡχηρόν· δεύτερον ὁ μηχανισμὸς τοῦ φαινομένου ἔχει κατ' τὸ ἰδιάζον· ἡ μακρὰ παρατεταμένη εἰσπνοή διακόπτεται κατ' ἐπανάληψιν ὑπὸ ἐλαφροῦ μόλις θίγοντος τὸν λάρυγγα σπασμοῦ εἰς τρία ἢ πλειότερα ἐπάλληλα κύματα, τὰ ὁποῖα διαδέχεται ἡ ἐκπνοή ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἐκρυθμὸς· κατ' ἀρχὰς περὶ τὴν κορυφωθείσαν εἰσπνοήν συγκρατούμενη, καταπίπτει ἔπειτα ἀτάκτως διακοπτομένη ὑπὸ κυμάτων εἰσπνοῆς. Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ μηχανισμὸς τοῦ εἰδικοῦ τούτου λυγμοῦ, ἀλλὰ τὸ κύριον περιεχόμενον τῆς λέξεως εἶναι ἄλλο τι· εἶναι εἰκὼν ἰδιάζουσα, καθ' ἣν ἡ συγκίνησις καταπλημμυρεῖ τὴν ψυχὴν καὶ ζητεῖ νὰ καταπνίξει ἐντὸς αὐτῆς

τὴν ἐκδήλωσιν τῆς λύπης· ἀδιάφορον δ' ἂν ἡ αἰτία εἶναι μεγάλη ἢ μικρά, διότι καὶ παιδία καταλαμβάνει τὸ ἀναφυλλητό.

Εἰς τὴν ἐρώτησίν σας πόσοι γνήσιοι Ἕλληνες ἐννοοῦν τὴν λέξιν, θ' ἀπαντήσω κ' ἐγὼ μὲ ἄλλην ἐρώτησιν· πόσοι γνήσιοι Ἕλληνες ἐννοοῦν τὴν λέξιν λυγμὸν ἢ λύγκα; ἀλλ' ἀδιαφορῶ διὰ τὴν ἀπάντησιν τῆς στατιστικῆς, διότι τὸ κύριον εἶναι ὄχι πόσοι ἐννοοῦν τὴν λέξιν, ἀλλὰ πῶς τὴν ἐννοοῦν, ὅσοι τὴν ἐννοοῦν, τί δι' αὐτοὺς εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς, μὲ τί εἰκόνας δηλαδὴ συνοδεύεται ἐντὸς τῆς κεφαλῆς των, καὶ ἀκόμη πῶς θὰ διδαχθῆι ἐκάστοτε ἡ λέξις εἰς ὅσους τὴν ἀγνοοῦν, διότι ἐκεῖ φαίνεται τί θὰ εἰπεῖ λέξις ζωντανὴ καὶ τί ζωντανῆς γλώσσης διδασκαλία.

Δὲν ἔχει κανεὶς ἀνάγκην νὰ καταφεύγει εἰς ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας καὶ εἰς νεκροψίας κειμένων καὶ παραβολὰς χωρίων καὶ νὰ τρέχει τὸν κίνδυνον νὰ ἰδεῖ πολυετῶν ἐρευνῶν τὸ ἀποτέλεσμα ἀνατρεπόμενον ἀπὸ ἀμφίβολα καὶ ἄψυχα χωρία, ἀλλ' ἀπλούστατα νὰ ἀκούσει ἐπὶ παραδείγματος πότε γίνεται χρῆσις τῶν λέξεων διὰ νὰ μάθει πότε πρέπει νὰ λέγει λόγυγκα, πότε ἀναφυλλητό, πότε περιγιάλι, πότε ἀκρογιάλι καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ποιητικώτατα ἅμα καὶ φιλοσοφικώτατα παρομοιάζει ὁ Πλάτων τὴν λέξιν μὲ τὸ γτένι, διὰ τοῦ ὁποίου, ἐνῶ ὑφαίνει, χωρίζει ὁ ὑφάντης τὰ νήματα· οὕτω καὶ τὸ ὄνομα χωρίζει τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας διαφορὰς καὶ ἀποχρώσεις τῶν πραγμάτων καὶ διαλέγει καὶ ὀρίζει τὸ οὐσιῶδες. (Πλάτωνος Κρατύλος 388^A, B. C. καὶ ἐξ.—Le langage est un instrument d'analyse et d'abstraction, λέγει ὁ Condillac).

Τοὺς ὀνοματοουργοὺς λοιπὸν ἅμα καὶ νομοθέτας τῆς λέξεως πρέπει νὰ τιμᾷ τις εἰς οἵανδήποτε τάξιν καὶ

ἂν ἀνήκουν, καὶ ν' ἀναλογίζεται ὅτι, ἄλλοτε ποτὲ πρὸ πολλῶν αἰῶνων εἴμεθα ὅλοι ἀναλφάβητοι, ἀλλ' ὅτι τοῦτο δὲν ἐμπόδισεν ἄνευ γραμματικῆς καὶ κανόνων νὰ δημιουργηθῆι τότε κανονικώτατα ἢ καλλίστη τῶν γλωσσῶν.

Ἄλλ' ὁ ἀττικισμὸς ὀδηγεῖται ἀπὸ ἄλλας ἀρχάς· διὰ τοὺς ἀττικιστὰς ἀρκεῖ ἡ λέξις νὰ εἶναι ἀρχαϊκῆ· ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἀναλαμβάνουν νὰ τὴν ἐφαρμόσουν εἰς ἑκάτον δέκα ἀνάγκας τοῦ καθημερινοῦ μας βίου, ἀποτελεῖ ἀστειότατον τῆς «ἀττικιζούσης ἀστειότητος» κεφάλαιον. Ἄν θέλετε νὰ πεισθεῖτε περὶ τούτου, ἀνοιξατε οἰονδήποτε γαλλοελληνικὸν λεξικὸν καὶ θὰ αἰσθανθεῖτε, εἴμαι βέβαιος, λύπην, οἶκτον διὰ τὴν ἰσχνότητα, τὴν ξηρασίαν, τὴν ἀνουσιότητα, τὴν μονοτονίαν, τὴν ἐσχάτην-ἐνδειαν καὶ ἀηδίαν, τῶν ἐξηγήσεων· ἀναγνώσατε δὲ κατόπιν ἀμέσως μερικὰς σελίδας ἀπὸ τὰ εἶδωλα τοῦ Ροΐδου (σελ. 552 καὶ ἐξ.) καὶ πιστεύω ὅτι ἡ ἀντιπαράθεσις αὐτὴ θὰ σᾶς κάμει νὰ ἀλλάξετε ἐντελῶς γνώμην· νὰ εὑρετε δηλαδὴ ὄχι τὰ εἶδωλα τοῦ Ροΐδου, ὡς λέγετε, ἀλλὰ τὰ ἑλληνικὰ λεξικά καὶ τὰς ἐξηγήσεις των φάσματα κενὰ καὶ ἀποτρόπαια. Τὰ εἶδωλα τοῦ Ροΐδου εἶναι πάντοτε ζωντανὰ, χαριτωμένα καὶ ἀξιολάτρευτα.

Ἡ ἀρχαία ἀττικὴ παρελάμβανε καὶ ἀπὸ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς διαλέκτους καὶ ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλοφύλους ὅ,τι εἶχεν ἀνάγκην, ἐνῶ ὁ σημερινὸς ἀττικισμὸς ὄχι μόνον τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν μας κινδυνεύει νὰ στειώσει.

Ἦκούσαμεν τὸν Πλάτωνα, ἃς ἀκούσομεν καὶ τὸν Οὐγκώ·

... Quand je sortis du collège du thème,
Des vers latins, farouche, espèce d'enfant blême
Et grave, au front penchant, aux membres appauvris;

Quand, tâchant de comprendre et de juger, j'ouvris;
Les yeux sur la nature et sur l'art

. un mot
Était un duc et pair, ou n'était qu'un grimaud;
Les syllabes, pas plus que Paris et que Londres,
Ne se mêlaient; ainsi marchaient sans se confondre
Piétons et cavaliers traversant le pont Neuf;

.
Les mots bien ou mal nés vivaient parqués en castes;
Les uns, nobles hantant les Phèdres, les Jocastes,
Les Méropes, ayant le décorum pour loi,
Et montant à Versaille aux carrosses du roi!
Les autres tas de gueux, drôles patibulaires,
Habitaient les patois: quelques-uns aux galères,
Dans l'argot; dévoués à tous les genres bas,
Déchirés, en haillons, dans les halles; sans bas
Sans perruque; créés pour la prose et la farce;
Populace du style au fond de l'ombre éparse;
Vilains, rustres, croquants que Vaugelas leur chef
Dans le baigne lexicque avait marqué d'un F;
N'exprimant que la vie abjecte et familière,
Vils, dégradés, flettris, bourgeois, bons pour Molière!
Racine regardait ces marauds de travers;
Si Corneille en trouvait un blotti dans ses vers,
Il le gardait, trop grand pour dire: Qu'il s'en aille!
Et Voltaire criait: Corneille s'encanaille!
Le bonhomme Corneille, humble se tenait coi.
Alors, brigand, je vins; je m'écriai: Pourquoi
Ceux-ci toujours devant, ceux-là toujours derrière?
Et sur l'Academie, aïeule et douairière?
Cachant sous ses jupons les tropes effarés,
Et sur les bataillons d'Alexandrins carrés,
Je fis souffler un vent revolutionnaire.
Je mis un bonnet rouge au vieux dictionnaire,
Plus de mot sénateur, plus de mot roturier!
Je fis une tempête au fond de l'encrier,

Et je mêlai, parmi les ombres débordées,
 Au peuple noir des mots, l'essaim blanc des idées ;
 Et je dis : Pas un mot où l'idée au vol pur
 Ne puisse se poser tout humide d'azur !

Ἀκούετε ; pas un mot ! Βλέπετε, φίλε κύριε, πόσον συγκαταβατικός εἶναι ὁ Hugo πρὸς τοὺς κουρελιάριδες, τοὺς ξεσκούρωτους καὶ ξυπόλυτους καὶ ἐπιεικῆς ἀκόμη καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς κακούς ; ὅπως καὶ ὁ Πλάτων διὰ τοὺς πολλούς, τὸν λαὸν δηλαδή· ἀλλὰ μήπως ἦτο δυνατόν νὰ μὴ συμφωνοῦν ἄνδρες ἐπίσης δαιμόνιοι ; διότι καὶ ὁ Πλάτων εἶχε τὰς κυρίας ἀρετὰς τοῦ ποιητοῦ καὶ μάλιστα δραματικοῦ ποιητοῦ καὶ διὰ τὴν δύναμιν καὶ τὸ ὕψος τῆς φαντασίας, τῆς δημιουργικῆς, καὶ διὰ τὴν ἔμψυχον καὶ δραματικὴν παράστασιν τῆς ζωῆς (διὸ ἐφ' ἀμύλλῳ τοῦ Σαικσπέρου καλεῖ αὐτὸν ὁ Donaldson. Ἱστορ. τῆς Ἑλλην. Φιλολ.).

Καὶ ἐπαίνεσαν μὲν τὸν Πλάτωνα πολλοὶ τῶν ἀρχαίων κριτικῶν ὡς ἕξοχον καλλιτέχνην περὶ τὴν ἀφελῆ καὶ ἀνεπιτήδευτον φράσιν, τὴν γλῶσσαν τῆς συνδιαλέξεως καὶ συναναστροφῆς δηλαδή, τὴν ὁποίαν κατορθώνει σαφῆ μὲν καὶ διαυγῆ ὡς τὰ διαφανέστατα τῶν ναμάτων, γλυκεῖαν δὲ ὡς αὔραν ἀνερχομένην ἀπὸ τῶν εὐωδεστάτων λειμώνων, ἀλλὰ καὶ ἐπέκριναν αὐτὸν ὡς πολλαχῶς ἀμαρτάνοντα, ὅταν ζητεῖ ν' ἀνέλθῃ εἰς τὸ ἔντεχνον καὶ ὑψηλὸν ὕψος, ὅπου καὶ ἀσαφέστερος καὶ σκοτεινότερος καθίσταται καὶ κουραστικὸς καταντᾶ κτλ. (Διον. Ἀλικαρν. ὅπου καὶ γινῶμαι ἀρχαιοτέρων κριτικῶν κτλ.). Αἱ κατηγορίαι αὐταὶ δεικνύουν μὲν ἴσως καὶ τὴν δεινότητα τῶν τότε κριτικῶν, βεβαίως ὁμως καὶ σαφῶς ἔν, τί δηλαδή ὁ θεῖος Πλάτων κυρίως ἐπεδίωξεν.

Ἀπ' ὅλα αὐτὰ βλέπετε, φίλε κύριε, ὅτι δὲν εἶναι ἔντελῶς ἀδικαιολόγητος ἡ ἀγανάκτησις μου, ὅταν βλέπω περιφρονούμενα τὰ λαϊκὰ ἰδιώματα, τὴν μη-

τρικὴν υας δηλαδὴ γλώσσαν καὶ τοὺς ἀγραμμάτους. Πλὴν ὅμως μὴ νομίζετε ὅτι θὰ μνησικακήσω διὰ τοῦτο· ἐξ ἐναντίας θὰ προσπαθήσω νὰ προλάβω κάθε ψυχρότητα, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπισυμβεῖ μεταξύ μας, θὰ προσπαθήσω δὲ τοῦτο διὰ τοῦ μάλιστα εὐπροσδέκτου μέσου, διὰ τῆς καθαρευούσης δηλονότι· διότι ὄχι μόνον κατὰ τὸν Κόντον «σύμμετρος πρὸς ἀστεῖον λόγον» εἶναι ἡ ἀττικίζουσα, ἀλλὰ καὶ ἔξω τούτου ἐκμέτρως ἀστεία, δύναται νὰ φέρῃ τὴν αἰθρίαν τοῦ γέλωτος ἐπὶ τοῦ πλέον σκυθρωποῦ προσώπου. Δὲν θὰ ἐγελοῦσατε π. χ. σεῖς, ἐὰν ἐντὸς δημοσίου κήπου, ἀμέριμνος, ἀπροετοίμαστος, αἴφνης ἀκούατε κυρίαν νὰ ἐρωτᾷ σοβαρώτατα τὴν παρακαθημένην της «Τίς οὗτος ὁ καλέσας τὴν Καλλιρρόην Καλλιρρώ;». Ἐγὼ νομίζω ὅτι τοιούτου εἶδους ἀπρόοπτα καὶ ὁ ἐξ αὐτῶν ἀκράτητος γέλως εἶναι αὐτόχρημα ἰαματικά κατὰ τῆς μελαγχολίας τοῦ βίου.

Ἐσχάτως ἰατρὸς Ἰταλὸς παρουσίασε σπουδαιότατην, ὡς φρονεῖ, ἀνακοίνωσιν εἰς τὴν ἰατροχειρουργικὴν ἑταιρίαν τῆς Βολωνίας περὶ τῆς ἀποχρεμπτικῆς ἐνεργείας τοῦ γέλωτος· τὴν καθαριστικὴν ἐπὶ τῶν πνευμῶνων ἐπίδρασιν τοῦ γέλωτος θεωρεῖ ὁ Ἀσκληπιάδης βεβαίαν· τὸ ζήτημα εἶναι μόνον πῶς νὰ καταφέρωμεν τὸν ἀσθενῆ νὰ γελάσει. . . Πρὸς τοῦτο συμβουλεύει ὁ ἰατρὸς ν' ἀναζητοῦμεν τὸ δυνάμενον νὰ προκαλέσει τὸν γέλωτα ἀναλόγως πρὸς τὸ φύλον, τὴν ἡλικίαν, τὴν κρᾶσιν, τὴν ἀνατροφὴν, τὴν κοινωνικὴν θέσιν τοῦ ἀρρώστου. Ἴδου λοιπὸν διὰ τὸν ἀττικισμόν καὶ τὴν καθαρεύουσαν στάδιον εὐρύτατον πρὸς κοινωφελῆ δράσιν, τοῦλάχιστον διὰ τὴν τάξιν ἡμῶν τῶν βεβαρβαρωμένων τὴν φωνὴν καὶ γλωσσικῶς ὑποδεῶν.

Ἄλλοτε ὅμως ταυτοχρόνως μὲ τὴν ἐξιλαρωτικὴν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ ἀκροατοῦ ἐπενέργειαν φέρει ὁ ἀττικισμὸς

βεβαίαν καὶ ἄμεσον ἀποτυχίαν εἰς τὰς κοινωνικὰς συναλλαγὰς. Πρωίαν τινὰ εἶχα τὴν καλὴν τύχην νὰ ἀκούσω κυρίαν διακρινομένην διὰ τὴν γλωσσικὴν τῆς καθαριότητα νὰ φωνάζει ἀπὸ τοῦ παραθύρου: 'Ιουδαίε! 'Ιουδαίε! Δὲν ἤξεύρω ἂν σεῖς εἴσθε ἱκανὸς νὰ ἀντισταθεῖτε εἰς τοιοῦτου εἴδους ἀστειότητα λόγου· ἐγὼ ὁμολογῶ ἐμαυτὸν ἀνίκανον· καὶ δι' αὐτὸ ἐγέλασα τὴν πρωίαν ἐκείνην καὶ εὐφράνθη ἡ ψυχὴ μου· ἀλλ' εἰς τὸ ἀναμεταξὺ ὁ Γιαουντῆς ψαρᾶς, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνετο ὁ ἀττικισμὸς αὐτὸς, ἐξηκολούθει ἀτάραχος τὸν δρόμον του καὶ θὰ ἔχανε καὶ αὐτὸς καλὴν εὐκαιρίαν νὰ πωλήσῃ τὰ ψάρια του καὶ ἡ κυρία νὰ κάμῃ πρόχειρον καὶ ἔγκαιρον ἀγορᾶν, ἔαν κατὰ τύχην εἰς τὸν δρόμον εὐρισκόμενοι φιλόανθρωποι διαβάται, ἐννοήσαντες μᾶλλον τὰς ἐκφραστικὰς χειρονομίας παρὰ τὸν ἀττικισμὸν τῆς κυρίας, δὲν ἐσταματοῦσαν «τὸν ἰουδαῖον ἰχθυοπώλην».

Δὲν σᾶς φαίνεται ὅτι ἡ κυρία αὐτὴ, ἂν καὶ γνησία Ἑλληνίς, εἶχεν ἀνάγκην νὰ διδαχθῆι, ὅτι ὅταν ὁ 'Ιουδαῖος πωλεῖ ψάρια, γυαλικά, μαστραπάδες, βελόνια, καλεῖται Γιαουντῆς ἀπὸ τὸ παράθυρον ἢ τὴν πόρτα, ὅταν δὲ προβιάσει τὴν κοινωνικὴν του θέσιν, δύναται τότε νὰ ὀνομασθῆι Ἑβραῖος, 'Ιουδαῖος, 'Ισραηλίτης ἢ Σημίτης;

Παραπλήσια ἀστεία καὶ γελοῖα ἀποχρηματικὰ παραδείγματα ἤρχισαν δυστυχῶς νὰ μὴν εἶναι σπανιώταται ὡς ἄλλοτε ἐξαιρέσεις, ἀφότου ἡ φυλλοξήρα τοῦ ἀττικισμοῦ ἤρχισε νὰ προσβάλλει καὶ τὰς παρθενικὰς ἀμπέλους, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἄς ἀπεκδεχόμεθα ὄχι πλέον γλυκεῖς καὶ εὐχύμους καρπούς, ἀλλὰ ξηροὺς καὶ ἀγόνους κορμούς.

Σᾶς πτοεῖ, φίλε κύριε, ἡ μικρὰ Βαβυλωνία τῶν

δέκα εἴκοσι νεοελληνικῶν διαλέκτων, τὰς ὁποίας ἀπαριθμεῖτε καὶ τῶν ἄλλων δέκα εἴκοσι ὑποδιαίρέσεων τὰς ὁποίας ὑποδεικνύετε. Φαντασθῆτε ὅμως εἰς τί βαβυλωνίας τὴν συγγραφὴν θὰ καταγίνεται τῶρα ὁ Βυζάντιος εὐρισκόμενος, καὶ ἐπαξίως, εἰς τὰ Ἡλύσια. Μὴ λησμονεῖτε ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, καλὸς κριτὴς διὰ τοιαῦτα ζητήματα, ἀριθμεῖ διακοσίας διαλέκτους εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, αἱ ὁποῖαι βεβαίως θὰ εἶχαν καὶ τὰς ὑποδιαίσεις των. Αἱ διάλεκτοι δ' αὐταὶ δὲν ἦσαν ὀλίγον ἢ ἐλάχιστα ἀπ' ἀλλήλων, ὡς τὰ ἰδικὰ μας σήμερον, ἀπέχοντα ταπεινὰ ἰδιώματα. Ἦδη, κατὰ τοὺς Μηδικοὺς χρόνους ἐσχηματίσθησαν ἐκ τῶν διαφόρων ἀρχαίων ἰδιωμάτων τρεῖς φιλολογικαὶ γλῶσσαι, αἱ ὁποῖαι κατὰ περίεργον τρόπον καθιερώθησαν ὡς γλωσσικαὶ μορφαὶ διὰ τὰ διάφορα τῆς φιλολογίας εἶδη. Οὕτως αἱ ἐποποιαὶ καὶ τὰ χρονικά ἐγράφοντο εἰς τὴν Ἴωνικὴν γλῶσσαν τῶν Ὀμηριδῶν, τοῦ Ἑκαταίου, τοῦ Ἡρόδοτου· αἱ ᾠδαὶ εἰς τὴν Δωρικὴν, τὴν γλῶσσαν τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Σιμωνίδου, τὰ λυρικά εἰς τὴν Αἰολικὴν, τὴν γλῶσσαν τῆς Σαπφοῦς καὶ τοῦ Ἀλκαίου· καὶ οὕτως ἔχομεν τὸ περίεργον φαινόμενον ὅτι ὁ Πίνδαρος, Αἰολεὺς, γράφει εἰς δωρικὴν διάλεκτον, ὁ Ἡρόδοτος, Δωριεὺς, γράφει εἰς τὴν Ἴωνικὴν διάλεκτον κλπ.

Δὲν ἤξεύρω ἂν παραπλησίας φιλολογικὰς ἀρετὰς θὰ ἠδύναντο ν' ἀναπτύξουν τὰ σημερινὰ μας περιφρονημένα ἰδιώματα ἀλλὰ μὲ ἀρκεῖ ἡ ἰδέα ὅτι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἔτρεφαν τόσην περιφρόνησιν πρὸς τὰ μητρικὰ των ἰδιώματα, ὅσην μερικοὶ σήμερον, ἀφοῦ τ' ἀνύψωσαν εἰς γλώσσας φιλολογικὰς.

Ἡ μυστηριώδης τέλος ἀττικὴ καμμίαν ἄλλην οὔτε εἶχεν, οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ ἔχει ἀφετηρίαν, εἰμὴ τὸ εἰς τὰς Ἀθήνας ὁμιλούμενον ἰδιώμα, ἐκεῖνο δηλαδὴ ὡς πρὸς τοῦ ὁποίου τὴν πρώτην οἰκοδομήσιμον ὕλην,

τούς λίθους καὶ τὰ ξύλα, ἦσαν πρὸς ἀλλήλους εἰς συμφωνίαν καὶ ὁμοφωνίαν καὶ ὁμολογίαν οἱ ἄνθρωποι καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν καὶ εἰς τὸν δημόσιον αὐτῶν βίον, ὅχι εἰς αἰωνίας ἀμυρῖσθητήσεις καὶ ἀντεγκλήσεις. ἐκεῖνο τὸ ἰδιώμα περὶ τῶν συστατικῶν καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ὁποίου ὁ Ξενοφῶν λέγει (εἰς τὴν Ἀθηναίων Πολιτείαν): «Ἐπειτα φωνὴν πᾶσαν ἀκούοντες ἐξελέξαντο τοῦτο μὲν ἐκ τῆς, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς, καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἰδίᾳ μᾶλλον καὶ φωνῇ καὶ διαίτη καὶ σχήματι χρώονται, Ἀθηναῖοι δὲ κεκραμένη ἐξ ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων».

Ἐὰν εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ Ξενοφῶντος προσθέσομεν τὴν γνώμην τοῦ Πλάτωνος περὶ τοῦ τί εἶναι τὸ ἐλληνίζειν, θὰ ἰδεῖ ὁ καθείς ὅτι ἀρκετὰ ὀρθὰς καὶ ἀπλᾶς ιδέας εἶχαν περὶ μητρικοῦ ἰδιώματος καὶ ἐθνικῆς γλώσσης οἱ κύριοι ἐκεῖνοι, καὶ ὅτι ἡ ἀττική των οὐδὲν ἄλλο ἦτο παρὰ ἐκείνου τοῦ ὀμιλουμένου ἰδιώματος ἢ ἐθνικὴ καθαρεύουσα, ὅχι δὲ ἄλλη νεκρὰ πρὸ εἰκοσιν αἰῶνων γραφομένη μόνον γραμματείας γλώσσα «ὡς μάλιστα δ' ἀρίστα μὲν τῆς συνήθους λαλιᾶς».

Ὅτι δὲ πρὸς τὴν ἀττικὴν αὐτὴν ἐστράφησαν ὀριστικῶς πλέον οἱ ἐρασταὶ τοῦ καλῶς λέγειν καὶ γράφειν δὲν προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀττικὴ ἐκείνη «ὡς μάλιστα ἀρίστα τῆς συνήθους λαλιᾶς», ἀλλ' ὡς ἀπὸ τούτους δύο ἄνω ὅχι ἀξιοκαταρρονήτους λογοτέχνους τῆς ἀττικῆς ἠκούσαμεν ἀκριβῶς διὰ τὰ ἀντίθετα προτερήματα τῆς. Διότι, δηλαδή καὶ τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας τὴν τοπικὴν γροῖαν ζωηρότατα ἀπέδιδε, καὶ τὰς κοσμοπολιτικὰς καὶ ἐκπολιτιστικὰς τάσεις τῆς ἐξέπραζε, καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν καὶ λαϊκὸν καὶ τὸν ἄλλον κορυφὸν τῶν συναναστροφῶν βίον, καὶ ἅμα πρὸς τὰς ἀνωτάτας τοῦ πνεύματος ἐκράνσεις ἢ ιδέα προσρυστάτη ἀπεδείχθη. Πιστὴ, δηλαδή ἀναπαράστασις τῆς ἀθηναϊκῆς

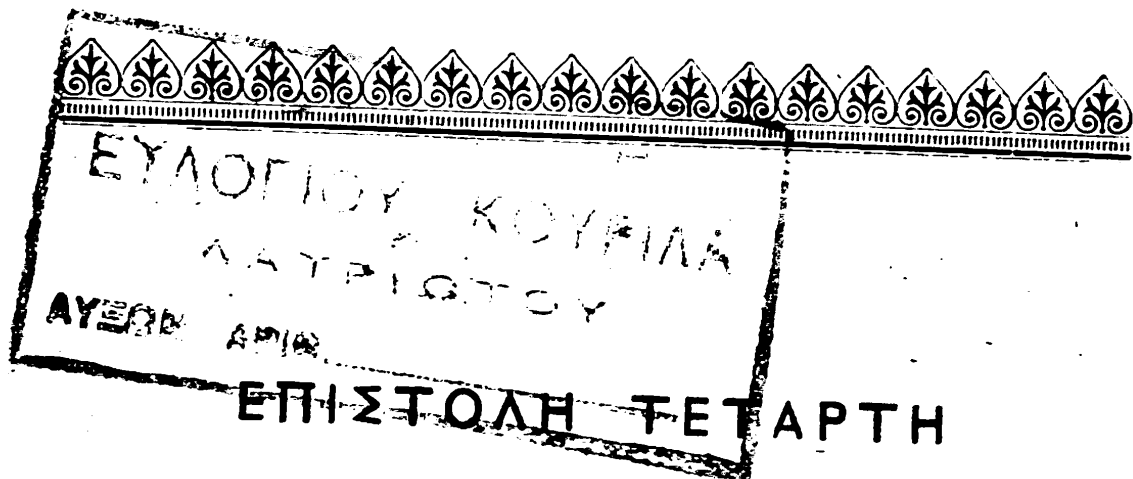
κοινωνίας, περί τῆς ὁποίας ὁ μέγας Περικλῆς λέγει ὅτι ὡς σύνολον μὲν ἡ πόλις τῶν Ἀθηναίων ἦτο σχολεῖον μορφώσεως διὰ τὴν Ἑλλάδα, τῶν δὲ Ἀθηναίων πολιτῶν ὁ καθείς ὡς ἄτομον ἰκανὸς περὶ τὰ διαφορώτατα εἶδη τῆς δράσεως μὲ τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς δεξιότητος καὶ κομψότητος—(Θουκυδίδης Ἐπιτάφ. «Ἐυνελών τι λέγω τὴν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παιδευσιν εἶναι, καὶ καθ' ἕκαστον δοκεῖν ἄν μοι τὸν αὐτὸν ἄνδρα παρ' ἡμῶν ἐπὶ πλείστ' ἄν εἶδη καὶ μετὰ χαρίτων μάλιστα ἄν εὐτραπέλως τὸ σῶμα αὐταρκες παρέχεσθαι»).

Τοιοῦτου εἶδους ἄνθρωποι ἐντὸς τοιαύτης κοινωνίας ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔχουν δύο γλώσσας, τὴν μὲν τόσον ἀσκημον, ὥστε νὰ ἐντρέπονται νὰ δείξουν τὴν γυμνότητά της, αὐτοὶ οἱ ἔρασταὶ τοῦ γυμνοῦ, τὴν δὲ τόσον παναρχαίαν ὥστε μόλις μετὰ εἰκοσαετείς σπουδᾶς νὰ δύνανται μερικοὶ χαλκέντεροι νὰ γράφουν αὐτὴν κουτσὰ στραβά. Εἰς λογοτέχνας ὡς ὁ Ξενοφῶν καὶ Πλάτων δὲν ἦτο δυνατόν ἄλλως παρὰ τὰ παναρχαῖα εἰς καθημερινὴν χρῆσιν νὰ κάμουν ἀπὸ τῆς ἐντύπωσιν καὶ τὸ λέγουν «διὰ τὸ ἀπανταχοῦ στρέφεσθαι τὰ ὀνόματα οὐδὲν θαυμαστὸν ἄν εἴη, εἰ ἡ παλαιὰ φωνὴ πρὸς τὴν νυνὶ βαρβαρικῆς οὐδὲν διαφέρει (Πλάτων εἰς Κρατύλον 421 II)».

Καὶ τόσα μὲν περὶ τῆς διγλωσσίας τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων. Ἀλλ' εἰς ἡμᾶς, οἱ ὅποιοι δὲν εἴμεθα ἀρχαῖοι, ἀκόμη δὲ ὀλιγώτερον Ἀθηναῖοι, ἐπιβάλλουσιν, ὡς μᾶς ἀποδεικνύουν ἄλλοι ἄνδρες, τὴν διγλωσσίαν ἄλλοι λόγοι.

Τοὺς λόγους τούτους θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἐξετάσω εἰς τὴν προσεχῆ μου ἐπιστολήν.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΟΙ ΔΗΘΕΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

Κ' ΑΙ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ ΑΤΤΙΚΑΙ ΚΑΚΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΕΒΛΩΣΕΙΣ

Φίλε Κύριε,

* Ἄς τολμήσωμεν λοιπὸν ν' ἀτενίσωμεν πρὸς τοὺς ἱστορικούς λόγους, ὅσοι κατὰ τὴν γνώμην σοφῶν ἀνδρῶν καθιστοῦν ἀδύνατον ἢ περιττὴν καὶ ἄσκοπον κάθε ἀπόπειραν νὰ διαπλάσωμεν ἐθνικὴν γλῶσσαν, λαμβάνοντες ὡς βᾶσιν τὸ σῶμα καὶ ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ μητρικοῦ ἡμῶν ἰδιώματος, ἀναχωροῦντες δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀφετηρίαν ἐκείνην, ἣ ὅποια εἰς ἡμᾶς τοὺς κοινούς ἀνθρώπους καὶ ἀμυήτους εἰς τὰ γλωσσικά καὶ ἱστορικά μυστήρια φαίνεται ἡ μόνη κατὰ φύσιν ἀφετηρία.

Ὁ κυριώτατος τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν λόγων μένει πάντοτε ἡ παρουσία τῆς ἀττικῆς διαλέκτου. Τί εἶναι ἡ ἀττικὴ ὡς ἱστορικὸν φαινόμενον, τί εἶναι ὡς γλῶσσα;

Ἄνεφερα παροδικῶς ἀνωτέρω ὅτι ὁ Ἄριστοτέλης ἀριθμεῖ διακοσίας διαλέκτους εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα.

* Ἄς ὑποθέσωμεν ὅμως ὅτι ὁ Ἄριστοτέλης ἦτο κάπως ὑπερβολικός, ὑπόθεσις ἄλλως ἀσύμφωνος μὲ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ἀλλ' ἄς εἶναι καὶ ἄς

παραδεχθῶμεν μόνον ἑκατὸν διαλέκτους. Ὁ γλωσσικὸς ἐκεῖνος κατακερματισμὸς ἦτο βέβαια φυλετικῶν καὶ κοινωνικῶν αἰτίων παραγόμενον.

Τί σημασίαν ἀπέκτησεν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτὴν Βαβυλωνίαν ἢ ἀττικὴν διάλεκτος, πῶς βαθμηδὸν πρὸς αὐτὴν ἐστράφησαν οἱ ἔρασταὶ τοῦ καλῶς λέγειν καὶ γράφειν καὶ ἄλλα παρεπόμενα ζητήματα, δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ. Λυπηρὸν ὅμως ὅτι καὶ μὲ αὐτὴν ἀκόμη τὴν διάλεκτον δὲν κατορθώθη κανενὸς εἶδους συνεννόησις μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων.

Ἡ ἀττικὴ, τὸ δημιούργημα ἐκεῖνο τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, ἦτο ὠραῖον ὡς ἐκείνη. Λεκτικῶς πλουσιωτάτη, πορίζεται τὸν πλοῦτον τῶν λέξεων ἀνενδοιάστως πάντοθεν· ὄχι μόνον τὸν τεχνικὸν ὄρον καὶ τὴν λαϊκὴν λέξιν δὲν ἀποφεύγει, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς λοιπὰς ἑλληνικὰς διαλέκτους καὶ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ἀκόμη παραλαμβάνει καὶ εἰσάγει τὸ χρήσιμον ἢ κατὰλληλον (Ξενοφ. Ἀθην. πολ. β. τ.). Ἡ μόρφωσις τοιοῦτου ιδιώματος δεικνύει μὲν τὴν ἔμφυτον τῆς φυλῆς εὐφυίαν, ἀλλὰ δεικνύει, νομίζω, καὶ πόσον ἡ θαλασσοκρατορία εἶχεν ἐκτείνει τὸν διανοητικὸν καὶ κοινωνικὸν ὀρίζοντα τῆς πόλεως ἐκείνης.

Συντακτικῶς συνδυάζει ἡ διάλεκτος πολλὰ ἐκ τῶν πρότερον καὶ τῶν ἀναλυτικῶν καὶ τῶν συνθετικῶν γλωσσῶν, ἢ ὅπωςδὴποτε κατορθώνει κατὰ τι μέτρον ν' ἀποφεύγει τῶν συνθετικῶν τὴν δυσκινήσιαν, τῶν ἀναλυτικῶν τὴν μονοτονίαν.

Πολλὰ τέλος σημεῖα δεικνύουν ὅτι τὸ ποικίλον καὶ πλούσιον αὐτὸ κάλλος ἔσπευδεν ἡ γλωσσικὴ ἀνέλιξις νὰ περιβάλλει μὲ ὁμαλωτέρους γραμματικούς τύπους καὶ ἀπλουστέρους συντακτικὰς μορφὰς· καὶ τοῦτο εἶναι τὸ σπουδαιότατον τῶν φαινομένων, εἰς τὸ ὁποῖον ἰδιαζόντως πρέπει νὰ προσέξομεν.

Ἡλὴν ραγδαία ἐπέρχεται ἡ πολιτικὴ παρακμὴ καὶ μετ' αὐτῆς διχάζεται πλέον ἢ πρὸς ἐνιαῖον γλώσσης ἰδανικὸν σπεύδουσα ἀνέλιξις. Οὕτως ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ ἀριστούργημα ἐκεῖνο κοινωνίας εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ πολιτισμοῦ ἀνεληθούσης διασώζεται καὶ παραδίδεται διὰ τῶν μακρῶν αἰῶνων ὡς ἱερὸν καὶ γραπτὸν κειμήλιον μὲ τ' ἀρχαῖα βιβλία. Ἡ ζῶσα ὁμως λαλιά, ἀκολουθοῦσα κατ' ἀνάγκην τὸν βίον, κατέρχεται ταχύτατα καὶ τέλος κατακρημνίζεται εἰς ἐντελῆ βαρβάρωσιν.

Ἦτο δυνατόν ποτε νὰ παύσομεν θαυμάζοντες τὸ κειμήλιον ἐκεῖνο. νὰ διακόψομεν τὴν ἱερὰν παράδοσιν; ἦτο δυνατόν νὰ κάμομεν τὴν βέβηλον ἀπόπειραν, νὰ σχηματίσομεν ἐθνικὴν γλῶσσαν ἀπὸ ιδιώματα, τὰ ὅποια εἰς τοιαύτην κατῆλθον ἐξουδένισιν; Ἴδου περίπου τῶν ἱστορικῶν λόγων αἱ συνέπειαι.

Ἀλλὰ πῶς αἱ νεολατινικαὶ γλῶσσαι κατόρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὴν σημερινὴν τῶν ἀκμὴν, ἐνῶ ἀνεχώρησαν ἀπὸ ιδιώματα τοῦλάχιστον ἐπίσης βάρβαρα; ἐκεῖ, μᾶς λέγουν σοφοὶ ἄνδρες, ἱστορικοὶ λόγοι διάφοροι ἐνήργησαν. Διεκόπη μὲν ἡ παράδοσις τῆς λατινικῆς, ἐξ ἐτέρου δὲ οἱ βάρβαροι καὶ ἄγριοι ἐκεῖνοι λαοὶ βραδύτατα ἐβάδισαν πρὸς τὸν πολιτισμὸν καὶ βαθμιαίως ἀνεπτύχθησαν εἰς ἔθνη μεγάλα καὶ κραταιά. Αὐτὴν δὲ τὴν βαθμιαίαν κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν καὶ βραδυτάτην ἐθνικὴν ἐπίδοσιν ἠδυνήθησαν νὰ παρακολουθήσουν καταπόδας τὰ βάρβαρα καὶ ὑποτυπώδη τῶν λαῶν ἐκείνων ιδιώματα καὶ ν' ἀναπτυχθοῦν εἰς γλώσσας πλουσίας καὶ θαυμαστάς.

Ἴδου πῶς ὁμολογουμένως σοφὸς ἀνὴρ καὶ σοφὸς γλωσσολόγος καὶ γλωσσοδίφης ἐκθέτει τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν λόγων τὴν ἐπίδρασιν.

«Ἀλλὰ θὰ μ' ἐρωτήση τις· Λοιπὸν πῶς ἠδυνήθησαν οἱ

ἄλλοι λαοὶ, καίτοι βεβαίως οὐδαμῶς τῶν Ἑλλήνων σοφώ-
 τεροι, νὰ διαμορφώσωσι κατὰ μικρὸν γραπτὴν γλῶσσαν ἐπὶ
 τῇ βάσει μιᾶς τινος διαλέκτου αὐτῶν, καὶ ἡμεῖς δὲν ἠδυνή-
 θημεν; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶναι ἤδη δεδο-
 μένη τὸ μὲν ἐν Ἀθήναις (Τόμ. Β', σελ. 174 κ. ἐξ.), τὸ
 δ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω. Ἐν τοῖς λαοῖς ἐκείνοις καὶ διὰ τὰς πολι-
 τικὰς τύχας καὶ διὰ τῆς γλώσσης τὴν μεγάλην ἀλλοίωσιν
 ἐπῆλθε διάρρηξις τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν.
 Ἀρξάμενοι δ' ἔπειτα κατὰ μικρὸν νὰ διαπλάττωνται εἰς πολι-
 τικὰ κράτη ὅπωςδῆποτε εὐνομούμενα, δὲν ἠδύνατο φύσει
 ἄλλην ἢ τὴν λαλουμένην ὑπ' αὐτῶν γλῶσσαν νὰ μεταχει-
 ρισθῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ διέπρεπον ἐν τοῖς πολεμικοῖς καὶ
 ἐφρόνουν μέγα, ἡ γλῶσσα αὐτῶν οὔτε παρεβάλλετο πρὸς
 παλαιότεραν, τελειότεραν γλωσσικὴν φάσιν οὔτε ἐνομίζετο
 ὑπ' αὐτῶν ἀγροϊκόν τι καὶ διεφθαρμένον ἰδίωμα, ἀλλὰ τούναν-
 τίον, ὅπως καὶ τὰλλα τῶν λαλούντων αὐτὴν, εὐγενὴς· τούτου
 δ' ἕνεκα πᾶν ὅ,τι παρελαμβάνετο ἐκ τῆς Λατινικῆς καὶ
 μικρὸν ἐκάστοτε ἦν καὶ αἰεὶ ἐν προσθήκῃς μέρει κατετάσ-
 σετο, καὶ δὴ δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ συμμορφωθῇ τῷ τύπῳ τῆς
 γλώσσης, εἰς ἣν εἰσήγετο. Παρ' ἡμῖν τὰ πράγματα ἐγένοντο
 ὅλως διαφόρως, καὶ ἐντεῦθεν τὰ διάφορα ἀποτελέσματα.
 Παρ' ἡμῖν ἡ ἱστορικὴ καὶ γλωσσικὴ συνάφεια οὐδέποτε
 διεκόπη· παρ' ἡμῖν τὰ ἀρχαῖα, τὰ δόκιμα ἤδη ἀπὸ τῶν
 μεταγενεστέρων χρόνων ἐθαυμάζοντο καὶ ὡς πρότυπα κάλ-
 λους καὶ τελειότητος πάντοτε ἀδειαλείπτως προέκειντο καὶ
 προεχάλουν εἰς μίμησιν· παρ' ἡμῖν ἡ ἀρχαία γλῶσσα ἦτο
 καὶ διὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ διὰ τῶν βιβλίων ἐπὶ μακρὸν καὶ
 διὰ τῆς διοικήσεως, ὡς εἰπεῖν, καθηγιασμένη καὶ ἐπιβεβλη-
 μένη· παρ' ἡμῖν αἱ γλωσσικαὶ ἀλλοιώσεις οὐγὶ τοσαῦται
 ὅσαι ἐν ταῖς νεολατινικαῖς γλώσσαις κτλ. Πάντ' ἄρα, ὅσα αἱ
 νεώτεραι ἀνάγκαι ἐκ τῆς λαλουμένης νεωτέρας ἐπέβαλλον
 ἐκάστοτε ἐπὶ τὴν καθεστηκυῖαν γραφομένην, ἦσαν ὀλίγα
 καὶ δὲν ἀπετέλουν τὸν πυρῆνα, τὸ σπουδαῖον μέρος τοῦ
 γραπτοῦ λόγου, ἀλλὰ τὸ πάρεργον, τὴν προσθήκην. Διὰ
 τοῦτο τὰ νέα ταῦτα προστιθέμενα δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιβά-
 λωσι τὸν τύπον τῶν ἐπὶ τὴν ὑπάρχουσαν καὶ ἐν τῷ τυπικῷ,
 φωνητικῷ, συντακτικῷ κλπ. πεπηγυῖαν, ὡς εἰπεῖν, ἀρχαϊό-
 θεν γλῶσσαν. Πρόσθετες ὅτι παρὰ μὲν τοῖς ἄλλοις ἢ ἀνάπτυ-
 ξις καὶ ὁ καταρτισμὸς τοῦ γραπτοῦ λόγου ἔβαινε κατὰ τὸ
 μᾶλλον καὶ ἦττον κανονικῶς καὶ πάντοτε παραλλήλως πρὸς

τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῶν παρ' ἡμῖν δὲ διὰ τὰς ἐκτεθείσας αἰτίας πρότερον... μὲν ἐπεκράτει ἡ ἀρχαία καὶ ὑπὲρ τῆς συγγρόνου λαλουμένης οὐδὲν σχεδὸν ἐγένετο, μετὰ τὰ ἐπισκήψαντα δὲ θεινὰ παρῆλθε πολὺς χρόνος, μέχρις οὗ τὸ ἐλληνικὸν ἀνανήψῃ ἐκ τῶν φοβερῶν ἀτυχημάτων, τότε δ' ὅμως ὁ πολιτισμὸς τῆς Δύσεως ἦν τὰ μέγιστα ἀνεπτυγμένος, ὥστε οἱ λόγοι τοῦ ἔθνους ἐσπούδαζον μὲν τὰς ξένας φιλολογίας καὶ ἐλάμβανον ἐκεῖθεν πολιτισμὸν ἀπείρῳ ἀνώτερον καὶ ποικιλώτερον τοῦ παρ' ἡμῖν, ἠναγκάζοντο δὲ ν' ἀγωνίζονται ὅπως μεταφέρωσιν εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐκφράσωσι δι' αὐτῆς σύμπαντα τὸν πνευματικὸν θησαυρὸν, ὃν ἐκεῖθεν παρελάμβανον. Τοῦτο δ' ὅμως ἦτο πάλαισμα ἀνώτερον πάσης δυνάμεως, ἀφοῦ ἡ λαλουμένη γλῶσσα ἦτο τοσοῦτον πτωχὴ, αἱ δὲ ἐκφραστέαι ἔννοιαι οὕτω πολλαὶ καὶ ὑψηλαί, ὥστε ἐξ ἀνάγκης κατέφυγον εἰς τὴν ἀρχαίαν. Καὶ μεγάλοι καὶ ἐνδοξοὶ συγγραφεῖς, ἂν ἐγεννῶντο κατὰ τοὺς μέσους ἢ καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους, δυσκόλως πάνυ θὰ κατώρθουν ν' ἀντιταγῶσι πρὸς τὴν δύναμιν τῆς ἱστορίας ταύτης, ἀτυχῶς δ' ὅμως οὐδ' ἐφάντισαν, ὥστε οὐδ' ἐπεχειρήθη κἂν ὁ κατὰ τῆς ἀρχαϊότητος κληρονομηθείσης ἡμῖν καταστάσεως ταύτης ἀγών». (Χατζηδάκι Εἰδώλων καθαιρέσεις, 229 — 241).

Κατὰ ταῦτα ἔχομεν λοιπὸν (κατὰ φιλοσοφικὸν τινα δυνασμὸν) ἀφ' ἐνός μὲν τὴν πρώτην ὕλην, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰς δυνάμεις· καὶ πρώτη μὲν ὕλη εἶναι· λαϊκὰ ἰδιώματα ὅμοια πρὸς ἄλληλα· ἡ μόνη φαινομένη διαφορὰ εἶναι ὅτι τὰ μὲν νεολατινικὰ ἰδιώματα ἀνεχώρησαν ἀπὸ βαρβαρότητα βαθυτάτην καὶ ἀνῆλθαν, τὰ δὲ νεοελληνικὰ ἠκολούθησαν τὸν ἀντίθετον δρόμον καὶ κατεκρημνίσθησαν εἰς βαρβαρότητα ὅχι τόσον βαθυτάτην. Ἐπὶ τῆς γλωσσικῆς αὐτῆς ὕλης ἐπενεργοῦσαι δυνάμεις, δηλαδὴ ἱστορικοὶ λόγοι, ὅπως διάφοροι καὶ ἀντίθετοι, ἐπέφεραν καὶ τὰ τόσον ἀντίθετα φαινόμενα, τὴν στείρωσιν εἰς ἡμᾶς, τὴν ἔκτακτον γονιμότητα εἰς ἄλλους.

Τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτῶν τὸ κύριον ἐξαγόμενον εἶναι ὅτι τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἔχει λύσει ὀριστικῶς ἡ

ἀρχαιότης διὰ τῆς ἀττικῆς διαλέκτου· πρὸς τὸ ἀριστο-
τέχνημα δ' ἐκεῖνο πρέπει τοῦ λοιποῦ ἀδιστακτως νάτε-
νίζομεν· καὶ κατὰ τινὰς μὲν πρὸς ἐκεῖνο νὰ παλινδρο-
μήσομεν· κατ' ἄλλους δὲ νὰ σταματήσομεν εἰς τὸ μέσον
τοῦ δρόμου, ἀλλὰ πάντοτε τὴν ἀκάθαρτον μας ὄψιν
στρέφοντες πρὸς τὸ τηλαυγὲς ἐκείνης πρόσωπον.

Ἄλλ' ἄρα γε ἡ ἀντίθεσις αὐτῆ τῶν ἱστορικῶν λόγων
εἶναι τι βέβαιον; εἶναι ἄρα γε αὐτοὶ, ἢ μήπως εἶναι
ὅλως δόλου ἄλλοι οἱ ἱστορικοὶ λόγοι, ὅσοι ἐπέφεραν
ἀποτελέσματα τόσον διάφορα;

Ἡ τῆς λατινικῆς πρῶτον διακοπεῖσα παράδοσις
μᾶς φαίνεται κάπως ἀστήρικτος. «Οὐ γὰρ ἴσον οὐδ'
ἐγγὺς Ἀθηναίων ἢ τότε πολιτεία καὶ ἡ παρούσα τῶν
Ῥωμαίων δύνανται». λέγει κάπου ὁ Λουκιανὸς (Εἰκόνες,
7)· ὅ,τι δὲ ἐκεῖνος ἔλεγε τότε διὰ τὸ μεγαλεῖον καὶ
τὴν δύναμιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, δυνάμεθα, φρονῶ,
νὰ ἐπαναλάβομεν ἡμεῖς σήμερον διὰ τὴν ζωὴν καὶ
διάρκειαν τῆς γλώσσης τοῦ κράτους ἐκείνου.

Τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ παιδείαν ἐξηκολούθησε
νὰ συνεχίζει ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία. Τῶν λειψάνων τῆς
ἀρχαίας σοφίας καὶ ἐπιστήμης ἡ παράδοσις ἐγένετο
ἀκόμη ἕως χθὲς διὰ τῆς λατινικῆς. Ἐπι ὑλικώτεροι λόγοι
ἐπέβαλαν συνεχῶς τὴν ἐκμάθησίν της· διότι ἡ λατινικὴ
γλῶσσα καὶ ἡ δι' αὐτῆς παιδείσις ἤνοιγε τὸν δρόμον
πρὸς τὰ ἀνώτατα κοινωνικὰ στάδια, τὴν δόξαν, τὸν
πλοῦτον, τὴν ἐντὸς τῶν πόλεων ἐπίζηλον διαμονήν.
Διὰ τῆς λατινικῆς ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία κατόρθωσεν
εἶδος τι διανοητικοῦ δεσμοῦ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, καὶ
ἡ δι' ἀττύτων κόπων κατορθωθείσα αὐτῆ ἐνόησε συνέ-
τεινε βραδύτερον εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ κοινοῦ ἐκπολιτι-
στικοῦ ἔργου ὅχι μικρὸν (παράβαλε Paulcken Ge-
schichte des gelehrten Unterrichts Leipzig
1885 — Letourneau L'Évolution de l'éduca-

tion. Mach, Scientific Lectures. On the classics and the sciences).

Ούτε δὲ κατήντησεν ἡ λατινικὴ, ὡς φρονοῦν ἄλλοι, κατὰ μικρὸν ἀνίκανος νὰ ἐφαρμοσθῆι πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ τὴν λοιπὴν νεότερον κοινωνικὴν κίνησιν· ἐξεναντίας τῆς λατινικῆς δὲ ἡ καλλιέργεια ἦτο συνεχῆς καὶ συνεχῶς τῆς προόδου παρακολουθητικὴ.

Παρατρέχω, διότι βραδύτερον θὰ παραθέσω τὸ περίφημον παράδειγμα τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Montaigne, τὸ ὁποῖον καταδεικνύει ὅτι ἡ λατινικὴ ἦτο δυνατὸν νὰ παραδίδεται ὡς γλῶσσα ζωντανῆ εἰς κοινωνικάς τινὰς τάξεις. Ἀλλὰ μήπως λείπουν ἄλλα παραδείγματα ἀναρίθμητα καὶ μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων; μήπως ὁ Βάκων ὁ ἰδρυτὴς τῶν νεωτέρων μεθόδων, διὰ τῶν ὁποίων ἡ ἔρευνα τῆς φύσεως ἀνεκαινίσθη, δὲν ἔγραψε τὰ ἔργα του λατινιστί; μήπως ὁ Νεύτων ὁ ἰδρυτὴς τῆς μαθηματικῆς φυσικῆς καὶ τῆς φυσικῆς ἀστρονομίας, ὁ πλουτίσας τὴν ἐπιστήμην μὲ πλῆθος ἐξάσιον νέων ἰδεῶν, δὲν εὔρεν ὁ ἴδιος καὶ τὸν τρόπον νὰ ἐναρμόσει καὶ τὸ παλαιὸν γλωσσικὸν ὄργανον πρὸς κόσμον ὀλόκληρον νέων ἐπιστημονικῶν ἰδεῶν καὶ ἐκφράσει αὐτάς σαφέστατα καὶ ἀκριθέστατα; Ὡστε οὔτε διεκόπη ποτὲ μέχρι τῆς γῆς ἡ λατινικὴ, οὔτε τὴν ζωτικότητά της ἔχασε, ἀλλ' εἶχε βίον συνεχῆ, μακρότατον, τὸ δὲ σπουδαιότατον, εἶχε καλλιέργειαν συνεχῆ, ὡς δεικνύουν τὰ ἔργα ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι ἐτίμησαν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὅσον καὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων οἱ ἄριστοι.

Δὲν θὰ εἶναι λοιπὸν αὐτοὶ οἱ ἱστορικοὶ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἔπαυσαν νὰ μεταχειρίζονται τὴν λατινικὴν, ὡς τὴν καθαρῆν ἢ τεχνητὴν τῶν γλῶσσαν, τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης, καὶ μετεχειρίσθησαν τὰ γυδαῖα

καὶ βάρβαρα τῶν ιδιώματα ὡς ἀφετηρίαν ὀργάνου γλωσσικοῦ.

Γράμματα καὶ ἐπιστήμη καὶ γλωσσικὴ μὀρφωσις ἔπαυσαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους νὰ εἶναι ἐξαιρετικὴ προνομιοῦχων ἐνασχόλησις, ἡ δὲ συμμετοχὴ τῶν διαφορωτάτων κοινωνικῶν τάξεων εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν διανοητικῶν προϊόντων ἐγέννησε καὶ τὴν ἀντίστοιχον φορὰν πρὸς τὰ ὀμιλούμενα ιδιώματα. Διδακτικώτατον δὲ δι' ἡμᾶς εἶναι ὅτι τὸ εὐεργέτημα αὐτὸ πρὸς τὸν λαόν, πρὸς τὸ ἔθνος ἐν γένει, τὴν ἀνύψωσιν δηλαδὴ τοῦ λαϊκοῦ ιδιώματος εἰς ἐθνικὴν γλῶσσαν, διέπραξαν οἱ ἐκλεκτοὶ καὶ πεπαιδευμένοι, δηλαδὴ οἱ λατινομαθεῖς.

Τὰ βάρβαρα ἐκεῖνα καὶ ὑποτυπώδη ιδιώματα οὐδὲν ἄλλο ἦσαν παρὰ ἡ λατινικὴ, ἡ λαμπρὰ ρωμαϊκὴ πορφύρα, τὴν ὀποῖαν κατακουρέλιασαν οἱ βάρβαροι ἐκεῖνοι λαοὶ, ἀλλὰ τὰ κουρέλια αὐτὰ ἔρριψαν μέσα εἰς τὸ ἄγριον χωνευτήριον τὸ ζωντανὸν καὶ θαυμαστὸν ὡς ἡ φύσις, «ἥτις οὐδὲν οὕτω φιλεῖ ὡς τὸ τὰ ὄντα μεταβάλλειν καὶ ποιεῖν νέα ὅμοια» ἥτις «πᾶν τὸ διαφθεῖρεσθαι καὶ γηράσκειν καὶ ἄχρηστον εἶναι δοκοῦν εἰς ἑαυτὴν μεταβάλλει, καὶ πάλιν ἄλλα νεαρὰ ἐκ τούτων αὐτῶν ποιεῖ». (Μάρκου Αὐρηλίου Η. ν.).

Αὐτὴν τὴν θαυμαστὴν ἐντὸς τοῦ ζωντανοῦ χωνευτηρίου μεταφυσίωσιν καὶ νεαροποίησιν ἠξίωσαν νὰ προσέξουν ἔξοχοι ἄνδρες, ὄχι διότι διεκόπη ἡ παράδοσις τῆς λατινικῆς, ἀλλὰ, μολονότι αὐτοὶ ἦσαν ἀκριβῶς οἱ συνεχίζοντες τὴν παράδοσιν αὐτῆς—μολονότι δι' αὐτοὺς ἡ λατινικὴ ἦτο ἀλληλεθνής διανοητικὸς δεσμός—μολονότι δι' αὐτοὺς ἦτο διακριτικὸν σημεῖον παιδείσεως ἐπιμελημένης καὶ ἀριστοκρατικῆς—μολονότι ἠδύναντο βεβαίως καὶ αὐτοὶ οἱ λατινομαθεῖς, ὡς οἱ ἀπτικίζοντες, νὰ προβάλλουν τὴν δικαιολογίαν ὅτι τὸ ιδιά-

ζον αὐτὸ προνόμιον ἔφερε μαζί του καὶ ἰδιαζούσας ἀπο-
 λαύσεις, διότι αὐτὰ φρονοῦν τοῦλάχιστον σοφοὶ ἄνδρες,
 ὅτι «ὅσον μᾶλλον ἀφίσταται τῆς συνήθους λαλιᾶς ἢ
 γλῶσσα τῆς γραμματείας, τόσον καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς
 τεχνητῆς γλώσσης εἶναι καθαρωτέρα ἀλλὰ καὶ συγχρό-
 νως ἰσχυροτέρα. . .». (Steinthal Χατζιδάκι Εἰδώλων
 καθαίρ. 266—268). Ἐπὶ τίνων ἄλλων ἢ καθαρωτέρα
 ἄμα καὶ ἰσχυροτέρα αὐτὴ καλλαισθητικὴ καὶ καλλιτε-
 χνικὴ ἐπίδρασις παρὰ ἐπὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἐκείνων κατό-
 χων τῆς ἐκλεκτῆς γλώσσης, «τῆς ὡς μάλιστα ἀφιστα-
 μένης τῆς συνήθους λαλιᾶς»;

Αὐτὰ καὶ τόσα ἄλλα ποικίλα προνόμια ἐγκατέλει-
 ψαν αὐθορμήτως οἱ λατινομαθεῖς καὶ ἐστράφησαν πρὸς
 τὰ λαϊκὰ ἰδιώματα. Θὰ ἰδοῦμεν παρακάτω πῶς ὁ
 Montaigne ἀκόμη εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς παραμάννας
 ἔμαθεν ὡς μόνην, ὡς μητρικὴν γλῶσσαν, τὴν λατινι-
 κήν· πῶς παιδάριον ἀκόμη ἔθεωρεῖτο ὁ δεινότερος λατι-
 νιστῆς τοῦ καιροῦ του καὶ ὅμως μὲ πόσῃν ἀγάπῃν
 ἐστράφη κατόπιν πρὸς τὸ ὀμιλούμενον ἰδίωμα, καὶ διὰ
 τῶν Δοκιμίων του (Essai de Montaigne 1550) ἔγι-
 νεν εἰς τῶν θεμελιωτῶν τῆς γαλλικῆς γλώσσης. Ὀλί-
 γον βραδύτερα ὁ μέγας τοῦ μεγάλου Νεύτωνος σύγχρο-
 νος Leibnitz, αὐτὸς τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ περιέκλει-
 σεν ὀλόκληρον πανακαδήμιον, αὐτὸς ὁ φιλόσοφος, ὁ
 νομομαθῆς, ὁ ἱστορικὸς καὶ πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης,
 ὁ φυσιοδίφης καὶ ἐπινοητῆς τοῦ διαφορικοῦ ὑπολογι-
 σμοῦ, αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἐμμέσως ἱδρυσε δύο ἀκαδημίας,
 τὴν μίαν, τοῦ Βερολίνου, διὰ τῆς μάμμης τοῦ μεγάλου
 Φρειδερίκου, καὶ τὴν ἄλλην, τῆς Πετροπόλεως, διὰ
 τοῦ μεγάλου Πέτρου, αὐτὸς ὁ μαζί μ' ὄλ' αὐτὰ δεινὸς
 λατινομαθῆς ὁ τόσα καὶ παντοειδῆ συγγράφας λατινι-
 στί, αὐτὸς λοιπὸν ὁ Leibnitz ὁ πολυμερέστατος
 πεπαιδευμένος καὶ ὄξυνούστατος σοφὸς ἠσθάνθη καὶ

ἐννόησε τὴν νέαν ἀνάγκην καὶ συνέτεινε μὲ τὸ ἰδικόν του ἀξίωμα νὰ ἐκπέσει ἀπὸ τὸ ἀξίωμά της ἢ λατινική.

Ὅχι λοιπὸν ἡ διακοπὴ εἰς τὴν παράδοσιν τῆς λατινικῆς, ἀλλ' ἡ ἀδιάκοπος διανοητικὴ καλλιέργεια, ἡ συνεχὴς δημιουργικὴ τῶν λατινομαθῶν διανοητικὴ παραγωγὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ μετατροπὴ κατέστησαν αἰσθητὴν τὴν νέαν ἀνάγκην καὶ ἐγέννησαν τὰς ὀρθὰς ιδέας περὶ γλώσσης, ὡς ἐθνικοῦ ὄργανου. Καὶ ἐστράφησαν λοιπὸν πρὸς τὸ κοινὸν ἰδίωμα οἱ λατινομαθεῖς, διότι ἠσθάνθησαν τοῦ νέου αὐτοῦ ὄντος τὸ σφριγος, διότι ἐνόησαν τὴν ἐντὸς αὐτοῦ ἐνυπολανθάνουσαν εὐγένειαν καὶ εἰς αὐτοῦ τοῦ νέου ὄντος τὴν ἀνατροφὴν κατέγιναν μὲ τόσῃν ἀφοσίωσιν, ὥστε νὰ θαυμάζομεν σήμερον πολὺ περισσότερον τὰς ὠραίας θυγατέρας ἀπὸ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ μεγαλείου τῆς μητρὸς των.

Κατὰ παρόμοιον τρόπον εἰργάσθη μὲ τὸ χωνευτήριόν του ὁ λαὸς μας, ἔμειναν ὁμῶς οἱ ἀττικίζοντες προσηλωμένοι «ἐπὶ τὴν ὑπάρχουσαν καὶ ἐν τῷ τυπικῷ, φωνητικῷ, συντακτικῷ κλπ. πεπηγυῖαν, ὡς εἰπεῖν, ἀρχαιόθεν ἀττικὴν διάλεκτον, ὅχι δὲ «γλωσσαν», διότι τοιαύτη δὲν ὑπῆρχεν· αὐτήν, τὴν ἐλληνικὴν δηλαδὴ γλωσσαν, ἐδημιούργησε διὰ πρώτην φοράν ὁ λαός.

Ἐπειδὴ δὲ διὰ λόγους ἱστορικοῦς θλιβερωτάτους διεκόπη ἡ δημιουργικὴ ἐργασία αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν ἀττικομαθῶν (διότι δὲν ἔχομεν, καθ' ὅσον ἠξεύρω, νέον Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη ἢ Βάκωνα καὶ Νεύτωνα καὶ Leibnitz κλ.), ἐκ τούτου καὶ ἡ προσήλωσις ἐπὶ τὴν ὑπάρχουσαν καὶ ἐν τῷ τυπικῷ, φωνητικῷ (; !!!), συντακτικῷ κτλ. πεπηγυῖαν, ὡς εἰπεῖν, ἀρχαιόθεν διάλεκτον· «πάλαισμα δ' ἀνώτερον πάσης δυνάμεως» δὲν εἶναι νὰ κατανικηθεῖ ἢ δῆθεν πτωχία τῆς λαλουμένης, διότι τόσον πτωχὰ ἢ καὶ πτωχότερα ἦσαν καὶ τὰ λαϊκὰ ἰδιώματα, ἀπὸ τὰ ὅποια ἔλαβαν

τὴν ἀφετηρίαν καὶ αἱ πλουσιώταται εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι· πάλαισμα ἀνώτερον πάσης δυνάμεως εἶναι· νὰ ἐννοήσῃ ὅχι ὁ λαὸς, ἀλλὰ νὰ ἐννοήσουν οἱ ἀττικισταὶ, ὅτι «ἡ προσήλωσις ἐπὶ τὴν ἀρχαιοθῆν καὶ ἐν τῷ συντακτικῷ καὶ τυπικῷ καὶ ῥητολογικῷ ὀριστικῶς πεπηγυῖαν ἀττικὴν διάλεκτον» κινδυνεύει νὰ φέρεῖ πῆξιν ἀνίατον εἰς τὴν σχολικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ἐσχημάτισεν ὁ λαὸς κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς, καθ' οὓς ἐξηκολούθει ἡ προσήλωσις τῶν ἀττικομαθῶν ἐπὶ τὴν ἀρχαιοθῆν πεπηγυῖαν — πάλαισμα ἀνώτερον πάσης δυνάμεως εἶναι φαίνεται νὰ ἐννοήσομεν ὅτι ὑπὸ τοὺς παλαιούς καὶ φαινομένους ἱστορικοὺς λόγους ἐργάζονται ἄλλοι νέοι, ἀφανεῖς εἰς τὴν ἀρχὴν—ὅτι οἱ νέοι αὐτοὶ λόγοι μεταβάλλονται συνεχῶς εἰς ἐνέργειαν καὶ δράσιν καὶ ἐξαπλώνονται διηνεκῶς καθ' ὅσον ἐκείνοι οἱ ἄλλοι, οἱ πρὶν, περιορίζονται ὡς ἐκ τοῦ γήρατος καὶ φθάνει τέλος στιγμῆ, ὅπου καταπίπτουν ἀδρανεῖς καὶ μετ' ὀλίγον ἀποθνήσκουν, ὡς ἀποθνήσκουν καὶ παρέρχονται αἱ ἰδέαι, τὰ ἔθνη, αἱ κοινωνίαι, γένη ὀλόκληρα φυτῶν καὶ φυλάζων· «ἢ τε γὰρ οὐσία οἶον ποταμὸς εἰς διηνεκῆ ρύσιν· καὶ αἱ ἐνέργειαι εἰς συνεχῆ μεταβολὴν, καὶ τὰ αἷτια εἰς μυρίας τροπὰς . . . » (Μάρκ. Αὐρ. Ε', κγ') καὶ «τὰ μὲν σπεύδει γίνεσθαι, τὰ δὲ σπεύδει γεγονένα· καὶ τοῦ γινομένου δὲ ἤδη τι ἀπέσθη· ρύσεις καὶ ἄλλοιώσεις ἀνανεοῦσι τὸν κόσμον διηνεκῶς, ὡσπερ τὸν ἄπειρον αἰῶνα ἢ τοῦ χρόνου ἀδιάλειπτος φορὰ νέον αἰὲ παρέχεται» (Σ' ιε').

Αὐτὰ περίπου βλέπομεν ἡμεῖς οἱ κοινοὶ καὶ ἀμύητοι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀκροπόλεως αὐτῆς τῶν ἀττικιστῶν, ἢ δ' ἐκεῖ ἐπάνω εἰς τὴν Ἀκρόπολιν αὐτὴν «πεπηγυῖα δύναμις τῶν ἱστορικῶν λόγων» μᾶς φαίνεται ὡς κολοσσιαῖον καὶ ἀκίνητον φάντασμα, ὡς μορμολύ-

κειον, τὸ ὁποῖον ὀλίγον ἀκόμη καὶ δὲν θὰ φοβερίζει πλέον οὔτε τὰ παιδιά, ἀλλ' οὔτε τὰ πουλιά, οὔτε θὰ τὰ ἐμποδίζει νὰ εἰσέλθουν εἰς τοὺς περὶ τὴν Ἀκρόπολιν αὐτὴν θαλεροὺς κήπους διὰ νὰ γευθοῦν τοὺς εὐχύμους καὶ ζωογόνους ἀπηγορευμένους καρπούς

Grau ist, theurer Freund, alle Theorie
Und grün des Lebens goldner Baum.

Goethe Faust.

Κατόπιν τούτων δὲν εἶναι πλέον ἀνάγκη, νομίζω, νὰ δοκιμάσει κανεὶς τὴν ἀνάλυσιν καὶ ἄλλων ἱστορικῶν λεπτομερειῶν, οὔτε μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ ἤξεύρομεν ὅτι καὶ ἄλλοι λαοὶ ἔχουν τὸ μέγα αὐτὸ προνόμιον τῆς διγλωσσίας, ὡς οἱ Κινέζοι, καὶ οἱ Βούλγαροι. (Χατζιδάκι Εἰδῶλων καθαιρέσις).

Φρονῶ μᾶλλον ὅτι ἡμεῖς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἔχομεν ἀνάγκην νὰ μάθομεν διὰ ποίους λόγους ἐκεῖνοι ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ὅσοι ὄχι μόνον ἐπρόκοψαν εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ καὶ διεκρίθησαν ὡς ἐπιδιώκοντες συστηματικῶς τὴν μόρφωσιν τῶν διαφορῶν κοινωνικῶν τάξεων; ἐστράφησαν πρὸς τὰ μητρικὰ ἰδιώματα καὶ αὐτὰ ἀνύψωσαν εἰς γλώσσαν ἐθνικὴν φιλολογίας, ἐπιστημῶν, τεχνῶν, βιοτεχνιῶν, ἅμα δὲ καὶ κοινῆς λαλιᾶς.

Διατὶ ἐγκατέλειψαν τὴν λατινικὴν, «ἣτις καὶ ἐντελῶς ἦν κεχωρισμένη καὶ ὡς μάλιστα ἀφίστατο τῆς κοινῆς λαλιᾶς» καὶ συνεχῶς μέχρι τῆς χθὲς ἐκαλλιεργεῖτο; Τί σημασίαν ἔχουν τὰ κοινωνικὰ αὐτὰ φαινόμενα, τοῦτο μᾶς ἐνδιαφέρει, διότι τότε θὰ ἐννοήσομεν τί πρέπει νὰ πράξομεν, ἢ μᾶλλον τί πρέπει νὰ μὴ πράττομεν διὰ ν' ἀφήσομεν τῆς γλώσσης τὴν ἀνέλιξιν ἀνεμπόδιστον, διότι νὰ σταματήσει ἢ ἀνέλιξις αὐτὴ δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν μὲ ψιτταττικιστικὰ τερετίσματα.

Περὶ αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν ζητημάτων ἔχομεν ἀνάγ-

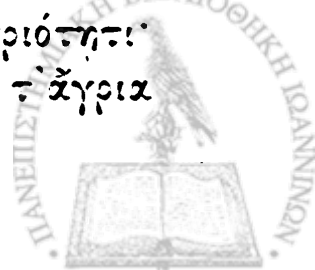
κην νὰ σχηματίσομεν ἀκριβείς καὶ σαφείς ἐννοίας καὶ ἡ ἀνάγκη αὐτὴ εἶναι κατεπείγουσα, ὄχι δι' ἡμᾶς ὅσοι δυσάπαλλάκτους ἀπεκτήσαμεν συνηθείας. ἀλλὰ διὰ τὴν νέαν γενεάν καὶ τὴν σχολικὴν αὐτῆς ἐκπαίδευσιν.

Δὲν πρέπει δὲ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ τὴν ἐπιδίωξιν νὰ μᾶς φοβερίζει οὔτε τὸ μυστηριώδες τῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ φύσεως, οὔτε τὸ κράτος τῶν ἱστορικῶν λόγων. Μυστηριωδέστατον καὶ ἀκατάληπτον εἶναι μᾶλλον πῶς εἰς τόσον διαφορετικὰ καὶ ἀντιφατικὰ συμπεράσματα φθάνουν ὅσοι ἐξ ἴσου συμφωνοῦν εἰς τοῦτο, ὅτι τὸ ἢ τὰ μητρικά μας ἰδιώματα καντήνησαν παντάπασιν ἀνίκανα ν' ἀνυψωθοῦν εἰς περιωπὴν ἐθνικῆς γλώσσης.

Καὶ ἄλλοι μὲν ἐξεκίνησαν πρὸ πολλοῦ καὶ κοντέθουν πλέον νὰ φθάσουν, ἂν ὄχι εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀττικὴν οὔτε εἰς τὴν μέσην τοῦ Γοργίου, Θουκυδίδου, Ἀριστοφάνους καὶ τῶν τραγικῶν, ἀλλὰ βέβαια εἰς τὴν νεωτέραν καὶ νεωτάτην. τὴν ἀττικὴν δηλ. τοῦ Πλάτωνος, Ξενοφῶντος, Ἰσοκράτους καὶ Δημοσθένους· ἐν χώρᾳ καὶ ὁ συμπαρακολουθῶν αὐτῇ πολιτισμὸς δὲν ἦτο δυνατὸν, μᾶς λέγουν, ν' ἀρκεσθῶσιν εἰς γλώσσαν δημιουργηθεῖσαν ἐν δουλείᾳ καὶ βαρβαρότητι. (Κόντον Γλωσσικῶν παρατηρήσεων εἰσαγωγή).

Καὶ βέβαια ὄχι· ἀλλὰ τότε πρὸς τί νὰ κοπιᾶζετε τόσον, σοφὲ διδάσκαλε; Γλῶσσα «γεννηθεῖσα ἐν πλήρει πολιτισμῷ» ὑπάρχει ἕτοιμη, εἶναι δὲ μία καὶ μόνη, ὥστε δὲν θὰ ἔχετε τὴν ἀμηχανίαν τῆς ἐκλογῆς· ἐγεννήθη δὲ καὶ εἰς τόπον ἐλευθερίας, εἰς τὴν Ἑλβετίαν, καὶ φέρει ὄνομα ὡς μάλιστα ἀριστάμενον τῆς συνήθους λαλιᾶς· καλεῖται Volapük.

Αἱ ἄλλαι γλῶσσαι ὅλαι ἀνεξαιρέτως ἐγεννήθησαν ὄχι ἐν πλήρει βαρβαρότητι, ἀλλ' ἐν πλήρει ἀγριότητι· τὸ ζήτημα εἶναι τί ἀφαιρεῖ καὶ τί προσθέτει εἰς τ' ἄγρια

αὐτὰ φυτὰ καὶ ἄνθη ὁ πολιτισμός· θὰ τὸ ἐννοήσομεν καὶ ἡμεῖς τοῦτο, ὅπως οἱ ἄλλοι λαοί, ὅταν προχωρήσομεν εἰς τὸν πολιτισμόν.

Τῶν γλωσσῶν ἡ θαυμασία ιδιότης εἶναι ὅτι εὐθὺς εἰς τὴν ἀρχὴν των ἀρκοῦν διὰ τὰς πρῶτας ἀνάγκας. Ἄμα δὲ ἀπὸ τὴν ταπεινὴν αὐτὴν ἀφετηρίαν ἀναχωρήσουν, εἶναι καὶ ἔτοιμα ν' ἀνέλθουν εἰς ὅλον ἐν ποικιλωτέρας καὶ ἐπάπειρον ὑψηλοτέρας χρήσεις.

Ἄλλοι δὲ πάλιν, ὁμολογουμένως σοφοὶ ἄνδρες καὶ «τὴν μέσσην ἀκολουθοῦντες», παραδέχονται μὲν τὴν ὡς ἐκ τῶν ἱστορικῶν λόγων ἐντελῆ ἀνικανότητα τοῦ μητρικοῦ μας ἰδιώματος, «χαρακτηρίζουσιν ὅμως μετὰ παρρησίας», ὡς αὐτόχρομα ἐθνικὴν συμφορὰν τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν ἀρχαίαν, ἂν καθ' ὑπόθεσιν ἤθελε συντελεσθῆ, ὅπερ ἀπίθανον» (Χατζηδάκι· Εἰδώλων καθαιρέσεις 244 - 245).

Οὐδαμοῦ ἄρα ἐπιτρέπεται εἰς τὴν τάλαιναν αὐτὴν ἐθνικὴν μας γλῶσσαν νὰ ζητήσῃ οὔτε ζωντανὸν ὑποστήριγμα, οὔτε ἀξιοπρεπὲς ἢ ἀρχαιοπρεπὲς ἀκούμπισμα καὶ ἄρα οὐδὲν ἄλλο ὑπολείπεται παρὰ νὰ αἰωρεῖται ἀπλανῆς εἰς τὰς ὑπὸ τὸ στερέωμα τῶν οὐρανῶν καὶ ὑπὲρ τὴν στερεὰν γῆν ἐκείνας χώρας, ὅπου καὶ τὰ στίφη τῶν ἀλλοκότων ἐκείνων πνευμάτων τὰ ὅποια μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου

τὴν ἀτμοσφαῖραν πᾶσαν πλημμυροῦν
κ' ἐκ πάντων τῶν σημείων τοῦ ὀρίζοντος
πολλοὺς κινδύνους φέρουν εἰς τὸν ἄνθρωπον¹,

μέσον φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας, ἐκεῖ ὅπου τῆς μὲν ἀθίδος τὰ φάσματα, ἀρχαιοπρεπῆ καὶ περγαμηνώδη τὴν ὕψιν, περιβάλλει ὀμίχλη θυμιάματος αἰώνων μακρῶν,

¹ Goethe Faust, βραδυνὸς περίπατος τοῦ Faust καὶ Wagner.

τὰ δὲ ζωντανὰ τῆς γλώσσης σώματα ἄστοργος μέγα-
λομανία περισφίγγει μὲ ἀπτικὰ σάβανα.

Δὲν θέλω νὰ συζητήσω τὰ τετελεσμένα γεγονότα·
εἰς ἡμᾶς τοὺς συντετελεσμένους τίποτε πλέον δὲν φαί-
νεται σωστὸν παρὰ μόνον εἰς ὅτι ἡ ἔξις ἔδωσε τὴν
ὄψιν τοῦ σωστοῦ.

Χάριν ὅμως τῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς ἡλικίας, ἡ
ὁποία μετὰ πόθου ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν, χάριν αὐτῆς
πρέπει ἀπαύστως νὰ ἐξετάζονται καὶ ἀνακινουῦνται τὰ
ζητήματα αὐτά.

Χάριν αὐτῆς θὰ προσπαθῆσω τὸ κατὰ δύναμιν νὰ
δείξω ὅτι τὸ νεοελληνικὸν σχολεῖον καλλίτερον ἀπὸ κάθε
συζήτησιν καθιστᾷ καταφανῆ καὶ χειροπιαστὴν τὴν
περὶ ἐθνικῆς γλώσσης ἐπικρατοῦσαν σύγχυσιν· καὶ ὅτι
ὁ παιδικὸς νοῦς ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἐλληνοπρεποῦς δῆθεν
ἐκπαιδεύσεως καθυποβάλλεται εἰς βασάνους καὶ κακώ-
σεις ἱερεξεταστικᾶς. Τοῦτο εἶναι ὁ κύριος τῶν γραφο-
μένων μου σκοπὸς, ὅπως ὑπεδήλωσα εὐθύς ἀπὸ τὴν
πρώτην μου ἐπιστολὴν, ἀποτεινόμενος εἰς τοὺς νέους.

Μέχρι πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν ὁ εἰσερχόμενος εἰς
τὸ σχολεῖον ὡς μόνον σχεδὸν αὐτοῦ σκοπὸν εἶχε τὴν
ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, τῆς ἀπτικῆς δηλαδή·
κατεδαπανᾷτο μὲν ὅλος σχεδὸν ὁ καιρὸς εἰς τοῦτο,
ἀλλ' ὁ σκοπὸς τοῦλάχιστον ἦτο ὠρισμένος. Περὶ ἐθνικῆς
οὔτε λόγος ἐγίνετο, εἴτε διότι ἐθεωρεῖτο ἡ ἀνύψωσις τοῦ
μητρικοῦ ιδιώματος εἰς τοιαύτην περιωπὴν βλασφημίας
εἴτε διότι ἐπεδιώκετο διὰ καταναγκαστικῆς πορείας ἡ
ἐπάνοδος εἰς τὴν ἀρχαίαν, εἴτε τέλος διότι τίποτ' ἀπὸ
ὄλ' αὐτὰ δὲν ἐσκεπτόμεθα Εὐτυχεῖς σχετικῶς
καιροί!!!

Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη ἐθεωρήθη ὡς παιδα-
γωγικὸν ἁμάρτημα νὰ μὴ διδάσκεται εἰς τοὺς ἐλληνό-

παιδας ἢ μητρική των γλώσσα, καὶ ἐλήφθησαν ἕκτακτα καὶ δραστήρια μέτρα.

Νὰ συνεχίσει τὸ σχολεῖον τῆς μητρικῆς τὸ ἔργον ἐθεωρήθη ἀδύνατον «διὰ τὴν ἰδιάζουσαν καὶ μυστηριώδη τοῦ ἑλληνισμοῦ φύσιν καὶ τῶν ἄλλων ἱστορικῶν λόγων τὸ κράτος τὸ ἀνανταγώνιστον»· γραμματικὴ λοιπὸν τῆς μητρικῆς προαγομένης εἰς ἔθνικὴν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διδαχθεῖ.

Ἄν καὶ ἔχομεν ὡς σύμβολον τῆς γλωσσικῆς μας ἐκπαιδεύσεως τὸ «ἐκ Γραμματικῆς δεῖ ἄρχεσθαι καὶ εἰς Γραμματικὴν ἀναπαύεσθαι», ὁμολογῶ ὅτι δὲν κατώρθωσα ἀκόμη νὰ ἐννοήσω ποίας κυρίως γλώσσης γραμματικὴ διδάσκεται εἰς τὰ ἑλληνόπαιδα. Ἐὰν, φίλοι ἀναγνώσται, εὐρίσκετε τέρψιν εἰς λύσιν γρίφων, ἀνοίξετε τὴν γραμματικὴν, ἢ ὅποια χρησιμεύει ὡς ἀναψυκτικὸν εἰς τοὺς μικροὺς σας, ἀφοῦ ἀφήσουν τοὺς τέσσαρας τοίχους τοῦ σχολείου. Ἐκεῖ θὰ ἰδῆτε τί κανόνες εἶναι ὑποχρεωμένα τὰ ταλαίπωρ' αὐτὰ ὄντα ν' ἀποστηθίσουν, καὶ τοῦτο διὰ νὰ μάθουν νὰ κλίνουν τὰ ἐξῆς νεοελληνικὰ δῆθεν ἀριστουργήματα· ὀστέον ὀστοῦν καὶ εὔνοος - εὔνοος καὶ ἄραψι καὶ θριξί καὶ γυψί καὶ κτεσι καὶ γίγασι καὶ λαμπάσι καὶ πτέρυξι καὶ λάρναξι καὶ νὰ μνηθοῦν εἰς τὸν μηχανισμόν, δι' οὗ τὸ λέουσι γίνε-ται ἀπὸ τὸ λέον-τσι καὶ τὸ γέλωσι ἀπὸ τὸ γέλωτ-σι.

Ἐξήγησιν τῆς θηριωδίας αὐτῆς κατὰ τοῦ παιδικοῦ νοῦ δὲν ἠμπορῶ νὰ εὔρω ἄλλην πρὸς ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῶν γραμματικῶν αὐτῶν θεωροῦν, φαίνεται, τὸ ὄπιον, τὴν ἰπεκακουάναν, τὴν σιναμικὴν καὶ τὴν ἀλόην πλέον, εὔχυμον καὶ ὑγιεινὴν τροφήν ἀπὸ τὸ ψωμί, τὸ κρέας, τὰ λαχανικά, τὰ ὀπωρικά καὶ τὰ γλυκίσματα. Οὕτως ἀρχίζει εἰς τρυφερὰν ἡλικίαν ἢ διδασκαλία μὲ δύο ὠραίους παιδαγωγικοὺς κανόνες, τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀντίφασιν· ψεῦδος μὲν διότι τὰ ὀνόματα ὡς τοῦ παρου-

σιάζονται εἶναι ἀδύνατον ν' ἀναγνωρίσει ὁ ἀγνὸς παιδικὸς νοῦς ὡς ὀνόματα τῆς γλώσσης του. ἀντίφασιν δὲ διότι ὀλίγας σελίδας παρακάτω βλέπει ὁ μαθητὴς ἐντὸς τῆς ἰδίας γραμματικῆς τὸ ρῆμα καὶ τὸ ἀναγνωρίζει! ἀληθινὴ ἀποκρηάτικη μασκαράδα!

Ἐπειδὴ, φίλε κύριε, αἱ κατὰ τῶν γραμματικῶν βλασφημίαι μου σᾶς ἐτάραξαν ὅχι ὀλίγον, ταράττουν δὲ καὶ ἐμὲ πολὺ περισσότερον καὶ καθ' ἡμέραν αἱ νεοελληνικαὶ καὶ ἀττικαὶ γραμματικαί, δι' αὐτὸ θὰ προσπαθήσω νὰ σᾶς πείσω ὅτι τὸ πῦρ εἶναι ἢ καταλληλότερα ἀποθήκη διὰ νὰ φυλαχθοῦν ἐπιμελῶς τὰ ἐργαλεῖα αὐτὰ τῶν παιδικῶν βασάνων.

Πῶς ἀπὸ τοῦ οἰκιακοῦ ἰδιώματος πρέπει νὰ εἰσάγονται τὰ παιδιὰ εἰς τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν, αὐτὸ, καθὼς εἶπαμεν, εἶναι τὸ πρῶτον καὶ κύριον τοῦ σχολείου ἔργον. Δὲν ἐξετάζω τὸ πῶς ἔπρεπε νὰ εἰσάγονται, ἀλλὰ παραδέχομαι ἐδῶ, ὅτι διὰ τῆς γραμματικῆς πρέπει νὰ γίνεταί τοῦτο, ὅπως καὶ γίνεταί. Ἐρχομαι δὲ νὰ ἐξετάσω τὴν κατασκευὴν τῶν ἐργαλείων τούτων. Θὰ ἐκλέξω ἀμέσως πρότυπον γραμματικῆς, ὥστε ἢ παραβολὴ πρὸς τοῦτο νὰ μᾶς φέρῃ ταχέως εἰς συμπεράσματα σαφῆ καὶ εὐληπτα.

WILLIAM SWINTON
NEW LANGUAGE LESSONS AN ELEMENTARY
GRAMMAR AND COMPOSITION NEW YORK

ΟΥΪΛΛΙΑΜ ΣΟΥΪΝΤΟΝ
ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗ

Σελ. 1.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τάξεις λέξεων.

Ἡ πρότασις καὶ τὰ συστατικά τῆς στοιχείᾳ.
Ἰποδιαίρεσις τῶν μερῶν τοῦ λόγου.

Ἀλλοίωσις τῶν μερῶν τοῦ λόγου.

Σύνταξις.

Ἀνάλυσις καὶ σύνθεσις.

Τάξις λέξεων.

Ὄνόματα ἢ λέξεις ὀνομαστικάι.

Ὁ Κολόμβος ἀνεκάλυψε τὴν Ἀμερικὴν.

Τὰ πρόβατα βόσκουν εἰς τὰ λιβάδια.

Σᾶς ἀρέσκει ἡ κωπηλασία; (ἀγαπᾶτε τὴν παγοδρομίαν;)

Ἀγαπῶ πολὺ τὴν μυρωδιὰν τῶν λουλουδιῶν.

Ἀνάλυσις. Ἡ λέξις «Κολόμβος» εἶναι ὄνομα ἀνθρώπου —

Ἡ λέξις «Ἀμερικὴ» εἶναι ὄνομα τόπου — Ἡ λέξις «πρό-
βατα» εἶναι ὄνομα ζώου — Ἡ λέξις «λιβάδια» καὶ «λουλού-
δια» εἶναι ὀνόματα πραγμάτων — Ἡ λέξις «κωπηλασία»
ὀνομάζει πρᾶξιν — Ἡ λέξις «μυρωδιά» φανερῶνει ἰδιότητα.

Ἐξήγησις. Λέξεις, μὲ τὰς ὁποίας ὀνομάζομεν ἀνθρώπους,
πράγματα, δράσεις ἢ ἰδιότητος καλεῖ ἡ γραμματικὴ ὀνόματα.

Ὁρισμός. Ὄνόματα εἶναι ἡ λέξις ἢ ὀνομάζουσα κάποιον
πρᾶγμα.

Σημείωσις. Θὰ ἐξηγηθεῖ εἰς τὸν μαθητὴν ὅτι μὲ τὴν λέξιν
πράγματα δὲν ἐννοοῦμεν μόνον ἐκεῖνα, ὅσων τὴν ὑπαρξιν
μᾶς διδάσκουν τὰ αἰσθητήριά μας, ἀλλὰ καὶ τὰ ὅποια στο-
χαζόμεθα μὲ τὸν νοῦν μας.

Ἀσκησις.

Α'

1. Εἰπὲ ἢ γράψε μερικὰ ὀνόματα πραγμάτων, τὰ ὅποια
βλέπεις μέσα εἰς τὸ δωμάτιον.

2. Εἰπὲ ἢ γράψε ὀνόματα πέντε προσώπων περὶ τῶν
ὁποίων ἀνέγνωσες.

3. Εἰπὲ ἢ γράψε τὰ ὀνόματα τόπων, περὶ τῶν ὁποίων
ἀνέγνωσες.

4. Κτλ. κτλ.

Β'

Ἀντίγραψε τὰς ἀκολουθοῦσας προτάσεις καὶ τράβηξε μίαν
γραμμὴν κάτω ἀπὸ κάθε ὄνομα:

1. Ἡ βαλανιδιά κάμνει βαλανίδια.

2. Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι πρωτεύουσα τῆς Τουρ-
κίας. κτλ. κτλ. κτλ.

Σελ. 4.

II

Ρήματα, ἢ λέξεις σημαίνουσαι δοῶσιν.

1. Ὁ ἥλιος λάμπει.

2. Γράφεις :

3. Φερε μου τὸ βιβλίον.

Ἀνάλυσις. Ἡ λέξις λάμπει μᾶς λέγει κάτι περὶ τοῦ ἥλιου. Μὲ τὴν λέξιν γράφεις κάμνομεν μίαν ἐρώτησιν. Μὲ τὴν λέξιν φερε δίδομεν μίαν διαταγὴν.

Ἐξήγησις. Ρῆμα ὀνομάζομεν τὴν λέξιν, ἢ ὁποία μᾶς λέγει περὶ προσώπου ἢ πράγματος τὸ τί κάμνει ἢ τί εἶναι, ἢ διὰ τῆς ὁποίας ἐρωτοῦμεν τί κάμνει ἢ τί εἶναι ἢ διὰ τῆς ὁποίας δίδομεν εἰς κάποιον διαταγὴν νὰ κάμει ἢ νὰ εἶναι κάτι.

Ὅρισμός. Ρῆμα εἶναι λέξις ἐκφράζουσα ὕπαρξιν ἢ δοῶσιν.

Σημειώσεις ἐπεξηγηματικαί.

1. Ρῆμα εἶναι λέξις κατηγορηματικὴ δράσεως ἢ ὑπάρξεως. Κατηγορῶ σημαίνει ἐκφράζω, φανερώνω, διατείνομαι, λέγω θετικῶς κάτι περὶ ἐνὸς ἀνθρώπου ἢ ἐνὸς πράγματος κλπ.

2. Τὸ ρῆμα πολλάκις ἀπαρτίζεται ἀπὸ λέξεις περισσοτέρας τῆς μιᾶς π. γ. θὰ ἔλθω, εἶχα ὑπάγει νὰ τρέξω, νὰ ἤρχετο, ἔτρεχε, ἄς τρέξει, νὰ εἶχαμε καλὴν γραμματικὴν !!!

Ἀδελφοί.

Ἐπίδειγμα ἀσκήσεων.

Τὸ γατάκι πηδᾷ εἰς τὸν κῆπον (Ἐπονται παραδείγματα καὶ ἀσκήσεις).

3ον

1. Φέρε μου ἐκεῖνο τὸ βιβλίον.

2. Ἐκεῖ κάτω βλέπω ἓνα κοπάδι ἀπὸ δέκα πρόβατα.

3. Νὰ τρώγεις μόνον τὰ ὄριμα ὄπωρικά.

Ἀνάλυσις. Τὴν λέξιν ἐκεῖνο προσθέτομεν εἰς τ' ὄνομα βιβλίου διὰ νὰ ὀρίσωμεν τί βιβλίον ζητοῦμεν. Τὴν λέξιν δέκα προσθέτομεν εἰς τὴν λέξιν πρόβατα, διὰ νὰ φανερώσομεν πόσα πρόβατα βλέπομεν. Τὴν λέξιν ὄριμα προσθέτομεν εἰς τὴν λέξιν ὄπωρικά, διὰ νὰ φανερώσομεν μίαν ὀρισμένην ιδιότητά των,

Ἐξήγησις. Λέξεις ὡς τὸ ἐκεῖνο καὶ δέκα περιορίζουν τὴν σημασίαν τῶν ὀνομάτων μὲ τὰ ὁποία ἐνώνονται.

Λέξεις ὅμοιαι πρὸς τὴν λέξιν ὠριμα ἐκφράζουν ἰδιότητα τοῦ πράγματος τὸ ὁποῖον μᾶς δηλώνει τ' ὄνομα.

Ὁρισμός. Ἐπίθετα εἶναι λέξεις τὰς ὁποίας ἐνώνομεν μὲ τὸ ὄνομα, διὰ νὰ περιορίσομεν αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τὴν σημασίαν ἢ νὰ δηλώσομεν κάποιαν ἰδιότητα.

Σημειώσεις.

5. Μερικὰ ἐπίθετα καλοῦμεν ἀντωνυμίας ὡς ἐκεῖνο, τοῦτο, αὐτό.

2. Αἱ λέξεις ὁ, ἡ, τὸ εἶναι ἐπίθετα, διότι περιορίζουν ἢ ὀρίζουν τὴν σημασίαν τοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ καλοῦνται ἄρθρα. (Ἔπονται παραδείγματα).

Εἰς παρομοίαν ἀνάλυσιν ἐρμηνεῖαν, ὀρισμὸν καὶ ἀσκήσεις καθυποβάλλονται τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ λόγου (σελὶς 1—20).

ΤΜΗΜΑ Β' (σελ. 21—60).

Ἡ πρότασις καὶ τὰ στοιχεῖά της.

Πρότασις.

Ἡ φωτιὰ καίει.

Ἀνάλυσις. Εἰς τὴν πρότασιν αὐτὴν κάτι ὀνομάζεται «ἡ φωτιὰ» καὶ κάτι λέγεται περὶ αὐτῆς τῆς φωτιᾶς ὅτι «καίει».

Ἐξήγησις. Ὅταν λέγομεν κάτι περὶ ἑνὸς πράγματος, ἐκφράζομεν σκέψιν ἢ σκέψις, τὸ ἐννόημα αὐτὸ ἐκφραζόμενον μὲ λέξεις ὀνομάζεται πρότασις.

Ὁρισμός. Πρότασις εἶναι συνδυασμὸς λέξεων, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκφράζομεν πλῆρες νόημα.

1. Βροχὴ πίπτει.

2. Τ' ἄστρα ἀπέχουν πολὺ.

3. Τὸ εὐθυμον παιδὶ παίζει ζωηρά.

Κανὼν διὰ τὰ κεφαλαῖα. Ἡ πρώτη λέξις κάθε προτάσεως ἀρχίζει μὲ κεφαλαῖον γράμμα.

Σημειώσεις. Τὴν πρότασιν σχηματίζουν λέξεις, ἀλλὰ κάθε συνένωσις λέξεων δὲν σχηματίζει πρότασιν π.γ. Εἶπα εἰς ἕνα μαθητὴν νὰ μοῦ γράψῃ μίαν πρότασιν. Ἐκεῖνος δὲ ἔγραψε: Ὁ ἀῆρ τὸν ὁποῖον ἀναπνέομεν — αἱ λέξεις αὐταὶ δὲν σχηματίζουν πρότασιν, δυνάμεθα ὅμως νὰ τὰς μετατρέψομεν εἰς πρότασιν ἂν τὰς συμπληρώσομεν. Ὁ ἀῆρ τὸν ὁποῖον ἀναπνέομεν εἶναι δροσερὸς καὶ εὐχάριστος.

Ἀρχήσεις. Ἐἴδη προτάσεων (σελ. 22—24 κτλ. κτλ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ.

Υποκείμενον καὶ κατηγορούμενον.

Τὰ πουλιὰ πετοῦν.

Ἀνάλυσις. Ἡ πρότασις αὐτὴ ὀνομάζει πρῶτον κάτι «πουλιὰ» καὶ μᾶς λέγει περὶ αὐτῶν κάτι ὅτι «πετοῦν».

Ἐξήγησις. Κάθε πρότασις ὅσον μικρὰ καὶ ἂν εἶναι πρέπει νὰ ἔγῃ τοῦλάχιστον δύο μέρη.

1^{ον}. Τὸ ὄνομα περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος, δηλ. τὸ ὑποκείμενον, καὶ 2^{ον} Τὴν λέξιν ἢ ὁποία ἐκφράζει περὶ τοῦ ὑποκειμένου κάτι. Χωρὶς αὐτὰ τὰ δύο πρότασις δὲν γίνεται.

Ὅρισμός κτλ. κτλ.

Ἄσκησις κτλ. κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 14 — 32.

Ἀπλᾶ καὶ σύνθετα ὑποκείμενα καὶ κατηγορούμενα.

Τροποποιήσεις τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου.

Κ.τ.λ. κ.τ.λ. κ.τ.λ.

ΤΜΗΜΑ Γ' (σελ. 60—85).

Ὑποδιαίρεσις τῶν μερῶν τοῦ λόγου.

Τὸ ὄνομα (τὸ κύριον, τὸ κοινόν, τὸ ἰσθητικόν κ.τ.λ. Κεφ. 33, 34, 35).

Ἡ ἀντωνυμία κεφ. 38—41.

Τὸ ἐπίθετον κεφ. 45—46.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 46.

Τὸ ῥῆμα.

Διάλεξε ἀπὸ τὰ ἐπόμενα παραδείγματα τὰ ῥήματα τὰ ὁποῖα ἔγουν ἀντικείμενον.

Εἰς μίαν δευτέραν στήλην ἐκείνα τὰ ὁποῖα δὲν λαμβάνουν ἀντικείμενον.

Παραδείγματα.

1. Ἡ ὄρνιθα τρώγει κριθᾶρι.
2. Ἡ ἀγγελίδα μῆς δίδει γίλα.
3. Ὁ Ἀντώνης ἀγαπᾷ τὴν ἀδελφὴν του.
4. Τὰ πουλιὰ πετοῦν.
5. Τὰ φύλλα πίπτουν τὸ φθινόπωρον.
6. Ποιὸς μὲ φωνάζει.

7. Τὰ ἑλληνόπαιδα ἔχουν δίκαιο νὰ σιγαίνονται τὴν νεοελληνικὴν γραμματικὴν κτλ. κτλ.

Τὸ ἐπίρρημα κεφ. 47.

Ὁ σύνδεσμος κεφ. 48.

ΤΜΗΜΑ Δ' (σελ. 85—115).

Ἀλλοιώσις τῶν μερῶν τοῦ λόγου.

— Τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια τὸ ὄνομα σημαίνει, ἢμποροῦν νὰ εἶναι ἓν ἢ πολλά.

ἄστρον

ἄστρα

ἄνθρωπος

ἄνθρωποι

βῶδι

βῶδια.

— Ἡ διάκρισις μεταξὺ ἑνὸς καὶ πολλῶν καλεῖται ἀριθμός.

— Τὸ ὄνομα εἶναι ὑποκείμενον τοῦ ῥήματος ἢ ἀντικείμενον τοῦ ῥήματος ἢ σημαίνει ὅτι πρόσωπον ἢ πρᾶγμα κατέχει κάτι.

Ἡ μητέρα ἀγαπᾷ τὰ παιδιά της.

Τὰ παιδιά ἀγαποῦν τὴν μητέρα των.

Τοῦ παιδιοῦ τὸ ἀμαξάκι ἔσπασε.

Ἐξηγήσεις.

Λί διαφοραὶ αὐταί, τὰς ὁποίας ὑφίσταται ἡ μορφή τῶν ὀνομάτων κατὰ τὴν διάφορον χρῆσιν των, καλοῦνται πτώσεις.

— Τὸ ἐπίθετον δύναται νὰ σημαίνῃ τὴν ιδιότητα εἰς διαφόρους βαθμούς.

— Σύγκρισις — συγκριτικά — ὑπερθετικά.

— Τὸ ῥῆμα σημαίνει δράσιν, ἢ ὅποια γίνεται τώρα ἢ ἔγινε πρὶν ἢ θὰ γίνῃ· τρέχω, ἔτρεξα, θὰ τρέξω. Ἡ μορφή, διὰ τῆς ὁποίας τὸ ῥῆμα ἐκφράζει τὸν χρόνον, καλεῖται χρόνος.

Κεφ. 50. Μεταβολαὶ τῆς μορφῆς τοῦ ὀνόματος.

ἀριθμοί

πτώσεις

γένος

πρόσωπον.

Λί προσωπικαὶ ἀντωνυμιαὶ σημειώσεις, ἀσκήσεις κτλ.

Κεφ. 53. Μεταβολαὶ τῆς μορφῆς τοῦ ἐπιθέτου καὶ τοῦ ἐπιρρήματος κτλ. κτλ.

Κεφ. 54. Ἀλλοιώσεις τοῦ ῥήματος.

Τὸ πρόσωπον — ὁ ἀριθμός — ὁ χρόνος — ἡ ἔγκλισις — ἡ διάθεσις.

Τὰ ῥηματικά — ἀπαρέμφατα — μετοχαί.

Εἶναι ῥηματικάι μορφαί, τὰς ὁποίας μεταχειρίζομεθα συγχρόνως ὡς μερικὰ ἄλλα μέρη τοῦ λόγου.

Τὸ ἀπαρέμφατον εἶναι ῥηματικὸν ὄνομα.

Τὸ ἀναγινώσκειν καλὰ βιβλία εἶναι ὠφέλιμον.

Τὸ ἀναγινώσκειν τὰς νεοελληνικὰς καὶ ἄττικὰς γραμματικὰς εἶνε βλαβερώτατον· ἀναγινώσκειν εἶναι ἀπαρέμφατον· μετέχει τῆς φύσεως τοῦ ῥήματος, διότι λαμβάνει ἀντικείμενον — βιβλία — χρησιμεύει δὲ καὶ ὡς ὄνομα, διότι εἶναι τὸ ὑποκείμενον τοῦ ῥήματος εἶναι — τὸ ἀναγινώσκειν εἶναι λοιπὸν ῥηματικὸν ὄνομα.

Ἡ μετοχὴ εἶναι ῥηματικὸν ἐπίθετον κτλ. κτλ.

ΙΑ'

Σύνταξις (σελ. 116).

Ἡ σύνταξις πραγματεύεται τὰς σχέσεις τῶν λέξεων ἐντὸς τῆς προτάσεως κτλ. κτλ.

Ἀνάλυσις καὶ σύνθεσις (σελ. 145).

Ἡ ἀνάλυσις χωρίζει τὴν πρότασιν εἰς τὰ μέρη ἢ στοιχεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σύγκεται.

Ἡ σύνθεσις κατασκευάζει προτάσεις ἀπὸ τὰ στοιχεῖά της. Πρότασις εἶναι συνδυασμὸς λέξεων ἐκφράζων πλήρες νόημα.

Παραδείγματα ἀσκήσεις.

Ὑποδείγματα ἐπιστολῶν διαφόρου εἴδους — κατάλογοι ἀνωμάλων ῥημάτων.

Οὕτω λοιπὸν τὴν γραμματικὴν παρουσιάζει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν παιδικὸν νοῦν ὡς τοῦ ἐξ ἐμπειρίας γνωστοῦ τὴν ἀναγνώρισιν, ἀνάλυσιν, ἐρμηνείαν, διάταξιν καὶ ἐκ νέου μάθησιν καὶ ἐπίγνωσιν. Ἡ μέθοδος αὕτη ἢ ἀμέσως ἀπὸ τὴν πρότασιν ἀρχίζουσα ἢ ἀπὸ τὸ γνωστὸν δηλ. εἰς τὸ διδακτέον βαίνουσα εἶναι προπαίδεια καὶ εἰσαγωγὴ εἰς τὴν γραμματικὴν τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου, τὴν-λογικὴν δηλ. καὶ φιλοσοφίαν. Διότι καὶ ἡ λογικὴ ἀρχίζει, ὡς γνωστὸν, κατ' ἀνάγκην μετὰ τὴν πρότασιν, μετὰ τὸ ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον, τὸ ὄνομα καὶ τὸ ῥῆμα. (Παράβαλε John Stuart

Mill. A system of Logic ratiocinative and inductive. Taine L'intelligence κλ. κλ.

Τοιούτου είδους γραμματικὴν θὰ εἶχε, πιστεύω, κατὰ νοῦν ὁ Ἴσοκράτης λέγων ὅτι· «Οἱ περὶ τὴν γραμματικὴν διαπονηθέντες αὐτοὶ αὐτῶν εὐμαθέστεροι γίνονται πρὸς τὰ μείζω καὶ σπουδαιότερα τῶν μαθημάτων»· τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Ἴσοκράτους εὐρίσκομεν στερεοτύπως εἰς τὸ ἐξώφυλλον τῶν περισσοτέρων γραμματικῶν μας, ἀλλ' ὅμως οἱ ὑπὸ τῶν νεοελληνικῶν καὶ ἀπτικῶν γραμματικῶν καταπονούμενοι ἐξακολουθοῦν νὰ γίνονται ὀλοένα δυσμάθεστοι πρὸς πᾶν ἀνώτερον καὶ σπουδαιότερον μάθημα. Ἄς ἀφήσομεν δὲ ὅτι ὁ Ἴσοκράτης ὡς καὶ τόσοι ἄλλοι ἀρχαῖοι σοφοὶ ἐζήτησαν εἰς τὴν περὶ αὐτοὺς κοινωνίαν καὶ ἡῦραν εἰς πολὺ γλυκυτέρας ἀπὸ τὴν γραμματικὴν ἐνασχολήσεις τὴν ἔμπνευσιν τῶν ἔργων των.

Ἡ μέθοδος λοιπὸν αὐτὴ ὄχι μόνον ἐξασκεῖ ἀμέσως εἰς ὀρθὴν χρῆσιν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ἀπαρτηρήτως καθιστᾷ τὸν μαθητὴν καλὸν γραμματικὸν ἀνάτομον. Ὄταν δὲ ἡ ἐθνικὴ προσεγγίζει πρὸς τὴν συνήθη λαλιάν, ἡ ἀνατομία αὐτὴ τῆς γραφομένης καὶ σχεδὸν λαλουμένης σημαίνει καὶ ἀνατουίαν τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου, δηλ. στοιχειώδη λογικὴν, ὅπερ ἀδύνατον διὰ παιδιὰ, ὅταν ἡ γραφομένη εἶναι ἄλλη γλῶσσα, ἐντελῶς διάφορος τῆς λαλουμένης.

Καὶ οὕτω μὲν λύει τὸ πρόβλημα ὁ Ἀμερικανὸς δίχως πομπῶδεις ὑποσχέσεις εἰς τὸ ἐξώφυλλον καὶ τὸν πρόλογον.

Ἄς παραβάλομεν τώρα πρὸς αὐτὴν τὴν γραμματικὴν καὶ τὰς γραμματικὰς τῆς νεοελληνικῆς καὶ ἀπτικῆς· ἀλλὰ πρὶν τούτου ἐνθαρρυντικὸν νομίζω νὰ κάμομεν μίαν ἐξέτασιν γραμματικῆς καὶ ἄλλης γλώσσης, ἐκλέγω δὲ γραμματικὴν οἰκείας καὶ ἀγαπητῆς εἰς ὅλους μας.

*Méthode conforme au texte et à l'esprit
des programmes officiels.*

Ouvrage couronné par la Société pour l'instruction
élémentaire.

GRAMMAIRE PRATIQUE

DE LA

LANGUE FRANÇAISE

PAR

FRÉDÉRIC BATAILLE

*Ancien instituteur public, Officier de l'instruction publique
Chargé d'une classe primaire au lycée Michelet Laurot
de l'Académie Française.*

• L'enseignement des règles peut se
rattacher à la lecture d'un texte.

(Michel Bréal)

• Les règles seront enseignées par l'usage
(Programmes officiels)

Ouvrage inscrit

Sur la liste des ouvrages fournis gratuitement
par la ville de Paris à ses Ecoles.

Dixième édition, entièrement revue.

Ἴδου αἱ ἐπαγγελίαι, ὅτι δηλαδὴ τοὺς κανόνας διδά-
σκει ἢ γρήσις καὶ ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν κανόνων πρέ-
πει νὰ ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον.

Ἄς ἴδωμεν πῶς ἐκτελοῦνται.

Σελ. 1.

Notions préliminaires.

Υπαγόρευσις.

Ὁ καλὸς μαθητὴς καταγίνεται ὅσον ἢμπορεῖ περισσότερον.
[Διὰ νὰ ἢμπορεῖ ὁ μαθητὴς νὰ καταγίνεται μὲ ὠφέλειαν
πρέπει καὶ νὰ παίζει ἀρχετὰ ἄλλως ἀποβλακώνεται].

Ἀντιγράψει τὰ μαθήματα ἀπὸ τὸ βιβλίον ἢ ἀπὸ τὸν μαυροπίνακα.

[Θὰ εἶχα μεγάλην διάθεσιν νὰ τὸν ἀποτρέψω καὶ ἀπὸ τὸ ἓν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο].

Ὁ καλὸς μαθητὴς δὲν λέγει ποτὲ ψεύματα.

[Ἡ γραμματικὴ δὲν εἶναι μάθημα ἠθικῆς. — Ἡ δὲ ἠθικὴ οὕτω διδασκομένη γίνεται ἐπίσης ἀηδὴς ὡς καὶ ἡ γραμματικὴ].

Ἀσκήσεις.

1. Ἀντίγραψε τὸ κείμενον, χῶρισε κατόπιν τὰς λέξεις μὲ μιάν γραμμὴν ὀριζόντιον καὶ τὰς φράσεις μὲ μιάν γραμμὴν κάθετον.

2. Ἀπάγγειλε δυνατὰ τὰ φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα.

[Τὰ σύμφωνα; ὅλα ἀνεξαιρέτως;].

3. Μεταχειρίσου κάθε λέξιν ὡς ἀρχὴν φράσεως, μαθητῆς, μάθημα, εἰκὼν, λαῶς, σφάλμα, παιδίον.

Ἐπίδογμα: Ὁ ἐπιμελὴς μαθητὴς εὐφραίνει τοὺς γονεῖς του.

Μάθημα.

1. Διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ γράψωμεν μεταχειριζόμεθα λέξεις.

2. Αἱ ὁμιλούμεναι λέξεις σχηματίζονται ἀπὸ φωνήεντα καὶ σύμφωνα.

3. Τὰ φωνήεντα, ὀξεῖα ἢ βαρέα, παράγει ὁ λάρυγξ καὶ δύναται νὰ τὰ ψάλλῃ κανεῖς.

[Ἄν ἔχει κανεῖς διάθεσιν ἂν δὲν ἔχει τότε; γίνονται ἄφωνα;]

[Ὁ λάρυγξ παράγει τὴν φωνήν, τὰ δὲ ὄργανα, στόμα, γλῶσσα, μύτη σχηματίζουν τὴν φωνήν εἰς φωνήεντα].

5. Τὰ σύμφωνα εἶναι εἶδη κρότων, τὰ ὅποια παράγομεν μὲ τὴν γλῶσσαν, τὰ χεῖλη, τὰ δόντια, τὸν οὐρανίσκον καὶ τὸν φάρυγγα.

[Ἐλησμονήσατε τὸν λάρυγγα, ὁ ὅποιος εἶναι ἀπαραίτητος διὰ μερικὰ σύμφωνα].

6. 7. Διαίρεσις τῶν συμφώνων.

8. Φράσις εἶναι συνένωσις λέξεων ἐκφράζουσα νόημα πλήρες.

Ἔπονται τὰ φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα κτλ. κτλ.

Δὲν ἐξακολουθῶ τὴν παράθεσιν τῶν κανόνων καὶ ἀσκήσεων τῆς γραμματικῆς αὐτῆς, διότι καὶ πρόχειρος εἶναι ἐδῶ εἰς διάφορα σχολεῖα καὶ θὰ δυνηθεῖ μὲ ὀλίγην προσοχὴν ὁ καθεὶς νὰ ἴδῃ ὅτι κατ' ἀντιθέσιν

πρὸς τὰ ρητὰ, τὰ ὅποια εἰς τὸ ἐξώφυλλον τῆς γραμματικῆς εὐρίσκει, οἱ κανόνες αὐτοὶ δὲν ἔχουν καμίαν ἄμεσον σχέσιν μὲ τοῦ κειμένου τὴν ἀνάγνωσιν, καὶ ὅτι ἀντὶ νὰ διδάσκει ἢ χρῆσις τοὺς κανόνας ἀπαρατηρήτως, ἔρχονται οἱ κανόνες νὰ σκοτίσουν πολλάκις τὴν χρῆσιν.

Ἄς ἐξετάσομεν τώρα καὶ μίαν νεοελληνικὴν γραμματικὴν καὶ ἄς ἐκλέξομεν μάλιστα μίαν «κατὰ τὰς διατάξεις τῆς παιδαγωγικῆς συντεταγμένην».

Σελ. 1.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

Φθογγολογικόν.

Ἡ Ἀλφάβητος.

α') Αἱ φωναί, τὰς ὁποίας μεταχειρίζομεθα πρὸς δῆλωσιν ἑννοίας τινός, καλοῦνται λέξεις· οἷον γῆ, θύρα, ῥάπτω.

[Ναί, ἀλλ' αὐταὶ αἱ λέξεις, τὰς ὁποίας περιέχει τὸ ἐδάφιον, ἐκφράζουσιν ἑννοίαν ἀκατάληπτον εἰς παιδικὸν νοῦν, κοπιαστικὴν δὲ, πολὺ κοπιαστικὴν, σᾶς βεβαιώνω, δι' ὄριμον νοῦν].

β') Αἱ φωναί, τὰς ὁποίας διακρίνομεν ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ λέξεως τινός, ὀνομάζονται συλλαβαί, ἀποτελοῦνται δὲ αὐταὶ ἐξ ἑνός φωνήεντος ἢ διφθόγγου κτλ. κτλ.

[Εἶναι μόνον αἱ συλλαβαὶ φωναὶ ἢ καὶ τὰ φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα καὶ αἱ λέξεις καὶ αἱ προτάσεις;]

Τί σύγχυσις εἰς τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως φωνή!! καὶ τί κατάχρησις φωνῶν μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ ἀρχαίζομεν πρὸς νήπια!

Δὲν εἶναι ἀπλούστερον νὰ εἴπομεν εἰς τὰ παιδιὰ ὅτι ὅταν θέλομεν νὰ γράφομεν

τὴν φωνὴν α τὴν σημειώνομεν α καὶ Α

» » β » » β » Β

» » γ » » γ » Γ

» » δ » » δ » Δ

» » ε » » ε » Ε καὶ α:

» » ι » » η καὶ ε: καὶ οι καὶ υι.

Πῶς ἔπειτα σχηματίζεται ἡ συλλαβὴ, πῶς ἡ λέξις κλπ., πλὴν καὶ τότε ἀκόμη αὐτὰ δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν γραμματικὴν ἀλλὰ εἰς τὸ ἀλφαβητάριον καὶ ἀναγνωσμάτιον.

Τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν μᾶς διδάσκουν πολὺ πρὸ τῆς γραμματικῆς. Αὐτὰ λοιπὸν τὰ σημεῖα, μὲ τὰ ὅποια προσπαθεῖ ἡ γραφὴ νὰ σημειώσῃ ἐπάνω κάτω τὰς φωνάς, αὐτὰ τὰ περὶ φωνηέντων καὶ συμφώνων καὶ διφθόγγων καὶ συλλαβῶν ἀνήκουν εἰς τὸ ἀλφαβητάριον καὶ ἀναγνωσμάτιον. Αὐτῶν ἡ ἐκμάθησις θὰ γίνῃ κατὰ τὸ «γράφε, διάβαζε καὶ μὴ ἐρεῦνα», δίχως φθογγολογικὰς ψευδοθεωρίας, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπλὴν ὑπόθεσιν ὅτι δύναται κατόπιν, ὅστις θέλει, νὰ σπουδάσῃ αὐτὰ εἰς τὴν φυσιολογίαν καὶ τὴν πειραματικὴν φωνητικὴν, καὶ ὅτι εἰς τὸ λεξικὸν θὰ εὕρῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ πῶς οἱ ἄνθρωποι ἐν γένει ἐπροσπάθησαν νὰ σημειώσουν τοὺς φθόγγους τῶν φωνητικῶν ὀργάνων καὶ πῶς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, πλὴν τῶν μικρασιατῶν, ἀνθίστανται εἰς κάθε τροποποίησιν ἢ συμπλήρωσιν τοῦ ἀλφαβήτου των καὶ πολλὰ ἄλλα ἐνδιαφέροντα καὶ περιεργότατα φαινόμενα καὶ ἱστορικοὺς λόγους.

Ἔρχονται κατόπιν τὰ περὶ διαιρέσεως καὶ διακρίσεως τῶν συμφώνων, τὰ περὶ συλλαβῆς, περὶ τόνου, ἐγκλίσεως τόνου, πνευμάτων, τὰ περὶ ἐκθλίψεως καὶ θλίψεως βαθυτάτης, καὶ κράσεως ἰσχυρᾶς πρὸς ἀντοχὴν κτλ. κτλ.

Ἔπονται εἰς παράταξιν τὰ δέκα μέρη τοῦ λόγου μὲ τοὺς δέκα ὁρισμοὺς των. Διὰ τὸν καθένα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ὁρισμοὺς δύναται, νομίζω, νὰ ἐπαναλάβῃ κανεὶς ὅ,τι ὁ Δημόναξ εἶπε διὰ τὸν Ἑρμῖνον τὸν Ἀριστοτελικὸν φιλόσοφον: «Καὶ μὴν καὶ τὸ πρὸς Ἑρμῖνον τὸν Ἀριστοτελικὸν ἄξιον ἀπομνημονεῦσαι· εἰδὼς γὰρ αὐτὸν παγκράτιστον μὲν ὄντα καὶ μυρία κακά

ἐργαζόμενον, τὸν Ἀριστοτέλη δὲ διὰ στόματος καὶ αὐτοῦ τὰς δέκα κατηγορίας ἔχοντα, Ἐρμῖνε, ἔφη, ἀληθῶς ἄξιος εἶ δέκα κατηγοριῶν».

(Λουκιανοῦ Δημόναξ).

Ἐπονται τὰ ἐξῆς :

Θέμα, χαρακτήρ, κατάληξις

α') Θέμα λέγεται τὸ ἀμετάβλητον μέρος τῆς λέξεως ἐν τῇ κλίσει· ὡς πολίτ-ης, πολίτ-ου, πολίτ-η.

β') Χαρακτήρ λέγεται τὸ τελευταῖον γράμμα τοῦ θέματος· π. γ. χαρακτήρ τῆς λέξεως μαθητής εἶναι τὸ τ.

Σῆμ. Τὸ πρὸ τοῦ χαρακτῆρος φωνῆεν τοῦ θέματος λέγεται θεματικὸν φωνῆεν.

γ') Κατάληξις λέγεται τὸ ἐν τῇ κλίσει μεταβαλλόμενον ληκτικὸν μέρος τῆς λέξεως· π. γ. γύπ-ς, γυπ-ός, γυπ-ί, (ς, ος, ι).

[Αὐτὰ καὶ ἄλλα λέγονται προτοῦ νὰ μάθει τὸ παιδί νὰ κλίνει ὀνόματα].

[Τί νὰ σκέπτονται ἄρα γε τὰ παιδιὰ ὄχι διὰ τὸν χαρακτῆρα τῶν λέξεων, ἀλλὰ διὰ τὸν χαρακτῆρα τῶν διαφόρων διδακτικῶν βιβλίων καὶ τῶν συγγραφέων; !!!]

[Ἐπονται αἱ κλίσεις μὲ νοστιμωτάτας πληροφορίας, οἷον]:

δ') Τὰ λαρυγγόφωνα, ὅταν συμπέσωσι πρὸ τοῦ ς, ἐνοῦνται μετ' αὐτοῦ εἰς ξ· οἷον πίνακ-σι, πίναξι.

ε') Τὰ χειλεόφωνα, ὅταν συμπέσωσι πρὸ τοῦ ς, ἐνοῦνται μετ' αὐτοῦ εἰς ψ· οἷον φλεβ-σὶ φλεψί.

ς') Τὰ γλωσσόφωνα, ὅταν συμπέσωσι πρὸ τοῦ ς, ἀποβάλλονται· οἷον γέλωτ-σι=γέλωσι.

ζ') Τὸ ντ πρὸ τοῦ ς ἀποβάλλεται. τὸ δὲ πρὸ αὐτοῦ φωνῆεν ἐκτείνεται· τὸ ε εἰς ει, τὸ ο εἰς ου καὶ τὰ βραχέα α καὶ υ εἰς μακρὰ α καὶ υ· ὡς λέοντ-σι, λέουσι.

Σημείωσις.

[Ἐπιθέτω ὅτι οἱ κανόνες αὐτοὶ προαρριανῆς ἢ ἀφγανοειδοῦς φθογγοπαθολογίας δίδονται εἰς μικρὰ παιδιὰ ὥστε ν' ἀρχίσουν ἐγκαίρως νὰ σέβονται τὴν δύναμιν τῶν ἱστορικῶν λόγων].

Σταματῶ ἐδῶ, διότι θὰ ἐπανέλθω κατόπιν εἰς τὸ περὶ νεοελληνικῆς γραμματικῆς ζήτημα, καὶ πιστεύω

ὅτι ὀλίγον κατ' ὀλίγον θὰ κατορθώσω νὰ σᾶς πείσω, φίλε κύριε, ὅτι ἀδίκως ἐταράχθητε, διότι τὰς νεοελληνικὰς γραμματικὰς ἐκάλεσα τερατώδη ἐξαμβλώματα. Νομίζω μάλιστα ὅτι εἶναι καὶ πολὺ ἐπεικῆς ὁ χαρακτηρισμὸς, καὶ λυποῦμαι ὅτι δὲν δύναμαι νὰ χαρισθῶ ἔτι πλειότερον εἰς τοὺς γεννήτορας τῶν προκατακλυσμοειδῶν αὐτῶν μικρομαστοδόντων καὶ ἰχθυοσαύρων.

Ἐπειτα τί σκοπὸν ἔχει ἡ διδασκαλία τοιαύτης δῆθεν νεοελληνικῆς γραμματικῆς; Μήπως τάχα δὲν ἠξεύρομεν ὅλοι ὅτι τὸ πρότυπον εἶναι ἡ ἄττικῆ; Ἡ μήπως ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ψευδοκατήχησιν αὐτὴν εἰς τὸν νάρθηκα τῆς καθαρευούσης δὲν εἰσάγονται τὰ παιδιὰ σκοτισμένα εἰς τὸν ναὸν τῆς ἄττικῆς γραμματικῆς διὰ νὰ ἀποσκοτισθοῦν καὶ ἀποβλακωθοῦν ἐκεῖ;

Τὰ βιβλία ἄλλως, τὰ ὅποια θὰ διδάξουν εἰς τὰ παιδιὰ τὴν γραμματικὴν αὐτὴν τῆς ἄττικῆς, δὲν κατασκευάζονται πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ διδάξουν τὰ παιδιὰ ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον αὐτὰ ἀγνοοῦν κατὰ τὸν ἀπλούστατον καὶ εὐμεθοδώτατον τρόπον, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιδείξουν οἱ συγγραφεῖς τὴν γραμματικὴν τῶν σοφίαν, καὶ πόσον περισσοτέρους καὶ ἀρχαιώτερα «τετορνευμένους» κανόνας κατόρθωσαν νὰ περιλάβουν εἰς τὸν χῶρον ἑνὸς τόμου.

Αἱ εἰς χρῆσιν νεοελληνικαὶ ἢ μᾶλλον ἄττικαὶ καὶ μιξάττικοι γραμματικαὶ βασιζονται ἀκόμη μέχρι σήμερον εἰς τὴν πρώτην ἐμπειρικὴν ἀνάλυσιν, τὴν ὁποίαν παρεσκεύασαν μὲν οἱ σοφισταὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἐσχημάτισαν δὲ εἰς γραμματικὴν οἱ Ἀλεξανδρινοὶ, καὶ μετέφεραν τέλος Ἕλληνες διδάσκαλοι εἰς Ρώμην¹ πρὸς τὸν πρακτικὸν σκοπὸν γὰρ διδάξουν τοὺς Ρωμαίους τὰ ἑλλη-

¹ Max Müller Lectures on the science of Lang II 124 Παράβαλ. Techmer Einleitung in die Sprachwissenschaft.
I. Phonetik p. 131.

νικά, δηλαδή εις ανθρώπους ζωντανούς γλώσσαν ζωντανήν. Είχαν δηλαδή οί Ρωμαίοι όλον τόν καιρόν νά μάθουν τήν ἑλληνικήν, ὅπως ἡμεῖς σήμερον μανθάνομεν τὰ ἀγγλικά, γαλλικά ἢ γερμανικά δι' ὄλων τῶν ἄλλων τρόπων περισσότερο παρά διὰ τῆς γραμματικῆς, ἀφοῦ δέ τὰ μάθουν νά φιλοσοφήσουν καί ἐπὶ τῆς γραμματικῆς τῆς γλώσσης, ἔαν εἶχον καιρόν καί διάθεσιν.

Ἀπίστευτον ὅτι μέ τὰς ἰδίαις μεθόδους πορνεύμεθα ἀκόμη σήμερον καί μέ αὐτάς ἐννοοῦμεν νά σπουδᾶσουν μικρά παιδιά γλώσσαν ἀπέχουσαν εἰκοσιν αἰῶνας μακράν.

Ἐσχάτως ἀνεφάνη νέα πληγή, γραμματικὴ κατὰ τήν ἱστορικὴν καί συγκριτικὴν μέθοδον.

Ἴδω πλέον τὸ ὕψος τῆς προθέσεως μέ ἀναγκάζει ν' ἀναρριχηθῶ κέγῳ εἰς Αἰσχυλείους ἀκρωρείας!

Ἄθορός μὲν εἰς ἠλευθέρῳ ἔκομεν πῆδον

Σκόδην δὲ οἴμον ἄβατον εἰς ἐρημίαν

Ἦφαιστε Γραμματιστὰ, οὐδὲ γοῆ μᾶλλον ἐπιστολάς,

ὡς σοὶ αὐτῆς Αἰτιατικῆς ἐφείτω, τὸν δὲ τὸν αὐτὰ πρὸς πέτραις

ὀψηλοκρήμνους Γραμματικῆς τὸν ἑσπερὸν ὀχυρίσθαι

τεχνολογικοῦ βυζαντινισμοῦ ἐν ἀρρηκτοῖς πῆδαις

ὡς ἂν διδαχθῆ τὴν Γραμματικῆς τωρριθὰ

σιτέργειν, φιλανθρωπώτερον δὲ παιδεύσθαι τράτων.

(Αἰσχυρῶν Πιτῆ δεσποῦντα).

Πρὸς κατανόησιν, καί ἐννοῶ ὄχι ἀκοπον, ἀλλὰ τρομερὰ κοπιαστικὴν τοιούτων γραμματικῶν ἀπαιτεῖται νά κατέχει ὄριμος ἄνθρωπος πολὺν γλωσσικὸν θησαυρὸν ἐκ μελέτης καί ἀποστηθίσεως ἀρχαίων κειμένων, νά ἔχει δὲ κάποιαν γνώσιν τῆς θεωρίας τῆς ἀνελιξέως ἐν γένει καί τῆς γλωσσικῆς ἀνελιξέως ἰδιαιτέρως, νά ἔχει δὲ καί καιρόν καί ἡσυχίαν νά φιλοσοφήσει ἐπὶ τῆς γλώσσης· ἔαν δὲ ἔχει τὰς γνώσεις αὐτάς καί τὴν σχολὴν καί ἡσυχίαν, τότε θὰ μάθει τὴν γλώσσαν ἀνευ τῶν ἐγχειριδίων αὐτῶν, διότι ἐνωρίτατα θὰ παρατηρήσει ὅτι οὐδεμία διδακτικὴ ἰδέα οὔτε μέθοδος διέπει αὐτά.

Ἴδου καὶ μία ἐκλογή ἀπὸ νεώτερον Γραμματικὸν ἀριστούργημα κατὰ τὴν συγκριτικὴν καὶ ἱστορικὴν μέθοδον πρὸς χρῆσιν τῶν ἐλληνικῶν σχολείων καὶ παρθεναγωγείων !

Εἰς 24 πυκνοτυπωμένας σελίδας καὶ 130 παραγράφους, χιλιάς περίπου ὑποδιαίρέσεις α, β, γ, δ, ε, ζ, η, κλ. κλ. καὶ μερικὰς χιλιάδας ὑποσημειώσεων παρουσιάζεται εἰς μικρὰ παιδιὰ ἡ φθογγολογία (τῆς ἀττικῆς βέβαια διαλέκτου).

Ἡ ἀλφάβητος καὶ τὰ φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα. . .

§ 12. Ἄφωνα διὰ τοῦ αὐτοῦ φωνητικοῦ ὄργάνου προφερόμενα λέγονται ὁμόφωνα. ὡς κ, γ, χ, δι' ἑτέρου δὲ ἑτερόφωνα ὡς κ, π, τ.

§ 13. Ἄφωνα διὰ τῆς αὐτῆς ἐκ τοῦ λάρυγγος πνοῆς προφερόμενα λέγονται ὁμόπνοα, ὡς κ, π, τ, δι' ἑτέρας !! (πόθεν!) δὲ ἑτερόπνοα, ὡς κ, γ, χ.

	Ψιλὰ	Μέσα	Δασέα			
Οὐρανισκόφωνα	κ	—	γ	—	χ	ἑτερόφωνα
Χειλεόφωνα	π	—	β	—	φ	καὶ
Ὀδοντόφωνα	τ	—	δ	—	θ	ὁμόπνοα
ὁμόφωνα καὶ ἑτερόπνοα.						

Προσοχή !! — Εἰς τὰ δύο αὐτὰ ἐδάφια κρύπτεται σπουδαιοτάτη φυσιολογικὴ ἀνακάλυψις ! ἐκτὸς τοῦ γνωστοῦ φωνητικοῦ ὄργάνου ἔχομεν δηλαδὴ καὶ ἕτερον ! εἰς ποῖον ἄρα γε μέρος τοῦ σώματος νὰ κρύπτεται αὐτὸ τὸ ἕτερον καὶ ἑτερόπνοον !!! καὶ ἑτερόφωνον φωνητικὸν ὄργανον ;

Ὅμόφωνα καὶ ἑτερόφωνα καὶ ὁμόπνοα καὶ ἑτερόπνοα προστιθέμενα εἰς τὰ οὐρανισκόφωνα καὶ χειλεόφωνα καὶ ὀδοντόφωνα ἀποτελοῦν 7 διαίρέσεις, αἱ ὁποῖαι πολλαπλασιαζόμεναι μὲ τὰς 3 εἰς ψιλὰ, μέσα καὶ δασέα μᾶς κάμνουν 21 ἢ ἀκριβώτερον 36 διαφοροὺς συνδυασμοὺς γεμάτους ἀπὸ πνοῆν καὶ φωνῆν τοῦ ἑτέρου ὄργάνου καὶ τοῦτο διὰ σημεῖα, περὶ τῶν ὁποίων δύο ἀράδες

παραπάνω προσπαθεῖ νὰ μᾶς πείσει ὁ ὀρισμὸς ὅτι δὲν ἔχουν οὔτε φωνὴν οὔτε πνοήν.

§ 14. . . . Τῶν ἡμιφώνων τὸ μὲν λ καὶ ρ λέγονται ὑγρά, διότι εὐκόλως προφέρονται μετ' ἄλλων συμφώνων, τὸ δὲ -μ- καὶ τὸ πρὸ οὐρανισκοφώνων -γ ἔρρινα, ὡς διὰ τῆς ῥινοῦς προφερόμενα καὶ τὸ -σ συριστικόν.

Φαντασθῆτε τὰ δύο δυσκολώτερα σύμφωνα αὐτὰ, τὰ ὁποῖα εἶναι δυσκολοπρόφερτα δι' ὀλόκληρα ἔθνη καὶ διὰ χιλιάδας ἀνθρώπων, νὰ λέγονται εὐκόλα!

§ 60. 1 α. Τὸ α-α, α-ε καὶ α-η εἰς α ὡς (μνά-α) μνᾶ, τιμ(α-ε) α, τιμ(ά-ητε) ἄτε· τὸ α-ο καὶ α-ω εἰς ω, ὡς τιμ(ά-ομεν) ὦμεν, τιμ(ά-ω) ὦ· τὸ α-ει καὶ α-η εἰς α, ὡς τιμ(ά-εις) ᾶς, τιμ(ά-η) ᾶ· τὸ α-οι εἰς ω, ὡς (ἄοιδῆ) ὠδῆ· τὸ α-ου εἰς ω, ὡς τιμ(άουσι) τιμῶσι· καὶ τὸ α-αι εἰς αι, ὡς (μνά-αι) μναῖ.

2 ε. Τὸ ε-α καὶ ε-η εἰς η, ὡς γέν(ε-α) η, φιλ(έ-ητε) ἦτε· τὸ ε-ε καὶ ε-ει εἰς εἰ, ὡς φιλ(ε-ε) ει, φιλ(έ-ει) εἰ· τὸ ε-ο καὶ ε-ου εἰς ου, ὡς φιλ(έ-ομεν) οὔμεν, φιλ(έ-ουσι) οὔσι· τὸ ε-αι καὶ ε-η εἰς η, ὡς (λύ-εαι) λύ-η, (φιλέ-ης) ἦς· καὶ τὸ ε-οι εἰς οι, ὡς φιλ(έ-οιμεν) οἶμεν.

Ἔποντα: 3 η — 4 ι, — 5 ο, — 6 υ

Καὶ μόνη ἡ ὄψις, ἡ τυπογραφικὴ ὄψις, εἶναι ἰκανὴ νὰ φέρει ἀμαύρωσιν ὀφθαλμικὴν καὶ διανοητικὴν!!!

§ 79. Ἀναπληρωματικὴ ἕκτασις λέγεται ἡ μεταβολὴ βραχέος φωνήεντος εἰς μακρὸν φωνῆεν ἢ διφθογγον πρὸς ἀναπλήρωσιν ἐκπεσόντων συμφώνων. Ἐκτείνεται δέ·

α') τὸ -ᾶ εἰς ᾶ, ὡς (τάλᾶν-ς) τάλᾶς, (ἐμίᾶνσα-ᾶννα) ἐμίᾶνα. β') τὸ -ε εἰς ει, ὡς (θεντ-ς) θεῖς, (φθερ-ζω-ερρω) φθείρω· γ') τὸ -ο εἰς ου, ὡς (ὀδοντ-ς) ὀδοῦς, (λέγοντ-σι...) λέγουσι· δ') τὸ -ῖ καὶ -ῦ εἰς ῖ καὶ ῦ, ὡς (κριν-ζω-ιννω) κρεῖνω, (φῦντ-σα) φῦσα.

Ἐλησμονήθησαν τὸ λέοντσι καὶ τὸ γέλωτσι!!!

§ 80. α') Συγκοπὴ λέγεται ἡ ἔκπτωσις τοῦ μεταξὺ δύο συμφώνων κειμένου-ε, ἐξ οὔ ἡ λέξις γάνει μίαν τῶν συλλαβῶν, ὡς πέτ-ομαι ἐ-πτ-όμην, (γεν-γν-) γί-γν-ομαι, νεογν-ός, (σεγ-σχ-) ἔσχ-ον).

Συγκοπή λέγεται διατάραξις τῆς καρδιακῆς λειτουργίας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σοβαρά· ὄχι ὀλιγώτερον σοβαρὰ εἶναι ὁμῶς καὶ ἡ συγκοπή ἢ νοερά ἢ ἐπερχομένη ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν νεοελληνικῶν καὶ ἀττικῶν γραμματικῶν.

Ἔπονται παράγραφοι περὶ συστολῆς καὶ ὑφαιρέσεως, περὶ ἐπενθέσεως, μεταθέσεως, ἀποκοπῆς. Ἡ μόνη σωτηρία ἀπὸ τὰς βδελυγμίας αὐτὰς θὰ ᾗτο ἡ μετάθεσις καὶ ἐπένθεσις τῶν βιβλίων αὐτῶν εἰς τοὺς ἀποπάτους!

Ἄς δώσει ὅστις ἔχει τὸ θάρρος καὶ μιὰ ματιὰ εἰς τὰ περὶ συμφῶνων, διὰ νὰ θαυμάσει ὄχι τὰ πάθη τῶν συμφῶνων ἀλλὰ τὰ πάθη τῶν ταλαιπῶρων παιδιῶν— διὰ νὰ μάθουν πῶς τὸ λ καὶ ρ ἐναλλάσσονται διὰ νὰ μεταβληθῆι ἡ κεφαλαργία εἰς κεφαλαλγίαν μὲ αὔξησιν καὶ ἐπίτασιν καὶ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης.

§ 119. α') Τὸ -j μετὰ τὸ -κ-γ-χ-τ-θ, ᾗτοι τὸ, κj-γj-χj τj-θj, μεταβάλλεται εἰς -σσ καὶ ἐν τῇ νέα ἀττικῇ καὶ εἰς -ττ, ὡς φρικ-jω) φρίσσω-ττω, (ταγ-jω) τάσσω-ττω, (ταραχ-jω) ταρασσω-ττω, (μελιτ-jα) μέλισσα-ττα (κορυθ-jω) κορύσσω.

β') Τὸ μετὰ σύμφωνον -τj ἀπὸ σσ γίνεται ἀπλοῦν -σ, ὡς (παντ-jα πάνσσα), πᾶσα, (δοκ-jα, δοκσσα) δόξα, (διπτ-jα διπσσα) δίψα.

Ἴδου μικρὸν δεῖγμα πῶς γίνεται κατὰ τὴν ἱστορικὴν καὶ συγκριτικὴν μέθοδον ἡ εἰσαγωγὴ δεκαετῶν ἢ δωδεκαετῶν παιδιῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν!

Ἐξ ὄλων τούτων τόσον ἐξαλλοθηκα
ὡς νὰ γυρίξῃ μύλος 'ς τὸ κεφάλι μου

Ὁ μαθητὴς πρὸς τὸν Μεφιστοφιλή
Φάουστ *Gaethe.*

Τί ἐπίδρασιν δύνανται λοιπὸν ν' ἀσκήσουν ἐπὶ τοῦ παιδικοῦ νοῦ τοιοῦτου εἴδους γραμματικαί; τί ἐπίδρασιν δύνανται, παρακαλῶ, ν' ἀσκήσει ἐπὶ τοῦ στομάχου

βρέφους, ἄμ' ἀποκοπεῖ, τακτικῇ καθημερινῇ παροχῇ ἐμετικῶν πρὸ τοῦ φαγητοῦ καὶ κατὰ τὴν χώνευσιν; καὶ ὅμως ἀπίστευτον· εἰς τοιοῦτου εἴδους μεθοδικὴν χρῆσιν ἐμετικῶν καθυποβάλλομεν τὸν στόμαχον μικρῶν παιδιῶν διὰ νὰ τὰ ἐτοιμάσομεν νὰ χωνεύουν νηπιόθεν τὴν βαρυτέραν στερεὰν τροφήν. Αὕτῃ εἶναι ἡ διανοητικὴ ἀγωγὴ ἢ ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τῶν «ἱστορικῶν λόγων» καὶ τοιαύτη εἶναι ὄχι «ἡ δύναμις τῆς ἱστορίας αὐτῆ» ἀλλ' «ἡ ἐκ τῶν φοβερῶν ἀτυχημάτων ἐφ' ἡμᾶς ἐπισκῆψασα» διανοητικὴ ἀδυναμία καὶ παιδαγωγικὴ ἀνικανότης, «ὥστε οὐδ' ἐπεχειρήθη κἄν ὁ κατὰ τῆς παλαιόθεν κληρονομηθείσης ἡμῖν καταστάσεως ταύτης ἀγών».

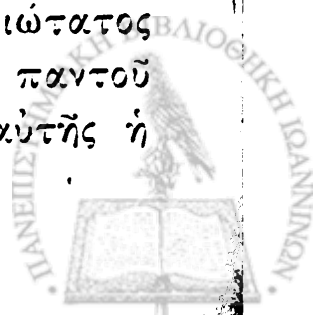
Εἶδα πολλάκις καὶ ἐπρόσεξα, φίλοι ἀναγνώσται, πῶς βασανίζονται μικρὰ παιδιὰ διὰ νὰ ἐννοήσουν τοιοῦτους κανόνας, διότι ὑπάρχουν καὶ μαθηταὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐννοήσουν πρὶν ἀποστηθίσουν. Ἡ ἀγανάκτησις μου ἔφερε πολλάκις εἰς τὴν μνήμην τοὺς λόγους τοῦ Βαλεντίνου :

ὦ ἄτιμη μεσίτρα σὺ,
νὰ πιάσω, ἂν μπορούσα,
τὸ ζαρωμένο σου κορμὶ,
ὅλα μου τ' ἁμαρτήματα
θὲ νὰ τὰ ἐξοφλοῦσα.

Goethe-Faust μετάφρ. Προβελεγγίου σελ. 110.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι τὸ σχολεῖον ὑποδεχόμενον τὰ ἐλληνόπαιδα σβύνει ἀμέσως εὐθύς εἰς τὸ κατώφλιον αὐτοῦ τὸν σύντροφον λύχνον τοῦ μητρικοῦ ιδιώματος καὶ τῆς ἐμφύτου γραμματικῆς. Ἐκεῖθεν εἰσάγει αὐτὰ εἰς τὴν ἀδιαχώρητον ὁμίχλην τῆς καθαρειούσης.

Καὶ ὅμως ὁ σκοπὸς, ὁ κάλλιστος καὶ κυριώτατος τῆς σχολικῆς ἐκπαιδεύσεως, εἶναι πάντοτε καὶ παντοῦ ἡ διδασκαλία τῆς ἐθνικῆς γλώσσης καὶ δι' αὐτῆς ἡ

ἀσκησις εἰς τὸ σαφῶς καὶ ἀκριβῶς διανοεῖσθαι καὶ εὐχε-
ρῶς λέγειν καὶ γράφειν· ἡ ἀρμονικὴ δηλαδὴ τοῦ ἐνδια-
θέτου, προφορικοῦ καὶ γραπτοῦ λόγου διὰ τῆς ἐθνικῆς
γλώσσης μὀρφωσις.

Τοῦ ζητήματος τούτου ἡ ἐξέτασις εἶναι δι' ἡμᾶς
βέβαια πολὺ σπουδαιότερα παρὰ ὅλων ὁμοῦ τῶν ιστο-
ρικῶν καὶ προϊστορικῶν ἀκόμη λόγων ἢ ἔρευνα, καὶ
ὅλος μὰζι ὁ ἀττικισμὸς ἀρχαῖος καὶ νεώτερος καὶ μέλ-
λων, διότι ὅλοι ἔχομεν καθήκον νὰ ἐξετάζομεν διὰ
ποῖον σκοπὸν στέλλομεν τὰ τέκνα μας εἰς τὰ ἐθνικὰ
σχολεῖα.

Εἰς παράγοντα δὲ κοινωνικὸν τοιαύτης φύσεως καὶ
δυνάμενον νὰ ἐπιδράσῃ μὲ τοιαύτην ἔντασιν καὶ εἰς
τόσην ἔκτασιν δὲν καθυπεβλήθη ποτὲ ἄλλοτε τὸ γένος
Οὐδέποτε ὡς σήμερον κοινὴ καὶ δυστυχῶς χηνωδῶς
ὁμοιόμορφος διδασκαλία ἐπεβλήθη εἰς ὅλα τοῦ γένους
τὰ φυλετικὰ καὶ κοινωνικὰ στοιχεῖα καὶ ὁ παράγων
αὐτὸς δὲν εἶναι ἐξ ἐκείνων, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ιστορι-
κὴν ἐπήρειαν ὑποκύπτει κανεὶς ὡς εἰς ἀναπόδραστον
ἀνάγκην.

Ὅλοι μας λοιπὸν, διδάσκαλοι καὶ γονεῖς, πρέπει νὰ
καταλάβομεν καλὰ, καλὰ, ὅτι, ἂν δὲν διαλυθῇ ἡ
ἀττικὴ ὁμίχλη, ἂν δὲν θεραπευθῇ ἡ ἐλογενῆς καχεξία
ἡ μαστίζουσα τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον, ἂν δὲν λυθῇ τὸ
ζήτημα πῶς πρέπει νὰ μανθάνομεν τὴν γλῶσσαν μας,
ἂν δὲν γίνῃ ἡ θεραπεία τῆς ποδάγρας αὐτῆς τοῦ
Γένους, δὲν θὰ περισσεύει ποτὲ καιρὸς οὔτε διὰ τὴν
ὑγείαν τοῦ σώματος, οὔτε διὰ τὴν ὑγείαν τοῦ νοῦ,
οὔτε διὰ κανενὸς εἶδους μὀρφωσιν, τὴν δὲ ποιότητα
τῆς σχολικῆς μας ἐκπαιδεύσεως θὰ ἐξακολουθοῦμεν νὰ
βλέπομεν κατ' ἀνάγκην νὰ γίνῃται κατωτέρα καὶ ὅσον
θὰ κάμνομεν προσπαθείας νὰ προσθέτομεν, ν' ἀφαι-
ροῦμεν, ν' ἀλλάζομεν τὰ ὠρολόγια, νὰ γινόμεθα πότε

Γερμανομαθείς και Γερμανομανεῖς, ἄλλοτε Γαλλομα-
νεῖς και ἄλλοτε Ἀγγλομανεῖς.

Ἡ διδακτικὴ ὕλη λοιπὸν θὰ μένει πάντοτε ὕλη, βάρος,
φόρτωμα. Τί θὰ δώσει ψυχὴν εἰς τὴν ὕλην αὐτήν; Τί
θὰ μεταβάλλει τὸ βαρὺ αὐτὸ φορτίον εἰς σῶμα και
και αἷμα νεανικόν; *Mens agitat molem.*

Τὰ μέσα, ὅσα τοῦλάχιστον νομίζω τὰ πλέον κατε-
πείγοντα και ἀμέσως ἐφαρμόσιμα, θὰ προσπαθήσω,
ἀγαπητέ μου κύριε, νὰ ἐκθέσω εἰς τὰς ἐπομένας μου
ἐπιστολάς.

Δεκέμβριος 1899.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΕΜΠΤΗ

ΠΩΣ ΘΑ ΘΕΡΑΠΕΥΣΩΜΕΝ ΤΗΝ ΕΛΟΓΕΝΗ ΚΑΧΕΞΙΑΝ

Η ΟΠΟΙΑ ΜΑΣΤΙΖΕΙ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΝ

Φίλε Κύριε,

Ἄς ὑποθέσωμεν λοιπὸν ὅτι τὸ παιδαγωγικὸν μας ρευστὸν καὶ ἡ πεποιθήσις ὅτι τὸ σχολεῖον ἔχει ἀνάγκην ριζικῆς ἀναμορφώσεως πλησιάζουν ὡς πρὸς τὴν συμπύκνωσιν καὶ τάσιν τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ὅπου ἐπικεῖται ἐκδήλωσις μὲ δρᾶσιν. Τί θὰ εἶναι τότε τὰ ἀναμορφωτικὰ μέτρα; δυναμικὰ μὲν, νομίζω, ὡς πρὸς τὸ ποῖον, ἥρωικὰ δὲ κατὰ τὸν βαθμὸν καὶ τὴν ἔντασιν.

Τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας πρέπει νὰ χωρίσωμεν ἀπὸ τὴν σπουδὴν τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσης ἐντελῶς, χειρουργικῶς δηλαδὴ. Μετὰ τοῦτο δὲ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας πρέπει νὰ μεταθέσωμεν εἰς ἡλικίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ νοῦς εἶναι κάπως ὠριμώτερος πρὸς ἱστορικὰς καὶ κοινωνιολογικὰς σπουδὰς, διότι εἰς αὐτὰς ἀνάγεται καὶ ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας καὶ διὰ τοὺς ἄλλους μὲν λαοὺς, ἀλλὰ ἰδιαιτέρως καὶ κατ' ἐξοχὴν δι' ἡμᾶς.

Ἐὰν ὁ σκοπὸς μας ἦτο νὰ παλινδρομήσωμεν πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἀττικὴν καὶ αὐτὴν νὰ ὀμιλοῦμεν καὶ νὰ γράφομεν, θὰ ἔπρεπε καὶ ἐνωρίτατα καὶ μὲ ὄλως διόλου διαφορετικὴν μέθοδον ν' ἀρχίζομεν τὴν σπουδὴν τῆς. Τῆς μεθόδου αὐτῆς ὑπάρχει παράδειγμα ἱστορι-

κόν' παραθέτω δὲ αὐτὸ διὰ τὰ ποικίλα καὶ ἔκτακτα διδάγματα, τὰ ὅποια παρουσιάζει καὶ ὑποβάλλει εἰς τὴν προσοχὴν καὶ μελέτην τῶν διδασκάλων καὶ γονέων. Ἴδου μὲ πόσῃν ἀφέλειαν καὶ ἀπλότητι διηγείτα: ὁ Montaigne πῶς ἔμαθε τὴν λατινικὴν ὡς μητρικὴν τοῦ γλώσσαν (Essais de Montaigne 1580 XXV. de l'institution des enfants),

Ὁ Ζήνων ἔλεγεν ὅτι εἶχε δύο εἰδῶν μαθητὰς, τὸ ἓνα εἶδος ὀνόμαζε φιλόλογους, δηλαδὴ περιέργους νὰ μαθαίνουν τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων· τὸ ἄλλο εἶδος ὀνόμαζε λογοφίλους· αὐτοὶ κατεγίνοντο μὲ τὸ λέγειν. Ὁμολογῶ ὅτι προτέρημα εἶναι νὰ ὁμιλῇ κανεὶς ὠραῖα, ἀλλ' ὄχι δὲ καὶ τόσον ὅσον τὸ ἐκτιμοῦμεν· ἀγανακτῶ δὲ βλέπων ὅτι ὅλην μας σχεδὸν τὴν ζωὴν μὲ αὐτὰ τὴν περνοῦμεν.

Ἐγὼ θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἤξευρα πρὸ παντὸς τὴν μητρικὴν μου γλώσσαν καὶ κατὰ δεῦτερον λόγον τὴν γλώσσαν τῶν γειτόνων μου ἐκείνων, μὲ τοὺς ὁποίους εἶμαι εἰς σχέσεις.

Μέγα καὶ ὠραῖον ἀπόκτημα βεβαίως τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Λατινικὰ, ἀλλὰ τὸ ἀγορεύομεν πολὺ ἀκριδῆ. Πῶς δυνάμεθα νὰ τὸ κατορθώσομεν εὐθηνότερα θέλω νὰ δεῖξω διὰ τοῦ ἰδικοῦ μου παραδείγματος. Τὸν μακαρίτην πατέρα μου εἶχε πολὺ ἀποσπολήσει τὸ ζήτημα τοῦτο· ἐξέταζε πάντοτε τοὺς σοφοὺς καὶ πεπαιδευμένους τοῦ καιροῦ του καὶ ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους ἤκουσεν ὅτι ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποῖαν οὐκ κατορθώνομεν πλέον νὰ φθάσομεν τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς καὶ τὴν μάθησιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, ἦτο ἀκριδῆς αὐτὸ τὸ ἀτελείωτον μᾶκρος τῆς σπουδῆς τῆς γλώσσης των, ἡ ὁποία εἰς ἐκείνους ἦτο τόσον εὐχολη... Ὅπως δὴποτε ἰδοὺ τί ὁ πατήρ μου ἐσορίσθη. Ἐνῶ μὲ εἶχεν ἀκόμη ἡ παραμύνα καὶ πρὶν λυθεῖ ἡ γλώσσά μου, μὲ παρέδωκεν εἰς Γερμανὸν ἰατρὸν ἐντελῶς ἀγνοοῦντα τὰ Γαλλικὰ, κίτρογον ὁμῶς τῆς Λατινικῆς κατὰ βίθος· τὸν Γερμανὸν αὐτὸν ἐστειλε καὶ ἔφερεν ἐπίτηδες καὶ ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριδῆ συνώδευαν δὲ αὐτὸν καὶ δύο ἄλλοι ὡς βοηθοί. Ὅχι μόνον δὲ οἱ τρεῖς αὐτοὶ μοῦ ὁμιλοῦσαν συνεχῶς Λατινικὰ, ἀλλὰ καὶ κανόνα αὐστηρότατον ἐπέβαλαν εἰς ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς ἐντὸς τῆς πατρικῆς οἰκίας, εἰς τὴν μητέρα καὶ τὸν πατέρα, εἰς τοὺς θαλαμηπόλους καὶ τοὺς ὑπηρέτας καὶ τὰς

ὑπηρετρίας νὰ μὴν ὀμιλοῦν ποτὲ εἰς ἐμὲ ἄλλως παρὰ μετὰς ὠρισμένας ἐκείνας λατινικὰς λέξεις, τὰς ὁποίας ἐδιδάχθησαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Τ' ἀποτελέσματα ἦσαν ἀξιοθαύμαστα. Τὴν μητέρα καὶ τὸν πατέρα κατόρθωσεν ἡ μέθοδος αὐτῆ νὰ μάθουν τόσα, ὥστε ὄχι μόνον νὰ συνεννοοῦνται μαζί μου, ἀλλὰ καὶ νὰ κάμνουν χρῆσιν τῆς λατινικῆς, ἐὰν παρουσιάζετο εὐκαιρία ἢ ἀνάγκη, ἐπίσης δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς, ὅσοι ἦσαν καθημερινῶς μαζί μου. Ἡ ἐκλατίνισις αὐτῆ ὄλων μας ἐξεγελίσε τέλος ἀπὸ τὴν πατρικὴν ἔπαυλιν εἰς τὰ τριγυρινὰ χωρία, ὅπου ἕως τὴν σήμερον πολλάκις θὰ τύχει ν' ἀκούσει κανεὶς λατινικὰ ὀνόματα ἀναφερόμενα εἰς τέχνας καὶ χειρωναξίας. Οὕτως ἔφθασε τὸ θοῦν τῆς ἡλικίας μου ἔτος χωρὶς ν' ἀκούσω οὔτε μίαν λέξιν γαλλικὴν, καὶ οὕτω χωρὶς βιβλία, δίχως γραμματικὴν, δίχως μάστιγα καὶ δάκρυα ἔμαθα Λατινικὰ τόσον καθαρὰ καὶ τέλεια ὅσον καὶ ὁ διδάσκαλός μου.

Ἀργότερα ἄνδρες σοφῶν ὁ Nicolas Groucny, ὁ Guegente (ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοτέλους), ὁ G. Buchanan ὁ μέγας Σκῶτος ποιητὴς, ὁ Marc Antoine Muret, τὸν ὁποῖον Γαλλία καὶ Ἰταλία ἀναγνωρίζουν ὡς τὸν ἄριστον ρήτορα τοῦ καιροῦ του, εἶπαν πολλάκις ὅτι τόσῃν εὐχέρειαν εἶχα εἰς τὴν Λατινικὴν κατὰ τὴν παιδικὴν μου ἡλικίαν, ὥστε ἐφοβοῦντο νὰ μὲ πλησιάσουν. Ὁ Buchanan, τὸν ὁποῖον ἐπανεῖδα κατόπιν εἰς τὴν συνοδίαν τοῦ γενναίου καὶ εὐγενοῦς Maréchal de Brissac, μὲ εἶπεν ὅτι κατεγίνετο νὰ γράψῃ περὶ ἐκπαιδεύσεως καὶ ὅτι εἰς τὸ σύγγραμμά του αὐτὸ ἐλάμβανεν ὡς βᾶσιν καὶ ὑπογραμμὸν τὴν μέθοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγένεν ἡ ἰδική μου ἐκπαίδευσις.

Τὰ πρῶτα μου ἀναγνώσματα ἦσαν αἱ μεταμορφώσεις τοῦ Ὀβιδίου τὴν γλῶσσαν ὡς μητρικὴν εὕρισκα εὐχερεστάτην· τὸ δ' ἀντικείμενον τόσον ἔθελγε τὴν παιδικὴν μου φαντασίαν, ὥστε μόλις ἑπταετῆς εὐχαρίστως ἄφινά κάθε εἶδους διασκέδασιν χάριν αὐτῆς τῆς ἀναγνώσεως. Τὰ περίφημα τοῦ καιροῦ μου βιβλία, εἰς τὰ ὁποῖα τόσῃν εὕρισκον τέρψιν οἱ συνομιληκῆές μου, ὄσον Lancelots du Lac καὶ ἄλλα παρόμοια μωρολογήματα, οὐδὲ κατ' ὄνομα μοῦ ἦσαν γνωστά· τόση κατεβλήθη εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἀγωγὴν μου φροντίς καὶ προσοχὴ.

Καὶ κάτι ἄλλο ὀφείλω ν' ἀναφέρω ὡς μέγα δι' ἐμὲ εὐτύχημα, ὅτι δηλαδὴ καὶ κατόπιν ἀκόμη οἱ διδάσκαλοί μου

δὲν ἐφάνησαν αὐστηροὶ καὶ ἀπαιτητικοὶ δι' ὅλα ἐξ ἴσου τὰ μαθήματα· οὕτω λοιπὸν κατόρθωσα νὰ μελετήσω ὁλόκληρον τὸν Βιργίλιον καὶ ἄλλους συγγραφεῖς θελγόμενος πάντοτε ἀπὸ τὴν τερπνότητα τοῦ ἀντικειμένου, ὃ δὲ διδάσκαλος ἐκαμώνετο ὅτι δὲν ἔβλεπε τίποτε. Ἔγω τὴν πεποίθησιν ὅτι, ἂν μ' ἐμπόδιζαν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν μου ἐκείνην, θὰ εἶχε συμβεῖ καὶ εἰς ἐμὲ ὅ,τι εἰς τοὺς ἄλλους μικροὺς εὐγενεῖς τοῦ καιροῦ μου· τὸ σχολεῖον καὶ ἡ διδασκαλία μόνον μῖσος τῶν βιβλίων καὶ τῆς παιδείσεως θὰ ἄφιναν εἰς τὴν ψυχὴν μου.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι μέσον ἐπιτυχίας ἄλλο ἀσφαλέςτερον δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ κατορθώσωμεν τοὺς νέους ν' ἀγαπήσουν τὴν μάθησιν· ἄλλως τοὺς κάμνομεν γαιδάρους φορτωμένους βιβλία, τοὺς ἀναγκάζομεν μὲ τὴν μάστιγα νὰ βαστάζουν τὸ φορτίον αὐτὸ τῆς σοφίας, ἐνῶ αὐτὴν ὡς φίλην ὄχι μόνον νὰ ὀδηγήσει εἰς τὴν κατοικίαν του, ἀλλὰ καὶ νὰ νυμφευθεῖ πρέπει ὁ καθείς μας.

Αὐτὰ καὶ ἄλλὰ πολλὰ μᾶς λέγει ὁ Montaigne μὲ ἀφέλειαν καὶ ἀπλότητα. Ὅ,τι ὁ Αἰμίλιος τοῦ Rousseau περιέχει χρήσιμον διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν παιδιῶν καὶ πρακτικῶς ἐφαρμόσιμον ὀφείλει εἰς τὸν Montaigne. Καὶ ὅμως, ἂν καὶ τοιοῦτος ἀνεδείχθη λατινιστῆς ὁ Montaigne, ἔγραψε τὰ δοκίμιά του εἰς τὸ γαλλικὸν τοῦ καιροῦ του ἰδίωμα καὶ δι' αὐτῶν ἀπαθανάτισε τὸ ὄνομά του κ' ἔγινε εἰς τῶν θεμελιωτῶν τῆς γαλλικῆς γλώσσης.

Παρήλθε βεβαίως ὁ καιρὸς ὅπου τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Λατινικὰ εἶχαν τόσην σημασίαν, ὥστε νὰ ἐμπνεύσουν εἰς πατέρα φιλότεχνον τοιαύτην τοῦ πειράματος τοῦ Ψαμμιτίχου τροποποίησιν. Ἀλλὰ θὰ ἦτο ἄρᾳ γε κατορθωτὴ, ἂν καθ' ὑπόθεσιν ἐπῆρχετο εἰς τὸν νοῦν κανενὸς ἡ ἰδέα αὐτή; ἐγὼ νομίζω ὅτι, καὶ ἂν εἰς τὸν ὕπατον τῶν ἀττικιστῶν ἀνέθετεν ὁ φιλάττικος αὐτὸς πατέρας τὴν ἀττικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ τέκνου του καὶ ὅλα ἐλαμβάνοντο τὰ μέτρα, ὁ μαθητὴς θὰ ἔμενε διὰ βίου κλυδωνιζόμενος καὶ ναυτιῶν εἰς τὸ πέλαγος τῆς

ἀττικῆς γραμματικῆς. Ἀναμφιβόλως τὴν ἀρχαίαν οὔτε ὡς πιθανὴν ἐθνικὴν οὔτε ὡς ἐνδεχομένην μητρικὴν σπουδάζομεν καὶ λοιπὸν διὰ τὸν ἀπλούστατον αὐτὸν λόγον πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ προσεκτικώτατα ποίαν καὶ πόσῃν θέσιν πρέπει αὐτὴ ἢ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας νὰ κατέχει ἐντὸς τοῦ σχολείου.

Ἄς ἀφήσομεν τὴν πρακτικὴν λεγομένην τοῦ ζητήματος ὄψιν, ἂν καὶ εἶναι βεβαίως σπουδαιότατη· διότι δὲν ἀρκεῖ νὰ πορίζονται τὰ παιδιὰ μόνον γνώσεις, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξετάσομεν ἂν αὐταὶ εἶναι αἱ κατάλληλοι διὰ τὴν ἡλικίαν των, καὶ ἂν δι' αὐτὴν τὴν ἡλικίαν δὲν ὑπάρχουν ἄλλαι γνώσεις καταλληλοτέραι· τὰ ζητήματ' αὐτὰ ἄς μένουσιν κατὰ μέρος.

Ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας, ἢ ἐντὸς τοῦ σχολείου, ἐννοεῖται, εἶναι, καθὼς μᾶς ἐπαναλαμβάνουν ἀενάως, ἀπαραίτητος διὰ τὴν γενικὴν τοῦ ἀνθρώπου μόρφωσιν, τὸ δὲ σχολεῖον ἔχει ὡς πρῶτιστον σκοπὸν νὰ μορφώσῃ τὴν νέαν γενεάν, νὰ μορφώσῃ τὸν νοῦν αὐτῆς καὶ τὸ ἦθος. Ἄς ἀφήσομεν κατὰ μέρος τὸ ζήτημα τῆς μορφώσεως τοῦ ἦθους διὰ τῶν κλασικῶν σπουδῶν καὶ ὡς πολὺ πολὺ ἀμφισβητήσιμον, καὶ ὡς ἔξω τοῦ προκειμένου· ἄς ἐξετάσομεν δὲ πῶς καὶ κατὰ πόσον δύναται νὰ εὐοδοθεῖ διὰ τῶν σπουδῶν αὐτῶν ἢ διανοητικὴ τῶν μαθητευομένων διάπλασις.

Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀνεκινήθη παντοῦ. Ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν σοφῶν ἄλλοι μὲν ἐξέτασαν αὐτὸ ὡς πρὸς τὴν Λατινικὴν ἄμα καὶ Ἑλληνικὴν ἢ συζήτησις ἐξακολουθεῖ καὶ πλῆθος ποικίλων γνωμῶν ἀενάως ἐκφέρονται. Δὲν ἔλυσαν βεβαίως, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τὸ ζήτημα οἱ σοφοὶ τῆς Εὐρώπης· ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποθεθεῖ ὅτι τὸ ἔλυσαν καὶ ἀπέδειξαν ὅτι εἶναι ἐξόχως ὠφέλιμοι αἱ σπουδαὶ αὐταὶ δι' ἐκείνους, πρέπει νὰ λάβομεν ἡμεῖς ὡς ὁδηγὸν τὴν γνώμην των; Δὲν πρέπει μᾶλλον νὰ

καθυποβάλλομεν τὸ ζήτημα εἰς ἐξέτασιν ἡμεῖς διὰ τὰς ἰδικὰς μας ἀνάγκας ; Πιθανὸν τοιαύτη ἐξέτασις ἀπρολήπτως γινομένη νὰ φθάσει εἰς ἄλλα ἀποτελέσματα. ἐνδεχόμενον μάλιστα νὰ φθάσει καὶ εἰς τ' ἀντίθετα, νὰ φανεῖ δηλαδὴ ὅτι ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας, ἐννοῶ πάντοτε, ἢ ἐντὸς τοῦ σχολείου καὶ ὅπως γίνεται, εἶναι ἐπιβλαβὴς ὡς πρὸς τὸν μαθητὴν, ὡς πρὸς τὸ σχολεῖον, ὡς πρὸς τὸ γένος· ἐπιβλαβὴς διὰ τὴν ὅλην σχολικὴν διδασκαλίαν, τῆς ὁποίας συνεχῶς ἐμποδίζει τὸ ἔργον, ὅτι εἶναι ὀλεθρία διὰ τὴν γλωσσικὴν ἄσκησιν τοῦ μαθητοῦ καὶ ὀλεθρία διὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης.

Βλασφημίαι θ' ἀναφωνήσουν πολλοὶ, ἀκόμη καὶ ἂν ὡς ὑποθέσεις ἐκφέρονται· ἀλλ' ὅμως φρονῶ ὅτι εἰς παρόμοια συμπεράσματα θὰ καταλήξει ἅμα θελήσει κανεὶς νὰ παρατηρήσει προσεκτικὰ, καὶ νὰ ἐρμηνεύσει ἀμερολήπτως τὰ ἐκπαιδευτικὰ φαινόμενα, ὅσα καθ' ἡμέραν ἀφθόνως παρουσιάζονται τριγύρω μας, καὶ τὰ ὁποῖα δυστυχῶς οὐδέποτε ἀπ' εὐθείας ἐξετάζομεν· πάντοτε ἢ ἀττικίζουσα καὶ πομπώδης φρασεολογία παρεντίθεται μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν φαινομένων· ἢ φράσις κολακεύει τὴν μεγαλομανίαν τὴν ἐκ παρελθόντων μεγαλείων, εὐκόλως δὲ εὐχάριστοι φράσεις καταπίνονται, μεθυστικωτάτας δ' ἀναδίδουν ἀναθυριάσεις.

« Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ καταλληλοτάτη ὕλη, ἐπὶ τῆς ὁποίας δύναται ν' ἀσκηθῆ τὸ νοητικόν », κατὰ τὸν Κον Wilmann. (Νεολόγος 1895 Μαΐου 17). Die griechische Sprache ist der vorzüglichste Stoff an welchem die Kunst des Verstehens geübt werden kann. Παρόμοια ἐπαναλαμβάνομεν ἡμεῖς κατὰ κόρον καὶ μέχρις ἀηδίας, παρόμοια ἐπαναλαμβάνουσιν ἄλλοι σοφοὶ ἄλλοῦ διὰ τὴν λατινικὴν. διότι ἐκεῖ ἡ λατινικὴ κυρίως σπουδάζεται, ὡς εἰς Γαλλίαν κτλ. κτλ.

Δὲν θέλω νὰ δυσαρεστήσω τὸν σοφὸν Γερμανὸν ἀντιλέγων ὅτι τὸ νοητικὸν, ἡ τέχνη τοῦ νοεῖν, δύναται ν' ἀσκηθεῖ μὲ ἴσῃν τοῦλάχισον ἐπιτυχίαν διὰ τῶν μεθόδων τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν, διὰ τῆς ὀρθῶς καθοδηγουμένης παρατηρήσεως τοῦ περιτοχιζόντος κόσμου, διὰ τοῦ πειραματισμοῦ, διὰ τῆς μεθοδικῆς σπουδῆς τῆς ἐθνικῆς γλώσσης καὶ διὰ πολλῶν ἄλλων ἀκόμη ἀπλουστέρων πραγμάτων. Προσθέτω λοιπὸν μίαν ἐπεξηγηματικὴν πρότασιν διὰ νὰ ἐλαττώσω τὴν ὑπερβολὴν καὶ διὰ νὰ καταστήσω πιθανώτερα τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ σοφοῦ. Ἡ φράσις οὕτω τροποποιουμένη δύναται νὰ διατυπωθεῖ ὡς ἐξῆς: Ἡ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν κειμένων εἶναι ἡ καταλληλοτάτη ὕλη, ἐπὶ τῆς ὁποίας δύναται νὰ ἀσκηθεῖ ὄχι τὸ νοητικὸν ἁορίστως, ἀλλὰ ἡ τέχνη τοῦ κατανοεῖν ἀρχαῖα κείμενα.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν οὕτως ἐκφερομένην γνώμην ἀνάγκη νομίζω, νὰ προσθέσομεν μίαν περιοριστικὴν ἐπερωτήσιν. Ἡ νοητικὴ αὐτὴ ἀσκήσις εἶναι ὠφέλιμος ἀδιαφόρως εἰς κάθε ἡλικίαν; ὑποθέτω ὅτι, ὅπως καὶ δι' ἄλλα πράγματα, ἡ ἡλικία καὶ ἡ προηγηθεῖσα ἐπὶ εὐπροσιτωτέρων ἀντικειμένων προπαρασκευὴ θὰ ἔχουν μεγάλην σημασίαν. Συμπεραίνω λοιπὸν ὅτι καὶ μὲ ὅλας αὐτάς τὰς περιοριστικὰς προτάσεις καὶ ἐπερωτήσεις, ἡ γνώμη τοῦ Γερμανοῦ σοφοῦ θὰ ἔχει κῦρος διὰ τοὺς Γερμανοὺς μαθητάς. Ἄλλὰ καὶ δι' ἐκείνους ἀκόμη πῶς γίνεται ἡ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων κειμένων διανοητικὴ αὐτὴ ἀσκήσις; Κατ' οὐσίαν διὰ τῆς γερμανικῆς καὶ πρὸς ὄφελος τῆς γερμανικῆς, ἐν γένει δὲ τῆς ἐθνικῆς ἐκάστου γλώσσης. Εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἐντελείας κατὰ τὴν ἐκμάθησιν ξένης γλώσσης φθάνομεν τότε, ὅταν ὁ προφορικὸς καὶ γραπτὸς λόγος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ ἐνδιαθέτου ἀμέσως, ὅταν ἄρα ὁ ἐνδιάθετος αὐτὸς συλλαμβάνεται ἀμέσως

εἰς τοὺς τύπους τῆς ξένης γλώσσης. Τότε μόνον κατορθώνομεν νὰ ὁμιλοῦμεν καὶ γράφομεν ὅπως ὁ ξένος, διότι διανοοῦμεθα ὡς ἐκεῖνος. Περὶ τοιαύτης εἰς ἓν ὄλον ἁρμονίας τῆς τριπλῆς ἐκφάνσεως τοῦ λόγου δὲν πρόκειται βέβαια κατὰ τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων νεκρῶν γλωσσῶν, παρεκτὸς ἂν τὰς ἐσπουδάζαμεν ὡς ὁ Montaigne.

Εἰς τοὺς ξένους δύναται ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας νὰ φέροι τὰ καλὰ ὅσα μία ξένη καὶ καθ' ὅλα καὶ ὄλως διόλου διαφορετικὴ γλῶσσα δύναται νὰ φέροι. Ὁ νοῦς βλέπει πῶς αἱ λέξεις, τὰ σχήματα δηλαδὴ καὶ σημεῖα, διαστέλλονται καὶ διακρίνονται ἀπὸ τὰ διανοήματα, τὰ ὅποια προσπαθοῦν νὰ ἐκφράσουν. Πρὸς δὲ μεταχειριζόμενος τὰ διάφορα αὐτὰ περιβλήματα τῶν ὁμοίων διανοημάτων γυμνάζεται νὰ βλέπει δι' αὐτῶν μίαν ἄλλην τοῦ διανοήματος ὄψιν.

Καὶ αὐτὰ μὲν ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ξένους, ἂν καὶ δι' ἐκεῖνους ἀκόμη ἡ σπουδὴ ζώσης γλώσσης θὰ ἔχει τὰ ἴδια πλεονεκτήματα, περιπλέον δὲ καὶ τὸ ἄλλως διὰ τὰς ἀρχαίας ἀνέφικτον, τὸ ἐκ τῶν ζώντων δηλ. κῦρος· διότι ἡ μετ' ἀπαιδευτῶν καὶ πεπαιδευμένων τοῦ ξένου ἔθνους συναναστροφὴ μᾶς φωτίζει ταχέως καὶ ἀσφαλῶς πόση εἶναι ἡ ἀξία τῶν ὅσα ἐδιδάχθημεν, καὶ κατὰ τί ἀκόμη ὑστεροῦμεν.

Ἄλλ' ἔστω, ἅς παραδεχθοῦμεν τέλος πάντων, ὅτι διὰ τοὺς ξένους μαθητὰς ἔχει ἡ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν μεγάλην σημασίαν, διότι αὐτὰς σπουδάζοντες γυμνάζονται πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης. Ἐπεταὶ ἐκ τούτου ὅτι τὰ ἴδια πλεονεκτήματα θὰ ἔχει καὶ διὰ τοὺς ἰδικούς μας μαθητὰς ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας; ὄχι νομίζω, ἀλλὰ μᾶλλον τ' ἀντίθετα κακά. Καὶ ἰδοὺ πῶς. Ἀναμφισβητήτως τὸ μέγιστον μέρος τῆς γλωσσικῆς ἀσκήσεως εἶναι ἡ

ἀπομνημόνευσις λέξεων. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ μόνης αὐτῆς, διότι εἰς κάθε γλῶσσαν ἔχομεν δύο τινὰ τὰ σημεῖα ἀφ' ἑνὸς ἀκουστικὰ καὶ προφορικὰ καὶ γραπτὰ, τὰ ἰνδάλματα τὰς ιδέας ἀφ' ἑτέρου. Διὰ τὴν μητρικὴν μας γλῶσσαν ἡ ἀπόκτησις τῶν δύο αὐτῶν συσχετικῶν καὶ ἀλληλενδέτων ὄρων γίνεται ἀρμονικώτατα μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδικοῦ νοῦ. Ἐὰ ἰνδάλματα εἶναι ζωηρὰ, αἱ ιδέαι κατὰ τὸ δυνατόν σαφεῖς, τὰ δὲ σημεῖα ἐφαρμόζονται ἄνευ δισταγμοῦ καὶ ἀποτελεῖται οὕτως ἓν ὅλον ἀδιάσπαστον.

* Ἄς ἔλθομεν τώρα εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας καὶ ἅς λάβομεν κατ' ἀρχὰς τὸν πυρῆνα τῆς γλώσσης ὑπ' ὄψιν « τοὺς λίθους καὶ τὰ ξύλα καὶ τὰ πάνθ' ὅσα τοιαῦτα » τοῦ Πλάτωνος. Εἶναι βέβαιον ὅτι ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν πυρῆνα ἡ ἐκμάθησις τῆς μητρικῆς εἶναι ἀσυγκρίτως ὑπερτέρα τῆς ἀρχαίας καὶ ὑπὸ κάθε ἄλλην ἔποψιν καὶ ὡς διανοητικὴ ἄσκησις. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ λέξις ψωμί π. γ. μᾶς φέρει ἀμέσως τὴν εἰκόνα τῆς καθημερινῆς αὐτῆς τροφῆς, ὅπως αἱ λέξεις καρβέλια, φραντζόλες, κουλοῦρες κλπ. φέρουν ἄλλα ἰνδάλματα καὶ εἰδικὰ παραστάσεις. Ἡ λέξις ἄρτος ἐξ ἐναντίας, ἡ ὁποία προορίζεται ν' ἀντικαταστήσει εἰς τὸν νοῦν τοῦ μαθητευομένου ὅλα αὐτὰ τὰ διάφορα καὶ ποικίλα εἶδη τοῦ ψωμικοῦ γένους, φέρει εὐθὺς ἀμέσως μίαν ἀσεβῆ σύγχυσιν. Ἄρτος εἶναι διὰ τὸ ὀρθόδοξον Ἑλληνόφωνον χριστεπώνυμον πλήρωμα εἰδικόν τι ἐκκλησιαστικὸν ἀντικείμενον λατρείας διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ πιστοῦ καὶ σεβασμοῦ διὰ πάντα χριστιανόν. Καὶ μόνη μὲν προφερομένη ἡ λέξις ἔχει αὐτὸ τὸ ἱερόν καὶ θρησκευτικὸν καὶ λειτουργικὸν περιεχόμενον· ὅταν δὲ τὴν βλέπομεν γραμμένην κενώνεται ἀπὸ κάθε περιεχόμενον, ἐκτὸς ἂν τὴν συνοδεύουν τὰ οἰκεία ἐπίθετα, καταντᾷ δὲ τότε σύμπλεγμα ψηφείων ἄ. ρ. ἄρ, τ. ο. σ. τος, καὶ τίποτε

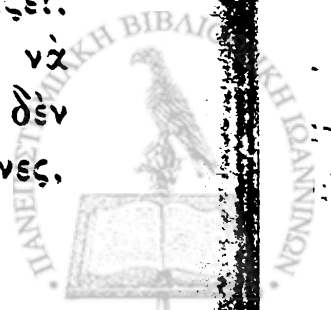

περισσότερον. Διὰ νὰ γεμίσομεν τὴν λέξιν ἄρτος μὲ ψωμιά διαφόρων εἰδῶν καὶ ποιοτήτων πρέπει κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ν' ἀνοίγοκλείομεν ἀλληλοδιαδόχως διαφόρους διανοητικὰς βαλβίδας καὶ δικλείδας· εἶναι βέβαια καὶ τοῦτο νοερὰ ἄσκησις, ἀλλὰ σχοινοβατικῆς μᾶλλον φύσεως, διὸ καὶ συνήθως παραιτούμεθα ἀπὸ αὐτὴν καὶ οὕτω καταντᾷ ἡ ἀνάγνωσις, ὅταν μάλιστα τὸ ἀναγιγνωσκόμενον περιέχει πολλὰς παρομοίας λέξεις, ναρκωτικὴ ὡς ὄπιον καὶ πομπωδῶς θλιβερὰ ὡς ἐπιτύμβιον κenoταφίου.

Ἐὰν ἐπεκτείνομεν αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν καὶ εἰς ἄλλας λέξεις τῆς αὐτῆς κατηγορίας, θὰ εὔρομεν παραδείγματα ὄχι μόνον ἀσεβείας θρησκευτικῆς, ἀλλὰ καὶ συγχύσεως βιωτικῆς, ἄλλοτε μὲν ἀστεία καὶ διασκεδαστικά, ἄλλοτε δὲ καὶ θλιβερά.

Καὶ τόσα μὲν διὰ τὰς καθημερινὰς λέξεις, ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ γλῶσσα νεκρώνεται καὶ χάνει κάθε ψυχοκινητικὴν ἐνέργειαν. Ἄς ἔλθομεν τῶρα εἰς τὴν ἄλλην κατηγορίαν τῶν λέξεων ὄχι τῶν εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν ὄρων, οἱ ὅποιοι ἀνάγονται εἰς τὴν ἄνω κατηγορίαν, ἀλλ' εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀρηρημένων λέξεων. Ἡ διανοητικὴ ἐργασία εἶναι ἐδῶ λεπτοτέρας φύσεως καὶ ἄρα μὴ καθοδηγούμενη μεθοδικῶς δύναται νὰ βλάψῃ τὸν παιδικὸν νοῦν βλάβην ἀνεπανόρθωτον. Δι' αὐτῶν ἰδίως τῶν λέξεων καθίσταται ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας ὀλεθρία διὰ τὸν μαθητὴν, ὀλεθρία διὰ τὴν διανοητικὴν καὶ γλωσσικὴν του μόρφωσιν, ἀφοῦ εἶναι ἐνίοτε ὀλεθρία καὶ εἰς τοὺς πεπαιδευμένους ἐκείνους, ὅσοι μόνον διὰ τοιούτων σπουδῶν ἐμορφώθησαν διανοητικῶς.

Ἡ ὁμοιότης τῆς λέξεως μᾶς ξιππᾶζει καὶ ὑπνωτίζει. ἀμέσως δὲ φοροῦμεν καὶ τὸ ἐνδύμα αὐτὸ, χωρὶς νὰ ὑποπτευόμεθα πόσον μᾶς καθιστᾷ γελοίους. Διότι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ παρέλθουν εἴκοσι καὶ τριάντα αἰῶνες,

ἀλλὰ μόνον δύο ἢ τρεῖς διὰ νὰ ἀλλάξουν αἱ ἰδέαι, αἱ εἰκόνες καὶ ἀναλογίαι των, αἱ κλίσεις αἱ ὀρέξεις καὶ τὰ ἐλατήρια τῶν παθῶν καὶ ἐπομένως ἡ σημασία τῶν λέξεων, μὲ τὰς ὁποίας ἐκφράζομεν ὅλην αὐτήν, τὴν εἰς τὸ μεταξὺ ἀλλοιωθεῖσαν, ἐσωτερικὴν κίνησιν. Δι' αὐτὸ καὶ γλωσσικῶς καὶ διανοητικῶς τ' ἀρχαῖα κείμενα, ὅσα μάλιστα ὡς πρῶτα προσφέρονται καὶ ὅπως εἰς τὴν πρώτην ἡλικίαν προσφέρονται, μόνον γλωσσικὴν καὶ διανοητικὴν σύγχυσιν φέρουν καὶ τίποτε ἄλλο.

Πολὺ προτιμότερα εἶναι ἡ σπουδὴ ξένης γλώσσης ἀκόμη καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαίας, διότι αὐτὴ ἡ ξένη γλῶσσα θὰ δυνηθεῖ κατόπιν ἀκοπώτερα καὶ πολὺ ὠφελιμώτερα νὰ εἰσάξει τὸν νέον εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ νὰ τὸν μυήσει εἰς τὸ νόημα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων διὰ τῶν ἀρίστων μεταφράσεων καὶ τῶν λοιπῶν βοηθημάτων, ἐνῶ αἱ καθαρεύουσαι ἀττικοφανεῖς μεταφραστικαὶ ἀσκήσεις μας προσπαθοῦν μόνον ν' ἀφήσουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρας λέξεις τὰς ἰδίας, ἀνερμηνεύτους, δηλαδὴ ἀφίνουν νεκρὸν ἢ σκοτώνουν καὶ τὸν ζωντανότερον συγγραφέα καὶ βυθίζουν εἰς τὸ σκότος καὶ τὸν εὐφυῆ μαθητήν.

Καὶ αὐτοῦ τοῦ θέματος ἡ ἀνάλυσις καὶ διὰ παραδειγμάτων διαφώτισις τῆς διανοητικῆς ἐργασίας, ἀσκήσεως ἢ συγχύσεως, θὰ ᾔτο ἀναγκαῖα καὶ ἐνδιαφέροντα, τὰ δὲ παραδείγματα εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ, μεταφράσεις καὶ ἄλλα βιβλία μεγάλα καὶ μικρὰ βρίθουν· ἀλλὰ τοιαύτη ἀνάλυσις θὰ μᾶς παρέσυρε μακρὰν, ἐνῶ ἔχομεν νὰ ἐξετάσομεν μίαν ἄλλην καὶ σπουδαιότητα τοῦ ζητήματος ὅψιν.

Διὰ νὰ μάθομεν νὰ γράφομεν ὀρθῶς καὶ καλαισθητικῶς, μᾶς ἐπαναλαμβάνουν οἱ διδάσκαλοί μας, εἶναι ἀπαραίτητος ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας. Τὰ ἴδια δὲ ἐπαναλαμβάνουν καὶ ἄλλοι, π.χ. οἱ Γάλλοι διὰ τὴν Λα-

τινικήν. Ἄς προσπαθήσομεν νὰ περιορίσομεν πάλιν τὸ ζήτημα: Βεβαίως δὲν περιμένομεν ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τοῦ σχολείου νὰ κατασκευάσουν τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν. Αὐτὸ εἶναι ἔργον ὀλοκλήρου τῆς κοινωνίας, προεὶδὸν τῆς κοινωνικῆς ἐναλλαγῆς τῆς ὕλης καὶ δυνάμεως τῆς ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἄνωθεν πρὸς τὰ κάτω. Ἡ δὲ λογογραφικὴ διατύπωσις τῆς βαθμίδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκάστοτε ρηθάνει ἡ γλωσσικὴ ἀνέλιξις, ἔργον ἐκτάκτων ἀνδρῶν προικισμένων μὲ πλῆθος προτερημάτων. Πρόκειται λοιπὸν ἀπλούστατα καὶ μόνον πῶς δύναται εὐμεθόδως καὶ ταχέως ἐντὸς τοῦ σχολείου νὰ μορφωθῆ ὁ μαθητὴς εἰς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, ὅπως αὐτὴ ἐκάστοτε πρόκειται εἰς κοινὴν χρῆσιν. Δυστηρὸν ὅτι κ' ἐδῶ ἡ φράσις μόνη καθοδηγεῖ τὰς πράξεις μας· τόσον ἡ σχολικὴ ἐκπαίδευσις μᾶς ἐσυνήθισεν εἰς λέξεις.

Ὁ ἀπλούστατος τρόπος νὰ σπουδάσει κανεὶς γλῶσσαν οἷανδήποτε ζωντανὴν, λοιπὸν καὶ τὴν ἑλληνικὴν, εἶναι ὁ ἄμεσος· ἡ συναναστροφὴ μὲ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὸ φυσικὸν δῶρον ἢ τὴν ἐπίκτητον ἀσκησιν τοῦ καλῶς λέγειν, κατὰ δεύτερον λόγον ἡ μελέτη τῶν ἐκλεκτῶν συγγραφέων. Τὸ πρῶτον ὁ μαθητὴς δὲν ἔχει πολλὴν εὐκαιρίαν νὰ κάμει ἐντὸς τοῦ σχολείου ἐκεῖ εἶναι ἀπησχολημένος μὲ τ' ἀρχαῖα κείμενα· ἄλλως δὲ καὶ οἱ διδάσκαλοι δὲν ἔχουν τὸν καιρὸν νὰ ὁμιλοῦν μαζὶ του· ὥστε μένει τὸ ἔργον αὐτὸ εἰς τὴν οἰκογένειαν, ὅταν αὐτὴ δύναται νὰ τὸ ἐκτελέσει, κατόπιν δὲ εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τοῦ νέου ἀνθρώπου τὴν μελέτην καὶ εὐφροσύνην. Ἐκεῖ εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ τοὺς συχνάζοντας αὐτὴν, εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν συναναστροφὴν μὲ τοὺς ζῶντας, εἰς τὰ περιοδικὰ, τὰς ἐφημερίδας καὶ τὰ βιβλία, ἐκεῖ θὰ εὔρει ὁ νέος τὴν νέαν τῶν πραγμάτων ἀντίληψιν καὶ τὴν ζωντανὴν γλωσσικὴν

τροφὴν· καὶ ἐκεῖ θὰ μορφώσῃ τὸν ἐνδιάθετον καὶ προφορικὸν καὶ γραπτὸν αὐτοῦ λόγον.

Ὡστε καταντᾶ ν' ἀναστραφῇ ἀκριβῶς ἡ πρότασις· ἀνάγκη δηλαδὴ νὰ λυτρωθῇ μίαν ὥραν πρωτύτερα ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν σχολικὴν ἐκπαίδευσιν ὁ μαθητὴς διὰ ν' ἀρχίσει νὰ μαθαίνει τὴν γλῶσσαν· καὶ αὐτὸ κυρίως γίνεται καθ' ἡμέραν.

Καὶ δὲν πρέπει διόλου νὰ τὸ παραξενευόμεθα. Τὰ γραμματικὰ ἀριστουργήματα τὰ εἰσάγοντα τὰ παιδιά εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ ἐθνικοῦ κειμηλίου τὰ ἐκαμαρῶσαμεν ἀνωτέρω. Ἀλλὰ ποία κυρίως εἶναι ἡ διὰ τῆς σχολικῆς παιδείσεως διήκουσα ἰδέα καὶ πρὸς ποῖον κατευθύνονται ὁρατὸν ἢ ἀόρατον σκοπὸν αἱ σπουδαί;

Εἴτε ὁμολογεῖται εἴτε δὲν λέγεται, εἴτε ληληθότως εἴτε συνειδητῶς, ἡ σπουδὴ τῆς ἀττικῆς θεωρεῖται περιέχουσα ὅλων τῶν δυσκολιῶν τὴν λύσιν· δι' ὃ καὶ κατεσπυσμένως διακόπτεται ἡ πρὸς τὸ θεαθῆναι μόνον ἐκείνη σκιαμαχία τῆς σπουδῆς τῆς νεοελληνικῆς, καὶ εἰσάγονται τὰ παιδιά εἰς τὴν ἀττικὴν γραμματείαν.

Δὲν εἶναι λοιπὸν σκοπίμου καὶ μεθοδικῆς διδασκαλίας ἀντικείμενον ἡ δῆθεν ἐθνικὴ μας καθαρεύουσα νεάττικος, ἀλλὰ κατὰ σιωπηρὰν καὶ μυστικὴν ὁμολογίαν ὑποτίθεται, ὅτι ἀρκεῖ ὁ μαθητὴς νὰ σπουδάσῃ ὅπως ὅπως τοὺς ἀττικούς συγγραφεῖς διὰ νὰ σχηματισθῇ ἀφ' ἑαυτῆς ἡ καθαρεύουσα του. Τὴν ἀττικίζουσαν αὐτὴν πρὸς τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραβάλλῃ κανεὶς καταλληλότερα παρὰ πρὸς κοντάρι σχοινοβάτου, τὸ ὁποῖον κόπτει καὶ πελεκᾷ ὁ καθεὶς μας κατὰ τὸ βᾶρος τοῦ σώματός του ἢ τὴν ἐλαφρότητα τοῦ νοῦ του καὶ φθάνει μετὰ χρόνον καὶ κόπον καὶ δαπάνην ὅλως δυσανάλογα, νὰ σταθῇ μὲν κακῶς ἐπάνω εἰς τὸ σχοινί, ἀλλὰ γίνεται πλέον ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ περιπατεῖ φυσικὰ κατὰ γῆς, ὅπως οἱ

ἄνθρωποι, ὅσοι δὲν ἐπεδόθησαν εἰς παρομοίας σχοινοβα-
τικὰς ἀσκήσεις ἀπὸ τὴν τρυφεράν των ἡλικίαν.

Καὶ πῶς ἦτο δυνατὸν εἰς ἄλλο νὰ φθάσομεν ἀποτέ-
λεσμα, ἀφοῦ ἀφίεται εἰς παιδιὰ καὶ μειράκια ἀμαθῆ,
εἰς τὴν σύγχυσιν καὶ ἀοριστίαν, ἢ διαμόρφωσις τοῦ
γλωσσικοῦ σχήματος τῶν διανοημάτων, καὶ διανοη-
μάτων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ὡς ἐκ τῆς γλωσσικῆς
δυσχερείας συγκεχυμένων; Ἄλλο τοῦτο παιδαγωγι-
κὸν λάθος. Διότι ἡ διάπλασις τῆς ἐκάστοτε εἰς χρῆσιν
γλωσσικῆς ὕλης εἰς γλῶσσαν ἐθνικὴν εἶναι ἔργον τῶν
ἀνωτάτων ἐκείνων ἀνθρώπων, ὅσοι καὶ τὸ πνεῦμα τῆς
μητρικῆς κατὰ βάθος ἐνόησαν καὶ γενικὴν παιδείου-
εὐτύχησαν ν' ἀπολαύσουν καὶ τάλαντον καλαισθησίας
οἷ τι τυχαῖον τοὺς ἐδώρησεν ἢ φύσις καὶ δι' αὐτοῦ τὴν
μάθησίν των ἐζωδύγησαν καὶ ἐγονιμοποίησαν. Τῶν
ἀνδρῶν αὐτῶν εἰς ἀνάλογον κοινωνίαν ζώντων καὶ
ἀναστρεφομένων τὰ ἔργα εἶναι τὰ ἐθνικὰ ἀριστουργή-
ματα. Τῆς διδασκαλίας δ' ἔργον εἶναι νὰ κατευθύνει
μεθοδικῶς εἰς ἀνάλυσιν καὶ μίμησιν τῶν ἔργων ἐκείνων.

Ἡ σύντομος αὐτῆ ἀνάλυσις ἔδειξε, νομίζω, ὅτι δὲν
πρέπει νὰ λαμβάνομεν ὡς ὀδηγὸν οὔτε τὴν παράδοσιν,
ἀλλ' οὔτε ὅσα γίνονται εἰς τὰ σχολεῖα τῶν ξένων, ἐὰν
προηγουμένως δὲν ἐξετάσομεν μὲ προσοχὴν τὰς συνθή-
κας, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐργάζεται ὁ μαθητὴς ἐκεῖ κ' ἐδῶ
— ὅτι αἱ ὠφέλειαι, τὰς ὁποίας δύναται νὰ ἔχει ἀπὸ
τὰς κλασικὰς σπουδὰς ὁ ξένος, ἐὰν πράγματι πορίζε-
ται ἐντὸς τοῦ σχολείου του ἕκτακτον ὠφέλειαν, ἔχουν
ἄλλας αἰτίας, ἰδίως δὲ τὴν προηγουμένην γλωσσικὴν
μόρφωσιν διὰ τῆς ἐθνικῆς του γλώσσης· ὅτι εἰς αὐτὴν
τὴν προϋπάρχουσαν καὶ συμπαρακολουθοῦσαν γλωσσι-
κὴν διαμόρφωσιν προσθέτει ἐκεῖνος ἐκεῖ καὶ τὴν ἐκ τῶν
κλασικῶν σπουδῶν· ὅτι αὐτὴ τέλος εἶναι διὰ τὸν μαθη-
τὴν ἐκεῖνον οὐσιωδῶς πάλιν τῆς ἐθνικῆς του γλώσσης

ἄσκησις πρὸς τὰς νέας δυσκολίας τοῦ ὅλως διαφορετικοῦ γλωσσικοῦ τύπου τῶν ἀρχαίων ιδιωμάτων. Ὅτι ὅμως ἐξ ἐναντίας οἱ περιβόητοι ἐκεῖνοι ἱστορικοὶ λόγοι καὶ ἡ τυφλὴ παράδοσις ἀναγκάζουν τὸν ἰδικόν μας μαθητὴν νὰ ἐργάζεται ὑπὸ συνθήκας ἄλλας ὅλως διόλου διαφορετικὰς, πρωτοφανεῖς, ἀπιθάνους, ἀπιστεύτους, παντοῦ ἄλλοῦ ἀνυπάρχτους· διότι τοῦ μὲν ἐμφύτου γλωσσικοῦ αἰσθήματος καμμία κανενὸς εἶδους καλλιέργεια δὲν γίνεται, οὔτ' ἐδραιώνομεν τὴν πρώτην καὶ κατὰ φύσιν βάσιν καθ' ἑτέρας διανοητικῆς καλλιέργειας· ἡ δὲ φαινὴν ἰδέαν ὅτι ἡ βᾶσις αὐτὴ εὐρίσκεται δύο χιλιάδας ἔτη μακρὰν καὶ ἐκεῖ πρέπει νὰ τρέξει ὁ μαθητὴς νὰ τὴν εὕρει, φέρει ἀνατροπὴν γενικὴν ὅλης τῆς διανοητικῆς ἐργασίας· ὅτι τέλος καὶ αὐτὴ ἡ πρὸς τὰς ἰδεώδεις χώρας καὶ ἐποχὰς τοῦ ἀπλέτου φωτὸς καὶ τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος παλινδρόμησις, ὅπως γίνεται μὲ βωδάμαξα καὶ ἀπὸ δρόμους ἀδιεξόδους, μᾶς φέρει εἰς ἔλη, ὅπου αἱ ἀναθυμιάσεις μᾶς κρατοῦν εἰς χρονίαν κάρωσιν· ἄνθρωποι δὲ μὲ ὑγιῆ νοῦν καὶ κόκκινα μάγουλα κινδυνεύουν νὰ μὴ μένουν ἄλλοι παρὰ οἱ ἀγραμμάτιστοι καὶ ἀναττικιστοὶ· ὅτι τέλος, ἂν θέλει ὁ Ἕλληνας νὰ μένει ὁ νοῦς του ἀσινῆς καὶ διαυγῆς καὶ ἡ γλῶσσα του κατάλληλον ἔνδυμα καὶ ἐργαλεῖον διὰ τοιοῦτον νοῦν, πρέπει νὰ μένει ἢ μὲ τὸ μητρικόν του ἰδίωμα καὶ μόνον, ἢ ἔαν ἐπιθυμῆ ν' ἀξιωθεί καὶ αὐτὸς ἀνωτέρας γλωσσικᾶς ἀπολαύσεις, τότε νὰ σπουδάσει καλὰ ξένην γλῶσσαν.

Καὶ αὐτὰ μὲν διὰ τὴν γλωσσικὴν μὀρφωσιν ἢ παραμὀρφωσιν τοῦ μαθητοῦ διὰ τῶν ἀρχαίων κειμένων.

Ἄλλα ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη σπουδαιοτάτη ὄψις τοῦ ζητήματος. Ἐὰν ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαίας ἐντὸς τοῦ σχολείου ὁ μαθητὴς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μωρφώσει τὴν γραπτὴν του γλῶσσαν, ἀπορίζεται ὅμως

ιδέας εὐγενεῖς καὶ ὑψηλὰς καὶ μορφώνει τὴν καλαισθησίαν του. Ἡ ἀρχαία φιλολογία, κυρίως δὲ ἡ ἑλληνικὴ, εἶναι ἀνεξάντλητον μεταλλεῖον ιδεῶν καὶ πηγὴ ζωογόνος διὰ τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ». Ἀληθέστατα ταῦτα· ἀλλ' ἄρα γε μόνον ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας δύναται νὰ μᾶς πορίσει τὰ καλὰ αὐτὰ ἢ μήπως καὶ ἡ ἐκμάθησις τῶν ξένων γλωσσῶν; Ταχύτερα καὶ ἀκοπώτερα καὶ μὲ τὸ κέρδος μιᾶς ξένης γλώσσης διατείνονται πολλοί. Πλὴν ἄς ἀφήσομεν τὴν χρησιμολογικὴν αὐτὴν ἄποψιν κατὰ μέρος καὶ ἄς συμφωνήσομεν ὅτι ἀνωτέραν ἔχουν δύναμιν μορφωτικὴν τ' ἀρχαία γράμματα. Ἀλλὰ μήπως τάχα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπενεργήσῃ ἡ μορφωτικὴ αὐτὴ δύναμις κατ' εὐθείαν μὲν ἀπὸ τὰς πηγὰς, ἀλλὰ διὰ τρόπου εὐκολωτέρου, διὰ τῶν μεταφράσεων ὁδηλαδὴ καὶ ἄλλων βοηθημάτων, ὅσα τόσων αἰῶνων καὶ ἐξόχων ἀνδρῶν θαυμαστὴ φιλοπονία ἔχει συσσωρεύσει; ἐννοῶ δὲ τὰς ξένας μεταφράσεις, διότι αἱ ἰδικαί μας μεταφραστικαὶ ἀπόπειραι, τὸ μεγαλείτερον τοῦλάχιστον μέρος αὐτῶν, ἐμφοροῦνται κυρίως ἀπὸ τὸν ζῆλον, τὸν πόθον, τὴν ἀμιλλαν νὰ δείξουν πόσον ἡ ἀττικίζουσα προσεγγίζει τὴν ἀττικὴν καὶ περιορίζονται εἰς τοῦτο καὶ μόνον.

Ἄς ἀφήσομεν κατὰ μέρος ὅλ' αὐτὰ τὰ ζητήματα, διότι μᾶς ἀρκεῖ τοῦτο, ὅτι διὰ καταλλήλου διοχετευτικοῦ συστήματος ὁ θησαυρὸς τῶν ἀρχαίων ιδεῶν δύναται νὰ ποτίσει καὶ δροσίσει τὸν νοῦν μας.

Ναί, μᾶς λέγουν σοφοὶ ἄνδρες, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι δυνατόν τὸ πολὺ διὰ τὰς ιδέας, αἱ αἰσθητικαὶ ὅμως καλλοναὶ εἶναι ἀδιασπᾶστως μὲ τὸ περίβλημα ἐνωμέναι καὶ ἄρα ἀδύνατον νὰ εἰσδύσουν εἰς τὴν ψυχὴν μας, ἀλλέως εἰμὴ μαζὶ μὲ τὸ ἀρχαῖον κείμενον. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ δὲν πρέπει, νομίζω, ν' ἀφινόμεθα εἰς τὴν κατάπληξιν τὴν φρασεολογικὴν.

Πρόκειται περί τῆς καλλιτεχνικῆς ἢ τῆς καλλιλογικῆς μορφώσεως; πρόκειται διὰ τῶν ἀρχαίων κειμένων νὰ μορφώσωμεν τὰ παιδιὰ καλλιτεχνικῶς; ἀλλὰ τότε ἢ καταλληλοτέρα διδασκαλία θὰ ἦτο βεβαίως πρῶτον ἢ ἄμεσος τεχνικὴ ἄσκησις διὰ τῆς συγχρόνου ζωγραφικῆς, γλυπτικῆς καὶ μουσικῆς, κατόπιν δὲ παραβολὴ τοῦ ωραίου ὡς ὁ σημερινὸς κόσμος ἀντιλαμβάνεται τοῦτο πρὸς τὸ ωραῖον ὡς ἡ ἀρχαιότης τὸ ἀντιλαμβάνετο. Μόνον τοιαύτη σπουδὴ θὰ ἠδύνατο νὰ φέρῃ τὴν καλλιτεχνικὴν συγκίνησιν καὶ δι' αὐτῆς τὸν πρὸς τ' ἀρχαῖα ἐνθουσιασμόν ἀλλὰ αὕτη ἀπαιτεῖ, ὡς διδασκάλους, ἄνδρας ὄχι μόνον καλλιτέχνας καὶ ἀρχαιομαθεῖς, ἀλλὰ καὶ δείνοὺς ἑλληνιστάς, τοιοῦτοι δὲ ἄνδρες εἶναι ὀλίγον δυσεύρετοι παντοῦ. Ἀλλ' ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι δι' ἡμᾶς δὲν εἶναι δυσεύρετοι καὶ ὅτι τὸ νεοελληνικὸν σχολεῖον θὰ κατορθώσῃ νὰ διαθέσῃ καὶ χρόνον ἐπαρκῆ καὶ ἀφθόνοὺς πόρους. Εἶναι ἄραγε πιστευτὸν ὅτι τοιαύτη συγκριτικὴ καλλιτεχνικὴ διδασκαλία δύναται νὰ φέρῃ καλλιτεχνικὴν μόρφωσιν ἀρχαϊκὴν εἰς παιδιὰ αὐτῆς τῆς ἡλικίας καὶ τὰ ὅποια οὔτε οἰκιακὸς οὔτε δημόσιος βίος ἔχει κάπως προετοιμάσει; Κ' ἐδῶ λοιπὸν πάλιν εἰς κενὴν καὶ πομπῶδη φρασεολογίαν καταντοῦμεν.

Ὡστε ὡς τὸ μόνον ὄλων αὐτῶν τῶν ἐπιχειρημάτων κατάλοιπον θὰ κρατήσωμεν τὸ ἐξῆς· ὅτι τὸ κάλλος τοῦ ἀρχαίου λόγου, ἢ ἐκ τούτου ἀναδιδομένη ἡδυτάτη αὔρα θὰ ζωογονήσῃ καὶ μορφώσῃ τοῦ μαθητοῦ τὸ καλλιλογικὸν καὶ λογογραφικὸν αἰσθημα. Ἄς ὑποθέσωμεν τῶρα πρὸς στιγμὴν, ὅτι τὸ κάλλος τοῦ ἀρχαίου λόγου εἶναι ἀπαράμιλλον, ἂν καὶ εἶναι βέβαια ὑπερβολικὴ ἢ πρότασις τόσον γενικῶς ἐκφερομένη, δὲν εἶναι δὲ ἀδύνατον, οὔτε δύσκολον ν' ἀποδειχθῇ ὅτι καὶ τῶν νεωτέρων λαῶν τὰ φιλολογικὰ ἀριστουργήματα ἔχουν ἀρετὰς λόγου ἂν ὄχι ὑπερτέρας ἢ ἴσας, διότι δὲν ἔχο-

μεν ἐδῶ μεγέθη μετρητὰ, ἀλλὰ διαφορετικὰς, καὶ αἱ διαφορετικαὶ αὐτὰ καλλοναὶ εἶναι δι' ὅσους τὰς αἰσθάνονται πολυτιμότεραι ἀπὸ ἐκείνας τῶν ἀρχαίων, τὰς ὁποίας δὲν δύνανται νὰ αἰσθανθοῦν.

Διότι δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγει ὅτι κυρίως περὶ συναισθημάτων πρόκειται, καὶ ὄχι περὶ γεωμετρικῶν καὶ ἀλγεβρικῶν καταμετρήσεων καὶ ἀποδείξεων. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀληθῶς δυσχερεῖς αἱ ἀποδείξεις καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ προσέχουμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι εἰς τὰ συναισθήματά μας δίχως προκαταλήψεις, ἄλλως διαγωνίζονται αἱ συζητήσεις, αἱ ὁράσεις καὶ αἱ ἀπ' αὐτὰς ἐμπνεόμενα πράξεις μας πρὸς βλάβην τῶν μαθητευομένων. Πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ πῶς δύναται τὸ ἰδιάζον αὐτὸ τοῦ λόγου κάλλος νὰ γεννήσει τὴν ἰδιάζουσαν συγκίνησιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν παράγεται ὁ ἐνθουσιασμός καὶ ἐπέρχεται ἢ πρὸς μίμησιν ῥοπή. Πῶς λοιπὸν παράγεται ἡ συγκίνησις αὕτη;

Πολλοὶ βεβαίως ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν μου θὰ ἐσπούδασαν ξένην γλῶσσαν ἐδῶ εἰς τὸν τόπον μας. Ἐξ αὐτῶν μερικοὶ θὰ μετέβησαν κατόπιν εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον, τοῦ ὁποίου εἶχαν σπουδάσει προηγουμένως τὴν γλῶσσαν. Ἐκεῖ ζῶντες θὰ παρατήρησαν, ὅτι μετὰ χρόνον ἀρχίζουν αἱ λέξεις ν' ἀποκτοῦν νέας ιδιότητας· εἰκόνας, παραστάσεις νέαι διεγείρονται δι' αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν μας. Τότε ἀρχίζομεν νὰ αἰσθανόμεθα ὅτι ἡ ἰδία λέξις ἦτο πρὶν σχετικῶς κενή· ὅτι, ἀδιάφορος πρὶν, ἀρχίζει τώρα νὰ μᾶς συγκινεῖ· ὅτι ἡ συγκίνησις αὕτη εὐρίσκει τριγύρω μας ἡγῶ ζῶσαν· ὅτι ἀπὸ τὴν ἡγῶ αὐτὴν ἐπιστρέφει εἰς τὴν ψυχὴν μας ἀντήχησις συγκινήσεως ὀλοκλήρου ἔθνους· ὅτι ζωὴ τέλος κινεῖ τὴν πρὶν ἀδρανῆ γλῶσσαν, ὅπως ἡ συμβίωσις πολλαπλασιάζει τὸν ἀτομικὸν εἰς ποικίλον ἀθροιστικὸν βίον. Ἴδου τὸ ἰδεῶδες τὸ ἐρικτὸν κατὰ τὴν ἐκμάθησιν ξένης γλώσσης, ἐρικτὸν

καὶ τοῦτο ὑπὸ συνθήκας ὄχι πάντοτε εὐκόλως ἐφικτάς.

Αὐτὴ ἡ ἐπίδρασις τῆς γλώσσης κυρίως εἶναι ἱκανὴ νὰ μεταβάλλει ἀπολύτως καὶ τὸν νοῦν καὶ νὰ τοῦ δώσει τὸν τύπον ἄλλου καὶ ὅλως διόλου διαφορετικοῦ λαοῦ.

Τὰ παραδείγματα εἶναι πάμπολλα· ἄς ἀφήσομεν τὰ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ἀλεξανδρινὴν ἐποχὴν, διότι ἔχομεν νεώτερα καὶ σύγχρονα πολλὰ καὶ ἐκπληκτικά. Ὁ Adalbert de Chamisso, Γάλλος τὸ γένος, δὲν ἤξευρεν οὔτε λέξιν γερμανικὴν κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν καὶ ὅμως ἔγινε κατόπιον ὄχι μόνον Γερμανὸς ποιητῆς με ὅλας τὰς εἰδικὰς γερμανικὰς ιδιότητας, ἀλλὰ καὶ Γερμανὸς ἄνθρωπος, ὡσάν νὰ ἔρρεεν εἰς τὰς φλέβας αὐτοῦ καὶ τῶν γονέων του τὸ αἷμα τῶν γονέων του τὸ αἷμα τῶν Γερμανῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Τακίτου (Παράβαλε Max Nordau Paradoxe Nationalitaet). — Τί ἄλλο παρὰ μόνον τ' ὄνομα ἔχουν ἰταλικὸν ὁ Ἄγγλος ζωγράφος καὶ ποιητῆς Dante Gabriele Rossetti, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ William Rossetti, συγγραφεὺς καὶ κριτικὸς, ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ ποιήτρια Christiana Rossetti; καὶ ὅμως εἶναι τέκνα τοῦ περιφήμου Ἰταλοῦ πολιτικοῦ καὶ ποιητοῦ Gabriele Rossetti. Πολλὰ τέλος καὶ ποικίλα παραδείγματα μᾶς δεικνύουν τὴν πανίσχυρον αὐτὴν μεταμορφωτικὴν δύναμιν τῆς γλώσσης. Κατ' ἀνάγκην δὲ συμπεραίνομεν τί παραμόρφωσιν, τί στρέβλωσιν φέρει ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας νεκρᾶς εἰς παιδικὸν νοῦν, διότι οὔτε τὸ ζωντανὸν μητρικὸν του ἰδίωμα ποτὲ μορφώνει καθόλου, οὔτε τοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ μεταδώσει εἰς τὸ νεκρὸν ἐκεῖνο σῶμα ζωὴν, καὶ ἄρα ἄλλη διέξοδος δὲν τοῦ μένει παρὰ νὰ νεκρώσει τὸν νοῦν καὶ τὴν γλῶσσαν του, καὶ τὰ προνόμια αὐτὰ φυλάττει ὁ Ἕλληνας διὰ τὰ τέκνα του καὶ τὰ ἔθνικά του σχολεῖα, διὰ νὰ μὴ προσβληθεῖ ἡ ἀκεραιότης τῆς ἀττικῆς γραμματικῆς καὶ

ἐνοχληθούν τ' αὐτιά τῶν φιληδούντων ταῖς ἡδυτάταις τῶν προγόνων φωναῖς.

Τί εἶδους εἶναι ἡ διανοητικὴ γλωσσικὴ συσκευὴ, ὁ ψυχικὸς δέκτης, αἱ γλωσσικαὶ ἡδοναὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν δυσκολεύομαι νὰ καταλάβω· ἀλλὰ φρονῶ ὅτι, ἂν προσέξει κανεὶς τὰ συναισθήματα, ὅσα μᾶς δίδει ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα, καὶ ὅσα δύναται νὰ μᾶς δώσει ξένη, ὅπως ἔδειξα ἀνωτέρω, θὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ ἀρχαιομάθεια, ὅση καὶ ἂν εἶναι, ἀδύνατον νὰ φέρει ἕως ἐκεῖ. Ἐξ ἐναντίας μάλιστα, ὅσον ἀρχαιομαθέστερος γίνεται, τόσον περισσοτέρας θ' ἀποκτᾷ ἀμφιβολίας, ἂν αἱ συγκινήσεις, ὅσας ἐκ τοῦ ὕφους τοῦ ἀρχαίου λόγου ἔχει, εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ὁ ἀρχαῖος ἀναγνώστης θὰ εἶχε. Μόνη ἡ ἀναβίωσις ἐκείνων καὶ ἡ μετ' ἐκείνων αὐτοῦ συμβίωσις θὰ παρεῖχεν εἰς αὐτὸν, μὲ τὴν νέαν καὶ κοινὴν μ' ἐκείνους συγκίνησιν, καὶ τὸ φῶς εἰς τὴν πρώτην ἀμυδρότητα καὶ τὴν διάκρισιν καὶ αἴσθησιν τῶν ἀποχρώσεων τοῦ λόγου.

Ἄλλ' ἄς ὑποθέσομεν ὅτι κατορθώσαμεν ἂν ὄχι νὰ αἰσθανόμεθα τὴν συγκίνησιν, ἀλλὰ νὰ ἐννοοῦμεν, σύμφωνα πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ τὸν θαυμασμὸν τῶν ἄλλων. Ἐπεταῖ ἐκ τούτου ὅτι ἐντὸς τοῦ σχολείου τὰ ἀρχαῖα κείμενα θὰ ἔχουν ἔστω καὶ αὐτὴν μόνην τὴν δύναμιν διὰ τὸν μαθητὴν τὸν αἰωνίως μὲ μηχανικὰς καὶ ὑλικὰς δυσκολίας παλαιόντα; Ἐδῶ, μοῦ φαίνεται, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην συζητήσεων καὶ ἀναλύσεων· ἡ καθημερινὴ παρατήρησις εἶναι πρόχειρος καὶ θλιβερά.

Ἄλλὰ, θ' ἀντεῖπουν ἀμέσως πολλοί, εἰς τοιαῦτα θλιβερά ἀποτελέσματα ἐφθάσαμεν, διότι αἱ σπουδαὶ τῆς ἀρχαίας ὁλονὲν περιορίζονται, παραγκωνίζονται, δὲν διαθέτομεν χρόνον ἐπαρκῆ δι' αὐτὰς κτλ. κτλ. Πλὴν τότε τί νὰ σκεφθοῦμεν δι' ἐκείνους ὅσοι ἐδαπάνησαν ὅλον τὸν βίον εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων κειμένων;

Διατί τάχα ὁ κορυφαῖος τῶν ἀττικοφάγων, ὁ ὁποῖος εὕρισκε: ὅλους τοὺς Ἑλληνας βορβορωδῶς ἀμαθεῖς, ἀμούσους, ἀνουθετήτους, χηνῶδεις, βοσκηματώδεις, ὄλα, ὅσα λέγομεν καὶ γράφομεν παράσημα, παρακεκομμένα, βδελυρὰ καὶ παμμόχθηρα, ἔμεινεν αὐτὸς ἀνουθετήτος καὶ δὲν κατόρθωσε νὰ μᾶς παρουσιάσει δείγματα καλαισθησίας καλλιλογικὰ ἢ καλλιλογίας καλαισθητικὰ ἀξιομίμητα ἢ ἔστω ἀπλῶς ἀνεκτά;

Καὶ μήπως δὲν συνέβη εἰς πολλοὺς τῶν ἀρχαιομαθεστάτων σοφῶν τῆς Ἑσπερίας νὰ διορθώσουν ὡς φθορὰς τοῦ κειμένου ἰδιαζούσας τῶν ἀρχαίων ἐκφράσεις, ποιητικὰς ἀδείας κτλ. καὶ νὰ φθείρουν αὐτοὶ τὸ κείμενον τοῦ συγγραφέως; Θὰ ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ τοὺς συμβεῖ τὸ ἴδιον διὰ κείμενον συγχρόνου συγγραφέως;

Ὅστις εἶναι περίεργος εὕρισκε εὐφυστάτας περὶ τοῦ θέματος παρατηρήσεις τοῦ ἐξόχου μας λογογράφου καὶ ἀρχαιομαθοῦς Δ. Βερναρδάκη εἰς τὰ προλεγόμενα καὶ σχόλια τῶν Φοινισσῶν τοῦ Εὐριπίδου κτλ. Ἐὰν δὲ παρόμοια συμβαίνουν εἰς ἄνδρας ἐπὶ μακρὰς δεκαετηρίδας ἀσκουμένους εἰς αὐτὴν τὴν ποντοπορίαν, εἰς τί σάλον καὶ ναυτίαν ρίχνομεν τὸν ταλαίπωρον παιδικὸν νοῦν μὲ τὸ ἀνερμάτιστον βαρκάκι του;

Ὅπως ὁ πιθηκισμὸς τῶν ἐξωτερικῶν σχημάτων τοῦ παρελθόντος μᾶς καθιστᾷ γελοίους, οὕτω μωρία μοῦ φαίνεται νὰ πιστεύομεν ὅτι δυνάμεθα νὰ ἐπαναφέρομεν εἰς τὴν ζωὴν τὰ εἰδικὰ ἐκεῖνα χρονικὰ καὶ τοπικὰ ἀπὸ τοῦ ὕφους συναισθήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐκφάνσεις τῆς συμβιώσεως καὶ τὰ ὁποῖα μόνος ὁ παλμὸς τῆς ἀθροιστικῆς ζωῆς δύναται νὰ καταστήσει αἰσθητὰ καὶ συναισθητὰ; (Παράβαλε Renan Les premiers ages de l'esprit humain — La vraie critique litteraire Alfred de Musset Lettres sur la Litterature κλπ. κλπ.).

Τὸ νὰ φανταζόμεθα ὁμῶς ὅτι παιδιὰ οὐριασμένα ἀπὸ τὰς κλίσεις καὶ ἐγκλίσεις, ἀπὸ τὴν ἀποστήθισιν κανόνων γραμματικῆς κατὰ τὴν παιδαγωγικὴν ἢ τὴν ἱστορικὴν καὶ γλωσσολογικὴν ἢ κατὰ τὴν συνισταμένην ἐκ τῶν δύο ἀπολιθωτικὴν μέθοδον, ὕστερ' ἀπὸ τόσα φθογγολογικὰ πάθη, ὕστερ' ἀπὸ τόσας συστολάς καὶ ὑφαιρέσεις καὶ συνθλίψεις καὶ ἐκθλίψεις καὶ ἀποκοπὰς θὰ κρατήσουν ἀκόμη ἀρκετὴν διάθεσιν ἢ κλίσιν καὶ ἐγκλίσιν διὰ νὰ αἰσθανθοῦν καλλονὰς τοῦ ὕφους, αἱ ὁποῖαι παρέρχονται ἀπαρατήρητοι διὰ τοὺς πλείστους τῶν διδασκάλων των, καὶ μάρτυς τὸ ὕφος των, τοῦτο εἶναι, μὰ τὴν ἀλήθειαν, νηπιώδης κατάστασις ἐκπαιδεύσεως! Τὸ τί κυρίως θαυμάζομεν εἰς τὸ ὕφος τῶν ἀρχαίων κατὰ τὸ διάστημα τῶν σχολικῶν μας σπουδῶν δὲν ἠξεύρομεν καλὰ καλὰ. Θαυμάζομεν! ἀλλὰ τὸ κάμνομεν ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τοὺς διδασκάλους μας! Διὰ τὸν ἀληθινὸν θαυμασμὸν χρειάζεται συγκινήσις ἐσωτάτη καὶ τοιαύτη δὲν γεννᾶται κατὰ διαταγὴν ἢ σύστασιν.

Ναὶ βέβαια, ἡ ἀρχαία φιλολογία ἔχει μορφωτικὴν δύναμιν διανοητικὴν καὶ καλαισθητικὴν ἔκτακτον, ἀλλὰ διὰ ποίους καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας; Πόση ἀπαιτεῖται ἀρχαιομάθεια ἐπιστημονικὴ, μελέτη τῶν λεπτομερειῶν καὶ βαθεῖα γνῶσις τοῦ ἀρχαίου βίου, πόση ἔμφυτος εὐαισθησία καὶ τάλαντον φαντασίας, πόσα δηλαδὴ ἀπαιτοῦνται φυσικὰ χαρίσματα καὶ ἐπίκτητα στολίσματα συνενωμένα εἰς τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον; Θέλετε καὶ μερικὰς πειραματικὰς καὶ συγχρόνους ἀποδείξεις; Συγκρίνετε τῆς Ζωγραφείου βιβλιοθήκης, ἡ ὁποία ἐγένεν, ὑποθέτω, μετὰ τὴν πρόθεσιν νὰ ἀναζωπυρήσει τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ ἀρχαία γράμματα καὶ ἐφθασεν ἤδη ἀσφαλῶς εἰς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα, συγκρίνετε ἐὰν θέλετε, δύο τόμους, τὴν Ἀντιγόνην τοῦ

Σοφοκλέους με τὰς Φοινίσσας τοῦ Εὐριπίδου, καὶ θὰ εὐρετε ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ἐπίσης νεκρὰ κείμενα τοῦ μὲν τὴν νεκρότητα με ἀιγυπτιακὴν μουμιοειδῆ παρασκευὴν ἐπιτεينوμένην, τὰς δὲ Φοινίσσας μεταβαλλομένας σχεδὸν εἰς ζωντανὸν ἔργον. Ὅφειλεται τοῦτο εἰς τὸ ἀρχαῖον κείμενον; ὄχι βέβαια· τὰ κείμενα αὐτὰ θὰ κατέκειντο ἐπίσης νεκρὰ δι' ἡμᾶς τοὺς κοινούς ἀνθρώπους, καὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀρμόδιοι κριταὶ εἴμεθα ἡμεῖς κυρίως οἱ κοινοὶ καὶ ἀναπτίκιστοι καὶ ἀνουθέτητοι· τὸ αἷτιον τῆς κολοσσιαίας αὐτῆς διαφορᾶς εἰς τὰς δύο ἐκδόσεις ὀφείλεται λοιπὸν ὄχι εἰς τὸ παλαιὸν κείμενον, ἀλλ' εἰς τὸν νέον ἄνθρωπον, ὁ δὲ Βερναρδάκης δὲν εἶναι μόνον ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων, δὲν εἶναι μόνον σοφὸς ἀρχαιομαθὴς, κριτικὸς, γραμματικὸς, ἀλλὰ καὶ ποιητὴς καὶ λογογράφος, δηλ. δημιουργός. Διὰ τοιούτους ἀνθρώπους κινεῖται ὀπισθεν τῶν λέξεων κόσμος ὀλόκληρος ἐπιστημονικῆς ἀρχαιομαθείας, ἀλλὰ τὸν κόσμον αὐτὸν ζωογονεῖ φαντασία ποιητικὴ καὶ καρδιά θερμὴ ἀνθρώπου ζωντανοῦ! . . . Μάλιστα ἄνθρωποι τοιοῦτοι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ θαυμάζουν καὶ αὐτοὶ δύνανται νὰ μεταδώσουν τὸν θαυμασμὸν αὐτὸν τὸν δικόν των, ἀλλὰ με τὴν δικήν μας γλώσσαν! Τί κρίμα ὅτι ἄνθρωποι τοιοῦτοι δὲν ἀποφασίζουσιν νὰ ἐκδώσουν μεταφράσεις καὶ ἐρμηνείας κατ' ἐκλογὴν τῶν ἀρχαίων ἀριστουργημάτων, ὅπως μόνον αὐτοὶ εἶναι ἱκανοὶ νὰ τὸ κάμουν, ὄχι τεχνικὰ ἔργα διὰ τοὺς συντεχνίτας των, ἀλλ' ἔργα νέας τέχνης ἀναζωογονοῦντα χάριν ἡμῶν τῶν κοινῶν ἀνθρώπων τὰ παλαιά.

Καὶ ὁμως, ὡς τὸ εἰποῦμεν εἰς τὴν ρύμην τοῦ λόγου, τοιοῦτον ἔκτακτον ἄνδρα ἐστέρησεν αὐτὴ ἑαυτὴν ἡ πανεπιστημιακὴ νεολαία κ' ἔπειτα ἀπεκδεχόμεθα ἀπὸ ἀρχαῖα κείμενα μὸρφωσιν τοῦ ἥθους νηπίων! ὁ Θεὸς νὰ μᾶς λυπηθεῖ.

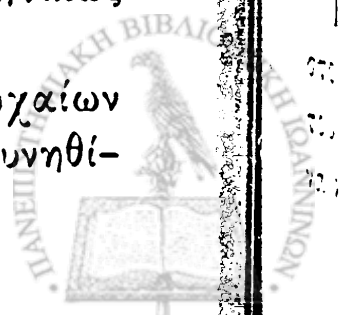

Ἐξ αὐτῶν τῶν ὀλίγων, ὅσα εἶπαμεν, τὸ ἐπεικέστατον συμπέρασμα εἶναι ὅτι ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας, ὅπως γίνεται ἐντὸς τοῦ σχολείου, δὲν φέρει καμίαν ἀπολύτως κανενὸς εἴδους μὀρφωσιν, ὑφιστάμεθα δὲ ἡμεῖς οἱ τριγυρινοὶ, οἱ περὶ τὸν μαθητὴν δηλαδὴ—ἂν τοῦλάχιστον θέλωμεν νὰ εἰποῦμεν καθαρὰ τὸ τί αἰσθανόμεθα—χρο- νίαν ἀπογοήτευσιν.

Ἄλλὰ δὲν σταματᾷ ἐδῶ ἡ βλάβη· εἰς αὐτὴν τὴν σπατάλην τοῦ χρόνου, τῆς ὑγείας, τοῦ νοῦ, ἡ ὁποία γίνεται διὰ νὰ μορφωθῆι δῆθεν γλωσσικῶς ὁ μαθητής, εἰς αὐτὴν τὴν ἀγραμμάτιστον γραμματικομανίαν, ἡ ὁποία μᾶς φέρει γραμματικῶς ἀνετοιμοὺς εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰ πολυπλοκώτερα γραμματικὰ φαινόμενα διὰ μεθόδων καταλλήλων μόνον διὰ τυφλοπόντικα, εἰς αὐτὴν τὴν διηνεκῆ σύγχυσιν ὄλων, ὅσα ἔπρεπε νὰ εἶναι χωρισμένα καὶ σαφῆ καὶ καθαρὰ, εἰς αὐτὰ ὅλα πρέ- πει νὰ προσθέσομεν καὶ ἄλλην ψυχικὴν βλάβην.

Ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας ἀρχίζει εἰς ἡλικίαν θετι- κῶς ἀκατάλληλον καὶ μὲ κείμενα ὑπερθετικῶς ἀκα- τάλληλα. Τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐνδια- φέρουν καὶ συγκινήσουν καὶ θερμάνουν παιδικὰς ψυχὰς. Τ' ἀντικείμενα, περὶ τῶν ὁποίων πραγματεύονται, εἶναι ὑψηλὰ φιλοσοφικὰ διανοήματα καὶ πολύπλοκα ἱστο- ρικὰ καὶ κοινωνιολογικὰ φαινόμενα. Τῶν φαινομένων καὶ διανοημάτων αὐτῶν ἡ πρὸς τὰ σύγχρονα παρα- βολή, ἡ σχετικὴ ἀξία, ἡ ἐκτίμησις λοιπὸν καὶ ὀρθὴ τοποθέτησις, θὰ ἦτον ἀδύνατον νὰ γίνῃ, καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσομεν ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν ἢ θὰ ἦτο πρέπον νὰ ἐξηγοῦνται σαφῶς τὰ κοινωνιολογικὰ ἐκεῖνα φαινόμενα καὶ φιλοσοφικὰ διανοήματα εἰς παιδάρια διανοητικῶς καὶ βιωτικῶς ἀπαράσκευα καὶ ἀνέτοιμα.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων κειμένων ἐργασία καταντᾷ ἀηδῆς καὶ ἀνιαρά· συνηθί-

ζει τὸν παιδικὸν νοῦν εἰς τὰ κατὰ προσέγγισιν εἰς τὰ ἀσαφῆ καὶ ἀνακριβῆ καὶ ἀνεπαρκῆ καὶ ἀδικαιολόγητα, τὸν κρατεῖ εἰς σκότος τὸ ἐσώτατον, ὅπου οὔτε αὐτὸς ὁ μαθητὴς βλέπει τίποτε καθαρά, οὔτε οἱ ἄλλοι οἱ περὶ αὐτὸν ἤμποροῦν νὰ διακρίνουν τί σκέπτεται, ἂν σκέπτεται. Ἀμαύρωσις, εἶπεν εὐφυστάτα ὁ ὀφθαλμολόγος Philipp von Walther, εἶναι ἐκείνη ἡ πάθησις, ὅπου ὁ ἀσθενὴς δὲν βλέπει τίποτε καὶ ὁ ἰατρὸς ἄλλο τόσον. Τί θαυμάσιος ὀρισμὸς διὰ τὴν κλασσικὴν μας ἐκπαίδευσιν !

* Ἄς προσέξομεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι μὲ τὰ μάτια μας δίχως νὰ φορέσομεν τὰ καπνισμένα ματογυάλια τοῦ ἀττικισμοῦ καὶ θὰ ἰδοῦμεν καὶ θὰ πεισθοῦμεν, ὅτι ἡ δῆθεν νοητικὴ αὐτὴ ἀσκησις συνίσταται εἰς ἓν εἶδος μαντικῆς ὑπὸ ἀσαφεῖς οἰωνούς· ὅτι εἰς τὴν μὴ ἐξελέξιμον αὐτὴν οἰωνοσκοπικὴν ἐνασχόλησιν, κατ' εὐφημισμὸν διανοητικὴν ἀσκησιν καλουμένην, καταφεύγουν ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη τῶν μαθητῶν πλὴν τῶν ἀναλγήτων· ὅτι τέλος ἀνεξέλεγκτος μένει κατ' ἀνάγκην ἡ ἐργασία, διότι ποῖος θέλετε νὰ τρέχει κατόπιν ἀπὸ τὸν μαθητὴν διὰ νὰ ἀνιχνεύει τί ἐκεῖνος, καὶ δικαίως μὰ τὴν ἀλήθειαν, μηχανεύεται διὰ νὰ εὐκλύνει εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀηδῆ αὐτὴν ἐργασίαν, τί μεθόδους πρὸς αὐταπάτην καὶ ἐξαπάτησιν ἐπινοεῖ. Ἴδου λοιπὸν ἡ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων κειμένων διανοητικὴ ἀσκησις καὶ ἐξ αὐτῆς δύναται καθεὶς νὰ συμπεράνει καὶ τὴν ἠθοπλαστικὴν ἐπενέργειαν.

*Οἶα γὰρ ἂν πολλάκις φαντασθῆς, τοιαύτη σου ἐστὶ ἡ ψυχὴ.
Βάπτεται γὰρ ὑπὸ τῶν φαντασιῶν ἡ ψυχὴ.*

Μαρκὸς Αἰθῆλιος

Εἰς τοιοῦτου εἶδους βλάβιμον ὑποβάλλεται τὸ μέγιστον μέρος τῶν μαθητῶν, εἰς αὐτοὺς δὲ τοὺς πολλοὺς, τοὺς πλείστους, πρέπει νὰ προσέχομεν, ὅταν θέλομεν νὰ κρίνομεν τὴν ἰξίαν κάθε ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος.

Διότι οἱ ἑξαιρητικοὶ ἐκεῖνοι μαθηταὶ, ὅσοι ὕστερ' ἀπ' ὅλον αὐτὸ τὸ ζύμωμα καὶ πλάσιμον παρουσιάζουν ἀποτελέσματα καλὰ, ἀποδεικνύουν τοῦτο καὶ μόνον· ὅτι ὑπάρχουν καὶ ψυχαὶ ὅπως ὑπάρχουν σώματα, τὰ ὅποια ἀντέχουν εἰς κάθε κακουχίαν, εἰς ὅλας τὰς παρεκτροπὰς, εἰς τὴν σπατάλην τῶν ζωικῶν δυνάμεων καὶ ἐξέρχονται ἀπὸ ὅλα αὐτὰ νικηταὶ καὶ ἀκμαῖοι, ἐμπαίζοντες τὴν ὑγεινήν καὶ τοὺς κανόνας καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς.

Τώρα πιστεύω νὰ ἐννοήσετε εὐκόλως καὶ νὰ πεισθεῖτε, φίλε κύριε, ὅτι εἰλικρινεστάτη εἶναι ἡ πρὸς τοὺς ἀναλφραβήτους συμπάθειά μου καὶ εὐλογιωτάτη ἡ περὶ αὐτῶν μέριμνά μου, ὅχι δὲ παραδοξολογία· ὅσα σᾶς ἔλεγα εἰς τὴν πρώτην μου ἐπιστολὴν καὶ διὰ τὰ ὅποια παρ' ὀλίγον ν' ἀγανακτήσῃτε. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ μὴ καθυποβαλλόμενοι εἰς τοιοῦτου εἴδους νοσπλαστικούς χειρισμοὺς διατηροῦν τὸν νοῦν ὑγιῆ, ἀκμαῖον, ἄθικτον, τὸ δὲ ἀγαθὸν αὐτὸ, νομίζω, θὰ παραδέχεσθε καὶ σεῖς, ὅτι πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀνώτερον ἀπὸ τὴν ἐκμάθησιν τῶν τύπων τῆς ἀττικῆς διαλέκτου καὶ ἀπὸ τὴν τεχνολογίαν τῶν ἀττικῶν κειμένων.

Σεῖς παραδέχεσθε, φαίνεται, εἰδικὴν καὶ μυστηριώδη διαφορὰν μεταξὺ γραμματισμένων καὶ ἀναλφραβήτων· ἀλλ' εὐκόλως νὰ πεισθεῖτε περὶ τοῦ ἐναντίου. Καὶ αἱ δύο αὐτὰ τάξεις τῶν ἀνθρώπων ἐργάζονται μὲ τὰ ἴδια διανοητικὰ ὄργανα κατὰ τὸν ἴδιον οὐσιωδῶς τρόπον· καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ αἰσθάνονται, ἀντιλαμβάνονται, παρατηροῦν, μεταχειρίζονται τὴν ἐπαγωγὴν, τὴν ὑπόθεσιν, τὸν συλλογισμόν· καὶ ὁ ἀναλφραβὴτος καὶ ὁ σοφώτατος ἔχουν τὴν τάσιν νὰ γενικεύουν ὅσα ἀντιλαμβάνονται, νὰ συνδέουν δηλαδὴ ἀσυναίσθητως τὴν παροῦσαν ἐντύπωσιν μὲ ἄλλας εἰκόνας νοερὰς ἀπὸ προηγουμένας ἐντυπώσεις καὶ ἀντιλήψεις. Σφάλματα

κατὰ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν τὴν διανοητικὴν συμβαίνουν εὐκολα καὶ συχνά· μᾶς συμβαίνουν, ἐὰν ἀποδώσομεν εἰς τῆς παρούσης αἰσθήσεως τὸ διανοητικὸν προϊόν ιδιότητος, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς ἐκεῖνα τὰ προϋπάρχοντα νοερὰ ἰνδάλματα. Ἀλλὰ τὰ σφάλματα αὐτὰ δὲν εἶναι προνόμιον τῶν ἀναλφάβητων· εἰς αὐτὰ ὑπόκειται κάθε τάξις ἀνθρώπων, αὐτὰ δὲ τὰ σφάλματα πρόκειται νὰ μᾶς διδάξει ἢ σκόπιμος διανοητικὴ ἀγωγή πῶς ν' ἀποφεύγομεν.

Ποία ἡ ἀγωγή αὐτὴ δὲν εἶναι τοῦ παρόντος θέμα· πάντως ὅμως ὄχι αἱ εἰς χρῆσιν γραμματικαὶ τῆς νεοελληνικῆς καὶ ἀττικῆς, οὔτε αἱ κατὰ τὰς εἰσηγήσεις τῆς παιδαγωγικῆς, οὔτε αἱ κατὰ τὴν ἱστορικὴν καὶ συγκριτικὴν μέθοδον· οὔτε τὰ κείμενα τοῦ Πλάτωνος καὶ Θουκυδίδου καὶ Δημοσθένους, τὰ ὁποῖα δίδομεν εἰς νήπια ὡς κλασσικῶν σπουδῶν ἀντικείμενα, ἐνῶ ἀντίκεινται ἀκριβῶς εἰς τὴν κλασσικότητα, ἐνῶ εἶναι αὐτόχρημα ἀναίρεσις τῆς κλασσικῆς ἀγωγῆς τῶν ἰδίων συγγραφέων των. Διότι ναὶ μὲν ὁ Πλάτων, ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Θουκυδίδης δὲν ἔμειναν βέβαι' ἀπαιδευτοὶ, ἀλλ' ἡ ἐκπαίδευσίς των δὲν ἐγένετο μὲ τὰ κείμενα τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ἰσοκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος. Μουσικὴ, ποίησις καὶ γυμναστικὴ ἦσαν ἀρκεταὶ διὰ τὴν πλήρη ἀλλὰ στοιχειώδη ἐκείνην ἐκπαίδευσιν· πολὺ δὲ μεγαλείτερον ὄνειδος ἐθεωρεῖτο καὶ χειροτέρας συνεπειᾶς εἶχε διὰ τὸν μαθητὴν νὰ μὴν ἠξεύρει νὰ κολυμβᾷ παρὰ νὰ μὴν ἐννοεῖ τὸν Ἀρεοπαγιτικὸν τοῦ Ἰσοκράτους ἢ τὰς ἱστορικὰς μελέτας τοῦ Θουκυδίδου ἢ τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος.

Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ ἐνοχλοῦμεν τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους, ὅταν εἶναι εὐκόλον νὰ ἰδοῦμεν τριγύρω μας πόσοι ἀναλφάβητοι, πόσοι, ἀφοῦ κατόρθωσαν νὰ διέλθουν τὸ σχολεῖον συστηματικῶς ἀνθιστάμενοι κατὰ μαθημά-

των ἀκατανοήτων καὶ δίχως τὸ ἐλάχιστον ἐνδιαφέρον, διέπρεψαν κατόπιν πολυειδῶς, πόσους δὲ ἀφ' ἑτέρου ἐπιμελεστάτους ἢ τοιαύτη σχολικὴ ἐκπαίδευσις παρασκευάζει ἀνικάνους πρὸς κάθε διανοητικὴν καὶ πρακτικὴν δρασίαν.

Διότι μόνον ἐκτάκτως προικισμένα παιδιά δύνανται νὰ καταδαμάσουν τοιαύτην σύγχυσιν καὶ νὰ μείνουν δίχως βλάβην· τὰ κοινὰ ὅμως παιδιά ἀντιδρῶν εἴτε διὰ τῆς ἀμελείας καὶ μένουν τοῦλάχιστον ἀβλαβῆ, εἴτε διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ φέρονται εἰς ἀνίατον σύγχυσιν.

Ἰπὸ τοιαύτας συνθήκας εὔχομαι εἰς τὸν μαθητὴν ἢ ἔκτακτον νοῦν καὶ ὑγείαν, δῶρα σπάνια, ἢ συμβουλεύω ἀμέλειαν· διότι θεωρῶ, καὶ σεῖς πιστεύω μαζί μου, τὸ δίπλωμα τῆς ἀναττικοσύνης πολὺ προτιμότερον ἀπὸ τὴν διπλωματοῦχον ἐγγράμματον ἀττικὴν ἀποβλάκωσιν. «D'ailleurs qui ose décider ici bas entre un savant et un ignare, qui est le plus parfait, ou le moins sot, pour parler net? Musset».

Ὡστε ἐπανέρχομαι εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς πρώτης μου ἐπιστολῆς· ὑπὸ παρομοίας δηλ. συνθήκας καμία κατεπεύγουσα ἀνάγκη νὰ ἐλαττώσομεν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀναλφabethῶν. Δὲν λαμβάνομεν πρὸς στιγμὴν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ τάξις αὕτη εἶναι ἀνεξάντλητον ταμεῖον δυνάμεως σωματικῆς καὶ διανοητικῆς, θησαυρὸς ἐθνικὸς, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀκαταπαύστως ἐξέρχονται τόσαι ἐνεργητικότητες, τόσα ἔκτακτα τάλαντα;

Ἄλλ' ἄς ἐπανέλθομεν εἰς τὸ προκείμενον. Διὰ τοῦ μέτρου λοιπὸν αὐτοῦ, τοῦ ἐντελοῦς χωρισμοῦ τῆς ἀρχαίας, θ' ἀπαλλαγεῖ τὸ μὲν σχολεῖον διὰ μιᾶς ἀπὸ τὴν χρονίαν ἐλογενῆ καχεξίαν τοῦ ἀττικισμοῦ, ἢ ὁποῖα τοῦ ἔχει ποτίσει τὰ κόκκαλα ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων, ἢ

δὲ ἐθνικὴ μας γλῶσσα βαθμηδὸν ἀπὸ τὴν ποδάγραν μὲ ὄλας τῆς τὰς συνεπείας, τὰς ὁποίας ἔψαλεν ὁ κάλαμος τοῦ Λουκιανοῦ.

Ὅταν θὰ παύσομεν νὰ ὄνειρευόμεθα ὅτι τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος τοῦ μαθητοῦ θὰ μορφώσουν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, τότε θὰ καταλάβομεν ὅλοι μας ὅτι ὁ μαθητὴς ἔχει νὰ πράξει κάτι ὑψηλότερον παρὰ νὰ ἀττικίζει καὶ ψιττακίζει καὶ τότε, ἀλλὰ μόνον τότε, θ' ἀρχίσει ἐντὸς μὲν τοῦ σχολείου ἢ ἀληθινὴ καλλιέργεια, ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ ἢ ἐλευθέρα ἐξέλιξις τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσης.

Ἄλλὰ δὲν ἀρκεῖ μόνον, φρονῶ, νὰ χωρισθεῖ καὶ μετατεθεῖ εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς μέσης ἐκπαιδευσεως ἢ σπουδῆς τῆς ἀρχαίας, ἀλλὰ πρέπει νὰ γίνῃ ἢ σπουδὴ αὐτῆς προαιρετικὴ, ἀναγκαστικὴ δὲ μόνον εἰς ὄσους θὰ ἐπιδοθοῦν εἰς σπουδὰς φιλολογικὰς, ἱστορικὰς, φιλοσοφικὰς, καλλιτεχνικὰς.

Ἰξεύρω πολὺ καλὰ τί ἀντιρρήσεις ἤμπορεῖ νὰ προκαλέσει παρομοία πρότασις· ἀλλ' ἀρκεῖ ν' ἀποσείσομεν πρὸς στιγμὴν τὴν νάρκην, τὴν ὁποίαν παράγει ἢ ἀττικοφανῆς φρασεολογία καὶ νὰ προσέξομεν ἀπ' εὐθείας εἰς τὰ πράγματα. Ἰότε θὰ ἰδοῦμεν ὅτι τὸ πρᾶγμα οὐσιωδῶς γίνεταί ἤδη· διότι οἱ πλείστοι τῶν μαθητῶν ἐγκαταλείπουν τὰ θρανία ἐνωρίτατα, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως, ὅτι ὡς μόνον ἐφόδια ἀποκομίζουσι ἐκ τοῦ σχολείου τὴν σύγχυσιν τῆς τρισυποστάτου γραμματικῆς καὶ γενναίαν δόσιν ἀρχαιομαθείας. Ὅτι ἡ ἀνάγκη τῆς σπουδῆς ξένων γλωσσῶν γίνεται καθ' ἡμέραν πλέον ἐπαισθητὴ· ὅτι πρὸς τὴν σπουδὴν αὐτῆς φέρεται ἀκαταμαχῆτως ὁ μαθητὴς καὶ διότι ἀμέσως δι' αὐτῶν φέρεται εἰς τὴν ποθητὴν ἀρμονίαν μεταξὺ ἐνδιαθέτου καὶ γραπτοῦ καὶ προφορικοῦ λόγου, εὐτύχημα ἄλλως ἀνέφικτον εἰς αὐτόν, καὶ διότι καὶ τὰς ἰδανικὰς καὶ

τάς κοινωνικάς ἀνάγκας ἐξυπηρετεῖ καὶ διότι ὅλα αὐτὰ ἀκοπώτερα καὶ ταχύτερα ἐπιτυγχάνει.

Περὶ τὸν νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι διὰ τοὺς μονογλώσσους, ὅσοι ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν των καὶ μόνην γλῶσσαν ἀναμένουν νὰ διδαχθῶν καὶ νὰ πορισθῶν εὐγενῆ καθ' ὅλον τὸν βίον τέρψιν, καταντοῦν ἀδύναται αἱ στιγμαὶ τῆς ἀνωτέρας αὐτῆς διανοητικῆς ὑπάρξεως.

Περὶ τὸν νὰ εἰπῶ ὅτι εἶναι ὄνειδος ἡ "Ἑλλην νὰ ὑφίσταται αὐτὰ μὲ τὴν ὠραίαν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ἐτοίμασεν αὐτὸς ὁ ἀγράμματος καὶ δῆθεν ἀνουθέτητος διὰ τοὺς λογίους του, καὶ ὅτι αὐτοὶ ὡς ἀντάλλαγμα τὸν ἐμποδίζουν νὰ ἀπολαύσει τὸ δημιούργημά του· ὅτι θὰ ἦτο πλέον καιρὸς ἀντὶ νὰ θέλουν νὰ νοουθετοῦν αἰωνίως, νὰ νοουθετῆθῶν καὶ αὐτοί, ὅτι δίχως γλωσσικὴν ἐνότητα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξει ἐκπαιδευτικὴ ἐνότης καὶ πολλὰ ἄλλα πράγματα.

Ἀφίνω ὅλ' αὐτὰ κατὰ μέρος καὶ ἔρχομαι εἰς τὴν θέσιν ἐκείνων, ὅσοι διὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους λόγους, ὅλοι βέβαια ἀπὸ εὐγενέστατα αἰσθήματα ἐμπνεόμενοι, συνηγοροῦν ὑπὲρ τῶν κλασσικῶν σπουδῶν. Εἰς αὐτῶν τὴν θέσιν μεταβαίνω καὶ τοὺς παρακινῶ νὰ προσέξουν εἰς ὅσα καθημέραν τριγύρω των παρατηροῦν. Προσοχὴ καὶ ἀμεροληψία θὰ δείξουν ὅτι ἕως πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν ἐσπουδάσαμεν τὴν ἀρχαίαν πολὺ καλλίτερα, ἀλλ' ὅτι αἱ σπουδαὶ αὐταὶ ἐπῆραν πλέον τὸν κατήφορον, ὅτι τὸ ποιόν των συνεχῶς ἐξευτελίζεται. "Ὅτι συμβαίνει μὲν τοῦτο καὶ ἄλλοῦ μὲ ὅλα τὰ περὶ τοῦ ἐναντίου λεγόμενα καὶ γραφόμενα, ἀλλ' ὅτι δι' ἡμᾶς τοῦτο εἶναι αἴσχος. "Ὅτι πρὸς διόρθωσιν τοῦ κακοῦ τούτου, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ μέγα ὄνειδος δι' ἡμᾶς, καμμίαν ἀπολύτως θεραπευτικὴν δύναμιν δὲν ἔχει ἡ ἀττικοφάνης φρασεολογία. "Ὅτι τέλος, ἂν ἐπιθυμοῦμεν θεραπείαν

δι' ἔργων, πρέπει νὰ κατορθώσομεν νὰ γίνῃ ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας καὶ ἐμβριθεστέρα καὶ τερπνοτέρα καὶ δι' αὐτὸ πρέπει καὶ καιρὸν πολὺ περισσότερον νὰ διαθέσομεν καὶ μεθόδους ἀπλᾶς νὰ ἐπινοήσομεν· διότι ὅλου τοῦ κόσμου τὰ σχολικὰ ὠρολόγια καὶ ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ συνδυασμοὶ εἶναι ἀδύνατον ν' ἀλλάξουν τὴν ἔμφυτον τοῦ ἀνθρώπου τάσιν ν' ἀηδιάζει, ν' ἀποστρέφεται, ν' ἀποπτύει ὅ,τι εἶναι ἀκατάλληλον διὰ τὴν ἡλικίαν του καὶ τὸ πνεῦμα του, ὅ,τι τοῦ παρουσιάζεται ἀμεθόδως καὶ χωρὶς ἐνδιαφέρον.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους πρέπει ὄχι μόνον νὰ χωρισθῇ ἐντελῶς καὶ μετατεθεῖ ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴν εἶναι ὑποχρεωτικὴ δι' ὅλους ἀνεξαιρέτως· νὰ παύσῃ δηλ. ἡ καταναγκαστικὴ κυκλοφορία τοῦ ἀττικοφανοῦς χαρτονομίσματος διὰ νὰ λάμψῃ ὁ ἄδολος χρυσὸς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας.

Περὶ ὅλων αὐτῶν ἀνάγκη νὰ σχηματίσομεν πεποιθήσιν· ὅταν δὲ ἡ πεποίθησις αὐτὴ φθάσῃ εἰς ἐκρηκτικὴν ἔντασιν, τότε θὰ ἰδοῦμεν τὸν ἐκπαιδευτικὸν ζόφον νὰ διαλυθῇ, τότε μόνον ἡ τάξις θὰ διαδεχθῇ τὸ χάος καὶ τὴν σύγχυσιν· τότε θὰ τοποθετήσομεν ὅλα εἰς τὴν ἀκατάλληλον θέσιν καὶ σχέσιν πρὸς τὸν μαθητὴν, ἀντὶ νὰ περιφέρομεν τὸν μαθητὴν εἰς τὰς πλέον ἀκαταλλήλους θέσεις, διὰ νὰ χρησιμεύῃ πότε ὡς δοῦλος τῶν ἱστορικῶν λόγων καὶ πότε ὡς ἐπικύρωσις ὅτι μυστηριώδης εἶναι ἡ φύσις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ ἐπομένως μυστηριώδες καὶ σκοτεινὸν πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας σύστημα. "Ὅταν λοιπὸν διαλυθῇ ὁ ζόφος, τότε θὰ ἰδοῦμεν ὅτι διὰ νὰ μάθῃ ὁ νέος γλῶσσαν νεκρὰν, ἢ ἔστω τὴν νεκρὰν μορφήν τῆς πρὸ εἴκοσι αἰώνων γλώσσης του, καλὸν εἶναι πρῶτα νὰ ἐδραιώσῃ μίαν βάσιν καὶ ὅτι αὐτὴν τὴν βάσιν τὴν ἔχει μέσα του.

ἔνδον βλέπε· ἔνδον ἢ πηγὴ τοῦ ἀγαθοῦ
καὶ αἰεὶ ἀναβλύειν δυναμένη, ἐὰν αἰεὶ σκάπτῃς.

Μάρκος Αὐρήλιος

καὶ ὅτι χωρὶς αὐτὴν τὴν φυσικὴν προπαίδειαν δὲν πρέπει νὰ φρονεῖ ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὸν Ὀλυμπον, ἀλλ' ὅτι τσαλαβουτᾶ εἰς ἔλθῃ, ἀναπνέει ἀναθυμιάσεις δηλητηριώδεις καὶ ἐκλαμβάνει τὸ παραλήρημα τῆς καχεξίας ὡς τοὺς λόγους τοῦ μουσολήπτου Ἀπόλλωνος.

Τότε θὰ ἐννοήσομεν ὅτι θὰ εἶναι μὲν ἡ γλωσσικὴ τοῦ μαθητοῦ ἐκπαίδευσις πλήρης, ἐὰν κατορθώσῃ καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθὸν τῆς γλώσσης του νὰ περιλάβῃ, ἀλλ' ὅτι, ἐὰν δι' ἓνα ἢ δι' ἄλλον λόγον ἀναγκάζεται νὰ θυσιάσῃ τὸ ἓν ἀπὸ τὰ δύο, τότε ἀδιστακτικῶς πρέπει νὰ θυσιάσῃ τὸ παρελθὸν, διότι τοῦτο εἶναι δίκαιον καὶ τοῦτο εὐγενές· διότι τοῦτο μόνον τοῦ δίδει τὴν ἐλπίδα νὰ προετοιμάσῃ μέλλον γλωσσικὸν ἀντάξιον τοῦ παρελθόντος.

Αὐτὰ ὅλα δὲν εἶναι βεβαίως ἰδιάζουσα φύσις τῆς ἑλλην. γλώσσης, οὔτε ἱστορικοὶ εἰς δυσθεώρητον ὕψος τοποθετημένοι λόγοι, ἀλλὰ πράγματα ἀπλούστατα. Πλὴν ἀκριβῶς ἀπλῶν πραγμάτων ἔχομεν ἀνάγκη· ἀνάγκη νὰ ἐννοήσομεν ὅτι διὰ νὰ γεῖναι ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας ἐπωφελεῖς πρέπει νὰ θυσιάζῃ καθ' ἡμέραν τὸ μεγαλειότερον μέρος τῆς ἡμέρας του ὁ μαθητὴς εἰς αὐτό, διὰ νὰ ποτισθῇ καὶ κορεσθῇ γλωσσικῶς καὶ ἄρα εἰς αὐτὸ πρέπει νὰ περιορισθῇ καὶ ἄρα ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κάμνουν ὅλοι, διότι ὅλα δὲν εἶναι δι' ὅλους.

Λοιπὸν καθ' ἡμέραν τὸ μεγαλειότερον μέρος τῆς ἡμέρας αὐτῆ ἦτον ἡ παλαιὰ μέθοδος τῶν σπουδῶν, ὅταν δὲν εἶχαμεν τίποτε ἄλλο νὰ κάμομεν, ὅταν ἡ μόνη παίδευσις ἡ ὑπάρχουσα ἦτο ἡ ἐκ τῆς ἀρχαίας. Αὐτὴ ἦτον ἡ μέθοδος, διὰ τῆς ὁποίας ἐσχηματίζοντο οἱ ἀρχαιότεροι ἑλληνισταὶ μας. Αὐτὴ ἦτο ἡ

μέθοδος, με τὴν ὁποίαν ἐσχηματίζοντο ἀκόμη οἱ διδάσκαλοι καὶ ἡμῶν τῶν εἰς καθεστηκυῖαν ἡλικίαν, πρὶν ἀπέλθουν εἰς Γερμανίαν καὶ προσθέσουν ἐκεῖ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀρχαιομάθειαν εἰς τὴν προϋπάρχουσαν ἑλληνομάθειάν των. Ἀλλὰ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ μέθοδος ἄλλαξε, διότι ἡ σχολικὴ ἐκπαίδευσις τείνει καὶ αὐτὴ ὡσάν τ' ἄλλα πρὸς τὴν τελειότητα τῆς βιομηχανικῆς χονδρικῆς παραγωγῆς· πασαλείφει λοιπὸν κατ' ἐπιφάνειαν, πλὴν δὲν ἔχει τὸν καιρὸν νὰ ποτίσει καὶ βάψει κατὰ βάθος τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητοῦ με χρώματ' ἀνεξίτηλα· ἡ μέθοδος αὐτὴ μᾶς προετοιμάζει πιθανώτατα καὶ ἄλλην νέαν ἀπογοήτευσιν· οἱ ἀπερχόμενοι δηλαδὴ εἰς Γερμανίαν—ὁμιλῶ πάντοτε ὄχι περὶ τῶν ἐκτάκτων ἀλλὰ περὶ τοῦ μέσου ὄρου—δὲν θὰ εἶναι πλέον καλοὶ ἑλληνισταί. Ἐκεῖ θὰ περιλούωνται μὲν ἀμέσως με ποικίλην ἄλλην σοφίαν καὶ περιελληνικὴν γερμανομάθειαν, ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν θὰ τοὺς μένει πλέον καιρὸς καὶ ὄρεξις πρὸς καλλιέργειαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀμέσως ἀπὸ τὰ κείμενα. Ἄν τὰ λεγόμενά μου πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ἀπαισιοδοξία, ἀφίνω εἰς τοὺς διδασκάλους ν' ἀποφανθοῦν· αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀρμόδιοι κριταί· ὅπως δῆποτε νομίζω ὅτι καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτὴν ἡ ἀναμόρφωσις τῶν σπουδῶν τῆς ἀρχαίας θὰ γίνῃ ἀφορμὴ πρὸς γενικὴν ἀναμόρφωσιν ἐκπαιδευτικὴν.

Ἡ μέθοδος εἶναι καὶ θὰ μένει πάντοτε μία καὶ τὸ ὠρολόγιον τὸ σχολικὸν ἓνα καὶ μόνον· κάθε ἡμέραν τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς ἡμέρας διὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας... κάθε ἄλλος συνδυασμὸς εἶναι μπάλωμα κόκκινο σὲ μαῦρο ροῦχο καὶ εἰς τοιοῦτου εἴδους μπάλωματικὴν θὰ καταγινόμεθα ἐνόσω δὲν ἐννοήσομεν ὅτι ἐπάθαμεν ἀχρωματοψίαν καὶ ὅτι ἀνάγκη ἔχομεν ὄχι ἀπὸ μπαλώματα, ἀλλ' ἀπὸ νέα ἐνδύματα.

Ὅταν δὲ τὰ ὠρολόγια ἀπλοποιηθοῦν καὶ οἱ συν-
 δυασμοὶ διχασθοῦν, τότε θὰ φανεῖ ὄχι μόνον πῶς,
 ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ποῦ πρέπει ν' ἀρχίζει ἡ σπουδὴ τῆς
 ἀρχαίας. Διότι μῦθος σχολαστικὸς εἶναι ὅτι πρέπει
 ν' ἀρχίζομεν ἀπὸ τοὺς μύθους τοῦ Αἰσώπου καὶ τοὺς
 Σχολαστικούς, ἐνῶ μία καὶ μόνη ἀρχὴ ὑπάρχει, ἡ δὲ
 ἀρχὴ αὐτὴ εἶναι τὰ ὀμηρικὰ ἔπη. Δὲν εἶναι βέβαια ὁ
 ὁ κάλαμος ταπεινοῦ ἐπιστήμονος ἰκανὸς νὰ ψάλει τὸν
 τρισμέγιστόν μας Ὅμηρον τὸν

*Signor del altissimo canto
 que sopra gli altri
 come l'aquila vola.*

Dante l'Inferno.

Θὰ προσπαθῆσω μόνον νὰ δεῖξω διὰ τί νομίζω ὅτι
 τὰ ἔπη εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ εἰσαγωγὴ εἰς τὰ ἀρχαῖα
 γράμματα. Εἶναι πρῶτον γλωσσικῶς τὸ κείμενον
 καταλληλότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο, διότι ἡ μὲν σύν-
 ταξις εἶναι παράδειγμα ἀπλότητος, τὰ δὲ συστα-
 τικὰ μέρη, αἱ λέξεις, κατὰ τὸ δυνατόν διαφορετικαί
 ἀπὸ τὰς λέξεις τῆς μητρικῆς μας γλώσσης. Ἀποφεύ-
 γομεν λοιπὸν δύο μεγάλας βλάβας τὸν σκοτισμὸν, τὸν
 ὁποῖον φέρει ἡ πολύπλοκος σύνταξις τῶν πεζῶν κειμέ-
 νων, καὶ τὴν σύγχυσιν, τὴν ὁποῖαν φέρει ἡ ὁμοιό-
 της τῶν λέξεων, αὐτὴ δὲ, τὴν ὁποῖαν ἐπιζητεῖ ἡ
 ἀττικομανία, καὶ ἡ ὁποῖα φέρει εἰς τὸ ἀττικὸν παρα-
 λήρημα.

Αἱ γραμματικαὶ δυσκολίαι διὰ νέον Ἕλληνα, ὁ
 ὁποῖος θὰ ἔχει ἀρκετὰ καλὰ μορφωθεῖ εἰς τὴν ἐθνικὴν
 του γλώσσαν, εἶναι μηδαμιναί· ὥστε θὰ ἔχομεν τὸ
 εὐχάριστον καὶ περιεργότατον φαινόμενον, νὰ βλέ-
 πομεν τὰ ἑλληνόπαιδα ν' ἀρχίζουν τὴν σπουδὴν τῆς
 ἀρχαίας μετὰ τὸν Ὅμηρον καὶ σχεδὸν δίχως γραμμα-
 τικὴν. Ὅταν δὲ θὰ ἔχουν ἀποστηθίσει ὅ,τι ἄριστον

περιέχουν τὰ ὀμηρικὰ ἔπη, τότε ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν πρόχειρον καὶ ἄφθονον γλωσσικὴν ὕλην βασιζομένη ἢ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας, θ' ἀρχίσει νὰ γίνεταί συγκριτικὴ καὶ ἀνελικτικὴ καὶ ἱστορικὴ, ἀληθινὴ γραμματικὴ τῶν γλωσσικῶν μορφῶν τοῦ παρελθόντος τῆς γλώσσης μας.

Καὶ τόσα μὲν διὰ τὴν ἀνομοιότητα τῶν λέξεων, τὴν ἀπλότητα τῆς συντάξεως καὶ τὴν ὀλιγότητα τῶν γραμματικῶν δυσκολιῶν.

Ἄλλὰ τὰ ἔπη εἶναι ἀκόμη καὶ διὰ τὴν ἀνωτέραν γλωσσικὴν μόρφωσιν τοῦ μαθητοῦ ἢ καλλιτέρα ἀρχή. Δὲν λέγω ὅτι πρόκειται νὰ αἰσθανθεῖ τὰς ἀπολαύσεις τὰς ἐκ τοῦ μέτρου, τοῦ μακροῦ καὶ βραχείος, τοῦ ρυθμοῦ, τῆς εἰδικῆς γεύσεως, τὴν ὁποίαν θὰ εἶχαν αἱ λέξεις, ἐὰν εἶχαμεν ἀρχαῖα αὐτιὰ καὶ ἀρχαίαν γλώσσαν· αὐτὰ καὶ ἄλλα εἶναι ἀνέφικτα. Ἄλλὰ δὲν ἔχει ἀνάγκην αὐτῶν. Ἐχει ἄλλας νὰ πορισθεῖ καὶ μεγίστας ὠφελείας ὁ μαθητής. Τὰ ἔπη θὰ εἶναι δι' αὐτὸν καθηγητῆς τῶν διαφόρων ἀρετῶν τοῦ λόγου. Λεκτικὸν ποικιλώτατον, φράσιν ἀπλῆν καὶ σαφῆ, κίνησιν ἐλευθέραν δίχως χαλαρότητα, τὰς κυρίας τέλος ἀρετὰς τοῦ λόγου ἔχει νὰ θαυμάσει ὁ μαθητής, ἰδίως δὲ καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν περιγραφικὴν.

Ἐδῶ φθάνομεν εἰς ἓν ἀπὸ τὰ κυριώτατα ζητήματα τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν γένει, θίγομεν δὲ ἰδίως ἓν ἀπὸ τὰ ἐσχάτως ἀδύνατα μέρη τῆς σχολικῆς μας ἐκπαιδεύσεως· εὐρίσκομεν δὲ συνάμα καὶ τὸν ἄριστον ἰατρὸν τῆς ἀδυναμίας αὐτῆς.

Τὸ σχολεῖον δὲν ἔχει διόλου τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μᾶς διδάξει νὰ γράφομεν περὶ κοινωνικῶν καὶ ἱστορικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων, εἶναι ὁμῶς ὑποχρεωμένον νὰ μᾶς ὁδηγήσει πῶς ἢμποροῦμεν μὲ λέξεις νὰ εἰκονίζομεν ὅ,τι μὲ τὰ αἰσθητήριά μας ἀντιλαμβανό-

μεθα, ὅ,τι μᾶς ἀρέσει, ὅ,τι ἀγαποῦμεν, ὅ,τι ἀποστρεφόμεθα, ἔχει δηλαδὴ τὸ καθῆκον νὰ μᾶς διδάξει πῶς νὰ περιγράφομεν.

Ἡ ἡλικία δὲ αὐτῆ τῶν σχολικῶν σπουδῶν εἶναι ἢ καταλληλοτάτη, ἢ μόνη, ὅπου δύναται ν' ἀρχίσει αὐτὴ ἡ ἀσκήσις καὶ μόρφωσις. Τὰ αἰσθητήριά μας εἶναι καινούρια καὶ ἄπληστα. Δι' αὐτῶν ὁ νέος ἄνθρωπος δημιουργεῖ τὸν κόσμον του· μὲ τὸ ὑλικόν, τὸ ὅποιον αὐτὰ τοῦ παρέχουν, κτίζει τὸν νοῦν του καὶ τὸν κατοικίζει καὶ τὸν διακοσμεῖ. Εἰς τὰ ποικιλώτατα δὲ αὐτὰ προϊόντα, τὰ εἰσαγόμενα ἀπὸ τὰς διαφορούς αὐτὰς τῶν αἰσθήσεών μας πηγᾶς, ἔρχεται συγχρόνως ἡ γλῶσσα νὰ δώσει ἐνιαίαν διατύπωσιν, νὰ ἐπιθέσει μὲ τὸνομα τὸ σῆμα τῆς κοινωνικῆς τῶν ἀξίας.

Καὶ ἰδοὺ διατί ἡ περιγραφή, ἡ διὰ τῶν λέξων εἰκόνις εἶναι πρωτίστης ἐκπαίδευτικῆς ἀνάγκης ἀντικείμενον· δι' αὐτῆς ἡ ἐσωτάτη ψυχικὴ ἐργασία γίνεται μᾶλλον συνειδητῆ, δύναται δὲ νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τοῦ παρατηρητικοῦ ἑξόχως.

Ἡ περιγραφικὴ εἶναι ἡ ἀναγκαιοτάτη τῶν ἀρετῶν τοῦ λόγου, ἐκείνη τῆς ὁποίας τὴν καλλιέργειαν πρωτίτην ἀπὸ κάθε ἄλλην πρέπει νὰ φροντίσει τὸ σχολεῖον.

Δικαίως εἶπα ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἀσθενέστατον μέρος τῆς γλωσσικῆς μας ἐκπαίδευσως, τὸ δ' ἑλληνικὸν σχολεῖον ὡς πρὸς τοῦτο εὐρίσκεται εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδαν. Τοῦτο καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους κοινούς μὲ τὰ πλεῖστα τῶν σχολείων τοῦ κόσμου, ἰδίως δὲ μὲ τὰ Γερμανικὰ, τὰ ὁποῖα τυφλὰ ἐμιμήθημεν, ἀλλὰ ἰδιαιτέρως ἔνεκα τοῦ τρόπου τῶν γλωσσικῶν μας σπουδῶν καὶ ἰδιαιτάτα ἔνεκα τῶν κλασικῶν κειμένων. Ἡ σχολικὴ μέθοδος ἐν γένει εἶναι θαυμασία· ἀποσπᾶται ὁ μαθητῆς ἀπὸ τὸν ἥλιον καὶ τὰ χρώματα, ἀπὸ τὰ ὄραματα καὶ ἀκούσματα, κλείεται ἐντὸς τεσσάρων

τοιχων και του παρεχεται αφθονος μελανη και χαρτι
 ὅπως αντικαταστήσει ὅλον τὸν αἰσθητὸν κόσμον.

Δὲν εἶναι καλὸς νὰ μοιράσει δύο γαιδάρων ἄχυρα,
 λέγομεν δι' ἄνθρωπον παντάπασιν ἀνικανόν· δὲν εἶναι
 ἱκανὸς νὰ περιγράψει οὔτε τὸ ἄχερο. δυνάμεθα δίχως
 ὑπερβολὴν νὰ εἰποῦμεν διὰ τὸν ἀπόφοιτον τοῦ σχο-
 λείου μας. Ἡ σχολικὴ μας ἐκπαίδευσις καταφέρει νὰ
 μᾶς μεταδώσει τὴν βλαστικὴν ἀνικανότητα τῆς οὐρᾶς
 καὶ τὴν φραστικὴν ἀνεπιτηδειότητα τοῦ λάρυγγος τοῦ
 ζώου ἐκείνου. τὸ ὅποιον ἡ φύσις τόσον ἀδίκησεν ἀκρι-
 βῶς εἰς τὰ δύο ἐκφραστικὰ πέρατα τοῦ σώματός του.
 Καὶ εἰς παρομοίαν ψωραλέαν κατάστασιν κατόρθωσε
 νὰ φέρει τὴν ἐθνικὴν μας ἐκπαίδευσιν ὁ ἀπτικισμὸς.

Τοῦ κακοῦ τούτου τὴν θεραπείαν ὀφείλομεν νὰ ἐπι-
 χειρήσομεν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη συγχρόνως. Καὶ τὰ μὲν
 ἄλλα θεραπευτικὰ μέσα θὰ δείξω ἀργότερα, ἀλλ' ἐν
 ἀπὸ τὰ πρώτιστ' ἀντιφάρμακα ἔχει ὁ διδάσκαλος εἰς
 τὰ χέρια του· καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ καλὴ διδασκαλία
 τῶν ἐπῶν.

Ἐὰν θεωρήσομεν ὡς πρώτην καὶ ἀναγκαιοτάτην
 τῶν ἀρετῶν τοῦ λόγου τὴν περιγραφικὴν, τότε ἔχομεν
 ἡμεῖς τὸν πρῶτον διδάσκαλον τῆς τέχνης αὐτῆς.

Ἐὰν ἡ τελειότης τῆς περιγραφῆς συνίσταται εἰς
 τοῦτο, νὰ μᾶς κάμνει νὰ βλέπομεν τὰ πράγματα, νὰ
 τὰ βλέπομεν μὲ τὰ χρώματα καὶ τὰ σχήματά των,
 τότε ὁ Ὅμηρος εἶναι ὁ ἀρχιμάστορος τῆς τέχνης αὐτῆς,
 διότι εἶναι ζωγράφος ἅμα καὶ γλύπτης, διότι κατορ-
 θώνει τὰς περιγραφὰς του ζωηρὰς ὡς εἰκόνας μὲ λαμπρὰ
 χρώματα καὶ πλαστικὰς ὡς ἀνάγλυφα· ἢ ἐξ αὐτῶν
 ἐντύπωσις εἶναι πολλαχὺς τόσον ἔντονος, ὥστε νομίζο-
 μεν ὅτι ἐπαίσθησις παρατείνει τὴν αἴσθησιν.

Ὁ Ὅμηρος θὰ διδάξει τὸν μαθητὴν πῶς νὰ ἐκλέγει
 ἀπ' ὅσα βλέπει τὴν λεπτομέρειαν ἐκείνην, ἢ ὅποια θὰ

ἔπρεπε νὰ ἐπισύρει τοῦ παρατηρητικοῦ θεατοῦ τὴν προσοχὴν.

Ὁ Ὅμηρος θὰ τὸν διδάξει ἐμμέσως ὅτι ἡ παράταξις πλήθους γνωρισμάτων καὶ ἡ συσσώρευσις λεπτομερειῶν καὶ ἐπιθέτων δεικνύει μὲν τὴν ἔφεσιν νὰ γίνῃ ὁ περιγράφων καταληπτός, νὰ δείξῃ ὅτι τίποτε δὲν τὸν διαφεύγει, ἀλλὰ φανερῶνει συνάμα καὶ ἀδυναμίαν νὰ ξεχωρίσει καὶ παρουσιάσῃ τὸ οὐσιῶδες καὶ κύριον χαρακτηριστικὸν, πνίγει τὴν δρᾶσιν, ἐξαλείφει τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἀναλογιῶν.

Ἀπὸ τὸν Ὅμηρον θὰ μάθει νὰ ἐκτιμᾷ καὶ μίαν ἄλλην ἀρετὴν, σπανίαν ἀρετὴν, ὁ μαθητὴς νὰ μὴ ἐπιδεικνύεται περιγράφων, νὰ μὴ κομψεύεται, νὰ μὴ ἀγαπᾷ τὰ πολλὰ στολίδια, ἐὰν θέλῃ νὰ δείξῃ τὴν ὠραιότητα καὶ ὄχι τὰ στολίδια. Τὰς περιγραφὰς τοῦ Ὀμήρου θαυμάζομεν, αἱ πλαστικαὶ τοῦ εἰκόνες μᾶς γοητεύουν, ἀλλὰ τὸν Ὅμηρον δὲν τὸν βλέπομεν πούπετα.

Καὶ ἄλλα πολλὰ θὰ μάθει ἀπὸ τὸν ἀριστοτέχνην αὐτόν.

Ὁ Ὅμηρος δὲν εἶναι κοινὸς φωτογράφος καὶ ἀπλοῦς réaliste. Δὲν βλέπει μόνον τὰ πράγματα καὶ τὸ ἀπ' ἔξω, ἀλλὰ μᾶς δεικνύει τί κινεῖ τὸν ἄνθρωπον· βλέπει τὸ ἦθος, τὸ ἀπὸ μέσα· τὸ ὕψος τῆς ἠθογραφικῆς του δεινότητος εἶναι ἀντάξιον τοῦ ἐπικοῦ μεγαλείου. Εἰς τὰ ἔπη λοιπὸν θὰ εὕρῃ ὁ μαθητὴς ἀπολαύσεις φιλολογικὰς ὑπερτέρας.

Ἐὰν εἰς τὰ φιλολογικὰ ἔργα βλέπομεν εἰκονιζομένην τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξίν, ὡς δρᾶμα, τὸ ὁποῖον μὲ ἀνεξάντλητον ποικιλίαν ἀκαταπαύστως ἀνανεώνεται ἐνῶ ἐκτυλίσσεται· ἐὰν αἱ περιπέτειαι, ὅσας εἰς αὐτὰ ἡ φαντασία μᾶς παρουσιάζει, πολὺ ποικιλώτερα· παρ' ὅ, τι δύναται νὰ δείξῃ ὁ στενὸς βιωτικὸς τοῦ καθενὸς μας

κύκλος, αἱ ἐναντιότητες, ἡ πάλη, ἡ ἐπιτυχία, αἱ ἀτυχίαι καὶ καταστροφαὶ, διεγείρουν τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν συμπάθειαν πρὸς τὰ δρώντα πρόσωπα· ἐὰν ἡ ψυχὴ παρακολουθοῦσα τὴν ποικιλώτατα διεγειρομένην φαντασίαν συγκινεῖται καὶ πολλαπλασιάζει τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ζωῆν, ἐὰν λοιπὸν εἰς τὰ φιλολογικὰ ἔργα αὐτὴν κυρίως ἀναζητοῦμεν τὴν συγκίνησιν, διότι δίχως αὐτὴν νεκρὰ μένουν ὅλα τὰ φιλολογικὰ δημιουργήματα· ἐὰν ἐπιθυμοῦμεν ἢ συγκίνησις αὐτὴ νὰ εἶναι ἀρμονικὴ πρὸς τὴν νεότητα, νὰ μὴν ἐκτρέπεται εἰς τὰ ἄκρα καὶ τὰς ὑπερβολὰς, τότε ἄς εἴμεθα βέβαιοι ὅτι βιβλίον καταλληλότερον ἀπὸ τὸν Ὅμηρον δὲν ὑπάρχει εἰς καμίαν φιλολογίαν κανενὸς ἔθνους.

Πρὶν ἀκόμῃ ἡ τρυφερὰ ἡλικία καθυποβληθεῖ εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ συνθηματικοῦ βίου, πρὶν ἐπιβληθεῖ εἰς αὐτὴν ἡ μίμησις πρὸς τὸν περιστοιχίζοντα κοινωνικὸν τύπον, ἡ ὁποία ναρκώνει τὴν ἀφελῆ ἐκδήλωσιν τοῦ ἀτόμου καὶ τείνει νὰ φέρει πρὸς ἐσωτερικὴν ἀφομοίωσιν καὶ ἀδιαφορίαν, ἔχει ἐδῶ εἰς τὰ θεῖα ἔπη ὁ νέος ἄνθρωπος νὰ συγκινηθεῖ, νὰ ἐντρυφήσῃ καὶ θαυμάσῃ, μέσα εἰς αὐτὸ τὸ ὠραῖον μωσαϊκόν, τὸ ὁποῖον ὁ ἀριστοτέχνης ἐγέμισε μὲ θεοὺς καὶ ἥρωας, μὲ τόσῃν πάλῃν, τόσῃν δρᾶσιν, μὲ τόσα ὠραῖα κατορθώματα, μὲ τόσας συγκινητικὰς περιπετείας. Ἐδῶ ὅλα εἶναι καταληπτὰ εἰς τὸν νοῦν του, ὅλα σχεδὸν ἀρμονικὰ πρὸς τὴν νεανικὴν του ψυχὴν· τίποτε σκοτεινὸν καὶ ἀκατάληπτον· παντοῦ δεσπόζει ὁ νηφάλιος νοῦς· ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς καθιστᾷ ἀδυνάτους τὰς φαντασιοπληξίας· τὸ ὑπερφυσικὸν ὑπόβάλλεται εἰς τοῦ φυσικοῦ βίου τὰς συνθήκας· ὅλα καὶ αὐτὰ ἀκόμῃ τὰ ὑπεράνθρωπα εἶναι κατ' ἄνθρωπον· ὄχι ἀόριστα καὶ συγκεχυμένα καὶ νεφελώδη, ἀλλ' ὁρατὰ καὶ ἄπτά.

Θεοὶ καὶ ἥρωες ἀγαποῦν καὶ μισοῦν· μ' αἰσθήματα

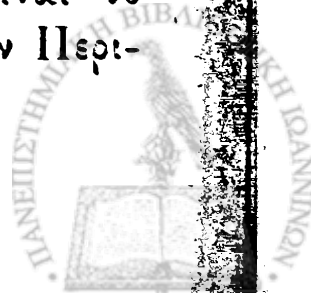

καὶ πάθη ἀνθρώπινα συγκινοῦνται, παραφέρονται, ἀνυπομονοῦν, ἀποθαρρύνονται, ἀπελπίζονται, κλαίουσιν ἢ ἐλπίζουσιν, καὶ εὐχονται. Οἱ λόγοι τῶν ἐκφράζουσιν δίχως ὑποκρισίαν ἐντυπώσεις ζωηρὰς, συναισθήματα ὑγιῆ, ὀρέξεις καὶ ὀρμὰς ἀνθρωπινὰς καὶ μὲ ὄλην αὐτὴν τὴν ἀπλότητα καὶ ἀφέλειαν, χαρακτῆρα ἰσχυρὸν καὶ θαυμαστὴν ἐνεργητικότητα. Ἀρετὰς καὶ κακίας, θάρρος καὶ δειλίαν, εὐγένειαν καὶ λεπτότητα ἢ βίαν, τρυφερότητα ἢ σκληρότητα καὶ τραχύτητα, ὅλα αὐτὰ βλέπει ὁ νέος δίχως φουκασίδι, δίχως ἐπίπλαστον στωικισμὸν καὶ πρὸς τὸ θεαθῆναι περιφρόνησιν πρὸς ὅ,τι κατ' ἀνάγκην δὲν θὰ παύσει ποτὲ νὰ συγκινεῖ ὑγιοῦς ἀνθρώπου καρδίαν. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ καὶ ἡ δρασις τῶν δεικνύουσιν εἰς τὸν παιδικὸν νοῦν τὴν ἀληθινὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς του. Δεικνύουσιν ὅ,τι εἰς τὸ βάθος μένει ἀναλλοίωτον ὑπὸ τὴν ἀένναον ἀλλαγὴν τῶν ἐξωτερικῶν σχημάτων.

Κατηγορήσαν τὸν Ὅμηρον ὅτι μὲ τοὺς θεοὺς του ἐθεοποίησεν ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖ κακίαν καὶ ἐλάττωμα. Ἰνωστὸν εἶναι ὅτι ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων τὸν ἐξόρισαν ἀπὸ τὴν πολιτείαν τῶν ἄλλ' ἄς ἀρήσομεν αὐτοὺς καὶ ἄλλους πλέον δυστρόπους κριτὰς, καὶ ἄς ἀκούσομεν τόσους ἄλλους σοφοὺς τῆς ἀρχαιότητος, οἱ ὅποιοι ἐθεώρησαν τὸν Ὅμηρον ἄπταιστον ἄς ἀκολουθήσομεν ὄλην τὴν ἀρχαιότητα, ἢ ὅποια τὸν ἐλάτρευσεν ὡς θεὸν καὶ τὰ ἔπη του ὡς βιβλίον ἱερόν.

Εἴτε ὁ Ὅμηρος παριστάνει τὴν νεότητα τῆς ἑλλην. φυλῆς, ὡς ἐνομιζέτο μέχρι σήμερον, εἴτε μακρᾶς θεολογικῆς καὶ κοινωνικῆς περιόδου¹ τὸ πέρας καὶ τὴν κορωνίδα, ὡς φρονοῦν ἄλλοι, εἴτε παλαιότατον εἶναι τὸ κείμενον, εἴτε εἰς συνεχῆ ἐπὶ αἰῶνας μέχρι τῶν Περι-

¹ Παραβ. Mahaffy Greek Literature

κλείων χρόνων ἀνανέωσιν ὑπέβαλον αὐτὸ τὸ κείμενον οἱ πρόγονοί μας, εἴτε αὐταί, εἴτε ἄλλαι εἶναι αἱ ὄρθαι γινῶμαι, αὐτὰ ἄς εἶναι ἀδιάφορα δι' ἡμᾶς πρὸς στιγμὴν. Ἄλλ' ἄς μὴ λησμονοῦμεν ὅμως ὅτι διὰ τὰς ἰδίας ἀρετὰς, χάριν τῶν ὁποίων δὲν ἄφησεν ἡ ἀρχαιότης τὸ ἔργον ν' ἀπαρχαιωθεῖ καὶ καταντήσῃ ἀκατάληπτον, διὰ τὰς ἰδίας ἀρετὰς, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἐθεωρεῖτο ἀπαράιτητον διὰ τὴν φιλολογικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ νέου τότε, δι' αὐτὰς τὰς ἰδίας ἀρετὰς πρέπει καὶ σήμερον ὁ "Ὀμηρος ν' ἀναγεννηθεῖ, νὰ μὴ μένει δηλαδὴ ἔργον γραμματολογίας νεκρὸν, ἀλλὰ νὰ κατορθώσῃ τὸ σχολεῖον μας τὸ ἐθνικὸν μὲ κάθε τρόπον νὰ ὑπερνικήσῃ κάθε δυσκολίαν διὰ νὰ φέρῃ εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν τὴν νέαν καρδίαν μὲ τὸ πάντοτε νεάζον αὐτὸ φιλολογικὸν δημιούργημα καὶ γεννήσῃ συγκίνησιν, ὅπως καὶ ὅταν καταγοητευόμεθα ἀπὸ τὰς φιλολογικὰς καλλοῦντας ἔργου συγχρόνου ἀνενόητοι καὶ ἀνεμπόδιστοι ἀπὸ γλωσσικᾶς δυσκολίας.

Τίποτε δὲν πρέπει νὰ στερεῖται τὸ σχολεῖόν μας ἀπ' ὅ,τι δύναται νὰ διευκολύνῃ εἰς τὸν μαθητὴν τὴν σπουδὴν τῶν ἐπῶν καὶ νὰ ἐξάπτῃ τὴν πρὸς αὐτὰ ἀγάπην. Ἀλλὰ τὴν κυρίαν εὐκολίαν θὰ φέρῃ ἡ ἀκατάπαυστος μελέτη καὶ ἡ καθημερινὴ ἀποστήθισις. Ὁ "Ὀμηρος θὰ παύσῃ πλέον νὰ εἶναι ὕλη ἐπιβαλλομένη πρὸς ἀπόκτησιν ἀπολυτηρίου — καὶ θὰ γίνῃ εἰσαγωγὴ εἰς τ' ἀρχαῖα γράμματα, εἰσαγωγὴ συνενώνουσα τὸ ἐλάχιστον ποσὸν τῶν δυσκολιῶν μὲ τὴν ποικιλιωτάτην φιλολογικὴν μόρφωσιν καὶ τέρψιν καὶ ἀπόλαυσιν. Διὸ καὶ ἀγωνίας ἀποστηθίσεως τῶν ἐπῶν πρέπει νὰ ἰδρύσῃ τὸ σχολεῖον καὶ βραβεῖα παντοειδῆ καὶ χρημάτων ἀκόμη γενναῖα θὰ πρέπει νὰ θέσῃ οἱ δὲν ἐνδιαφέρονται μόνον διὰ τὴν ἰδρύσιν νοσοκομείων διὰ τοὺς νοσοῦντας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ψυχικὴν ὑγείαν τῆς νέας γενεᾶς.

Καὶ τόσα μὲν δι' ὅσους θὰ ἔχουν τὸ εὐτύχημα νὰ γνωρίσουν τὸν Ὅμηρον εἰς τὸ πρωτότυπον. Ἀλλὰ τὴν παροχὴν τόσων ἀγαθῶν δὲν πρέπει βέβαια νὰ περιορίσει τὸ σχολεῖον μας μόνον εἰς ὅσους σκοπὸν τοῦ βίου του θὰ ἔχουν τὰς φιλολογικὰς καὶ καλλιτεχνικὰς σπουδὰς, ἢ εἰς ὅσους κατόρθωσαν νὰ φθάσουν τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως.

Τὸν Ὅμηρον πρέπει νὰ καταστήσει τὸ σχολεῖον μας σύντροφον τοῦ μαθητοῦ ἀπὸ τὴν τρυφερωτάτην ἡλικίαν. Ὁ Πάλλης μὲ τὴν μετάφρασίν του μᾶς ετοίμασε τὸ ἔργον αὐτό. Ὁ Πάλλης ἔκαμε σήμερα διὰ τὸν λαόν, διὰ τὰ παιδιὰ μας ὅ,τι ἄλλοτε ὁ Πεισίστρατος διὰ τὸν καιρὸν του. Ὁ Ὅμηρος μπορεῖ νὰ ξαναρχίσει νὰ ζεῖ διὰ τὸν λαόν του. Ἄς τὸ ἐννοήσομεν αὐτὸ καὶ ὁ Ὅμηρος θὰ ἐκτοπίσει τότε ἀπὸ τὸ σχολεῖον ἕνα σωρὸ σαλιάρικα καὶ μυζιάρικα βιβλία, ἠθοπλαστικὰ αὐτοκαλούμενα, κυρίως δὲ παραποιητικὰ τοῦ ἠθους, διότι παρουσιάζουν εἰς τὸν παιδικὸν νοῦν ἀνθρώπους καὶ πράγματα ἐξογκωμένα, παραμορφωμένα, παρακαμωμένα καὶ φέρουν μὲ τὰς ὑπερβολὰς των αὐτὰς εἰς ὑποκρισίαν ἢ ὑστερικὴν τοῦ ἠθους ἀπόχρωσιν.

Ἐὰν θέλομεν ἢ ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὰς διαφόρους κοινωνικὰς τάξεις ἐντὸς τοῦ σχολείου διὰ τῶν γραμμάτων μόρφωσις νὰ εἶναι ἐνιαία, ἐὰν θέλομεν εἰς μὲν τὰς λαϊκὰς τάξεις νὰ μὴν ἀφίνει νὰ μαραίνεται ἡ ποιητικὴ φλέβα, νὰ σθύνει ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ λαϊκὰ καὶ πάτρια, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἡ ὁμοιότης τούτων πρὸς ἐκεῖνα τὰ πανάρχαια νὰ γεννᾷ τὴν αὐτοπεποίθησιν καὶ νὰ φέρε τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἐλπίδα· ἐὰν ἀφ' ἐτέρου θέλομεν εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τόσας ποικίλας ξενικὰς παρασύρονται καλαισθητικὰς ἀπολαύσεις, νὰ δώσωμεν ἀφετηρίαν μορφώσεως φιλολογικῆς ὑγιῆ καὶ συγχρόνως νὰ φέρομεν καὶ αὐτὰς τὰς τάξεις πρὸς τὴν

ἀληθῆ πηγὴν τῆς πρωτοτύπου παραγωγῆς, καὶ νὰ δειξομεν εἰς αὐτὰς ὅτι εἰς τὰ πάτρια καὶ τὰ λαϊκὰ πρέπει νὰ ζητεῖ καὶ ἐκεῖ θὰ εὔρει τὰς ρίζας, αἱ ὁποῖαι θ' ἀναβλαστήσουν, ἐὰν λοιπὸν αὐτὰ πρέπει τὸ σχολεῖον νὰ θεωρεῖ φιλολογικὴν ἐκπαίδευσιν, τότε ἄς εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὁ Ὅμηρος καὶ ἡ ὀρθὴ τῶν ἐπῶν διδασκαλία, μᾶς φέρουν πρὸς τὸ ἰδεῶδες ἐκεῖνο.

Διότι εὐτυχῆς μὲν ὁ ἄνθρωπος, τοῦ ὁποῖου ἡ φιλολογικὴ ἐκπαίδευσις κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν ἐγένεν ἐπὶ ὀλιγίστων ἀλλ' ἐκλεκτῶν βιβλίων, εὐτυχέστερος δὲ βεβαίως ὁ μαθητῆς, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ ἐθνικὸν τοῦ σχολεῖον θὰ παρέχει τὸ ἓνα καὶ μέγιστον αὐτῶν τῶν βιβλίων. Διότι βεβαίως εἰς κανὲν ἄλλο σχολεῖον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναζήσῃ ὁ Ὅμηρος καὶ ἐπομένως πούπετ' ἄλλοῦ νὰ παραῖξει ὅσα μόνη ἢ κοινὴ ἀθροιστικὴ συγκίνησις καὶ ἀπόλαυσις δύναται νὰ φέρῃ ἐντὸς τοῦ σχολείου ἀγαθὰ ἀποτελέσματα.

Ἐὰν θέλομεν νὰ ἀναστήσομεν τὴν κλασικὴν ἐκπαίδευσιν, ἡ ὁποία φθίνει καὶ θ' ἀποθάνει, ἐὰν θέλομεν νὰ τὸ κάμομεν ἡμεῖς καλλίτερ' ἀπὸ κάθε ἄλλον, τοῦτο μόνον μὲ τὸν Ὅμηρον δυνάμεθα νὰ κατορθώσομεν.

Ἐὰν θέλομεν τὸ σχολεῖον μας νὰ γίνῃ σχολεῖον μῆς, ὡς πρὸς τὴν φιλολογικὴν ἐκπαίδευσιν, νὰ παύσομεν νὰ μιμούμεθα καὶ νὰ γίνομεν ἀξιομίμητοι, τοῦτο θὰ τὸ κατορθώσομεν μόνον μὲ τὸν Ὅμηρον καὶ μὲ τίποτε ἄλλο.

Ἴδου διατί εἶπα ὅτι δυναμικὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ σχολικὴ μας ἀναμόρφωσις, ὅχι δηλαδὴ νὰ καταγίνεται εἰς ἀνεύρεσιν συνδυασμῶν πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν ὅσα κατήντησαν ἀνοικονόμητα. ἀλλὰ νὰ ὑποβάλλῃ πρῶτον εἰς μελέτην τὰς ἀναμορφωτικὰς ἰδέας, ν' ἀποβλέπει ὅχι πρὸς τὸ σύστημα καὶ τὸ ποσὸν τῶν γνώσεων, ὅσας θεωρεῖ ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὸν μαθητὴν διὰ νὰ τοῦ δώσῃ τὸ μεσαιωνικὸν ἀπολυτήριον,

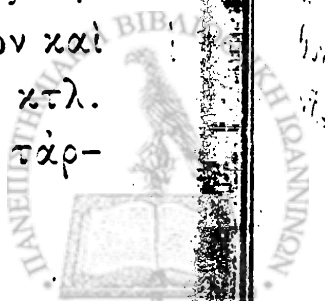
ἀλλὰ νὰ λάβει ὑπ' ὄψιν τὸ γνωστικὸν καὶ θυμικὸν τοῦ μαθητοῦ καὶ πρὸς αὐτὸ νὰ ἐφαρμόσει τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα διὰ ν' ἀπολύσει τὸν μαθητὴν ὑγιῆ κατὰ τὸν νοῦν καὶ τὸ σῶμα. Τότε καὶ μόνον θὰ τοποθετηθῶν ὅλα καὶ τὸ καθὲν εἰς τὴν θέσιν του.

Θὰ τοποθετηθεῖ πρῶτον καὶ κύριον τὸ ζήτημα αὐτὸ τὸ πολυθρύλητον τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαίας.

Ἐὰν ὁ Taine μὲ τὸν δικόν του νοῦν ἐλογάζριαζεν εἰς δεκαπέντε, νομίζω, τὰ ἔτη τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γαλλικῆς, δηλαδὴ τῆς μητρικῆς του καὶ τῆς ὁποίας ἡ μεθοδολογία ἡ διδακτικὴ ἔφθασεν εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον, θὰ παραδεχθοῦμεν, φρονῶ, ἡμεῖς δίχως ἐντροπὴν, ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λάβει ὁ μαθητὴς ἔστω καὶ στοιχειωδέστατην γνῶσιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης ἅμα καὶ φιλολογίας, τῆς ἐπικῆς, λυρικῆς καὶ δραματικῆς ποιήσεως, τῆς ρητορικῆς καὶ δικανικῆς, τῆς φιλοσοφίας καὶ θρησκείας καὶ πολιτείας, διότι ἀπαραίτητα εἶναι ὅλ' αὐτὰ πρὸς κατανόησιν τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα τοῦ παρουσιάζονται πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης.

Παράνοιον θὰ ἐκηρύτταμεν ὅλοι μας ἀμέσως μὲ μίαν φωνήν, ἐὰν ἐβλέπαμεν νὰ εἰσάγεται ὁ νέος εἰς τὴν σπουδὴν ξένης γλώσσης, ἃς ὑποθέσομεν τῆς γερμανικῆς, διὰ τῆς Κριτικῆς τοῦ Καντίου καὶ τῶν ἀγορεύσεων τοῦ Βίσμαρκ εἰς τὴν Βουλὴν· καὶ ὅμως μ' ὄλην τὴν ἀπάθειαν καὶ ἀναλγησίαν παραληροῦμεν συνεχῶς πολὺ χειρότερα· εἰσάγομεν παιδία εἰς γλῶσσαν ἀπέχουσαν εἰκοσιπέντε αἰῶνας διὰ τῶν κριτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν θεωριῶν καὶ συζητήσεων τοῦ Ξενοφῶντος καὶ Πλάτωνος, τῶν ἀγορεύσεων τοῦ Δημοσθένους εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν Βουλὴν, τῶν ἱστορικῶν καὶ πολιτειακῶν καὶ δικανικῶν μελετῶν τοῦ Ἰσοκράτους, Θουκυδίδου κτλ.

Ἄλλη λοιπὸν πρέπει νὰ εἶναι ἡ εἰσαγωγή εἰς τὰρ-

χαϊα γράμματα· ἄρμονικὴ πρὸς τὴν βλάστησιν τῆς νέας ψυχῆς· ὄχι ἡ κριτικὴ καὶ φιλοσοφικὴ βαθύνοια, ἀκόμη καὶ ἂν ποιητικώτατα ἐκφράζεται, ἀκόμη καὶ ἂν εἰς ὠραῖα ποιήματα εἶναι χυμῆνη, ὡς ἡ τοῦ Goethe· αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συγκινήσει νέαν ψυχὴν — ὄχι αὐτὴ λοιπὸν, ἀλλ' ἡ ποίησις, ὄχι οἱ φιλόσοφοι ποιηταί, ἀλλ' οἱ ἀληθινοὶ ποιηταί, ὅσοι βλέπουν καὶ μᾶς κάμνουν νὰ βλέπομεν, ὅσοι αἰσθάνονται καὶ μᾶς συγκινοῦν, αὐτοὺς δύναται ν' ἀγαπήσει ἡ νέα ψυχὴ, αὐτοὶ τὸν ἐνθουσιάζουν — δίχως δὲ ἀγάπην καὶ ἐνθουσιασμὸν ὁ νέος εἶναι ἄραγε ἄξιος τῆς νεότητος ;

Ἐὰν λοιπὸν αὐτὰ ὅλα λάβομεν ὑπ' ὄψιν, δὲν θὰ εὐρομεν, πιστεύω, ὑπερβολικὸν ὅτι ὁ μαθητὴς πρέπει ἐπὶ δύο μακρὰ ἔτη καὶ ἐπὶ μακρὰς καθημέραν ὥρας νὰ καταγίνεται εἰς ἀποστήθισιν τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν καὶ εἰς παντσοειδῆ ἐρμηνείαν, μεταφραστικὰς ἀσκήσεις πεζὰς καὶ ποιητικὰς, εἰς κάθε τι τέλος, διὰ τοῦ ὁποίου θ' ἀναζήσουν ἐνώπιόν του τὰ ἔπη καὶ μετ' αὐτῶν θ' ἀναζωογονεῖται ἀπαύστως ὁ πρὸς τ' ἀρχαῖα καὶ τὰ πάτρια ἔρωσ.

Μαζὶ δὲ μ' αὐτὰ θὰ παραλάβει ὁ μαθητὴς ὡς πολὺτιμον ἐφόδιον καὶ τὴν μέθοδον πῶς πρέπει νὰ ἐπιχειρεῖ τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων κειμένων.

Αὐτὴν βλέπω ὡς τὴν μόνην ἀληθινὴν ἀναμόρφωσιν, διὰ τῆς ὁποίας δύναται ν' ἀναζήσει καὶ ζήσει ἀξιόπρεπῶς ἡ ἐκπνέουσα κλασικὴ ἐκπαίδευσις. Καθε ἄλλος συνδυασμὸς θὰ ναυαγήσει, ὅπως θὰ ἐκλείψει καὶ τὸ κλασικὸν γυμνάσιον, διότι εἶναι, ὡσὰν οἱ ἱστορικοὶ λόγοι τοῦ κ. Χατζηδάκι, φάσμα μεσαιωνικόν, ἐνῶ περίξ αὐτοῦ ἄλλοι λόγοι φέρουν τὴν ἐκπαίδευσιν πρὸς ἄλλην διεύθυνσιν ἴσως, πρὸς νέαν μορφήν τῆς παλαιᾶς καὶ ἀληθινῆς κλασικῆς παιδείσεως.

Ἦν ἀληθινὴν αὐτὴν ἀναμόρφωσιν τῆς σπουδῆς τῆς

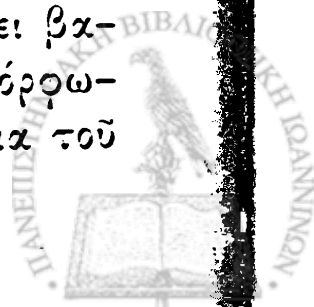
ἀρχαίας δυνάμεθα νὰ κάμωμεν ἡμεῖς καὶ πρωτότερα καὶ καλλίτερα ἀπὸ κάθε ἄλλο σχολεῖον. Τοιαύτη δὲ ἀναμόρφωσις ὄχι μόνον τὰς ἰδανικὰς τῆς ἐκπαιδεύσεως τάσεις θὰ εὐοδώσει, ἀλλὰ καὶ τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας θ' ἀπαντήσῃ. Διότι, ἐὰν μὲν ὁ νέος κατορθώσῃ τὸ ποθούμενον καὶ ἐπιδοθῇ εἰς τὰ γράμματα ἢ τὰς ὠραίας τέχνας, θὰ εἶναι ἀνεκτιμήτου ἀξίας ἢ στερεὰ αὐτῇ ἀρχῇ καὶ μέθοδος. Ἐὰν δ' ὄχι, δὲν θὰ ἔχει δαπανήσῃ τὸν καιρὸν του διὰ νὰ φέρῃ σύγχυσιν εἰς τὸν νοῦν του καὶ φορτωθῇ μὲ ἐγκυκλοπαιδικὴν ἀρχαιοσημιμάθειαν, ἀλλὰ θὰ ἔχει φωτίσει τὴν διάνοιαν, θερμάνει τὴν καρδίαν καὶ ἀποκομίσει ἡδυτάτας ἀναμνήσεις διὰ τὸν μετέπειτα βίον.

Ἐὰν δύο μόνον ἢ τρία θὰ εἶναι τὰ ἔτη, ὅσα μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν σπουδῶν θ' ἀφιερῶσιν ἢ μέσῃ ἐκπαίδευσιν διὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας, ἐὰν εἰς μόνην τῶν ἐπῶν τὴν πολυμερῆ σπουδὴν θὰ περιοριζόμεθα ἢ καὶ κάτι ἄλλο καὶ τί θὰ προσθέσομεν, τοῦτο ἀρίνω ἀνεξέταστον, διότι τὸ πῶς θὰ ὀδηγήσῃ τὸ πόσον.

Ἐὰν διχοτομίαν τοῦ ἐνὸς Γυμνασίου ἢ δημιουργίαν δύο χωριστῶν σχολικῶν συστημάτων πρέπει νὰ ἐπιχειρήσομεν, καὶ τοῦτο εἶναι ζήτημα δευτερεῦον, τοῦλάχιστον δι' ἡμᾶς, οἱ ὅποιοι δὲν θὰ εὐρεθοῦμεν εὐκολα εἰς τὴν ἀμνηγανίαν τοῦ τί νὰ ἐκλέξωμεν καὶ μόλις συντηροῦμεν τὸ ἓνα καὶ μονάκριβον.

Τὸ κύριον ζήτημα, καθὼς εἶπα, εἶναι νὰ παραδεχθοῦμεν πρῶτα τὸν χωρισμὸν τὸν ἐντελῆ τῆς ἀρχαίας, ν' ἀλλάξωμεν ἐντελῶς τὴν μέθοδον τῆς σπουδῆς, νὰ ἐννοήσομεν τί εἶναι τὸ ἐρετὸν καὶ πόσον τὸ ἐρικτὸν, ν' ἀναμορφώσομεν δηλαδὴ τὰς ἀναμορφωτικὰς μας ἰδέας.

Ἡ ἀναμόρφωσις αὐτῇ ἀναμριβόλως θὰ φέρῃ βαμνηδὸν πρὸς γενικὴν καὶ ἀληθινὴν σχολικὴν ἀναμόρφωσιν. Θὰ παύσῃ κατ' ὀλίγον νὰ κυριαρχεῖ ἡ ἐννοια τοῦ

ποσοῦ, τῆς συνεπτυγμένης καὶ συμπυκνωμένης ἐγκυκλοπαιδικῆς ἡμιμαθείας ὅλων τῶν ἐπιστητῶν, καὶ ἡ ἐπίτομος καὶ πλήρης ὅλων τῶν μαθημάτων σπουδὴ δι' ἐγχειριδίων ἐπιτόμων, τῶν ὁποίων τὸ πλήρες καὶ ἐπίτομον κάμνει τὴν ἐντύπωσιν καταλόγων μουσείου δίχως μουσεῖον. Αὕτῃ εἶναι ἡ ἀλγεβραϊκὴ εἰκὼν ὅλης τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως.

Ἄς ὑποθέσομεν λοιπὸν τώρα πρὸς στιγμὴν ὅτι ἔγινεν ὁ ἐντελής χωρισμὸς τῆς ἀρχαίας καὶ ἔγινε δεκτὴ ἡ μέθοδος τῶν σπουδῶν αὐτῶν. Μᾶς μένει νὰ ἐξετάσομεν πῶς θὰ διδαχθεῖ ἡ ἐθνικὴ μας γλῶσσα ἐντὸς τοῦ σχολείου, ὥστε νὰ κατορθώσομεν ν' ἀφεθεῖ εἰς ἐλευθέραν ἐξέλιξιν ἐκτὸς αὐτοῦ.

Τοῦτο, φίλε κύριε, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἐξετάσω εἰς τὴν ἐπομένην καὶ τελευταίαν ἐπιστολήν.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΚΤΗ ΚΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ

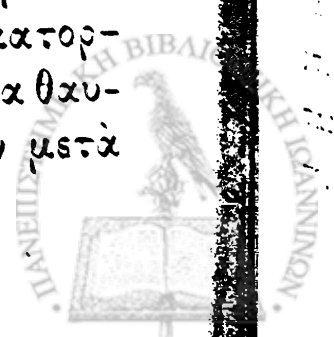
Ἡ πλέον κατεπείγουσα εκπαιδευτική μας ἀνάγκη καὶ μία ἀπὸ τὰς πλέον κατεπείγουσας ἐθνικὰς μας ἀνάγκας εἶναι νὰ εἰσάξομεν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὰ σχολεῖα μας. — Τὸ ξύπνημα τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας καὶ αἱ πρῶται τῆς ἐνασχολήσεως. — Ἡ γραμματικὴ τῆς γλώσσης μας. — Τὰ ἐμπόδια. — Γλωσσικὴ ἐνότης διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, διὰ τὴν κοινωνίαν, διὰ τὸ ἔθνος. — Ἐπίλογος.

Φίλε Κύριε,

Εἶδαμεν εἰς τὴν προτελευταίαν ἐπιστολὴν τί πρέπει νὰ γίνῃ διὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας, διὰ νὰ τὴν σπουδάζουν ὅταν πρέπει, ὅσοι πρέπει, ὅπως πρέπει, ὅπου πρέπει.

Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτον ἀπ' ὅλα τ' ἀναμορφωτικὰ μέτρα καὶ μὲ αὐτὸ θὰ ἐκτελέσῃ ἡ ἐκπαίδευσίς μας ὅλη μαζὶ μισὴν στροφὴν περὶ τὸν ἄξονά της· μισὴν, ὄχι παραπάνω· θὰ ξυπνήσῃ ἀπὸ τὴν πολυκαιρινὴν τῆς νάρκη. θὰ ἐννοήσῃ τί θὰ εἰπῇ γλῶσσα μὲ ἱστορίαν καὶ τί ἱστορία τῆς γλώσσης, θὰ κυττάξῃ τότε τὸν ἑαυτὸν τῆς, τὴν κατάστασίν της καὶ θὰ μείνῃ ἐκπληκτῆ.

Πῶς; ἐχάσαμεν ἕως τῶρα πρὸς τὴν ἀττικὴν, εἴχαμεν γυρισμένην τὴν ῥάχη πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας, πρὸς τὸ παρὸν, πρὸς τὴν γλῶσσαν μας καὶ μολοντοῦτο κατορθώναμεν νὰ βαδίζομεν; Ἀλλὰ τότε λοιπὸν εἴμεθα θαυματοποιοὶ, καὶ θαυμάσιοι μάλιστα. Τότε λοιπὸν μετὰ

τὴν στροφὴν καὶ τὸ ξύπνημα θ' ἀρχίσομεν νὰ τρέχομεν ὅλοι ὡσὰν δραπέται ἀδίκως φυλακισμένοι.

Ἐμπρὸς λοιπόν! ἀλλά! τότε νέα ἔκπληξις! ποῦ εἶναι οἱ δρόμοι; Ἦ τότε θὰ ἰδεῖ ἡ ἐκπαίδευσίς μας ὅτι βαρὺ εἶναι τὸ ἔργον της, ὅτι ὑπάρχουν τὰ μονοπάτια τοῦ λαοῦ, ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ ἐργασία τῶν ἡρώων, οἱ ὁποῖοι ἀρχισαν νὰ τὰ πλαταίνουν καὶ νὰ τὰ μεταβάλλουν εἰς δρόμους, ὅτι ὅλ' αὐτὰ ὅμως εἶναι ὅσων νὰ μὴν εἶχαν γίνει, διότι τίποτ' ἀπ' αὐτὰ δὲν παρετήρησεν ἡ ἐκπαίδευσίς μας. Τοὺς εἶχε γυρισμένη τὴ ράχη κ' ἔβλεπε κατὰ τὴν Ἀττικήν.

Τότε θὰ καταλάβει τὴν βαρύτητα τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ κάμει ἡ ἐκπαίδευσίς καὶ θὰ σταθεῖ συλλογισμένη τί νὰ πρωτοκάμει, τί νὰ πρωταρχίσει!

Ἡ πρώτη της ἐργασία θὰ εἶναι δίχως ἄλλο νὰ καθαρῖσει τὸ σχολεῖον ἀπὸ τ' ἀγκάθια καὶ τοὺς τριβόλους ἀπὸ τὰς νεοελληνικὰς καὶ ἀττικὰς γραμματικὰς δηλαδή.

Σὰν τί νὰ τὰς θεωρήσομεν εἰς τὸ γενικὸν τὰς γραμματικὰς αὐτάς; τί ἄλλο παρὰ καταλόγους ἐπαγγελματικούς; Οἱ διδάσκαλοι αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ κατατάξουν τὰς γνώσεις των εἰς κεφάλαια, ἐδάφια, διαιρέσεις, ὑποδιαιρέσεις, εἰς Α, Β, Γ, Δ, α, β, γ, δ, ἀστερίσκους, σταυροὺς καὶ σταυρουδάκια, ὑποσημειώσεις, παρασημειώσεις, παραπομπὰς, κτλ. κτλ.

Κάθε νέον ἐγχειρίδιον μᾶς παρουσιάζει κ' ἓνα πλῆθος νέας λεπτομερείας· τὰς λεπτομερείας ὅμως αὐτάς δὲν τὰς παρουσιάζει ὡς φαινόμενα τῆς ζωῆς τῆς γλώσσης, ὡς φαινόμενα ἱστορικὰ, τὰ ὁποῖα παρέρχονται καὶ τὰ διαδέχονται ἄλλα νέα ὅμοια ἢ ἀνάλογα μ' ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἶναι καθ' ἡμέραν εἰς τὸ στόμα μας· ὅχι· τὰ παρουσιάζει ὡς δόγματα· παραλύει τὸ ἔμφυτον παρατηρητικὸν τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ παραλύει ἴσα ἴσα τὴν

στιγμὴν ποῦ ἀρχίσει νὰ τὸ ἐφαρμόζει εἰς τὴν γλῶσσαν του δηλαδὴ εἰς τὴν νοητικὴν του δρασίαν.

Οἱ εἰδικοί φιλόλογοι μας, πολυμαθέστατοι ἄλλως, ζητοῦν νὰ ἐφαρμόσουν τὴν πανεπιστημιακὴν πολυμαθειαν εἰς τὸ σχολεῖον. Ἡ ἔφεσις των εἶναι νὰ μᾶς μεταδώσουν τελειότητα εἰς ἐπιτησίαν. Τὸ προῖον ὁμως τῆς ἐφέσεώς των εἶναι κατάλογοι μουσείων δίχως τὸ μουσεῖον καὶ δίχως ἱστορίαν. Μὲ τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης εἴχαμεν τὸ δικαίωμα νὰ περιμένομεν ὁδηγοὺς καλοκαμωμένους, μὲ χάριν, μὲ εὐκίνησίαν, μὲ πνεῦμα. Κλειδοκράτορες, δεσμοφύλακες, χοντροὶ καὶ δυσκίνητοι! νὰ οἱ ὁδηγοὶ μας: Ὅσον διὰ τὰ κλειδιά των ἠμπορεῖ ὁ μαθητὴς νὰ εἰπεῖ ὅ,τι λέγει εἰς τὴν ἀπελπισίαν του ὁ Φάουστ πρὸς τὰ ἐργαλεῖα του

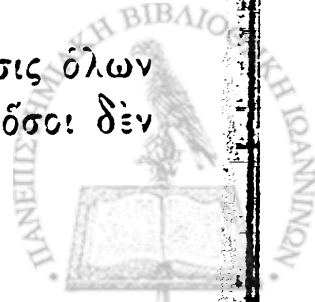
Ich stand am Thor ihr solltet Schlüssel sein

Zwar euer Bart ist kraus, doch hebt ihr nicht die Riegel.

Καὶ λοιπὸν πρῶτον πάντων ὁ χωρισμὸς τῆς ἀρχαίας θὰ καταστήσει διὰ μιᾶς περιττὰς τὰς εἰς χρῆσιν γραμματικάς. Ἡ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας θὰ γίνῃ ἱστορικὴ. Τί σημαίνει σήμερον ἱστορικὴ ἐπιστήμη εἶναι γνωστόν. Ὁ δογματισμὸς καὶ ὁ κοντισμὸς θὰ παύσει καὶ μὲ αὐτὸν τὸ κόντεμα καὶ στράβωμα τοῦ νοῦ τῶν παιδιῶν. Θὰ παύσει ἡ κιβδηλεία τοῦ ψευδαπτικισμοῦ καὶ ἡ παραποιήσις τῆς γλώσσης μας· θὰ παύσομεν ὅλοι μας νὰ γινόμεθα κάθε ὥρα καὶ στιγμὴ ἅμα ἀνοιξομεν τὸ στόμα ἢ ἅμα πιάσομεν τὴν πένα γελοῖοι.

Ἐνὶ γούν' ἐρωτηθέντι ὑπ' αὐτοῦ λόγον τινὰ καὶ ὑπεραπτικῶς ἀποκριθέντι· ἐγὼ σέ, ἔφη, ὦ ἑταῖρε, νῦν ἠρώτησα, σὺ δέ μοι ὡς ἐπ' Ἀγαμέμνωνος ἀποκρίνεις!». (Λουκιανοῦ Δημῶναξ). Αὐτὰ εἶπεν ὁ Δημῶναξ εἰς ἐκεῖνον τὸν προκομμένον ἀπτικιστὴν.

Αὐτὴ εἶναι ἕως σήμερον ἡ γελοία κατάστασις ὅλων ὅσοι ἐκπαιδευόμεθα. Μὴ γελοῖοι ἔμειναν μόνον ὅσοι δὲν

ἐφοίτησαν εἰς ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ δὲν ἔπιασαν εἰς τὸ χεῖρ τῶν ἑλληνικὴν γραμματικὴν.

* Ἄς ἐτοιμάσομεν λοιπὸν μίαν ὥραν προτῆτερα τὰ τῆς κηδεῖας καὶ ἄς ζητήσομεν κατάλληλα ἐπιτύμβια διὰ τὴν πλάκα τὴν ἀσήκωτη ποῦ θὰ σκεπάσει τὰς γραμματικὰς τοῦ ψευδαττικισμοῦ καὶ ψευδογραμματισμοῦ.

Καὶ τῶρα ἄς ἐξετάσομεν πῶς πρέπει νὰ κατασκευασθῆ ἡ γραμματικὴ τῆς γλώσσης μας.

Ἄλλὰ πρὶν ἂπ' αὐτὸ θὰ πρέπει βέβαια νὰ ἐξετάσομεν ἄλλο ζήτημα γενικώτερον· εἶναι ἡ γραμματικὴ ἄρθρον σχολικὸν ἀναγκαῖον πρὸς γλωσσικὴν μὀρφωσιν; Ἐννοῶ δὲ γραμματικὴν ὅ,τι περίπου σήμερον ὑπὸ τ' ὄνομα αὐτὸ διδάσκει τὸ σχολεῖον, ὅχι δὲ τὸ σύνολον τῶν ὅσα οἱ ἀρχαῖοι παρουσίαζαν ὑπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιον ὄνομα, διότι τότε καὶ ἡ ἐξέτασις τοῦ ζητήματος θὰ ἔπρεπε νὰ γίνεαι διαφορετικὰ.

Ὡς θεμελιωτὴν τῆς γραμματικῆς ἡ ἱστορία μᾶς παρέδωσε Διονύσιον τὸν Θράκα· ὁ Ἀλεξανδρινὸς αὐτὸς ἐδίδασκε τὰ ἑλληνικὰ εἰς τὴν Ρώμην ἐπὶ Πομπηίου καὶ ἔγραψε τὸ πρῶτον ἐγχειρίδιον ἑλληνικῆς γραμματικῆς, δηλαδὴ τὴν πρώτην εἰς τὸν κόσμον γραμματικὴν. Ὅ,τι περὶ γλώσσης καὶ φιλολογίας ἦτο τότε γνωστὸν περιλαμβάνεται εἰς τὴν γραμματικὴν ἐκείνην. Ἄλλὰ τὸ μέγιστον μέρος αὐτῶν τῶν περὶ γλώσσης θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν γνώσεων ἔχει πρὸ πολλοῦ χωρισθῆ ἀπὸ τὴν καθ' αὐτὸ γραμματικὴν.

Ἀπὸ τὸ ἀπλούστατον αὐτὸ ἱστορικὸν γεγονός συμπεραίνομεν ὅτι ἡ γραμματικὴ τέχνη ἄρχισε νὰ ἐργάζεται, ἀφοῦ πλέον ἡ φιλολογικὴ παραγωγή καὶ ἡ ἀληθινὰ δημιουργικὴ περίοδος εἶχε παρέλθει. Καὶ λοιπὸν αὐτὰ τὰ ἔργα ὡς πρότυπον πρὸς θαυμασμὸν μᾶς παρουσιάξουν ἀπὸ τὴν τρυφεράν μας ἡλικίαν, τὰ κλασ-

σικά λεγόμενα ἔργα τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας ἔφθασαν εἰς τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην ἀκμὴν δίχως νὰ ὑποβληθοῦν εἰς τὴν διὰ τῆς γραμματικῆς μὀρφωσιν οἱ δημιουργοὶ τῶν ἔργων αὐτῶν καὶ κατὰ ἰσχυρότερον λόγον οἱ συμπατριῶται των.

Ἐὰν τὸ δίδαγμα αὐτὸ τῆς ἱστορίας τὸ ἐλαμβάναμεν ὡς ὀδηγόν, θὰ ἐλέγαμεν ὅτι ἡ γραμματικὴ διδασκαλία δὲν ἔχει ἐπὶ τῆς φιλολογικῆς παραγωγικότητος τῶν ἔθνων καμίαν ἐπίδρασιν.

Ἄλλ' ἄρα γε ἔχουν τὰ μεγάλα αὐτὰ τῆς ἱστορίας παραδείγματα κῦρος ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας καὶ δὲν πρέπει εἰς τὴν διαφορὰν ἀκριβῶς τῶν ὄρων νὰ προσέξομεν πολὺ ;

Τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἱστορικὰ παραδείγματα, ἰδίως δὲ τῶν Ἀθηνῶν, μᾶς δείχνουν πῶς διάλεκτος μία ἔφθασεν εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἀναπτύξεως ἐντὸς μιᾶς πόλεως. Βλέπομεν δηλαδὴ ὡσὰν εἰς ἓνα πείραμα οὔτε ὑπέρογκον οὔτε μικροσκοπικόν τὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὴν γλωσσικὴν μὀρφωσιν καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὴν τὴν φιλολογικὴν βλάστησιν καὶ παραγωγὴν.

Οἱ ἀρχαῖοι ἄλλως σφραγιστάτην εἶχαν γνῶσιν καὶ συναίσθησιν τί κατορθώνει ἡ μίμησις ἢ ἄμεσος, ὅταν ἀρχίζει ἐκ παιδικῆς ἡλικίας, ὅχι μόνον διὰ τὴν μὀρφωσιν τοῦ ἥθους, τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, ὅχι μόνον διὰ τὰς τέχνας καὶ τὴν τεχνικὴν ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ ἰδιαίτατα διὰ τὴν μὀρφωσιν τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους. Παράβαλε Πλάτωνος Νόμους Β. 699—698. Πολιτείαν 393, 394. Κρατύλον 423. 426, 427. Ἀριστοτέλους Πολιτ. Ι 23 VII, 17. Ρητορικὴν Α. 11. Πλουτάρχου Τὸ Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς. Κουϊντιλιανὸν Orat. I, r. γ, Davidson old Greek education.

Πόσον ὁμως διαφορετικὰ εἶναι σήμερον αἱ συνθήκαι τῆς γλωσσικῆς καὶ φιλολογικῆς μορφώσεως! Πρῶτον

καὶ κύριον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον σήμερον καλοῦμεν γλῶσσαν ἔθνηκην πόσον ἀπέχει ἀπὸ τὴν γλῶσσαν ἐκείνης τῆς πόλεως! Ἐκεῖ ἡ συμβίωσις καὶ ἡ ἀλληλεπίδρασις τῶν πολιτῶν ἔτεινεν ἀκαταπαύστως νὰ ἐξευγενίξει καὶ ἀναβιβάξει τὸ οἰκιακὸν ἰδίωμα εἰς κοινὴν τῆς πόλεως γλῶσσαν. Καὶ δὲν εἶναι δύσκολον νὰ τὸ παραδεχθοῦμεν διὰ πόλιν, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Θουκυδίδην ἦτο τὸ ἐκπαιδευτήριον τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅπου ὁ κάθε πολίτης ἐμορφώνετο μὲ ἄκραν χάριν καὶ δίχως σχολαστικότητα εἰς τὰ διαφορώτατα εἶδη τῆς ἰδιωτικῆς καὶ δημοσίας δράσεως. (Ἐπιτάφιος Περικλέους). Εἰς πόλιν δηλαδή, ὅπου ὁ λαὸς διὰ τοῦ θεάτρου, τῆς ἀγορᾶς, τῆς βουλῆς, τῶν ἑορτῶν, τῶν δημοσίων ἀναγνωσμάτων τῶν ποιητῶν, τῶν ἱστορικῶν μετελάμβανε μὲ τὴν ζωντανὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ζῶν τὴν διανοητικὴν καὶ καλλαισθητικὴν τῶν ἐξόχων τοῦ ἀνδρῶν.

Αὕτῃ ἡ κοινὴ διανοητικὴ καὶ καλλαισθητικὴ ζωὴ κατόρθωσε καὶ ἀναχαίτισεν ἐπὶ καιρὸν τὰς ἀρχαίας πολιτείας ἀπὸ τὴν κατὰπτωσιν καὶ διάλυσιν, διάλυσιν, τὴν ὁποίαν ἔφερεν ἡ μεγάλη κατὰ βάθος διαφορὰ εἰς τὰς κοινωνικὰς τάξεις τῶν κατοίκων. *Problèmes de philosophie positive. Guillaume de Greef.*

Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον σήμερον ἓνα ἔθνος καλεῖ γλῶσσαν του, αὐτὸ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα, ἀπὸ τὸ ὁμοίωμαρπον σχολεῖον εἰς αὐτοῦ τοῦ ἔθνους τὴν ὁλότητα. Αὐτῆς ὅμως τῆς ὁλότητος τὰ συστατικὰ μέρη καὶ διάφορα εἶναι καὶ οἰκιακὰ ἰδιώματα ἢ πολὺ ἢ ὀλίγον διάφορα ἔχουν. Αἱ συνθῆκαι λοιπὸν, διὰ τῶν ὁποίων ἡ κοινὴ τοῦ ἔθνους γλῶσσα, ὅποιανδῆποτε καὶ ἂν τὴν ὑποθέσομεν, διατηρεῖται ζωντανή, θὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην διαφορετικαί.

Καὶ λοιπὸν δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ μίμησις

ζωντανῶν προτύπων ἐξόχων, ἀμέσως ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας, εἶναι κάτι ἀκατόρθωτον διὰ τοὺς μεγάλους ὄγκους, διὰ τὰ ἔθνη, ὅπου μεγάλα διαστήματα χωρίζουν τοὺς ἀνθρώπους.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ὅλως διόλου γενικὰς αὐτὰς δυσκολίας ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες καὶ ἄλλας εἰδικὰς, νεοαττικὰς, κοντοαττικὰς, κοντονοϊκὰς. Τὸ σχολεῖον μας εἶναι ἓνα περίεργον φαινόμενον, δὲν εἶναι σχολεῖον, τὸ ὁποῖον ἐσχηματίσαμεν ὀδηγούμενοι ἀπὸ τὰς ἀνάγκας μας. Εἶναι σχολεῖον ξένον, τὸ ὁποῖον ἐκεῖ εἰς τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς του ἔχει πλέον μεταβληθεῖ, ἐξελιχθεῖ. Εἰς ἡμᾶς τὸ σχολεῖον αὐτὸ ἔμεινεν ἀκίνητον, ἐννοῶ πάντοτε ὡς πρὸς τὰς γλωσσικὰς σπουδὰς, ὡς πρὸς τὸ κυριώτατον δηλαδὴ τοῦ ἐθνικοῦ σχολείου ἔργον.

Ἄλλοτε καὶ τὰ ξένα αὐτὰ σχολεῖα ἀτένιζαν πρὸς τὰς κλασσικὰς γλώσσας. Σήμερα ναὶ μὲν ἐξακολουθεῖ ἡ σπουδὴ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς, ἀλλὰ κατὰ βάθος ἡ τάσις ἔστρεψε πρὸς αὐτὸ, τὸ ὁποῖον ἡ συνείδησις τοῦ ἔθνους ἀνεβίβασε ἀπὸ τὴν ταπεινότητα εἰς πλοῦτον, εἰς μεγαλεῖον, εἰς εὐγένειαν, πρὸς τὴν ἐθνικὴν δηλαδὴ γλῶσσαν.

Ἡ σπουδὴ τῆς ἐθνικῆς εἰς ἄλλα μὲν ἔθνη τῆς Εὐρώπης εἶναι ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ σχολείου, εἰς ἄλλα δὲ τείνει, σπεύδει νὰ γίνῃ, θὰ γίνῃ. Εἴτε ὁμολογεῖται τὸ πρᾶγμα, εἴτε ὄχι, κατὰ βάθος αὐτὴ εἶναι ἡ τάσις, καὶ δι' ὅσους ξέρουν τί θὰ εἰπεῖ διεύθυνσις καὶ φορὰ εἰς τοὺς ὄγκους τοὺς φυσικοὺς καὶ εἰς τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα εἶναι ἀπὸ τῶρα ὁρατὰ τὰ μέλλοντα ἀποτελέσματα.

Ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας θὰ γίνῃ σπουδὴ ἱστορικὴ μὲ ὅλην τὴν τελειότητα, ὅλην τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν σωστὴν θέσιν εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ ἄρα εἰς τὸ σχολεῖον.

Εἰς ἡμᾶς τοῦ σχολείου τὸ κύριον ἀντικείμενον εἶναι ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας ἀττικῆς. Ἡ νέα τάσις δὲν ἔφθασεν ἀκόμη εἰς τὴν συνειδήσιν τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας. Ναὶ ἡ ἰδέα ὅτι πρέπει νὰ ἔχομεν καὶ ἐμεῖς γλῶσσαν ἐθνικὴν, λέγεται· ὄχι μόνον λέγεται, ἀλλ' εἰς ὄνομά της δὲ γίνονται καὶ τὰ ποῦ γίνονται. Ὡς ἐθνικὴν δηλ. μᾶς παρουσιάζει ἡ ἐκπαίδευσίς μας τὴν καθαρεύουσαν, τὴν ἀττικίζουσαν, τὴν μέσην, τὴν οὔτε ἀρχαίζουσαν οὔτε ιδιωματικὴν, τὴν ὅσον οἶόν τε ὁμαλὴν τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν ὠφελίμων βιβλίων συλλόγου, ὀνομάσεται τὴν ὅπως θέλετε· μᾶς τὴν παρουσιάζει ὡς τὴν εὐγενῆ γλῶσσαν τῆς παραδόσεως, ὡς γλῶσσαν τοῦ τύπου τοῦ Κράτους.

Τὴν γλῶσσαν αὐτὴν μᾶς τὴν ἐπιβάλλουν. διότι εἶναι ἔτοιμη καὶ τελεία καὶ ἐπάνω της ἀντανακλᾷ ἡ λάμψις τῆς ἀρχαίας κλασσικότητος, ποῦ μᾶς ἐθάμβωσε τὰ μάτια καὶ τὸν νοῦν.

Πῶς θέλετε νὰ θυσιάσουν, ὅσοι κρατοῦν τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τὰ χέρια των, ὅ,τι τοὺς φαίνεται τὸ ἔνδοξον παρελθὸν καὶ νὰ τὸ θυσιάσουν διατί; δι' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον βλέπουν ὡς βαρβάρωσιν, ὡς ἐκχυδαίειν.

Κ' ἔτσι φωνασκοῦμεν καὶ ἐμεῖς ὑπὲρ τῆς δῆθεν ἐθνικῆς, ἐνῶ μένει ἡ ἐκπαίδευσίς μας μεσαιωνικὴ καὶ τὸ σχολεῖον μας γίνεται ὀλοένα μεσαιωνικώτερον· διότι ἡ τάσις τοῦ εἶναι ὀπισθοδρομικὴ, ἐπανακαμπτικὴ. Καὶ θὰ μένει ἐνόσω οἱ πεπαιδευμένοι μας δὲν αἰσθάνονται ὅτι «πάντα ρεῖ», ὅτι ἡ ἐκπαίδευσίς πρέπει νὰ παρακολουθεῖ τὴν ἀνέλιξιν καὶ μάλιστα, ἂν ἔχει συναίσθησιν τοῦ καθήκοντός της, ὄχι μόνον νὰ κατανοεῖ καὶ κανονίζει τὸ παρὸν, ἀλλὰ καὶ νὰ προνοεῖ καὶ προπαρασκευάζει τὸ μέλλον καὶ ὅτι δίχως αὐτὰ εἶναι παρασιτικὴ ἡ ὑπαρξίς της καὶ ὅτι τότε τὴν ἀληθῆ μὸρφωσιν καὶ διάπλασιν τῆς νέας γενεᾶς ἀνάγκη ν' ἀναλάβουν ἄλλοι.

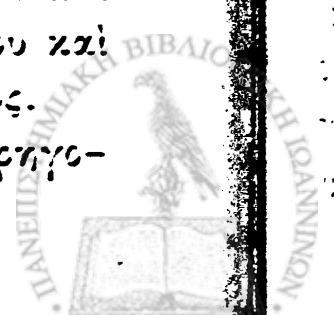

Ὅπως δὴ ποτε τὸ κακὸν ὑπάρχει. Ἡ γλωσσική μας ἐκπαίδευσις ἐντὸς τοῦ σχολείου δὲν βασίζεται εἰς τὴν αὐτενέργειάν μας, εἰς τὴν ζωντανήν μας δηλ. γλῶσσαν. Εἶναι γυρισμένη πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ αὐτῆς ὅμως τῆς παραδόσεως μόνον τὸ ἀρχαιότατον μέρος βλέπει, ἔχασε δηλαδή ἀκόμη καὶ τὸ ἀληθινὸν ἱστορικὸν αἰσθημα καὶ πάσχει ἀπὸ ἱστορικὴν πρεσβυωπίαν.

Ἐξω τοῦ σχολείου πάλιν ἄλλο κακόν. Οἱ πεπαιδευμένοι χάνουν ὡς ἐκ τῆς ἐκπαιδεύσεώς των τὴν ἀληθινὴν γλωσσικὴν καὶ φιλολογικὴν καλλισθησίαν καὶ ἔτσι ἐπέρχεται ἡ διάσπασις τοῦ δεσμοῦ ἐκείνου, δίχως τὸν ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περάσει τὸ ζωντανὸν ἰδίωμα ἀπὸ τὸ στόμα, τ' αὐτιά, τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν ὅλων μας καὶ νὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ ζωντανὸν οἰκιακὸν ἰδίωμα ἔθνικῆ γλῶσσα.

Κ' ἔτσι ὁ μὲν λαὸς μένει φύσει γραμματισμένος, διότι ἔχει γραμματικὴν ἔμφυτον, γραμματικὴν δηλαδή ἢ ὁποῖα ὀρυμμούτως καθυποβάλλει ὅ,τι αἱ γλωσσικαὶ καὶ διανοητικαὶ ἀνάγκαι τοῦ παρουσιάζουν εἰς τὸν ἐνδιάθετον λόγον· οἱ δὲ πεπαιδευμένοι γίνονται κατὰ συνθήκην καὶ διατελοῦν παρὰ φύσιν ἀγράμματοι, μεταχειρίζονται δηλαδή μίαν γραμματικὴν, τὴν ὁποῖαν οὔτε κατὰ βῆθος εἶναι δυνατὸν ποτε νὰ μάθουν οὔτε καὶ ἂν τὴν μάθουν ὕστερα ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν κόπους εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν ἀμέσως παντοῦ καὶ πάντοτε πρόχειρον τὴν συναίσθησιν αὐτῆς, οὔτε καὶ ἂν διὰ θαύματος τὴν ἀποκτήσουν ἢ ἀδυνηθοῦν ποτε νὰ τὴν μεταδώσουν εἰς τὴν ὁλότητα τοῦ ἔθνους· ἀπόδειξις αἱ γλωσσικαὶ παρατηρήσεις τοῦ Κόντου, ὅπου ὅλοι οἱ πρὸ αὐτοῦ ἐλληνίσται ἀποδεικνύονται ἀγράμματοι, καὶ ὁ Ψευδαττικισμοῦ ἔλεγχος τοῦ Βερναρδάκη ὅπου καὶ ὁ Κόντος ἀποδεικνύεται ὅχι πολὺ γραμματισμένος.

Εἶναι λυπηρὰ τὰ παθήματά μας ἀλλ' ἄς παρηγο-

ρηθοῦμεν· καὶ ἄλλοι λαοὶ ὑπέκυψαν ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους εἰς ἀναλόγους πλάνας.

Ἐπὶ αἰῶνας ἡ γραμματικὴ τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης ἦτον οὐσιωδῶς ἡ γραμματικὴ τῆς λατινικῆς ἐφαρμοζομένη διὰ τῆς βίας ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς· μάλιστα ἡ τόσον φημισμένη γραμματικὴ τοῦ βασιλέως Ἐρρίκου παρουσίαζε τὰς δύο γραμματικάς εἰς τὸ ἴδιον βιβλίον. Ἡ σχολαστικὴ παράδοσις ἦτο τόσον δυνατὴ, ὥστε πολὺ ἀργότερα ἄρχισαν οἱ διδάσκαλοι νὰ παρατηροῦν ὅτι ἡ λατινικὴ γραμματικὴ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχει κῦρος διὰ τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν.

Χειρότερα πάσχομεν ἐμεῖς. Τρομακτικὸς εἶναι ὁ λαβύρινθος, ὅπου σπρώχνει καὶ χώνει ἡ σχολικὴ μας ἐκπαίδευσις τὸν μαθητικὸν νοῦν· ἡ τρισυπόστατός μας γραμματικὴ φέρει τρισυπόστατον γλωσσικὴν σύγχυσιν καὶ ἀποβλάκωσιν σχολικὴν εἰς τὸν κύβον.

Καὶ λοιπὸν ὕστερ' ἀπὸ τὸν χωρισμὸν τῆς ἀρχαίας, κατόπιν ἀπὸ τὴν κηδεῖαν τῶν γραμματικῶν τοῦ ἀττικισμοῦ, θὰ ἔχομεν νὰ φροντίσομεν τὴν κατασκευὴν γραμματικῆς μας διὰ τὸ σχολεῖον μας.

Ἡ γραμματικὴ αὐτὴ θὰ εἶναι πρῶτ' ἀπ' ὅλα καθαρὴ καὶ παστρική γραμματικὴ.

Ὀδοντόφωνα καὶ χειλεόφωνα καὶ οὐρανισκοπρόφερτα καὶ παναρχαίας πλάνας καὶ προεπιστημονικὰς ἀνεπαρκείας καὶ τὸν ἐπίλοιπον φόρτον τὸν περιττωματικόν, αὐτὰ ἅς τ' ἀφήσομεν εἰς τὸν ψευδαττικισμόν.

Κάθε φωνῆεν καὶ κάθε σύμφωνον εἶναι κόσμος ὀλοκλήρος κινήσεων· τὰ φωνήεντα ὅλα καὶ μὲ φωνὴν καὶ μὲ δίχως φωνὴν, μόνον μὲ ἄφωνον ψιθυρισμὸν παράγομεν ἂν θέλομεν διὰ πλῆθος σύμφωνα εἶναι ὅμως ἡ φωνὴ ἀπαραίτητη, τόσον ἀπαραίτητη ὥστε κλείομεν τὸ στόμα διὰ νὰ μὴ φύγει (μ. μπ. δ. ντ. ζ). Εἰς τί χρησιμεύουν λοιπὸν παρόμοιοι ὀρισμοί;

Τί θὰ χρησιμεύσουν αὐτὰ ὅλα εἰς τὰ παιδιὰ; Νὰ προφέρουν ξέρουν· ἔαν ἔχουν μικρὰ ἐλαττώματα, ἢ μίμησις θὰ τὰ διορθώσει, διὰ τὰ σπουδαῖα ἐλαττώματα οὔτε ὁ διδάσκαλος οὔτε τὸ κοινὸν σχολεῖον εἶναι κατάλληλοι ἰατροί. Οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἄς ἀπευθυνθοῦν εἰς τὸν Abbé Rousselot Paris Institut d'orthophonie ἢ εἰς τὸν Guzmann εἰς Βερολίνον.

Ὅσοι διδάσκαλοι εἶναι περίεργοι νὰ σπουδάσουν τὰ πολύπλοκα αὐτὰ φαινόμενα ἄς ἀνατρέξουν εἰς τὰ εἰδικὰ συγγράμματα Helmholtz, Tonempfindungen. Merkel Anthropophonik. Techmer, Einleitung in die Sprachwissenschaft, καὶ ἰδίως τὰ νεώτατα τῆς Πειραματικῆς Φωνητικῆς· La Parole Revue internationale de Laryngologie et de phonétique experimantale κλπ. κλπ., ἀλλὰ τὰ παιδιὰ ἄς τ' ἀφίνουν εἰς τὴν ἡσυχίαν των.

Ἐὰν ὑπάρχει γλῶσσα ἔχουσα ποικίλους φθόγγους, βέβαια εἶναι ἡ ἀγγλική· καὶ ὅμως ἡ γραμματικὴ των οὔτε λόγον κάνει· μήπως τ' ἀγγλόπαιδα δὲν μανθάνουν νὰ φθέγγονται; ἢ μήπως οἱ Ἀπτικισταὶ φθέγγονται καλλίτερον ἀπ' τὸν λαόν;

Θὰ ἐπιθυμοῦσα πολὺ νὰ κάμω καὶ μίαν ἄλλην πρότασιν, ἂν καὶ πολὺ τὸ φοβοῦμαι, διότι ξέρω πόσον ὄλοιμας ἔχομεν τὴν πεποίθησιν ὅτι εἴμεθα ὁ πλεόν ἐξυπνος λαὸς τοῦ κόσμου.

Πολὺ δὲν εἶναι ἡ ἀκατάπαυστος ἐξάτμισις τοῦ πνεύματός μας ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς πνευματαγωγούς, τὴν ψιλὴν καὶ τὴν δασεῖαν κλ. κλ.

Εἰς κοντολογία ἡ γραμματικὴ πρέπει νὰ καθαρῶσθαι ἀπὸ τῆς ἀλεξανδρινῆς σκωρίας. Καὶ ἀφοῦ γίνετο τοῦτο, θὰ ἐξετάσομεν τί καθ' αὐτὸ εἶναι γραμματικὴ, ποία εἶναι ἡ σχέσις τῆς πρὸς τὸν νοῦν καὶ πῶς πρέπει νὰ τὴν παρουσιάσομεν εἰς τὸν παιδικὸν νοῦν.

Γραμματικὴ καὶ Λογικὴ ἔχουν κοινήν ἀρχὴν καὶ ἀφετηρίαν, τὸν Λόγον. Λόγος εἶναι λαλιὰ καὶ νόησις. νοῦς καὶ γλῶσσα μαζί!

Ὅπως ὅλα, ἔχει καὶ ὁ λόγος τὴν ἱστορίαν του ἀπὸ τὰ πρῶτα του βήματα ἕως τὴν σημερινήν του περιωπὴν.

Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος νὰ ἐκθέσομεν πῶς ὁ λόγος ἄρχισε νὰ βαδίζει, ἐπερπάτησε καὶ ἐπέρασε φάσεις τόσας καὶ τόσας.

Πῶς ἡ νόησις καὶ ἡ λαλιὰ ἀλληλοβοηθούμενοι κατόρθωσαν τὴν πρώτην ἀρχήν, ἡῦραν μαζί τὰς πρώτας ἐννοίας καὶ αὐτῶν τῶν πρώτων ἐννοιῶν τὰ σημεῖα.

Πῶς αὐτὴ ἡ σημαντικὴ εἶναι τὸ σημαντικώτατον τοῦ νοῦ κατόρθωμα.

Πῶς πάλιν τὸ κατόρθωμα αὐξάνει τὴν δύναμιν, ἡ ὁποία τὸ κατόρθωσε. Πῶς δηλαδή ἡ σήμανσις, τὰ σημεῖα, ἐχιλιοπλασίασαν τὴν νοητικὴν δύναμιν, ὅπως τὰ πρῶτα ἐργαλεῖα, τὸ ραβδί καὶ ἡ πέτρα καὶ τὰ ἕκτοτε ὀλοένα τελειότερα, ἐχιλιοπλασίασαν τὴν κατασκευαστικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἰκανότητα.

Πῶς ἡ θρησκεία, ἡ φιλοσοφία, οἱ νόμοι, ἡ φιλολογία, οἱ θησαυροὶ τῶν λεξικῶν, ἡ ποικιλία ἡ ἀτελείωτη τῆς καθημερινῆς πρακτικῆς ζωῆς, ὁ πλοῦτος τοῦ ἀνωτάτου διανοητικοῦ βίου, πῶς ὅλ' αὐτὰ ἔχουν μίαν κοινὴν ἀφετηρίαν — ὀλίγας δηλαδή πρώτας ἐννοίας — πῶς αἱ ἐννοιαὶ αὐταὶ κατόρθωσαν αὐτὰ ὅλα ἐνσαρκωμένα μέσα εἰς ὀλίγας πρώτας λέξεις.

Πῶς τὰ πρῶτ' αὐτὰ στοιχεῖα ἐσήμαιναν κατ'ἄστασιν, δρᾶσιν αἰσθητὴν σκάφτω, πλέκω, σχίζω, τρέχω.

Πῶς ἀπὸ τὰς ὀλίγας αὐτὰς ρίζας, αἱ ὁποῖαι μᾶς δείχνουν ἐννοίας δράσεως κοινῆς, καθημερινῆς, ἐξῆλθαν σιγά σιγά αἱ πλέον ἀφηρημέναι ἐννοιαὶ, πῶς ἀπὸ τὴν ἐννοίαν τοῦ σκάφτω ἐγεννήθη ἡ ἐννοία τοῦ ἐρευνᾶ καὶ ἀναδιφᾶ τὰ μυστήρια κλ. κλ.

Πῶς ἀπὸ τὰς πρώτας ρίζας ἐχωρίσθησαν καὶ ἐβλάστησαν τὸ ρῆμα, τὸ ὄνομα κλ.

Πῶς τ' ὄνομα εἶναι σημεῖον ὕψι ἀντικειμένου — ἀλλὰ

σημείον τῆς ἐννοίας, τὴν ὁποίαν ἐσχηματίσαμεν ἀπὸ τὰς ἀντιλήψεις, τὰς εἰκόνας τὰς παραστάσεις τὰς ἐκ τῶν ἀντικειμένων. Ὅτι ἐπομένως τὸ ὄνομα δὲν σημαίνει πρᾶγμα, ἀλλὰ γνῶσιν, εἶναι γνῶσμα nomina - gnomina (Locke) ὅτι δηλαδή σκύλος, δένδρον, καρτέκλα δὲν εἶναι ἀπ' εὐθείας ὀνόματα ἀντικειμένων αἰσθητῶν, ἀλλὰ σημεία ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας ἐσχηματίσαμεν ἀπὸ τὰς εἰκόνας, τὰς ἀντιλήψεις, τὰς παραστάσεις, ὅσας τὰ αἰσθητὰ παράγουν μέσα μας· ὅτι ἐπομένως σκύλον καὶ δένδρον δὲν εἶδε κανεὶς οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ εὔρει ἀλλοῦ παρὰ εἰς τὸν νοῦν του. Ἀλλέως πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὀνομάζομεν σκύλον τὸ μικρὸ σκυλάκι τῆς ἀγκαλιᾶς καὶ τὸ μαντρόσκυλο, τὸ λαγωνικὸ κτλ. ; Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὀνομάσομεν δένδρον τὴν πορτοκαλιὰ καὶ δένδρον τὴν βαλανιδιά ; Πῶς θὰ ὀνομάζομεν καὶ τὸ σκαμνὶ τοῦ ἐργάτου καὶ τὴν ἐδραν τοῦ διδασκάλου καὶ τὸν θρόνον τοῦ βασιλέως κάθισμα ἢ καρτέκλα :

Πῶς ἀπὸ τὰς τόσον διαφορετικὰς εἰκόνας τοῦ ὀξυγωνίου, τοῦ ὀρθογωνίου καὶ λοιπῶν τριγῶνων ἐσχηματίσαμεν ὅχι εἰκόνα κοινὴν, πρᾶγμα ἀδύνατον, ἀλλ' ἐννοιαν περιέχουσαν τοὺς κοινούς χαρακτῆρας καὶ μὲ τὴν ἐννοιαν αὐτὴν συνάμα τὸ σημεῖον τῆς, τὸ γνῶσμα, τὸ ὄνομα τὸ τρίγωνον (Berkeley) : Καὶ ὅτι λοιπὸν τ' ὄνομα εἶναι σημεῖον αὐτῆς τῆς κατεργασίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποβάλλει ὁ νοῦς τὰς παραστάσεις του· σημαίνει δὲ τὴν ἀνακάλυψιν, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ὁ νοῦς κατὰ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν, τὴν ἀνακάλυψιν αὐτοῦ τοῦ κάτι :

Πῶς μετὰ τὴν διάκρισιν τῆς δράσεως ἀπὸ τὰ παραγόμενά της, τὴν διάκρισιν τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου ἄρχισε νὰ κατασκευάζεται ἡ πρότασις ;

Πῶς ἡ ἐννοία τῆς δράσεως τοῦ δρῶντος ἀνθρώπου ἐγέννησε τὴν ἰδέαν τῆς δράσεως ἔξω ἀπὸ τὸ ἐγώ ; — ὁ χεῖμαρρος μουγκρίζει, ἀλλὰ δὲν εἶναι ταῦρος (Rig veda).

Πῶς τὰς ὀλίγας ρίζας τὰς σημαντικὰς δράσεων τοῦ καθημερινοῦ βίου μετέφεραν σιγὰ σιγὰ οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι εἰς τὰς ἐννοίας, αἱ ὁποῖαι ἀκαταπαύστως ἐφύτρωναν κ' ἔπρεπε νὰ βαπτισθοῦν;

Πῶς τότε μὲ τὴν μεταφορὰν αὐτὴν ἐξεχείλισε καὶ τὸ ἐγὼ εἰς τὸ χάος τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου κ' ἔφερε κ' ἐκεῖ ψυχὴν, προσωποποίησιν; Πῶς δηλαδὴ ἡ μέρα, ἡ νύχτα, οἱ οὐρανοί, ἡ γῆ κτλ. κτλ. ἀπέκτησαν χαρακτηριστῆρα, ἀτομικότητάς προσωπικότητα, ψυχὴν κ' ἐπομένως γένος; Κ' ἔγειναν τὰ μέρη τοῦ λόγου ἄνδρες καὶ γυναῖκες; Κ' ἐφύτρωσε τότε κόσμος νέος ὀνομάτων καὶ μύθων συγχρόνως, διότι τὰ ὀνόματα ἀμέσως ἐγεννοῦσαν τοὺς μύθους· καὶ ἡ μυθολογία λοιπὸν νέα μορφή, νέον πάθος τοῦ Λόγου*;

“Ὅλ' αὐτὰ τὰ τόσον ἐνδιαφέροντα δὲν εἶναι βέβαια γραμματικὴ διὰ παιδιὰ· ὄχι.

“Ὅλα ὅμως αὐτὰ τὰ πῶς τ' ἀράδιασα ἐδῶ δι' ἓνα σπουδαιότατον λόγον. Διὰ νὰ φανεῖ πόσον βαθειὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς γραμματικῆς. “Ὅτι Νοῦς καὶ Λαλιὰ εἶναι μία ἀχώριστη δύναμις. “Ὅτι νοῦς εἶναι λαλιὰ δίχως ἤχον καὶ λαλιὰ εἶναι νοῦς μὲ ἤχον. “Ὅτι ὁ λόγος αὐτός, ὁ ἐνιαῖος, εἶναι θεῖον τι καὶ παντοδύναμον. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος.

*Ὅτι ἡ γλῶσσα μας ἔχει συναισθανθεῖ τὴν θεϊό-

- * *Locke Human Understanding*
J Stuart Mill Logic
Sir Hamilton Logic
Max Müller Science of thought
Science of Language
Ludwig Noire Der Ursprung der Sprache
Montcalm L'origine de la Pensée et de la
Parole κλ. κλ. κλ.

τητα καὶ παντοδυναμίαν αὐτὴν τοῦ Λόγου καὶ θεσπεσίως ἔδειξε τὴν ἐνότητα μὲ τὴν λέξιν Λόγος καὶ ἔδειξε τὴν δύναμιν ἀπὸ τὰς δύο τῆς ὕψους δίχως νὰ χωρίσει ὅ,τι δὲν χωρίζεται.

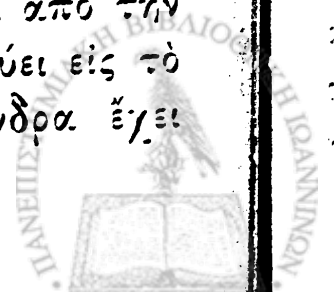
Καὶ λοιπὸν αὐτὴν τὴν ἐνότητα τοῦ λόγου — τοῦ λογικοῦ καὶ τῆς γλώσσης — πρέπει νὰ πάρωμεν ὡς ἀφετηρίαν.

Ἀπὸ τὴν ἀφετηρίαν αὐτὴν θὰ εὐρομεν ὅχι μόνον πῶς πρέπει νὰ διδάσκεται ἡ γραμματικὴ, ἀλλὰ θὰ κατορθώσωμεν, ἐλπίζω, νὰ τοποθετήσωμεν ἀκριβῶς τὸ ζήτημα τῆς γραμματικῆς μας. Διότι δίχως νὰ καθορίσωμεν τί χαρακτῆρα πρέπει νὰ δώσωμεν εἰς τὴν γραμματικὴν μας, τῶρα προσωρινῶς, δὲν θ' ἀποκτήσωμεν οὔτε ἀλφαριθμητάριον, οὔτε ἀναγνωσματάριον, οὔτε λεξικόν, οὔτε πρακτικὰς γλωσσικὰς, οὔτε ἀνωτέρας φιλολογικὰς ἀσκήσεις, τίποτα, ἀπολύτως τίποτα. Διότι τίποτα, ἀπολύτως τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτὰ δὲν ἔχομεν.

Φανερόν ὅτι ἡ γλωσσικὴ καλλιέργεια ἡ μέσα εἰς τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ εἶναι παράτασις τῆς ἔξω καὶ πρὶν τοῦ σχολείου, ὅχι δὲ ἀναποδογύρισμα, διότι καὶ τὸ λογικόν μας δὲν πηγαίνομεν εἰς τὸ σχολεῖον διὰ νὰ τὸ ἀναποδογυρίσωμεν καὶ ἂν γλῶσσα καὶ λογικὸν ἀποτελοῦν ἐν ἀχώριστον Ἕνα, ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἡ γλωσσικὴ σχολικὴ ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ εἶναι παράτασις καὶ ἀνάπτυξις τῆς προσχολικῆς περιόδου, ὅχι δὲ διαστροφή καὶ ἀναποδογύρισμα.

Ἦλθαμεν λοιπὸν πάλιν εἰς τὸ κατώφλι τοῦ σχολείου καὶ εἰς τὰ μάγχανα, τὰ ὅποια πολλαπλασιάζει ἡ σχολικὴ -μας ἐκπαίδευσις.

Ἀμέσως ἀμέσως λοιπὸν τὸ σχολεῖον καταπιάνεται μὲ τὸ ξεφύτεμα· τὸν παιδικὸν νοῦν ξεφυτεύει ἀπὸ τὴν γῆν, εἰς τὴν ὁποίαν μεγάλωσε, καὶ μεταφυτεύει εἰς τὸ σχολικὸν γῶμα. Εἰς τὰ μικρὰ φυτὰ καὶ δένδρα ἔχει

τὸ μεταφύτεμα καλὰ ἀποτελέσματα· ἡ γῆ ὁμῶς, εἰς τὴν ὁποίαν μεταφυτεύονται τὰ μικρὰ φυτὰ ἢ τὰ δένδρα ἀπὸ τὴν φυταριὰ ἢ τὴν πρασιά, προπαρασκευάζεται μὲ πολλὴν φροντίδα, ἐνῶ, ἂν ἐξετάσομεν προσεκτικὰ τὸ γῶμα, εἰς τὸ ὁποῖον μεταφυτεύει τὸν παιδικὸν λόγον τὸ σχολεῖον μας, θὰ εὔρει ὅτι ἔχει πολὺ παράξενην σύστασιν. Εἶναι ὡσὰν μία σκευασία ἀπὸ χαλίκια, γυαλιά, καρφιά καὶ ἄλλα παρόμοια συστατικά· ὡς ποτιστικὸν δὲ ὑγρὸν μεταχειρίζεται τὸ νεοελληνικὸν σχολεῖον διάλυσιν στύψης εἰς γλυφὸ νερό.

Καὶ λοιπὸν τὸ συμπέρασμα; πρέπει ἀντὶ τὰ χαλίκια καὶ τὸ γλυφὸ νερὸ νὰ φέρομεν εἰς τὸ σχολεῖον τὸ μητρικὸν ἰδίωμα καὶ τὴν ἔμφυτον γραμματικὴν; Ὅτι αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἰδεῶδες μας καμία ἀμφιβολία, οὔτε χρειάζονται συζητήσεις διὰ πράγματα αὐτοφάνερα, ἀλλὰ καὶ καμία ἀμφιβολία ὅτι, ὅσοι ἐπιδιώκουν κάποιον ἰδεῶδες, πρέπει νὰ ἐξετάζουν καλὰ καλὰ πῶς τὸ ἰδεῶδες αὐτὸ δύναται νὰ πραγματοποιηθεῖ, ὅσον τὸ δυνατόν γρηγορώτερα ἀφοῦ, ὡς ἔδειξα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν τόσα θαύματα ἀμέσως αὔριον.

Εἶδαμεν, τί διαφορὰ χωρίζει τὸ σημερινὸν ἔθνος ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν πόλιν καὶ τί συνεπείας ἔχει τοῦτο ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν τὴν ἐθνικὴν. Εἶδαμεν τί εἶναι ἡ γραμματικὴ εἰς τὴν οὐσίαν της. Εἶδαμεν τί κατόρθωνεν εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν ἡ ζωντανὴ μίμησις· πῶς δὲ ἡ γραμματικὴ καὶ γλωσσικὴ διδασκαλία σήμερον σκοπὸν ἔχει ν' ἀντικαταστήσει εἰς τὰ σημερινὰ ἔθνη τὴν μίμησιν ἐκείνην τὴν ζωντανήν.

Διὰ νὰ φέρομεν ὁμῶς τὸ ποθητὸν ἀποτέλεσμα δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ γνωρίζομεν τί εἶναι ἡ γραμματικὴ· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξετάσομεν πῶς πρέπει νὰ τὴν παρουσιάσομεν εἰς τὸν παιδικὸν νοῦν, ὡς ἐπιστήμην δηλαδὴ ἢ ὡς τέχνην;

Καθημερινῶς βλέπομεν ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ὁμιλοῦν καὶ γράφουν ὠραῖα δὶχως νὰ εἶχαν ποτὲ εἶδησιν ἀπὸ κανόνας, ἐνῶ οἱ περισσότεροι ἀπ' ἐκείνους, οἱ ὅποιοι μᾶς πλημμυροῦν μὲ γραμματικὰς καὶ κανόνας, δίδουν συγχρόνως καὶ τρανὰς ἀποδείξεις ὅτι καθόλου δὲν ὠφελήθησαν οἱ ἴδιοι ἀπὸ τοὺς κανόνας των.

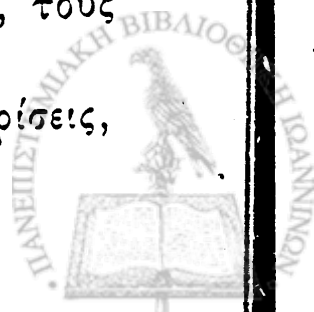
Νὰ βαδίζομεν καὶ νὰ τρέχομεν μᾶς διδάσκει ὄχι ἡ φυσιολογία τῶν κινήσεων, ἀλλὰ τὸ ἀρκούδισμα, τὸ περιπάτημα, τὸ τρέξιμον.

Τὴν ἠθικὴν δὲν μᾶς διδάσκουν τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα οὔτε τ' ἀρχαῖα, οὔτε τὰ νέα. Αὐτὰ κυρίως μᾶς δείχνουν πόσον εἶναι δύσκολον νὰ ὑπερνικήσει κανεὶς τὰς κακὰς του ἕξεις. Τὴν ἠθικὴν προσπαθεῖ νὰ μᾶς διδάξει τὸ καλὸν παράδειγμα, δηλαδὴ ἡ μίμησις καὶ αἱ καλαὶ ἕξεις, αἱ ὁποῖαι καθιστοῦν τὴν ἠθικὴν εὐκόλην, ὅπου καὶ ἡ κληρονομία βοηθεῖ, ἡ συγκεντρωμένη δηλαδὴ ὑπὸ τῆς κληρονομίας μίμησις.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον νὰ ὁμιλοῦμεν καὶ νὰ γράφομεν καλὰ μᾶς διδάσκει ἡ εὐθύς ἐκ παιδικῆς ἡλικίας συναναστροφή μὲ ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὸ προτέρημα αὐτὸ, καὶ ἀργότερα ἡ μελέτη τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, ἡ ἄμεσος δηλαδὴ πάλιν μίμησις καὶ ἄσκησις.

Φανερόν λοιπὸν ὅτι τὴν γραμματικὴν πρέπει νὰ παρουσιάσομεν ὄχι ὡς θεωρίαν, ὡς ἄθροισμα γνώσεων, ὡς κλάδον τοῦ ἐπιστητοῦ, ὡς ἐπιστήμην, ἀλλ' ὡς πρᾶξιν, ὡς τέχνην, ὡς ἄσκησιν, διὰ τῆς ὁποίας μᾶς ὀδηγεῖ ὁ τεχνίτης, ὁ μάστορ πρὸς τὴν ἰκανότητα. Αὐτῆς δὲ πάλιν τῆς τέχνης καὶ τὰς δύο ὄψεις, πρῶτον τὴν ἄσκησιν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ μάστορη πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐμπειρίας, κατόπιν δὲ τὴν διδαχὴν τῶν κανόνων, τοὺς ὁποίους ἀκολουθεῖ ὁ ὀδηγός, ὁ μάστορ.

Ἐὰν δὲν καταλάβομεν καλὰ αὐτὰς τὰς διακρίσεις,

θὰ ἐξακολουθοῦν οἱ διδάσκαλοι νὰ προτιμοῦν νὰ συσσω-
 ρεύουν νεκρὰς γνώσεις, ἐνῶ οἱ μαθηταὶ ἔχουν ἀνάγκη
 ἀπὸ ζωντανὰ παραδείγματα, ἀπὸ πρότυπα μιμήσεως,
 ἀπὸ διδασκάλους, οἱ ὅποιοι νὰ ξέρουν ἀρκετὰ καὶ νὰ
 μποροῦν πολλὰ· καὶ λοιπὸν θὰ ἐξακολουθοῦν τὰ παι-
 διὰ νὰ μὴ μαθαίνουν νὰ ὁμιλοῦν, οὔτε νὰ γράφουν,
 οὔτε νὰ διαβάζουν τὴν γλῶσσαν των παρὰ ἀφοῦ πρῶτα
 γλυτώσουν ἀπὸ τὰ νύχια τοῦ ἐλληνικοῦ σχολείου καὶ
 τότε ἂν ἔχουν χρήματα, καιρὸν, φυσικὴν ἐξυπνάδα
 κ' εὔρουν τὸν σωστὸν δρόμον.

Τὴν γραμματικὴν λοιπὸν θὰ παρουσιάσῃ τὸ scho-
 λεῖον ὡς ὁ μάστορ τὴν τέχνην εἰς τὸν μαθητὴν.

« Ἡ γραμματικὴ περιγράφει τὰς συνηθείας ἐκεῖνας
 »τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης, τὰς ὁποίας παραδέχονται τῶρα
 »καὶ ἀκολουθοῦν ὅσοι ὁμιλοῦν καὶ γράφουν ἄριστα τὴν
 »ἀγγλικὴν». Ἴδου τί παρουσιάζει ὡς ὄρισμὸν τῆς γραμ-
 ματικῆς ὁ περίφημος γλωσσολόγος Whitney.

Φαντάζεσθε μίαν γραμματικὴν νεοελληνικὴν κατὰ
 τὸν ὄρισμὸν αὐτόν; τί κωμικὸν ἀριστούργημα! Νὰ
 ὑπόθεσις διὰ νέαν Βαβυλωνίαν!

Πῶς θὰ ἐθαυμάζαμεν τότε τὴν ἀττικίζουσαν, τὴν
 καθαρεύουσαν, τὴν μῆτε ἀρχαίζουσαν μῆτε ιδιωματο-
 κὴν, τὴν ὅσον οἶόν τε ὁμαλὴν τοῦ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως
 τῶν ὠφελίμων βιβλίων συλλόγου; διότι ὅλαι αὐταὶ
 εἶναι ἡ ἰδία λέπρα μὲ χιλίας μορφάς.

Μὴ νομίσετε, φίλε κύριε, ὅτι μοῦ πέρασεν ἀπὸ τὸν
 νοῦν νὰ παρουσιασθῶ ὡς διοργανωτὴς τοῦ κλάδου
 αὐτοῦ.

Ἡ γλῶσσα μας διατρέχει τὴν ἥρωικὴν τῆς ἐποχῆν.
 Καὶ τὴν γραμματικὴν τῆς λοιπὸν θὰ συντάξῃ κανεὶς
 ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἥρωας, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν νὰ δια-
 λύσουν τὸ σκότος καὶ τὴν σύγχυσιν, νὰ ἐξοντώσουν τὴν
 βίαν καὶ νὰ ἐγκαταστήσουν τὴν τάξιν καὶ τὴν συνεν-

νόησιν, τὸ ὅπως δηλαδὴ τοῦ ἡλίου εἰς τὸν νοῦν τοῦ καθενός μας, εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ ἔθνος.

Ἐγνωεῖται ὅτι εἰς τοὺς ἥρωας αὐτοὺς οὔτε ὡς ἀπερίσκεπτος ὁδηγὸς οὔτε ὡς κουτσὸς ἀκόλουθος μου ἐπέφρασεν ἀπὸ τὸν νοῦν νὰ παρουσιασθῶ καὶ νὰ συστήσω τὸν ἑαυτὸν μου.

Θὰ περιορισθῶ λοιπὸν νὰ ἐξετάσω μίαν μόνην ὄψιν τοῦ ζητήματος, τὴν ὄψιν τὴν πρακτικὴν, τῆς ταχθείας ἐφαρμογῆς.

Εἶναι ἡ σχολικὴ ἀναμόρφωσις ἡ ριζικὴ ἀμέσως αὔριον δυνατὴ; Ἐὰν ναί, τότε θὰ εἶναι περὶ τὰ ὅσα θὰ εἰπῶ περὶ γραμματικῆς. Μακάρι!

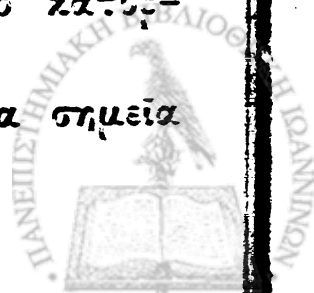
Ἐὰν ὄχι, ἔὰν δὲν εἶναι ἀμέσως αὔριον δυνατὴ ἡ ριζικὴ ἀναμόρφωσις — μένει ὁμως πάντοτε κατεπείγουσα, τόσον κατεπείγουσα ὅσον δὲν τὸ ρανταζόμεθα — τόσον κατεπείγουσα ὥστε ἐνόςσω δὲν τὴν κάνομεν μένει ἡ ἐκπαίδευσίς μας ἡ ἐθνικὴ εἰς τὸ ἐθνικὸν σχολεῖον ἄσκοπη ὡς ἐθνικὴ, καὶ εἶναι ἀδιόφορον διὰ τὸν Ἕλληνα ὅπου καὶ ἂν σπουδάζει.

Διὰ νὰ γίνῃ λοιπὸν ἡ σχολικὴ ἀναμόρφωσις ὅσον τὸ δυνατὸν γρηγορώτερα πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν πόσον εἶναι τὸ ἐρικτὸν, τὸ κατορθωτὸν.

Πόσον εἶναι λοιπὸν τὸ ἐρικτὸν: Δηλαδὴ τί σύστασιν πρέπει νὰ ἔχει ἡ γραμματικὴ ὥστε νὰ μὴ φέρνῃ ὅπως τώρα τὴν ἀναστολὴν καὶ τὸν ἐκτροχιασμὸν τῆς διανοητικῆς μορφώσεως, ἐκείνης ὅστιν ἔχει κατορθώσει τὸ οἰκιακὸν ἰδίωμα ἕως εἰς τὸ κατώρι τοῦ σχολείου:

Δηλαδὴ ἔὰν ἡ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς, τῆς μητρικῆς, τῆς γλώσσης μας εἰς κοντολογία, εἶναι τὸ ἰδεῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον θὰ τρέξομεν ὀλοταχῶς — τί εἶναι αὐτὸ τὸ ὀλοταχῶς καὶ πῶς θὰ τὸ κατορθώσωμεν;

Ἄς προσέξομεν λοιπὸν εἰς τὰ τρία κύρια σημεῖα

— εἰς τὴν πρότασιν μὲ τὴν ἰδιάζουσαν κατασκευὴν
της — εἰς τὸ ρῆμα — εἰς τὸ ὄνομα.

Ὡς πρώτην ἀρχὴν θὰ ἔχει ἡ γραμματικὴ ν' ἀκολου-
θήσει τοὺς τρόπους τῆς ἐσωτερικῆς διανοητικῆς μας
ἐργασίας. Δὲν εἶναι βέβαια δυνατὸν ν' ἀλλάξομεν τὸν
τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐργάζεται τὴν τῶρα, σήμερα ὁ νοῦς
μας. Τὸν τρόπον αὐτὸν μᾶς τὸν δείχνει ἡ πρότασις.
Ἡ κατασκευὴ τῆς εἶναι ἡ αὐτογραφία ἐκείνης τῆς
διανοητικῆς ἐργασίας. Ἡ οἰκοδομικὴ αὐτῆς τῆς προτά-
σεως μεταβάλλεται μὲ μεγάλην βραδύτητα καὶ δείχνει
πῶς τὸ πνεῦμα σιγὰ σιγὰ ἀλλάζει τὰς ἕξεις του, πῶς
ἀρχίζει νὰ βλέπει τὰ πράγματα ὑπὸ ἄλλην ὀπτικὴν
γωνίαν, ἀλλέως ν' ἀναλύει, νὰ συσχετίζει, νὰ συνθέτει
(Darmesteter. La vie de mots). Ἡ ψυχὴ, ἡ
ἀθροιστικὴ καὶ κοινωνικὴ ψυχὴ, ἀποκτᾷ σιγὰ σιγὰ νέας
ἕξεις, νέαν ροπὴν καὶ κατὰ τῆς ροπῆς αὐτῆς βία δὲν
εἰσχωρεῖ, διότι εἶναι βία κατὰ τοῦ νοῦ, κατὰ τοῦ ἐγώ.
Κατ' αὐτῆς λοιπὸν τῆς ροπῆς τὴν φορὰν θὰ παραλά-
βομεν τὴν πρότασιν μὲ τὴν κατασκευὴν της ἀπὸ τὴν
μητρικὴν εἰς τὴν ἐθνικὴν.

Καὶ τῶρα ἄς ἐξετάσομεν τὰ συστατικὰ μέρη τῆς
προτάσεως καὶ πρῶτον τὸ ρῆμα. Ἡ σύλληψις καὶ ἐκ-
φρασις τῆς προτάσεως πρέπει νὰ γίνεταί δίχως ἐσωτε-
ρικοὺς κλονισμοὺς καὶ ἐμπόδια καὶ ἐκτροχιασμοὺς. Τὸ
ρῆμα λοιπὸν, τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει μ' ἐν' ἄξονα μέσα εἰς
τὴν πρότασιν, πρέπει νὰ τὸ κρατήσομεν ὅσον τὸ δυνα-
τὸν ὅμοιον πρὸς τὸ ρῆμα τῆς μητρικῆς.

Ἄλλως δὲ τὸ θὰ καὶ τὸ νὰ καὶ τὸ ἄς ἐριξάν κάτω
τὸν Πολιάθ τοῦ ἀρχαίου ρήματος· κ' ἐγινάν αὐτὰ ἡ
ὑποτακτικὴ, ἡ εὐκτικὴ, ἡ προστακτικὴ. Οὔτε ὑποτα-
γὴν οὔτε εὐχὰς καὶ προσταγὰς εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ
ἐκφράσομεν μὲ τὰς ἀρχαίας ἐγκλίσεις καὶ εἶναι πλέον
καιρὸς νὰ ὑποτάξουν τὸν νοῦν τους εἰς τὰ προσ-

τάγματα τοῦ ὀρθοῦ λόγου οἱ γραμματικοὶ μας.

Εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ σχολείου, ὅπου ἡ γραμματικὴ διδασκαλία θὰ γίνεταί πλέον ἱστορικῆ, θ' ἀοριώνει τὸ κείμενον τῆς γραμματικῆς καὶ μερικοὺς παραγράφους μὲ μικρὰ στοιχεῖα. Ἐκεῖ ὡσάν εἰς ἓνα εἶδος τερατολογικοῦ μουσείου θὰ βλέπει ὁ νέος τὰ διάφορα ἐκεῖνα ἔκφυλα προϊόντα τοῦ γραμματικοῦ ἀλκοολισμοῦ, τὰ ἐκ κοντείων συγκατακλίσεων καὶ γάμων τοῦ θὰ καὶ τοῦ νὰ μὲ τοὺς μέσους ἀορίστους βδελυρὰ καὶ παμμύχθηρα ἐκτρώματα καὶ ἄλλα ἀνάλογα βδελύγματα τῆς βαλσαμωτικῆς καὶ ἀπτικοκιβδηλείας.

Μένει λοιπὸν τὸ ὄνομα, δηλαδὴ οἱ τύποι τῶν ὀνομάτων, αὐτὴ δὲ εἶναι ἡ μόνη ἀληθινὴ δυσκολία πρὸς κατάρτισιν ἐθνικῆς γραμματικῆς.

Τὰ ὀνόματα τῆς μητρικῆς μας καὶ τὰ ὀνόματα ὅσα ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν παραλαμβάνομεν ἀποκλείονται, λέγουν, ἀμοιβαίως. Τ' ἀρχαῖα καὶ ἀριστοκρατικὰ δῆθεν δὲν συγκατανεύουν νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαρτήν μὲ τὰ ὀνόματα τῆς μητρικῆς μας, αὐτὰ δὲ γίνονται γελοῖα, ὅταν τοὺς ἀλλάξομεν τὸν τύπον. Διπλῆ λοιπὸν κωλυσιεργία καὶ διπλῆ κένωσις τῆς γλώσσης.

Τί πρόκειται νὰ κατορθώσομεν; Εἰς τὴν ἐθνικὴν μας γλῶσσαν, ἡ ὁποία θὰ εἶναι ἡ παράτασις καὶ βλάστησις τῆς μητρικῆς, πρόκειται νὰ φιλοξενήσομεν τὰ ὀνόματα τῆς ἀρχαίας. Πῶς θὰ γίνεαι τοῦτο;

Ἐπικρατεῖ ἡ ἰδέα ὅτι δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ συμβίωσις τῶν τύπων, ἡ πολυτυπία, ἡ ποικιλοτυπία, ἡ παρδαλοτυπία· ἀδύνατον δηλαδὴ θεωρεῖται νὰ κλίνομεν τὸ ψωμὶ τοῦ ψωμιοῦ καὶ συγχρόνως ἡ ῥώτισις τῆς ῥωτίσεως, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἴπομεν ἢ τὸ ψώμιον τοῦ ψωμιοῦ ἢ ἡ ῥώτισις τῆς ῥωτίσεως. Ὡς ἐκ τῆς δυσκολίας αὐτῆς στερούμεθα καὶ τὸ ψωμὶ καὶ τὴν θείαν ῥώτισιν, ἐξευτελίζομεν καὶ τὸν ἄρτον τῆς θείας λει-

τουργίας και τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ και τὸν οἶνον τῆς
 θείας μεταλήψεως· μυκτηρίζομεν και τὸν Λόγον, τὸν
 ὁποῖον κατ' εἰκόνα του και ὁμοίωσιν μᾶς ἔδωσεν ὁ
 πολυεύσπλαγχνος και γίνεται εἰς τὴν γλῶσσαν μας,
 ὅπως λέγει ὁ λαὸς, παραχώρηση Κυρίου.

Εἰς τὴν δυσκολίαν αὐτὴν τῆς συμβιώσεως τῶν τύπων,
 εἰς τὴν πολυτυπίαν, ἀπέδωκαν σημασίαν τόσην, ὅσην
 σχεδὸν και εἰς τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα, και ὅπως
 ἐκεῖνο ἔφερε κ' αὐτὴ τόσας κακὰς συνεπείας, ὄχι βέβαια
 ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους,
 ὑποφέρει δὲ τὰ πάνδεινα και ἡ γλῶσσα και ἡ γραμ-
 ματικὴ και ὁ ἐνδιάθετος και ὁ προφορικὸς και ὁ γρα-
 πτὸς λόγος και ὅλοι μας κουτοὶ και εὐφυεῖς, εἴτε δια-
 νοούμεθα εἴτε ὁμιλοῦμεν, εἴτε γράφομεν εἴτε ξυπνητοὶ
 και ὁμιλοῦμεν μὲ τὸν νοῦν μας, εἴτε κοιμούμεθα και
 παραλαλοῦμεν.

Ἡ γνώμη αὐτὴ ἀπέκτησε κῦρος δόγματος. Ἀκα-
 ταπαύστως ἐπαναλαμβάνεται ὅτι εἶναι μὲν δυνατὴ ἡ
 ἀνάμιξις δύο λεξικῶν, ἀλλ' ὄχι και ἡ ἀνάμιξις δύο
 γραμματικῶν εἰς μίαν και τὴν ἰδίαν γλῶσσαν.

Ἄλλ' ἄρα γε εἶναι δυνατὴ ἡ ἀνάμιξις δύο λεξικῶν
 δίχως τὴν ἀνάμιξιν δύο γραμματικῶν;

* Ἄς ἀφήσομεν τὸ παράδειγμα τῆς τουρκικῆς, ὅπου
 τὸ φαινόμενον, ἡ ἀνάμιξις δηλαδὴ τριῶν λεξικῶν, εἶναι
 ὑπὸ ἐξέλιξιν και σχηματίζει γλῶσσαν ὠραίαν, μουσι-
 κωτάτην, ἀρμονικὴν, και ἄς προτιμήσομεν τὸ παρά-
 δεῖγμα τῆς ἀγγλικῆς, ὅπου ἡ ἐξέλιξις ἔφθασε πλέον εἰς
 τὸ τέρμα της.

Δύο γλῶσσαι, δηλαδὴ δύο λεξικά, μὲ δύο γραμμα-
 τικὰς ἐσυγχωνεύθησαν . . . τὰ ὀνόματα και τῶν δύο
 αὐτῶν γλωσσῶν εἶχαν τὰς κλίσεις και τὰς πτώσεις
 των· και τὰ δύο τὰ ἔχασαν και ἀφομοιώθησαν ὑπὸ τὸν
 κοινὸν τύπον τῆς ἀκλισίας.

Τὸν ἀγγλικὸν λαὸν καθυπέταξε λαὸς ἄλλης φυλῆς
 μὲ ἄλλην γλῶσσαν. Ὁ κατακτητὴς ἀπέκλεισεν ἀπὸ τὸ
 σχολεῖον, ἀπὸ τὰς ἀνωτέρας τάξεις τὴν γλῶσσαν τῶν
 ἀγγλοσαξῶνων· ἔχασε λοιπὸν αὐτὴ τὸ ὑπόδειγμα, τὸν
 κανόνα, τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα καὶ ἐπῆλθεν ἡ βα-
 θμιαία ἀπώλεια τῆς κλίσεως. Ἡ ἀκλισία αὐτὴ δὲν πρέ-
 πει νὰ θεωρηθεῖ ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον γλωσσικῆς τελειό-
 τητος. Ναὶ μὲν παρέχει ἡ πτωχεία αὐτὴ, ἡ πτωτικὴ,
 ἀμεσότητα εἰς τὴν ἔκφρασιν, ἀλλ' ἐλαττώνει τὴν εὐφω-
 νίαν καὶ τὸν ρυθμὸν,

Ten low words often creep in a dull line.

Pope.

παρεμποδίζει τὴν ἐλευθέραν διάταξιν τῶν λέξεων μέσα
 εἰς τὴν πρότασιν, ἐπαναφέρει τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν
 πρώτην τοῦ μονοσυλλαβισμοῦ κατάστασιν, ἐλαττώνει
 τὴν ἐλαστικότητα, τὴν πλαστικότητα, τὴν συνθετικὴν
 δύναμιν, καὶ ἐξαναγκάζει εἰς δάνεια ἀπὸ τὰς κλασσικὰς
 γλώσσας· ἡ δανεικὴ ὅμως αὐτὴ λέξις δὲν ἔχει ἐπὶ τοῦ
 νοῦ τὴν διεγερτικότητα, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ λέξις ποῦ
 γεννοῦν τὰ σπλάγγνα τῆς γλώσσης, δὲν ταχύνει τὴν
 διανοητικὴν ἐργασίαν, δὲν παρουσιάζει ἀμέσως εἰς τὸν
 νοῦν τὰς εἰκόνας, τὰς ἐντυπώσεις, ὅσας ὁ βίος ὑποβάλλει.

Ἄλλὰ δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ δεῖξομεν τὰ ἐλαττώ-
 ματα τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης, διότι μὲ τὰ ὑπολειπόμενα
 προτερήματα κατόρθωσεν ὁ νοῦς νὰ μεταδώσει εἰς αὐ-
 τὴν τὰ προτερήματα τῆς γαλλικῆς καὶ νὰ τὴν κατα-
 στήσῃ ὑπερτέραν τῆς γερμανικῆς, ἡ ὁποία, ἂν καὶ
 πτωτικὴ, ἔμεινεν ἀκόμη δυσκίνητος.

Οἱ Ἄγγλοι μὲ ὅλην αὐτὴν τὴν διπλὴν κλητικὴν
 ἀπώλειαν, οὔτε τῆς λατινικῆς οὔτε τῆς σαξωνικῆς τὰς
 πτώσεις ἐζήτησαν νὰ ἐπαναφέρουν, οὔτε κλαίουσιν καὶ
 ὀδύρονται διὰ τὴν ἐξευτέλισιν καὶ πτωχείαν τῆς γλώσ-

σης των οὔτε τὴν ὑβρίζουν ὡς χυδαίαν βρωμολογίαν. (Παράβλεπε πρόλογον τοῦ λεξικοῦ Webster τελευταίαν ἔκδοσιν καὶ Hinsdale Teaching the language Arts Appleton New York).

Ὅπως δὴποτε τὸ διδάγμα δι' ἡμᾶς εἶναι ὅτι ἔγινεν ἡ ἀνάμιξις δύο λεξικῶν μὲ δύο διαφορετικὰς γραμματικὰς. Τὴν ἀφομοίωσιν τὴν ἔφερε τὸ τρίψιμον καὶ τὸ πέσιμον κάθε σχεδὸν κρωσσιοῦ ἀπὸ τ' ἄλλοτε τόσον πλουσιόκρωσσα ἐκεῖνα φορέματα· ἀλλ' ἐχρειάσθησαν αἰῶνες καὶ αἰῶνες πολλοὶ (μὲ δεκαρτὰ περίπου· πρβλ. Hinsdale The function of English Grammar I. c).

Ἄλλὰ εἶναι ἄρα γε ἀνάγκη νὰ καταφύγομεν εἰς ξένας γλώσσας δι' ἀποδείξεις; δὲν παρέχει ἡ γλῶσσα μας ἀρκετάς; δὲν παρέχει πρῶτον ἡ ἀρχαία ἀποδείξεις ποικιλοτυπίας;

Αἱ νεώτεραι ἔρευναί ἐδειξαν ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν εἶναι ἓνα μωσαϊκόν, ὅπου μὲ τέχνην προσαρμόζονται λέξεις ἀπὸ διαφόρους ἐποχὰς καὶ διαλέκτους. Τῆς Ἰωνικῆς φαίνονται εἰς τὰ ἔπη καὶ αἱ τρεῖς ἡλικίαι. Τοὺς αἰολισμοὺς κατὰ τὸν Sayce διακρίνομεν ὅπως ἔντομα μέσα εἰς ἤλεκτρον. Ἄλλὰ καὶ ἀττικισμοὺς πολλοὺς εὐρίσκομεν ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν παλαιὰν ἀττικὴν, ἀδελφὴν τῆς παλαιᾶς Ἰωνικῆς, ἀλλ' ἀττικισμοὺς γνησίους μετὰ τὸν χωρισμὸν δηλαδὴ τῆς ἀττικῆς ἀπὸ τὰς Ἰωνικὰς διαλέκτους, προϊόντα τοῦ ἀττικοῦ ἑδάφους καὶ φράσεις μὲ νέαν χροιάν, μὲ νέον νόημα καὶ λέξεις φιλοσοφικῆς προελεύσεως (κατὰ τὸν Paley), λέξεις, τὰς ὁποίας δὲν θὰ ἐπερίμενε ν' ἀπαντήσῃ κανεὶς εἰς ποίημα προορισμένον διὰ λαϊκὸν ἀκροατήριον.

Ὅπως δὴποτε καὶ δι' ὁποιοῦσδήποτε λόγους τὸ φαινόμενον, τὴν παράθεσιν δηλαδὴ γλωσσικῶν στοιχείων ἀρχαίων καὶ νεωτέρων καὶ ἐπομένως τὴν ποικιλοτυπίαν καὶ παρδαλοτυπίαν, τὴν παρατηροῦμεν ἔκτοτε (Sayce on the Language of the greek epic poets and

more especially of the Iliad and Odyssey παράρτημα τοῦ Α' τόμου τῆς History of classical greek Literature by J. P. Mahaffy 1895 σελίς 255 - 285).

"Ἐπειτα μήπως ἡ ἀττικὴ, ἴσα ἴσα εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς, δὲν μᾶς παρουσιάζει παραδείγματα ὄχι πλέον ἀπλῆς πολυτυπίας, ἀλλὰ κατ' εὐθείαν παραθέσεως τύπων λαϊκῶν; Οἱ φιλόγελω, τῶν φιλόγελων, τοὺς φιλόγελως — οἱ δύσερω, τῶν δύσερων, τοὺς δύσερως, καὶ κοντὰ εἰς αὐτὰ οἱ γέλωτες, τῶν γελώτων, τοὺς γέλωτας κλ. κλ. δὲν εἶναι τάχα παρδαλοτυπία;

"Ἐπειτα ποῦ τάχα εὐρίσκεται ὀμαλότης εἰς τοὺς ἀρχαίους τύπους, πῶς εἶναι δυνατὸν κοντὰ εἰς τὸ ὑγεία, χαρὰ, τιμὴ νὰ μὴν ἀνατριχιάσει κανεὶς ἀπὸ τὸ θριξ, τριχός, τριχί, κτεῖς, κτενός, κτενί; Διὰ γλῶσσαν μὲ τόσην ποικιλοτυπίαν δὲν δείχνουν ἀνεπιτηδειότητα τὰ θηλυκοφανῆ ἀρσενικά, τὰ ἀρσενικοφανῆ θηλυκά, ὁ πατήρ, ἡ μήτηρ, ἡ θυγάτηρ, ὁ ἄρρην καὶ ἡ φρῆν, ὁ ψάρ καὶ δάμαρ καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα;

Καὶ μήπως δὲν ἐξακολούθησε νὰ διατηρεῖ τὴν ἀληθινὴν παράδοσιν τοῦ ἀττικισμοῦ κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὁ λαὸς, ὁ ὁποῖος ἀπὸ αὐτὰ τὰ πλουτωνικά... ἔφκιασε τὰ ὀμαλὰ ἀπλούστατα καὶ ὠραῖα, ἡ χτένα τῆς χτένας, τὸ χτένι τοῦ χτενιοῦ, ἡ χέρα, τὸ χέρι, τὸ χεράκι, ὁ πατέρας, ἡ μητέρα, ἡ θυγατέρα.

Εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν κατέγινεν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς καὶ σιγὰ σιγὰ ὅπως ἡ φύσις, ἣτις «κρύπτεσθαι φιλεῖ», κατόρθωσε νὰ μεταβάλει τὰ ἀρχαιώτερα καὶ ἀνεπιτήδεια καὶ βαρβαροειδῆ εἰς ἀπλούστερα καὶ τεχνικώτερα.

Ὁ κύριος Menier ἐδημοσίευσε σειρὰν ὀνομάτων μὲ διπλῆν κλίσιν (Annuaire de l'association des études Grécques 1873. Mots à déclinaison double).

Γραικες καὶ Γραικοὶ

πίθηξ	πίθηκος	καὶ	πίθηκος	πιθήκου
πίδαξ	πίδακος	»	πίδακος	πιδάκου
σκύλαξ	-κος	»	σκύλακος	-κου
φύλαξ	-κος	»	φύλακος	-κου
πρόσφυξ	-γος	»	πρόσφυγος	-γου
ὄνυξ	-γος	»	ὄνυγος	-ου
	κλ.	κλ.	κλ.	κλ.

Τὸ ὠραῖον ἐκεῖνο χωρίον τοῦ Πλάτωνος «Διὰ τὸ ἀπανταχοῦ στρέφεσθαι τὰ ὀνόματα, οὐδὲν θαυμαστὸν ἂν εἴη, εἰ ἢ παλαιὰ φωνὴ πρὸς τὴν νυνὶ βαρβαρικῆς μηδὲν διαφέρει» (Κρατύλος 421 D.), δὲν μᾶς δείχνει ὀλοφάνερα ὅτι ἢ παράθεσις τῶν νεωτέρων μὲ τοὺς ἀρχαιοτέρους τύπους ἐγένετο, ἀφοῦ ἔκανε αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν, καὶ δεύτερον καὶ σπουδαιότερον ὅτι ὄχι τὰ νεώτερα, ἀλλὰ τὰ ἀρχαῖα ἔκαναν τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἀνεπιτηδειότητος καὶ βαρβαρότητος.

Νομίζω λοιπὸν τὴν παράθεσιν αὐτὴν τῶν τύπων πρέπει νὰ τὴν παραδεχθῆι κατ' ἀρχὴν ἢ γραμματικὴ μας. Εἰς τὰ παιδιὰ, τῶν ὁποίων ὁ νοῦς καὶ ἢ μητρικὴ γραμματικὴ εἶναι ἀκόμη ἀμόλυντα καὶ ἄρτια, ἢ παράθεσις αὐτὴ θὰ διεγείρει ἀμέσως τὸ αὐτί. Ὁ ἀρχαῖος τύπος θὰ τείνει ν' ἀφομοιωθῆι πρὸς τὸν νέον, ποτὲ τὸ ἐναντίον. Εἰς αὐτὸ τὸ ἐναντίον ἔχει τὸ προνόμιον νὰ καταγίνεται ἢ καθαρεύουσα. Ἀλλὰ τὴν κιβδηλείαν ὡς τέχνην πρέπει νὰ τὴν διδαχθῆι κανεῖς, ὅπως χρειάζεται νὰ διδάξει κανεῖς τὸν νέον ἄνθρωπον τὸν ὑγιῆ νὰ ὑπερνικήσει τὴν φυσικὴν ἀντιπάθειαν πρὸς τ' ἀλκοολικὰ ποτὰ, καὶ ἀρκετὴ ἀσκησις διὰ νὰ τὰ συνηθίσει.

Ἡ παράθεσις αὐτὴ τῶν τύπων θὰ κάνει πολλάκις δυσαρμονικὴν ἐντύπωσιν, ἀλλ' ἀπὸ αὐτὴν τὴν δυσαρμονικὴν παράθεσιν θὰ ἐπέλθει βέβαια ἀρμονικὴ λύσις. Περὶ αὐτοῦ δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀμφιβάλει κανεῖς. Παράδειγμα ἀνάλογον μᾶς παρουσιάζει μία ἄλλη

τέχνη, πολὺ συγγενὴς μὲ τὴν τέχνην τῶν λόγων.

Τοῦ θαυμαστοῦ τῆς σημερινῆς ἁρμονίας πλούτου ἡ ἀφετηρία δὲν εἶναι μία ἁρμονικὴ ἐπινόησις.

Ἡ ἀρχαία μουσικὴ βασίζεται ἐπὶ τῆς κινήσεως μιᾶς φωνῆς καὶ ἐπὶ τῆς ὁμοφωνίας.

Τὴν νεωτέραν μουσικὴν χαρακτηρίζει ἡ ἁρμονία.

Ἡ μετάβασις ὁμῶς ἀπὸ τὴν μίαν περίοδον εἰς τὴν ἄλλην ἔγινεν ὄχι ἀπὸ ἁρμονικὴν ἔμπνευσιν, ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο μουσικῶν φάσεων ἐμεσολάβησε περίοδος πολυφωνίας.

Αἱ πρῶται ἀπόπειραι ἔγιναν κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Δύο μελωδία μὲ ὅλως διόλου διάφορον χαρακτήρα ἐψάλλοντο συγχρόνως. Συνηθέστατα π. χ. μία λειτουργικὴ ψαλμωδία ἐζευγαρώνετο μὲ κανένα λαϊκὸν καὶ μάλιστα τρελλούτσικο τραγουδάκι. Μὲ κάποιας μεταβολὰς εἰς τὸν ἦχον καὶ εἰς τὸν ρυθμὸν κατόρθωναν εἰς τὴν ἀρχὴν νὰ καταστήσουν ἀνεκτὸν τὸ κάπως κακόφωνον αὐτὸ ζευγάρωμα. Αἱ ἀπόπειραι αὐταὶ ἐγένοντο κατὰ τὰς μεσαιωνικὰς συναναστροφὰς πρὸς διασκεδάσιν καὶ θυμηδίαν. Ἀμέσως ὁμῶς ἀπὸ τὰς πρώτας αὐτὰς ἀποπείρας ἐφάνηκεν ὅτι ἦτο δυνατὸν δύο μελωδία ὅλως διόλου ἀνεξάρτητοι ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην καὶ ἑτερογενεῖς νὰ ψάλλονται συγχρόνως κοντὰ ἢ μία εἰς τὴν ἄλλην καὶ νὰ συμβαδίζουν ἀρκετὰ καλά.

Μὲ τὸν καιρὸν ἄρχισαν νὰ συμπλέκουν περισσοτέρας ἀπὸ τὰς δύο φωνὰς. Δυσἁρμονία καὶ κακοφωνία ἦσαν κατ' ἀρχὰς κατ' ἀναπόφευκτον, ἀλλ' ὁ καιρὸς ἐδίδαξε πῶς ἔπρεπε νὰ προλαμβάνοντα καὶ λύοντα εἰς ἁρμονίαν.

Ἡ ἀνάγκη νὰ συγκρατηθοῦν τόσαι φωναὶ ἐπέβαλε τήρησιν τοῦ χρόνου αὐστηροτάτην καὶ ἔτσι σιγὰ σιγὰ καὶ τὸ ρυθμικὸν τῆς μουσικῆς σύστημα ἐπλουτίσθη καὶ ἡ μελωδικὴ κίνησις ἔγινεν ἐντονωτέρα καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἐντύπωσις πλέον κανονικὴ.

Τὴν περίοδον αὐτὴν διεδέχθη ἡ σημερινὴ τῆς ἁρμονικῆς μουσικῆς (Παράβ. Helmholtz. Die Tonempfindungen 370).

Μὲ τὴν μουσικολογικὴν αὐτὴν παρέκβασιν ἠθέλησα νὰ δείξω ὅτι ἐπέρχεται ἁρμονικὴ λύσις δίχως ν' ἀναχωρήσει κανεὶς ἀπὸ ἁρμονικὴν ἐπίνοιαν, ἔμπνευσιν, ἀποκάλυψιν.

Διδασκαλία τῆς γραμματικῆς.—Μὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτὴν πρόκειται νὰ ἔλθῃ τὸ παιδί εἰς ἐπίγνωσιν τῆς γραμματικῆς ἐκείνης, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐργάζεται ἀσυναίσθητως ὁ νοῦς μας. Τὸ παιδί θὰ ὀδηγηθεῖ λοιπὸν εἰς τὴν πρότασιν καὶ τὴν κατασκευὴν τῆς δίχως κείμενον γραμματικῆς.

Ἀργότερα μετὰ τὰ πρῶτα-τρία ἢ τέσσαρά ἔτη ἀρχίζει τὸ κείμενον τῆς γραμματικῆς. Καὶ τότε ὅμως ἀκόμη τὸ κείμενον αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν πρακτικόν.

Πάντοτε μάλιστα διὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴν ἡ νοερὰ δρᾶσις πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται ἐπάνω εἰς κᾶτι αἰσθητόν.

Τὰ δένδρα, τὰ φυτὰ, τὰ ζῶα, τὴν φυσικὴν, τὴν χημείαν δὲν πρέπει νὰ διδάσκει τὸ σχολεῖον μὲ λέξεις, μὲ χαρτὶ καὶ μελάνι. Εἶναι κακὸ καὶ ψυχρὸ. Ἀκόμη χειρότερον εἶναι ἡ γραμματικὴ, ὅταν διδάσκεται μόνον μὲ λέξεις καὶ προτάσεις ἀφηρημένας, καὶ διὰ ν' ἀποφύγομεν αὐτὸ ὁ μόνος τρόπος εἶναι νὰ γυμνάζεται τὸ παιδί ἐπάνω εἰς τὰς προτάσεις, τὰς ὁποίας αὐτὸ τὸ ἴδιον κατασκευάζει μὲ τὸν δικόν του νοῦν.

Τὰς δυσκολίας τῆς τεχνολογίας πρέπει νὰ εὔρει ἡ γραμματικὴ ὑπερνικημένας ἀπὸ τὸ ἀλφαριθμητικὸν καὶ ἀναγνωσματικὸν. Ἄς μιμηθοῦμεν εἰς αὐτὸ τὴν μέθοδον, μὲ τὴν ὁποίαν ἄλλοι λαοὶ ἐνίκησαν ἄλλας δυσκολίας τῆς γλώσσης των.

Οἱ Ἄγγλοι ἀπολύτως κανένα κανόνα περὶ προφορᾶς δὲν παρουσιάζουν εἰς τὰ παιδιὰ των, ἄλλως θὰ ἐχρειάζοντο ἄρκετον μέρος τῆς ζωῆς πρὸς ἐκμάθησιν ὄχι τῆς προφορᾶς, ἀλλὰ τῶν κανόνων.

Ἡ δυσκολία δὲ αὐτὴ ἔχει καὶ τὴν ἀντίστοιχὴν τοῦ συλλαβισμοῦ καὶ τῆς γραφῆς. Τὰ γράμματα δηλαδὴ τοῦ ἀλφαβήτου, τὰ ὅποια μπορεῖ νὰ κατανικήσει κανεὶς τὸ καθένα χωριστὰ, ἀποκτοῦν τρομακτικὰς ιδιότητες ἅμα συνενωθοῦν εἰς συλλαβὰς. Καὶ περὶ τῆς δυσκολίας αὐτῆς δὲν λέγουν τίποτα αἱ ἀγγλικαὶ γραμματικαί. Καὶ ὅμως μὲ τὰς ὀλίγας των συλλαβὰς ἔχουν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ νὰ προφέρουν καὶ γράψουν τοὺς πλέον ἀπιθάνους φθόγγους.

Ἐξηγήσεις περὶ τῶν 8 a, 5 e, 3 i, 4 o, 6 u, 2 oo κλπ. περὶ τοῦ τί κυρίως διακρίνει τὰ ρωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα, περὶ συλλαβισμοῦ κτλ. εὕρισκε ὁ περίεργος εἰς 50 ὑπερμεγέθεις πυκνοτυπωμένας σελίδας τοῦ μεγάλου λεξικοῦ τοῦ Webster, ὅσας πληροφορίας θέλει.

Τὰς μεγάλας αὐτὰς δυσκολίας λύουν οἱ Ἄγγλοι ἀπλούστατα ἔξω τῆς γραμματικῆς εἰς τὰ ἐξαίσιά των ἀναγνώσματάρια (Royal Readers). Εἰς τὸ τέλος κάθε ἀναγνώσματος προσφέρεται εἰς τὸ παιδί πρὸς ἀποστήθισιν ἄρκετος ἀριθμὸς λέξεων, καὶ ἔτσι τὸ παιδί ἐξοικειώνεται μὲ τὴν ὀρθογραφίαν, τὸν συλλαβισμὸν καὶ τὴν προφορὰν.

Ἀνάλογα ἄς κἀμομεν διὰ τὴν δικήν μας δυσκολίαν. Ἄς πάρομεν ἓνα παρὰδειγμα καὶ μάλιστα ἄς τὸ πάρομεν ἀπὸ τὴν περίφημην ἐκείνην νεοελληνικὴν γραμματικὴν, τὴν ὁποίαν ἀνέφερα εἰς τὴν πρώτην μου ἐπιστολήν.

Ἀσκήσεις. Ὁ μῦς ἔχει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς (ποῦ ἄλλοῦ μποροῦσε νὰ τᾶχει;) δύο ὦτα μακρὰ καὶ λεπτὰ, δύο ὀφθαλμοὺς μελκνας καὶ ζωηροὺς, ρίνα, στόμα μακρὸν

καὶ μύστακας μακροὺς κατὰ τὰ χεῖλη (ποῦ ἄλλου;). Ὁ μῦς κατοικεῖ ἐντὸς τῶν ὀπῶν τῶν τοίχων ἢ τῶν ὀροφῶν· τρώγει ἄρτον, καρπούς καὶ φαγητά. Βλάπτει τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ βιβλία καὶ εἶναι πανουργότατος· τοὺς μῦς συλλαμβάνουν διὰ παγίδων.

Ἐξελλήνισις. Ὁ ποντικὸς ἔχει μύτη, αὐτιά μακροῦλά, μαῦρα μικρὰ καὶ ζωηρὰ ματάκια κτλ. κτλ. Κατοικεῖ μὲς' τὰ πατώματα, στοὺς τοίχους, στὰ ὑπόγεια. Τρώγει τυρὶ, ψωμί, αὐγά, πωρικά· στήν ἀνάγκη καὶ ροῦχα καὶ βιβλία, δὲν ἀγγίζει ὅμως ποτέ νεοελληνικὲς καὶ ἀττικὲς γραμματικὲς.

Ἀσκήσεις. Τὸ ψωμί, τοῦ ψωμιοῦ, τὸ ψωμί, τὰ ψωμιά, τῶν ψωμιῶν, τὰ ψωμιά—τὸ τυρὶ, τοῦ τυριοῦ—τὸ αὐτὶ, τοῦ αὐτιοῦ—τὸ μάτι, τοῦ ματιοῦ κτλ.—τὸ ἀβγό, τοῦ ἀβγοῦ κτλ.

Ἡ παγίδα, τῆς παγίδας κ.τ.λ. — ἡ ράχη, τῆς ράχης, κτλ. — ἡ λαμπάδα τῆς λαμπάδας κτλ.

Σημείωσις διὰ τὰ παιδιά. — Τὰ ὀνόματα αὐτὰ θὰ εὑρετε καὶ μὲ διαφορετικὴν κλίσιν — ἡ παγίς, τῆς παγίδος, τὴν παγίδα — ἡ ράχης, τῆς ράχεως, τὴν ράχιν — ἡ λαμπάς, τῆς λαμπάδος, τὴν λαμπάδα. — Οἱ τύποι αὐτοὶ, εἶναι ἀρχαῖοι τοὺς μεταχειρίζονται οἱ ἀρχαῖζοντες. Περισσότερας ἐξηγήσεις θὰ εὑρετε κατόπιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς γραμματικῆς.

Ἰδιαιτέραν δυσκολίαν παρουσιάζει ὁ πληθυντικὸς τοῦ θηλυκοῦ. Ἄν ἡ σχολικὴ ἀναμόρφωσις εἶναι ἀμέσως ριζικὴ, δυσκολίαι πολλαὶ δὲν θὰ ὑπάρχουν, ἂν ὄχι, θὰ πρέπει νὰ καταφύγομεν εἰς προσωρινὰ μέτρα.

Ν' ἀφήσομεν τὸ αἶ καὶ τὰς ὅπως εἶναι καὶ νὰ συνηθίσωμεν τὰ παιδιά νὰ βλέπουν αἶ καὶ τὰς καὶ νὰ προφέρουν οἶ καὶ τίς; Ἴσως ἄλλοι εὑρουν καλλιτέραν λύσιν. Ὅπωςδήποτε αὕτη εἶναι μία ἀπλῆ πρότασις. Τὸ ζήτημα εἶναι ν' ἀρχίσει ἡ γραμματικὴ νὰ παρακο-

λουθεῖ τὴν ὀμιλίαν καὶ νὰ βλέπει τί γίνεται εἰς τὸν νοῦν ὄλων μας.

Πολὺ σπανίως θὰ παρατηρήσωμεν ἄνδρας καὶ γυναῖκες νὰ μεταχειρίζονται τοὺς ἀρχαίους τύπους καὶ τὴν καθαρεύουσαν, ὅταν ὀμιλοῦν. Σπανίως δηλαδὴ θ' ἀκούσει κανεὶς αἱ μηλέαι, αἱ ροδακινέαι, αἱ συκαῖ, αἱ λέμβοι, αἱ κῶπαι, αἱ ἑρημερίδες· ἐνίοτε ἤκουσα καὶ αἱ ἑρημερίδαι, αἱ εἰκόναι καὶ αἱ φουντουκέαι.

Ὅσοι ὁμῶς δὲν ἐροῖτησαν εἰς τὸ διδασκαλεῖον, καὶ ὅσων ἡ καρὰς ἦτον ἀρκετὴ ν' ἀντισταθῆι εἰς τὰ καθήκοντα καὶ τὸ νερόβραστο ρύζι τῶν ἐλληνικῶν σχολείων καὶ παρθεναγωγείων, δηλαδὴ ἀκόμη, εὐτυχῶς τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔθνους, αὐτοὶ ἔχουν τὴν τάσιν νὰ ἐπιβάλλουν εἰς τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τὸν τύπον τοῦ νέου νοῦ καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου.

Ἀκούσατε τὰ παιδιὰ ἅμ' ἀρχίσουν τὴν καθαρτικὴν δίαιταν τοῦ σχολείου. Θὰ τὰκούσετε νὰ σᾶς ὀμιλοῦν γιὰ τίς μητέρας των, γιὰ τοὺς ἀδερφοὺς των, γιὰ τίς ὄρες, τίς μέρες, τίς νύχτες, γιὰ τίς βάρκες μὲ τὰ πανιά καὶ τὰ κουπιὰ των, γιὰ τίς δούλες, τίς πλύστρες, τίς σπουγγαρίστρες, τίς σιδερώτρες, τίς ράφτρες — γιὰ τίς τοματιές, τίς ἀγκιναριές, τίς ροδακινιές, τίς κερασιές, τίς ροδιές, τίς λεμονιές, τίς πορτακαλιές, τίς ὠραίες ζωγραφιές, τίς ἄγιες εἰκόνες — καὶ κοντὰ εἰς αὐτὰ θ' ἀκούσετε καὶ τὴν ἀρχαίαν κλίσιν: αἱ πρῶται πτήσεις, αἱ νεώτεραι ἀνακκλύψεις — τὰς κακὰς πράξεις καὶ κακὰς λέξεις, ἀλλὰ συντηθέστερα: τίς κακὰς λέξεις καὶ τίς κακὰς πράξεις. Ὅσον ἐξυπνότερα τὰ παιδιὰ, ὅσον ὀλιγώτερα δασκαλεμένα καὶ δασκαλωμένα, τόσο ὑπερισχύει εἰς τὴν ὀμιλίαν ὁ ἀληθινὸς τύπος ὁ σωστός, ὁ ὁποῖος δείχνει τί γίνεται μέσα εἰς τὸν νοῦν ὄλων μας καὶ δείχνει εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τοὺς διδασκάλους τὸν ἕνα καὶ μόνον σωστὸν δρόμον.

Αὐτὴν λοιπὸν τὴν διπλοτυπίαν, τὴν ποικιλοτυπίαν, τὴν παρδαλοτυπίαν τὴν ἔφερον εἰς τὸν νοῦν μας ἢ ἀνέλιξις τῆς γλώσσης. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἡ ἀπλοποίησις, ἡ ὁμάλωσις, ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡ παράδοσις· εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν εἵμεθα σήμερον, ἄς τὴν παραδεχθοῦμεν ὡς ἀφρητήριαν καὶ ἄς ζητήσομεν τὴν ταχυτέραν ἀπαλλαγὴν, τὴν ταχυτέραν δηλαδὴ ἐγκατάστασιν τῆς μητρικῆς γραμματικῆς.

Ἐὰν ἡ ριζικὴ ἀναμόρφωσις δὲν εἶναι ἀμέσως διὰ μιᾶς δυνατὴ, διὰ τί νὰ μὴν ἐκλέξομεν ἓνα μικρὸν κακὸν, τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς ἀπαλλάξει ἀπὸ τὸν ἐκπαιδευτικὸν ὄλεθρον;

Τὸ παιδὶ πρέπει νὰ μάθῃ ὅτι τὸ νερὸ λέγεται νερὸ εἰς τὸ ἀλφαριθμητικόν, εἰς τὸ ἀναγνωσματάριον, εἰς τὰς ἐκθέσεις του, εἰς τὰς φιλολογικὰς του ἀσκήσεις, εἰς τὸ γυμνάσιον, εἰς τὸ πανεπιστήμιον, εἰς τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν Βουλὴν, ὅπως λέγεται νερὸ καὶ ὅταν τὸ παιδὶ εἶναι μόνον του ἢ παίζει μὲ τᾶλλα παιδιὰ.

Ὅτι ὁ πατέρας του ὀνομάζεται πατέρας, ὄχι πατήρ· ἢ μητέρα μητέρα, ὄχι μήτηρ—ὅτι ὁ σωτὴς, ὁ δόκιμος, ὁ ὠραῖος, ὁ ἀγαπητὸς, ὁ φιλολογικὸς τύπος εἶναι ἢ μητέρα, τῆς μητέρας ὁ ἄλλος εἶναι ἀπηρχαιωμένος, ἀδόκιμος, ἀσχημος, κακὸς, ψυχρὸς, σχολαστικὸς, — πέρασε, πάγει.

Αὐτὰ εἶναι τὰ σωστά. Ἐὰν κοντὰ εἰς αὐτὰ τᾶληθινὰ μάθῃ καὶ κάμποσα στραβὰ, π. χ.

διατυπώσεις

ἀντὶ διατυπώσεις

κ' ἐξηγήσεις

ἀντὶ ἐξήγησες

κ' ἐξετάσεις

ἀντὶ ἐξετάσεις ἢ ἐξέταξες κλ.

εἶναι βέβαια καὶ αὐτὸ μιὰ μικρὴ βλάβη, ἀλλὰ βλάβη ποῦ θὰ διορθωθεῖ μονάχη της, διότι ὁ σωτὴς νοῦς σφάζει τὰ στραβὰ, ὁ στραβὸς ὅμως στραβώνει καὶ τὰ

ἴσια. Ὁ ἴσιος νοῦς εἶναι ἡ μητρική, ὁ στραβὸς ἡ καθα-
ρευούσα.

Τὸ ζήτημα εἶναι νὰ σώσομεν τὸν πυρῆνα τῆς γλώσ-
σης ἀπὸ τὸ μόλυσμα τῆς καθαρευούσης· τᾶλλα θὰ
διορθωθοῦν ταχύτατα. Ἐνδέχεται μερικοὶ νὰ νομίσουν,
ὅτι θυσιάζω εἰς πρακτικὸν σκοπὸν τὴν τελείαν, τὴν
ριζικὴν ἀναμόρφωσιν, τὸ ἰδεῶδες.

Ὅχι καθόλου· τὸ νὰ ἐπιδιώκει κανεὶς ἰδεῶδη εἶναι
ἐνδειξίς τῆς ὑψίστης δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ
εἶναι ἡ μεγαλειτέρα δύναμις, ἡ ὁποία κινεῖ καὶ ἀλλάζει
καὶ ἀνανεώνει τὸν κόσμον.

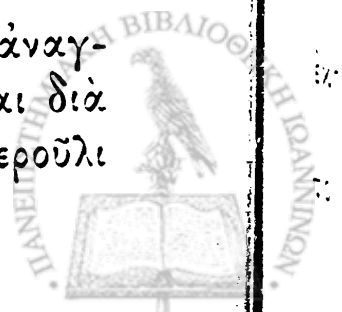
Πολλοὶ θεωροῦν τὰ ἰδεῶδη ὡς σκιάς ματαίας, ἀλλὰ
ὑπάρχουν σκιαὶ δίχως νὰ ὑπάρχουν τὰ σώματα καὶ ὁ
ἥλιος;

Ἐπειτα οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, ὅσοι ἐπιδιώκουν τὰ ἰδεῶδη,
εἶναι ἄρα γε ἄνθρωποι τυχαῖοι; Δὲν εἶναι αὐτοὶ, οἱ ὁποῖοι
βλέπουν τὸ μέλλον πρὶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι
ἀγαποῦν μίαν ὀρθὴν ιδέαν, τὸ ἰδεῶδες μέλλον, ἀπὸ
πράγματα στραβὰ παρόντα, τὰ ὁποῖα ὅμως θὰ τοὺς
ἔκαναν νὰ φαίνονταί ἄνθρωποι, νουνεχεῖς, γνωστικοί;

Ἡ ιδέα λοιπὸν ὅτι ἡ μητρική μας γλῶσσα θὰ ὑψω-
θεῖ εἰς ἐθνικὴν καὶ θὰ φωτίζει τὸν νοῦν ὄλων μας ἀπὸ
τὴν κούνια ἕως εἰς τὰς ἀκρωρείας ὅπου θὰ φθάσει ἡ
μεγαλοφυΐα, αὐτὴ εἶναι ιδέα φωτεινὴ καὶ ζεστὴ ὅπως
ὁ ἥλιος.

Δι' αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες, ἀκέραιον, ἐργάζονται οἱ ἥρωες,
οἱ ἄριστοι, οἱ ὑπερβιοπαλαισταί. Ἀλλὰ τὸ σχολεῖον μας
πάσχει καὶ ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ θεραπείαν ἀμέσως τώρα.
Πρέπει λοιπὸν νὰ ἰδοῦμεν πόσον ἀπὸ τὸ ἰδεῶδες εἶναι
ἀμέσως χρησιμοποιοῦσιμον.

Ἐπειτα μήπως ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἀλήθεια δὲν ἀναγ-
κάζονται συχνὰ νὰ ἐπινοήσουν καὶ ὅ,τι χρειάζεται διὰ
νὰ γίνουν προσιταί; Χρειάζεται πολλάκις ἕνα χεροῦλι

διὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ πιάσουν καὶ ἐργασθοῦν τὰ δύσκολα οἱ ὀκνηροὶ, ὅσοι κουράζονται, οἱ ἀδύνατοι, οἱ φυγόπονοι.

Τὸ ζήτημα λοιπὸν εἶναι, καθὼς εἶπα, πῶς θὰ γίνῃ ἡ σχολικὴ ἀναμόρφωσις ὅσον τὸ δυνατὸν γρήγορα. Καὶ δι' αὐτὸ δὲν βλέπω ἄλλο παρὰ ν' ἀλλάξομεν ἀμέσως διεύθυνσιν. Ἄμα στρέφομεν τὴν ράχην εἰς τὸν ἀπτικισμὸν, τὴν καθαρεύουσαν, τὴν οὔτε ἀρχαΐζουσαν, οὔτε ιδιωματικὴν, τὴν ὅσον οἶόν τε ὀμαλὴν κλπ. γλυτώσαμε.

Θὰ εἰσάξομεν λοιπὸν εἰς τὸ σχολεῖον τὰ ὀνόματα τῆς μητρικῆς ἀκέραια κ' ἀνέγγιχτα· διότι αὐτὰ εἶναι ἀναφαίρετα ἀπὸ τὸν νοῦν, ἀχώριστα ἀπὸ τὴν καρδιά μας, ἀναπόσπαστα ἀπὸ ταῦτιά καὶ τὸ στόμα μας.

Ὅταν περάσει καιρὸς, ὅταν ἡ γλωσσικὴ καλλιέργεια ἐνισχύσει τὸ γλωσσικὸν μας αἶσθημα τὸ ἔμφυτον, τότε θ' ἀρχίσει ἡ ἀφομοίωσις καὶ τῶν ὅσα ἀντεστάθησαν· ἡ ἀντικατάστασις δηλαδὴ τῶν παλαιῶν ὀνομάτων μὲ νέα καὶ ζωντανά.

Αὐτὴ τοῦλάχιστον μου φαίνεται ἡ λύσις ἡ πρακτικὴ, ἡ ὁποία ἀποφεύγει καὶ τὸν δογματισμὸν καὶ τὸν φανατισμὸν καὶ θὰ φέρει ταχύτερα τὴν ἀρμονίαν.

Τ Α Ε Μ Π Ο Δ Ι Α

*Ἡ γραφὴ, ὁ τύπος, τὸ σχολεῖον, οἱ πεπαιδευμένοι.—Οἱ δρουῖ-
δαι καὶ τὰ ποδήλατα.—Ἡ μέση, ἡ μήτε ἀρχαΐζουσα μήτε
ιδιωματικὴ.—Ἡ τρίχρους Ἴρις.—Τὸ τετελεσμένον γεγονός.*

Καὶ τώρα ἄς ἐξετάσομεν τί καθαυτὸ ἐμποδίζει τὴν ἐκπαιδευτικὴν μας ἀναγέννησιν.

Νὰ εἶναι τάχα οἱ μικροὶ ἀγράμματοι καὶ ὁ λαὸς, τὸ μεγαλύτερον δηλαδὴ μέρος τοῦ ἔθνους, ἢ μήπως

εἶναι ἡ γραφή, ὁ τύπος, τὸ σχολεῖον, οἱ πεπαιδευμένοι, οἱ γραμματισμένοι ;

Ναί, θαυμάσια ἐπινοήματα καὶ ἡ γραφή καὶ ὁ τύπος. Ἄλλὰ μήπως τὴν γλῶσσαν, τὴν ποίησιν, τὰς θρησκευίας, τοὺς νόμους, τὰ ὀφείλομεν κατ' ἀρχὴν εἰς αὐτὰ τὰ ἐπινοήματα ;

Ἡ γλῶσσα, τὸ θαῦμα αὐτὸ τῶν θαυμάτων. ἔγινε βέβαια αἰῶνας πολλοὺς πρὶν ἀπὸ τὴν γραφὴν.

Ἡ γραφή, μάλιστα ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐπινοήσις καὶ ἡ ἐφαρμογή της ἔγινε πολὺ ἐνωρίς, ἔφερον ἐπιβράδυνσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γλώσσης. Παράδειγμα ἡ γλῶσσα τῶν Κινέζων. Τὴν βᾶσιν της ἀποτελοῦν πεντακόσια περίπου μονοσύλλαβα. Καθὲν' ἀπ' αὐτὰ κατὰ πέντε ἢ ἕξ διαφορετικούς τρόπους ἀπαγγελλόμενον σχηματίζει πέντ' ἕξ ὀνόματα. Κατὰ τὸν Gustave Le Bon τῆς γραφῆς ἡ ἐπινοήσις καὶ ἐφαρμογή ἔγινεν ἐκεῖ τόσο ἐνωρίς, ὥστε ἡ λαλιὰ δὲν ἔμεινε πλέον ἀνεμπόδιστη εἰς τὴν ἀνελίξιν της.

Ἡ πορεία πρὸς πλέον συνθέτους γλωσσικὰς μορφαὺς ἔγινεν ἔκτοτε τόσο σιγανή, ὥστε καταντᾷ σχεδὸν ἀπαράτηρητη (G. Le Bon. Les premières civilisations).

Ἀλλέως βέβαια διέτρεξε τὰ στάδια τῆς ἀνελίξεως της ἡ γλῶσσα ὅπου ἔμεινεν ἀνεμπόδιστη ἀπὸ τὴν γραφὴν.

Πλὴν ὄχι μόνον τὴν γλῶσσαν ἔφερον εἰς τὴν ἀκμὴν της ἡ λαλιὰ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν γραφὴν, ἀλλὰ καὶ τὰ γράμματα, τοὺς νόμους, τὰς θρησκευίας ἀπέκτησεν ὁ ἄνθρωπος πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν γραφὴν καὶ τ' ἀνέπτυξε, καί, πρᾶγμα' ἀξιοθαύμαστον, ὅλ' αὐτὰ διετήρησε καὶ παρέδωκεν εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους γενεὰς ἡ μνήμη μονάχη δίχως τὴν γραφὴν.

Ὅτι ἡ μνήμη μονάχη θὰ κατόρθωνε νὰ διατηρήσει

ἔργα φιλολογικὰ τόσον ἐκτεταμένα, ὅπως τὰ Ὀμηρικὰ π. χ. ἔπη, ἐθεωροῦσαν οἱ σοφοὶ ἀδύνατον, ἀπίστευτον, ἀκατανόητον. Τὰ ἀδύνατα ὁμῶς καὶ ἀπίστευτ' αὐτὰ εἶναι πράγματα, τὰ ὅποια γίνονται ἀκόμη σήμερα καὶ δύναται νὰ τὰ ἰδεῖ κανεὶς ἂν θελήσει.

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος μας ὁ Lönnrot ὁ νέος Ὀμηρος (Φινλανδὸς γεννηθεὶς τὸ 1802 ἰατρὸς κατ' ἀρχὰς, ἔπειτα καθηγητὴς τῆς Φινλανδικῆς καὶ τῆς Γλωσσολογίας εἰς Helsingfors) ἐκ νεότητος κατέγινε μὲ ἀφοσίωσιν πολλὴν εἰς τὰ λαϊκὰ τραγούδια τῆς πατρίδος του. Περιώδευσε τὰς ἐκτεταμένας χώρας τῆς Πρωσίας, Ῥωσίας, Σουηδίας καὶ Λαπωνίας, ὅπου ἐξ ἀμνημονεῦτων χρόνων κατοικοῦν οἱ Φινλανδοὶ καὶ κατόρθωσε νὰ συλλέξει καὶ ἀπομνημονεύσει ἓνα πλῆθος αὐτῶν τῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν. Τὰς ραψωδίας αὐτὰς συνένωσε κατόπιν εἰς ἓνα ἔπος, τὴν Καλεβάλα.

Τόσον ἰσχυρὰ ἦτον ἐν γένει κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ παράδοσις διὰ τῆς μνήμης, ὥστε ἡ γραφὴ ἀργότερα δὲν κατόρθωσε νὰ τὴν ἐκτοπίσει διὰ μιᾶς.

Αὐτὸ γίνεται ἀκόμη ἕως σήμερα εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου οἱ Βραχμᾶνοι διὰ διαφόρους λόγους ἐμπόδισαν τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν χειρογράφων, ἂν καὶ ἡ γραφὴ ἐνωρὶς εἶχεν εἰσαχθεῖ. Θαύματα κατορθώνει ἐκεῖ ἡ ἀπομνημόνευσις· ὄχι μόνον ἔπη θεολογικὰ ἀτελείωτα, ἀλλὰ καὶ νομικὰ ἔργα καὶ γραμματικὰ ἀπέραντα κατορθώνει ἡ μνήμη νὰ κρατεῖ εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον ἐντελείας.

(Τὸ ἐξόχως ἐνδιαφέρον αὐτὸ θέμα ἔχει πραγματευθεῖ ὁ Max Müller ἡ Γραμματολογία πρὸ τῶν γραμμάτων Literature before letters. The Nineteenth Century 1899 p. 800).

Παρόμοια ἐγίνοντο καὶ διὰ τὰ ὀμηρικὰ ἔπη ἀκόμη εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, ἐνῶ δὲν ἔλειπαν βέβαια τὰ ἀντίτυπα τῶν Ὀμηρικῶν

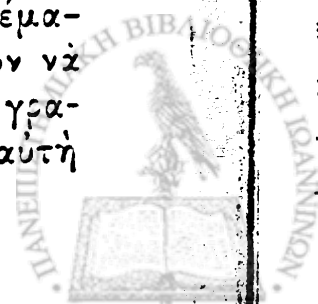
ἐπῶν (Πλάτ. Ἀλκιβιάδης Β. 7). Τὰ ἔπη δηλαδή τότε ἐξακολουθοῦσε νὰ κρατεῖ ζωντανὰ ἢ μνήμη περισσότερο παρά ἢ γραφή. Οἱ ραψῶδοι ἦσαν καθημερινὸν καὶ πρόχειρον ἄκουσμα.

Εἰς τὸ συμπόσιον τοῦ Ξενοφῶντος (Γ. 5. 6) ἀκούομεν κάποιον ἀπὸ τοὺς συμποσιαστὰς νὰ καυχιέται ὅτι μπορεῖ νὰ παγγεῖλει ἀπὸ μνήμης ὁλόκληρον τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν καὶ θέλει μὲν αὐτὸ νὰ δείξει πόσῃ φροντίδα εἶχαν οἱ γονεῖς του καταβάλλει διὰ τὴν ἀγωγὴν του.

Ἀπ' ὅλ' αὐτὰ ἐννοοῦμεν διατί τὴν μνήμην ἐθαύμασαν κυρίως οἱ ἀρχαῖοι καὶ αὐτὴν ἐθεοποίησαν εἰς Μνημοσύνην, διατί δὲν εὐρίσκομεν ἐκφράσεις ἐκτάκτου θαυμασμοῦ διὰ τὴν γραφὴν, ἢ ὅποια ὡς ἐπινόησις εἶναι πολὺ πλέον σημαντικὴ ἀπὸ τὴν τυπογραφίαν. Τὸ περίεργον εἶναι μάλιστα ὅτι εἰς ἓνα ἀπὸ τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος εὐρίσκομεν κατηγορητήριον κατὰ τῆς γραφῆς. Τὸ χωρίον αὐτὸ περιέχει ὠφελιμώτατα διδάγματα διὰ τοὺς μαθητὰς καὶ ὅσους καταγίνονται εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ δι' αὐτὸ ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ τὸ παραθέσω ἐδῶ.

Εἰς τὴν πόλιν Ναύκρατιν τῆς Αἰγύπτου ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἓνας περίφημος παλαιὸς Θεὸς ὁ Θεῦθ. Αὐτὸς ἐφεύρε πολλὰς τέχνας, τὴν Ἀριθμητικὴν καὶ τὸν ὑπολογισμὸν, τὴν Γεωμετρίαν καὶ τὴν Ἀστρονομίαν κτλ. κτλ. Ἡ σπουδαιότης ὅμως ἐφευρέσεις ἀπ' ὅλας ἦτον ἡ γραφὴ καὶ τὰ γράμματα. Ἀπὸ τὴν Ναύκρατιν ἐπέρασεν ὁ Θεῦθ εἰς τὰς Θήβας τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὸν βασιλέα Θαμῶν καὶ διὰ νὰ παρουσιάσει τὰς ἐφευρέσεις αὐτὰς καὶ διὰ νὰ κατορθώσῃ συνάμα νὰ διαδοθοῦν αὐταὶ μεταξὺ τῶν ἐπιλοίπων Αἰγυπτίων.

Ὁ βασιλεὺς ἐρώτησε τὸν Θεῦθ τί ὠφελείας θὰ εἶχαν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὰς ἐφευρέσεις αὐτὰς. Πολλὰς περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἀντήλλαξαν γνώμας καὶ ἰδέας ὅλας περιττὸν νὰ διηγηθῶ. Ὅταν ὅμως ἔφθασαν εἰς τὴν ἐπινόησιν τῆς γραφῆς, εἶπεν ὁ Θεῦθ πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι ἡ ἐπινόησις αὐτὴ

θὰ ἔκανε τοὺς Αἰγυπτίους νὰ ἐνθυμοῦνται καλλίτερα καὶ νὰ γίνουν σοφώτεροι· διότι τὴν γραφὴν ἐθεωροῦσεν ὡς εἰδικὸν μέσον πρὸς ἀπομνημόνευσιν καὶ πρὸς ἀπόκτησιν σοφίας.

Ἄλλ' ὁ Θαμὸν ἀπήντησεν· ἀληθινὰ ἐπινοητικώτατος εἶσαι, Θεῦθ· ἀλλὰ μάθε ὅτι εἰς ἄλλους μὲν ἐδόθη τὸ δῶρον αὐτὸ τῆς ἐφευρετικότητος, εἰς ἄλλους ὅμως ἀνήκει νὰ κρίνουν κατὰ πόσον τὰ ἐφευρήματα καὶ ἐπινοήματα θὰ εἶναι ὠφέλιμα ἢ ὄχι· εἰς ὅσους θὰ τὰ μεταχειρισθῶν. Φρονῶ λοιπὸν ὅτι εἰς τὴν ἐφεύρεσιν αὐτὴν ἀποδίδεις ἐνεργείας καὶ ἀποτελέσματα ἀντίθετα πρὸς ὅσα πραγματικῶς θὰ ἔχει καὶ τοῦτο τὸ κάνεις διότι σὲ παρασύρει ὡσὰν πατέρα ἢ στοργὴ πρὸς τὸ τέχνον του. Ἐὰν θελήσεις νὰ προσέξεις, θὰ εὔρεις ἐξ ἐναντίας ὅτι ὅσοι θὰ μεταχειρίζονται τὴν γραφὴν θὰ βασίζονται εἰς ἐξωτερικὰ σχήματα. Τὰ σχήματα ὅμως αὐτὰ, τὰ γράμματα, εἶναι κατὰ ὅλως διόλου διαφορετικὸν, ἄλλης φύσεως, ἀπὸ τὰ φυσικὰ μέσα καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς τρόπους, μὲ τοὺς ὁποίους ἡ ψυχὴ μας ἀπευθείας μνημονεύει. Ἐπομένως ἡ ἐπινοήσις αὐτὴ διευκολύνει, ἀλλὰ δὲν ἐνισχύει τὴν μνήμην. Εἶναι μέσον διὰ νὰ ὑπενθυμίζει, ἀλλ' ἀφίνει τὴν μνήμην ἀγύμναστην, καὶ λοιπὸν θὰ μᾶς κάνει ὄχι μνημονικωτέρους ἀλλὰ πλέον ἐπιλήσμονας.

Τόσα ὡς πρὸς τὴν μνήμην· ὡς πρὸς τὴν σοφίαν δὲ, ἡ ἐπινοήσις αὐτὴ θὰ μᾶς κάμει νὰ φαινόμεθα μόνον πολυμαθεῖς, ἐνῶ θὰ εἴμεθα πολυδιαβασμένοι· ἀλλ' ἡ πολυαναγνωσία δὲν εἶναι μάθησις προεργομένη· ἀπὸ ἄμεσα διδάγματα, καὶ ἐπομένως ὅσοι δι' αὐτῆς διδάσκονται γίνονται δοκησίσοφοι μᾶλλον παρά σοφοὶ καὶ δυσάρεστοι εἰς τὴν συναναστροφὴν.

Τὸ αὐστηρὸν αὐτὸ κατηγορητήριον μᾶς δείχνει κυρίως ὅτι τὸ χωρίον αὐτὸ ἔγραφεν ὁ Πλάτων εἰς ἐποχὴν, ὅπου ἡ μνήμη κατόρθωνεν ἀκόμη πολλὰ ἀπ' ὅσα σήμερον ἀδύνατον νὰ κατορθωθῶν ἄλλῶς παρά διὰ τῆς γραφῆς (Max Müller l. c.)

Εἰς τοὺς νέους τὸ χωρίον αὐτὸ διδάσκει τί ἀξίαν ἔχει ἡ μνήμη καὶ πόσον πρέπει νὰ προσέχομεν εἰς τὴν ἀσκησίν της, πόσον ἀδιαφορεῖ σήμερον τὸ σχολεῖον τὴν μεθοδικὴν ἀσκησιν τοῦ θείου δώρου τῆς μνημοσύνης, τί κακὸν εἶναι, εἰς τὰ παιδιὰ μάλιστα, ἡ ἀδιαφορία,

μὲ τὴν ὁποίαν ἀφίνονται τὰ πάντα εἰς τὸ ἔλεος τοῦ χαρτιοῦ καὶ τῆς μελάνης.

Ἔ! λοιπόν; καὶ τὸ συμπέρασμα; μήπως θὰ μ' ἐρωτήσετε, μοῦ ἐπέρασεν ἡ ἰδέα νὰ προτείνω τὴν κατάργησιν τῆς γραφῆς καὶ τοῦ τύπου καὶ τὸ κλείσιμον τῶν σχολείων διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ ἀνεμπόδιστον τὸ μητρικὸν μας ἰδίωμα;

Ὁ κύριος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἔκαμα τὴν παρέκβασιν αὐτὴν, εἶναι ὁ ἑξῆς:

Θέλω νὰ δείξω ὅτι δι' ἐμᾶς καὶ τὰ παιδιὰ μας ἡ γραφὴ καὶ ὁ τύπος εἶναι τὰ ἀνασταλτικὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως μέσα, καὶ τὸ σχολεῖον ὁ τόπος, ὅπου γίνεται ἡ ἀναστολὴ τῆς μορφώσεώς μας, ὅτι περνοῦμεν ἀσυναίσθητως μίαν ἐποχὴν-κινεζοειδῆ ἢ μᾶλλον ἐποχὴν μεγαλιθικὴν μὲ δρουίδας καὶ τὰ παρεπόμενα.

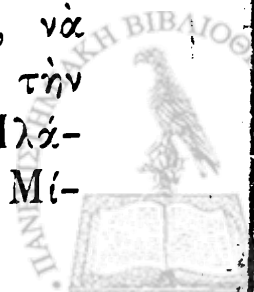
Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δρουίδας ὁ καθένας ἔχει καὶ τὸ μεγαλιθικὸν τοῦ μνημεῖον, τὸ dolmen, τὸ menhir, τὸ cromlech του. Ἀπὸ ἑκεῖ μέσα ἀκούονται τὰ μυστηριώδη βοίσματα, ὑπερφυσικά, μεταφυσικά, παραφυσικά ἀπηχήματα, παρηχήματα, ὑπηχήματα.

tot dolmens tot nonsense

Ποῖος τολμᾷ ν' ἀναλύσει τὴν καθαρεύουσαν αὐτὴν κχοφωνίαν;

Μεθοδικώτερον μοῦ φαίνεται νὰ διαιρέσει κανεὶς ὅλας αὐτὰς τὰς γνώμας εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας. Ἡ πρώτη κατηγορία θὰ περιέχει τὰς γνώμας ἐκείνων, ὅσοι θέλουν κάτι. Ἡ δευτέρα κατηγορία θὰ περιέχει τὰς γνώμας ἐκείνων, ὅσοι δὲν ξέρουν καλὰ καλὰ τί θέλουν.

Καὶ ἰδού. Οἱ πρῶτοι θέλουν, ναὶ καὶ καλὰ, νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν ἀρχαίαν τοῦ Εὐαγγελίου, τὴν πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Μί-

νωος, τοῦ Κρόνου . . . ἀδιάφορον . . . Αὐτοὶ λοιπὸν θέλουν κάτι ὀρισμένον· ὄχι βέβαια ὅλοι μαζί τὸ ἴδιον. Ὁ καθείς λοιπὸν κάτι ἄλλο, ἀλλὰ τέλος πάντων κάτι ὀρισμένον, δηλαδή κάτι ποῦ ἔχει ὄριον καὶ σκοπὸν καὶ τέρμα. Εἰς πολλοὺς ἡ ἐπανακαμπτική αὐτὴ διάθεσις κατάντησεν ὅπως τὰ ἐνστικτα ἢ ὅπως αἱ παρορμήσεις τῶν ἐκφύλων, πλυσομανία, καθαρσιομανία, κιβδηλομανία κλ. Συζητήσεις λοιπὸν εἶναι ὅλως διόλου περιτταί. Θὰ ἐκφράσω μόνον μίαν εὐχὴν καὶ πιστεύω νὰ τὴν παραδεχθεῖ μὲ ἀγαλλίασιν τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ ἔθνους.

Προτείνω νὰ δοθεῖ εἰς καθένα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς παλινδρομικοὺς ἢ ἐπανακαμπτικοὺς ἢ μεταναστευτικοὺς ἢ παρορμητικοὺς ἀπὸ ἓνα ποδῆλατον, ὥστε νὰ φθάσουν τὸ γρηγορώτερον εἰς τὴν χώραν καὶ ἐποχὴν τοῦ ἰδεώδους των.

Μὴ νομίζετε, φίλε κύριε, ὅτι ἀστειεύομαι. Ἐξ ἐναντίας τὴν πρότασίν μου αὐτὴν τὴν εὐρίσκω ἐξαισίαν καὶ προσέξτε νὰ ἰδεῖτε ἂν δὲν ἔχω δίκαιον νὰ ὑπερηφανεύομαι.

Πρῶτον θὰ κάνομεν καλὸν ἀντὶ κακοῦ . . . οἱ κύριοι αὐτοὶ μᾶς ὑβρίζουν ἀκατάπαυστα ὡς ἀμαθεῖς, χυδαίους, χηνώδεις, βλαῆκας, ἀγοραίους, κακούργους, ἐγκληματίας, βεβαρβαρωμένους, ληστὰς, προκρούστας κλ. κλ.

Θεωρεῖτε λοιπὸν μικρὰν ἀρετὴν νὰ δώσει κανεὶς εἰς ὅλους τοὺς ὑβριστὰς τοῦ ἀπὸ ἓνα ποδῆλατον ;

Ἐπειτα ἐνῶ εἶναι ὑγιεινὴ καὶ ὠφέλιμη διὰ τοὺς ἐκδρομέας ἡ πρότασίς μου, εἶναι συνάμα κ' ἐκτάκτως συμφέρουσα διὰ τὸ γένος.

Διότι ἅμα μᾶς γυρίσουν τὴν ράχιν θὰ παύσει τὸ ἀκατάπαυστον αὐτὸ ὑβρεολόγιον καὶ θὰ μείνομεν ἀνενόηλοι ἀπὸ τὴν ἐθνωφελῆ δρασίαν των.

Πρόσθετε ὅτι ἡ πρότασίς μου εἶναι καὶ διὰ τοὺς μετα-

ναστευτικούς αυτούς κυρίους διασκεδαστική και εις ἑμᾶς ὅσοι θὰ μείνομεν πίσω θ' ἀφήσει τερπνὴν ἐνασχόλησιν στοιχῆματα καὶ μαθηματικὰ προβλήματα.

Ἐὰν μᾶς εἶναι περίπου γνωστὴ ἡ δύναμις καὶ ἀντοχὴ καθενὸς ἀπὸ τοὺς ἐκδρομέας, θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπολογίσωμεν μὲ μεγάλην προσέγγισιν τὴν διάρκειαν τῆς πορείας καὶ τὴν στιγμὴν τῆς ἀφίξεως, ἀφοῦ θὰ εἶναι γνωστὴ ἡ ταχύτης τῶν διαφόρων ποδηλάτων καὶ ἡ ἀπόστασις τοῦ κάθε συγγραφέως, πρὸς τὸν ὁποῖον θὰ γίνεται ἡ ποδηλατικὴ παλινδρόμησις.

«Πολλὰ δ' ἔτι ἔχων εἶπειν καταπαύσω τὸν λόγον μὴ καὶ δείξω, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἐλέφαντα ἐκ μυίας ποιεῖν» (Λουκιανοῦ Μυίας ἐγκώμιον).

Ἐτοιμάσθηκε λοιπὸν ὁ ποδηλατικὸς ὄμιλος· προηγουῦνται ἢ ἀκολουθοῦν ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς ξένους φιλέλληνας, ὅσοι αἰσθάνονται τόσον δυνατὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς προπάτοράς μας, ὥστε ἐννοοῦν καὶ καλὰ νὰ μᾶς κόψουν τὴν γλῶσσαν.

Καὶ τώρα ποῦ σὺν Θεῷ ἀγίῳ ἀνεχώρησαν κ' εἶναι ἔξω βολῆς ματιοῦ, ἄς στρέψωμεν νὰ χαιρετήσωμεν μὲ τὸ ἀνῆκον σέβας τοὺς φρονίμους, τοὺς σοβαροὺς, τοὺς σπουδαίους, τοὺς νουνεχεῖς, τοὺς ὀρθοφρονοῦντας, ὅσοι οὐδέποτε ὑπῆρξαν θιασῶται τῶν ἀκροτήτων καὶ ὅσοι ὑπῆρξαν πάντοτε ὀπαδοὶ τῆς Σχολῆς τῆς προτιμώσεως τὸν μέσον ὄρον καὶ τὸ δυνατὸν («Ταχυδρόμος» 6 Ἰουλίου 1900), ὅσοι φρονοῦν ὅτι οὔτε ἡ ἀρχαίζουσα οὔτε ἡ ιδιωματικὴ δύνανται νὰ ὦσι γλῶσσα ἐθνικὴ, ἀλλ' ἀπαιτεῖται μία μέση γλῶσσα (ὁ Χατζιδάκις περὶ τῆς Γλώσσης) «Κωνσταντινούπολις» 1900.

Ἐκφράζω εὐθὺς ἀμέσως εἰς τὴν ἀρχὴν ὅλον μου τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς ἄνδρας αὐτοὺς διὰ τὴν σοφίαν των. Ὁμολογῶ ἔπειτα ὅτι εἶμαι ἀνίκανος νὰ κρίνω τὴν ἰδικὴν των σοφίαν.

Ἄλλὰ τότε θὰ εἰπεῖ κανεὶς πῶς τολμῶ νὰ κρίνω τὰς γνώμας των, δηλαδή τὸ συμπέρασμα τῆς σοφίας των;

Ἀπλούστατον. Κ' ἐγὼ, ὅπως κάθε ἄλλος ἄνθρωπος, ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ προσέξω, νὰ ἐξετάσω ἂν ἡ πρότασις τοῦ μᾶς κάνουν θὰ βελτιώσῃ πραγματικῶς τὴν θέσιν μας εἰς τὸ παρὸν ἢ τοῦλάχιστον εἰς τὸ μέλλον.

Ἐμελέτησα λοιπὸν αὐτὰς τὰς γνώμας, τὰς ἐγύρισα ἀπ' ὅλας των τὰς ὀψεις, κατέβαλα πᾶσαν προσπάθειαν νὰ τὰς ἐννοήσω, ἀλλὰ δὲν κατόρθωσα νὰ καταλάβω τίποτα. Τὰς λέξεις τὰς ἐννοῶ· τὰς λέξεις, τὰς προτάσεις ναί—ἀλλὰ νόημα δὲν κατόρθωσα νὰ ἐξάξω. Ἴσως νὰ μὴν περιέχουν κανένα.

Καὶ ἂν θέλετε ἐξετάσωμεν μαζὶ τὰς προτάσεις αὐτάς.

Φρονεῖτε, κ. καθηγητά, ἠρωτίσαμεν τὸν κ. Χατζηδάκιν, ὅτι εἶχε δίκαιον ὁ Πιερ Λοτι εἰπῶν, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ κ. Ψυχάρη εἶναι ἀντιειθικόν, ἀφοῦ ἐργάζεται οὗτος νὰ ὑποκαταστήσῃ διὰ μιᾶς τεχνητῆς γλώσσης τὴν κοινὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν;

— Βεβαίως εἶχε δίκαιον ὁ Πιερ Λοτι νὰ ἐκφρασθῇ ὅπως ἐξεφράσθη. Τὸ ἔργον τοῦ κ. Ψυχάρη δὲν εἶναι ἀντειθικὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ χειρόν ἀκόμη. Τὸ ἔργον τὸ ἰδικόν μου, τόσα ἔτη τώρα, δὲν εἶναι ἔργον κριτοῦ, ἀλλ' ἐρευνητοῦ· ἐγὼ ἀπλῶς ἐρευνῶ, δὲν κρίνω. Ἄλλ' ἐκ τῶν ἐρευνητῶν μου μέχρι τοῦδε ἔχω πεισθῆ, ὅτι καὶ ἄλλο παρὰ ἐθνικὴ δύναται νὰ λεχθῆ ἢ γλῶσσα τοῦ κ. Ψυχάρη ἢ ἄλλου λογίου, γράφοντος οὐχὶ ἐθνικὴν γλῶσσαν, ἀλλ' ἰδίωμα γλωσσικόν.

(Κωνσταντινούπολις 1900. Ἰούλιον).

* Ἄς ἐξετάσωμεν εὐθὺς ἀμέσως αὐτὴν τὴν πρότασιν. Ὁ κ. Χατζιδάκις μὲ ὀλίγας λέξεις μᾶς παρουσιάζει τὴν μέθοδόν του. . . Καὶ ἡ μέθοδος εἶναι τὸ πρῶτον καὶ κύριον· εἶναι τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ζωογονεῖ τὰς

γνώσεις, εἶναι ὁ χαρακτήρ, εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ ἴδιος.

Λοιπὸν ὁ κ. Χατζιδάκις μᾶς λέγει ὅτι τόσα ἔτη τώρα ἀπλῶς ἔρευνᾷ—δὲν κρίνει—Δὲν σᾶς φαίνεται περιεργοτάτη ἡ μέθοδος αὐτή; Διότι καὶ αἱ ὑποθέσεις ὅσας κάμνομεν διὰ νὰ ὀδηγήσομεν τὴν ἔρευναν πρὸς εὗρεσιν εἴτε εἰς τὰς φυσικὰς εἴτε εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας εἴτε εἰς τὰς τέχνας καὶ βιοτεχνίας ἀκόμη εἶναι κρίσεις ἐκ τῶν προτέρων, τῶν ὁποίων τὴν ἀλήθειαν ἢ τὸ ψεῦδος θάποδειξῆι ἢ μὲ κρίσιν γινομένη ἔρευνα. Πῶς λοιπὸν δύναται νὰ κάμῃ ὁ ἔρευνητὴς τὸ ἔργον του δίχως τὸν κριτὴν δὲν τὸ καταλαβαίνω.

Ἀκόμη ὀλιγώτερον ἐννόησα πῶς ἀφοῦ ἀπλῶς ἐρεύνησε καὶ δὲν ἔκρινε—ἐπέισθη ὁμῶς ὅτι κάτι ἄλλο παρὰ ἐθνικὴ . . . κλ. . .

Μοῦ φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ ἔρευνητὴς ἔκαμε μᾶλλον τὸν κριτὴν—ἀνέκρινε καὶ ἔκρινε κ' ἐπέκρινε καὶ κατέκρινε καὶ κατεδίκασε.

Διὰ νὰ φθάσομεν εἰς συμπεράσματα ἀσφαλῆ ἀνάγκη νὰ κάμομεν μερικὰς βοηθητικὰς ὑποθέσεις.

Αἱ ὑποθέσεις εἶναι ἀπαραίτητοι ζωογονοῦν τὰς ἐπιστήμας, τὰ γράμματα, τὰς τέχνας. Ὄδηγοῦν πρὸς τὰς ἐφευρέσεις καὶ ἀνακαλύψεις. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα αὐτὰς πρῶτα ἐπινοεῖ καὶ μ' αὐτὰς ἀρχίζει τὰς ἐρεῦνας του. Ἀρκεῖ μόνον νὰ τὰς καθυποβάλωμεν εἰς πειραματικὴν δοκιμασίαν διὰ νὰ μὴ μένουν φαντάσματα καὶ ταραζοῦν καὶ σκοτίζουν τὸ πνεῦμα. (Παράβαλε J. Stuart Mille Logie-Favre Les méthodes dans les sciences expericimmentales. De Freycinet. Essai sur la philosophie des sciences).

Θὰ σᾶς παρουσιάσω λοιπὸν πρῶτα τὴν καταδικαστικὴν πρότασιν—κατόπιν θὰ σᾶς δείξω τὴν ποιητὴν—κατόπιν θὰ σᾶς δείξω τὰς προσπάθειάς μου νὰ σώσω τοὺς καταδίχους.

Ἡ καταδικαστικὴ πρότασις εἶναι· αἴθε καστος ἀπὸ τοὺς λογογράφους αὐτοὺς γράφει τὴν ιδιωρατικὴν γλῶσσαν τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος» . . . αὐτὴν τὴν πρότασιν μᾶς τὴν παρρυσιάζει ὁ κ. Χατζηδάκις διὰ νὰ δείξει, φαίνεται, πῶς τόσα ἔτη τῶρα ἐρευνᾶ δίχως νὰ κρίνει

Καὶ εἰς τί νομίζετε καταδικάζονται οἱ ἀντεθνικοὶ λογογράφοι; ἡ ποινὴ εἶναι τρομακτικὴ. Καταδικάζονται νὰ σφαχθοῦν καὶ νὰ παρρυσιασθοῦν βραστοί, ψητοὶ στὴ σοῦβλα, ἢ στὴ σκάρρα, ἢ τσιγαριστοὶ εἰς τὸ γεῦμα τοῦ Ἀπτικοῦ Καννιβάλου. Θὰ ἰδοῦμεν παρακάτω τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν τελετῶν τῆς ἀνθρωποφαγίας αὐτῆς . . .

Ἴδου καὶ αἱ ἀπόπειραι ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀντεθνικῶν

Μία πρώτη βοηθητικὴ ὑπόθεσις, τὴν ὁποίαν κάμνω, εἶναι ἡ ἐξῆς·

Αἱ ιδιωρατικαὶ αὐταὶ γλῶσσαι, τὰς ὁποίας γράφει ἕκαστος τῶν ἀντεθνικῶν αὐτῶν λογογράφων, δὲν θὰ διαφέρουν πολὺ ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην.

Ὁ Ὅμηρος παραβάλλει Δαναοὺς καὶ Τρῶας, ἐνῶ μετὰ τὴν σύγχυσιν τῶν ὀρκίων κινοῦνται αἱ φάλαγγές των ἀδιάκοπα καὶ προσεγγίζει ἡ σύγκρουσις.

Τὰ προστάγματα τῶν Δαναῶν ἀρχηγῶν, καταληπτὰ εἰς ὅλους, ἔφεραν σιωπὴν εἰς τὰ τάγματα

κέλευε δὲ οἶους ἕκαστος
ἠγεμόνων· οἱ δ' ἄλλοι ἀκὴν Ἰσαν, οὐδέ κε φαίης
τόσσον λαὸν ἐπεσθαι ἔχοντ' ἐν στήθεσιν αὐδῆν

Ἰλιάδος Δ 429.

Ἐξ ἐναντίας ἀλαλητὸν εἰς τὸν στρατὸν τῶν Τρώων.

οὐ γὰρ πάντωι ἦεν ὁμὸς θρόος οὐδ' ἰα γῆρρς
ἀλλὰ γλῶσσ' ἐμέμικτο, πολὺκλυτοὶ δ' ἔσαν ἄνδρρς

Τῆς σιωπῆς ἐκείνης αἰτία ἦτο βέβαια πρῶτον καὶ κύριον ἢ ἔλλειψις τῆς καθαρῆς πιθανώτατα καὶ ἢ καλλίτερη ἀγωγή τῶν τότε Δαναῶν.

Ἄλλὰ μήπως τάχα καὶ ὁ Ροῖδης δὲν ἀπέδειξεν ὅτι καὶ οἱ σημερινοὶ Δαναοὶ συνεννοοῦνται: περίφημα μὲ τὴν μίαν καὶ ἴδιαν γλῶσσαν τῶν ἀρκεῖ νὰ μὴν ἀνακατεύεται ἢ καθαρῆς; (Παράβαλε τὸ ἐξαίσιον κερύθλιον τῶν Εἰδώλων, Μία).

Ἄλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσομεν ὅτι ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ροῖδης εἶναι λιγὰκι ὑπερβολικοί, πάλιν ὁμῶς δὲν ἔπεται ὅτι οἱ λογογράφοι, περὶ ὧν ὁ λόγος, οἱ ἰδιωματικοί, εἶναι ἀντεθνικοί καὶ κᾶτι χειρόν, διότι μὲ τὰ ἔργα τῶν μᾶς δείχνουν πόσον τὰ ἰδιώματα μᾶς προσεγγίζουσιν καὶ μᾶς παρέχουν τὴν ἐλπίδα ὅτι μὲ ὀλίγον κόπον καὶ κατὰ ληλον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα θὰ σχηματίσομεν ζωντανὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν ἀπὸ αὐτὰ τὰ μητρικὰ μᾶς ἰδιώματα τὰ τόσον ὅμοια πρὸς ἄλληλα.

Εἰς αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα ἔφθασα μὲ τὴν πρῶτην βοηθητικὴν ὑπόθεσιν, τὴν ὁποίαν ἔκαμα.

Ἄλλὰ τὸ συμπέρασμα αὐτὸ μοῦ ἐράνηκε τόσον ἀπλὸν, ὥστε ὑπόπτευσά ὅτι θὰ ἔκαμα κᾶπου λάθος εἰς τοὺς συλλογισμούς μου. Δὲν θὰ τὸ εὕρισκα διόλου παράξενον. Ἡ καθαρῆς μᾶς γαλνᾶ τόσον τὸ λογικόν, ὥστε φρόνιμον εἶναι νὰ ἔχομεν πάντοτε κάποιαν δυσπιστίαν πρὸς τὸν νοῦν μᾶς τὸν μορφωμένον ἑλληνοσχολικῶς, καὶ νὰ καταφεύγομεν εἰς τὸν νοῦν μᾶς τὸν ἀμόρφωτον.

Ἐκάμα λοιπὸν μίαν νέαν βοηθητικὴν ὑπόθεσιν. Ὑπέθεσα ὅτι τὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα εἶναι τόσον διαφοροετικά τὸ ἐν' ἀπ' τ' ἄλλο, ὅσον καὶ τὰ ἰδιώματα τῶν ἀγρίων τοῦ Περού ἢ τῆς Βραζιλίας ἀπὸ τὰ ἰδιώματα τοῦ Ἀφγανιστάν, τοῦ Τεβέτ ἢ τῆς Κίνας καὶ ὅτι δὲν μένει ἄλλο μέσον συνεννοήσεως εἰς τοὺς

Ἑλληνας παρὰ αἱ χειρονομίαι ἢ ἡ καθαρεύουσα.

Καὶ τὸ συμπέρασμα ; "Οἱ οἱ κύριοι αὐτοὶ οἱ λογογράφοι, οἱ γράφοντες ἕκαστος τὴν ιδιωματικὴν γλῶσσαν τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος του, ἐργάζονται κατὰ τῆς ἐθνικῆς, μᾶς λέγει ὁ κύριος ἐρευνητής.

Καθόλου. Ἐγὼ ἐξ ἐναντίας συμπεραίνω ὅτι· Οἱ κύριοι αὐτοὶ ἐργάζονται ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς. Καὶ ἰδοὺ διατί. Πῶς θὰ πεισθοῦμεν ὅλοι μας ὅτι τόσον πολὺ διαφέρουν τὰ ιδιώματα τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος τοῦ καθενός μας ;

Ἐνας τρόπος, ἀλλὰ πολὺ δυσκολοκατόρθωτος, εἶναι νὰ σπουδάσομεν γλωσσολογίαν, νὰ περιηγηθοῦμεν, νὰ μάθομεν ἕνα ἕνα τὰ ιδιώματα, νὰ παραβάλομεν κλ. Πόσοι ἀπὸ μᾶς εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὸ κάμουν ;

Ποῖος λοιπὸν εἶναι ὁ ἀπλούστερος τρόπος ; Νὰ γράφουν αὐτοὶ οἱ κύριοι λογογράφοι, οἱ ἀντεθνικοὶ (ὅπως τοὺς ὀνομάζουν ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας κ. Στάης καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐθνικοῦ πανεπιστημίου κ. Χατζιδάκις), ὁ καθένας τὴν ιδιωματικὴν τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος, νὰ τυπώνουν τὰ ἔργα των μὲ σχόλια, ἐξηγήσεις, εἰδικὰ λεξικά κλ. Ἐμεῖς νὰ τὰ διαβάζομεν σιγὰ σιγὰ μὲ τὸ κέφι μας, ἂν μπορούμεν, ἢ νὰ μὴν τὰ διαβάζομεν, ἂν δὲν τὰ ἐννοοῦμεν. Ἐτσι γρήγορα θὰ πεισθοῦμεν βέβαια ὅτι ἀπ' ὅλ' αὐτὰ μαζὶ γλῶσσα ἐθνικὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σχηματισθεῖ.

Καὶ λοιπὸν ἐπειδὴ ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα εἶναι προορισμένη ὄχι διὰ τυμβωρύχους, ἀλλὰ δι' ἀνθρώπους ζωντανούς, θὰ εἶναι ἀνάγκη τότε νὰ ἐκλέξομεν ἕν' ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ ιδιώματα, τὸ ὁποῖον νὰ ζεῖ κάπου, εἰς μίαν πόλιν, εἰς μίαν γωνίαν αὐτοῦ τοῦ ἔθνους, ὥστε νὰ μπορούμεν νὰ πηγαίνομεν ἐκεῖ καὶ νὰ τὸ μαθαίνομεν μὲ ὅλα τὰ προτερήματα καὶ ἐλαττώματά του, ὡς μητρικὸν ἰδίωμα κοινὸν εἰς γραμματισμένους καὶ ἀγραμμάτους.

Καὶ ἄρα οἱ λογογράφοι αὐτοὶ, οἱ δῆθεν ἀντεθνικοὶ, ἐργάζονται μὲ τὸν ἀσφαλέστερον καὶ ἀπλούστατον τρόπον νὰ δείξουν ποιοὶ ἀπ' ὅλ' αὐτὰ τὰ ἰδιώματα θὰ ἐθνικῆσει ὡς ἐθνικῆ.

Εἰς αὐτὰ λοιπὸν τὰ συμπεράσματα ρηθάνω μὲ τὰς βοήθητικὰς μου ὑποθέσεις.

Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὰ λοιπὰ ἐπιχειρήματα τοῦ κ. Χατζιδάκι τοῦ σπουδαιστάτου τῶν ἐπικριτῶν, ὅστις διατείνεται ὅτι ἐρευνᾷ δίγως νὰ κρίνει.

» Ἐγὼ παρετήρησα, λέγει, ὅτι πολλάκις ἠρώπησα
 » ἀνθρώπους πάσης τάξεως καὶ πάσης μορφώσεως πῶς
 » τοὺς φαίνονται τὰ παρ' αὐτῶν (τῶν ἀντεθνικῶν
 » δηλαδὴ λογογράφων) γραφόμενα καὶ ὅλοι ὡς ἐκ
 » συνθήματος μου ἀπήντησαν· « Δὲν μπορούμε νὰ τὰ
 » διαβάσουμε. Θέλουμε νὰ τὰ διαβάσουμε, ἀλλὰ δὲν
 » μπορούμε. Δὲν τὰ καταλαβαίνουμε».

Ἡ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι γραμμέναι αὐταὶ αἱ κρίσεις τοῦ λαοῦ, εἶναι καταληπτὴ εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας κ' ἐπειδὴ κατὰ τοὺς λόγους τοῦ ἐρευνητοῦ ὅλοι οἱ Ἕλληνες πάσης τάξεως καὶ πάσης μορφώσεως ὡς ἐκ συνθήματος ἀπήντησαν τὰ ἴδια μὲ τὰ ἴδια λόγια, μου φαίνεται ὅτι, ἂν εἰς τὰς πειραματικὰς του αὐτὰς ἐρεῦνας ὁ κύριος ἐρευνητὴς ἐπρόσθετε καὶ λιγάκι κρίσιν, θὰ ἔρθανε εἰς τὸ ἀπλούστατον συμπέρασμα ὅτι αὐτὴ ἡ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν ὡς ἐκ συνθήματος τοῦ ὠμίλησαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἡ ἐθνικὴ μας γλῶσσα.

Καλὰ εἶναι τὰ πειράματα, ἀλλὰ χρειάζεται προσοχὴ καὶ κρίσις εἰς τὰς συνθήκας. ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐκτελοῦνται, καὶ κρίσις καὶ προσοχὴ εἰς τὰ συμπεράσματα. Διαβάστε τὰ ναυτικὰ τοῦ Καρχαδίτσα εἰς ἓνα βροχὸν, τὰ ποιμενικὰ τοῦ Κρουστάλλη εἰς ἓνα ναῦτον, τὰ ρόδα τοῦ Ἡλιογάβαλου τοῦ Δροσίνη εἰς ἓνα πετρωτὴ, μπαλωματῆ ἢ λαθρέμπορο πετρελαίου. Πειρά-

ματα . . . είναι . . . Ἄλλα νὰ ἰδοῦμε τί ἀποδείχνουν :

Ἄκομη πιὸ ἀνούσια καὶ ἀσύστατη ἀπ' τὰ πειράματ' αὐτὰ εἶναι ὅμως ἡ ἰδέα νὰ ἐξετάζονται οἱ ἀγράμματοι εἰς παρόμοια ζητήματα.

Ὁ λαὸς κατασκευάζει καὶ μεταχειρίζεται τὴν γλῶσσαν ἀσυναίσθητως. Τὸ ἔργον τοῦ αὐτοῦ τὸ καθυποβάλλει εἰς συνειδητὴν ἔρευναν ὁ πεπαιδευμένος, ὁ ἐπιστήμων. Αὐτὸς προσπαθεῖ νὰ ἀνεύρει τὰς σχέσεις τῶν φαινομένων, τὴν ἁρμονίαν μεταξὺ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τῶν ἔργων τῆς. Αὐτὸς προσθέτει τὴν ἐπίγνωσιν εἰς τὴν γνῶσιν. Αὐτὸς ἐρευνᾷ καὶ τὴν φύσιν, ἡ ὁποία ἀσυναίσθητως ὁμιλεῖ τριγύρω του, αὐτὸς ζητεῖ ν' ἀποκαλύψει τὰς σχέσεις τῶν φαινομένων καὶ τὰ εὐρήματά του αὐτὰ εἶναι οἱ νόμοι τῆς φύσεως. Ἐνόσω δὲν κάνει αὐτὸς τὰ εὐρήματα, οἱ νόμοι εἶναι σὰν νὰ μὴ ὑπάρχουν. Ὁ Γαλιλαῖος δὲν ἐρώτησε τοὺς πολυελαίους τῆς ἐκκλησίας διὰ νὰ τοῦ εἰποῦν ἐκεῖνοι τοὺς νόμους τοῦ ἐκκρεμοῦς, ἀλλὰ ρώτησε τὸν νοῦν του καὶ ὁ νοῦς του ἤρε πῶς κινεῖται καὶ θὰ κινεῖται τὸ ἐκκρεμές. Κ' ὁ Νεύτων δὲν ἐρώτησε τὰ μῆλα γιατί πέφτουν κατὰ γῆς, ἀλλὰ ρώτησε τὸν νοῦν του κ' ὁ νοῦς του ἤρε τοὺς νόμους τῆς βαρύτητος.

Ἐμεῖς ὅμως ἀπεφασίσαμεν νὰ κάμομεν δημοψήφισμα διὰ νὰ ἐρωτήσομεν τὰ μῆλα καὶ τοὺς πολυελαίους.

Λέγουν ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι προῖον οὔτε τῆς φύσεως οὔτε τῆς τέχνης, κ' ἐπομένως δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ παραβάλλει τὴν ἀσυναίσθητην τῶν λαῶν γλωσσικὴν δράσιν πρὸς τὰ φυσικὰ φαινόμενα.

Ἄλλα τότε ἀκόμη χειρότερα εἶναι τὰ καμώματα αὐτὰ, τὰ δημεγερτικὰ, τὰ δημοψηφιστικὰ. Ἐὰν ἡ γλῶσσα δὲν ἀνάγεται εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, δὲν ἔπεται ὅτι δὲν εἶναι κλάδος τοῦ ἐπιστητοῦ· ἐξ ἑναν-

τίας είναι κλάδος ανωτέρου ἐπιστητοῦ. Θ' ἀνάγεται τότε εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας καὶ ἄρα πάλιν ὁ νοῦς ὁ ἐπιστημονικὸς θὰ εὔρει μὲ τὴν ἐπιστήμην καὶ ὄχι μὲ τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν, μὲ τοὺς βουλευτὰς ἢ μὲ τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Παιδείας τοὺς νόμους τῶν πολυπλόκων αὐτῶν κοινωνικῶν φαινομένων.

Νὰ ποῦ μᾶς κατάντησε ἡ καθαρύουσα καὶ ἡ καθαρτικὴ ἐκπαίδευσις. Νὰ ἐρωτοῦν τοὺς ἀγράμματοι οἱ γραμματισμένοι τί εἶναι τὸ ἰδικόν των ἔργον καὶ πῶς πρέπει νὰ τὸ κάνουν.

Βλέπετε λοιπόν, φίλε κύριε, ὅτι καὶ μ' αὐτὴν τὴν ἄλλην βοηθητικὴν ὑπόθεσιν, τὴν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον πρὸς τὴν πρώτην, δὲν ἔρθασα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ λογογράφοι μας εἶναι «ἀντεθνικοὶ καὶ κᾶτι χειρόν».

Καὶ ὁμως, ἔλεγα, πῶς εἶναι δυνατὸν ἀπὸ μίαν τόσον ἀπλὴν πρότασιν νὰ ἐξάγω ἐγὼ τόσον διαφορετικὸν συμπέρασμα; κάπου πρέπει νὰ συμβαίνει κάτι λάθος. Καὶ διὰ νὰ ἡσυχάσω ἰδοὺ τί ἔκαμα. Κατέρυγα πάλιν εἰς μίαν συμπληρωματικὴν ὑπόθεσιν. Ἡ αἰτία, εἶπα, τῆς τόσον σπουδαίας διαφορᾶς θὰ εἶναι εἰς τὴν διαφορετικὴν χρῆσιν τῆς λέξεως «Ἀντεθνικός» — ἐγὼ ἐξέλαβα τὸνομα κατὰ τὴν κυριολεκτικὴν του σημασίαν· ἀντεθνικός εἶναι ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου τὰ λόγια ἢ αἱ πράξεις βλάπτουν ἢ σκοπεύουν νὰ βλάψουν τὸ ἔθνος. — Ἐνῶ ἀντεθνικός εἰς τὸ ὕψος τῶν πολιτευομένων σημαίνει ἀπλούστατα ἄνθρωπον τοῦ ἐναντίου κόμματος καὶ τότε ἐνδέχεται ὅσα ὁ ἀντεθνικός αὐτὸς λέγει ἢ γράφει ἢ προτείνει νὰ εἶναι κ' ἔθνοσωτήρια. Ἐνόησα λοιπόν ὅτι καὶ ἡ λέξις αὐτὴ θὰ ἔπαθε μετακινήσιν, μετάθεσιν καὶ μεταμόρφωσιν. Αὐτὰ συμβαίνουν, ὅταν αἱ ἕξεις τῶν πολιτευομένων μολύνουν κοινωνικὰς τάξεις, τὰς ὁποίας οὔτε νὰ ἐγγίξει θὰ ἔπρεπε κομματικὰς συνηθείας καὶ διοικητικὰς ἐπιδράσεις.

Ἴδού λοιπόν ἡ μέθοδος, μὲ τὴν ὁποίαν τόσα ἔτη
τώρα κατορθώνει, ὁ κύριος καθηγητής, ὅπως ὁ ἴδιος
μᾶς τὸ λέγει, νὰ ἐρευνᾷ δίχως νὰ κρίνει.

Ἄς ἰδοῦμε τώρα καὶ τί εἶδους γενικὴν πρότασιν
συνοψίζει τὰς ἐρεῦνας του— „οὔτε ἡ ἀρχαῖζουσα, λέγει,
οὔτε τὰ ἰδιώματα δύναται νὰ εἶναι γλῶσσα, τὴν ὁποίαν
ἀπαιτεῖ νὰ ἔχη τὸ ἔθνος. — Ἀπαιτεῖται μία μέση
γλῶσσα“.

Ἐδῶ δὲν ἐννοῶ πλέον τίποτε, ἀπολύτως τίποτε—
“Ὁ ἡ γλῶσσα μας θ' ἀπέχει ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν, τὸ
ἐννοῶ. Εἶναι πολὺ φυσικὸν νὰπέχει κανεὶς ἀπὸ τὸν
παπποῦ του καὶ πολὺ περισσότερον ἀπὸ τοὺς προ-
πάππους του, ὅταν μάλιστα αὐτοὶ ἀπέχουν κάμποσους
αἰῶνας ἀπὸ μᾶς.

Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ἄλλο δὲν χωρεῖ εἰς τὸν νοῦν μου·
πῶς μπορεῖ κανεὶς ν' ἀπέχει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του, ἐκτὸς
ἂν πάθει τὸ ἀπαίσιον ἐκεῖνο νόσημα, ὅπου τὸ ἐγὼ γίνε-
ται διπλόν.

Δὲν ἐννοῶ δηλαδὴ μὲ τί τρόπον εἶναι δυνατὸν ὅ,τι
κανεὶς τρώγει, ὅ,τι πίνει, ὅ,τι μυρίζει, ὅ,τι ἀκούει, ὅ,τι
βλέπει, ὅ,τι πιάνει, ὅ,τι φορεῖ, ὅ,τι μεταχειρίζεται. ὅ,τι
τοῦ ἀρέσει, ὅ,τι ἀποστρέφεται, ὅ,τι τοῦ ἔρχεται νὰ
φιλήσει καὶ ὅ,τι τοῦ ἔρχεται νὰ φτύσει, ὅλον τέλος τὸν
κόσμον, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον καὶ διὰ τὸν ὁποῖον ζοῦν
φυσικὰ τὰ ἐνεργήντα ἐννέα ἑκατοστὰ τῶν ἀνθρώπων,
πῶς ὅλ' αὐτὰ, δίχως τὰ ὁποῖα ἀδύνατον νὰ ζήσει, νὰ
ὑπάρξει, νὰ σκεφθεῖ καὶ τὸ ἄλλο, τὸ ὑπόλοιπον ἓνα
ἑκατοστὸν, πῶς λοιπὸν ὅλ' αὐτὰ θὰ τὰ ὀνομάζομεν
μ' ἄλλα ὀνόματα ἐξ ἴσου ἀπέχοντα καὶ τῆς ἀρχαῖζού-
σης καὶ τῶν ἰδιωμάτων, μὲ ὀνόματα μέσα; μέσα εἰς
τίνος ψυχὴν κατοικοῦν αὐτὰ τὰ ὀνόματα; ἢ ποιὸς θὰ
θελήσει νὰ τὰ φιλοξενήσει μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του;

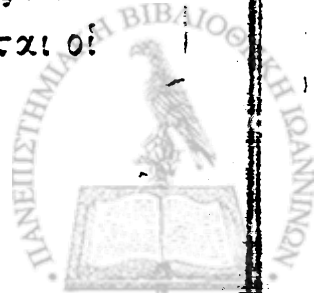
Ἐννοῶ νὰ μὴ λέμε χαλοῦμιν τὸ τυρὶ, διότι δὲν θὰ

μᾶς ἐννοοῦν παρὰ μόνον οἱ Κύπριοι, ἂν κ' ἐκεῖνοι οἱ ταλαίπωροι λέν ὅτι χαλοῦμιν εἶν' τυρὶ ποῦ τρώσιν το. — Ἄλλὰ δὲν βλέπω καὶ διατί νὰ λέγομεν τὸ τυρὶ τυρόν. Κατὰ τί ἀπέχει αὐτὸς ὁ μέσος τυρὸς ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον, ὁ ὁποῖος ὕστερ' ἀπὸ τόσους αἰῶνας 'μοιάζει μέσα εἰς τὸ στόμα μας τὸ κομματάκι ἐκεῖνο τὸ σαποῦνι, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Χιώτης ἔλεγεν «ἴντ' ἀφρίντζεις καὶ ξαφρίντζεις, τὸν παρᾶ μου ἔδωκα, θὰ σὲ φάω θέλω». Ἔτσι κ' ἐμεῖς μασσοῦμεν αὐτὸν τὸν χιλιεχρονίτικον τυρόν, ἂν κ' ἀφρίζει, καὶ τὸν ἄρτον ποῦ εἶναι ἀμύσσητος καὶ διὰ δόντια καρχαρία, μόνον καὶ μόνον διότι δίνομεν τὸν παρὰ μας καὶ τὰ καλλίτερά μας χρόνια. Εἰς ὅλ' αὐτὰ ὅμως δὲν βλέπω τὴν μεσότητα οὔτε τοῦ ἄρτου οὔτε τοῦ τυροῦ.

Ἴσως, ἐσκέφθηκα, ἡ μεσότης αὐτὴ εἶναι νὰ σηκωθοῦμεν ἀπὸ τὴν γῆν, νὰ μὴν πᾶμε εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ νὰ πετοῦμεν, καθὼς εἶπα κάπου ἄλλου, ἐκεῖ ὅπου καὶ οἱ βρυκόλακες τοῦ Faust. Ἄλλὰ, εἶπα πάλι μὲ τὸ νοῦ μου, μήπως τάχα τὰ πουλιὰ ποῦ πετοῦν φυσικὰ εἰς τὸν ἀέρα δὲν ἐκλέγουν κάποιο μέρος στερεὸν, ἓνα βράχον ἢ ἓνα δένδρον διὰ νὰ μεταδώσουν τὴν ζωὴν καὶ τὴν γλῶσσαν τῆς ζωῆς εἰς τὰ παιδιὰ των;

Ἄφοῦ, ἀγαπητέ μου κύριε, δὲν κατάφερα τίποτα, καθὼς δὲ τὸ βλέπετε, καὶ μὲ τὴν μετεωρολογικὴν ὀρνιθολογίαν κατέφυγα εἰς τὴν βοήθειαν τῆς Γεωμετρίας, ἐνθυμήθηκα τὰ περὶ παραλλήλων ἀξιώματα καὶ θεωρήματα. Ἡ ἀρχαίζουσα, εἶπα, καὶ ἡ ιδιωματικὴ θὰ εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἐρευνητοῦ, δύο παράλληλοι μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν θὰ εὐρίσκεται ἡ μέση, ὡς τρίτη παράλληλος. Δηλαδή ἐπάνω εἰς τὴν μίαν παράλληλον γραμμὴν θὰ περπατοῦν αἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι καὶ θὰ φωνάζουν ἀκατάπαυστα — ἀπέχετε ἀρχαῖζούσης!!! Ἐπάνω εἰς τὴν ἄλλην παράλληλον θὰ περιφέρονται οἱ

Κύπριοι, Νησιῶται, Ἐπτανήσιοι, Πελοποννήσιοι, Ρουμελιῶται καὶ θὰ φωνάζουν· — μακρὰ ἀπὸ ιδιωματικὴν !!!

Καὶ μεταξὺ τῶν δύο παραλλήλων *E come i gru van cantando lor lai Facendo in aer di se lunga riga* (Dante *l'Inferno* V 46) θὰ βαδίζουν σκυθρωποὶ οἱ φρόνιμοι, οἱ νουνεχεῖς, οἱ ὀρθοφρονοῦντες, οἱ μὴ θιασῶται τῶν ἀκροτήτων, οἱ τὴν μέσῃ ἀκολουθοῦντες κλ. κλ.

Μὴν ἀκοῦτε ὅμως, φίλε κύριε, πολλὰ ἐπίθετα καὶ φαντάζεσθε ὅτι εἶναι καὶ οἱ μέσοι αὐτοὶ πολυάριθμοι. Πόσοι εἶναι οἱ φρόνιμοι μέσα εἰς ἓν ἔθνος; καὶ μάλιστα. . . . Ἐπειτα ἡ φρόνησις εἶναι τ' ὀλιγώτερον κολλητικὸν ἀπ' ὅλα τὰ νοσήματα. Κατὰ συνέπειαν θὰ μένει καὶ ἡ μέση αὐτὴ γλῶσσα τῶν ὀλίγων, τῶν προνομιούχων τῆς φρονήσεως, τῆς ὀρθοφροσύνης, τῆς ὀμαλότητος, τῆς μεσότητος κλ. Ἀλλὰ τότε οἱ ἄλλοι, ἐμεῖς οἱ μὴ φρόνιμοι, οἱ μὴ νουνεχεῖς, ποῦ εἴμεθα τόσον πολυάριθμοι, θὰ μένομεν μὲ τὰ κακὰ μας ιδιώματα. Καὶ εἰς τί θὰ τοὺς ὠφελήσῃ, παρακαλῶ, τοὺς φρονίμους, τοὺς μέσους, ἡ γλῶσσα των; Δὲν θὰ ἦτο φρονιμώτερον νὰ κρατήσουν τὴν φρόνησίν των καὶ νὰ μιλοῦν τὴν γλῶσσαν μας;

Ὡστε καὶ μὲ τὴν γεωμετρίαν δὲν τὸ κατάφερα νὰ ἐννοήσω τὴν φύσιν καὶ δύναμιν καὶ χρῆσιν τοῦ φαρμάκου αὐτοῦ τῆς καθαρευούσης ἢ μέσης, τῆς μήτε ἀρχαϊζούσης, μήτε ιδιωματικῆς τοῦ κ. Χατζιδάκι, τῆς ὅσον ἐνεστὶν ὀμαλῆς τοῦ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως ὠφελίμων βιβλίων συλλόγου κλ. κλ.

Πολὺ ἐλυπήθηκα, φίλε κύριε, ὅταν παρετήρησα ὅτι ἀπὸ τόσον ἀπλᾶς προτάσεις — «δηλ. ὅτι οἱ λογογράφοι » ὅσοι γράφουν τὴν ιδιωματικὴν ἢ μητρικὴν μας εἶναι » ἀντεθνικοὶ καὶ κάτι χειρόν — καὶ ὅτι ἡ ἐθνικὴ μας

» γλῶσσα πρέπει νὰ εἶναι οὔτε ἀρχαίζουσα οὔτε ιδιω-
 » ματική, ἀλλὰ μία μέση» — δὲν κατόρθωσα ὕστερ'
 ἀπὸ τόσους κόπους νὰ βγάλω κανένα νόημα.

Ἡ τελευταία μου αὐτὴ ἀποτυχία, ἡ γεωμετρικὴ, μὲ εἶχε δι' ἀρκετὸν καιρὸν ἀποθαρρύνει, ὅταν ἔξαφνα μου ἤλθεν ἡ ἔμπνευσις νὰ καθυποβάλω τὴν πρότασιν αὐτὴν, τῆς μέσης, δηλ. τῆς μήτε ἀρχαίζουσης μήτε ιδιωματικῆς, εἰς μίαν ὀπτικὴν ἀνάλυσιν. Μὴ σᾶς φανεῖ παράξενον. Ἐσυλλογίστηκα ὅτι ἀφοῦ ἡ ἐπιστήμη κατόρθωσε τὴν σήμερον ἡμέραν νὰ ἀναλύει χημικῶς τὰ ἐπουράνια διὰ τῆς ὀπτικῆς, κάτι θὰ κατόρθωνε καὶ διὰ τὰ ἐπίγεια.

Ἄν ἡ ιδέα μου αὐτὴ σᾶς φανεῖ ἐπιτυχημένη, ἡ μισὴ τιμὴ θ' ἀνήκει εἰς σᾶς, φίλε κύριε, διότι ἡ ἔμπνευσις αὐτὴ μου ἤλθε κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἐνὸς ἄρθρου τοῦ «Ταχυδρόμου» τῆς 6 Ἰουλίου 1900.

Ἴδου αἱ εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις σας.

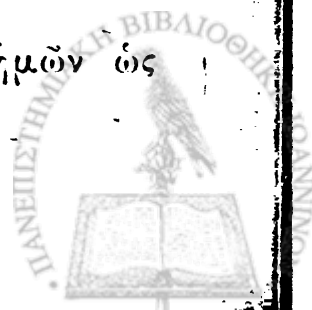
Συνεχίζοντες σήμερον τὴν σπουδαιοτάτην ὑπὸ τὸν προτεταγμένον τίτλον πραγματεῖαν, ἐξετάζουσαν ὡς δεῖ καὶ ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις αὐτοῦ τὸ ἐπασχολοῦν πάντας κρισιμώτατον ζήτημα, προτάσσομεν τὸ ἐπόμενον ἀπόσπασμα τελευταίας πρὸς ἡμᾶς ἐπιστολῆς τοῦ τῆς μελέτης ταύτης συγγραφέως, διὰ τε τὰς ἐν αὐτῷ ὑπαρχούσας σοφὰς ἀληθῶς γνώμας καὶ διότι περιλαμβάνει τὰς γενικὰς ἀρχάς, ἐπὶ τῶν ὁποίων τὸ ἐκτάκτως σοβαρὸν φιλοπόνημα τοῦτο ἀναπτύσσεται.

Ἴδου καὶ τὰ συμπεράσματα ὅπως τὰ συνοψίζει ὁ συγγραφεὺς τῆς πραγματείας, τὴν ὁποίαν μὲ τόσα κοσμητικὰ ἐπίθετα στολίζετε.

Αἱ ἀρχαί μου, ἅς ἀνέκαθεν ἐν τῇ μικρότητί μου ἔφθασα νὰ σχηματίσω, εἰσὶν αἱ ἀκόλουθοι:

Οὐδέποτε ὑπῆρξα θιασώτης τῶν ἀκροτήτων καὶ τῶν ὑπερβολῶν. Πάντοτε ὑπῆρξα ὁπαδὸς τῆς σχολῆς τῆς προτιμώσσης τὸν μέσον ὅρον καὶ τὸ δυνατόν.

Ζηλωτὴ καὶ ἐκτιμῶ τὴν προφορικὴν γλῶσσαν ἡμῶν ὡς

γλώσσαν τῆς καρδίας καὶ ὡς φάσιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Οὐδέποτε ὁμως ἐπέισθην ὅτι εἶναι κατορθωτὴ ἢ χρῆσις αὐτῆς ὡς γραπτῶ λόγου. Ἡ γλώσσα ἡμῶν ἐν συνόλῳ θεωρουμένη θὰ εἶναι τρίχρους Ἴρις. Θὰ σπουδάζομεν πάντοτε τὴν ἀρχαίαν, ὀφείλομεν νὰ γινώσκωμεν κατὰ βάθος τὴν ὀμιλουμένην, θὰ γράφομεν ὁμως τὴν καθαρεύουσαν, παρὰ πάντα τὰ γραφόμενα ὑπὸ τῶν σπευδόντων νὰ ἀντικαταστήσωσι τὸν γραπτὸν λόγον διὰ τῆς ὀημῶδους. Ἀπλοποίησις τις ἔλλογος ἐν τισι σημείοις εἶναι κατορθωτὴ ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ, ὡς καὶ ἐν τῷ ἐκπαιδευτικῷ συστήματι, καὶ ἰδίως ἐν τῇ ὀημοτικῇ παιδεύσει.

Νὰ λοιπὸν, ἀπ' ἐδῶ μου ἦλθεν ἡ ἔμπνευσις νὰ κἀμω κ' ἐγὼ μίαν ὀπτικὴν ἀνάλυσιν.

Ἀφίνω εἰς κανένα μέγαν φυσιοδίφην μὲ φαντασίαν μεγάλου ποιητοῦ νὰ μᾶς παραστήσει τί θὰ ἦτον ἡ φύσις, ἐὰν ὡς πηγὴν φωτὸς δὲν εἶχαμεν τὸν Ἡλίον, ἀλλὰ μίαν τρίχρουν Ἴριν. Γώρα ὁμως καθὼς εἶναι δημιουργημένη ἡ φύσις καὶ τὰ μάτια μας καὶ κλιταριασμένα τὸ ἓνα διὰ τὸ ἄλλο, προτιμοῦμεν καὶ ἀγαποῦμεν φυσικὰ τὸ ἡλιακὸν φῶς, αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐλάτρευσαν οἱ ἄνθρωποι ἀφ' ὅτου ὑπάρχει θρησκεία, κοινωνία κτλ. καὶ λατρεύουν ἀκόμη ἕως τὴν σήμερον μὲ τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, αὐτὸ μὲ τὸ ὁποῖον βλέπομεν τ' ἄπειρα χρώματα, τὰ ποικίλα σχήματα, τὴν σκιάν, τὸ σκότος καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν τρίχρουν Ἴριν μὲ τὰ τρία τῆς χρώματα. Κ' ἐσκέφθηκα λοιπὸν ὅτι καὶ διὰ τὴν ψυχὴν κάθε ἔθνους ἡ φωτεινὴ πηγὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τρίχρους Ἴρις, ἀλλὰ ἓνα φῶς, ἡλιακόν, τοῦ τόπου του, τοῦ καιροῦ του, κ' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλο παρὰ τὸ φῶς τῆς μητρικῆς, ὅταν ἀνεβαίνει ὑψηλὰ καὶ γίνεται ἐθνικὴ.

Κ' ἀφοῦ ἐσκέφθηκα αὐτὰ, ἐτοίμασα κ' ἐτοποθέτησα τὸ φασματοσκόπιόν μου καταλλήλως καὶ, ὡ τοῦ θαύματος, παρετήρησα ὅτι ἡ Ἴρις αὐτὴ, τὴν ὁποίαν τόσον

ἐγκωμιάζετε, εἶναι μόνον δίχρους, ὅτι ἀνάμεσα εἰς τὰς δύο φωτεινάς ταινίας δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο παρὰ «σκοτός τὸ ἐσώτατον».

Τὸ φασματοσκόπιόν μου δὲν ἤμπορῶ νὰ σᾶς τὸ δανείσω, αὐτὸ τὸ ἐννοεῖτε. Ἄλλὰ θὰ σᾶς δείξω μίαν μέθοδον, ἓνα πρόχειρον μέσον, μὲ τὸ ὁποῖον θὰ ἰδεῖτε καὶ θὰ πεισθεῖτε ὅτι πραγματικῶς αὐτὴ ἡ μέση ταινία τῆς «τριχρούου τρίχρου Ἰριδος» εἶναι ἀπολύτως σκοτεινὴ. Μὴν ὑποθέσετε, ἀγαπητέ μου κύριε, ὅτι καταγίνομαι εἰς τὴν μαγείαν. Ἐξ ἐναντίας εἶναι εὐαγγελικώτατα καὶ ἡ μέθοδος καὶ τὰ μέσα μου. «Ἄφετε τὰ παιδιά ἐλθεῖν πρὸς με», εἶπεν ὁ Θεάνθρωπος Σωτὴρ μας· καὶ πάλιν «ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων.

Ἄς ἀκούσομεν λοιπὸν τὰ παιδιά.

Προσέξατε ποτὲ, φίλε κύριε, πῶς τὸ μωρὸ ἀρχίζει ν' ἀποκτᾶ τὴν γλῶσσαν του; Τοῦ λέγομεν ὁ μπαμπᾶς κ' ἐκεῖνο ἐπὶ κάμποσον καιρὸν μιμεῖται τὴν λέξιν ὡς ἤχον, παίζει μ' αὐτήν. Ἐξαφνα μίαν ἡμέραν παρατηροῦμεν ὅτι τὴν λέξιν ἀρχίζει νὰ τὴν μεταχειρίζεται μὲ νόημα, ἀλλ' ὅμως ὅχι ὅπως κ' ἐμεῖς. Τοῦ ἐδιδάξαμεν τὴν λέξιν δι' ἓνα ἄνθρωπον, ἐκεῖνο ἀμέσως τὴν ἐμεγάλωσε, τὴν ἐξάπλωσεν εἰς ὀλόκληρην τάξιν ἀνθρώπων. Ἡ λέξις εἰς τὸ στόμα του ἔγινε μία μεγάλη περιεκτικὴ ἔννοια. Τὸ ὅμοιον κάνει διὰ τὰ εὐάρεστα συναισθήματά του. Ἡ πρώτη γλυκεῖα γεῦσις γίνεται ἔννοια περιεκτικὴ ὄλων τῶν εὐαρέστων — Κοκὸ γίνονται ὅλα ὅσα θὰ εὐαρεστήσουν τὰ γευστικὰ τοῦ μικροῦ ὄργανα—Ποπὸ ὅλα τὰ εὐμορφα κτλ. κτλ.

Πῶς γίνεται τοῦτο;

Αἱ ἐντυπώσεις δὲν εἶναι ἀπλᾶ κατοπτρίσματα. Τὰ νοερὰ τῶν ἐντυπώσεων προϊόντα, αἱ ἀντιλήψεις, αἱ παραστάσεις, αἱ εἰκόνες, διαθέτουν τὸν νοῦν κατὰ

δύο διευθύνσεις, πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ πρὸς τὸ μέλλον. Πρὸς τὴν μίαν διεύθυνσιν ὁ νοῦς μνημονεύει· αὐτὴ ἡ μνημόνευσις διαθέτει πρὸς τὴν ἄλλην διεύθυνσιν — παράγει δηλαδή μίαν προδιάθεσιν διὰ τὸ μέλλον, προετοιμάζει εἰς ὁμοίαν ἀντίδρασιν πρὸς νέαν ἐντύπώσεις.

Τὸ προῖόν λοιπὸν τῶν ἀντιλήψεων (*percept*) τὸ ἀντίλημμα ἐνῶ εἶναι γεγονὸς ὡς πρὸς τὴν μνήμην, γίνεται συνάμα προετοιμασία, τάσις, στάσις προσδοκῆτικῆ. Ἡ στάσις αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια (*concept*). Δὲν ἔχει ἄρα ἀναγκαίως περιεχόμενον θετικὸν (ἴνδαλμα ἢ σχῆμα) ἡ ἔννοια.

* Ἄς δοκιμάσομεν νὰ σαφηνίσωμεν τὰ λεγόμενα μὲ ἐν ἄλλο παράδειγμα. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας θὰ ἐνθυμοῦνται τὸ περίφημο «διαλύσου ρε», μὲ τὸ ὁποῖον ὁ εὐζωνος διέταξεν εἰς ἡμέρας συναθροίσεων ἕνα πολίτην νὰ διαλυθεῖ. Τὸ ἀστεῖον εἶναι ὅτι ὁ εὐζωνος εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀσυνάθροιστον πολίτην ἔδωκε τὴν ἴδιαν διαταγὴν, τὴν ὁποίαν ἦτο συνηθισμένος νὰ δίνει εἰς πολλοὺς συναθροισμένους. Ἄλλ' ἡ χρῆσις αὐτὴ μᾶς δείχνει τὴν ἔννοιαν ἐνῶ σχηματίζεται. Ὁ εὐζωνος ἔδω ἔλαβεν ὁμοίαν στάσιν πρὸς ὃ.τι ἐθεώρησεν ὡς ἐνδεχομένην ἢ πιθανὴν δρᾶσιν τοῦ ἐνὸς πολίτου καὶ ἀμέσως ἐπέρασεν εἰς τὴν νέαν αὐτὴν ἐντύπωσιν τὸ μνημόνευμα τοῦ παρελθόντος. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ «διαλύσου ρε» εἶναι ἔννοια καὶ πολὺ ἐπιτυχῆς ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀπὸ ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου ἡ διανοητικὴ δύναμις ὑπερτερεῖ τὴν φραστικὴν¹.

¹ Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ κατάλληλος τόπος νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὴν ἀνάλυσιν τῆς γενέσεως τῶν πρώτων ἐννοιῶν καὶ ὅποιος θέλει ἄς παραβάλλει τὰς παλαιότερας ψυχολογικὰς θεωρίας πρὸς τὰς νεωτέρας ἐρεῦνας *Année psychologique* — καὶ *J. M. Baldwin Interpretation Sociale et morale du développement mental 1898* — *Le développement mental chez l'enfant et dans la race 1897* κτλ. κτλ.

Ἔτσι καὶ τὸ παιδί, καὶ μάλιστα τὸ εὐφυές παιδί, ἀστειότατα καὶ πολλάκις προσφυσέστατα ἐφαρμόζει τὰς ὀλίγας πρώτας λέξεις, τὰς ὁποίας μαθαίνει. Τὰ σημεῖα αὐτὰ, τὰ συνδυάζει μὲ τὸ πλῆθος τῶν ἐντυπώσεων καὶ ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι ἀκατάπυστα τοῦ παρουσιάζονται. Ἡ εὐφυΐα, ἡ πρωτοτυπία τοῦ παιδιοῦ τρέχει ἀνεμπόδιστη. Γενικεύει μὲ ἀκάθεκτον φορὰν καὶ ἡ σημειωτική του αὐτὴ τέχνη, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν λέξεων, μᾶς διασκεδάζει πολὺ.

Τὸ κύριον, εἰς τὸ ὁποῖον θέλω νὰ προσέξω: ἐδῶ ὁ ἀναγνώστης, εἶναι ὅτι ἡ τάσις αὐτὴ, ἡ προσδοκητικὴ στάσις, ἡ ἔννοια, ἐνσαρκώνεται καὶ ἀποκαλύπτεται ἐν γένει μὲ ἐκφραστικὰς κινήσεις, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν μὲ τὸν ἑναρθρον ἤχον, μὲ τὴν λέξιν.

Ἢλὴν τὸ στάδιον αὐτὸ ὅπου τὰ ὀλίγα του σημεῖα, τὰ λίγα του λογάκια ἐφαρμόζει τὸ παιδί εἰς τὸ πλῆθος τῶν νέων ἐντυπώσεων δὲν διαρκεῖ πολὺ. Ἄμα ἔμαθεν ὀλίγας λέξεις, ἄμα ἔμαθε νὰ μιμεῖται τὸν ἑναρθρον ἤχον, ἀρχίζει νὰ μαθαίνει καὶ μίαν μεγάλην τέχνην.

Μαθαίνει εἰς τὰς ἀρχὰς σχεδὸν σημεῖα μόνον καὶ παίζει καὶ διασκεδάζει μὲ τὴν μίμησιν αὐτῶν. Ἄμα ὁμως κρατεῖ τὰ σημεῖα, κρατεῖ καὶ τοὺς τριγυρινούς του. Ἐκεῖνοι ἀρχίζουν νὰ τὸ συμπαθοῦν, ἀρχίζουν νὰ τὸ σχετίζονται περισσότερον, αἱ σχέσεις γίνονται τρυφερώτεραι, τὰ σημεῖα ἀνταλλάσσονται καὶ ἐνῶ ἔμεις διασκεδάζομεν πῶς ἐκεῖνο τὰ μεταχειρίζεται, ἐκεῖνο ἀρχίζει νὰ βλέπει, νὰ προσέχει πῶς τὰ μεταχειρίζομεθα ἔμεις καὶ ἐνῶ παίζει ἀρχίζει νὰ εἰσάγεται εἰς τὴν προφορικὴν, τὴν ζωντανὴν δηλαδὴ παράδοσιν τῆς φυλῆς, τοῦ τόπου, τοῦ ἔθνους του.

Ὁ μικρὸς ἄνθρωπος εἶναι πλέον μέσα εἰς τὸ ἀνεξάντλητον αὐτὸ μεταλλεῖον. Ὅσον προχωρεῖ αἱ φλέβες πολλαπλασιάζονται καὶ γίνονται πλουσιώτεραι. Τὴν

πειραν, τὴν σοφίαν τῶν αἰώνων τὴν εὕρισκε συμ-
κνωμένην μέσα εἰς αὐτὰς τὰς φλέβας, τὰς λέξεις,
κ' ἔτσι μικρὸς, μικρὸς ὁ ἄνθρωπος ἀφίνει τὴν ζώωδη
κατάστασιν.

Με ὀλίγα σημεῖα προφυλάττεται ἀπὸ ἀνωφελῆ πει-
ράματα, ἀπὸ ἀποτυχίας, βλάβας, καταστροφὴν, δὲν
πέφτει, δὲ χτυπᾶ, δὲν καίεται, δὲν κόβεται κτλ. κτλ.

Ὁ διανοητικός του κύκλος πλαταίνει πρὸς τὸ παρελ-
θὸν καὶ πρὸς τὸ μέλλον, τὸ σημεῖον, ἢ λέξις, ὅπως
εἶναι ἐνωμένη μετὰ τὸ πρᾶγμα, ὅπως μπορεῖ προχειρό-
τατα κ' εὐκολώτατα ν' ἀντικατασταίνει τὸ πρᾶγμα,
τὸ γεγονός, ἔτσι τὸ φέρνει ἀπὸ τὸ παρελθὸν εἰς τὸ
παρόν. Χάρις εἰς αὐτὸ τὸ θαυμάσιον ἐργαλεῖον τὸ
παιδὶ πέρνει τὸ φῶς τοῦ παρόντος καὶ τὸ φέρνει εἰς
τὸ σκότος τοῦ μέλλοντος, ζωντανεύει ὅσα ἀπέθαναν,
δημιουργεῖ ὅσα δὲν ἔγιναν, ὅσα θὰ γίνουν.

Ἀπὸ τὴν σύντομην αὐτὴν ἀνάλυσιν δὲν πρέπει νὰ
περιμένει ὁ ἀναγνώστης ὅλην τὴν σαφήνειαν καὶ ἀκρί-
βειαν, τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ ζήτημα τόσον λεπτὸν καὶ τὸ
ὁποῖον συνέχεται μετὰ τὴν ἀρχὴν ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν
ζητημάτων, ἀφοῦ ὅλα συνέχονται μετὰ τὸν λόγον, δηλαδὴ
μετὰ τὸ λογικὸν καὶ μετὰ τὴν γλῶσσαν μαζί.

Ὁ σκοπὸς μου ἐδῶ εἶναι νὰ ὀρίσω μερικὰ σημεῖα
ἀναγκαῖα διὰ τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον μᾶς ἀπασχολεῖ.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου
τὸ σπουδαιότατον γεγονός εἶναι ὁ τρόπος, μετὰ τὸν ὁποῖον
τὸ παιδὶ μαθαίνει νὰ ὀμιλεῖ. Αὐτὸς εἶναι τὸ πρότυπὸν
κάθε ἄλλης ἀγωγῆς, μετὰ τὴν ὁποίαν ἡ μονὰς ἐναρμόζε-
ται πρὸς τὴν ὁμάδα, πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἄθροισμα τὸ
ὀργανισμένον.

Εἶδαμεν παραπάνω εἰς τὸ περὶ γραμματικῆς, τί
ἐργασίαν ἐχρειάσθηκεν ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ σχηματίσει
ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰς ἐννοίας μετὰ τὰ σημεῖα των καὶ

πῶς ἡ ἐργασία αὐτὴ εἶναι συμπυκνωμένη μέσα εἰς αὐτὰ τὰ σημεῖα, τὰς λέξεις. Πῶς δὲ χωρὶς αὐτὰ τὰ ἑναρθρα σημεῖα θὰ ἦτον ἀδύνατον νὰ κρατήσῃ τὰς ἐννοίας του, ἐνῶ ἔτσι τὰς μεταχειρίζεται εὐκολα, διότι ἀντ' αὐτῶν μεταχειρίζεται τὰ σημεῖα των, ὅπως ὁ μαθηματικὸς τὰ σημεῖα του.

Ὅλ' αὐτὰ τὰ μεγάλα, τ' ἀνεκτίμητα ἀγαθὰ εὐρίσκει ὁ μικρὸς ἄνθρωπος προετοιμασμένα. Δὲν ἔχει νὰ κάμῃ ἄλλο παρὰ νὰ μαθαίνει σιγὰ σιγὰ τὰ σημεῖα.

Ἔτσι φαίνεται: τί σπουδαῖον πρᾶγμα εἶναι ἡ σχέσις τῶν σημείων πρὸς τὸν νοῦν τῆς ομάδος καὶ συνάμα πρὸς τὸν νοῦν τῆς νέας μονάδος, τοῦ παιδιοῦ. Ἴδου ἡ μεγάλη, ἡ ἀνεκτίμητη ἀξία, ἡ κοινωνικὴ σημασία τῶν σημείων αὐτῶν τῆς γλώσσης τῆς πρώτης, τῆς ἀληθινῆς, τῆς σπιτικῆς, τῆς προσχολικῆς.

Ἀλλὰ τί εἶναι τὰ σημεῖα αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ; Εἶναι κάτι τυχαῖον ποῦ ἐπιτρέπεται εἰς τὴν σχολικὴν ἐκπαίδευσιν νὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ μὲ κάτι ἄλλο τῆς ὀρέξεώς της, τῆς προτιμῆσεώς της;

Πῶς τ' ἀποκτᾶ τὰ σημεῖα αὐτὰ τὸ παιδί; Τοῦ τὰ προσφέρουν οἱ τριγυρινοὶ του, εἶναι κοινὸν κτῆμα κοινωνικόν. — Ἀλλ' αὐτὸ τὰ ξαναδημιουργεῖ διὰ τὸν ἑαυτὸν του τὸ παιδί. Τ' αὐτιά του τὰ παραλαμβάνουν αὐτὰ τὰ σημεῖα, τὸ στόμα, τὰ χεῖλη, τὰ φωνητικὰ καὶ ἀρθρωτικὰ ὄργανα ὅλα μαζί τὰ κατεργάζονται καὶ τ' αὐτιά ἐπιβλέπουν τὴν ἐργασίαν. Αὐτὴ ὅλη ἡ ἐργασία δὲν γίνεται ὡσάν ἀντικρῦ σ' ἓνα καθρέφτη. Ἀφίνει ἐντυπώσεις, δηλαδὴ χαράζεται. Ποῦ; Παντοῦ εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ ὄργανα καὶ εἰς τὸν κύριον τῶν ὀργάνων, τὸν νοῦν, τὴν ψυχὴν. Εἶδαμεν παραπάνω πῶς σχηματίζονται αἱ ἐννοιαὶ — κ' ἐδῶ κάτι παρόμοιον συμβαίνει. Τὸ παιδί μιμεῖται τοὺς τριγυρινούς του, δέχεται δηλαδὴ ἐντυπώσεις ἀπὸ αὐτοὺς καὶ τὰς ἀνα-

παράγει μὲ τὴν μίμησιν. — "Ὁλὴ αὐτὴ ἡ δρᾶσις ἀφίνει κι' αὐτὴ ἐντυπώσεις, χαράζεται εἰς τὴν μνήμην καὶ συνάμα ἀφίνει καὶ τάσεις εἰς τὰ ὄργανα, εἰς τὸν νοῦν, τάσεις νὰ τρέχει ἐπάνω εἰς αὐτὰ τὰ χαράγματα, τὰ ὅποια γίνονται αὐλάκια, γίνονται δρόμοι. Ἴι σημαίνει τοῦτο; Τοῦτο σημαίνει ἀπλούστατα ὅτι ἅμα ἓνα παιδί ἀρχίσει νὰ λέγει φτάνει καὶ χτιπῶ, διότι ἔτσι τὸ λέγουν οἱ τριγυρινοὶ του, ἔτσι τὸ εἶπαν οἱ τριγυρινοὶ ἐκείνων κλ., ἐσχημάτισε καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ φτ καὶ χτ καὶ λοιπὸν θὰ εἶπει κατὰ φυσικὴν φορὰν φτύνω καὶ ρίχνω. Καὶ νὰ λοιπὸν αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποῦ τὸ παιδί φτύνει τὴν καθαρεύουσαν, ἅμα ξεπορτίσει ἀπὸ τὸ σχολεῖον, καὶ θὰ ἔριχταν καὶ τὴν γραμματικὴν τῆς στὸ κάρρο τοῦ σκουπιδᾶ οἱ δασκάλοι τοῦ παιδιοῦ, ἂν ἀγαποῦσαν τὰ παιδιὰ, δηλαδὴ τὸ ἔθνος, καὶ θὰ τὸ κάμουν ἅμα νοιώσουν τί θὰ ἴπει γλώσσα καὶ τί παιδί.

"Ὅπως διὰ τοὺς φθόγγους, ἔτσι καὶ δι' ὅλα τ' ἄλλα, διὰ τὰ ὀνόματα, τὰ ρήματα, τὴν πρότασιν.

Τὰ χαράγματα, τ' αὐλάκια, οἱ δρόμοι εἶναι εἰς συγκοινωνίαν, ὀργανισμένην μάλιστα. "Ὅλα αὐτὰ αἱ ἐντυπώσεις καὶ αἱ τάσεις ἀποτελοῦν ἓνα ὀργανισμόν. Οἱ ἄνθρωποι κάνουν μικροὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι θὰ μεγαλώσουν. Ἢ γλώσσα τοῦ παιδιοῦ τοῦ σπιτιοῦ εἶναι ἓνας μικρὸς ἄνθρωπος, ἓνας μικρὸς ὀργανισμός. Ὁ ὀργανισμὸς αὐτὸς ἔχει τὰς κληρονομικὰς του τάσεις καὶ θὰ εὔρει ἀμέσως τριγύρω του τὰ κοινωνικὰ πρότυπα, πρὸς τὰ ὅποια θὰ ἐναρμολοῦν αἱ τάσεις. Ἐδῶ λοιπὸν εἶναι ἡ κοινὴ ἀφετηρία τῆς ομάδος καὶ τῆς μονάδος, ἐδῶ ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς τῆς γλώσσης. Ἢ πρώτη αὐτὴ ζωὴ τῆς γλώσσης, ἡ σπιτικὴ, ἡ προσχολικὴ ζωὴ, αὐτὴ πρέπει νὰ καλλιεργηθῆι, νὰ πλουτισθῆι. Διότι θὰ ποτίσει, θὰ θρέψει, θὰ δυναμώσῃ τὰς ρίζας τοῦ νοῦ. Λύτὸν τὸν πυρῆνα τὸν γλωσσικόν, τὸν ὅποιον

θ' ἀποκτήσει τὸ παιδί ἐπάνω εἰς τὰ γόνατα τῆς μητέρας του, μέσα εἰς τὸ πατρικὸ σπίτι, αὐτὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς ὀργανισμὸς, ὁ ζωντανὸς, ὁ ὁποῖος περιέχει δηλαδὴ τὴν τριάδα τὴν ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον, τὸν νοῦν, τὸ αἶσθημα, τὴν θέλησιν. Αὐτὸν τὸν ὀργανισμὸν τὸν μικρὸν, ἀλλ' ἄρτιον, αὐτὸν πρέπει νὰ καλλιεργήσῃ καὶ τὸ σχολεῖον καὶ ν' ἀνυψώσῃ εἰς γλῶσσαν ἔθνικὴν. Δίχως αὐτὸν, τὸ σχολεῖον εἶναι τόπος, ὅπου σταματᾷ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ παιδιοῦ, δηλαδὴ τοῦ ἔθνους.

Νὰ λοιπὸν ποῦ σᾶς εἶπα ὅτι ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων θὰ μάθομεν τὴν ἀλήθειαν. Προσθέσετε τώρα εἰς τὸ φασματοσκόπιόν σας αὐτὴν τὴν συμπληρωματικὴν συσκευὴν, δηλαδὴ τὸν παιδικὸν νοῦν, καὶ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἀποκτᾷ τὴν γλῶσσαν του, κ' εἶμαι σχεδὸν βέβαιος, ἀγαπητέ μου κύριε, ὅτι καὶ σεῖς θὰ εὔρετε ὅτι ἡ Ἴρις αὐτῆ, ποῦ τὴν ἐπαινέσατε καὶ τὴν ἐγκωμιάσατε τόσο, δὲν εἶναι τρίχρους, ἀλλὰ ὅτι ἀνάμεσα εἰς τὰς δύο φωτεινὰς γραμμὰς εὐρίσκεται μία μαύρη καὶ σκοτεινὴ ταινία.

Εἶπα σχεδὸν βέβαιος, διότι ἐνδέχεται νὰ μὴ συμφωνήσομεν εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ βαθμοῦ τοῦ σκότους καὶ τοῦ φωτισμοῦ. Ὑπάρχουν βλέπετε καντῆλες, ἀλειμματοκέρια, σπερματσέτα, λάμπες μὲ γκόλζα, λάμπες μὲ πετρέλαιο, ἠλεκτρικὰ φῶτα, ὑπάρχει καὶ τὸ βόρειον σέλας. Ὅλα αὐτὰ εἶναι καλὰ τὴν νύχτα νὰ μᾶς παρηγοροῦν διὰ τὸ σκότος.

Καὶ τώρα, ἐλᾶτε νὰ σᾶς δείξω καὶ τὴν λάμπα τῆς καθαρευούσης. Γυρίσετε μιὰ στιγμὴ εἰς τὰ παιδικὰ σας χρόνια. Ὑποθέσετε πῶς παίζετε εἰς τὰ βουνὰ ἢ εἰς τὴν ἀκρογιαλιὰ τῆς πατρίδος σας μιὰ ὡραία μέρα τοῦ καλοκαιριοῦ. Κ' ἔξαφνα σᾶς πιάνουν καὶ σᾶς λέγουν πῶς εἶναι πλέον καιρὸς νὰ φωτίσετε καὶ τὸν νοῦν σας. Καὶ σᾶς χώνουν εἰς ἓνα δωμάτιον κ' ἐνῶ περιμένετε

νά ιδεῖτε ἓνα διανοητικὸν ἥλιον ποῦ νά μοιάζει κομμάτι τὸν ἄλλον ἥλιον; ποῦ τὸν ἀφίνετε μὲ λύπη, βλέπετε μία κακορροϊζικὴ λάμπα ποῦ ἐκάπνιζεν ἐκεῖ πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων. Καταχνιά, ἐλεεινὴ καπνιά σᾶς χωρίζει ἀπὸ τὸ ἐλεεινὸν τῆς λάμπας φῶς. Τὸ βλέπετε αὐτὸ τὸ φῶς καὶ σᾶς ἔρχεται ν' ἀναφωνήσετε ἵνα τί δίδηται τοῖς ἐν πικρία φῶς καὶ ζωὴ ταῖς ἐν ὀδύνη ψυχαῖς (Ἰωβ Γ. 20). Εἰς τί χρησιμεύουν ὅλα τ' ἀγαθὰ ποῦ ἐνδέχεται νά ὑπάρχουν μέσα εἰς αὐτὸ τὸ δωμάτιον;

Νά λοιπὸν, ἡ λάμπα αὐτὴ καὶ ἡ καταχνιά εἶναι ἡ καθαρεύουσα καὶ μέσα εἰς αὐτὸ τὸ δωμάτιον γίνεται ἡ ἐκπαίδευσίς μας εἰς τὸ Σχολεῖον, εἰς τὸ Γυμνάσιον εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Ἀπὸ τὰς δύο ἄλλας τῆς τριχρόου Ἰριδος ταινίας ἡ ἀρχαία ξεθώριασε πλέον καὶ χρειάζονται τώρα ἐργαλεῖα ὀπτικῆς καὶ γύμνασις πολλῶν ἐτῶν διὰ νά κατορθώνομεν νά τὴν καλοβλέπομεν. Ὡστε μένει τὸ ἓνα καὶ μόνον φῶς τὸ ἀληθινὸν— ἡ μητρικὴ, κ' αὐτὴ ὅσο ἀνεβαίνει ὑψηλὰ καὶ πάει νά μεσουρανήσει, τόσο γίνεται κ' ἡ ἐθνικὴ μας.

Τὸ τετελεσμένον γεγονός.— Ἴδου λοιπὸν, φίλε κύριε, πῶς ἔχασα τὸν κόπον μου καὶ τὸν καιρὸν μου διὰ νά καταλάβω τί σημαίνει αὐτὴ ἡ μέση, ἡ μήτε ἀρχαίζουσα μήτε ιδιωματικὴ, ἡ ὅσον ἔνεστι ὁμοιόμορφος, ἡ ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαίζουσας καὶ τῆς λεγομένης (;!) δημῶδους.

Ἀνεχώρησ' ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι κάτι θὰ περιεῖχεν αὐτὴ ἡ πρότασις— ἔφθασα ὁμῶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νά περιέχει τίποτε— ἔφθασα λοιπὸν εἰς τὸ aut, aut! Tertium non datur! Θὰ ἐκλέξομεν λοιπὸν ἢ τὴν ἀρχαίαν ὡς μητρικὴν ἢ τὴν μητρικὴν μας ὡς ἐθνικὴν. Κ' ἐπειδὴ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐπρόκειτο νά κατορθώσουν τὸ πρῶτον, ἀνεχώρησαν μὲ

τὰ ποδήλατα, ἐμείναμεν ἐμεῖς οἱ πολλοί, ὁ λαὸς, ποῦ οὔτε φεύγομεν οὔτε ἀλλάζομεν. Ἔμα εἶδα αὐτὰ τὰ ἀποτελέσματα, ἐγάρηκα χαρὰν μεγάλην καὶ πολὺ φυσικὰ ἐτοιμάζουμουν νάναπαυθῶ ὀλίγον ἀπὸ τοὺς κόπους ποῦ κατέβαλα διὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν ποδηλάτων καὶ διὰ τὰς φασματοσκοπικάς μου ἐρεῦνας, ὅταν ἔξαφνα ἰδοῦ μοῦ φθάνει ἀπὸ τὴν καταχνιὰ τῆς μέσης, τῆς φευγούσης τὰ ἄκρα, τῆς ὅσον ἔνεστιν ὀμαλῆς, μία βοή . . . «Οἱ καιροί, αἱ περιστάσεις, οἱ ἱστορικοὶ λόγοι» — Καὶ μέσ' ἀπὸ τὴν καταχνιὰ ἐπρόβαλαν οἱ μέσοι, οἱ φεύγοντες τὰ ἄκρα, οἱ ὅσον οἶόν τε ὀμαλοὶ, οἱ νουνεχεῖς, οἱ ὀρθοφρονοῦντες, οἱ ἐρευνῶντες καὶ μὴ κρίνοντες, καὶ μοῦ εἶπαν μὲ περιφρόνησιν — ἄθλιε, δὲν ἐννόησας ὅτι εὕρισκόμεθα ἀπέναντι «τετελεσμένου γεγονότος ;»

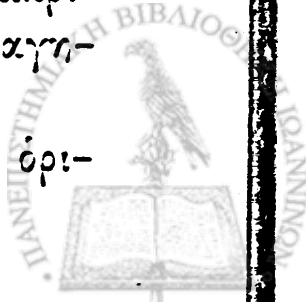
Τὸ πρωτοφανές αὐτὸ, τὴν μέσην, τὴν μῆτε ἀρχαίζουσαν μῆτε ἰδιωματικὴν, τὸ κατόρθωσαν οἱ λόγοι μὲ τὴν λογικὴν τους, τὸ ἐπέβαλαν εἰς τὸ ἔθνος καὶ ἄρχισεν ἐσχάτως καὶ κάποιος σύλλογος νὰ διαδίδει τὴν ὀμαλότητα μὲ ὠφέλιμα βιβλιαράκια, σὰν νὰ μὴν ἦτο ἀρκετὴ ἢ ἐκπαιδευτικὴ πληγὴ.

* Ἄς τὴν παραδεχθῶμεν λοιπὸν κ' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ «τετελεσμένου γεγονότος» ὅχι πλέον ὡς ὑπόθεσιν, ἀλλ' ὡς «τετελεσμένον γεγονός» ὅσον πλέον συντετελεσμένον καὶ ἀποτετελεσμένον, τόσον καλλίτερα.

* Ἄς παραδεχθῶμεν μάλιστα καὶ κάτι παραπάνω, ὅτι ἡ κυρία αὐτὴ ἢ μέση, ἢ ὅσον ἔνεστιν ὀμαλὴ, ἔχει ὅλας τὰς φανεράς καὶ κρυφίας ἀρετὰς καὶ ἰδιότητας, διὰ τὰς ὁποίας τὴν ἐκθειάζουν οἱ ἐρασταὶ τῆς.

* Ἐ λοιπὸν ; — καὶ ἂν τὰς εἶχε ἢ θὰ τὰς εἶγεν, ἀκριβῶς δὲ τότε πρέπει νὰ φυλαχθῶμεν ἀπὸ τὰς σατυρνείας τῆς.

* Ὅταν πλέον λεξικὸν, γραμματικὴ, ὀρθογραφία ὀρι-

σμένα, ἀμετακίνητα κατισχύσουν, καταδιωχθούν ὅλα τὰ λαϊκὰ ιδιώματα, ἀποβάλλομεν κάθε τι τὸ ποικίλον καὶ εὐμετάβολον καὶ εὐμετάπτωτον, ὅλας τὰς γλωσσικὰς μορφὰς ὅσαι διατηροῦν τὴν εὐστροφίαν καὶ εὐκαμψίαν, ὅταν κατασκευάσομεν καὶ μετασκευάσομεν τὴν γλῶσσαν δι' ὀλοκληρωτικοῦ ὑπολογισμοῦ καὶ μεταδώσομεν εἰς αὐτὴν τὴν στερεότητα καὶ ἀνταύγειαν λαμπροῦ μετάλλου, ἔ! τότε τί; νομίζομεν ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς τελειότητος τῆς γλώσσης; Τὸ φαντάζονται ἔτσι οἱ φρόνιμοι, οἱ νουνεχεῖς, οἱ ὀρθοφρονούντες, οἱ φεύγοντες τὰ ἄκρα καὶ ἀκολουθοῦντες τὴν ὅσον ἔνεστιν ὀμαλήν.

Ἐ λοιπὸν τίποτ' ἀπ' ὅλ' αὐτά! Διότι κατάντικρον εἰς αὐτὸ τὸ τετελεσμένον γεγονός, ποῦ εἶναι ὑποθετικόν, στέκετ' ἓνα ἄλλο πλέον τετελεσμένον γεγονός ποῦ εἶναι ἀληθινὸν καὶ ἀσάλευτον, διότι εἶναι ἀληθινὰ τετελεσμένον.

Κ' ἄλλοι λαοὶ ἐφθασαν εἰς αὐτὴν τὴν δῆθεν ἰδανικὴν τελειότητα κ' ἐφθασαν ἀληθινὰ καὶ ὄχι μὲ τὴν φαντασίαν τους. Ἀλλ' ὅταν ἐφθασαν ἐκεῖ, ἐνόησαν τότε, ὅτι ἡ ἀκμὴ αὐτὴ δὲν περιεῖχεν οὔτε τὸ σύνολον τῶν γλωσσικῶν ἀρετῶν, οὔτε τὸ ἄκρον ἄωτον κάθε μιᾶς αὐτῶν τῶν ἀρετῶν.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ γαλλικὴ γλῶσσα εἶχε φθάσει εἰς αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἰδεώδη τελειότητα. Καὶ ὅμως ἐνῶ ἡ Γαλλικὴ ἔτεινε νὰ γίνῃ διεθνὴς γλῶσσα, ἡ ἀληθινή, ἡ ἐσωτερικὴ τῆς ζωῆς ἄρχισε νὰ σταματᾷ, ἡ ποίησις τῆς δὲν εἶχε πλέον πνοήν, ὁ πεζὸς λόγος ἦταν βαρεῖα ἄρρωστος.

Τί ἀναζωογόνησε τότε τὴν Γαλλικὴν; Πάλιν ἡ ζωὴ, τὴν ὁποῖαν τῆς ἔχυσαν εἰς τὰς φλέβας τὰ λαϊκὰ ιδιώματα. Τὸ Παρίσι τὸ καταπλημμύρησαν οἱ ἐπαρχιωταί. Ἀπ' αὐτοὺς πολλοὶ ἀνεδείχθησαν μεγάλοι συγ-

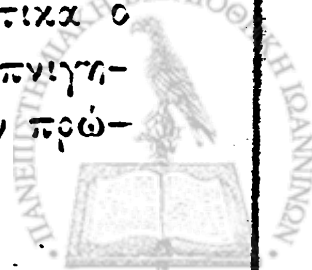

γραφείς... Αὐτοὶ ἔφεραν κ' ἔριζαν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους καταρχὰς μιὰν μιὰν, κατόπιν σωρηδὸν τὰς λέξεις τοῦ Montaigne καὶ Rabelais κλ., τὰς λέξεις δηλαδὴ τὰς πρὶν ἀπὸ τὴν συγκέντρωσιν καὶ μαζὶ μὲ τὰς λέξεις αὐτὰς ἔφεραν καὶ τὴν ἀποκέντρωσιν μέσα εἰς τὴν Παρισινήν συγκέντρωσιν. Κ' ἔτσι τίναξεν ἀπὸ 'πάνω τῆς ἡ γλῶσσα τὴν κατ' ἐπιφάνειαν καθαριότητα, τὰ πλαστὰ τσακίσματα, τὴν κατὰ Κόντον ἀστειότητα, τὸ κατὰ συνθήκην ὕφος, τὰ ὅσον ἔνεστιν ὀμαλὰ καὶ ἀνούσια ἀττικοφανῆ clichés, τὴ νερόβραστη κολοκυθόσουπα, τὴν ἀνυπόφορη ἀηδία, τὴν ἀναιμίαν, τὸν μαρασμόν.

Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ ἐργάσθησαν οἱ ἐξοχώτεροι τῆς Γαλλίας ἄνδρες, Balzac, Chateaubriand, Lamartine, Hugo, Musset, Gautier, Sand, Michelet, καὶ ἀναρίθμητοι νεώτεροι καὶ νεώτατοι κατὰ τὸν λήγοντα αἰῶνα μας. Αὐτοὶ ἔφεραν μόνοι των οἱ ἴδιοι τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο μέταλλον, μὲ τὸ ὁποῖον τόσα μεγάλα ἔργα ἐδημιουργήθησαν, καὶ τὸ ἔριζαν εἰς τὸ ζωντανὸν χωνευτήριον κ' ἔδωσαν νέαν ζωὴν καὶ πλαστικότητα εἰς τὴν γλῶσσαν.

Πόθεν ἡ ἰδέα ὅτι ἐμεῖς οἱ χθεςινοὶ πρέπει νὰ ἔχομεν ἀμέσως κιόλας γλῶσσαν κανονικὴν ὀρισμένην γραμματικῶς καὶ λεκτικῶς ὁμοιόμορφην; Πόθεν ἡ ἰδέα ὅτι αὐτὴ ἡ τελεία γλῶσσα εἶναι ἡ ἀττικοφανῆς καθαρεύουσα, ἡ μέση, ἡ ρεύγουσα τὰς ὑπερβολὰς, ἡ ὅσον ἔνεστιν ὀμαλὴ, ἡ οὔτε ζωντανὴ δηλαδὴ οὔτε νεκρὴ, καὶ τὴν ὁποῖαν ἐπιμελῶς ζητοῦμεν νὰ προφυλάξομεν ἀπὸ τὰς περιπετειᾶς τοῦ βίου;

Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἔχομεν τόσον ἑνωρὶς γλῶσσαν ἔθνικὴν τελείαν; ἀνατρεφόμεθα τόσον διαφοροετικὰ ὅ ἓνας ἀπ' τὸν ἄλλον, ἀναπνέομεν ἀέρα σχολικὸν πνιγηρὸν, νοσηρὸν, δηλητηριώδη, μένομεν κατὰ τὴν πρῶ-

την νεότητα δίχως καμίαν ὀδηγίαν τί εἶναι τὸ ὀρθόν, χωρὶς καμίαν πρακτικὴν ἄσκησιν πόσον εἶναι τὸ ἐφικτόν. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν καὶ ἡ γλῶσσα καὶ τὰ ἔργα μας θὰ μᾶς δείχνουν τὸν τύπον τῆς κοινωνικῆς μας καταστάσεως καὶ στραβῆς ἐκπαιδεύσεως (Παράβαλε Goethe Litterarischer Sansculottismus).

Τί περιμένετε ἀπὸ ἐκπαιδευσιν, τῆς ὁποίας τὸ ἀνώτατον καθίδρυμα διδάσκει ὅτι τὸ ἔθνος του εἶναι ἀγέλη ἀκαθάρτων καὶ βεβαρβαρωμένων, καὶ ἡ γλῶσσα μας, ἡ μόνη δηλαδὴ γνήσια Ἑλληνικὴ, εἰδεχθῆς βρωμολογία;

Τί περιμένομεν ἐμεῖς ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν μας, ὅταν ἀνεχόμεθα τέτοια ἐκπαιδευσιν;

Τὸ ἔργον μας θὰ εἶναι βαρὺ καὶ δύσκολον. Ἄς μᾶς παρηγορεῖ, ὅτι καὶ ἄλλοι λαοὶ ἄργησαν νὰ ἐννοήσουν καὶ ὑπερνικήσουν ἄλλας μικροτέρας δυσκολίας.

Ἴδου τί μᾶς λέγει ὁ Jean Aicard, ὁ ὁποῖος μετέφρασε τελευταίως τὸν Ὀθέλλον τοῦ Σαιξπήρου.

« Ἀλλὰ μήπως τάχα δὲν εἶχε μεταφράσει τὸν Ὀθέλλον ὁ Alfred de Vigny; πῶς ἐτόλμησα λοιπὸν νὰ κάμω ἐκ νέου τὴν ἀπόπειραν αὐτήν;

Ὅμως τότε κατὰ τὸ 1829, ὅταν ἐδιδάχθη ὁ Ὀθέλλος τοῦ Alfred de Vigny, ἡ ποιητικὴ καὶ φιλολογικὴ ἐλευθερία δὲν ὑπῆρχεν. Ὁ Ρωμαντισμὸς τὰς ἐγκυμονοῦσεν κ' ἦτον ἐτοιμόγεννος.

» Μία μόνη λέξις «τὸ μαντίλι» ἦταν ἀρκετὴ νὰ καταστήσει ἀνυπόφορον ὀλόκληρον θεατρικὸν ἔργον.

» Κ' ἐγεννήθη τότε λοιπὸν διὰ πρώτην φοράν τὸ δράμα. Ἔως τότε δὲν ξέραμεν παρὰ τὴν τραγωδίαν καὶ μόνην. Καὶ ἔως τότε εἶχαμεν μόνον τραγικὸν στίχον. Ἐχει βέβαια καὶ αὐτὸς τὰς καλλονάς του, ἀλλὰ ὁ δραματικὸς ἔχει κ' ἐκείνας καὶ πολλὰς ἄλλας ἀκόμη.

» Ἄν καὶ μεγαλοφυῆς ποιητῆς ὁ Alfred de Vigny, δὲν κατόρθωσε νὰ δημιουργήσῃ νέαν ποιητικὴν μορφήν. Ἐτόλμησε πολλὰ, ἀλλὰ τὸ Ἀγγλικὸν δράμα μὲν τῆς τῆς προσπαθείας τὸ κατάντησεν εἰς ἓνα εἶδος τραγωδίας.

» Ἐλείπε τὸ ἐργαλεῖον καὶ διὰ νὰ μεταφράσῃ κανεῖς τὸν Σαιξπηρον τότε, τὸ 1829 δηλ., θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε δημιουργηθῆι προηγουμένως ὁ νέος ποιητικὸς τύπος.

» Σήμερον ἡ τέχνη εἶναι πλέον χειραφετημένη. « Ἐσεῖς ἔχετε τὸν θρίαμβόν », ἔγραφεν ὁ Hugo πρὸς τοὺς νέους ποιητὰς τῆς νέας γενεᾶς, « ἀφοῦ ἐπαλαίψαμεν ἑμεῖς ». Μετριοφροσύνη του. Ἀληθινὰ ἐπάλασε λυσσωδῶς, ἀλλὰ καὶ ὁ θρίαμβός του εἶναι μέγας, εἶναι ἄπειρος, ἀφοῦ ἀνήκει εἰς ὅλους ὅσοι ἔρχονται κατόπιν του.

» Τί κυρίως χαρακτηρίζει τὸν Σαιξπηρον; τὰ λόγια του ὁμοιάζουν τὴν Φύσιν, ἡ φωνή του τὴν φωνήν της. Ὅπως αὐτὴ, ὁμιλεῖ καὶ ἐκεῖνος κατ' εὐθείαν, ἀμέσως. Ὁ Σαιξπηρος δὲν εἶναι φιλόλογος, ἀλλ' ἄνθρωπος ζωντανός. Δὲν εἶναι ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἄνθρωπος. Ὅμιλεῖ, φωνάζει, τραγουδεῖ, γελᾷ, κλαίει. Ὁ λόγος του πεζὸς ἢ ποιητικὸς εἶναι γεμάτος ἀπὸ ζωὴν καὶ φλόγα. "Δὲν γράφει διὰ νὰ γράψῃ, ἀλλὰ ὁμιλεῖ διὰ νὰ συγκινήσῃ". (Jean Aicard προλεγόμενα εἰς τὸν Ὀθέλλον).

Τί μαντίλι καὶ τί μάθημα. Ὁ Εὐριπίδης, ὁ Σαιξπηρος, ὁ Dante νὰ κατορθώσουν μὲ τὰ λόγια τοῦ νοηθετημένου λαοῦ νὰ ἐκφράζουσιν τὰ εὐγενέστερα φρονήματα, νὰ παρουσιάζουσιν τὰς συγκινητικωτέρας σκηνας τοῦ βίου μας, ἐνῶ ὁ ἀπτικισμὸς, ἡ μεσότης, ἡ ὀρθοφροσύνη, ἡ ὅσον ἔνεστιν ὀμαλότης καταντοῦν κίβδηλα καὶ οἰκτρὰ ὅλα μας τὰ νοήματα καὶ τὰ αἰσθήματα, καὶ τὸν βίον μας γελοῖον καὶ τὴν ἐκπαίδευσίν μας ἀξίαν οἴκτου.

Τί μάθημα καὶ τί μαντίλι! Κ' ἐνῶ διὰ τὸ μαντίλι

ἐκεῖνο τοῦ Ὁθέλλου τρέμει ἡ καρδιά μας καὶ τὸ μαν-
τῖλι μας καταβρέχουν τὰ δάκρυα τῆς συγκινήσεως —
θα μένει τὸ ρινόμακτρον εἰς τὰ χέρια τῶν ἀττικιστῶν,
τῶν μέσων, τῶν φευγόντων τὰ ἄκρα, τῶν ὅσον ἔνεστιν
ὀμαλῶν, γιὰ νὰ παστρεύουν τὰς ρῖνας των ἀπὸ τοὺς
ἀττικοὺς ταμπάκους.

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΝΟΤΗΣ ΔΙΑ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟΝ, ΔΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑΝ, ΔΙΑ ΤΟ ΕΘΝΟΣ

Ναὶ οἱ πεθαμένοι κυβερνοῦν τοὺς ζωντανούς. Μᾶς
τὸ λέγ' ἡ ἱστορία. Ἄλλὰ ἡ ἱστορία μᾶς λέγει καὶ κάτι
ἄλλο· ὅτι τὸ κάρφωμα εἰς τὴν παράδοσιν σκοτῶνει καὶ
τοὺς πεθαμένους, ἐξοντώνει τὸ καλὸν ποῦ εἶχαν κατορ-
θῶσει.

Λοιπὸν ἐὰν ἡ ἐκπαίδευσίς μας δὲν ἐννοήσῃ ὅτι πρέ-
πει νὰ ξεκαρφωθῇ ἀπὸ τὴν παράδοσιν, ἐὰν δὲν ἐννοή-
σῃ ὅτι ἀπὸ τὸ σχολεῖον τῆς γειτονιάς ἕως εἰς τὸ Πανε-
πιστήμιον καὶ πέραν ἀπ' ἐκεῖ εἰς ὅλην τὴν κοινωνίαν
καὶ τὸ ἔθνος, τὴν μητρικὴν γλῶσσαν πρέπει νὰ ὑψώσῃ
εἰς ἐθνικὴν καὶ μ' αὐτὴν νὰ ἐκπαιδεύει ὅλους, τότε ἄς
μάθῃ καλὰ ὅτι δὲν ἐργάζεται νὰ παρασκευάσῃ οὔτε
ἄνθρωπον ἄρμονικὸν πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, ἀφοῦ κατα-
στρέφει τὴν ἐσωτερικὴν του ἄρμονίαν, οὔτε ἄνθρωπον
ἄρμονικὸν πρὸς ἓνα ὅλον ὀργανικόν, ἀφοῦ κ' ἐκεῖ χωρί-
ζει ἀκριβῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐνσαρκώνει αὐτὴν τὴν
ἐνότητα. Ἄς ἐννοήσῃ λοιπὸν ἡ ἐκπαίδευσίς μας ὅτι
δὲν παρασκευάζει οὔτε ἄνθρωπον οὔτε πολίτην.

Τί κυρίως ζητεῖ ἡ ἀγωγή; Νὰ καθοδηγῇ τὴν αὐτε-
νέργειαν πρὸς ἓνα κάποιον ιδεῶδες.

Τί ζητεῖ ἡ ἐκπαίδευσίς ὡς τέχνη; Τὴν αὔξησιν, τὴν
βλάστησιν τοῦ πνεύματος. Αὐτοῦ λοιπὸν τὴν αὐτενέρ-
γειαν ἔχει νὰ καθοδηγήσῃ.

Ἐνότης λοιπὸν καὶ διὰ τὴν ἀγωγὴν καὶ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, ἢ ὅποια εἶναι ἀγωγὴ τοῦ νοῦ.

Τὸ παιδί ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον μὲ κάποιαν δύναμιν· δύναμιν διανοητικὴν καὶ δύναμιν κινητικὴν. Ἡ δύναμις τοῦ ἢ διανοητικῆ ὑπερτερεῖ τὴν λεκτικὴν τοῦ ἢ ἰκανότητα, τὴν φραστικότητα, ὅπως ἡ δύναμις τοῦ ἢ κινητικῆ ὑπερτερεῖ τὴν κινητικὴν τοῦ ἢ ἰκανότητα.

Ἐνόσω τὸ παιδί μεγαλώνει ἡ δύναμις αὐτενεργεῖ καὶ μεταβάλλεται εἰς δράσεις καὶ εἰς ἰκανότητας διαφορῶν εἰδῶν.

Ἐρχεται τὸ παιδί εἰς τὸ σχολεῖον εἰς τὰ 6 ἢ 7 χρόνια. Ἐρχεται ἐκεῖ δίχως νοῦν, ἢ μὲ ἄδειον νοῦν; πρόκειται τὸ σχολεῖον νὰ τοῦ δώσει νοῦν ἢ νὰ τοῦ τὸν παραγεμίσει;

Ἐὰν ἐξετάσωμεν τοῦ παιδιοῦ τὴν ἀπρῆκην θὰ εὔρομεν διπλὴν προμήθειαν. Εἰκόνας, ἰνδάλματα, παραστάσεις, ιδέας, ἐννοίας, γνώσεις, πράγματα δηλαδὴ νοερά. Θὰ εὔρομεν καὶ ἐνὸς ἄλλου ὑλικοῦ προμήθειαν. Λέξεις δηλαδὴ, εἰς τὰς ὅποιας μέσα ἐνσαρκώνει καὶ παρουσιάζει ἐκεῖνο τὸ νοερὸν ὑλικόν.

Ἐὰν ἐξετάσωμεν δυναμικῶς τὸ παιδί, εὔρισκομεν δύναμιν ποῦ δημιουργεῖ νοήματα, βλέπομεν δύναμιν ποῦ ἐκφράζει ὅσα συμβαίνουν μέσα εἰς τὸν νοῦν τοῦ.

Τὴν μονάδα λοιπὸν αὐτὴν, τὸν παιδικὸν νοῦν δηλαδὴ, τὸν εὔρισκομεν σχηματισμένον καὶ ἀπὸ τὰς δύο ὀψεις. Εὔρισκομεν δηλαδὴ ἓνα ὑλικὸν κατεργασμένον καὶ μορφωμένον ἀπὸ μίαν δύναμιν πρὸς μίαν διεύθυνσιν μὲ κάποιαν φορὰν.

Εἶναι αὐτὴ ἡ δύναμις, αὐτὰ τὰ ἀποκτήματα, τυχαῖα, ἀδιόρορα πράγματα; μπορεῖ τὸ σχολεῖον, ἂν θέλει, νὰ τὴν τιχταστήσει μὲ κάτι ἄλλο τῆς ὀρέξεώς τοῦ, τῆς προτιμήσεώς τοῦ;

Ἄδύνατον. Τὸ σχολεῖον θὰ πλουτίσει τὸ ὑλικόν, θὰ

ένισχύσει τὴν αὐτενέργειαν. Ν' ἀντικαταστήσει ὄχι, δὲν μπορεῖ.

Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐξετάσομεν ἂν γλῶσσα καὶ διάνοια εἶναι ἀχώριστα, ἂν δίχως ἑναρθρον γλῶσσαν μποροῦμεν νὰ διανοηθοῦμεν ναὶ ἢ ὄχι. Ἡ λέξις ὅμως, καθὼς τὸ εἶδαμεν, δὲν διδάσκει εἰς τὸ παιδί νὰ διανοεῖται, διότι ἔχει διανοηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν λέξιν, διότι ἡ διανοητικὴ του ἰκανότης ὑπερβαίνει τὴν φραστικὴν. (Παράβαλε Preyer die Kinderseele κλ.)

Ἄλλὰ βεβαιότατα ἀφ' ἑτέρου ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εἶναι ἀδύνατον δίχως γλῶσσαν νὰ φθάσει εἰς κάποιαν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, μικρὴν ἢ μεγάλην, νὰ σηκωθεῖ ὀλίγον ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν τυφλὴν καὶ χονδροειδῆ πείραν τοῦ περιστοιχίζοντος. Ἡ γλῶσσα εἶναι διὰ τὸν νοῦν ὅτι ἡ καμάρρα διὰ τὸ τοῦνελ, εἶπεν ὁ Sir Will Hamilton. (Παράβαλε Hinsdale the Language arts). Νὰ διανοοῦμεθα καὶ τρυποῦμεν τὴν γῆν δὲν μᾶς πρωτοδίδαξεν οὔτε ἡ λέξις οὔτε ἡ τέχνη τοῦ χτίστη. Ἄλλὰ καὶ δίχως αὐτὰ τὰ μέσα δίχως τὴν λέξιν, δίχως τὸ χτίσιμον οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη ἐργασία θὰ ἐπροχωροῦσε ποτὲ πέραν ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα, καὶ δι' αὐτὸ εὐθύς ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα ἡ διπλῆ ἐνέργεια γίνεται μία ἐνιαία δρᾶσις ἐνὸς ἐνιαίου ὄντος.

Μὲ τί γίνεται αὐτὴ ἡ δρᾶσις; Μὲ τὴν διάνοιαν, τὴν ὁποῖαν ἐκληρονομήσαμεν, μὲ τὸ ὑλικὸν, τὸ ὁποῖον μᾶς παρουσιάζει τὸ ἰδίωμα τὸ μητρικόν, τὸ σπιτικόν, μὲ ὀρισμένην διεύθυνσιν καὶ φορὰν πρὸς τὸν τύπον, τὸν ὁποῖον ἔδωκε σιγὰ σιγὰ ἡ ἀθροιστικὴ ὑπαρξις τῆς ἀνθρωπίνης ομάδος.

Εἶναι αὐτὰ τὰ ὑπάρχοντα κάτι ἀδιάφορον, εἶναι ταπεινά, ἀξιοκαταφρόνητα; ἢ μπορεῖ τὸ σχολεῖον ν' ἀντικαταστήσει μὲ κάτι ἄλλο ἀνώτερον ἢ ἔστω καὶ ἴσον;

Ποτέ. Εἶδαμεν παραπάνω τί σημασίαν ἔχουν αἱ

πρῶται λέξεις ποῦ μαθαίνει τὸ παιδί, ὡς πρὸς τὸν νοῦν του, ὡς πρὸς τὰ φωνητικά του ὄργανα, τί ἔξεις δίνουν εἰς τὴν ὀργανικὴν μνήμην, τί τάσεις, τί φοράς.

* Ἄς ἰδοῦμεν τώρα καὶ τὴν ἄλλην τους ὄψιν, τὴν ὄψιν ποῦ αἰσθανόμεθα καὶ συναισθανόμεθα περισσότερο ἀπὸ τὴν πρώτην. Αἱ λέξεις αὐταὶ αἱ πρῶται, μὲ τὰς ὁποίας ἀρχίζει νὰ ζεῖ καὶ νὰ μεγαλώνει τὸ αἶσθημα καὶ ἡ θέλησίς μας — μὲ αἶσθημα, μὲ συγκινήσεις, μὲ ὀρέξεις, μὲ θέλησιν τὰς ἔχομεν ποτίσει, ἐμεῖς καὶ οἱ τριγυρινοὶ μας, καὶ μόνον αὐταὶ αἱ λέξεις μὲ τοὺς τύπους των, μὲ τὴν κατασκευὴν τὴν ἰδιάζουσαν, αὐταὶ αἱ λέξεις τῆς μητέρας καὶ τοῦ πατέρα, τοῦ παπποῦ καὶ τῆς γιαγιάς καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ σπιτιοῦ στάζουν ἀπὸ ζωὴν, διότι μόνον αὐταὶ εἶναι ἀκατάπαυστα μέσα εἰς τὸ ρεῦμα ἐκεῖνο τὸ ζωντανὸν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ζωῆς. «Τῶν λόγων τὸ νᾶμα, ἐκήρυξεν ὁ » θεῖος Πλάτων, τὸ κάλλιστον καὶ ἄριστον πάντων » ναμάτων (Τιμαῖος 75 Ε) ». Αὐτὸ εἶναι τὸ τρεχάμενο νερὸ ποῦ ἀναβλύζει ἀπὸ τὴν ἀγκαλιὰ τῆς μητέρας μας μέσα εἰς τὸ πατρικὸ σπίτι. Ναι κι' αὐτοῦ αἱ λέξεις εἶναι φωναὶ ἢ μελάνι ἐπάνω εἰς τὸ χαρτί. Σύμβολα λοιπόν. Ἄλλὰ σύμβολα πραγμάτων, μὲ τὰ ὁποῖα ἐμεγαλώσαμεν ἐμεῖς, μὲ τὰ ὁποῖα ἔζησεν ὁ πατέρας καὶ ἡ μητέρα μας, ὁ παπποῦς μας καὶ ἡ γιαγιά μας, εἰς τὰ ὁποῖα ἐδώκαμεν ἐκεῖνοι κ' ἐμεῖς τὴν ζωὴν ποῦ εἶναι εἰς τὰ πράγματα τὰ τώρα καὶ τὰ τότε, ὅσῃν ζωὴν ἔβαλαν τὰ πράγματα μέσα μας καὶ ὅσῃν ἐβάλαμεν ἐμεῖς μέσα τους, τὴν κίνησιν τοῦ νοῦ, τὴν ὀρμὴν τῆς ὀρέξεως, τὴν δύναμιν τῆς θελήσεως, τὴν ἐξυπνάδα μας ἢ τὴν κουταμάρα μας, τὴν χαρὰν, τὴν ἀγαλλίασιν ἢ τὴν ἀπογοήτευσιν καὶ τὴν θλίψιν, τὴν νοστιμάδα ἢ τὴν σάχλα κλ.

Κι' ἔτσι γίνεται τὸ θαῦμα· μὲ μερικὰς φωνὰς κι'

ὀλίγας γραμμάς παρουσιάζεται μπροστά μας ὅλη αὐτὴ ἡ ζωὴ καὶ ἡ κίνησις καὶ φωτίζεται ὁ συνειδητός μας κόσμος κι' ἀναταράζεται βαθειὰ ὁ κάτω ἀπὸ τὸν συνειδητὸν ὁ ὑποσυνειδητός. Κ' ἔτσι εἶν' ἀλήθεια, ὅτι ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος ἔχει μίαν ζωὴν ἀτομικὴν συγχρόνως καὶ ἐθνικὴν, καὶ ὄχι δύο, ἔχει καὶ μίαν μονάχα γλῶσσαν. Ὅτι αὐτὴ ἡ μία ἔχει τὴν δύναμιν μέσα της ἐμφυτην, κάθε ἄλλη εἶναι ὑποτελής εἰς αὐτὴν, ὅσῃν καὶ ἂν φέρνει ἐπικουρίαν καὶ βοήθειαν εἰς τὸν νοῦν. Καὶ δι' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος πρέπει ν' ἀρχίσει τὴν μίαν τοῦ ζωὴν μὲ τὴν μίαν γλῶσσαν τὴν μητρικὴν του, μὲ αὐτὴν πρῶτα πρῶτα πρέπει νὰ θρέψει τὸ αἶσθημα, τὴν διάνοιαν, τὴν θέλησιν, τὰ τρία αὐτὰ τὰ ὁμοούσια, τὰ ἀχώριστα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν ψυχὴν, διότι καὶ τὰ τρία αὐτὰ ἀρχίζουν νὰ μεγαλώνουν καὶ νὰ ζοῦν μὲ τὴν μητρικὴν τοῦ γλῶσσαν.

Ἔ ! Λοιπὸν καὶ τὸ σχολεῖον τίποτε δὲν κάνει : Πῶς τίποτα ; τὸ σχολεῖον θ' αὐξήσει τὴν προμήθειαν τοῦ ὑλικοῦ, μὲ τὴν ὁποῖαν ἔρχεται τὸ παιδί ἐκεῖ, θὰ ἐντείνει τὴν αὐτενέργειαν, θὰ δείξει εἰς αὐτὴν τὸ ἰδεῶδες τὸ κοινόν. Θὰ διδάξει ἓνα πλῆθος ὑψηλὰς καὶ ἀφηρημένας ἐννοίας, καὶ αὐτὰς θὰ ἐνδύσει εἰς λέξεις ἀφηρημένας, διότι μὲ αὐτὰς τὰς λέξεις καὶ τὰς ἐννοίας θὰ ἀναβαίνομεν ὀλοένα ὑψηλότερα καὶ φθάνομεν εἰς τὸ κορυφωμα τοῦ λόγου καὶ τοῦ λογικοῦ. Ἀλλὰ τὰς πρῶτας ἐκεῖνάς λέξεις, τὰς βάσεις τὰς ὀργανικὰς μὲ τὴν δημιουργικὴν καὶ ὀργανωτικὴν τῶν δυνάμιν δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται ν' ἀλλάξει καὶ νὰ χαλνᾷ, διότι αἱ πρῶται αὐταὶ λέξεις εἶναι κοινὴ ὄλων μας ἰδιοκτησία· καὶ τὸ σχολεῖον τὸ διατηροῦμεν ἐμεῖς διὰ νὰ διατηρεῖ αὐτὴν τὴν κοινήν μας περιουσίαν, τὸ μέσον, μὲ τὸ ὁποῖον συνενοούμεθα, τὴν χαρὰν μας, τὸ καύχημά μας, αὐτὸ, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ζοῦμεν καὶ κινούμεθα καὶ ὑπάρχομεν.

Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα πῶς πρέπει ν' ἀρχίξει καὶ τί νὰ κάνει ἡ ἐκπαίδευσις ἡ σωστή καὶ τί κάνει ἡ δική μας ἡ προκομμένη.

Εἶπα κάπου παραπάνω ὅτι τὸ σχολεῖον μας δὲν ἔχει νὰ προσφέρει οὔτε ἀλφραβητάριον, οὔτε ἀναγνωσματάριον, οὔτε λεξικόν, οὔτε γλωσσικὰς, οὔτε φιλολογικὰς ἀσκήσεις, οὔτε, οὔτε, οὔτε.

Ἴσως ἐφάνηκεν αὐτὸ ὑπερβολικόν. Ἐγὼ φρονῶ ὅτι μένω κάτω ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν κατάστασιν μας. Προσθέτω λοιπόν. Τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον δὲν διδάσκει οὔτε ἀνάγνωσιν, οὔτε γραφὴν, οὔτε σύνθεσιν καὶ ἔκθεσιν ἰδεῶν, οὔτε φιλολογικὰς ἀσκήσεις.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ πρότασις μου φαίνεται ὅτι μένει πολὺ κάτω ἀπὸ τὴν πραγματικὴν μας κατάστασιν. Διότι μπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῆ ὅτι τὸ σχολεῖον μας δὲν τὸ κάνει σήμερα ἀπὸ ἰδιοτροπίαν, ἢ ἀπειρίαν, ἢ ἀπὸ ἄλλους ἱστορικοὺς ἢ μεταφυσικοὺς λόγους, ἀλλὰ θὰ τὸ κάμει αὔριον ἢ μεθαύριον. Ὅχι. — τίποτε ἀπ' αὐτὰ. Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ὅλη μαζί πρῶτη, μέση, ἀνωτέρα, ἐλληνικὸν σχολεῖον, γυμνάσιον, πανεπιστήμιον, δὲν διδάσκει οὔτε ἀνάγνωσιν οὔτε γραφὴν κ.τ.λ. καὶ δὲν τὸ κάνει, διότι δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κάμει, διότι πάσχει αὐτὴ ἡ ἴδια ἀπὸ νόσημα ὅχι ἐνὸς ὄργανου, ἀλλὰ ὅλης τῆς οὐσίας της, καὶ πρέπει πρῶτα νὰ τὸ ἐννοήσῃ καὶ νὰ θεραπευθῆ. («Ἀνανέου σεαυτόν»).

Τώρα ἐσχάτως καταγίνεται ἡ ἐκπαίδευσις μας εἰς διαιρέσεις, ὑποδιαιρέσεις καὶ ὀνοματοθεσίας. Τοῦ κάκου ὁμως· εἴτε δημοτικὴ εἴτε καθαρῆουσα εἴτε ἀλληλοδιδασκτικὴ εἴτε πανεπιστημιακὴ εἴτε ἐλληνοσχολικὴ εἴτε γυμνασιακὴ εἴτε χωριάτικη εἴτε ἀστικὴ, ἢ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις εἶναι ὅχι κατωτέρα, μέση καὶ ἀνωτέρα, ἀλλὰ κάτω, κατωτέρα καὶ κατωτάτη. Ἐχει τρία στάδια ναρκώσεως. Συγχίζει εἰς τὸ πρῶτον, σκοτίζει εἰς

τὸ δεύτερον, σκοτώνει εἰς τὸ τρίτον. Ὁ λόγος εἶναι ἀπλούστατος. Ἀπὸ τὸ σχολεῖον τῆς γειτονιάς ἕως τὸ Πανεπιστήμιον περιφέρεται μὲ τὸ χλωροφόρμιον τῆς καθαρευούσης στὰ χέρια καὶ αὐτὸ μᾶς χώνει ἀκατάπαυστα στὴ μύτη.

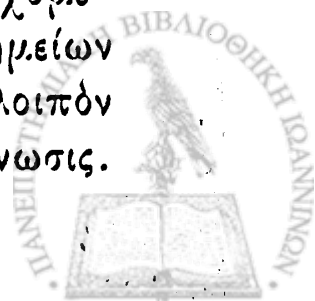
Ἀπόδειξις. — Ἔργεται τὸ παιδί εἰς τὸ σχολεῖον. Ἐν τῷ σχολεῖον θὰ τὸ διδάξει πρῶτα πρῶτα νὰ διαβάζει καὶ νὰ γράφει· μπορεῖ τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον νὰ τὸ κάμει αὐτό; Ὁχι. — Γιατί; Ἀπλούστατον. Νὰ, εἶδαμεν πῶς τὸ παιδί ἀποκτᾷ τὴν γλῶσσαν τοῦ ἔξω ἀπ' τὸ σχολεῖον. Ἐν τῷ παιδί λοιπὸν ξέρει νὰ μιλεῖ. Ἄν δὲν ἤξερε νὰ μιλεῖ, δὲν θὰ τὸ στέλναμε σ' αὐτὸ τὸ σχολεῖον, ἀλλὰ θὰ τὸ στέλναμεν εἰς τὸ σχολεῖον τῶν κωφάλαλων. Ἐξέρει νὰ ὁμιλεῖ καὶ νὰ ὁμιλεῖ ὅπως πρέπει, ξέρει νὰ ὁμιλεῖ καλλίτερα παρὰ ὅταν θὰ ἀφήσει τὰ σχολεῖα μας.

Θὰ μάθει λοιπὸν νὰ διαβάζει καὶ νὰ γράφει. Τί θὰ 'πεῖ νὰ διαβάζει καὶ νὰ γράφει; — Νὰ γράφει θὰ 'πεῖ νὰ σημειώνει μὲ νέα σημάδια ὅ,τι ξέρει μὲ παλαιὰ καὶ γνωστὰ — τὰ ἑναρθρα λόγια νὰ τὰ μεταβάλλει εἰς γραμμένα. —

Τί θὰ 'πεῖ νὰ διαβάζει; Ἀπὸ τὰ νέα αὐτὰ σημάδια νὰ βγάζει τὰ παλαιὰ.

Εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν ἐργασίαν τὸ νέον εἶναι μόνον τὰ νέα σύμβολα κ' αὐτὰ εἶναι νέα σημάδια διὰ παλαιὰ καὶ γνωστὰ σημάδια καὶ πράγματα ὅχι διὰ πράγματα νέα. Εἶναι νέα γραπτὰ καὶ ἀναγνωστὰ σημεῖα διὰ τὰ παλαιὰ καὶ γνωστὰ προφορικὰ σημεῖα.

Ἡ πρώτη λοιπὸν καὶ ἀπαραίτητη συνθήκη διὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφὴν εἶναι ὅτι τὰ νέα σύμβολα πρέπει νὰ εἶναι νέα μόνον ὡς σύμβολα. Ἐν τῷ περιεχόμενόν των εἶναι τὸ περιεχόμενον τῶν παλαιῶν σημεῖων τοῦ νοῦ καὶ τῶν φωνητικῶν μας ὀργάνων. Ἴδου λοιπὸν πῶς πρέπει νὰ διδάσκεται ἡ γραφὴ καὶ ἡ ἀνάγνωσις.

*Ας ἰδοῦμεν τί γίνεται τῶρα εἰς τὸ σχολεῖον μας ; Ὁ σκύλος, ἡ σκύλα, ὁ σκύλαρος, τὸ σκυλάκι, ἡ γάτα, ὁ γάτος, τὸ γατάκι, τὸ γατοῦδι, τὸ γατουδάκι, ὁ ποντικός, ἡ ποντίκα, ὁ ποντίκαρος, τὸ ποντίκι, τὸ ποντικάκι, γίνονται κύων, γαλῆ, μῦς· ἡ βάρκα μὲ τὰ πανιά καὶ τὰ κουπιά της γίνεται λέμβος, ἰστία, καὶ κῶπαι. Ἐντὺς δηλαδὴ νὰ προσθέσει ἡ ἐκπαίδευσίς μας ἀπλούστατα τὰ νέα σύμβολα εἰς τὰ παλαιὰ καὶ γνωστὰ, βουτᾶ τὸ σχολαστικὸν τῆς σφουγγάρι τὸ λογιωτατίστικόν τῆς καλαμάρι καὶ πασαλείφει τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδίαν τοῦ παιδιοῦ μὲ μελάνι, σκοτάδι, καὶ σιγαμάρα.

Τὸ χρέος τοῦ σχολείου εἶναι νὰ διδάξει εἰς τὸ παιδί νὰ ζωγραφίζει ἐπάνω εἰς τὸ χαρτὶ μὲ μερικὰς γραμμάς αὐτὸν τὸν κόσμον τὸν γνωστὸν, καὶ ἀπὸ τὸ χαρτὶ καὶ ἀπὸ τὰς γραμμάς νὰ τὸν ξαναζωντανεύει μὲ τὴν φωνὴν του.

Ἀκόμη κάτι. Τὴν τέχνην αὐτὴν πρέπει νὰ τὴν μάθει τὸ παιδί ὅσον τὸ δυνατόν μηχανικῶς. Διότι ἐνὸς τὸ παιδί μαθαίνει τὰ νέα αὐτὰ σύμβολα ἐπέρχεται μία ἀναστολὴ εἰς τὴν πραγματικὴν του ἐκπαίδευσιν.

Τὸν νέον ἄνθρωπον διδάσκει κυρίως ἡ ἐπαφὴ μὲ τὰ πράγματα καὶ ἡ προφορικὴ παράδοσις. Ἐὰν τὸ παιδί μπορούσε νὰ μένει εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰ πράγματα ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν ἐμπείρου καὶ σοφοῦ διδασκάλου θὰ ἐμάνθανε ταχύτερα τὰ ὅσα ἔχει ἀνάγκη, καὶ αὐτὸ γίνεται πολλάκις εἰς τοὺς ἀγραμμάτους. Γίνεται λοιπὸν δαπάνη χρόνου καὶ σπατάλη ἐνεργείας κατὰ τὸ διάστημα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀποκτᾶ τὸ παιδί τὰ νέα σύμβολα. Διὰ νὰ γίνῃ λοιπὸν ἡ δυνατὴ οἰκονομία, πρέπει νὰ διδαχθοῦν τὰ νέα σύμβολα ὅσον τὸ δυνατόν μηχανικῶς, δηλαδὴ δίχως νέον παραγόμενον. ὥστε νὰ ἐπέρχεται γρήγορα ὁ αὐτοματισμὸς. (ὁ Beneke, How to teach reading, ὀνομάζει τὴν γραφὴν ἀναγκαῖον κακόν). (Bald-

win School Managemen and school Methods).

Αὐτὰ πρέπει νὰ καταλάβομεν καλὰ καλὰ. Ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα ἐδῶ εἰς τὴν γραφὴν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἐξαρτᾶται ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ ἔθνους ἡ μόρφωσις του, ἡ ἀγωγή του. Τὰς πρῶτας ἔξεις πρέπει νὰ τὰς προσέχει ἡ ἀγωγή εἰς τὸ σπίτι — τὰς πρῶτας ἔξεις πρέπει νὰ τὰς προσέχει ἡ ἐκπαίδευσις εἰς τὸ σχολεῖον — καὶ ἡ ἐκπαίδευσις μας ἔχει ὡς ἀρχὴν τὴν σύγχυσιν, τὴν ἀοριστίαν, τὴν ἀνακρίβειαν, τὴν ψευτιά.

Εἶπαμεν ὅτι ἡ γραφὴ καὶ ἡ ἀνάγνωσις θὰ δείξει εἰς τὸ παιδί ὅλα τὰ γνωστὰ εἰς αὐτὸ πράγματα. Τὸν σκύλο, τὴ γάτα, τὸν ποντικό, τὰ δέντρα, τὰ πουλιά, τὴ θάλασσα, τὴ βάρκα, τ' ἀγκίστρια, τὰ πλεμάτια, τὰ ψάρια, τὸ σπίτι καὶ τὰ μέσα καὶ τὰ ἔξω, ὅλον τὸν κόσμον τὸν αἰσθητόν.

Τί εἶναι ὁ κύων, ἡ γαλῆ, ὁ μῦς, τὸ πτηνόν, ὁ ἰχθύς; Τώρα, τιποτε — "Ἄλλοτε μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ εἶταν μέρος ἐνὸς ὀλοκλήρου κόσμου. "Ὅταν ἐζοῦσεν ἐκεῖνος ὁ κόσμος, ἐζοῦσε καὶ ὁ κύων, ἡ γαλῆ, ὁ μῦς, ὁ ἰχθύς. Πέθανεν ἐκεῖνος ὁ κόσμος, ἐψόφησεν ὁ κύων, ἡ γαλῆ, ὁ μῦς, ὁ ἰχθύς. Ἐψόφισαν γιὰ πάντα.

Εἶναι τὸ παιδί εἰς θέσιν νὰ ἰδεῖ ἄλλον κόσμον πάρεξ ἐκεῖνον εἰς τὸν ὁποῖον γεννήθηκε κ' ἐμεγάλωσεν; Μὰ εἶναι τάχα οἱ διδάσκαλοι εἰς θέσιν νὰ δείξουν εἰς τὸ παιδί αὐτὸν τὸν ἄλλον κόσμον; Πόσοι τὸν ξέρουν; καὶ οἱ ὀλίγιστοι, ποῦ τὸν ξέρουν καλὰ, εἶναι δυνατὸν νὰ τὸν διδάξουν εἰς ἄλλους παρὰ εἰς ἀνθρώπους, ποῦ ἔχουν μέσα των ἕνα ζωντανὸν ἔστω καὶ μικρὸν κόσμον;

Καὶ ἀκόμη ποιὸς μᾶς βεβαιώνει ὅτι ὁ σκύλος, ἡ γάτα ἡ σημερινὴ εἶναι ὁ κύων καὶ ἡ γαλῆ τῶν ἀρχαίων; Καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προστρέξομεν εἰς τὸν Lamarck ἢ Darwin διὰ νὰ μᾶς γεννηθῆι ἡ ἀμφιβολία αὐτή. Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει κάπου ὅτι οἱ ὄρνια εἰς

τὸν καιρόν του πετοῦσαν κ' ἔφρουγαν κ' εἶταν ἀναγκασμένοι οἱ ἄνθρωποι νὰ τίς κλείουν, ὅπως τῶρα τὰ φαζάνια. Νὰ ἰδοῦμεν λοιπὸν, τὸ παραδέχεται ἡ γάτα νὰ τὴν ὀνομάζομεν γαλῆν, ὁ σκύλος κύνα καὶ ἡ ὄρνιθα ἀλεκτορίδα; Τὰ ζῶα ἄλλαξαν — μονάχα ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις δὲν ἐννοεῖ νὰ τὸ κουνήσει!

Καὶ λοιπὸν, ἂν δὲν ἀρχίσομεν σωστὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν, ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις δὲν θὰ ὑπάρχει ἄλλη παρ' αὐτὴν, τὴν ὁποίαν ἔχομεν, δηλαδὴ κάτω, κατωτέρα καὶ κατωτάτη.

Μόνον ὅταν ἀρχίσει τὸ παιδί νὰ βλέπει, ν' ἀκούει, νὰ διαλογίζεται, νὰ γράφει καὶ περιγράφει σωστὰ τὰ ζωντανὰ πράγματα, τὰ τωρινὰ, τότε μπορεῖ ἀργότερα νὰ πάγει νὰ ξαναζωντανέψει τὰ παλαιὰ φάσματα.

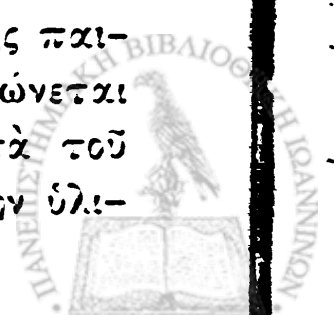
* Ἄς λέγουν οἱ μὲν ὅτι μᾶς χρειάζεται μία μέση γλώσσα οὔτε ἀρχαίζουσα οὔτε ἰδιωματικὴ.

* Ἄς ἐπαναφέρουν ἄλλοι μὲ τὴν ἴριν των τὸν κατακλυσμὸν.

* Ἄς ἀραδιάζει ὁ διαπρεπής, ὅπως τὸν λέγετε. καθηγητῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου χιλιοχρονίτικες, ξαναζεσταμένες, ταγκιασμένες, τσικνισμένες, ξινισμένες, μουχλιασμένες φράσεις περὶ προγονικῆς εὐκλείας, ιδιοφυίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, παλλαδίου τοῦ πολιτισμοῦ. μεγαλείου τῆς γλώσσης ἣν ἀπεκάθηρεν ὁ Κοραῆς καὶ ἐτελειοποίησαν οἱ νεώτεροι.

* Ἄς δείχνει τὸν ἀττικόν του γρόνθον ὁ κύριος Κόντος καὶ ἄς ἀκονίζει τὰ δόντια του διὰ νὰ καταφάγει τὴν ἀγέλην τῶν βρωμολόγων Ρωμηῶν, ὅπως μᾶς ὀνομάζει.

* Ἄς φοβερίζει τοὺς ἀντεθνικοὺς ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας μὲ τὸ ραβδί τῆς συγκλήτου καὶ ἄς μὴ σηκώνεται ἢ σύγκλητος σύσσωμη νὰ διαμαρτυρηθεῖ κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ, ποῦ θέλει νὰ ἐπαναφέρει τὴν βίαν τὴν ὑλι-

κὴν, ἐνῶ τὸ ἔργον τοῦ εἶναι ν' ἀκούει μ' εὐμένειαν κ' εὐγένειαν ἀνθρώπους ποῦ προσπαθοῦν νὰ τοῦ δώσουν νὰ καταλάβει ποῖο εἶναι τὸ ἔργον τοῦ.

Ἄν ἐννοήσει ἡ σύγκλητος, ὁ ὑπουργὸς, τὸ σχολεῖον, πῶς διδάσκεται εἰς τὰ παιδιὰ ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γραφή, θὰ ἔχομεν ἐκπαίδευσιν ἐθνικὴν εἰς τὰ ἐθνικά μας σχολεῖα, ἂν ὄχι—ὄχι. C'est à prendre ou à laisser. Θυμοὶ καὶ βρυσιές εἶναι περιττά. «Εἰ γὰρ ἐπαίει, θεραπεύσεις, καὶ οὐ χρεῖα ὀργῆς, οὐδὲ τραγωδίας, οὐδὲ πομπῆς «Μαρκ. Αὐρηλ.»

Ἐμαθε τὸ παιδί τὴν τέχνην αὐτὴν νὰ διαβάζει καὶ νὰ γράφει, θὰ κάμει τώρα τὸ μεγάλο μεγάλο βῆμα· θὰ διαβάζει γιὰ νὰ μαθαίνει.

Τὸν ἀνθρώπον ἐδίδαξεν εἰς τὴν ἀρχὴν ἡ ἐπαφὴ μὲ τὴν φύσιν. — κατόπιν μὲ τὴν γλῶσσαν ἄρχισεν ἡ πείρα τῶν πεθαμένων νὰ μὴ χάνεται. — Ἐνα βῆμα ἀκόμη, καὶ φθάνομεν εἰς τὸ κορύφωμα· ἡ γραφή, ὁ τύπος, ἀσφαλίζει τὴν παράδοσιν, τὴν διαδίδει ὀλοένα ταχύτερα.

Τὸν ἴδιον δρόμον, τὸν ὅποιον διέτρεξεν ἡ ἀνθρωπότης, ἐπαναλαμβάνει μὲ συντομίαν καὶ ταχύτητα τὸ παιδί. Κ' ἔτσι λοιπὸν, ἀφοῦ μάθει τὴν τέχνην νὰ διαβάζει, θ' ἀρχίσει τὸ παιδί νὰ καλλιεργεῖ τὴν ἀνάγνωσιν ὡς τέχνην· μὲ τὴν τέχνην αὐτὴν θὰ γνωρίσει τὸν συγγραφέα· θὰ τὸν συναναστραφεῖ, θὰ τὸν ἀγαπήσει, θὰ τὸν θαυμάσει.

Τότε θὰ σεβασθεῖ καὶ τὴν τέχνην, ἡ ὁποία μὲ μερικὰς γραμμὰς περιφέρει τὸν συγγραφέα εἰς τὸν κόσμον καὶ τὸν παραδίδει εἰς τὰς ἐρχομένας γενεάς καὶ θὰ ἐννοήσει, ὅπως ὁ Carlyle λέγει, ὅτι μὲ τὸν τύπον, μὲ τὴν γραφὴν ἀρχίζουν οἱ αἰῶνες τῶν θαυμάτων.

Μὲ τὴν ἀνάγνωσιν λοιπὸν εἰσέρχεται τὸ παιδί εἰς τὸν κόσμον τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς φιλολογίας.

Ἀριθμητικὴ, γεωγραφία, ἱστορία, ἀνοίγονται ἐνῶ-

πιόν του. Λέξεις νέας, ὀρους νέους, συγκεκριμένους και ἀφηρημένους θὰ προσθέσει τὸ σχολεῖον εἰς τὸν ὑπάρχοντα πυρῆνα τὸν γλωσσικόν. "Ἄλλας θὰ δημιουργήσει ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς ζωντανῆς γλώσσης, και πρέπει αὐτὸ νὰ προτιμᾷ πάντοτε. "Ἄλλας θὰ παραλάβει ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τῆς προγονικῆς κ' αὐτὰς θὰ φέρει εἰς τὸν τύπον τῆς τωρινῆς μας γλώσσης.

Ἄλλὰ τὴν γλῶσσαν θὰ παρουσιάσει τὸ σχολεῖον τῶρα ὄχι μόνον ὡς ὄργανον συνεννοήσεως, ἀλλὰ κι' ἀπὸ μίαν ἄλλην ὄψιν. Θὰ τὴν παρουσιάσει ὡς τέχνην, ὡς φιλολογίαν.

Θὰ δείξει πῶς τὸ ἐγὼ τὸ ἀτομικὸν παρουσιάζει τὸν ἑαυτὸν του μὲ αὐτὴν τὴν κοινὴν εἰς ὄλους μας γλῶσσαν.

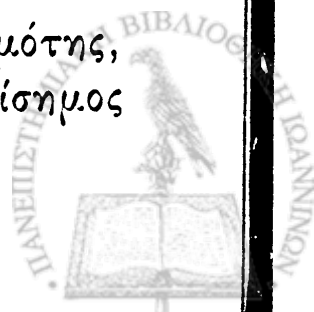
Ἡ φιλολογία περιέχει ὅσα μεγάλα και ὠραῖα ἐσκέφθησαν, αἰσθάνθησαν, ὀρέχθησαν, ἠθέλησαν οἱ ἄνθρωποι και κατόρθωσαν νὰ τὰ εἰποῦν ὅσον τὸ δυνατὸν ὠραιότερα.

Ἐδῶ θὰ αναπτύξει τὸ σχολεῖον τὴν κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπιστικὴν και μορφωτικὴν δράσιν του. Πῶς διεγείρουν τὸν νοῦν, ἀναπτέρωνουν τὴν φαντασίαν, θέλγουν τὸ αἶσθημα, ἐντείνουν τὴν θέλησιν τὰ φιλολογικὰ ἔργα; Μὲ τὰς μεγάλας ιδέας, μὲ τὴν ὠραιότητα τῶν ἐκφράσεων.

Τὸ ἀεικίνητον, τὸ ἀκατάπαυστα νέον ἀνθρώπινον πνεῦμα μᾶς γίνεται ἀντιληπτὸν μόνον μὲ κάτι μόνιμον.

Αἱ λεκτικαὶ μορφαί, αἱ φραστικαὶ μορφαί, ὡς σύνολον μόνιμον, εἶναι ἔργον ἀθροιστικόν, ὀμαδιακόν, ἔργον, εἰς τὸ ὀποῖον συντελοῦμεν ὄλοι μας, χειροτέχνημα ἐκατομμυρίων χειρῶν, ἢ μονιμότης του εἶναι μονιμότης μας, ἢ ἀλλαγὴ του σημαίνει τὴν ἀλλαγὴν μας.

Τί εἶναι αὐτὴ ἢ μονιμότης; Δὲν εἶναι ἢ στασιμότης, τὴν ὀποῖαν ζητεῖ ἢ μέση, ἢ τρίχρους ἴρις, ἢ ἐπίσημος τοῦ Κράτους, ἢ συγκλητικὴ.

Τὴν σχετικὴν μονιμότητα, τὴν δίδουν τὰ ἑκατομύρια τῆς κοινωνικῆς ὁμάδος, ὅπως τὴν περιστοιχίζουσαν φύσιν κάμνει νὰ ἀναγνωρίζομεν καὶ νὰ γαποῦμεν ἡ σχετικὴ μονιμότης τῆς φυσιογνωμίας τῆς.

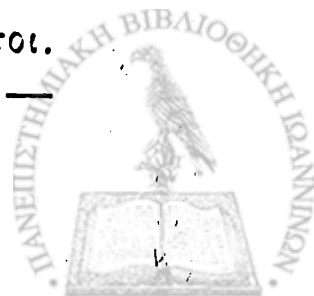
Ἄπὸ τί πάσχομεν ἑμεῖς; Μήπως μᾶς λείπει ἡ μονιμότης εἰς τοὺς λεκτικούς τύπους, εἰς τὰς φραστικὰς μορφὰς ὅπως εἰς μερικὰς ἀγρίας φυλάς, ὅπου ἡ μία γενεὰ δὲν ἐννοεῖ τὴν ἄλλην; (Whitney *la vie du Langage*). Ὅχι, καθόλου. — Ἀλλὰ τί; Περάσαμεν μίαν ἐποχὴν γλωσσικῆς βαρβαρώσεως καὶ προσπαθοῦμεν νὰ μεταβοῦμεν εἰς μίαν περίοδον γλωσσικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ τί μᾶς ἐμποδίζει; Μᾶς ἐμποδίζει ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας, ἡ σύγκλητος, τὸ σχολεῖον, ἡ γραφὴ, ὁ τύπος, οἱ πεπαιδευμένοι. Πῶς αὐτό;

Κοινωνικαὶ ἀνατροπαὶ ἐπιφέρουν διχασμὸν εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ σιγὰ σιγὰ καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν. Οἱ σοφοὶ διατηροῦν τὰ μνημεῖα τὰ φιλολογικὰ τῆς ἀλλοτινῆς κοινωνίας τῆς ἐνιαιίας. Ὁ λαὸς μένει ἔξω ἀπὸ τὸ ὑπόδειγμα ἐκεῖνο, ἀλλάζει σιγὰ, σιγὰ καὶ ἀνεπηρέαστος τὴν παλαιὰν γλωσσικὴν μορφήν.

Μετὰ καιρὸν μᾶς παρουσιάζονται δύο γλῶσσαι, ἡ παλαιὰ, ἡ σοφὴ, καὶ ἡ νέα, ἡ λαϊκὴ. Καὶ παρέρχεται καιρὸς καὶ ἔρχεται τὸ νέον καθεστῶς. Καὶ τῶρα ἡ λαϊκὴ ἐπιβάλλεται πλέον, διότι αὐτὴ μονάχα εἶναι δυνατὸν νὰ καλλιεργηθεῖ, διότι αὐτὴ μονάχα ζεῖ, καὶ καλλιεργήσιμα εἶναι μόνον ὅσα ζοῦν.

Καὶ γίνεται τότε, αὐτὴ τὸ πρότυπον, αὐτὴ ὁ κανὼν, αὐτὴ μονάχα τὸ ὀρθόν — καὶ γίνεται αὐτὴ ἡ νέα ἐθνικὴ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ δημιουργηθοῦν τὰ νέα φιλολογικὰ ἔργα. Καὶ τότε ὅσοι ἐπιμένουν εἰς τὴν παλαιὰν γλωσσικὴν μορφήν θεωροῦνται πλέον ἀγράμματοι, διότι γίνονται καὶ μένουν ἀγράμματοι.

Παράβαλε Whitney. *La vie du Langage* —

Darmesteter. La vie des mots. κλ. κλ. κλ.

Θυμᾶστε τώρα, φίλε κύριε, τὴν ἀρχὴν τῆς συζητήσεώς μας; Ἐσεῖς, ὑποθέτω, δίχως νὰ τὸ καλοσκεφθεῖτε, ἐπιμένατε νὰ διανέμετε δεξιά κ' ἀριστερὰ τὸν τίτλον — «βεβαρβαρωμένοι τὴν ῥωνὴν καὶ γλωσσικῶς ὑποδεεῖς — εἰς τὸν λαὸν καὶ εἰς ὅσους μεταχειρίζονται τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, ὅπως εἰς τὴν ὀμιλίαν ἔτσι καὶ διὰ τὰς ἄλλας τοῦ πνεύματος ἐκδηλώσεις. Κ' ἐγὼ σᾶς ἔλεγα ὅτι αὐτοὶ μονάχα εἶναι οἱ γραμματισμένοι ποῦ ἔχομεν, αὐτοὶ οἱ πέντε δέκα—νὰ—ὁ Ψυχάρης, ὁ Δροσίνης, ὁ Ἀργύρης Ἑρταλιώτης, ὁ Πάλλης, ὁ Καρκαβίτσας καὶ μερικοὶ ἄλλοι. . . ὁ Θεὸς νὰ τοὺς δίνει δύναμη καὶ ζωή! — Ὁ Θεὸς νὰ τοὺς πληθαίνει! Αὐτοὶ μονάχα εἶναι γραμματισμένοι, ἐμεῖς οἱ ἄλλοι-συγκλητικοὶ καὶ μὴ συγκλητικοί, ὑπουργικοὶ καὶ μὴ, διαπρεπεῖς, ὅπως τοὺς λέτε, καθηγηταὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἢ ἀσήμαντοι λογιώτατοι, μέσοι, μήτε ἀρχαίζοντες, μήτε ἰδιωματικοί, ὅσον ἔνεστιν ὀμαλοί, διαδοστικοὶ ἐπιβλαβῶν ὠφελίμων βιβλίων — τοξόται τοῦ οὐρανοῦ τόξου καὶ τρίχροοι τρίχροοι μετεωρολόγοι, μετεωροσκόποι, μετεωροπόροι, μετεωροφροντισταὶ καὶ μετεωροφένακες — ὅλοι μας ἀνεξαιρέτως εἴμεθ' ἀγράμματοι.—

Διότι μὴ φαντάζεσθε, φίλε κύριε, ὅτι ἀγράμματος καὶ γραμματισμένος εἶναι κάτι ἀπόλυτον, ἀλλὰ εἶναι πράγματα σχετικὰ καὶ σχετικὰ πρὸς ἓνα κάτι ὠρισμένον.

Ὅταν ὁ Πλάτων μᾶς λέγει μὲ ὑπερηράνειαν ὅτι ξέρετε καλὰ ἑλληνικὰ, διότι τὰ ἔμαθε κοντὰ εἰς τὸν καλλίτερον δάσκαλον, τὸν λαὸν δηλαδὴ, δὲν ἤθελε βέβαια νὰ πεῖ ὅτι κάθε πολίτης Ἀθηναῖος εἶταν ἰκανὸς νὰ καθίσει ὅπου τύχει καὶ νὰ γράψῃ ἐκ τοῦ προχείρου ἓνα Πλατωνικὸν διάλογον — ὅχι βέβαια.

Ὁ Πλάτων ἠθέλησε νὰ μᾶς εἰπεῖ ὅτι ἔβαλε πρῶτα καλὰς βάσεις, ὅτι δηλαδὴ ἔμαθε τὸ σωστὸ ἀπ' τὸν δάσκαλο ποῦ δὲ λαθεύει, καὶ κατόπιν αὐτὴν τὴν ἐπιστήμην τοῦ πράγματος ἐμόρφωσε μὲ τὴν παιδείαν του, μὲ τὴν καλαισθησίαν, ὅτι εἰς κοντολογίαν ἐπρόσθεσεν εἰς τὸν Ἀθηναῖον ἓνα Πλάτωνα. Καὶ λοιπὸν ὁ Πλάτων ἦτο γραμματισμένος παραβαλλόμενος πρὸς τὸν πολίτην τὸν Ἀθηναῖον καὶ παραβαλλόμενος δι' ἓνα ὠρισμένον πρᾶγμα, — ὄχι διὰ τὰ Σανσκριτικά ἢ Αἰγυπτιακὰ ἢ Φοινικικὰ ἢ διὰ τὴν ἐπιστήμην ἢ τὴν φιλοσοφίαν του — ἀλλὰ διὰ τὴν γλῶσσαν τοῦ ἀγράμματος Ἀθηναίου — τὸ μέτρον λοιπὸν τῆς γραμματοσύνης του ἦταν αὐτὴ ἡ γλῶσσα τοῦ ἀγράμματος Ἀθηναίου.

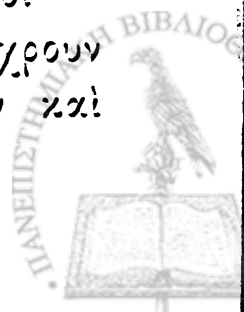
Ὅταν βλέπομεν τὸν Anatole France νὰ ἐντρυφᾷ εἰς τὰ λόγια, τὰς φράσεις, τὰς παροιμίας τοῦ λαοῦ, νὰ εὐρίσκει τόσα λάθη ἐκεῖ ὅπου οἱ λογιώτατοι καὶ τὰ λεξικά δὲν ἀκολούθησαν τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν νὰ μᾶς λέγει ὅτι ὁ λογιωτατισμὸς σβύνει τὰ χρώματα, τὰς εἰκόνας ποῦ περιέχει καὶ δείχνει διὰ μιᾶς ἢ λαϊκῆς λέξης καὶ τόσα ἄλλα ὠραῖα, ποῦ λέγει ὁ Anatole France (Figaro Le vieux langage 1900) νομίζομεν πάλιν πῶς ἀκοῦμεν τὸν Πλάτωνα καὶ κάνομεν πάλιν τὰς ἴδικας σκέψεις — ὅτι ὁ γραμματισμένος ὁ σωστὸς εἶναι ἐκεῖνος ποῦ μαθαίνει καλὰ πρῶτ' αὐτὴν τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ τοῦ πράγματος, εἰς τὴν πραγματογνωσίαν αὐτὴν, προσθέτει καὶ τὴν παιδείαν — τὸ ἀνώτερον τὸ μορφωμένον ἐγώ. — Αὐτοὶ εἶναι οἱ γραμματισμένοι ποῦ ἀγαπᾷ καὶ θαυμάζει τὸ ἔθνος ἅμα μορφωθεῖ — καὶ ὁ λόγος δὲν εἶναι τυχαῖος, φίλε κύριε, ποῦ αὐτοὶ οἱ ἀνώτεροι ἄνθρωποι ἐκλέγουν αὐτὴν τὴν κοινὴν γλῶσσαν. Οἱ φθόγγοι της, οἱ τύποι της, οἱ σχετικῶς

μόνιμοι, ἢ φράσις ἢ χαρακτηριστικὴ. ὅλα εἶναι κοινὰ καὶ ἀμέσως τὰναγνωρίζουν ὅλοι — καὶ λοιπὸν ἐλαττώνεται ἡ ἀντίστασις διὰ τὴν συνεννόησιν εἰς τὸ ἐλάχιστον — καὶ λοιπὸν εἰς τὴν ὠρισμένην μονάδα τοῦ χρόνου ἢ συνεννοητικὴ προσπάθεια τῆς ομάδος μεταβάλλεται τόσο περισσότερον εἰς ἔργον ὠφέλιμον, δηλαδὴ συνεννόησιν, τέρψιν, συγκίνησιν, μετάδοσιν θελήσεως κλ., ὅσον ὀλιγώτερον ἐξοδεύεται εἰς τριβὴν ἀσκοπὴν καὶ ἀνόητην.

Τὰ βλέπετε λοιπὸν, φίλε κύριε, ἰδοὺ — «βεβαρβαρωμένοι τὴν φωνὴν καὶ γλωσσικῶς ὑποδεεῖς» — εἶναι ὅσοι δὲν ἀκολουθοῦν αὐτὸ τὸ νέον ὑπόδειγμα, τὸν καινούριον τύπον, τὴν καινούρια φράση — Ἄν τᾶχατε παραδεχθεῖ τότε, εὐθὺς στὴν ἀρχὴ, αὐτὰ τὰ πλᾶ πράγματα, θὰ τὴν γλυτώνανε πρὸ φτηνά. Τώρα ἡ θέσις σας χειροτέρεψε τρομερά. Προσέξτε καὶ θὰ τὸ συναισθανθεῖτε. Ὅταν μεταχειρίζομεθα φράσεις, φθόγγους, τύπους ἀρχαίζοντας εἴμεθα «βεβαρβαρωμένοι τὴν φωνὴν καὶ γλωσσικῶς ὑποδεεῖς», διότι δὲν ὑπάρχουν ὁ ἀρχαῖος λαὸς καὶ οἱ γραμματισμένοι του μᾶζι νὰ μᾶς ἀκοῦν καὶ νὰ μᾶς διορθώνουν — ὅπως ἡ Ἀθηναία ραδικοῦ τὸν φιλόσοφον Θεόφραστον, νομίζω.

Ὑπομονὴ ἂν ἐσταματοῦσεν ὡς ἐδῶ ἡ βαρβάρωσις. — Ἀλλὰ οἱ «διαπρεπεῖς», ποῦ τοὺς ἐγκωμιάζετε, μᾶς στραβώνουν τὸν νοῦν καὶ μᾶς διδάσκουν πῶς νὰ στραβώνομεν τὴ σωστὴ νέα γλῶσσα. καὶ τὴ διπλῆ αὐτὴ στράβωσις μᾶς τὴν παρουσιάζουν ὡς παλλάδιον τῆς προγονικῆς εὐκλείας, ἐνῶ εἶναι ἀπλούστατα ζόανον τῆς τωρινῆς μας μωρίας. Καὶ βγαίνουν λοιπὸν ἀπὸ τὸ σχολεῖον, ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τὰ παιδιὰ καὶ οἱ νέοι μήτε ἀρχαίζοντες μήτε ιδιωματικοί — Κιτρινόμαυροι καὶ πρασινόμαυροι ἀπὸ τὴν τρίχρον ἴριν — δυὸ φορές «βεβαρβαρωμένοι τὴν φωνὴν καὶ

τέσπερις φορές «γλωσσικῶς ὑποδεεῖς», διότι δυὸ καὶ δυὸ κάνουν τέσπερα.

Νὰ γιατί σᾶς εἶπα ὅτι ἡ ἐκπαίδευσίς μας δὲν μπορεῖ νὰ διδάξει ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν — τῆς εἶναι ἀδύνατον νὰ διδάξει σύνθεσιν κ' ἔκθεσιν ἰδεῶν καὶ φιλολογίαν. Διότι μὲ τὴν διπλὴν τῆς βαρβάρωσιν οὔτε ἐπιστήμην τοῦ πράγματος οὔτε παιδείαν εἶναι δυνατόν — οὔτε ἡ ἴδια νὰ ἔχει, οὔτε νὰ μᾶς μεταδώσει.

«Περὶ πᾶσαν θεωρίαν τε καὶ μέθοδον ὁμοίως ταπεινοτέραν καὶ τιμιωτέραν δύο φαίνονται τρόποι τῆς ἕξεως εἶναι, ὧν τὴν μὲν ἐπιστήμην τοῦ πράγματος καλῶς ἔχει προσαγορεύειν, τὴν δ' οἶον παιδείαν τινά. Πεπαιδευμένου γὰρ ἔστι κατὰ τρόπον τὸ δύνασθαι κρῖναι εὐστόχως τί καλῶς ἢ μὴ καλῶς ἀποδίδωσιν ὁ λέγων. Τοιοῦτον γὰρ δὴ τινὰ καὶ τὸν ὅλως πεπαιδευμένον οἴομεθα εἶναι, καὶ τὸ πεπαιδεῦσθαι τὸ δύνασθαι ποιεῖν τὸ εἰρημένον». Ἀριστοτέλους περὶ ζῶων μορίων.

Καὶ λοιπὸν ἂν ὑποθέσομεν ὅτι εἰς τοὺς ἄλλους κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ μπορεῖ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ χωρίσει τὴν ἐπιστήμην τοῦ πράγματος ἀπὸ τὴν παιδείαν, ἐδῶ εἰς τὴν γλῶσσαν ὁ χωρισμὸς εἶναι ἀδύνατος — διότι ἡ παίδευσίς προὑποθέτει τὴν ἐπιστήμην τοῦ πράγματος. Πρέπει δηλαδὴ νὰ προηγηθῆ ἔντός τοῦ σχολείου ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἐξέτασις, ἡ μάθησις, ἡ ἀσκησις, ἡ γνῶσις καὶ ἐπίγνωσις αὐτοῦ τοῦ γλωσσικοῦ πυρῆνος τοῦ προσχολικοῦ, τοῦ ζωντανοῦ, τοῦ πρὸς κοινὴν καὶ ζωντανὴν συννενοήσιν, πρέπει νὰ προηγηθῆ ἡ πραγματογνωσία αὐτοῦ, τὸ ὅποιον ὀνόμασεν ὁ Πλάτων ἐλληνίζειν, διὰ νὰ εἶναι δυνατόν νὰ κρίνομεν ἂν ὁ λέγων ἢ ὁ γράφων ἀποδίδει εὐστόχως, σωστὰ ἢ στραβὰ, ἐπιτυχημένα ἢ ἀποτυχημένα, τὸ ὅ,τι θέλει νὰ μᾶς μεταδώσει — κρίνειν εὐστόχως — ἀλλέως δὲν γίνεται. Καταλαβαίνετε τώρα

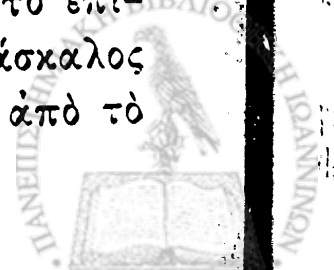
πῶς τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον, τὸ Γυμνάσιον, τὸ Πανεπιστήμιον δὲν διδάσκει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ διδάξει τίποτε σωστά;

Λόγος — τὸ εἶπαμεν — εἶναι κάτι — "Ἐνα μὲ Διὸ ὄψεις. — Καὶ δι' αὐτὸ ἡ ἐκπαίδευσίς μας, ἡ ὁποία, ἅμα πατήσῃ τὸ παιδί τὸ κατώφλι τοῦ σχολείου, χωρίζει αὐτὸ τὸ ὅποιον ὡς ἐκείνην τὴν στιγμήν ἦταν ἓνα ὄλον ἁρμονικόν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς διδάξῃ οὔτε ἐπιστήμην τοῦ πράγματος οὔτε νὰ μᾶς κάμῃ πεπαιδευμένους — καὶ καταντοῦμεν ὕστερ' ἀπὸ τόσων χρόνων κόπους νὰ μὴν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ κρίνομεν οὔτε εὐστόχως οὔτε ἀστόχως, ὄχι πλέον τί θέλει νὰ ἀποδώσῃ ὁ λέγων ἢ ὁ γράφων, ἀλλὰ τί διανοούμεθα καὶ τί κακὰ ψυχρὰ ἀποδίδομεν ἑμεῖς οἱ ἴδιοι.

Τὸ παιδί πρέπει νὰ μάθῃ νὰ παρουσιάζῃ ἐπάνω εἰς τὸ χαρτί τὸ ἐγὼ του, τὸ λογικόν του δηλαδὴ μὲ τὴν λαλιάν του καὶ τὴν λαλιάν μας.

Αὐτὸ τὸ παιδί θὰ τὸ κάμῃ μαθητὴν ὁ διδάσκαλος, θὰ τοῦ διδάξῃ δηλαδὴ ἐπάνω εἰς αὐτὸ τὸ "Ἐνα, τὴν γλῶσσαν, τί εἶναι ἐπιστήμη τοῦ πράγματος καὶ τί εἶναι παιδεία, ὁ διδάσκαλος θὰ δείξῃ δηλαδὴ εἰς τὸ παιδί τί μπορεῖ νὰ κατορθῶναι αὐτὸ τὸ παιδί μὲ τὴν λαλιάν του καὶ τὸ λογικόν του ἐνόσω καὶ τὰ δύο προχωροῦν. Διὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ, πρέπει δάσκαλος καὶ μαθητὴς νὰ βλέπουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον μὲς' τὰ μάτια τῆς ψυχῆς — καὶ διὰ νὰ βλέπῃ κανεὶς πρέπει νὰ φέγγῃ — καὶ φῶς ἓνα καὶ κοινὸν γιὰ μαθητὴ καὶ δάσκαλο εἶναι ἐκεῖνο ποῦ φέρνει τὸ παιδί μαζί του.

Ἄλλ' ὁ κύριος ὑπουργὸς τῆς Παιδείας καὶ ἡ Σύγκλητος καὶ ἡ ἐκπαίδευσίς μας, ἡ ὁποία κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ προγονικὴ καὶ Ἀριστοτελική, δὲν τὸ ἐπιτρέπουν, δὲν τὸ συγχωροῦν καὶ σβύνει ὁ διδάσκαλος τὸ ἱερὸν φῶς, ποῦ φέρνει τὸ παιδί μαζί του ἀπὸ τὸ

πατρικό του σπίτι, δηλαδή από τὸ ἔθνος, καὶ τὸ τραβᾶ μέσα εἰς τὴν μαύρη καταχνιά ποῦ δὲν βλέπει πλέον ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ἀλλὰ καὶ οἱ δυὸ τὴν ἐλεεινὴν λάμπα ποῦ καπνίζει, καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὴν σβύσει κανεὶς, διότι εἶναι ὁ ἐπίσημος φανὸς τοῦ Κράτους ποῦ πέφτουν ὅλοι ἐπάνω καὶ ναυαγοῦν.

Νὰ καὶ μερικὰ παραδείγματα — πειράματα. πρόχειρα καὶ εὐκόλα νὰ φέρει ὅποιος θέλει ἀμέσως εἰς ναυάγιον τὸν ὑπουργὸν τῆς παιδείας μετὰ τὴν Σύγκλητον, τὴν Εἰσαγγελίαν, ὅλους τοὺς διαπρεπεῖς καὶ ἀδιακρίτως κάθε Ἑλληνα ἐλληνοσχολικῶς μεμορφωμένον, δηλαδή διχῆ «βεβαρβαρωμένον τὴν φωνήν» καὶ τετραχῆ «γλωσσικῶς ὑποδεᾶ».

Δώσετέ του ἓν ἀπὸ τὰκόλουθα γυμνάσματα ποῦ εἶναι καμωμένα διὰ μικρὰ παιδιὰ — τὸ πρότυπον εἶναι Γαλλικόν — βιβλία τέτοια δὲν ἔχομεν εἰς τὴν γλῶσσαν μας — δὲν τὸ συγχωρεῖ ὁ ὑπουργὸς καὶ ἡ Σύγκλητος, ἀδεία καὶ ἐγκρίσει θὰ κατεδιώκοντο, ἂν τολμοῦσε κανεὶς νὰ τὰ γράψῃ.

Ἐξηγήσετε λοιπὸν εἰς ὅποιονδῆποτε Ἑλληνοσχολικῶς μεμορφωμένον καὶ τετελειοποιημένον τί εἶναι τὰκόλουθα γυμνάσματα, τί θέλει αὐτὸς ποῦ τὰ δίνει, καὶ δώσετέ του νὰ κάμῃ κάτι ἀνάλογον εἰς τὴν γλῶσσαν ποῦ ἐξεπαιδεύθη — τὴν καθαρεύουσαν — ὄχι τὴν καθαρεύουσαν ἀλλὰ τὴν μέσην — ὄχι τὴν μέσην, ἀλλὰ τὴν Συγκλητικὴν — ὄχι αὐτὴν ἀλλὰ τὴν διαπρεπῆ — ἀφήσετέ τον ὅσον καιρὸν θέλει — ἀφήσετέ τον νὰ συμβουλευθῇ τὸν Ἵπουργὸν καὶ τὴν Σύγκλητον, τοὺς διαπρεπεῖς. τοὺς Ἀρεοπαγίτας . . . καὶ κλαῖτε τον — δὲν θὰ κάμῃ τίποτα.

Le vocabulaires Français-Etude méthodique et progressive des mots de la langue Usuelle. Considérés 1° Quant à leur orthographe; 2° Quant à

leur sens; 3° Quant à la manière dont ils s'unissent pour former des phrases.

par J. Carré. Agrégé de l'Université.

Inspecteur général honoraire de l'Enseignement primaire. Cours élémentaire des écoles primaires (Enfants de 7 à 9 ans).

2° Leçon. Boucher. Boulanger. Charcutier. Confiseur. Coquetier. Cuisinier. Fruitier. Laitier. Pâtissier. (Copier les phrases suivantes et remplacer les points par celui des noms ci-dessus, qui répond à la question qui est ce qui?)

1. Le...tue les bœufs, les veaux, les moutons et en vend la chais crue.

2. Le...prépare et vend le viande de porc, les boudins, les saucisses. etc.

3. Le...fabrique et vend du pain.

4. Le...fabrique et vend des gâteaux, des gallettes des pâtés etc.

5. Le...fait et vend des bonbons des sucreries, fruits confits.

6. Le...vend du lait.

etc. etc.

Ἴδου ὁ πρόλογος τοῦ ἔγγραφεν ὁ Carré διὰ τὸ ἀριστουργηματάκι του αὐτό.

Παιδιά μου,

Τὸ βιβλιαράκι αὐτὸ τὸ ἔγραψα γιὰ σῆς.

Ἐπιθυμῶ νὰ σῆς μάθει νὰ γράφετε ἔμορφα—νὰ γράφετε ὀρθὰ—νὰ μὴ μεταχειρίζεστε ἄλλες λέξεις παρὰ ὅσες ἔφοτε τί σημαίνουν σωσιὰ σωσιὰ—καὶ νὰ ἐκφράζετε ἐπακριβοῦς ἐκεῖνο ποῦ θέλετε νὰ πεῖτε ἢ νὰ γράψετε.

1° Ὅταν ἀντιγράφετε τὸ μάθημα, προσέχετε πῶς εἶναι σχηματισμένο κάθε ψήφῳ καὶ προσπαθεῖτε νὰ τὸ σχηματίσετε καὶ σεῖς ὅμοιο μ' ἐκεῖνο· τότε θὰ μάθετε νὰ γράφετε ἔμορφα.

2° Παρατηρεῖτε μὲ προσοχὴν κάθε λέξη ποῦ ἀντιγράφετε μὲ τί ψήφια εἶναι καμωμένη—τότε θὰ μάθετε ὀρθογραφία—

3° Σὲ κάθε φράση, διαλέγετε προσεκτικὰ τὴ λέξη ποῦ θὰ βάλετε στὸν τόπον ποῦ βλέπετε τὶς κουκκίδες—τότε θὰ

συνηθίσετε νὰ μεταχειρίζεσθε, ὅταν μιλεῖτε καὶ γράφετε, πάντα τὴ σωστὴ λέξη, τὴ λέξη ποῦ λέγει ἐκεῖνο ποῦ θέλετε νὰ πεῖτε κ' ὄχι ἄλλο τίποτις.

4^ο Προσπαθεῖτε νὰ βροῖσχετε τὴ σωστὴ ἀπάντησι στὴν ἐρώτησι ποιός: τί; ποῦ; πότε; πῶς; γιατί; Ἔτσι θὰ μάθετε νὰ φκιάνετε μιὰ φράσι κ' ἀργότερα θὰ καταφέρετε μιὰ μικρὴ σύνθεσι Γαλλικὴ.

Ἔτσι μιλοῦν στὰ παιδιὰ, δηλαδὴ στὸ ἔθνος τὸ καινούργιο, ὅσοι τὸ ἀγαποῦν καὶ θέλουν νὰ τὸ κάμουν πιὸ καλὸ ἀπὸ μᾶς.

Προσέξετε τί ὠραῖα φαίνεται ἡ μετάβασις ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην τοῦ πράγματις εἰς τὴν παιδεῖαν (ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης) εἰς τὸ τέλος τοῦ μικροῦ προλόγου τοῦ Carré!

Ἄν λοιπὸν ἡ ἐκπαιδευσις μας δὲν κάμει αὐτὴν τὴν σωστὴν ἀρχὴν μὲ τὰ σωστά της, δὲν θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ κάμει καὶ τὴν μετάβασιν καὶ θὰ μᾶς ἀφίνει ἀπαιδευτοὺς ἢ μᾶλλον θὰ μᾶς κάνει νὰ νομίζομεν ὅτι ἐκπαιδευόμεθα κ' αὐτὸ εἶναι χειρότερον.

Ἐὰν δὲν κάμομεν τὴν σωστὴν ἀρχὴν, δὲν θὰ καταλάβομεν ποῖα εἶναι ἡ πλέον σημαντικὴ ἐκπαιδευτικὴ πρόοδος τῶν νεωτέρων χρόνων. Ὅτι δηλαδὴ ἡ γλῶσσα καὶ ἡ φιλολογία ἀποτελοῦν ἓνα ὀργανικὸν ὅλον καὶ ἐπομένως ἡ μία διδάσκεται διὰ τῆς ἄλλης.

(*Joseph Balduin School management and school methods. Efficient methods of teaching the Language-etc p 319...*)

Κ' αὐτὸ εὐθὺς ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ παιδιοῦ. Τὸ βιβλιαράκι τοῦ Carré δείχνει ἀπὸ ποῦ πρέπει νὰρχίσει ἡ ἐργασία.

Ἄς ἰδοῦμεν πῶς πρέπει νὰ ἐξακολουθήσει.

Πάρετε ἓν ἄλλο βιβλιαράκι τοῦ Carré et Moy (L' année préparatoire de rédaction et d' élocution :

Ἄς ἐκλέξομεν μίαν ἀπλήν ἀσκήσιν—Θέμα Canenas (σελ. 58).

» Ὁ Παῦλος καθάλα στο γαϊδάρο του δὲν τὸν καταφέρνει νὰ τρέξει· ὁ ἀδερφός του ὁ Γιάννης, τοῦ δίνει μία νιδέα. Νὰ δέσει ἓνα καρότο στο ραβδί του καὶ νὰ κρατεῖ » τὸ ραβδί, μὲ τὸ καρότο στὴν ἄκρα, μιὰ πιθαμὴ ἐμπρὸς » ἀπ' τὴ μύτη τοῦ γαϊδάρου—2. Ὁ γαϊδάρος τρέχει, θυμώ » νει ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ προσφάσει τὸ καρότο, ξεφορτώ » νεται τὸν Παῦλο καὶ τρώγει μὲ τὴν ἰσυχία του τὸ » λαχανικό».

Αὐτὸ εἶναι ἓνα θέμα ποῦ δίνουν εἰς ἓνα παιδί 9 ἕως 10 ἐτῶν νὰ τὸ ἀναπτύξει ἐκ τοῦ προχείρου σὲ λίγα λεπτά ἢ σὲ μιὰ δυὸ ὥρες.

Δώσετε τώρα αὐτὸ τὸ ἴδιον θέμα εἰς ὅποιονδήποτε ἔλληνα πεπαιδευμένον ἀπόφοιτον τοῦ σχολείου, τοῦ γυμνασίου, τοῦ Πανεπιστημίου καὶ δώσετε του ὅμι μισὴ ὥρα, ἀλλὰ μισὸν αἰῶνα καὶ ὅλα τὰ βοηθήματα τὰ θεμιτὰ καὶ ἀθέμιτα διὰ νὰ κάμει τὴν ἐκθεσὶν του εἰς τὴν καθαρεύουσαν, τὴν ἀττικίζουσαν, τὴν μέσην, τὴν μίτε ἀρχαίζουσαν μίτε ἰδιωματικὴν, τὴν τρίχρον ἴριν, τὴν συγκλητικὴν, τὴν τῶν ἐγγράφων, τὴν Ἐπίσημον τοῦ Κράτους, τῆς Εἰσαγγελίας, τῶν ἐγγράφων κλ. κλ.

Ἄλλὰ διατί νὰ περιμένετε τόσον καιρόν; Τὸ πείραμα εἶναι ἔτοιμον· τὸ ἔχει μάλιστα κάμει ὁ διδασκαλὸς τῶν διδασκάλων τοῦ παιδιοῦ.

— Εἰς τὸ ἀκόλουθον ἀριστούργημα βλέπει ὁ ἀναγνώστης πῶς ἓνας Ἀττικιστὴς ἀνθρωποφάγος περιγράφει τὸ πρόγευμά του· ἀντεθνικοὶ σωρηδὸν συλλαμβάνονται καὶ σφάζονται.— Τὰ σώματα, ὀλόκληρα βραστά, ψητὰ ἢ τσιγαριστὰ, παρουσιάζονται εἰς τὸ τραπέζι.— τὰ κεφάλια ὡμὰ τὰ τρυπᾶ ὁ ἴδιος ὁ Καννίβαλος καὶ ρουφᾷ τὰ μυαλά, ὡς ποῦ τοῦ ἔρχεται συμφορήσις καὶ ἐπιληπτικὴ προσβολή . . . Ἴδού·

περιγραφήν αὐτὴν εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰ τοῦ Ροΐδη σελὶς 300.

ἔξας τὸ στόμα ὡς μάλα ὑλακτικὸς καὶ κάρχαρος πέφηνε τοὺς ὀξεῖς ὀδόντας, ἐξείρας δὲ τὴν γλῶσσαν το δίκην ὄφως, συριγμὸν δὲ ἐξάισιον ἀφείς εἶπε . . . ἴως, ὦ Ἀθηναῖοι, ἐφίεμαι ἀνθρωπέων κρεῶν. Ἄν ἐπιθυμεῖτε ἰλεως ἡμῖν ΝΛ ὑπάοχω, ὀφείλετε τοὺς καὶ καταράτους ἀπ' Ἀριστάρχου σήτας παρα-ἀποσφάζαντες ΝΛ μοὶ παράσχητε τὰ σώματα αὐτῶν καλῶς εἰς ἐδωδὴν παρεσκευασμένα, ἄλλα μὲν ἄλλα δὲ ἐφθά, ἔνια δὲ φρυκτά, ἴν' ἐμπλησθεῖς διδάσκον κρεῶν ἰσχυρότατος καὶ ἀνδρείοτατος γένωμαι καὶ ἔλθην ἀσιδίμον τοῖς τροπαίοις καταστήσω . . . Τὰς τῶν πτωμάτων ἀποτετμημένας κεφαλὰς μηδαμῶς ὡς βορὰν ρίψητε, ἀλλ' ἐμοὶ καὶ ταύτας κομίσατε. Ἐὰ τὰ κρανία διατρήσας καὶ τοὺς ἐγκεφάλους ἐκροφή-ἀναρτήσω αὐτὰς πρὸ τοῦ σεμνοῦ τούτου ἐργαστη-αὶ ἐπεγγελῶν ἐκάστοτε θὰ λέγω :

ἄτα τῆς ἄγαν ὑπεροψίας τὰ ἐπίχειρα γίνονται . . . Ταῦτα εἰπὼν καὶ περιδινήσας ἑαυτὸν κύκλω πίπτει γαμαὶ σφαδάζων, «ἀφλοισμὸς δὲ περὶ στόμα γίνε-σπαράττων δὲ διὰ τῶν ὀνύγων τὸ ἴδιον σῶμα ὤμων ἰ κυνηδὸν ἐμφορεῖται. Φρίκη δὲ τοὺς παρεστῶτας ἔθεν, ἐκτόπως φοβερὸν καὶ σγέτλιον ἔργον ἰδόντας παραφέντες δὲ εὐθύς καὶ τρίς εἰς τὸν κόλπον πτύσαν-τέλιπον τὸν ἀγρίως μαινόμενον ἄλλοι ἄλλως δρόμω ἴτες».

τὸ εἶναι ἓνα θέμα — μία ἔκθεσις ἰδεῶν — καὶ θέμα, ἴον δὲν ἔκαμεν ἐκ τοῦ προχείρου, ἀλλὰ κατάφερε, ἴς οἶδε μὲ πόσα βοηθήματα καὶ ὕστερ' ἀπὸ πόσον καὶ καιρὸν ὁ διδάσκαλος τῶν διδασκάλων.

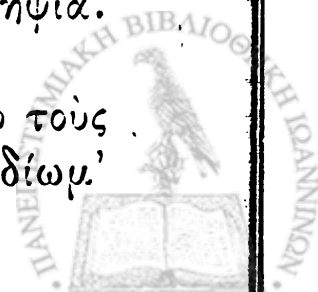
ὶ νὰ μὴν πεῖ κανεὶς ὅτι ὅλοι μας δὲν γράφομεν "Ὅλοι μας οἱ Ἑλληνοσχολικῶς πεπαιδευμένοι, ἴφωμένοι, τετελειωποιημένοι καὶ ἀποτελειωμένοι ἴγνες γράφομεν ἔτσι.

βιβλία ποῦ δίνομεν εἰς τὰ παιδιὰ μας κα' ἔχο- ἴν ἀναίδειαν νὰ τοὺς λέμε, ὅτι θὰ τοὺς διδά-

Ξομεν τὴν ἔθνικὴν τοὺς γλῶσσαν, τὰ βιβλία τὰ προωρισμένα διὰ τὸ γυμνάσιον, τὸ πανεπιστήμιον. ἡ φιλολογία μας — αἱ ἑφημερίδες — τὰ ἐπιστημονικὰ, τὰ τεχνικὰ, ὅλα μας καὶ ὅλη μας ἡ ὑπαρξίς εἶναι πασσυμμένη μ' αὐτὴ τὴν βρωμερὴ λίγδα, ὁ νοῦς μας ποτισμένος μ' αὐτὴν τὴν φαρμακερὴ ἀψιθιά.

Διότι ἄμα δὲν ἐπιτρέπει ὁ Ὑπουργὸς καὶ ἡ Σύγκλητος νὰ λέμε «βγάλ' τὴ γλῶσσα σου» θὰ ποῦμε Ἐξείρας τὴν γλῶσσαν ἢ ἐκβάλας ἢ ἐξαγαγῶν ἢ ἐκσπασάμενος ἢ ἀνασπασάμενος ἢ ἀποσπασάμενος — ἄμα δὲν ἐπιτρέπει νὰ λέμε «ὶσάν καρὰβόσκυλο» θὰ ποῦμεν ὑλακτικὸς καὶ κάρχαρος κύων — ἄμα δὲν ἐπιτρέπει νὰ ποῦμε «γλείφεται σὰ ρίδι ἢ σὰ βῶδι» θὰ ποῦμε : ἐλιχμάτο δίκην ὄφεως ἢ δίκην βοῦ ἢ βοὸς ἢ βοείως ἢ βουκολικῶς ἢ βοῦστροφηδὸν — ἄμα μᾶς ἐμποδίζουν νὰ σφυρίζομεν, ἐνδέχεται ἀπ' τὴν στεναχώρια νὰ μᾶς συμβεῖ τὸ συριγμὸν ἐξαίσιον ἀφείς — ἄμα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τρώμε τὸ κρέας βραστὸ, ψητὸ, σουβλιστὸ, καπνιστὸ ἢ παστὸ, θὰ παρασκευάζομεν καλῶς εἰς ἐδωδὴν ἄλλα μὲν ὀπιὰ ἄλλα δὲ ἐφθὰ ἔνια δὲ φρουκιά . . . ἄμα δὲν ἐπιτρέπει ἡ ἑλληνοπρεπὴς ἀγωγὴ νὰ ρίγνομε τὰ κόκκαλα στὸ σκύλο τότε βέβαια μηδαμῶς τοῖς κυσὶ βορὰν ῥίψητε ἀλλ' ἐμοὶ καὶ ταῦτα κομίσατε. "Ἄμα ἡ δίαιτα αὐτὴ ἡ ἑλληνοσχολικὴ μᾶς ἀναγκάζει νὰ καταιβάζομε τέτοια φαρμάκια, πῶς νὰ μὴν πάθει ὁ ἐγκέφαλος καὶ πῶς νὰ μὴ μᾶς ἔρθουν ἀφροὶ ἀπὸ τὸ στόμα; Βέβαια ἐννοεῖται ὅτι περιδινήσας ἑαυτὸν κύκλω πίπτει αἴφνης χαμαὶ σφαδάζων, ἀφλοισμὸς δὲ περὶ στόμα γίνεται, κ' εἶναι μὰ τὴν ἀλήθειαν ν' ἀπορήσει κανεὶς πῶς δὲν παθαίνομεν ὅλοι μας ἐπιληψία. Τί κράση αὐτὴ ἡ δική μας!

Ξέρω πολὺ καλὰ τὸ τί θάκούσομε πάλιν ἀπὸ τοὺς «διαπρεπεῖς» οἱ ὅποιοι εὐρίσκουν τὸ μητρικὸν ἰδίωμ'

άνικανον νὰ ὑψωθεῖ εἰς ἀνώτερα θέματα. Ἰὰ ξέρω καὶ τὰ θέματ' αὐτὰ, τὰς μεγάλας σελίδας τῆς προγονικῆς δόξας, τὰς ὁποίας ἡ καθαρεύουσα μονοτονία καὶ ὁ ψιττακισμὸς τὰ κατάντησε τῆς ἐσχάτης ἀηδίας.

Ἰὰ ξέρομεν ὅλοι μας πλέον αὐτὰ τὰναμασσήματα — ἀλλὰ δὲν μᾶς δείχνουν ὅλ' αὐτὰ μαζί, παρὰ ἓνα καὶ μόνον, ὅτι δὲν ἔχομεν ἀκόμη σκεφθεῖ τὸ πῶς ἐκπαιδεύεται ἓνα ἔθνος — καὶ ἀκόμη κάτι μάλιστα, ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τρομακτικὴν ἄγνοιαν τῶν στοιχείων τῆς κτηνοτροφίας. Ναί, μάλιστα τῆς κτηνοτροφίας.

Ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα δὲν εἶναι πτωχὴ οὔτε ὑπὸ λεκτικὴν οὔτε ὑπὸ φραστικὴν ὄψιν — τὸ ἀπέδειξεν ὠραιότατα ὁ Ἰοίδης· ἀλλ' ἐπειδὴ εἶν' ἀντεθνικὸς — ῥάβδος ἐν γωνίᾳ ἄρα βρέχει — ἄς παραδεχθοῦμεν ὅτι ἡ γλῶσσα μας εἶναι πτωχὴ καὶ ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν προγόνων μας εἶναι πλούσια. Αὐτὸ ὁμῶς δὲν ἀποδείχνει τίποτα ἄλλο παρ' ὅτι οἱ προπάτορές μας εἶχαν πολὺν νοῦν καὶ πολλὴν γλῶσσαν καὶ ὅτι ἐμεῖς ἔχομεν ὀλίγον νοῦν καὶ ὀλίγην γλῶσσαν.

Ἄλλὰ εἶπε ποτὲ κανεὶς στὸ παιδί του — νὰ παιδέ μου ἓνας σοφὸς ἄνθρωπος ποῦ μιλεῖ πολλὰ καὶ ὠραῖα λέγε καὶ σὺ ὅ,τι λέγει ἐκεῖνος καὶ θᾶσαι καὶ σὺ σοφός.

Εἶπε ποτὲ κανεὶς εἰς ἓνα παιδί — Νὰ, παιδάκι μου, ἓνας μεγάλος ἀθλητῆς . . . κάνε καὶ σὺ ὅ,τι κάνει αὐτός, τρέχα, πάλαιθε, τρῶγε, πίνε ὅσο κ' ἐκεῖνος καὶ θᾶσαι καὶ σὺ, τρομερὸς ἀθλητῆς.

Νὰ δὲ πολλοὶ παραξενεύτηκαν πῶς ἐγὼ, γιατρός, καταπιάνομαι μ' ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα . . . Μὰ δὲν ἔχω κ' ἐγὼ δίκαιον νὰ παραξενεύομαι πῶς αὐτοὶ οἱ κύριοι δίχως νάναί οὔτε τόσο δὲ γιατροὶ ἔκαμαν διὰ τὸν νοῦν μας τόσον σπουδαίαν διάγνωσιν καὶ τοῦ ἐφαρμόζουν μέσα ποῦ καὶ οἱ κτηνοτρόφοι πλέον δὲν καταδέχονται οὔτε νὰ τ' ἀκούσουν ;

Διότι καὶ τὸ νοερὸν καὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα εἶναι ἀθροιστικὸν ζήτημα καὶ διὰ τὴν διορθώσκει κανεὶς τὴν φυλὴν σωματικῶς καὶ νοερῶς πρέπει νὰ μελετήσῃ, ὅπως οἱ κτηνοτρόφοι, καλὰ καλὰ τί παράγοντας προόδου ἔχει μέσα τῆς ἡ φυλῆς καὶ ν' ἀρχίσει νὰ καλλιεργεῖ ὁμαδικῶς μὲ τὴν βοήθειαν τῶν γενεῶν — .

Καὶ ἰδοὺ διατί μὲ τὰ λαμπρότερα προγονικὰ ὑπόδειγματα ἡ γλωσσικὴ μας ἐκπαίδευσις εἶναι τιποτένια. Διότι τὸ πρότυπον δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὑπόδειγμα πρὸς μίμησιν, ἀλλὰ δύναμις πρὸς ἐμπνευσιν. "Ὅχι νὰ μᾶς ἐπιβάλλεται ἀπὸ ἔξω ὡς κανὼν, ἀλλὰ νὰ ἐνεργεῖ μέσα μας ὡς δύναμις. Ἡ μικρὴ δύναμις τοῦ μαθητοῦ πρέπει νὰ ἐνθουσιασθῇ καὶ ὁ μικρὸς αὐτὸς θεὸς νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀπάνω εἰς τὸ χαρτί. Ἐὰν τὴν ἀνοιξὶν δὲν ἀρχίσει ὁ γυμὸς ὁ νέος ν' ἀναθαίνει εἰς τὰ κλαδιά, τὸ δένδρον δὲν βλαστάνει.

Κ' ἔτσι ἀπὸ τὰ μικρότερα ἕως τὰ μεγαλείτερα ἡ γλωσσικὴ μας ἐκπαίδευσις εἶναι τίποτα — Διότι ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν ἕως εἰς τὴν φιλολογοίαν καὶ τὴν ρητορικὴν ἡ δύναμις ποῦ θὰ βλαστήσῃ εἶναι μέσα εἰς αὐτὸν τὸν πυρῆνα τὸν γλωσσικὸν τὸν προσχολικόν, ὅπως τὸ ἔθνος εἶναι μέσα εἰς τὸ παιδί καὶ αὐτὰ πρέπει νὰ καλλιεργηθοῦν. Ἄς ἔλθομεν τώρα καὶ εἰς ἄλλα ποῦ πρέπει νὰ καλλιεργήσῃ τὸ σχολεῖον καὶ τοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ τὸ κάμει.

Πῶς θέλετε νὰ ἰδεῖ ὁ διδάσκαλος λεπτοτέρας ψυχολογικῆς ιδιότητος τοῦ μαθητοῦ του, ὅταν τοῦ χαλᾷ τὸ μέσον ἐκεῖνο, μὲ τὸ ὁποῖον ἔργεται ὁ μαθητὴς νὰ τοῦ δείξῃ τὸ ἐγὼ του, τὸ φυσικόν, τὸ ἀληθινόν;

Ἄπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἄλλοι μνημονεύουν εἰκόνας, αὐτὰς φαντάζονται, αὐτὰς βλέπουν τὰ μάτια τῆς ψυχῆς, μ' αὐτὰς κατὰ προτίμησιν διαλογίζετα ὁ νοῦς.

Ἄλλοι πάλιν μνημονεύουν τὰς ἐντυπώσεις τῆς

ἀκοῆς. Αὐτῆς τὰ ἰνδάλματα ἀκούουν τ' αὐτιά τῆς ψυχῆς, μ' αὐτὰ διαλογίζεται ὁ νοῦς.

Τὴν μνήμην τὴν ὀπτικὴν τὴν θαυμάζομεν εἰς τοὺς ζωγράφους (Michel Ange, Horace Vernet, — Gustave Doré, — Claude Lorain etc). Πῶς πάλιν διαλογίζεται μὲ εἰκόνας ὁ νοῦς βλέπομεν καὶ θαυμάζομεν εἰς τοὺς πρῶιμους μαθηματικούς καὶ τοὺς περιφήμους παίκτας τοῦ ζατρικίου.

Τὴν μνήμην τὴν ἀκουστικὴν καὶ τὴν φαντασίαν τὴν ἀκουσματικὴν θαυμάζομεν εἰς περιφήμους μουσικούς (Mozart, — Beethoven, Mendelsohn etc. etc.).

Ὅλαι αὐταὶ αἱ ιδιότητες ἀναφαίνονται καὶ εἰς τὰ ἔργα τὰ φιλολογικά. Μνήμην ὀπτικὴν θαυμάζομεν εἰς τὰ ἔργα τῆς George Sand, Balzas, Dumas. Φαντασίαν ὀπτασιαστικὴν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Dickens, Edgar Poe κτλ.

Τὰ ἴδια λοιπὸν φαινόμενα μᾶς παρουσιάζει, καὶ ἡ γλῶσσα ὡς γλῶσσα, ὡς μηχανισμός. Εἰς ἄλλους ὁ ἐνδιάθετος λόγος ἐργάζεται μὲ ὀπτικὰς εἰκόνας. Ἄλλων ὁ ἐνδιάθετος λόγος ἐργάζεται μὲ ἰνδάλματα ἀκουστικά. (Delbœuf. M. V. Egger ὁ ἕξοχος διαλεκτικὸς Diderot). Εἰς ἄλλους ὁ ἐνδιάθετος λόγος δὲν παρουσιάζει εἰκόνας γραφικὰς, οὔτε ἰνδάλματα ἀκουστικά, ἀλλ' ἀναπαραστάσεις ἀρθρωτικάς. Ὁ διαλογιζόμενος ἀθρώνει ἐνδιαθέτως. Stricker. *Le langage et la musique* — Egger: *La parole intérieure*. Τὸ ζήτημ' αὐτὸ ἔχει πραγματευθῆ ἀπὸ τὴν ἐκπαιδευτικὴν του ἄποψιν ὁ Fr. Queyrat professeur de philosophie. *L'Imagination et ses variétés chez l'enfant. Etude de psychologie expérimentale appliquée à l'éducation intellectuelle*. Paris Félix Alcan).

Αἱ τάσεις αὐταὶ ἀναφαίνονται ἐνωρίτατα καὶ ἐνω-

ρίς θὰ εἶναι ἡ ἐκπαίδευσις εἰς θέσιν νὰ παρατηρήσει τὴν ἰδιοφυίαν, ὅταν ἀφίνει τὸ παιδί νὰ περιγράφει ἐλεύθερα μὲ τὴν γλῶσσαν ἐκείνην ποῦ ἐζυμώθηκε καὶ ἐμεγάλωσεν ὁ νοῦς καὶ ὁ ἐγκέφαλος. Αὐτὰς τὰς τάσεις θὰ τὰς ἐννοήσῃ ἀπὸ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων καὶ ἐπομένως τῶν εἰκόνων τοῦ τρόπου τῆς περιγραφῆς κλπ. κλπ.

Αὐτὰς τὰς τάσεις πρέπει νὰ τὰς προσέξει ἡ ἐκπαίδευσις, ἂν θέλει ν' ἀφήσῃ ἀνεμπόδιστον τὸ φυσικὸν τάλαντον. ἄλλοῦ πάλιν νὰντιροπῆσῃ ὑπερβολικὰς τάσεις κλπ. κλπ. Ἐ λοιπὸν τίποτ' ἀπ' αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηρήσῃ ἡ ἐκπαίδευσις μας, διότι καμιάν ἐκφρασιν δὲν ἀφίνει ἀνεμπόδιστην, καμιάν ἀπόλαυσιν ἀγνήν, ἄδολήν.

Τί πρέπει νὰ ξέρει κανεὶς καὶ σὲ τί νὰ προσέξει, ἂν θέλει νὰ μαντεύσῃ τί τρέχει πίσω ἀπ' αὐτὴν τὴν μουτσοῦνα τῆς καθαρουργίας, τῆς μέσης, τῆς συγκλητικῆς, τῆς ἐπισήμης;

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα καλὰ τὴν ἀρχαίαν. Πρέπει νὰ μαντεύσῃ ποιούς συγγραφεὶς μιμεῖται ἐκουσίως ἢ ἀνεπιγνώστως ὁ συγγραφεὺς, δηλαδὴ ποιῶν συγγραφῶν φράσεις κολνᾷ τὴν μίαν μὲ τὴν ἄλλην — ὅλας αὐτὰς τὰς πομπώδεις φράσεις τὴν προγονικὴν εὐκλειαν, καὶ τὰ παλλάδια τῆς ἐλληνικῆς μεγαλοφυίας, à propos de bottes — πρέπει νὰ τὰ καταπίνει ὁ ἀναγνώστης διὰ νὰ ἴδῃ τί κατὰ βάθος δὲν ξέρει ὁ γράφων, διότι, ἂν κατὰ βάθος ἐννοοῦσε τοὺς ἀρχαίους, θὰπόφευγε τὴν μίμησιν.

Ἐὰν πάλιν ὁ γράφων δὲν ποτίζειται ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν, τότε πρέπει νὰ ξέρομεν ἢ νὰ μαντεύσομεν ἀπὸ ποίαν ξένην γλῶσσαν τροφοδοτεῖ τὸ ὕφος του καὶ πρέπει νὰ τὴν ξέρομεν καὶ ἐμεῖς καλὰ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν διὰ νὰ κρίνομεν ἂν ἀποδίδῃ καλὰ ὅ,τι θέλει ν' ἀποδώσῃ.

Καὶ λοιπὸν κριταὶ διὰ τὰ ἀριστουργήματα τῆς
καθαρευούσης θὰ ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι, οἱ ὅποιοι τότε θὰ
ἔβλεπαν μὲ λύπην τὴν βαρβάρωσιν τῆς γλώσσης των,
εἰς τὴν δευτέραν περίστασιν οἱ ξένοι, ἂν ξέρουν καὶ τὴν
καθαρεύουσαν.

Μὲ ξένων ὁμῶς τραπεζῶν ψίχουλα καὶ περισσεύ-
ματα δὲν τρέφει κανεὶς ἔθνος.

Βάγνερ.

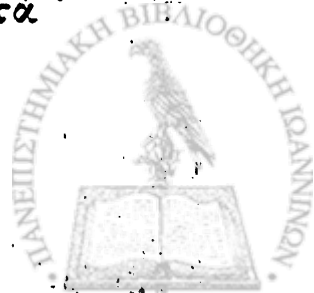
Συγγνώμη! ἀπαγγέλλοιτα σὰς ἤκουσα.
Ἑλληνικὸν τι δράμα ἦτο βέβαια;
πολὸν ἢ τέχνη αὐτ' ἰσχύει σήμερον,
κ' ἐκ ταύτης ἐπεθύμουν γὰ ὠφεληθῶ.

Φάουστ.

Εἶναι ἀδύνατον, ἂν δὲν αἰσθάνεσαι,
κ' ἐκ τῆς ψυχῆς οἱ λόγοι δὲν πηγάζουσι,
καὶ τὰς καρδίας πάντων τῶν ἀκροατῶν
μὲ γόητρον σφοδρὸν δὲν συναρπάζουσι.
Σὺ κάθου καὶ συγκόλλη καὶ μαγεύου
τραπέζης ἀλλοτρίας περισσεύματα,
καὶ φύσα ἕως ὅτου λάμπεις περιχρᾶ
ἐξέλθῃ ἐκ τῆς τέφρας, ἢν ἐσώρηνουσι!
θὰ σὲ θανατώσουσι παῖδες τε καὶ τίθηκοι,
ἂν τοῦτο εἶναι ἢ ἐπιθυμία σου
ἀλλὰ ποτὲ καρδίαν δὲν θὰ συγκιῶνῃς,
ἔαν δὲν ὁμιλῇς ἐκ τῆς καρδίας σου.

Περγαμηνή! ἢ θεία εἶν' αὐτὴ πηγὴ,
ἢ σβόνουσα τὴν δίψαν διὰ πάντοτε.
Ἀναψυχὴν δὲν θέλεις αἰσθανθῆ ποτέ,
ἂν δὲν πηγάζῃ αὕτη ἐκ τοῦ στήθους σου.

Εἰς κοντολογία, φίλε κύριε, ἔαν δὲν ἀναμορφώσο-
μεν τὸ ἐκπαιδευτικὸν ὄργανον, τὰ σχολεῖα μας θὰ
εἶναι ὅ,τι εἶναι, δηλαδὴ πληγὴ τοῦ Φαραῶ διὰ τὰ
παιδιά μας, διὰ τὸν λαόν, διὰ τὸ ἔθνος.

“Όλοι μας βλέπομεν μὲ πόσῃ σαφήνειαν ὁ ἀγράμματος ὀμιλεῖ εἰς τὸ μητρικόν του ἰδίωμα, πολλάκις μὲ μεγάλην χάριν, πάντοτε μὲ ζώῃν. Ἀλλὰ καὶ ὁ πλέον ἀπρόσεκτος παρατηρητῆς θὰ ἔτυχε νὰ ἰδεῖ εἰς τί ἀμηχανίαν διανοητικὴν, εἰς τί γλωσσικὴν ἀποσύνθεσιν κωμικοτραγικὴν φέρνει κάθε ἡμέραν ὁ ἀττικισμὸς τοῦ σχολείου τὸν ἄνθρωπον τοῦ λαοῦ, καὶ μόνον δεκαπέντε μέρες ἂν φοιτήσῃ εἰς τὸ ἐθνικόν του σχολεῖον.

Ἀλήθεια κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀκούομεν κάθε ἡμέραν ὅτι τὸ σχολεῖον μας εἰσῆξε καὶ τὴν δημοτικὴν. Εἶναι ψέμα κ' αὐτὸ, διότι μὲ τὴν καθαρεύουσαν πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ πεῖ κανεὶς τὴν ἀλήθεια; Μὰ ἂν θέλετε καὶ ἀποδείξεις, ἰδού:

Ἡ Μητρικὴ γλῶσσα, ἥτοι συλλογὴ νεοελληνικῶν ἀναγνωσμάτων πρὸς διδασκαλίαν αὐτῆς ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ παρθεναγωγείοις.

Ἀνοίξετε τὴν σελίδα 64 καὶ ἐκλέξετε μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν Μητέρα:

«Ὁ γέρον ἡρέμα ἐκίνει τὸ λίχνον, ἐφησυγάζων αὐτήν. Ἐκεῖ ἡ καταβεβλημένη μήτηρ, θαλπομένη ὑπὸ τῆς πυρᾶς, ἐλχουμένη ὑπὸ τῆς λύπης, ἀφῆθη ἄκουσα εἰς λιπόθυμον ὕπνον ἐπὶ στιγμὴν ἀπὸ τριῶν ἡμερονυκτίων εἶχε νὰ κοιμηθῆ. Αἶφνης ἀφύπνισθη ἔντρομος, παγερά».

«Γυνὴ ὑψηλὴ, περιβεβλημένη μέλαιναν μακρὰν ἐσθῆτα καὶ περιφερομένη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἀπέναντι τῆς οἰκίας, μὲ τοὺς πόδας εἰς τὴν χιόνα τῆ εἶπεν· σελ. 68. Τὸ αἶμα ἀπελείθετο εἰς ῥανίδας μεγάλας».

«Ἡ λίμνη ἦτο παγωμένη εἰς τοσοῦτον, ὥστε ἀδύνατον νὰ διέλθῃ αὐτὴν κολουβῶσα, ἐπὶ τοσοῦτον ἅμα ὕδατώδης, ὥστε ἦτον ἀδύνατον νὰ διέλθῃ αὐτὴν πεζῆ».

Δὲν ἐξακολουθῶ, διότι ἔχει καὶ πιὸ σιγαμερά.

Τί μήτηρ καὶ τί μητρικὴ. Ἀφίνω τὴν ψυχρότητα, τὴν ἀηδίαν. Ἀλλὰ μήπως ὄλη ἡ Ἀττικὴ γραμματικὴ

δὲν περιέχεται μέσα εἰς αὐτὸ τὸ ἓνα διήγημα, τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται πρὸς καλλιέργειαν τῆς μητρικῆς ;
Θέλετε καὶ ἄλλα δείγματα ἀπὸ ἄλλα δημοτικὰ βιβλία ; Ἰδού.

Παιδικὴ μόρφωσις, ἥτοι πεντάτευχον ἀναγνωστικὸν τετραετοῦς δημοτικῆς παιδείσεως ἀρρένων τε καὶ θηλέων, μετ' εἰκόνων 1899.

«Σελ. 1. Πᾶς ἄνθρωπος ὀφείλει ἐν ὥρᾳ σχολῆς, μάλιστα δὲ σύ, ὦ παῖ, ὁ φοιτῶν εἰς τὰ σχολεῖα, τὰ ἐργαστήρια, τοῦ ἐξανθρωπισμοῦ, καθῆκον ἔχεις νὰ σχολῆσαι περὶ τὴν ἀνάγνωσιν σπουδαίων καὶ ὠφελίμων βιβλίων».

Ἄς ἀφήσωμεν τὴν κατασκευὴν τῆς προτάσεως, τὴν ἀηδίαν. Τῶν παιδιῶν τὸ στομάχι ξερνᾷ εὐκόλα, ἔτσι κ' ὁ νοῦς των, ἅμα ἡ ἀνάγνωσις δὲν τὰ συγκινεῖ.

«Ἐν ὥρᾳ σχολῆς». Σχολὴ θὰ εἰπεῖ ἄνεσις, ἀνάπαυσις. Τὸ παιδί πρέπει εἰς τὴν ἀνάπαυσιν νὰ παίζει.

Διὰ τὰ παιδιά ὅμως τὸ παιχνίδι εἶναι τὸ σπουδαιότατον μέσον, τὸ προπαιδευτικὸν διὰ τὴν κοινωνίαν.

Σχολεῖα λοιπὸν, τὰ ὅποια λέγουν εἰς τὰ παιδιά νὰ σχολοῦνται περὶ τὴν ἀνάγνωσιν σπουδαίων βιβλίων εἰς τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεως, δὲν εἶναι ἐργαστήρια ἐξανθρωπισμοῦ, ἀλλ' ἐργαστήρια ἀπάνθρωπα καὶ ἀποκτηνωτικά.

Σελ. 37. Ἄρτοκαρπόδενδρον.

«Δένδρον αὐτοφυὲς εἰς πλείστας νήσους τῆς Ὠκεανίας ἐν τῷ μεγάλῳ Ὠκεανῷ, ὀνομασθὲν οὕτως ἐκ τοῦ καρποῦ του, ὁ ὁποῖος ἔχει γεῦσιν παραπλησίαν πρὸς τὴν τοῦ κοινοῦ ἄρτου».

Τοὺς ἄρτους τοὺς διανέμει ἡ ἐκκλησία. Δὲν ξέρω ἂν φυτρῶνουν ἀπὸ τὰ τοιχώματά της ἢ τὸν αὐλόγυρον της.

Δένδρον ποῦ νὰ κάνει ἄρτους δὲν ὑπάρχει, καὶ δὲν

βλέπω και ποῦ μπορεῖ ν' ἀνακαλυφθεῖ εἰς τὸ μέλλον.

Ἡ γεῦσις τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, ὅταν ψηθεῖ, ὁμοιάζει τὴν γεῦσιν τοῦ ψωμιοῦ, καὶ ἐπομένως τὸ δέντρο πρέπει νὰ ὀνομασθεῖ ψωμόδεντρο. Τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα ποῦ τοῦ ἔδωσαν οἱ Εὐρωπαῖοι εἶναι *Artocarpus incisa* — παρόμοια ἐπιστημονικὰ ὀνόματα εἶναι ὅμως περιττὰ εἰς δημοτικὰ σχολεῖα. Ἄλλως οἱ Εὐρωπαῖοι ἔχουν τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα *artocarpus* διὰ τὰ ἐπιστημονικὰ των βιβλία καὶ τὸ καθημερινὸν ὄνομα *Bread-tree* = ψωμόδεντρο.

Παντοῦ ἀπροσεξία, ἀνακρίβεια, ψευτιά. Τίποτε ἀληθινὸ, σωστὸ, στὸν τόπο του, πραγματικὸ, τίποτε ὅπως εἶναι.

Ἔχομεν μητρικὴν γλῶσσαν ναὶ ἢ ὄχι; Ἄν δὲν ἔχομεν, πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ αὐτὸ τὸ πρωτοφανὲς φαινόμενον. Ἄν ἔχομεν καὶ ἂν ἡ ἐκπαίδευσις νομίζει ὅτι εἶναι ἀτιμία νὰ τὴν σπουδάζομεν, πρέπει ἡ ἐκπαίδευσις νὰ τὸ ἀποδείξει ὄχι μὲ φράσεις καὶ μὲ Παλλάδια προγονικῆς εὐκλείας, ἀλλὰ νὰ τὸ ἀποδείξει ὡς ἄν ἓνα γεωμετρικὸν θεώρημα. Διότι δίχως τέτοιαις ἀποδείξεσις δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἰποῦμεν εἰς τὰ παιδιὰ — ἡ γλῶσσα ποῦ μιλεῖτε μὲ τὸν πατέρα καὶ τὴ μητέρα σας εἶναι βρωμολογία.

Ἐὰν ἔχομεν μητρικὴν, δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὸ σχολεῖον νὰ μᾶς λέγει ὅτι θὰ μᾶς τὴν διδάξει κ' ἔπειτα νὰ διδάσκει τὰ παιδιὰ μας « Πᾶς ἄνθρωπος ὀφείλει ἐν ὥρᾳ σχολῆς, μάλιστα δὲ σύ, ὦ παῖ!»

Διότι ἂν ὁ μπακάλης πούλησε στὸ Χιώτη σαποῦνι ἀντὶ τυρὶ εἶταν ἀτιμία τοῦ μπακάλη, ἀλλὰ ὁ Χιώτης δὲν εἶταν ἀναγκασμένος νὰ τὸ φάγει, μποροῦσε νὰ πλύνει τὰ ροῦχα του ἢ τὸ πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ του — ἐνῶ ἡ ἐκπαίδευσις ὄχι μόνον μᾶς πουλεῖ αὐτὸ τὸ βρωμοσάπουνον, ποῦ εἶναι τὸ μισὸ ἀσβέστης καὶ τὸ ἄλλο

μισὸ ἄρμος, ἀλλὰ μᾶς ἀναγκάζει καὶ νὰ τὸ τρώμε. Δηλαδή ὄχι μόνον δὲ μᾶς ἀφίνει νὰ τιμωρήσομε τὸν μπακάλη, διότι μᾶς ἀπατᾶ, ἀλλὰ μᾶς ἀναγκάζει νὰ γίνομεν ψεῦτες κ' ἐμεῖς. Μὰ δὲν σᾶς τὸ εἶπα, φίλε κύριε, κ' ἄλλοτε, ὅτι μὲ τὴν καθαρεύουσας θέλοντας καὶ μὴ γίνεται κανεὶς ψεύτης;

Ἄν λοιπὸν ἔχομεν μητρικὴν, καὶ μικρὰ καὶ πτωχὴ ἂν εἶναι, αὐτὴν πρέπει νὰ γαπουῦμεν περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην, αὐτὴν νὰ σπουδάζομεν πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλην. Αὐτὴ εἶναι ἐμεῖς, κ' ἐμεῖς εἶναι αὐτή.

Ἄλλ' ἄς εἶναι, ἄς ὑποθέσομεν ὅτι τὸ σχολεῖον μας ἔχει εἰσάξει καὶ τὴν δημοτικὴν, ὄχι τὴν δημοτικὴν του σύ, ὦ παῖ, τοῦ ὦ Χαιρέκρατες, καὶ τῆς ὑδατώδους λίμνης, ἀλλὰ τὴν ἀληθινὴν, τὴν σωστὴν μας μητρικὴν γλῶσσαν. — Ἄς ποῦμε λοιπὸν ὅτι τὴν ἔχει εἰσάξει. Τί; νομίζετε ὅτι δείχνει μ' αὐτὸ πῶς κατάλαβε ποιά εἶναι ἡ πρώτη, ἡ μεγαλείτερη, ἡ πιὸ κατεπείγουσα ἀνάγκη τοῦ Γένους;

Ὅχι, καθόλου, τίποτα δὲν κατάλαβε. Τὸ σχολεῖον ἀναγκάσθηκε νὰ ὑποκύψει εἰς μίαν ἀνάγκην. Ὁ πτωχὸς ὁ ὁποῖος θ' ἀφήσει τὰ θρανία γρήγορα ἔχει κ' αὐτὸς ἀνάγκη ἀπὸ κάποια γλῶσσαν. Αὐτὸς δὲν ἔχει τὸν καιρὸν νὰ καμαρώσει τὴν τρίχρουν ἴριν, τὰς καλλονὰς τῆς μέσης, τῆς ὅσον ἔνεστιν ὀμαλῆς, τῆς συγκλητικῆς, οὔτε νὰ ὑποπτευθεῖ τῆς ἀρχαίας τὴν ἀληθινὴν ἀξίαν. Εἰς αὐτὸν τὸν σκύλον ἄς δώσομεν ἓνα κόκκαλο νὰ γλείφει καὶ τὸ κόκκαλο αὐτὸ ἄς εἶναι ἡ μητρικὴ του βρωμολογία. — Αὐτὸ σημαίνει ἡ φράσις εἰσήξαμεν καὶ τὴν δημοτικὴν.

Τί αἴσχος, τί ὄνειδος ἐκεῖνος ὁ καί. Ἄλλὰ μᾶς ἀφίνει ἡ ὀμίχλη τῆς καθαρουσύσης νὰ τὸ ἰδοῦμεν αὐτὸ τὸ αἴσχος;

ἔχομεν τὸ παλλάδιον τῆς προγονικῆς εὐκλείας

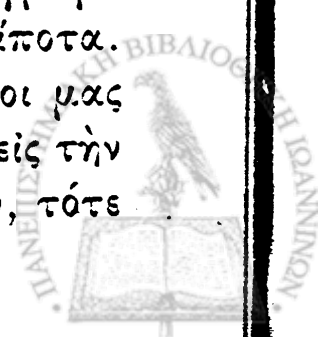

Παιδείας ὑπουργός. «Φρονῶ, ὅτι ζήτημα γλωσσικὸν οὐδὲ κἂν ὑφίσταται, καὶ κατὰ τοῦτο ἴσως διαφωνῶ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ κ. Χατζιδάκι, ἐνῶ ἐξ ἄλλου εὐρίσκω ὀρθότατα ὅσα ἔγραψεν ἐν τῇ «Ἀκροπόλει». Ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν θέλει ὁ λαός, εἶναι ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ὁμιλεῖ ὁ κόσμος ὅλος, τὴν ὁποίαν γράφουν αἱ ἐφημερίδες, τὴν ὁποίαν λέγουν καθαρεύουσαν, ἐνῶ ἔπρεπεν ἀπλῶς νὰ τὴν λέγουν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους δὲν θὰ κατέλθῃ ποτὲ εἰς βαθμὸν τοιαύτης χυδαιότητος, ὁποῖα εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν μαλλιαρῶν ἢ τῶν λεγομένων δημοτικιστῶν. Αὐτὸς ὁ γραμματεὺς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Κωστῆς Παλαμᾶς νομίζετε ὅτι θὰ τολμήσῃ ποτὲ νὰ γράψῃ ἔγγραφα εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ὑποστηρίζει; "Ὁχι βέβαια, διότι θὰ τὸ θεωρήσῃ τοῦτο ἔγκλημα. ὅπως καὶ πράγματι εἶναι, καὶ τὸ ὁποῖον εἰς ὑπουργὸς ἢ καὶ μία σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου οὐδέποτε θὰ συγχωρήσουν». Ἄλλ' οὐδ' ὁ κόσμος ὅλος θὰ τὸ συνεχώρῃ, ὁ κόσμος τοῦλάχιστον ὃ ἔχων σαφῆ ἀντίληψιν τῆς ἐξελιξέως μιᾶς γλώσσης. Ἀποροῦσι δὲ πάντες μὲ τοὺς κατατρέβοντας τὸν καιρὸν των εἰς ζητήματα ἀνύπαρκτα καὶ ἐρωτῶσιν ἂν δὲν εὐρίσκουσιν ἄλλην τινά, σοβαρωτέραν ἀσχολίαν.

Ἰδοὺ καὶ ἡ ἐντύπωσις ποῦ μᾶς κάνει αὐτὴ ἡ φοβέρα! Εἶναι σχεδὸν ἀδιάφορον εἰς ποιὰν γλῶσσαν γράφουν τὰ ἔγγραφα των ὁ ὑπουργὸς καὶ ἡ σύγκλητος, ἐνόσω δὲν τὰ γράφουν εἰς τὴν γλῶσσαν μας εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ ποῦ κυβερνοῦν. Μποροῦν νὰ τὰ γράφουν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, εἰς τὴν Λατινικὴν καὶ ἂν εἴταν ξένοι κατακτηταὶ θὰ τὰ ἔγραφαν εἰς τὴν ξένην των γλῶσσαν.

Ἄν ὁ κύριος Παλαμᾶς μπορεῖ ἀλλὰ δὲν τολμᾷ νὰ γράφῃ ἔγγραφα εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ὑποστηρίζει, θὰ ἔχει ὁ ἄνθρωπος πολὺ σοβαροὺς λόγους. . . .

Ἄν ὁ κ. Παλαμᾶς τολμᾷ, μὰ δὲν μπορεῖ νὰ γράφῃ εἰς αὐτὴν τὴν γλῶσσαν κι αὐτὸ δὲν σημαίνει τίποτα. Ὅταν θὰ ἔλθῃ ὁ καιρὸς ποῦ θὰ ἐννοήσομεν ὅλοι μας ὅτι καὶ τὰ ἔγγραφα αὐτὰ πρέπει νὰ γράφονται εἰς τὴν γλῶσσαν μας, καὶ θὰ μπορούμεν νὰ τὰ γράφομεν, τότε

γλῶσσα τοῦ κράτους καὶ γλῶσσα τοῦ ἔθνους θὰ εἶναι
 ΕΝΑ, διότι τὸ κράτος θὰ ἔχει ἐννοήσει τί εἶναι ἔθνος.
 Ἄλλὰ τότε ἡ πεθαμένη γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν γράφει
 τώρα τὰ ἔγγραφα τοῦ κράτους, θὰ εἶναι σκοτωμένη
 Il y a des morts qu'il faut qu'on tue.

Τὸ οὐσιῶδες δὲν εἶναι ποιά πρέπει νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα
 τοῦ κράτους ἡ ἐπίσημη, ἀλλὰ ποιά εἶναι ἡ γλῶσσα
 τοῦ λαοῦ ἡ πραγματικὴ, κ' ἐπομένως ποίαν γλῶσσαν
 θὰ διδάξομεν ἐμεῖς εἰς τὰ παιδιὰ μας, ἐμεῖς ποῦ εἴμεθα
 ὁ λαὸς καὶ δὲν ἀλλάζομεν τὴν γλῶσσαν μας.

Αὐτὰ ἔπρεπε νὰ σκεφθεῖ ὁ κύριος ὑπουργὸς καὶ ἡ
 σύγκλητος πρὶν μᾶς διαβάσει πρὸς τὸ ἔθνος καὶ θελή-
 σει νὰ μᾶς στιγματίσει ὡς ἔθνοκτόνους καὶ κακούργους.

Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι εἰς τί γλῶσσαν ἐπίσημον συν-
 τάσει τὰ ἔγγραφα τοῦ Κράτους, ἀλλὰ εἰς τί γλῶσ-
 σαν αἰσθάνεται καὶ διαλογίζεται καὶ θέλει τὸ παιδί,
 δηλαδή τὸ ἔθνος, ποῦ ἀκατάπαυστ' ἀνανεόνηται, ποῦ δὲν
 ἐννοεῖ τὴν συγκλητικὴν καὶ σχολαστικὴν στασιμότητα,
 ἀλλὰ ἔχει τὴν δικήν του μονιμότητα.

Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι τί συγχωρεῖ ἢ δὲν συγχωρεῖ ὁ
 Ἰπουργὸς καὶ ἡ Σύγκλητος, ἀλλὰ ὡς πότε θὰ τοὺς
 συγχωροῦμεν ἐμεῖς, οἱ γονεῖς, ὁ λαὸς, νὰ μᾶς χαλνοῦν
 τὰ παιδιὰ, γιατί τὰ παιδιὰ εἶναι δικὰ μας. *Hic
 jacet lepus. Ceterum censeo καθαρεύουσαν esse
 delendam.*

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Ἄνανέου σεαυτὸν
 Μήρκος Λύρηλιος.

Ἐξέτασα ἕως ἐδῶ τὴν γλωσσικὴν ἐνότητα ἀπὸ τὴν
 μίαν τῆς διεύθυνσιν, ἀπὸ τὸ παιδί πρὸς τὴν κοινωνίαν
 καὶ τὸ ἔθνος· θὰ ἔπρεπε τώρα νὰ ξαναπιάσω τὸ ζήτημα.

ἀπὸ τὴν ἀντίθετη διεύθυνσιν, ἀλλὰ καθὼς σὰς εἶπα βιάζομαι νὰ τελειώσω.

Ἔμαθα ὅτι ἐν ἀρκετὸν μέρος τοῦ δημοσίου κηδόμενον τῆς ὑπολήψεως τοῦ φύλλου σας καὶ μεριμνῶν περὶ τῆς ἐπιδόσεως αὐτοῦ, ἐξέφρασεν ἡμῖν καὶ ἔπανάληψιν τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ ἐκπληξιν πῶς δέχεσθε νὰ καταχωρίζητε τοιοῦτου εἴδους ἄρθρα.

Ἐνα μέρος τοῦ τύπου κ' ἕνα μέρος τοῦ δημοσίου ἤσαν τὰ γραφόμενά μου ὄχι σαφῆ, ἄλλοι ἀσυνάρτητα, ἄλλοι ἤσαν ὅτι περιέρχομαι εἰς ἀντιφάσεις, ἄλλοι ὅτι στεροῦμαι μεθοδολογίας.

Λέτε νὰ κολακευθῶ δι' ὅλας αὐτὰς τὰς κατηγορίας; Νὰ πῶ κ' ἐγὼ μέγαν μεγάλον κριτικὸν Γάλλον: *Les journaux et le monde sont admirables pour parler de ce qu'ils ignorent.*

Βέβαια, δίχως ἄλλο, πολλὰ ἐλαττώματα θὰ ἔχει ἡ μελέτη μου αὐτή. Δὲ μοῦ πέρασε ἀπ' τὸ νοῦ πῶς παρουσιάζω κάτι τέλειον. Μίαν ὅμως ἀπ' ὅλας αὐτὰς τὰς κατηγορίας τὴν εὐρίσκω ὀλίγον ὑπερβολικὴν. Δὲν μοῦ φαίνεται ὅτι στεροῦμαι μεθοδολογίας, ἀλλὰ μόνον ὅτι ἡ μέθοδός μου εἶναι ἴσως πολὺ ἀπλῆ — Ἠκολούθησα ὅμως καλὸν ὁδηγὸν «Τοῖς εὐπορῆσαι βουλομένοις προὔργου τὸ διαπορῆσαι καλῶς. Ἡ γὰρ ὕστερον εὐπορία λύσις τῶν πρότερον ἀπορουμένων ἐστίν», λέγει ὁ Ἀριστοτέλης —

Αἱ ἐκπαιδευτικαὶ μας ἀπορίαι εἶναι πολλαὶ καὶ ποικίλαι. Κι' ἄλλοῦ δὲν εἶναι ὀλίγαι. Ἀλλὰ ἐμεῖς προσθέτομεν καὶ μίαν ἀπορίαν τῶν ἀποριῶν. Ἡ ἀνάλυσις ἀπέδειξεν ὅτι δίχως νὰ λυθῇ αὐτὴ ἡ ἀπορία ἡ κοινὴ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας, κάθε ἀπόπειρα πρὸς σχολικὴν ἀναμόρφωσιν εἶναι ἄσκοπη καὶ βλαβερή. Εἰς αὐτὸ τὸ ἀπλούστατον συμπέρασμα ἔφθασα μὲ πολὺ ἀπλῆν μέθοδον.

“Ὅσον διὰ τὰς διαφορὰς κατηγορίας ὅσας ἤκουσα δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ πάρω καμιά κατάκαρδα. Ἄμ’ ἄρχισεν ἡ δημοσίευσις τῆς μελέτης μου, ἄκουσα ὅτι μερικοὶ τὴν ἐχαρακτήρισαν ὡς ἐθνοκτόνον καὶ εἶπαν ὅτι ἔπρεπε «παντὶ σθένει νὰ ἀνασταλῆ ἡ περαιτέρω δημοσίευσις αὐτῆς». Τὸ παράξενον εἶναι ὅτι οἱ ἐθνοσωτῆρες αὐτοὶ εἶναι ἐπιστήμονες, ἄνθρωποι δηλαδή, διὰ τοὺς ὁποίους αἱ λέξεις πρέπει νὰ ἔχουν πλέον ὠρισμένην σημασίαν, παρὰ διὰ τὸν κοινὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐπομένως πλέον ἀκριβῆ, περιορισμένην δηλαδή, ἐφαρμογὴν. Φυσικὰ αἰσθάνθηκα κάποια συγκίνησιν. Φαντασθῆτε ἕνα μπαλωματᾶ νὰ τοῦ πέσει ὁ πρῶτος ἀριθμὸς μεγάλου λαχείου. Φαντασθῆτε ἕνα ἰατρὸν συνηθισμένον νὰ μπαλώνει καὶ σὺρουντίζει τὸ σῶμα ἕξαφνα κάτοχον τόσης δυνάμεως, ὥστε ν’ ἀπειλεῖ τὴν ὑπαρξίν ἔθνους, τὸ ὁποῖον δὲν κατόρθωσεν ἀκόμη νὰ σκοτώσει τὸ γλωροφόρμιον τῆς καθαρευούσης ἐκπαιδεύσεως.

Ἡ συγκίνησίς μου λοιπὸν εἶταν κάτι φυσικόν. Ἄλλ’ ἐπὶ τέλος συνηθίζει κανεὶς σ’ ὅλα, καὶ ἰδοὺ κέγῳ ἀπ’ τὰν ἐλπίστα ἄνθρωπος μ’ ἐπιρροήν. Ἐνόσω ἀκόμη μὲ κατεῖχεν ἡ συγκίνησις αὐτῆ, ἐζήτησα νὰ μαντεύσω ποιὸς ἄρά γε νὰ εἶταν ὁ λόγος, ποῦ οἱ κύριοι αὐτοὶ μ’ ἐφιλοδώρησαν τίτλον καὶ παράσημον, πράγματα ποῦ δὲν ἐπέζητησα ποτέ μου. Τί ἔκαμα καὶ μὲ λέγουσιν ἐθνοκτόνον; κατηγορῶ τὴν ἐκπαίδευσίν μας, καὶ ἴσως ἀπομακρύνω μερικὰ παιδιὰ ἀπ’ αὐτήν. Ἴδοὺ τὸ πολὺ πολὺ. Ἄλλὰ γίνεται τὸ λοιπὸν κανεὶς ἐθνοκτόνος τόσο εὐκόλα;

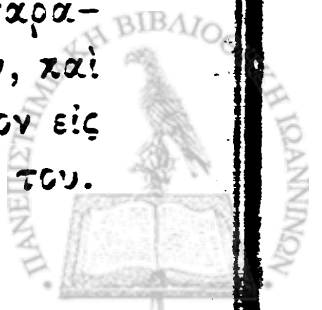
Ἐπειτα μήπως τάχα οἱ γονεῖς δὲν ζητοῦν πάντα μόνοι τους τὴν προκοπὴν τῶν παιδιῶν των, καὶ τρέχουν ὅπου φρονοῦν ὅτι θὰ τὴν εὔρουν; ἄλλοι ἀπὸ ματαιότητα καὶ ἐπίδειξιν, ἄλλοι ἀπὸ ἀνάγκην τοποθετοῦν τὰ παιδιὰ των εἰς τὰ ξένα σχολεῖα. Μερικοὶ ὅμως

καὶ ἀπὸ πεποιθήσεων. Βέβαια καὶ αὐτὰ τὰ σχολεῖα, τὰ ξένα, δὲν εἶναι ἄκρον ἄωτον τῆς ἐντελείας. Αὐτὸ τὸ ξέρω. Ἀλλὰ τὰ παιδιὰ μας μαθηάνουν ἐκεῖ κάτι ποῦ ἀδύνατον νὰ τὸ μάθουν εἰς τὰ δικά μας. Μαθηάνουν τί θὰ πεῖ ἀνάγνωσις καὶ γραφή, σύνθεσις ἰδεῶν, γλῶσσα καὶ φιλολογία. Ἀποκτοῦν ἐν ἀνεκτίμητον καλὸν, δηλαδὴ μέθοδον. Αὐτὴν ἐνδέχεται νὰ τὴν ἐφαρμόσουν κατόπιν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς γλώσσης μας. Ἄν δὲν γίνεαι αὐτὸ τὸ καλὸν, γίνεταί ὁμως ἐν ἄλλο. Πολλοὶ αἰσθάνονται ἀποστροφὴν πρὸς τὰ ἑλεεινὰ συστήματα, μὲ τὰ ὅποια σπουδάζομεν ἑμεῖς τὴν γλῶσσαν μας. Τὸ σχολεῖον μας χρησιμεύει λοιπὸν πρὸς παραδειγματισμὸν, καὶ γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ πρόγονοί μας μετεχειρίζοντο ἐνίστε καὶ τὸ κακὸν παράδειγμα πρὸς ἀποτροπὴν ἀπὸ τὸ κακόν· ὡς λ. γ. οἱ Σπαρτιάται τοὺς μεθυσιμένους Εἰλωτας.

Τὸ πολὺ πολὺ λοιπὸν ἢ κατ' ἐμοῦ κατηγορία μποροῦσε νὰ διατυπωθεῖ ὡς ἐξῆς: „Ἄδικεῖ Φωτιάδης, οὗς „μὲν ἢ ἐκπαίδευσις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα „δὲ ἰδιωματικὰ δαιμόνια εἰσφέρων, ἄδικεῖ δὲ καὶ τοὺς „γονεῖς καὶ νέους διαφθείρων“ (Ξενοφῶντος Α Ι).

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ κατηγορία θὰ εἶταν κάπως ὑπερβολικὴ. Διότι τὰ γραφόμενά μου δὲν ἔφεραν τὰ καμώματα τῶν γονέων, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον μάλιστα προσπαθοῦν νὰ ἐξηγήσουν τὰ καμώματά των αὐτὰ καὶ τὰς αἰτίας των. Ὡστε τὸ ἐπίθετον «ἔθνοκτόνος» δὲν ἔχει κ' ἐδῶ, φρονῶ, ἄλλην σημασίαν παρὰ τὴν νεοελληνικῶς καθαρρεύουσαν ἢ καθαρευόντως νεοελληνικὴν, πολιτευτικὴν καὶ κρυπτογραφικὴν. Ἄμα γίνεαι γνωστὴ αὐτὴ ἡ σημασία, καὶ τὴν ἔγω ἐξηγήσει κάπου παραπάνω, τὸ ἐπίθετον δὲν ἔχει τίποτε τὸ προσβλητικόν, καὶ μπορεῖ μάλιστα νὰ τὸ φορεῖ κανεὶς ὡς παράσημον εἰς τὰς τελετὰς ἢ σὰν λουλοῦδι εἰς τὴν κουμπότροπά του.

Μὴν σᾶς περάσει ἀπ' τὸν νοῦν, ἀγαπητέ μου κύριε, ὅτι ἐκράτησα τὰς ἐξηγήσεις αὐτὰς εἰς τὸ τέλος διὰ ν' ἀναδείξω καὶ παρασημοφορήσω τὸ ὑποκείμενόν μου.

Ὅχι.—Ὁ λόγος εἶναι πολὺ πολὺ σπουδαῖος. Δὲν πρέπει εἰς τὸ τέλος νὰ ἐξετάσωμεν ποῖοι θὰ κάμουν τὴν ἀναμόρφωσιν; Ἢ τὴν κάμουν οἱ ἔθνοσωτῆρες, οἱ ἔθνοκτόνοι ἢ καὶ οἱ δύο μαζί;

Ἀλλὰ πρὶν ἀπ' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὸ πῶς θὰ γίνῃ ἡ ἀναμόρφωσις; Ἢ γίνῃ λοιπὸν μὲ τὴν εὐρεσιν καὶ μὲ τὴν μίμησιν. Μερικοὶ εὐρίσκουν καὶ καταγίνονται νὰ ξεκολλήσουν, νὰ ξεκαρφώσουν ἓνα μέρος τῆς κοινῆς γνώμης ἀπ' τὴν θέσιν του. Ἐρχεται κατόπιν ἡ διάδοσις. Ἡ μίμησις κατ' ἀρχὰς ἀργή, ἀτολμη, ἔπειτα γοργή, ἐπιδρομικὴ, συμπληρώνει τὸ ἔργον.

Ἔχει γίνῃ ἡ εὐρεσις. Ἔχουν ἐργασθῆ δι' αὐτὴν ἀληθινοὶ ἥρωες κ' ἔχουν ξεκαρφωθῆ ἀρκετοὶ ἀπὸ τὴν παράδοσιν. Λύτους τοὺς ὀνομάζουσι τῶρα ἀντεθνικοὺς καὶ ἔθνοκτόνους. Ἐὐὸ ὄνομα τοὺς ἔδωκαν φυσικὰ οἱ καρφωμένοι. Λύτοι εἶναι οἱ νομοθέται καὶ ὀνοματοθέται. Λύτοι διανέμουσι τοὺς τίτλους. Ὁ τίτλος ἐδόθη καὶ θὰ μένει ἀκόμη διὰ κάμποσον καιρὸν, ἄς τὸ πάρομεν ἀπόφασιν, καὶ ἄς μὴν καταγινόμεθα εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἔθνοσωτῆρων.

Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς θὰ σωθοῦν μόνοι των. Οἱ ἐπίλοιποι εἶναι ἀθεράπευτοι. Ὅταν ὁ ἀλκοολισμὸς φθάσῃ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ στάδιον, ὅταν ἐκφυλισθοῦν πλέον ὁ ἐγκέφαλος καὶ τὰ ἄλλα σπλάγγνα, σωτηρία δὲν ὑπάρχει. Ὅσον περισσότερον πίνει ὁ ἀλκοολικὸς, τόσον γρηγορώτερα θὰ ἡσυχάσουν οἱ τριγυρινοὶ του. Ἐπιτεῖ ἄς μὴ λησμονοῦμεν καὶ τὰ χρυσᾶ λόγια τοῦ Μάρκου Λυρήλιου. „Πάντες εἰς ἓν ἀποτέλεσμα συνεργοῦμεν, οἱ μὲν εἰδότης καὶ παρακολουθητικῶς, οἱ δ' ἀνεπιστάτως

ὡσπερ καὶ τοὺς καθεύδοντας, οἶμαι, ὁ Ἡράκλειτος ἐργάτας εἶναι λέγει καὶ συνεργοὺς τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινόμενων. Ἄλλος δὲ κατ' ἄλλο συνεργεῖ, ἐκ περιουσίας δὲ καὶ ὁ μεμφόμενος καὶ ὁ ἀντιβαίνειν πειρώμενος καὶ ἀναιρεῖν τὰ γινόμενα... Λοιπὸν οὖν σύνες εἰς τίνας ἑαυτὸν κατατάσσεις".

Τὸ ζήτημα λοιπὸν εἶναι πῶς εἰδότης καὶ παρακωλυθητικῶς, θὰ συντελέσομεν εἰς μόρφωσιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μέσου διὰ τὰς νέας γενεάς.

Τὸ ἔργον εἶναι βαρὺ καὶ οἱ ἐργάται ὀλίγοι. Προσοχὴ λοιπὸν πρῶτ' ἀπ' ὅλα νὰ μὴν ἐξοδεύεται ἡ προσπάθεια ἄδικα καὶ μάταια.

Προσοχὴ λοιπὸν νὰ εὕρομεν ἐκεῖνα τὰ σημεῖα, τὰς διευθύνσεις, ὅπου ἡ ἀντίστασις εἶναι ὀλιγωτέρα.

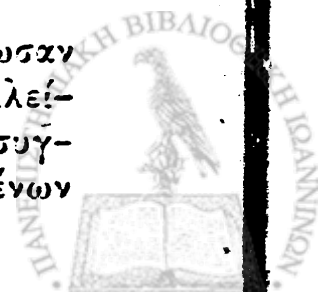
Θὰ εἶταν εὐχάριστον ἂν ὁ τύπος εὕρισκετο εἰς αὐτὴν τὴν διεύθυνσιν, ἂν μάλιστα ἀντὶ νὰ εἶναι ἀντίστασις εἶταν βοήθεια.

Ἄλλὰ εἶδαμεν παραπάνω πῶς ἐκφράζεται ἓνα μέρος τοῦ ἐγγωρίου τύπου. Δὲν ξέρω πῶς σκέπτεται ὁ ἔξω τύπος εἰς τὸ γενικόν. Ἄν ἐπιτρέπεται νὰ κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὸ ἐπόμενον δείγμα, δὲν θὰ εἶναι καὶ αὐτὸς εὐνοϊκὸς εἰς τὴν δρᾶσιν μας.

Εἰς τὰς ἀκολουθούσας γραμμάς εὕρίσκετε, φίλε κύριε, τὴν γνώμην τῆς συναδέλφου σας «Ἀμαλθείας». Τὴν γνώμην αὐτὴν τὴν ἔχει παρουσιάσει ὁ «Ταχυδρόμος» καὶ μάλιστα μετὰ πολλῶν ἐπαίνων (12 Ὀκτωβρίου 1900).

Ἡ συμφορὰ λοιπὸν συνάδελφός «Ἀμαλθεία» διὰ τῶν ἐπομένων λογικωτάτων παρατηρήσεων σχολιάζει τὴν νέαν αὐτὴν ἄσκοπον ματαιοπονίαν. Πρόκειται περὶ τοῦ δημωφισμοῦ.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι νεαροὶ τινες λόγιοι ἐν Ἑλλάδι ὑψωσαν σημαίαν ἀνταρσίας κατὰ τῆς γλώσσης μας καί, εἴτε ἐξ ἑλλείψεως τῆς δεούσης παιδεύσεως καὶ μελέτης εἴτε ἐξ ἰδιοσυγγρασίας καὶ συντηθείας, καθότι οἱ πλείστοι τῶν ἐνισταμένων

κατάγονται ἐκ μικρῶν χωρίων καὶ συνοικισμῶν, ζητοῦσι νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν γραφομένην νῦν γλῶσσαν καὶ νὰ ἐν-
στερνισθῶμεν ἐν χυδαῖκόν ἰδίωμα, τὸ ὅποιον εἶναι σύμφυγμα
κακοήγων τύπων, ξένων καὶ διεστραμμένων λέξεων, ἀπη-
γήσεων τοῦ ἀμαθεστέρου λεμβούχου ἢ τοῦ βαναυσοτέρου ὄρε-
σιβίου βοσκῶ. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά βεβαίως, καθ' ἣν ἡ
χυδαιότης ὑψώνει κεφαλὴν, διότι ἡ ἱστορία τῆς ἡμετέρας
γλώσσης πολλοὺς ἔχει νὰ δείξῃ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς κατα-
λαμβανομένους ἐκ τῆς ἐξάψεως νὰ διαστρεβλώσωσι τὴν
γλῶσσαν, ἀλλ' εὐτυχῶς αἱ ἀπόπειραι αὗται ἐθραύσθησαν ὡς
πομφόλυγες, ὡς θὰ θραυσθῇ νῦν καὶ ἡ κατὰ μίμησιν ἀπό-
πειρα τῆς ἐν Ἑλλάδι συγχρόνου ομάδος.

Προσκαλοῦνται οἱ ἔνοικοι τῶν χειμαδιῶν καὶ τῶν στρουγ-
κῶν νὰ ὑποδείξωσι ποίαν γλῶσσαν πρέπει νὰ μεταχειρίζηται τὸ
ἔθνος, πῶς νὰ γράφωμεν καὶ νὰ ὁμιλοῦμεν, πῶς νὰ ἀποτυπῶ-
μεν τὰς σκέψεις μας, ποίας ἐκφράσεις ν' ἀναζητῇ ὁ αἰρόμενος
ὑπεράνω τῶν κοιτῶν στρωμάτων.

Ἀξιοθαύμαστον εἶναι πῶς εἰς τὰς ὀλίγας αὐτὰς
γραμμὰς κατόρθωσεν ἡ συνάδελφός σας νὰ συσσωρεύσει
τόσας ὕβρεις κατὰ τῶν «ἐνισταμένων», νὰ περιφρονή-
σει μικρὰ χωρία καὶ συνοικισμοὺς καὶ νὰ ἐξευτελίσει
ἐπαγγέλματα. Μὰ εἶναι δυνατὸν, σᾶς ἐρωτῶ, φίλε
κύριε, νὰ γεννηθοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἰς μεγαλοπό-
λεις; Εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν ὅλοι καθαρεύοντα ἐπαγ-
γέλματα ἢ τὴν καθαρεύουσαν ὡς ἐπάγγελμα; Εἶναι
δυνατὸν ἔθνος ὀρεινὸν καὶ θαλασσινὸν συγχρόνως νὰ
ὑπάρξει δίχως βαρκάρηδες καὶ βοσκούς;

Ἐέρετε, ἀγαπητέ μου κύριε, τί εἶταν ἡ Ἀμάλθεια
μία φορά κ' ἕναν καιρό; Εἶταν ἡ γίδα, ἡ κατσίκα τοῦ
ἐβύζαξε τὸν Δία καὶ ἐμμέσως λοιπὸν ἔθρεψε καὶ τὴν
Ἀθηνᾶν, τὴν θεὰ τῆς σοφίας, ἡ ὅποια εἶταν στὴν
κεφαλὴ τοῦ Διός. Ὁ Ζεὺς ἐτίμησε τὴν παραμᾶνα
του. Εἶταν τότε καλοὶ καιροί. Ὁ μεγαλείτερος θεὸς
δὲν περιφρονοῦσε τοὺς βοσκούς, τὰ γίδια, τὰ πρόβατα,
τὰ χειμάδια. Μὰ μήπως τάχα ὁ θεάνθρωπος σωτήρ
μας δὲν ἐγεννήθη μέσα σὲ μιὰ στάνη;

Ὁ Ζεὺς λοιπὸν ἅμα ἀποκόπηκε, περήφανος σὰν
μεγάλος θεὸς ποῦ εἶταν, δὲν καταδέχθηκε νὰ ἀφήσει τὴν
παραμύθια του νὰ βυζιάξει ἄλλον, καὶ οὔτε ἔστρεξε νὰ
τὴν ἀφήσει νὰ περιφέρεται γριὰ καὶ στεῖρα στὸν κόσμος.
Τὴν ἀνέβασε λοιπὸν στὸν οὐρανὸ καὶ τὴν καλοβόλεψε
ἀνάμεσα στὰ ἄστρα.

Καλὰ εἶναι τὰ μεγάλα ὀνόματα, ἀλλὰ ἐπιβάλλουν
καὶ μεγάλας ὑποχρεώσεις.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι καὶ ἀπὸ τὸν τύπον ἐν γένει δὲν
ἔχομεν νὰ περιμένομεν σημαντικὴν βοήθειαν. Τὰ φύλλα
του τ' ἀνανεώνει καθ' ἡμέραν ὁ τύπος μας, ἀλλὰ τὰς
ιδέας του τὰς ἔχει, φαίνεται, στερεοτυπήσει.

Θὰ ἔχομεν ἄραγε νὰ περιμένομεν βοήθειαν ἀπὸ τοὺς
διδασκάλους καὶ τὰς τοπικὰς ἐφορίας; Διδασκάλους μὲ
καθαρὰν συναίσθησιν, ποῖα εἶναι αἱ ἀληθινὰ ἀνάγκαι
τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας, ἔχομεν. Ἀλλὰ ἐκτὸς τοῦ ὅτι
εἶναι ὀλίγοι, ὀλιγώτατοι, μετρημένοι, τοὺς εἶναι ἀπο-
λύτως ἀδύνατον νὰ κάμουν τίποτε συστηματικόν. Ἀντι-
στέκονται αἱ τοπικὰ ἐφορίαί. Κι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς
φαίνεται παράξενον. Ἐνθυμεῖσθε τί εἶπεν ἄλλοτε ὁ ἐγγώ-
ριός μας τύπος: «Οἱ ἀνακινήσαντες τὸ ἀνύπαρκτον
»ζήτημα ἐν Ἀθήναις δὲν ἀφῆκαν οὐδ' αὐτὸν τὸν ὑπουρ-
»γὸν τῆς παιδείας νὰ ἀσχοληθεῖ ἡσύχως εἰς ἄλλα πολὺ
»σοβαρώτερα καὶ δι' αὐτὸν καὶ διὰ τὸ ἔθνος ζητή-
»ματα».

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι κ' ἐδῶ κάτι παρόμοιον τρέχει.
Δὲν λέγω ὅλοι, μὰ οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς
κυρίους θὰ καταγίνονται ἡσύχως, ὑποθέτω, εἰς πολὺ
σοβαρώτερα ἔργα, καὶ δὲν ἔχουν καιρὸν νὰ χάσουν διὰ
τόσον εὐτελεῖ ζητήματα, πῶς δηλαδὴ τὸ παιδί πρέπει
νὰ μάθει νὰ διαβάζει καὶ νὰ γράφει.

Τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς θὰ μένει πάντα ὅτι τὰ
παιδιά εἶναι ἀναγκασμένα νὰ δώσουν ἐξετάσεις. Ἄμα

δὲν ξέρουν τὴν γλῶσσαν, ἣν ἀπεκάλησεν ὁ Κοραΐς καὶ ἐτελειοποίησαν οἱ νεώτεροι, δίπλωμα δὲν ἔχει.

Ἔλοιπὸν ; καὶ τὸ συμπέρασμα ; Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὅλα θὰ μείνουν εἰς τὰς θέσεις των, ὅλα θὰ ἐξακολουθήσουν ἡσυχῶς τὰ σοβαρώτερα ἔργα των.

Ὅποιος ἔχει ὄρεξιν, δύναμιν, θέλησιν, ἃς κοπιᾷ εἰς τὸ ἔργον, μὲ τὴν ἀπόλυτον πεποίθησιν ὅτι, ὅσον καὶ ἂν εἶναι ἡ ἀφετηρία μικρὰ καὶ τὰ ἐμπόδια μεγάλα, τὸ ἔργον θὰ γίνῃ καὶ θὰ γίνῃ μάλιστα καὶ γρήγορα, ἀμὰ ἐννοήσομεν καὶ κατορθώσομεν νὰ ὑπερνικήσομεν τὰ ἐμπόδια.

Τὰ ἐμπόδια εἶναι δύο εἰδῶν. Τὰ ἐξωτερικὰ τὰ εἶδαμεν. Εἶναι οἱ σοβαρώτεροι καὶ τὰ σοβαρώτερα ἔργα εἰς τὰ ὁποῖα καταγίνονται. . . . Αὐτὰ τὰ ἐμπόδια πρέπει νὰ τ' ἀποφύγομεν τώρα. Θὰ ἐκλείψουν μονάχα τοὺς ἀργότερα.

Τώρα πρέπει νὰ σηκώσομεν ἀπ' τῆ μέση τὰ ἐσωτερικὰ ἐμπόδια. Αὐτὰ κατασπαταλοῦν τὴν ἐνέργειαν εἰς συζητήσεις μόνον, ἐνῶ πρέπει νὰ ὀργανωθοῦμεν, νὰ συγκεντρώσομεν τὴν ἐνέργειάν μας πρὸς μίαν διεύθυνσιν.

Τὰ ἐσωτερικὰ ἐμπόδια λοιπὸν εἶναι ἡ διχογνωμία καὶ ἡ ἀσυνεργία. Εἴμεθα πολὺ ἀντεθνικοὶ, μὰ ὄχι ἀρκετὰ ἐθνοκτόνοι. Ἐξηγοῦμαι οἱ αὐτοκαλούμενοι ἐθνοσωτῆρες μᾶς ἐβάπτισαν ἀντεθνικοὺς καὶ ἐθνοκτόνους. Ἐμεῖς πρέπει νὰ κατορθώσομεν νὰ ὁμοιάζομεν τόσον, ὥστε νὰ μᾶς λέγουν ὅλους ἐθνοκτόνους. Διότι ἐθνοκτόνοι εἶναι μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον προσβλητικὸν ἐπίθετον. Τί κάμνομεν κυρίως ἐμεῖς ; σκοτώνομεν, ναι, ἀλλὰ ὄχι τὸ ἔθνος, σκοτώνομεν τὰ φαντάσματα ποῦ τυραννοῦν καὶ φοβερίζουν τὸ ἔθνος.

Καὶ λοιπὸν πρέπει ὅλοι μας νὰ κατορθώσομεν νὰ ἐργαζόμεθα πρὸς μίαν διεύθυνσιν.

Κάμποσοι ἔχουν μίαν ἀναπαυτικὴν θεωρίαν καὶ πρέ-

πει νὰ τὴν ἀφήσουν. Φρονοῦν ὅτι ὅλα θὰ γίνουν σιγὰ σιγὰ. Ἀλλὰ τὸ σιγὰ σιγὰ αὐτὸ, ἂν τὸ ἀναλύσει κανεὶς, θὰ ἴδῃ ὅτι τίποτε ἄλλο δὲν σημαίνει παρὰ ὅτι θὰ γίνουν ὅλα σ' ἓνα διάστημα χρόνου ἀόριστον καὶ μονάχα των.

Εἶναι ἀλήθεια πῶς κι' ἄλλοῦ αἱ ἐκπαιδευτικαὶ ἀναμορφώσεις ἔγιναν σιγὰ σιγὰ. Ἀλλ' ἐδῶ πρέπει νὰ προσέξομεν. Δὲν πρόκειται νὰ κάμομεν ἐκπαιδευτικὴν ἀναμόρφωσιν. Ὅχι, καθόλου. Πρόκειται νὰ ἐτοιμάσομεν τὸ μέσον, μὲ τὸ ὁποῖον θὰ μπορέσει ν' ἀρχίσει, μὰ καὶ νὰ διεκπεραιωθεῖ κάθε ἐκπαιδευτικὴ ἀναμόρφωσις. Ἀλλέως, ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν ἐπιχειρήσομεν, ἡ προσπάθεια διδασκάλων καὶ μαθητῶν δὲν θὰ μεταβάλλεται εἰς ἔργον ὠφέλιμον, μάθησιν δηλαδὴ καὶ μόρφωσιν μὲ εὐκολίαν καὶ χαρὰν, ἀλλὰ θὰ μεταβάλλεται εἰς τριβὴν μηχανικὴν ἄσκοπην, ἀνόητην, κουτὴν. Αὐτὰ εἶναι νόμοι τῆς μηχανικῆς. ἐδῶ τῆς μηχανικῆς τῆς διανοητικῆς.

Πολλοὶ φρονοῦν ὅτι κάθε ἀσθένειαν καὶ μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ εἶναι εὐκολον νὰ θεραπεύσωμεν μὲ νομοσχέδια.

Δὲν ξέρω, φίλε κύριε, ἂν πιστεύετε κ' ἐσεῖς ἀκόμη σ' αὐτὰ τὰ φυλαχτά. Ἐπιτρέψατέ μου ὁμως νὰ σᾶς πῶ τί ἐντύπωσιν μοῦ κάμνουν. Ὑποθέστετε ὅτι ἔχετε ἓνα μύλον ποῦ χρειάζεται δέκα τόννους πετροκάρβουνα γιὰ ν' ἀλέσει ἓνα σακκὶ σιτάρη, καὶ σ' τὸ τέλος τ' ἀλέθει χειρότερα παρ' ἂν τὸ χοντροκοπανίζατε μέσα σ' ἓνα γουδί. Καλεῖτε τότε τοὺς ἀνθρώπους σας καὶ τοὺς δίνετε σοβαρωτέρας διαταγὰς νὰ βγάλουν τὸ ἀλεῦρι πιὸ φιλὸ, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ γίνεταί ψωμί. Τοὺς λέτε νὰ μὴν καίουν τόσα κάρβουνα ἢ νὰ καίουν καὶ τὸ διπλὸ, νὰ μὴν ἀφίνουν τὴ μηχανὴ νὰ ξεκουφαίνει τὴ γειτονιά ἀπ' τὸν κρότο κ.τ.λ. Νομίζετε ὅτι μὲ ὅλας αὐτὰς τὰς σοβαρωτέρας διαταγὰς θὰ ἔχετε ἀλεῦρι ποῦ νὰ γίνεταί ψωμί; Καὶ ἀφίνω κατὰ μέρος τὸ ζήτημα

τοῦ τί θὰ σᾶς στοιχίσει τὸ κάθε σακκὶ ἀλεῦρι· ὅταν τὰ χρήματα εἶναι ξένα, δὲν τὰ πολυσυλλογιέται κανεῖς. Νὰ αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν μου κάμνουν τὰ νομοσχέδια. Εὐκόλον εἶναι νὰ δίνει κανεῖς διαταγὰς, δύσκολον, πολὺ δύσκολον εἶναι νὰ ξέρει κανεῖς ἐκ πείρας ἂν μποροῦν ἢ δὲν μποροῦν νὰ ἐκτελεσθοῦν, καὶ πῶς θὰ ἐκτελεσθοῦν ὅσον τὸ δυνατόν εὐκολώτερα, φθηνότερα, συμφερώτερα. Συμπεραίνω λοιπὸν ὅτι καὶ ἡ λέξις νομοσχέδιον θὰ ἔχει (κ' αὐτὴ σὰν τὴν λέξιν ἐθνοκτόνος) κάποιαν καθαρειόντως νεοελληνικὴν, πολιτευτικὴν καὶ κρυπτογραφικὴν σημασίαν.

Νομοσχέδιον σημαίνει διαταγὴν σοβαρὰν, ἂν θέλετε μάλιστα σοβαρωτέραν, ἀλλὰ μόνον τοῦτο ὅχι καὶ τόσον σοβαρὰν, ὥστε νὰ ἐκτελεσθεῖ. Καὶ ὁ λόγος εἶναι ὅτι τῆς λείπει κάτι αὐτῆς τῆς διαταγῆς. Κι' αὐτὸ τὸ κάτι εἶναι προνομοσχεδιακόν.

Εἰς αὐτὴν λοιπὸν τὴν προνομοσχεδιακὴν ἐργασίαν πρέπει νὰ καταγίνομεν ἐμεῖς. Πρέπει νὰ καταγίνομεν πλὴν ὅχι χωριστὰ ὁ καθένας ἀλλὰ ὅλοι μαζί καὶ πρὸς μίαν διεύθυνσιν. Διότι δὲν πρόκειται νὰ δείξει ὁ καθένας μας πῶς ἔλυσε τὸ ζήτημα διὰ λογαριασμὸν του, διὰ τὰς προσωπικὰς του, τὰς φιλολογικὰς ἀνάγκας, ἀλλὰ πρόκειται νὰ μορφώσομεν τὸ γλωσσικὸν ὄργανον διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, ὅχι τὴν ἐκπαίδευσιν τὴν κάτω ἢ τὴν μέσην ἢ τὴν ἄνω ἢ τὴν λαϊκὴν ἢ τὴν διαπρεπῆ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν ὅλην, ἀπὸ τὸ σχολεῖον τῆς γειτονιάς ὡς τὴν Ἀκαδημίαν.

Καὶ διὰ τὰ τὸ κατορθώσομεν αὐτὸ πρέπει νὰ παύσει ἡ πολυγωνία, ἡ διχογωνία, νὰ ἐπέλθῃ μετὰξὺ μας, ἂν ἔχι ὁμοφωνία, μιὰ συμφωνία. Ἀλλέως δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀρχίσει συνεργασία, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐργασία, ἀλλὰ θὰ περιοριζόμεθα κ' ἐμεῖς εἰς ἀντισχέδια ὅπως οἱ ἄλλοι εἰς νομοσχέδια.

Πῶς θὰ ἐπέλθει αὐτὴ ἡ συμφωνία; Ἐὰν ὁ καθένας ἀφήσει τὸ ἐγὼ τοῦ πρὸς στιγμὴν, θὰ ἰδοῦμεν ὅλοι μας ὅτι ὑπάρχουν κοινὰ σημεῖα πρὸς συνεννόησιν καὶ μία ἀφετηρία πρὸς συνεργασίαν.

Ἡ γλῶσσα εἶναι ὄχι ἀπλῶς ἀνθρώπινον ἀλλὰ κοινωνικὸν καθεστὸς. Εἰς τοῦτο συμφωνοῦν ὅλοι. Κοινωνικὴ ἄρα πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ θεωρία, ἡ ὁποία θὰ συγκεντρῶσει ὅλων τὰς πεποιθήσεις καὶ θὰ ὀδηγήσει τὸ ἔργον.

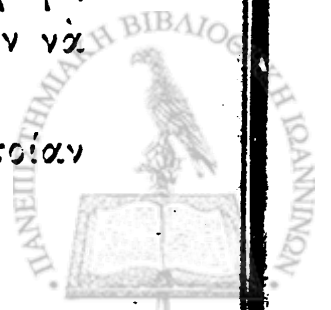
Εἰς τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμὸν ἔχομεν τὸ ἄτομον καὶ τὴν ὁμάδα καὶ τὰς σχέσεις των. Ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀτόμου τείνει ἀκατάπαυστα νὰ παράγει διαταράξεις τῆς ἰσότητος, διαταράξεις τῆς ὁμοιότητος, δηλαδὴ ἀνισότητος, ποικιλίας, διαφορώσεις τῆς ὕλης, τοῦ ἠθους, τοῦ νοῦ.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ ἀλληλεγγύη τείνει ν' ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸ ὅλον τὴν ἰσότητα, τὴν ὁποίαν ἔχει διαταράξει εἰς τὰ μέρη ἡ προσπάθεια τοῦ ἀτόμου.

Τὸ σύνθετον τῶν δύο αὐτῶν τάσεων εἶναι προῖόν, εἶναι πρόοδος μὲ ἰσορροπίαν, ἐνόσω, ἐννοεῖται, ὁ κοινωνικὸς ὀργανισμὸς κατορθώνει νὰ διατηρεῖ τὴν υἰεΐαν του.

Συμβαίνει δηλαδὴ κάτι ἀνάλογον μὲ τὰ συμβαινόντα εἰς τὴν ὀργανικὴν φύσιν, ὅπου τὸ ἓνα, τὸ προῦποκείμενον, ἀνελίσσεται ἄνισα καὶ διαφορετικὰ εἰς τὰ μέρη του, ὅπου ὕλη, δύνამις, νοῦς εἶναι αἱ ἐκφάνσεις τῆς διαφορώσεως αὐτῆς, καὶ ὅπου τὰ διαφορετικὰ αὐτὰ καὶ ἄνισα συγκρατεῖ εἰς ἓνα ὅλον ὀργανισμὸν ἢ ἀλληλεγγύη, ἢ συνθήκη τῆς κοινῆς των ἀνελίξεως. Δίχως τὴν συνθήκην αὐτὴν θὰ εἶταν ἀδύνατον εἰς τὰ μέρη τοῦ ὅλου, τὰ πλέον προχωρημένα εἰς τὴν ἀνέλιξιν νὰ τὴν ἐξακολουθήσουν.

Ἡ ἀλληλεγγύη λοιπὸν ἢ κοινωνικὴ, τὴν ὁποίαν

συνήθως θεωρούμεν ὡς παράγγελμα τῆς ἠθικῆς, γίνεται ὀργανικὴ καὶ ζωτικὴ ἀνάγκη.

Πρόσθεσε ὡς συνέπειαν, ὅτι ἐνόσω ὁ κοινωνικὸς ὀργανισμὸς διατηρεῖ τὴν ὑγείαν του καὶ ἀκμάζει θὰ ῥέπει φυσικὰ νὰ καταστήσει διὰ τῆς ἀλληλεγγύης τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀτόμου ὀλιγώτερον ἐπίπονον διὰ τὸ ἄτομον, πλεον ὠφέλιμον διὰ τὸ ὅλον, διὰ τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμόν.

Ἐὰν ἡ γλῶσσα εἶναι κοινωνικὸν καθεστὸς, ἡ θεωρία αὐτὴ θὰ ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸ γλωσσικὸν καὶ εἰς τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας ζήτημα.

Μόλις ἐσχάτως κατόρθωσα νὰ προμηθευθῶ τὴν πραγματείαν τοῦ Herbert Spencer περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ ὕφους¹. Ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος προτείνει τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκονομίας πρὸς ἐρμηνείαν ὅλων τῶν φραστικῶν φαινομένων. Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ τῆς οἰκονομίας ὅπως τὴν ἐννοοῦμεν συνήθως εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον. Μήπως τάχα δὲν βλέπομεν κάθε ἡμέραν εἰς τί ἐλεεινότητα ἐκφυλίζεται ἡ φειδωλία τοῦ ἀτόμου, εἰς τί ἀθλιότητα βυθίζει ἡ φιλαργυρία καὶ τὸν φιλάργυρον καὶ τοὺς τριγυρινούς του; Εἰς ἀνάλογα δύναται νὰ φέροι καὶ τὴν γλῶσσαν ἢ ἀρθρωτικὴ, ἢ φραστικὴ ἐν γένει, οἰκονομία τοῦ ἀτόμου, ὅταν ἐκφυλίζεται.

Ὅπως λοιπὸν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχομεν κριτήριον διὰ τὴν ἠθικὴν ἀγωγὴν τοῦ κάθε ἀτόμου, ἀλλέως παρὰ ἂν πάρομεν τὴν κοινωνίαν ὡς ἓνα ὅλον ὀργανισμένον— ὅπως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχομεν οἰκονομολογικὸν κριτήριον, παρὰ ἔαν ἀποβλέψομεν εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον τῆς ὀργανισμένης ομάδος, εἰς τὴν ὀργάνωσιν

¹ H. Spencer. The philosophy of style. T. H. Wright. edited with notes by Fred N. Scott. — Boston. Allyn and Bacon.—1895.

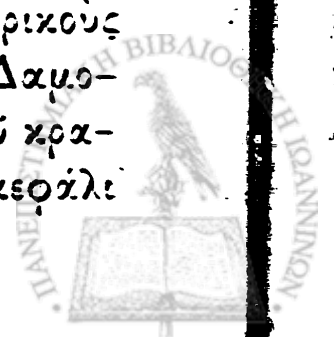

της. τὴν βιομηχανικὴν κατατομὴν τῆς ἐργασίας, σωστὴν συνεργασίαν, ἀνταλλαγὴν εὐκολιῶν κλ. παρόμοια καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν, ἡ οἰκονομία ἡ φραστικὴ δὲν ἐξετάζεται ἀπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ ἀτόμου ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ ὅλου τῆς ομάδος.

Ἡ γλῶσσα βαστάζει καὶ μεταφέρει ἐνέργειαν νοεράν. Μέτρον τῆς ἀξίας τοῦ ἀγωγοῦ, τοῦ φορέως αὐτοῦ, εἶναι λοιπὸν ὄχι κυρίως ἡ ἀτομικὴ εὐκολία τοῦ καθενός, ἀλλὰ ἡ εὐκολία, μὲ τὴν ὁποίαν βλέπομεν τὸν φορέα. τὸ φραστικὸν μέσον, νὰ μεταβιβάσει τὸ νοερόν του περιεχόμενον ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἄλλην μονάδα τῆς κοινωνικῆς ομάδος, ἡ εὐκολία λοιπὸν τῆς συναλλαγῆς. Τότε μόνον ἔχομεν ἀληθινὴν οἰκονομίαν, διότι τὸ ποσὸν τῆς ἐνεργείας των, ὅσων χρειάζονται πρὸς συνεννόησιν αἱ μονάδες, τὸ οἰκονομοῦν, δηλαδὴ οὔτε τὸ κρύπτουν ὡς φιλάργυροι, ἀλλὰ οὔτε τὸ σπαταλοῦν, ἀλλὰ τὸ ἐξοδεύουν εἰς τὰς συναλλαγὰς των μὲ οἰκονομίαν — δηλαδὴ προσπαθοῦν νὰ ἐλαττώσουν τὸ μέρος τῆς ἐνεργείας, ὅσον χρειάζεται πρὸς ἐρμηνείαν τῶν σημείων, ὥστε ν' αὐξάνει τὸ ποσὸν τῆς ἐνεργείας, ὅσον ἔχουν νὰ διαθέσουν διὰ τὴν ἀντίληψιν καὶ κατὰληψιν τοῦ νοεροῦ περιεχομένου.

Ἴδού λοιπὸν μὲ ὀλίγα λόγια αἱ θεωρίαι. Ἄς ἰδοῦμεν τώρα ἂν ἡ μία ἢ ἡ ἄλλη ἢ καὶ οἱ δύο μαζὶ εἶναι ἱκαναὶ νὰ διαφωτίσουν τὸ πρόβλημα, ὄχι μόνον τὰς γενικὰς γραμμὰς, ἀλλὰ τὰς λεπτομερείας ὅλας, ὄχι μόνον τὰ φαινόμενα τοῦ γλωσσικοῦ ὀργανισμοῦ τὰ γενικὰ ἀλλὰ καὶ τὰ φαινόμενα τὰ μερικὰ τῶν συστατικῶν τοῦ γλωσσικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἄς ἐξετάσωμεν πρῶτ' ἀπ' ὅλα τοὺς ἱστορικοὺς λόγους. Ἄς ξεκρεμάσωμεν αὐτὸ τὸ ξίφος τοῦ Δαμοκλέους. Ἄς κόψομεν ἄφοβα τὴν σάπια κλωστὴ ποῦ κρατεῖ κρεμασμένο τὸ σπαθί. καὶ τὸ ἐπάνω ἀπ' τὸ κεφάλι

μας. Νὰ ἔπεσεν αὐτὴ ἡ τρομερὴ κάμα, μὰ παρὰ ξένο !
δὲν κατόρθωσε νὰ χωθεῖ οὔτε μιὰ γραμμὴ μέσ' τῆ γῆ.
'Απίστευτο, τί ἑλαφρὸ ποῦ εἶναι τὸ φρικτὸ αὐτὸ σπαθί !
τὰν κουφοξυλιάς ψίχα. Πῶς νὰ μᾶς φοβερίζει τόσο
καιρὸν τώρα ! Ἐλαμπε, μὰ ἡ λάμψη ἐκείνη δὲν
εἶταν ἄλλο παρὰ μιὰ φλοῦδα, λίγο χρυσόχαρτο κολλη-
μένο τριγύρω στὴν κουφοξυλιά ! Πάει ὁ Ἐφιάλτης !
Αὐτοὶ οἱ ἱστορικοὶ λόγοι δὲν εἶταν τίποτε ἄλλο παρὰ
μιὰ διατάραξις, ἔπειτα μιὰ διακοπὴ εἰς τὴν ἀλληλεγ-
γύην τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον. Αὐτὸ καὶ τίποτε ἄλλο.

'Ας ἀνατρέξομεν εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς γλώσσης. Ἄς
ὑποθέσομεν ὅτι εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἡ ὁμιλου-
μένη καὶ γραφομένη εἶταν διαφορετικαί, πολὺ διαφορε-
τικαί, ἂν θέλετε ἡ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλην. Τί μπορούσεν
ὁμως νὰ σημαίνει αὐτὴ ἡ διαφορὰ ; Τίποτε ἄλλο παρὰ
ὅτι ἡ προσπάθεια τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν ἔφερε τὸν κοινὸν
γλωσσικὸν θησαυρὸν εἰς πρόοδον, εἰς ποικίλην πολυ-
μερῆ βλάστησιν, ὅχι ὁμως ποτὲ εἰς χωρισμὸν τῆς ἀλλη-
λεγγύης. Ὅχι λοιπὸν, ποτὲ, εἰς τὸ πᾶς ἄνθρωπος
ὀφείλει ἐν ὄρα σχολῆς, μάλιστα δὲ σὺ, ὦ παῖ, ἀπὸ τὸ
ἓνα μέρος καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο *Χαιρεκράτη, παιδί μου,*
φέρ' τὸ νοῦ σὶ τὸ κεφάλι σου. Ὅσῃν λοιπὸν καὶ ἐν τὴν
ὑποθέσομεν τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς γλώσσης τοῦ
λαοῦ καὶ τῆς γλώσσης τῶν πεπαιδευμένων, τίποτε ἄλλο
δὲν μπορούσε νὰ σημαίνει παρὰ ὅτι τῶν ἐξόχων αὐτῶν
ἀνδρῶν ἡ νοερὰ βλάστησις ἔφερε καὶ τὸν κοινὸν γλωσ-
σικὸν θησαυρὸν εἰς θαλερὰν βλάστησιν πρὸς ὅλας τὰς
διευθύνσεις, ὅχι ὁμως ποτὲ ὅτι ὁ Ἀθηναῖος ὁ θέλων νὰ
μεταβῆ ἀπὸ τὴν ἀγραμματοσύνην εἰς τὸν γραμματι-
σμὸν εἶταν ἀναγκασμένος νὰ σπουδάσει ἀπὸ μωρὸ παιδί
κατὰ βάθος τὴν ἀριανὴν ἢ σανσκριτικὴν γραμματικὴν.

Τί εἶναι οἱ ἱστορικοὶ λόγοι κατόπιν ;

'Απλούστατα κοινωνικὰ ἀνατροπαί, διαταράξεις

εις τὴν ἀλληλεγγύην. Ἡ πρώτη διατάραξις δὲν παύει, τὴν διαδέχονται κατὰ συνέχειαν καὶ κατὰ τὴν ἴδιαν φορὰν ἄλλα καὶ ἄλλα, ἕως ὅτου ἐπέρχεται χωρισμὸς εἰς τὴν ἀλληλεγγύην. Τὸ ὅλον τῆς ομάδος ἐναρμόζεται πρὸς τὰς νέας συνθήκας, ζῆ καὶ ἐξελίσσεται σύμφωνα μ' αὐτάς. Τὰ μέρη ἐκεῖνα τῆς ομάδος ὧσων ἄλλοτε ἢ ἀτομικὴ προσπάθεια ἔτεινε νὰ προάξει τὴν ὀλότητα, σταματοῦν καὶ γίνονται οἱ φορεῖς τῆς παραδόσεως αὐτῆς ἢ λαμπρότης τοὺς ἐλκύει καὶ δικαίως. Πλὴν παύει κατ' ἀνάγκην ὀργανικὴν καὶ ἡ ἐξέλιξις των. Ἡ μίμησις ἀντικατασταίνει τὴν βλάστησιν.

Τί εἶναι τώρα, σήμερα οἱ λόγοι οἱ ἱστορικοὶ; Φάσματα. Τὸ σπαθὶ τοῦ Δαμοκλέους πεσμένο κάτω. Ἄς τὸ σηκώσομεν καὶ ἄς τὸ κρύψομεν εἰς τὸ ἱστορικὸν ἢ ἐθνογραφικὸν-μας μουσεῖον. Ἡ ἐξέλιξις μᾶς ἔφερεν εἰς ἓνα νέον καθεστὸς, νέον καθ' ὅλα. Ἀλληλεγγύη λοιπὸν καὶ δρᾶσις τοῦ ἀτόμου ὀργανίζονται ἐκ νέου.

Τί θὰ εἶναι τώρα τὸ γλωσσικὸν καθεστὸς εἰς τὸ νέον κοινωνικὸν καθεστὸς; Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡ ἀνέλιξις ἔχει διὰ τῆς φθορᾶς καὶ γενέσεως διατηρήσει ζωντανόν.

Αὐτὸ εἶναι τὸ νέον γλωσσικὸν καθεστὸς. Ἄς ἰδοῦμεν τώρα πρὸς τί θὰ τείνει ἡ προσπάθεια τοῦ ἀτόμου. Νὰ φέρει, καθὼς εἶπαμεν, διαταράξεις, ἀνισότητας, ποικιλίας, διαφορώσεις καὶ δι' αὐτῶν κινήσιν πρὸς τὰ ἔμπρός.

Τὸ σύνθετον προϊὸν τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῶν προσπαθειῶν τῆς μονάδος εἶναι πρῶτος τοῦ νέου ὀργανισμοῦ μὲ ἰσορροπίαν.

Αὐτὰ εἶναι ἡ ζωτικὴ ἀνάγκη τοῦ νέου ὀργανισμοῦ, ὁ νέος-κοινωνικὸς θεσμὸς, ἡ ἀνωτάτη ἠθικὴ ἀπαίτησις, ὅλα μαζί.

Περιττὸν νὰ προσθέσω ὅτι τὸν νέον ὀργανισμόν τὸν παραδεχόμεθα ἐδῶ μὲ ὑγείαν καὶ τάσιν πρὸς πρόοδον.

Ἀλλέως θὰ πέσομεν εἰς τὴν νοσογραφίαν, δηλαδὴ εἰς τὴν κλινικὴν ἀνάλυσιν τῶν φαινομένων, ὅσα παρατηροῦμεν ἐπὶ τῶν διαπρεπῶν, τῶν Συγκλητικῶν, τῶν Οἰδιπόδων, τῶν ὑλακτικῶν καὶ καρχάρων κυνῶν.

* Ἄς ἔλθομεν τώρα εἰς τὸ κύριόν μας ζήτημα. Πῶς δηλαδὴ θὰ σχηματισθεῖ τὸ μέσον, τὸ ὄργανον, μὲ τὸ ὁποῖον θὰ δώσομεν ὀργανικὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τὸ νεοοργανισμένον καθεστὸς. Ὅ,τι ἔφερεν ἐπάνω μας ἡ ἀνέλιξις δὲν γυρνᾷ πίσω καὶ κάθε παλινδρομικὴ ἀπόπειρα μεταβάλλεται εἰς καρκινοβασίαν. Λοιπὸν ἀπὸ τώρα ἐμπρός. Ἐὰν τὸ ἐννοήσουν αὐτὸ οἱ ἔξοχοι ἄνδρες τῆς ὁμάδος, εὐτυχία των καὶ εὐτυχία τῆς ὁμάδος. Ἐὰν ὄχι, ἡ προσπάθεια τῶν ἐξόχων μονάδων δὲν εἶναι πλέον ὀργανισμένη μὲ τὴν ὁμάδα, τὸ προϊόν τῆς προσπάθειας των θ' ἀποσυνθέτεται καὶ τὸ μεγαλείτερόν του μέρος θὰ μεταβαίνει εἰς ἀνόργανον κατάστασιν. Οἱ διαπρεπεῖς λοιπὸν τότε ἀποτελοῦν ξεχωριστὴν σύγκλητον, ἀλλ' ὅμως δὲν ἐμπρέπουν πλέον εἰς τὴν ὁμάδα, καὶ ἄρα ἀδύνατον νὰ εἶναι ἔξοχοι, δηλαδὴ «ἐκπρεπέες ἐν πολλοῖσιν». Ὅσον καὶ ἂν ἐπιβάλλονται, ἡ ἐναλλαγὴ τῆς ὕλης καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ νέου ὀργανισμοῦ θὰ τοὺς ἀποβάλλει, ὡς οὐσίας ἀκαταλλήλους νὰ ὀργανωθοῦν καὶ θὰ τοὺς ἀντικαταστήσει μὲ ἄλλας μονάδας καταλλήλους νὰ ὀργανωθοῦν.

Εἰς τὸ νέον καθεστὸς ἔχομεν λοιπὸν νὰ φροντίσομεν πῶς θὰ ὀργανωθοῦν ἡ ἀλληλεγγύη καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ ἀτόμου, πῶς τὸ ἄτομον νὰ μὴν ἐμποδίζεται, ἀλλὰ καὶ νὰ εὐκολύνεται εἰς τὰς προσπάθειας του, πῶς νὰ ὠφελεῖται ἀπὸ αὐτὰς ἡ ὁμάς ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον.

Ἐχομεν ὀρισμένα σημεῖα ἀπ' ὅπου ἀρχίζει ἡ ὀργάνωσις ; — Ναί. — Τὸ παιδί. — Πῶς νὰ τὸ θεωρήσομεν τὸ παιδί, ὡς μονάδα ἢ ὡς ὁμάδα ; τὸ παιδί περιέχει

καὶ τὰ δύο, τὴν οὐμάδα ὅχι ρηθασμένην εἰς διαφορώ-
σιν, τὴν μονάδα μὲ τὰς τάσεις ποῦ θὰ φέρουν τὰς
διαφορώσεις.

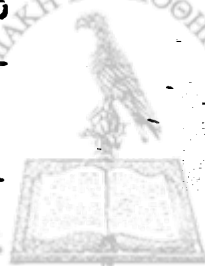
Ἔτσι συμπληρώνεται ἡ κοινωνικὴ θεωρία, τὴν ὁποίαν
ἐπρότεινα — μεταβαίνει τὸ πρόβλημα ἀπὸ τὸ περιορι-
σμένον ἐγὼ εἰς τὸ περιεκτικὸν αὐτὸ καὶ τῆς μονάδος
καὶ τῆς οὐμάδος — ἡ λύσις δὲν μᾶς ἐπιβάλλεται ὡς κάτι
ἄμεσον καὶ τελειωτικόν, ἀλλὰ γίνεται παρακολουθητικὴ
τῆς ἀνελιζέως τοῦ νεοργανιζομένου καθεστῶτος.

Ἄς ξαναπάρομεν τὰ διάφορα σημεῖα τοῦ προβλή-
ματος καὶ ἄς προσπαθήσομεν νὰ συμφωνήσομεν εἰς τὴν
λύσιν των.

Ἡ ψυχολογία μᾶς ἔδειξε τετραγωνικᾶ πῶς θὰ μετα-
θεῖ τὸ παιδί ἀπὸ τὴν ἀγραμματοσύνην εἰς τὸν γραμ-
ματισμόν.

Ἐπάρχουν κοινωνικοὶ λόγοι ἐπίσης πειθαναγκαστι-
κοὶ ὅσον καὶ ψυχολογικοὶ: Βέβαια ὑπάρχουν. Ἄς
παραβάλομεν τὴν κοινωνίαν μὲ τὸν ἀνθρώπινον ὄργα-
νισμόν. Τί κάνει ἡ ὄρασις, ἡ ὄσφρησις, ἡ ἀκοή εἰς τὸ
σῶμα μας; Μᾶς φέρνει εἰς σχέσιν μὲ τὸν περιστοιχι-
ζόντα κόσμον. Μὲ τὰς αἰσθήσεις κτίζομεν τὸν κόσμον
καὶ τὸ ἐγὼ καὶ καλοταιριάζομεν τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο.
Τὸ ἴδιον κάνει καὶ ἡ γλῶσσα εἰς τὸν κοινωνικὸν ὄργα-
νισμόν, ταιριάζει τὴν μονάδα πρὸς τὴν οὐμάδα. Ἐδῶ
παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον συγκεντρώνονται εἰς μίαν
ἐστίαν, ψυχικὴν καὶ κοινωνικὴν συγχρόνως. Παπποῦς,
γιαγιά, γέροντες, μητέρα, πατέρας, μικροὶ συνηλικιω-
ται, καὶ μεγαλείτερα παιδιὰ καὶ νέοι, ἴδου τὸ παρελ-
θόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Καὶ τὸ παιδί μὲ τὸ
γλωσσικόν του αἰσθητήριον καὶ κινητήριον θὰ κτίσει τὸ
γλωσσικόν του ἐγὼ καὶ θὰ ταιριάσει πρὸς τὸν ψυχι-
κὸν καὶ κοινωνικὸν αὐτὸν κόσμον.

Ἴδου λοιπὸν ὅτι ὅχι μόνον ψυχικῆ, ἀλλὰ καὶ κοι-

νωνική ανάγκη είναι να μεταβαίνει τὸ παιδί ἀπὸ τὴν ἀγραμματοσύνην εἰς τὸν γραμματισμὸν μὲ τὸ γλωσσικὸν μέσον αὐτὸ ποῦ ἔχει ἀποκτήσει προτοῦ γραμματισθεῖ.

Ἐὰν οἱ λόγοι αὐτοὶ δὲν εἶναι ἀρκετοὶ ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι.

Τί μᾶς κάνει τώρα ἡ γλωσσική μας ἐκπαίδευσις ; Δηλαδή τί ἔχει ὡς ἀρχήν, τί μεταχειρίζεται ὡς μέθοδον ;

Μᾶς διδάσκει τὴ ψευτιά. Δὲν φτάνει αὐτὸ, ἀλλὰ μᾶς τὴν ἐπιβάλλει ὡς ἀρχήν. Ἄν ἔχει ἢ δὲν ἔχει συναίσθησιν τοῦ τί κάνει, αὐτὸ εἶναι ἄλλο ζήτημα, κατ' οὐσίαν ὅμως αὐτὸ κάνει.

Ποία εἶναι ἡ μέθοδος της ἡ τεχνική, ἡ παιδαγωγική ; Νὰ ἐξοδεύει ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον καιρὸν, κόπον καὶ νοῦν διὰ νὰ φθάσει εἰς ὅσον τὸ δυνατόν μικρότερον ἀποτέλεσμα.

Πῶς μπορεῖ νὰ διορθωθεῖ αὐτὴ ἡ κατάστασις ; Ἡ ἐκπαίδευσις μας πρὶν διδάξει πρέπει νὰ διδαχθεῖ, καὶ νὰ διδαχθεῖ ἀπ' τὸ παιδί, τὸ ὁποῖον παιδαγωγεῖται ἀμέσως ἀπὸ τὴν φύσιν. Τὸ παιδί νωρὶς νωρὶς παρατηρεῖ, διανοεῖται, ἐνεργεῖ, γυμνάζεται πῶς ἡ προσπάθειά του, ὁ κόπος καὶ ἡ ἐπιτυχία νὰ εὐρίσκονται εἰς ἀντίστροφον λόγον ἢ μία πρὸς τὴν ἄλλην καὶ ἀπ' αὐτὰ πηγάζει ἡ χαρὰ, ἡ ἀνεξάντλητη εὐθυμία τῆς ζωῆς του.

Αὐτὴν τὴν μέθοδον πρέπει νὰ ἀκολουθήσει ἡ παιδαγωγική τέχνη. Ἄν δὲν τὸ κατορθώνει αὐτὸ, ἄς πᾶ' νὰ συζητεῖ ὅσο θέλει περὶ ἱστορικῶν λόγων, καὶ παλλαδίων προγονικῆς εὐκλείας, καὶ δεσμῶν γλώσσης ποῦ ἀπεκάθηρεν ὁ Κοραῆς καὶ ἐτελειοποίησαν οἱ νεώτεροι. Ἄν ἡ παιδαγωγική δὲν κατορθώνει ἀπὸ τὴν πρώτη ὥρα καὶ στιγμή νὰ φέρνει τὸ γράψιμο καὶ τὸ διάβασμα τὸ μεγαλειότερον ὠφέλιμον ἀποτέλεσμα, ἐπιστήμην

τοῦ πράγματος καὶ παιδείουσιν μὲ τὸν ἐλάχιστον κόπον, καὶ μὲ τὴν μεγαλείτερον εὐχαρίστησιν δὲν εἶναι τέχνην παιδαγωγικὴν, ἀλλ' ἀτεχνία. Εἶναι λοιπὸν ἔξω ἀπ' τὰς ζωτικὰς ἀνάγκας τοῦ νέου καθεστῶτος, ἔξω ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς, βλακώδης διὰ τὸν ἑαυτὸν της, βλαβερὴ καὶ ἀνήθικη διὰ τὰ παιδιά.

Τί ἔκαμε τὸν ἄνθρωπον αἰώνιον καὶ παντοδύναμον ; Τὸ γράψιμο καὶ τὸ μέτρημα. Μὲ τὴν μίαν τέχνην ἔγινε σιγὰ σιγὰ ὁ κύριος, ὁ ἀφέντης τοῦ κόσμου, μὲ τὴν ἄλλην, μὲ τὸ γράψιμο δηλαδὴ, δὲν ἀφίνει τὴν μάθησιν, τὰ εὐρήματά του νὰ χαθοῦν μαζὶ μὲ τὴν περαστικὴν του ζωὴν. «Αὐτὰ τὰ δύο ἔκαμαν τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνο ποῦ δὲν τὸν ἔκαμεν ἡ φύσις, παντοδύναμον καὶ αἰώνιον» (Mommson).

Μ' αὐτὰ τὰ δύο, τὰ θεῖα εὐρήματα, ἀρχίζει τὸ παιδί τὴν ἐκπαίδευσίν του, κ' εὐθύς λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν πρέπει νὰ δοκιμάσει τὸ παιδί τί δυνάμεις εἶναι αὐτὰ, νὰ αἰσθανθεῖ τὴν χαρὰν τῆς ἐπιτυχίας σὰν νὰ εἶταν αὐτὸ πάλιν ἐκ νέου ὁ εὐρέτης.

Τὸ παιδί λοιπὸν πρέπει νὰ νοιώσει ὅτι θὰ γίνει κάτι ποῦ δὲν εἶταν πρὶν, ὅτι θὰ γίνει δηλαδὴ ἓνας μικρὸς μάστορης. Κ' ἐδῶ εἰς τὴν γλώσσικὴν ἐκπαίδευσιν μπορεῖ ἀμέσως, ἐνωρὶς νὰ δείξει ὁ διδάσκαλος ὅτι καὶ ὁ ἴδιος εἶναι μάστορης καὶ τὸν μαθητὴν μπορεῖ νὰ τὸν κάμει ἓνα μικρὸ μάστορη. Δὲν πειράζει ἂν ὁ διδάσκαλος δὲν διδάσκει πολλὰ — δυναμογόνος πρέπει νὰ εἶναι κυρίως.

Ἴδου λοιπὸν καὶ οἱ τελευταῖοι λόγοι οἱ παιδαγωγικοὶ, ὅτι ἡ μετάβασις ἀπὸ τὴν ἀγραμματοσύνην εἰς τὸν γραμματισμὸν πρέπει νὰ γίνει μὲ τὸ μητρικὸν ἰδίωμα, διότι αὐτὰ ὅλα ποῦ εἶπαμεν κατορθώνονται μ' αὐτὸ καὶ μονάχα μ' αὐτό.

Καὶ λοιπὸν ἡ πρώτη μας ἀνάγκη εἶναι βιβλία ποῦ

νά κατορθώσουν νά κάνει τὸ παιδί — δηλ. ἡ συγκεν-
 τρωμένη μονάς καὶ ὁμάς — τὴν μετάβασιν τῆς ἀπὸ
 τὴν ἀγραμματοσύνην εἰς τὸν γραμματισμὸν σωστὰ,
 εὐκόλα, εὐχάριστα. Ἔχομεν λοιπὸν ἀνάγκην ἀπὸ τὰ
 πρῶτα ἐκπαιδευτικὰ βιβλία.

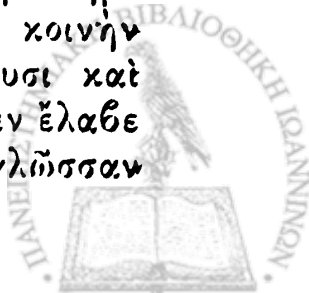
Θυμᾶστε, φίλε κύριε, ποῦ σᾶς τὸ εἶπα κάπου παρα-
 πάνω ποῦ δὲν ἔχομεν ἀλφαβητάριον καὶ ἀναγνωσμα-
 τάρια κλ. κλ. ; Πολλοὶ τὸ ἐθεώρησαν σὰν μιὰ μεγάλη
 ὑπερβολή. Τώρα ὅμως τὸ βλέπω ὅτι δὲν εἶταν οὔτε ἡ
 ἀλήθεια σωστὰ σωστὰ, καὶ γιὰ τὸ νά μοῦ ἐπιτρέψετε
 νά προσθέσω κάτι τι, ὥστε νά φθάσομεν στὸ σωστό.
 Δὲν ἔχομεν ἀλφαβητάριον καὶ ἀναγνωσματάρια, γιατί
 εἶταν ἀδύνατον νά τὰ ἔχομεν.

Πῶς θέλετε νά ἔχομεν ἀλφαβητάριον καὶ ἀναγνω-
 σματάρια ὅταν μὲ διαπρεπῆ ἐγκώμια δημοσιεύονται
 τὰ ἐξῆς :

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚῳ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙῳ

Ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων κ.
 Μιστριώτης, λαβὼν ἀφορμὴν ἔκ τινος χωρίου τοῦ «Οἰδίπο-
 δος», ὃν ἠρμήνευεν, ὠμίλησε διεξοδικώτερον περὶ τῆς
 γλώσσης καὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, εἰπὼν ὅτι ἐπανε-
 λημμένως καὶ ἡμεῖς εἶπομεν, ὅτι δηλαδὴ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖ-
 νοι, οἵτινες θέλουσι νά καταστήσωσι τὸ δημῶδες γλωσσικὸν
 ἡμῶν ἰδίωμα κυρίως ἐθνικὴν γλῶσσαν οὐδὲν ἄλλο πράττου-
 σιν ἢ κατ' αὐτοῦ τοῦ ἔθνους κακουργοῦσιν.

«Εἶναι ἐθνοκτόνοι, εἶπεν ὁ σοφὸς καθηγητὴς, ἐκεῖνοι, οἵτι-
 νες θέλουσι νά καταστρέψωσι τὴν γλῶσσαν, ἣν ἀπεκάθηρεν
 ὁ Κοραΐης καὶ ἐτελειοποίησαν οἱ νεώτεροι. Τὸ ἔθνος ἡμῶν,
 εἰάν ὑφίσταται εἰσέτι, εἰς οὐδὲν ὀφείλει τὴν ὑπαρξίν του
 τοσοῦτον, ὅσον εἰς τὴν ἐνότητά τῆς γλώσσης. Αὕτη ὑπῆρ-
 ξεν ὁ δεσμὸς, ὅστις συνεχράτει τὰ πνεύματα εἰς κοινὴν
 ἀδελφότητα. Ἄλλως τε, ἐπέειπεν, ὅλοι οἱ λαοὶ ἔχουσι καὶ
 τὴν δημῶδη αὐτῶν γλῶσσαν, κανεὶς ὅμως ἐξ αὐτῶν δὲν ἔλαβε
 τὴν γλῶσσαν αὐτὴν τοῦ λαοῦ νά τὴν καταστήσῃ γλῶσσαν

ἔθνικὴν, νὰ τὴν εἰσαγάγῃ εἰς τὰ σχολεῖα. Εἶναι τὸ μεγα-
λείτερον μνημεῖον τοῦ πολιτισμοῦ μας, τὸ ὁποῖον ἔχομεν,
ὅστις δὲν φοβεῖται τὰς ἐπιθέσεις τῶν παιδαρῶν κλ. κλ.

Τί νομίζετε, φίλε κύριε, ὅτι ἔπαθεν ὁ διαπρεπῆς
καὶ μεγαλολογεῖ ἔτσι; Ἀπλούστατα δὲν ἐγυμνάσθη-
κεν ἀρκετὰ εἰς τὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὴν γεωμετρίαν.
Ἐὰν δὲν ξεγνοῦσε τοὺς λόγους τοῦ πρώτου ἀκαδη-
μαϊκοῦ «μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσίτω», θὰ εὔρισκεν ὁ
νέος ἀκαδημαϊκὸς μὲ τὰ πέντε του δάχτυλα ποῖα εἶναι
ἡ γλῶσσα ποῦ διατήρησε τὰ πνεύματα εἰς συνάφειαν
πρὶν γεννηθεῖ ὁ Κοραῆς γιὰ νὰ τὴν καθάρει κ' οἱ νεώ-
τεροι γιὰ νὰ τὴν ἀποστραβώσουν.

Ἄφοῦ ἔλαβε ἀφορμὴν ἐκ τίνος χωρίου τοῦ Οἰδίπο-
δος ὃν ἠρμήνευεν, ἔπρεπε νὰ προσέξῃ κομμάτι καὶ εἰς
τὸν κολοσσόν του καὶ νὰ ἴδῃ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ καημένος
εἶναι Οἰδίπους ἀξιολύπητος. Κι' αὐτοῦ τοῦ κολοσσοῦ
τὰ πόδια εἶναι πρησμένα, καὶ κακὰ πρησμένα. Δὲν
τὰ βλέπει ὁ διαπρεπῆς καὶ δὲν ξέρει καὶ τὴν αἰτία.
Μὰ, ὡς εἶταν λιγάκι γιατρός, καὶ τότε θάβλεπε καὶ
τὸ πρήξιμο τῶν ποδιῶν καὶ θὰ νοῦσεν ἀμέσως καὶ
τὴν αἰτίαν. Εἶναι λοιπὸν πρησμένα τὰ πόδια τοῦ
κολοσσοῦ, καὶ εἶναι πρησμένα, διότι πάσχει ἡ καρδιά
του — ἂν δὲν εἶταν εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν ἡ καρδιά
του θά'λεγε ποτὲ τὰ παιδιὰ μὲ τόση περιφρόνηση
παιδαρέλια: — καὶ ὅταν λοιπὸν πάσχει ἡ καρδιά,
ὅσον κολοσσὸς καὶ ἂν εἶναι τινὰς, πρήσκοντα: τὰ πόδια
του, καὶ γίνεται Οἰδίπους, ποῦ δὲν ἔχει γιατρείαν.
Καὶ τότε φρόνιμα κάνει ὁ Οἰδίπους αὐτὸς, ὅταν βγαί-
νει νὰ περπατήσῃ νὰ μὴν πηγαίνει ἐκεῖ ποῦ παίζου-
ν τὰ παιδιὰ, ὅχι γιὰτὶ θὰ τοῦ ἐπιτεθοῦν — διότι τὰ πα-
διὰ λυποῦνται τὸ γῆρας καὶ μάλιστα ὅταν πάσχει
σ' αὐτὸν τὸν βαθμὸν — ἀλλὰ διότι μπόρει ἕξαφνα νὰ
μπερδέψῃ ἐκεῖ μέσα στὰ παιδιὰ, καὶ τότε τὰ ποδαῖρα

του, τὰ πρησμένα, δὲν θὰ τὸν βαστάζουν — καὶ θὰ πέσει ὁ κολοσσὸς ὁ Οἰδίπους.

Καὶ τώρα νὰ τὸ παραδεχτεῖτε πιά, φίλε κύριε, πῶς ἀλφαθητάριον καὶ ἀναγνωσματάρια δὲν ἔχομεν, γιατί εἶταν ἀδύνατον νὰ τὰ ἔχομεν. Νὰ παραδεχτεῖτε ὅτι οἱ διαπρεπεῖς, ποῦ τοὺς ἐγκωμιάζετε τόσο, μποροῦν νὰ καταγίνονται ὅσο θέλουν εἰς τὰ παλλάδια τοῦ παρακειμένου καὶ ὑπερσυντελικοῦ, ἀλλὰ παλλάδια τοῦ μέλλοντος, αὐτοὶ τούλάχιστον, δὲν ἐτοιμάζουν. "Ὅτι μπορεῖ ὁ καθένας τους νὰ γράφει τὰς σοφωτέρας περὶ Οἰδίποδος πραγματείας, καὶ τοὺς ὀγκωδεστέρους περὶ Ἀντιγόνης τόμους, ἀλλὰ ὅλοι μαζί καὶ ὁ λεγόμενος ἐπὶ κεφαλῆς εἶναι ἀδύνατον νὰ συντάξουν ἐν' ἀλφαθητάριον καὶ ἐν' ἀναγνωσματάριον, γιατί μὲ τὸν κολοσσὸν ποῦ ἐκάθηρεν ὁ Κοραῆς καὶ ἐξέκαμαν μὲ τὰ καθάρσια οἱ νεώτεροι, ἔργα τόσα μεγάλα δὲν γίνονται, ἀλλὰ τὰ μεγάλα αὐτὰ ἔργα ἀρχίζουν ἀπ' τὰ παιδαρέλια καὶ ἀπ' τὰ παιχνίδια τους

"Ὅταν λέγω αὐτὰ τὰ ἐπαναλαμβάνω καὶ τὰ ξεπανάλαμβάνω. Τὰ γυρνῶ ἀπ' ὅλας των τὰς ὄψεις, διότι πρέπει νὰ τὸ νοιώσομεν καλὰ αὐτὸ, ὅτι δὲν ἔχομεν ἀλφαθητάριον καὶ ἀναγνωσματάριον. Ἀλλέως δὲν θὰ κατορθώσομεν ν' ἀποκτήσομεν. Κανείς δὲν προσπαθεῖ ν' ἀποκτήσῃ, ὅ,τι νομίζει πῶς ἔχει.

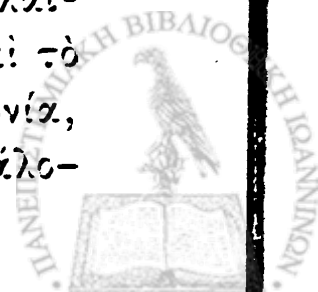
Δὲν ἔχομεν λοιπὸν ἀνάγκη ἀπὸ νομοσχέδια, ἀλλὰ ἀπὸ ἀλφαθητάριον, καὶ ἀπὸ ἀναγνωσματάρια, ποῦ νὰ μὴν περιφρονοῦν, ὅπως ἡ σμυρναϊκὴ σας συνάδελφος, τοὺς μικροὺς συνοικισμοὺς καὶ τὰ χωρία, τὰς ἀπηχήσεις τοῦ βοσκοῦ καὶ τοῦ λεμβούχου, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας νὰ λέγει σ' τὸ παιδί πῶς ἡ βάρκα του, τὰ πλεμάτια καὶ τὰ ψάρια, τὰ χειμάδια, τὰ γίδια καὶ τὰ πρόβατα, τὰ βώδια καὶ ἡ φλογέρα εἶναι μεγάλα καὶ ὠραῖα καὶ εὐγενῆ καὶ ὑψηλὰ πράγματα, διότι μὲ τὸ

βῶδι παράγει ὁ ἄνθρωπος πολιτισμὸν καὶ ἀπὸ τὴν φλογέρα βγάζει ποίησιν, ἐνῶ ἡ καθαρύουσα χαλνᾶ τὴν καρδιά, πρήσκει τὰ πόδια καὶ καταχνιάζει τὸ μυαλό μας.

Ἔχομεν ἀνάγκην ἀπὸ ἀλφαριθτάρια καὶ ἀναγνωσματοάρια, ποῦ ὅταν τὸ παιδί διαβάσει τὸ βράδυ νὰ φέγγει τὸ φτωχικό του, ποῦ νὰ γεννᾶ μέσα του ἀγάπη πρὸς τὸν κόσμον ποῦ τὸ περιστοιχίζει, ποῦ νὰ τοῦ ἐμπνέει τὴν αὐτοπεποίθησιν ὅτι εἰς κάθε τάξιν κοινωνικὴν μπορεῖ νὰ μορφωθεῖ, ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκτροχιασθεῖ νὰ νομίζει ὅτι ἔγινε διαπρεπῆς, ἂν εἰπεῖ τὴν βάρκα λέμβον, καὶ περιφρονήσει τὸν πατέρα του, τὸ μικρὸν χωρίον του ἢ τὸν συνοικισμὸν. Ἔχομεν ἀνάγκη ἀπὸ ἀναγνωσματοάρια, ποῦ νὰ μορφώνουν ἴσα ἴσα τὰ χωριά, τοὺς συνοικισμοὺς, τὰ κατώτερα, ὅπως τὰ λέγουν, στρώματα δίχως νὰ τὰ μετατοπίζουν. Διότι δίχως αὐτὰ νὰ εἶναι στερεὰ στὴ θέσιν τους, τὰ ἀνώτερα στέκονται στὸν ἄερα, εἶναι ξένα, ξενικά καὶ ὀθνεῖα, καὶ ἔχουν ἀνάγκην τότε ἀπὸ σύλλογον τῆς ὑπὲρ τῶν πατρίων ἀμύνης. Μὰ ὅταν αὐτὰ ποῦ τὰ λέγουν μερικοὶ κατώτερα, εἶναι γιερὰ καὶ μορφωμένα, εἶναι αὐτὰ ὁ σύλλογος τῆς ὑπὲρ τῶν πατρίων ἀμύνης, διότι ἔχουν αὐτὰ μέσα των τὰ πάτρια τὰ ζωντανὰ νὰ μορφώσουν καὶ ν' ἀναπτύξουν.

Ὅταν λοιπὸν θ' ἀποκτήσομεν ἀλφαριθτάριον καὶ ἀναγνωσματοάρια ὅχι μὲ τὴν γλῶσσαν ποῦ ἐκάθηρεν ὁ Κοραΐης καὶ ἀπέκἀθηραν οἱ νεώτεροι, ἀλλὰ στὴ γλῶσσα ποῦ κράτησε καὶ κρατεῖ ὅλων τὰ πνεύματα εἰς ἀδελφότητα, τότε θ' ἀρχίσομεν νὰ ἔχομεν καὶ ἐκπαίδευσιν ὅχι ἀστικὴν καὶ δημοτικὴν, διαπρεπῆ καὶ λαϊκὴν, ἀλλὰ ὀλικὴν, διότι ὅλοι μαζί εἴμεθα λαὸς καὶ τὸ σχολιὸν θὰ κρατεῖ ἐνωμένα ὅ,τι κατόπιν ἢ κοινωνία, ἢ ζωὴ χωρίζει, καὶ τότε θὰ μπορούμεν ὅλοι νὰ ψάλο-

μεν με τὴν γλῶσσάν μας, τὴν ὠραίαν ὥδὴν τοῦ Schiller πρὸς τὴν χαράν.

Ἄς εὐχηθοῦμεν λοιπὸν νὰ βρεθεῖ ὁ ἀρχιμάστορος καὶ οἱ τεχνῖται ποῦ θὰ κτίσουν αὐτὸ τὸ μέγαρο τοῦ λαοῦ.

«Στῆς θάλασσας ἀπάνω τὰ νερά
Ἕνας τεχνίτης με μυαλὸ καὶ γνώση
Μεγάλο ἀγῶνα εἶχε μιὰ φορὰ
Μέγαρο ξακουστὸ νὰ θεμελιώσει».

Ἐρριξε πέτρες, μάρμαρα, βουνά·
Ριζώνει βράχος φοβερός στὸν πάτο
Ὁ βράχος ἀνεβαίνει τώρα νὰ
Ποῦ βγαίνει κ' ἓνα μέγαρο ἀπ' τὰ κάτω.

Ἔτσι καὶ σὺ, μ' ὅλη τὴν τρικυριά,
Στὰ βάθια τῆς ψυχῆς μας νὰ ριζώσεις.
Στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ποῦ εἶναι μιὰ,
Μέγαρο φοβερὸ νὰ θεμελιώσεις.

Ψυχάρης.

Τέτοιο πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἀλφαβητάριο γιὰ νὰ μάθει τὸ παιδί νὰ διαβάζει καὶ τέτοια τ' ἀναγνωσματάρια γιὰ ν' ἀρχίσει νὰ διαβάζει γιὰ νὰ μαθαίνει.

Τότε θ' ἀρχίσει τὸ διάβασμα νὰ ἐλκύει τὴν προσοχὴν καὶ τὴν περιέργειαν τοῦ παιδιοῦ, νὰ τὸ συγκινεῖ, νὰ τὸ διασκεδάζει. Τότε θ' ἀρχίσει τὸ παιδί νὰ βλέπει τὸν κόσμον ὅπως τὸν βλέπουν τὰ μάτια τοῦ ποιητοῦ, καὶ ὅπως τὸν βλέπουν τὰ μάτια τοῦ ἐπιστήμονος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἐπιστημονικὰ καὶ διδακτικὰ πρέπει νὰ τὰ παρουσιάσει ἡ φιλολογία ἔς τὸ παιδί, τότε ἡ νέα ψυχὴ συγκινεῖται καὶ χαίρεται. Τότε τὸ παιδί ξεκινᾷ γιὰ τὸ μεγάλο πέλαγος με τὴ βάρκα του τὴ μικρὴ, ποῦ θάχει ὅμως καὶ τιμόνι καὶ πανὶ καὶ κουπιὰ.

Καὶ θὰ μείνει τότες πιά ἡ ὑδατώδης λίμνη καὶ ὁ βόρβορός της γιὰ τὸν Οἰδίποδα τὸν Κολοσσόν. Ἄς

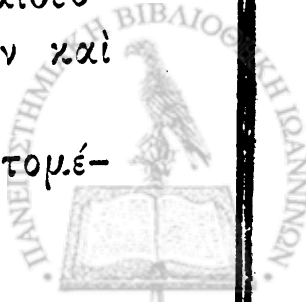
πέρνει τότε ἐκεῖ μέσα λουτρά τῆς λάσπης καὶ ἄς ἀσχολεῖται πρὸς συμπλήρωσιν τῆς θεραπείας εἰς τὴν ἰδρωτικὴν καὶ ναρκωτικὴν ἀνάγνωσιν σπουδαίων βιβλίων, ὅπως παρατείνει τὴν ἀθλίαν τοῦ ὑπαρξίν.

Τὰ παιδιὰ γὰρ νὰ τὰ μορφώσῃ κανεὶς πρέπει πρῶτ' ἀπ' ὅλα νὰ μὴν τὰ περιφρονεῖ, νὰ μὴν τὰ λέγει παιδαρέλια, ἀλλὰ πρέπει νὰ τ' ἀγαπᾷ, νὰ τ' ἀγαπᾷ πολὺ. Τότε θὰ φροντίσῃ νὰ τοὺς κάμῃ ἀναγνωσματάρια ποῦ θὰ μορφώνουν πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὴν φαντασίαν τους, τὴν θείαν αὐτὴν δύναμιν ποῦ κινεῖ νοῦν καὶ καρδιά. Ἀπ' τὰ παραμύθια τοῦ παπποῦ καὶ τῆς γιαγιᾶς—νωρὶς νωρὶς θὰ περάσῃ τὸ παιδί στὸν μεγάλο, στὸν τρανὸ, στὸν ξακουστὸ παπποῦ του, στὸν γέρο Ὀμηρο. Καὶ τὸ παιδί θὰ καμαρώσῃ, θὰ θαυμάσῃ, θ' ἀγαπήσῃ τὸ μεγάλο γέρο τὸν ἀξέχαστο, γιὰτὶ θὰ τὸν βλέπει μὲ τὰ δικά του τὰ μάτια, μὲ τὴ γλῶσσα του, ἔτσι, ὅπως τοῦ τὸν παρούσιάζει ὁ Πάλλης.

Τότε θαρχίσομεν νὰ καταλαβαίνομεν πῶς τὸ ἀλφάβητάριον καὶ τὰναγνωσματάρια θὰ μορφώνουν τὰ παιδιὰ καὶ τὰ σπίτια τῶν παιδιῶν, τὰ μικρὰ χωρία καὶ τοὺς συνοικισμοὺς τοὺς περιφρονημένους ἀπὸ τὴν Συρναϊκὴν σας Συνάδελφον. Τότε μόνον θαρχίσομεν νὰ καταλαβαίνομεν τί θὰ πεῖ ἀνάγνωσις, διότι μόνον ὅ,τι αἰσθάνεται κανεὶς μπορεῖ νὰ καλοδιαβάσῃ καὶ ὅ,τι καλοδιαβάζεται αἰσθάνονται ἐκεῖνοι ποῦ ἀκοῦν.

Τότε θὰ νοήσομε τί μεγάλα ἔργα εἶναι ἀλφάβητάρια καὶ ἀναγνωσματάρια, ὅτι δὲν εἶναι δουλειὰ αὐτὴ γιὰ τὰ κότσια τοῦ Οἰδίποδος, καὶ ὅτι ἐνόσω δὲν γίνεῖ αὐτὴ ἡ δουλειὰ, νομοσχέδια περὶ ἐπταετοῦς διδασκαλίας τῆς δημοτικῆς εἶναι διακωμώδησις τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ εἰς δράμα ἐπτάπρακτον, φαῦλον καὶ κακόηθες.

Πολλὰ θὰ ἔπρεπεν ἀκόμη νὰναλυθοῦν μὲ λεπτομέ-

ρειαν και πολλά άλλα να συζητηθῶν περι τῆς σειρᾶς τῶν ἀναγνωσματαρίων — διότι τὸ ζήτημα εἶναι σοβαρὸν — εἶναι μάλιστα σοβαρώτερον ἀπὸ τὰ σοβαρώτερα, εἰς τὰ ὁποῖα καταγίνονται ὁ ὑπουργὸς καὶ ἡ Σύγκλητός του ἡσυχῶς.

Ἄλλὰ πρέπει νὰ σταθοῦμεν ἐδῶ, διότι ἔχομεν κ' ἐν' ἄλλο θέμα σπουδαιότατον νὰ ἐξετάσομεν. Πῶς δηλαδὴ τὰ παιδιὰ μας θὰ τὰ γυμνάσομεν νὰ μεταχειρίζονται τὴν γλῶσσαν μας.

Ὁλος ὁ κόσμος ξέρει ὅτι ἡ ἔκθεσις τῶν ιδεῶν, ὅπως λέγεται, εἶναι ἐν' ἀπὸ τὰ πλέον μορφωτικὰ μαθήματα.

Εἰς τί ἐλλεινότητα εὐρίσκεται τώρα αὐτὸ τὸ μάθημα εἰς τὰ σχολεῖα μας ὀλίγοι ἴσως ξέρουν.

Ὅτι κατ' ἀνάγκην θὰ μένει εἰς αὐτὴν τὴν ἐλλεινότητα ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὸ σχολεῖον καὶ προοδευτικῶς φθάνει τὸ κατακόρυφον εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τοῦτο θὰ τὸ ἐννοήσουν ὅλοι ἅμα σκεφθοῦν ὅτι ἐκπαιδευσις δίχως ὄργανον ἐκπαιδευτικὸν οὔτε ναρχίσει κἂν εἶναι δυνατόν.

Τὸ πρόβλημα λοιπὸν τὸ ἴδιο ὅπως μᾶς παρουσιάσθηκε πρὶν, ἔχομε νὰ τὸ λύσομεν πάλιν καὶ διὰ τὰς γλωσσικὰς ἀσκήσεις. Ἐδῶ θὰ ἀπαντήσομεν ξανά, καὶ τώρα ὅλας μαζί, τὰς δυσκολίας τοῦ προβλήματος.

Ἐδῶ ἔχομε νὰ κοπιᾶσομεν πολὺ, ἂν θέλομεν ν' ἀποκτήσομεν καλὰ βιβλία, καλοὺς ὁδηγοὺς διὰ γλωσσικὰς ἀσκήσεις. Καὶ δὲν θὰ εἶναι μικρὸν τὸ κατόρθωμα. Γιὰ πρῶτη, γιὰ ὀλόπρωτη φορὰ θ' ἀρχίσουν τὰ παιδιὰ μας νὰ βλέπουν τί θὰ πεῖ ἔκθεσις ιδεῶν, τί θὰ πεῖ γλωσσικὴ ἀσκησης.

Μὰ θὰ καταφέρομεν καὶ κάτι ἄλλο καὶ πολὺ μεγάλο. Οἱ νέοι ἀπ' ἐδῶ κ' ἐμπρὸς θὰ εἶναι ὄχι ἐμπόδια διὰ τὴν λύσιν τοῦ γλωσσικοῦ κ' ἐκπαιδευτικοῦ προβλήματος, ἀλλὰ θὰ γίνουν βοηθοί.

Πῶς θὰ τὰ καταφέρομεν αὐτά ; Τὸ παιδί μαθαίνει πρῶτα νὰ μιλεῖ, κατόπιν μαθαίνει νὰ διαβάζει, καὶ διαβάζει κατόπιν γὰρ νὰ μαθαίνει.

Τώρα μὲ τὰς γλωσσικὰς ἀσκήσεις πρέπει τὸ παιδί νὰ ἰδεῖ πῶς ὅσα ἤξερε, ὅσα καθεμέρα μαθαίνει, ὅσ' ἀκούει, ὅσα διαβάζει, ὅσα βλέπει, ὅσα ἐπιθυμεῖ, ὅσα θέλει, πῶς λοιπὸν ὄλ' αὐτὰ θὰ μάθει νὰ τὰ καταστρώνει στὸ χαρτί. Τώρα θὰ ἰδεῖ, θὰ νοιώσει ὁ μαθητῆς τί δύναμις εἶναι ὁ λόγος καὶ πῶς αὐτὴν τὴν δύναμιν θὰ τὴν μεταβάλει αὐτὸς εἰς ἐνέργειαν.

Πῶς θὰ τὰ κατορθώσομεν αὐτά ; Ἄν τὴν αὐτενέργειαν τὴν διευθύνομεν καλὰ, σωστὰ, μὲ τέχνην, μ' ἐπιστήμην.

Σὰν μιὰ πηγὴ ἀναβρεῖ ἡ λαλιὰ τοῦ παιδιοῦ. Αὐτὴν πρέπει νὰ τὴν ἀφίνομεν νὰ τρέχει ἀνεμπόδιστη, ἐλεύθερη. Ἔτσι μόνον θὰ κατορθώνομεν νὰ βλέπομεν τί λογιῆς εἶναι τὸ νερὸ καὶ πῶς τρέχει ἀπὸ τὴν πηγὴν.

Λοιπὸν τὸ θέμα γιὰ τὸ ὁποῖον θὰ γράψει τὸ παιδί πρέπει νὰ ἔχει σχέσιν μὲ τὴν προσχολικὴν ζωὴν. Ἡ γλωσσικὴ, ἡ φραστικὴ μορφή πρέπει νὰ εἶναι κι' αὐτὴ παράτασις τῆς προσχολικῆς φραστικῆς μορφῆς. Ἔτσι μονάχα ἡ διδασκαλία κάνει τὸ ἔργον τῆς καὶ ὡς τέχνη καὶ ὡς ἐπιστήμη, ὁδηγεῖ τὴν αὐτενέργειαν, ἐνῶ ἐλαττώνει τὰς ἀντιστάσεις.

Τὰ ζητήματα αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ μελετήσῃ ἡ ἐκπαίδευσις κατὰ πλάτος καὶ βάθος. Ἐδῶ μίμησις ξένων βιβλίων δὲν εἰσχωρεῖ. Ὁ βίος ὁ προσχολικὸς τῶν ἐθνῶν διαφέρει. Μ' αὐτὸν πρέπει νὰ ἔχει σχέσιν τὸ θέμα τῶν γλωσσικῶν ἀσκήσεων, ἂν θέλει καὶ τὸ παιδί εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ τοῦ βίου νὰ φέρει, καὶ τὸν βίον αὐτὸν νὰ μορφώνει.

Ἄλλὰ ἐδῶ τώρα ἔχομεν νὰ ἐξετάσομεν τὴν ἄλλην ὄψιν τοῦ προβλήματός μας τὴν γλωσσικὴν, τὴν φρα-

στικήν. Ὅπως διὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ διὰ τὴν γραφὴν, ἔτσι κ' ἐδῶ ἡ μετάβασις ἀπὸ τὴν ἀγραμματοσύνην εἰς τὸν γραμματισμὸν θ' ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἀληθινήν ἀπὸ τὴν σωστὴν ἀφετηρίαν. Δηλαδή ὅταν τὸ παιδί θέλει νὰ μιλήσῃ γιὰ τὸ σκύλο του πρέπει νὰ τ' ἀφήσομεν νὰ γράψῃ τὸ σκύλο σκύλο, τὴ σκύλα σκύλα, τὸ παιδί τους κουτάβι ἢ σκυλάκι κτλ. Αὐτὰ εἶναι ἀπλούστατα πράγματα, ὅπως τὸ εἶπα καὶ πρὶν. Καὶ ὁμως εἶναι ἀνάγκη νὰ τὰ ἐξετάσομεν πάλιν ξανά.

Ὅταν μᾶς λέγει ὁ τύπος ὅτι — ἀνακινουῦμεν ἀνυπαρκτὰ ζητήματα, καὶ δὲν ἀφίνομεν μερικοὺς νὰ καταγίνονται ἡσυχῶς εἰς σοβαρώτερα ἔργα — "Ε! — τότε εἶναι ἀνάγκη, καὶ ἀνάγκη κατεπείγουσα μάλιστα, ν' ἀποδείξομεν κ' ἐμεῖς ἐν' ἀπλούστατον πρᾶγμα, ὅτι δηλαδή γιὰ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι καταγίνεται εἰς σοβαρώτερα ἔργα, πρέπει νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἔχει καταγίνει προηγουμένως, μὲ ἐπιτυχίαν βέβαια, εἰς σοβαρά. Πῶς λοιπὸν θὰ καταγίνει κανεὶς σὲ σοβαρώτερα, ὅταν ὄχι μόνον δὲν κατέγινεν, ἀλλὰ δὲν ἐννόησε ὅτι εἶναι πολὺ σοβαρὸν, ἂν τὸ παιδί θὰ τὸ ἀφήσομεν ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέρα ποῦ θὰ γραμματισθῇ νὰ πεῖ καὶ νὰ γράψῃ τὸ ψωμὶ ψωμὶ καὶ τὸ νερὸ νερὸ, τὸ σκύλο σκύλο καὶ τὴ γάτα γάτα; Πῶς θὰ καταγίνει κανεὶς σὲ σοβαρώτερα πράγματα, ὅταν δὲν πῆρε μυρωδιὰ τὰ σοβαρά καὶ φωνάζει πῶς δὲν ἐπιτρέπει καὶ δὲν συγχωρεῖ. Πῶς θὰ ὑπάρξῃ ἐκπαίδευσις, ὅταν ὁ Οἰδίπους καὶ ἡ Σύγκλητος δὲν τῆς ἐπιτρέπουν νὰ ἐργασθῇ οὔτε ὡς τέχνη οὔτε ὡς ἐπιστήμη; Δὲν ἐπιτρέπει τὸ σκύλο, δηλαδή τὸ σωστό. Ἐπιβάλλει τὸ κύων, τοῦ κυνός, τῷ κυνί, τὸν κύνα, ὦ κύον, ὦ κύν, μήπως καὶ ὦ κύν; Μὰ ἂν περνοῦσεν ἀπ' τοῦ παιδιοῦ τὸ νοῦ νὰ σᾶς ρωτήσῃ γιὰτί δὲν λέγεται ὁ κύνος, τοῦ κύνου, ἡ κύνα, τῆς κύνας, τὸ κυνί, τοῦ κυνιοῦ; Τί θὰ τοῦ ἀπαντούσατε;

Μὰ ἂν θελήσει τὸ παιδί νὰ γράψῃ καὶ δυὸ λόγια γιὰ τὸν σκύλο του, πῶς γλείφει, πῶς κουνεῖ τὴν οὐρά, πῶς γαυγίζει, πῶς θέλετε νὰ τὰ γράψῃ αὐτά; Δὲν ἐπιτρέπεται βέβαια ἡ μύτη, τὸ αὐτί, τὰ δόντια, τὰ νύχια καὶ πρέπει νὰ εἴπητε ὑμεῖς τί ἐπιτρέπετε — δηλαδή ἡ ρίς, τῆς ρίνος, τῆ ρινί — τὸ οὖς, τοῦ ὠτός, τῷ ὠτί, σαίνω, ἔσθνα, καὶ ἔσανα — κ' ἄλλες τέτοιες μωροσοφίες.

Κ' ἂν θελήσει τὸ παιδί νὰ γράψῃ καὶ δυὸ λόγια γιὰ κανένα μαντρόσκυλο ἢ καραβόσκυλο, καὶ δὲν εἶναι ἡ Σύγκλητος παρὼν νὰ τὴν ρωτήσῃ; Τότε θὰ χρειαστεῖ λεξικόν. — Ἄς ποῦμε πῶς ἔχομε λεξικόν, κ' ἄς ποῦμε πῶς προνόμιον εἶναι γιὰ τὰ ἑλληνόπαιδα νὰ σκαλίζουν τὰ λεξικά γιὰ νὰ ἰδοῦν πῶς θὰ ποῦν τὸ σκύλο ποῦ τὸν βλέπουν καθήμερα μπροστά τους καὶ ξέρουν κάθε του ὄνομα. Ἄς ἀνοίξομε λοιπὸν τὸ λεξικὸ τοῦ Βυζαντίου. Μαντρόσκυλο καὶ μαντρόσκυλος. Τὸ παιδί θὰ περίμενε μανδρόκυων — ἀλλὰ ὄχι εἶναι ποιμενικὸς κύων ἢ μολοσσὸς — ποιὸ νὰ εἶναι τὸ καλλίτερον; νὰ τὸ ξέρει ὁ δάσκαλος ἢ νὰ πᾶμε ὡς τὸν Οἰδίποδα; ὡς τόσο ἄς ἀνοίξομε τὰ κυνηγετικὰ τοῦ Ξενοφῶντος «Τὰ δὲ γένη τῶν κυνῶν ἐστὶ διττά, αἱ μὲν Καστόριαι αἱ δ' ἄλωπεκίδες. . . » τοῦ χάκου. . . πρέπει ν' ἀρῆσομε τὸ μαντρόσκυλο. Ἄς ἰδοῦμε τίποτε γιὰ τὸ λαγωνικό. — Ἄς πιάσομε πάλι τὸ λεξικόν — «λαγωνικό — φαίνεται παράγωγος τοῦ λαγοῦ — πολὺ πιθανώτερον νὰ εἶναι παρασθορά τοῦ λακωνική, κύων δηλαδή, ἢ λάκκινα ἢ θηρευτική κλ. κλ. . . ὠνομάζοντο ἀκόμη καὶ κυναλώπεκες καὶ κυνοσουρίδες καὶ ἄλωπεκίδες κλ. κλ. κλ.

Πόση ὥρα θὰ πρέπει νὰ σκαλίζει τὸ ταλαίπωρο παιδί τὰ λεξικά ζητῶντας νὰ μαντεύσῃ τί θὰ ἐπέτρεπεν ἄραγε ἡ Σύγκλητος εἰς τὰ ἔγγραφα τῆς, κυνο-

σουρίς δηλαδή ἢ κυναλώπηξ, ἢ λάκαινα, ἢ ἄλωπεκίς — ὅχι βέβαια γιὰ νὰ μάθει τὸ σωστὸ, γιὰτι τὸ σωστὸ εἶναι αὐτὸ ποῦ ξέρει τὸ παιδί.

Ἡ ἐκπαίδευσίς μας λοιπὸν δὲν μπορεῖ νὰ μορφώσῃ τὸν μαθητὴν μὲ κανένα τρόπον. Οὔτε τέχνη εἶναι, οὔτε ἐπιστήμη.

Τὸ παιδί τῆς παρουσιάζεται μὲ τὰ ἐργαλεῖα του καὶ μὲ τὴν τέχνη ποῦ τοῦ ἔμαθεν ἢ μητέρα του. Δὲν πρέπει ὁ δάσκαλος νὰ τὸ βάλῃ σὰν μάστορος νὰ κάμῃ κάτι; Καὶ νὰ τοῦ πεῖ κατόπι· Νὰ παιδί μου, μ' αὐτὴ τὴν τέχνη ποῦ σοῦ ἔμαθε ἢ μητέρα σου καὶ μὲ τὰ ἐργαλεῖα ποῦ σοῦ ἔδωκεν, ἐσύ ἔκαμες αὐτό. Γιὰ κύτταξε τί θὰ κάμω τώρα ἐγὼ μ' αὐτὰ τὰ ἴδια. Νὰ ἔτσι δὲ νὰ κάνεις καὶ σύ.

Μὰ ἔλα ποῦ ἡ Σύγκλητος δὲν ἐπιτρέπει. Κι' ὁ δάσκαλος πέρνει τὰ ἐργαλεῖα ἀπ' τὰ χέρια τοῦ παιδιοῦ καὶ τὰ πετᾶ καὶ τοῦ καθίζει στὸ στόμα τὸ — ὁ ὑλακτικὸς καὶ κάρχαρος κύων — τοῦ ἐξείραντος τὴν γλῶσσαν — τῷ λειχρωμένῳ δίκην ὄφειως — τὸν συριγμὸν ἐξαισιον ἀφέντα — ἢ εἰς τὸ φρέαρ ἐμπεσοῦσα γαλῆ! ! — Νὰ αὐτοὶ δεσμοὶ τῆς γλώσσης τοῦ Οἰδίποδος» ποῦ διατηροῦν τὸ πνεῦμα καὶ τὴ γλῶσσα τῶν παιδιῶν μας ἀλυσοδεμένα. Νὰ πῶς διδάσκονται τὰ παιδιὰ μας νὰ ἐκφράζουσι ὅχι τί διανοοῦνται αὐτὰ, ἀλλὰ τὴν ὁμιλίην ποῦ ἔχει στὸ νοῦ του ὁ Οἰδίπους.

Νὰ αὐτὴ εἶναι ἡ τέχνη τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας. Ἄς ἰδοῦμε καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς. Τὸ παιδί πρὶν τὸ παραλάβῃ ἢ ἐκπαίδευσίς ἔμαθε νὰ παρατηρεῖ, νὰ ἐνεργεῖ, νὰ ἐφαρμόζῃ τὰ μέσα πρὸς τὸν σκοπὸν. Αἱ ἀποτυχίαι τὸ διδάσκουν, αἱ ἐπιτυχίαι τὸ κάνουν νὰ εὐθυμεῖ, νὰ χαίρεται. Τί θὰ κάνει τώρα ἡ ἐκπαίδευσίς; Ἄλλα σοβαρώτερα; ὅχι αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ σοβαρά, ἀλλὰ μὲ ἐπιστήμην.

Θὰ τὸ διδάξει νὰ παρατηρεῖ μὲ προσοχὴν νὰ διανοεῖται καὶ νὰ ἐκφράζεται μ' ἐπιστάσιαν, νὰ μὴν ἐξοδεύει τὴν ἐνεργειαν σὲ μάταια πράγματα καὶ μὲ ἀνόητον τρόπον.

Καὶ ἡ ἐκπαίδευσίς μας τί κάνει; Δείχνει στὸ παιδί νὰ καίει ἕναν τόννο κάρβουνα γιὰ νὰ ψήσει ἕνα ὀρνιθοπούλι, κ' ἂν τῷ ψῆνε τοῦλάχιστον! — "Ὁχι — ἀπ' τὸ ἕνα μέρος τὸ καίει καὶ ἀπ' τ' ἄλλο τ' ἀφίνει ἀψητη — γιὰτὶ μὲ τὸν κύνα, μὲ τὸ φρέαρ καὶ μὲ τὴν γαλῆν καίεται ἡ μητρικὴ καὶ μένει ἀψητη καὶ τσικνισμένη ἡ ἀρχαία. Κ' ἔτσι μ' αὐτὰ τὰ δὲν ἐπιτρέπει καὶ δὲν συγχωρεῖ ἡ Σύγκλητος κ' ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας ἀναγκάζεται ὁ μαθητὴς νὰ τρέχει δεκαπέντε εἴκοσι χρόνια ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ στάδιον τῆς μωροσοφίας γιὰ νὰ φθάσει ὕστερα ἀπὸ τόσην σπατάλην ἐνεργείας ἐκεῖνο τὸ ἀριστούργημα τοῦ ὑλακτικοῦ καὶ καρχάρου κυνὸς κ' ἐξείρας τὴν γλῶσσαν νὰ λειχμᾶται ὀφιοειδῶς, «ἀλλὰ πιθανώτερον εἶναι ὅτι» περιδινήσας ἑαυτὸν πεσεῖται χαμαί, ἀφλοισμὸς δὲ περὶ στόμα γενήσεται.

Πῶς θὰ γίνει ἡ μετάβασις τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τὴν ἀγραμματοσύνην εἰς τὸν γραμματισμὸν, αὐτὸ τὸ εἶδαμεν. Εἶδαμεν ποιά εἶναι ἡ κοινωνικὴ, ἡ παιδαγωγικὴ ἀνάγκη. Ἐδῶ εἰς τὰς γλωσσικὰς ἀσκήσεις, θὰ ὀδηγηθεῖ τὸ παιδί πρῶτα πρῶτα νὰ γυμνάζεται εἰς τὴν χρῆσιν αὐτοῦ τοῦ κοινοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, κ' ἔτσι νὰ πολλαπλασιάζει τὴν φραστικὴν καὶ διανοητικὴν του δύναμιν μὲ τὸν ἐλάχιστον κόπον, μὲ τὴν μεγαλειτέραν εὐκολίαν καὶ ταχύτητα, μὲ τέχνην κ' ἐπιστήμην.

Εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ ἐξακολουθήσει ἡ ἐκπαίδευσίς ἔτσι ἕως τὸ τέλος, δίχως νὰ προσθέσομεν κάτι εἰς τὸν κοινὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν, δίχως νὰ τοῦ ἀνακατέψομεν καὶ κάτι ἄλλο; Τὸ τί καὶ πῶς, αὐτὰ θὰ ἐξετάσομεν τῶρα ἐδῶ. Μᾶς ἔδειξε παραπάνω ἡ θεωρία πῶς

τὸ ἄτομον προσπαθεῖ νὰ πλουτίζει τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῆς ομάδος ἀπὸ κάθε πηγῆν.

Μία πηγὴ εἶναι αἱ ξέναι γλώσσαι. Τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι σπουδαιότατον· μᾶς ἐνθυμίζει μίαν ὑψηλὴν ἀρχὴν, τὴν ἀλληλεγγύην τῶν ἐθνῶν. Ἄλλ' ἄς ἀφήσομεν τοῦ ζητήματος αὐτοῦ τὴν γλωσσικὴν ὄψιν.

* Ἄς ἐξετάσομεν τὰς ἄλλας πηγὰς τοῦ πλουτισμοῦ. Πρῶτη εἶναι φυσικὰ ὁ γλωσσικὸς θησαυρὸς, ὁ κοινὸς εἰς τὸ νέον καθεστῶς, καὶ ἡ καλλιέργειά του. Τὴν βλάστησιν ὁμῶς αὐτοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιταχύνει τὸ ἄτομον πέραν ἀπὸ ἓνα ὄριον. Διότι ἀνάγκη νὰ ἀκολουθεῖ ἰσορροπῶς καὶ ἡ ὁμάς, ὁ κοινὸς δηλαδὴ εἰς ὅλους μας νοῦς.

Ἡ ἄλλη πλουσία πηγὴ τοῦ πλουτισμοῦ εἶναι ἡ παράδοσις. Τί κυρίως θὰ πορισθοῦμεν ἀπ' αὐτὴν; Τί κυρίως εἶναι ἡ παράδοσις; Εἶναι ὀργανισμὸς; Τί αἰσθανόμεθα ἑμεῖς μέσα μας, ἐνόσω εἴμεθα ὀργανισμοὶ ζωντανοί; Ὑλην, δύναμιν, νοῦν. Τὰ ὑλικά καὶ δυναμικά καὶ νοερά στοιχεῖα, ὅσα ἐκληρονομήσαμεν ὀργανισμένα ἀπ' τὴν ἀρχαίαν, αὐτὰ ἔγιναν σιγὰ σιγὰ, δηλαδὴ μὲ φθορὰν καὶ γένεσιν διαδοχικὴν, ἔγιναν λοιπὸν ἑμεῖς οἱ ἴδιοι, ἡ σημερινή μας δηλαδὴ γλώσσα, τὸ σῶμα, τὸ αἶσθημα, ὁ νοῦς αὐτῆς.

Ὅ,τι ἐκτὸς αὐτῶν διατηρεῖ ἡ παράδοσις δὲν εἶναι ὀργανισμὸς, ἀλλὰ στοιχεῖα, κυρίως νοερά, διότι αὐτὰ μένουσιν ἀφθάρτα. Ἀπ' αὐτὰ λοιπὸν γίνεται κυρίως ὁ πλουτισμὸς τοῦ κοινοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, ὁ ἄμεσος (τὰ λεγόμενα ἐννοοῦνται βέβαια γενικῶς, γενικώτατα).

* Ἄς προσπαθήσομεν νὰ σαφηνίσωμεν τὴν ιδέαν μας μὲ ἓνα παράδειγμα. Τραπεζί εἶναι πρᾶγμα, ἀντικείμενον ὑλικόν, συγκεκριμένον. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον αὐτό. Τριγύρω ἀπ' τὸ τραπέζι μέσ' σ' τὴν περιοχὴ τῆς τραπεζαρίας ζοῦν τόσα συναισθήματα. Ὅλ' αὐτὰ εἶναι

δυναμικῶς ἐνωμένα μετὸ τραπέζι, καὶ ἀχώριστα ἀπὸ τὴν καθημερινὴν μας ὑπαρξίν, δίχως αὐτὰ παθαίνει ἡ ὑπόστασις μας. Ἀλλὰ τὸ τραπέζι αὐτὸ δὲν ἔκαμε τὴν πρὸς τὸν καθαρὸν νοῦν ἀνέλιξιν. Δὲν ἐξετάζω τὸ γιατί. Εἶν' ἐδῶ ἄσκοπη ἐξέτασις. Ἀρκεῖ ὅτι τῶρα ὡς φορέα καθαρῶ νοῦ ἔχομεν τὴν Τράπεζαν, εἴτε ὡς ἀγίαν Τράπεζαν εἴτε ὡς τράπεζαν τριγύρω, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν κάθονται συνήθως ἄγιοι, ὡς τράπεζαν οἰκονομολογικὴν.

Καὶ λοιπὸν ἂν ἡ προσπάθεια τοῦ ἀτόμου σκοπὸν ἔχει ναυξάνει τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῆς ομάδος ὄχι μόνον μετὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, τὴν σιγανὴν κατ' ἀνάγκην, ἀλλὰ καὶ ἀμέσως, πρέπει ν' ἀκολουθήσει αὐτὰ τὰ φαινόμενα, αὐτὴν τὴν μέθοδον, τὴν ὁποίαν ἔχει ἐμπρὸς τῆς ἀπ' τὴν ἐξέλιξιν.

Ἄς ἰδοῦμε τί κάνει ἡ καθαρεύουσα; Ἀναγκάζει τὴν τράπεζαν νὰ ἀντικαταστήσει τὸ τραπέζι. Εἶναι αὐτὸ σωστό; Ὁχι. Ἡ τράπεζα ἔκαμε τὴν πρὸς τὸν καθαρὸν νοῦν ἐξέλιξιν τῆς, καὶ μάλιστα τόσον, ὥστε διὰ τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας τὴν ἔχει ἀντικαταστήσει τὸ τραπέζι.

Εἰς τί μᾶς φέρει τῶρα ἡ κάθαρσις; Βγάζει ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τὸ τραπέζι, δηλαδὴ τὴν ὕλην μετὴν δύναμιν, ἀναγκάζει ὁμως τὴν τράπεζαν νὰ κάμνει τὴν καθημερινὴν ὑπηρεσίαν τῆς ζωῆς, ζητεῖ δηλαδὴ νὰ κατεβάσει, νὰ γυρίσει πίσω τὸν νοῦν, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀνέλιξις δὲν γυρνᾷ πίσω, ἐξευτελίζεται ὁ νοῦς. Ὅριστε λοιπὸν τί ἔκαμε ὁ Οἰδίπους μετὸ «ἐκάθηρεν καὶ ἐτελειοποίησεν». Ἐκάθηρε τὸ σῶμα μας ἀπὸ ὕλην καὶ δύναμιν, τὸ κεφάλι μας ἀπὸ νοῦν. Κάθαρσις καὶ ἐπικάθαρσις καὶ ἀνακάθαρσις ἐτελειοποίησαν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἔκαμαν ἀληθινὸν ξυλαπόστολον.

Ἄνάλογα θὰ ἐλέγαμεν διὰ τὸ «ἄμε καλιῶ σου» ὅπου ἔπρεπε νὰ στείλωμεν τὸν Οἰδίποδα μαζί μετὸν

ὕλακτικὸν καὶ κάρχαρον κύνα — διὰ τὸ σπίτι, ὅπου οἱ
προσπάτορες μας ἐφιλοξενοῦσαν τοὺς Ρωμαίους — διὰ
τὸν οἶκον τὸν ὁποῖον ἀφιέρωσαν εἰς τὸν Θεόν. Ἐὰ ἴδια
διὰ τὸ ψωμί καὶ κρασί, ποῦ εἶναι: κάθε μέρα ἐπάνω
στὸ τραπέζι μας — διὰ τὸν οἶνον καὶ ἄριον μὲ τὰ
ὁποῖα ἡ ἐκκλησία μᾶς φέρει εἰς κοινωνίαν μὲ τὸ θεῖον.

Ἐπίσης ὀπισθοδρόμησις καὶ ἀποβλάκωσις εἶναι νὰ
ζητοῦμεν νὰ ἐπαναφέρομεν τὰ ὅστ᾽ αὐτῶν ἀρχαίων εἰς
τὸ σῶμα μας, ὅπου πιάνομε τὰ κόκκαλά μας. Ἐὰ ὅστ᾽
θὰ μείνουν ὡς τὸ πρῶτον συνθετικὸν τῆς ὀστεολογίας.
Φανατισμὸς ὁμῶς πάλιν θὰ εἶταν, μοῦ φαίνεται, νὰ στε-
ρηθοῦμε τὴν ὀστεολογίαν, περιμένοντας νὰ ἔχομεν τὴν
κοκκαλλογίαν. Βέβαια ὀστεολογία καὶ κοκκαλλογία
τὸ ἴδιο εἶναι, ἀλλὰ τὰ κόκκαλα τῆς ομάδος δὲν ἔκα-
μαν τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν, ἐνῶ ὁ ἀτομικὸς νοῦς τὴν
κάνει μ' ἓνα πῆδημα, ἀφοῦ ἔγινεν ἄλλοτε καὶ ὁ νοῦς
διατηρεῖται ἄφθαρτος. Ἡ ὀστεολογία εἶναι τὸ μέρος
τῆς ἀνατομίας ὅπου ὁ νοῦς ὁμιλεῖ περὶ τῆς ὑφῆς
τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς μηχανικῆς τῶν κοκκάλων,
τῶν συγκεκριμένων αὐτῶν πραγμάτων, ποῦ τὰ ἔχομεν
μέσα μας καὶ μᾶς κρατοῦν στητούς: καὶ γι' αὐτὸ καὶ
εἰς τὴν ὀστεολογίαν μέσα βλακεία τετραγωνικὴ εἶναι
νὰ ὀνομάζομεν τὰ κόκκαλά μας ὅστ᾽.

Αὐτὰ τὰ ὀλίγα ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν, ὡς πρὸς τὸ
νοερὸν περιεχόμενον τῶν στοιχείων αὐτῶν τῶν γλωσ-
σικῶν, μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἀτομικὴ προσπάθεια τείνει νὰ
πλουτίσει τὸ νέον γλωσσικὸν καθεστῶς ἀπὸ τὴν παρά-
δοσιν. Ἀλλὰ εἰς αὐτὴν τὸ ἄτομον εὐρίσκει τὸ νοερὸν
περιεχόμενον σφιχτὰ δεμένο μὲ τὴν φραστικὴν μορφήν
τῆς παραδόσεως.

Καθὼς εἶδαμεν τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς τὰ ὑλικά καὶ
δυναμικά δὲν ἐπιδέχονται βίαν, οὔτε εἰς τὴν μορφήν
τὴν φραστικὴν οὔτε εἰς τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ ἀνελίσ-

σονται καὶ ἀλλοιώνονται παρακολουθητικῶς μετὰ τὴν ζωὴν μας. Τὰ στοιχεῖα τῆς παραδόσεως δὲν ἐπιδέχονται καὶ αὐτὰ βίαν ὡς πρὸς τὸ νοερὸν περιεχόμενον. Καὶ λοιπὸν μένει ἡ φραστικὴ μορφή τῶν γλωσσικῶν στοιχείων τῆς παραδόσεως. Αὐτὴ μόνη μπορεῖ ν' ἀλλάξει, αὐτὴν θὰ ταιριαζόμεν μετὰ τὴν μορφήν τοῦ νέου γλωσσικοῦ καθεστῶτος.

Ἐδῶ λοιπὸν εἶναι ἡ δυσκολία, ἐδῶ ὁ Γόρδιος δεσμός. Θὰ τὸν κόψομεν μετὰ τὸ σπαθὶ ἢ θὰ δοκιμάσομε νὰ τὸν λύσομε μ' ἐπιτηδειότητα. Ἀλλὰ πρῶτ' ἀπ' ὅλα, τί εἶν' αὐτὸ τὸ πρόβλημα; εἶναι καθαρῶς γλωσσικόν; Ἄν ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀνθρώπινον, ἀλλὰ κοινωνικὸν κυρίως καθεστῶς, δὲν πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ ἐξετάσομεν πρῶτον τὴν κοινωνικὴν τοῦ ὄψιν καὶ ἀπ' ἐδῶ νὰ ἐπιχειρήσομεν τὴν λύσιν του;

Εἶδαμεν παραπάνω ἐνόσω ἐξετάζαμεν τοὺς ἱστορικοὺς λόγους, τί εἶναι τὸ νέον μας καθεστῶς. Εἶδαμεν πῶς ὁ κοινὸς εἰς αὐτὸν γλωσσικὸς θησαυρὸς θὰ καλλιεργηθεῖ μετὰ τὴν ἀλληλεγγύην τῆς μονάδος καὶ τῆς ομάδος.

Εἶδαμεν ὅμως ὅτι αὐτὴ ἡ ἐργασία εἶναι σιγανή, ὅτι δὲν ἀρκεῖ. Εἶδαμεν πῶς τὸ ἄτομον ζητεῖ τὸν ἄμεσον πλουτισμὸν, τρέχει, σπεύδει, χαλνᾷ τὰς συνηθείας. Εἶδαμεν ὅτι ἡ ὁμάς δὲν πρέπει νὰ ἐμποδίζει τὸ ἄτομον, ὅτι πρέπει μάλιστα καὶ νὰ τὸ διευκολύνει, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν παράδοσιν πορίζεται τὸ ἄτομον πλοῦτον πολὺν καὶ ἔτοιμον γιὰ νὰ πλουτίσει τὸν κοινὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῆς ομάδος.

Ἔχομεν λοιπὸν νὰ λύσομεν τὸ ἐξῆς πρόβλημα. Πῶς θὰ κατορθώσομεν τὰ στοιχεῖα τῆς παραδόσεως νὰ μᾶς ὑπηρετήσουν εἰς τὸ νέον καθεστῶς, τὸ γλωσσικόν.

Ἄς δοκιμάσομεν, καθὼς εἶπα, νὰ τὸ λύσομεν τὸ πρόβλημα αὐτό.

Ἄς πάρσομεν ἕνα δύο παραδείγματα. Θὰ πούμε

βέβαια σκόλη και σκολειό. Εἰς τὸ νέον γλωσσικὸν καθεστῶς εἶναι αὐτὸς ὁ τύπος καὶ λοιπὸν ὁ θεσμὸς. Πρόκειται τῶρα νὰ εἰσάξομεν εἰς τὸ νέον γλωσσικὸν καθεστῶς τὸν σχολαστικισμόν. Μὴν τρομάζετε! — Γιὰ τὸνομα μόνον πρόκειται. Τὸ ὄνομα αὐτὸ τὸ ἡῦρεν ἢ ἀτομικὴ προσπάθεια εἰς τὴν παράδοσιν, τὸ ἔχει ἀνάγκην, τὸ μεταχειρίζεται, τὸ παρουσιάζει εἰς τὴν ὀμάδα. Καλὰ ἔως ἐδῶ, ἀλλὰ αὐτὸς ὁ κύριος σχολαστικισμὸς μᾶς φαίνεται σὰν νᾶχει κάτι ποῦ μέσ' τὸ νέον καθεστῶς θὰ δείχνει σὰν παλιοκαιρινὸ, θὰ μᾶς κάνει νὰ παραξενευόμεθα. Νὰ τὸν κάμομε λοιπὸν σχολαστικισμόν;

Ἄν τὴν λέξιν αὐτὴν τὴν εἶχαμεν ὅλοις τὸ στόμα ἀπὸ τότε ποῦ ἔγινε τὸ σχολεῖο σκολειό, βέβαια θὰ τὴν εἶχαμε κ' αὐτὴν κάμει σχολαστικισμό. Θὰ γίνῃ αὐτὸ εἰς τὸ μέλλον; ποιὸς τὸ ξέρει! τῶρα ὁμῶς τὸ εὐκολώτερον εἶναι νὰ τὴν ἀφήσομεν ὅπως τὴν ἡῦραμεν.

Ἄν καὶ εἰς τὸ μέλλον ὁ γλωσσικὸς μας ὀργανισμὸς θ' ἀποκτήσῃ τόσῃν εὐαισθησίαν, ὥστε νὰ μὴν δέχεται τὴν παραμικρὴν ἀρθρωτικὴν δυσαρμονίαν, αὐτὸ δὲν μπορούμεν βέβαια νὰ τὸ μαντεύσομεν, ἀλλὰ καὶ ἂν τὸ μαντεύαμεν, θὰ εἶταν πολυτέλεια δυσαρμονικὴ πρὸς τὴν τωρινὴν μας κατάστασιν νὰ καταβάλλομεν τόσους κόπους, ἐνῶ ἔχομεν νὰ σιάξομεν ἄλλην ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν ποῦ θὰ φέρει ἡ γλωσσικὴ μεταπολίτευσις.

Ἄν ἡ γνώμη αὐτὴ εἶναι ὀρθή, πρέπει νὰ μᾶς παρουσιάζονται καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας ἀνάλογα φαινόμενα. Δὲν ἐννοῶ καθόλου νὰ παρουσιάσω ἀναλογίας συγκριτικῆς φθολογίας. Θέλω μόνον νὰ δείξω πῶς τὸ ἄτομον ἐργάζεται διαφορετικὰ ἀπὸ τὴν ὀμάδα. Ἄς πάρομεν ὡς παράδειγμα τὰς δύο λέξεις σχολεῖον (σχολή) καὶ σχολαστικισμόν. Εἰς τὴν ἴδιαν λέξιν τὸ στόμα τῶν διαφόρων ὀμάδων δίδει τόσας διαφορετικὰς μορφάς. Scuola — école — school — schule. — Τὸ ἄτο-

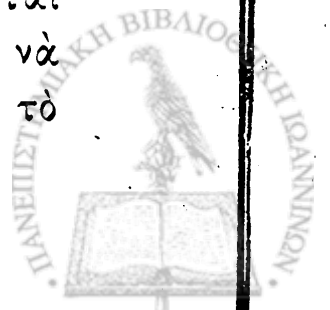
μον πάλιν ἀφίνει τὴν λέξιν ὅπως τὴν εὕρισκεῖ εἰς τὴν παράδοσιν σχεδὸν ἀμετάβλητον. Scolasticisme (scolaire scolastique) — scolasticism (scolar scolastic) — scholastico — scholasticismus.

Ἔχομεν τώρα τὸ ἄλλο ζήτημα, τὸ ζήτημα τῶν τύπων, ποῦ εἶναι πολὺ σπουδαιότερον.

Τὸ παιδί λοιπὸν ξέρει τὸ τραπέζι τοῦ τραπέζιου. Θὰ μάθει καὶ ἡ τράπεζα τῆς τράπεζας. Ἡ Γραμματική ἡ ἱστορική θὰ τὸ διδάξει ὅτι τὸ τράπεζα, τράπεζας, θὰ τὸ εὔρει καὶ τράπεζα τῆς τραπέζης, θὰ τὸ διδάξει ὅτι ἡ τράπεζα, τῆς τράπεζας (ὅπως καὶ ἡ τραπέζα τῆς τραπέζας—ἡ τραπέζαρα τῆς τραπέζαρρας) εἶναι ὁ σωστὸς τύπος—ὅτι τὸ τράπεζα τραπέζης δὲν σημαίνει ἄλλο, παρ' ὅτι ἡ οἰκονομολογική τράπεζα παρουσιάσθηκεν ἐνόσῳ ἐμάστιζε τὸν τόπον ὁ σχολαστικισμὸς, ὅτι ἐπομένως ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι ἔκφυλος.

Τὸ παιδί θὰ ξέρει ἡ ὑπόληψη τῆς ὑπόληψης—ἡ μετάληψη τῆς μετάληψης, ἡ δύναμη οἱ δυνάμεις κλ. κλ. Ἡ Γραμματική ὅμως θὰ τοῦ πεί ὅτι θάπαντήσῃ καὶ ὑπόληψις ὑπολήψεως, ἐξέλιξις ἐξελίξεως. Ἡ Γραμματική θὰ μιλεῖ τώρα ὄχι πλέον πρὸς μικρὰ παιδιὰ ἀλλὰ πρὸς νέους· θὰ τοὺς ἐξηγήσῃ καθαρὰ τὰ συμβάντα καὶ τὰ συμβαίνοντα, τὰ φανερά καὶ τὰ παρασκήνια. τὴν γλωσσικὴν μεταπολίτευσιν, τὰς ἀνάγκας τῆς στιγμῆς καὶ πῶς θὰ συντρέξει καὶ ὁ νέος εἰς τὴν ἐπιτυχίαν. Ἡ Γραμματική κ' αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις θὰ εἶναι δηλ. καὶ κατήχησις.

Ἴσως πολλοὶ νομίσουν ὅτι προτείνω παραχωρήσεις. Ἐγὼ φρονῶ ὅτι αἱ προτάσεις μου θὰ φέρουν τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Εἰς τὸ νέον καθεστὸς παρέχεται ἄδεια εἰς τὰ παλαιὰ στοιχεῖα ὅσα μᾶς χρειάζοντα· νὰ κυκλοφοροῦν πρὸς τὸ παρὸν μὲ τὸ ἔνδυμά των τὸ παλιονκαιρινό. Κινδυνεύομεν; Ὁχι, τίποτε νομίζω.

Τὸ νέον καθεστὸς εἶναι ὀργανισμὸς νέος καὶ ρωμα-
λέος. Ἡ δίαίτα, ἡ ἀνατροφή θάρχιζει ἀπὸ τῶρα κ' εἰς
τὸ ἐξῆς σωστά. Ὁ νοῦς τοῦ παιδιοῦ θὰ μαθαίνει σωστά
τὰ σωστά—ὁ νοῦς τοῦ νέου θὰ ξυπνήσει γιὰτὶ θὰ τοῦ
βγάλομε τὴν ἀνόητην, τὴν κουτῆν, τὴν ἐξευτελιστικὴν ἰδέα
τοῦ ἐκφυλισμοῦ τῆς γλώσσας μας. Ἐροφὴ λοιπὸν κ' ἀνα-
τροφή σωστὴ θὰ δυναμώνουν ὀλοένα τὸν νέον ὀργανι-
σμὸν καὶ λοιπὸν θὰ δέχεται καὶ θ' ἀφομοιώνει ἢ δὲν
θὰ δέχεται καὶ θὰποβάλλει. Ἐμπόδια καὶ ἀνωμαλίας
ὄλα θὰ τὰ ὑπερνικήσει περπατῶντας καὶ πηγαίνοντας.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι ἡ Γραμματικὴ μας
τελειωτικὴ· ἀρκεῖ νὰ εἶναι ξυπνὴ καὶ νὰ μᾶς ξυπνᾷ.

Ἰδιαιτέρως δὲ ἐδῶ εἰς τὰς γλωσσικὰς ἀσκήσεις
θὰντιμετωπίσει ἡ ἐκπαίδευσις τὰς δυσκολίας, θὰ τὰς
δείξει εἰς τὸν νέον, καὶ θὰ τοῦ δείξει τοὺς τρόπους,
τὴν μέθοδον, τὴν τέχνην πῶς νὰ τὰς λύει. Θὰ τοῦ
δείξει ποιά εἶναι ἡ ἰδέα, τὸ ἰδανικόν, ποιαὶ εἶναι αἱ
ἀνάγκαι τῆς στιγμῆς. Ἐδῶ τῆς χρειάζεται ἐπιστήμη,
τέχνη, μαστοριά.

Ἐν' ἀπὸ τὰ πιὸ σπουδαῖα γλωσσικὰ γυμνάσματα
θὰ εἶναι, φρονῶ, εἰς τὰς πιὸ προχωρημένας τάξεις,
μεταφράσεις ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν εἰς τὴν γλῶσσαν
μας. Τὰ προϊόντα τῆς καθαρευούσης, τῆς συγκλητικῆς,
τῆς ἰριδιζούσης, τῆς τῶν ἐγγράφων, τῆς τῶν ἐφημε-
ρίδων, πρέπει νὰ ὀδηγηθῆ ὁ νέος νὰ τ' ἀναλύει, νὰ
ἐξετάζει τὴν διανοητικὴν των καὶ τὴν φραστικὴν των
ὄψιν. Τὴν γύμνασιν αὐτὴν τὴν θεωρῶ ἴσην κατὰ τὴν
ἀξίαν μὲ ὀποιανδήποτε ἄλλην διανοητικὴν ἀσκήσιν καὶ
θὰ προσπαθῆσω νὰ τὸ δείξω μ' ἓνα μικρὸν παράδειγμα.

Ἰδομεν παραπάνω τί εἶναι τὸ δηλητήριο τῆς
καθαρευούσης. Ἄς ἀνοίξομεν ἓνα βιβλίον¹ ποῦ πραγμα-

¹ Ἄφεντούλη. Φαρμακολογία.

τεύεται: περί δηλητηρίων, μίαν φαρμακολογίαν, βιβλίον τοῦ ὁποίου ἡ δόξα εἶναι μεγάλη ὄχι διὰ τὸ πρωτότυπον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, ὅσον ἀκριβῶς διὰ τὸ θεσπεσίως καὶ ἀπροσκόπτως ῥέον τῆς καθαρευούσης φράσεως. Αὐτοῦ θὰ εὔρομεν μαργαριτάρια ἕνα ἕνα ἢ περασμένα σὲ πολύτιμα κομπολόγια.

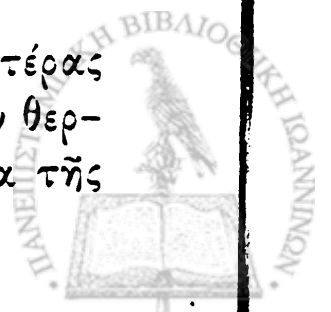
Αὐτοῦ θὰ θαυμάσομεν τὸ «ἐτυγχάνομεν θεραπεύοντες» κατὰ τὸ «Ἐτυγχάνομεν περιπατοῦντες ἐν τῷ τοῦ Κρόνου ἱερῷ». Αὐτοῦ θὰ εὔρομεν, τὴν ὑπὲρ τῶν καμνόντων πρόνοιαν ὅπου οἱ κάμνοντες εἶναι ἀσθενεῖς ἄρρωστοι, κρεββατωμένοι καὶ μῆ. Αὐτοῦ θὰ θαυμάσομεν πῶς οἱ κάμνοντες αὐτοὶ ἀλίσκονται ἢ ἐάλωσαν ὑπὸ σπασμῶν (Τόμ. Β' 10) σὰν νὰ εἴταν οἱ σπασμοὶ καταπέλται, κριοί, ἐλεπόλεις καὶ τὸ σύγγραμμα τειχομαχία καὶ πολιορκητικὴ τῶν ἀρχαίων.

Αὐτοῦ θὰ ἰδοῦμεν πῶς ἡ ἀγαθότης, ἡ θεία αὐτῆ ἀρετῆ, ἀναγκάζεται νὰ γυρίσει στὸ ἐμπόριον καὶ νὰ γίνῃ ἡ καλὴ ποιότης τοῦ ὀπίου.

Αὐτοῦ θὰ θαυμάσομεν τὸν «ἐγκέφαλον πεπληρωμένον οἶνοπνεύματος» Γιατὶ, παρακαλῶ πεπληρωμένος καὶ ὄχι γεμάτος; Ἐμεῖς τώρα ἔχομεν πλερώνω, πλερωμῆ, καὶ πλέρωμα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἔχομεν τὴν ωραίαν τοῦ καθαροῦ νοῦ ἔννοιαν ποῦ μᾶς κάνει νὰ φανταζόμεθα ὅτι φθάνομεν τὸ ἀνέφικτον εἰς τὸ πλήρωμα τῶν αἰώνων. Κ' ἔτσι ὁ πεπληρωμένος ἀπὸ ἀλκοὸλ τῆς καθαρευούσης ἐγκέφαλος ἀδειάζεται ἀπὸ νοῦν.

«Εἰ δὲ τὸ ὄπιον ἀνεπόθη πολὺ, μειοῖ τὴν θερμοκρασίαν» (Β 9). Τί σημαίνει ἐδῶ τὸ ἱπποκρατικὸν ἀναπίνω; θέλει ὁ συγγραφεὺς νὰ ἀποφύγει φράσεις ἀγοραίας καὶ κρασοπατερικᾶς; Ἄς λέγῃ πίνω.

Ἄλλ' ἄς τ' ἀφήσομεν αὐτὰ. ἔχομεν σπουδαιότερας γλωσσικὰς βλάβας. Γιατὶ, παρακαλῶ «μειοῖ τὴν θερμοκρασίαν»; Γιατὶ ὄχι κατεβάζει, ἀφοῦ ἡ ἔννοια τῆς

θερμοκρασίας είναι έννοια νέα, δεμένη αναπόσπαστα με τὴν στήλην τοῦ θερμομέτρου, καὶ ἡ στήλη αὐτὴ ἀνεβαίνει καὶ κατεβαίνει ἢ ἀνεβοκατεβαίνει, κ' ἀπ' αὐτὴν μαθαίνομεν πόσον ἀνεβαίνει καὶ κατεβαίνει ἡ θερμοκρασία; Ἡ θερμότης ὅσην τὸ σῶμα παράγει παθαίνει αὐξήσιν καὶ μείωσιν, πλὴν τότε ὄχι τὴν θερμοκρασίαν ἀλλὰ τὴν ζωικὴν θερμότητα τὴν φανταζόμεθα σὰν ἓνα ὄγκον καὶ ὄγκοι εἴτε ὑλικοὶ εἴτε νοεροὶ αὐξάνουν καὶ μειώνονται, ὅπως καὶ ἡ καθαρεύουσα μειοῖ καὶ ζουριάζει τὸν νοῦ μας.

Καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὸ τὸ μειοῖ ποῦ εἶναι ἐμπειρικὴ καὶ ὄχι ἐπιστημονικὴ ἔκφρασις ἔρχεται μιὰ ὑπερεπιστημονικὴ ὑπερβολὴ — ἡ θερμοκρασία καταμετρεῖται ἐπὶ τοῦ θερμομέτρου — αὐτὴ πάλε ἡ κατὰ τί κάνει ἐδῶ; ποῦ εἶναι ἡ ἐπιφάνεια, τὸ γήπεδον, τὸ χωράφι ποῦ θὰ καταμετρηθοῦν; Τὴν θερμοκρασίαν τὴν δείχνει ἡ στήλη τοῦ θερμομέτρου. Ἐμεῖς εὐρίσκομεν αὐτὸ τὸ μέτρημα ἑτοιμο καὶ τὸ διαβάζομε, τὸ πέρνομε, ἄς ποῦμε καταχρηστικῶς ὅτι τὸ μετροῦμε. Ἀλλὰ γιὰ τί καταμετροῦμε;

Ἄς προχωρήσωμεν, ἄς ἰδοῦμεν πῶς ἡ κάθαρσις καὶ σύγχυσις ἐξευτελίζει τὰ ὑψηλὰ, τὰ εὐγενῆ, τὸν νοῦν· εἴτ' ὄν ἡ τρομώδης παραφροσύνη τῶν μεθύσων, ἡ καταλύουσα αὐτὴ πολλάκις τὴν ζωὴν, ἂν μὴ προαναιρεθῇ (ὁ μέθυσος δηλαδὴ) ὑπὸ βλάβης ἄλλων ὀργάνων». (B. 10). Τί θέλει ἐδῶ τὸ προαναιρεθῇ; Ἄς ἰδοῦμεν τί θέλει νὰ πεῖ ὁ συγγραφεύς. Θέλει νὰ πεῖ ὅτι ὁ ἀλκοολισμὸς καταντᾷ τὸν μέθυσον εἰς τέτοιαν ἐλεεινότητα, ὥστε ἡ παραμικρὴ βλάβη, ἡ πάθησις τὸν πέρνει, τὸν ἀρπάζει, τὸν σκουπίζει, τὸν σηκώνει ἀπ' τὴ μέση, τὸν ξεπαστρεύει, τὸν ξεκάνει, τὸν πεθαίνει, τὸν σκοτώνει. Ἀναιρῶ ὁμῶς, εἶναι ὅρος τῆς διαλεκτικῆς. Ἐὰν θέλομεν νὰ ἐρμηνεύσομεν τὸν ὅρον αὐτὸν περι-

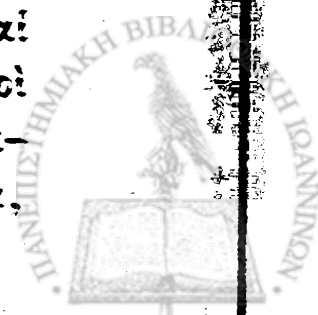

γραφικῶς. ἢ αἰποῦμεν ὅτι ἡ ἀναίρεσις, σηκώνει ἀπ' τὴν μέση ἐμπόδια κατὰ τὴν διαλεκτικὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐννοιῶν. Ἀναίρεσις λοιπὸν καὶ ἀναίρω εἶναι ὅρος τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης τέχνης, ἡ ὁποία παραδίδει τὰς ἐννοίας ἀπὸ τὸν ἕνα νοῦν εἰς τὸν ἄλλον καὶ ὁδηγεῖ τὰ ζητήματα πρὸς τὴν λύσιν των. — ἐπομένως δὲν μπορεῖ τώρα πλέον οὔτε ἡ ἀναίρεσις οὔτε τὸ ἀναίρω νὰ τρέχουν στὰ καπελεῖα καὶ στοὺς δρόμους γιὰ νὰ ξεπαστρεύουν μεθύσους, εἴτε νὰ σηκώνουν καὶ θάρτουν τοὺς νεκροὺς μετὰ τὴν μάχην, ὅπως εἰς τὸν καιρὸν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων.

Ὡς τόσο πρέπει νὰ προσέξῃ τὸ παιδί καὶ σὲ κάτι ἄλλο. Ἡ κάθαρσις αὐτὴ δὲν ἐξευτελίζει μονάχα τὸν νοῦν. Τὸ ἀναιρῶ αὐτὰ πιάνει τὴν θέσιν μιᾶς ἄλλης λέξεως ποῦ ἢ ἐκφράσει τὸ φαινόμενον ἀπὸ τὴν ὑλικὴν καὶ δυναμικὴν του ὄψιν. Φεύγει λοιπὸν αὐτὴ ἡ λέξις καὶ μ' αὐτὴν τὰ ὑλικά καὶ δυναμικά στοιχεῖα, διότι καὶ τὸ σηκώνω ἀπ' τὴ μέση, ξεκάνω, ξεπαστρεύω, εἶναι ἀναγκασία διὰ τὴν γλῶσσαν, ὅπως καὶ τὸ ἀναιρῶ καὶ ἡ ἀναίρεσις.

Κ' ἔτσι λοιπὸν δὲν ἀρκεῖ κανεὶς νὰ ζητεῖ νὰ αἴρεται ὑπεράνω τῶν κοινῶν στρωμάτων, ὅπως λέγει ὁ ἀρθρογράφος τῆς «Ἀμυλθείας», ἀλλὰ πρέπει νὰ ξέρει καταλεπτῶς πῶς ἢ τὸ κατορθώσῃ, γιατί ἄλλῶς πέφτει καὶ γίνεται σὲ κακὸ γὰρ καὶ ἀναιρεῖται μάλιστα.

Ἐκτὸς αὐτῶν αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις ἢ ὁδηγήσουν τοὺς νέους σ' ἕνα ἄλλο εἶδος θέματα. Ἢ τὸν ὁδηγήσουν πῶς νὰ ἀναλύουν τ' ἄρθρα τῶν ἐφημερίδων καὶ ἄλλα προϊόντα τῆς καθαρνούσης, μεταφράσεις, μυθιστορήματα, διηγήματα κλ. Ἐκεῖ ἢ ἰδεῖ ὁ μαθητὴς πῶς αἱ ὀνημιζόμενα καλλοῦναι τῆς καθαρνούσης εἶναι ξενισμοὶ ἀηδέστατοι, ἐνῶ ἡ γλῶσσα μας ἔχει τρόπους νὰ ἐκφράσει ἁρμονικὰ μὲ τὸν νοῦν μας, ζωντανὰ καὶ ὡραία.

ὅ,τι νομίζομεν ὅτι στερούμεθα, γιατί δὲν μᾶς ἔμαθαν ἀπὸ μικροῦς νὰ τὸ προσέχομε, νὰ τὸ καλλιεργοῦμε, νὰ τὸ ἀγαποῦμεν. Ἐδῶ θὰ δείξουν αἱ ἀσκήσεις πῶς μόνον μὲ τὴν καθαρεύουσαν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν αὐτοῦ τοῦ εἶδους αἱ στρεβλώσεις, διότι ἡ ἀληθινή μας γλῶσσα, σὰν κάθε γλῶσσα ζωντανή, ἔχει καὶ αὐτὴ τὰ δικά της σχήματα, τὰ διανοητικὰ καὶ φραστικὰ, τ' ἀλληλένδετα, ποῦ δὲν ἐπιδέχονται βίαν. Ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ ὀδηγηθῆ εἰς τὴν ἀνάλυσιν αὐτὴν, νὰ ἰδῆ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὴν ἀηδίαν, τὴν δουλικὴν ἀχαρακτηρισίαν τῆς καθαρευούσης, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τοὺς τρόπους, τὰ σχήματά μας τὰ φραστικὰ, τὰ ἔμφυτα, τὰς λέξεις καὶ τὰς φράσεις μας τὰς λαϊκὰς, ποῦ δείχνουν τὸ ἀληθινὸ μας πνεῦμα. Ὁ Ροῖδης εἰς τὰ εἰδῶλα μᾶς ἔδωσεν ὠραῖα δείγματα, ἀλλὰ ἡ ἐργασία εἶναι πολλή καὶ πρέπει νὰ μᾶς παρουσιασθῆ συστηματοποιημένη· ὅλοι μας ἔχομεν ἀνάγκην, ὅλων μας ἡ ἀμάθεια εἶναι τρανή. Ὅλοι μας ξέρομε χίλιους στραβοὺς τρόπους καὶ ὄχι τὸν ἓνα τὸ σωστὸ, ποῦ εἶναι κ' ὑπάρχει στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Ὅλοι μας ἔχομεν ἀνάγκην ἀπὸ ὀδηγοὺς καλοῦς.

Πολλὰ τέλος πάντων καὶ σπουδαῖα ἔχει ὁ νέος νὰ μάθῃ ἀπὸ τὰς γλωσσικὰς ἀσκήσεις.

Δὲν ξέρω, φίλε κύριε, ἂν αὐτὰ ποῦ εἶπαμεν ἕως τώρα εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ σοβαρώτερα, εἰς τὰ ὁποῖα καταγίνονται μερικοὶ ἡσυχως. Ἀλλὰ σοβαρὰ εἶναι γιὰ βέβαια. Διότι τὸ σῶμα, ἡ καρδιὰ καὶ ὁ νοῦς τοῦ παιδιοῦ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ σοβαρὰ πράγματα ποῦ ὑπάρχουν στὸν κόσμον καὶ συγχρόνως ἀπὸ τὰ πιὸ ὠραῖα. Τὰ παιδιὰ εἶναι οἱ πόθοι, οἱ ἐλπίδες μας διὰ τὸ μέλλον τὸ καλλίτερο.

Δὲν ἐξαντλεῖται βέβαια μὲ ὅσα εἶπαμεν τὸ ζήτημα τῶν γλωσσικῶν ἀσκήσεων. Ἡ ἀνάλυσις, ἡ σύνθεσις, ἡ ἐκθεσις τῶν ιδεῶν εἶναι τέχνη μεγάλη, τῆς ὁποίας τὴν

ἀξίαν αἰσθάνεται ὁ μαθητὴς καὶ ἡ ἐκπαίδευσις εἰς ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ μαθήματα, γεωγραφίαν, φυσιογραφίαν, ἀριθμητικὴν, γεωμετρίαν, φυσικὴν, ἱστορίαν, φιλολογοίαν κτλ. κτλ.

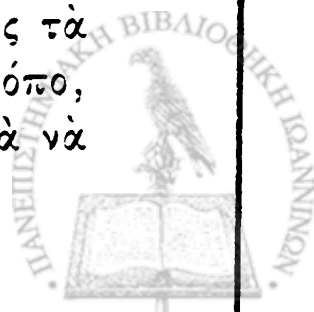
Εἶναι ἀπόκτημα, τὸ ὅποιον ἐκτιμᾷ ὁ ἄνθρωπος κατόπιν εἰς τὸν βίον του, εἰς τὸ ἐπάγγελμά του, εἰς τὴν τέχνην του, εἰς τὴν ἐπιστήμην του. Καὶ δι' αὐτὸ ἡ ἄσκησις αὐτὴ πρέπει ν' ἀρχίσει μὲ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφὴν καὶ νὰ ἐξακολουθήσει καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ νέου.

Αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις θ' ἀρχίσουν νὰ μεταβάλλουν τὰς νέας γενεὰς εἰς παράγοντας διὰ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος.

Θ' ἀρχίσουν νὰ μᾶς δείχνουν τὰς ἀληθινὰς ἐκπαιδευτικὰς μας ἀνάγκας. Θὰ μᾶς δείξουν ὅτι στερούμεθα διδακτικὰ βιβλία, γεωγραφίαν, ἱστορίαν, ἀριθμητικὴν κτλ.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλων πολλῶν καὶ μεγάλων αἰτίαι θὰ γίνουν αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις. Τοὺς ἥρωας αὐτοὺς, ὅσοι τῶρα καταγίνονται νὰ μᾶς δείξουν τὴν γλῶσσαν μας, θ' ἀρχίσομεν τότε νὰ τοὺς ἀγαποῦμε. Τῶρα ὁ λαὸς ὅσος μένει ἀγράμματος, εἶναι συνηθισμένος εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν, ἅμα δὲ μάθει ὀλίγα κολυβογράμματα φανατίζεται, νομίζει πῶς ἂν δὲν πεῖ τὸν ψαρᾶ ἀλιέα, τὸν φουρνάρη ἀρτοποιὸν καὶ τὸν ψωμᾶ ἀρτοπώλην, νομίζει ὅτι ἐξευτελίζεται ἡ γλῶσσα του καὶ ὅτι γίνεται ἐθνοκτόνος, ὅποιος δὲν πεῖ τὸν βαρκάρην λεμβοῦχον.

Ἐὰν πάλιν ἐμεῖς οἱ γονεῖς, ὅσοι νωρὶς ἢ ἀργὰ ἀνοίξομεν τὰ μάτια μας, θελήσομεν νὰ διδάξομεν εἰς τὰ παιδιὰ μας τὸν σωστὸ δρόμον, δὲν ἔχομε κανένα τρόπον, δὲν ἔχομε ἰδίως κανένα βιβλίον γιὰ νὰ μάθομε γιὰ νὰ δείξομε τὸ δρόμον στὰ παιδιὰ.

*Αν τὰ στείλομε στὰ ξένα σχολεῖα, μορφώνεται μὲν ὁ νοῦς των, κι' αὐτὸ εἶναι βέβαια πολὺτιμον ἀπόκτημα, μὰ ἡ μόρφωσις ἢ ἐπίλοιπη εἶναι ξενικὴ, γίνονται ἄνθρωποι ποῦ δὲν εἶναι ταιριαγμένοι μὲ τὸ ἔθνος των. Παντοῦ τέλος δυσκολία, στενοχωρία, ἀηδία.

Κι' ὅλα αὐτὰ γιὰτί; Γιατί ἡ σύγκλητος καταγίνεται ἡσύχως εἰς σοβαρώτερα ἔργα.

Ἴδου λοιπὸν αὐτὴ εἶναι ἡ προνομοσχεδιακὴ ἀναμορφωτικὴ μας ἐργασία. Ἀλφαβητάρια, ἀναγνωσματάρια, γραμματικὴ κτλ. κτλ.

*Ἀλλὰ ποιοὶ θ' ἀποφασίσουν νὰ κάμουν ὅλην αὐτὴν τὴν τρομακτικὴν ἐργασίαν, ἀφοῦ φυσικὰ θὰ ρωτήσουν πρῶτα γιὰ ποιούς θὰ τὴν κάμουν, καὶ ἀφοῦ, ὅπως τὸ εἶπα, ὅλοι καὶ ὅλαι θὰ μείνουν στὴ θέσι τους; Ἀφοῦ τὸ δίπλωμα τῆς τελειότητος θὰ τὸ διανεῖμει ὁ Οἰδίπους ὁ κολοσσός, ποῦ δὲ φοβᾶται τὰς ἐπιθέσεις τῶν παιδαρελίων, καὶ ὁ ὑλακτικὸς καὶ κάρχαρος κύων, ὁ ὁποῖος δαγκάνει, ξεσκίζει καὶ καταβροχθίζει, καὶ ἀφοῦ γιὰ νὰ παρουσιασθεῖ κανεὶς γιὰ τὸ δίπλωμα τῆς τελειότητος εἶναι ἀναγκασμένος ἀπὸ παιδί νὰ ποτίζεται μὲ τὴ λάσπη τῆς ὑδατώδους λίμνης, ἀφοῦ δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ μωρὸ θ' ἀναγκάζεται νὰ σπουδάζει τὰ ἔγγραφα τῆς Συγκλήτου, ἀντὶ ἡ Σύγκλητος νὰ σκέπτεται μέρα καὶ νύκτα πῶς πρέπει νὰ ἐκπαιδεύσει τὸ παιδί; Ἀφοῦ εἶναι βέβαιον ὅτι ἄνθρωποι συγκλητικοὶ καὶ διαπρεπεῖς δὲν θὰ θελήσουν ν' ἀφήσουν τὰς ἕξεις των, καὶ ἀφοῦ, ἂν δὲν ἀλλάξει καὶ δὲν σιάξει ἡ ἐκπαίδευσίς μας τὸ νοῦ τῆς, θὰ ἐξακολουθεῖ πάντα νὰ χαλνᾷ τὸ νοῦ τῶν παιδιῶν μας.

Γιὰ ποιούς λοιπὸν θ' ἀποφασίσουν νὰ ἐργασθοῦν ὅσοι θὰ ἐργασθοῦν, καὶ ποιοὶ θὰ σπουδάσουν καὶ θὰ ἐκπαιδευθοῦν μὲ τὰ βιβλία ποῦ θὰ χρειαστοῦν τόσους κόπους γιὰ νὰ γίνουν;

Τὸ εἶπα καὶ τὸ ξαναλέγω. Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα θὰ διαδοθεῖ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ὅπως ὁ Χριστιανισμός.

Ἡ ἀφετηρία θὰ εἶναι μικρὴ, ταπεινὴ, ἀσήμαντη. Ὅσοι γιὰ ἓνα ἢ ἄλλον λόγον δὲν φοιτοῦν εἰς τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα, διότι εἰς τὰ μέρη των δὲν ὑπάρχουν εἴτε διότι ἐκεῖ ὑπάρχουν καλλίτερα ξένα, αὐτοὺς πρέπει νὰ ἐτοιμάσομεν τὸν τρόπον νὰ μάθουν τὴν γλῶσσαν τους ἔξω ἀπ' τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον, καὶ καλλίτερα παρὰ ἂν ἐπήγαιναν σ' αὐτό.

Ὅσοι δὲν ἄκουσαν ἄλλο παρὰ τὸ μητρικὸν ἰδίωμα, δὲν ἔχουν φυσικὰ προλήψεις, εἶναι ἕτοιμοι νὰ ἰδοῦν τὴν ἀλήθειαν, καὶ φυσικὰ ὕστερα θὰ σιχαίνονται τὰ ψεύτικα καὶ τὰ πλαστά.

Ὅσοι, ἀφοῦ φοιτήσουν στὰ σχολεῖα μας, νοιώσουν κατόπι πῶς αὐτὰ ποῦ ἔμαθαν δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα μας, κ' ἔχουν τὸ θάρρος νὰ ξαναρχίσουν μόνοι τους, κ' αὐτοὶ ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ ὀδηγούς ποῦ νὰ τοὺς δείξουν τὸ δρόμο καὶ νὰ τοὺς δώσουν πεποίθησι. Εἶναι ἀρκετοὶ αὐτοὶ, νέοι καὶ μεσόκοποι, καὶ θὰ πληθαίνουν ὀλοένα ἀπ' ἐδῶ κ' ἐμπρός.

Νὰ—ἀπ' αὐτὴν τὴν ταπεινὴν ἀφετηρίαν θ' ἀρχίσει ἡ διάδοσις. Ἄς μὴν ἔχομεν τώρα σὲ τίποτε ἄλλο πεποίθησι παρὰ στὴ θέλησή μας.

Κ' αὐτὸ θὰ εἶναι μικρὴ ἀρχὴ μεγάλων μεταβολῶν. Διότι, ἐνῶ θὰ ἐτοιμάζομεν τὸ ἐκπαιδευτικὸν μέσον, θὰ καταλάβομεν ὅτι πρέπει νὰ κάμομεν καὶ τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἀναμόρφωσιν ἐμεῖς, σὲ τρόπον ὥστε νὰ εἶναι περιττὰ τὰ νομοσχέδια καὶ οἱ νομοσχεδιασταί.

Καὶ τώρα μένει ἀκόμη ἓνα ζήτημα. Ἡ ἐργασία αὐτὴ ὅλη, βιβλία, γραμματικὴ, ἀναγνωσματάρια, ἀλφαβητάρια κτλ. κτλ. — ἡ διάδοσις, ἡ κατήχησις, ὅλα αὐτὰ χρειάζονται χρήματα. Ναί—κ' ἰδοὺ γιὰτὶ εἶπα ὅτι μᾶς χρειάζεται ἓνα Bible House, καὶ εἶναι

ανάγκη, νὰ σπουδάσομεν καλὰ πῶς ἐργάζεται τὸ καθί-
δρυμ' αὐτό. Δὲν ἐννοῶ τὸ κτίριον, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα.
Εἶναι ἀλήθεια πῶς τὰ κτίρια πολὺ μᾶς ἀρέσουν. Ὁ
δωρητὴς φαίνεται, κ' ἡ ἀθανασία του ἀσφαλίζεται.
'Αλλὰ μήπως τάχα ἡ ψυχὴ, ἡ καρδιὰ τῶν νέων
γενεῶν δὲν εἶναι κτίρια αἰώνια, ζωντανὰ κ' ἀχάλαστα;

Γι' αὐτὰ ὅλα, γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν μᾶς δηλαδὴ
ἀναμόρφωσιν ἀλάκερη, πῶς θὰ τὴν κατορθώσομε,
πῶς θὰ εὐρομε τὰ χρήματα καὶ γιὰ τὸ σωστὸ. ἀφροῦ
ἔχομε πάντοτε ἀφθονὰ γιὰ τὰ στραβά, γι' αὐτὰ ὅλα
θὰ μιλήσω ἄλλοῦ ἀργότερα.

Ἐτελείωσα. Καὶ τώρα ἔχω νὰ ζητήσω ἀπὸ σᾶς,
καλέ μου κύριε, συγγνώμην, διότι ἔπιασα τόσον πολύ-
τιμο τόπο σ' τὴν ἐφημερίδα σας, ἔχω νὰ ζητήσω
συγγνώμην ἀπὸ τοὺς κυρίους ποῦ τοὺς ἐμπόδισα κάπο-
τες νὰ κάνουν σ' τὸ δημόσιον τίς πρακτικὲς καὶ ὠφέ-
λιμες εἰδοποιήσεις, ποῦ γίνονται συνήθως στὶς τελευ-
ταῖες σελίδες τῶν ἐφημερίδων. Ἔχω νὰ ζητήσω συγ-
γνώμην ἀπ' ὅλους, γιὰτὶ θέλοντας ν' ἀποδείξω ὅτι τὸ
ζήτημα δὲν εἶναι ἐξηντλημένον, τοὺς περέχυσά με
τόσην πολυλογίαν.

Γιὰ τὸ γνῶθι σαυτὸν ἀξίζει μοῦ φαίνεται νὰ κάνει
κανεὶς πότε πότε καμιά θυσία. Δὲν εἶναι πάντα γλυκὸ
αὐτὸ τὸ γνῶθι σαυτὸν. Ἀλλὰ θάρρος, ὁ νέος αἰὼν
ἀνατέλλει. Ἄς τὸν ἀρχίσομεν μὲ τὸ Ἀνανέου Σευτὸν.

Τέλος τοῦ 1900.

ΔΙΟΡΘΩΜΑΤΑ

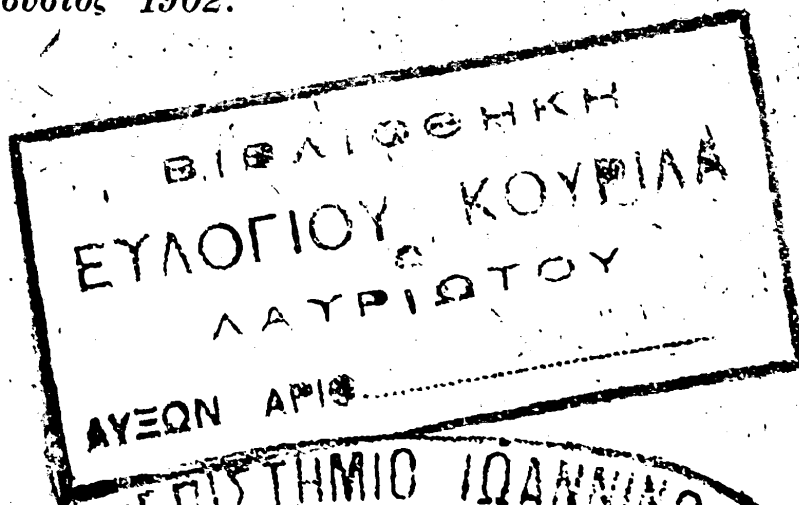
Τὸ βιβλίον μου τυπώθηκε στὴν Ἀθήνα ἐνὼ ἐγὼ μένω
στὴν Πόλη.

Καὶ γι' αὐτὸν καὶ γιὰ πολλοὺς ἄλλους λόγους σωρέφτηκαν
πολλῶν καὶ διαφόρων εἰδῶν λάθια.

Νὰ στήσω μακρὸν κατάλογο μού φάνηκε περιττό. Μὲ
λίγη καλὴ θέληση θὰ διορθώσει ὁ καθένας τὰ ὅσα γαλοῦν
τὸ νόημα.

Τὰ ἄλλα, τὰ ὀρθογραφικὰ μάλιστα λάθια, δὲν πειράζουν,
νομίζω, τίποτις. Ἡ ὀρθογραφία μας ἢ τωρινὴ ἔχει ἀκόμη
νὰλλάξει πολὺ γιὰ νὰ στρώσει καὶ γίνῃ ὀρθογραφία τῆς
ἀνθρωπιάς.

Αὐγουστος 1902.

Ἀθήναι: Τυπογραφείου "Ἑστία", Κ. Μάιωνος καὶ Ν. Καρυαδοῦρου, — 3171.

